Duke University Libraries
D01262324K
D01262324K
Duke University Libraries

Date Due

JUN 12			
DEC 14 '78			
MAR 8			
APR 11 1990			

Demco 38-297

SIFRÉ

debé Rab,

der älteste halachische und hagadische Midrasch zu Numeri und Deuteronomium.

Nach Druckwerken und Handschriften herausgegeben,

mit

kritischen Noten, Erklärungen, Indices

und einer

ausführlichen Einleitung

versehen

von

M. FRIEDMANN,

Bibliothekar und Lector am Bet ha-Midrasch in Wien.

Erster Theil,

Text, Noten und Erklärungen enthaltend.

154929

WIEN, 1864.

Selbstverlag des Verfassers.

Druck von J. Holzwarth.

154929

Sifre:

ספרי

דבי רב

עם תוספות מאיר עין.

חלק ראשון

כולל פנים הספר ותוספות מאיר עין

א) להאיר על הבבלי וירושלמי תוספתא ומכילתא ספרא ומדרשים ותרגומים
ב) להגיה על הנוסחאות והגירסאות ולהעיר על התיקונים בפנים הספר
ג) להפיץ אור על המאמרים הקשים ולפרש אותם בדרך קצרה.

הכל ע"פ כת"י ושאר ספרים יקרים ועוד יבוא חלק שני מבוא גדול אל שערי ההלכה וההגדה ומפתחות שונות כמבואר בהקדמת הספר

סדרתיו וערכתיו הגהתיו ופרשתיו אני

מאיר איש שלום

נין ונכד בעהמ"ח ס' מודעא רבה ומודעא זוטא וס' שערי בינה וס' חן טוב
כעת מורה וגזבר עקד הספרים בבית המדרש שנתיסד פה ווינא.

154929

1864

ווינא.

בשנת ה' תרכ"ד לפ"ג.

בהוצאות המוציא לאור ובדפוס של האדון האלצווארטה.

2/11/30
Special Appro.
F.
Riemh. Liebeich
$ 11.90
School of Relig.
Branscomb.

Div. S.
296.1
S573SC

מזכרת חסד

לכבוד

החכם הוקם על לרעות רבים בשפתי צדק לנוב חכמה
ולהשביע רצון מפרי פיו אלופי מורה דרכי

מו"ה אהרן יעללינעק נ"י

אלופי הנה הבאתי את ראשית פרי עמלי לפניך למצא חן בעיניך להכירני נגד זקני עמי כי עוד מוזר אנכי לאחי ונכרי לבני אומתי ולא הרהבתי בנפשי ללכת בגדולות למשוך בשבט סופר ולעשות ספרים כי לא נסיתי באלה ואתה אלופי שמת עינך עלי ותצוני במו עצתך להבר ולברר הספר הזה אשר הכינותי בעניי כיד ה׳ הטובה עלי ותשת כפכה לתמכני בעבודתי ולהרים עולי לאמצני במו פיך ולחזקני בזרועותיך כי תקחני אל גבולך ותפתח לי אוצרות ספריך להראות אותי איזה הדרך יחלק אור ואיזה הדרך ישכון.

ועתה אלופי הנה הבאתי זרעי לפניך לשום ידך עליהם לשומם ברכה בקרב הארץ כי אם שמך יקרא עליהם כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה׳ ומברכתך יבורכו גם המה וגם אמנם צאצאי לבבך המה כי אף אם מקרבי יצאו ומעשה ידי המה הלא גם מבאר חכמתך שאבתי ויקרת נפשך היא אשר הולידה רוחי בקרבי לפעול כמו אלה.

ואתה אבי אבי הנה הגדלת חסדך עלי ותביאני עד הלום לשרת בקודש בבית המדרש אשר כוננו ידיך ותשורה אין בידי להגיש לפניך תודת לבבי תהי נא זאת תשורתי כי אשית נוספות לפאר מורשת נחלתנו ולרומם קרנה ובזה אקדמך ואכף לך כי זאת חפצת עמדי יען כל חפצך ותאותך להגדיל תורה ולהרבות חכמה ובחסדך תרב שמחתך כשמחת צדיק בעשותו חסד

המחבר,

הקדמה

אמר מאיר איש שלום בשנת התרכ"ג בירח מנחם אב הודעתי ע"י מודיעי חדשות המגיד והמבשר כי הבאתי ספר ספרי דבי רב תחת מכבש הדפוס וכי שמתי עליו נוספות בשם מאיר עין: א להאיר על הבבלי וירושלמי תוספתא ומכילתא ספרא ומדרשים ותרגום יונתן אשר ימצאו בהם מדרשות הספרי: ב להגיה על הנסחאות והגירסות ולהעיר ולהראות על התקונים והגהות אשר הוספתי וגרעתי וציינתים בפנים הספר במחברות מרובעות ועגולות ובשנוי האותיות: ג להפיץ אור על הענינים הקשים ולפרש אותם אם אינם מובאים בתלמוד בבלי: גם יעדתי בהודעה זו ד לשית מבוא אל הספר אשר יכלול מפתחות שונות להרבה ענינים למען יפתחו לקורא ולמעיין כל אוצרות הספר ומכמניו להלכה ולאגדה ולבקרת ענינים שונים: גם הבטחתי ה כי תהיה מערכת הספר יפה והגונה באותיות מרובעות ובהפסקות בין מאמר למאמר ובהבדלות המביאות לידי דעת: ו וכי אודיע בהקדמת הספר הספרים והסופרים אשר על פיהם ערכתי את הספר להפיצו בישראל:

ועתה הורי ומורי הנני לפניכם היום לתת דין וחשבון על פעלי ועל מעשה ידי פנו נא אלי ואשימה דברי לפניכם בפרקים אלו ראשון ראשון ואחרון אחרון:

פרק א.

כבר אמרו חז"ל דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר א) ודבריהם היו נר לרגלי בעשותי הציונים בנוספות אשר קראתים מאיר עין. אבל אמרתי טוב לתת מראה מקום לדוגמת הענינים והמאמרים ומקוריהם אל כלליהם ופרטיהם מהכפיל אותם ומהאריך בהם כי יראתי פן אתמוך העצלות ואמעט השקידה בקריאת הספרים על בורים אשר רק העיון בדבר במקורו בחבור עם מה שלפניו ועם מה שלאחריו מביא אל תכלית הבנתו ועומק פשוטו. גם אין מכוונת זה הספר ודוגמתו להבין הילדים והדומים להם וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בהקדמתו אל המשנה וז"ל שאין פירושנו לבונן האבנים אבל לבונן מי שיש לו לב להבין ולמה זה איגע להכפיל הענינים ולהאריך בהם. אבל להציע הענינים להעמיד על סתירתם ולהשוותם לגלות עמקותם ולהבר אותם ע"י שאלות ותשובות פירכות ופירוקים קושיות ותירוצים חי נפשי כי רק הספר הזה לבדו יצטרך לעצמו כל חיי איש אחד כי מגודל טלטול האומה ומיעוט ההתעסקות בתורה בהרחבה וביותר למיעוט העוסקים בה לשמה ר"ל לבקשת האמת בלתי שום פנייה וכוונה אחרת נתבלבלו ונשתבשו הספרים עד מאד ויקרה לפעמים שאם נשווה מאמר למאמר ר"ל לאותו המאמר עצמו אלא שהוא במקום אחר נמצא בהם סתירות ושינוים חסירות ויתירות הן במלות שהם פרטי הענין וחלקיו והן בכל הענין בכללו ובשמות בעלי המאמר ובזמנים שנאמרו בהם ובענינים שנאמרו עליהם כל כך עד שסופינו להסתפק אם עוד סופם להשמע ואם אפשר להם להשמע. וידוע למבינים הדברים על בורים שכבר אפשר שישוו שני מאמרים במלותיהם והם שונים בכוונתם מצד האומרם או מצד הזמן שנאמרו בהם והענין שנאמרו עליהם ב) וכן ידוע גודל קישוי השגת פנימיות ותוך כוונת המאמרים שהם לזולתינו בכלל ובלשון שהיא מזמן קדום ובענינים שהם רחוקים ושונים מענינינו בפרט מעתה אם נמצא דרך משל מאמר בברייתות הקדומות והמיושנות ונמצאהו ג"כ מיוחס לא' מן האמוראים או נמצאהו בפי ההולכים בשיטה אחת ונמצאהו ג"כ בפי ההולכים בשיטה המתנגדת לה אשר יקרה כך לא מעט איכה נא נפרשהו ונכוון ענינו ואנו לא ידענו אם נאמר כך המאמר בעצם וראשונה מפי כל אחד ואחד על כוונתו או שהגיעו אלינו הדברים בשיבוש ע"י הסופרים והמעתיקים ואם נרצה להחליט דרך משל שזה המאמר רבי עקיבא הוא האומרו ושכוונתו כך וכך אנו צריכין לידע עכ"פ כל מה שנמצא מדיעות ר"ע ושיטותיו גם מה שהיא משיטת ילדותו ומה שהיא משיטת

א) ירושלמי ר"ה פ"ג ה"ה. ב) עיין יד מלאכי כלל סע"ד.

הקדמה

זקנותו מה שחזר בו ומה שלא חזר בו ומעתה התערב נא וצא וברר לך רק דעות ושיטות אחר מן התנאים בכל מה שנמצא ממנו בב׳ התלמודים ובברייתות ובמדרשים כבר יכלה לך הזמן והמה לא יכלו. שמא יאמר אדם א״כ איפה מה המה כל הפירושים והביאורים שנאמרו בדברי חז״ל מעת שחוברו ונאספו עד עתה אף אנו נאמר לו המועט שבהם פירושים מקובלים וכוונות מקובלות מדורות הראשונים אשר ידעום עוד על אמתתם והרוב שבהם אינם רק סברות השערות והמצאות כדי לשכך את הלב וע״כ רבתה בהם המחלוקת ופירוד הדרכים ונעשה התורה להרבה תורות מה שזה אוסר זה מתיר וכו׳ ואין כאן המקום להאריך בזה ואולי אדבר בו במקום אחר אם יגזור השם. סוף סוף אינני רואה שכר בדבר להוסיף המצאות וסברות והשערות בדברי חז״ל טרם שיתבררו ויתלבנו על נכון ממקוריהם ונגיע אל כל מה שאפשר עוד להשיג בהם על נכון משמות האומרים ר״ל מי האומרם ואימתי נאמרו ולאיזה ענין נאמרו. וזהו הדרך שדרכו רבותינו בעלי הגמרא בפי׳ המשניות והברייתות ואמרו ז״ל הא מני ר׳ פלוני הוא. לאו אהא איתמר. מוחלפת השיטה. הדר ביה מההיא. זו משנה ראשונה. לאו להכי מיתשיל בבי מדרשא וכדומה לזה. ע״כ אמרה לי נפשי לרמוז על מוצא הדברים עד שידי מגעת ולא עלי המלאכה לגמור יבואו גדולים וטובים ממני ויחקרו אחרי האמת וימצאוה:

וראיתי לעשות הפרש בדרך הציון שציינתי והוא. אם לא מצאתי הבדל בין המאמר שלפני למה שהובא במקום אחר ציינתי המקום בלא שום הערה אבל אם מצאתי שכוונת המאמר מתפרשת ממקום אחר או שהוא נמצא במקום אחר בחילוף ושינוי חסרון ויתרון אז הוספתי מלת ע י י ן ואם גדלה בעיני תמיהת השינוי במאמרים הוספתי מלת וצ״ע. ונקוט כללא בידך בכל מקום שאמרתי ע יין תמצא שם דבר חדש שאינו במאמר שלפנינו. עוד אני רואה להעיר את הקורא שלא ציינתי כל המקומות שנמצא בו המאמר בתלמוד אלא סמכתי על הקורא שידרוש ממקום שציינתי על שאר המקומות עפ״י מסירת הש״ס:

ולזה החלק ר״ל ציון מקומות המאמרים אחשוב ג״כ ציון המקראות כתנ״ך שהוספתי בפנים הספר. אבל ראה זה מצאתי שבהרבה מקומות מובאים הפסוקים בשינוי ובחילוף ממה שהם לפנינו במקרא וראיתי שראוי לעורר על זה במאיר עיין אבל לא הנהתים בפנים הספר לפי שאין זה משבש את הקורא שכבר יודע הוא את המקראות ומצאתי כי טוב ללכת בזה בדרך שכבשו מי שקדמו ממני שלא שינו המקראות בספרים רק העירו על השינוים ד״מ הז״א כותב ה״ג במקרא ומוציאי הש״ס כתבו בספרים שבידינו כתוב ג) וכאשר ראיתים עושים עשיתי כן גם אני. אך זאת הוספתי שרמזתי במ״ע על התרגום יונתן במקומות שראיתי אותו מתרגם עפ״י סגנון המקרא שהובא בספר אבל מנעתי לרמז על המדרשים והתלמודים והברייתות שנמצא בהם ג״כ המקרא בסגנון הספר לפי שלא ראיתי שיצא לי שום תועלת מזה. זהו מה שרציתי להעמיד עליו את הקורא בפרק הזה:

ועתה אני אומר כאשר אמר הרא״ה ז״ל בהקדמתו לספרו החינוך וז״ל אולי יחשוב מעיין בספר זה שהמחברו קבץ כל דיניו ביגיעו וטוב עיונו מדברי התנאים והאמוראים ואילו כן היה יתחייב להיות המחבר בקי בכל פנות גמרתינו בבלית ירושלמית וספרא וספרי ותוספתא לכן הוא היודע עצמו וחכמת מה לו ראוי לפרסם האמת לכל השומע קולו וכו׳ הנה הוא קורא ממקומו מודיע עדות נאמנה לכל קורא בו שרוב דברי הספר נלקטים מספרי עמודי הארץ המפורסמים במעלה ובחכמה בכל הגוים וכו׳. ואם ככה הודה הרב ז״ל מה נעני אנן אבתריה אדרבה ואדרבה יותר ממה שכתבתי לפניכם יש כאן אבל לפי שאינני בקי בכל התלמודים והברייתות והמדרשות שיירתים ולא רמזתי עליהם ותהי זאת נחמתי כי כוונתי רצויה וכפי תבונת לבבי עשיתי בחפץ כפי ובאמונת רוחי ולא עלי המלאכה לגמור יבואו אחרים ויגמרוה ותקרא על שמם:

פרק ב.

בענין הגירסות והנוסחאות בספרים כבר האריך ר״ת ז״ל בהקדמת ספר הישר שלו. וראיתי כי הקדמתו זאת מועלת ומלמדת לכן אעתיק ממנה כאן וגם אעיר עליה באיזה הערות וז״ל. קראתי בשם את הספר הזה [ר״ל בשם ספר הישר] יען כל פקודי כל ישרתי בין שמועות הראשונות והגירסות אשר מעולם כי ראיתי אשר שותים מים רעים הבאים לקראת מגיהי ספרים בלא שכר תרומת הלשכה ד) כי אם לזרוע היו

ג) עיין לדוגמא ברכות ז׳: ס״ב. ד) כתובות ק״ו. ובירושלמי שקלים פ״ד ה״ד.

הקדמה

והזריז ה"ז משובח ואע"ג דלמ רבינו גרשון מאור הגולה כל מאן דמשבש תלמודא הכיוהכי תיהוי לא נמנע ב) מלשבש ולא די להם בגירסות הנראין פירוש לשבש כי אם בדברי התנאים והאמוראים עצמן ג) ולא יתכן כן לכל יראי שמים כי גם ר' שלמה זקני זצ"ל אם הגיה הגירסא כפירושו ד) הגיה אך בספרו לא הגיה כי אם שותי מימיו הגיה ה) על פירושו אשר לא מלאו לבו לעשות כן בחייו זולת במסכת זבחים לבדה ובדקתי ומצאתי בספרים שלו כי לא הוגהו מכתיבת ידו ו) שאם ידע אדם הלכה יכתוב פתרונו לפי ראות עיניו אם ירצה אך הספרים לא ימחק שדברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר ואם דבר רק הוא ממנו הוא רק ז) כדאמר רבא לתלמודיה כי אתא פסק דינא דידי קמייכו לא מיקרע תקרעינהו וכו' ח) ועתה אודיע בשנים ושלשה מקומות שהגיה רבינו שלמה בפירושו שאי אפשר לעמוד בו כי אם בגירסות הראשונות ט) ואם ח"ו נשבש הספרים והגיהם י) לא ידענו עוד אמתת הדברים ושרא ליה מאריה לרבינו שמואל אחי כי על אחת שהגיה רבינו שלמה הגיה הוא עשרים ולא עוד אלא שמחק הספרים וידעתי גם אני כי מגודל לבבו ועומק פלפולו עשה זאת וראייתו במקומות בספרים ישנים ואינה יא) ראיה כי גם בספרים ישנים אכתוב לך בזה הספר אשר חסרו מאשר לפנינו וקודמי קדומים ישנים מיושנים לא יעידום ולא כר"ח שהם גורסים אשר יעידום נאמנים יב) ויהיו דברי אלה קרובים לכל ירא שמים לבלתי ישבשו הספרים למוחקם ולא לעשות לא לאו הן ולא הן לאו וכש"כ שמתוך סברת האדם שמועתו וסברת התלמוד יג) כי מתוך שלא נודע טעמם של ראשונים והחליפו טעמם ולא יד) עמדו אחרונים על דעתם בשמועתן כאשר אפרש לך בזה הספר באונא באומא טו) וכל חכם שמורה וכו' טז) . . . . ועוד אני מודיע לרבים ומשמיע שלא להגיה ספרים מתוך תוספתא ומתוך הברייתות כי אפי' מאותן הנזכרים בתלמוד אנו צריכין לתרץ ברייתא לא שמיע ליה וגם ברבה בר אבוה יז) בארבעה לא מצינא בשיתא מצינא יח) וגם ר' יוחנן שאמר היכא תניא לה בתורת כהנים תניא בתלתא יומי וסברא בג' ירחי יט) וגם תמצא ברייתות קטועות בתלמוד ומפרשי בה וראשי הברייתות לא ידעו ותמצאינה שם שלימה עוד תמצא משניות דטהרות וזרעים כשמביאין אותם בתלמוד מחסרים

ב) נ"ל לא נמנעו. ג) ר"ל לא די שמשבשין הלשונות והפירושים שבאו בספרים שאין הגי' והנוסחא משנית גוף הענין ועיקר הכוונה דרך משל (נדרים ב':) כל כינוי נדרים כנדרים מ"ש גבי נזיר דלא קתני להו לכולהו ומ"ש גבי נדרים דקתני לכולהו משום דנדר וכו' וגי' הר"ן כל כינוי נדרים כנדרים מ"ש גבי נדרים דתני כולהון נדר ושבועה וכו'. וכן (שם) והו ידות אנשינהו איירי בהון ואסורי וכו' כן הוא גי' הר"ן וא"ת גרסי בפי' הרא"ש שם והו ידות אינשי איירי בהון אסורי וכו' ועיי"ש בנדרים בגי' הספרים שלנו דגרסי והו ידות אינשי איירי בהון ואסורי ולגי' זו נ"ל אסורי. אלא שמשבשין ג"כ דברי התנאים וכו'. ד) נ"ל בפירושו. ה) נ"ל הגיהו. ו) אמר אחיר אים שלום אבל לא הגיד לנו הרב ז"ל טעם זקנו למה שגיה במסכת זבחים גם בספרו כיון שהקפיד שלא להגיה בספרים. ז) ירושלמי שלה פ"א ה"א. ח) ב"ב ק"ל: ט) ר"ל שיודיע כן בספרו אבל בהקדמה לא הזכיר מזה כלום. י) נ"ל ונגיהם. יא) נ"ל אינה. יב) ר"ל שאפי' אם יכול להביא ראיה מספרים ישנים אין לקפוץ ולהגיה שכבר יש ראיה מספרים יותר קדומים לגי' הנראית מקולקלת ומשובשת ואין כל אחד ואחד יכול לעשות כר' חננאל שהגיה הספרים שלפניו היו כתבי יד עתיקים ונאמנים וכבר האריך עוד הר"א ז"ל על זה במלחמתו עם רבינו משולם אודות הגהותיו ושבח שם ג"כ ספרי ר"ח וספרי אספמיא עיין בספר הישר מאות תרי"ע עד תרכ"ג. יג) דבריו סתומים וכו' שחסר כאן איזה מלה יד) נ"ל לא. טו) עיי"ש אות שס"ב. טז) כאן השמטתי מה שאינו נוגע לענינינו. יז) נ"ל שלא"ל מלינו שאמר. יח) ב"מ קי"ד: ופרש"י בגירסא דד' סדרים כגון מועד ישועות (דהיינו נזיקין וקצת הכי משום בית גדא) נשים שהן נוהגות בזמן הזה כבזמן הבית וקדשים נמי דכתיב ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי ואמרינן אלו ת"ח העוסקין בהלכות עבודה בכל מקום מעלה עליהן הכתוב וכו'. בשיטה מליכא בתמיה זרעים אינו נוהג בחו"ל וכן טהרות. ועיי"ש בתו' בד"ה ה"ג ובתו' חולין ק"י: בד"ה דתנן. ועיין ברכות כ'. בהא דמ"ש ראשונים וכו' אי משום תנוי בשני דרב יהודה כולי תנוי בנזיקין הוי ואנן קא מתנינן שיתא סדרא וכי הוה מטי ר' יהודה בעוקלין וכו' ופרש"י לא היו גדולים בכל גמרא של ד' סדרים אלא בתלתא בבי שלנו וכו'. ועיין סוף הוריות בהא מעשה דרשב"ג דקאמרי נימא ליה גלי עוקלין דלית ליה וכו' יתיב דעתיה וגרסה וכו'. ועיין מגילה כ"ח: בהא דאמר עולא לשתמיש איניש במאן דתני ארבעה ולא לשתמיש במאן דמתני ארבעה וכו'. ומשמע מכל הלין דלא היו שונים בבי מדרשא אלא ד' סדרים וכן מוכח מגנון הלשון בארבעה לא מליכא וכו' וכן נ"ל לפרש הא דברכות כולי תנוי בנזיקין הוי כלו' עד סוף סדר נזיקין ולא כפרש"י דמאיזה טעם לא יהיו לומדים אלא ג' בבי ועוד היכי לא היו לומדין סדר מועד וסדר נשים שהם מדברים שצריכים הלכה למעשה תדיר ועפ"י דרך זה נ"ל שמס' אבות שהיא סדר שלשלת הקבלה היתה סדורה בסוף שיתא סדרי אלא שאח"כ שלא היו לומדין רק עד סוף סדר נזיקין סדרוה בתר האי סדרא ועוד נ"ל דבא"י הוה תנוי הני ד' סדרי קמאי אבל בבבל הוה מחלפי סדר זרעים בסדר קדשים וזה טעם לחילוף סידור גמרא בבלית לגמרא ירושלמית ויש עוד להאריך בדבר אלא שאין כאן מקומו. יט) יבמות ע"ב:

הקדמה

ומקצרים אותה כי האי דתחילת שבת מים הניתזין והניצפין אינן בכי יותן כ) וכי האי דשלהי ע"ז וכו' כא) . . . . ובספר הזה אפרשם בעזרת המאיר לי עין. הנה כתבתי מגירסות המחוקות ועתה אכתוב לך מן המותרות למען סבב את פני הדבר לפרש הלכה וכולן הוגהו לפי שלא ידעו פירושה של שמועה וכו' ע"כ ראיתי להעתיק מדבריו ז"ל.

הנה מדברים הללו של ר"ת ז"ל יש לנו ללמוד הרבה מהם מה שאין ענינינו לדבר בו לפי שאין אנו עסוקין בו עכשיו כגון שכל ספרי התלמוד שבידינו לאו מנוסחי דעתיקי הוי שכבר הוגהו מתלמידי רש"י ז"ל ושאין לסמוך רק על ספרי ר"ח וכגון שבעלי התלמוד לא היו בקיאין בברייתות וכן במשניות זרעים וטהרות אפי' במה שהובא בגמרא כב) ומהם מה שנוגע בענינינו ואנו עסוקין בו עכשיו. ואומר הנה כבר הורה לנו הרמב"ם בספרו יד החזקה בה' אישות כג) שצריך לבדוק אחר ספרים רבים ואחר ספרים קדמונים אם לקיים נוסחה או להרחיקה ובא ולימד אותנו הר"ת שאין עדות קדמות הספרים עדות שלמה שכבר יארע שקודמי קדומים וישנים מיושנים לא יעידון כך. ועוד גדולה מזו אמר לנו הרב ז"ל שלא נוכל להגיה הגמרא מן הברייתות והתוספתות וכמו כן הברייתות והתוספתות מן הגמרא שכבר אפשר שאעפ"י שהביאו הברייתא בגמרא לא ידעוה על שלמותה ותקונה אלא קיטעו לה רישא או קיטעו לה סיפא ופשיטא דאין להגיה ממי שמשנתו קטועה. וזהו דבר חדש שמבהיל את הקורא אלולי אמרה גברא רבא הר"ת ז"ל. וכל תכליתו וחפצו של הרב ז"ל בזה שלא להגיה הספרים והוא הולך ומטיל דופי בכל המגיהין שאין מגיהין אלא לפי שלא ידעו פירושה של שמועה:

ואדון לפני הרב ז"ל כתלמיד היושב על הקרקע אף שאין משיבין את הארי לאחר מיתה יען סגר עלי את הדרך בביאור ותיקון הספר שהניחו לי בו אבותי מקום להתגדר בו. ואשאל לפני הר"ת ז"ל. הנני רואה אחר העיון והחקירה והדרישה שהמאמרים והדיבורים חסירים לפני ואינן מתישבין על הדעת ולפי שכלי והבנתי בצירוף עם ראיותי עפ"י ספרים אחרים או ספרים קדומים הם פעמים קטועה רישא ופעמים סיפא או מציעתא ופעמים שמות השונים והאומרים מחולפים עפ"י מה שנדע ממקום אחר או עפ"י שיטתן ולא אשלח בו יד להגיה משום דלט ר"ג מאה"ג. וכי על מי אנו דנין על הספר או על הסופר. הגע בעצמך מי מעידך על הסופר שהיה מומחה ומבין ועוסק במלאכתו באמונה שהרי אין כתב ידו של בעל המאמר עצמו לפניך אלא העתקת איזה סופר בקי בכתיבה שאפשר שלא הבין לא דבר ולא מקצת דבר ממה שכתב. ובפרט בספרים הנדפסים שלפנינו שמדפיסים פעם אחר פעם מן הדפוס הראשון — ומוסיפין טעיות ושבושים בכל פעם ופעם — הנה כולם אוחזים ותומכים בדפוס הראשון והמוציא לאור הראשון מאן מסהיר ביה שבדק עכ"פ על כל כת"י וכת"י שנמצאו בימיו ושהיה הכת"י שהדפיס על ידו היותר טוב ואדרבה מדלא רמז לנו בשום מקום לנוסחא אחרינא ש"מ דלא דק דאיך יתכן שהושוו בימיו כל כת"י הרי אנו רואים שהדברים מובאים במקומות שונים בנוסחאות שונות. ועוד הרי אני רואה שמשבש ומטעה אף בפסוקים מפסוקי התורה וא"כ כבר אבד גברא חזקתיה דכיון דלא דק בהאי בהא נמי לא דק. וצא וראה בכותבי ס"ת תפילין ומזוזות שאחר כמה אזהרות והקפדות אינם נמלטים משיבושים וגדולה מזו שהרי אף בס"ת דקמ י מצאו ג' ספרים משונים בנוסחיתיהם כד). וכל זה אני אומר בדרך ההתנצלות נגד הר"ת ז"ל שאין ספרינו כספריו שכל ספרינו הם עפ"י הדפוס הראשון אשר לא ידענו מה טיבו ואם היו בימיו כת"י מוחזקים ונאמנים הם ידעו במאי הוחזקו ונאמנו אבל אנו על מי אנחנו נשענים וכי מפי המדפיסים אנחנו חיים שרובם ככולם אף שעונים ואומרים שמלאכתם לשם שמים הם עצמם הם שמעידים על עצמם כן ומי מבלעדיהם יעיד להם:

ועתה אשוב להיות שואל וטוען בדברי הר"ת ז"ל כי אחשבה לדעת דרכו ולא אוכל למצא כי הוא ז"ל קם נגד מגיהין שהיו בימיו אנשים בעלי צורה וגדולי הדור כגון ר'

כ) שבת י"ב. עיי"ש ברש"י ובתו' וכבר אלו בגמרתינו שם ידי המגיהים אבל הר"ש במס' מכשירין פ"ד מ"ה הביא נוסחא העתיקה שבגמרא ואולי אליה כיון הר"ת ז"ל. כא) השמטתי כאן כדי לקצר וכ"ל להוסיף לראיותיו של ר"ת עוד אחת והיא בע"ז כ"ג. הא דוכן היה ר"א פוסל בכל הקרבנות עיי"ש. כב) וכעין זה הראני רבי כנספי הרב שמאה"ג אב"ד קהלת אונן ישן מו"ה עמרם נ"י דבר מתמיה עד מאד במס' שבת ו': בעא ריש ובקעה והאסטוונים איכא לא כרה"י ולא כר"ש דפריך בקעה אבקעה ממס' טהרות פ"ו מ"ז ולא פריך מאסטוונים אאסטוונים דאיתא התם משנה יו"ד ושנויא דרב אשי אבקעה ליכא לשנויי באסטוונים עיי"ש. כג) פי"א הלכה י"ג. כד) עיין ספרי דברים פי' שנ"ו.

הקדמה

שמואל אחיו ורבינו משולם. ואומר הם שהגיהו על מה סמכו אם על גודל לבבם ועומק עיונם שדנו וקיימו עפ"י הענין והסברא להעמיד נוסחא ולהרחיק נוסחא או על כתבי יד. על כרחך אתה אומר שלא על כתבי יד לבד היו סומכין דמאן מחזיק להאי כתב יד טפי מהאי אבל היו מבררין עפ"י עומק עיונם בין הנוסחאות השונות בכתבי היד אשר ישרה בעיניהם וכמ"ש הוא עצמו עליהם וז"ל וראייתו במקומות בספרים ישנים אינה ראיה כי גם בספרים ישנים אכתוב לך בזה הספר אשר חסרו מאשר לפנינו וקודמי קדומים ישנים מיושנים לא יעידום וכו' הרי הוא עצמו מודה להם שמצאו נוסחאות ראייה לגירסתם והם מקיימים אותן נוסחאות שמצאו עפ"י עיונם. ומעתה מה הוא התגר אשר קרא עליהם והוא עצמו עושה כן כאשר המה עושים שהרי הוא גם הוא אינו יכול לאחוז את החבל בב' ראשים ואם מצא נוסחא בספרו ונוסחא אחרת בספרים ישנים ועוד נוסחא בקודמי קדומים וישנים מיושנים על כרחו של ר"ת בחר לו אחת מהן עפ"י עיונו ועומק פלפולו א"כ אף הוא כשאר המגיהין. ואם הוא כתב ספר ארוך לקיים נוסחת ספריו א"כ מחק בקיום זה כל הנוסחאות שנמצאו בספרים אחרים בקדומים וקודמי קדומים מעתה אין לך מגיה ומוחק גדול מזה ומה חרד הר"ת כל החרדה הזאת ואם לא ישרה בעיניו הנוסחא אשר בחרו הם אף בעיניהם לא ישרה הנוסחא שבחר הוא והנוסחאות אינן מוכיחות כלל וכלל לא לו ולא להם שכבר הם סותרות זו את זו אלא השכל והעיון עפ"י הענין והסברא הם המוכיחין ואין מחלוקת זו של הר"ת עם מתנגדיו אלא ככל שאר המחלוקת שבין בעלי העיון והסברא. ולא על זה בלבד אני מתפלא אלא שאני מתמיה על פה קדוש איך נתן דופי בחכמים שקדמוהו חז"ל בעלי הגמרא שיביאו ברייתא או משנה ויפרשוה או יקשו ממנה ולא ידעוה על שלמותה וכי חז"ל תינוקת של בית רבן היו דמקשי ומפרכי ומתרצי מברייתות ומשניות דלא בקיאי בהו על שלמותן. ואם אמרו ברייתא לא שמיע ליה היינו דלא שמיע לה כלל שאין מהכרח לידע כל הברייתות אבל דלימא דשמיע להו ברייתא במקצתה ולא על שלמותה והם מקשין ומתרצין ממנה זהו דבר גנאי אפי' לתינוקת של בית רבן וכש"כ לחז"ל. ועוד תמה על עצמך וכי לא הרס הר"ת בזה כל יסודות הקבלה ואשיותיה שהרי אלה המקבלים שומעים מקצת דבר ולא ידעהו על בוריו אלא מחסרים ממנו או רישא או סיפא והם למידין ומחדשים ממנו הלכות ודינים אטו בבר בי רב דחד יומא עסקינן אתמהה. וכל זה עשה הר"ת ז"ל כדי להציל נוסחת ספריו. מעתה צא וראה איזה דרך הוא הטוב והישר אם דרך ר' שמואל ור' משולם שחולקים כבוד לתנאים ואמוראים ושופכים בוז על הסופרים והמעתיקים ששגו ברואה וקילקלו הנוסחאות ושיבשו הגירסות או דרך ר"ת שמקיים כל נוסחא שמוצא בספרו וקורא וצווח על חכמים הראשונים שלא ידעו נכוחה שמקשים ומתרצים מברייתות ומשניות אשר לא ידעום. אכן האמת בזה שלא כדברי ר"ת. אבל אם הביאו בגמרא ברייתא או משנה והיא לפנינו בברייתות או במשניות בענין אחר זהו לפי שהיו לפניהם כתבי יד משונים זו מזו וזה נמצא הרבה בבבלי ובירושלמי שמשונים בהם הברייתות זו מזו וממה שהם בשאר מקומות כגון במכילתא ספרא וספרי ותוספתות. ומעתה כשתמצא לאחד מבעלי הגמרא שמביא ברייתא בענין אחר ממה שהיא נמצאת במקומות אחרים אין זה משום דלא ידע ולא דק אלא לפי שכן היה בספרו. וכן מצינו במכות כה) דנסתפק ר' פפא בדרב אי הוה גרים רב במשנה דמקואות כו) חסר קורטוב או לא ורבא פשיטא ליה דגרס בה רב חסר קורטוב ורב יוסף פשיטא ליה דלא גרס בה חסר קורטוב ובמשניות שלפנינו ליתא להו למלות חסר קורטוב וכן נראה מריהטא דמתניתין דנקט לייו וחלב בתרי בבא דלא גרס בה חסר קורטוב עיי"ש וזה לא בא שלא היו יודעין המשנה אלא אדרבה ידעוה אלא שמצאוה בכת"י א' בנוסחת חסר קורטוב כמו שהעתיקוה בגמרא מכות שם ובחולין כז) ובכת"י אחר מצאה בלא נוסחת חסר קורטוב כמו שהיא לפנינו במשנה והוה דנין בדרב אי אמר למילתיה אליבא דכולי עלמא ורבא דלא הוה ידע משינוי הנוסחאות דהוה ליה בספריה נוסחת חסר קורטוב ע"כ מוקי ליה לדרב כר' יוחנן בן נורי עיי"ש. וכן תמצא במציעא כח) דנדחק רבא לפרש הא דמצאה ברפת אין חייב בה ברה"ר חייב בה ברפת שאינה מתעה ואינה משתמרת והוה מפרש לה למתניתין אהחזרת אבידה ובספרי כט) מפורש דאטעינה ופריקה קאי ולא איצטריך לדחוקי כדרבא וזה בא לו דלא הוה ידע לברייתא כלל שאין

כה) דף ד'. כו) פ"ז מ"ה. כז) כ"ו. כח) ב"מ ל"ב. כט) פ' כי תצא פי' רכ"ה.

הקדמה

אחריות האמוראים לידע כל הברייתות ולפי הכת"י שהיה לפניו הוה משמע ליה מסגנון המשנה דעדיין בהשבת אבידה קאי אבל בירושלמי לא פירשו אמתניתין כלום דהוה פשיטא להו עפ"י הכת"י שלהם דמתניתין אטעינה ופריקה קאי. ושינוי נוסחות משניות אילו עודם לפנינו דבבבא דמקמי להא דמצאה ברפת גרס בירושלמי אם יש שם ב"ד מתנה עמו בפני ב"ד וכו' ומדקתני עמו מוכח דלא קאי תו בהשבת אבידה אלא בטעינה ופריקא דמיירי בה בפירוש בתר הכי אבל בנוסחת הבבלי ליתא למלת עמו ומשמע מפשטות סגנון המשנה דאהשבת אבידה קאי עיי"ש. אבל דנימא דמקשי ומתרצי ומפרשי לברייתא או משנה דלא הוו ידעי לה על בוריה ישתקע הדבר ולא יאמר. ובאמת שקל ר"ת למטרפסיה בהאי עלמא ואשתלים מדויל ידיה כי מעולם לא יצא ספר מתחת הדפוס מלא שיבושים וטעיות כספר הישר של ר"ת ז"ל. ודרכו של ר' שמואל ור' מישולם סלולה וזהו דרך הרמב"ם ג"כ כמו שהזכרתיו להשוות כל כתבי היד והמקומות שהובאו בהם המאמרים ולהעמיד נוסחא ולהרחיק נוסחא כפי העיון והסברא המוכרח עפ"י הענין:

ובר מן דין הלא הוא הדרך שהלכו בו רז"ל בפירושי המשניות והברייתות באמרם חסורי מחסרא. משבשתא היא. כדי נסבה. אשגרת לישנא. סמי מכאן. תני. אלא אימא. איפוך. אלא אי איתמר הכי איתמר. תברא מי ששנה זו לא שנה זו. משנה לא זזה ממקומה וכיוצא בזו. ואביא שנים ושלשה דברים לדוגמא. בכתובות ל) תנא הואיל וקנס חכמים היא לא תגבה אלא מן הזיבורית. וזה דבר תימה דמאי קנס שייך בגביית כתובה. ופרכינן שם קנסא מאי קנסא ומשני אלא אימא הואיל ותקנת חכמים היא עיי"ש כלו' האי ברייתא משובשת אם מפי התלמיד הראשון שכתבה שדימה לשמוע מרבו מלת קנס ורבו תקנת קאמר או שהיא משובשת על ידי הסופרים שהיתה התיבה לפני הסופר מטושטשת ואישתייר ליה קו"ף ונו"ן ודימה לקרות קנס והוה צריך למקרי תקנת שאין כל הסופרים האומנים במלאכת הכתיבה בקיאין בהלכות ובהבנת הענינים שכותבים וכזה רבים בתלמוד וכן מצינו במכות לא) אמר עולא רמז לעדים זוממין מן התורה מניין וכו' והקשו בה והגיהו אלא רמז לעדים זוממין שלוקין מן התורה מניין עיי"ש וכן בחולין לב) א"ר שמעון בן לקיש רמז לטריפה מן התורה מניין וכו' והקשו בה והגיהו אלא רמז לטריפה שאינה חיה מן התורה מניין עיי"ש וכדומה לזה הרבה ומצינו לפעמים ג"כ שהם מטריחים על עצמן להעמיד כל הנוסחאות ואמרו מאן דתני הכי לא משתבש ומאן דתני הכי לא משתבש וכן מצינו שמביאין נוסחאות שונות שאי אפשר להעמיד עליהם. איכא דאמרי. לישנא אחרינא. ואיתימא. במערבא מתני לה הכי וכיוצא בזו. ותמה אני על הרמב"ם בהקדמתו לפי' המשנה שכתב וז"ל ואשר קראני לחבר זה החבור הוא אשר ראיתי בתלמוד שהוא עושה במשנה דבר שאי אפשר להשיגו בסברא לעולם שהוא מביא עקרים ויאמר כי זו המשנה העידה על ענין כך וכך שזאת המשנה חסר המילים ותיקון דברים לג) ראוי להיות כך או שזאת המשנה היא לפלוני ודעתו כך ועוד שהוא מוסיף במיליה ומחסר מהם ויגלה טעמיה ע"כ. ואני תמה אדרבא זהו הדבר שהסברא נותנת והם הם הדרכים המתוקנים שילך בהם כל מבאר ומפרש הגע בעצמך בהא דגרסינן לד) ת"ר שור חש"ו שנגח ר' יעקב משלם חצי נזק ופריך בגמרא ר' יעקב מאי עבידתיה לה) אלא אימא ר' יעקב אומר משלם ח"נ ע"כ. וכי אם לא היה התלמוד מגיה ר' יעקב אומר לא היינו מגיהין אנחנו כן מן הסברא וכי בעלי התלמוד לא מפי הסברא היו חיין ואדרבה אנו אין לנו אלא לילך בעקבות התלמוד ולפרש עפ"י הסברא המאמרים והברייתות על דרך שפירשו הם המשניות והברייתות. ומימי אני מצטער שלא חובר עוד ספר על דרכי התלמוד ר"ל ספר מודיע לנו הדרכים שפירשו בהם חז"ל את המשנה כי חבור כזה תהיה תועלתו גדולה ללמד דרכי הביאור והפירוש בכלל ויישר הדעת להשמר מדרכים מבולבלים ומעוקשים בהבנת התלמוד בפרט:

ושמא תאמר הרי חז"ל לא שינו המאמרים ד"מ שיהיו גורסין ר' יעקב אומר משלם ח"נ אלא היו לומדים וכותבים הקושיא ופירוקה וא"כ אף אנו נעשה כן ונאמר זהו המאמר קשה ואימא ביה הכי אבל לא נשנה בגוף המאמר. דע שאין זאת השגה עלינו שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים בדורות הראשונים היו הספרים נכתבים בכתב יד מכל

ל) דף ו'. לא) מכות ב': לב) ע"ב. לג) צ"ל דל"ל שזאת המשנה חסרה מילים ותיקון דבריה ראוי וכו'. לד) ב"ק ל"ט: לה) כלומר וכי מה עשה ר' יעקב שישלם וה"ה דהוה מצי למימר מאי קאמר אלא נקיט הכי דרך בדיחותא.

הקדמה

אחד ואחד ולא היתה הגהת הספר מועלת אלא לבעל הספר הזה שהגיה ספרו ולכך בחרו להניח הספרים כמו שהן ולחבר ספר בפני עצמו מן ההגהות והתיקונים כדי שיבא ליד כל אחד ואחד אבל בספרי הדפוס שלנו שכל הספרים שביד כל א' וא' שוים טוב יותר להגיה הספרים כדי להעמיד הקורא על המוכן ובלבד שלא ימחוק לגמרי הנוסחא הישנה שאולי אפשר שסופה להשמע ויבואו אחרים ויקיימוה. דרך משל אם אנו נגיה היום המאמרים שהבאתי לא נאריך בהם בקושיות ובפירוקים אלא נגיהם ונערוך הא דכתובות כך תנא הואיל (וקנס) [ותקנת] חכמים היא לא תגבה אלא מן הזיבורית. וכן הא דמכות אמר עולא רמז לעדים זוממין [שלוקין] מן התורה מניין. וכן הא דחולין ארשב"ל רמז לטרפה [שאינה חיה] מן התורה מניין. וכן הא דב"ק ת"ר שור חש"ו שנגח ר' יעקב [אומר] משלם חצי נזק. וכן כל כיוצא בזה אם תכריחנו הדעת להגיהו נגיהו או עפ"י העיון והסברא בלבד או בהצטרף ראיות ממקומות אחרים או מספרים קדומים ונעיר עליהם בהערה. כן נראה לגרוס. או כן נ' לג' עפ"י הענין. או הכי גרסינן התם וכדומה ועל ידי זה ידע הקורא אם המגיה עפ"י סברתו הגיה או עפ"י ספרים וסופרים אחרים הגיה ובוודאי מי שיגיה כך נטל שכרו משלם ופעל ועשה להעמיד האמת שהרי לא מחק כלום בספר ור"ג דלט לא לט אלא המוחק בספרים וגורם להשכיח הנוסחא הישנה. ואפשר דר"ת נמי לא יצא לחלוק אלא כנגד המגיהין שמוחקין גי' מפורסמת ומקובלת אבל בענינים שאינן מפורסמות ומקובלות שהטעות בהן שכיח מאד אף הר"ת מודה שאלולי כן למה הגיה רש"י בשחיטת זבחים בספרו מה שלא עשה כן בשאר הספרים אלא וודאי כמו שאמרנו. הנה חארכתי בדבר כי ידעתי גם אני שאני מבהיל את הקורא בהוצאת זה הספר שעמלתי ויגעתי בו לתקנו ולהגיהו כי בוודאי לא יצא מתחת הדפוס מעולם ספר מנומר בהגהות ותיקונים כספר הזה שאני מוציאו לאור אבל לא עלי התלונה כי אם על המדפיס הראשון שלא יגע את עצמו להשוות כל כתבי היד שהיו בימיו להודיע לנו כל שינויי הנוסחאות שנמצאו בימיו:

ועתה אוריע דרכי בהגהותי. ואומר בתחילה העמקתי בכוונת הענין ואח"כ בסגנון הלשון ואח"כ השויתי המאמר עם המקומות האחרים שהובא שם המאמר ואם מצאתי דבר שנראה טעות במאמר שלפני או שהוא קטיע חשבתי למצא איך ולמה נפל בו הטעות כי רק זה עיקר המבחן אם נכיר המכשול שהטעה את הסופר. ומכשולים כאילו רבים הם ולא ראיתי כאן המקום לפורטם אבל הקורא הבקי בדרכי הטעות אם יתבונן בכל מה שהגהתי ימצא על הרוב באיזה מכשול כשל הסופר ובאיזה פח נפל. ואם עלתה בידי אחר החקירה והדרישה נוסחא מיושרת בעיני בחרתיה והצבתיה בין מחברת מרובעת כזו [ ] והנוסחא אשר הרחקתיה הצבתיה בכתב מלופף (הנקרא כתב רש"י) בין מחברת עגולה כזו ( ) ורמזתי בספר על הערותי ב מ א י ר ע י ן כי שם הודעתי עפ"י איזה מקור הגהתי כדי שיוכל הקורא לעמוד על הדברים בעיקרם ובמקורם ולפעמים הרחבתי בדבר אם מצאתי נוסחאות שונות בענין ההוא והבאתי את כולן. ולא ימצא רק על המעט שלא רמזתי עפ"י איזה מקור הגהתי והוא רק במלות שאינן משנות הכוונה והענין והם נקלים על הקורא למצא טעם ההגהה ואף גם זאת לא יקרה רק במקומות מעטים על דרך שכחה והשמטה. אך בכל מקום שהיה קשה עלי הענין ולא מצאתי בו נוסחא מיושרה הגהתי מסברתי עפ"י הענין ורמזתי עליו במ"ע שמסברתי הגהתי כן אבל זה לא יקרה רק במקומות מספר ואפשר שלא יגיעו בכל הספר לתשע או עשר הגהות. ואם מצאתי הגהה שהגיה מי שקדם ממני הודעתיו ג"כ בהערותי במ"ע:

גם אחשוב אל ההגהות השלמת הפסוקים והמלות שאליהם כוונת הדרש. כי ראה זה מצאתי לאלפים ולרבבות במדרשים ובאגדות שחסר עיקר הפסוק והמלה שאליהם כוונת הדרש ולא נרשמו אפי' במלת וגו' וראיתי כי טוב להשלימם אם במלת וגו' או להשלים כל הפסוק והבאתים ג"כ במחברת מרובעת. ובכלל אומר שכל מה שימצא הקורא בין מחברות מרובעות אני הוספתים ועלי לתת עליהם דין וחשבון:

אבל בתיקון הלשון שתהיה עפ"י עקרי הלשון בעבר ובעתיד בזכר ובנקבה בנוכח ובנסתר ביחיד וברבים וכדומה שנמצא בספר שיבושים רבים כאלה ונראים לעין שהם שיבוש מ"מ לא שלחתי בהם יד לתקנם כדי שלא יהא הספר מנומר לגמרי עד שתקשה בו הקריאה וסמכתי על הקורא הבקי שאין שיבושים כאלה מעכבות את קריאתו. ובפרט שדבר זה צריך עיון גדול שלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד ולפעמים שינו בכיון סגנון הלשון משום

ביש גרא וכדומה על כן הנחתי הדבר ואמרתי לא עלי המלאכה לגמור יבואו אחרים ויגמרוה ותקרא על שמם:

פרק ג.

ממה שאמרתי בב׳ פרקים הקודמים יראה הקורא שאין חפצי להיות מחבר מפרש ומבאר כדי להוסיף סברות השערות והמצאות אבל כל חפצי להיות כסופר העוסק במלאכתו באמונה וכותב הספר מוגה ומתוקן לפי דעתו וחכמתו. ואם לא היתה כעת מלאכת הדפוס הייתי כותב הספר ומעריכו כפי מיעוט דעתי וחכמתי שחנני השי״ת והייתי נותנו לכל שואל ומבקש שיעתיק ממנו אבל בימינו לא זו הדרך להפיץ התורה והחכמה כאשר היתה בימים שלפנינו. וכיון שבאתי לידי מדה זו ר״ל לחבר ספר מצאתי את עצמי מוכרח לפרש הספר ולבארו גם כן כדי לשכך את הלב במקומות הזרים והקשים כי לא כל הקונה ספרים כמעתיק ספרים כי המעתיק יעתיקו לפי שחפץ בספר מוגה ומתוקן אבל רוב קוני הספרים יחפצו לקרות הספר להבין מה מתנו לפי דעתם והשגתם ועל כן יבקשו ספר מבואר ומפורש ואמרתי אכחר עכ״פ בהיותר מועט ולא אאריך בפירושים. כי אמנם נסתרו ממנו הפירושים על בורים בדברי חז״ל עד שיתבררו ויתלבנו עפ״י מקורם ותיקונם כמו שהארכתי בב׳ פרקים הקודמים. וראיתי כאן להוסיף עוד מה שהוא מן הקושי לפרש ולבאר דברי חז״ל על בורים. כבר אמרו א) על ר׳ טרפון שהוא גל של אגוזים וביארו זה ואמרו כיון שנוטל אדם אחד מהן כלן מתקשקשין ובאין זה על זה כך היה ר׳ טרפון דומה וכו׳ ועל ר׳ עקיבא אמרו שהוא אוצר בלום ואמרו למה ר׳ עקיבא דומה לפועל שנטל קופתו ויצא לחוץ מצא חטים מניח בה מצא שעורים מניח בה כוסמין מניח בה עדשים מניח בה כיון שנכנס לביתו מברר חטים בפני עצמן וכו׳כך עשה ר״ע ועשה כל התורה טבעות טבעות ע״כ. ועל דרך זה הוא כל מה שהורישו לנו חז״ל מן התלמודים והמדרשים והברייתות שהם דומין לגל של אגוזים ולקופה שהניח בה הפועל כל מה שמצא וטרם שנבא לבאר דבריהם מן ההכרח לברר הענינים כל מין ומין בפני עצמו וזהו ענין קשה מכל מה שקדמו ועשו לפנינו מהמבארים והמפורשים ואם יש מהם שהתחילוהו לא גמרוהו עוד על שלמותו. ולמה זה דומין דברי חז״ל לרגבים מוצקים מזהב וכסף ושאר מיני מתכות שאם יחפוץ האמן להוציא ממנו כלי למעשהו יוכרח בתחילה להתיך המוצק ולברר כל מין ומין מהמתכת בפ״ע וכמו כן לא יספיקו אם יבואו אומנים גדולים עוקרי הרים ומפשים חזקים ויתקנו כלים מן המוצק שבספרי חז״ל כמו שהוא מבלי להבדיל ולהפריש במאמרים מי האומרם. ואימתי נאמרו. ולאיזה ענין נאמרו. ואיה מקורם. ואנה תוצאותיהם וכדומה. אבל צריך שיקום אדם גדול בקי במלאכת ההתכה כזו להתיך כל עניניהם כהיתוך שאמרנו ושאנו עתידין עוד לבארו:

ומעתה כל מה שפרשתי ובארתי לא עשיתי אלא על צד ההכרח ולכן בכל מה שהקורא יכול לעמוד עליו ממקום אחר החשיתי ממנו רק רמזתי על אילו המקומות במלת עי״ן. וזהו בכל הדבורים המובאים בתלמוד בבלי ולרוב ג״כ מה שהובא ומפורש במדרש רבה ד״מ פ׳ שלוח טמאים. פ׳ גזל הגר. פ׳ סוטה. ופ׳ נזיר שכמעט כולם הם ברכה וכדומה להם כאשר ימצא הקורא במאיר עין. אבל בשאר הענינים בחרתי מהמפורשים שקדמוני היותר נראה לי לפי הענין ואם לא מצאתי בהם מה שנאות לי אמרתי דעתי בסימן מלות נראה לי או כתבתיו סתם. ובכלל אומר כל שלא הזכרתי עליו שם האומרו מלבי הוצאתיו ועלי לתת עליו דין וחשבון. ואם ימצא הקורא שקדמני מחבר או מפרש כפי׳ איזה דבר ולא הזכרתיו הנה באמת מצא קלוני שכתבתי דבר טרם שקראתי דברי מי שקדמו ממני מה שאין ראוי ונכון והוא גנאי למחבר ספרים להשחית עתו ונייר ודיו בהכפלת דברים שנאמרו כבר וידינני הקורא לכף זכות אולי לא היה הספר תחת ידי או ששכחתי וכדומה מן המקרים אבל לא יעלה על דעתו שאמרתי דבר שלא בשם אמרו כי באמת הרבה והרבה דברים עלו על לבי והצפנתים תחת לשוני ולא גליתים וכש״כ שלא אומר דברי אחרים בשמי:

עוד זאת עלי להודיע בפרק זה שלפעמים הארכתי גם אנכי באיזה ענין מענינים בהשערות והמצאות וסברות וערכתים כענין בפני עצמו בפתיחת אמא״ש שלא כוונתי בדברים אלו להחליט על הדבר שהוא כן אבל כוונתי לכונן השקפת עין הקורא על פנה מפנות הענין שלא קדמני אדם בה לפי מיעוט ידיעתי. ואם שגיתי ד׳ הטוב יכפר והקורא יסלח לי:

א) אדר״נ פי״ח.

פרק ד.

אבל אשר יעדתי לשית מבוא אל הספר לא השלמתיו עד הנה כי מצאתי אחרי עמדי על הדבר שכוונתי אליו שיארך ענינו עד שיצטרך לחבור שלם בפני עצמו על כן גמרתי בדעתי לחבר אל הספר עוד חלק שני ולכך קראתי זה הספר חלק ראשון לומר כי יבא אחריו עוד חלק אחר אשר יסופח לו. ואחרי אשר פציתי את פי מחויב אני להודיע עכ"פ מה שיכלול זה החבור בפרטיו. ואומר החבור הזה יתפרד לב' חלקים.

חלק א' מבוא אל הספר בכלל בו יתבאר יחס הספר אל שאר ספרי חז"ל. וענין מחברו (או מחבריו). וכוונתו. ומעם חבורו. ומעם שמו ר"ל למה נקרא ספרי דבי רב. וחלוקת עניני הספר. וגם יבוארו קורותיו. ובכלל זה יסופר ג"כ על אודות מפרשיו שפירשוהו בכיון ר"ל אשר היתה כוונתם בעצם וראשונה לפרש את כל הספר בכלל וגם אשר יפרשו ממנו ענינים פרטים בתוך חבוריהם על ספרים וענינים אחרים. ויארך הדבור בפרט על ר' הלל לפי שלא נתפרסמו עוד חבוריו והנם עוד רק בכת"י וכן יבואר כל כיוצא בזה ממה שראוי לעמוד על ענינו כדי שיובן הספר על בוריו.

אבל החלק הב' יהיו המפתחות אשר הבטחתי עליהם והמה.

א) מפתח פסוקי תנ"ך המובאים בספרי.

ב) מפתח המשניות והתוספתות והברייתות שבגמרות בבלית וירושלמית וכל מה שבא בהם והוא נמצא בספרי.

ג) מפתח כל ההלכות שבספרי.

ד) מפתח האגדות שבספרי ומפתח זה יפרד לד' מפתחות. (א) אגדה שענינה דעות ומוסר ויראת השם. (ב) אגדה שענינה סיפור וקורות דברי הימים ממה שאירע וממה שנעשה ויכלול ג"כ מה שסופר מאנשים מובחרים ומה שנדרש עליהם וכל כיוצא בזו. (ג) אגדה שענינה פנה מפנות האמונה וידיעת האמיתיות. (ד) אגדות מפורסמות ור"ל במפורסמות אגדה שאיננה דעת יחידי אלא שהיא נמצאת בפי הרבה מן החכמים והיא נדרשת בכמה מקומות והם פונים אליה כמו שהם פונים למקרא מן המקראות ד"מ כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם וכו' מיתת צדיקים מכפרת וכדומה שהם מפורסמות בפי כל החכמים כמקרא מן המקראות וכן אגדות שהם יסוד לשאר אגדות שנדרשות עליהן ד"מ כל מילי דאבות שהם יסודות לשאר דרושות כמקרא מן המקראות עד שחובר עליהן מדרש שלם הנקרא אבות דרבי נתן.

ה) מפתח למדות וכללים שבאו בספרי ור"ל במדות הי"ג דר"י והל"ב דר"א בר' יוסי הגלילי. ור"ל בכללים מהם כללי הלכה ד"מ איש איש לעשות אשה כאיש ומהם כללי אגדה ד"מ כ"מ שנאמר ויהי אינו אלא צרה.

ו) מפתח יוחסין ר"ל כל מה שנאמר בספרי על מין ממיני האדם כגון הנשים והעבדים הכותים והגרים הצדוקים והמינים וכדומה בין שתהיה ענינו הלכה או הגדה.

ז) מפתח לשמות התנאים שהוזכרו בספרי ויסומנו כל הפיסקאות והענינים שהוזכרו בהן ויכלול ג"כ שאר שמות אנשים שהוזכרו בהן.

ח) מפתח לשמות המקומות שהוזכרו בספרי ויסומנו כמו כן כל הפיסקאות שהוזכרו בהן.

ט) מפתח הדרשות שבספרי ר"ל שיהיו מסודרים באלפא ביתא המלות והמאמרים שנתפרשו ונתבארו בספרי ע"י חז"ל ד"מ מלת איש ממעטת אשה וקטן מלת נפש מרבה אשה וכדומה ויסומנו כמו כן כל הפיסקאות שהובאו בהן.

י) מפתח וערך מילין למלות וללשונות זרות שבספרי וביאורן. אבל מה שהיא מהכרח למפתחות כאילו ותועלתן אבאר כל א' וא' במקומו. ועם סידור הזה שנתתי להם כאן אינני אומר שיהיו מסודרים על זה הענין עכ"פ אבל אערכם בסדר שהיא נאות להם כפי ענינם. ואילו המפתחות הם מבוא אל הספרי בפרטיו שראוי לעמוד על ענינם כדי שיובן הספר על בוריו ואלהי אבותי יעמוד על ימיני וצדקתם תתמכני להוציא את מחשבתי לפעולה שלמה ורצויה:

פרק ה.

אבל בענין מערכת הספר ויפיו אין דבר שראוי להעמיד עליו את הקורא ועיניו תעידנה על כשרון פעולתי ויושר חפצי. אך בענין ההפסקות בין המאמרים וההבדלות בפירוד האותיות באיזה מלה מן המלות הוא דבר חדש שחדשתיו מה שלא נמצא עוד

בכיוצא בספרים אלו. וראיתי כי ראוי להעמיד עליו את הקורא ואומר כבר אמרו חז"ל בענין ההפסקות בת"כ פ' ויקרא מה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין והרי דברים ק"ו ומה אם מי שהוא שומע מפי הקב"ה ומדבר ברוח הקודש צריך להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין עאכו"כ הדיוט מן הדיוט ע"כ ומעתה אם צריך ליתן ריוח והפסקה בדיבור שהשומע מקבל דברים חיים מפי המדבר ויכול לשאול על ענינם וטעמם ק"ו שצריך ליתן הפסקה בספר הנכתב כדי שלא יבולבל הקורא בחיבור וקישור הענינים וכבר הוקפד על זה ונתקנו בספרים הפתיחות והסתימות. אבל מעת שנפלה חכמת ישראל בידי סחרנים ותגרנים שאין חכמה מצויה בהם הדפיסו הספרים בלי שום הפסק והבדלה כדי למעט הוצאותיהם ולהרבות שכרם עד שהוא קשה על הקורא למצא תחלת הענין וסופו ומתוך כך נמצא באיזה מחברים שהם מדביקים מאמרים מחולקים ויתקשו בביאורם בלא דעת ענינם עד שיתכן לאמר עליהם אם אין הבדלה דעה מנין. על כן ראיתי להחזיר הדבר ליושנו להפריד בין מאמר למאמר ולשנות האותיות שעליהן יסוב הדרש כדי להקל הקריאה כאשר יראה הקורא בקראו שתים ושלש דלתות. ובכלל אומר שאם יפריד הקורא במחשבתו כל מה שהבאתי בין מחברות מרובעות וכן מראה מקומות התנ"ך שבמחברות העגולות וכל המחברות וההפסקות ושינוי האותיות שחדשתי בספר אז יוכל לצייר במחשבתו תכונת הספר שהיה לפני. כי לא נמצאו בו רק ההפסקות שבין פיסקא לפיסקא ונקודות נקודות שמבלבלין יותר את הקורא מאשר יבולבל אם לא תהיה שום הפסק ונקודה כלל כי רובן וכמעט כולן היו שלא במקומן. זהו מה שרציתי להעמיד עליו את הקורא בפרק הזה:

פרק ו.

אבל על ענין הספרים והסופרים שעל פיהן ערכתי את הספר הוא דבר שראוי להאריך בו בחלק ב' אשר יעדתי ועל כן אקצר כאן ולא אשים לפני הקורא רק אשר יאלצני ההכרח להכנת הספר כמו שהוא. ואומר הספרים אשר יצטרך לעריכת איזה ספר מן הספרים בדוגמת הסידור והתיקון שעמלתי בו להוציא זה הספר הם משני מינים. אם שהם כוללים מאמר או מאמרים מענין הספר ויצטרכו לתיקון הנוסחאות והגירסות. או שנכללו בהם פירושים או ענינים שעל ידם יתפרשו הלשונות הקשות והמאמרים הקשים שבספר ויצטרכו לסידור הספר בביאוריו ובפרושיו. אבל מהמין הראשון אשר היו לפני המה ב' התלמודים בבלי וירושלמי. התוספתות והברייתות. המכילתות והמדרשים. והתרגומים על התורה. ויתחברו לזה המין ג"כ מפרשי התורה כגון רש"י ומפרשיו. הרמב"ן וא"ע והפס"ז. לפי שמביאים מאמרים רבים מן הספר והעולה על כולם הם ההוצאות השונות והכת"י. ויש לי לעורר כאן על איזה מן הספרים אשר רשמתי.

א) הילקוט שמעוני שנכלל ג"כ עם המדרשים והוא העוזר והמסייע הגדול למלאכה כזו אשר לפני לפי שהוא מביא בליקוטיו כמעט כל הספר. אבל מצאתי על ענינו דבר חדש שראוי להעמיד עליו את הקורא והוא. (א) שהוא מוסיף ומגרע במאמרים אשר שם בילקוטו ומשנה את סגנון לשונם כדי שיובנו בנקל. (ב) שהוא משנה סדור המאמרים ממה שהם במקורם לפי מה שהוא צריך על פי סידור המקראות שחיבר לקוטיו עליהם. (ג) והוא דבר גדול ונחוץ למלאכה כזו אשר לפני. וזה שאף שנקרא הספר על שם מסדר אחד שמו הרב ר' שמעון הוא מלוקט ע"י אנשים רבים שהיו לפניהם כתבי יד שונים דרך משל שהיה לפני אחד מתלמידיו כת"י אחד מן הספרי כדי ללקט ממנו כל מה שימצא בו על ספר אחד שבתנ"ך ולפני אחר מתלמידיו כת"י מן הספרי כדי ללקט ממנו כל מה שימצא בו על ספר אחר שבתנ"ך וכן כל כיוצא בזה ומפני כך נמצא שנכפלו בו המאמרים והם במקומות השונות בנוסחאות ובגירסות שונות ולזאת צריך לדקדק עליו הרבה ולתור אחר כל המקומות שמביא שם המאמר לפי שבכל מקום ומקום אפשר שימצא בו נוסחא אחרת. אבל הראיות והמשלים על זה ירחיבו את המאמר בענין זה עד מאוד ואסמוך על הקורא שידרשם מעל הספר וימצאם.

ב) הפסיקתא זוטרתי הנקראת ג"כ לקח טוב. מחברה רבינו טוביהו ברבי אליעזר ונדפסה בויניציאה בשנת רנ"ו מפ' ויקרא עד גמירא. וכבר כתב בעל שם הגדולים שראה אותה בכת"י גם על ס' בראשית ושמות ושנראה מס' מנות הלוי שחוברה גם על ה' מגילות (ואנו אין צריכין לראיה זו לפי שהיא נמצאת בכת"י בעקד הספרים של הרב הדרשן מו"ה אהרן יעללינעק) ושמצא בספר שבות שהיה המחבר חי בשנת ד' אלפים תת"ן שהיא אלף ופ"ח לחורבן והיה בזמן הרי"ף וסיעתו עיי"ש. הפסיקתא הזאת היא פירוש על התורה מלוקט

מספרא וספרי ועל כן היא משענת וסיוע לתיקון הנסחאות. ועל כל פנים אף היא אינה עדות גמורה לפי שהיא משובשת עד מאד עד שכתב עליה בעל הזית רענן בפ' חקת בזה"ל בפס"ז מסיים זה חומר וכו' ופשוט דאיזה תלמיד טועה כתבו דוק ותשכח שם הרבה דברים כיוצא בזה שהוא קיצור הספרי וכתב הלכות פסוקות והתלמיד שלא ידע מקור הענין כתבו מה שכתבו עכ"ל.

ג) הכת"י אשר אני מביא הם ב'. א) שהיה לפני בן המחבר פי' זרע אברהם ונדפסו נוסחאותיו וגירסותיו בגליון פי' ז"א וכאשר הבאתיו קראתיו כת"י בן ז"א. ב) כת"י רבינו הלל בר אליקים והוא פירוש על הספרא וספרי. וכתב בעל שם הגדולים שראה הכת"י ושהתוספת בסוטה ל"ח הביאוהו ע"כ והוא שם בר"ה או אינו בזה"ל רבינו הלל פי' בספרי וכו'. והביאו הרב בעל קרבן אהרן בפירושו על הספרא והרב בעל ברית אברהם בפירושו על הילקוט (ואם יגזור השם אדבר עליו בחלק ב' שאני עתיד לחברו). והנה הכת"י שלפני (והוא מבית עקד ספרי מלכנו יר"ה) הוא עד סוף פ' תצא ומדרך פירושו להעתיק מקצת המאמר שהוא מפרשו או כולו ולזאת יתכן לעמוד בנקל על נסחותיו וגירסותיו. ולפעמים מורה פירושו שהיתה לו נוסחא אחרת אף שלא נמצא בו העתקת המאמר שהוא מפרשו. וראה זה מצאתי בו שהוא מעתיק בספרו ומציין הרבה מאמרים שאינם בספרי שלנו וראיתי שטוב להעתיקם אעפ"י שאינם רק מאמרים קטועים והעתקתים והוספתים אל הנוספות במ"ע. גם נמצאו בכת"י זה על הרבה מאמרים הערות בגליון שבספרי שלנו אינו כן. וראיתי כי טוב להביאם במ"ע והבאתים בשם בעל ההגהה לכת"י כי נעלם ממני שם מחברם. אבל הכת"י עצמו קראתי כת"י סתם או כת"י ר"ה. ויש עלי להעיר שבספרי שלפנינו נמצאו יותר נסחאות שאינם כן בכת"י ממה שציין בעל ההגהה לכת"י ומזה נראה שהספר שלפני בעל ההגהה זה היה משונה ג"כ מהספר שבידינו. זה תכלית ממה שראיתי כאן להעמיד עליו את הקורא בענין הספרים ממין הראשון.

אבל הספרים ממין הב' יכללו ג"כ הספרים שמניתי בכלל מין הראשון כאשר רמזתי על זה בפ"ג ונוסף עליהם הפירושים שהם בעצם וראשונה על הספרי ומאמריו כגון הזרע אברהם ודכוותיה והזית רענן על הילקוט שהברו בעל מגן אברהם ודכוותיה. ויש לי להעיר את הקורא שלפעמים רמזתי עליהם בזה"ל ועיין בז"ר ובז"א ור"ל בזה שדעת אחרת עמהם ולא ישרה בעיני. אך הספר שאני מעתיק ומרפים על ידו הוא דפוס מינקאווץ משנת תקס"ג ואין הפרש גדול בין הוצאה זו לשאר הוצאת זה הספר לפי שכולן הם עפ"י דפוס וויניציאת משנת רנ"ו כאשר רמזתי ג"כ בפ"ב. זהו מה שרציתי להעמיד עליו את הקורא בפרקים אלו:

פרק ז.

אחר הדברים והאמת האלה אליכם הורי ומורי אשים דברתי. חנוני חנוני ודנו אותי לכף הזכות והאמת ולא אבקש מידכם שתכסו על שגיאותי כי יקרה ונכבדה האמת מכל כבודי וכבוד בית אבא רק אומר כמו שאמר הרמב"ם ז"ל בסוף פי' המשנה שלו וז"ל כבר השלמנו החבור הזה כפי מה שהבטחנו ואני אשאלהו י"ת ואתחנן אליו שיצילני משגיאות ומי שימצא בו טעות או נתבאר לו בפי' הלכה מן ההלכות פירוש טוב מאשר פירשתיו יעורר על זה וינצל אותי בהתנצלות כי מה שהשתדלתי בו אינו מעט וכו' אמנם פשטתי הענין לביאור ההתנצלות למי שירצה לכתוב לתופש שיתפוש ואינו ראוי לגנותו בתפישתו אבל מושכר מן האלהים על זה אהוב אצלי לפי שהוא מלאכת ה' וכו' ע"כ. וכמוהו אבקש מכם גם אני כי נפשי אמרה לי אהוב את עצמך והאמת אהוב יותר ותלמידכם אני ואם טעיתי ושגיתי אודה ולא אבוש בחלק ב' שאני עתיד להוציאו ואומר ברם דברים שאמרתי לפניכם טעות הם בידי. וכל מי שיודיעני נוסחא או גירסא ישרה ממה שהבאתי או נוסחא וגירסא שלא ידעתיה ובכלל זה כל מה שהוא מגיע לתיקון הספר יהיה המודיע רב או חבר או תלמיד אי חכם אי רבי יתקרי אדפיס אותו בשמו בחלק ב' אי"ה בכל תודת לבבי. אך בקשתי מכם שלא תהא פעולתי קלה בעיניכם ואומר בזה ג"כ מ"ש הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לסדר טהרות וז"ל ולא ידע שיעור התועלת בו על האמת אלא מי שהשתוקק בימים והתעורר בלילות בהלכה מאלו ההלכות וכו' ולא יתברר לו שרש ישען עליו עוד יקרא זאת וכו' ואז ידע שיעור מה שנעשה הנה ואין דמיון זה אלא כמו מי שקבץ חרובין בהשתוקקו ויגע בדרכים עד שהגיע ממנו אל ממון גדול הגיע בו אל הכונה וכאשר השלים בזה הממון מן ההשתוקקות ולא ישוער על כחו

ידע שיעורו וכן אם יגיע לאיש נבון ואעפ"י שלא השתוקק כו הוא יגיע כו הכונה במה שיראה מעניני האנשים שיעור מה שהיו משוטטין בזה ולא מצאו ע"כ. ולמאן דיהב חכמה לחכימין ומנדעא ליודעי בינה אתפללה יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא אקפיד כנגד חבירי ולא חבירי יקפידו כנגדי וכו' (ירושלמי ברכות פ"ד ה"ג):

השלמתי זה החבור בהגיעי אל תחלת שלש ושלשים משנותי בחמשה עשר באב בשנת תרכ"ד בעיר ווינא עבד לעבדי התורה מאיר איש שלום מילידי ארץ הונגאריה מכפר הארֿאסטי בגליל קאשוי:

הציונים והר"ת הבאים לרוב בזה החבור

( ) לסימן שצריך להמחק
[ ] — שכן צריך להיות
. — עמוד א'
: — — ב'

אדר"נ	ר"ת	אבות דר' נתן
א"מ א"ש	—	אמר מאיר איש שלום
א"ע	—	אבן עזרא
ב"א	—	ברית אברהם
ג'	—	גרם
גי'	—	גירסא
ז"א	—	זרע אברהם
זי"נ	—	זה ינחמנו
ז"ר	—	זית רענן
ילק'	—	ילקוט
כ"ה	—	כן הוא
כ"נ	—	כן נראה
כת"י	—	כתב יד
לג'	—	לגרוס
ל"נ	—	למה נאמר. לא נראה. לי נראה
לל"צ	—	ללא צורך
מ"כ	—	מתנות כהונה
מ"ע	—	מאיר עין
פ'	—	פרשה. פסוק. פרק
פדר"א	—	פרקי דר' אליעזר
פי'	—	פיסקא. פירוש
פס"זו	—	פסיקתא זוטרתי
ר'	—	רמז
רא"וו	—	ר' אליהו ווילנא
רא"מ	—	ר' אליה מזרחי
ר"ה	—	רבינו הלל
ת"י	—	תרגום יונתן

לוח איזה טעיות ותיקונים יודפס בחלק ב'.

מדרש ספרי דבי רב

על ספר במדבר וספר אלה הדברים.

פרשת נשא.

(א) וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר איש אשר יטמא ולא יתחטא (במדבר י"ט) עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל צו את בני ישראל וגו' [ו ל א י ט מ א ו את מחניהם וגו'] הרי זה אזהרה לטמאים שלא יכנסו למקדש בטומאה א) :

צו הציווי מיד בשעת מעשה ולדורות אתה אומר הציווי מיד בשעת מעשה (ולדורות) או אינו אלא לאחר זמן ת"ל צו וגו' ו י ע ש ו כ ן בנ"י וגו' הא למדנו שהציווי מיד בשעת מעשה ב) ולדורות מנין ת"ל צו את בנ"י ויקחו אליך שמן זית זך וגו' [יערך אתו אהרן וגו' חקת ע ו ל ם ל ד ר ת י כ ם] (ויקרא כ"ח) הא למדנו שהציווי מיד בשעת מעשה ולדורות מציווי הזה מנין לכל הצוואות שבתורה היה רבי ישמעאל אומר הואיל ונאמרו צוואות בתורה סתם ופרט באחת מהם שאינה אלא מיד בשעת מעשה ולדורות אף פורטני בכל הצוואות שבתורה שלא יהיו אלא מיד בשעת מעשה ולדורות ג) ר' יהודה בן בתירה אומר אין הציווי בכל מקום אלא זירוז שנ' וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו (דברים ג') לפי דרכינו למדנו שאין מחזקים אלא (המוחזקים) [המחוזקים] ואין מזרזים אלא למזורזים ד) ר' שמעון בן יוחי אומר אין ציווי בכל מקום אלא חסרון כים שנאמר צו את בנ"י ויקחו אליך שמן זית זך (ויקרא כ"ד) צו את בנ"י וישלחו מן המחנה (במדבר ה') צו את בנ"י ונתנו ללוים מנחלת (שם ל"ה) צו את בנ"י ואמרת להם את קרבני לחמי לאשי (שם כ"ח) הא אין ציווי בכל מקום אלא חסרון כים חוץ מאחת ואיזה זה צו את בנ"י ואמרת אליהם כי אתם באים אל ארץ כנען (שם ל"ד) תזרזם לענין חילוק הארץ ה) ורבי אומר אין ציווי בכ"מ אלא אזהרה שנ' ויצו אלהים על האדם [וגו'] ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו (בראשית ב') :

וישלחו מן המחנה מחנה שכינה שומע אני ו) ממחנה לויה ת"ל אל מחוץ למחנה תשלחום הא עד שלא יאמר יש לי בדין אם נדחו טמאים ממחנה ארון הקל ז) ק"ו ממחנה שכינה החמור אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר וישלחו מן המחנה ללמדך שאין עונשים מן הדין ר' אומר אין צריך ח) (ק"ו) הא אם נדחו טמאים ממחנה ארון הקל ק"ו ממחנה שכינה חמור א"כ למה נאמר וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב אלא בא הכתוב ליתן להם את המחיצות :

וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש שומעני ששלשתן במקום אחד ת"ל במצורע בדד ישב מחוץ למחנה מושבו (ויקרא י"ג) מצורע היה בכלל ויצא מן הכלל ולמד על הכלל [מה] ט) מצורע שהוחמרה טומאתו וחמור שילוחו משילוח חבירו אף כל שהוחמרה טומאתו חמור שילוחו משילוח חבירו י) מכאן מנו חכמים למחיצות יא) כל שהזב מטמא מצורע מטמא חמור מצורע שמטמא בביאה כל שטמא מת מטמא הזב מטמא חמור הזב שהוא מטמא תחת אבן מסמא יב) כל שטבול יום מטמא טמא מת מטמא חמור טמא מת שהוא מטמא את האדם כל שמחוסר כיפורים פוסל טבול יום פוסל חמור טבול יום שהוא פוסל את התרומה יג) :

וישלחו מן המחנה כ ל צרוע ו כ ל זב ו כ ל טמא לנפש (למה נאמר) [מה ת"ל יד) אין לי אלא אלו שאר טמאים מנין טו) היה ר' יאשיה אומר אמרת ק"ו אם נדחו (זבים ומצורעים טז) טמאים ממחנה ארון הקל ק"ו ממחנה שכינה חמור אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר וישלחו מן המחנה [וגו'] ללמדך שאין עונשין מן הדין :

[מזכר עד נקבה] יז) בכל אדם הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בלוים נושאי ארון

מאיר עין (א) א) ילק' ר' תרל"ו ע"ש. ב) ספרא לו פ"א אמור פי"ג וברבה ז'. ג) מדות דר"י פיס' ו' קדושין כ"ט. ע"ש. ד) קידושין שם ע"ש. ברבה. ה) ספרא שם ע"ש. ברבה. ו) בילק' ובכת"י ג' או שומע ול"כ לגר' איכן שומע ועיי' לקמן וברבה. ז) מחנה לויה שהם נושאי הארון מפי' ר"ה. ח) רבי סבר עונשין מן הדין מפי' ר"ה. ט) ה"ג בילק'. י) פסחים ס"ז. יא) בפ"ק דכלים וברבה. יב) ספרא מצורע פ"ג. פי' הערוך אבן גדולה. יג) עיי' פסחים שם. יד) ה"ג בכת"י ופי' ד כ ל דרום. טו) קטיעא היא ולא סיים ת"ל כל וכתב ר"ה ואע"ג דלא תני ת"ל כל הכי פרושיה ולהכי לא תני ת"ל משום דמבעיא ליה למתני היה ר' יאשיה וכו' ובמוסף קאמר ת"ל וישלחו וגו' ועיי' ברבה. טז) בז"א נמחקו וליתא לא בילק' ולא בכת"י. יז) בז"א ובילק' ג' וישלחו מן המחנה והגהתי לפי הרבה.

ת"ל מזכר ועד נקבה תשלחו יח) בכל אדם הכתוב מדבר אחד גדולים ואחד קטנים במשמע אתה אומר אחד גדולים ואחד קטנים במשמע או אינו אלא כענין שענש מה מצאנו בטמא מקדש שלא ענש אלא גדולים שנאמר ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה הנפש (במדבר י"ט) אף כאן לא נאמר אלא גדולים ת"ל מזכר ועד נקבה תשלחו אחד גדולים ואחד קטנים במשמע רבי יונתן אומר מזכר ועד נקבה תשלחו למה נאמר לפי שהוא אומר וישלחו מן המחנה [וגו'] אין לי אלא אלו שאר טמאי' מנין אמרת קל וחומר אם נדחו טמאים ממחנה ארון הקל קל וחומר ממחנה שכינה חמור אלא אם כן אמרת ענשת מן הדין לכך נאמר מזכר ועד נקבה ללמדך שאין עונשים מן הדין יט):

מזכר ועד נקבה תשלחו אין לי אלא זכר ונקיבה כ) טומטום ואנדרוגינוס מנין ת"ל (אל מחוץ למחנה תשלחום) [מזכר עד נקבה תשלחו] כא) אין אלא שיכול להשתלח שאין יכול להשתלח מנין ת"ל אל מחוץ למחנה תשלחו' אין לי אלא אדם כלים מנין ת"ל אל מחוץ למחנה תשלחום כב) ר' עקיבא אומר מזכר ועד נקיבה תשלחו אחד אדם ואחד כלים במשמע כג) ר' ישמעאל אומר הרי אתה דן הואיל ואדם מטמא בנגעים ובגדים מטמאים בנגעים מה אדם טעון שילוח אף כלים טעונים שילוח לא אם אמרת באדם שמטמ' על גבי משכב ומושב לפיכך טעון שילוח תאמר בכלים שאין מטמאין על גבי משכב ומושב לפיכך לא יטענו שילוח הרי אבן המנוגעת כד) תוכיח שאינה מטמאה על גבי משכב ומושב וטעונה שילוח ואל תתמה בכלים שאף על פי שאין מטמאים על גבי [משכב] ומושב לפיכך יטענו שילוח רבי יוסי הגלילי אומר מזכר ועד נקיבה תשלחו מה זכר ונקיבה מיוחדים שהם ראויים לעשות אב הטומאה וטעונה שילוח אף כל שראוי לעשות אב הטומאה [טעין שלוח יצא פחות משליש על שלש שאין ראוי לעשות אב הטומאה] כה) בכל התורה רבי יצחק אומר הרי הוא אומר ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ (ויקרא י"ז) על רחיצת גופו ענש הכתוב כרת אתה אומר על רחיצת גופו ענש הכתוב כרת או לא ענש אלא על כיבוס בגדים כו) אמרת מה טומאת מת חמור לא ענש בו על כיבוס בגדים האוכל מנבילה קלה דין הוא שלא יענש בו על כיבוס בגדים כז):

אל מחוץ למחנה תשלחום למה נאמר לפי שהוא אומר וישלחו מן המחנה שומעני לא יגעו לא בארון ולא (בנשיאים) [בנושאים] (אבל) [יכול] כח) יקנו להם מקום בפני עצמם [סמוך] כט) ת"ל אל מחוץ למחנה תשלחום:

ולא יטמאו את מחניהם מכאן אמרו ג' מחנות הן מחנה ישראל ומחנה לויה ומחנה שכינה מפתח ירושלים ועד הר הבית מחנה ישראל מפתח הר הבית עד העזרה מחנה לויה מפתח העזרה ולפנים מחנה שכינה:

אשר אני שוכן בתוכם חביבים הם ישראל שאע"פ שהם טמאים שכינה ביניהם וכן הוא אומר השוכן אתם בתוך טומאתם (ויקרא ט"ז) ואומר ולא יטמאו את מחניהם ואומר ולא תטמאו הארץ אשר אתם יושבים בה (במדבר ל"ה) רבי יוסי הגלילי אומר בוא וראה מה כח עבירה קשה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה לא היו בהם זבים ומצורעים ומשפשטו ידיהם בעבירה היו בהם זבים ומצורעים לפי דרכינו למדנו ששלשה דברים אילו אירעו בו ביום רבי שמעון בן יוחי אומר בוא וראה מה כח עבירה קשה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מה נאמר בהם ומראה כבוד יי' כאש אוכלת (שמות כ"ד) לא יריאים ולא מזדעזעים כשפשטו ידיהם בעבירה מה נאמר בהם וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו ויראו מגשת אליו (שם ל"ד) ל):

ויעשו כן בני ישראל הודיע שבחן של ישראל שכשם שאמר להם משה כן עשו מה ת"ל כאשר דבר יי' אל משה כן עשו בני ישראל מלמד שאף הטמאים לא עכבו:

(סליק פיסקא)

(ב) וידבר יי' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל איש או אשה כי יעשו מכל חטאות האדם למה נאמרה פרשה זאת לפי שהוא אומר נפש כי תחטא ומעלה

מאיר עין יח) במקרא כתוב עד. יט) ר"י לא דרש כרבי יאשיה מפ' ר"ה. כ) נדה כ"ח: ע"ש. כא) בילק' ג' ת"ל תשלחו. כב) הכוי שב אכל לרוע וכל עמא לנפש אפי' כלים ועיין ברבה. כג) כלומר שגנון לשון היא ועניני כל דבר. כד) פסחא מצורע פ"ב. נדה כ"ד: כה) ה"ג בילק' ובכת"י. כו) כלו' דעל כבוס בגדים נמי ענוש כרת מפי' ר"ה. כז) ולאפוקי מדריה"ג כח) כ"ה בכת"י. כט) כ"ה בכת"י וברבה איתא אבל יקנו להם מקום בפ"ע ת"ל וכו'. ל) עיי' כל זה ברבה:

א) בײ׳ (ולאומר) [וגו׳] או מצא אבידה וכיחש בה ונשבע על שקר [וגו׳ לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו] (ויקרא ה׳) אבל בגוזל הגר ב) לא שמענו בכל התורה תלמוד לומר דבר אל בני ישראל איש או אשה כי יעשו מכל חטאות האדם בא הכתוב ולימד על גוזל הגר ונשבע לו שישלם קרן וחומש לכהנים ואשם למזבח זו מידה בתורה כל פרישה שנאמרה במקום א׳ (וחיסר בה דבר אחד) וחזר ושנאה במקום אחר לא שנאה אל על שחיסר בה דבר אחד ג) :

[לאמר] רבי עקיבא אומר כל מקום שנא׳ בה לאמר צריך לידרש :

[איש או אשה] רבי יאשיה אומר איש או אשה למה נאמר לפי שהוא אומר וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בור (שמות כ״א) אין לי אלא איש אשה מנין ת״ל איש או אשה להשוות אשה לאיש לכל חטאות ונזקים שבתורה ד) רבי יונתן אומר אינו צריך שכבר נאמר בעל הבור ישלם ואומר שלם ישלם המבעיר את הבעירה (שם) מה ת״ל איש או אשה לתלמודו הוא בא:

כי יעשו מכל חטאות האדם למה נאמר לפי שנא׳ נפש כי תחטא ומעלה מעל [וגו׳] או מצא אבידה (ויקרא ה׳) אין לי אלא במשקר באלו (במסקר) [כמשקר] ה) במקום בשאר כל כל דבר מנין ת״ל כי יעשו מכל חטאות האדם [וגו׳] :

למעול מעל אין מעילה בכל מקום אלא שיקור וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותיהם (ד״ה א׳ ה׳) ואומר וימעלו בני ישראל מעל בחרם (יהושע ז׳) ואומר וימת שאול במעלו אשר מעל בײ׳ (ד״ה א׳ י׳) ואומר בעוזיה צא מן המקדש כי מעלת (שם ב׳ כ״ו) ואומר ומעלה בו מעל (במדבר ה׳) הא אין מעילה אלא שיקור ו) :

ואשמה הנפש ההיא למה נאמר לפי שהוא אומר [איש] או אשה אין לי אלא איש או אשה טומטום ואנדרוגינוס מנין ת״ל ואשמה הנפש ההיא :

הנפש ההיא הכל במשמע [האנשים] (ואנשים) והנשים והגרים במשמע משמע מביא את אלו ומביא את הקטן אמרת מה אם ע״ז חמורה פטר בה את הקטן ק״ו לכל מצות שבתורה ז) :

ואשמה הנפש ההיא מנין לגוזל את הגר ונשבע לו והלך להביא את הכסף ואת האשם ולא הספיק להביא עד שמת שהיורשים פטורים ת״ל ואשמה הנפש ההיא או כשם שפטורים מן האשם כך יהיו פטורים מן הקרן ת״ל ונתן לאשר אשם לו ח):

ואשמה הנפש ההיא למה נאמר מנין אתה אומר המדליק גדישו של חבירו ביום כפורים שאע״פי שאין ב״ד נפרעים ממנו [שהוא] ט) (שיהיה) נידון בנפשו י) ת״ל ואשמה הנפש ההיא:

ואשמה הנפש ההוא והתודו למה נאמר לפי שנאמר והתודה אשר חטא עליה (ויקרא ה׳) אין לי אלא חטאת שטעונה וידוי אשם מנין ת״ל ואשמה הנפש ההיא והתודו ר׳ נתן אומר זה בנה אב לכל המתים יא) שטעונים וידוי : (סליק פיסקא)

(ג) והתודו את חטאתם אשר עשו ולא על מה שעשה אביו שאם אמר לו תן לי פיקדון שהפקדתי אצל אביך והוא אומר לא הפקדת משביעך אני ואמר אמן לאחר מכאן נזכר שומע אני שהוא חייב ת״ל (והתודה אשר חטא עליה) [את חטאתם אשר עשו] ולא על מה שעשה אביו א):

והשיב את אשמו בראשו למה נאמר לפי שהוא אומר ושילם אותו בראשו (ויקרא ה׳) אין לי אלא עיקר דמים (חומש) מנין ת״ל והשיב את אשמו בראשו ב) :

וחמישתו יוסיף עליו עד שיהיה (חומש וחומש׳) [הוא וחומשו חמשה] ג) משום ר׳ יאשיה אמרו (חומשה שלם לעולם) [חומשו של סלע] ד) :

מאיר עין (ב) א) במקרא כתוב ומעלה מעל. ב) ומת הגר ב״ק ק״י. בתוספתא שם ס״י ירו׳ ב״ק פ״ט ה״י. ג) כל זה ברבה. ד) פסחים מ״ג. ושם נסמן ע״ש. ברבה. ה) כ״ה בכת״י וברבה איתא כאלו מסקר במקום. ו) ברבה. ז) ברבה. ח) ועיי׳ בילקוט ולריך תקון ב״ק ק״י. ט) כ״ה בילק׳ ובכת״י. י) בז״ר ב׳ שאע״פי שנדון בנפשו ב״ד נפרעין ממנו ועיי׳ כתובות ל׳. וכ״ל שא״ל תקון דקמ״ל דאף שפטור בב״ד כ פ ש ו נדונת אף על הנזק וכ״כ מפי׳ ר״ה. יא) וכ״ה ברבה. ובילק׳ ג׳ כל המומתין ועיי׳ בז״ר ובסנהדרין מ״ג. ודע דלפנינו כתוב הנפש ההוא בו״ו :

(ג) א) ב״ק ק״ד: תוספ׳ ב״ק פ״י. ספרא פי״ג. ועיי׳ ברבה ובז״ר. ב) דמים מנין אם ליתיה בעיניה כן ג״י ופי׳ ר״ה. ועיין בז״א ובז״ר וברבה ובמ״כ. ג) כך ג׳ ר״ה ועיין במלוין אות ב׳. ובב״מ נ״ד. ובספרא בחוקותי פי״ב. ד) כ״ה בילק׳ ובכת״י. ופי׳ חומש מלגאו ועיי׳ ב״מ נ״ד.

ונתן לאשר אשם לו למה נאמר לפי שהוא אומר לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו (שם) אין לי אלא לו ושלוחו ה) מנין לרבות שליח בית דין והיורש ת"ל ונתן לאשר אשם לו ו) [ר' נתן אומר] ז) הרי שהיה חייב לחבירו מנה ובא בב"ד ולא הספיק לתננו עד שבא בעל חוב של נגזל מנין שמוציאים מיד הגזלן ונותנים לבעל חוב של נגזל ת"ל ונתן לאשר אשם לו מכל מקום: (סליק פיסקא)

(ד) ואם אין לאיש גואל רבי ישמעאל אומר וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואל ומה ת"ל ואם אין לאיש גואל בא הכתוב ולימד על הגוזל את הגר ונשבע לו ומת שישלם קרן וחומש לכהנים ואשם למזבח א) רבי נתן אומר ואם אין לאיש גואל אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל להשיב האשם אליו [האשם המושב] ב) אבא חנין אומר משום רבי אליעזר ג) בנגזל הכתוב מדבר או איני מדבר אלא בגוזל ת"ל (והשיב האשם אלא) [והשיב האשם אליו] ד) הא בנגזל הכתוב מדבר:

האשם המושב לי"י לכהנים ה) בכסף הכתוב מדבר אתה אומר בכסף הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא באשם כשהוא אומר איל הכפורים אשר יכפר בו עליו הרי אשם אמור הא מה ת"ל האשם המושב לי"י בכסף הכתוב מדבר:

לי"י לכהן קנאו השם ונתנו לכהנים:

[לכהן] ו) באנשי משמר הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בכל כהן שירצה תלמוד לומר מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו את שמכפרים בו עליו אלו הן אנשי משמר הרי שגוזל כהן יזכה בו והדין נותן אם זכה בשל אחרים לא יזכה בשל עצמו היה ר' נתן אומר בלשון אחרת אם דבר שלא זכיתי בו ז) עד שלא בא לתוך ידי משבא לתוך ידי [אין אחר מוציאו מתוך ידי דבר שזכיתי בו עד שלא בא לידי משבא לידי] ח) דין הוא שלא יהא אחר זוכה ומוציאו מתחת ידי (אמר) [אמרו] ט) לו לא אם אמרת בזה שאין לאחרים בו חלק תאמר בזה שיש בו לאחרים חלק הואיל ויש בו לאחרים חלק דין הוא שיצא מתחת ידו ויתחלק לאנשי משמר י):

מלבד איל הכיפורים אשר יכפר בו עליו מנין אתה אומר בגוזל את הגר ונשבע לו והלך להביא את הכסף ואת האשם ולא הספיק להביא עד שמת שהיורשים פטורים ת"ל מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו יא) כך היה ר' עקיב' שונה עד שלא בא לזפרונה יב) אבל משבא מזופרי' אמר אפילו נתן הכסף לאנשי משמר ומת היורשין פטורין יג) (אין) [ואין] יד) מוציאם מיד כהן וקורא אני עליו איש אשר יתן לכהן לו יהיה והכהן אומר לו הבא אשם והקרב טו) והוא אומר האשם המושב ליי לכהן [וגו'] את שצריך כפרה יצא מת שכיפרה לו נפשו טז):

מלבד איל הכפורים [וגו'] מכאן אתה אומר נתן הכסף ליהויריב ואשם לידעיה יצא וקורא אני עליו איש אשר יתן לו לכהן לו יהיה או אפילו נתן את האשם ליהויריב [וכסף] (ואשם) לידעיה יצא וקורא אני עליו איש אשר יתן לו לכהן לו יהיה ת"ל מלבד איל הכיפורים [אשר יכפר בו עליו] יז) יחזיר ויביא אשם אחר ויתננו לידעיה ויזכה יהויריב בשלו יח): (סליק פיסקא)

(ה) וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל רבי ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך על מקדיש ערימתו עד שלא מירח שהוא פטור מן התרומה ומן המעשרות או אף (מי שמירח)

מאיר עין ה) שלוחו בעדים מפי' ר"ה ועיין ב"ק ק"ד. ו) ברבה ונתן לאשר אשם לו למי שנגזל ומשלו ועיי' בתוספ' ב"ק פ"י ובספרא ויקרא כ"ב. ז) כ"ה ברבה ועיי' ב"ק מ': ובכתבן שם:

(ד) א) עיי' ב"ק ק"ט. ב) המושב מ"מ ולעולם אין הגזלן זוכה בו כנ"ל ועיי' ב"ק ק"ט: ג) בילק' רבי אלעזר. ד) וכ"ה בילק' ובז"א. ה) במקרא כתוב לכהן. ו) כ"ה ברב' ועיין ב"ק ק"ט: ז) תרומה ותרומת מעשר ועיי' רש"י ב"ק ק"ט: ח) מר"ה ועיין בגמרא. ט) כנ"ל הגי' א"כ יש למחוק האי א"ל. ובגמרא ליתיה. י) כ"ל דקטיעה היא וצ"ל ת"ל לה' לכהן כדלעיל ועיי' פיס' א' אות ט"ו. יא) עיי' פיס' ב'. ובזה היורשין פטורים לגמרי ובמת הגר איירי דכיון דלא מייתי קרן לא מייתי אשם וקרן לא מייתי דהא איננו לא גזלו. יב) ברבה א"ר אלעזר בר שמעון זו היתה משנת ר"ע עד שלא בא מזפרין וכו'. ובילק' אי' מכופרי. יג) מאשם אע"ג דכבר בא הכסף לכהן. יד) וכ"ה בילק'. טו) אי בעית והכסף לא אחזיר. טז) ואף שהושב האשם לכהן לא אביא איל הכפורים ועיי' בתוספתא ב"ק פ"י ובירו' פ"ט ה"ט ובבלי ק"י. וברבה ובילק' ול"ע ובכת"י יש נוסחא אחרת ומוקשה להשוות הספרי עם הגמרא והתוספתא. יז) עיי' ב"ק קי"א. יח) עיין ב"ק שם. ובתוספתא ובירושלמי שם וברבה ובכת"י גרס פלוגתא דר"י ורבי' שבתוספתא ולפנינו ליתא:

[משמירה] ת"ל ראשית דגנך תירושך ויצהריך א) (דברים י"ח) רבי עקיבא אומר בא הכתוב ללמדך שאם בא לעשות כל גורנו תרומה רשאי ובלבד שישייר מקצת ב):

וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל בא הכתוב ולימד על התרומה שתהא נוהגת בכל איסי בן עקיבא אומר אם מעשר הקל הרי הוא נוהג בכל תרומה המורה אינו דין שתהא נוהגת בכל ד"א אם מעשר הקל שאינו נוהג בראשית הגז הרי הוא נוהג בכל תרומה שהיא חמורה אינו דין שנוהגת בכל (חסר יקריבו ד"א) איסי בן מנחם אומר אם מעשר שאינו בא אלא משום תלמוד ויראה הרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה דין הוא שתהא נוהגת בכל ג):

אשר יקריבו לכהן לו יהיה רבי ישמעאל אומר וכי תרומה מקריבים לכהן מה ת"ל אשר יקריבו לכהן לפי שהוא אומר ראשית בכורי אדמתך תביא בית יי' אלהיך (שמות כ"ג) אבל לא שמענו מה יעשה בהם ת"ל אשר יקריבו לכהן לו יהיה בא הכתוב ולימד על הביכורים שיהיו נתונים לכהנים ד): (סליק פיסקא)

(ו) ואיש את קדשיו לו יהיו כל הקדשים היו בכלל שנאמר ואיש את קדשיו לו יהיו משך הכתוב בכל הקדשים ונתנן לכהנים ולא שייר מהם אלא תודה ושלמים והפסח ומעשר בהמה ומעשר שני ונטע רבעי שיהיו לבעלים א):

ואיש את קדשיו לו יהיו מכאן אתה אומר כהן שהקריב את הזבח ב) אפי' במשמר אחר הרי הן שלו ועבודתו שלו:

ואיש את קדשיו לו יהיו למה נאמר לפי שהוא אומר ובשנה הרבי' יהיה כל פריו קודש הלולי' ליי' (ויקרא י"ט) קודש לבעלים או קודש לכהנים ת"ל ואיש את קדשיו לו יהיו בנטע רבעי הכתוב מדבר שיהא לבעלים דברי ר' מאיר ר' ישמעאל אומר קודש לבעלים אתה אומר קודש לבעלים או קודש לכהנים הרי אתה דן מעשר שני קרוי קודש ונטע רבעי קרוי קודש אם במעשר שני למדת שאינו אלא של בעלים אף נטע רבעי לא יהיו אלא של בעלים והרי תרומה תוכיח שקרוי קודש ואינה אלא של כהנים והיא תוכיח לנטע רבעי שאע"פי שקרוי קודש לא יהא אלא של כהנים אמרת הפרש מעשר שני טעון הבאת מקום ונטע רבעי טעון הבאת מקום אם למדתי במעשר שני שאינו אלא של בעלים אף נטע רבעי לא יהיה אלא של בעלים הרי בכורים יוכיחו שטעונים הבאת מקום ואינן אלא של כהנים והם יוכיחו לנטע רבעי שאע"פי שטעון הבאת מקום לא יהיה אלא של כהנים אמרת הפרש מעשר שני קרוי קודש וטעון הבאת מקום (ופדיון) ונטע רבעי קרוי קודש וטעון הבאת מקום (ופדיון) ואל תבוא תרומה ותוכיח שאע"פי שקרויה קודש אינו טעונה הבאת מקום ולא ביכורים שאע"פי שטעונים הבאת מקום (חסר אין להם פדיון) [אינן קרוין קדש] ולא יהיו אלא של כהנים [הרי בכור שקרוי קדש וטעון הבאת מקום ואינו אלא של כהנים והוא יוכיח לנטע רבעי שאעפ"י שקרוי קדש וטעון הבאת מקום לא יהא אלא של כהנים] ג) אמרת הפרש אדון בשלשה לשונות כאחד ד) מעשר שני קרוי קודש וטעון הבאת מקום ופדיון ונטע רבעי קרוי קודש וטעון הבאת מקום ופדיון ואל תוכיח תרומ' שאע"פי שקרויה קודש אינה טעונ' הבאת מקו' ולא ביכורים שאע"פי שטעונים הבאת מקום [אינן קרוין קדש ולא בכור שאע"פי שקרוי קדש וטעון הבאת מקום] אבל אין (להם) [לו] פדיון אלמוד דבר מדבר ואדון דבר מדבר אלמוד דבר (מדבר) ששוה בשלש' דרכים מדבר ששוה בשלשה דרכים ה) ואל אלמוד דבר השוה בשלשה דרכים מדבר שלא שוה בשלשה דרכים אלא בדרך אחד או בשני' אם למדתי למעשר שני שאינו אלא של בעלים אף נטע רבעי לא יהיה אלא של בעלים רבי יהושי' אומר קודש של בעלים אתה אומר קודש של בעלים או קודש לכהנים ת"ל ובשנה החמישית תאכלו את פריו להוסיף לכם תבואתו (שם) למי מוסיפים למי שכבר נתנו לו:

ואיש את קדשיו לו יהיו למה נאמר לפי שהוא אומר כל תרומת הקדשים אשר יקדישו ו) בני ישראל (במדבר י"ח) שומע אני ישלום בזרוע תלמוד לומר ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאת קדשים לבעליהם ז):

מאיר עין (ה) א) פסקא פ"ד. פי' מדכתיב וכל תרומה וגו' לימד על תרומת קדשים הנקרבין שניתנין לכהן כגון חזה ושוק משמע דשאר קדשים פטורים מתרומה כנ"ל ועיי' לק. ב) תרומות פ"ד. ועיין רמב"ן על התורה. ג) עיי' ברבה דיליף לה מוכל. ד) ברבה. ועיי' בז"ר:

(ו) א) עיין ברבה וברמב"ן על התורה. ב) פי' ר"ה זבח משלו. ובילקוט גרס הזבח שלו ועיין ב"ק ק"ט: ג) מה שנמחקתי והוספתי הוא עפ"י הז"ר והז"א והכת"י. ד) הג' לשונות כאחת בכת"י. ה) בכת"י דברים. ו) וכ"ה בילקוט ובמקרא שלפנינו כתוב יקדישו. ז) מן מלת מגיד ליתא בילקוט.

ואיש את קדשיו לו יהיו הרי שמדד להם בארץ וניתוספו אחרים עליהם יכול קורא אני עליו ואיש את קדשיו לו יהיו ת"ל ואיש אשר יתן לכהן לו יהיה או אפילו מדד בקופה ונתוספו אחרים עליהם קורני עליו (ואיש את קדשיו לו יהיו ת"ל) ואיש אשר יתן לכהן לו יהיה [ת"ל ואיש את קדשיו לו יהיה] ח) ר' יוסי אומר הרי שפדה את בנו בתיך שלשים יום ומת קורא אני עליו איש אשר יתן לכהן לו יהיה ת"ל ואיש את קדשיו לא יהיו לאחר שלשים יום אין מוציאים מיד כהן וקורא אני עליו איש אשר יתן לכהן לו יהיה ט): (סליק פיסקא).

(ז) דבר אל בני ישרא' ואמרת אליהם איש איש כי תשטה אשתו למה נאמר' פרשה זו לפי שהוא אומ' כי יקח איש אשה ובעלה וגו' [כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתת וגו'] לא שמענו אלא בזמן שיש לו עדים (והסדו בה) א) שיוצאה ממנו בגט אבל ספק נבעלה ספק לא נבעלה לא שמענו מה יעשה לה ת"ל דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש איש כי תשטה אשתו הרי הכתו' זוקקה שתהא שותה מים המרי' לכך נאמר' הפרש':

איש איש לעשות אישה כאיש דברי רבי עקיבא ב):

כי תשטה אשתו בראויה לאישות הכתוב מדבר להוציא אלמנה לכהן גדול גרושה וחליצה לכהן הדיוט ג) וכדברי ר' עקביא בן מהללאל אף המשוחררת ואשת גר ד) [וחכ"א משקים] ה) אמרו לו והרי כרכמית ו) שפחה משוחררת היתה בירושלים והשקוה שמעיה ואבטליון כלשון הזה אמר להם דוגמה ז) השקו' ונידוהו ומת בנדויו וסקלו בית דין את ארונו ח):

ומעל' בו מעל על דבר ערוה או על דבר ממון כשהוא אומר ושכב איש אותה שכבת זרע הרי מעילה על דבר ערוה ולא על דבר ממון ט):

ומעלה בו מעל אין מעילה בכל מקום אלא שיקור וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותם (ד"ה א' ה') ואומר וימעלו בני ישראל מעל בחרם (יהוש' ז') ואומר וימת שאול במעלו אשר מעל (ד"ה א' י') וכן הוא אומר בעוזיה מלך יהודה צא מן המקדש כי מעלת (שם ב' י') ואומר ומעלה בו מעל הא אין מעילה בכל מקום אלא שיקור י):

ושכב איש להוציא את הקטן שאינו איש יא):

אותה ולא את אחותה שהיה בדין אם כשבא איסו' הקל על איסו' הקל אסו' את אוסרו כשבא איסור חמור על איסור חמורה אינו דין שהוא אוסר את אוסרו ת"ל אותה ולא את אחותה אבא חנין אומר משום ר' אליעזר (אומר) אותה ולא את חמותו אותה ולא את הערוה שהיה בדין ומה במקום שאין האוסר אוסר כל ימיו כשבא איסור הקל על איסור הקלה אסר את אוסריו מקום שהאוסר אוסר כל ימיו כשבא איסור חמור על איסור חמורה אינו דין שהוא אוסר את אוסריו ת"ל אותה ולא את חמותו אותה ולא הערוה יב)

ונעלם מעיני אישה להוציא את הסומא יג):

ונעלם מעיני איש' (ולא סיה') [שלא יהא] יד) בעל רוא' ומעמעם:

[ונעלם מעיני אישה ולא שיהא רואה ומערים ע"ו) הא אם ידע בה בעלה אין רשאי להערים עליה ולהשקותה:

ונסתרה והיא נטמאה [ועד אין בה] אין עדים לטומאה אבל יש עדים לסתיר' או אין עדים לטומא' ולא לסתירה אם אמרת כן אף היא מותרת לבעל' הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון (ונסתרה) אין עדים לטומאה אבל יש עדים לסתירה טו)

ונסתרה לא שמענו שיעור סתירה ת"ל ונסתרה והיא נטמאה סתיר' כדי טומאה כדי

מאיר עין ח) כ"ה ברבה וילק' ובכת"י דאמרן קנאו הכהן ובכליו של בע"ה לא קנאו. ובז"ר ובז"א פירשו דבקופה של כהן איירי וגרסי איפכא ברישא יכול וכו' ואיש אשר יתן וגו' ת"ל ואיש את קדשיו ובסיפא כמו שהיה בניסחא הישנה. ט) עיי' בכורות מ"ט.

(ז) א) אולי היה כתוב ולא הסדו בה. והז"ר מחקו. ב) ברבה. ופי' ר"ה וז"ר והז"א לענין סומא ועיי' סוטה כ"ז. ונראה דדריש לה מדלא כתיב אשה כי תשטה תחת אישה בא לומר איש איש כי תשטה אשתו יהא דינו כמו שנאמר בפרשה כלומר יש שמשקה אותה ויש שאינו משקה אותה וכי היכי דתרתי גווני איתא באיש ה"נ באשה דהאי אשתו אתרוייהו קאי ואשמעינן קרא כי היכי דהוא סומא אינו משקה ה"נ אם היא סומית אינה שותה. ג) סוטה כ"ג: וברבה. ד) עיי' ברבה וילקוט ברכות י"ט. עדיות פ"ה מ"ו ושם איתא הגיורת ועיי' סוטה כ"ו. ה) כ"ה ברבה ובגמרא. ו) עיי' רש"י ברכות. וברבה איתא כורכמית. ז) בספרים איתא דגמא ויש גי' בערוך דוכמא. ח) וטעמא דר"ע בן מהלל' דאבני ישראל דלעיל מיניה קאי ועיי' ברבה. ט) ברבה. י) ברבה ולעיל פיס' ב'. יא) ברבה ותנחומא ותוספתא סוטה פ"ה ובגמרא כ"ו: יב) עיי' יבמות צ"ה. וברבה ועיי' רש"י על התורה ובתנחומא ול"ע. יג) ברבה ותנחומא סוטה כ"ז. יד) כ"ה בתנחומא. טו) כ"ה בילקוט. טז) ברבה.

להקיף דקל דברי ר' ישמעאל ר' אליעזר אומר כדי מזיגת הכוס ר' יהושיע אומר כדי לשתותו בן עזאי אומר כדי לצלות ביצה ר' עקיבא אומר כדי לגמותה רבי יהודה בן בתירה אומר כדי לגמות שלשה ביצים זו אחר זו יז):

ועד אין בה בשני עדים הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בעד אחד ת"ל לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת (דברים י"ט) שאין ת"ל אחד אלא זה בנה אב כל מקום שנאמר עד הרי בכלל ב' עד שיפרוט לך הכתוב אחד יח):

והיא לא נתפשה להוציא את האנוסה או בין בישראל או בין בכהונה אמרת אם המוטמא' טומאה קלה יט) עשה בה אונס כרצון סוטה חמורה דין הוא שנעשה אונס כרצון בכהונה כ):

ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו רשות דברי ר' ישמעא' ר' אליעזר אומר חובה כא):

או עבר עליו רוח קנאה [וגו' והיא לא נטמאה] רבי עקיבא אומר מה ת"ל נטמאה נטמאה שלשה פעמים אלא טמאה לבעל וטמאה לבועל וטמאה לתרומה רבי ישמעאל אומר אינו צריך ומה אם גרושה קלה שמותרת לחזור למגרשה בישראל פסולה מן הכהונה סוטה חמורה דין הוא שתהיה פסולה מן הכהונה:

[והוא נטמאה או עבר עליו וגו' הי' ר' ישמעאל אומר] כב) מה ת"ל היא נטמאה והיא לא נטמאה אם היא טמאה למה (אינה משקה) [שותה] ואם טהורה היא למה הוא משקה אלא בא הכתוב ללמדך שלעולם אין משקים אלא על הספק ומכאן אתה דן לשרץ ומה אם במקום שלא עשה אונס כרצון עשה ספק כוודאי כאן שעשה אונס כרצון דין הוא שנעשה ספק כוודאי ומה כאן רשות היחיד אף להלן רשות היחיד מה כאן דבר שיש בו דעת לישאל אף להלן דבר שיש בו דעת לישאל מכאן אמרו ספק טומאה ברשות היחיד טמא ספק טומאה ברשות הרבים ספיקו טהור את שיש בו דעת לישאל ספיקו טמא ואת שאין בו דעת לישאל ספיקו טהור כג): (סליק פיסקא).

(ח) והביא האיש את אשתו אל הכהן מן התורה האיש מביא את אשתו אל הכהן אלא אמרו מוסרים לו שני תלמידי חכמים בדרך שלא יבוא עליה ורבי אומר בעלה נאמן עליה מקל וחומר ומה נדה שחייבים על ביאתה כרת בעלה נאמן עליה סוטה שאין חייבים על ביאתה כרת אינו דין שיהא בעלה נאמן עליה אמרו לו כל שכן הואיל ואין חייבים על ביאתה כרת לא יהא בעלה נאמן עליה [ד"א] אמרו לו לא אם אמרת בנדה שיש לה היתר אחר איסורה תאמר בסוטה שאין לה היתר אחר איסורה ד"א נחשדו ישראל על הסוטות ולא נחשדו על הנדות א):

והביא את קרבנה עליה כל קרבן שעליה דברי ר"י וחכמים אומ' קרבן שמכשירה לו כגון זבה ויולדת הרי זו מביאה משלו ואין מקיץ מכתובתה וקרבן שאין מכשירה לו כגון שקיפחה נזירות בראשה או שחיללה את השבת הרי זו מביאה משל' ומקיץ מכתובתה ב):

עשירית האיפה אחד (מעשירים) [מעשרה] ג) באיפה:

קמח (שעורים) למה נאמר שהיה בדין הואיל ומנחת חוטא באה על חטא וזו באה על חטא אם למדתי למנחת חוטא שאינה באה אלא סולת אף זו לא תבוא אלא סולת ת"ל קמח:

שעורים למה נאמר שהיה בדין הועיל ומנחת חוטא באה על החטא ומנחה זו באה על החטא אם למדתי למנחת חוטא שאינה באה אלא חטים אף זו לא תביא אלא הטים ת"ל שעורים א"ר שמעון בן גמליאל הניחו לי סופרים ואומר כמין חומר (אבל נראה הוא) כשם שמעשיה מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה ד):

לא ישים עליה שמן [ולא יתן עליו לבונה] ה) מגיד שאם נתן עליה שמן ולבונה עובר בלא תעשה ו) (או) כשם שעובר על שמנו כך עובר על לבונתו אמרת על השמן יהי' עובר שאין יכול לחזור (ולקטר) [וללקט] על לבונה לא יהי' עובר שיכול לחזור וללקטה ת"ל לא ישים עליה

מאיר עין יז) עיין בתוספתא פ"א ובסוטה ד'. וברבה ובתנחומא וצ"ע. יח) סוטה ב'. וברבה. יט) פי' ר"ה נבעלה לפסול לא דבלאו ועיי' ברבה וצ"ע. כ) יבמות נ"ו. כא) עיי' סוטה ג'. וברבה. כב) כ"ה ברבה. ועיי' רש"י סוטה כ"א. כג) עיין כל זה בסוטה שם. וברבה.

(ח) א) עיין בתוספ' פ"א ובסוטה ז'. וברבה וצ"ע. ב) נזיר כ"ד. ושם נסמן ובתוספ' כתובות פ"ד וברבה וצ"ש. ג) כ"ה בילק' וברבה. ד) עיי' בילקוט וברבה ובסוטה ט"ו. וצ"ע. ה) במקרא שלפנינו כתוב לא יצוק עליו שמן. ו) על כל א' וא'.

שמן ולא יתן עליה לבונה מגיד שאם נתן עליה שמן ולבונה עובר בלא תעשה ומפני מה טעמו של דבר מגיד [כי] מנחת קנאות הוא ז):

[כי מנחת קנאות הוא] ח) ב' קנאות כשם שקנאה לבעל כך קנאה לבועל וכשם שקנאה למטה כך קנאה למעלה ט):

מנחת זכרון שומע אני זכות וחובה ת"ל מזכרת עון כל הזכרונות שבתורה לטובה וזו לפורענות דברי רבי טרפון ר"ע או' אף זאת לטובה שנא' אם לא נטמאה האשה אין לי אלא מזכרת עון מזכרת זכות מנין ת"ל מנחת זכרון מכל מקום ר' ישמעאל אומר מנחת זכרון כלל מזכרת עון פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט [אם אתה אומר כן לא נמצאת מדת הדין מקופחת] י) שהיה (בדין) לבעל דין לחלוק וכי איזה מדה מרובה מדת טובה או מדת פורענות הוי אומר מדת הטובה (ומדה) [אם מדת] פורענות (ממעטת) [המועטת] הרי הוא מזכרת עון מדה טובה מרובה דין הוא שתהא מזכרת זכות זאת הוא מדה בתורה כל כלל ופרט שדרך הדין לוק' בו נתקיימו זה וזה ואל תלקה דרך הדין כיצד יתקיימו זה וזה ואל תלקה דרך הדין אם היתה טמאה פורענות פוקדתה מיד ואם יש לה זכות תולה לה (שפה) [שלשה] יא) חדשים (מפני היקון) [כדי הכרת] יב) הוולד דברי אבא יוסי בן חנין יג) ר' אליעזר בן יצחק (אומר איש הדרמו) [איש הדרום אומר] יד) תשעה חדשים שנאמר ונקתה ונזרעה זרע מה זרע בן תשעה חדשים אף זכות תשעה חדשים טו) רבי ישמעאל אומר שנים עשר חודש ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר [דכתיב] להן מלכא מלכי ישפר עלך [וגו] כולא מטא על נבוכדנצר לקצת ירחין תרי עשר (דניאל ד') רבי שמעון בן יוחי אומר אין זכות תולה במים המרים אם אומר אתה שהזכות תולה במים המרים המאררים מדהה אתה את המים בפני כל הנשים (ופוטות) [השותות] ומוציא טז) אתה שם רע על הטהורות ששתו ויאמרו טמאות היו אלא שתלתה להם זכות רבי אומר אני אכריע אם היתה טהורה סופה למות כדר' בני אדם ואם היתה טמאה סופה למות וצבתה בטנה ונפלה ירכה [אמר] יז) רבי שמעון בן יוחי (אומר) וכי מי מודיע לכל העומדים שסוף זו למות וצבתה בטנה ונפלה יריכה אלא כיון שהיתה שותה פניה מוריקות ועיניה בולטות וכמין שרביטין היו מורקים יח) בה והן אומרים מהרו והוציאוה שלא תטמא העזרה יט):(סליק פיסקא).

(ט) והקריב אותה הכהן מכאן אמרו אין משקים שתי סוטות כאחת א):

והעמידה שלא יעמוד עמה לא עבדיה ולא שפחותי' מפני שלבה סמוך עליהם ב):

לפני י"י בשערי נקנור מכאן אמרו ראש המעמד היה מעמיד את הטמאים בשערי נקנור ג): (סליק פיסקא)

(י) ולקח הכהן מים קדושים אל כלי חרש א) אין מים קדושים אלא שקידשו בכלי ואלו הם (אלו) מי כיור ב):

בכלי חרש (מגיד שלא עשה בה כל הכלים ככלי חרס שהיה בדין הואיל ועפר ומים מקדשים בפרה ועפר ומים מקדשים בסוטה אם למדתי לפרה שעשה בה כל הכלים ככלי חרס אף סוטה אינו דין שלא נעשה בה כל הכלים ככלי חרס תלמוד לומר בכלי חרס) מגיד שלא עשה בה כל הכלים ככלי חרס שהיה בדין הואיל ועפר ומים מקדשים בפרה ועפר ומים מקדשים בסוטה אם למדתי בפרה שעשה בה כל הכלים ככלי חרס אף סוטה אינו דין שיעשה בה כל הכלים ככלי חרס ת"ל בכלי חרס ד"ר ישמעאל:

ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן מגיד הכתוב שאם לא היה שם עפר מביא עפר ממקום אחר ונותנו למקום מפני שהמקום מקדשו איסי בן עקביא אומר להביא את קרקע בית עולמים איסי בן מנחם אומר אם המטמאו טומאה קלה עשה בה בית המקדש כמשכן סוטה חמורה דין הוא שנעשה בה בית המקדש כמשכן ומה ת"ל ומן העפר [וגו' שלא יביא

מאיר עין ז) עיי' בילקוט וברבה. ח) כ"ה ברבה. ט) בילק' ג' כשם שקנאה לבועל כך קנאה לבעל ופירוש הז"ר שאקורה ועיי' בתוס' פ"ז. י) כ"ה ברבה. יא) כ"ה בכת"י וכ"ג המ"כ ברבה עפ"י הגמרא אבל בילקוט איתא ו'. יב) כ"ה בכת"י וברבה ובגמרא סוטה כ': יג) וסיומא דר' ישמעאל לקמן. יד) ברבה אלעזר בן יצחק איש כפר דרום וכ"ה בגמרא שם. טו) עיי' בגמרא שם. טז) בכת"י ועוד אתה מוציא וכו'. יז) כ"ה ברבה. יח) ברבה מוריקין ובילקוט ובכת"י מזרקין ובתנחומא ובגמרא איתא והיא מתמלאת גידין. יט) ועיי' כ"ז סוטה כ'. כ"ב: תוספת' פ"א וברבה ובילקוט ובתנחומא:

(ט) א) עיי' סוטה ח'. ובתוספתא פ"א. ב) סוטה ז': ג) שם. ובתוספ' שם ועיי' ברבה ובירו' סוטה פ"א ה"ה:

(י) א) במקרא כתיב בכלי חרש. ב) ברבה ובסוטה פ"ב מ"ב.

מתוך קופתו] ג) :
ומן העפר] ד) לפי שהוא אומר ולקחו לטמא [מעפר שרפת החטאת] (במדבר י״ט) נאמר כאן עפר ונאמ׳ להלן עפר מה עפר האמורה להלן עפר על פני המים אף כאן עפר על פני המים ומה להלן אם הקדים עפר למים יצא אף כאן אם הקדי׳ עפר למים יצא ה) :

יקח הכהן ונתן על המים כדי שיראה: שלשה דברים בתורה כדי שייראו אפר פרה ועפר סוטה ורוק יבמה ר׳ ישמעאל אומ׳ אף דם הצפור ו) (סליק פיסקא) :

(יא) והעמיד הכהן את האשה לפני יי׳ מקום שמעמידה בתחילה מעמידה בסוף א) :

ופרע את ראש האשה כהן נפנה לאחוריה ופורע׳ כדי לקיים בה מצות פריעה דברי ר׳ ישמעאל ב) ד״א לימד על בנות ישראל שהן מכסות ראשיהם ג) ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר ותקח תמר אפר על ראשה (שמואל ב׳ י״ג) ד) רבי יהודה אומר אם היה בית חליצתה נאה לא היה מגלהו ואם היה שערה נאה לא היה סיתרו ה) היתה מכים׳ לבנים מכסה שחורים היה שחורים נאים לה מפשיטן ומלבישים אותה כעורים היו עליה כלי זהב קטלאות ונזמים וטבעות מסלקם הימנה כדי לנוולה ר׳ יוחנן בן ברוקה אומר אין מנוולים בנות ישראל יותר ממה שכתוב בתור׳ ו) אלא לפני יי׳ ופרע את ראש האשה סדין של בוץ היה פורס בינו לבין העם כהן פונה לאחוריה ופורעה כדי לקיים בה מצות פריעה אמרו לו כשם שלא חסה על כבוד המקום כך אין חסין על כבודה [אלא] ז) כל הניוול הזה היה מנוול אותה ח) כל הרוצה לראות בה רואה חוץ מעבדיה ושפחות׳ מפני שלבה גס בהן ט) אחד האנשים ואחד הנשים אחד קרובים ואחד רחוקים מותרים לראותה שנאמר ונוסרו כל הנשים ולא תעשינה כזמתכנה (יחזקאל כ״ג) י) :

ונתן על כפיה אבא חנין אומר משום רבי אליעזר כדי לייגעה כדי שתחזור בה והלא דברים קל וחומ׳ אם כך חס המקום על עוברי רצונו על אחת כמה וכמה יחוס על עושה רצונו יא) :

וביד הכהן יהיו מי המרים מגיד הכתוב שאין המים נהפכי׳ להיות מרים אלא ביד הכהן דבר אחר נקראו מרים על שם סופן שממררין את הגוף ומרעדים את העין יב) : (סליק פיסקא).

(יב) והשביע אותה הכהן הכהן משביעה ואין נשבעת מאליה שהיה בדין נאמר כאן שבועה ונאמר להלן א) שבועה מה שבועה האמורה להלן הוא נשבעת מאליה אף שבועה האמורה כאן היא נשבעת מאליה ת״ל והשביע אותה הכהן הכהן משביע ואינה נשבעת מאליה ב׳ :

ואמר אל האשה בכל לשון שהיא שומעת דברי ר׳ יאשיה שהיה בדין ומה אם יבמה קלה לא עשה בה כל הלשונות כלשון הקודש סוטה חמור׳ אינו דין שלא עשה בה כל הלשונו׳ כלשון קוד׳ ת״ל ואמר אל האשה בכ׳ לשון שהיא שומעת דברי ר׳ יאשיה ר׳ ישמעאל ג) אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר ואמרה האשה אמן אמן אם אינה שומעת כיצד אמרה אמן אמן או אינה אומר׳ (אלה אלה) [אלא אחר האלה] ד) כשהוא אומר יתן יי׳ אותך לאלה ולשבוע׳ בתוך עמך הרי שבועה אמורה הא מה ת״ל ואמר הכהן לאשה ה) (לימדה) [ילמדה] ו) כהן סדר שבועה ז) :

אם לא שכב איש אותך מלמד שפותח לה בזכות ח) אומר לה הרבה יין עושה הרבה שחוק עושה הרבה ילדות עושה הרבה קידמוך ונישטפו אל תגרמי לשם הגדול הנכתב בקדושה שימחה על המים אומר לפניה דברי הגדה מעשים שאירעו בכתובים הראשונים כגון אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם (איוב ט״ו) ואומר לפניה דברים שאינן כדיי לשומען היא וכל משפחות בית אביה כדיי בהם רבי ישמעאל אומר בתחילה מודיעה כוחן של מים המרים אומר לה בתי אומר לך המים המרים האלו למה הם דומים לסם יבש הניתן על גבי בשר חי ואין מזיקו כשהוא מוצא

מאיר עין ג) כ״נ לגרוס ועיי׳ סוטה ע״ו: ובירו׳ פ״ב ה״ב וברבה ול״ע. ד) כ״נ לגר׳ וכ״ה בכת״י. ה) ובכת״י מקיים הא כיצד רבה זה נותן רבה זה נותן. ו) ברבה ובסוטה ט״ז: ובתוספתא פ״א ובירו׳ פ״ב ה״ב:

(יא) א) לעיל פיס׳ ט׳ וברבה. ב) בילק׳ איתא ר׳ יאשיה. ג) כתובות ע״ב. ד) פי׳ אפר סודר כמו ויתחפש באפר דמלכים כ׳ ופי׳ כן מלאה כתיב והזכרך או ואעל עפר. ה) סוטה ו. בירו׳ פ״א ה״ה ובתוס׳ פ״א ע״ש וע״ע ברבה ובילק׳. ו) בכת״י ג׳ אין מנוולין בנות ישראל אלא במה שכתוב בתורה ז) כ״ה בילקוט. ח) בסוטה שם. ט) לעיל פי׳ ט׳ ובסוטה שם. י) סוטה ז׳: ועיי׳ ברבה. יא) בסוטה י״ד. ועיין ברבה ובירו׳ פ״ב ה״א. יב) עיין סוטה כ׳. בילק׳ איתא שממרין את הגוף ומערערין את העון וברבה איתא על שם שמאררים את הגוף ומבערים את העון:

(יב) א) גבי שבועת בעוי ומפי׳ ר״ה. ב) ברבה. ג) בירו׳ פ״ז ה״א איתא ר׳ יונתן. ד) כן גר׳ בז״ר. ה) בז״א גר׳ ואמר אל האשה וכ״ה ברבה. ול״נ דאמקרא כ״א קאי ועיי׳ בתרג׳ יונתן. ו) כ״ה ברבה ובכת״י גר׳ ללומדה סדר שבועה. ז) עיי׳ סוטה ריש פ״ז. ובירו׳ שם וברבה ובילק׳ ולע״ג. ח) סנהדרין ל״ב.

[מכה] מתחיל לחלחל אף [את] אם טהור' את שתי ואל תמנע' ואם טהורה את הנקי ט) ממים המרי' המאררים האלה י): (סליק פיסקא) יא).

(יג) ואת כי שטית אין לי אלא כדרכה שלא כדרכה מנין ת"ל וכי נטמאת [ויתן איש בך את שכבתו] א):

ויתן איש בך את שכבתו להביא את הסרים:

מבלעדי אישך להביא את אישת הסרי' על הכל היה מתנ' עמה ב): (סליק פיסקא).

(יד) והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה מכאן אתה דן לכל השבועות שבתורה הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהם שאינו אלא באלה ובשבועה אף פורטני בכל השבועות שבתורה שלא יהיו אלא באלה ובשבועה:

[ואמר הכהן לאשה יתן יי' אותך] הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהם שאינן אלא ביו"ד ה"י אף פורטני בכל השבועות שבתורה שאינן אלא ביו"ד ה"א:

יתן יי' אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך למה נאמר לפי שהוא אומר ושמעה קול אלה (ויקרא ה') אין לי אלא אלה מנין לעשות שבועה כאלה הרי אתה דן נאמר כאן אלה ונאמר להלן אלה מה אלה האמורה כאן עשה שבועה כאלה אף אלה האמורה להלן עשה שבועה כאלה ומה אלה ביו"ד ה"י אף שבועה ביו"ד ה"א (הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהם שאינן אלא ביו"ד ה"א אף פורטני בכל שבועות שבתורה סתם אינן אלא ביו"ד ה"י א):

בתוך עמך ועמך שלום:

בתוך עמך ולא (בזמן הזה) [בעם אחר] ב) הפרש בין אדם המתנוול [במקום] שמכירי' אותו (במקום) לאדם המתנוול במקום שאינו מכירין אותו: (סליק פיסקא).

(טו) בתת יי' את ירכך נופלת וגו' ובאו המים המאררים האלה [במעיך לצבות בטן ולנפיל ירך] ר' יוסי הגלילי אומר זה בטנו וירכו של בועל אתה אומר זה בטנו וירכו של בועל או אינו אלא בטנה וירכה של נבעלת א) כשהו' אומר וצבתה בטנה ונפלה ירכה הרי בטנה וירכה של נבעלת אמור הא מה ת"ל לצבות בטן ולנפיל ירך זה בטנו וירכו של בועל (הא מה ת"ל לצבות) מגיד הכתוב כשם שהפורענות פוקדתה כך הפורענות פוקדתו והלא דברים ק"ו אם מדת פורענות ממועטת המביא תקלה לחבירו הרי הוא כיוצא בו ק"ו למדת הטובה מרובה ב):

ואמרה האשה אמן אמן אמן שלא נטמאתי אמן שלא אטמא דברי רבי מאיר ואין חכמים מודים בדבר אלא אמן שלא נטמאתי ואם נטמאתי יבאו לה אמן עם איש זה אמן עם איש אחר אמן אם ארוסה אמן אם נשואה אמן אם שומרת יבם אמן אם משנתיבמתי זה הכלל כל שתיבעל ותהא אסורה לו על איתה השעה היא מתנה עמה ג): הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהם שאינ' אלא באלה ובשבועה כך פורטני בכל שבועות שבתורה שלא יהיו אלא באלה ובשבועה הואיל ופרט באחת מהם שאינ' אלא ביו"ד ה"י אף פורטני בכל שבועות שבתור' שאינן אלא ביו"ד ה"א והואיל ונאמר' שבועות סתם בתורה ופרט באחת מהם שאינה אלא באמן אף פורטני בכל שבועות שבתורה שאינן אלא באמן אבא חנין אומר משום ר' אליעזר להביא את שבועת הדיינים שתהא באמן שאם אין עונה אתה אחריו אמן אתה עושה שבועות שוא ד) הואיל ונאמר' שבועות בתור' סתם ופרט באחת מהם שמגלגלים עליה את הישן אף פורטני בכל שבועות שבתורה שיגלגלו עליה את הישן ה) והלא דברים ק"ו ומה סוטה שלא נתבעה מקודם מגלגלים עליה את הישן גזילות שנתבעו מקודם אינו דין שיגלגלו עליה את הישן: (סליק פיסקא).

מאיר עין ט) בז"א גר' ואם טמאה את הנקי ועיי' סוטה י"ז. וברבה. י) עיי' כל זה ברבה ובסוטה ז'. ובירושלמי פ"א ה"ד. יא) בכת"י לא סליק הפיסקא עד להלן:

(יג) א) עיי' סוטה כ"ו: ב) ברבה ועיי' סוטה כ"ד. כ"ו. ובירו' פ"ד ה"ד ול"ע.

(יד) א) הגהתי עפ"י הרבה והכת"י ועיי' בילק' ובמס' שבועות ל"ה: ובירושלמי שם פלוני פ"ד. ובסוטה י"ח. ובירושלמי שם פ"ב ה"ו ובת"כ ויקרא פ"ח. ובז"א. ול"ע. ב) כ"ה ברבה כלומר דלאלה אומר בן יעי"ב.

(טו) א) ולאמוגון דבבטן מתחיל. ב) עיי' ברש"י על התורה וברבה ובסוטה כ"ח. ג) סוטה י"ח. יבמות' פ"ב. ד) ברבה שאם אין אתה עונה אמן אחר המשביע אתה עושה שבועות שוא. ה) ברבה אמן אמן מכאן שמגלגלין עליה אמן מאיש זה אמן מאיש אחר ומכאן אתה דן וכו'. ועיי' קידושין כ"ז: ובתוי' שם ד"ה ה"ג. וע"ע בירושלמי סוטה פ"ב ה"ו וקידושין פ"א ה"ס ול"ע:

(טז) וכתב את האלות [האלה] שומע אני כל אלות שבתורה ת״ל האלה א):
הכהן למה נאמר שהיה בדין נאמר כאן וכתב ונאמר להלן ב) וכתב ומה וכתב האמור להלן כשר בכל אדם אף וכתב האמור כאן כשר בכל אדם ת״ל הכהן:

בספר ומחה בדבר הנמחה [מכאן אמרו אין כותבים לא על הלוח ולא על הנייר ולא על הדיפתרא אלא במגילה שנ׳ בספר ואינו כותב לא בקימום ולא בקנקנתום אלא בדיו שנא׳ ומחה כתב שיכול לימחות] ג) והלא דברים ק״ו ומה להטיל שלום בין איש לאשתו אמר המקום ספר שנכתב בקדוש׳ ימחה על המים ספרי מינים שמטילים איבה ושנאה וקנאה ועול דבבות עאכ״ו שימחו מן העולם רבי ישמעאל אומר ספרי מינים כיצד הוא עושה קודר את האזכרות ושורף את השאר ר׳ עקיבא אומר שורף את כולו מפני שלא נכתב בקדושה ד) (מכאן אמרו אין כותבים לא על הלוח ולא על הנייר ולא על הדיפתרא אלא במגילה שנ׳ בספ׳ ואינו כותב לא בקימוס ולא בקנקנתו׳ אלא בדיו שנ׳ ומחה אל מי המרי׳ כתב שיכו׳ לימחות).

ומחה אל מי המרים מגיד הכתו׳ (עושה) [שעושה] את המים מרים ה): (סליק פיסקא).
(יז) ולקח הכהן מיד האשה ולא מיד שלוחה מיד האשה שאם פירסה נדה לא היתה שותה א):

והשקה את האשה למה נאמר והרי כבר נאמר ואחר ישקה את האשה מה תלמוד לומר והשקה את האשה שאם נמחק׳ המגילה ואמרה איני שותה מערערים אותה ומשקים אותה בעל כרחה דברי רבי עקיבא וחכמים אומרים ואחר ישקה את האשה למה נאמר [והלא כבר נאמר] והשקה את האשה ומה ת״ל ואחר ישקה את האשה שלשה דברים מעכבים בסוטה עד שלא נמחקה המגילה ועד שלא קרב הקומץ ועד שלא קיבלה עליה את השבועה נמחקה המגילה ואמרה טמאה אני המים נשפכים והמנחה מתפזרת אבית הדשן ואין מגילתה כשירה להשקות בה סוטה אחרת רבי אחי בר׳ יאשיה אומר משקים בה סוטה אחרת ב):
[ולקח הכהן מיד האשה ולא מיד שלוחה ג):
מיד האשה שאם פירסה נידה לא היתה שותה]:

והניף את המנחה מוליך ומביא מעלה ומוריד מניין שנאמר אשר הונף ואשר הורם (שמות כ״ט) מקיש הרמה לתנופה מה תנופה מוליך ומביא אף הרמה כן ומה הרמה מעלה ומוריד אף תנופה מעלה ומוריד מכאן אמרו מצות תנופה מולך ומביא מעלה ומוריד זה היא מצות תנופה:

לפני י״י במזרח שבכל מקום שנאמר לפני י״י הרי הוא במזרח עד שיפרוט לך הכתו׳:
והניף את המנחה לפני י״י והקריב אותה אל המזבח למד על מנחת סוטה שטעונה תנופה והגשה:
וקמץ הכהן מן המנחה את אזכרתה והקטיר המזבחה זו הקטרת הקומץ שקרויה אזכרה ד):
ואח״כ ישקה את האשה לענין שאמרנו ה): (סליק פיסקא).

(יח) והשקה את המים וגו׳ וצבתה בטנה ונפלה ירכה אין לי אלא בטנה וירכה שאר איבריה מנין ת״ל ובאו בה א) אני אקרא ובאו בה מה תלמוד לומר וצבתה בטנה ונפלה ירכה אבר שהתחיל בעבירה ממנו יתחיל הפורענות כיוצא בו אתה אומר וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם ועד בהמה (בראשית ז׳) מי שהתחיל בעבירה ממנו התחיל הפורענות כיוצא בו אתה אומר ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים (שם י״ט) מי שהתחיל בעבירה ממנו היתה מתחיל הפורענות כיוצא בו אתה אומר ואכבדה בפרעה ובכל חילו (שמות י״ד) פרעה התחיל בעבירה ממנו התחיל הפורענות כיוצא בדבר אתה אומר הכה תכה את כל יושבי העיר ההיא לפי חרב (דברים י״ג) מי שהתחיל בעבירה ממנו התחיל הפורענות אף כאן וצבתה בטנה ונפלה ירכה אבר שהתחיל בעבירה ממנו הוא מתחיל הפורענות והלא דברים קל וחומר אם מדת

מאיר עין (טז) א) עיין סוטה י״ז. ב) גבי גט. ג) כצ״ל עפ״י הרבה ועיין סוטה י״ז. ובילקוט. ד) עיי׳ ברבה ובשבת קט״ז, ובתוספ׳ שבת פי״ד. ה) כצ״ל לג׳ ובילקוט איתא מגיד שהכתב עושה את המים מרים ועיי׳ בסוטה כ׳. וברבה ובמ״כ שם:
(יז) א) הדברים הללו שלא במקומן הן לפי סדר המקראות ופיסקא זו מתחלת והשקה וכ״ה בכת״י ובילקוט ועיי׳ ברבה. ב) עיי׳ כל זה בסוטה י״ט: כ׳ ע״א וע״ב, ובירושלמי פ״ג ה״ב וה״ג ובתוס׳ פ״ב. ג) ברבה איתא שליחה. ד) עיי׳ כל אלו הדרשות במנחות כ״ט. ס׳. ס״א. וברבה. ה) במקרא כתוב ואחר ישקה. לענין שאמרנו לעיל לר״ע ולחכמים ז״א וברבה איתא בענין שאמרנו:
(יח) א) ברבה

פורענות ממועטת אבר שהתחיל בעבירה ממנו התחילה הפורענות ק"ו למדת הטובה מרובה ב).

והיתה האשה לאלה שיהו אלין בה יארעיך כשם שאירעה לפלונית לשבועה שיהו נשבעין בה שיארעך כשם שאירע לפלונית וכן הוא אומר והנחתם את שמכם לשבועה לבחירי (ישעיה ס"ה) נמצינו למדים שהרשעים שבועה לצדיקים ומנין שהצדיקים ברכה לרשעים (וכן הוא אומר) [שנאמר] והתברכו בו גוים ובו יתהללו [ירמיה ד'] ואומר ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך (בראשית י"ב) ואומר ויברכם ביום ההוא לאמר [וגו'] (שם מ"ח) ה)

(סליק פיסקא).

(יט) ואם לא נטמאה האשה [וגו'] ר' ישמעאל אומר וכי מי טמאה שהכתוב מטהרה ומה תלמוד לומר ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא אלא מגיד הכתוב כיון שיצא עליה שם רע אסורה לבעלה א): רשב"י אומר לא תעלה על דעתך שהזכות תולה במים המרים ב) אלא אם לא נטמאה האשה וטהורה היא למה נאמר לפי שהוא אומר ואיש אשר ינאף את אשת איש (ויקרא כ') לא שמענו אלא בזמן שיש לה עדים והתרו בה שהיא במיתה יש לה עדים ולא התרו בה פטורה מן המיתה הואיל ופטורה מן המיתה תהיה מותרת לבעלה אמרת ספק נבעלה ספק לא נבעלה אסורה לבעל ק"ו לשנבעלה ודאי אלא הרי היא בכלל שנאמר כי יקח איש אשה ובעלה [וגו'] (דברים כ"ד) ג):

ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא טהורה לבעל וטהורה לבועל ד) וטהורה לתרומות:

ונקתה מן האלות ואף מן השבועות:

ונזרעה זרע שאם היתה עקרה נפקדת דברי ר' עקיבא אמר לו ר' ישמעאל אם כן ילכו כל העקרות ויקלקלו בשביל שיפקדו וזו (שם בה) [שישבה] ה) הפסידה אלא מה תלמוד לומר ונקתה ונזרעה זרע שאם היתה יולדת בצער יולדת בריוח נקבות יולדת זכרים אחד יולדת שנים שחורים יולדת לבנים קצרים יולדת ארוכים ו) ד"א ונקתה ונזרעה זרע להוציא את איילונית ושאינה ראויה לולד ז) ד"א ונזרעה זרע מפני שהיתה בכלל ויצתה לדון בדבר החדש החזירה הכתוב לכלל ח): (סליק פיסקא)

(כ) זאת תורת הקנאות אין לי אלא לשעה לדורות מניין ת"ל זאת תורת דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר כחותם הדברים א):

אשר תשטה אשה [תחת אישה ונטמאה] להביא אשת חרש ואשת שיעמום שבית דין מקנים להם (אף) לפוסלם מכתובתם או אף להשקותם ת"ל והביא האיש את אשתו אל הכהן האיש משקה ואין ב"ד משקה ב):

תחת אישה להוציא את הארוסה משמע מוציא את הארוסה או מוציא [נמי] ג) את היבמה ת"ל איש איש כי תשטה אשתו להביא היבמה דברי רבי יאשיה ר' יונתן אומר איש איש כי תשטה אשתו להוציא היבמה משמע מוציא היבמה ומביא את הארוסה ת"ל תחת אישה להוציא את הארוסה ד): (סליק פיסקא)

(כא) או איש אשר תעבור עליו רוח קנאה [וגו'] למה נאמר לפי שהוא אומר ועבר עליו רוח קנאה או כשם שעד שלא קינא לה רשות א) אף כך משקינא לה רשות ת"ל או איש אשר תעבור עליו [רוח קנאה וקנא את אשתו] חובה ולא רשות:

והעמיד (הכהן) את האשה לפני ה' (ופרע את ראש האשה' ונתן על כפיה את מנחת הזכרון מנחת קנאות' היא)

מאיר עין ב) בסוטה ח': ט': בירושלמי פ"א ה"ז בתוספתא פ"ד. ג) ברבה:

(יט) א) דהשתא היא טהורה אף קודם לכן טמאה היתה ועי' רבה וסוטה ו': ובאו' שם ד"ה וטהורה ובירושלמי פ"ג ה"ה ולעיל פיסקא ז'. ב) כ"ל דקטיעה היא ול"ל וטהורה היא ולא שהזכות תולה לה כמו שנדרש בגמרא ועלה קאי ר"ש ועיי' סוטה ו': ובירושלמי פ"ג ה"ה וע"ע לעיל פיסקא ח'. ג) וקרא אתי למדרש וטהורה היא ולא שיש לה עדים שזו צריכה גט ועיי' סוטה שם ככ"ל ול"ע ועיי' ריש פיסקא ז'. ד) לבהמה כשמת בעלה או גירשה. ה) כ"ג בז"א וכ"ה ברבה. ו) סוטה כ"ו. ועיי' ברכות כ"ו: ובתוספתא סוטה פ"ג ובירושלמי פ"ג ה"ד וברבה בתרתי גווני ול"ע. ז) סוטה כ"ו. ובתוספ' פ"ה ובירו' פ"ד ה"א וברבה. ח) בדבר החדש שאסורה לבעלה החזירה הכתוב להתירה לבעלה כפ"י ר"ה וברבה רפ"א אין נותנין שכר לעבירה אלא לפי שהיתה אסורה בזרע לשעבר יכול תהא כן לעתיד לבא ת"ל ונקתה ונזרעה זרע מותרת היא לזרע מעתה:

(כ) א) לחתום הפרשה וכ"ה לקמן פיס' ל"א ועיי' ברבה. ב) עיי' ברבה ועיי' סוטה כ"ד. ובירו' פ"ד ה"ה ג) כ"ה בכת"י ובילקוט ג' ומוליא. ד) ועיי' סוטה כ"ד. ובירושלמי פ"ד ה"א וברבה ופי' יבמה שומרת יבם:

(כא) א) עיי' לעיל פיס' ז'.

[ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת ונקה האיש מעון] ב) אם עשה לה נקה ואם לא עשה לה לא נקה:

ונקה האיש מעון שלא יאמר (לה) אוי לי שהרגתי בת ישראל אוי לי שנוולתי בת ישראל אוי לי שהייתי משמש עם הטמאה לכך נאמר ונקה ג):

[ונקה האיש מעון והאשה ההיא תשא את עונה] ד) שמעון בן עזאי אומר כטהורה הכתוב מדבר הואיל והביאה עצמה לידי דברים הללו אף היא לא תצא מידי פורענות לכך נאמר ונקה האיש מעון [וגו'] ה) (ורבי) [רבי] ו) עקיבא אומר בא הכתוב ללמדך שסוף זו למות וצבתה בטנה ונפלה ירכה (והיתה האשה לאלה בקרב עמה) למה נאמר ונקה האיש מעון כשהאיש מנוקה מעון האשה ההיא תשא את עונה ולא [כשאין האיש מנוקה מעון] ז) כענין שנאמר לא אפקד על בנותיכם כי תזננה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם לא יבין ילבט (הושע ד') אמר להם הואיל ואתם רודפים אחר זנות אף המים לא יבדקו את נשיכם לכך נאמר ונקה האיש מעון את עון ההוא ח): (סליק פיסקא).

(כב) וידבר י"י אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש או אשה כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לי"י למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר איש כי ידור נדר ליי' או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו (במדבר ל) שאם נדר יום אחד אסור יום אחד שנים אסור שנים מאותו המין שנדר מאותו המין אסור שומעני אף בנזירות ת"ל דבר אל בני ישראל [וגו'] שאם נדר יום אחד או שעה אחת אסור שלשים יום ואסור לשתות יין וליטמא למתים ואסור בתגלחת לכך נאמרה פרשה זו:

איש או אשה לעשות נשים כאנשים שהיה בדין מה אם במקום שעשה קטנים כגדולים א) לא עשה נשים כאנשים כאן שלא עשה קטנים כגדולים אינו דין שלא נעשה נשים כאנשים ת"ל איש או אשה לעשות נשים כאנשים:

איש ולא קטן שהיה בדין ומה אם במקום שלא עשה נשים כאנשים עשה קטנים כגדולים כאן שעשה נשים כאנשים אינו דין שנעשה קטנים כגדולים ת"ל איש ולא קטן ב) אם כן למה נאמר כי יפליא להביא את מי שיודע להפלות מכאן אמרו [בן שתים עשרה שנה ויום אחד נדריו נבדקין] בן שלש עשרה שנה ויום אחד נדריו קיימים ג):

כי יפליא לרצונו ולא אנוס או אפילו אנוס הרי אתה דן נאמר כאן הפלאה ונאמר להלן הפלאה ד) מה הפלאה האמורה להלן בנדר ובנדבה אף הפלאה האמורה כאן בנדר ובנדבה מכאן אמרו (בן שלש עשרה שנה ויום אחד נדריו קיימים) [מרצונו ולא אנוס] ה):

כי יפליא לנדור נדר [נזיר להזיר] או אפי' נדר בקרבן יהיה נזיר ת"ל לנדור [נדר נזיר] ו) עד שידור בנדרו של נזיר:

[להזיר] ז) יכול אפילו יזיר את אחרים ת"ל נזיר את עצמו מזיר ואין מזיר את אחרים אם כן למה נאמר נדר נזיר להזיר לעשות (כינוי) נזירות (כנזירות) [כנדרים מה בנדרים עובר על בל יחל ובל תאחר] אף (בנדרים) [בנזירות] כיוצא בהם (מה) [ומה] בנדרים האב מפר נדרי בתו והאיש מיפר נדרי אשתו אף בנזירות כיוצא בהם

[להזיר לעשות כינוי נזירות כנזירות] ח) רבי יהושע בן קרחה אומר להזיר אף את אחרים: ט)

להזיר לי"י המצוה להנזר לשם אמר רבי שמעון הצדיק לא אכלתי אשם נזירות

(מאיר עין ב) עיי' בילק' וברבה שכל"ל. ג) עיין בילקוט וברבה. ד) כצ"ל עיי' ברבה ובילקוט. ה) עיי' ברבה ובירושלמי פ"ג ה"ה ובתוספ' פ"ב. ו) וכ"ה בילק'. ז) כ"ה בילק'. ח) ג' מלות האחרונות ליתא לא בילק' ולא ברבה ועיי' בסוטה מ"ז: ובירושלמי פ"ט ה"ט:

(אמר מאיר איש שלום לפי שרמזתי על הרבה יש עלי להעיר כי ברבה בפרשה זו ב' מהדורות וממה שרמזתי מקצתו במהדורא א' והרוב במהדורא ב' ויש שהוא בשתיהן ועל הקורא לעיין בכל הפרשה):

(כב) א) פי' ר"ה לענין טומאת מת בכהן. ב) עיין בילקוט ובלוח הטעות לדפוס מנקאווין כתב נשמט לותן תי' כאן שעשה נשים כאנשים אינו דין שנעשה קטנים כגדולים ת"ל איש או אשה להוציא את הקטנים והז"א מוחק מן מלת איש עד ת"ל וג' ת"ל איש או אשה וכו'. ג) נדה מ"ו. וברבה איתא מכאן אמרו מופלא הסמוך לאיש נדריו קיימין. ד) בפ' ערכין (ויקרא כ"ז). ה) כ"ה בילק'. ו) ובילקוט איתא ת"ל נזיר ופי' ר"ה והז"ר דממעיט אם אמר הרי עלי קרבן נזיר ועיין נזיר ג': ובירושלמי דנזיר פ"א ה"א. ז) כ"ה ברבה ובילקוט גרס או עד שיזיר בנדרו של נזיר ת"ל להזיר. (פי' דווקא דאמר הריני נזיר ת"ל להזיר אפי' מזיר עצמו ממין אחד לחודיה כגון מחרצנים הוה נזיר) או עד שיזיר את אחרים ת"ל נזיר וכו'. ח) מה שהשקתי הוא עפ"י הרבה והילקוט והירושלמי פ"א דנדרים ה"א ועיין בבלי נדרים ג'. ט) פי' ר"ה דהיינו דהאיש מדיר את בנו.

מעולם אלא אחד כשבא אחד מן הדרום יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו תלתלים נאמתי לו מהר אית להשחית שער נאה ונאם לי רועה הייתי בעירי והלכתי למלאות מים מן המעין ונסתכלתי בבואה שלי פחז לבי עלי בקש להעבירני מן העולם נאמתי לו רשע הרי את מתגאה כשאינו שלך של עפר ושל רמה ושל תולעת הוא הרני מגלחך לשמים מיד (גלחתי) [הרכנתי] י) את ראשי ונשקתיו על ראשו נאמתי לו כמותך ירבו בישראל עושים רצון המקום ועליך נתקיים איש או אשה כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לי"י: (סליק פיסקא)

(כג) מיין ושכר יזיר וחומץ יין וחומץ שכר לא ישתה וגו' לעשות יין מצוה כיין רשות א) שהרי ב) בדין הואיל ואונן אסור בשתיית יין ג) ונזיר אסור בשתיית יין אם למדתי לאונן שלא עשה בו יין מצוה כיין רשות ד) אף נזיר לא נעשה בו יין מצוה כיין רשות ק"ו ה) ומה אם אונן שעשה בו אכילת מצוה כיין מצוה ו) לא עשה בו יין מצוה כיין רשות נזיר שלא עשה בו אכילת מצוה ז) כיין מצוה אינו דין שלא נעשה בו יין מצוה כיין רשות ח) הרי העובד ט) יוכיח שלא עשה בו אכילת מצוה כיין מצוה ועושה בו יין מצוה כיין רשות י) והוא יוכיח לנזיר שאף על פי שלא עשה בו אכילת מצוה כיין מצוה נעשה בו יין מצוה כיין רשות ועוד ק"ו מה אם עובד שלא עשה בו פסולת האוכל כאוכל אכילה כשתייה ואכילת ענבים כשתיית יין עשה בו יין מצוה כיין רשות יא) נזיר שעשה בו פסולת האוכל כאוכל אכילה כשתייה ואכילת ענבים כשתיית יין אינו דין שנעשה בו יין מצוה כיין רשות לא אם אמר' בעובד שנענש בו מיתה לפיכך עשה בו יין מצוה כיין רשות תאמר בנזיר שלא ענש בו מיתה שלא נעשה בו יין מצוה כיין רשות ת"ל מיין ושכר יזיר לעשות יין מצוה כיין רשות רבי יוסי הגלילי אומר מיין ושכר יזיר למה נאמר לפי שהוא אומר ואכלת לפני י"י אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם [וגו'] (דברים י"ד) אף הנזירות במשמע ומה אני מקיים (ואכלת לפני י"י אלהיך) [מיין ושכר יזיר] יב) בשאר כל היינין חוץ מיין מצוה או אף ביין מצוה ומה אני מקיים ואכלת לפני י"י אלהיך בשאר כל אדם חוץ מן הנזיר או אף בנזיר ת"ל מיין ושכר יזיר לעשות יין מצוה כיין רשות אבא חנין אומר משום רבי אליעזר למה נאמר מיין ושכר יזיר שהי' בדין הואיל ואסור בטומאה אסור ביין אם למדתי לטומאה שלא עשה בה מת מצוה כמת רשות אף היין לא נעשה בו יין מצוה כיין רשות [ת"ל מיין ושכר יזיר לעשות יין מצוה כיין רשות] יג):

מיין ושכר יזיר והרי יין הוא שכר ושכר הוא יין אלא שדברה תורה שתי לשונות כיוצא בו אתה אומר שחיטה היא זביחה וזביחה היא שחיטה קמיצה היא הרמה הרמה היא קמיצה עמוקה היא שפלה שפלה היא עמוקה אות הוא מופת ומופת הוא אות אלא שדברה תורה שתי לשונות אף כאן אתה אומר מיין ושכר יזיר והרי יין הוא שכר ושכר הוא יין אלא שתי לשונות דברה תורה רבי אלעזר הקפר אומר יין זה מזוג שכר זה חי אתה אומר יין זה מזוג שכר זה חי או אינו יין זה חי ושכר זה מזוג ת"ל ונסכו יין יד) רביעית ההין לכבש האחד בקודש הסך נסך שכר ליי' (במדבר כ"ח) חי אתה מנסך ואי אתה מנסך מזוג טו) הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון יין זה מזוג שכר זה חי:

יזיר אין נזירה בכל מקום אלא פרישה וכן הוא אומר וינזרו מקדשי בני ישראל (ויקרא כ"ב) ואומר ואת ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזיריך לא תבציר (שם כ"ה) ואומר והמה באו בעל פעור וינזרו לבושת (הושע ט') ואומר האבכה בחודש החמישי הנזר (זכריה ז') הא אין נזירה בכל מקום אלא פרישה (מן יין):

יזיר שומע אני מסחורתו ומרפואתו ת"ל מיין ושכר יזיר [וגו' לא ישתה בשתיה הוא אסור אבל] טז) מותר הוא בסחורתו וברפואתו:

מאיר עין י) כ"ה לפי הרבה והז"א ג' גלחתי את ראשו וע"ע בתוספתא דנזיר פ"ד ובגמרא נדרים ט': ונזיר ד': ובירושלמי נדרים פ"א ה"א ונזיר פ"א ה"ה:

(כג) א) נזיר ג': ושם נסמן בירושלמי פ"ו ה"ה ועיי"ש. ב) בילקוט שהיה בדין. ג) מעשר שני. ד) דביין מצוה אסור וביין רשות מותר אף נזיר לא נעשה יין מצוה כיין רשות דביין רשות אסור וביין מצוה מותר. ה) בז"א ג' ועוד ק"ו ובילק' וק"ו. ו) לאיסור. ז) שאין לך אכילת מצוה שיהא הנזיר אסור בה. ח) ויהיה יין מצוה מותר. ט) כהן העובד עבודה במקדש. י) שאסור ביין מצוה כיין רשות. יא) דכהן האוכל דבילה קעילית חייב (עיין נזיר ד'. ובנסמן שם) אבל פסולת האוכל דדבילה אינו כאוכל ולא עשה בו אכילה כשתיה דהיינו אכילת ענבים כדמפרש. מפי' כ"ה ועיין בז"ר ובז"א. יב) כצ"ל וכ"ה בילקוט ובז"א וברבה עיי"ש. יג) כ"ה בילקוט ובז"א. יד) במקרא שלפנינו לא כתיב יין ועיין ברש"י שם. טו) לקמן פיסקא קמ"ג. טז) עיין ברבה.

חומץ יין וחומץ שכר מגיד שעשה בו (יין כחומץ) [חומץ כיין] יז) שהרי בדין הואיל ועובד אסור בשתיית יין ונזיר אסור בשתיית יין אם למדתי לעובד שלא עשה בו חומץ כיין אף נזיר לא עשה בו חומץ כיין ועוד ק"ו ומה אם עובד שנענש בו מיתה לא עשה בו חומץ כיין נזיר שלא נענש בו מיתה אינו דין שלא נעשה בו חומץ כיין ת"ל חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה מגיד שעשה בו חומץ כיין וכשם שעשה בו יין מצוה כיין רשות כך עשה בו חומץ מצוה כחומץ רשות יח):

וכל משרת ענבים לא ישתה וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו והרי כבר נאמר מיין ושכר יזיר חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה ומה ת"ל וכל משרת ענבים לא ישתה מגיד שאם ישרה ענבים במים ישהם בנותן טעם ומכאן אתה דן לכל איסורים שבתורה ומה אם היוצא מן הגפן שאין איסורו איסור עולם ואין איסורו איסור הנאה ויש לו היתר לאחר איסור עשה בו טעם כעיקר שאר איסורים שבתורה שאיסורם איסור עולם ואיסורם איסור הנאה ואין היתר להם אחר איסורם אינו דין שנעשה בו טעם כעיקר יט):

וענבים למה נאמר יש לי בדין עד שלא יאמר אם חייב על היוצא מן הפרי לא נתחייב על פרי עצמו אלא אם אמרת כן ענישת מן הדין ת"ל וענבים ללמדך שאין עונשין מן הדין:

לחים להביא את הבוסר אתה אומר לחים להביא את הבוסר או לחים להוציא את היבשים כשהוא אומר ויבשים הרי (כל) כ) יבשים אמורים הא מה ת"ל לחים להביא את הבוסר שהיה בדין הואיל וחייב ביין חייב בענבים מה יין פרי גמור אף ענבים פרי גמור ת"ל לחים להביא את הבוסר איסי בן עקביא אומר אלו נאמר יבשים הרי כל יבשים במשמע כשהוא אומר לחים ויבשים במה ענין מדבר ביוצא מן הגפן כא): (סליק פיסקא).

(כד) כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין בא הכתוב ללמדך שאם אכל כזית מכולם שהוא לוקה את הארבעים ומכאן אתה דן לכל איסורים שבתורה ומה אם היוצא מן הגפן שאין איסורם איסור עולם ואין איסורם איסור הנאה ויש היתר לאחר איסורו הרי הם מצטרפין זה עם זה בכזית שאר איסורים שבתורה שאיסורם איסור עולם ואיסורם איסור הנאה ואין להם היתר לאחר איסורם דין הוא שיצטרף זה עם זה בכזית א):

מכל אשר יעשה מגפן היין שומעני מן ב) העלים והלולבים במשמע ת"ל מחרצנים ועד זג מה הפרט מפורש פרי ופסולת [פרי] אף אין לי אלא פרי ופסולת פרי (להביא) [להוציא] ג) את העלין ואת הלולבין שאינו פרי ופסולת פרי ר' אליעזר אומר כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין אף העלים והלולבים במשמע א"כ למה נאמר מחרצנים ועד זג לא יאכל מיעוט חרצנים שנים וזג אחד דברי ר"א בן עזריה ד): אלו הן החרצנים ואלו הם הזגין החרצנים אלו החיצונים והזגים אלו הפנימים דברי ר"י רבי יוחנן אומר שלא תטעה כזוגים של בהמה החצונים זג והפנימי עינביל ה):

מחרצנים ועד זג לא יאכל מגיד שלא פטר אכילת צער שהיה בדין ומה כפורים ו) חמור פטור בו אכילת צער ז) נזיר הקל אינו דין שיפטור בו אכילת צער ת"ל מחרצנים ועד זג לא יאכל ח):

מחרצנים ועד זג לא יאכל ט) למה נאמר לפי שהוא אומר מכל אשר יעשה מגפן היין כלל מיין ושכר יזיר חומץ יין וחומץ שכר פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט מה הפרט מפורש פרי ופסולת פרי אף אין לי אלא פרי ופסולת פרי להביא החרצנים ואת הזגים שהם פרי ופסולת פרי או מה הפרט מפורש פרי גמור אף אין לי אלא פרי גמור אמרת וכי איזהו פרי גמור שלא אמרו הא אין עליך לדון כלשון האחרון אלא כלשון הראשון מה הפרט מפורש פרי ופסולת פרי אף אין לי אלא פרי ופסולת פרי להביא את החרצנים ואת הזגים שהם פרי ופסולת פרי אם זכיתי מן הדין מה ת"ל מחרצנים ועד זג לא יאכל אלא

מאיר עין יז) וכ"ה ברבה וילק' ובז"א. יח) פי' ר"ה חומץ מעשר שני ובז"א פי' כגון שנשבע לשתות חומץ ועיין בתוספתא פ"ד. יט) נזיר ל"ז. וירוש' פ"ו ה"א וברבה. כ) בז"א מוחקו וילק' ליתיה. כא) פי' בז"ר כל יבשים במשמע אפי' משאר פירות ור"ה כתב וסבירא לי דהכי אבעי ליה למתני איסי ב"ע אומר כשהוא אומר יבשים וכו' ביוצא מן הגפן דהכל אסור ועיין נזיר ל"ד: וירוש' פ"ו ה"ב:

(כד) א) נזיר ל"ז: ירושלמי פ"ו ה"א ועיין ברבה. ב) בז"א ג' אף וכ"ה ברבה וילק'. ג) כל"ל וכ"ה בז"א ובכת"י וברבה. ד) נזיר ל"ד: וירוש' פ"ו ה"א וב' וברבה ועיי"ש. ה) עיין נזיר ל"ד: וברבה וילקוט ול"ל דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר וכו'. ו) בילק' ומה יום כפורים. ז) אכילה גסה כפ"י ר"ה והז"כ. ח) בילק' מסיים מגיד שלא פטר בו אכילת צער. ט) כ"ה בכת"י וילק'.

ללמדך כלל שאתה מוסיף י) על הפרט אי אתה יכול לדונו כעין הפרט להוציאו מן הכלל עד שיפרוש יא) לך הכתוב כדרך שפירש לך בנזיר יב):

כל ימי נזרו לעשות ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן שיכול לא יהיה חייב [אלא] יג) עד שישלם את נזירותו ת"ל ואחר ישתה הנזיר יין אחר כל המעשים דברי ר"א יד): (סליק פיסקא).

(כה) כל ימי נדר נזרו הרי הכתוב (מוליאו) [משיאו] א) מכלל היין ובא לו ללמד על התגלחת:

כל ימי נדר נזרו נדרו תלוי בנזירותו ולא נזירותו תלויה בנדרו ב):

תער לא יעבור על ראשו לעשות המגלח כמתגלח ג):

תער לא יעבור על ראשו אין לי אלא תער תלש סיפסף וסיפר מנין שהוא לוקה את הארבעים ת"ל קדוש יהיה [גדל פרע שער ראשו] מכל מקום דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר בתער הכתוב מדבר הא אם תלש וסיפסף וסיפר אינו לוקה את הארבעים ד):

עד מלאות הימים אשר יזיר לײ׳ מנין אתה אומר שאם אמר הריני נזיר סתם מגלח יום שלשים ואחד ואם גילח יום שלשים יצא ת"ל עד מלאות הימים אשר יזיר לײ׳ וכבר מלאו ימי נזירותו ה) או אפילו אמר הריני נזיר ק' ימים אם גילח ביום שלשים ואחד יצא ת"ל עד מלאות הימים ועדין לא מלאה ימי נזירתו אין לי אלא מי שיש לו הפסק לנזירותו נזיר עולם מנין ת"ל כל ימי נזרו קדוש הוא להביא את נזיר עולם ו):

קדוש יהיה זו קדושת שער אתה אומר זו קדושת שער או אינו אלא קדושת הגוף כשהוא אומר קדוש הוא לײ׳ הרי קדושת הגוף הא מה ת"ל קדוש יהיה זו קדושת שער ז):

קדוש יהיה למה נאמר לפי שהוא אומר וגלח הנזיר פתח אהל מועד אין לי אלא המגלח כמצוותו ששערו אסור ואוסר גלחוהו ליסטים מנין ת"ל קדוש יהיה מכל מקום ח):

קדוש יהיה למה נאמר לפי שהוא אומר גדל פרע שער ראשו אין לי אלא מי שיש לו שער שינהוג בו קדושת שער מי שאין לו שער מנין ת"ל קדוש יהיה מ"מ דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר כי נזר אלהיו על ראשו בין שאין לו שער ובין שיש לו שער הא מה ת"ל קדוש יהיה לענין שאמרנו סתם נזירות ל' יום שנאמר קדוש יהיה יהיה בגימטריא ל' יום ט):

גדל פרע שער ראשו למה נאמר לפי שהוא אומר והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו (ויקרא י"ד) אף הנזיר במשמע ומה אני מקיים גדל פרע שער ראשו בשאר כל הנזירים חוץ מן המנוגע או אע"פ מנוגע ומה אני מקיים יגלח את כל שערו בשאר כל המנוגעים חוץ מן הנזיר או אף הנזיר ת"ל (וגלח) [יגלח וגו'] י) אע"פ נזיר:

גדל פרע שער ראשו למה נאמר לפי שהוא אומר והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע (ויקרא י"ג) פרוע יגדל פרע אתה אומר פרוע יגדל פרע או אינו אלא פרוע כמשמעו יא) הרי אתה דן נאמר כאן יב) פרוע ונאמר להלן פרוע מה פרוע האמור להלן גידול שער אף פרוע האמור כאן גידול שער יג):

כל ימי נזרו יד) לעשות ימים שלאחר נזירתו כימים שבתוך נזירתו עד הבאת קרבן או לא יהיה חייב אלא עד שישלים נזירתו הרי אתה דן הואיל ואסור ביין ובשכר ואסור

מאיר עין י) בכת"י שכלל שמוסיף וילק' כלל שמוסיף. יא) בכת"י וילק' שיפרוש. יב) נזיר ל"ד: וירוש' פ"ו ה"א ועיי"ש. יג) בז"א ג' הכי וילק' ג' או לא יהא חייב עד שישלים וכו'. יד) לקמן פיס' כ"ח ול"א ובגמרא י"ד: מ"ו.

(כה) א) כמו והשיאו לדבר אחר כנ"ל וכ"ה לקמן פי' כ"ו והז"א תקן שם מוליאו ולא כ"ל ועיין בז"ר ובז"א. ב) ברבה ופי' במ"כ לענין שאם אמר הריני נזיר לדבר אחד ליום א' שכל דין נזירות עליו. ג) נזיר מ"ד. ד) נזיר ל"ע: ועיין ירושלמי פ"ו ה"ג וברבה ובתוספתא פ"ד. ה) עיין ילקוט שמוסיף עוד בבא או אפי' אמר הריני נזיר שלשים ואחד אם גלח ביום שלשים יצא ת"ל עד מלאת הימים ועדיין לא מלאו ימי נזירתו ע"כ והז"א מחק מילא ולא מדי ועיין בגמרא ז': ע"ז. ובירושלמי פ"ג ה"א ופ"א ה"ג ובתוס' פ"ב. ו) עיין נזיר ה'. ובירושלמי פ"א ה"ב ובתוס' פ"א וע"ע ברבה ול"ע. ז) קידושין כ"ז: וברבה. ח) עיין ברבה ובנזיר ל"ע: ט) לקמן סוף פיסקא כ"ו ועיין בנזיר מ"ו: ובירושלמי פ"ו ה"א ובתוס' פ"א וצ"ל דהאי סוגיא סתם נזירות וכו' יהי' בגמטריא ל' יום מגליון בא בתוך הספר ועיין בילקוט וז"ר וברבה ובנזיר ה'. ובירוש' פ"א ה"ג ושם ל"ע. י) כ"ה בילק' וז"ר וכל"ל ועיין נזיר מ"א. ובנקמן שם. יא) שיהא ראשו מגולה. יב) כאן במצורע. יג) ולא בא המקרא לומר שיגדל הנזיר פרע אפי' במצורע אלא לאשוי אהי כן פי' הז"ר ועוד צ"ע אבל בפי' ר"ה שני דרשות ניהו והאריך בו ואני עשיתי לפי הז"ר. יד) במקרא כתוב כל ימי נדר נזרו.

בתגלחת אם למדתי שעל היין שעשה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן טו) אף תגלחת נעשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן ועוד ק"ו מה היין שאינו (מותר) [סותר] עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן תגלחת (שמותרת) [שסותרת] אינו דין שנעשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן לא אם אמרת ביין שלא הותר מכללו לפיכך עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן תאמר בתגלחת שהותרה מכללה לפי' לא נעשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן הרי טומאה תוכיח שהותרה מכללה ועשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן והיא תוכיח לתגלחת שאע"פי שהותרה מכללה נעשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן לא אם אמרת בטומאה שהיא (מתרת) [סותרת] את הכל לפיכך עשה בה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן תאמר בתגלחת שאינה (מתרת) [סותרת] את הכל לפיכך לא נעשה בה ימים של אחר הנזירות כימים שבתוך הנזירו' עד הבאת קרבן לא זכיתי מן הדין ת"ל ואחר ישתה הנזיר יין וכי הנזיר שותה יין אלא מופנה לדין להקיש גזירה שוה נאמר כאן נזיר ונאמר להלן נזיר מה נזיר האמור להלן עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שלפני נזירות עד הבאת קרבן אף נזיר האמור כאן עשה ימים שלאחר נזירות כימים שלפני נזירות עד הבאת קרבן טז):

גדל פרע שער ראשו למה נאמר לפי שהוא אומר עד מלאות הימים שאם אמר הריני נזיר סתם קורא אני עליו עד מלאות הימים שומע אני מיעוט ימים שנים ת"ל גדל פרע שער ראשו כמה הוא גדול פרע אין פחות משלשים יום יז) אבל מחודש ולמעלה אי חודש ויום א' אי חודש ושני ימים יח): (סליק פיסקא).

(כו) **כל ימי הזירו ליי' על נפש מת לא יבוא** הרי הכתוב מישיאו מכלל תגלחת ובא לו ללמד על הטומאה:

על נפש מת לא יבוא שומע אני נפישות בהמה במשמע ת"ל לאביו ולאמו במה ענין מדבר בנפשות אדם א) ר' ישמעאל אומר אינו צריך שכבר נאמר לא יבא בנפשית המטמאות [בביאה] ב) הכ' מדבר אלו הם אלו נפש אדם ומה ת"ל לאביו ולאמו לא יטמא לאביו ולאמו אינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה הא עד שלא יאמר יש לי בדין הואיל וכ"ג בל יטמא לקרובים ונזיר כל יטמא לקרובים אם למדתי (לקרובים) לכ"ג שמטמא למת מצוה אף נזיר מטמא למת מצוה ועוד ק"ו ומה כהן גדול שקדושתו קדושת עולם הרי הוא מטמא למת מצוה נזיר שקדושתו קדושת שעה אינו דין שיטמא למת מצוה לא אם אמרת לכ"ג שאינו מביא קרבן על טומאתו לפיכך מטמא למת מצוה תאמר בנזיר שמביא קרבן על טמאתו שלא יטמא למת מצוה ת"ל לאביו ולאמו לא יטמא לאביו ולאמו לא יטמא אבל מטמא הוא למת מצוה או לאביו ולאמו לא יטמא אבל מטמא הוא לשאר מתים אמרת ק"ו ומה כהן הדיוט שמטמא הוא לקרובים אין מטמא לשאר מתים נזיר שאין מטמא לקרובים אינו דין שלא יטמא לשאר מתים הא מה ת"ל לאביו ולאמו לא יטמא לאביו ולאמו אינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה הא עד שלא יאמר יש לי בדין נאמר כלל בכ"ג ונאמר כלל בנזיר מה כלל האמור בכ"ג כל יטמא לקרובים אף כלל האמור בנזיר בל יטמא לקרובים אתה דן מכ"ג ואני אדון מכהן הדיוט נאמר כלל בכהן הדיוט ונאמר כלל בנזיר מה כלל האמור בכהן הדיוט הרי הוא מטמא לקרובים אף כלל האמור בנזיר הרי הוא מטמא לקרובים אתה דן מכהן הדיוט ואני אדון מכ"ג ת"ל לאביו ולאמו ולאחיו ולאחותו לא יטמא להם במותם אם היה כ"ג לאביו ולאמו אין מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה אם הלך לשחוט את פסחו לאחיו אין מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה אם היה כהן הדיוט לאחותו אינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה ג) אבל לבנו ולבתו לא נאמר שאין הקטנים ניזורים ד):

מאיר עין טו) סוף פיסק' כ"ד. טז) הגהתי עפ"י הכת"י והז"ר ועיין לקמן פיס' ל"א וברבה ובנזיר י"ד: ומ"ד. ובתוספ' פ"ד. יז) עיין נזיר ה': ובירוש' פ"א ה"ג. יח) נ"ל דהאי אבל הוא כמו אלא אי חודש ויום א' כגון שהוא ל' יום אי חודש וב' ימים כגון שהוא כ"ט יום והכת"י מחקו וכתב שהוא טעות והגיה לכת"י והז"א כתבו דומשמעינו דאם נדר כך דהוה נזיר כמו שאמר ועיין נזיר ז': ובירוש' פ"א ה"ג וע"ע לעיל ריש פיסקא ובסמוך שם ובתוספ' פ"ב:

(כו) א) עיין נזיר מ"ח. וברבה ובילק' ובז"א. ב) פי' באוהל וכל"ל. ג) הגי' הנכונה הוא ברש"י ברכות כ': לאביו אינו מטמא אבל מטמא הוא למ"מ לאמו אם היה כהן הדיוט והוא נזיר לאמו אינו מטמא אבל מטמא למ"מ לאחיו הרי שהיה כ"ג והוא נזיר אף הוא לאחיו לא יטמא אבל מטמא הוא למ"מ ולאחותו מה ת"ל אם הלך לשחוט את פסחו וכו' שמטמא למ"מ ועיי"ש ובנזיר מ"ח: ובסמוך שם ובז"א האריך וע"ע ברבה. ד) ויליף:

לא יטמא להם במותם במותם אינו מטמא אבל מטמא הוא בנגעם ובזיבתם אין לי אלא בנזיר בכ"ג מנין ת"ל לאמו בכ"ג שלא הייתי צריך שכבר ק"ו הוא ומה אם במקום שכהן הדיוט מטמא לאחיו מאביו אין כ"ג מטמא לאביו מקום שאין כהן הדיוט מטמא לאחיו מאמו דין הוא שלא יהא כ"ג מטמא לאמו אם זכיתי מן הדין מה ת"ל לאמו בכ"ג מופנה להקיש ולדון ג"ש נאמר כאן אמו ונאמר להלן אמו מה אמו האמור להלן מטמא בנגעם ובזיבתם אף אמו האמור כאן מטמא בנגעם ובזיבתם ה) :

לא יטמא להם במותם במותם אין מטמא אבל עומד הוא בהספד ובשורה ו) :

כי נזר אלהיו על ראשו בין שיש לו שער ובין שאין לו שער דברי רבי נתן ז) :

(סליק פיסקא).

(כז) כל ימי נזרו קדוש הוא ליי' למה נאמר לפי שהוא אומר עד מלאות הימים אין לי אלא שיש לו פסק א) לנזירתו נזיר עולם מנין ת"ל כל ימי נזרו להביא נזיר עולם:

קדוש הוא ליי' זו קדושת הגוף אתה אומר זו קדושת הגוף או אינו אלא קדושת שער כשהוא אומר קדוש יהיה הרי קדושת שער אמורה הא מה ת"ל קדוש הוא ליי' זו קדושת הגוף ב) : (סליק פיסקא).

(כח) וכי ימות מת עליו בפתע פתאום להוציא את הספק שהיה בדין ומה אם במקום שלא עשה אונס כרצון עשה ספק כוודאי א) כאן שעשה אונס כרצון אינו דין שנעשה ספק כוודאי ת"ל וכי ימות מת עליו להוציא את הספק ב):

בפתע פתאום להביא את האונס שהיה בדין ומה אם במקום שעשה ספק כוודאי לא עשה אונס כרצון כאן שלא עשה ספק כוודאי אינו דין שלא נעשה אונס כרצון ת"ל בפתע להביא את האונס פתאום להביא את השוגג והדין נותן ומה אם במקום שלא חייב את המזיד חייב את השוגג ג) כאן שחייב את המזיד אינו דין שנחייב את השוגג ומנין שחייב את המזיד אמרת ק"ו ומה שבועת הפקדון שלא חייב את השוגג חייב את המזיד כאן שחייב את השוגג אינו דין שנתחייב את המזיד לא אם אמרת בשבועת הפקדון שאינו לוקה תאמר כאן שלוקה ד) הואיל ולוקה לא יביא קרבן ת"ל וכפר עליו מאשר חטא על הנפש דברי רבי יאשיה ר' יונתן אומר בפתע זה שוגג פתאום זה אונס ה) :

וטמא ראש נזרו במי שהיה טהור ונטמא הכתוב מדבר הרי זה חייב בהעברת שער ובהבאת קרבן ולפטור את שנזר בבית הקברות שהיה בדין מי שהיה טהור ונטמא הרי זה חייב בהעברת שער ובהבאת קרבן מי שהיה טמא מתחילתו אינו דין שיהיה חייב בהעברת שער ובהבאת קרבן ת"ל וטמא ראש נזרו במי שהיה טהור ונטמא הכתוב מדבר הרי זה חייב בהעברת שער ובהבאת קרבן ולפטור את שנזר בקבר ו):

וגלח ראשו ראשו הוא מגלח ואין מגלח כל שערו שהיה בדין הואיל ומצורע מגלח ומביא קרבן ונזיר מגלח ומביא קרבן אם למדתי למצורע שמגלח כל שערו אף נזיר יגלח כל שערו לא אם אמרת במצורע שמגלח תגלחת שנייה לפיכך יגלח כל שערו תאמר בנזיר שאין מגלח תגלחת שנייה לפיכך לא יגלח כל שערו לוים יוכיחו שאין מגלחין תגלחת שנייה ומגלחים כל שערן והם יוכיחו לנזיר אע"פ שאין מגלח תגלחת שנייה יגלח את כל שערו ת"ל וגלח ראשו ראשו הוא מגלח ואין מגלח כל שערו ז) :

ביום טהרתו ביום הזייתו בשביעי אתה אומר ביום הזייתו בשביעי או בשמיני ת"ל בשביעי ח) אי בשביעי ואע"פ שלא הזה ת"ל ביום טהרתו ביום הזייתו:

בשביעי אין לי אלא ז' שמיני תשיעי ועשירי מנין ת"ל יגלחנו:

ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו אין לי אלא ביום בלילה מנין ת"ל יגלחנו אין לי אלא תגלחת טומאה תגלחת טהרה מנין ת"ל יגלחנו מכאן אמרו תגלחת טומאה כיצד מגלח ואח"כ מביא ואם הביא ואחר כך גלח לא יצא ט) : (סליק פיסקא).

מאיר עין דק"ו שאינו מטמא להם מאיזך דשייכי בנזירות. ה) בנזיר מ"ח. וברבה. ו) ברבה. פי' דאינו ככ"ג ועיין בת"כ פ' אמור פ"ב. ז) עיין לעיל פיסק' כ"ה ולקמן שם:

(כז) א) וכ"ה ברבה ובילקוט ובכת"י איתא הפסק. ב) עיין כל פיסקא זו לעיל פיסק' כ"ה ולקמן שם:

(כח) א) דהיינו בקיעה מפי' ר"ה והז"ר. ב) עיין ברבה ובנזיר ס"ג. ובירושלמי פ"ט ה"ב ובתוס' פ"ו. ג) בדבר שזדונו כרת מפירוש ר"ה והז"ר. ד) בכת"י ובילקוט גרס שבועת העדות ועיין מסכת שבועות ל"ו. ובתו' שם ד"ה מתי ותף ל"ח: ה) עיין ברבה ובכריתות ט'. ובירוש' נזיר פ"ח ה"א. ו) עיין בילקוט ברבה ובנזיר י"ח. ובירוש' פ"ב ה"ה. ז) ברבה. ח) במקרא שלפנינו כתוב ביום השביעי. ט) כל דרשות אלו ברבה ובנזירת"ד

(כט) וביום השמיני להוציא את השביעי אתה אומר להוציא את השביעי או אינו אלא להוציא את התשיעי אמרת ק"ו הוא אם הסמוך לאסור מותר הסמוך למותר אינו דין שיהיה מותר והרי זמן אכילת פסח יוכיח שהסמוך לאסור מותר והסמוך למותר אסור אף אתה אל תתמה על זה שאף על פי שהסמוך לאסור מותר והסמוך למותר יהיה אסור לא זכינו אדוננו מן הקריבים קבע זמן לקריבים וקבע זמן למקריבים מה זמן שנאמר לקריבים הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה (ויקרא כ"ב) אף זמן שנאמר במקריבים הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה ועוד ק"ו ומה זמן שנאמר בקריבים שריבה הכתוב א) את הפסולים הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה זמן שנאמר במקריבים שמיעט הכתוב את הפסולין אינו דין שנכשיר בו משמיני והלאה לא אם אמרת בזמן שנא' בקריבים שנוהג בכל הקרבנות לפיכך הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה תאמר במקריבים שאין נוהג בכל הקרבנות ב) לפיכך לא הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה לא זכיתי מן הדין ת"ל שמיני נאמר כאן שמיני ונאמר להלן שמיני מה שמיני האמור להלן הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה אף שמיני האמור כאן הכשיר בו שמיני ומשמיני והלאה ג):

שתי תורים או שני בני יונה מכאן אמרו אין מביאים תורים כנגד בני יונה ולא בני יונה כנגד תורים ד):

אל הכהן אל פתח אהל מועד מלמד שיהא חייב בטיפול הבאתם עד שיביאם אל פתח אהל מועד ה): (סליק פיסקא).

(ל) ועשה הכהן אחד לחטאת שיפרישם הכהן אחד לחטאת ואחד לעולה אין לי אלא הפרשה בכהן הפרשה בבעלים מנין אמרת ק"ו היא אם מי שאין רשאי בהקדשתו רשאי בהפרשתו מי שרשאי בקדושתו אינו דין שיהא רשאי בהפרשתו וכן הוא אומר ביולדת ולקחה שתי תורים או שני בני יונה (ויקרא י"ב) נמצינו למדים הפרשה בכהן והפרשה בבעלים נמצינו למדים קן סתומה וקן מפורשה א):

וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכי על איזו נפש חטא בה שצריך כפרה על שציער נפשו מן היין והלא דברים ק"ו ומה אם המצער נפשו מן היין צריך כפרה ק"ו למצער נפשו על כל דבר רבי ישמעאל אומר בנזיר טמא הכתוב מדבר שנאמר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש שמטמא למתים ב):

וקדש את ראשו ביום ההוא והזיר לי"י את ימי נזרו נמצינו למדים שמתחיל למנות מיום שגילח ג): (סליק פיסקא)

(לא) והזיר לי"י את ימי נזרו כל אשמות שבתורה מעכבים הכפרה חוץ מזה רבי ישמעאל אומר אף זה מעכב שנאמר והזיר לי"י אימתי (והזיר) [והביא] א) בזמן שהביא כבש בן שנתו לאשם ב):

והימים הראשונים יפלו מי שיש לו אחרונים סותר מניין אם אמר הריני נזיר מאה ימים נטמא יום מאה חסר אחד סותר את הכל ת"ל והימים הראשונים יפלו מי שיש לו אחרונים סותר או אפי' נטמא ביום מאה סותר את הכל ת"ל והימים הראשונים יפלו מי שיש לו אחרונים סותר או אפי' נטמא בתחילת מאה סותר את הכל תלמוד לומר והימים הראשונים יפלו מי שיש לו ראשונים סותר ג):

כי טמא נזרו הטומאה סותר' את הכל ואין תגלחת סותר' את הכל שהיה בדין הואיל ואסור בטומאה ואסור בתגלחת אם למדתי לטומאה שסותרת את הכל אף התגלחת תסתור את הכל ועוד ק"ו אם טומאה שלא עשה בה המטמא כמטמא הרי הוא סותר את הכל תגלחת שעשה בה המגלח כמגלח אינו דין שתסתור את הכל ת"ל כי טמא נזרו הטומאה סותרת את הכל ואין התגלחת סותרת את הכל ד) אין לי אלא ימי טומאתו שאין עולים לו מן המנין ימי חליטה מנין ודין הוא הואיל וימי טומאתו טעון תגלחת ומביא קרבן וימי חליטה טעון תגלחת ומביא קרבן אם למדתי לימי טומאתו שאין עולים לו מן המנין אף ימי חלוטו לא יעלו לו מן המנין לא אם אמרת בימי טומאתו שמבטל בהם את הקודמים

מאיר עין (כט) א) שהרבה הדברים הפוסלין כגון רובע ונרבע ומוקצה מפ"י הז"ל. ב) אלא בנזיר עמא ז"ל. ג) ברבה. ד) פ"ב דקינין ועיין ברבה. ה) ברבה ובת"כ פ' תזריע פ"ג:

(ל) א) עיין ברבה וביומא מ"א ובילקוט איתא כמליצו למידין קן סתומה ממפורשת. ב) עיין ברבה ובנזיר י"ט. ובנסמן שם ובירוש' פ"א ה"ה. ג) עיין ברבה ובנזיר י"ח.

(לא) א) כ"ה בכת"י וברבה. ב) נזיר י"ח: ועיין בירושלמי פ"ו ה"ו ובתוספת' פ"ד. ג) ברבה נזיר י"ט: ע"ז. בירוש' פ"ג ה"ד. ד) עיין ברבה ונזיר מ"ד. ובתוספ' פ"ד ובירוש' פ"ו ה"ג.

*

לפיכך אין עולים לו מן המנין תאמר בימי חלוטו שאין מבטל בהם את הקודמים לפיכך יעלו לו מן המנין אמרת ק"ו הוא אי מי שנזור בקבר ושערו ראוי לתגלחת (ימי) נזירות אין עולים לו מן המנין ימי חלוטו שאין שערו ראוי לגלחת נזירות אינו דין שלא יעלו מן המנין הוא הדין לימי ספרו או כשם שאין ימי חלוטו (אין) עולים לו מן המנין כך ימי הסגירו לא יעלו לו מן המנין והדין נותן הואיל וימי חלוטו מטמא משכב ומושב וימי הסגירו מטמא משכב ומושב אם למדתי לימי חלוטו שאין עולים לו מן המנין אף ימי הסגירו לא יעלו לו מן המנין לא אם אמרת בימי חלוטו שטעון הוא תגלחת ומביא קרבן לפיכך אין עולים לו מן המנין תאמר בימי הסגירו שאין טעון תגלחת ומביא קרבן לפיכך יעלו לו מן המנין מכאן אמרו ימי חלוטו של מצורע וימי ספרו כיוצא בהם אבל ימי הזב והזבה וימי הסגירו של מצורע (וימי ספרו כיולא בהם) הרי אלו עולים מן המנין ה):

והזיר לי"י את ימי נזרו לעשות ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן (ויהיו שיהיה חייב על הטומאה) [או לא יהא חייב בטומאה אלא] ו) עד שישלים את נזירותו הרי אתה דן הואיל ואסור ביין יאסור לטומאה אם למדתי ליין שעשה ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן אף טומאה נעשה בו ימים שלאחר נזירותו כימים שבתוך נזירותו עד הבאת קרבן ועוד ק"ו ומה היין שאינו סותר עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן טומאה שסותרת את הכל דין היא שנעשה בו ימים של אחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן לא אם אמרת ביין שלא הותר מכללו לפיכך עשה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן תאמר בטומאה שהותר מכללו לפיכך לא נעשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן הרי תגלחת תוכיח שהותרה מכללה ועשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן היא תוכיח לטומאה שאע"פי שהותרה מכללה נעשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן ועוד ק"ו ומה תגלחת שאינה סותרת את הכל עשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן טומאה שסותרת את הכל דין הוא שנעשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן לא אם אמרת בתגלחת שעשה בה המגלח כמתגלח לפיכך עשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן תאמר בטומאה שלא עשה בה המטמא כמטמא לפיכך לא עשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן והרי היין יוכיח שלא עשה בו המשקה כשותה עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן (ועוד ק"ו) והיא תוכיח לטומאה שאע"פי שלא עשה המטמא כמטמא נעשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן ועוד קל וחומר ומה היין שאינו סותר עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן טומאה שסותרת אינו דין שנעשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן לא אם אמרת ביין שלא הותר מכללו לפיכך עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן תאמר בטומאה שהותרה מכללו לפיכך לא נעשה בה ימים שלאחר נזירות כימים שבתיך נזירות עד הבאת קרבן הואיל וחזר הדין חלילה ת"ל ואחר ישתה הנזיר יין וכי נזיר שותה יין אלא מופנה להקיש ולדון גזירה שוה נאמר כאן נזיר ונאמר להלן נזיר מה נזיר האמור להלן עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן אף נזיר האמור כאן עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן ז): (סליק פיסקא).

(לב) זאת תורת הנזיר [ביום מלאת ימי נזרו] א) אחד נזיר ימים ואחד נזיר עולם ב):

זאת [תורת הנזיר] לקרבן טהרה או אף לקרבן טומאה ג) ת"ל ביום מלאות ימי נזרו לא אמרתי אלא במי שיש פסק לנזרו ד):

יביא אותו [וכי] אחרים מביאים אותו והלא הוא מביא את עצמו זה אחת משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה כיוצא בו אתה אומר והשיאו אותם עון אשמה (ויקרא כ"ב) וכי אחרים משיאים אותם והלא הם משיאים את עצמם כיוצא בו אתה אומר ויקבור אותו בגיא (דברים ל"ד) וכי אחרים קברו אותו והלא הוא קבר עצמו ה) אף כאן אתה אומר יביא אותו הוא יביא את עצמו ואין אחרים מביאים אותו ו): (סליק פיסקא).

מאיר עין ה) עיין בילק' ובנזיר י"ז: נ"ו. בירו' פ"ז ה"ג. ו) עפ"י הכת"י והילק' ז) ברבה ולעיל פיס' כ"ה ושם נסמן:
(לב) א) במקרא כתוב וזאת. ב) עיין ברבה נזיר ד'. בירוש' פ"ח ה"ב. ג) בכת"י אי אף לטומאה. ד) עיין ברבה ובנו"כ ובז"ר. ה) סנהדרין בגמרא דנות מפי' ל"ה ו) ברבה :

(לג) והקריב את קרבנו לי״י כבש בן שנתו תמים להוציא את בעל מום:
וכבשה אחת בת שנתה תמימה להוציא בעלת מום:
ואיל אחד תמים לשלמים לימד בנזיר שיטען בשליש בהמות א): (סליק פיסקא).

(לד) וסל מצות [וגו׳ וסל מצות] כלל סולת חלות [וגו׳] פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט שהיה בדין הואיל ותודה טעונה לחם ואיל נזיר טעון לחם אם למדתי לתודה שטעונה ארבעת מינים אף נזיר יטען ארבעת מינים ת״ל וסל מצות כלל סולת חלות בלולות בשמן פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט א):

ומנחתם ונסכיהם לעולה ולשלמים או אף לחטאת ולאשם והדין נותן הואיל ומצורע מגלח ומביא קרבן [ונזיר מגלח ומביא קרבן אם למדתי למצורע שחטאתו ואשמו טעונים נסכים] אף הנזיר יהיה חטאתו ואשמו טעונים נסכים ב) ת״ל ואת האיל יעשה זבח שלמים לי״י על סל המצות איל היה בכלל יצא מוצא (על) [מן] הכלל ולימד על הכלל מה איל מיוחד שהוא בא בנדר ונדבה טעון נסכים כך כל הבא בנדר ונדבה טעון נכסים יצאו חטאת ואשם שאינם באים בנדר ונדבה שלא יטענו נסכים ג):

[ונסכיהם] ד) מפני שהיה בכלל יצא לדון בלחם החזירו הכתוב לכללן: (סליק פיסקא).

(לה) וגלח הנזיר פתח אוהל מועד בשלמים הכתוב מדבר שנא׳ ושחטו פתח אוהל מועד (ויקרא ג׳) אתה אומר בשלמים הכתוב מדבר או פתח אוהל מועד כמשמעו אם אמרת כן הרי זו דרך בזיון הא מה ת״ל וגלח הנזיר פתח אוהל מועד בשלמים הכתוב מדבר [רבי יאשיה אומר בשלמים הכתוב מדבר] אתה אומר בשלמים הכתוב מדבר או פתח אוהל מועד כמשמעו אמרת אמרה תורה לא תעלה במעלות על מזבחי (שמות כ׳) ק״ו שלא יגלח הוא מה ת״ל וגלח הנזיר פתח אהל מועד בשלמים הכתוב מדבר רבי יצחק אומר בשלמים הכתוב מדבר אתה אומר בשלמים הכ׳ מדבר או אינו אלא פתח אהל מועד כמשמעו ת״ל ולקח את שער ראש נזרו [וגו׳] מקום שהיה מבשל שם היה מגלח אבא חנין אומר משום ר׳ אליעזר וגלח הנזיר פתח אהל מועד הא אין שם פתח פתוח לא היה מגלח א):

ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש תחת זבח השלמים ב) מכל מקום אין לי אלא תחת זבח השלמים תחת חטאת תחת אשם מנין ת״ל תחת זבח מכל מקום ג) אין לי אלא במקדש בגבולים מנין ת״ל ונתן על האש מכל מקום ד):

(סליק פיסקא).

(לו) ולקח הכהן את הזרוע בשלה אין בשלה אלא שלימה ר׳ שמעון בן יוחי אומר אין בשלה אלא שנתבשלה עם האיל א):

וחלת מצה אחת אם נפרס או נחסר פסולה:

ורקיק מצה אחת ב) מן הסל היה ג) שאם נפרס או חסר פסול:

ונתן על כפי הנזיר אחר התגלחו את נזרו אין לי אלא זה אחר התגלחו את נזרו ואין הבאת קרבנות אחר התגלחו את נזרו ד): (סליק פיסקא).

(לז) והניף אותם תנופה לפני י״י מוליך ומביא מעלה ומוריד שנאמר אשר הונף ואשר הורם (שמות כ״ט) מקיש הרמה לתנופה מה תנופה מוליך ומביא אף הרמה מוליך ומביא ומה הרמה מעלה ומוריד אף תנופה מעלה ומוריד מכאן אמרו מצות תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד זו היא מצות תנופה א):

לפני י״י במזרח שבכל מקום שנאמר לפני י״י הוי אומר במזרח עד שיפרוט לך הכתוב ב):

קודש הוא לכהן על חזה התנופה ועל שוק התרומה למה נאמר לפי שהוא אומ׳ כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי (ויקרא ז׳) את שלמי נזיר במשמע הרי הכתוב

מאיר עין (לג) א) זבחים ל״ה. נזיר מ״ה. ועיין בירוש׳ פ״ו ה״ז וברבה:

(לד) א) מנחות ע״ח. ב) וכ״ה בילק׳. ג) מנחות ל״א: וברבה ולקמן פי׳ ק״ז. ד) עיין ברש״י על התורה ובילקוט איתא ועשה הכהן את מנחתו ואת נסכו מפני שהיה בכלל וכו׳ ועיין ברבה:

(לה) א) עיין ברב׳ ובנזיר מ״ה. ב) במקרא כתוב אשר תחת זבח. ג) עיין ברבה ובילק׳ ובנזיר מ״ה: ובתוס׳ פ״ד. ד) עיין ברבה ובילקוט ובנזיר מ״ה: ובירושלמי פ״ו ה״ח ובתוס׳ פ״ד.

(לו) א) עיין חולין ל״ח: בתר׳ יונתן בירושלמי פ״ו ה״ט וברבה. ב) במקרא כתיב אחד ובמשנה ובכל הספרים כתוב אחת ועיין בתרגומים. ג) בז״א מוחק מלת הי׳ וג׳ תיבות מן הסל הם הליון מהמקרא אבל במקרא שלפנינו לא כתיב מן הסל אלא בחלה ועיין ברבה. ד) ולשון הרבה והילקוט אלו אחר התגלחו את נזרו ואין הבאת וכו׳:

(לז) א) עיין לעיל פיסקא י״ז וברבה. ב) שם.

מוציאם בכללם שטענו הפרשת זרוע אין לי אלא הפרשת הזרוע הפרשת חזה ושוק מנין ודין הוא ומה אם שלמי יחיד שאין טעונין הפרשת הזרוע טעונין חזה ושוק שלמי נזיר שטעונים הפרשת הזרוע אינו דין שיהיו טעון הפרשת חזה ושוק אם זכיתי מן הדין מה ת"ל קודש הוא לכהן על חזה התנופה אלא כל דבר שהיה בכלל ויצא לדון בדבר החדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב לכללו דברי ר' אליעזר ג): (סליק פיסקא).

(לח) זאת תורת [הנזיר] אין לי אלא לשעה לדורות מנין ת"ל זאת תורת דברי רבי יאשיה ר' יונתן אומר כחותם הדברים א):

קרבנו לייי על נזרו ולא נזרו על קרבנו ב):

קרבנו לייי על נזרו ולא קרבן אחר על נזרו ג):

מלבד אשר תשיג ידו [וגו'] מנין אתה אומר שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים קורא אני עליו כפי נדרו אשר ידור [ת"ל] כן יעשה על תורת נזרו ד) או אפילו אמר הריני נזיר ע"מ לגלח על ק' חטאות ועל מאה אשמות קורא אני עליו כפי נדרו אשר ידור ת"ל ה) מלבד אשר תשיג ידו [וגו'] לא אמרתי אלא קדשים הבאים בנדר ובנדבה או ו) אמר הריני נזיר על מנת שאהיה שותה יין ומטמא למתים קורא אני עליו כפי נדרו אשר ידור ת"ל כן יעשה על תורת נזרו או אפילו אמר הרי עלי חמש נזירות שאגלח תגלחת אחת ותעלה לכולם קורא אני עליו כפי נדרו ת"ל כן יעשה על תורת נזרו ז): שאלו רבי אליעזר בן שמוע ורבי יוחנן הסנדלר את ר' שמעון בן יוחי הרי שהיה נזיר ומצורע מהו שיגלח תגלחת אחת ותעלה לו לנזירותו ולצרעתו אמר להם וכי אפשר אלו זה מגלח לגדל שער וזה מגלח לגדל שער יפה אתם אומרים אלא שהמצורע מגלח לגדל שער ונזיר מגלח להעביר שער היאך אפשר לו לגלח תגלחת אחת ותעלה לו לנזירותו ולצרעתו אמרו לו אם כן (לא עולה לו בטהור עולה לו בטמא) [לא עולה בימי גמרו עולה בימי ספרו] אמר להם וכי היאך אפשר אלו זה מגלח לפני דמים וזה מגלח לפני דמים יפה אתם אומרים אלא שמצורע מגלח לפני דמים ונזיר מגלח לאחר זריקת דמים היאך אפשר שיגלח תגלחת ותעלה לו לנזירותו ולצרעתו] אמרו לו א"כ לא עולה בטהור עולה בטמא אמר להם וכי אפשר אלו זה מגלח לפני ביאת מים וזה מגלח לפני ביאת מים יפה אתם אומרים אלא שמצורע מגלח לפני ביאת מים ונזיר מגלח לאחר ביאת מים היאך אפשר שיגלח תגלחת אחת ותעלה לו לנזירותו ולצרעתו] אמרו לו תקן הדבר לא עולה בימי (זוהו) [גמרו לא] עולה בימי ספרו לא עולה בטהור לא עולה בטמא ח): (סליק פיסקא).

(לט) וידבר ייי אל משה א) דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו לפי שכל מעשה הפרשה באהרן הביא את אהרן והביא את בניו לכלל דיבור שזה כלל שכל זמן שדיבר לכהנים מעשה לכהנים דיבר בישראל כולו מעשה בישראל דיבר (לישראל מעשה) בכל אדם צריך להביא (מן) הגרים ב):

כה תברכו את בני ישראל בלשון הקודש שכל מקום שנאמר ענייה ואמירה (וככה) [וכה] ג) בלשון הקודש:

כה תברכו את בני ישראל בעמידה אתה אומר בעמידה או אינו אלא בעמידה ושלא בעמידה ת"ל ואלה יעמדו לברך את ישראל (דברים כ"ז) נאמר כאן ברכה ונאמר להלן ברכה מה ברכה האמורה להלן בעמידה אף ברכה האמורה כאן בעמידה ר' נתן אומר אינו צריך שכבר נאמר ונגשו הכהנים בני לוי [וגו'] ולברך בשם ייי (דברים כ"א) ד) מקיש ברכה לשירות מה שירות בעמידה אף ברכה בעמידה:

כה תברכו את בני ישראל בנשיאות כפים אתה אומר בנשיאות כפים או בנשיאות כפים ושלא בנשיאות כפים ת"ל וישא אהרן את ידיו (ויקרא ט') מה אהרן בנשיאות כפים אף בניו בנשיאות כפים רבי יונתן אומר [אי] מה להלן ראש חודש וקרבן צבור וכהן

מאיר עין ג) עיין ברבה:

(לח) א) לעיל פיס' כ' ועיין ברבה ב) תוספתא פ"א וירושלמי פ"ב ה"ט פ"ג ה"ב וברבה. ג) קרבן אחרים ל"ל וכ"ג בילקוט ובכת"י ועיין ברבה ובתמורה י'. ופי' ר"ה לענין שאם אמר על מנת שיביאו אחרים קרבנותיו שלא אמר כלום והז"ר פי' עפ"י מתני' דנזיר ל'. שאין מגלח על קרבנות אביו וכ"ל לפרש לפי הגירסא שלפנינו עפ"י התוספתא סוף פ"ב עיי"ש ועי"ע בירושלמי פ"ד ה"ד. ד) וכ"ה בילקוט ועיין ברש"י על התורה וע"ע ברבה. ה) עיין ברבה. ו) בילק' או אפילו. ז) ועיין ברבה. ח) ככ"ל להגיה ועיין בנזיר ס': ובתוספתא פ"ה וירושלמי פ"ב ה"י ובילקוט ובז"ר ובג"א:

(לט) א) במקרא כתוב לאמר. ב) כ"ה בילק' ובכת"י איתא צריך להביא את הגרים ועיין ברבה. ג) כ"ג בג"א ועיין בירושלמי סוטה פ"ז ה"ב וברבה ובבלי סוטה ל"ג, ל"ח. ד) בכת"י מביא קרא לשרתו ולברך

גדול אף כאן ראש חודש וקרבן צבור וכהן גדול ת"ל כי בו בחר יי' אלהיך [וגו'] (דברים י"ח) מקיש בניו לו מה הוא בנשיאות כפים אף בניו בנשיאות כפים ה):

כה תברכו את בני ישראל בשם המפורש אתה אומר בשם המפורש או אינו אלא בכינוי ת"ל ושמו את שמי על בני ישראל בשם המפורש ובמדינה בכינוי דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר הרי הוא אומר בכל המקום אשר אזכיר את שמי (שמות כ') זה מקרא מסורס בכ"מ שאני נגלה עליך שם תהיה מזכיר את שמי איכן אני נגלה עליך בבית הבחירה אף אתה לא תזכיר את שמי כי אם בבית הבחירה מכאן אמרו שם המפורש אסור לומר בגבולים ו):

כה תברכו את בני ישראל אין לי אלא ברכה לישראל ברכה לגרים מנין ולעבדים ולנשים מנין ת"ל ואני אברכם ז) ברכה לכהנים מנין [ת"ל] ואני אברכם ח):

כה תברכו את בני ישראל פנים כנגד פנים אתה אומר פנים כנגד פנים או מול כנגד פנים ת"ל אמור להם פנים כנגד פנים ט):

כה תברכו את בני ישראל שיהיה כל הקהל שומע או בינו לבין עצמו ת"ל אמור להם שיהיה כל הקהל כולו שומע ומנין שחזן צריך לומר להם אמרו ת"ל אמור להם י):

(סליק פיסקא).

(מ) יברכך יי' בברכה המפורשת וכן הוא אומר ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה [וגו'] ברוך טנאך ומשארתך ברוך אתה בבואך [וגו'] ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך אימתי כי תשמע בקול יי' אלהיך (דברים כ"ח) א):

יברכך יי' בנכסים וישמרך בנכסים ר' נתן אומר יברכך בנכסים וישמרך בגוף רבי יצחק אומר וישמרך מיצר הרע וכן הוא אומר כי יי' יהיה בכסלך ושמר רגליך מלכד (משלי ג') ב) דבר אחר וישמרך שלא ישלטו אחרים עליך וכן הוא אומר יומם השמש לא יככה וירח בלילה ואומר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל ואומר יי' שומרך יי' צילך על יד ימינך ואומר יי' ישמרך מכל רע ואומר יי' ישמור צאתך ובואך (תלים קכ"א) ג) ד"א וישמרך מן המזיקים וכן הוא אומר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (שם צ"א) ד"א וישמרך ישמור לך ברית אבותיך שנא' ושמר יי' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך (דברים ו') ד"א וישמרך ישמר לך את הקץ וכן הוא אומר משא דומה אלי קורא משעיר שומר מה מלילה שומר מה מליל אמר שומר אתא בוקר וגם לילה (ישעי' כ"א) ד"א וישמרך ישמר את נפשך בשעת המיתה וכן הוא אומר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים (שמואל א' כ"ה) שומע אני בין הצדיקים בין הרשעים נאמר ואת נפש אויביך יקלענה בכף הקלע (שם) ד"א וישמרך ישמור רגלך מגיהנם וכן הוא אומר רגלי חסידיו ישמור (שם ב') דבר אחר וישמרך ישמרך בעולם הזה ד) וכן הוא אומר וקווי יי' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים (ישעיה מ'): (סליק פיסקא).

(מא) יאר יי' פניו אליך יתן לך מאור עינים ר' נתן אומר זה מאור השכינה שנאמר קומי אורי כי בא אורך [וגו'] כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים (ישעיה ס') [ואומר] אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה (תהלים ס"ז) ואומר אל יי' ויאר לנו (שם קי"ח) ד"א יאר זה מאור תורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו') א):

ויחנך במשאלותיך וכן הוא אומר וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם (שמות ל"ג) ד"א יתן חנך בעיני הבריות וכן הוא אומר ויהי יי' את יוסף ויט אליו חסד ויתן חנו בעיני שר בית הסוהר (בראשית ל"ט) ואומר ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה (אסתר ב') ואומר ויתן האלהים את דניאל לחן ולחסד ולרחמים (דניאל א) ואומר ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם (משלי ג') ד"א ויחונך בדעת ובבינה ובהשכל ובמוסר ובחכמה ד"א ויחונך יחנך בתלמוד תורה וכן הוא אומר תתן לראשך לוית חן (משלי ד') ואומר כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותך (שם א') ד"א ויחונך במתנת חנם וכן הוא אומר הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם וכעיני שפחה אל יד גבירתה כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו

מאיר עין בשמו (דברים י') וכ"ה ברבה ובסוטה ל"ח. ועיי"ש. ה) ועיין ברבה ובסוטה ל"ח. ו) עיין ברבה ובגמרא שם. ז) ברבה ובגמרא שם איתא ת"ל אמור להם ועיי"ש. ח) חולין מ"ט. וע"ע לקמן פיס' מ"ג. ט) ברבה ובגמרא שם י) עיין בגמרא שם וברבה:

(מ) א) סדר המקראות לפנינו שם לא כך הם וע"ע ברבה ובילק'. ב) עיין ברבה. ג) סדר המקראות לפנינו שם לא כך הם וע"ע ברבה ובילק'. ד) בילק' איתא לעוה"ב:

(מא) א) עיין ברבה.

(תהלים קכ״ג) ואומר חננו יי׳ חננו כי רב שבענו בוז (שם) ואומר יי׳ חננו כי לך קוינו (ישעי׳ ל״ג) ג :

(סליק פיסקא).

(מב) ישא יי׳ פניו אליך וישם לך שלום בשעה שאתה עומד ומתפלל שנא׳ ויאמר אליו הנה נשאתי פניך (בראשית י״ט) והרי הדברים ק״ו ומה אם ללוט נשאתי פנים בשביל אברהם אוהבי לך לא אשא פנים מפניך ומפני אבותיך וזה הוא שאמר הכתוב ישא ה׳ פניו אליך א) : כתוב אחד אומר ישא ה׳ פניו אליך וכתוב אחד אומר אשר לא ישא פנים (דברים י׳) כיצד יתקיימו שני כתובים הללו כשישראל עושים רצונו של מקום ישא ה׳ פניו אליך וכשאין עושים רצונו של מקום אשר לא ישא פנים ד״א עד שלא נחתם גזר דין ישא ה׳ פניו אליך ומשנחתם גזר דין אשר לא ישא פנים : כתוב אחד אומר שומע תפילה עדיך כל בשר יבואו (תהלים ס״ה) וכתוב אחד אומר סכותה בענן לך מעבור תפלה (איכה ג׳) כיצד יתקיימו שני מקראות הללו עד שלא נחתם גזר דין שומע תפלה משנחתם גזר דין סכותה בענן לך : כתוב אחד אומר קרוב ה׳ לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת (תהלים קמ״ה) וכתוב אומר למה ה׳ תעמוד ברחוק (שם י׳) כיצד יתקיימו שני כתובים הללו עד שלא נחתם גזר דין קרוב משנחתם גזר דין הוא ברחוק : כתוב אחד אומר מפי עליון לא תצא הרעות והטוב (איכה ג׳) וכתוב אחד אומר וישקוד ה׳ על הרעה (דניאל ט׳) [כיצד יתקיימו שני כתובים הללו וכו׳] ב) : כתוב אחד אומר כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי (ירמיה ד׳) וכתוב א׳ אומר אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם (שם ב׳) [כיצד יתקיימו וכו׳] ג) : כתוב אחד אומר שובו בנים שובבים (שם ג׳) וכתוב אחד אומר אם ישוב ולא ישוב (שם ח׳) כיצד יתקיימו שני מקראות הללו עד שלא נחתם גזר דין שובו בנים שובבים משנחתם גזר דין אם ישוב ולא ישוב : כתוב אחד אומר דרשו ה׳ בהמצאו (ישעיה נ״ה) וכתוב אחד אומר חי יי׳ אם אדרש לכם (יחזקאל כ׳) כיצד יתקיימו ב׳ כתובים הללו עד שלא נחתם גזר דין דרשו יי׳ בהמצאו משנחתם גזר דין חי יי׳ אם אדרש לכם : כתוב אחד אומר כי לא אחפוץ במות המת (שם י״ח) וכתוב אחד אומר כי חפץ ה׳ להמיתם (שמואל א׳ ב׳) [כיצד יתקיימו ב׳ כתובים וכו׳] ד) : כתוב אחד ה) אומר ישא יי׳ פניו אליך וכתוב א׳ אומר אשר לא ישא פנים כיצד יתקיימו ב׳ מקראות הללו ישא ה׳ פניו בעוה״ז אשר לא ישא פנים לעולם הבא ו) ד״א ישא יי׳ פניו יעביר כעסו ממך ז) :

וישם לך שלום (בכניסתך) [שלום בכניסתך] שלום (ביציאתך) [ביציאתך] שלום עם כל אדם ח) ר׳ חנניה סגן הכהנים אומר וישם לך שלום בביתך ר׳ נתן אומר זה שלום מלכות בית דוד שנא׳ למרבה המשרה ולשלום אין קץ (ישעיה ט׳) ד״א ט) זה שלום תורה שנא׳ ה׳ עוז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום (תהלים כ״ט) : גדול השלום ששינה מעשה שרה שנא׳ ואני זקנתי (בראשית י״ח) י) גדול השלום ששינה קדוש מפני שלום יא) גדול השלום ששינה מלאך מפני שלום יב) גדול השלום ששם שנכתב בקדושה נמחה על המים מפני שלום בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו יג) רבי אלעזר אומר גדול השלום שלא טענו הנביאים בפי כל הבריות אלא שלום יד) ר׳ שמעון בן חלפתא אומר גדול השלום שאין כלי מקבל ברכה אלא שלום שנא׳ ה׳ עוז לעמו יתן [וגו׳] (תהלים כ״ט טו) ר׳ אלעזר הקפר אומר גדול השלום שאין חותם כל הברכות אלא בשלום שנאמר יברכך יי׳ וישמרך. יאר יי׳ פניו אליך ישא יי׳ פניו אליך וישם לך שלום טז) רבי אלעזר בנו של רבי אלעזר הקפר אומר גדול השלום שאפילו עובדי ע״ז ושלום ביניהם כביכול אין השטן נוגע בהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו (הושע ד׳) אבל משנחלקו מה נאמר חלק לבם עתה יאשמו (שם) הא גדול השלום ושנוי מחלוקת יז) גדול השלום שאפילו בשעת מלחמה צריכים שלום שנאמר כי תקרב אל עיר להלחם עליה לתפשה וקראת אליה לשלום (דברים כ״ג) יח) ואשלח מלאכים ממדבר קדימות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום ואמת (שם ב׳) יט) וישלח יפתח מלאכים מהו אומר

מאיר עין ג) ועיין כל זה ברבה.

(מב) א) ברבה. ב) כ״ה ברבה וילקוט. ג) כ״ה ברבה וילק׳. ד) כ״ה ברבה וילק׳. ה) ברבה איתא דבר אחר כתוב א׳ וכו׳. ו) ועיין נדה ע׳: ובר״ה י״ח. וברבה. ז) עיין ברבה. ח) וכ״ה ברבה. ט) ברבה וילק׳ איתא רבי אומר. י) עיין ברבה. יא) בילקוט ג׳ שינה הקב״ה וברבה ליתא כלל ובכת״י ג׳ מלאך וצ״ל שינה לשמואל ועיין ביבמות ס״ה: יב) בכת״י ג׳ שלים ופי׳ דאחי יוסף קאי ועיין בבראשית רבה פ״ק ועיין ברבה דאומשה מנוח קאי וג״ל כגרסתינו וקדוש אשמואל קאי ומלאך אהא דמנוח קאי. יג) ברבה חולין קמ״א. לעיל פיס׳ ט״ז. יד) ברבה וילקוט ובכת״י גר׳ נטעו ופי׳ ר״ה לענין תפלה שלום ועיין ברכות ו׳: וס״ד. ובירושלמי שלהי ברכות: טו) סוף עוקצין. טז) עיין ברבה. יז) עיין ברבה וילק׳ ובראשית רבה פ׳ ל״ח. יח) במקרא שלפנינו לא כתיב לתפשה. יט) במקרא שלפנינו לא כתיב ואמת.

ועתה השיבה אתהן בשלום (שופטים י״א) גדול השלום שאפילו מתים צריכים שלום שנאמר ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (בראשית ט״ו) ואומר בשלום תמות ובמשרפות אבותיך (ירמיה ל״ד) גדול השלום שניתן לעושי תשובה שנאמר בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב (ישעיה נ״ז) גדול השלום שניתן בחלקם של צדיקים שנאמר יבא שלום ינוחו על על משכבותם (שם) כ) גדול השלום שלא ניתן בחלקם של רשעים שנא' אין שלום אמר י״י לרשעים (שם) כא) גדול השלום שניתן לאוהבי התורה שנא' שלום רב לאוהבי תורתיך (תהלים קי״ט) כב) גדול השלום שניתן לענוים שנא' וענוים ירשו ארץ ויתענגו על רוב שלום (שם ל״ז) גדול השלום שניתן ללומדי תורה שנאמר וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך (ישעיה נ״ד) גדול השלום שניתן אל עושי צדקה שנא' והיה מעשה הצדקה שלום (שם ל״ב) גדול השלום ששמו של הקב״ה קרוי שלום שנא' ויקרא לו י״י שלום (שופטים ו') רבי חנניה סגן הכהנים או' גדול השלום ששקול כנגד כל מעשה בראשית שנאמר כי הנה יוצר הרים ובורא רוח עושה שלום ובורא רע (עמוס ד') כג) גדול השלום שהרי עליונים צריכים לו שנאמר המשל פחד עמו עושה שלום במרומיו (איוב כ״ה) והרי דברים ק״ו ומה במקום שאין איבה ותחרות ושנאה ובעלי דבבא צריכים שלום ק״ו למקום שיש בו כל המדות הללו כד): כתוב אחד אומר עושה שלום במרומיו (וכתוב אחד אומר) היש מספר לגדודיו (שם) כה) וכתוב אחד אומר אלף אלפין ישמשוניה ורבוא רבבן קדמוהי (דניאל ז') כיצד יתקיימו הפסוקים הללו עד שלא גלו מארצם היש מספר לגדודיו משגלו מארצם אלף אלפין ישמשוניה כביכול נתמעטה פמליא של מעלה רבי אומר משום אבא בן יוסי כתוב אחד אומר היש מספר לגדודיו וכתוב אחד אומר אלף אלפין ישמשוניה כיצד יתקיימו שני כתובים הללו אלף אלפין ישמשוניה זה גדוד אחד וכמה הן גדודיו היש מספר לגדודיו כו): כתוב אחד אומר מונה מספר לכוכבים [לכלם שמות יקרא] (תהלים קמ״ז) וכתוב אחד אומר שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם [לכלם בשם יקרא] (ישעיה מ') כשהקב״ה קורא הכל עונים מה שאי אפשר לבשר ודם לקרוא שתי שמות כאחד וכן הוא אומר וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר (שמות כ') ואומר אחת דבר אלהים שתים זו שמענו (תהלים ס״ב) ואומר הלא כה דברי כאש נאום י״י [וכפטיש יפוצץ סלע] (ירמיה כ״ג) כז) רבי אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי כתוב אחד אומר המוציא במספר צבאם וכתוב אחד אומר מונה מספר לכוכבים כיצד יתקיימו שני כתובים הללו מגיד שאין (איוב שם) [שָם שֵם שאין בו] כח) שינוי לא השם שנקרא עכשיו נקרא לאחר זמן וכן הוא אומר ויאמר אליו מלאך י״י למה זה תשאל לשמי והוא פלאי (שופטים י״ג) איני יודע לאיזה שם אני מתחלף: כתוב אחד אומר ויקן דוד את חלקת הגורן בכסף שקלים חמשים (שמואל ב' כ״ד) כט) וכתוב אחד אומר ויתן דוד לארונה היבוסי במקום שקלי זהב משקל שש מאות (ד״ה א' כ״א) ל) כיצד יתקיימו שני מקראות הללו מקום הגורן בשש מאות ומקום המזבח בחמשים רבי אומר משום אבא יוסף בן דוסתאי כתוב אחד אומר ויקן דוד את הגורן [וגו'] וכתוב אחד אומר ויתן דוד לארונה היבוסי במקום שקלי זהב משקל שש מאות כיצד יתקיימו שני כתובים הללו הן שנים עשר שבטים היו ולקח מכל אחד ונטל חמשים שקל מכל שבט ושבט נמצא שש מאות שקלים מכל השבטים רבי אלעזר אומר ויקן דוד את הגרן (ואת הבקר) כמפורש בענין ומהו מפורש בענין ויתן דוד לארנון [וגו'] אכל הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים בחמשים שקלים לא): כתוב א' אומר ויהי לשלמה ארבעים אלף אורוות סוסים (מלכים א' ד') וכתוב אחד אומר ארבעת אלפים אורוות סוסים (ד״ה ב' ט') כיצד יתקיימו שני כתובים הללו ארבעת אלפים טסבלאות של ארבעים אלף לב): כתוב אחד אומר מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל (שם ד') וכתוב אחד אומר אלפים בת יכיל (מלכים א' ז') כיצד יתקיימו שני כתובים הללו אלפים בלח שהן שלשת

מאיר עין כ) עיין ברכה. כא) עיין ברכה. כב) עיין ברכה ובילק'. כג) במקרא לפנינו שם ליתא אלא בישעיה מ״ה כתיב יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע. כד) ועיין עוד בענין שלום בילק' ובויקרא רבה פ״ט ובסוף מס' ד״א פרק השלום ותמצא כמה שנויים. כה) בז״א מוחק זה ול״נ דהספרי קטועה היא ועיקר הנוסח היא ברבה רס״א בא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת ב״ו מלך ב״ו כשהולך למלחמה הוא הולך באוכלסין ובלגיונות וכשהולך לשלום הולך יחיד אבל מדת הקב״ה אינו כן כשהוא הולך לשלום יוצא באוכלסין ובלגיונות שנאמר עושה שלום במרומיו וכתיב אחריו היש מספר לגדודיו וכו' עיי״ש. כו) עיין ברכה ובחגיגה י״ג: כז) עיין ברכה. כח) כ״ג בכת״י ועיין ברכה. כט) במקרא שלפנינו כתוב את הגרן ואת הבקר. ל) במקרא שלפנינו כתוב ויתן דויד לארנן במקום. לא) ועיין ברכה ובמ״כ ובזבחים קי״ו: ובספרי דברים פיס' ס״ב ושכ״ב. לב) עיין ברכה ובסנהדרין כ״א.

אלפים ביבש מכאן אמרו חכמים ארבעים סאה בלח שהם כוריים ביבש לג): וכן הוא אומר בושי צידון כי אמר ים מעוז הים לאמר לא חלתי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורי׳ רוממתי בתולות (ישעיה כ״ג) אמר הים ומה אני שאיני מתיירא שמא אוחיל שמא אוליד בנים ובנות ושמא אקבור חתנים וכלות מה אומר בי האותי לא תיראו נאום ה׳ אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חוק עולם לא יעברנהו (ירמיה ה׳) אמר הים ומה אני שאין בי כל המדות הללו הריני עושה רצון קוני על אחת כמה וכמה בושי צידון לד): (סליק פיסקא).

(מג) ושמו את שמי למה נאמר לפי שהוא אומר כה תברכו את בני ישראל בשם המפורש אתה אומר בשם המפורש או אינו אלא בכינוי ת״ל ושמו את שמי במקדש בשם המפורש במדינה בכינוי א):

ואני אברכם למה נאמר לפי שהוא אומר כה תברכו אין לי אלא ברכה לישראל ברכה לגרים ולנשים ולעבדים מנין ת״ל ואני אברכם ב):

ואני אברכם שלא יהיו ישראל אומרים ברכותיהם תלויות בכהניהם ת״ל ואני אברכם שלא יהיו הכהנים אומרים אנו נברך ישראל ת״ל ואני אברכם אני אברך את עמי ישראל שנאמר כי ה׳ אלהיך ברכך בכל מעשה ידיך כאשר דבר לך (דברים ט״ו) ואומר ברוך תהיה מכל העמים (שם ז׳) ואומר יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב מן השמים (שם כ״ח) ג) ואומר במרעה הטוב ארעה אתכם (יחזקאל ל״ד) ד) ואומר אני ארעה את צאני (שם) ה): (סליק פיסקא).

מן רישא ועד כאן (נ״ח) [נ״ח] ברייתות ו):

(מד) ויהי ביום כלות משה מגיד הכתוב שכל שבעה ימי המילואים היה משה מעמיד את המשכן ובכל בוקר ובוקר מושחו ומפרקו ואותו היום העמידו משחו ולא פרקו רבי יוסי בר׳ יהודה אומר אף בשמיני משחו ופרקו שנאמר ויהי בחודש הראשון בשנה השנית באחד לחודש הוקם המשכן [וגו׳] (שמות מ׳) נמצינו למדים שבעשרים ושלשה באדר התחילו אהרן ובניו המשכן וכל הכלים לימשח א) בראש חודש הוקם המשכן בשני נשרפה פרה בשלישי הזה ממנו תחת הזא׳ שנייה גילחו ב) בו ביום שרתה שכינה בבית שנא׳ ולא יכול משה לבוא אל אוהל מועד (שמות מ׳) בו ביום הקריבו נשיאים את קרבנם שנא׳ ויהי המקריב ביום הראשון שאין ת״ל ראשון אלא ראשון לכל ימות השנה בו ביום ירדה אש מן השמים ואכלה את הקרבנות שנאמר ותצא אש מלפני ה׳ ותאכל אותם על המזבח את העולה ואת השלמים (ויקרא ט) ג) בו ביום הקריבו בני אהרן אש זרה שנאמר ויקחו שני בני אהרן נדב ואביהו (שם י׳) ד): וימותו לפני ה׳ מיתתם לפני ה׳ ונפילתן בחוץ כיצד יצאו היה רבי יוסי אומר המלאך מדדן מתים עד שיצאו ונפלו בעזרה שנא׳ ויאמר אליהם קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקודש (שם) מאת פני ה׳ לא נאמר אלא מאת פני הקודש רבי ישמעאל אומר דבר למד מענינו שנא׳ וימותו לפני ה׳ מיתתם לפנים ונפילתם לפנים כיצד יצאו גררום בחכי ברזל ה):

וימשח אותו ויקדש אותו ואת כל כליו שומע אני ראשון ראשון שנמשח היה קדוש ת״ל וימשחם ויקדש אותם מגיד שלא קידש אחד מהם עד שנמשחו כולם ו):

וימשחם מבפנים ומבחוץ רבי יאשיה אומר מדת הלח נמשחו מבפנים ונמשחו מבחוץ מדת היבש נמשחו מבפנים ולא נמשחו מבחוץ רבי יונתן אומר מידת הלח נמשחו מבפנים ולא נמשחו מבחוץ ומדת היבש לא נמשחו לא מבפנים ולא מבחוץ תדע לך שאין (מקודשו׳) [מקדשות] שנאמר ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתים שני עשרונים הא אימתי הן לה׳ לאחר שנאפו ר׳ אומר וימשחם ויקדש אותם למה נאמר והלא כבר נאמר וימשח אותו ויקדש אותו ומה ת״ל וימשחם ויקדש אותם מגיד שבמשיחתן של אלו הוקדשו כל הכלים לעתיד לבוא ז): (סליק פיסקא).

מאיר עין לג) ועיין ברבה ובערובין י״ד: לד) עיין בילקוט ישעיה ר׳ רל״א ובמשך הדעיל ספיים בענין שלום והכי דבריס ק״ו ומה במקום שאין איבה וכו׳ וע״ז קאי וכה״א ככ״ל והג״א נדחק עיי״ש:

(מג) א) עיין לעיל פיס׳ ל״ט. ב) לעיל שם. ג) במקר׳ כ׳ את השמים. ד) במקרא שלפנינו כתוב במרעה טוב. ה) ועיין כל זה ברבה ובילק׳. ו) כתב בז״א אמר המחבר כך מצאתי בדפוס ישן אבל לא ידעתי לכוון החשבון ול״נ שט״ס הוא ול״ל נ״ח ולא וחשוב הפסוקים מרים ספרא עד כאן ותמצא נ״ח פסוקים וסימן ומלא ח״ן:

(מד) א) עיין ברבה ובילק׳ ובירושלמי יומא פ״א ה״א ובת״כ במכילתא דמילואים. ב) עיין ברבה וברש״י על התורה. ג) במקרא שלפנינו כתוב ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים. ד) בת״כ פ׳ שמיני. ה) עיין בת״כ במכילת׳ דמלואים פרק שמיני ובילקוט כאן ובגיטין ס׳. ו) ברבה. ז) במנחות נ״ז: וברבה ועיין בילק׳ בשבועות ט״ו.

(מה) ויקריבו נשיאי ישראל שומע אני שהיו הדיוטות ונתמנות ת״ל ראשי בית אבותם ולא ראשי בית אבותם בלבד אלא אף נשיאי שבטים נשיאים בני נשיאים א):

הם נשיאי המטות הם שהיו ממונים עליהם במצרים שנא׳ ויכו שוטרי בני ישראל (שמות ה׳) ב):

שש עגלות צב אין צב אלא מטוקסין שלא היו מחוסרים כלום רבי אומר אין צב אלא מחופים וכמנסקי פסקאות היו מחופים ואע״פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לייי בסוסים ברכב בצבים ובפרדים ובכרכרות (ישעיה ס״ו) ג):

שש עגלות צב שומע אני עגלה על כל א׳ וא׳ תלמוד לומר עגלה על ב׳ הנשיאים שומע אני שור על שני הנשיאים ת״ל ושור לאחד:

ויקריבו אותם לפני המשכן באו ועמדו לפני המשכן ולא קיבל משה מהן עד שנא׳ לו מפי הקודש קח מאתם הא הסכימה דעתן לדעת עליונה רבי נתן אומר וכי מה ראו נשיאים להתנדב (לכתחילה) [בתחילה] ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחילה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו ישראל מה שמתנדבים ומה שמחסרים אנו משלימים כיון שראו נשיאים שהשלימו ציבור את הכל שנאמר והמלאכה היתה דים (שמות ל״ו) אמרו הנשיאים מה עלינו לעשות והנשיאים הביאו את אבני השוהם (שם) לכך התנדבו (בו תחילה) בתחילה ד):

(סליק פיסקא) ה).

(מו) ויקח משה את עגלות צב ואת הבקר א) הרי משה נוטלם ומחלקן לפי דעת׳ ב):

את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשם ואת ארבע עגלות ואת שמונת הבקר נתן לבני מררי ג) לפי שהם ששה עשר לאלעזר ושמונה לאיתמר שנאמר וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הגבורים מבני איתמר ויחלקו׳ מבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר ומבני איתמר לבית אבותם שמונה ויחלקום בגרלות אלה עם אלה ויכתבם שמעיה הסופר בן נתנאל מן הלוים לפני המלך והשרים וצדוק הכהן ואחימלך בן אביתר (דה״י א׳ כ״ד) ד):

ולבני קהת לא נתן וגו׳ ר׳ נתן אומר מכאן נתעלם מעיני דוד שלא נשאו לוים את הארון אלא (בעגלה) [בכתף] ה) שנאמר וירכיבו את ארון האלהים אל העגלה חדשה (שמואל ב׳ ו׳) ויחר אף ה׳ בעוזא ויכהו ישם על השל (שם) ז) ויחר אף לדוד על אשר פרץ ה׳ פרץ בעוזא (שם) ח) א״ל אחיתופל לדוד לא היה לך ללמוד ממשה רבך שלא נשאו הלוים הארון אלא בכתף שנאמר ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו הרי דוד משלחו ומעלו בכתף שנאמר ויקרא דוד לצדוק ולאביתר הכהנים והלוים לאוריאל עשיה ויואל שמעיה אליאל ואבינדב ויאמר להם אתם ראשי האבות לכהנים וללוים התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון אלהי ישראל כי למבראשונה לא אותם פרץ ײ ויתקדשו הכהנים והלוים ויעלו את ארון אלהי ישראל אשר צוה משה עבד ײ בכתף ובמוטות

מאיר עין (מה) א) עיין ברבה ובילק׳ וג׳ דל״ל הם נשיאי המטות נשיאים בני נשיאים. הם העומדים על הפקודים שהיו ממונים וכו׳. ב) עי׳ ברבה וברש״י על התורה. ג) עיין בילקוט ושם ג׳ וכמין סקיסאות היו מחופין וברבה הוא כמו שלפנינו ובכת״י ג׳ ובנמסקי פסקאות ואולי צ״ל ובמין סקפסטפסאות ועי״ע בשה״ש רבה בפסוק יפה את כתרצה ובירושלמי שבת פ״א ה״א. ד) עיין ברבה ובילקוט וברש״י. ה) בכת״י לית כאן סיס׳ עד את שתי העגלות.

(מו) א) במקרא שלפנינו כתוב את העגלות ואת הבקר. ב) ברבה. ג) במקרא שלפנינו כתוב גרשון וגו׳ ואת ארבע העגלות. ד) במקרא שלפנינו כתוב לראשי הגברים מן בני אתמר ויחלקום לבני וגו׳ ולבני איתמר וגו׳ אלה עם אלה כי היו שרי קדש ושרי האלהים מבני אלעזר ומבני איתמר ויכתבם שמעיה בן נתנאל הסופר מן הלוי וגו׳ ועיין בילק׳. אמר מאיר איש שלום דברים אלו תמוהין הם ופי׳ הב״א ואחריו הז״ר והז״א וז״ל לפי שעבודת בני מררי מרובה נתן להם יותר עגלות כמו שמצינו בד״ה בחלוקת המשמורת שכתוב וימצאו וגו לפיכך נתן להם י״ו משמורות עכ״ל והפי׳ הזה לא יספיק לכל מעיין ונ״ל דברייתא שלפנינו קטועה היא ולא בא כאן ללמד אלא נמצא כאן למד דכתיב וימצאו בני אלעזר רבים ולא כתיב שהיו כפלים כבני איתמר ואעפ״כ עשו משמורת מאלעזר כפלים כאיתמר ומנא הוה להו למיעבד הכי ולא עשו המשמרות לכל אחד ואחד כפי מנינו וע״ז קאמר דלמד כן ממשה שהיו בני גרשון ב׳ אלף שש מאות ושלשים ובני מררי ג׳ אלף וב׳ מאות ולפי שהיו בני מררי יותר הכפיל משה חלקם בנדבת הנשיאים ולא לפי חלק המגיע למספרם וכמו כן עשה דוד להכפיל משמרות אלעזר ולא לעשותם כפי המגיע למנינם כנ״ל בפי׳ הספרי והלשון צריך תיקון. ה) כצ״ל לג׳ ועיין ברבה. ו) במקרא שלפנינו כתוב עגלה חדשה. ז) לפנינו כתוב ויכהו שם האלהים על השל. ח) לפנינו כתוב ויחר לדוד.

עליהם (דה"י א' ט"ו) ט) [וכן הוא אומר] י) ואלה פקודתם לעבודתם לבוא לבית ה' כמשפטם ביד אהרן אביהם כאשר צוהו י"י אלהי ישראל (דה"י א' כ"ד יא) והיכן ציוהו ולבני קהת לא נתן הא לא חידשו לוים כלים אלא הכל מפי משה ומשה מפי הגבורה: (סליק פיסקא).

(מז) ויקריבו הנשיאים את חנוכת המזבח מגיד הכתוב שכשם שהתנדבו הנשיאים למלאכת המשכן כך התנדבו לחנוכת המזבח:

ויקריבו הנשיאים [את קרבנם לפני המזבח] באו ועמדו לפני המזבח ולא קיבל משה מהם עד שנ' לו מפי הקודש יקריבו את קרבנם להנוכת המזבח א) ועדין לא היה יודע משה כיצד יקריבו אם למסעות אם לתולד' עד שנ' לו מפי הכ"ה [שנאמר ויהי אין ויהי אלא שנאמר לו מפי הקדש] ב) יקריבו למסעות ועדין לא היה יודע משה כיצד יקריבו נשיאים אם כולן כאחד או כל אחד ואחד יומו עד שנ' לו מפי הקודש יקריבו כל אחד וא' יומו שנא' נשיא א' נשיא אחד ליום ג):

[נשיא א' ליום] ד) לפי שהיה נחשון מלך ה) והוא הקריב תחילה לא יאמר הואיל והקרבתי תחילה אקריב עם כל א' וא' יומו לכך נאמר נשיא אחד ליום: (סליק פיסקא).

(מח) ויהי המקריב ביום הראשון שאין ת"ל ראשון אלא ראשון לכל ימות השנה א):

נחשון בן עמינדב למטה יהודה יחסו הכתוב על שם שבטו או שגבה משבטו והביא ת"ל זה קרבן נחשון בן עמינדב משלו הביא ולא שגבה משבטו והביא הא מה ת"ל נחשון בן עמינדב למטה יהודה יחסו הכתוב ע"ש שבטו ב): (סליק פיסקא)

(מט) קרבנו קערת כסף אחת א) מגיד שלא נעשו מתחילה אלא על שם קרבנות ב):

מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקודש אין לי אלא מזרק שנתפרש בו בשקל הקודש קערה מנין ת"ל שניהם מה זה בשקל הקודש אף זה בשקל הקודש ר' חנניה בן אחי רבי יהושע אומר אין צריך שהרי כבר נאמר כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות בשקל הקודש ומה ת"ל שניהם (מלאים) לפי שהוא אומר ל' ומאה משקלם שומע אני הואיל ולא שוה לו במשקל לא תשוה לו במדה [ת"ל שניהם מלאים] ומה הפרש בין קערה למזרק קערה גילדה עבה מזרק גילדו דק ג):

שניהם מלאים סולת מן הנדבה:

כף אחת שעושה מה שבתוכה אחת ד):

עשרה זהב היא של זהב ומשקלה של כסף או היא של כסף ומשקלה של זהב ת"ל כל זהב הכפות עשרים ומאה הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון היא של זהב ומשקלה של כסף ה):

מלאה קטורת זו קטורת נדבה ו): (סליק פיסקא):

(נ) פר אחד בן בקר שלא היה בעדרו כמוהו:

איל אחד שלא היה בעדרו כמוהו:

כבש אחד בן שנתו לעולה מגיד שכולם כשרים לעולה או כבש שנתפרש בו כשר לעולה ושאר כולם לא הוכשרו ת"ל פר אחד איל אחד מגיד שכולם כשרים לעולה א):

(סליק פיסקא).

(נא) ושעיר עזים אחד א) לכפר על קבר התהום ב):

ולזבח השלמים בקר שנים מגיד שכולם כשרו לזבח השלמים או בקר שנתפריש

מאיר עין ט) לפנינו כתוב ויקרא וגו' וללוים לאוריאל וגו' ואליאל ועמינדב וגו' ראשי האבות ללוים וגו' ארון ה' אלהי ישראל אל הכינותי לו כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט ויתקדשו וגו' להעלות את ארון ה' אלהי ישראל וישאו בני הלוים את ארון האלהים כאשר צוה משה בדבר ה' בכתפם במטות עליהם. י) כצ"ל בג' ועיין ברבה והז"א מחקו לכוליה קרא. יא) לפנינו כתוב אלה פקודתם:

(מז) א) עיין לעיל פיס' מ"ה בילק' וברבה. ב) כ"ה בילק' ובכת"י וברבה ליתא ופי' הרא"מ נמלא כתיב ביום הראשון הקריב כבאיכך ועיין בז"ר. ג) במקרא שלפנינו כתוב נשיא אחד ליום נשיא א' ליום. ד) ברבה גרס והלא נשיאים היו מתנדבין ולא הדיוטות מה ת"ל נשיא א ליום לפי וכו' ועיין בילק'. ה) פי' בג' שבטים שחנו על דגלו וכן איכך כצ"ל ול"ע:

(מח) א) לעיל פי' מ"ד ועיין ברבה וילקוט. ב) כ"ל דבא לומר שלא תאמר שלכך הוקדם נחשון לפי שהיה גיסו של אהרן לכך יחסו הכתוב ע"ש שבטו שהקדימה היתה בשביל שבטו ולא בשביל עצמו ולכך לא כתיב נשיא לבני יהודה כבאיכך ועיין ברבה וילק':

(מט) א) לפנינו כתוב וקרבנו ועיין ברבה ב) ברבה ועיין במ"כ. ג) ברבה ד) חגיגה כ"ג: ועיין ברבה. ה) ברבה. ו) עיין ברבה ובמנחות נ'.

(נ) א) ברבה.

(נא) א) לפנינו כתוב שעיר. ב) ברבה.

בו כשר לזבח השלמים ושאר כולם לא הוכשרו לזבח השלמים ת"ל ולזבח השלמים מגיד שכולן כשרו לזבח השלמים ג):

זה קרבן נחשון משלו הביא ולא שגבה מן שבטו והביא ד):

זה קרבן זה מביא נדבה ואין היחיד מביא קרבן נדבה ה):

זה קרבן זה מביא חטאת (שלא) [שלא] חטא ואין היחיד מביא חטאת (שלא) [שלא] חטא זה דוחה את השבת ואת הטומאה ואין היחיד דוחה את השבת ואת הטומאה ו):

(סליק פיסקא).

(נב) ביום השני הקריב נתנאל בן צוער הקרב את קרבנו מה ת"ל לפי שבא ראובן ועירער אמר דיי שקדמני יהודה למסעות אקריב אני לתולדות נזף בו משה ואמר לו מפי הקודש נאמר לי להקריב למסעות שנא' הקרב אין הקרב אלא שנאמר לו מפי הקודש הקרב למסעות א):

נשיא יששכר לפי שזכה נתנאל בבינה העלה עליו הכתוב כאלו הקריב תחילה אבא חנין אומר משום ר' אליעזר לפי שזכה נתנאל בעצה מעלה עליו הכתוב כאלו הוא הקריב תחלה וזכה שניתן בינה בחלקו שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (ד"ה א' י"ב) ואומר ושרי בישישכ' עם דבורה ויששכר כן ברק בעמק (שופטים ה') וכן הכתוב משבחו בבתי דינים במצרים שנ' לישוב משפחת הישובי (במדבר כ"ו) ואין יישוב אלא בית דין שנאמ' ויבואו אליך כמביא עם וישובו לפניך עמי (יחזקאל ל"ג) ב) ואומ' ויעקב איש תם יושב אהלים (בראשית כ"ה) [ואומר] ולזבולון אמר שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך (דברים ל"ג) ג):

(סליק פיסקא).

(נג) זאת חנוכת המזבח [ביום המשח אתו] ביום שנמשח בו ביום הקריב א) אתה אומר ביום שנמשח בו ביום הקריב או אינו אלא אחרי המשח אותו לאחר זמן [וביום שנמשח] היה הצווי כשהוא אומר כאשר צוה ה' לתת להם ביום משחו אותם (ויקרא ז') ב) הא למדנו שביום שנמשח היה הצווי ג) הא מה ת"ל ביום המשח אותו [ביום שנמשח] בו ביום הקריב ד):

מאת נשיאי ישראל מגיד שכשם ששוו כולם בעצה כך השוו כולם בברכות ה):

קערות כסף שתים עשרה הן הן שהתנדבו ולא אירע בהם פסול ו): (סליק פיסקא).

(נד) שלשים ומאה הקערה האחת למה נאמר לפי שנאמר קרבנו קערת כסף אחת [וגו'] אין לי אלא מזרק א' שנתפרש בו בשקל הקודש קערה מנין ת"ל כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות בשקל הקודש א):

כל כסף וגו' ללמדך שלא ככלי [הדיוט כלי] בית עולמים כלי הדיוט שקלן (אחד ואחד) [כאחד] וחזר ושקלם אחד אחד או ריבה או מיעט אבל אלו לא ריבה ולא מיעט רבי נתן אומר כלי בית עולמים שקלם (כולם) [כלים] ב) חזר ועשאן סימון חזר ועשא' כלים לא ריבה ולא מיעט ג): (סליק פיסקא).

(נה) כפות זהב שתים עשרה [וגו'] למה נאמר לפי שהוא אומר כף אחת עשרה זהב הוא של זהב ומשקלה של כסף אתה אומר הוא של זהב ומשקלה של כסף או היא של כסף ומשקלה של זהב ת"ל כל זהב הכפות עשרים ומאה הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון היא של זהב ומשקלה של כסף א):

כפות זהב שתים עשרה מעלים על כל אחד שהקריב [י"ב] כפות זהב ב):

[שתים עשרה וגו'] הן הן (שהתנדבו) [שהתנדבו] ולא אירע בהן פסול ג)):

(סליק פיסקא).

(נו) כל הבקר לעולה שנים עשר פרים למה נאמר לפי שהוא אומר פר אחד בן

מאיר עין ג) ברבה ועיין בילק'. ד) לעיל פיס' מ"ח. ה) עיין ברבה ולעיל פיס' מ"ט. ו) בכת"י ג' ומביא חטאת שלא על חטא וברבה ג' כאשר הגהתי בפנים ובילק' איתא זה מביא קרבן נדבה ואין היחיד מביא קרבן שלא על חטא ועיין ברבה שלא ג' את הטומאה ועיין לעיל פיס' מ"ד:

(נב) א) עיין ברבה וברש"י על התורה. ב) בקרא כתוב כמבוא עם ויבאו. ג) עיין ברבה ובילק' וברש"י על התורה וכ"ל דדרש כך לפי שלא כתיב נשיא לבני יששכר כבאינך:

(נג) א) אחרי המשיחה. ב) לפנינו כתוב אשר. ג) במה מלינו. ד) ועיין ברש"י על התורה וברבה וילקוט וכ"ל הקנתי ועיין בז"א. ה) ברבה ובילק' איתא השוו כולם בזכות. ו) ברבה.

(נד) א) עיין ברבה וברש"י על התו' ולעיל פי' מ"ט: ב) כ"ה בכת"י ג) עיי' ברש"י וברבה ובילק' וברמ"בן על התורה.

(נה) א) לעיל פיס' מ"ט וברבה. ב) וכ"ה ברבה ג) עיי' ברבה ובילק' וברש"י על התורה.

בקר ללמד שכולם כשרו לעולה או כבש שנתפרש בו כשר לעולה וכולם לא כשרו לעולה ת"ל (פר אחד) [כל הבקר לעולה] מגיד שכולם כשרו (למעלה) [לעולה] (מעלים) [ומעלים] על כל אחד ואחד שהקריב שנים עשר פרים אילים שנים עשר (הם) [והם] הם שהתנדבו ולא אירע בהם פסול (זאת חנוכת המזבח אחרי המשח אותו לענין שאמרנו א): (סליק פיסקא).

(נז) וכל בקר זבח השלמים למה נאמר לפי שהוא אומר ולזבח השלמים בקר שנים [וגו'] מלמד שכולם כשרו לזבח שלמים או בקר שנתפרש בו כשר לזבח השלמים ושאר לא הוכשרו לזבח השלמים ת"ל (ולזבח השלמים) [וכל בקר זבח השלמים וגו'] מגיד שכולם כשרו לזבח השלמים (שמעלי') [ושמעלין] על כל אחד אחד שהקריב עשרים וארבעה פרים והן הן שהתנדבו ולא אירע בהם פסול א).

זאת חנוכת המזבח אחרי המשח אותו לענין שאמרנו ב'): (סליק פיסקא).

(נח) ובבוא משה אל אהל מועד למה נאמר לפי שהוא אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר (ויקרא א') שומע אני מאהל מועד ממש ת"ל ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת (שמות כ"ה) א"א לומר מאהל מועד שכבר נאמר מעל הכפורת וא"א לומר מעל הכפור' שכבר נא' מאה' מוע' כיצד יתקיימו שני כתובים זו מדה בתורה ב' כתובים זה כנגד זה והרי הם סותרי' זה על זה יתקיימו במקומם עד שיבא כתוב אחד ויכריע ביניהם (ומה) ת"ל ובבוא משה אל אהל מועד [וגו'] מגיד הכתו' שהיה משה נכנס ועומד באהל מועד והקול יורד משמי שמים לבין שני הכרובים והוא שומע את הקול מדבר אליו מבפנים א):

[לדבר אתו] ב) רבי יהודה בן בתירה אומר הרי שלשה עשר מיעוטים מיעט אהרן מכל דברות שבתורה ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו וידבר אליו ונועדתי לך שם ודברתי אתך (שמות כ"ה) אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם (שם כ"ט) [אשר צוה ד' את משה בהר סיני] ביום צוותו (ויקרא ז') את אשר יצוה (שמות ל"ד) את כל אשר אצוה (אליך) [אותך] (שם כה) [אשר אועד לך שמה] (שמות ל') ואחת במצרים ואחת בסיני ואחת באהל מועד הרי י"ג מיעוטים מיעט אהרן מכולם ג):

וישמע את הקול שומע אני קול נמוך ת"ל את הדברים האלה דבר י"י אל כל קהלכם [וגו'] (דברים ה') ד): כתוב אחד אומר ויהי קולות וברקי' (שמות י"ט) וכתוב אחד אומר קול דממה דקה (מלכים א' י"ט) כיצד יתקיימו שני כתובים כשהקב"ה מדבר הכל שותקים שנאמר דומו יושבי אי סוחר ציון עובר ים מלאוך (ישעיה כ"ג) ה) ואו' וידום אהרן (ויקרא י') דברי רבי יאשיה רבי יונתן אומר כתוב אחד אומר קול גדול ולא יסף (דברים ה) וכתוב אחד אומר ואחר האש קול דממה דקה (מלכים א' י"ט) כיצד יתקיימו שני כתובי' הללו כשהקדוש מדבר [מדבר] בקול גדול ומלאכי השרת בקול נמוך שנאמר לא יחשו המזכירי' את י"י אל דומי לכם (ישעיה ס"ב) ואומר אל תתנו דומי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהלה בארץ (שם) ו): (סליק פיסקא).

פרשת בהעלתך

[וידבר ד' אל משה לאמר וגו']

(נט) למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר והעלה את נרותיה והאיר אל עבר פניה (שמות כ"ה) שומע אני יהיו כל הנרות דולקים על פני כל המנורה א) ת"ל אל מול פני המנורה יאירו שיהיו נרות מקבילים את המנורה ומנורה את הנרות הא כיצד שלשה כלפי מזרח ושלשה כלפי מערב ואחת באמצע נמצאו כולם מקבילים את האמצעי מכאן היה רבי נתן אומר האמצעי מכובד ב):

מאיר עין (נו) א) עיי' ברבה ולעיל פיס' ל':
(נז) א) עיי' ברבה. ב) עיי' לעיל פיס' נ"ג וברבה:
(נח) א) עיי' ברבה וילק' ובספרא ויקרא פ"ב. ב) כ"ה ברבה ועיי' בז"א. ג) עיי' ברבה ובספרא ויקרא פ"ב. ד) עיי' ברש"י על הה' וברבה ובת"כ פ"ב. ה) לפנינו כתוב סוחר לדון. ו) לפנינו כתוב דמי ועיי' בילק':
(נט) א) בילק' ג' כל הרוחות ב) בילק' איתא האמצעי משובח ועיי' מנחות צ"ח: ומגילה כ"א: ובשבת כ"ב:

דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה וגו' לפי שכל מעשה הפרשה באהרן הביא את אהרן לכלל דבור ג):
ואמרת אליו הרי אזהרה לאהרן:
בהעלותך את הנרות עשה לה מעלות:
אל מול פני המנור' עשה לה מול פנים ד):
יאירו שבעת הנרות שומע אני שיהו דולקים לעולם ת"ל מערב ועד בוקר (ויקרא כ"ד) אי מערב ועד בוקר [יכבם ת"ל יאירו שבעת הנרות הא כיצד יאירו שבעת הנרות מערב ועד בקר:
לפני י"י תמיד שיהיה נר מערבי תדיר שממנו מדליק את המנורה בין הערבים ה): (סליק פיסקא) ו).

(ס) ויעש כן אהרן להודיע שבחו של אהרן שכשם שאמר לו משה כן עשה:
[אל מול פני] המנורה עשה לה מול פנים א):

העלה את נרותיה ב)עשה לה מעלה מכאן אמרו אבן היתה לפני המנור' ובה שלש מעלות שעליהן הכהן עומד ומטיב את הנרות הניח את הכוז על מעלה שניה ויצא ג):
כאשר צוה י"י את משה חצי לוג לכל נר ונר ד): אין לי ה) אלא מנורה שעשה בה את הבנים כאב הקטורת מנין הרי אתה דן נאמר עבודה (באהל מועד ו) [באהרן] במנורה ו) ונאמר עבודה (באהל מועד ו) [באהרן] בקטורת אם למדתי למנורה שעשה בה את הבנים כאב אף הקטורת נעשה בה את הבנים כאב הרי עבודת יום הכיפורים (תוכיח שאע"פ) שנאמר בה עבודה (באהל מועד) [באהרן] לא עשה בה את הבנים כאב היא תוכיח לקטורת שאע"פ שנאמר בה עבודה (באהל) [באהרן] לא נעשה בה הבנים כאב ז) לא אם אמרת בעבודת יום הכיפורים שלא נאמר בו בגדי זהב באהרן נילף דבר שנאמר בו עבודה באהרן ובגדי זהב מדבר שנאמר בו עבודה באהרן [ובגדי זהב] אם למדתי למנורה שעשה בה את הבנים כאב אף הקטורת נעשה בה את הבנים כאב והרי פר (עבודת) העלם דבר של [כהן] משיח יוכיח שנאמר בה עבודה באהרן ובבגדי זהב ולא עשה בה את הבנים כאב היא תוכיח לקטורת שאע"פ שנאמר בה עבודה באהרן ובבגדי זהב לא עשה בה את הבנים כאב אמרת הפרש אדין שלשה לשונות כאחד נאמר עבודה (באהל ו) [באהרן] במנורה ובבגדי זהב ונאמר בה תמיד ונאמרה עבודה (באהל מועד ו) [באהרן] בקטורת ובבגדי זהב ונאמר בה תמיד ואל תבא עבודת יום הכיפורים ותוכיח שנאמ' בה עבודה (באהל) [באהרן] אבל אינה בבגדי זהב ולא פר העלם דבר של משיח שאע"פ שנאמר בו עבודה (באהל) [באהרן] ובבגדי זהב אבל לא נאמר בו תמיד אלמוד דבר מדבר ואדון דבר מדבר אלמוד דבר (מדבר) ששוה בשלשה דרכים מדבר ששוה בשלשה דרכים ואל אלמוד דבר ששוה בשלשה דרכים מדבר שאינו שוה בשלשה דרכים אלא בדרך אחד או בב' אם למדתי את המנורה שעשה בה את הבנים כאב אף הקטורת נעשה בה את הבנים כאב: (סליק פיסקא).

(סא) וזה מעשה המנורה מקשה זהב עד ירכה עד פרחה מקשה היא כמראה וגו' רבי עקיבא אומר זה אחד מג' דברים שהקשה בהם משה והראה לו הקב"ה באצבע כיוצא בו אתה אומר החודש הזה לכם ראש חדשים (שמות י"ב) כיוצא בו אתה אומר וזה לכם הטמא (ויקרא י"א) א):
מקשה אין מקשה אלא מין קשה מעשה אומן מעשה קורנס ב):
עד ירכה עד פרחה אין לי אלא ירכה ופרחה גביעיה כפתוריה ופרחיה מנין ת"ל ועשית מנורת [וגו'] (שמות כ"ה) או יעשה איברים איברים ת"ל ממנה יהיו (שם)
מקשה היא עוד למה נאמר והלא כבר נאמר מקשה זהב ומה ת"ל מקשה היא לפי

מאיר עין ג) עיי' לעיל פיס' ל"ע. ד) בילק' ובכת"י ג' מול ופנים. ה) כ"ה בילק' פ' אלוה ועיי' בילק' בענין ובכת"י ג' יכבם וכו' הא כיצד תן לה כדי מדתה ועיי' מנחות פ"ע. ושם נסמן ובת"כ פ' אמור פרש' י"ג. ו) בכת"י הוא מדא פיסקא עם להלן:

(ס) א) מול ופנים עיי' לעיל. ב) לפנינו לא כתוב אם. ג) מנחות כ"ע. תמיד ל"ז ושם איתא הכוב ד) מנחות פ"ע ה) נראה לעין דהאי ברייתא קטועה רישא היא והוא תני בה דאע"ג דנאמרה הפרשה באהרן בניו בכלל הם מדכתיב בפ' אלוה יערך אותו אהרן ובניו ועלה קאי ואמר אין לי. ו) כ"ה בכת"י ובילק' ובכת"י בן ז"א ועל פיהם תקנתי. ז) בכת"י ובילק' ג' אמרת הפרש נאמרה עבודה באהרן במנורה ובבגדי זהב ונאמרה עבודה בקטורת ובבגדי זהב כלומר דעבודת יה"כ בבגדי לבן נמי.

(סא) א) עיי' מכילתא פ"א ובתנחומא כ"ע. ברבה ובתנחומא ובשמות רבה פט"ו. ב) בילק' ג' מן קשה.

שמצינו בכלי בית עולמים שאין ג) להם מין קשה עושים מין גרוטי שומע אני אף במנורה ד) כן ת"ל מקשה היא שינ' עליו הכתוב לפסול מכאן אמרו אין של זהב עושים של כסף ושל ברזל ושל עופרת דברי רבי ר"י בר' יהודה או' אף של עץ ושל חרס ה) אבל אין להם מין קשה אל יעשו מין גרוטי מה שאין כן בחצוצרות אין של כסף לא יעשו של זהב אבל אין להם מין קשה עושים מין גרוטי נמצא כשר במנורה פסול בחצוצרות כשר בחצוצרות פסול במנורה ו): אין לי אלא מנורה נרות גביעיה כפתוריה ופרחיה מנין ז) אלא בזמן שהוא מין הככר מין זהב מין קשה:

כמראה אשר הראה יי' את משה להודיע שבחו של משה שכשם שאמר לו המקום כן עשה ח) רבי נתן אומר אין צריך שהרי כבר נאמר וראה ועשה (שמות כ"ה) מגיד הכתוב שהראהו הק"בה למשה כלים עשויים ומנורה עשויה ונעשית כמה שנא' כמראה אשר הראה יי' את משה כן עשה את המנורה: ט) (סליק פיסקא).

(סב) זאת אשר ללוים שנים פוסלים בלוים ואין המום פוסל בלוים שהיה בדין ומה במקו' שלא פסלו שנים פסלו במומין א) כאן שפסלו שנים אינו דין שיפסלו במומים ת"ל [זאת] אשר ללוים שנים פוסלים בלוים ואין מומים פוסלים בהם ב) (סליק פיסקא ומבן חמשים שנה):

[מבן חמש ועשרים שנה] כתוב אחד או' מבן חמש ועשרים שנה ומעלה וכתוב אחד אומר מבן ל' שנה (במדבר ד') כיצד יתקיימו שני כתובים בבן חמש ועשרי' שנה לתלמוד ומבן שלשים לעבודה ג): [סליק פיסקא] ד).

(סג) ומבן חמשים שנה ישוב שומע אני מכל עבודה במשמע ת"ל ולא יעבוד עוד ושרת את אחיו באהל מועד מלמד שחוזר לנעילת שערים ולעבודת בני גרשום א) רבי יהודה אומר הואיל וחזרה תורה ואמר' לא יעבוד עוד אני למדתי שהעובד בשלשים אינו עובד בעשרים וחמשה כך הכהן לא יעבוד בעשרים וחמשה ת"ל ולא יעבוד עוד ב):

ושרת את אחיו באהל מועד ועבודה לא יעבוד [ככה תעשה ללוים] שנים פוסלים בלוים ואין פוסלים בכהנים שהיה בדין ומה במקום שלא פסל מומים פסל שנים כאן שפסל מומים אינו דין שיפסול שנים ת"ל ושרת את אחיו [וגו'] ג) שנים פוסלים בלוים ואין פוסלים בכהונה שעד שלא נכנסו (לוים ד') לארץ היו הלוים כשרים מבן שלשים שנה ועד בן חמשים שנה והכהנים משיביאו שתי שערות עד עולם אבל משנכנסו לארץ אין הלוים נפסלים אלא בקול ה): (סליק פיסקא).

(סד) וידבר יי' אל משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון לאמר בגנות ישראל הכתוב מדבר שהיה להם אחד עשר חודש שהיו חונים לפני הר סיני א) (ללמדך) [וללמדך] ב) שאין מוקדם ומאוחר בתורה שבתחילת הספר הוא אומר וידבר יי' אל משה במדבר סיני באהל מועד [באחד לחדש השני בשנה השנית] וכאן הוא אומר בחודש הראשון ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה רבי אומר אין צריך שהרי כבר נאמר ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת

מאיר עין ג) בילק' איתא שאם אין. ד) בילק' ג' אף מנורת משה כן. ה) בילק' ליתא ושל חרס ו) תוספתא חולין פ"א. ז) בתי בריתות קטיעות כאן חדא קטיעה סיפא שנייה קטיעה רישא והז"א מותק וגורס אין במנורה נרות גביעיה כפתורי' ופרחי' ומן הככר אלא בזמן שהוא מין זהב ולא מין קשה וכ"ג הז"ר בילק' ועיי' בילק' פ' תרומה ובמנחות כ"ח ע"א וב' ופ"ח: ח) כלומר אלו כן עשה משה קאי ובא הכתוב להגיד שמשה עשה את המנורה וכו': אמר דא"ל לפרש כך שהרי כתיב וראה ועשה ובצלאל עשה ה"נ נעשית ע"י בצלאל. ט) עיי' ברש"י ובילק' וברמב"ן ובתר' יונתן:

(סב) א) בכהנים. ב) תוספתא חולין פ"א חולין כ"ד. ובת' יונתן. ג) חולין שם ועיי' רש"י בפרשה ורמב"ן ובי' רמב"ן היתה רבי נתן אומר כתוב א' אומר וכו' ע"ש. ד) כצ"ל חילוק הפי' לפי פסוקי התורה:

(סג) א) עיי' ברש"י ורמב"ן. ב) כ"ל דל"ל הואיל וחזרה תורה ואמרה ועבדה לא יעבד למדתי וכו' כלו' דר"י סבר מדכתיב ב' פעמים לא יעבד הדא אבן כ' ואחרינא אבן כ"ה קאי והו"א דכהם שהלוי עובד בכ' ואינו עובד בכ"ה אף הכהן כך ת"ל וכו' מי שנפסל מבן כ' ולמעלה אינו עובד בכ"ה לאפוקי כהן שאין שנים פוסלות בו ור' הלל כתב ק"ל דהאי לא יעבוד אבן חמשים קאי דכתיב והיכי מייתו לה מחמש ועשרים אלא הכי ק"ל למיתני אם למדתי שהעובד מבן כ"ה לא יעבוד בכ"ה משום דכתיב מבן חמש ועשרים שנה ומעלה דמשמע דהיינו שנכנס בכ"ו ולא בכ"ה מעתה כך לא יעבד בחמשים ת"ל ומבן חמשים שנה וגו' ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות דבחמשים נמי עובד ע"כ ועיין גי' הילקוט ופי' הז"ו וצ"ע. ג) ור"ה כתב הכי תניין ת"ל אשר ללוים ולא אשר לכהנים וה"ג לה בפ"ק דשחיטת חולין. ד) ובכת"י איתא ישראל. ה) עיין בתוספתא ובגמרא שם:

(סד) א) שלא היו עדיין ראוין למלחמת כנען כדכתיב בן ינחם וגו' ויקב אותם וגו' וע"ש ברבה ועיין ברש"י וברמב"ן בפרשה ולקמן פי' כ"ז וע"ע בספרי דברים פי' ב'. ב) כ"ה בילקוט.

ועדין לא אבלו ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה (ללמדך) [וללמדך] ג) שהיו מונים עם יציאתם ממצרים שנ' בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים באו לארץ התחילו מונים לביאתם שנאמר כי תבואו אל הארץ (ויקרא כ"ג) נבנה הבית התחילו מונים לבניינו שנאמר ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה (מלכים א' ט') חרב הבית התחילו מונים לחורבנו שנ' אחרי אשר הוכתה העיר (יחזקאל כ"ו) תקף עליהם עול השיעבוד התחילו מונים לשיעבודם שנאמר בשנת שתים לדריוש המלך (חגי א') ובשנת שתים למלכות נבוכדנצר (דניאל ב') וכשם שמונים לשנים כך היו מונים לחדשים ד): (סליק פיסקא)

(סה) ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו למה נאמר לפי שהוא אומר ושחטו אותו כל קהל עדת בני ישראל (שמות י"ב) שומע אני בין בחול בין בשבת ומה אני מקיים מחלליה מות יומת בשאר כל המלאכות חוץ משחיטת הפסח או אף בשחיטת הפסח מה אני מקיים ושחטו אותו בשאר כל הימים חוץ מן השבת או אף בשבת ת"ל ויעשו [וגו' במועדו] דברי ר' יאשיה אמר לו ר' יונתן ממשמע הזה א) עדין לא שמענו נאם לו רבי יאשיה מפני שהוא אומר צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי [וגו'] (במדבר כ"ח) אם ללמד על התמיד שדוחה השבת אינו צריך שהרי כבר נאמר וביום השבת שני כבשים בני שנה (שם) ומה ת"ל במועדו אלא מופנה להקיש לדון ממנו גזירה שוה נאמר כאן במועדו ונאמר להלן במועדו מה מועדו האמור כאן דוחה את השבת אף מועדו האמור להלן דוחה את השבת ב):

בארבעה עשר יום לחודש הזה [וגו'] ג) למה נאמר והלא כבר נאמר ויעשו [בנ"י את הפסח במועדו] מה ת"ל [תעשו אתו] במועדו אלא בא הכתוב ולימד על פסח ראשון שכשם שדוחה את השבת כך דוחה את הטומאה הא עד שלא יאמר יש לי בדין ומה פרה שאינה דוחה את השבת דוחה הטומאה פסח ראשון שדוחה את השבת אינו דין שידחה את הטומאה ד) הרי פסח שני יוכיח שדוחה את השבת ואינו דוחה את הטומאה ה) והוא יוכיח לפסח ראשון שאע"פ שדוחה את השבת לא ידחה את הטומאה ת"ל במועדו בא הכתוב ולימד על פסח ראשון שכשם שדוחה את השבת כך דוחה את הטומאה ו):

ככל חקותיו אלו מצוות שבגופו שה תמים זכר בן שנה:

וככל משפטיו אלו מצות שעל גופו לשבעה ולמצה ולביעור חמץ ז):

(סליק פיסקא).

(סו) וידבר משה אל בני ישראל לעשות הפסח למה נאמר לפי שהוא אומר א) וידבר משה את מועדי ה' (ויקרא כ"ג) ומה ת"ל וידבר משה אל בני ישראל לעשות הפסח אמר להם שמרו את הפסח בזמנו נמצא' מועדים בזמנם ד"א מלמד ששמע פרשת מועדות מסיני ואמרה לישראל וחזר ושנאה להם בשעת מעשה ד"א אמר להם הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג מכאן אמרו משה תקן להם לישראל להיות שואלים ודורשים בענין ב): (סליק פיסקא).

(סז) ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחודש [בין הערבים במדבר סיני] בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו אלא פסח זה בלבד וכן הוא אומר הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר (עמוס ה') א) ר' שמעון בן יוחי אומר ישראל לא היו מקריבים ומי היה מקריב שבטו של לוי שנ' ישימו קטורה באפך (דברים ל"ג) ואומר ויעמד משה בשער המחנה ויאמר מי לי"י אלי (שמות ל"ב) ב) ישראל עבדו עבודה זרה ולוים לא עבדו ע"ז [שנאמר]

מאיר עין ג) כ"ה בילקוט. ד) עיין במכילתא פ' בחודש השלישי:

(סה) א) בילק' איתא ממשמע כזה. ב) עיין לקמן פי' קמ"ב ובמכילתא בא פ"ה ובתוספתא פסחים פ"ד ובירושלמי פסחים פ"ו ה"א ובבלי שם ס"ו. ג) לפנינו כתוב בחדש הזה. ד) עיי' לקמן פי' קכ"ג ופי' כ"ה דאי הוו כלהו ישראל וכהנים טמאי מתים וליכא אפר פרה בטומאה עבדו פרה בטומאה דטומאה הותרה בצבור והז"ר בשם ב"א פי' דפרה נעשית בטבול יום ועיי' יומא ב'. ה) לקמן פי' ע'. ו) ועיי' יומא מ"ו. וברש"י על התורה. ז) וכ"ה בילק' ועיי' ברש"י על התורה וברמב"ן ועיי' לקמן פיס' ס"ע:

(סו) א) כמו כיון שהוא אומר בתמיה וכן הלשון בילק' וברש"י איתא מה ת"ל והלא נאמר וידבר וכו'. ב) ועיי' לקמן דברים פי' קכ"ז ופסחים ו':

(סז) א) עיי' לעיל פי' ס"ד ובמה שליינתי שם סימן א' והטעם שלא הקריבו לפי שלא היו מולים. ב) פי' הז"ר בשם ב"א דאף פסח א' לא הקריבו אלא שבטו של לוי ובילק' מביא בשם ספר' זוטא א"א לומר היו מקריבין שהרי כבר נאמר הזבחים ומנחה וגו' מלמד שלא היו מקריבין וא"א לומר שלא היו מקריבין שהרי כבר נאמר ויעשו וגו' ככל אשר צוה ד' הא מה הדבר מלמד שהיה שבטו של לוי מקריב משלו כל קרבנות לצור

כי שמרו אמרתיך (ובריתך ינצורו) (דברים ל"ג) כי מולים היו כל העם היוצאים (יהושע ה') ישראל לא היו מולים ומי היה שבטו של לוי שנאמר ובריתך ינצורו (דברים ל"ג) ג):

ככל אשר צוה יי' את משה להודיע שבחן של ישראל שכשם שאמר להם משה כן עשו: (סליק פיסקא).

(סח) ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם מי היו נושאי ארונו של יוסף היו דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר מישאל ואלצפן היו שנטמאו לנדב ואביהוא ר"י אומר אין צריך אם נושאי ארונו של יוסף היו יכולים ליטהר ואם מישאל ואלצפן היו יכולים ליטהר למי היו [טמאים] למת מצוה נטמאו שנ' ולא יכלו לעשות הפסח א):

ביום ההוא לא היו יכולים לעשות בו כיום אבל היו יכולים לעשות כיום שלאחריו נמצינו למדים שחל ז' שלהם להיות ע"פ:

ויקרבו לפני משה ולפני אהרן ביום ההוא שאלו את משה לא היה יודע אהרן היה יודע ב) אלא סרס המקרא ודרשהו ג) דברי ר' יאשיה (ד"א ר' אבא אומר משום ר"א בבי' המדר' באו) [אבא חנן אומר משם ר' אליעזר בבית המדרש היו יושבין ובאו] ד) ועמדו לפניהם ה):

ויאמרו האנשים ההמה אליו מגיד שהיו בני אדם כשרי' וחרדי' על המצות ר' אומר אין צריך הרי הוא או' ויאמרו האנשים ההמה אליו שאין ת"ל ההמה אלא מגיד שאין נשאלים אלא לבעל המעשה ו):

למה נגרע א"ל אין קדשים קרבים בטומאה א"ל א"כ יזרק הדם על הטומא' והבשר נאכל לטהורים והדין נותן ומה חטאת שהיא קדשי קדשים דמה נזרק על (הטומאה) [הטמאים] ז) ובשרה נאכל לטהורים ח) פסח שהוא קדשים קלים דין היא שיזרק הדם על הטמאים והבשר נאכל לטהורים א"ל אין קדשים קרבים בטומאה א"ל אם קדשי' שיש להם אחריות יהו קרבים קדשים שאין להם אחריות לא יהו קרבים ט) א"ל לא שמעתי י):

עמדו ואשמעה כאדם שאומר אשמע דבר מפי רבי אשרי ילוד אשה שכך היה מובטח שכ"ז שהיה רוצה היה מדבר עמו א"ר חידקא [שמעון] יא) השקמוני היה לי חבר מתלמידי ר"ע וא' יודע היה משה שאין טמא אוכל את הפסח על מה נחלקו אם יזרק הדם עליהם אם לאו ראויה היתה פרשת טמאים שתיאמר על ידיהם (לכך) שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב יב): (סליק פיסקא).

(סט) וידבר ה' אל משה דבר אל בני ישראל לאמר איש איש כי יהיה טמא לנפש זה דבר ששאל או בדרך רחוקה זה דבר שלא שאל א):

כי יהיה טמא לנפש אין לי אלא טמא מת שאר טמאים מנין ת"ל או בדרך רחוקה הרי אתה דן בנין אב מבין שניהם לא ראי טמא מת כראי דרך רחוקה ולא ראי דרך רחוקה כראי טמא מת הצד השוה שבהם שלא עשה את הראשון ועשה את השני כך [כל] ב) שלא עשה את הראשון יעשה את השני ג):

בדרך רחוקה איני יודע איזו דרך רחוקה ושיערו חכמים כל שהיה בשעת שחיטת הפסח

מאיר עין ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר ובשרי ישראל סמוכין לו ועיי' לקמן ספרי דברים פיס' ע"ה ובחולין י"ז. ג) הגהתי עפ"י הילק' ושם איתא ישראל לא היו מלין ומי היה מל שבטו של לוי:

(סח) א) עיי' בתר' יונתן ובסוכה כ"ה. ובפסחים ל': ושם איתא נושאי ארונו וכו' דברי ר' יוסי הגלילי וכו' ר' יצחק אומר וכו' אלא עוסקין במת מצוה היו וכו' ועיי' רש"י בסוכה שם וצ"ל שמנהגם היה שלא להתעסק במת בשבוע שחל בו פסח רק הכשים וכנראה מתוספתא דאהלות פ"ג ומפורש בספרים החיצונים ולכך שאלו מי היו האנשים. ב) בילק' אם משה לא היה יודע אהרן היה יודע. ג) דאתו לפני אהרן והדר לפני משה מפי' ר"ה ד) כ"ה בילק'. ה) עיי' בבא בתרא קי"ט: ולקמן פי' קל"ג. ו) ת"ק דריש מדלא הוה למכתב אלא ויאמרו אנחנו טמאים וכו' סבר דאי להכי הוצ"ל ויאמרו האנשים אליו ומדקאמר ההמה מלמד שאין משיבין אלא לבעל המעשה. ז) כ"ה בכת"י ואולי צ"ל כן גם לעיל א"כ יזרק הדם על הטומאה דאתו למימרא דיהא הם אוכלים לאורתא אלא דכר' נתן ס"ל דאכילת פסחים לא מעכבא וא"כ צ"ל כמי א"כ יזרק הדם על הטמאים ובילק' איתא יזרק הדם עלינו והבשר יאכל לטהורים. ח) עיי' פסחים ס"ז. ובתו' שם ד"ה ערל. ט) פי' הז"ר חטאת שנשכלה היום ונים למחר אחרת לאחוקי פסח דלא. י) עי' ברש"י על התורה ובתר' יונתן ועיי' פסחים ס"ט: ול': יא) כ"ה בילק' וכצ"ל ועיי' לקמן פיס' קל"ג ובבא בתרא קי"ט. יב) בילק' ראויה היתה פ' טמאים שתיאמר ע"י משה אלא שזכו אלו שתיאמר על ידיהן שמגלגלין וכו'.

(סט) א) כלומר והשיבו קודם על מה ששאל ב) כ"ה בילק'. ג) עיי' פסחים צ"ג. ובירו' שם פ"ט ה"א ובתוספתא שם פ"ח ובתרג' יונתן.

מן המידיעים (ולפנים) [ולחוץ] ד) וכן לכל מדתה ר"ע אומר נאמר טמא מת ונאמר דרך רחוקה מה טמא מת רצה לעשות ואין יכול אף דרך רחוקה רצה לעשות ואין יכול ה) ר"א אומר נאמר ריחוק מקום במעשר ונאמ' ריחוק מקום בפסח מה ריחוק מקום האמור במעשר חוץ למקום אכילתו אף ריחוק מקום האמור בפסח חוץ למקום אכילתו איזהו מקום אכילתו מפתח ירושלים ולפנים ר' יהודה אומר ו) נאמר ריחוק מקום בפסח ונאמר ריחוק מקום במעשר מה ריחוק מקום האמור במעשר חוץ למקו' הכשירו אף ריחוק מקום האמור בפסח חוץ למקום הכשירו ואיזה מקום הכשירו מפתח עזרה (ולחוץ) [ולפנים] ז):

או בדרך רחוקה נקוד על הה"א אפי' בדרך קרובה והוא טמא לא היה עושה עמהם את הפסח ח) כיוצא בו ישפט ה' ביני ובינך (בראשית ט"ז) ט) שלא אמרה לו אלא על הגר בלבד וי"א על המטילי' מריבה י) בינו לבינה יא) כיוצא בו ויאמרו אליו איה שרה אשתך (שם י"ח) יב) שהיו יודעים היכן היא יג) כיוצא בו ולא ידע בשכבה ובקומה (שם י"ט) יד) נקוד על ובקומה לומר בשכבה לא ידע ובקומה ידע טו) כיוצא בו וישקהו (שם לג) טז) שלא נשקו בכל לבו ר"ש בן יוחי אומר הלכה בידוע שעשו שונא ליעקב אלא נהפכו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו יז) כיוצא בו וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם (שם ל"ז) יח) נקוד עליו שלא הלכו אלא לרעות את עצמם יט) כיוצא בהם ונשים עד נופח אשר עד מידבא (במדבר כ"א) כ) נקוד עליו שאף מלהלן היה כן כא) כיוצא בו כל פקודי הלוים אשר פקד משה ואהרן (שם ג') כב) נקוד עליו שלא היה אהרן מן המנין כג) כיוצא בו עשרון עשרון (שם כ"ט) כד) נקוד על עשרון [על] שלא היה אלא (על) עשרון אחד בלבד כה) כיוצא בו הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם (דברים כ"ט) כו) נקוד א"ל עשיתם הגלוים אף אני אודיע לכם את הנסתרות כז) אף כאן אתה או' בדרך רחוקה נקוד עליו שאפי' היה בדרך קרובה והיה טמא לא היה עושה עמהם את הפסח (ד"א בדרך רחוקה):

[או לדרתיכם] כח) שינהוג הדבר לדורות:

בחדש השני בארבעה עשר יום וגו' על מצות ומרורים יאכלהו הוסיף בו הכתוב ב' מצות כט) חוץ ממצוה האמורה לגופו ואיזה זה ועצם לא תשברו בו ל):

[ככל חקת הפסח יעשו אתו] לא) במצות שבגופו הכתוב מדבר אתה אומר במצות שבגופו הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא במצות שעל גופו כשהוא אומר ככל חקותיו וככל משפטיו יעשו אותו הרי מצו' שעל גופו אמור והא מה ת"ל (ככל חקותיו) [ככל חקת הפסח יעשו אתו] לב) במצות שבגופו הכתוב מדבר או אף לז' ולמצה ולביעור חמץ ת"ל ועצם לא תשברו בו עצם היה בכלל יצא מוצא מן הכלל ללמד על הכלל מה עצם מצו' שבגופו הכתוב מדבר אף כשהו' או' (ככל חקותיו) [ככל חקת הפסח] במצוה שבגופו הכתו' מדב' איסי בן עקבי' א' חוקה האמור' בפסח אינה אלא בגופו לג): (סליק פיסקא).

מאיר עין ד) כ"ה בילק' וגם בכת"י מוחק מלת ולפנים. ה) פי' ר"ה דהוי לפנים מהמודיעין ואינו יכול מפני הנחלים והקרונות. ו) בילק' גר' ר"י אומר משמו. ז) כ"ה בילק' ועיי' בת' יונתן ובפסחים צ"ג: וצ"ג: וצ"ד: ובירושלמי פ"ט ה"ב ובתוספתא פ"ח ובפי' הז"ר והז"א וצ"ע. ח) עיי' במגלה ובירו' ובתו' שם ובילק' ג' שאפי' היה בדרך קרובה וכתב ר"ה י"א דאיצטריך לאחר טמאים חוץ מטמאי מת ובירו' איתא הכי ה"א שברחוקה נקוד אית רחוק ואין דרך רחוקה וג"ל דלטעמא קרי קאי וכן משמע מת' יונתן דכתב דמרחק באורח עלמא בקריות ליליא. ט) נקוד יו"ד השני ועיי' מס' סופרים פ"ו ה"ג ובאבות דר"נ פל"ד ובמדבר רבה פ"ג בענין עשר נקודות שבתורה. י) בילק' איבה. יא) ועיי' בב"ר ובמ"כ פמ"ה ובתר' יונתן שם. יב) נקוד על איו שבאליו. יג) עיי' ב"מ פ"ז. וברש"י על התורה שם ובב"ר שם. יד) נקוד על ו א ו ובקומה. טו) ב"ר פ' נ"א ועיי' נזיר כ"ג: ובאדר"נ ובתר' יונתן משמע דהכי דריש בשכבה לא ידע ובקומה לא ידע אבל בלילה הוה ידע. טז) כלו נקוד. יז) בילק' ג' והלא הלכה היא בידוע וברש"י בראשית ל"ג ג' הלכה היא בידוע ועיי' בב"ר פע"ח ובאדר"נ דר"ש בן אלעזר סובר כן ועיי' בת' יונתן. יח) ב"ר פ' פ"ד ועיי' במדבר פ"ג ובאדר"נ. כ) ריש שבאשר נקוד. כא) עיי' במדבר רבה פ"ג ובאדר"נ. כב) ברבה במדבר שם כתיב נקוד על ואו ואהרן ובספרים ואהרן כלו נקוד. כג) בכורות ד'. ובילק' איתא נהא קודם היא דאשר וכצ"ל לפי סדר המקראות. כד) במקרא נקוד על ואו שניה ובאדר"נ ועשרון עשרון של יו"ט הראשון של חג הסוכות נקוד על עשרון בוי"ו אבל במס' סופרים איתא עשרון עשרון שבחג בי"ט הראשון וי"ו שבעשרון השני נקוד ואולי צ"ל וי"ו השני שבועשרון נקוד. כה) כ"ה בילק' מנחות פ"ז: כו) לנו ולבנינו ע' שבעד נקודות וכ"ה באדר"נ ובבמדבר רבה אבל במס' סופרים איתא ע' שבעד נקוד. כז) וכ"ה במדבר רבה ועיי' רש"י דברים שם ובסנהדרין מ"ג: כח) כ"ה בילק' וכצ"ל. כט) דהיינו מצות ומרורים. ל) כצ"ל לתקן ולפרש ובילק' איתא כמו שהיה לפנינו אלא שכתב תחת לגופו מלת בו והז"ר והז"א נדחקו. לא) כ"ה בילק' ובכת"י. לב) כ"ה בילק' וכ"ל פי' דאי הוי קרא אתי לאוריי למצות שעל גופו לשתוק לגמרי דכיון דכתיב יעשו אתו ידעינן שעושין בשני כבראשון וכיון דבראשון כתיב ככל חקתיו וככל משפטיו לענין מצות שבגופו ושעל גופו נפקא לן מינה לשני אלא וודאי דהאי ככל חקת למעוטי קאתי ועיי' לעיל סוף פי' ס"ה. לג) בילק' איתא איסי בן יהודה ועיי' פסחים צ"ה. ובירוש' פ"ט ה"ג ובתוספתא פ"ח:

(ע) והאיש אשר הוא טהור א) שומע אני אחד יחיד ואחד צבור עושה פסח שני ת"ל ויהי אנשים היחיד עושה פסח שני ואין הצבור עושה פסח שני ר' נתן א' אין צריך שהרי כבר נאמר והאיש היחיד עושה פסח שני ואין צבור עושים פ"ש ב):

וחדל לעשות הפסח אין וחדל אלא כל שיכול לעשו' ולא עשה שיערו חכמים כל שהי' בשעת שחיט' הפסח מן המודיעים ולפני' וכן לכל מדתה ג):

ונכרתה אין ונכרתה אלא הפסקה:

הנפש ההיא מזידה דברי ר"ע:

מעמיה ועמה שלום ד):

כי קרבן ה' לא הקריב במעדו על פסח הראשון ענש כרת אתה אומר על פסח ראשון [או לא ענש כרת אלא על פסח שני ת"ל כי קרבן ה' לא הקריב במעדו אמרת איזהו מעדו זה ראשון ה) ד"א כי קרבן ה' לא הקריב במעדו בא הכתוב ולימד על פסח שני] שדוחה את השבת [או] ידחה את הטומא' (או לא אמר אלא על פסח שני) אמרת כל עצמו אינו בא אלא מפני הטומאה ו):

חטאו ישא האיש ההוא אין לי אלא איש אשה מנין תלמוד לומר ונכרתה הנפש ההיא להביא את האשה [רשב"י אומר חטאו ישא האיש ההוא להוציא את האשה] ז):

(סליק פיסקא).

(עא) וכי יגור אתך גר א) שומע אני כיון שנתגייר יעשה פסח מיד ת"ל כאזרח ב) מה אזרח בארבעה עשר אף גר בארבעה עשר ר' שמעון בן אלעזר אומר הרי שנתגייר בין שני פסחים שומע אני יעשה פסח שני ת"ל כאזרח מה אזרח שלא עשה את הראשון יעשה את השני כך כל שלא עשה את הראשון יעשה את השני ג):

כחוקת הפסח [וגו'] אין לי אלא הפסח שוה הגר לאזרח בכל מצות שבתורה מנין ת"ל חוקה אחת יהיה לכם בא הכתוב והשוה את הגר לאזרח בכל מצות שבתורה ד):

(סליק פיסקא).

(עב) וידבר ה' אל משה לאמר עשה לך שתי חצוצרות כסף למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו (במדבר ט') שומע אני הואיל ונוסעים על פי הדבור וחונים על פי הדבור יכול לא יהיו צריכים חצוצרות ת"ל עשה לך [וגו'] מגיד הכתוב שאע"פ שנוסעים על פי ה' וחונים על פי ה' צריכים חצוצרות:

עשה לך משלך ויקחו אליך משל צבור דברי רבי יאשיה א) ר' יונתן אומר אחד זה ואחד זה משל צבור הכתוב מדבר ומה ת"ל עשה לך קח לך בשלך אני רוצה מבהם ב) אבא חנין אומר משום רבי אליעזר למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר בעת ההיא אמר ה' פסל לך (דברים י') לא היו אלא משל צבור הא מה ת"ל קח לך עשה לך משל צבור הכתוב מדבר ג):

מאיר עין ע' א) בכת"י ג' יעשו אתו שומע אני יכו' ובילק' הגי' כמו שהיא לפנינו. ב) ועי' פסחים צ"ג: וירו' פ"ט ה"א ובתוספתא פ"ח. ג) עי' לעיל פיס' ס"ט וירו' פ"ט ה"ג. ד) עי' מכילתא ב' תצא ופ' בא פ"א ולעיל פי' י"ד. ה) כ"ה בכת"י וכעין זה בילק' ועי' ביומא כ"א. בגי' ד"ה דוחה השבת ועי' פסחים ל"ג. וירו' פ"ט ה"ג ובתוספתא פ"ח. ו) כ"ה בילק' ובכת"י וכן הגיה הז"א ועי' לעיל פיס' ק"ה ועי' פסחים כ"ה: ויומא נ"א. ז) כ"ה בילק' ובכת"י ועי' פסחים צ"א: ובתוספתא פ"ס:

(עא) א) לפנינו כתוב אתכם. ב) לפנינו כתיב ולאזרח. ג) עי' במכילתא בא פט"ו ובילק' שם ובתנחומא שם ובתנחומא לך לך בפ' ויהי בימי אמרפל ועי' פסחים צ"ג. ובירושלמי פ"ח ה"א ובתוס' פ"ו יש"א. ד) במכילתא שם:

(עב) א) כלו' כ"א שני' עשה לך קח לך משלך משמע אבל ויקחו אליך משל צבור משמע. ב) עי' יומא ג: ג) בז"ר מוסף למה נאמרה פ' זו ועי' בילק' שהביא דברי אבא חנן אבריתא דלעיל דלמה נאמרה פ' זו וג' בדברי אבא חנן כמו שהיא לפנינו וג"ל דכצ"ל ושירוב ברייתות יש לפנינו ופי' דברי אבא חנן הכי הם דביומא שם ג' הכי אפלוגתא דר' יאשיה ור"י אבא חנן אומר משום ר"א כתיב אחד א' יעשית לך ארון עץ וכתיב א' אומר ועשו ארון עצי שטים כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל וכו' ופרש"י בזמן שעושין וכו' נקראת העבודה על שמם וע"ש והם הם דברי אבא חנן הכא דהק' בעי למה נאמרה פ' זו דלעשה את משלמו יעשה לו אלולות לעשות העם והשיב כיון דנעשו והנו ע"פ ד' הייתי אומר שאינן צריכין חצוצרות ואבא חנן א' דאי לא נלמוד משה היה שוכן משל עצמו וגלמוד הפרשה לעשותן משל צבור והואיל דכתיב עשה לך והיה אפשר לפרש משל עצמך הוצרך לראיה דאע"ג דכתיב לך משל צבור הוא וע"ז מייתי ראיה מפסל לך דלא היה משל משה אלא לפי שלא היו ישראל עושין רצונו של מקום לא נקראת העבודה על שמם יע"ז קרי פלוגתייהו דר' יאשיה ור"י דר' יאשיה כת"ק ס"ל ור"י כאבא חנן ובגמרא מקיים בדברי ר"י הכי כביכול משלך אני רוצה יותר משלהם ובילק' לא הביא פלוגתא דר' יאשיה ור"י כלל אבל בכת"י היא כמו שהיא לפנינו ולאפשר דפלוגתא דר' יאשיה ור"י אינו מן הספרי אלא שהכותב כתבה על הגליון מן הגמרא ואח"כ העתיקיה בפנים הספר והסריזו סדנקים ועיי' בז"ר ובז"א וש"ע ברבה ובתנחומא ובתרגום יונתן.

חצוצרות מיעוט חצוצרות שתים או אם רצה להוסיף מוסיף ת"ל שתי חצוצרות שלא להוסיף עליהם ולא לגרוע מהם:

שתי חצוצרות שיהו שוות במראה ובקומה ובנוי ד):

מקשה אין מקשה אלא מעשה אומן ומין קשה ומעשה קירנס ה):

והיו לך למקרא העדה שתהא מזמן העדה ומסיע את המחנות: (סליק פיסקא).

(עג) ותקעו בהן ונועדו אליך כל העד' [וגו'] ואם באחת יתקעו [וגו'] אבל לא שמענו להיכן הרי אני דן נאמר תקיעה בעדה ונאמרה תקיעה בנשיאי' מה תקיעה האמורה בעדה בפתח אוהל מועד אף תקיעה האמורה בנשיאים בפתח אוהל מועד יכול כל הקודם במקרא קודם במעשה ת"ל וידבר משה אל ראשי המטות (במדבר ל') הואיל ונאמרו דברות בתורה סתם ופרט באחת מהם שהנשיאים קודמי' אף פורטני בכל דברות שבתורה שיהיו נשיאים קודמי' ר' יונתן אומר אין צריך שהרי כבר נאמר ויקרא אליהם משה וישובו אליו אהרן וכל הנשיאי' בעדה [וגו'] ואחרי כן נגשו בני אהרן (שמות לד) א) הואיל ונאמרו דברות בתורה סתם ופרט באחת מהם שהנשיאים קודמים אף פורטני בכל הדברות שבתורה שיהו הנשיאים קודמים אלא מה ת"ל וידבר משה אל ראשי המטות בא הכתוב ללמדך שאין התרת נדרים אלא מפי מומחים ב):

ותקעתם תרועה תרועה בפני עצמה ותקיעה בפני עצמה ג) אתה אומר תקיע' בפני עצמה ותרועה בפני עצמה או תקיעה תרוע' כאחת ד) כשהוא אומר ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו הרי תקיעה אמורה ה) הא מה ת"ל ותקעתם תרועה תקיע' בפני עצמה ותרועה בפני עצמה או אין לי אלא תקיעה לפני תרועה תקיעה לאחר תרועה מנין ת"ל תרועה יתקעו למסעיהם נאמרה כאן תרועה ו) ונאמרה להלן תרועה מה תרועה האמורה להלן תקיעה לאחר תרועה ז) אף תרועה האמורה כאן (תרועה לאחר תקיעה) [תקיעה לאחר תרועה] ומה כאן תקיעה לפני תרועה אף כאן תקיעה לאחר תרועה ח) הא למדנו שתוקע ומריע ותוקע ר' יוחנן בן ברוקה אומר ותקעתם תרועה [שנית] שאין ת"ל [שנית] ט) אלא זה בנה אב לתקיעה שתהא שנייה לתרועה הא למדנו שתוקע ומריע ותוקע אין לי אלא במדבר בראש השנה מנין נאמרה כאן תרועה ונאמרה להלן תרועה מה תרועה האמורה להלן תוקע ומריע ותוקע אף תרועה האמורה כאן תוקע ומריע ותוקע: ג' תרועות נאמרו בראש השנה שבתון זכרון תרועה (ויקרא כ"ג) והעברת שופר תרועה (שם כ"ה) י) יום תרועה יהיה לכם (במדבר כ"ט) שתי תקיעות לכל אחד ואחד נמצינו למדים לראש השנה ג' תרועות ושש תקיעות שתים מדברי תורה ואחת מדברי סופרים שבתון זכרון תרוע' והעברת שופר תרועה מן התור' יום תרועה יהיה לכם לתלמודו הוא בא ר' שמואל בר נחמני או' אחת מדברי תורה ושתים מדברי סופרים שבתון זכרון תרועה מן התורה והעברת שופר תרועה יום תרועה יהיה לכם מדברי סופרים ולתלמודו הוא בא יא):

ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החונים קדמה ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החוני' תימנה יב) או כשם שתוקע למזרח ולדרום כך תוקע לצפון ולמערב ת"ל תרועה יתקעו למסעיהם תקיעה אחת לשתיהם וי"א שלש לכל רוח יג): (סליק פיסקא).

(עד) ובהקהיל את הקהל למה נאמר לפי שהוא אומר ותקעו בהן ונועדו אליך מה הקהל את העדה בשתים אף הקהל את הקה' בשתים אי מה הקהל את העדה תוקע ומריע תוקע אף הקהל את הקהל תוקע ומריע ותוקע ת"ל ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו א): (סליק פיסקא).

מאיר עין ד) עיי' יומא ס"ג: ה) עיי' בת"י ולעיל פיס' ס"א:

(עג) א) במקרא כתוב כל בני ישראל. ב) עיי' לקמן פיס' קנ"ג וברש"י פ' מטות. ג) כלו' שיתקע תקיעה דהיינו פשוטה ואח"כ תרועה. ד) שאינו עושה אלא תרועה והז"א ג' אחת הוא. ה) כלו' כיון דמצינו לתרועה לשון תריעו א"כ היכי דכתיב תתקעו אינה אלא פשוטה הרי אמורה תקיעה בלשון ותקעתם וע"כ צ"ל דהא דכתיב ותקעתם תרועה היינו שיעשה תקיעה ותרועה. ו) דרום מזרח ומערב ולהלן דרום צפון ודרום מפי' ר"ה. ז) יש תקיעה לאחר תרועה מדלא כתיב יריעו למסעיהם. ח) כלו' כי היכי דהאי ותקעתם תרועה היא שיהא תקיעה קודמת ה"נ האי תרועה יתקעו היא שיהא תרועה קודמת והז"א ג' אף תרועה האמורה כאן תקיעה לאחר תרועה ומה כאן תקיעה לפני תרועה אף להלן תקיעה לפני תרועה. ט) כלו' דהאי שנית מיותר אלא בא לומר ותקעתם שנית דהיינו שיעשו תקיעה שניה דהיינו אחר התקיעה בעשו אחר התרועה ומזה אתה למד שלעולם עושין תקיעה אחר התרועה. י) כתב ר"ה אע"ג דהאי ביובל כתיב מידרש בספרא בהר פ"ב לענין ר"ה. יא) ועיי' ראש השנה ל"ד. וסוכה נ"ג: ובירו' ר"ה פ"ג ה"ה ובגמרא שם איתא ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא וכו' ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן ועוד כמה שנויים וע"ש וברש"י. יב) לפנינו כתוב ותקעתם תרועה שנית ועיי' לעיל. יג) שלש תרועות שהן תשע עם התקיעות שלפניהן ולאחריהן מפי' ר"ה וכתב דהכי תני לה בספרי זוטא ועיי' ברמב"ן על התורה.

(עד) א) עיי' ברש"י וכ"ע:

(עה) ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות למה נאמר לפי שהוא אומר אם באחת יתקעו שומעני אף ישראל במשמע ת"ל ובני אהרן:

הכהנים בין תמימים בין בעלי מומים דברי ר' טרפון ר' עקיבא אומר תמימים ולא בעלי מומים נאמר כאן כהנים ונאמר להלן כהנים א) מה כהנים האמור להלן תמימם ולא בעלי מומין אף כאן תמימים ולא בעלי מומין א"ל ר' טרפון עד מתי אתה מגבב ב) ומביא עלינו עקיבא איני יכול לסבול אקפח את בניי אם לא ראיתי שמעון אחי אמי ג) שהיה חגר ברגלו שהיה עומד ומריע בחצוצרות אמר לו הין שמא בר"ה וביום הכיפורים וביובל ד) אמר לו העבודה שלא בידתה ה) אשריך אברהם אבינו שיצא מחלציך עקיבא טרפון ראה ושכח עקיבא דורש מעצמו ומסכים להלכה הא כל הפורש ממך כפורש מחייו:

והיו לכם לחוקת עולם למה נאמר לפי שהוא אומר עשה לך שתי חצוצרות כסף שומע אני הואיל ועשה אותם יהיו ירושה לבניו ת"ל [והיו] לכם:

לחקת עולם לחקה ניתנו ולא לדורות מכאן אמרו כל הכלים שעשה משה במדבר כשרים היו לדורות חוץ מן החצוצרות ו): (סליק פיסקא).

(עו) וכי תבאו מלחמה בארצכם בין שאתם יוצאים עליהם ובין שהם יוצאים עליכם:

ועל הצר הצרר] א) במלחמת גוג ומגוג הכתוב מדבר אתה אומר במלחמת גוג ומגוג הכתוב מדבר או בכל המלחמות שבתורה ת"ל ונושעתם מאויביכם אמרת צא וראה איזו היא מלחמה שישראל נושעים בה ואין אחריה שעבוד אין אתה מוצא אלא מלחמת גוג ומגוג וכן הוא אומר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם (זכריה י"ד) מהו [אומר] והיה ה' למלך על כל הארץ ר' עקיבא אומר אין לי אלא מלחמת גוג ומגוג ב) מלחמת שדפון וירקון ואשה מקשה לילד וספינה המטרפת בים מנין ת"ל על הצר הצורר אתכם על כל צרה וצרה שלא תבוא על הצבור ג):

והרעותם בחצוצרות וגו' ר' עקיבא אומר וכי חצוצרות מזכירות [והלא דמים מזכירים] ד) אלא שאם יכולים להריע ולא הריעו מעלה עליהם כאלו לא הזכרו לפני המקום:

ונזכרתם [וגו'] ונושעתם הא כל זמן שנזכרי' ישראל אין נזכרים אלא לתשועות: (סליק פיסקא).

(עז) וביום שמחתכם (ובמועדיכ') אלו שבתות ר' נתן אומר אלו תמידים:

ובמועדיכם אלו שלש רגלים:

ובראשי חדשיכם כמשמעו א):

ותקעתם בחצוצרות בשל צבור הכתוב מדבר ב) אתה אומר בשל צבור הכתוב מדבר אי אחד לצבור ואחד ליחיד אמרת במה ענין מדבר בשל צבור ר' שמעון בן עזאי אומר בשל צבור הכתוב מדבר או אחד צבור ואחד יחיד ת"ל על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם מה עולות קדשי קדשים אף שלמים קדשי קדשים אי מה עולות אחד של צבור ואחד של יחיד אף שלמים אחד של צבור ואחד של יחיד ת"ל על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם מה (עולה) [שלמים] משל צבור אף (שלמי') [עולת] ג) משל צבור:

והיו לכם לזכרון לפני י"י אלהיכם למה נאמר לפי שהוא אומר ותקעתם בחצוצרות שומע אני קרבן שתקעו עליהם יהיו כשרים ושלא תקעו עליהם לא יהיו כשרים ת"ל והיו לכם לזכרון לזכרון נתנו ולא נתנו להכשר קרבן:

אני ה' אלהיכם למה נאמר לפי שהוא אומר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם בחודש השביעי [וגו'] (ויקרא כ"ג) אבל מלכות לא שמענו ת"ל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו (במדבר כ"ג) זה שופרות ומלכיות ר' נתן אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר ותקעתם בחצוצרות הרי שופרו' והיו לכם לזכרון זה זכרונות אני ה' אלהיכם זה מלכיות אם כן מה ראו חכמים לומר מלכות תחילה ואחר כך זכרונות ושופרות אלא המליכהו עליך תחילה ואחר

(עה א) ותקעו בני אהרן הכהנים מפי' כ"ה. ב) בכת"י מניח גי' מרדד ופי' היינו מרקיע כדכתיב וירקעו ומתרגמינן ורדידו. ג) בילק' גי' אחי דומה. ד) בכת"י גי' שמא בהקהל וביוה"כ ביובל ופי' בהקהל דהיינו הקהל את העם האנשים והנשים ובילק' גי' א"ל הן ר' שמא בהקהל בבעלי מומין כשרין בהקהל בר"ה וביובל ונראה דהאי וביובל ט"ס הוא ול"ל וביוה"כ ביובל כגי' הכת"י. ה) בילק' בלא בידתה ו) ובילק' גי' חקה ניתנו לדורות ולא מתנה לדורות מכאן אמרו וכו' ובכת"י גי' משמע לחקה ניתנו ולא לדורות ועיי' מנחות כ"ח:

(עו א) כ"ה בילק'. ב) בכת"י גי' אין לי אלא במלחמה טרפון וכו' ובילק' גי' אין לי אלא מלחמת טרפון וכו'. ג) עיי' תענית י"ט. ד) כ"ה בילק' ובכת"י ופי' ר"ה דם ישראל השפוך כדכתיב כי דרש דמים:

(עז א) עיי' סוכה נ"ה: ובגמרא שם ובילק' בשם ספרי זוטא בפסוק וזכרתם. ב) בעולות ושלמים של צבור ג) גי' הגר"א ועיי' ערכין י"א: חנחים נ"ס.

כך בקש מלפניו רחמים כדי שתזכר לו ד) ובמה בשופר של חירות ואין שופר אלא של חירות שנ' והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול (ישעיה כ"ז) אבל איני יודע מי תוקעו ת"ל והאלהים בשופר יתקע (זכריה י"ג) ועדין אין אנו יודעים מהיכן התקיעה יוצאה זה שנאמ' ה) קול שאון מעיר קול מהיכל קול ה' משלם גמול לאויביו (ישעיה ס"ו ו): (סליק פיסקא).

(עח) ויאמר משה לחובב [בן רעואל המדיני חתן משה וכו'] חובב היה שמו רעואל היה שמו שנא' ותבואנה אל רעואל אביהן (שמות ב') כשהוא אומר וחבר הקיני נפרד מקין מבני חובב חותן משה (שופטים ד') (וכי) חובב היה שמו (והלא) [ולא] רעואל היה שמו ומה ת"ל ותבואנה אל רעואל אביהן מלמד שהתינוקות קורים לאבי אביהם אבא א) ר"ש בן מנסיא אומר רעואל היה שמו ריע של אל שנ' ויבוא אהרן וכל זקני ישראל [וגו'] ב) ר' דוסתאי אומר קיני היה שמו ולמה נקר' שמו קיני שפירש (מעשה קניי) [ממעשה קיני] ג) דבר שמקנאים בו [למקום] ד) שנ' הם קנאוני בלא אל (דברים ל"ב) ואומר אשר שם מושב סמל הקנאה המקנה (יחזקאל ח') רבי יוסי אומר קיני היה שמו ולמה נקרא קיני שקנה שמים וארץ ה) ר' ישמעא' בר' יוסי אומר ו) רעואל היה שמו ולמה נקרא שמו רעואל שריעה לאל שנ' ריעך וריע' אביך אל תעזוב (משלי כ"ז) רבי שמעון בן יוחאי אומר שני שמות היו לו חובב ויתרו יתרו על שם שיתר פרשה אחת בתורה שנאמר ואתה תחזה מכל העם (שמות י"ח) והלא אף בידי משה היו מסיני שנא' אם את הדבר הזה תעשה [וצוך אלהים] (שם) ז) ולמה נתעלם מעיני משה לתלות זכות בזכאי כדי שיתלה הדבר ביתרו חובב על שחיבב את התורה שלא מצינו בכל הגרים שחיבבו את התורה כיתרו ח) וכשם שחיבב יתרו את התורה כך חיבבו בניו את התורה שנאמר הלוך אל בית הרכבים ודבר אליהם דברי ה' [וגו'] (ירמיה ל"ה) ט) (הואיל ובית זה עתיד ליחרב רואים אותו כאלו הוא חרב עכשיו) י) ובית לא תבנו וזרע לא תזרעו [וגו'] ונשמע לקול יונדב בן רכב [וגו'] יא) ונשב באהלים ונשמע ונעשה ככל אשר צונו יונדב אבינו יב) (על) [ועל] ששמעו למצות יונדב אביהם העמיד מהם המקום סופרים שנאמר ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים (דה"י א' ב') יג) תרעתים על ששמעו תרועה מהר סיני יד) תרעתי' על שם שהיו מתריע' ומתענים טו) תרעתים על שם שלא היו מגלחים טז) תרעתים על שם שהיו יושבים בפתח שערי ירושלם שמעתים על שם ששמעו מצות אביהם סוכתים על שם שלא סכו את השמן סוכתים על שם שהיו יושבי בסוכות [אמרו הואיל ובית זה עתיד ליחרב רואים אנו אותו כאלו הוא חרב מעכשיו שנ' ונשב באהלים ונשמע וגו' יז) יושבי יעבץ שהניחו את יריחו (המה הקינים הבאים שהיו בארץ ישראל יח) והלכו להם אצל יעבץ לערוד יט) ללמד הימנו תורה שנאמר ויקרא יעבץ לאלהי ישראל [וגו'] ויבא לו אלהים את אשר שאל (דה"י ד') הם (חסידים) [חסרים] ממי ילמדו והוא (חסיד) [חסר] למי ילמד באו (חסידים) [חסרים] ללמוד אצל (חסיד) [חסר] כ) שנאמר ובני קיני חותן משה [וגו'] (שופטים א') ומנין שבניו של יונדב בן רכב הן הן בניו של יתרו שנאמר המה הקינים הבאים מחמת [אבי בית רכב] מה שכר נטלו על כך ולבית הרכבים אמר ירמיה כה אמר ה' צבאות יען אשר שמרתם מצות אביכם [וגו'] לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד

מאיר עין ד) בילק' כדי שיזכור לך. ה) בילק' ת"ל. ו) עיי' ר"ה ל"ב, י"ו.

(עח) א) וכז"א הגיה חובב היה שמו או רעואל וכו' כשהוא אומר וחבר הקיני וכו' הרי חובב היה שמו ולא רעואל וכו' ואני הגהתי עפ"י הילק' שמות ר' קס"ט. ב) ומלאכלו מזבחיו ש"מ שנתגייר. ג) כ"ה בכת"י. ד) כ"ה בילק' שם ובכת"י ג' דבר שהמקום מתקנא בו. ה) בכת"י שקנה את השמים ופי' דהיינו אלהי השמים ואלהי הארץ ובילק' ג' את השמים ואת התורה. ו) בילק' ר' ישמעאל ב' רבי. ז) בילק' והרי אף למשה היא מסיני. ח) ועיין במכילתא פ' יתרו ובתנחומא וברבה פ' שמות ובילקוט שמות ר' קס"ט ושופטים א' ר' ל"ח. ט) לפנינו כתיב ודברת אותם והבאותם בית ר' וגו'. י) בז"א הגיה אמרו הואיל עפ"י ילק' שופטים ול"נ עפ"י הילק' ועפ"י דבר הלמד מעניננו שדברים אלו ראוים למעה אחר שהיו יושבים בסוכות ועפ"י זה תקנתי והגהתי. יא) לפנינו כתוב ונשמע ונעש. יב) במקרא כתוב ונשמע בקול. יג) לפנינו כתיב ומשפחות וגו' סופרים. יד) בילק' שופטים ובמכילתא שמעתים ששמעו קול תרועה מהר סיני ונ"ל דל"ל תרעתים שמעתים ששמעו וכו'. טו) בכת"י ליתא מתריעין ובענין וכ"ה בילק' ובמכילתא ונ"ל דה"ג דרוש תרעתים שמעתים. טז) מלשון תער ובילק' ליתא שהיו מגלחים. יז) עיי' לעיל אות י' ובמכילתא. יח) בז"א מוחק בא"י וג' ביריחו ול"נ כמו שגרסתי ועיי' רש"י שופטים ולקמן פי' פ"א. יט) מקרא בשופטים א' ובני קיני וגו' דרש כדלקמן ועיי' בילק' שם ובמכילתא יתרו ובמקרא שלפנינו כתוב ערד כ) הגהתי עפ"י כת"י בן ז"א שהביא וז"ל הם חסרים ממי ילמדו והיא חסר למי ילמד באו חסרים ללימוד אלא חסר למי ילמד וכן נראה ממכילתא דשם איתא הם בקשו את הרב ויעבץ בקש חכמה וכו' ועיין בילק' שופטים ועיין בתמורה ט"ז. וע"ע בסנהדרין ק"ו. בענין בני קיני.

לפני כל הימים כא) ר' יהושע אומר [וכי] כב) גרים נכנסים להיכל והלא כל ישראל לא נכנסו להיכל אלא שהיו יושבים בסנהדר' ומורי' דברי תורה וי"א מבניתי' נישיאו' לכהנים והיו מבני בניהם מקריבים לגבי מזבח והרי הדברים ק"ו ומה אלו שקירבו את עצמם כך קירבם המקום ישראל שעושים את התורה עאכ"ו וכן אתה מוצא ברחב הזונה מהו אומר ומשפחו' בית עבודת הבוץ לבית אשבוע (דה"י א' ד') כג) עבוד' הבוץ שהטמינה את המרגלים (עבודת הבוץ) [לבית אשבע] כד) שנשבעו לה המרגלים ר"א אומר זו רחב הזונה שהיתה עסוקה באכסנאי' כה) ח' כהנים ושמונה נביאים כו) עמדו מרחב הזונה ואלו הם ירמיהו חלקיהו ושריה ומחסיה וברוך ונריה וחנמאל ושלום ר' יהודה אומר אף חולדה הנביאה היתה מבני בניה של רחב הזונ' שנ' וילך חלקיהו הכהן ואחיקם בן עכבור ושפן ועשיה [אל חלדה הנביאה אשת שלם בן תקוה] (מלכים ב' כ"ב) ואומר הנה אנחנו באים בארץ את תקות חוט השני הזה תקשרו (יהושע ב') והרי דברים ק"ו ומה מי שהיתה מעם שנ' כי לא תחיה כל נשמה (דברים כ') על שקירבה עצמה כך קירבה המקום ישראל שעושים את התורה עאכ"ו וכן אתה אומר בגבעונים מהו אומר ויהויקים ואנשי כוזיבא (דה"י א' ד') כז) ויהויקם שקיים להם יהושע כוזיבא שכיזבו ליהושע ואמרו מארץ רחוק' מאוד באו עבדיך ולא באו מארץ ישראל והרי הדברים ק"ו ומה אלו שהם מעם שחייבים כלייה על שקירבו עצמן קירבם המקום ישראל שעושים את התורה עאכ"ו כח) וכן אתה מוצא ברות המואביה מה אמרה לחמותה עמך עמי ואלהיך אלהי באשר תמותי אמות (רות א') אמר המקום לא הפסדת כלום הרי המלוכה שלך היא בעה"ז ובעה"ב ויואש ושרף אשר בעלו למואב יואש ושרף זה מחלון וכליון יואש שנתייאשו מן הגאולה יואש שנתייאשו מד"ת שרף ששרפו בניהם לע"ז אשר בעלו למואב שנשאו נשים מואביו' אשר בעלו למואב שהגיחו א' ונהפכו בשדה מואב והדברים עתיקים כל אחד ואחד מפורש במקומו ויושבי נטעים זה שלמה שהיה דומה לנטיעה במלכותו וגדרה זו סנהדרין שהיתה יושבה וגודרת בדת עם המלך במלאכתו ישבו שם נמצאת אומר כט) שלא מתה רות המואביה עד שראתה שלמה בן בנה יושב ודן דינו של זונות שנא' [עם המלך] במלאכתו ישבו שם והרי דברים קל וחומר ומה אם מי שהיתה מן העם שנ' כו לא תבואו בם והם לא יבואו בכם (מלכים א' י"א) על שקירבה את עצמה קירבה המקום ישראל שעושים רצונו של מקום על אחת כמה וכמה ל) ואם תאמר בישראל לא היתה כן והרי כבר נאמר ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות [אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה] (שמות א') שפרה זו יוכבד פועה זו מרים שפרה שפרה ורבה שפרה שמשפרת את הוולד שפרה שפרו ורבו ישראל בימיה פועה שהיתה פועה ובוכה על אחיה שנאמר ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו (שם ב') ויאמר בילדכן את העבריות [וגו'] ותראן המילדות את האלהים וגו' בתים אלו איני יודע מה הם (שנאמר) [כשהוא אומר] מקצה עשרים שנה אשר בנה שלמה את הבתים [וגו'] מלכים א' ט') לא) את בית י"י זו כהונה ואת בית המלך זו המלכות זכתה יוכבד לכהונה ומרים למלכות שנאמר וקוץ הוליד את ענוב ואת הובבה ומשפחות אחרחל [בן הרם (דה"י א' ד') לב) אחרחל] זו מרים שנאמר ותצאן כל הנשים אחריה (שמות ט"ו) לג) בן הרום זו יוכבד שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה (במדבר י"ח) לד) נישאת מרים לכלב שנאמר ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור (דה"י א' ב') ואלה היו בני כלב בן חור [בכור אפרתה וגו'] (שם) ודוד בן איש אפרתי היה מבית לחם יהודה (שמואל א' י"ז) לה) נמצא דוד מבני בניה של מרים הא כל המקרב עצמו מן השמים מקריבים אותו לו) :

מאיר עין כא) לפנינו כתוב יען אשר מעלתם על אלות יה ורב אניכם. כב) כ"ה בכת"י ובילק' שופטים וירמיה ר' שכ"ב איתא ר' יונתן אומר וכו'. כג) לפנינו כתיב לבית אשבע. כד) כן מתק וגרס הז"א עפ"י הילק'. כה) דרש אשבע מלשון שבע בשי"ן שמאלית. כו) פי' שהם נביאים עיין מגילה י"ד; וט"ו. ועיין בילק' יהושע ר' ע' והכ"י ר' תתרע"ד ור' תתרע"ו ושם איתא יו"ד ומני יחזקאל ובוזי. כז) לפנינו כתוב ויוקים ואנשי כוזבא ובכת"י איתא ויוקים. כח) עיין ילק' דה"י שם ובבא בתרא נ"א; כט) בכת"י מנין אתה אומר. ל) ועיין בבא בתרא נ"א: וילק' דה"י ר' אלף ע"ד ע"ב ע"ו וילק' רות ר' ת"ר וברבה רות ריש פ"ב וכתב ר"ה ולאי אמרת דהאי קרא אבני שלה בן יהודה קאי אפשר לאוקמה דמבני בניו של יהודה נקיבו מנהון ועיין מגילה י"ד: לא) לפנינו איתא את שני הבתים. לב) לפנינו כתיב הצבבה. לג) בילק' שמות ר' קס"ד ג' אחר ח ל זו מרים. לד) בילק' שם ובכת"י ג' בן מרים זו יוכבד. לה) לפנינו כתיב בן איש אפרתי הזה. לו) עיין סוטה י"א: ובכת"י מחוקים בפסוק ואל הזקנים אמר ופרקי דר"א פ' מ"ה ובילק' שמות ר' קס"ד וברבה שמות פ"א

חותן משה זו יפה לו יותר מכולם שנקרא חותנו של מלך:

נוסעים אנחנו נוסעים אנחנו מיד לארץ ישראל לא כשם שבראשונה נוסעים וחונים אלא מיד לארץ ישראל לז) וחכמים אומרים מפני מה שיתף משה עצמו עמהם נתעלם מעיני משה וכסבור שנכנס עמהם לארץ ישראל לח) רבי שמעון בן יוחאי אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר כי אנכי מת בארץ הזאת (דברים ד׳) שאין תלמוד לומר אינני עובר את הירדן (שם) אלא שאף עצמותיו אינן עוברות את הירדן אלא מפני מה שיתף משה עצמו עמהם אמר עכשיו ישראל אומרים אם מי שהוציאנו ממצרים ועשה לנו נסים וגבורות אינו נכנס אף אנו אין נכנסים ד"א מפני מה שיתף משה עצמו עמהן שלא יאמר יתרו משה אינו נכנס אף אני איני בא:

אל המקום אשר אמר ה׳ אותו אתן לכם ואין לגרים בו חלק ומה אני מקיים והיה השבט אשר גר הגר אתו [שם תתנו נחלתו] (יחזקאל מ"ז) לט) אלא אם אינו ענין לירושה תניהו ענין לכפרה שאם היה בשבט יהודה מתכפר לו בשבט יהודה בשבט בנימן מתכפר לו בשבט בנימן מ) ד"א אם איני ענין לירושה תניהו ענין לקבורה ניתן לגרים קבורה בארץ ישראל מא):

לכה אתנו והטבנו לך וכי יש בן ביתו של אדם שאין מטיבים לו והרי דברים ק"ו אם לבן ביתו של אדם מטיבים לו ק"ו לבן ביתו של מי שאמר והיה העולם:

כי ה׳ דבר טוב על ישראל וכי עד עכשיו אין דבר טוב על ישראל והרי מעולם ה׳ דיבר טוב על ישראל [אלא] מג)פיקד המקום לישראל להיטיב לגרים ולנהוג בהם ענוה:

(סליק פיסקא).

(עט) ויאמר אליו לא אלך אמר להם אם מפני נכסים או מפני ארץ איני בא א) יש לך אדם שיש לו ארץ ואין לו נכסים יש לו נכסים ואין לו משפחה אבל אני יש לי משפחה ויש לי ארץ ויש לי נכסים ודיינא הייתי ב) בארצי אם איני הולך מפני ארצי אלך מפני נכסיי ואם איני הולך מפני נכסיי אלך מפני מולדתי: (סליק פיסקא).

(פ) ויאמר אל נא תעזוב אותנו אין נא אלא לשון בקשה א"ל אם אין אתה מקבל עליך גוזר אני גזירה עליך עכשיו אומרים ישראל לא נתגייר יתרו מחיבה כסבור היה יתרו שיש חלק לגרים בארץ ישראל עכשיו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו א) ד"א כסבור אתה שאתה מרבה כבוד ב) אין אתה אלא ממעט כמה גרים ועבדים עתידים להיכנס תחת כנפי השכינה:

והיית לנו לעינים שלא תנעול דלת בפני הגרים הבאים לומר אם יתרו חתנו של מלך לא קיבל עליו ק"ו לשאר בני אדם:

כי על כן ידעת חנותינו במדבר א"ל אלו אחר שלא ראה נסים וגבורות במדבר וינית וילך ג) כדיי הוא הדבר אתה שראית תניח ותלך ד):

אל נא תעזוב וגו׳ ר׳ יהודה אומר אתה הוא שראית חן שניתן לאבותינו במצרים שנאמר וה׳ נתן את חן העם בעיני מצרים (שמות י"ב) תניח ותלך ד"א והיית לנו לעינים ה) אפילו אין דיינים אלא שכל דבר ודבר שנתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו בו כענין שנא׳ ואתה תחזה מכל העם (שם י"ח) והלא אף ביד משה היה מסיני שנא׳ וצוך אלהים ויכלת עמוד (שם) ולמה נתעלם ממשה לתלות זכות בזכאי כדי שיתלה הדבר ביתרו ו) ד"א

מאיר עין לז) כלו׳ הנסיעה הזאת שאני ועמי נוסעים היא אל המקום אשר אמר ד׳ לעמי אותו אתן לכם אבל יודע היה משה שהוא לא יכנס. לח) כלו׳ שישאו עמם עצמותיו ועיין לקמן דברים פי׳ שנ"ז ובילק׳ ג אחרים אומרי׳ מפני זה שיתף וכו׳ וסבור שהוא נכנס וכו׳. לט) במקרא כתוב והיה בשבט. מ) פי׳ ר"ה לענין קרבנות לגור והז"א פי׳ לענין שאם טעו לגור בהוראה וס"ל שכל שבט ושבט מביא פר. מא) ליתן להם אחוזת קבר בא"י. מג) כ"ה בילק׳:

(עט) א) בנוסחא ובילק׳ ג׳ אני בא בתמיה. ב) עיין במכילתא פ׳ יתרו:

(פ) א) בילק׳ ג׳ א"ל אם אין אתה מקבל עליך בקשה גוזרני עליך גזירה עכשיו וכו׳ דבר אחר אם אין אתה מקבל עליך דושנה של יריחו גוזרני עליך גזירה עכשיו יהו ישראל אומרים לא נתגייר יתרו מחיבה סבור היה יתרו שמתנה מרובה עכשיו שמתנה מועטת הניחם והלך לו דבר אחר כסבור אתה וכו׳. ב) לגייר גרים בארצך מפי׳ ר"ה עיין במכילתא פ׳ יתרו. ג) בילק׳ ג׳ והניח והלך. ד) עיין תרגום אונקלס. ה) בילק׳ ג׳ אפי׳ אין דייך אלא שאתה יושב עמנו בסנהדרין ותהא מורה בדברי תורה דבר אחר והיית לנו לעינים אפי׳ אין דיינו אלא כל דבר ודבר וכו׳ והז"א מוחק מלת דיינים וג׳ דיינו עפ"י הילק׳ ועיי׳ בת׳ יונתן ובמפרש לת"י וע"ע לעיל פי׳ ע"ח. ו) פי׳ לעיל פי׳ ע"ח:

שתהא חביב עלינו כגלגל עינים שנא׳ ואהבתם את הגר (דברים י׳) וגר לא תלחץ (שמות כ״ג) וגר לא תונה ולא תלחצנו (שם כ״ב): (סליק פיסקא).

(פא) והיה כי תלך עמנו [וגו׳] וכי מה טובה הטיבו לו אמרו כשהיו ישראל מחלקים את הארץ הניחו דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה א״ל כל מי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטול דושנ׳ של יריחו נתנוהו ליונדב בן רכב חלק בראש והיו אוכלים אותו ארבע מאות שנה וארבעים שנה שנאמר ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל ממצרים (מלכים א׳ ו׳) צא מהם ארבעים שנה שהלכו במדבר נמצאו אוכלים אותו ארבעים שנה וארבע מאות שנה וכיון ששרתה שכינה בחלקו של בנימן באו בני בנימן ליטול חלקם באו ופינו אותו מפניהם שנאמר ובני קיני חותן משה וגו׳ (שופטים א׳) א): (סליק פיסקא).

(פב) ויסעו מהר ה׳ שלשת ימים א) (אין צריך לומר שהרי) [אפשר לומר כן הרי] כבר נאמר אחד עשר יום מחורב (דברים א׳) ומה ת״ל ויסעו מהר ה׳ מלמד שהלכה שכינה בו ביו׳ שלשים וששה מיל כדי שיכנסו לארץ ב) משלו משל למה הדבר דומה לבני אדם שיוצאי׳ למלחמה בשעה שהם יוצאים הם שמחי׳ וכל זמן שהם מתיגעי׳ ידיהם מתרשלות אבל ישראל אינו כן אלא כל זמן שהם מיגעים הם שמחים ואומרים נלך ניריש ארץ ישראל ג):

וארון ברית י״י נוסע לפניהם ד) אמרו אבותינו חטאו נגזרה עליהם גזרה במדבר הזה יפלו פגריכם (במדבר י״ד) אבל אנו לא נחטא ונמות ונלך ונירש את א״י ה):

וארון ברית ה׳ נוסע לפניהם ארון זה שיצא עמהם במחנה היו בו שברי לוחות שנאמר וארון ברית ה׳ ומשה לא משו מקרב המחנה (במדבר שם) ו) ר׳ שמעון בן יוחי או׳ (והארון) [ארון] ברית י״י נוסע לפניהם (למה נאמר) [לא נאמר] אלא וארון ברית ה׳ מושל לאנטיקוסר שהיה מקדים חיילותיו מתקן להם מקום שישרו כך היתה השכינה מקדמת לישראל ומתקנת להם מקום שישרו ז):

לתור להם מנוחה מה ת״ל לפי שנאמר וישמע הכנעני מלך ערד [וגו׳] (במדבר כ״א) כיון ששמעו כנענים שמתו מרגלים אמרו מתו מרגלים שלהם נלך ונלחם בם ח) ר״ש בן יוחי אומר כי בא ישראל דרך האתרים כיון שמת אהרן אמרו מת כהן גדול שלהם הלך התייר הגדול שלהם ועמוד הענן שהיה עושה (עמהם) [להם] ט) מלחמה הרי שעה שנלך ונלחם בם י) ר׳ שמעון בן יוחי אומר גנות גדולה היתה בידן של ישראל בשעה שאמרו נשלחה אנשים לפנינו (דברים א׳) אמר להם המקום אם כשהייתם בארץ ערבה ושוחה זנתי ופרנסתי אתכם כשאתם נכנסים בארץ טובה ורחבה בארץ זבת חלב ודבש עאכ״ו שאזון ואפרנס אתכם: (סליק פיסקא).

מאיר עין (פא׳ א) עיין לעיל פי׳ ע״א ובילק׳ שופטים ר׳ ל״א ובילק׳ בפרשה גרס כל זה על והטבנו לך הראשון במקרא ועיין בפר׳ יונתן

(פב׳ א) במקרא כתוב דרך שלשת ימים. ב) נ״ל דאע״ג דמהלך אדם בינוני י׳ פרסאות מהלך מחנה אינו אלא ו׳ מיל משום טורח הכבודה לא ולמד מלבן שהשיג את יעקב עיין ברש״י פ׳ ויצא והנה הלכו שלשת ימים ובכל יום ל״ו מיל דהיינו ק״ח מיל שהיא אחד עשר יום שהוא ג׳ מיל דלא קחשיב ועיין רש״י דברים שם ובספרי שם פי׳ ב׳ ולקמן פי׳ פ״ד ובתרגום יונתן ובמפרש לא״י ומה שהגהתי אפ״ל אחת אל״ל משכרתי הגהתי כן וכן ז״א כתב שמלא בפי׳ כת״י שכתב דלשון אל״ל לאו דוקא אלא קושיא היא ועיי׳ בילק׳ ומסידורו נראה שהיה כתוב בפיס׳ כל הדרש של פי׳ ב׳ דברים והדרש שלפנינו הוא ד״א אלא שהסופרים השמיטוהו לפי שהוא שנוי בדברים שם וע״ע בז״ר ובז״א ול״ע. ג) בילק׳ ג׳ כו שמניעין ידיהן מתרשלות וכו׳ אלא כ״ז שהיו מניעין היו שמחין וכו׳. ד) בילק׳ ליתא אלא דבר אחר אבותינו חטאו וכו׳ ה) הגר״א מוחק כל זה בילק׳ דמרגלים בתר הכי הוי והז״ר נדחק והשיג עליו הז״א ומסיק בצ״ע ונ״ל דהאי דורש סבר דהאי קרא אשעת מלחמה קאי אבל בשאר נסיעתן הלכו נושאי הארון אחר דגל יהודה ודגל ראובן כדמשמע קראי וא״כ קרא לאו אהאי מסע קאי דלא הוה מסע למלחמה אלא שהתנא קאמר דבשעת מלחמה היה הארון נוסע לפניהם ואין מוקדם ומאוחר בתורה ומסע למלחמה לא הוה להו עד סוף מ׳ שנה ועיין לקמן וע״ע סימן ל״ג: ו) מייתי ראיה דארון היה נוסע למלחמה דבילק׳ ב׳ זה שיצא עמהם במלחמות והיו בו ועיין ברש״י על הת׳ ובעירובין סג: בתו׳ ד״ה כ״ז ינ״ב י״ד. ועיין בתוס׳ סוטה מ״ג ובירו׳ סוטה פ״ח ה״ג ובשקלים פ״ו ה״א. ז) הגהתי עפ״י הילק׳. אמנם קושר כיה בכת״י ב״כ ובילק׳ ג׳ אמנם קשר. ח) שלא ידעו מבוא הארץ מפי׳ ר״ה עיין לעיל אות ה׳. ט) כ״ה בילק׳. י) ובכת״י ג׳ דרך האתרים לא נאמר אלא דרך האתרים ופי׳ ר״ה דתרים משמע מרגלים וכיון דכתיב האתרים נשמע התיירים הגדולים ופי׳ רבינים כמ״ש עינים היית לנו ומתרגמינן תייר הויתי ונ״ל דדרשו אתרים כמו אין תרים בלשון יוני ועיין ר״פ ב׳. ושמנים ע׳.

(פג) וענן ה' עליהם יומם מכאן אמרו ז' עננים הם וענן י"י עליהם יומם ועננך עומד עליהם (במדבר י"ד) ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם (שם) ובהאריך הענן (שם ט) ובהעלות הענן (שם) ואם לא יעלה הענן (שם) כי ענן ה' על המשכן (שמות מ') ז' עננים היו ארבע מארבע רוחותם ואחת למעלה ואחת למטה (ואחת למטה) ואחת מלפניהם הגבוה מנמיכו והנמוך מגביהו (ומכבד) [ומכה] את הנחשים ואת העקרבים ומכבד ומרבץ לפניהם ורבי יהודה אומר י"ג היו ב' מכל רוח ורוח ושנים מלמעלה ושנים מלמטה ואחד מלפניהם ר' יאשיה אומר ד' רבי אומר ב' א):

וענן ה' עליהם יומם על החיגרים ועל הסומים ועל הזבים ועל המצורעים ב):

וענן ה' עליהם יומם מנין אתה אומר שאם היה אחד מישראל נמשך מתחת כנפי הענן נמשך עמו לאחוריו עד שעה שחוזר ת"ל וענן ה' עליהם או כשם שמגין עליהם ביום כך מגין עליהם בלילה ת"ל יומם ביום מגין ואין מגין בלילה אמור מעתה עמוד ענן לא היה מגין עליהם בלילה יכול עמוד האש יהיה מאיר עליהם ביום ת"ל ואש תהי' לילה בו (שמות מ') בלילה הוא מאיר ואין מאיר ביום או כשם שמאיר לישראל כך מאיר לאומות העולם ת"ל ואש תהיה לילה בו לעיני כל ישראל (שם) ג) על ישראל הוא מאיר ואינו מאיר לא"ה ר' שמעון בן אלעזר אומר מנין אתה אומר כל אותם מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא נצרכו לנר אלא אפי' נכנס אדם חדר לפנים מן החדר כמו פנס נכנס עמו עד שעה שחוזר ת"ל לעיני כל ישראל בכל מסעיהם (שם) הא אפילו אדם נכנס חדר לפנים מן החדר עמוד האש מאיר לפניו ד): (סליק פיסקא).

(פד) ויהי בנסוע הארון נקוד עליו מלמעל' ומלמטה מפני שלא היה זה מקומו רבי אומר מפני שהוא ספר בעצמו מכאן אמרו ספר שנמחק ונשתייר בו פ"ה אותיות כפרשת ויהי בנסוע הארון מטמא את הידים א) ר"ש או' נקוד עליו מלמעלה ומלמטה מפני שלא היה זה מקומו ב) ומה היה ראוי לכתוב ויהי העם כמתאוננים משל לה"ד לבני אדם שאמרו למלך הנראה שתגיע עמנו אצל מושל עכו הגיע לעכו הלך לו לצור ג) הגיע לצור הלך לו לצדון הגיע לצידון ד) הלך לו לאנטוכיה הגיע לאנטוכיה התחילו בני אדם מתרעמים על המלך שנתלבטו על דרך זו המלך צריך להתרעם עליהם שבשביל' נתלבט על דרך זו כך הלכה שכינה בו ביום ל"ו מיל כדי שיכנסו ישראל לארץ התחילו ישראל מתרעמים לפני המקום שנתלבטו על דרך זו והמקום צריך להתרעם עליהם שבשבילם הלכה שכינה ל"ו מיל כדי שיכנסו ישראל לארץ ה):

ויאמר משה קומה י"י וכתוב אחד אומר ע"פ י"י יחנו וע"פ י"י יסעו (במדבר ט') כיצד יתקיימו ב' כתובים הללו משל למלך ב"ו שאמר לעבדו הנראה שתעמידני בשביל שאני הולך ליתן ירושה לבני ד"א למה הדבר דומה למלך ב"ו שהיה מהלך בדרך ונהג אוהבו עמו כשהוא נוסע אומר איני נוסע עד שיבא אוהבי וכשהוא חונה אמר איני חונה עד שיבא אוהבי נמצאת מקיים על פי י"י יחנו וע"פ י"י יסעו ו):

קומה י"י ויפוצו אויביך אלו המכונסים:

וינוסו משנאיך אלו הרודפים:

מפניך [מפניך] ז) הם נסים ואין אנו כלים לפניהם אלא כשפניך אתנו (אין אנו נסים לפניהם) וכשאין פניך אתנו אנו כלים לפניהם ח) וכן הוא אומר אם אין פניך הולכים (שמות ל"ג) ואומר ובמה יודע איפוא (שם) ואומר ויהי בנוסם מפני בני ישראל והם במורד בית חורון וה' השליך עליהם אבנים גדולות (יהושע י') ט) [ואומר] אלהי שיתמו כגלגל כקש לפני רוח כאש תבער יער וכלהבה תלהט הרים (תילים פ"ג):

מאיר עין (פג) א) עיין מכילתא פ' בשלח וילק' שם ר' רכ"א ועיין בז"ר ובז"א. ב) שנתאחרו ושהיו חוץ למחנה מפי' הז"ר. ג) לפנינו כתוב כל בית ישראל. ד) עיי' במ"כ פ' אמור פ' ל"ג ושבת כ"ב: ובתו' שם ד"ה וכי וילק' פקודי ר' תכ"ז:

(פד) א) ידים פ"ד ובתוספתא שם פ"ב. ב) עיי' שבת קט"ז. וילק'. ג) הגיע המלך הלך לו המושל מפי' ר"א כ"ל דהמשל לקוח ממלכי ישראל שהיו תחת מושלי רומיים. ד) בילק' הלך לו לצידי הגיע לצידי הלך לו לאנטוכיא. ה) לעיל פי' פ"ב. ו) עיין בילק'. ז) כ"ה בילק'. ח) ובילק' ג' אלא כשפניך אתנו אנו כלים לפניהם וכשאין פניך אתנו אין אנו כלים לפניהם. ט) לפנינו כתוב הם במורד.

ויגוסי משנאיך וכי יש שונאים לפני מי שאמר והיה העולם אלא מגיד הכתוב שכל מי ששונא את ישראל כמי ששונא את המקום כיוצא בו אתה אומר וברוב גאונך תהרוס קמיך (שמות ט"ו) וכי יש קמים לפני המקום אלא מגיד הכתיב שכל מי שקם על ישראל כאלו קם על המקום וכן הוא אומר אל תשכח קול צורריך שאון קמיך עולה תמיד (תהלים ע"ד) מפני מה כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש (שם פ"ג) מפני (מה) על עמך יערימו סוד (שם) כי הנה רחיקך יאבדו (שם ע"ג) הלא משנאך ה' אשנא ובמתקוממיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי (שם קל"ט) וכן הוא אומר כל הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו (זכריה ב') י) בבת עין לא נאמר אלא בבת עינו של מקום כביכול כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב כיוצא בו למה שמתני למפגע לך ואהיה עלי למשא (איוב ז') יא) אלא שכינה הכתו' כיוצא בו והנם שולחים את הזמורה אל אפם (יחזקאל ח') יב) אלא שכינה הכתוב כיוצא בו הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי ולא אמות (חבקוק א') יג) אלא שכינה הכתוב כיוצא בו וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב (תהלים ק"ו) יד) אלא שכינה הכתוב כיוצא בו ואם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג אם מצאתי חן בעיניך ואל אראה ברעתי (במדבר י"א) טו) אלא שכינה הכתוב כיוצא בו אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו (שם י"ב) טז) אלא שכינה הכתוב וכל העוזר לישראל כאלו עוזר למקום שנאמר אורו מרוז אמר מלאך ה' אורו ארור יושביה כי לא באו לעזרת ה' לעזרת ה' בגבורים (שופטים ה') ר' שמעון בן אלעזר אומר אין לי חביב בכל הגוף כעין ומשל בה את ישראל (ומה שאדם [אדם]) יז) לוקח על ראשו אינו אומץ אלא עיניו הא אין לך חביב בכל הגוף כעין ומשל בה את ישראל וכן הוא אומר מה בטני ומה בר בטני ומה בר נדרי (משלי ל"א) יח) ואומר כי בן הייתי לאבי רך ויחיד לפני אמי (שם ד') יט) ר' יוסי בן אלעזר אומר כאדם שמושיט אצבעו לתוך עינו ומחטטה פרעה שנגע מה עשיתי לו מרכבות פרעה וחילו ירה בים (שמות ט"ו) סיסרא שנגע מה עשיתי לו שנאמ' מן שמים נלחמו הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא (שופטים ה') סנחריב שנגע מה עשיתי לו ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור (ישעיה ל"ז מלכים ב' י"ט) נבוכדנצר שנגע מה עשיתי לו ועשבא כתורין יאכל (דניאל ד') המן שנגע מה עשיתי לו ואותו תלו על העץ (אסתר ח') כ) וכן אתה מוצא כל זמן שישראל משיעבדים שכינה עמהם (משועבדות) [משתעבדת] כא) שנ' ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (שמות כ"ד) וכן הוא אומר בכל צרתם לו צר (ישעיה פ"ג) אין לי אלא צרת צבור צרת יחיד מנין ת"ל יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה (תהלים צ"א) וכן הוא אומר ויקח אדני יוסף אותו [וגו'] ויהי ה' את יוסף (בראשית ל"ט) וכן הוא אומר מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוי ואלהיו (שמואל ב' ז') כב) ר' אליעזר אומר ע"ז עברה בים עם ישראל ואיזה זה פסלו של מיכה כג) ר"ע אומר אלמלא מקרא שכתוב אי אפשר לאומרו אמרו ישראל לפני המקום פדית את עצמך את מוצא שכל מקום שגלו שכינה עמהם שנאמר הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים בבית פרעה (שמואל א' ב') כד) גלו לבבל שכינה עמהם שנ' למענכם שולחתי בבלה (ישעיה מ"ג) גלו לאדום שכינה עמהם שנא' מי זה בא מאדום (שם ס"ג) ובשהם חוזרים שכינה חוזרת עמהם שנאמר ושב ה' אלהיך את שבותך (דברים ל') והשיב לא נאמר אלא ושב ה' ואומר אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי (שה"ש ד') כה) :

[קומה ה'] רבי אומר כו) כאן אתה אומר קומה ה' וכאן אתה אומר שובה כיצד יתקיימו שני כתובים הללו כז) מגיד הכתוב כשהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מקופל

מאיר עין י) לפנינו כתוב כי הנוגע בכם נגע וגו'. יא) דהוה למיכתב עליך. יב) דהול"ל אל אפי. יג) דהול"ל ולא תמות ולפנינו כתוב לא נמות. יד) דהול"ל כבודו. טו) דהול"ל ברעתם עיין רש"י ובכת"י ליתא. טז) דהול"ל אמנו בשרנו כל זה מפי' ר"ה ועיין לקמן פי' ק"ה ועיין במכילתא פ' בשלח פ"ו וילק' שם ר' רמ"ז וילק' תילים ר' תתו ושם ר' תת"לב ועיין ילק' שמואל ר' ל"ט ואיוב ר' תתק"ג ועיין בתנחומא בשלח בפ' וברוב גאונך ובג"ר פמ"ט ובמ"כ שם. יז) כ"ה בילק' ובכת"י בז"א ומכל מה שאדם. יח) במקרא כתוב מה ברי. יט דמתוך שחיבבן קריגהו ברי וכן לא בני להקב"ה ולבנ"י מפי' ר"ה. כ) עיין במכילתא שם ובתנחומא שם בשלח. כא) כ"ה בכת"י וילק'. כב) לפנינו כתוב גוים ועיין רש"י י"ז. כג) עיין מכילתא בא פי"ד כד) לפנינו כתוב לבית. כה) עיין מכילתא בא פי"ד וילק' שם ובשמות רבה פט"ו ופכ"ג ובשה"ש רבה בפסוק אתי מלבנון ויקרא רבה פכ"ג ובמדרש תילים ל"א וירושלמי סוכה פ"ד ה"ג ועיי' מגילה כ"ט. תענית ט"ז. ולקמן פי' קס"א. כו בילק' אמר רבי. כז כלו' כיון דבתר דנסע הארון ובתר דנח הארון הוה אמר משה כיצד יתקיימו שניהם דהוה אמר משה וכבר נסע וכבר נח מפי' ר"ה.

[ועומד ולא היה מהלך עד שמשה אומר לו קומה ה׳ וכשהם חונין היה עמוד ענן מקופל ועומד] ולא היה פורם עד שהיה אומר (קיימת) [שובה] ה׳ נמצאת מקיים קומה ה׳ ונמצאת מקיים שובה ה׳ כח):

ובנחה יאמר [וגו׳] מגיד הכתוב כשהיו ישראל נוסעים [נוסע׳] אלפים וחונים רבבות כט) אמר משה איני מניח את השכינה עד שתעשה לישראל רבבות ואלפים ל) שמתשובה שאמר אתה יודע מה אמר להם ה׳ אלהי אבותיכם [וגו׳] יוסף עליכם ככם אלף פעמים (דברים א׳) אמרו לו משה רבינו הרי אנו מובטחים לברכות הרבה ואתה נותן קצבה לברכותינו א״ל אני בשר ודם יש קצבה לברכותי זו משלי אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם כחול ימים וכצמחי אדמה וכדגי הים וככוכבי השמים (שם) הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם לרוב לא):

ובנחה יאמר [וגו׳] מגיד הכתוב שאין שכינה שורה למעלה אלא באלפים ורבבות שנ׳ רכב אלהים רבותים אלפי שנאן (תהלים ס״ח) וכשם שאין שכינה שורה למעלה אלא באלפים וברבבות כך אין שכינה שורה למטה אלא באלפים ורבבות לב): (סליק פיסקא).

(פה) ויהי העם כמתאוננים אין ויהי אלא שהיה להם דבר מתחילה מלמד שהיו מקולקלים וחזרו לקלקולם הראשון א):

ויהי העם אין העם אלא הרשעים שנ׳ מה אעשה לעם הזה (שמות י״ז) עד אנה ינאצוני העם הזה (במדבר י״ד) (העם הזה) העם המאנים לשמוע (ירמיה י״ג ב) וכשהוא קוראן עמי אין עמי אלא כשרי׳ שנ׳ שלח עמי ויעבדני (שמות ז׳) עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתך ענה בי (מיכה ו׳) עמי זכור נא (שם):

כמתאוננים אין מתאוננים אלא מתרעמים מבקשים עלילה לפרוש מאחרי המקום שכן הוא אומר ביורם בן אחאב דעו נא וראו כי מתאנה הוא לי (מלכים ב׳ ה׳) וכן הוא אומר בשמשון כי תואנה הוא מבקש מפלשתים (שופטים י״ד) ר״א אומר אין כמתאוננים אלא במתלהמים וכן הוא אומר (דברי נרגן כמתלהמים וכן הוא אומר) ותרגנו באהליכם (דברים א׳) מהו [ותרגנו שהיו מדברים] כמתלהמים [וכן הוא אומר דברי נרגן כמתלהמים (משלי כ״ו) ג) אבל] ד) סכין ירדה מן השמים ובקעה את כריסם שנ׳ והם ירדו חדרי בטן (שם) ר׳ יהודה אומר אין (כמתלהמים) [כמתאוננים] ה) אלא כמדוים את עצמם שנ׳ לא אכלתי באוני ממנו (דברים כ״ו) ר׳ או׳ כמתאוננים רע אין רע אלא ע״ז שנאמר כי תעשו הרע בעיני י״י (שם ל״א ו):

באזני י״י מלמ׳ שהיו ישראל מתכוונ׳ להשמיע את המקום היה רבי שמעון אומר משל למה הדבר דומה לאחד שהיה מקלל את המלך היה המלך עובר אמרו לו שתוק שלא ישמע המלך אמר להם מי אמר לכם שלא היתה כוונתי כי אם להשמיעו אף ישראל מתכוונים להשמיעו למקום:

וישמע י״י שמע המקום ונתמלא עליהם חימה:

ותבער בם אש י״י ירדה אש מן השמים והיתה קופלת בהם מתחתיהם ז) עד שלא עמדו לא בין החיים למתים ולא בין המתים לחיים ח) אבל אי אתה יודע במי נגעה האש תחילה (והרי) [הרי] הוא אומר ותאכל בקצה המחנה יש אומרים אלו הגרים הנתינים

מאיר עין כח) הגהתי עפ״י הילק׳ וכן הגיה בז״א וע׳ בה״י. כט) שהיו הנשים יולדות במעמן ומפי ר״ה וכן פי׳ ב״א. אמר משה בכת״י ג׳ כביכול אמר משה. ל) בילק׳ ג׳ אלפים ורבבות. לא) עיי׳ בילק׳ ובספרי דברים פי׳ י״א. לב) עיין יבמות ס״ד. וב״ק פ״ג:

(פה) א) בילק׳ ג׳ אין ויהי אלא אם לא היה להן דבר מתחילה מלמד וכו׳ ונראה שצ״ל כדלקמן בילק׳ ר׳ תשל״ב בשם ספרי זוטא אין ויהי אלא דבר שלא היה להם תחלה וצ״ל שלא היה לו תחילה ופי׳ דויהי משמע שהיה כך מכבר ומקדם ולא שנעשה כך בעת ההיא. ב) לפנינו כתוב העם הרע הזה. ג) כצ״ל לג׳ ועיין בילק׳ ולקמן דברים פי׳ כ״ד. ד) כ״ה בכת״י ובכת״י בז״א היו כמתלהמים אבל סכין ועיי׳ בילק׳. ה) כ״ה בילק׳. ו) כצ״ל דרבי סבר דהאי רע אמתאוננים קאי ופי׳ מתאוננים מלשון מחשבות און ועיין בא״ע ורמב״ן דאי הוה האי דרשה רע אין רע וכו׳ דרשה בפ״ע א״כ הוה מימרא דרבי קטיעה. ז) בילק׳ ובכת״י איתא קופלת ומחתה בהם והולכות ופי׳ ר״ה דהיינו מכה והז״ר הגיה בילק׳ ומחתת כהם ללא צורך. ח) להלן הוא אומר ויעמוד בין המתים ובין החיים אבל כאן לא עמדו לא על בין המתים לחיים ולא על בין החיים למתים אבל אי אתה יודע וכו׳ כ״ה בילק׳.

בקצה המחנה רבי שמעון בן מנסיא אומר ותאכל בקצה המחנה במוקצים שבהם ט) בגדולים שבהם וכן הוא אומר וישימו העם אותו עליהם לראש ולקצין (שופטים י״א, י):

(סליק פיסקא)

(פו) ויצעק העם אל משה וכי מה היה משה מועילם והלא אין ראוי לומר אלא ויצעק העם אל ה׳ ומה ת״ל ויצעק העם אל משה היה רבי שמעון אומר משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך לו הבן ההוא אצל אוהבו של מלך אמר לו צא ובקש לי מאבא כך הלכו ישראל אל משה אמרו לו בקש עלינו מלפני המקום יכול שעיכב משה בידו ת״ל ויצעק משה אל ה׳ א) יכול שעיכב בידו המקום תלמוד לומר ותשקע האש:

[ותשקע האש] ששקעה ב) האש במקומה אלו חזרה לה לשמים סופן היו חוזרים לקלקולם ג) ואלו חזרה לאחת מכל הרוחות היתה קופלת את כל הרוח והולכת אלא ותשקע האש ששקעה במקומה ד):

ויקרא שם המקום ההוא תבערה אין תבעירה אלא כאדם שהוא אומר תבער איש פלוני במקומו כך אמר להם משה לישראל עשיתם תשובה ותשקע האש ואם לאו עדין היא במקומה ה):

כי בערה בם אש ה׳ על מה שאירע נקרא ולא כך היה שמו מקודם כיוצא בו ויקרא שם המקום ההוא מסה ומריבה (שמות י״ז) (ולא) [יכול] ו) כך היה שמו מקודם ת״ל על ריב בני ישראל (שם) על מה שאירע נקרא שמו כיוצא בו ויקרא שם המקום ההוא קברות התאו׳ (במדבר י״א) יכול כך היה שמו מקודם ת״ל כי שם קברו את העם המתאוים (שם) על מה שאירע נקרא ז) אבל עדין אי אתה יודע מי היו אותם המרגילים את ישראל לדבר עבירה הרי הוא אומר והאספסוף אשר בקרבו אלו הגרים (המוספים) [המאוספין] ח) מכל מקום רבי שמעון בן מנסיא אומר אלו הזקנים שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל (שם) אם כך היו הזקנים ק״ו לשאר בני אדם כיוצא בו ויראו בני האלהים את בנות האדם (בראשית ו׳) מה היו בני הדיינים עושים היו אוחזים נשים מן השוק ומענים אותם אם כך היו בני הדיינים עושים ק״ו לשאר הטרטין: ט)

התאוו תאוה יכול שהיו מתרעמים על דבר שלא טעמו מימיהם ת״ל התאוו תאוה היו מתרעמין על המן שהיה יורד בכל יום ולא היו מתרעמים על דבר שלא טעמו אותו מימיהם (שנאמר) י):

וישובו ויבכו גם בני ישראל מלמד שאף הראשונים היו בני ישראל יא):

ויאמרו מי יאכילנו בשר וכי מפני שלא היה להם בשר מתרעמים והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר (שמות י״ב) יכול אכלום במדבר והלא בכניסתן לארץ הוא אומר ומקנה רב היה לבני גד ולבני ראובן (במדבר ל״ב) אלא שמבקשים עלילה היאך לפרוש מן המקום יב): (סליק פיסקא).

(פז) זכרנו את הדגה וכי יש בענין שהיו המצרים נותנים להם דגים בחנם והלא כבר נאמר ואתם לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם (שמות ה׳) אם תבן לא היו נותנים להם בחנם ודגים היו נותנים להם בחנם ומה אני אומר חנם חנם מן המצות א):

ואת הקשואים ב) רבי שמעון אומר מפני מה המן משתנה להם לכל דבר שהיו רוצים חוץ מחמשה המינים הללו ג) משל למלך בשר ודם שמסר בנו לפדגוג והיה יושב ומפקדו ואומר לו הנראה שלא יאכל מאכל רע ולא ישתה משקה רע ובכל כך היה הבן ההוא מתרעם

מאיר עין ט) בילק׳ בקצינים שלהם ובכת״י סיא כמו שלפנינו ועי׳ רש״י. י) עיין בתרגום יונתן:

(פו) א) לפנינו כתוב ויתפלל משה אל ד׳. ב) בילק׳ ב׳ שקעה. ג) בילק׳ ג׳ אפך היו חוזרים לקלקולם. ד) עי׳ בת״י ובילק׳. ה) עיין בילק׳. ו) כ״ה בילק׳ ובכ״ל. ז) לקמן פי׳ נ״א, ח) כ״ה בילק׳ ועיין בת׳ יונתן: ט) פי׳ ר״ה הדיוטות ובילק׳ ג׳ ק״ו לשאר כל אדם עיין בב״ר פכ״ו ובתרגומים בראשית שם. י) כ״ה בילק׳ וכ״ג בז״א. יא) עיין ברש״י. יב) עיין לעיל פי׳ פ״ה ולקמן פי׳ נ׳.

(פז) א) עי׳ בתר׳ יונתן ויואל מ״ה. ב) לפנינו כתוב את. ג) מפני שהם קשים למניקות אומרים לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק משל למלך וכו׳ כ״ה ברש״י אבל בילק׳ ליתא ועיין לקמן פי׳ פ״ט.

על אביו לומר שלא מפני שאוהבני אלא שאי אפשי לו שאוכל וחכמים אומרים מן היה משתנה להם לישראל לכל דבר שרוצים אלא שלא היו רואים בעיניהם שנאמר אין כל בלתי אל המן עינינו אין לנו אלא מן בשחר ומן בערב ד) ; (סליק פיסקא).

(פח) ועתה נפשינו יבשה אין כל א) אמרו עתיד לתפח בתוך כריסינו להרגנו יש לך ילוד אשה שאין מוציא מה שאוכל אמרו לו לר' שמעון ומה אתה מקיים ויתד תהיה לך על אזניך (דברים כ"ג) אמר להם מה שתגרי אומות העולם מוכרים להם יוצא מהם אבל המן אין יוצא מהם לעולם שנאמר לחם אבירים אכל איש (תהלים ע"ח) במובלע באיברים ב) :

אין כל בלתי אל המן עינינו וגו' את סבור כל (מה) [מי] שאמר זה אמר זה (אלא מה) [לא מי] שאמר זה לא אמר זה (יש) [ישראל] אומרים בלתי אל המן עינינו והמקום מפיים את כל באי העולם ואומר להם בואו וראו על מה אלו מתרעמים עלי והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדולח כעניין שנאמר וזהב הארץ ההוא טוב שם הבדולח (בראשית ב') ג) כיוצא בו אתה אומר ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני (שם ל"ח) והמקום הסכים על ידו ולא יסף עוד לדעתה (שם) כיון שידע שכלתו היא לא יסף עוד לדעתה ד) כיוצא בו אתה אומר ואתה עיף ויגע (דברים כ"ה) על ישראל הוא אומר ואתה עיף ויגע ועל עמלק הוא אומר ולא ירא אלחים (שם) ה) כיוצא בו מדוע בושש רכבו לבוא (שופטים ה') אמרה אמו של סיסרא חכמות שרותיה תעננה אף היא תשיב אמריה לה (שם) אמרה אשתו הלא ימצאו יחלקו שלל (שם) נתגלו דברים שאמרה אמו של סיסרא לדבורה ברוח הקודש אמרה לה אל תצפי לבנך סיסרא מעתה כן יאבדו כל אויביך ה' (שם) ו) כיוצא בו אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה (שמואל א' ד') עד כאן אמרו צדיקים אבל רשעים אמרו אלה הם האלהים המכים את המצרים בכל מכה במדבר (שם) אמרו (לו) עשר מכות היו לו והביאם על המצרים שוב אין לו מכה מעתה אמר להם המקום אתה אומרים שאין לי מכה מכה אביא עליכם שלא נהייתה מעולם והיה אחד מהם יושב בטבור ז) ועכבר יוצא מן התהום ושומט את בני מעיו וחוזר לתהום וכן הוא אומר ותכבד יד ה' על האשדודים (שם ה') ח) כיוצא בו ויאמרו כל השרים וכל העם אל הכהנים אין לאיש הזה משפט מות [וגו'] ויקימו אנשי' מזקני הארץ ויאמרו אל כל קהל העם ט) מיכה המורשתי היה נביא י) [וגו'] ההמת המיתו יא) חזקיה מלך יהודה [וגו'] (ירמיה כ"ו) עד כאן אמרו צדיקים אבל רשעים מהם אומרים גם יב) איש מתנבא בשם ה' אריהו בן שמעיהו [וגו'] וישמע המלך יהויקים [וגו'] ויבקש המלך להרוג יג) [וגו'] וישלח המלך יהויקים אנשים על יד) מצרים [וגו'] ויוציאו את אוריה [וגו'] אמרו כשם שאוריה נהרג כך ירמיהו חייב ליהרג אך יד אחיקם בן שפן היתה את ירמיה לבלתי תת אותו ביד העם להמיתו (שם) טו) כיוצא בו חי ה' שכבי עד הבוקר (רות ג') לפי שהיה יצר הרע יושב ומצערו כל הלילה ואומר אתה פנוי (ומבקשת) [ומבקש] אשה והיא פנויה ומבקשת איש מלמד טז) שהאשה נקנית בבעילה עמוד ובוא אליה ותהי לך לאשה נשבע ליצרו הרע חי ה' אם אגענה ולאשה אמר שכבי עד הבוקר יז) אף כאן אתה אומר אין כל בלתי אל המן עינינו את סבור (כל מה) [שכל מי] שאמר זה (לא) אמר זה (וכל) [לא מי] שאמר זה לא אמר זה ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והמקום מפיים ואומר להם בואו וראו (כולם כדכתיב לעיל עד) [על מה אלו מתרעמים לפני והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדלח כענין שנאמר וזהב הארץ ההיא טוב] שם הבדולח: (סליק פיסקא).

מאיר עין ד) עיין לקמן פי' פ"ע ומכילתא בשלח פ"ב ויומא ע"ה.

(פח) א) מכת"י של פי' ר"ה נראה שהיה גורס כאן יכול מפני שמלעטערים עליו בשעת לקיטתו היו מתרעמים ת"ל שטו העם וכו' אלא אמרו וכו' והוא לפנינו בפי' פ"ע ועיין בילק'. ב) בילק' ג' לחם המובלע באברים ועיין במכילתא בשלח פ"ד וביומא ע"ה: ג) הגהתי עפ"י הילק', ד) בילק' ג' והמקום כתוב על ידו ולא יסף וכו' ועיין בתוספתא סוטה פ"ט. ה) עיין בתנחומא פ' תצא. ו) עיין בתוספתא שם ובילק' שופטים ר' נ"ח. ז) בילק' ג' בטומר. ח) עיין בתוס' שם ובילק' שופטים שם ובשמואל ר' ק"ב. ט) לפנינו כתוב לאמר. י) לפנינו כתוב נבא. יא) לפנינו כתוב המתהו. יב) לפנינו כתוב וגם. יג) לפנינו כתוב המיתו. יד) לפנינו לא כתוב על. טו) תוספתא סוטה שם. טז) בילק' ג' ואתה למד וכו' עמוד ובועלה אבל בכת"י איתא מלמד ופי' ר"ה אתה מלמד בתורה. יז) עיי' בתו' שם שמביא עוד כמה פרשיות שהם ערוכי דברים ובילק' שופטים שם ועיי' בילק' רות.

(פט) שטו העם ולקטו יכול מפני שמצטערים עליו בשעת לקיטתו היו מתרעמים ת"ל שטו העם לפתח ביתו היה יושב ומלקט פרנסתו ופרנסת ביתו ואחר כך וחם השמש ונמס א):

וטחנו בריחים והלא לא ירד לריחים לעולם אלא מלמד שנשתנה להם לכל הנטחנים שבריחים:

או דכו במדוכה והלא לא דכו במדוכה ב) לעולם אלא מלמד שנשתנה להם לכל הדוכים במדוכה יכול לא היה משתנה להם אלא לאלו בלבד מנין אתה אומר כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא צרכה אשה למיני בשמים אלא מן המן היתה מתקשטת ת"ל ת"ל (דכו) או דכו ג) ואומר זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר (דברים ב'):

ובשלו בפרור והוא ד) לא ירד לקדיר' לעולם אלא מלמד שנשתנה להם לכל המתבשלים בקדירה:

ועשו אותו עוגות והוא ה) לא ירד לתנור לעולם אלא מלמד שנשתנה להם לכל המתאפים בתנור יכול לא היה משתנה אלא לאלו בלבד מנין לשאר המלקטים ו) שבשדה ת"ל (לקטו) ולקטו ז) משל לאדם שאמר רוצה אני שאוכל ענבים רוצה אני שאוכל תאנים ח):

והיה טעמו כטעם לשד השמן זהו לשון טורקים ט) ד"א משמש לשלשה לשונות הלייש י) והשמן והדבש כלייש זה שעריך בשמן ומקוטף בדבש כך היה ברייתו של מן וכך היו ישראל כשרים אוכלים אותו ד"א והיה טעמו כטעם לשד השמן מה הדד הזה לתינוק עיקר והכל טפילה לו כך היה המן עיקר לישראל והכל טפילה להם ד"א מה הדד הזה אפילו תינוק יונק הימנו כל היום כולו אינו מזיקו כך המן אפילו ישראל אוכלים (מהם) [אותו] יא) כל היום כולו אינו מזיקן דבר אחר מה הדד הזה שהוא מין אחד ומשתנה למינים הרבה כך היה המן משתנה להם לישראל לכל דבר שהם רוצים יב) משל אומר לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק דבר אחר מה הדד הזה תינוק מצטער בשעה שפורש ממנו כך היו ישראל מצטערים בשעה שפירשו מן המן שנאמר וישבות העם ממחרת [וגו'] (יהושע ה') יג) משל אומרים לאדם מפני מה אתה אוכל פת שעורים מפני שאין לי פת חטים מפני מה (אוכה) [אתה] אוכל חרובים מפני שאין לי דבילה (כל) [וכך] אלו (היו) [היתה] בידן של ישראל (אוכה) [מאותה] קטיצה שקמצו ביום שמת בו משה שאכלו ממנו כל ארבעים (שנה) [יום] לא רצו לאכל מתבואת ארץ כנען יד):

וברדת הטל [וגו'] מלמד שהיה יורד על האיסקופים ועל המזוזות יכול יהיו אוכלים מטונף ומלוכלך ת"ל והנה על פני המדבר דק מחוספס (שמות ט"ז) כגליד היה יורד תחילה ו. עושה לארץ כמין סק בקיטלא טו) והמן יורד עליו ומשם היו ישראל מלקטים ואוכלים הוי למטה אבל למעלה יכול יהיו השקצים והזבובים שוכבים עליו ת"ל ותעל שכבת הטל (שם) מלמד שהיה מונח כמין דלוסקמא (כאלו מונח בתוך דלוסקמא) טז) והם קורים קרי' שמע ומתפללי' ואדם יוצא לפתח ביתו ומלקט פרנסתו ופרנסת ביתו ואחר כך וחם השמש ונמס יז) כיוצא בדבר יח) ר' שמעון אומר מפני מה לא היה יורד בפעם אחד בשנה כדי שיהפכו את לבן

מאיר עין (פט) א): עיין לעיל פי' פ"א אות א' ועיין רש"י. ב) והלא לא ירד למדוכה כ"ה בילק'. ג) כ"ה בילק' ודרש מדהול"ל ודכו א"כ מלשון דכי בארמי. ד) בילק' והלא. ה) בילק' והלא. ו) מבנין פיעל המלקטים ובילק' ג' הנלקטים ונראה דל"ל המתלקטים. ז) כ"ה בילק'. ח) בילק' מסיים ונותנין לו ועיין כל זה ביומא ע"ה. ומכילתא בשלח פ"ה. ט) בילק' ג' זה הוא ל' נוטריקון ד"א משמש שלש לשונות הליים זה שמן והדבש כליים הזה שעריך בשמן וכו' וכתב בז"ר דבר אחד משמע ג' לשונות כל"ל והגיה הז"א עפ' הז"ר ולשון רש"י על התורה ד"א לשד לשון נוטריקון ליש שמן דבש כעיסה הנלושה בשמן וקטופה בדבש ובכת"י איתא זהו לשון טורקו ופי' ר"ה לשון פרקייר. י) בכת"י הליש וכו' כליש ופי' עיסה ועיין בתרגומים. יא) כ"ה בילק'. יב) נראה דחסר כאן ול"ל חוץ מחמשה מינים האלו לפי שהן קשין וכו' ועיין לעיל פי' פ"ז אות ב'. יג) לפנינו כתוב וישבות המן. יד) הגהתי עפי' הילק' וכן הגיה בז"א ועיין קידושין ל"ה. ומכילתא בשלח פ"ו ותוספתא סוטה פי"א. טו) וכ"ה בכת"י ובילק' איתא אסקיטלא. טז) נראה שבא מגליון בתוך הספר ור"ל שהיה המן כאלו מונח בתוך דלוסקמא אבל כוונת הספרי שהיה הטל מונח כדלוסקמא מונחת ובילק' ג' שהיה מונח כאילו מונח בתוך דלוסקמא וכן הגיה בז"א על פיו. יז) ועיין יומא ע"ה: ובמכילתא בשלח פ"ד ופ"ה. יח) כלו' דלעיל דרש שהיה המן משומר מלמעלה ולמטה כדי שיהיו יכולין להתפלל תפילה וכיוצא בו דרש ר"ש אבל הז"א מחק מלות כיוצא בו לפי שאין לו המשך למעלה ובילק' ג"כ ליתא ול"נ כש"כ.

לאביהם שבשמים משל למה הדבר דומה למלך שגזר על בנו להיות מפרנסתו פעם אחת בשנה ולא היה מקביל פני אביו אלא בשעת פרנסתו פעם אחת (חזר וגזר עליו להיות מפרנסתו בכל יום) אמר הבן אפילו איני מקבל פני (אביו) [אבי] אלא בשעת פרנסתי דיי לי [חזר וגזר עליו להיות מפרנסתו בכל יום] יט) כך ישראל היו בביתו של אדם חמש זכרים או חמש נקיבות היה יושב ומצפה ואומר שמא לא ירד המן למחר ונמצינו מתים ברעב יהי רצון מלפניך שירד ונמצאו הופכים את לבם לשמים כ) כיוצא בדבר רבי דוסתאי ברבי יוסי כא) אומר מפני מה לא ברא המקום חמים בירושלים כחמי טבריה כדי שלא יאמר אדם להבירו נלך ונעלה לירושלם הא אם אין אנו עולים אלא בשביל רחיצה אחת דיינו ונמצאת עלייה שלא לשמה כב): (סליק פיסקא).

(צ) וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו היה רבי נהוראי אומר (מגין) [מלמד] א) שהיו ישראל מצטערים בשעה שאמר להם משה לפרוש מן העריות (מלמד שהיה אדם נושא את אחותו ואחות אביו ואחות אמו ובשעה שאמר להם משה לפרוש מן העריות היו מצטערים) ב):

בוכה למשפחותיו לפי שגנה לבם בחטא נזדווגו משפחות משפחות (והוא אומר) [והיו אומרים] ג) את הדבר ברבים ד):

איש לפתח אהלו מלמד שהיו ממתינים למשה עד שיוצא מפתח בית המדרש והם יושבים ומתרעמים:

ויחר אף ה' מאד ובעיני משה רע כאן הקב"ה ממיך ומשה מגביה אבל במעשה העגל הקב"ה מגביה ומשה ממיך: (סליק פיסקא).

(צא) ויאמר ה' אל משה למה הרעות לעבדך א) האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו [וגו'] והיכן דבר לו כן בשעה שאמר לו לך נחה את העם אל אשר דברתי לך (שמות ל"ב) לפיכך הדבר תלוי בך או לא תלוי בך ת"ל וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל (שם ו') ג) אמר להם היו יודעים שסרבנין וטרחנין הם אלא על מנת שתקבלו עליכם שיהו מקללים אתכם וסוקלים אתכם באבנים ד):

מאין לי בשר [וגו'] וכי אחד הוא או שנים לסובלם:

לא אוכל אנכי לבדי שאת אתכם ה) אם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג ו) לפי שהראה הקדוש ברוך הוא למשה סדר פורענות העתידה לבוא עליהם היה ר' שמעון אומר משל למה הדבר דומה לאחד שיצא ליהרג הוא ובניו אמר לספקלטור הרגני עד שלא תהרוג את בניי לא כשם שנאמר בצדקיהו וישחט את בני צדקיהו לעיניו ואחר כך ואת עיני צדקיהו עור (ירמיה נ"ב) ז) כך אמר משה לפני המקום אם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג (הוא) [הא] ח) יפה לי להורגני תחילה ואל אראה בפורענות העתידה לבוא עליהם:

(סליק פיסקא).

מאיר עין יט) כצ"ל כנ' ועיין בילק' ובז"א. כ) ועיין יומא ע"ו. כא) בילק' בר' ינאי וכ"ה בפסחים ח': כב) ועיין בפסחים שם.

(צ) א) כ"ה בילק'. ב) כל זה ליתא בילק' ונראה שבא מגליון לתוך הספר ועיין יומא ע"ה. ושבת ק"ל. ובת' יונתן. ג) כ"ה בילק'. ד) פליג אר' נהוראי:

(צא) א) במקרא כתוב ויאמר משה אל ד'. והנה הפסוק הזה לפנינו ללא צורך אבל בילק' ג' ויאמר משה וגו' כאן הקב"ה ממיך ומשה מגביה וכו' ול"ג להא דלעיל ועיי' מכילתא בשלח פ"ז ואולי הוכפלה הדרשה והסופרים השמיטוה ועיין בז"א. ג) לשון רש"י כי תאמר אלי שאתה אומר אלי שאהו בחיקך והיכן אמר לו כן לך נחה את העם ואומר ויצום אל בני ישראל ע"מ שיהיו סוקלין אתכם ומחרפים אתכם ויונתן תרגם דאמרת לי במצרים טעון טורחהון ופירוש הספרי נראה לפיכך הדבר תלוי בך כלו' כך אמר משה להקב"ה הדבר תלוי בך שאני סובל ונושא אותם או לא תלוי בך ת"ל כלו' או שמא תאמר שלא צויתני אז לסבול מהם והדבר תלוי בי דבעגל היה משה ממיך והקב"ה מגביה הרי צויתני כך במצרים כצ"ל ובילק' פ' ואלה ג' היכן דבר בשעה שאמר לו לך נחה את העם עדיין אני תמה בלא תמה ת"ל וידבר וגו' ויצום אל בנ"י ובילק' בפרשה ג' לך נחה את העם וגו' עדיין הדבר תלוי בך וכה"א וידבר ד' וגו' ועיין בז"ר והז"א מחק מלת לפיכך וג' עדיין בילקוט ופי' ת"ל כלו' ומה הפסוק לך נחה וגו' אינו מוכרח רק שינהיגם לא"י אבל אינו מוכרח שיסבול טרחם ויגמלם ואפשר שתלוי בו או לא תלוי בו לסבלם ת"ל וידבר וגו' ואתם מוכרחים לסובלם ע"כ. ד) ברבה שמות פ"ז. ה) במקרא הזה היא ללא צורך וגם אינו כתוב כן במקרא שהרי אל הקב"ה דבר ובמקרא כתוב לשאת את כל העם הזה וגו' וצ"ל דקטיעה היא וצ"ל לא אוכל אנכי לבדי לשאת וגו' וכה"א לא אוכל לבדי שאת אתכם ומקרא הוא בדברים א' ובא לומר אעפ"י שלא יעזרוהו הזקנים לתת להם בשר מ"מ יקילו טרחו וגם כל העם יבא על מקומו בשלום שיבטח בהם העם יותר ועיין ברמב"ן ובספורנו. ו) במקרא כתוב ואם. ז) לפנינו כתוב וישחט מלך בבל. ח) כ"ה בילק':

(צב) ויאמר ה׳ אל משה אספה לי שבעים איש למה נאמר לפי שהיא אומר לא אוכל אנכי לבדי [וגו׳] א״ל המקום מה שבקשת נתתי לך:

אספה לי שתהא סנהדרין לשמי שבכל מקום א) שנ׳ לי קיים לעולם ולעולמי עולמים בכהנים הוא אומר וכהנו לי (שמות כ״ח) בלוים הוא אומר והיו לי הלוים (במדבר ח׳) בישראל הוא אומר כי לי בני ישראל עבדים (ויקרא כ״ה) בבכורות הוא אומר כי לי כל בכור בבני ישראל (במדבר ח׳) במקדש הוא אומר ועשו לי מקדש (שמות כ״ה) במזבח הוא אומר מזבח ארמה תעשה לי (שם כ׳) בשמן המשחה הוא אומר שמן משחת קודש יהיה זה לי (שם ל׳) במלכות הוא אומר כי ראיתי בבניו לי מלך (שמואל א׳ ט״ז) בקרבנות הוא אומר להקריב לי במועדו (במדבר כ״ח) הא בכל מקום שנאמר לי קיים לעלם ולעולמי עולמים ב):

שבעים איש שתהא סנהדרים של שבעים ג):

שבעים איש שיהו בעלי חכמה בעלי גבורה וותיקים וכסיפים ד):

מזקני ישראל לא במקום אחד ולא בשנים המקום חולק כבוד לזקנים ובכל מקום שאתה מוצא זקנים המקום חולק כבוד לזקנים כיוצא בו אתה אומר לך ואספת את זקני ישראל (שמות ג׳) ואל משה אמר עלה אל ה׳ אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל (שם כ״ד) ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם (שם) ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל (ויקרא ט׳) הא בכל מקום שאתה מוצא זקנים המקום חולק כבוד לזקנים רבי שמעון בן יוחי אומר מנין שאף לעתיד לבוא כן המקום חולק כבוד לזקני׳ שנאמר וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה׳ צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד (ישעיה כ״ד) והרי דברים ק״ו ומה אם מי שאמר והיה העולם עתיד לחלוק כבוד לזקנים ק״ו בשר ודם עתיד לחלוק כבוד לזקנים וכן אתה מוצא שהמקום מצטער על זקן אחד כנגד כל ישראל שנאמר קצפתי על עמי חללתי נחלתי כביכול מחוללים על הכל אבל על זקן הכבדת עולך מאד (ישעיה מ״ז) ה):

אשר ידעת כי הם זקני העם אתה צריך לידע אם ברורים הם לפני [העם] ו):

כי הם זקני העם ושוטריו מלמד שאין אדם יושב בישיבה של מטה אלא א״כ יושב בישיבה של מעלה עד שהבריות מרננות עליו ואומרים איש פלוני כשר וחסיד ונאה להיות חכם:

ושוטריו כמה שנאמר ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע לאמר (ולאמרת) [אמר המקום] ז) הואיל וראו עצמם בצער ההוא של מצרים יבואו ויראו בריוח עמהן ח):

ולקחתם אותם אל אהל מועד ט) אמר לו קחם בדברים תחילה אמור להם דברי שבח אשריכם שנתמניתם וחוזר ואומר להם דברי פגם היו יודעים שטורחנים וסורבנים הם על מנת כן תהיו מקבלים עליכם שיהו מקללים אתכם וסוקלים אתכם באבנים מה שהתנתי עמך התנה עמהם י):

והתיצבו שם עמך הכניסם עמך אל אהל מועד ויהיו כל ישראל נוהגים בהם אימה ויראה וכבוד כמו שנוהגים בך ויהי אומרים חביבים אלו שנכנסו עם משה לשמוע דבור מפי הקב״ה יא): (סליק פיסקא).

(צג) וירדתי זו אחת מעשר ירידות שכתובות בתורה א):

וירדתי [ודברתי] עמך ולא עמהם:

ואצלתי מן הרוח למה משה דומה באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה ודלקו ממנו נרות הרבה ולא חסר אורו כלום כך לא היתה חכמתו של משה חסרה כלום:

ונשאו אתך למה נאמר לפי שהוא אומר איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם (דברים א׳) לכך נאמר ונשאו אתך במשא העם: (סליק פיסקא).

(צד) ואל העם תאמר התקדשו למחר אין התקדשו אלא התקינו עצמכם לפורענות

מאיר עין (צב) א) בילק׳ ג׳ בכל מקום. ב) עיין ילק׳ תרומה ר׳ שס״ד וברבה ובתנחומא בפרשה ובויקרא רבה פ״ב ג) סנהדרין ב׳. ד) בילק׳ ג׳ בעלי כשפים ועי׳ ספרי דברים פי׳ י״ג. ה) עיין בילק׳ ישעיה ר׳ שכ״ז ור׳ רל״ב רכ״ג וברבה שמות פ״ה ויקרא י״א ובתנחומא שמות בפ׳ ויגד משה לאהרן. ו) כ״ה בילק׳. ז) כ״ה בילק׳. ח) עיין לעיל פי׳ מ״ה ובא׳ יונתן וברבה ותנחומא בפרשה. ט) לפנינו כתוב ולקחת. י) עיין לעיל פי׳ נ״א. יא) מדכתיב והתיצבו ולא כתיב ויתיצבו דרש ועיין בתרגומים:

(צג) א) עיין באדר״נ פל״ד ובפדר״א מפרק י״ד ולהלן:

(כתובות) [כשם שהוא] א) אומר הקדישם ליום הריגה (ירמיה י"ב) ואומר קדשו צום קראו עצרה (יואל ב') ואומר וקדשתי עליך משחיתים (ירמיה כ"ב):

כי בכיתם באזני ה' לאמר [וגו'] **לא יום אחד תאכלו** [וגו'] **עד חודש ימים** [וגו'] בכשרים הוא אומר עד חודש ימים כשמתמצים ומתמטים על מטותיה' ב) ואח"כ היתה נשמת' יוצאה ברשעים הוא אומר הבשר עודנו בין שיניהם כיון שהיה נותנו לתוך שיניו היתה נשמתו יוצאה ג).

והיה לכם לזרא שתהו מרחיקים אותו יותר ממה שהייתם מקרבים אותו:

יען כי מאסתם את י"י [וגו'] (שאלו סלקתי שכינתי מביניכם לא נכנסתם) אמר להם המקום מי גרם לכם לומר דברים הללו שנתתי שכינתי ביניכם שאלו סלקתי שכינתי מביניכם לא נכנסתם לתוך דברים הללו לכך נאמר יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם: (סליק פיסקא).

(צה) **ויאמר משה שש מאות אלף רגלי** רבי שמעון בן יוחי אומר רבי עקיבא היה דורש בו דבר אחד ואני דורש בו שני דברים ודבריי נראים משל רבי א) הרי הוא אומר הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אפילו אתה מכנים להם כל צאן ובקר ספיקין הן להן ואני אומר וכי מפני שאין להם בשר הם מתרעמים והלא כבר נאמר ביציאתם ממצרים וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר (שמות י"ב) יכול שאכלום במדבר ת"ל ומקנה רב היה לבני גד ולבני ראובן (במדבר ל"ב) אלא שמבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום את כל דגי הים יאסף להם אפילו אתה מכנים להם דגים לאכול היו מתרעמים והלא הלכה עמהם באר במדבר והיתה מעלת להם דגים שמנים יותר מצרכם אלא שמבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום ד"א לפי שהראהו המקום למשה סדר פורענות העתידה לבוא עליהן אמר משה לפני המקום אדני כלום הגון להם שתתן להם ותהרגם אומרים לחמור טול כור של חטים ונחתוך ראשך אומרים לאדם טול ככר ורד לשאול אמר לו אם לאו מה אתה אומר אמר לו הריני הולך ומפייסם אמר לו עד שאתה כאן אני אומר לך שאין שומעים לך כיון שהלך משה אצלם אמר להם היד י"י תקצר הן הכה צור ויזובו מימיו ונחלים ישטופו הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו (תהלים ע"ח) ב) אמרו פשרה היא זו ג) אין בו כח לתת אלינו שאלתינו ד):

ויצא משה וידבר אל העם [וגו'] **וירד ה' בעמוד ענן** [וגו'] **וישארו שני אנשים במחנה** ה) י"א בקלפי נשתיירו לפי שאמר לו הקב"ה למשה לבור לו שבעים זקנים אמר משה מה אני עושה הרי הם נופלים ששה וששה לכל שבט ושבט וחמשה חמשה לשני שבטים איזה שבט מקבל עליו לבור ממנו חמשה עשה משה תקנה נטל פתקים וכתב עליהם זקן ונטל שני פתקים חלקים ובללן והטילם לתוך קלפי א"ל באו וטלו פתקיכם כל מי שנטל פתק וכתוב עליו זקן היה אומר לו משה כבר קידשך המקום וכל מי שהיה נוטל פתק שלא היה כתוב בתוכו זקן היה משה אומר לו מן השמים הוא מה אני יכול לעשות לך כיוצא בו אתה אומר ואת פדויי השלשה [וגו'] (במדבר ג') אמר משה מה אני אעשה עכשיו כל אחד ואחד אומר פדאני לוי עשה משה תקנה נטל פתקים וכתב עליהם לוי ונטל פתקים וכתב עליהם כסף חמשת שקלים ובללם והטילם בקלפי אמר להם באו וטלו פתקיכם כל מי שנטל פתקו וכתוב היה עליו בן לוי אומר לו כבר אתה פדוי ומי שנטל פתקו וכתוב עליו כסף חמשת שקלים היה משה אומר לו צא ותן פדיונך ר' שמעון אומר במחנה נשתיירו לפי שראו את משה שמברר לו הזקנים אמרו אין אנו כדיי לגדולה זו הלכו והטמינו את עצמם אמר להם המקום אתם מעטתם עצמכם אני אגדל אתכם יותר מכולם בשבעים זקנים אומר ויתנבאו ולא יספו נתנבאו לפי שעה באלדד ומידד הוא אומר ויתנבאו במחנה שהיו מתנבאים עד יום מותן ומה היו אומרים משה מת ויהושע מכנים את ישראל לארץ ו) (ס"פ).

(צו) **וירץ הנער ויגד למשה** י"א זה יהושע כענין שנאמר ומשרתו יהושע בן נון נער

מאיר עין (צד) א) כ"ה בילק'. ב) בילק' ג' שמתמללין על מעותיהן אבל ר"ה ג' ופי' שמתמללין האוכל ומתמעין על מעותיהן. ג) ובילק' ובמכילתא בשלח פ"ד וביומא ע"ה: איתא להפך דכשרים מתו מיד ורשעים עד חדש ימים ועיין ברש"י. ד) ובילק' ליתא ג"כ:

(צה) א) עיין מנחות ע"ב. ועיין כל זה בספרי דברים פיס' ל"א. ב) במקרא כתוב מ י ס. ג) בתמיה מפי' ר"ה ולר' לג' עפ"י התוספתא בסוטה פ"ו. ד) עיין בילקוט ובתוספתא סוטה פ"ו וברש"י ובתרגומים ול"ע. ה) לפנינו כתוב וירד ה' בענן. ו) עיין סנהדרין י"ז. ובירושלמי סנהדר' פ"א ה"ד ובתנחומא ורבה בפרשה ובתרגומים ורש"י:

(שמות ל"ג) ר"ש אומר הרי הוא אומר ויען יהושע בן נון משרת משה הא לא היה ראשון יהושע א):

אדני משה כלאם אמר רבוני כלאם מן העולם (ובני) [לבני] ב) אדם שמבשרים בשורה זו רעה רבי אמר ג) אוסרם בזיקים ובקולרות כמה שנאמר ונתתם אותו בית הכלא (ירמיה ל"ז) ד):

ויאמר לו משה המקנא אתה לי א"ל יהושע בך אני מקנא לואי אתה כיוצא (בו) [בי] ה) ולואי כל ישראל כיוצא בך מי יתן את כל עם יי' נביאים: ו)

ויאסף משה אל המחנה ז) מלמד שלא הביא עליהם הפורענות עד שנכנסו כל הצדיקים במחנה: (סליק פיסקא).

(צז) ורוח נסע מאת יי' [ויגז שלוים] מלמד שהיתה פורחת כגזים האלו של צמר:

ויגז שלוים מן הים יש אומרים הרגה בירידתה יותר ממה שהרגה באכילתה א):

ויטוש על המחנה כדרך יום כה כלפי צפון וכדרך יום כה כלפי דרום רבי שמעון אומר כדרך יום כה מלמעלן וכדרך יום כה מלמטן:

וכאמתים על פני כל הארץ ב) מלמד שהיתה פורחת ועולה על רום מן הארץ ב' אמות כדי שלא יהיו מצטערים עליהם בשעת לקיטתה ג): (סליק פיסקא).

(צח) ויקם העם כל היום ההוא וגו' אל תהי קורא הממעיט אלא הממעט א) העצלים והחיגרים שבהם כנסו להם מאה כור ב):

וישטחו להם שטוח רבי יהודה אומר אל תהי קורא וישטחו אלא וישחטו מלמד שטעונים שחיטה ג) רבי אומר אין צריך שהרי כבר נאמר וימטר עליהם כעפר שאר [וכחול ימים עוף כנף] (תהלים ע"ח) מלמד שטעונין שחיטה ד) ומה ת"ל וישטחו להם שטוח מלמד שהיתה עשויה משטיחים משטיחים סביבות המחנה:

[הבשר עודנו בין שניהם] יכול כדרך שכנסו הימנו הרבה כך אכלו ממנו הרבה ת"ל הבשר עודנו בין שיניהם כיון שהיה נותנו לתוך פיו לא היה מתחיל לפסקו עד שנשמתו יוצאה כענין שנאמר לא זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם ואף אלהים עלה בהם ויהרוג במשמניהם (שם):

ואף ה' חרה בעם [וגו'] מלמד ששלח עליהם המקום מכה קשה שלא היה כיוצא בזו מיום שיצאו ממצרים:

ויקרא שם המקום ההוא קברות התאוה ה) יכול שהיה שמו מקודם ת"ל כי שם קברו את העם המתאוים על מה שאירע נקרא ולא היה שמו מקודם ו):

מקברות התאוה נסעו העם חצירות הרי זו היתה בשעה שנצטרעה מרים ז) (סליק פיסקא).

(צט) ותדבר מרים ואהרן במשה אין דבר בכל מקום אלא לשון קשה וכן הוא אומר דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות (בראשית מ"ב) וידבר העם באלהים ובמשה (במדבר כ"א) הא אין דבר בכל מקום אלא לשון קשה ואין אמירה בכל מקום אלא תחנונים וכן הוא אומר ויאמר אל נא אחי תרעו (בראשית י"ט) ויאמר שמעו נא דברי (במדבר י"ב):

ותדבר מרים ואהרן במשה מלמד ששניהם דברו בו אלא שמרים פתחה בדבר שלא היתה מרים (יכולה) [רגילה] א) לדבר בפני אהרן אלא מפני צורך השעה כיוצא בו אתה אומר ובאת אתה וקראת את המגילה אשר כתבת אתה מפי ירמיהו (ירמיה ל"ו) ב) ולא שהיה ברוך רגיל לדבר בפני ירמיה אלא מפני צורך [השעה]:

מאיר עין (צו) א) עיין בילק' וברבה ובתנחומא ורש"י. ב) כ"ה בילק' ושם איתא בניבוני בשורה רעה זו. ג) בילק' ג' דבר אחר וכ"ה ברש"י. ד) המקרא שלפנינו הוא כי נתנם אותי אל בית הכלא ועיין סנהדרין י"ז. ובת"א ות"י. ה) כ"ה בילק' וכן הגיה בז"א ובכת"י ג' הלוואי בני אתה כיוצא בי. ו) לשון המקרא ומי יתן כל עם וגו'. ז) במקרא כתוב ויאסף בכפעל:

(צז) א) פי' הז"ל דגים ויגז שהיו גוזזים כאשם וע' בת' יונתן. ב) במקרא כתוב על פני הארץ. ג) עיין במכילתא בשלח פ"ד ובת"י:

(צח) א) וכ"ה בכת"י ופי' ר"ה דהיינו דממעט בהליכתו אבל בילק' ג' הממועט הפוזין וקטעין והחגרין שבהן וכו' ועיין בת"י. ב) כתב ר"ה כמדומה לו מאה איפות ונבעי ליה למתני משום דחומר הוי עשרה איפות דהכוס להו עשרה חמרים מאה איפות. ג) דעופות ניכהו דיש שחיטה לעוף מן התורה מפי' ר"ה. ד) וכיון דעופות הוי טעונין שחיטה מפי' ר"ה ועיין יומא ע"ה: ה) במקרא כתוב ויקרא את שם. ו) לעיל פי' פ"ו. ז) עיין לקמן פי' ק"ו ובמכילתא בשלח פ"ד ובפי' הרמב"ס על התורה בפרשה.

(צט) א) כ"ה בילק'. ב) לפנינו כתוב ובאת אתה וקראת במגלה אשר כתבת מפי את דברי ה' וגו'.

ותדבר מרים ואהרן במשה מנין היתה מרים יודעת שפירש משה מפריה ורביה אלא שראתה צפורה שאינה מתקשטת בתכשיטי נשים אמרה לה מה לך שאין את מתקשטת בתכשיטי נשים אמרה לה אין אחיך מקפיד בדבר לכך ידעה מרים ואמרה לאחיה ושניהם דברו בו [ר' נתן אמר מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר וירץ הנער כיון ששמעה צפורה אמרה אוי לנשותיהם של אלו בכך ידעה מרים ואמרה לאחיה ושניהם דברו בו] ג) והרי דברים ק"ו ומה מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה לגנאי אלא לשבח ולא למעט מפריה ורביה אלא לרבות ד) בינה לבין עצמה כך נענשה המתכוון לדבר בחבירו לגנאי ולא לשבח ולמעט מפריה ורביה ולא לרבות (בינה) [בינו] לבין אחרים ולא בינו לבין עצמו עאכ"ו ה) ודברים ק"ו ו) עוזיה המלך שלא נתכוון ליטול לו גדולה ולא בשביל כבוד עצמו אלא בשביל קונו כך נענש המתכוין ליטול לו גדולה בשביל כבוד עצמו ולא בשביל קונו עאכ"ו:

על אודות האשה הכושית מגיד הכתוב שכל מי שהיא רואה אותה היה מודה בנויה וכן הוא אומר אבי מלכה ואבי יסכה (בראשית י"א) ז) אלא שהכל סוכים ביופיה שנאמר ויראו אותה שרי פרעה ויהללו אותה אל פרעה (שם י"ב) ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר צפורה צפו וראו מה נאה:

האשה הכושית וכי כושית היתה אלא ח) מדיינית היתה שנאמר ולכהן מדין שבע בנות (שמות ב') ומה ת"ל כושית מה כושי משונה בעורו כך צפורה משונה בנויה יותר מכל הנשים כיוצא בו אתה אומר שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני (תהלים ז') וכי כושי היה אלא מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במראיו שנאמר משכמו ומעלה גבוה מכל העם (שמואל א' ט') כיוצא בו אתה אומר הלא כבני כושים אתם לי בני ישראל (עמוס ט') וכי כושים היו אלא כושי משונה בעורו אף ישראל משונה במצוות יותר מכל אומות העולם כיוצא בו אתה אומר וישמע עבד מלך הכושי איש סרים (ירמיה ל"ח) וכי כושי היה אלא מה כושי משונה בעורו כך היה ברוך בן נריה משונה במעשיו יותר מכל בני פלטין של מלך ט):

כי אשה כושית לקח למה נאמר י) לפי שהוא אומר על אודות [האשה] הכושית אלא מה ת"ל כושית לקח יש לך נוחה ביופיה ולא במעשיה ולא ביופיה כמה שנאמר נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם (משלי י"א) זאת נאה נוחה בנויה ונוחה במעשיה לכך נאמר אשה כושית לקח יא): (סליק פיסקא).

(ק) **ויאמרו הרק אך במשה** [דבר ד'] והלא אף עם אבותינו דבר הקב"ה ולא פירשו מפריה ורביה:

הלא גם בנו דבר ולא פירשנו מפריה ורביה א):

וישמע ה' מלמד שלא היתה שם בריה אלא בינו לבין עצמו דברו בו [שנאמר] ב) וישמע ה' ר' נתן אומר אף בפניו של משה דברו בו שנאמר וישמע ה' והאיש משה אלא שכבש משה על הדבר: (סליק פיסקא).

(קא) **והאיש משה עניו מאד** עניו בדעתו א) אתה אומר עניו בדעתו או עניו בגופו תלמוד לומר ועשית לו כאשר עשית לסיחון מלך האמורי (ולעוג מלך הבשן) (במדבר כ"א) ירד על סיחון והרגו על עוג והרגו ב) ד"א עניו מאד עניו בדעתו אתה אומר עניו בדעתו או עניו בממונו ת"ל (והאיש משה עניו מאד) [גם האיש משה גדול מאד (שמות י"א) וכן] ג) מצינו שהספיר של לוחות של משה היה שנאמר בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות

מאיר עין ג) כצ"ל עפ"י ילק' ורבי"ע ע"ש וכן הגיה בז"א. ד) ובאחיה הקטן ויותר יבינה לבין עצמה של וישמע ד' כך נענשה כ"ה בילק'. ה) במי שגדול ממנו ולפני אחרים עאכו"כ כ"ה בילק' ועיין ספרי דברים פי' רע"ה ולקמן פי' ק'. ו) ועוד ק"ו כ"ה בילק'. ז) כ"ל לג' והלא שרה שמה אלא וכו' ועיין מגילה י"ד. וסנהדרין ס"ט: ח) בילק' והלא מדיינית היתה. ט) ועיין מועד קטן ט"ז: ובילק' ירמיה ל' שכ"ו ובתרגום יונתן. י) בילק' ג' עוד למה נאמר והלא כבר נאמר על אודות וגו' מת"ל וכו' יש לך אשה נאה ביופיה ולא במעשיה וכו' זו נאה בנויה ונאה במעשיה וכו'. יא) הז"א מוחק מלת נוחה וג' זאת נאה בנויה ומ"כ דה"פ זאת היא נאה שהיא נוחה בנויה ובמעשיה.

(ק) א) כלו' דהכי תמיהות ניכהו ולרם תרוייהו ב) כ"ה בילקוט.

(קא) א) שהיה דברו בנחת עם הבריות מפי' ר"ה ועיין בת"י. ב) בילקוט ג' ומה ת"ל והאיש משה עניו מאד עניו בדעתו או עניו בממונו וכו'. ג) כ"ה בילקוט ובכת"י ופי' ר"ה מדכתיב ויתן ד' את חן העם דהעשירו מביזת מצרים והדר כתיב גם האיש משה גדול מאד משמע דאיהו נמי עשיר הוה ואפשר נמי לקיים הגי' כמו שהיתה בספרים אלא של"ל ומליכו וה"ק כיון דכתיב עניו מאד והא א"א לומר שהרי מלינו שהיה עשיר,

אבנים (דברים י׳) [ובמקום אחר הוא אומר והלוחות] (והלא) מעשה אלהים (היה שנאמר) [והמה (שמות ל״ב) ואומר] ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (שם כ״ד) מקיש מעשה למעשה מה מעשה האמור להלן של ספיר אף מעשה האמור כאן של ספיר ד):

מכל אדם אשר על פני האדמה ה) ולא מאבות רבי יוסי אומר אף מאבות מכל אדם ולא ממלאכי השרת ו): (סליק פיסקא).

(קב) **ויאמר ה׳ פתאום** ר״ש בן מנסיא או׳ פתאום נתירא משה בפתאום וידבר עמו א):

צאו שלשתכם אל אהל מועד מלמד ששלשתם נקראו בדבור אחד מה שאין הפה יכולה לדבר ומה שאי אפשר אוזן לישמוע וכן הוא אומר וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר (שמות כ׳) אחת דבר אלהים שתים זו שמענו (תלים ס״ב) הלא כה דברי כאש נאם ה׳ [וגו׳] (ירמיה כ״ג) ב):

וירד י״י בעמוד ענן שלא כמדת ב״ו מדת ב״ו כשהוא יוצא למלחמה יוצא בבני אדם מרובים וכשהוא יוצא לשלום אינו יוצא אלא בבני אדם מועטים אבל הקב״ה כשהוא יוצא למלחמה אינו יוצא אלא יחידי שנאמר ה׳ איש מלחמה (שמות ט״ו) וכשהוא בא בשלום באלפים וברבבות הוא בא שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן (תלים ס״ח):

ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם מפני מה לא יצא משה עמהם שלא יהיו ישראל אומרים אף משה היה עמהם בכלל הכעס ד״א בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שכל זמן שאדם רוצה לדבר לחבירו לא יאמר לו קרב אליך אלא מושכו במה שרוצה ומדבר עמו ג) ד״א שלא ישמע גנותו של אהרן ד״א שאין אומרים שבחו של אדם בפניו ר״א בן עזריה אומר מצינו שאומר מקצת שבחו של אדם בפניו שכן מצינו בנח כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה (בראשית ז׳) ושלא בפניו הוא אומר אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים היה בדורותיו (שם ו׳) ר״א בנו של ר״י הגלילי אומר מצינו שאומרים מקצת שבחו של מי שאמר והיה העולם שנאמר אמרו לאלהים מה נורא מעשיך (תלים ס׳) אם אומר מקצת שבחו של מי שאמר והיה העולם ק״ו לב״ו ד): (סליק פיסקא).

(קג) **ויאמר שמעו נא דברי** אין נא אלא לשון בקשה והרי דברים ק״ו ומה אם מי שאמר והיה העולם דבר בתחנונים ק״ו לב״ו ר״ש בן יוחי אומר מה ת״ל שמעו נא דברי אלא שבקשו ליכנס לתוך דברי המקום אמר להם המתינו לי עד שאדרוש ק״ו שלא יהי׳ אדם נכנס לתוך דברי חבירו:

אם יהיה נביאכם ה׳ במראה אליו אתודע [וגו׳] או כשם (שאינו) [שאילו] א) בחלום ובחזיון כך היה מדבר עם משה ת״ל לא כן עבדי משה:

בכל ביתי נאמן הוא חוץ ממלאכי השרת רבי יוסי אומר אף ממלאכי השרת:

פה אל פה אדבר בו (במלאכה ולא בחידות) [פה אל פה] ב) אמרתי לו לפרוש מן האשה ג):

במראה זו מראה דיבור ד) אתה אומר מראה דיבור או אינו אלא מראה שבינה ת״ל ויאמר לא תוכל לראות פני כי לא יראני האדם וחי (שמות ל״ג) רבי עקיבא אומר האדם כשמועו וחי אלו מלאכי השרת אר״ש התימני איני כמבטל דברי ר״ע אלא כמוסיף על דבריו אדם כשמועו וחי אלו חיות הקודש מלאכי השרת רבי אלעזר ברבי יוסי אומר לא שאינן רואים אלא אף שאינן שומעים שנאמר ותשאני רוח ואשמע אחרי קול (יחזקאל ג׳) ה) ומה תלמוד

מאיר עין ד) כ״ה בילקוט ובכת״י כאשר הגהתי אלא דבילקוט ג׳ מלינו שהפסולת של לוחות ועיין לעיל פיס׳ ע״ב ובנדרים ל״ח. ובילקוט דברים ר׳ תת״כד ושמות ר׳ שנ״ב ובפדר״א פמ״ו ועיין שמות רבה פמ״ו וברבה דברים סוף פ״ג. ה) במקרא כתוב מכל האדם. ו) בילקוט ליתא אף מאבות ולא ממלאכי השרת:

(קב) א) בילקוט ג׳ פתאום שנתיירא משה בפתאום נדבר עמו ופי׳ הז״ר לפי שנתיירא משה שמא ידבר עמו פתאום ויהא טמא קרי לפיכך נדבר עמו פתאום. ב) ודרשינן מה פטיש מחלק לכמה ניצוצות וכו׳ מפי׳ ר״ה. ג) בילקוט ג׳ שכ״ז שאדם רוצה לדבר עם חבירו אל יאמר לו קרב אלי אלא מושכו במה שרוצה לדבר עמו ונ״ל פירושו דדרש מדלא כתיב לאהרן משמע דזהו הוא התחלת הדבור ומזה למד שימשוך את חבירו בדבר שרוצה לדבר עמו ולא יאמרו שיקרב אצלו והז״ר הגיה בילקוט קרב אליך כמו בספרי שלפנינו ופי׳ עפ״י הספרי זוטא שהביא בילקוט שלא נוה משה לצאת אלא קרא לאהרן ומרים אליו ומזה למד שלא יאמר לא׳ קרב אליך כדי לדבר עם האחרים אלא מושך האחרים אצלו. ד) בראשית רבה פל״ב ועיי״ש:

(קג) א) כצ״ל לג׳ ובז״א ג׳ שאני מדבר עם שאר נביאים. ב) כ״ה בילקוט. ג) אדר״נ פ״ב ועיין יבמות ס״ב. שבת פ״ז. ד) שהיה רואה ומבין דבורו של הקב״ה בפי׳ לא כעין משל וחדה מפי׳ ר״ה. ה) ובכת״י ג׳ אלא שאינן יודעין היכן שכינה שנאמר ותשאני וגו׳ כבוד ה׳ ממקומו:

לומר כי לא יראני האדם וחי כשהוא חי אינו רואה אבל רואה הוא בשעת מיתה וכן הוא אומר לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה (תהלים כ"ב) ו):

ולא בחידות למה נאמר לפי שהוא אומר בן אדם חוד חידה (יחזקאל י"ז) או כשם שאני מדבר עם הנביאים בחידות כך אני מדבר עם משה בחידות ת"ל [ולא בחידות] ז):

ותמונת ה' יביט זה מראה אחוריים אתה אומר זה מראה אחוריים או אינו אלא זה מראה פנים ת"ל והסירותי את כפי וראית את אחורי (שמות ל"ג) [זה מראה אחוריים ופני לא יראו (שם) אילו מראה פנים ואומר] ויפרוש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור (יחזקאל ב') והלא אף קלי הדעת וההדיוטות עושים כן (כותבים) ומה ת"ל פנים ואחור פנים בעוה"ז ואחור לעוה"ב פנים בשלוותם [של רשעים] ח) ויסורים של צדיקים בעוה"ז ואחור מתן שכרן של צדיקים ופורענותם של רשעים לעוה"ב וכתוב עליה קינים והגה והי (שם) קינים של רשעים שנאמר קינה היא וקוננוה (שם ל"ב) והגה של צדיקים שנאמר עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור (תהלים צ"ב) והי של רשעים שנאמר הוה על הוה באה (יחזקאל ז') ט):

ומדוע לא יראתם [וגו'] אין ת"ל בעבדי במשה אלא שדברתם בי דברתם בעבדי במשה י) משל להד"ר למלך ב"ו שהיה לו אפוטרופוס במדינה והיו בני המדינה מדברים בפניו א"ל המלך לא בעבדי דברתם אלא בי דברתם וא"ת אין מכיר במעשיו יא) זה קשה מן הראשונה: (סליק פיסקא).

(קד) ויחר אף ה' בם וילך מאחר שהודיעם סרחונם אח"כ גזר עליהם נדוי והרי דברים ק"ו ומה אם מי שאמר והיה העולם לא כעס על בשר ודם עד שהודיעם סרחונם ק"ו על בשר ודם שלא יכעוס על חבירו עד שיודיעו סרחונו רבי נתן אומר הודיעם סרחונם ואח"כ גזר עליהם נדוי שלא יאמרו כדרך שאמר איוב הודיעני על מה תריבני (איוב י'):
(סליק פיסקא).

(קה) והענן סר מעל האהל משל למלך בשר ודם שאמר לפדגוג רדה את בני אבל משאלך לי רדהו מפני שרחמי האב על הבן והרי רבדים ק"ו אם חס המקום על הצדיקים בשעת כעס ק"ו בשעת רצון שנאמר כה אמר ה' בעת רצון עניתיך (ישעיה מ"ט):

והנה מרים מצורעת כשלג מלמד שנצטרעה (כעוזה) [בעזה] א) ללמדך שנקי בשר (היו) [היתה] וכן הוא אומר ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיקך [וגו'] ללמדך שנקי בשר (היו) [היה] (שמות ד'):

ויפן אהרן שנפנה מצרעתו ר"י בן בתירה אומר עתיד ליתן את החשבון (על) [כל] מי שאמר נתנגע אהרן אם מי שאמר והיה העולם כסה עליו ואתה מגלה עליו ועתיד ליתן את החשבון (על) [כל] מי שאומר צלפחד מקושש היה אם מי שאמר והיה העולם כסה עליו ואתה מגלה עליו ועתיד ליתן את הדין מי שאמר עקביא בן מהללאל נתנדה ב):

ויפן אהרן אל מרים [והנה מצרעת] מגיד הכתוב שכל זמן שהיה רואה אותה היתה פורחת בה:

ויאמר אהרן אל משה בי אדני [וגו' אשר נואלנו וגו'] א"ל אם שוגגים היינו מחול לנו כמזידים ג):

אל נא תהי כמת מה המת מטמא באוהל אף מצורע מטמא בביאה ד) אמר אהרן נמצאתי מפסיד לאחותי שאיני יכול לא לסוגרה ולא לטמאה ולא לטהרה לפי דרכינו למדנו שהיה אהרן דורש אין אדם רואה בנגעי קרוביו ה):

אשר בצאתו מרחם אמו מרחם אמנו אלא שכינה הכתוב בדבר:

ויאכל חצי בשרו חצי בשרנו היה צריך לומר כענין שנאמר כי אחינו בשרנו הוא (בראשית ל"ז) ו):

מאיר עין ו) עיין ילקוט תהלים כ' תרפ"ח ובילקוט שמות כ' שנ"ו. ז) כ"ה בילקוט. ח) וכ"ה בילקוט. ט) עיין עירובין כ"א ובאדר"נ פכ"ה. י) כלומר שדברתם במשה ודברתם בעבדי והוא כמו שדברתם בי ובילקוט גרס אלא תחת שדברתם בעבדי בי דברתם ועיין ברש"י. יא) בילקוט ג' ואם תאמרו איני מכיר מעשיו:

(קה) א) כ"ה ברבה ובכת"י וכ' כ"ה עזה כשלג וקשיא לו דתנא בספרא דבי רב דבגרמני עזה כרמית כהה ע"כ ול"כ דה"פ דמה בא להשמיענו באיזו לרעת לקתה אלא וודאי משמיענו דאע"ג דנקית בשר היתה נראית בה הלרעת כשלג שלא כדרך הטבע והרגל. ב) עיין שבת צ"ז. ובילקוט בשם ספרי זוטא. והא דעקביא בן מהללאל בעדיות פ"ה. ג) אעפ"י שאנו שוגגין מבקשין אנו מחילה כמזידין כן פי' הז"ר. ד) כלים פ"א. ה) עיין זבחים ק"ב. ובנגעים פ"ב: ו) אלא שכינה הכתוב ועיין בילקוט וברש"י ולעיל פיס' פ"ד.

ויצעק משה אל י"י (במדבר י"ב) **לאמר אל נא רפא נא לה** בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שכל זמן שאדם רוצה לבקש שאלותיו צריך שיאמר שנים שלשה דברי תחנונים ואחר יבקש שאלותיו (כלומר אל נא רפא נא לה בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ז):

[**אל ד' לאמר**] ח) (ויקר') [מה] ת"ל לאמר אלא שאמר לו השיבני אם מרפא אתה אם לאו עד שהשיבו הקב"ה ויאמר ה' אל משה ואביה ירוק ירק בפניה ר"א בן עזריה אומר בארבעה מקומות ביקש משה מלפני הקב"ה והשיבו לו על שאלותיו כיוצא בו אתה אומר וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי (שמות ו') אין ת"ל לאמר אלא שאמר לו השיבני אם אתה גואלם אם לאו עד שהשיבו הקב"ה עתה תראה את אשר אעשה לפרעה (שם) כיוצא בו אתה אומר ויאמר משה לפני ה' יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר (במדבר כ"ז) ט) שאין ת"ל לאמר אלא שאמר לו השיבני אם אתה ממנה פרנסים אם לאו עד שהשיבו המקום שנאמר ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון (שם) כיוצא בו אתה אומר ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר (דברים ג') אין ת"ל לאמר אלא שאמר לו השיבני אם אכנס לארץ אם לאו עד שהשיבו המקום רב לך (שם) אף כאן אני אומר אין ת"ל לאמר אמר לו השיבני אם מרפא אתה אם לאו עד שאמר לו הקב"ה ואביה ירק ירק בפניה י)

אל נא רפא נא לה מפני מה לא האריך משה בתפלה שלא יהו ישראל אומרים אחותו היא נתונה בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה ד"א לא זהו שמשה מתפלל והמקום שומע תפלתו כמה שנאמר ותגזר אומר ויקם לך (איוב כ"ב) ואומר אז תקרא וה' יענה (ישעיה נ"ח) שאלו תלמידיו את ר' אליעזר עד כמה יאריך אדם בתפלה א"ל אל יאריך יותר ממשה שנאמר ואתנפל לפני י"י כראשונה את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה (דברים ט': יח) ועד כמה יקצר בתפלה א"ל אל יקצר יותר ממשה שנאמר אל נא רפא נא לה יש שעה לקצר ויש שעה להאריך יב): (סליק פיסקא).

(קו) **ויאמר ה' אל משה ואביה ירוק ירק בפניה** ר' אחי בר' יאשיה אמר שתי נזיפות נזפה אלו אביה ב"ו נזף עד שתהא מובלמת ז' א) או מה אביה ב"ו שבעה מי שאמר והיה העולם ארבעה עשר דיו לבא מן הדין להיות כנדון מה אביה ב"ו ז' אף מי שאמר והיה העולם ז' ב):

תסגר הקב"ה הסגירה והקב"ה טימאה והקב"ה טיהרה ג):

שבעת ימים [וגו'] ללמדך שבמדה שאדם מודד בה מודדים לו מרים המתינה למשה שעה אחת שנאמר ותתצב אחותו מרחוק (שמות ב') לפיכך עיכב לה שכינה וארון כהנים ולוים וישראל ושבעה ענני כבוד שנאמר והעם לא נסע עד האסף מרים יוסף זכה בעצמות אביו ואין באחיו גדול הימנו שנאמר ויעל יוסף לקביר את אביו [וגו'] ויעל עמו גם רכב גם פרשים (בראשית נ') מי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה עצמו מי לנו גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא הקב"ה שנאמר ויקבור אותו בגיא בארץ נבו (דברים ל"ד) ד) ר' יהודה אומר אלמלא מקרא שכתוב אי אפשר [לאמרו הרי הוא אומר] ה) עלה אל הר העברים הזה הר נבו (שם ל"ב) זה נחלת בני ראובן שנאמר ובני ראובן בנו את חשבון ואת אלעלה ואת קריתים ואת נבו (במדבר ל"ב) ולא נקבר אלא בתוך נחלתו של גד שנאמר ולגד אמר ברוך מרחיב גד [וגו'] וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון (דברים ל"ג) אלא מלמד שהיה משה נתון על ידו של הקב"ה ארבעת מיל מחלקו של ראובן לחלקו של גד ומלאכי השרת מקלסים אותו ואומר' צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל (שם) ולא משה בלבד אלא כל הצדיקים אוספם שנאמר והלך לפניך צדקך וכבוד י"י יאספך (ישעיה נ"ח ו):

ואחר נסעו העם מחצרות וכי ב' חצרות היו שנסעו מזו וחנו בזו אלא כיון שנסעו ישראל לא הספיקו להלוך עד ששמעו שנצטרעה מרים וחזרו וחנו לאחריהם לכך נאמר ואחר נסעו העם מחצרות ז): (סליק פיסקא).

מאיר עין ז) הגהתי עפ"י הילקוט. ח) הגהתי עפ"י הילקוט. ט) בפנינו כתיב וידבר משה אל ד' לאמר וגו': י) לקמן פי' קל"ח ודברים פי' כ"ו. יח) לפנינו כתיב ארבעים יום וארבעים לילה. יב) עיין ברכות ל"ד. ובמכילתא בשלח פ' ויסע פ"א:

(קו') א) בילקוט ג' נזף בה גריכה שתהא נכלמת ז'. ב) עיין ב"ק כ"ה. ג) לקמן קריב היה מפי' ר"ה ועיין לעיל פיס' ק"ה ובאות ה'. ד) לפנינו כתיב בארץ מואב. ה) כ"ה בילקוט ובבת"י. ו) ומכילתא פ' ויהי בשלח וספרי דברים פי' שנ"ה ועי' בכ"ז ותוספתא סוטה פ"ד וסוטה ט': י"ג: וירושלמי סוטה פ"א ה"י עיי"ש. ז) עיין ברמב"ן ולעיל סוף פי' צ"ח ובאות ז'.

פרשת שלח

(קז) דבר אל בני ישראל כי תבאו אל ארץ מושבותיכם א) בא הכתוב ללמדך שלא נתחייבו ישראל בנסכים אלא מביאתן לארץ ואילך אחר ירושה [וישיבה] ב) הכתוב מדבר אתה או' אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בכניסתם לארץ מיד ת"ל כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם וירשתם אותה וישבתם בה (דברים י"ז) ג) הואיל ונאמרו ביאות בתורה סתם ופרט באחת מהם שאינו אלא לאחר ירושה וישיבה [אף כל לאחר ירושה וישיבה וללמדך] ד) (ללמדך) שבכל מקום שנאמר מושבותיכם בארץ הכתוב מדבר [דברי ר' ישמעאל] א"ל ר"ע לפי שהוא אומר שבת הוא ליי' [בכל מושבותיכם] (ויקרא כ"ג) ה) שומע אני בין בארץ בין בח"ל ו) א"ל ר' ישמעאל אין צריך מה מצות קלות נוהגות בח"ל ובארץ שבת חמורה אינו דין שתהא נוהגת בארץ ובח"ל ז) אמר אחד מתלמידי רבי ישמעאל בא הכתוב ללמדך שלא נתחייב היחיד בנסכים אלא מביאתן לארץ ח) ר"ש בן יוחי אומר בא הכתוב ללמדך על נסכים שיהו קרבים בבמה ט) אבא חנין אומר משום ר"א למה נאמר לפי שהיה בדין הואיל ומצינו שריבה כלי בית עולמים י) מכלי אהל מועד כך ריבה נסכ' בית עולמים מנסכי אהל מועד ת"ל ועשיתם אשה לה' עולה או זבח מגיד הכתוב שאע"פי שריבה [כלי] בית עולמים מכלי אהל מועד לא ריבה בנסכים:

ועשיתם אשה לה' [וגו'] שומע אני שכל הקרב לאשים יטעון נסכים ת"ל עולה אין לי אלא עולה מנין לרבות השלמים ת"ל זבח יא) משמע מביא אלו ומביא חטאת ואשם ת"ל לפלא נדר או נדבה יב) לא אמרתי אלא קדשים הבאים בנדר ובנדבה משמע מוציא אני את אלו ומוציא את עולת חובה הבאים ברגלים כשהוא אומר במועדיכם להביא את עולת חובה הבאים ברגלים מביא את עולת חובה הבאה ברגלים ומביא את חטאת חובה הבאה ברגלים ת"ל וכי תעשה בן בקר עולה או זבח [בן] בקר היה בכלל ויצא מוצא מן הכלל ללמד על הכלל מה בן בקר שהוא בא בנדר ובנדבה וטעון נסכים כך כל הבא בנדר ובנדבה יטעון נסכים יצאו חטאת ואשם שאין באין בנדר ובנדבה שלא יטענו נסכים יג):

לעשות אשה ריח ניחח לה' מן הבקר או מן הצאן יד) למה נאמר לפי שהוא אומר ועשיתם אשה עולה לה' עולה או זבח שומע אני אף עולת העוף יטעון נסכים ת"ל מן הבקר או מן הצאן יצאת עולת העוף שלא תטעון נסכים דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר אין צריך שהרי כבר נאמר או זבח מה זבח מין בהמה אף עולה מין בהמה ומה ת"ל לעשות ריח ניחח ליי' מן הבקר או מן הצאן לפי שהוא אומר ועשיתם אשה לה' עולה או זבח שאם אמר הרי עלי עולה ושלמים שומע אני יביא משניהם כאחת טו) ת"ל מן הבקר או מן הצאן מגיד שמביא מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו או יביא משניהם כאחת ת"ל ואם מן הצאן קרבנו (ויקרא א') טז) והרי דברים ק"ו ומה עולה חמורה כשרה לבא מין א' פסח הקל דין הוא שיכשר לבא מין אחד הא מה ת"ל מן הכבשים ומן העזים תקחו (שמות י"ב) מזה בפ"ע ומזה בפ"ע יז) איסי בן עקביא אומר לעשות אשה ריח ניחח ליי' מזה בפ"ע ומזה בפ"ע אתה אומר מזה בפ"ע ומזה בפ"ע או יביא משניהם כאחר אמרת ק"ו ומה כבשי

מאיר עין. קז) א) לפנינו כתוב ואמרת אליהם כי תבאו. ב) וכ"ה בכת"י. ג) ולפנינו כתוב כי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך וירשתה וישבתה בה ועיין קידושין ל"ז: ד) ככ"ל לג' ועיין קידושין ל"ז ע"א וע"ב והג"א גורס ללמדך שבכ"מ שנאמר מושבותיכם לאחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר. ה) עיין קידושין שם ברש"י והו'. ו) כלו' יאמר אלמוד ממושבותיכם דשבת דמושב בכ"מ משמע. ז) כלומר להכי לא הוה צריך קרא גבי שבת דק"ו הוא דשבת וקרא לענין אחר אתא ועיין קידושין שם. ח) לפרש דברי ר"י רבו קאתי ועיין בקידושין שם ברש"י ובזבחים קי"א. ובתוספתא שם. ט) רשב"י תלמידו של ר"ע עיין לעיל פי' ל"ה ולפרש דברי ר"ע רבו קאתי כנ"ל. י) עשרה שלחנות וכן שאר כלים מפי' ר"ה. ועיין ברמב"ן על התורה ובתו' מסכת קרבנות פי"ג ובתו' מנחות פ"ו ובילקוט בשם ספרי זוטא. יא) בכת"י ג' תודה מניין ת"ל או זבח וכ"ה במנחות ל': יב) לפנינו כתוב או בנדבה. יג) כלומר אפי' שעירי הרגלים שאין חטאת באה לעולם נדבה ועיין מנחות שם ולעיל פי' ל"ד. יד) לפנינו כתוב לעשות ריח ניחח. טו) כלומר דהו"א דמביא משניהם מבקר וצאן לעולה או משניהם לזבח אבל בקר לחודיה או צאן לחודיה לא. טז) עיין מנחות שם והג"א מוחק וגורס כפי הגמרא וא"ל. יז) כלומר א"כ הא דכתיב בפסח מן הכשבים ומן העזים נמי או או קאמר וכן נדרש במכילתא בא פ"ד עיי"ש.

עצרת שהם זקוקים לבא שנים כשרו לבא מין אחד עולה שאינה זקוקה לבא שנים אינו דין שתכשר לבא מין א' [לא אם אמרת בב' כבשי עצרת שמעט הכתוב את הבאתן לפיכך כשרו לבא מין אחד] יח) תאמר בעולה שריבה הכתוב (ע"ל) [את] הבאתה לפיכך לא תכשר לבא אלא מין שנים יט) והרי שעירי יום הכפורים [ושעירי ר"ח] כ) יוכיחו שריבה הכתוב (ע"ל) [את] הבאתם תכשר לבא מין א' לא אם אמרת בשעירי יו"הכ (שומע אני) שמיעט הכתוב בהבאתה ואין באים בכל השנה לפיכך כשרו לבא מין א' תאמר בעולה שריבה הכתוב (ע"ל) [את] הבאתה (וכשרה לבא בכל השנה) ובאה בכל ימות השנה [לפיכך לא תכשר לבא אלא מין שנים הרי חטאת תוכיח שריבה הכתוב את הבאתה וכשרה לבא בכל השנה] כא) וכשרה לבא מין א' והיא תוכיח לעולה שאף על פי שריבה הכתוב (ע"ל) [את] הבאתה ובאה בכל ימות השנה שתכשר לבא מין אחד לא אם אמרת בחטאת שמיעט הכתוב (ע"ל) [את] הבאתה ואינה באה בנדר ובנדבה כב) לפיכך (לא) תכשר לבא מין אחד תאמר בעולה שריבה הכתוב (ע"ל) [את] הבאתה ובאה בנדר ובנדבה לפיכך לא תכשר לבא אלא מין שנים הא מה כג) ת"ל לעשות אשה ריח ניחח לי"י [מן הבקר או מן הצאן] מזה בפ"ע ומזה בפ"ע כד):

והקריב המקריב אין לי אלא איש אשה מנין כה) תלמוד לומר והקריב המקריב מכל מקום:

והקריב המקריב [וגו'] ר' נתן אומר זה בנה אב לכל המתנדב במנחה שלא יפחות מעשרון ולוג שמן כו):

והקריב המקריב קרבן לה' [וגו'] ויין לנסך רביעית ההין כז) שמן לבילה ויין לנסך כח):

תעשה על העולה או לזבח למה נאמר לפי שהוא אומר ועשיתם אשה לי"י עולה או זבח שאם אמר הרי עלי עולה (הרי עלי מנחה) הרי עלי שלמי' שומע אני יביא נסך א' לשנים ת"ל תעשה על העולה או לזבח מגיד שמביא לזו בפני עצמו ולזה בפני עצמו אבא חנין אומר משום ר"א למה נאמר לפי שהיה בדין ומה אם במקום ששוה מעשה שור עולה למעשה כבש עולה לא שוה לו בנסכים מקום שלא שוה לו [מעשה] כבש עולה למעשה כבש שלמים אינו דין שלא ישוה לו בנסכים ת"ל תעשה על העולה או לזבח מגיד הכתוב (שאעפ"כ) [שאעפ"י] שלא שוה מעשה כבש עולה למעשה כבש שלמים שישוה לו בנסכים רבי נתן אומר תעשה על העולה זו עולת מצורע לזבח זו חטאתו או לזבח זו אשמו ר' יונתן אומר לכבש האחד להביא עולת יולדת שתטעון נסכים שלא שמענו בכל התורה כולה או אינו מדבר אלא באיל כט) כשהוא אומר או לאיל תעשה מנחה הרי איל אמור ומה ת"ל לכבש האחד להביא את עולת יולדת שתטעון נסכים שלא שמענו לה בכל התורה כולה ד"א לכבש האחד להביא את אחד עשר במעשר ל):

או לאיל תעשה מנחה בא הכתוב לחלק בין נסכי כבש לנסכי איל שהיה בדין בן בקר טעון נסכים ובן הצאן טעון נסכים אם למדתי שלא חלקה תורה בין נסכי עגל לנסכי שור כך לא תחלק בין נסכי כבש לנסכי איל ת"ל או לאיל תעשה מנחה בא הכתוב לחלק בין נסכי כבש לנסכי איל אבא חנין אומר משום ר' אליעזר למה נאמר שהיה כדין ומה אם במקום שריבה בנסכים לא ריבה (בן) [בין] עגל לשור מקום שמיעט בנסכים אינו דין שלא נרבה בין כבש לאיל ת"ל או לאיל תעשה מנחה מגיד הכתוב שאע"פ שמיעט בנסכים ריבה בין כבש לאיל לא) ד"א או לאיל תעשה להביא איל (עולה כו') [עולת כהן] לב):

מאיר עין יח) כצ"ל וכ"ה בילקוט ובכת"י ופי' שמיעט הכתוב הן שאינן באין אלא בעצרת. יט) דבכל יום היו מקריבין ב' תמידים לעולה. כ) כ"ה בכת"י שריבה את הבאתן דמקרבי בכל ר"ח וביה"כ וברגלים. כא) כ"ה בילקוט ובכת"י ופי' שריבה הבאתה דהיינו חטאת יחיד ופר משיח ופר עדה כל זה מפי' ר"ה. כב) כלומר בזה מיעט שאינה באה בנדר ונדבה. כג) הא מה בתמיה כלומר כיצד עלי לדון ת"ל וכו' וכהאי לישנא טובא איכא בברייתות וכה"ג מיפרשן כנ"ל. כד) הגהתי ופרשתי עפ"י הילקוט והכת"י וכן הגיה בז"א. כה) דכתיב בני ישראל אימא ולא בנות ישראל מפי' ר"ה. כו) עיין מנחות ק"ג. פ"ע. כז) במקרא כתוב קרבנו לד'. כח) עיין בילקוט בשם ספרי זוטא. כט) נ"ל דה"פ דילמא איירי קרא בכבש אעפ"י שהוא יותר מן שנה כיון דכתיב סתמא לאפוקי יולדות דדוקא בן שנתו. ל) ועיין כל זה במנחות צ"א ע"א וע"ב. לא) ת"ק סבר דקרא אתי למעט בנסכי כבש ואבא חנין סבר דקרא אתי לרבות בנסכי איל וליכא בינייהו מידי. לב) בילקוט ליתא להאי ד"א כלל ובז"א כתב לא ידעתי פרושו וכן ז"א כתב שבכ"י נמחק ול"נ לג' כהן והוא אילו של אהרן ביה"כ ועיין מנחות צ"א.

תעשה מנחה סולת שני עשרונים למה נאמר (להביא לג) שהיה בדין הואיל וכבש העומר טעון ב' עשרונות ואיל עולה טעון ב' עשרונות אם למדתי לכבש העומר שאף על פי שכפל עשרונתיו לא כפל נסכיו [אף איל העולה אעפ"י שכפל עשרונותיו לא כפל נסכיו] ת"ל [או] לאיל תעשה מנחה [וגו'] לד):

ויין תקריב לנסך שלישית ההין לה) שמן לבילה ויין לניסוך:

תקריב ריח ניחח לה' נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני:

וכי תעשה בן בקר בן בקר היה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל מה בן בקר שהוא בא בנדר ובנדבה וטעון נסכי' כך כל הבא בנדר ובנדבה יטעון נסכים יצאו חטאת ואשם שאין באים בנדר ובנדבה שלא יטענו נסכים לו):

עולה או זבח למה נאמר לפי שהיא אומר ועשיתם אשה לה' עולה או זבח שאם אמר הרי עלי עולה הרי עלי שלמים שומע אני יביא נסך אחד לשניהם ת"ל עולה או זבח מגיד הכתוב שמביא לזה בפני עצמו ולזה בפני עצמו או אפילו אמר הרי עלי ה' שוורים לעולה לז) ה' שוורים לשלמים שומע אני יביא נסך אחד לכולם ת"ל עולה או זבח מגיד שמביא לכל אחד ואחד בפני עצמו אבא חנין אומר משום רבי אליעזר למה נאמר שהיה בדין ומה אם במקום ששוה מעשה כבש עולה למעשה שור עולה לא שוה לו בנסכים (ק"ו שלא ישוה) [מקום שלא שוה] לח) מעשה שור עולה למעשה שור שלמים אינו דין שלא ישוה לו בנסכים ת"ל עולה או זבח מגיד הכתוב (שאעפ"כ) [שאעפ"י] שלא שוה מעשה שור עולה למעשה שור שלמים שוה לו בנסכים:

וכי תעשה בן בקר [וגו'] והקריב על בן הבקר [וגו'] ויין תקריב לנסך שמן לבילה ויין לניסוך:

אשה ריח ניחח לה' על גבי ספלים אתה אומר על גבי ספלים או אינו אלא על גבי האשים אם אמרת כן נמצאת מכבה את המנורה לט) והתורה אמרה אש תמיד תוקד (ויקרא ו') הא מה ת"ל אשה [ריח ניחח] לה' מ):

ריח ניחח לה' נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני:

ככה יעשה לשור האחד מגיד הכתוב שלא חלקה תורה בין נסכי עגל לנסכי שור שהיה בדין בן צאן טעון נסכים ובן הבקר טעון נסכים אם למדתי שחלקה תורה בין נסכי כבש לנסכי איל כך תחלק בין נסכי עגל לנסכי שור ת"ל ככה יעשה לשור האחד מגיד שלא חלקה תורה בין נסכי עגל לנסכי שור אבא חנין אומר משום רבי אליעזר למה נאמר שהיה בדין ומה אם במקום שמיעט בנסכים ריבה בין כבש לאיל מקום שריבה בנסכים אינו דין שריבה בין עגל לשור ת"ל ככה יעשה לשור האחד מגיד הכתוב שאף על פי שריבה (הכתוב) [בנסכים] לא ריבה בין עגל לשור מא):

או לאיל האחד למה נאמר שהיה בדין הואיל ומצינו (ומה במקום שמיעט בנסכי') שחלקה תורה בין נסכי בני שנה לנסכי בני שתים כך תחלק לנסכי בני שתים לנסכי בני ג' ת"ל או לאיל תעשה מנחה מגיד הכתוב שאע"פ שחלקה תורה בין נסכי בני שנה לנסכי בני ב' לא תחלק בין נסכי בני ב' לנסכי בני ג' מב):

או לשה בכבשים או בעזים למה נאמר שהיה בדין הואיל ומצינו שחלקה תורה בין נסכי כבש לנסכי איל כך תחלק בין נסכי כבשה לנסכי רחל [ת"ל] או לשה מג):

בכבשים או בעזים למה נאמר שהיה בדין הואיל ומצינו שחלקה תורה בין נסכי כבשים לנסכי איל כך תחלק לנסכי גדי או לנסכי תיש מד) ת"ל או בעזים מקיש גדול שבעזי' לקטן שבכבשים מה זה ג' לוגין אף זה ג' לוגין מה):

כמספר אשר תעשו אין לי אלא אלו תמורותיהם מנין (שנאמר) [ת"ל כמספר אשר תעשו] מו):

כמספר אשר תעשו שלא ימעיט או אם רצה לרבות ירבה ת"ל ככה תעשו לאחד

מאיר עין לג) וליתא גם בילקוט אבל בן ז"א כתב דבכת"י ג' להביא איל לעולה כו' שנמחק לעיל. לד) וכ"ה בילקוט ועיין מנחות פ"ט: לה) במקרא כתוב ויין לנסך לו) לעיל ושם נסמן. לז) כ"ה בילק'. לח) וכ"ה בילק'. לט) בכת"י ג' ג"כ הכי והז"א מחקו וג' האש ול"נ לג' המדורה, מ) קטועה היא ועיין זבחים ל"א: והוספתא סוכה פ"ג וברש"י על התורה והז"א נדחק והילק' משובש. מא) לעיל ועיין מנחות ל"א: מב) מנחות שם. מג) שם. מד) בכת"י בז"א בין נסכי גדי ובין נסכי תיש. מה) מנחות שם. מו) וכ"ה בכת"י ובילקוט.

כמספרם דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר כל האזרח יעשה ככה את אלה שלא ימעיט ולא ירבה ומה ת"ל כמספר אשר תעשו (וגו') יכול אם רצ' לכפול יכפול ת"ל ככה תעשה לאחד כמספרם מז) מכאן אמרו מערבים נסכי פרים בנסכי פרים נסכי אילים בנסכי אילים נסכי כבשים בנסכי כבשים של יחיד בשל צבור של יום בשל אמש אבל אין מערב' נסכי כבש בנסכי פרים ואילים מח) מכאן אמרו האומר הרי עלי יין (דהיינו לוג א' יביא ב' ב') יביא ג' ג' יביא (ד') ד' יביא (ה') ה' [לא] יביא ו' [יביא] מכאן ואילך יביא מט) כשם שהצבור מביא חובה כך יחיד (מתנדב) [מביא] חובה נ) ד"א ככה תעשו לאחד כמספר' להביא את י"א שבמעשר נא):

כל האזרח יעשה ככה [וגו'] למה נאמר לפי שהוא אומר ומעוך וכתות ונתוק וכרות (וגו' ומיד בן נכר לא תקריבו וגו') (ויקרא כ"ב) אלו אי אתה מקבל אבל אתה מקבל מהם (התמידים) [תמימים] נב) אחר שלמדנו שהגוי מביא עולה זכיתי לדין כבתחלה ישראל מביא עולה והגוי מביא עולה אי מה ישראל מביא נסכים נג) אף גוי מביא נסכים ת"ל כל האזרח יעשה ככה את אלה ישראל מביא נסכים ואין גוי מביא נסכים נד) מכאן אמרו גוי ששלח עולותיו ממדינת הים ולא שילח עמם נסכים יקרבו משל צבור נה): (סליק פיסקא).

(קח) וכי יגור [וגו'] אין לי אלא גר המתגייר גר שנתגייר מנין א) ת"ל או אשר בתוככם לדורותיכם:

ועשיתם אשה ב) מין הדמים אתה אומר מין הדמים או אינו אלא מין המנחה ת"ל ככם מה אתם מין דמים אף הגרים מין דמים אי מה ישראל בדם בהמה אף הגרים בדם בהמה ת"ל לכם (הקדשתים ולא הגרים הקדשתים בד' בהמה) [לכם הקישתים ולא הקישתים לדם בהמה] ג) רבי אומר מה ישראל שלא באו לברית אלא בג' דברים במילה ובטבילה ובהרצאת קרבן אף הגרים כיוצא בהם אי מה ישראל בדם (מילה) [עולה] ובזבחי שלמים אף הגרים בדם (מילה) [עולה] ד) ובזבחי שלמים ת"ל ועשה אשה ריח ניחח לה' אמרת צא וראה איזה מין דמים שכולו עולה לאשים ואין לך הימנו היתר אי אתה מוצא אלא בעולת העוף אמר להביא פרידה אחת אינו יכול שלא מצינו פרידה אחת קריבה בכל התורה כולה מכאן אמרו כל הקינין שבתורה חציין עולה חציין לחטאת חוץ מן הגר מפני שכולו לאשים ה):

כאשר תעשו כן יעשה למה נאמר לפי שהיה בדין הואיל ומצינו שחלקה תורה את קרבנות' כך תחלק את נסכיו ת"ל כאשר תעשו כן יעשה מה אתם ו' לפר וד' לאיל וג' לכבש אף הגרים כיוצא בהם: (סליק פיסקא).

(קט) הקהל [וגו'] אין לי אלא אנשים נשים מנין ת"ל הקה אחת יהיה לכם א):

ולגר הגר (להביא שנמעשה בישראל) [לפי שמעשה בישראל] ב) צריך להביא את הגרים:

חקת עולם לדורותיכם שינהוג הדבר לדורות:

[ככם] כגר יהיה לפני ה' למה נאמר לפי שנאמר והיה על מצח אהרן [וגו'] תמיד לרצון לפני ה' (שמות כ"ח ג) אין לי אלא הציץ מרצה לישראל לגרים מנין ת"ל ככם כגר יהיה לפני ה':

תורה אחת ומשפט אחד בא הכתב והשוה הגר לאזרח בכל מצות שבתורה:

(סליק פיסקא).

מאיר עין מז) ובכת"י ברלין שנ' ר' יונתן אומר אינו צריך שלא למעט שהרי כבר נאמר כל האזרח יעשה ככה את אלה יכול אם רצה לרבות ירבה ת"ל כמספר וג' יכול אם רצה לכפול וגו' ועיין בילקוט ובז"ר. מח) עיין מנחות פ"ט: ובתוס' מנחות צ' ובז"א רצה לג' עפ"י המתני' עיי"ש אבל בילקוט ג' כמו שלפנינו וכן לא הגיה בז"ר. מט) ועיין במנחות ק"ד. וק"ז. ובתוספתא דמנחות פי"ב ובילקוט ג' לוג לא יביא שנים לא יביא ג' יביא ד' יביא חמשה לא יביא ששה יביא מכאן ואילך כשם שהצבור ונראה שהוא ג"כ ט"ס וצ"ל מכאן ואילך יביא ולשון התוספתא מכאן ואילך אתה יכול לחלקו. נ) כ"ה בכת"י כלומר שאין חילוק בין צבור ליחיד בנסכי חובה אבל בילקוט ג' כך יחיד מתנדב נדבה וכן הגיה הז"א לפנינו ופי' לענין אם התנדב מנחה של ס"א עיין מנחות ק"ג: ועיין בילקוט בשם ספרי זוטא. נא) לעיל ושם נסמן. נב) ובז"א הגיה עולות עפ"י הילקוט. נג) נסכים למודיה בנדבה. נד) למודיה אלא אם זבח. נה) ועיין מנחות ע"ג: וברש"י ותו' שם ונסמן שם וזבחים מ"ה:

(קח) א) שנתגייר לפני הדבור דהיינו שיצא עמהן ממצרים מפי' ר"ה ול"נ שמתגייר מעצמו שנתגייר ע"י אחרים כגון גירי אריות. עיין בילקוט בשם ספרי זוטא. ב) במקרא כתוב ועשה אשה. ג) כ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א ועיין כריתות ט'. ד) וכ"ה בילקוט. ה) ועיין בכריתות שם ובתוספתא דכריתות פ"ק וביבמות מ"ו:

(קט) א) עיין לעיל סי' ק"ז. ב) כ"ה בילקוט ובכת"י ועיין לעיל סי' ל"ט. ג) במקרא כתוב כרצון להם:

קי) וידבר ה' אל משה [וגו'] בבאכם אל הארץ אשר אני מביא אתכם שמה ר' ישמעאל או' שינה הכתיב ביאה זו מכל ביאות שבתורה שבכל ביאות שבתורה הוא אומר והיה כי תבאו אל הארץ והיה כי יביאך ה' וכאן הוא או' בבואכם ללמדך שכיון שנכנסו לארץ מיד נתחייבו בחלה א):

אשר אני מביא אתכם שמה מכאן אתה אימר פירות ח"ל שנכנסו בארץ חייבים בחלה (ובמעשר ב) יצאו מכאן לשם ר' אליעזר מחייב ור' עקיבא פוטר ר' יהודה אומר אפי' פירות ח"ל שנכנסו לארץ ר' אליעזר פוטר שנ' והיה באכלכ' מלחם הארץ ג):

ומלחם הארץ] ד) למה נאמר לפי שהוא אומר ראשית עריסותיכם שומע אני אף שאר פירות [הנילושין] ה) במשמע הרי אתה דן נאמר כאן לחם (עוגי) ונאמר להלן לחם מה לחם האמור להלן חמשת המינין אף לחם האמור כאן חמשת המינין ואלו הן חיטי' ושעורי' וכוסמים ושבולת שועל ושיפון יצאו אורז ודוחן והפרגים והשומשמים שאינן באים לידי מצה וחמץ אלא לידי סרחון ו):

תרימו תרומה [לה'] בתרומה גדולה הכתוב מדבר או אינו אלא בתרומת חלה כשהוא אומר חלה תרימו תרומה הרי חלה אמורה הא מה אני מקיים תרימו (תרומת ה') [תרומה לה'] בתרומה גדולה הכתוב מדבר דברי רבי יאשיה רבי יונתן אומר לפי שהוא אומר [ראשית דגנך תירשך ויצהרך (דברים י"ח) חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות ת"ל תרימו תרומה לה' חובה ולא רשות] ז):

[ראשית ערסתכם למה נאמר לפי שהוא אומר] ח) והיה באכלכם מלחם הארץ שומע אני אף הקמחים במשמע ת"ל (מראשית) [ראשית] ערסתכם משיתערם מכאן אמרו אוכלים עראי מן העיסה עד שתתגלגל בחיטים ותטמטם בשעורי' גלגלה בחטי' וטמטמה בשעורי' האוכל ממנה חייב מיתה כיון שנותנת מים מגבהת חלתה ובלבד שתהא שם חמשת רבעים קמח ועוד כדי שיהיה כשיעור שאין מפרישים (קמח מן הקלא) [חלה מן הקמח] איזו היא גמר מלאכתה קרימתה בתנור דברי ר' עקיבא ר' יוחנן בן נורי אומר עד שיתגלגל בחיטים ומטמטם בשעורים ט) הרי שלא הפריש חלה מן העיסה שומע אני שלא יפריש חלה מן הלחם ת"ל והיה באכלכם מלחם הארץ י):

כתרומת גורן כן תרימו אותה מה תרומת גורן אחת אף חלה אחת יא) מה תרומת גורן (מדמעת) עולה באחד ומאה (אף זו אסו) [ואם] נפלה לתוך מאה מדמעת וחייבים בחומש אף תרומת חלה כיוצא בה דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר אתה מקישו לתרומת גורן סתומ' אני אקישנו לתרומת מעשר המפורשת א"ל ותינטל אחד מי' א"ל תינטל א"ל הרי הוא אומר כתרומת גורן כן תרימו אותה לתרומת גורן הקשתה ולא הקשתה לתרומת מעשר יב):

מראשית עריסותיכם למה נאמר לפי שהוא אומר ראשית עריסותיכם שומע אני את הראשונה שבעיסות ת"ל מראשית עריסותיכם מקצתה ולא כולה יג):

מראשית עריסותיכם להביא לקט שכחה ופאה שחייבים בחלה שהיה בדין ומה שאר הפירות שחייבים במעשר פטורים מן החלה לקט שכחה ופאה שפטורים מן המעשר אינו דין שיהו פטורים מן החלה תלמוד לומר מראשית עריסותיכם להביא לקט שכחה ופאה שחייבים בחלה יד):

מאיר עין (קי) א) עיין לעיל פי' ק"ז ובכתובות כ"ה. ובנדה מ"ז. ובירושלמי חלה פ"ב ה"א. ב) ובילקוט נמי ליתא. ג) דר' אליעזר אלחם הארץ קפיד והז"א מוחק מלת אפי' ומוסיף עפ"י הילקוט ור"ע מחייב שנאמר אשר אני מביא אתכם שמה אתם חייבין בין בפירות הארץ בין בפירות ח"ל ועיין בילקוט ובחלה פ"ב מ"א ובירושלמי שם. ד) וכ"ה בילקוט ובכת"י. ה) כ"ה בכת"י. ו) ועיין בתר' יונתן ולקמן סיס' קמ"ו ומכילתא בא פי"ז ופסחים ל"ה. ובירושלמי חלה פ"א ה"א. והז"א ג' שאינן באים לידי חימוץ עפ"י הילקוט וא"ל. ז) כ"ה בילקוט וכן הגיה בז"א ועיין לקמן פי' קכ"א. ח) כ"ה בילקוט והז"א הגיה מראשית עריסותיכם וכו' ואינו נכון. ט) בילק' ג' משתגלגל בחיטין ותטמטם בשעורים. י) ועיין חלה פ"ג מ"א ומשנה ו' ובירושלמי שם ופ"ב מ"ה ומשנה ו' וביבמות פ"ט. ובתוספתא חלה סוף פ"א. יא) בז"כ ובז"א פי' לענין חלת סוריא וכר"א בפ"ד מ"ז דחלה וא"כ אלא בא לומר דאין לה שיעור מדאורייתא כתרומה דתנה אחת פוטרת את הכרי וע"ז פליג ר' יונתן להקישה לתרומת מעשר. יב) הגהתי עפ"י הילקוט ועיי"ש וכן הגיה בז"א ועיין חלה פ"א מ"ט. יג) דהו"א דראשית משמע כשיבאו לארץ יתנו העיסה הראשונה תרומה ולשמעינן דראשית מקצתה ולא כולה משמע מפי' ר"ה ועיין ברש"י. יד) חלה פ"א מ"ג ועיין בירוש' שם.

מראשית עריסותיכם (לההוציא) [להוציא] טו) שאר פירות שפטורים מן החלה שהיה בדין ומה לקט שכחה ופאה שפטורים מן המעשר וחייבים בחלה שאר פירות שחייבים במעשר אינו דין שיהו חייבים בחלה ת"ל לחם מה לחם האמור להלן מחמשת המינים אף לחם האמור כאן מחמשת המינים טז):

מראשית עריסותיכם שומע אני אף עיסת תרומה ועיסת מעשר שני במשמע יז) ת"ל חלה תרימו תרומה את שמורם קודש והשאר חולין ולא שזה וזה קודש אבל אמרו עיסת מעשר שני בירושלים חייבת בחלה יח):

תתנו לה' תרומה למה נאמר לפי שהיא אומר חלה תרימו תרומה אבל לא שמענו שיעור חלה ת"ל תתנו לה' תרומה עד שיהא בה כדי מתנה לכהן מכאן אתה אומר שיעור חלה של בעל הבית אחד מכ"ד ושל נחתום אחד ממ"ח לפי שהאיש עינו יפה והאשה עינה רעה ובשתפחות לא תפחות ממ"ח יט) לכך נאמר תתנו לה' תרומה עד שיהא (בה כדי תרומה) [בזה כדי מתנה] כ) לכהן ובזה כדי מתנה לכהן מכאן אמרו בעל הבית שעושה משתה לבניו אחד מכ"ד והאשה שהיא עושה ומוכרת בשוק אחד ממ"ח נטמאת עיסתה שוגגת או אנוסה אחד ממ"ח נטמאת מזידה נוטלת אח' מכ"ד כדי שלא יהיה חוטא נשכר כא) רבי שמעון בן יוחי אומר אפילו לא עלה אלא א' מס' יצא ובלבד שלא יתכוון כב):

לדורותיכם להביא את עיסת שביעית שהיא חייבת בחלה שהיה בדין מה שאר פירות שחייבים במעשר ופטורים מן החלה עיסת שביעית שפטורה מן המעשר אינו דין שתהא פטורה בחלה והרי לקט שכחה ופאה יוכיחו שפטורים מן המעשר וחייבים בחלה והן יוכיחו לעיסת שביעית שאף על פי שפטורה מן המעשר שתהיה חייבת בחלה לא אם אמרת בלקט שכחה ופאה שמינם חייבים במעשרות לפיכך חייבים בחלה תאמר בעיסת [פירות] שביעית שמינן פטורים מן המעשרות כג) לפיכך תהיה פטורה מן החלה ת"ל לדורותיכם להביא את עיסת שביעית שתהא חייבת בחלה מכאן אמרו האוכל מעיס' שביעית עד שלא הורמה חלתה חייב מיתה כד): (סליק פיסקא).

(קיא) וכי תשגו ולא תעשו ע"ז היתה בכלל כל המצוות שהצבור מביאים עליה פר והרי הכתוב מוציאה מכללה להחמיר עליה ולדון בקבועה שיהא צבור מביא עליה פר לעולה ושעיר לחטאת לכך נאמרה פרשה זו א):

וכי תשגו ולא תעשו [וגו'] בע"ז הכתוב מדבר אתה אומר בע"ז או אינו אלא באחת מכל מצוות האמורות בתורה ת"ל והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה יחד הכתוב מצוה זו בפני עצמה ואיזו זו ע"ז אתה אומר ב) ע"ז או אינו אלא אחת מכל מצות האמורות בתורה ת"ל וכי תשגו ולא תעשו [את כל המצות האלה] באו כל המצות ללמד על מצוה אחת מה העובר על כל המצות פורק עול ומפר ברית ג) ומגלה פנים בתורה ד) (ואיזו זו ע"ז שפורק עול ומפר ברית) אף העובר על מצוה אחת פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים בתורה [ואיזו זו ע"ז שפורק עול ומפר ברית ומגלה פנים בתורה] ה) שנאמר לעבור בריתו [וגו'] (דברים י"ז) ואין ברית אלא תורה שנאמר אלה דברי הברית (שם כ"ח) ו) ר' אומר נאמר כאן כל ונאמר להלן כל ז) מה כל האמור להלן בע"ז מדבר אף כל האמור כאן בע"ז מדבר:

אשר צוה ה' אל משה ח) מנין אתה אומר שכל המודה בע"ז כופר בעשרת הדברות ת"ל אשר דיבר ה' אל משה ולהלן הוא אומר וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר

מאיר עין טו) וכ"ה בכת"י ובילקוט ול"נ כג' מנין להוציא. טז) לעיל. יז) מ"ש חוץ לירושלים מפי' ר"ה. יח) תוספתא חלה פ"א ועיין סנהדרין קי"ב: יט) וכ"ה הטעם בירושלמי פ"ב דחלה ה"ז ובפי' הרמב"ם במשני' שם ועיין בתים' שם פ"א ונ"ע יותר דעת ר' יהודה ובילקוט גר' לפנינו הכי מכאן אמרו וכו' אר"י מ"ת אמרו חלה שבע"ה אחד מכ"ד ונחתום א' ממ"ח מפני שהאיש עינו יפה וכו' ועיי"ש. כ) וכ"ה בילקוט וג"כ דבריהם דלפנינו קטיעא היא והיא טעמייהו דחכמים דפליגי אר"י בתוספתא ובירושלמי שם ול"נ והכ"א לפי שעיסה בע"ה מעוטה ועיסת נחתום מרובה לכך נאמר וכו'. כא) עיין בחלה שם ובירושלמי. כב) עיין בתוס' שם ול"ע. כג) כלומר שאין חיוב מעשרות בכל הפירות של שנה זו ועיין בילקוט. כד' שביעית פ' מ"ט ועיין בכורות י"ב:

(קיא) א) עיין ברש"י ב) כ"ל כג' ד"א וכי תשגו וגו' בע"ז הכתוב מדבר אתה אומר וכו' והז"א ג' לעיל אתה אומר בע"ז או אינו אלא בכל מצות האמורות וכו' ועיין ברש"י. ג) שכרת הב"ה עם ישראל בהר סיני מפי' ר"ה. ד) דמחליף פניו בתורה שלא לקיימה מפי' ר"ה. ה) כ"ה בכת"י וכן הגיה הז"א. ו) ועיין בילקוט בשם ספרי זוטא ומכילתא בא פ"ה ובילקוט בא ר' קנ"ה ובהוריות ח'. ז) כאן כל המצות ולהלן כל תמונה מפי' ר"ה וכן פי' הז"א. ח) במקרא כתוב אשר דבר.

(שמות כ׳) אחת דבר אלהים (תהלים ס״ב) הלא כה דברי כאש נאם ה׳ (ירמיה כ״ג) ט) מנין אף במה שנצטוה משה שנאמר את כל אשר צוה ה׳ אלהים ביד משה י) מנין אף במה שנצטוו נביאים שנאמר מן היום אשר צוה ה׳ יא) ומנין אף במה שנצטוו אבות יב) ת״ל [מן היום אשר צוה ד׳] והלאה לדורותיכם יג) ומהיכן שהתחיל הקב״ה לצוות את האדם יד) שנאמר ויצו ה׳ אלהים על האדם (בראשית ב׳) מגיד הכתוב שכל המודה בע״ז כופר בעשרת הדברות ובמה שנצטווה משה ובמה שנצטוו הנביאים ובמה שנצטוו אבות וכל הכופר בע״ז מודה בכל התורה כולה טו):

והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה יחד הכתוב מצוה זו אמורה בפני עצמה ואיזו זו ע״ז טז):

ועשו כל העדה פר בן בקר [אחד לעלה] למה נאמר שהיה בדין ומה אם במקום שאין הצבור מביא פר לעולה מביא פר לחטאת יז) כאן שהצבור מביא פר לעולה אינו דין שמביא פר לחטאת ת״ל ועשו כל העדה פר [אחד לעלה]:

ומנחתו ונסכו [כמשפט] לעולה או אף לחטאת ת״ל כמשפט כסדר האמור יח):

ושעיר עזים אחד [לחטת] למה נאמר שהיה בדין ומה אם במקום שאין הצבור מביא פר לעולה מביא ב׳ שעירים לחטאת יט) כאן שהצבור מביא פר לעולה ואינו דין שיביא ב׳ שעירים לחטאת ת״ל ושעיר עזים אחד לחטאת:

וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל מנין אתה אומר שאם עיכב אחד מן השבטים כ) ולא הביא שהיה מעכב את הכפרה ת״ל וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל:

ונסלח להם שומע אני בין שוגג בין מזיד ת״ל כי שגגה היא ר״א אומר בא הכתוב לעשות זדון הצבור כשגגה לכך נאמר כי שגגה היא כא) רבי אומר מנין אתה אומר שאם היו מקצת צבור שוגגים ומקצת מזידים שיהו לפניו כשגגה ת״ל כי שגגה היא כב):

והם הביאו את קרבנם אשה לה׳ ר׳ יאשיה אומר שבט שעשה על הוראת בית (דין) [דינו] כג) ועשו שאר שבטים כד) מנין שיהו מביאים על ידיו ת״ל והם הביאו את קרבנם אשה לה׳ ר׳ יונתן אומר אין לי אלא שבט שעשה על הוראת בית (דין) [דינו] כה) (אותו שבט חייב) שהוא מביא כו) עשה על [פי] כז) הוראת בית דין הגדול מנין ששאר שבטים כח) מביאים על ידו שנאמר והם הביאו את קרבנם אשה לה׳ רבי יהודה אומר שבט שעשה על הוראת בית דינו אותו שבט חייב ושאר כל השבטים פטורים עשה על הוראת ב״ד הגדול אותו שבט מביא פר ושאר כל השבטים כט) מביאים ע״י ל) מה הן מביאים ע״י י״ב פרים ר״ש בן יוחי אומר פר אחד לב״ד לא) בד״א בשאר מצוות אבל בע״ז מתחייב פר ומתחייב שעיר [פר] לעולה ושעיר לחטאת לכך נאמר׳ פרשה זו לב): רוב השבט ככל השבט רוב הצבור ככל הצבור לג):

והם הביאו את קרבנם אשה לה׳ זו עולה וחטאתם זו חטאת על שגגתם זו חטאתן כשגגתן ומה לד) שגגתן ככל המעשים אף חטאתם ככל המעשים לה):

מאיר עין ט) ומקראות אלו נדרשין על עשרת הדברות שהן דבורו של הקב״ה בכמה מקומות ועיין לעיל פי׳ מ״ב. י) לפנינו כתוב אליכם ביד משה. יא) ובכת״י ג׳ ת״ל והלאה לדורותיכם. יב) דהיינו ז׳ מצות מפי׳ ר״ה. יג) כ״ה בכת״י. דמשמע דהתחיל הקב״ה לצוות דהיינו לאבות מפי׳ ר״ה. יד) ובילקוט ג׳ ומהיכן התחיל הקב״ה לצוות שנאמר וכ״ה בכת״י. טו) עיין הוריות ח׳; ובסנהדרין נ״ו: ובב״ר פט״ז. טז) הגר״א מוחק מלת אמורה וכן בילקוט ליתא. יז) בשאר עבירות חוץ מע״ז. יח) לעיל בפ׳ נסכים פי׳ ק״ז. יט) היינו ביה״כ ור״ח. כ) שחטאו בע״ז מפי׳ ר״ה. כא) בילקוט ג׳ לעשות זדון הצבור כשגגה שאפי׳ הן מזידין יהו לפניו כשגגה ת״ל וכו׳. כב) עיין הוריות ד׳: ול״ע. כג) כצ״ל וכ״ה בילקוט וברמב״ן על התורה. כד) מעלמא מפי׳ ר״ה. כה) כ״ה בילקוט ובכת״י. כו) כ״ה בילקוט וכצ״ל ועיין בז״ר ובז״א. כלומר אותו שבט לבדו. כז) וכ״ה בכת״י. כח) אם עשו מעצמם מפי׳ ר״ה. כט) אעפ״י שלא עשו מפ״י ר״ה. ל) וג׳ פלוגתות הן רי״א סבר דשאר שבטים שמעצמו מעצמם מביאין ע״י השבט שעשה עפ״י בית דינו ור׳ יונ׳ ור״י פליגי עליה דפטירין; וסבר ר׳ יונ׳ דשאר שבטים שעשו מעצמן מביאין ע״י השבט שעשה עפ״י ב״ד הגדול ופליג ר״י עליה וסבר דמביאין אעפ״י שלא עשו כיון ששבט א׳ עשה עפ״י ב״ד הגדול ועיין בהוריות ה׳: ובת״כ דהעלות פ״ד ובתוספתא הוריות פ״א ועיין בז״ר ובז״א שנדחקו. לא) בילקוט ג׳ רשב״י אומר י״ג שרשב״י אמר וכו׳. לב) בהוריות שם. לג) שם ג׳ ובירו׳ פ״א ה״ו. לד) פר העלם דבר של צבור ועיין זבחים מ״א. והז״א הגיה על שגגתם זו פר העלם דבר של צבור חטאתם כשגגתן וכו׳ וליתא לא בילקוט ולא בכת״י. לה) בילקוט בשם ספרי זוטא מה שגגתם עונה וידוי ותנופה וכפרתה מבפנים ושריפתה אבית הדשן אף חטאתם, ובילקוט ג׳ בכל המעשים.

ונסלח אין לי אלא אנשים נשים מנין ת"ל ונסלח לכל עדת בני ישראל [וגו' כי לכל העם] בשגגה:

ולגר הגר בתוכם לפי שמעשה בישראל צריך להביא את הגרים לו):

כי לכל העם בשגגה להוציא את המשיח לז) שהיה בדין הואיל והצבור מביאים קרבן על כל המצות ומביאים קרבן על ע"ז ומשיח מביא קרבן על המצות ומביא קרבן על ע"ז אם למדתי לצבור כשם שמביא קרבן על כל המצות [כך מביא קרבן על ע"ז] אף משיח (הואיל ומביא) [כשם שמביא] קרבן על כל המצות (יביא) [כך מביא] קרבן על ע"ז ועוד ק"ו ומה אם במקום שאין הצבור מביא פר לח) משיח מביא פר כאן שהצבור מביא פר [ושעיר] אינו דין שמשיח מביא פר [ושעיר] ת"ל כי לכל העם בשגגה להוציא את המשיח לט):

(סליק פיסקא):

(קיב) ואם נפש אחת תחטא בשגגה ע"ז היתה בכלל כל המצות שהיחיד מביא עליהם כשבה או שעירה נשיא שעיר משיח וב"ד מביאים פר הרי הכתוב מוציאה מכללם להחמיר עליה ולידון בקבועה שיהו יחיד ונשיא ומשיח מביאים עליה עז בת שנתה לחטאת לכך נאמרה פרשה זו א):

[ואם נפש אחת תחטא] ב) בע"ז הכתוב מדבר אתה אומר בע"ז הכתוב מדבר או אינו [אלא] באחת מכל מצות האמורה בתורה אמרת במה ענין מדבר בע"ז ג) ר' יצחק אומר בע"ז הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא באחת מכל מצות האמורות בתורה הרי אתה דן צבור [היה] ד) בכלל (היתה) והוציאו הכתוב מכללו ושינה את קרבנותיו ויחיד היה בכלל והוציאו הכתוב מכללו ושינה את קרבנותיו מה להלן בע"ז הכתוב מדבר אף כאן בע"ז הכתוב מדבר:

ואם נפש אחת תחטא בשגגה להוציא את המזידה:

והקריבה עז בת שנתה זה בנה אב כל מקום שנאמר עז צריך שתהא בת שנתה:

וכפר הכהן על הנפש השוגגת חטאים שבידו הם גרמו לו שיבוא לידי החטאת ה):

בחטאה בשגגה להוציא את דקדוקי ע"ז שהיה בדין ומה אם מצות קלות הרי הוא חייב על דקדוקיהם ו) ע"ז חמורה אינו דין שיהיה חייב בדקדוקיהן ת"ל (יחטאה) [בחטאה] בשגגה להוציא את דקדוקי ע"ז ז):

וכפר עליו ח) להוציא את הספק שהיה בדין ומה אם מצות קלות הרי הוא חייב על ספיקן ע"ז חמורה אינו דין שיהא חייב על ספיקם ת"ל לכפר להוציא את הספק ט) (ונסלח לו צבור ומשיח אין מביאין אשם תלוי י):

ונסלח לו סליחה (חמורה בכל) [גמורה ככל] סליחות שבתורה יא):

האזרח בבני ישראל למה נאמר לפי שהוא אומר כל האזרח בישראל ישבו בסוכות שומע אני אף הנשים במשמע ת"ל בבני ישראל זה בנה אב בכל מקום שנאמר אזרח (זכרים) [בזכרים] הכתוב מדבר יב) ד"א האזרח בבני ישראל למה נאמר שהיה בדין ישראל נצטוו על ע"ז (והגרים) [והגוים] יג) נצטוו על ע"ז אם למדתי לישראל שמביא על שגגת ע"ז אף (הגרים) [הגוים] מביאים על שגגת ע"ז ת"ל האזרח בבני ישראל ישראל מביא על שגגת ע"ז ואין (הגרים) [הגוים] מביאים על שגגת ע"ז יד):

תורה אחת יהיה לכם ליחיד ולנשיא ולמשיח שהיה בדין הואיל וצבור מביא קרבן על המצוות ומביא קרבן על ע"ז [ומשיח מביא קרבן על כל המצות ומביא קרבן על ע"ז]

מאיר עין לו) לעיל פי' ק"ט. לז) דאיני מביא אלא כיחיד. לח) בה"כ כלעיל לט) הגהתי עפ"י הילק' ועיין לק' פי' קי"ג.

(קיב) א) הוריות ז': ע'. ב כ"ה בילקוט. ג ינלמד בנוהה דדבר הלמד מענינו מפי' ר"ה. ד) כ"ה בילקוט ובכת"י. ה) הסגנת ומשמע דהרבה פעמים שגג מפי' ר"ה. בילקוט ג' גירסא לבית המטלה. ו) כגון המערה בעריה או הבא עליה שלא כדרכה ז"א. ז) כגון גיפוף ונישוק מפי' ר"ה וז"א ועיין בז"ר ועיין סנהדרין ס': וכ"ל דדרים מדכתיב בחטאה בתוספת ה' היא מורה על חטא גמור ועיין התרגומים. ח) לפנינו כתוב לכפר. ט) וכ"ל דדריש לה מיתור וכתב וכפר עליו משמע כפרה גמורה לאפוקי אשם תלוי שאינו כפרה גמורה י) עיין סנהדרין ס"ג: והוריות ח'. וצ"ע וכ"ל דדבור זה נמשך מגליון אל תוך הספר וכן בילקוט ליתיה ובעל הגליון בא לפרש הא דרשה דלהוציא הספק דכיון דקרא קאי במשיח איירי ע"כ ליכא כפרישי באשם תלוי דהא משיח אינו מביא אשם תלוי כלל. יא) וכ"ה בכת"י ובילקוט ופי' הז"ר דקמ"ל דבע"ז המביא יסח הקרבן עולה ויה"כ מכפר. יב) עיין לעיל פי' ק"ח ועיין ספרא פ' אמור פי"ז וסוכה כ"ח. וצ"ע. יג) כ"ה בכת"י ובילקוט דבני נח נצטוו על ע"ז מפי' ר"ה. יד) עיין בספרא וסוכה שם ולעיל פי' ק"א ובילקוט:

אם למדתי לצבור שכשם שמביא קרבן על כל המצות [כך] מביא על ע"ז [אף משיח כשם שמביא קרבן על כל המצות כך מביא קרבן על ע"ז] ועוד ק"ו ומה אם במקום שאין הצבור מביא פר [משיח מביא פר כאן שהצבור מביא פר] אינו דין שיהא המשיח מביא פר ת"ל תורה אחת יהיה לכם ליחיד ולנשיא ולמשיח [טו]:

ולעושה בשגגה [טז] ר"י בן בתירה אומר הרי כל העושה בשגגה בע"ז כעושה בזדון [יז] מה ע"ז מיוחדת מעשה שחייבים על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת אף כל העושה מעשה בשגגה מעשה שחייבים על זדונו כרת ועל שגגתה חטאת [יח]:

והנפש אשר תעשה ביד רמה זה המגלה פנים בתורה כמנשה בן חזקיה (את ה' הוא מגדף) [יט] שהיה יושב ודורש בהגדה של דופי לפני המקום אמר לא היה לו לכתוב בתורה [אלא] [כ] וילך ראובן בימי קציר חטים (בראשית ל') ולא היה לו לכתוב [אלא] ואחות לוטן תמנע (שם ל"ו) עליו מפורש בקבלה תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך (תהלים נ') כסבור אתה שמא כדרכי בשר ודם דרכי המקום אוכיחך ואערכה לעיניך (שם) בא ישעיה ופירש בקבלה הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבותות העגלה חטאה (ישעיה ה') [כא] תחילתו של חטא הוא דומה לחוט של כוכיא אבל סופו (הוים) [להיות] כעבותות העגלה חטאה [כב] ר' אומר העושה מצוה אחת לשמה אל ישמח על אותה מצוה [כג] שלסוף גוררת מצות הרבה והעובר עבירה אחת אל ידאג עליה לסוף שגוררת עבירות הרבה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירות [כד]:

את ה' הוא מגדף ר"א בן עזריה אומר כאדם שאומר לחבירו גררתה מן הקערה וחסרתה [כה] איסי בן עקביא אומר כאדם שאומר לחבירו גררתה את כל הקערה כולה ולא שיירתה ממנה כלום [כו]:

ונכרתה אין הכרתה אלא הפסקה:

הנפש ההיא מזידה דברי ר"ע:

מעמיה [כז] ועמה שלום [כח]:

כי את דבר יי' בזה [כט] זה צדוקי ואת מצותו הפר זה אפיקורוס ד"א כי את דבר י"י בזה זה המגלה פנים בתורה ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר מכאן אמר ר"א המודעי המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו אע"פ שיש בידו מצוות הרבה כדי הוא לדחותו מן העולם [ל] אמר כל התורה כולה אני מקבל חוץ מדבר זה [זהו] כי את דבר ה' בזה אמר כל התורה אמר מפי הקודש ודבר זה משה מפי עצמו אמרו [זהו כי דבר ד' בזה] [לא] ד"א כי דבר ה' בזה רבי מאיר אומר זה הלמד ואינו שונה לאחרים ר' נתן אומר זה היכול ללמוד ואינו לומד ר' נהוראי אמר זה שלא השגיח על ד"ת כל עיקר [לב] רבי ישמעאל אומר בע"ז הכתוב מדבר שנאמר כי את דבר ה' בזה שביזה על דבור הראשון שנאמר למשה מפי הגבורה אנכי ה' אלהיך [וגו'] לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (שמות כ') [לג]:

הכרת תכרת הכרת בעה"ז תכרת לעוה"ב דברי ר"ע א"ל ר' ישמעאל לפי שהוא אומר הכרת תכרת הנפש ההיא דברה תורה כלשון בני אדם [לד]:

עונה בה כל המתים במיתה מתכפרים אבל זו עונה בה כענין שנאמר ותהי עוונתם על עצמותם (יחזקאל ל"ב) או אפילו עשה תשובה ת"ל עונה בה ולא כל זמן שעשה תשובה וכן הוא אומר שחת לו לא בניו מומם (דברים ל"ב) כשמומם בם אינו בניו וכשאין מומם בם

מאיר עין טו) עיין לעיל פי' קי"א ובילקוט. טז) לפנינו כתוב לעשה ועיין בת"י. יז) כלומר אינו מביא חטאת אלא במעשה שאם בזדון עשאה הוי חייב כרת לאפוקי גידוף וניסוך. יח) ועיין הוריות ח'. והז"א מוחק וג' עפ"י הילקוט וא"ל ע"ש ואולי יש לג' ולעשה בשגגה והנפש אשר תעשה ביד רמה ריב"ב אומר הרי כל העושה בשגגה בע"ז כעושה בזדון וכו' וכדאקרי ריב"ל לבריה עיי"ש בהוריות. יט) ר"ה מוחקו. כ) כ"ה בכת"י. כא) לפנינו כתוב וכעבות. כב) עיין סנהדרין צ"ט: וסוכה נ"ב. כג) לבדה מפי' ר"ה. כד) אבות דר"נ פכ"ה ואבות פ"ד עיי"ש. כה) בכת"י גר' כאדם שאומר לחבירו גרפת את הקערה וכו'. כו) עיין כריתות ז': וירושלמי סנהדרין פ"ז ה"ט ול"ע והז"א ג' בדברי ראב"ע ולא חיסרת. כז) במקרא כתוב מקרב עמה. כח) לעיל פי' ע'. כט) לפנינו כתוב כי דבר ד' בזה. ל) בכת"י כדי הוא להדחות עיין סנהדרין צ"ט. שבועות י"ג. ירושלמי חלק ה"א אבות פ"ג ובאדר"נ פכ"ו עיי"ש ובת"י. לא) כ"ג הז"א ועיין סנהדרין שם. לב) עיין סנהדרין שם. לג) עיין סנהדרין שם ובהוריות ח'. וברש"י שם ד"ה תורה אחת עיי"ש ועיין בריש פיסקא. לד) עיין סנהדרין צ': והז"א הוסיף בדברי ר"י כדי להשוותן עם הגמרא ועיין בה' יונתן וירושלמי.

הם בניו לה) ר' ישמעאל אומר עונה בה למה נאמר לפי שהוא אומר פוקד עון אבות על בנים (שמות כ') יכול אף ע"ז נפקדת על בנים על שלשים ועל רבעים ת"ל עונה בה נה עון תלוי ואין נפקדת על בנים ולא על שלשים ולא על רבעים לו) ר' נתן אומר סימן טוב לאדם שנפרעים ממנו לאחר מיתתו מת לא נספד ולא נקבר אכלתו חיה או שירדו עליו גשמים הרי זה סימן טוב שנפרעים ממנו לאחר מיתתו ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר בעת ההיא נאם ה' יוציאו את עצמות מלכי יהודה ואת עצמות שריו [וגו'] ושטחום לשמש ולירח (ירמיה ח') לז):

[הכרת תכרת הנפש ההוא עונה בה] א"ר שמעון בן אלעזר מכאן זייפתי ספרי כותיי' (כותיי') שהיו אומרים אין מתים חיים אמרתי להם הרי הוא אומר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה שאין ת"ל עונה בה אלא שעתידים ליתן את החשבון ליום הדין לח):

(סליק פיסקא).

(קיג) ויהיו בני ישראל במדבר בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא שמרו אלא שבת ראשונה ושניה חללו א):

וימצאו איש מקושש עצים תולש מן הקרקע אתה אומר תולש מן הקרקע או איש עצמו ושמו מקושש ת"ל ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש עצים הא מה ת"ל וימצאו איש מקושש עצים תולש מן הקרקע ב) ומי היה צלפחד דברי ר"ע נאמר כאן מדבר ונאמר להלן ג) מדבר מה מדבר האמור להלן צלפחד אף מדבר האמור כאן צלפחד ר' יהודה בן בתירה אומר עתיד ליתן את הדין כל האומר צלפחד מקושש אם מי שאמר והיה העולם כיסה עליו ואתה מגלה עליו אלא מאין היה מן המעפילים היה שנאמר ויעפילו לעלות אל ראש ההר (במדבר י"ד) ד):

וימצאו איש מקושש עצים מגיד שמינה משה שומרים ומצאו אותו מקושש:

ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש עוד למה נאמר והלא כבר נאמר וימצאו איש ומה ת"ל ויקריבו אותו [המוצאים אותו מקושש] מגיד שהתרו בו מעין מלאכתו ה) מכאן לכל אבות מלאכות שבתורה שמתרים בהם מעין מלאכתן ר' יצחק אומר אינו צריך מה ע"ז חמורה אינו חייב עד שיתרו בו ק"ו לכל מצות שבתורה ו) ומה ת"ל ויקריבו מלמד שהתרו בו ואחר כך הביאוהו [אצל משה] ז):

אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל ח) אם משה לא היה יודע אהרן היה יודע אלא סרס המקרא ודרשהו דברי ר' יאשיה (רבי) [אבא] ט) חנין אומר משום ר"א בבית המדרש היו ובאו ועמדו לפניהם י): (סליק פיסקא).

(קיד) ויניחו אותו במשמר מגיד שכל חייבי (כריתות) [מיתות] א) נחבשים ב):

כי לא פורש מה יעשה לו והלא כתוב מחלליה מות יומת (שמות ל"א) ומה ת"ל כי לא פורש אלא לא היה יודע באיזו מיתה יומת עד שנאמר לו מפי הקודש ג):

ויאמר ה' אל משה מות יומת האיש לדורות ד):

רגום אותו באבנים לשעה ה):

כל העדה במעמד כל העדה אתה אומר במעמד כל העדה או כל העדה כשמועו ת"ל

מאיר עין לה) עיין ספרי דברים פי' ש"א. ועיין סנהדרין ל': ושבועות י"ג: לו) פי' ר"ש דמשמע פוקד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם ואבות גופייהו לא לקו בעוונם יכול אף בע"ז תהא נפקדת וכו' ת"ל עונה בה בה עון תלוי בההיא עובד ע"ז גופיה ואין נפקדת וכו' עכ"ל ולא איתברר לי דהא כי כתיבא קרא בע"ז כתיבא ואולי יש למחוק מלת אף ופי' ואין נפקדת על בנים כלומר על בנים לחודייהו אלא הוא נענש ול"ע. לז) פי' הז"ר כיון דכתיב עונה בה אף לאחר מיתה א"כ סימן טוב שנפרע ממנו ועיין בילקוט בפרשה ובילקוט ירמיה ר' רע"א. לח) סנהדרין צ': ושם איתא אר' אליעזר ברבי יוסי בדבר זה זייפתי ספרי צדוקים וכו' ועיי"ש.

(קיג) א) דהאי במדבר אמדבר סיני קאי מפי' ר"ה וכפ"י בא"ע ועיין ברמב"ן ועיין בילקוט בשם ספרי זוטא ושבת קי"ח: ב) עיין שבת צ"ו: ובירושלמי סנהדרין פ"ה ה"א. ג) במדבר כ"ז. ד) לעיל פי' ק"ה ועיין שבת צ"ו: ולקמן פי' קל"ג ובילקוט בשם ספרי זוטא ובת' יונתן. ה) עיין ברש"י וסנהדרין מ"א. פ': ובמ"ק ב': ו) עיין סנהדרין מ"א. פ': ובתוס' שם פי"ב. ז) כ"ה בילקוט. ח) נמקרא כתוב ואל כל העדה. ט) וכ"ה בילקוט. י) לעיל פי' ס"ח ולקמן פי' קל"ג:

(קיד) א) וכ"ה בכת"י ובילק' ב) עיין סנהדרין ע"ח: ג) סנהדרין פ': ת"כ אמור פי"ד. ד) פי' כך יהי' הדין לדורות שימות האיש במיתה המפורשת דהיינו סקילה. ה) כלו' דבר זה לשעתו נאמר שיסקלו את המקושש ועיין סנהדרין פ'; והז"א נדחק.

יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו (דברים י"ז) הא מה ת"ל כל העדה במעמד כל העדה:

ויוציאו אותו מלמד שכל חייבי מיתות נהרגים חוץ לבית דין ו):

וירגמו אותו באבנים כתוב אחד אומר באבנים וכתוב אחד אומר אבן (ויקרא כ"ד) ז) כיצד יתקיימו שני כתובים בית הסקילה גבוה שתי קומות אחד מן העדים דוחפו על מתניו נהפך על לבו הופכו על מתניו ואם מת יצא העד נוטל את האבן ונותנו על לבו ואם מת בה יצא ואם לאו העד השני נוטל את האבן ונותנה על לבו אם מת יצא ואם לאו רוגמים אותו כל ישראל שנאמר יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה (דברים י"ז) נמצאת מקיים רגום אותו באבנים ונמצאת מקיים וירגמו אותו אבן ח):

כאשר צוה ה' את משה א"ל סקלוהו וסקלו תלוי ותלו אבל לא שמענו שיתלו [עד] ט) שנאמר כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו על עץ (שם כ"א) י) דברי ר' אליעזר יא): אמר רבי חידקא שמעון השקמוני היה לי חבר מתלמידי רבי עקיבא ואמר יודע היה משה שמקושש במיתה אבל לא היה יודע באיזו מיתה יומת ראויה היתה פרשת מקושש שתכתב אלא שנתחייב מקושש שתיאמר על ידיו לכך מגלגלים זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב יב): (סליק פיסקא).

(קטו) ויאמר ה' אל משה וגו' ועשו להם ציצית אף הנשים במשמע א) ר"ש פוטר את הנשים מן הציצית מפני שמצות עשה שהזמן גרמה נשים פטורות שזה הכלל א"ר שמעון כל מצות עשה שהזמן גרמה נשים פטורות ונוהג באנשים ולא בנשים בכשרים ולא בפסולים ב) ר' יהודה בן בבא אומר בייחוד (פטרו חכמים את הדרדור) [פטרו חכמים את הרדיד] ג) של אשה מן הציצית ולא (חייבו) [חייבו] ד) בטלית אלא מפני שפעמים שבעלה מתכסה בו ה):

ועשו להם ציצית אין ציצית אלא דבר היוצא ודבר כל שהוא וכבר נכנסו זקני בית שמאי וזקני בית הלל לעליית יונתן בן בתירה ואמרו ציצית אין לה שיעור כיוצא בו אמרו לולב אין לו שיעור ו):

ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט בפני עצמו ת"ל גדילים (דברים כ"ב) מכמה גדילים אתה עושה אין פחות משלשה דברי (ב"ש וב"ה) [ב"ה וב"ש] אומרים שלשה של צמר ורביעית של תכלת והלכה כבית שמאי בר"א בתחלתו אבל שיריה וגרדומיה כל שהוא ז):

ועשו להם ציצית שומע אני יעשה כולה [ציצית ת"ל גדילים שומע אני יעשה כולה] גדילים ת"ל ציצית הא כיצד שתהא גדילה יוצא מן הכנף וציצית מן הגדילים ח):

על כנפי בגדיהם שומע אני אף בעלי שלש ובעלי חמש ובעלי שבע ובעלי שש ובעלי שמנה במשמע ת"ל על ארבע כנפות כסותך (שם) יצאו בעלי שלש ובעלי חמש ובעלי שש ושבע ושמנה מן המשמע ט) משמע מוציא את אלו (ומוציא) [ומביא] י) כרים וכסתות ת"ל אשר תכסה בה (שם) [פרט לכרים וכסתות או אשר תכסה בה] יא) שומע אני כסות לילה במשמע ת"ל וראיתם אותו ביום ולא בלילה (ואם) [הא אם] יב) היתה מיוחדת ליום ולילה תהא חייבת בציצית משמע מוציא את אלו יג) ומוציא את כסות סומא ת"ל והיה לכם לציצית מכל מקום יד):

מאיר עין ו) סנהדרין מ"ב: וע"ע דרשות אלו בת"כ שם. ז) גבי מקלל ויקרא כ"ד. ח) עיין במשנה שבירושלמי סנהדרין פ"ו ה"ה ובבלי מ"ה. וע"ע שם מ"ג. ועיין ילק' והז"א מוחק בספרי כדי להשוותו עם הבבלי. ט) כ"ה ילק'. י) עיין ספרי דברים פי' רכ"א ובסנהדרין מ"ה: יא) ילק' ליתא להאי דר"א ונראה שמגליון בא אל תוך הספר שרמז לו בעל הגליון שזו שיטת ר"א. יב) ב"ב קי"ט. ולעיל פי' ס"ח ולקמן פי' קל"ג ועיי' בת"י וע"ע מסכת שמחות פ"ח.

(קטן) א) דלאו מ"ע שהז"ג היא מפי' ר"ה. ב) בעבדים מפי' ר"ה. עיין ילק'. ג) וכ"ה בכת"י וילק'. ד) כ"ה שם. ופי' בטלית של אשה. ה) עיין מנחות מ"ג. תוספ' קידושין פ"א ובקידושין ל"ג: ובירושלמי שם פ"א ה"ז. ועיין במנחות מ': בתו' ד"ה תכלת. ו) מנחות מ"א; ז) כן הגיה בז"א ובברייתא שלפנינו קטיעה והפוכה היא ועיין בספרי דברים פי' רל"ד ושם אפרש ועיין ילק' ובכורות ל"ט: ובתו' שם ד"ה כמה חוטין ובמנחות מ"א: ובתו' שם בד"ה ב"ש וע"ע מנחות ל"ט. וברבה ותנחומא. ח) כ"ה ילק' וכ"ג הז"א ועיין מנחות ל"ט ע"ב בתו' ד"ה או גדיל ובמנחות מ"ב. ט) בספרי דברים שם ועיין זבחים י"ח: מנחות ל"ז: מ"ג: וברא"ש ה' ציצית. י) וכ"ה ילק' ובכ"תי. יא) וכ"ה ילק'. יב) כ"ה ילק'. יג) ילק' מוציא את כסות לילה. יד) עיין מנחות מ"ג.

ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת טווי ושזור אין לי אלא תכלת טווי ושזור לבן מנין הרי אתה דן הואיל ואמרה תורה תן תכלת ותן לבן; מה תכלת טווי ושזור אף לבן טווי ושזור טו):

ונתנו [על ציצית הכנף פתיל תכלת] על מקום הארוג ולא על מקום הפתיל נתנה על מקום הפתיל כשרה ר' יהודה פוסל טז) על הקרן ועל הגדיל יז) ר' אליעזר בן יעקב אומר פוסל יח) שאמרה תורה על ארבע כנפות כסותך ולא על שמונה יט):

ונתנו על ציצית הכנף למה נאמר לפי שהוא אומר ועשו להם ציצית [על כנפי בגדיהם] שומע אני יארגנה עמה [ת"ל ונתנו אי ונתנו שומע אני יקשרה בהדי כנף] כ) ת"ל ועשו הא כיצד תופרה עמה כא): (שארבע) [ארבע] כב) ציציות מעכבות זו את זו שארבעתן מצוה אחת הן ר' ישמעאל אומר ארבע מצות הם כג) ר"א בר"ש כד) אומר למה נקרא שמה תכלת ע"ש שנתכלו המצרים בבכורו' שנאמר ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור (שמות יב) כה) ד"א על שם שכלו המצרים בים (ר"א) [רבי אומר] כו) למה נקרא שמה ציצית על שם שהציץ המקום על בתי אבותינו במצרים שנאמר קול דודי הנה זה בא (ואומר) [וגו'] דומה דודי לצבי (ואומר) [וגו'] הנה זה עומד אחר כתלינו משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים (שה"ש ב') ר' חנינא בן אנטיגנום אומר כל המקיים מצות ציצית מהו אומר בימים ההמה נאמר אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי [וגו'] (זכריה ח') כז) וכל המבטל מצות כנף מהו אומר לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה (איוב ל"ח) כח): ר"מ אומר וראיתם אותם לא נאמר אלא וראיתם אותו מגיד הכתוב שכל המקיים מצות ציצית מעלי' עליו כאלו הקביל פני שכינה שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע והרקיע דומה לכסא הכבוד שנאמר וממעל לרקיע אשר על ראשיהם [וגו'] (יחזקאל א') כט):

וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם זו פרשת שמע ל) אתה אומר פרשת שמע או אינו אלא פרשת והיה אם שמוע לא) אמרת צא וראה איזו היא פרשה שיש בה [קיבול] לב) מלכות שמים ומיעט בה ע"ז אין אתה מוצא אלא פרשת שמע ותקדום פרשת והיה אם שמוע תשמע לפרשת שמע אמרת תקדום פרשה שיש בה קיבול מלכות שמים ומיעט בה ע"ז לפרשת והיה אם שמוע שאינה אלא ללמד לג) תקדום פרשת ציצית לפרשת והיה אם שמוע אמרת תקדום פרשה שהיא נוהגת ביום ובלילה לפרשת ציצית שאינה נוהגת אלא ביום לד) או יהא קורא שלשה בערב כדרך שקורא ג' בשחר ת"ל וראיתם אותו ביום ולא בלילה לה) ר"ש בן יוחי אומר תקדום פרש' שמע שהיא ללמוד לפרשת והיה אם שמוע שאינה אלא ללמד ותקדום (ללמוד וללמד) [פ' והיה אם שמוע שהיא

מאיר עין טו) בכת"י ג' ונתנו וגו' למה נאמר לפי שהוא אומר ועשו להם ציצית שומע אני יעשה כמות שהוא ת"ל פתיל תכלת שיהא טווי ושזור וכו' ובילק' איתא כמו שלפנינו ופי' ר"ה דפתיל משמע טוי ושזור. טז) בכת"י אם נתנה וכו' ור"י פוסל ובילק' ואם הטיל כשרה ור' נתן פוסל. יז) בילק' איתא על קרן כשרה ר' אבין פוסל (מלות ר' אבין טעות מקצור ר"ת ראב"י) וכן בכת"י ליתא למלות על הגדיל וכן בכת"י בן ז"א מוחקו וטעמם דהך על הגדיל היינו על הפתיל דלעיל ובגמרא מנחות מ"ב. איתא לה והכי תני התם הטיל על הקרן או על הגדיל כשירה ראב"י (אומר) פוסל בשתיהן אלא דליתא התם לרישא דילן. יח) בז"א מוחק מלת אומר וכן בכת"י ובילק' ליתא אבל בגמרא איתא אלא שמחקוהו וג' ר"ה וראב"י פוסל בשתיהן שכך גרסינן לה בגמרא והיינו דראב"י נמשך ג"כ על הא דלעיל נתנה על הפתיל אבל בילק' ליתא. יט) נראה מפי' ר"ה דל"ג האי שאמרה תורה וכו' וכן בגמרא ליתא אבל בילק' איתא ונדחקו המפרשים בפירושה עיין בב"י א"ח סי' י"א וכ"ל דגי' שלנו גירסא עתיקא ומיפרשא כולא על פתיל תכלת דהאי ונתנו אפתיל תכלת קאי וה"ק על מקום הארוג שיתן התכלת בתוך מקום הארוג ולא על הפתיל של ציצת התלויה בכנפי הבגד אבל בדיעבד כשירה דכתיב ונתנו על ציצת הכנף ר"י פוסל דס"ל על ציצית הכנף דהיינו בציצת שבתוך הכנף שהוא במקום הארוג על הקרן ועל הגדיל דהיינו בקשר בשתיהן (והאי ועל לאו או על קאמר) ראב"י אומר פוסל כלומר שזה פוסל דעל ארבע אמרה תורה ולא על שמונה והכי איכא למיגרס בגמרא ומיפרשא שפיר טפי עיי"ש ומסתברא דלפום כן השמיטה הרי"ף ז"ל. כ) כ"ה בכת"י ר"ה ובכת"י בן ז"א ועיין בילק'. כא) פי' דרך הנקב ז"ר. כב) כ"ה בילק' וכן הגיה בז"א. כג) מנחות כ"ח. ועיי' בילק'. כד) בילק' ר' שמעון בן אלעזר. כה) עיין ברש"י. כו) כ"ה בילק'. כז) לפנינו כתוב בימים ההמה אשר וגו'. כח) עיין שבת ל"ב: כט) עיין מנחות מ"ג: ובהלכות גדולות ה' ציצית ובירושלמי ברכות פ"א ה"ב. ל) עיין מנחות מ"ג: לא) כתב ר"ה סבירא לי דאית בה חסרון דהכי מבעי ליה למתני וזכרתם את כל מצות ה' זו פ' שמע והיה אם שמוע או אינו אלא משאר פרשיות שבתורה אמרת לא ולמד וכו' הוי אומר שמע והיה אם שמוע תקדום והיא אם שמוע וכו' אלא מדלא איפרשא לה בגמרא לא מצינן אנן לאקורי ולימורי. לב) כ"ה בילק' ובכת"י. לג) בז"א מחקו וג' שאינה אלא מיעוט ע"ז. לד) עיין ברכות י"ג. לה) עיין בירוש' ספ"ק דברכות.

ללמד] לו) לשמור ולעישו' לפרשת ציצית שאינה אלא לעשות שעל כך ניתנה תורה ללמוד וללמד ולשמור ולעשות לז):

וראיתם אותו וזכרתם [את כל מצות י"י ועשיתם אתם] מגיד שכל המקיים מצות ציצית מעלים עליו כאלו קיים כל המצוות והרי דברים ק"ו ומה מקיים מצות ציצית מעלים עליו כאלו מקיים כל המצוות ק"ו לכל מצוות שבתורה לח):

ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות לט) כענין שנאמר ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודי' וחרמים לבה אסורים ידיה (קהלת ז') מ) והמלך ישמח באלהים [וגו'] (תלים ס"ג) מא):

ואחרי עיניכם זו זנות שנאמר אותה קח לי כי היא ישרה בעיני (שפטים י"ד) מב):

אשר אתם זונים אחריהם זו ע"ז כענין שנאמר ויזנו אחרי הבעלים (שם ח') מג) ר' נתן אומר שלא יהיה שותה בכוסו ומשמש בכוסו של חבירו מד) ד"א ולא תתורו אחרי לבבכם [ואחרי עיניכם] מגיד שהעינים הולכים אחר הלב או הלב אחר העינים אמרת (יכי) [והלא] מה) יש סומא שעושה כל תועבות שבעולם הא מה ת"ל ולא תתורו אחרי לבבכם [וגו'] מגיד שעינים הולכים אחר הלב מו) ר' ישמעאל אומר ולא תתורו אחרי לבבכם למה נאמר לפי שהוא אומר שמח בחור בילדותך [וגו'] (קהלת י"א) בדרך ישר או בדרך שתרצה ת"ל ולא תתורו אחרי לבבכם מז):

למען תזכרו ועשיתם לעשות זכרון כמעשה מח):

והייתם קדושים לאלהיכם זו קדושת כל המצוות אתה אומר זו קדושת מצוות או אינו אלא קדושת ציצית אמרת במה ענין מדבר בקדושת כל המצוות רבי אומר זו קדושת ציצית אתה אומר זו קדושת ציצית או אינו אלא קדושת הגוף מט) כשהוא אומר קדושים תהיו (ויקרא י"ט) הרי כל המצוות אמורות הא מה ת"ל והייתם קדושים לאלהיכם זו קדושת ציצית מגיד שהציצית מוספת קדושה לישראל:

אני י"י אלהיכם וכי מה ענין יציאת מצרים בכאן אלא שלא יאמר הרי אני נותן צבעונים וקלא אילן והם דומים לתכלת ומי מודיע עלי בגלוי אני י"י אלהיכם דעו מה עשיתי למצרים שהיו מעשיהם בסתר ופרסמתים בגלוי נ) והרי דברים ק"ו ומה אם מדת פורענות מועט' העושה בסתר המקום מפרסמו בגלוי ק"ו למדת הטוב מרובה נא) ד"א למה מזכירים יציאת מצרים על כל מצוה ומצוה למה הדבר דומה למלך שנשבה בן אוהבו (ומשפדאו) [וכשפדאו] נב) לא פדאו לשום בן אלא לשום עבד שאם יגזור ולא יהיה מקבל עליו א"ל עבדי אתה כיון שנכנס למדינה א"ל נעול לי סנדלי וטול לפני כלים להוליך לבית המרחץ התחיל הבן ההוא מנתק הוציא עליו שטר ואמר לו עבדי אתה כך (כשפדאו) [כשפדה] הקב"ה את זרע [אברהם] אוהבו לא פדאם לשום בנים אלא לשום עבדים בשיגזור ולא יהיו מקבלים עליהם אמר להם עבדיי אתם כיון שיצאו למדבר התחיל לגזור עליהם מקצת מצוות קלות ומקצת חמורות כגון שבת ועריות ציצית ותפילין התחילו ישראל להיות מנתקים אמר להם עבדיי אתם על מנת כן פדיתי אתכם (על מנת תנאי) נג) שאהיה גוזר ואתם מקיימים נד):

אני ה' אלהיכם עוד למה נאמר והלא כבר נאמר אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים ומה ת"ל אני ה' אלהיכם עוד כדי שלא יהו ישראל אומרים מפני מה צונו המקום לא שנעשה וניטול שכר [אנו] לא עושים ולא נוטלים שכר כענין שאמרו ישראל ליחזקאל שנאמר יצאו אלי אנשים מזקני ישראל וישבו לפני (יחזקאל כ') נה) אמר' לו עבד

מאיר עין לו) כ"ה בכת"י בן ז"ח. לז) עיין ברכות י"ד: לח) עיין מנחות מ"ג: לט) עיין ברכות י"ב: מ) עיין בקהלת רבה שם. מא) ובריטא כתוב יגרהו ע"י חרב וגו' ובסופא כי יסכר פי דוברי שקר והני קראי מדרשי שביר אמינות. מב) ברכות י"ב: מג) שם. מד) עיין נדרים כ': מה) כ"ה בכת"י ובילק' ובכת"י בז"ח. מו) עיין ברש"י וברבה ותנחומא. מז) עיין קהלת רבה שם ויקרא רבה פכ"א. מח) היטב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מפי' כ"ה ועיי' בקידושין מ'. ול"נ כהאי דמנחות ק"י. כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת ודכוותה טובא וע"ע ברבה ותנחומא. מט) דהיינו במאכלות וביאות האסורות כשהוא אומר וכו' הרי כל המצות בכלל אף שאינן מלבד קדושת הגוף אלא בא ללמד שהציצית מוספת קדושה ובז"ח מחק ילת הגוף וג' קדושת כל המצות עפ"י הילק' וא"נ. נ) שאם זיכתה מעשרה רווקים היו כולם בכורים ומתו כולם ז"ר. נא) עיין ברש"י וב"מ ס"א: נב) כ"ה בילק' ובכת"י בז"ח. נג) וכן בילק' ליתא ונראה דנמשך מגליון אל תוך הספר ובז"ח מוחק מלת ע"מ תנאי. נד) עיין בת"כ פ' קדושים בפ' מסקלות ופ' בהר בפ' רבית ועיין בילק' נה) לפנינו כתוב באו אנשים מזקני ישראל לדרש ד' וישבו לפני.

את רבי יוחנן בן גודגדה אמר לו חזור לאחוריך שכבר אתה מתחייב בנפשך שאני מן השיוערים ואתה מן המשוררים כה) רבי אומר אין צריך שהרי כבר נאמר אל תכריתו את שבט הקהתי [וגו'] זאת עשו להם וחיו כו) אין לי אלא בני קהת בני גרשון ובני מררי מנין ת"ל (לו את הכן ולא בניו) [אהרן ובניו יבאו ושמו אותם איש איש על עבדתו ועל משאו (במדבר ד') אין לי אלא] כז) לוים שענושים מוזהרים על עבודת כהנים וכהנים על עבודת לוים מנין ת"ל ובנסוע (המשכן) כח) יורידו אותו הלוים (שם א') מעבודה לחברתה מנין ת"ל והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה [וגו' והזר הקרב יומת] (שם ג') כט) ומה ת"ל גם הם גם אתם לפי שבא קרח וערער כנגד אהרן הזהיר עליו הכתוב את כל הענין:

וילוו עליך ל) זה שאמרנו הכהנים מבפנים והלוים מבחוץ:

וזר לא יקרב אליכם למה נאמר לפי שנאמר והזר הקרב יומת עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל וזר לא יקרב אליכם לא):

ושמרו את משמרת הקודש ואת משמרת המזבח לב) הרי זו אזהרה לב"ד של ישראל להזהיר את הכהנים שתהא העבודה נעשית כתקנה שכשעבודה נעשית כתקנה הם כלים את הפורענות מלבא לעולם לג):

ולא יהיה [עוד] קצף שאין ת"ל [עוד] אלא שכבר קצף כיוצא בו אתה אומר ולא יהיה עוד מבול (בראשית ט') שאין ת"ל עוד ומה ת"ל עוד אלא שכבר היה כיוצא בו ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים (ויקרא י"ז) שאין ת"ל עוד ומה ת"ל עוד אלא שכבר היה לד) כיוצא בו אתה אומר ולא יקרבו עוד בני ישראל (במדבר י"ח) אין ת"ל עוד אלא שכבר קרבו אף כאן אתה אומר ולא יהיה עוד קצף שאין ת"ל עוד אלא שכבר קצף שנאמר כי יצא הקצף (שם י"ז):

ואני נתתי את אחיכם הלוים מתוך בני ישראל לכם מתנה נתתים לה' לה) לישם הם מסורים ואין מסורים לכהנים לו):

ואתה ובניך אתך תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח מכאן היה ר' אלעזר הקפר ברבי אומר כל דבר המזבח אל יהיה אלא בך ובניך לז):

אל מבית לפרוכת לח) מכאן אמרו מקום היה אחורי בית לפרוכת ששם בודקים יחוסי כהונה לט):

ועבדתם שומע אני מעורבבים תלמוד לומר עבודת מתנה מה מתנה בפיים אף עבודה בפיים מ):

עבודת מתנה אתן את כהונתכם לעשות אכילת קדשים בגבולים כעבודת מקדש במקדש מה עבודת מקדש במקדש מקדש ידיו ואחר כך עובד אף אכילת קודש בגבולים מקדש ידיו ואחר כך אוכל וכבר נשתהה ר' טרפון לבא לבית המדרש אמר לו רבן גמליאל מה ראית להשתהות אמר לו שהייתי עובד אמר לו הלא כל דבריך תימה וכי יש עבודה עכשיו אמר לו הרי הוא אומר עבודת מתנה אתן את כהונתכם לעשות אכילת קדשים בגבולים כעבודת מקדש במקדש ר' אומר לעשות אכילת קדשים (בגבולים) כעבודת מקדש מה עבודת מקדש במקדש מקדש ידיו ורגליו ואח"כ עובד כך אכילת קדשים (בגבולים) מקדש ידיו (ורגליו) ואח"כ (עובד) [אוכל] אי מה להלן ידיו ורגליו [אף כאן ידיו ורגליו] אמרת מקום שצריך ידיו ורגליו מקדש ידיו ורגליו מקום שאין צריך אלא ידיו אינו מקדש אלא ידיו נמצינו למדים נטילת ידים מן התורה מא):

והזר הקרב יומת לעבודה אתה אומר לעבודה או לעבודה ושלא לעבודה אמרת ומה בעל מום שלא ענש בו מיתה לא ענש בו אלא לעבודה מב) זר שענש בו מיתה דין הוא שיענוש בה לעבודה ושלא לעבודה מב) הא מה ת"ל והזר הקרב יומת לעבודה:

מאיר עין כה) ערכין שם ועיין בילקוט בשם ספרי זוטא. כו) לפנינו כתוב שבט משפחות הקהתי וגו' אלא עשו וגו'. כז) כ"ה בילקוט ובכת"י. כח) במקרא כתוב המשכן. כט) ערכין שם. ל) במקרא כתוב ונלוו. לא) זבחים ע"ז. לב) לפנינו כתוב ושמרתם. לג) עיין בילקוט. לד) בכת"י ובילקוט ובכת"י בז"א ג' אלא שכבר זבחו. לה) לפנינו כתוב ואני הנה לקחתי וגו' נתונים לה'. לו) עיין לעיל. לז) פי' ז"ר אפי' פרוכת המסך ועיין יומא כ"ד. לח) במקרא כתוב ולמבית. לט) בילקוט ג' אחורי בית הכפורת ובסמ"ז מקום היה שם אחורי הפרכת ועיין סוף מידות ובז"ר ובז"א ופי' ר"ש תשמרו את כהונתכם משמע ליחוס. מ) בסמ"ז ג' מה מתנות כהונה בפיים ועיין ז"ר ח"א ועיין יומא ריש פ"ב ובתר' יונתן. מא) הגהתי עפ"י סמ"ז ורבי איירי בקדשים בירושלים דאלת"ה רבי היינו ת"ק ועיין בז"א. מב) ספרא אמור סוף פרשה ג' סנהדרין פ"ג. פ"ד. עיי"ש.

והזר הקרב יומת אפי׳ עובד בטהרה או אפי׳ (מד) עובד בטומאה אמרת אם הנכנס בטומאה שלא לעבודה חייב קל וחומר לעבודה ומה ת״ל והזר הקרב יומת אפילו עובד בטהרה:

יומת רבי ישמעאל אומר נאמר כאן יומת ונאמר להלן יומת מה יומת האמור להלן סקילה אף יומת האמור כאן סקילה רבי יוחנן בן נורי אומר נאמר כאן יומת ונאמר להלן יומת מה יומת האמור להלן בחנק אף יומת האמור כאן בחנק (מה):

והזר הקרב יומת עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת״ל וזר לא יקרב אליכם:
(סליק פיסקא).

(קיז) וידבר ה׳ אל אהרן שומע אני שהיה (הדבר) [הדבור] לאהרן ת״ל זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב [וגו׳ כאשר דבר ה׳ ביד משה לו] (במדבר י״ז) הא למדנו שהדבור למשה שיאמר לאהרן (א):

ואני [הנה נתתי ואני] ברצון הנני בשמחה דברי רבי ישמעאל אמרו לו תלמידיו רבינו לפי שהוא אומר ואני הנני מביא את המבול מים (בראשית ו׳) שומע אני שיש שמחה לפני המקום אמר להם יש שמחה לפני המקום כשיאבדו מכעיסים מן העולם וכן הוא אומר בטוב צדיקים תעלוץ קריה ובאבוד רשעים רנה (משלי י״א) ואומר שני רשעים שברת (ואומר) לה׳ הישועה על עמך ברכתך סלה (תילים ג׳) ואומר ה׳ מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו (שם י׳) ואומר יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה׳ הללויה (שם ק״ד) ב) ר׳ נתן אומר ואני מוסיף על עבודתם הנה בשמחה וכן הוא אומר [וגם] הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד׳) ג):

לכל קדשי בני ישראל כרת הכתוב ברית עם אהרן על קדשי הקדשים לגזור דין ולכרות להם ברית לפי שבא קרח כנגד אהרן וערער על הכהונה משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיה לו בן בית ונתן לו שדה אחוזה במתנה ולא כתב ולא חתם ולא העלה לו בערכים ד) בא אחד וערער כנגדו על השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבוא ויערער כנגדך על השדה בוא ואני כותב ואני חותם ואני מעלה בערכים [כך] ה) בא קרח וערער על הכהונה כנגדו אמר לו המקום כל מי שרוצה יערער כנגדך על הכהונה (ואני) [כאן אני] ו) כותב ואני חותם ואני מעלה לך בערכים לכך נאמרה פרשה זו סמוך לקרח [ומה ת״ל] זכרון לבני ישראל [וגו׳ כאשר דבר ה׳ ביד משה לו] הא למדנו שהיה קרח מן הבלועים ומן השרופים ז): לך נתתים בזכותך:

למשחה אין משיחה אלא גדולה שנאמר זאת משחת אהרן ומשחת בניו (ויקרא ז׳) ח) רבי יצחק אומר אין משיחה אלא שמן המשחה שנאמר כשמן הטוב היורד על הראש יורד על הזקן זקן אהרן (תילים קל״ג) ט):

מאיר עין מג) בילקוט ג׳ זר שעבד בו מיתה אינו דין שלא יענש בו אלא בעבודה הא מה ת״ל וכו׳ והז״א פי׳ לגרסתנו דהאי דין היא בלשון תמיה כלומר וכי דין הוא ול״נ דהאי אמרת ומה הוא כמו והלא דין הוא כלומר ודין הוא כמי שיהא בעבודה ושלא בעבודה שהרי בעל מום שלא ענשתו במיתה אסרה לו העבודה א״כ זר שהאמרת עליו במיתה יהא אסור בין בעבודה ובין שלא בעבודה הא מה כלומר כילד אנו דנין ת״ל וכו׳ ואפשר דקטיעה רישא היא ול״ל אתה אומר לעבודה או לעבודה ושלא לעבודה אמרת ומה בעל מום שלא ענש בו אלא בעבודה אך זר לא ענש בו אלא בעבודה מה לבעל מום שלא ענש בו מיתה וכו׳ הא מה כאיזה לד אנו דנין ת״ל וכו׳. מד) נ״ל לג׳ או אינו אלא עובד בטומאה ונראה שכך היה בילקוט אבל בז״ר פי׳ אפי׳ עובד בטומאה לא יהא חייב כרת אלא מיתה. מה) עיין סנהדרין פ״א: במשנה שם ובגמרא פ״ד. ובירושלמי סנהדרין פ״ע ה״ז ובילקוט ושם בשם ספרי זוטא ול״ע.

(קיז) א) עיין ברש״י בפ׳ א׳. ב) עיין סנהדרין קי״ב: ג) עיין ברש״י ותרגום יונתן ועיין בב״ר פ׳ ל״א ובמ״כ שם. ד) בכת״י בערכאים ופי׳ ר״ה ב״ד חשוב. ה) וכ״ה בילקוט. ו) כ״ה בילקוט. ז) הז״ר והז״א נדחקו מאד בפי׳ ברייתא זו דמאי שייך לכאן פסוק זכרון לבני ישראל ואיך יליף ממקרא זה דקרח מן הבלועין ומן השרופין היו ובאשר גרסתי מסברתי הדבר נכון ומובן דמקשה כיון דבפרשה זו הקב״ה כותב וחותם הכהונה לאהרן מת״ל כאשר דבר וגו׳ לו והאי לו אאהרן קאי כלומר על אהרן שמתקיימה לו כהונתו ומשני הא למדנו כלו׳ האי לו אקרח קאי ושמא תאמר היכי קאמר דהמחתות זכרון לקרח כאשר דבר ד׳ עליו הא קרח מן הבלועין לזה קאמר דקרח מן הבלועין ומן השרופין היה ועיין ב׳ הפרושים במלת לו ברש״י ואף אי לא גרסינן ומה ת״ל הפי׳ כנ״ל. עיין סנהדרין ק״י. ובריבה ותנחומא. ח עיין חולין קל״ג. ט) לפנינו כתוב כשמן הטוב על הראש.

ולבניך בזכות בניו י): לחק עולם (עד) שינהוג הדבר לדורות יא):

וזה יהיה לך מקודש הקדשים מן האש יב) אמרת צא וראה איזהו מקודש הקדשים שכולו עולה לאישים ויש לך הימנו היתר אין אתה מוצא אלא עולת בהמה יג):

לכל קרבנם יד) שתי הלחם ולחם הפנים טו) לכל מנחתם זו מנחת חוטא ומנחת נדבה טז) ולכל חטאתם זו חטאת יחיד וחטאת צבור וחטאת העוף וחטאת בהמה יז) ולכל אשמם זו אשם ודאי ואשם תלוי ואשם נזיר ואשם מצורע יח) אשר ישיבו לי זה גזל הגר יט) קודש קדשים זה לוג שמן של מצורע כ):

לך הוא ולבניך בזכותך ובזכות בניך כא):

בקודש הקדשים תאכלנו כרת הכתוב ברית עם אהרן בקודש הקדשים כב) שלא יהיו נאכלים אלא במקום קדוש רבי יהודה בן בתירה אומר הרי הגוים שהקיפו את העזרה מנין לקדשי קדשים שנאכלים אפילו בהיכל ת"ל בקודש הקדשים תאכלנו כג):

כל זכר יאכל אותו כרת הכתוב ברית עם אהרן על קדשי הקדשים שלא יהיו נאכלין אלא לזכרי כהונה:

קודש יהיה לך מה ת"ל שיכול אין לי אלא דבר הראוי לאכילה שיתנהג בקדושה שאין ראוי לאכילה מנין ת"ל קודש יהיה לך מכל מקום כד):

וזה לך תרומת [מתנם] מגיד הכתוב שכשם שכלל הכתוב את קדשי קדשים לגזור דין ולכרות להם ברית כך כלל את קדשים קלים לגזור דין ולכרות להם ברית כה):

לכל תנופות בני ישראל להביא את הדבר שיטעון תנופה כו):

לך נתתים לבניך ולבנותיך אתך לחק עולם כז) (עד) שינהוג הדבר לדורות כח):

כל טהור בביתך יאכל אותו הקב"ה כרת ברית עם אהרן על קדשים קלים שלא יהיו נאכלים אלא לטהורים:

כל חלב יצהר כל חלב תירוש ודגן כט) מגיד הכתוב שכשם שכלל הכתוב את קדשי מקדש לגזור דין ולכרות להם ברית כך כלל הכתוב את קדשי גבול לגזור דין ולכרות להם ברית:

כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן זו תרומת מעשר ל) ראשיתם זו ראשית הגז לא) אשר יתנו זה הזרוע והלחיים והקיבה לה' זו חלה:

ביכורי כל אשר בארצכם לב) בא הכתוב ולימד על הביכורים שתהא קדושה חלה עליהם במחובר לקרקע שהיה בדין הואיל וקדושה חלה על הביכורים וקדושה חלה על התרומה אם למדת' על התרומה שאין קדושה חלה עליו במחובר לקרקע אף ביכורים לא תהא קדושה חלה עליהם במחובר לקרקע ת"ל ביכורי כל אשר בארצכם בא הכתוב ולימד על הבכורים שתהא קדושה חלה עליהם במחובר לקרקע לג):

[אשר יביאו לה' לך יהיה בא הכתוב ולימד על הביכורים] לד) שיהו נתונים לכהן:

כל טהור בביתך יאכלנו למה נאמר והלא כבר נאמר כל טהור בביתך יאכל אותו ומה ת"ל כל טהור בביתך יאכלנו להביא את בת ישראל המאורסה לכהן שתהא אוכלת בתרומה (משמע מביא את הארוס') לה) או אינו מדבר אלא בנשואה כשהוא אומר כל טהור בביתך יאכל אותו הרי נשואה אמורה הא מה ת"ל כל טהור בביתך יאכלנו להביא את בת ישראל המאורסה לכהן שתהא אוכלת בתרומה משמע מביא את הארוסה ומביא את תושב

מאיר עין י) במקרא כתוב ולבניך וצ"ל ולבניך בזכות בניך וכ"ה בפס"ז ובילקוט וכן הגי' הז"א. יא) כ"ה בילקוט ובפס"ז. יב) לפנינו כתוב זה. יג) דעורה הויא לכהנים מפי' ר"ה ועיין בילקוט בשם ספרי זוטא. יד' במקרא כתוב כל ועיין ברש"י ובז"א. טו) עיין זבחים מ"ד: ומנחות ע"ג. טז) עיין בגמרא שם. יז) עיין בגמרא שם. יח) עיין בגמרא שם ובילקוט. יט) בגמרא שם. כ) עיין בגמרא שם. כא) עיין' בגמרא שם וע"ע בכל אלו הדרשות בילקוט בשם ספרי זוטא וצ"ל דאלי בזכותך פרושו ברשותך. כב) בילקוט ג' על קדשי קדשים. כג) עיין זבחים ס"ג. וברש"י ורמב"ן. כד) כגון שעבר זמנו שלא יאכילנו לכלבים מפי' ר"ה ובפס"ז איתא דבר שאינו ראוי לאכילה כגון העצמות והגידין שינהיג בהם קדושה. כה) עיין ברש"י. כו) וכ"ה בילקוט ובכת"י ג' שטעון תנופה ובפס"ז איתא להביא כל דבר שטעון תנופה שיהא טעון תנופה ועיין ברש"י. כז' במקרא כתוב ולבניך. כח) וכ"ה בילקוט. כט) במקרא כתוב וכל חלב תירוש. ל) בילקוט ובפס"ז זו תרומה גדולה ותרומת מעשר ועיין ברש"י. לא) עיין ברש"י. לב) במקרא כתוב בארצם. לג) עיין ביכורים פ"ג מ"א וירו' שם. לד) וכ"ה בילקוט ובפס"ז ועיין לעיל פי' ה'. לה) וכן איתא בילקוט.

ושכיר ומה אני מקיים מקרא תושב ושכיר לא יאכל בו (שמות י"ב לו) תושב שאינו ברשותך אבל שכיר שהוא ברשותך יאכל בו לז) [או משמע מוציא את התושב ושכיר ומביא את ארוסה] לח) ומה אני מקיים כל טהור בביתך יאכל אותו חוץ מתושב ושכיר או אף תושב ושכיר ת"ל עוד במקום אחר תושב כהן ושכיר לא יאכל קודש (ויקרא כ"ב) בין ברשותך בין שאין ברשותך וכבר שלח ר' יוחנן בן בג בג אצל רבי יהודה בנציבים אמר לו שמעתי עליך שהיית אומר על בת ישראל המאורסת לכהן שהיא אוכלת בתרומה שלח לו ואתה [אין אתה אומר כך] לט) מוחזקני בך שאתה בקי בחדרי תורה ולדון בק"ו אי אתה יודע ומה שפחה כנענית שאין [ביאתה] קונה אותה לאכול בתרומה כספה מאכילה בתרומה מ) בת ישראל שביאתה קונה אותה לאכול בתרומה אינו דין שיהא כסף קונה אותה שתהא אוכלת בתרומה אבל מה אעשה שהרי אמרו חכמים אין ארוסה בת ישראל אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה נכנסה לחופה אע"פ שלא נבעלה אוכלת בתרומה ואם מתה בעלה יורשה מא):

כל חרם בישראל לך יהיה אין לי אלא חרמי ישראל חרמי גוים מב) נשים ועבדים מנין ת"ל כל חרם בישראל: ר' יוסי הגלילי אומר סתם חרמים לכהנים שנאמר כשדה החרם לכהן לו תהיה אחוזתו (ויקרא כ"ז) מג) או אפילו פירש לבדק הבית ת"ל אך כל חרם (שם) אך חלק רבי יהודה בן בתירה אומר סתם חרמים לבדק הבית שנאמר כל חרם קודש קדשים הוא לי"י (שם) או אפילו פירש לכהנים ת"ל כשדה החרם לכהן (שם) ר' יהודה בן בבא אומר סתם חרמים לכהנים שנאמר כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו (שם) או אפילו פירש לשם ת"ל כל חרם קודש קדשים הוא לי"י (שם) ר"ש אומר סתם חרמים לשמים שנאמר קודש קדשים הוא לה' (שם) או אפילו פירש לכהן ת"ל כל חרם בישראל לך יהיה מד):

(סליק פיסקא).

(קיח) כל פטר רחם לכל בשר שומע אני אף חיה במשמע ת"ל אשר יקריבו לה' להוציא את החיה משמע מוציא את החיה ומוציא את בעל מום ת"ל באדם ובבהמה להביא את בעל מום א):

באדם ובבהמה את שיש לך בו באדם יש לך בו בבהמה יצאו הלוים שאין לך בהם באדם לא יהיה לך בהם בבהמה ב) [דבר אחר באדם ובבהמה] ג) מקיש בכור אדם לבכור בהמה [ובכור בהמה לבכור אדם] ד) מה בכור בהמה נפל (פטור) [פוטר] מן הבכורה אף בכורי אדם נפל (פטור) [פוטר] ה) מן הבכורה ומה בכור אדם נותנו לכהן בכל מקום שירצה אף בכורי בהמה נותנם לכהן בכל מקום שירצה ו) לפי שהוא אומר והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם [וגו'] (דברים י"ב) שומע אני אף ברחוק מקום יהיה חובה עליו לטפל בו ולהביאו בבית הבחירה ת"ל באדם ובבהמה מה בכור אדם רשאי ליתנו לכהן בכל מקום שירצה אף בכור בהמה רשאי ליתנו בכל מקום שירצה ז) ומה בכור אדם מטפל בו ל' יום אף בכור בהמה מטפל בו ל' יום ח):

אך פדה תפדה [את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה יכול אתה פודה את החיה ואת המתה ת"ל פדה תפדה וגו' פודה אתה את החיה ואין אתה פודה את המתה] ט) זהו שנשאלה בכרם ביבנה לפני חכמים בכור שמת מהו שיהיו הבעלים חייבים

מאיר עין לו) עיין יבמות ע'. לז) בילקוט ג' תושב ושכיר שאינו ברשותך אבל תושב ושכיר וכו'. לח) כ"ה בילקוט. לט) כ"ה בפס"ז ובז"א ג' שלח לו מוחזקני וכ"ה בילקוט. מ) בכת"י ובילקוט ג' כסף קונה אותה לאכול בתרומה. מא) עיין כתובות כ"ז: וקידושין ה'. י': ובירושלמי כתובות פ"ה ה"ד ובתו' כתובות פ"ה. מ"ב) בכת"י בן ז"א וכן בפס"ז ג' גרים. מג) לפנינו לא כתוב לו. מד) ר"ש כר"י בן בתירה ור"י בן בבא כריה"ג אלא דפליגי בקראי מפי' ר"ה ובפס"ז ג' ר' ישמעאל אומר סתם חרם לשם וכו' ועיין ערכין כ"ח: וספרא בחוקותי פ"ח.

(קיח) א) דמקיש בהמה לאדם מפי' ר"ה. ב) עיין בכורות ד'. ובילקוט בשם ספרי זוטא ובמכילתא בא פי"ו ובתו' בכורות פ"א. ג) כ"ה בפס"ז ובמכילתא שם ועיין בילקוט. ד) כ"נ לג' וכ"ה במכילתא שם ופרשת משפטים פי"ט. ה) וכ"ה בכת"י ובמכילתא שם ובילקוט איתא כמו שהיה לפנינו והגיה הז"ר כמו שהגהתי ובפס"ז איתא מה אדם פוטרין את הנפלים מן הבכורה אף הבהמה כך וזה נכון יותר עכ"פ מאשר היה לפנינו ועיין בז"א. ו) אצ"ג דקרב לגבי מזבח מפי' ר"ה. ז) במכילתא שם. ח) דבאדם כתיב מבן חדש תפדה מפי' ר"ה ועיין בכורות כ"ו: ובתוספתא פ"ג ובמכילתא שם תנא ג"כ כמו הכא אבל בפס"ז מקיים אף בבהמה כן ולא קאמר ל' יום. ט) כלו' מדאיתקש בכור בהמה לבכור אדם. ומן הכת"י ומן הפס"ז כ"ל לג' כן.

לפדותו ולהאכילו לכלבים דרש ר' טרפון אך פדה תפדה (אותו אותו אתה פודה אי אתה פודה את החיה ואת המתה) [פודה אתה את החיה ואי אתה פודה את המתה] י) פודה אתה את הטמאה ואי אתה פודה את הטהורה יא):

אך פדה תפדה וגו' שומע אני אף שאר בהמה [טמאה] במשמע ת"ל (ופטר) [וכל פטר] חמור תפדה בשה (שמות י"ג) חמור אתה פודה ואי אתה פודה בכור כל שאר בהמה טמאה (ופטר) [או פטר] חמור תפדה בשה ושאר כל בהמה טמאה בכסות וכלים ת"ל עוד במקום אחר ופטר חמור תפדה בשה בשה אתה פודה אבל אי אתה פודה בכסות וכלים א"כ מה ת"ל אך פדה תפדה [וגו'] אם אינו ענין שפודים בהמה טמאה תניהו ענין שמקדישים בהמה טמאה לבדק הבית וחחרים ופודים אותו מהקדש בדק הבית יב):

תפדה מיד יג) אתה אומר תפדה מיד או אינו אלא לאחר זמן ת"ל ופדויו מבן חדש תפדה [וגו' בשקל] הקודש (נפדה) [הנפדה) בחמש סלעים (ונפדה) [נפדה] יד) לאחר זמן הא מה ת"ל תפדה מיד טו):

ופדויו מבן חדש תפדה כלל כסף חמשת שקלים פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט וכל בכור אדם בבניך תפדה (שם י"ג) טז) חזר וכלל או כלל בכלל ראשון יז) אמרת לאו אלא כלל ופרט וכלל אין אתה דן אלא כעין הפרט לומר לך מה הפרט מפורש נכסין המטלטלים שאין להם אחריות אף הכלל אין לי אלא נכסים המטלטלין שאין להם אחריות מכאן אמרו בכל פודים בכור אדם חוץ מעבדים ומשטרות ומקרקעות רבי אומר בכל פודים בכור אדם [חוץ מן השטרות] יח):

עשרים גרה הוא למה נאמר לפי שהוא אומר ופדויו [וגו'] אין לי אלא כסף שוה כסף מנין ת"ל עשרים גרה הוא יט):

אך בכור שור [וגו'] שור שור גמור (כשב כשב) [כשב כשב] גמור עז עז גמור להוצי' את הכלאים כ):

לא תפדה יכול אם פדאו יהיה פדוי ת"ל קודש הם כא) ר' יאשיה או' קודש הם למה נאמר להביא את המעשר ואת הפסח שיטעון שפיכה אחת שלא שמענו להם בכל התורה כב) ר' יצחק אומר אינו צריך שהרי כבר נאמר ודם זבחיך ישפך (דברים י"ב) להביא את המעשר ואת הפסח שיטענו שפיכה אחת כג) ומה ת"ל קודש הם להביא את המעשר כד) שיטעון הקטר חלבים שלא שמענו בכל התורה כולה אבא הנין אומר משום ר"א למה נאמר לפי שהיה בדין ומה שאר קדשים שלא שוו מתן דמים כה) שוו הקטר חלבם מעשר ופסח שישוו מתן (דמיו) [דמם] אינו דין שישוו הקטר חלבם הא מה ת"ל כו) קודש הם לענין שאמרנו:

ואת דמם תזרוק על המזבח מתנה אחת אתה אומר מתנה אחת או שתי מתנות של ארבע אמרת ק"ו ומה אם במקום שרבה בחלבים מיעט בדמים כאן שמיעט בחלבים כז) אינו דין שמיעט בדמים או חלוף כח) ומה במקום שמיעט בחלבים ריבה בדמים כאן שרבה בחלבים כט) אינו דין שרבה בדמים ת"ל וזרקו הכהנים (ויקרא א') שתי מתנות שהן ארבע ל) ודנתי וחלפתי בטל החילוף וזכיתי כבתחילה ומה במקום שריבה בחלבים מיעט בדמים כאן

מאיר עין י) וכ"ה בכת"י בן ז"א וכ' מן הפסק זו והכת"י. יא) פי' דבין אבכור בהמה טמאה ובין אחאר בכור שמה היה קנעי וצ"ז ומפני דאין פדיון כלל לטהורה יאין פדיון למתה בבהמה טמאה ועיין זבחים ק"ד. ובגמרא שם ובכורות י"ב: ובתוספתא פ"א וגו"א תנית הנוסחא כמו שהיתה בספרים ופי' דשאלה היתה לענין אי פודין את הקדשים להאכילן לכלבים (תמורה ל') ופי' היה לענין חיה שפטורה מן הבכורה כדלעיל. ומלת אותו הא' מחק. ואי אתה פודה את הטהורה להייבי בעשה ול"ה עיי"ש. יב) ועיין בילק' בא ר' רכ"ג ובמכילתא בא ס"ח ובבכורות ה': ובתוספתא בכורות א'. יג) דא ל ליעכב בו מפי' ר"ה. יד) כ"ה בכת"י ובכת"י בן ז"א. טו) ועיין בילק' וגז"ר ובז"א ובבכורות י"ג: י"ג. ובתו' ב"מ. טז) בז"א מוחקו וג' הפדה כלל ועיי' בכורות נ"א. ובמכילתא בא פי"ח ושם איתא וכן איתא בכת"י. יז) משום דלא הוי סמוך לכלל ראשון מפי' ר"ה. יח) כ"ה בכת"י ועיין בגמרא שם ובפסוק ז' ב' ופדויו מבן חדש תפדה כלל בערכך כסף חמשת שקלים פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט מה הפרט מפורש מטלטלין שאין להם אחריות אף אין לי אלא כיוצא בהן מיכן אמר רבי בכל פודין בכור אדם חוץ מעבדים ושטרות וקרקעות וכ"ע. ועיע בתוספתא בכורות פ"ו. יט) עיין בז"ר ובז"א. כ) בכורות ה': ובתוספתא פ"א עיי"ש. כא) דקאי בקדושתייהו ועיין תמורה ה': כב) עיין זבחים ל"ז. ובתו' שם ד"ה תרי תנאי ודף נ"ו: ובגמרא שם ועיע בירושלמי פסחים פ"ה ה"ו. כג) עיין ספרי דברים פי' ע"ח. כד) בילק' ג' המעשר והפסח שיטענו הקטר חלבים ועיין זבחים נ"ו: ובז"א. כה) בהדי בכור מפי' ר"ה. כו) בכת"י אינו דין שהושוו להקטר חלבים הא מה אני מקיים קודש הם וכו'. כז) כאן בבכור מעשר ופסח שמיעט בחלבים כדלקמן. כח) דבכיר טעון ג' מתנות שהן ארבע ושולה טעונה ד' מתנות. כט) כאן בעולה דכולה כליל. ל) בס"כ ויקרא פ"ד.

שמיעט בחלבים אינו דין שנמעט בדמים ומה ת"ל את דמם תזרוק על המזבח מתנה אחת] לא):

ואת חלבם תקטיר (חלב) [בחלב] תותב קרום ונקלף הכתוב מדבר [או אינו מדבר אלא בשומן שבו אמרת ק"ו ומה אם במקום שריבה בדמים מיעט בחלבים כאן שמיעט בדמים אינו דין שנמעט בחלבים הא מה ת"ל ואת חלבם תקטיר בחלב תותב קרום ונקלף הכתוב מדבר] לב):

אשה אע"פ שאתה נותן לאשים אינו נרצה עד שישרף באש:

ריח ניחח לה' לג) נחת רוח לפני (המקום) שאמרתי ונעשה רצוני לד):

ובשרם יהיה לך כחזה התנופה בא הכתוב והקיש את הבכור לחזה ושוק של שלמים מה (שוק שלמים וחזה) [חזה ושוק של שלמים] לה) נאכלים לשני ימים ולילה אחד אף הבכור יהיה נאכל לשני ימים ולילה אחד [וזו שאלה נשאלה לחכמים בכרם ביבנה בכור לכמה נאכל דרש ר' טרפון לשני ימים ולילה אחד] לו) אמרו לו תלמידיו רבינו למדנו לז) א"ל בכור קדשים קלים ושלמים קדשים קלים מה שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד היה רבי יוסי הגלילי (אומר) [שם] כשבא תחילה לשמש את חכמים אמר לו רבי חטאת מתנה לכהן ובכור מתנה לכהן מה חטאת נאכלת ליום ולילה אף בכור נאכל ליום ולילה אמר לו בני אלמוד דבר מדבר ואדון דבר מדבר אלמוד דבר שהוא קדשים קלים מדבר שהוא קדשים [קלים] ואל אלמוד דבר שהוא קדשים קלים מדבר שהוא קדשי קדשים א"ל רבי אלמוד דבר מדבר ואדון דבר מדבר אלמוד דבר שמתנה לכהן לח) מדבר שמתנה לכהן (ואל אלמוד דבר שמתנה לכהן מדבר שאין מתנה לכהן) ואל אלמוד דבר שמתנה לכהן מדבר שאין מתנה לכהן שמתנה לכל אדם שתק ר' טרפון וקפץ ר"ע א"ל בני כך אני דורש ובשרם יהיה לך כחזה התנופה בא הכתוב והקיש בכור לחזה ושוק של שלמים מה חזה ושוק של שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד אף בכור נאכל לשני ימים ולילה אחד לט) א"ל אתה מקישו לחזה ושוק של שלמים ואני מקישו לחזה ושוק של תודה כשם שאלו נאכלים ליום ולילה כך הבכור נאכל ליום ולילה א"ל בני כך אני דורש ובשרם יהי' לך כחזה התנופה אין צריך לומר יהיה אלא ריבה בו הכתוב הוייה אחת שיהיה נאכל לשני ימים ולילה אחד אר"ש מ) וכי תודה מאין למדה לא משלמים ודבר הלמד ממקום (אחד) [אחר] אתה בא ללמד הימנו למד מן הלמד הא אין עליך לומר כל' אחרון אלא כל' ראשון ובשרם יהיה לך [וגו'] בא הכתוב והקיש את הבכור לחזה ושוק של שלמים מה חזה ושוק של שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד (וי"א) מא) אין ת"ל יהיה אלא להביא את הבכור בעל מום שמתנה לכהן שלא שמענו בו בכל התורה כולה רבי אלעזר אומר לשני ימים ולילה אחד אתה אומר לשני ימים ולילה אחד או אינו אלא ליום ולילה תלמוד לומר לפני י"י אלהיך תאכלנו שנה בשנה (דברים ט"ו) מלמד שנאכלים לשני ימים ולילה אחד מב):

כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל יש פרשיות שכולל בתחלה ופורט בסוף פורט בתחלה (ופורט) [וכולל] מג) בסוף וזו כוללה בתחלה וכוללה בסוף ופורט באמצעו:

נתתי לך ולבניך ולבנותיך לחק עולם (עד) שינהוג הדבר לדורות מד):

ברית מלח עולם היא לפני ה' [לך ולזרעך אתך] כרת הכתוב ברית עם אהרן (לך ולזרעך אתך אהרן) בדבר (הברית) [הבריא] ולא עוד אלא (שמביא) [שמבריא] את אחרים מה):

(סליק פיסקא).

מאיר עין לא) כ"ה בכת"י ובילקוט. לב) הגהתי עפ"י הכת"י והילקוט ובענין תותב קרום עיין חולין מ"ט. לג) במקרא כתוב לריח ועיין בהרג"י. לד) וכ"ה בילק' אבל מכת"י נראה דגרס אשה לריח ניחח אעפ"י שאתה נותן לאשים ריח ניחח נחת רוח לפני וכו' שכן פי' ר"ה לאשים דהיינו ע"י המערכה לאבד הגרפין וכלין הויין ריח ניחח לד' נחת רוח לפני שאמר וכו'. לה) כ"ה בכת"י ובז"א מוחק מלות שוק והזה וג' מה שלמים. לו) כ"ה בכת"י. לז) כלו' מכין לך מפי' ר"ה. לח) בכת"י ג' אלמוד דבר שמתנה לכהן ואין בא בנדר ונדבה וכו' ועיין זבחים נ"ז. ובנוסחת כת"י בן ז"א ג' כנוסחת הגמרא. לט) ואין משיבין על ההיקש מפי' ר"ה. מ) בנוסחת כת"י בן ז"א ג' ר' ישמעאל ועיין בגמ' שם ומכת"י נ' שג' כך. מא) וכן ליתא בכת"י ופוא סיומא מלתיה דר"י דאהדר לר"ע ועיין בגמרא שם. מב) ועיין כל זה בזבחים שם ובבכורות כ"ז: ובתמורה כ"א: ובספרי דברים פיסקא קכ"ה. מג) וכ"ה בילקוט ועיין ריש חקת פי' קכ"ג ובמכילתא בא פט"ו. מד) כ"ה בילק' ובפס"זו: מה) וכ"ה בכת"י ובילקוט ובפס"ז ופי' בדבר הבריא שאינו מתליע ולא מסריח.

חקת עולם לדורותיכם שינהוג הדבר לדורות:

ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה למה נאמר לפי שהוא אומר לאלה תחלק הארץ (במדבר כ"ו) שומע אני אף הלוים במשמע ת"ל ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה לה):

מאת מעשר בני ישראל אשר ירימו תרומה לה' לו) קראו המקום תרומה עד שיוצא ממנו תרומת מעשר לז) ד"א כא הכתוב ללמדך שאם רצה לעשותו תרומה על מקום אחר רשאי מכאן אתה דן לתרומה לח) מה אם מעשר הקל והרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה דין הוא שתהא נוהגת בכל ד"א ומה אם מעשר שאינו נוהג בראשית הגז הרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה דין הוא שתהא נוהגת בכל איסי בן מנחם אומר אם מעשר שאינו בא אלא מכח תלמוד ומכח יראה הרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה דין הוא שתהא נוהגת בכל לט):

נתתי ללוים לנחלה למה נאמר לפי שהוא אומר ולבני לוי הנה נתתי אין לי אלא בפני הבית שלא בפני הבית מנין ת"ל לנחלה מה נחלה נוהגת בפני הבית ושלא בפני הבית אף מעשר ראשון נוהג בפני הבית ושלא בפני הבית מ):

על כן אמרתי להם [וגו'] למה נאמר (לפי שהוא אומר) [והלא כבר נאמר] מא) ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה מה ת"ל על כן אמרתי שיכול אין לי אלא בשעת חלוק הארץ אבל משיחלקו שומע אני יקצה מב) לו כל שבט ושבט בפני עצמו ת"ל על כן אמרתי [וגו'] ד"א על כן אמרתי למה נאמר לפי שנאמר ונשל גוים רבים מפניך (דברים ז') אבל קני וקנזי וקדמוני לא שמענו ת"ל על כן [וגו' לא ינחלו נחלה] מג):

[על כן אמרתי להם] מד) להזהיר ב"ד על כך: (סליק פיסקא).

(קכ) ואל הלוים תדבר ואמרת אליהם כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר אשר נתתי לכם למה נאמר לפי שהוא אומר ולבני לוי הנה נתתי את כל מעשר בפירות [הארץ] א) הכתוב מדבר אתה אומר בפירות או אינו אלא באחד מעשרה בארץ ת"ל ואל הלוים תדבר ואמרת אליהם [וגו'] מגיד שבפירות הכתוב מדבר לפי שלא ניתן להם חלק בארץ ניתן להם אחד מי' בפירות:

והרמותם ממנו ממין על מינו ולא ממין על שאינו מינו ב): והרמותם ממנו מופנה להקיש ולדון ממנו גזירה שוה ג): והרמותם ממנו שלא יתרום מן המחובר על התלוש ולא מן התלוש על המחובר ולא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש ד): והרמותם ממנו שלא יתרום מפירות הארץ על פירות ח"ל ולא מפירות ח"ל על פירות הארץ [ומנין שלא יתרום מפירות הארץ על פירות ח"ל ולא מפירות ח"ל על פירות הארץ] ת"ל וכל מעשר הארץ [וגו'] (ויקרא כ"ז) שלא יתרום מפירות הארץ על פירות ח"ל ולא מח"ל על פירות הארץ ה): והרמותם ממנו תרומת ה' [וגו'] וכי מה למדנו לתרומת מעשר מעתה אלא הרי זה בא ללמד ונמצא למד מה תרומה מעשר חובה אף מעשר ראשון חובה ו): (סליק פיסקא).

(קכא) ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגורן וכמלאה מן היקב ר' ישמעאל אומר אימתי נחשבת לכם תרומה כשהפרשתם אותם כראוי לא הפרשתם אותה כראוי לא

מאיר עין לה) עיין לעיל. לו) במקרא כתוב כי את מעשר וגו' ירימו לה' תרומה. לז) עיין יבמות פ"ו. לח) כתב ר"ה אין כאן מקומו אלא לקמן (פי' קכא) והז"ר והא"ח פירש כיון דמעשר קרוי תרומה א"כ כי היכי דמעשר נוהג בכל ה"נ תרומה. לט) עיין לעיל פי' ה' ולקמן פי' קכ"א. מ) עיין בילקוט ר' השמ"ו בשם ספרי זוטא. מא) כ"ה בילקוט וכן הגיה הא"ח. מב) בכת"י ג' יקנה. מג) וקמ"ל דאף לעתיד לא ינחלו ועיין בילקוט בשם ספרי זוטא. מד) כן הגיהו הז"ר והא"ח וכ"ה בשמ"ו:

(קכ) א) כ"ה בכת"י. ב) תרומות פ"ב מ"ד ובירושלמי שם בכורות נ"ג ע"ש. ג) במנחות ע"ז: מצי' ר"ה והא"ח. ד) תרומות פ"א מ"ה. ה) כן הוא בילקוט ובכת"י וכן הגיה הא"ח ולא נה לי ואולי צ"ל ומנין שלא יתרום מפירות הארץ על פירות סוריא ולא מפירות סוריא על פירות הארץ ת"ל וכל מעשר הארץ מזרע הארץ ועיין תרומות פ"א מ"ה ובירושלמי שם ובתוספתא פ"ב. ו) דס"ד דאם ישראל מפריש נותן ללוי ולא שיהא חובה להפריש קמ"ל ז"ר:

נחשב לכם תרומה אבא אלעזר בן גמליאל אומר בא הכתוב ללמדך שכשם שהתרומה עולה במדה כך עולה באומד ובמחשבה א):

כדגן מן הגורן וכמלאה מן היקב למה נאמר לפי שהוא אומר והרמותם ממנו שומע אני יתרום שבלים של חטים וענבים מן היין וזתים מן השמן ת"ל כדגן מן הגורן מן הגמור מכאן אמרו התבואה משתמרח והיין משתקפה והשמן משירד לעוקה ב):

כן תרימו גם אתם תרומת ה' למה נאמר לפי שהוא אומר ואל הלוים תדבר ואמרת אליהם ישראל נותנים (תרומה) [מעשר] ללוים אבל כהנים אין נותנים מעשר ללוים הואיל ואין נותנים מעשר ללוים שומע אני יהיו אוכלים אותו בטיבולו ת"ל כן תרימו גם אתם תרומת ה' ר' ישמעאל אומר אין צריך מה חלה שאינה נוהגת בכל הפירות נוהגת בפירות כהנים מעשר שנוהגת בכל הפירות אינו דין שינהוג בכל פירות כהנים ומה ת"ל כן תרימו גם אתם [אין לי אלא מעשר של ישראל מעשר של עצמן מניין ת"ל כן תרימו גם אתם תרומת ה'] ג):

מכל מעשרותיכם בא הכתוב ולימד על [תרומת] ד) מעשר שהוא נוהג בכל איסי בן עקביא אומר אם מעשר הקל הרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה דין שתהא נוהגת בכל ד"א אם מעשר שאינו נוהגת בראשית הגז הרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה אינו דין שתהא נוהגת בכל איסי בן מנחם אומר אם מעשר שאינו בא אלא מכח יראה ומכח תלמוד הרי הוא נוהג בכל תרומה חמורה דין הוא שתהא נוהגת בכל ה):

ונתתם ממנו תרומת ה' לאהרן הכהן ו) מה אהרן חבר אף כהנים חברים מכאן אמרו אין נותנים מתנות אלא לחבר ז):

מכל מתנותיכם תרימו את תרומת ה' מכל חלבו את מקדשו ממנו ח) בתרומה גדולה הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בתרומת מעשר כשהוא אומר מכל מעשרותיכם הרי תרומת מעשר אמור הא מה ת"ל תרימו את תרומת ה' בתרומה גדולה הכתוב מדבר דברי ר' יאשיה רבי יונתן אומר לפי שהוא אומר ראשית דגנך תרושך ויצהריך (דברים י"ח) חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות תלמוד לומר תרימו את כל תרומת ה' חובה ולא רשות ט):

מכל חלבו את מקדשו ממנו שאם נפל לתוכו הרי הוא מקדשו מכאן אמרו תרומה עולה באחד ומאה י) אין לי אלא תרומה טהורה טמאה מנין אמרת ק"ו הוא אם יעלה (היתר את האיסור ק"ו את האיסור) [איסור מן האיסור להיתר ק"ו לאיסור מן המותר] להיתר רבי אומר אין צריך ק"ו הוא אם (עלה) [יעלה] איסור מן המותר להיתר ק"ו מן המותר למותר להתיר יא) אין לי אלא תרומה שהיא עולה ערלה וכלאי הכרם מנין נאמר כאן מלאה יב) ונאמר להלן מלאה יג) מה להלן שהיא עולה אף כאן שהיא עולה אי מה להלן במאה ואחד אף כאן במאה ואחד אמרת מקום שכפל את האיסור כפל את העלאה מקום שלא כפל את האיסור לא כפל העלאה מכאן אמרו תרומה עולה באחד ומאה ערלה וכלאי הכרם באחד ומאתים יד):
(סליק פיסקא).

(קכב) ואמרת אליהם בהרימכם את חלבו ממנו ונחשב ללוים כתבואת גורן

מאיר עין (קכא) א) פי' תרומת מעשר ז"א ובפס"ז ג' אבא חנין אומר משום ר' אליעזר בא הכתוב ללמדך שהתרומה עולה באומד ובמחשבה כשם שעולה במדה ובמנין ועיין תרומות פ"א מ"ז וירושלמי שם ופ"ד מ"ו וירושלמי שם ובבלי בכורות נ"ח: ובנסמן שם ובתוספתא תרומות פ"ג ועיין בילקוט. ב) תרומות סוף פ"א וירושלמי שם ובמעשרות פ"א ובתוספתא תרומות פ"ג. ג) כ"ה בילקוט ובכת"י ובפס"ז ופי' ר"ה דהיינו של לוים מנין דמפרישין ממעשר דידהו תרומת מעשר. ד) כ"ה בכת"י. ה) כל זה לעיל פי' ה' וקי"ט. ו) במקרא כתוב את תרומת ה'. ז) סנהדרין צ': עיי"ש. ח) במקרא כתוב תרימו את כל תרומת ה'. ט) עיין ברש"י. י) תרומות פ"ד מ"ז וירושלמי שם ובתוספתא פ"ה. יא) הגהתי עפ"י הר"ש פ"ה מ"ה דמסכת תרומות ועיין פרושו שם (אלא שצריך קצת תיקון במ"ש ודנקיט דרך אחר צ"ל וכו' נקיט דרך אחר) וכן גרס בכת"י ובכת"י בן ז"א אלא שפירשו על דרך אחרת איסור מן האיסור כההיא דתנן (ערלה פ"ב) הערלה מעלה את התרומה ודברי ר' פי' כפי' הר"ש אלא שכתבו דלכך קרי לתרומה טמאה מותר משום דאינה אלא בעשה והז"א הניח הגי' כמו שהיתה לפנינו אלא שמחק מלת את וגי' ק"ו האיסור להיתר ודחק לפרשה ותימא שלא ראה דברי הר"ש ובילקוט עוד גי' אחרת עיי"ש ובז"ר ועיין תרומות פ"ה מ"ד ובתוספתא שם פ"ו וירושלמי דערלה פ"ב ה"א. יב) בכלאי כרם פן תקדש המלאה דברים כ"ב. יג) עיין בר"ש בערלה פ"ב מ"א. יד) ערלה שם וירושלמי דשם:

וכתבואת יקב הרי זה אזהרה לב"ד [של לוים] א) שלא יהיו תורמים אותו אלא מן (המחובר) [המובחר] ב):

ונחשב ללוים [וגו'] למה נאמר לפי שהוא אומר והרמותם ממנו תרומת ה' שומע אני הואיל וקראו הכתוב תרומה תהא בקדושת עולמית ת"ל ונחשב ללוים מה (תרומת) [תבואת] ג) גורן מפריש תרומה ושאר חולין אף מעשר ראשון מפריש תרומה ושאר חולין ד):

ואכלתם אותו בכל מקום אפילו בקבר שהיה בדין הואיל ותרומה קרויה תרומה ומעשר ראשון קרוי תרומה אם למדתי לתרומה שאין נאכלין אלא במקום (אחר) טהור אף מעשר ראשון לא יהיה נאכל אלא במקום טהור ת"ל ואכלתם אותו בכל מקום אף בקבר ה):

אתם ובתיכם להביא את בת ישראל המאורסת ללוי שנותנת רשות [או אינו אלא לאכול אמרת תרומה חמורה אוכלת מעשר הקל לא כל שכן אלא לימד על בת ישראל המאורסת ללוי שתהא נותנת רשות] ו):

כי שכר הוא לכם [חלף עבדתכם] אם עבד יטול אם לא עבד לא יטול מכאן אמרו בן לוי שקבל עליו כל עבודת לויה חוץ מדבר אחד אין לו חלק בלויה ז):

ולא תשאו עליו חטא [בהרמכם את חלבו ממנו] מנין אתה אומר שאם הפרשת אותו שלא מן (המחובר) [המובחר] ח) שאתם בנשיאות עון ת"ל ולא תשאו עליו חטא אין לי אלא בן לוי ישראל שנטל רשות מלוי מנין ט) ת"ל ולא תשאו עליו חטא [וגו']:

בהרימכם את חלבו למה נאמר לפי שהוא אומר והרמותם ממנו תרומה ה' מעשר מן המעשר אין לי אלא תרומה טהורה תרומה טמאה מנין י) ת"ל בהרימכם את חלבו ממנו:

[ואת קדשי בני ישראל לא תחללו] יא) הרי זו אזהרה לכהנים וללוים דברי ר' יונתן יב) ר' יאשיה אומר ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו יג): (סליק פיסקא).

פרשת חקת

(קכג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדומה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה עול א) יש פרשיות שכולל בתחלה ופורט בסוף ופורט בתחלה וכולל בסוף וזו כללה בתחלה וכללה בסוף ב) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל) (שמות י"ט) פרט אלה הדברים [אשר תדבר אל בנ"י] (שם) כלל ג) זאת חקת הפסח (שם י"ב) כלל כל בן נכר לא יאכל בו (שם) פרט זאת חקת התורה כלל ויקחו אליך פרה אדומה תמימה פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט ד):

זאת חקת התורה רבי אליעזר אומר נאמר כאן חקה ונאמר להלן ה) חקה מה חקה האמור להלן בבגדי לבן הכתוב מדבר אף חקה האמורה כאן בבגדי לבן הכתוב מדבר: שאלו תלמידיו את רבן יוחנן בן זכאי באיזו כלים פרה נעשית אמרו להם בבגדי זהב אמרו לו והלא למדתנו רבינו בבגדי לבן אמר להם אם מה שראו עיני ומה ששרתו ידי שכחתי (כך) ו) ק ו

מאיר עין (קכב) א) כ"ה בילקוט ובכת"י. ב) כ"ה בילקוט ובכת"י. ג) כ"ה בכת"י בן ז"א ד) עיין ברש"י על התורה וחולי דברייתא שלפנינו קטיעא היא. ה) עיין בילקוט בשם ספרי זוטא ובתרגום יונתן ויבמות פ"ו. ו) כ"ה בכת"י ועיין יבמות פ"ו. והז"א מחק מלת המאורסת וג' הנשואה עפ"י הגמרא ועיין לעיל פי' ק"ז. ז) לעיל פי' קי"ט ועיין בתוספתא דמאי פ ב ובכורות ל': ומנחות י"ח: ח) כ"ה בכת"י ובילקוט. ט) דאינו מפרים אלא מן המובחר ז"ר. י) דאינו מפרים אלא מן המובחר מפי' ר"ה. יא) כ"ה בכת"י. יב) בפס"ז גר' דברי ר' ישמעאל ומקיים בה ובילקוט מפיך לה דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר. יג) קטיעה היא ומכת"י נראה דג' בה רי"א ללוים דהכי פי' ר"ה דאי מחללו הרי אלו במיתה דמכלל לאו אתה שומע הן והאי לא אצטריך אלא משום לוים אבל כהנים בהדיא כתיב בהו ומתו בו כי יחללוהו.

(קכג) א) לפנינו כתוב וידבר וגו' לאמר זאת וגו'. ב) כתב ר"ה לא מיתרלא היא דפרטה בסוף היא כדתני בסמוך ובמכילתא (בא פע"ו) נמי תני לה כה"ג ולא תני לפרשה אלא בכלל ופרט עכ"ל ובכת"י בן ז"א ג' ופורטה בסוף ועיין לעיל סוף פי' קי"א ועיין בז"א ובז"ר. ג) כ"ה בילקוט ובכת"י ובמכילתא ותנחומא בא פי' שכבר נאמר כה תאמר לבית יעקב וגו' ופורט הענין אשר יאמר ובסוף כולל אלה הדברים וגו' כ"ל והמפרשים נדחקו בפירושו. ד) כלומר דקנגון פרשיות הוא לומר בדרך כלל זאת חוקת ואח"כ פורט מה היא החקה ועיין ירושלמי ובתנחומא בא. ה) ביה"כ בפ' אחרי מות מפי' ר"ה. ו) וליתא גם בילקוט גם בפס"ז.

למה שלמדתי וכל כך למה כדי לחדד את התלמידים [ז] וי"א הלל הזקן היה אלא שלא היה יכול לומר מה ששרתו ידי [ח]: ויקחו מתרומת הלשכה [ט]:

אליך שתהא גזבר לדבר וכשם שהיה משה גזבר לדבר כך היה אהרן גזבר לדבר כיוצא בו אתה אומר בשמן המשחה [י]:

פרה אדומה ר"א אומר עגלה [יא] בת שנתה ופרה בת שתים וחכמים אומרים עגלה בת שתים ופרה בת ג' ובת ד' ר' מאיר אומר אף בת חמש כשרה זקנה כשרה אלא שלא [היו] ממתינים לה שמא תשחיר שלא תיפסל [יב]:

פרה שומע אני שחורה או לבנה ת"ל [אדומה] תמימה תמימה באדמות או תמימה במומים כשהוא אומר אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה עול הרי מומים אמורים הא מה ת"ל תמימה שתהא תמימה באדמות [יג]:

אשר אין בה מום למה נאמר הא עד שלא נאמר יש לי בדין מה מוקדשים שאין מלאכה פוסלת בהם [יד] מום פוסל בהם פרה שמלאכה פוסלת בה אינו דין שיהא מום פוסל בה לא אם אמרת במוקדשים שעשיתן בטהרה לפיכך מום פוסל בהם תאמר בפרה שעשיתה בטומאה [טו] לפיכך לא יהיה מום פוסל בה הרי פסח יוכיח שעשיתו בטומאה ומום פוסל בו והוא יוכיח לפרה אע"פ שעשיתה בטומאה שיהא מום פוסל בה לא אם אמרת בפסח שיש לו זמן קבוע לפיכך מום פוסל בו תאמר בפרה שאין לה זמן קבועה לפיכך לא יהיה מום פוסל בה ת"ל אשר אין בה מום [טז] איסי בן עקביא אומר אשר אין בה מום למה נאמר הא עד שלא יאמר יש לי בדין ומה מוקדשים שאין נפסלים בשחור ולבן מום פוסל בהם פרה שנפסלת בשחור ולבן אינו דין שיהיה מום פוסל בה אם זכיתי מן הדין מה ת"ל אשר אין בה מום שהיה בדין לעגלה ערופה שתיפסל במומים ומה מוקדשים שאין מלאכה פוסלת בהם מום פוסל בהם עגלה ערופה שמלאכה פוסלת בה אינו דין שיהיה מום פוסל בה ת"ל אשר אין בה מום בה אין מום הא אם יש מום בעגלה הרי זו כשרה [יז] ור' יהודה בן בתירה אומר ומה חטאת העוף שמקריביה טהורים אין מום פוסל בה פרה שמקריביה טמאים אינו דין (סיסיה) [שלא יהא] מום פוסל בה ת"ל אשר אין בה מום [יח]:

[אשר אין בה מום] בה אין מום הא אם יש בעובדיה הרי זו כשרה א"ר יאשיה נאמתי לפני ר' יהודה בן בתירה כיצד המום בעובדיה והראני בין ב' אצבעותיו יוצא ולו ב' זנבות [יט]:

אשר לא עלה עליה עול בעול שלא (לעובדה) [לעבודה] [כ] הכתוב מדבר ואם תאמר בעול של (עובדה) [עבודה] אמרת קל וחומר הוא ומה עגלה שאין המום פוסל בה עול פוסל בה פרה שהמום פוסל בה אינו דין שיהא העול פוסל בה הרי מוקדשים יוכיחו שהמום פוסל בהם ואין עול פוסל בהם והן יוכיחו לפרה שאף על פי שהמום פוסל בה לא יהיה עול פוסל בה לא אם אמרת במוקדשים שאין נפסלים בשחור ובלבן לפיכך אין העול פוסל בהם תאמר בפרה שנפסלת בשחור ובלבן לפיכך יהיה עול פוסל בה [הא מה] [כא] ת"ל אשר לא עלה עליה עול בעול שאינו של עבודה הכתוב מדבר מנין לעשות שאר עבודה כעול אמרת קל וחומר הוא ומה עגלה שאין המום פוסל בה עשה שאר

מאיר עין ז) ובילקוט גרס לחזק את התלמידים וכ"ה בכת"י בן ז"א ופירש לזרזם. ח) דריב"ז כהן הוה אבל הלל לא מפי' ר"ה ועיין במס' פרה פ"ד מ"א ובתוספתא פ"ג ופ"ב ובילקוט ר' חסמ"א בשם ספרי זוטא ובז"כ וז"א. ט) שקלים פ"ד ועיין לעיל פיס' ע"ב ובתרגום יונתן ובילקוט. י) דכתיב ביה קח לך (שמות ל') ועיין לעיל פי' ע"ב. יא) עגלה ערופה בספרי דברים פי' ר"ו. יב) פרה פ"א ועיין בתרגום יונתן וברבה. יג) בילקוט ובפס"ז ג' לאדמות למומין ועיין בתרגומים. יד) סוטה מ"ו. טו) דטבול יום כשר בה מפי' ר"ה. טז) עיין לעיל פי' ס"ה. יז) עיין סוטה מ"ו. ובירו' סוטה פ"ט ה"ה. יח) פי' ר"ה ריב"ב אלעיל קמהדר דתני אם זכיתי מן הדין וקאמר אי מן הדין אימא הכי פרה שמקריבה טמאין שנעשית בטבול יום דטמא בהכי לגבי קדשים לא יהא מום פוסל בה מק"ו דחטאת העוף דאין תמות בעוף בספרא אמור פ"ז. יט) הגהתי עפ"י הכת"י ופי' ר"ה הא אם יש בעובדיה דהיינו בכהן המקריבה ה"ז כשרה וכ"ל דטעמא דאע"ג דחטאת קריא רחמנא מ"מ בעל מום כשר בה משום דנעשית בחוץ ועיין בספרא פ' אמור פ"ג והא דנס ר"י לפני ריב"ב כיצד המום בעובדיה לא איתפרש לי ועיין בז"כ ובז"א שפירשו שכל זה היא סיום ברייתא דלעיל וגרסי בה אין מום הא אם יש בעובדיה ה"ז כשרה ולעיל ג' חטאת העוף מום פוסל בה דהיינו מחוסר אבר וריב"ב הכא לר"י יתור אבר עיי"ש ולא שמיעא לי. כ) כ"ה בפס"י ובילקוט. כא) כ"ה בכת"י בן ז"א.

מלאכה כעול פרה שהמום פוסל בה אינו דין שנעשה שאר מלאכה כעול [או] כג) חילוף הן הדברים ומה פרה שהמום פוסל בה לא עשה שאר מלאכה כעול עגלה שאין המום פוסל בה אינו דין שלא נעשה בה שאר מלאכה כעול ת"ל אשר לא עבד בה (דברים כ"א) דנתי וחלפתי במל (או חלוף) [החילוף] (כג) זכיתי [לדון] (כד) כבתחלה ומה עגלה שאין המום פוסל בה עשה בה שאר מלאכה כעול פרה שהמום פוסל בה דין הוא שנעשה בה שאר מלאכה כעול (כה):

ונתתם אותה אל אלעזר הכהן בא הכתוב ולימד על הפרה שנעשית בסגן תדע שכן הוא שהרי אהרן קיים ואלעזר שורף את הפרה [דבר אחר] (כו) ונתתם אותה זו נעשית באלעזר ושאר הפרות נעשות בכהן גדול דברי ר' מאיר ר' יוסי בר' יהודה ור' שמעון ור' אליעזר בן יעקב אומר זו נעשית באלעזר ושאר הפרות בין בכ"ג ובין בכהן הדיוט (כז):

והוציא אותה ולא שיוציא אחרת עמה מכאן אמרו שאם לא היתה פרה רוצה לצאת אין מוציאין עמה שחורה שלא יאמרו שחורה שחטו ולא אדומה (וסלא) [שלא] יאמרו שתים שחטו רבי אומר לאמן השם הוא זה אלא (מסנאמר) [משום שנאמר] והוציא אותה לבדה (כח):

אל מחוץ למחנה להר המשחה (כט):

ושחט אותה בא הכתוב ולימד על הפרה שתהא מלאכה פוסלת בשחיטתה (ל): ושחט אותה מגיד (סלא) שאם נתנבלה בשחיטתה פסולה (לא): ושחט אותה מכאן אמרו אין עושים שתי פרות כאחת (לב):

ושחט אותה לפניו שיהיה (אחר) [אחר] שוחט ואלעזר רואה (לג):

ולקח אלעזר הכהן עוד למה נאמר והלא כבר נאמר ונתתם אותה אל אלעזר הכהן ומה ת"ל ולקח אותה אלעזר הכהן בכיהונו (לד):

מדמה באצבעו מצוותה מצות יד ולא מצות כלי שהיה בדין הואיל ולוג שמן מכשיר ודם פרה מכשיר אם למדתי ללוג שמן שאין כשר אלא ביד אף דם פרה לא יהיה כשר אלא ביד אתה דן מלוג שמן ואני אדון (מלוג האסם) (לה) מדם האשם אמרת הפרש לוג שמן כשר (ומכסר) [ומוכשר] (לו) להכשיר אם למדתי ללוג שמן שאין כשר אלא ביד אף דם פרה לא יהיה כשר אלא ביד וממקום שבאת אימה להלן מכלי ליד אף כאן מכלי ליד ת"ל מדמה באצבעו מצוותה מצות יד ולא מצות כלי (לז):

אצבעו ימנית שבידו אתה אומר ימנית או כל אצבעות [כמשמע] (לח) ת"ל וטבל הכהן את אצבעו הימנית (ויקרא י"ד) הואיל ונאמרו אצבעות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהם שאינה אלא ימנית אף פורטני כל אצבעות שבתורה שלא יהו אלא ימנית המיומנת שבימין הרגילה שבאצבעות (לט):

והזה אל נכח פני אהל מועד שיהא מתכוון ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם (מ):

והזה אל נכח פני אהל מועד שאם לא הוקם המשכן או אם קיפלה הרוח את היריע' לא היתה פרה נעשית חטאת (מא):

והזה אל נכח פני אהל מועד [מדמה] למה נאמר והלא כבר נאמר מדמה באצבעו

מאיר עין כב) כ"ה בכת"י ובילקוט. כג) כ"ה בכת"י ובילק'. כד) כ"ה בכת"י ובילקוט. כה) עיין ספרי דברים פי' ר"ו סוטה מ"ו. פרה פ"ב מ"ג וד' ובתוספתא פ"א. כו) כ"ה בפס"ז וכ"כ לג' ועיין בילקוט. כז) עיין פרה פ"ד מ"א ובתוספתא פ"ג וביומא מ"ב: ועיין ברש"י על התורה וברמב"ן ובתר' יונתן. כח) עיין פרה פ"ג מ"ז וביומא שם ובתרגום יונתן. כט) עיין ברש"י וביומא ס"א. ל) פרה פ"ד מ"ד תוספתא פ"ג לקמן פי' קכ"ד. לא) במס' פרה ובתוספתא שם ועיין בתרגום יונתן. לב) תוספתא פ"ג. לג) עיין בילקוט וביומא מ"ב. ובתרגום יונתן. לד) פרה פ"ד מ"א ובתוספתא שם ובתרגום יונתן ועיין ביומא שם. לה) וכן ליתא בילקוט ובכת"י. לו) כ"ה בכת"י ובילקוט ופי' ר"ה ומוכשר להכשיר כאפר פרה דליכא מכשיר אחרינא לאפוקי אשם מצורע דהא איכא לוג שמן בהדיה. לז) ועיין בילקוט בשם ספרי זוטא ובתרגום יונתן ובת"כ מצורע פ"ג ובתוספתא פרה פ"ג. לח) כ"ה בכת"י לט) עיין בילקוט פרה פ"ג מ"ט בתוס' פ"ב ובתרגום יונתן ועיין בת"כ ויקרא פ"ב ומצורע פ"ג. מ) פרה פ"ד מ"ב מנחות כ"ז: ועיין ברש"י ובתרגום יונתן. מא) וכ"ה בפס"ז ובילק' ג' לא היתה פרה מעלת

ומה ת"ל מדמה לפי שהוא אומר שבע פעמים ישומע אני שבע הזיות וטבילה אחת ת"ל מדמה שבע פעמים מגיד שחוזר לדם שבע פעמים מב):

שבע פעמים שיהו מעכבות זו את זו שהיה בדין הואיל ונאמרו הזיות בפנים ונאמרו הזיות בחוץ אם למדתי לפנימיו' שהם מעכבות זו את זו אף החיצונות יהיו מעכבות זו את זו לא אם אמרת בפנימיות שהם מכפרות לפיכך מעכבות זו את זו תאמר בחיצונות שאין מכפרות לפיכך לא יעכבו זו את זו תלמוד לומר שבע פעמים (לפני ה') מג) שיהו מעכבות זו את זו מד):

(סליק פיסקא).

(קכד) ושרף את הפרה לעיניו את עורה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרוף בא הכתוב ולימד על הפרה שתהא מלאכה פוסלת בשריפתה הא עד שלא יאמר יש לו בדין אם פוסלת בשחיטתה לא תפסול בשריפתה אם זכיתי מן הדין מה ת"ל ושרף את הפרה לעיניו אלא בא הכתוב ולימד על הפרה שתהא מלאכה פוסלת בה (בשעת) [משעת] שחיטתה עד שתיעשה אפר א):

ושרף את הפרה ולא פרים הנשרפים שהיה בדין ומה פרה שאין נעשית בפנים מלאכה פוסלת בשריפתה פרים הנעשים בפנים אינו דין שתהא מלאכה פוסלת בשריפתם לא אם אמרת בפרה שהמלאכה פוסל' בשחיטתה לפיכך פוסלת בשריפתה תאמר בפרים הנשרפים שאין מלאכה פוסל' בשחיטתה לפיכך לא תפסול בשריפתם ותפסול בשחיטתה והדין נותן ומה פרה שאין נעשי' בפנים מלאכה פוסלת בשחיטתה פרים הנשרפים שנעשים בפנים אינו דין שתהא מלאכה פוסלת בשחיטתם ת"ל ושרף את הפרה (ושחט אתה הפרה) ב) ולא פרים הנשרפים:

ושרף את הפרה לעיניו שיהיה (אחד) [אחר] ג) שורף ואלעזר רואה ד):

את עורה ואת [בשרה ואת דמה על] פרשה מה פרשה במקומו אף כולם במקומו מכאן אמרו הדם כל שהו (לא) יחזיר אם [לא] ה) החזיר פסל ור' נתן אומר מקנח ידו בגופה של פרה ו):

ושרף את הפרה ז) להביא את הפקיעים מכאן אמרו הבשר כל שהוא יחזיר ואם לא החזיר פסל עצם כל שהוא יחזיר ואם לא החזיר לא פסל בכזית (כל שהוא) יחזיר ואם לא החזיר פסל ח):

ושרף את הפרה ט) ריבוי אחר רבוי ואין ריבוי אחר רבוי אלא למעט י) דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר עד שיצית האור ברובו יא) ור' יהודה אומר ישרף שלא ימעיט את העצים [אלא יב)] מרבה היא לה חבילי אזוב וחבילי אזוב יון בשביל לרבות את העפר יג):

ולקח הכהן נאמרה כאן לקיחה ונאמרה להלן לקיחה מה לקיחה האמורה להלן שלשה אף לקיחה האמורה כאן שלשה יד):

עץ שומע אני כל עץ במשמע ת"ל ארז אי ארז שומע אני אפילו ענף ת"ל עץ הא כיצד זו בקעת של ארז טו):

אזוב ולא אזוב יון ולא אזוב כוחלית ולא אזוב מדברית ולא אזוב רומית ולא [כל] אזוב שיש לו שם לווי טז):

ותולעת שני יז) ששינתו תולעת ולא ששינתו דבר אחר יח):

מאיר עין מב) פרה פ"ג מ"ט בתוספתא פ"ג. מג) וכן בילקוט ליתא. מד) פרה פ"ג מ"ט ובתוספתא קדשים פ"ו ובפרה פ"ג ועיין מנחות כ"ז. וזבחים מ'.

(קכד) א) לעיל פי' קכ"ג ושם נסמן באות ל'. ב) וכן בילקוט ליתא ובמקרא כתוב ושחט אותה. ג) כ"ה בילקוט. ד) עיין לעיל פי' קכ"ג וביומא מ"ב: ובתרגום יונתן. ה) וכ"ה בכת"י ובילקוט וגר"א למסכת פרה פ"ג מ"ט. ו) עיין פרה שם ובנסמן שם. ז) ובילקוט וגר"א שם ג' ישרף להביא וכו'. ח) הגהתי עפ"י הגר"א (שם) ועיין בתוספתא פ"ג ועיין בז"א ובילקוט ובמה שכתבתי שם על הגליון. ט) בילקוט ובפס"ז איתא ישרף ריבוי וכו' וכל"ל. י) שלא ירבה לה עצים כנ"ל. יא) ובילקוט ג' משיצית האור ברובה. יב) כ"ה בכת"י. יג) עיין בתוספתא פרה פ"ג ובפרה פ"ד מ"ג וגר"א שם ובפס"ז איתא הכי ישרף רבוי אחר רבוי שלא ימעט לה עצים דברי רבי יהודה ר"ע אומר להביא משיצית האור ברובה מרבה היה לה חבילי אזוב וכו' וע"ע בז"ר ובז"א וע"ע לקמן בפי' ול"ע. יד) בפס"ז נא' כאן לקיחה ונא' להלן לקיחה ולקח אזוב וטבל במים מה כאן שלשה ארז ואזוב ושני תולעת אף לכולם שלשה בשעת הזיה וכן גרס בילקוט מה לקיחה האמורה להלן ג' אף לקיחה האמורה כאן ג' ועיין לקמן פי' קכ"ח ועיין פרה פי"א מ"ט ובפי' הרמב"ם ובסוכה י"ג. ובתו' שם ד"ה מלוח ובמכילתא בא פ"א ועיין בז"א. טו) עיין בת"כ מצורע פ"א. טז) לקמן קכ"ח ובמכילתא בא פ"א ובת"כ שם ובפרה פי"א מ"ז. יז) במקרא כתוב ושני תולעת. יח) עיין בת"כ שם ובילקוט בשם ספרי זוטא ובתרגום יונתן.

והשליך אל תוך שריפת הפרה שומע אני משתיעשה אפר ת"ל הפרה [אי הפרה שומע אני אעפ"י שלא נשרפה ת"ל והשליך אל תוך שריפת הפרה הא כיצד משיצת האור ברובה דברי רבי ישמעאל יט) רבי עקיבא אומר והשליך אל תוך שרפת הפרה שומע אני משתיעשה אפר ת"ל הפרה] כ) אי הפרה יכול יקרענה ויתננה לתוכה ת"ל והשליך אל תוך שריפת הפרה הא כיצד משתיבקע:

וכבס בגדיו הכהן ורחץ את בשרו במים כא) בא הכתוב ולימד על המשליך את האזוב שמטמא בגדים כב):

ואחר יבוא אל המחנה מה כאן אסור לבוא אל המחנה אף להלן אסור לבוא אל המחנה כג):

וטמא הכהן עד הערב מה (להלן) [כאן] עד הערב אף (כאן) [להלן] עד הערב כד):

והשורף אותה יכבס בגדיו בא הכתוב ולימד על השורף את הפרה שמטמא בגדים הא עד שלא יאמר יש לי בדין אם המשליך האזוב מטמא את בגדיו השורף את הפרה לא יטמא את בגדיו אם זכיתי מן הדין מה ת"ל והשורף אותה בא הכתוב ולימד על העוסקים בפרה מתחילה ועד סוף שיהו טעונים תכבוסת בגדים ורחיצת גוף והערב שמש כה):

והשורף אותה יכבס בגדיו ולא בגדים המנוגעים שהיה בדין ומה פרה שאינה מטמאה במגע השורפה מטמא בגדים בגדים המנוגעים שמטמאים במגע אינו דין ששורפם מטמא בגדים ת"ל והשורף אותה יכבס בגדיו ולא המנוגעים כו):

[**יכבס בגדיו במים ורחץ בשרו במים** וכי שומע אני] כז) יכבס בגדיו במים ולא בשרו במים במים ב' פעמים מה ת"ל שהיה בדין הואיל ואדם טעון טבילה וכלים טעונים טבילה מה אדם טובל כראוי לו אף כלים טובלים כראוי להם ת"ל במים במים ב' פעמים מקום שאדם טובל שם (ידיס) [בגדים] כח) וכלים מטבילים [ולא] כט) כראוי להם ל):

ואסף איש טהור לפי שמצינו שכל מעשה פרה בכהן שומע אני אף אסיפת האפר תהיה בכהן ת"ל ואסף איש טהור מגיד שאסיפת האפר כשרה בכל אדם לא):

ואסף איש טהור להוציא את הקטן משמע מוציא את הקטן ומוציא את האשה ת"ל טהור להביא את האשה דברי ר' ישמעאל ר"ע אומר ואסף איש טהור להוציא את האשה [משמע מוציא את האישה] לב) ומביא את הקטן ת"ל והניח מחוץ למחנה לא אמרתי אלא במי שיש בו דעת להניח לג) טהור שר' ישמעאל אומר טהור למה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין אם המזה טהור האוסף לא יהיה טהור הא מה ת"ל טהור טהור מכל טומאה ואיזהו זה טבול יום לד) ר' נתן או' נאמר כאן טהור ונאמר להלן טהור מה טהור האמור להלן טמא לתרומה וטהור לחטאת אף טהור האמור כאן טמא לתרומה וטהור לחטאת לה):

את אפר הפרה ולא האודים לו):

[**והניח מחוץ למחנה וגו' למשמרת**] לז) מכאן אמרו חולקים אותו לג' חלקים אחד נותן בחיל ואחד נותן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמרות:

אל מחוץ למחנה לח) (סוץ) לט) להר המשחה:

מאיר עין יט) בילקוט איתא ר' יהושע אבל בפס"ז איתא ר' ישמעאל. כ) כ"ה בילקוט וכן הביאוה הר"ש והר"ב פ"ג דפרה מ"י וכ"ב לג' ומתוך הכת"י ופס"ז וכן הגיה בז"א. כא) לפנינו לא כתוב א"ת. כב) פרה פ"ד מ"ד. כג) להלן גבי שורף דלא כתיב ביה ז"א. כד) כ"ה בכת"י ובפס"ז ובכת"י בן ז"א ופי' כ"ה להלן גבי שורף פר ושעיר של יוה"כ אבל בפס"ז איתא וטמא הכהן עד הערב ולהלן הוא אומר ולקח אזוב וטבל במים איש טהור והזה על האהל ועל הכלים וגו' מה כאן צריך הערב שמש אף להלן צריך הערב שמש. כה) פרה פ"ד מ"ד חולין כ"ט: כו) ובילקוט ג' ולא השורף בגדים המנוגעים. כז) כנ"ל לג' ועיין בילקוט. כח) בכת"י ושם גרס ברא"וי ובפס"ז מקיים ואי זה זה המקוה של מ' סאה ועיין בז"ר ובז"א. כט) וכ"ה כעין טבילת כלי מדין עיין ע"ז ע"ה: ל) עיין יומא מ"ג. יבמות ע"ב: פרה פ"ד מ"ד ובר"ש שם ובתוספתא פ"ג. לא) כ"ה בילקוט וכן הגיה בז"א. לב) מלא כתיב והוא מפי' ר"ה. ועיין בילקוט בשם ספרי זוטא ובפרה שם וביומא שם ולקמן פי' קכ"ט ועיין בתרגום יונתן. לד) אמר מאיר אם שלום אלולי דמסתפינא הייתי מוחק וגורס ר"ע אומר וכו' שיש בו דעת להניח פי' עקיבא אומר טהור ל"כ וכו' עיין לקמן פיס' קכ"ט ובילקוט ג' רבי ישמעאל ולקמן ג' שרבי נתן ובכת"י הג' כמו שהוא לפנינו ועיין בז"א. לה) עיין לקמן פיס' קכ"ט ובמאיר עין שם. לו) פרה פ"ג מי"א. לז) ובילקוט ג' והניח מכאן אמרו וכו' אבל בכת"י ג' ולא את האודים מכאן אמרו נשרפה כובשין אותה וכו' ומחלקין אותה לג' חלקים עיין פרה שם ובתוספתא סוף פ"ג וברש"י ותרגום יונתן. לח) במקרא לא כתוב אל. לט) כ"ה בפס"ז ובילקוט ג' בהר.

אל מקום טהור מ) שיהיה מקומו טהור מכאן היה ר"א אומר דלי של מי חטאת שמוקף צמיד פתיל ונתון באהל המת טמא שנאמר אל מקום טהור ואין זה מקום טהור מא):

והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למה נאמר שיכול אין לי אלא שמלאכה פוסלת בפרה במים מנין ת"ל והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למי נדה או אפי' קידשו ת"ל למי נדה [כבר הם למי נדה] מב):

והיתה לעדת בני ישראל מכאן אמרו פרה ששתת מי חטאת בשרה טמא מעת לעת ר' יהודה אומר בטלו במעיה [שנאמר] והיתה לעדת בני ישראל [וגו'] מג) וכבר הלכה זו נשאלה לפני ל"ט מד) זקנים בכרם ביבנה מה) וטיהרו את בשר' [שנאמר] והיתה לעדת בני ישראל [וגו'] מו) זה אחד מן הדברים שהיה רבי יוסי הגלילי דן לפני ר"ע (וסילקו לפני) [וסילקו] מז) ר"ע ואחרים מצאו לו תשובה מח) אמר לו מה אני לחזור אמר לו לכל אדם אחזור ולא לך שאתה יוסי הגלילי מט) אמר לו הרי הוא אומר והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למי נדה כשהם שמורים הרי הם מי נדה [ולא ששתתן פרה] נ) אמר רבי טרפון נא) ראיתי האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו ואין מציל מידו ועשה כרצונו והגדיל (דניאל ח') זה ר"ע ואני הייתי מבין והנה צפיר העזים בא מן המערב על פני כל הארץ ואין נוגע בארץ והצפיר קרן חזות בין עיניו ויבא עד האיל בעל הקרנים אשר ראיתי עומד לפני האובל וירץ אליו בחמת כחו וראיתיו מגיע אצל האיל ויתמרמר אליו ויך את האיל וישבר שתי קרניו ולא היה כח באיל לעמוד לפניו וישליכהו ארצה וירמסהו (שם) [זה ריה"ג] ולא היה מציל לאיל מידו (שם) (זה ר' יוסי הגלילי) [אלו ל"ב זקנים] נב):

חטאת היא מגיד שמועלים בה נג): חטאת היא מגיד שאם שינה (אחד) נד) מכל מעשיה פסולה: חטאת היא מגיד שאם נשחטה שלא לשמה פסולה נה): חטאת היא מגיד שנשרפת בלילה כביום נו) אי חטאת היא יכול שתהא נפסלת בלינה ת"ל והיתה לעדת בני ישראל למשמרת [מגיד שמשתמרת] נז) ימים על ימים ושנים על שנים:

וכבס האוסף את אפר הפרה בא הכתוב ולימד על האוסף את אפר הפרה שמטמא בגדים הא עד שלא יאמר יש לי בדין אם המשליך את האזוב מטמא בגדים האוסף את אפר הפרה לא יטמא בגדים אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר וכבס האוסף את אפר הפרה ללמדך שאין עונשים מן הדין נח) ד"א בא הכתוב ולימד על האוסף את האפר שמטמא בהיסט:

והיתה לבני ישראל ולגר הגר לפי (שמלות מעשה) [שמעשיה] נט) בישראל צריך להביא את הגרים ס):

לחקת עולם שינהוג הדבר לדורות סא): (סליק פיסקא).

(קכה) הנוגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים בא הכתוב ולימד על המת שמטמא במגע הא עד שלא יאמר יש לי בדין אם מטמא באהל לא יטמא במגע אלא אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר הנוגע במת ללמדך שאין עונשים מן הדין:

מאיר עין מ) במקרא כתוב במקום. מא) בילקוט ג' ר' אליעזר הקפר א' קלל של חטאת ובכת"י ג' קלל של מי חטאת ועיין פרה פ"י מ"ג ופי' הר"ש ובר"ש שם ובתוספתא פ"ע. מב) כ"ה בילקוט ובר"ש פרה פ"ג מ"ד ועיי"ש ובפ"ז ובפסחים י"א. בתו' ד"ה בטלו. מג) כ"כ לג' והז"א מחקו וכן בילקוט ליתא ועיין פרה פ"ט מ"ג בפי' הר"ש ובכת"י ליתא ועיין שם פ"ע מ"ה בפי' הר"מ ובילקוט בשם ספרי זוטא ובגי' הז"א ל"מ ובילקוט ג' ל"ב וכ"ה בתוספתא מקוואות פ"א. מה) בתו' שם ליתא בלוד. מו) כ"כ לג' והז"א מחקו ובילקוט ליתא. מז) וכ"ה בכת"י ובילקוט [illegible] שם עיי"ש. מח) ובילקוט ג' ואח"כ מלא לו תשובה וכן בתו' ג' אחר זמן מלא. מט) ובכת"י ג' אמר לו לאלכל אדם לאוי לחזור אלא לך שאתה ריה"ג ובילקוט ותוספתא הדברים משובשין. נ) כ"ה בתוספתא. נא) בתוס' בלותה שעה קרא ר' טרפון המקרא. נב) כ"ה בכת"י ועיין כל זה בתוספתא שם. נג) פרה פ"ד מ"ד ובילקוט מקיים היא בה מועלין באפרה אין מועלין וכ"ה במנחות נ"א: עיי"ש. נד) כ"ה בילקוט וכן הביאה הר"ש פרה פ"ד מ"א. נה) פרה פ"ד מ"א. נו) וכן הוא בכת"י בן ז"א ופי' שאם נשחטה ביום נשרפת בלילה כמו אימורי חטאת שנשרפין בלילה ובילקוט ג' שאין נשרפת בלילה וכן הגיה בז"א על פיו ועיין פרה פ"ד מ"ד ובר"ש שם. נז) כ"ה בילקוט ובר"ש שם ובפס"ז. נח) עיין לעיל. נט) כ"ה בילקוט ובכת"י בן ז"א ובפס"ז. ס) לעיל פי' ל"ע וק"ע. סא) לעיל ק"ע.

לכל נפש אדם להביא את בן ה' (ימ"ס) א) משמע מביא את בן שמונה ומביא את דמו ת"ל [כל הנגע במת] בנפש אדם להוציא את דמו דברי רבי ישמעאל ב) ר"ע אומר [לכל] ג) נפש אדם להביא את דמו ד):

וטמא שבעת ימים בא הכתוב ולימד על המת שמטמא טומאת שבעה:

הוא יתחטא בו אין ת"ל בו אלא בו באפר שנעשית כתיקונו:

ביום השלישי וביום השביעי [יטהר] בא הכתוב ולימד על המטמא במת שטעון הזייה ג' וז' אתה אומר לכך הוא בא או לא בא אלא אם הזה בג' יטהר ביום ז' (או אם) [ואם] ה) לא הזה בג' לא יטהר בז' ת"ל אם לא יתחטא [ביום השלישי וביום השביעי לא יטהר] ו) ועדין אני אומר מפני מה לא טהור בז' מפני שלא הזה בג' אבל אם הזה בג' יטהר בז' ת"ל [והזה הטהר על הטמא ביום השלישי וביום השביעי] וחטאו ביום השביעי שינה עליו הכתוב לפסול ז):

ואם לא יתחטא ביום השלישי [וגו'] למה נאמר לפי שהוא אומר ואיש אשר יטמא ולא יתחטא [וגו'] על טומאת מקדש וקדשיו הכתוב ענש כרת או לא ענש כרת אלא על הזיה ת"ל ואם לא יתחטא ביום הג' וביום הז' לא יטהר עונשו לא יטהר ואין עונשו כרת:

כל הנוגע במת בנפש זהו שאמרנו להביא את בן שמנה (ימ"ס) ח):

אשר ימות מגיד הכתוב שאין מטמא עד שעה שימות מכאן אתה דן לשרץ (מה) [מה] מת חמור אינו מטמא עד שעה שימות שרץ הקל אינו דין שלא יטמא עד שימות או חלוף מה שרץ הקל הרי הוא מטמא כשהוא מפרפר מת החמור אינו דין שיטמא אפילו מפרפר ת"ל כל הנוגע במת בנפש האדם אשר ימות שאין ת"ל אשר ימות ומה ת"ל אשר ימות מגיד שאין מטמא עד שעה שימות דנתי וחילפתי בטל החילוף זכיתי לדין כבתחילה מה מת חמור אין מטמא עד שעה שימות שרץ הקל אינו דין שלא יטמא עד שעת שימות ט):

ולא יתחטא רבי אומר לא יתחטא בדמים אתה אומר לא יתחטא בדמים או לא יתחטא [אינו] אלא במים כשהוא אומר מי נדה לא זורק עליו הרי מים אמורים הא מה ת"ל ולא יתחטא לא יתחטא בדמים להביא את מחוסר כפרה:

את משכן ה' טמא למה נאמר לפי שהוא אומר את מקדש ה' טמא אין לי אלא מקדש משכן מנין ת"ל את משכן ה' טמא י):

ונכרתה מפני מה ענש להלן מיתה יא) וכאן כרת ללמוד שמיתה היא כרת וכרת היא מיתה יב):

טמא יהיה לרבות שאר טמאים דברי רבי יאשיה רבי יונתן אומר יג) אינו צריך שהרי כבר נאמר והזרתם את בני ישראל מטומאתם ולא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם (ויקרא ט"ו) טמא מת היה בכלל והוציאו הכתוב מכללו וענש עליו מיתה יד) וחייב עליו קרבן טו) אין לי אלא טמא מת שאר טמאים מנין אמרת אם טמא [מת] היה בכלל והוציאו הכתוב מכללו וענש עליו מיתה וחייב עליו קרבן אף שאר הטמאים דין הוא שנענש עליהם מיתה ונחייב עליהם קרבן מה ת"ל טמא [יהיה] לפי שהוא אומר מי נדה לא זורק עליו אין לי אלא שלא הזה כל עיקר הזה ולא שינה מנין ת"ל טמא יהיה הזה ושינה ולא טבל מנין ת"ל טמאתו בו הזה וטבל ולא העריב שמשו מנין ת"ל עוד טומאתו בו טז):

(סליק פיסקא).

(קכו) זאת התורה אדם כי ימות באהל כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא שבעת ימים בא הכתוב ולימד על המת טומאה חדשה שמטמא באהל חוץ לאהל מנין א) ת"ל זאת התורה אדם כי ימות דברי איסי בן עקיבא ר' ישמעאל אומר אינו צריך אם עד שלא נזקק לטומאה הרי הוא מטמא משנזקק לטומאה דין הוא שיטמא מנין לעשות כל

(קכה) א) הז"א מחקו וליתא לא בילקוט ולא בפס"ז. ב) דאין רבוי אחר רבוי אלא למעט מפי' ר"ה. ג) כ"ה בילקוט ובפס"ז. ד) עיין אהלות פ"ב מ"א וב' ובר"ש שם ובתרגום יונתן. ה) כן הגיה בז"א וכ"ה בילקוט ו) במקרא כתוב ואם. ז) עיין בתרגום יונתן ובקידושין ס"ב. ח) עיין לעיל ובתרגום יונתן ובחולין ע"ב. ט) עיין אהלות פ"א מ"ו ושם נסמן. י) עיין שבועות ט"ז: יא) ולא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני (סוף פ' מצורע). יב) עיין יבמות ע"ב: ושבת כ"ה. יג) בילקוט איתא דברי ר' יהודה ר' שמעון אומר ועיין פיסקא א'. יד) דהיינו כרת מפי' ר"ה טו) בשגגה. טז) עיין לעיל ועיין נזיר מ"ה. ובר"ש ותרגום יונתן.

(קכו) א) מת חוץ לאהל והכניסוהו באהל מפי' ר"ה.

המאהילים כאוהל היה רבי יצחק אומר מה מצורע הקל עשו בו כל המאהילים כאהל ב) מת חמור אינו דין שנעשה בו כל המאהילים כאהל ג):

כל הבא אל האהל זה הבא מקצתו וכל אשר באהל זה הבא כולו הא עד שלא יאמר יש לי בדין אם הבא מקצתו טמא הבא כולו לא יהיה טמא אלא אם כן ענשת מן הדין לכך נאמר כל הבא אל האהל [וכל אשר באהל] ד) ללמדך שאין עונשים מן הדין ר' אחי ברבי יאשיה אמר כל הבא אל האהל (למה נאמר לפי שהוא אומר) וכל אשר באהל [ולמה נאמר] הא עד שלא יאמר יש לי בדין אם הבא לאהל טמא אשר באהל לא יהיה טמא מה ת"ל כל הבא אל האהל [וכל אשר באהל] לעשות קרקעו של בית עד התהום כמוהו ה):

כל הבא אל האהל דרך פתחו הוא טמא ו) ואין מטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח מכאן אתה דן לקבר מה אהל שהוא מקבל טומאה אין מטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח קבר שאין מקבל טומאה אינו דין שלא יטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח או חילוף מה קבר שאינו מקבל טומאה [מטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח אהל שמקבל טומאה] ז) אינו דין שיטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח ת"ל (כל כלי פתוח) [כל הבא אל האהל] ח) דרך פתחו הוא מטמא ואין מטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח דנתי וחילפתי (בכלל או חילוף) [בטל החילוף] ט) זכיתי לדון כבתחילה מה אהל שהוא מקבל טומאה אין מטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח קבר שאין מקבל טומאה דין שלא יטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח (ת"ל וכל כלי פתוח דכך פתוחו הוא מטמא ואין מטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח דנתי וחילפתי בכלל או חילוף זכיתי לדון כבתחילה מה אהל שהוא מקבל טומאה אין מטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח קבר שאינו מקבל טומאה דין הוא שלא יטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח) י) או לא יטמא טומאת ערב יא) אמרת קל וחומר אם שלישי במת טמא (שני) [השני] יב) דין הוא שהוא טמא יג):

וכל אשר באהל שומע אני אף הקש והחריות והעצים והאבנים והאדמה במשמע ת"ל ולקח אזוב וטבל במים איש טהור [והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם] ועדיין כלי אבנים כלי גללים (וכלי אבנים) וכלי אדמה ונפשות בהמה במשמעו ת"ל וכל בגד וכל עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ (במדבר לא) יד) הא למדנו לארבעה כלים לכלי מתכות מנין ת"ל אך את הזהב ואת הכסף (שם) הא למדנו לארבעה כלים ולכלי מתכות לכלי (אדמה) [חרס] טו) מנין ת"ל וכל כלי פתוח הא למדנו לד' כלים ולכלי מתכות ולכלי חרס ולאדם מנין ת"ל ואתם חנו מחוץ למחנה (שם) או אלו לכלל חטוי ואלו לכלל טומאה טז) ת"ל הוא יתחטא בו את שבא לכלל חטוי בא לכלל טומאה לא בא לכלל חטוי לא בא לכלל טומאה יז):

וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו בכלי חרם הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בכל הכלים הרי אתה דן נאמרו ד' כלים בשרץ יח) והוציא כלי אחד להקל ולהחמיר עליו יט) ונאמר ד' כלים במת והוציא כלי אחד להקל ולהחמיר עליו מה להלן בכלי חרס הכתוב מדבר אף כאן בכלי חרס הכתוב מדבר [דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר בכלי חרס הכתוב מדבר] כ) או אינו מדבר אלא בכל הכלים ת"ל כל כלי פתוח [וגו'] כלי (שנטמא אין לו) [שאם נטמא אין לו] כא) טהרה מטומאתו ואיזה זה כלי חרס מה ת"ל פתוח כב) ואפילו כל

מאיר עין ב) ת"כ פ' תזריע בפ' מחוץ למחנה מושבו. ג) עיין סוכה כ"א. ובתו' ד"ה יליף ושבת כ"ח. ובתרגום יונתן. ד) וכ"ה בילקוט. ה) כן נראה לג' עפ"י הכת"י ועיין בילקוט ובז"א ופי' ר"ה דמוכל אשר באהל יליף ועיין בפי' הר"מ באהלות פט"ו מ"ה ובתרגום יונתן. ו) בילקוט ובכת"י בן ז"א ג' מטמא ובפס"ז ג' דרך ביאה הוא מטמא ועיין בתרגום יונתן. ז) כ"ה בכת"י ובילקוט. ח) כ"ה בכת"י ובכת"י בן ז"א ובז"א הגיה הגי' כמו שהיתה לפנינו עפ"י הילקוט ועיין בז"ר ובז"א. ט) כ"ה בכת"י ובז"א. י) והז"א מחקו ג"כ. יא) כלומר כיון דלא מטמא האהל בכל צדדיו כשהוא פתוח טומאת ז' לא יטמא לנוגע בו טומאת ערב מפי' ר"ה ועיין בז"א ובז"ר. יב) כ"ה בכת"י ובילקוט. יג) ופי' בכת"י בן ז"א דקרי לאחוריו של אהל שני לפי שאינו גופין מחולקין ויליף ק"ו בגופין שאין מחולקין מגופין מחולקין עיין בר"ש באהלות בפ"ז מ"ב ועיין לקמן פיס' קכ"ז ובבא בתרא י"ב. יד) במקרא כתוב כלי עור. טו) כ"ה בכת"י ובילקוט. טז) דהיינו קש וחריות ולית להו טהרה מפי' ר"ה. יז) עיין נזיר ס"א: ועיין בתרגום יונתן. יח) בפ' שמיני. יט) חולין כ"ד: כ) כ"ה בילקוט וכן נראה מפס"ז וכן הגיה בז"א. כא) כ"ה בילקוט ובכת"י ופי' ר"ה משום דכתיב טמא הוא ולא כתיב יטמא משמע דטמא הוא לעולם ול"ל טהרה מטומאתו וזהו כלי חרס דכתיב ביה ואותו תשברו ול"כ דמיותרא דטמא הוא יליף לה דהא לגמרי מיותר וכן פי' בז"א. כב) כלומר דלא איצטריך לדרשה דר' אליעזר למי שמקבל טומאה דרך פתחו דמטמא הוא ילפינן דבכ"א איירי קרא כנ"ל.

שהוא כג) ר"א אומר בכלי חרס הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בכל הכלים ת"ל כל כלי פתוח כלי שמקבל טומאה דרך פתוחו כד) ואיזהו זה כלי חרס מה ת"ל טמא [הוא] כה) טמא לעולם כו) אבא חנין אומר משום ר' אליעזר כל כלי פתוח שומע אני אפילו כולו ת"ל פתוח על פתוחו אמרתי ולא על כולו כז):

וכל כלי פתוח [וגו'] פתיל זה העודף כח) צמיד זה הדופק כט) ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ויצמד ישראל לבעל פעור (במדבר כ"ה):

וכל כלי [וגו'] טמא הוא מכאן אמרו כלים מצילים (למ"ד) [בצמיד] פתיל באהל המת אוהלים בכסוי ל):

וכל כלי פתוח [וגו'] מכאן אמרו חבית שכפאה על פיה (ממרחם) [ומרחה] בטיט מן הצדדים טמאה שנאמר צמיד פתיל עליו ולא צמיד פתיל על גביו לא):

וכל כלי פתוח [וגו'] אין לי אלא כלי חרס כלי גללים כלי אבנים וכלי אדמה מנין ודין הוא ומה כלי חרס שהם עלולים לקבל טומאה הרי הם מצילים צמיד פתיל באהל המת כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה שאין עלולים לקבל טומאה אינו דין שיצילו צמיד פתיל באהל המת ת"ל וכל כלי פתוח [וגו'] לב):

טמא הוא מה ת"ל טמא הוא אלא הוא שיציל (לא) [על] עצמו בצמיד פתיל באהל המת יציל על עצמו (במגע) [בצמיד פתיל באהל] לג) השרץ: (סליק פיסקא).

(קכז) וכל אשר יגע על פני השדה (להביא) [להוציא] א) את העובר במעי אשה דברי ר' ישמעאל ר"ע אומר להביא את גולל ודופק ב):

בחלל חרב בא הכתוב ולימד על החרב שמטמאה טומאת ז' והנוגע בה טמא טומאת ז' הא למדנו לכלים ולאדם ג) כלים ואדם וכלים מנין ת"ל וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם (במדבר ל"א) הא למדנו לכלים ואדם וכלים ד):

בחלל חרב או במת אף המת בכלל חלל והרי הכתוב מוציאו מכללו לעשות את שפירש הימנו כמוהו דברי רבי יאשיה ה) רבי יונתן אומר אין המת בכלל חלל ו) לפי שמצינו שלימד על המת בפני עצמו ועל חלל בפני עצמו מנין אף הפורש ממנו לעשות כמוהו אמרת ק"ו ומה נבילה קלה עשה בה הפורש ממנה כמוה המת חמור אינו דין שתעשה הפורש ממנו לעשותו כמוהו לא אם אמרת בנבילה (שכטמאה) [שמטמאה] טומאת ערב מרובה תאמר במת שמטמאה טומאת שבעה מועטת אמרת וכי היכן ריבה והלא במת ריבה שהמת מטמא טומאת שבעה ונבילה מטמאה טומאת ערב מנין שמטמאה בהיסט אמרת ק"ו מה נבילה קלה הרי מטמאה בהיסט המת חמור דין הוא שמטמא בהיסט אי מה להלן טומאת ערב אף כאן טומאת ערב אמרת מקום שמגעו טומאת ז' היסטו טומאת ז' מקום שמגעו טומאת ערב היסטו טומאת ערב ר' מאיר אומר בהרגו בדבר שמקבל טומאה הכתוב מדבר שמטמאה בהיסט או אפילו זרק בו החץ והרגו ת"ל כל הורג נפש וכל נוגע בחלל (במדבר ל"א) מקיש הורג לנוגע מה נוגע ע"י חיבורו אף הורג ע"י חיבורו ז):

מאיר עין כג) כלומר כיון שפתוח כל שהוא דהיינו שיש בו בית קיבול כל שהוא הוא כלי ליטמא מתוכו ועיין מקוואות פ"ד מ"ג וכלים פ"ב מ"ב וחולין כ"ד: ובתו' שם ד"ה הדקין ועיין בז"ר ובז"א. כד) חולין כ"ה. עיי"ש בתו' ד"ה אזהר ובפי' הר"מ בכלים פ"י מ"א. כה) כלומר דלדרשה דר' יונתן לא איצטריך. כו) כלומר דאפי' טבילה והזאה אין מועלת בו להוציאו מידי טומאתו כנ"ל ועיין בז"א. כז) בז"ר ג' שומע אני ע"פ כולו וכו' אבל בכת"י בן ז"א ג' כמו שהוא לפנינו וכן נראה מכת"י שלפני ופירשו לענין הלכה בצמיד פתיל שאינו מציל אלא על פתיחו ולא על כולו דהיינו שנפחת ממנו רובו עיין שבת ל"ה: וצ"ע. כח) הטיט שממרח בין כסוי של כלי לכלי ולהכי קרי ליה עודף שהוא בין הכלי והכסוי מפי' ר"ה ועיין בתרגומים. כט) דהיינו כסוי וקרי ליה דופק דקאי בדופק בפתח כלי חרס מפי' ר"ה ועיין ברכות י"ט: בתו' ד"ה מדלגין ובפס"ז ג' זה הפקק ועיין בתרגומים. ל) כך הביא הר"מ באהלות פ"ה מ"ג ופירשה שם וכ"ה בכת"י אבל בילקוט ג' מכאן אמרו וכו' באהל המת מצילין בכסוי בבית המנוגע ועיין נגעים פי"ג מי"ב. לא) עיין כלים פ"י ובפי' הר"מ ובתוספתא כלים פ"ז. לב) עיין בז"ר ובז"א ועיין כלים פ"י מ"א ובפי' הר"מ. לג) כ"ה בכת"י ובפי' הר"מ בכלים שם:

(קכז) א) כ"ה בכת"י ובפס"ז ובגמרא חולין ע"ב. ב) עיין חולין שם ולעיל ריש פיס' קכ"ה ובתרגום יונתן ובילקוט בשם ספרי זוטא. ג) בכת"י ג' כלים ואדם. ד) עיין לקמן פיס' ק"ל חולין ג': ה) ועיין אהלות פ"א מ"ז ובפי' הר"מ שם ובנזיר נ"ג: ובתרגום יונתן. ו) דמת בידי שמים מפי' ר"ה. ז) עיין ברש"י ורמב"ן בפ' מטות שם ובז"א ובכת"י בן ז"א הגי' כרש"י.

או בעצם אדם זה אבר מן החי או אינו אלא עצם כשעורה כשהוא אומר וכל הנוגע בעצם ח) [הרי עצם] ט) כשעורה אמור הא מה ת"ל או בעצם אדם זה אבר מן החי ושני עצמות נאמרו י) או בעצם אדם זה אבר מן החי וכל הנוגע בעצם זה עצם כשעורה ד"א מה המת בשר וגידים ועצמות אף אבר מן החי בשר ועצמות וגידים כברייתו יא):

או בקבר זה קבר סתום אתה אומר זה קבר סתום או אינו אלא קבר פתוח אמרת ק"ו ומה אהל שהוא מקבל טומאה אין מטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח קבר שאין מקבל טומאה אינו דין שלא יטמא בכל צדדיו כשהוא פתוח יב) או מה להלן טמא בטומאת ערב יג) אף כאן טמא טומאת ערב אמרת וכי אהל מהיכן למדנו לא מן הדין ודבר הלמד ממקום אחר אתה בא ללמד הימנו הלמד מן (המלמד) [הלמד] יד): [סליק פיסקא] טו).

(קכח) ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת וכי עפר הוא והלא אפר הוא מפני מה שינה הכתוב ממשמעו מפני שמקישו לד"א (ד"א) נאמר כאן עפר ונאמר להלן עפר מה עפר האמור להלן על פני המים אף כאן על פני המים ומה (להלן) [כאן] אם הקדים עפר למים יצא אף (כאן) [להלן] א) אם הקדים עפר למים יצא ב) דבר אחר שאם נשתנו מראיו כשר ג): (סליק פיסקא) ד).

ונתן עליו מים חיים אל כלי במי מעיין הכתוב מדבר אתה אומר במי מעיין או אינו מדבר אלא במים שהם חיים לעולם ה) ואעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים (בראשית כ"ו) ו) הא מה ת"ל ונתן עליו מים חיים [אל כלי במי מעיין הכתוב מדבר] ז):

אל כלי מגיד שעשה בה כל הכלים ככלי חרס שהיה בדין הואיל ומים ועפר מקדשים בסוטה ומים ועפר מקדשים בפרה אם למדתי לסוטה שלא עשה בה כל הכלים ככלי חרס אף פרה לא נעשה בה כל הכלים ככלי חרס ת"ל אל כלי (חרס) מגיד שעשה בה כל הכלים ככלי חרס ח): [סליק פיסקא] ט)

(קכט) ולקח נאמרה כאן לקיחה ונאמרה להלן לקיחה מה לקיחה האמורה להלן ג' אף לקיחה האמורה כאן ג' א):

אזוב ולא אזוב יון ולא אזוב כוחלית ולא אזוב רומית ולא אזוב מדברית ולא אזוב שיש לו שם לווי ב): (סליק פיסקא) ג).

וטבל במים שיהא במים כדי טבילה ד):

איש להוציא את הקטן משמע מוציא את הקטן ומוציא את האשה ת"ל טהור להביא את האשה ה) דברי ר' ישמעאל רבי עקיבא אומר טהור למה נאמר הא עד שלא יאמר יש

מאיר עין ח) לפנינו כתוב ועל הנגע. ט) כ"ה בילקוט. י) בכת"י ג' שני עצמות נאמרו בענין וכ"ה בפי' הר"ש אהלות פ"א מ"ח. יא) הז"א מוחק מלת ד"א וגורס ומה המת וכו' ועיין אהלות שם ובפי' הר"ש ובפ"ב מ"א ובתוספתא אהלות פ"א וב' ובנזיר פרק ז' בסוגיא על אלו הטומאות הנזיר מגלח ובירושלמי שם ולקמן פיס' קכ"ט ובתרגום יונתן. יב) עיין לעיל פיס' קכ"ו ובנזיר נ"ג: יג) כשהוא פתוח ז"ר ועיין לעיל שם. יד) כ"ה בילקוט והקשה ר"ה וכן הרא"ד בכת"י בן ז"א מהא דזבחים מ"ט: וכו': עיי"ש והניחו בקושיא. טו) כצ"ל חילוק הפיסקא לפי סדר הכתובים ובכת"י חילוק הפיס' כמו שהוא בספרים:

(קכח) א) וכן הגיה הז"א. ב) עיין לעיל פיסקא י' ותמורה י"ב: ובסוטה ע"ז: ובפרה פ"ו מ"ב ובתוספתא פרה פ"ה ועיין ברמב"ן. ג) עיין בילקוט. ד) עיין בפיס' לעיל אות ע"ו. ה) דהיינו שאינן מכזבין לעולם מפי' הז"ר ועיין פרה פ"ח מ"ט ובר"ש שם: ו) כ"ל דדייק מדכתיב וימצאו שם באר דמשמע שמצאו הבאר בחפירתן וקראוה מים חיים לפי שלא כזבו כשאר הבארות אשר סתמום פלשתים ואעפ"כ אין ראיה לדבר שהרי אפשר ג"כ דנקראו מים חיים לפי שהיו מי מעיין ועיין במפרשים שנדחקו. ז) בילקוט איתא הא מה ת"ל ונתן עליו מים חיים במי מעיין הכתוב מדבר וכן הגיה הז"א ול"נ דמאל כלי יליף דדרשוהו שתהא חיותן בכלי וא"כ אף אם הם בכלי נקראו מים חיים והתינח אם מי מעיין נקראו מים חיים שפיר דלא אבדו שמייהו אלא אי מים שאינן מכזבין לעולם משמע אמאי לא אבדו שמייהו הא בכלי פוסקן לכזב כצ"ל ועיין פסחים ל"ד: ופרה פ"ט מ"ג בר"ש שם ובז"ר ובז"א ועיין פרה פ"ח מ"ט ובתוספתא פ"ח ובת"כ פ' מצורע ובנגעים פי"ד מ"א ובתרגומים. ח) עיין לעיל פיס' י' ופרה פ"ה מ"ה ועיין בתרגום יונתן ול"ע. ט) כצ"ל חילוק הפי' לפי סדר הכתובים ובכת"י היא כמו שהיה בספרים:

(קכט) א) עיין לעיל פי' קכ"ד. ב) עיין לעיל שם ג) עיין לעיל אות ע' ובתרגום יונתן. ד) פרה פי"ב מ"א וב' ובתוספתא פי"א. ה) עיין לעיל פי' קכ"ד ובגמן שם ופרה פי"ב מ"י ובתוספתא פי"א ובתרגום יונתן.

לי בדין אם האוסף טהור המזה לא יהיה טהור הא מה ת"ל טהור טהור מכל טומאה ואיזה זה טבול יום ו) רבי (עקיבא) ז) אומר נאמר כאן טהור ונאמר להלן טהור מה טהור האמור (כאן) [להלן] טמא לתרומה וטהור לחטאת אף טהור האמור (להלן) [כאן] ח) טמא לתרומה וטהור לחטאת ט):

והזה על האהל בא הכתוב ולימד על האהל שהוא מקבל טומאה (ד"א בא הכתוב ולימד בשעת קיבול טומאה):

והזה על האהל ועל כל הכלים [ועל הנפשות אשר היו שם בשעת קיבול טומאה] י):

ועל הנוגע בעצם זו עצם כשעורה אתה אומר זו עצם כשעורה או אינו אלא אבר מן החי כשהוא אומר או בעצם אדם הרי אבר מן החי אמור הא מה ת"ל ועל הנוגע בעצם זו עצם כשעורה יא) [דבר אחר] יב) ועל הנוגע בעצם [וגו'] מגיד הכתוב שכשם שהביא כולן לענין טומאה כך הביא כולן לענין הזאה:

והזה הטהור על הטמא טהור על הטמא טהור על הטהור טמא דברי ר' עקיבא יג):

ביום השלישי וביום השביעי בא הכתוב ולימד על טומאת מת שטעון הזייה שלישי ושביעי אתה אומר לכך בא או הזה בשלישי יטהר בשביעי ואם לא הזה בשלישי לא יטהר בשביעי ת"ל וחטאו ביום השביעי שינה עליו לפסול יד) אין לי אלא שביעי שמיני תשיעי עשירי מנין ת"ל [וחטאו מכל מקום] טו):

[וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב מה ת"ל מפני שהייתי אומר אם קדמה טבילה להזאה יצא תלמוד לומר] וחטאו ביום השביעי ואח"כ וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב טז):

ואיש אשר יטמא ולא יתחטא [וגו'] על טומאת מקדש וקדשיו הכתוב מדבר וענש כרת או לא ענש כרת אלא על הזיה ת"ל ואם לא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי לא יטהר עונשו לא יטהר ואין עונשו כרת יז):

והיתה לכם לחקת עולם יח) שינהג הדבר לדורות:

ומזה מי הנדה יכבס בגדיו [והנגע במי הנדה יטמא] בין מים למים הכתוב מדבר וחילק הכתוב בין מים שיש בהם כדי הזייה ובין מים שאין בהם כדי הזייה שהמים שיש בהם כדי הזייה מטמא אדם לטמא בגדים ומים שאין בהם כדי הזייה מטמא אדם לטמא אוכלים ומשקים אתה אומר לכך בא או לא בא אלא לחלק בין מזה לנוגע שהמזה שלא נגע מטמא בגדים והמזה נוגע דין הוא שיטמא בגדים והרי דברים ק"ו ומה אם המזה שאין נוגע מטמא בגדים המזה נוגע (דין הוא שיטמא) [אינו מטמא] יט) בגדים אין לי אלא טהורים טמאים מנין כ) אמרת ק"ו הוא אם טהורים מטמאים ק"ו לטמאים אין לי אלא כשרים פסילים מנין כא) אמרת ק"ו הוא אם כשרים מטמאים ק"ו לפסולים הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון בין מים למים הכתוב חילק בין מים שיש בהם כדי הזייה ובין מים שאין בהם כדי הזייה שמים שיש בהם כדי הזייה מטמא אדם לטמא בגדים ומים שאין בהם כדי הזייה מטמא אדם לטמא אוכלים ומשקים כב): (סליק פיסקא).

מאיר עין ו) עיין לעיל שם. וצ"ל דהאי דין לאו ק"ו הוא אלא היכא כלומר הא היכא למילף חדא מחידך במה מצינו ועיין בז"א ופי' טהור מכל טומאה כתבו ר"ה ובכת"י לבן ז"א דהיינו למולין ומעשר ובפס"ז ג' לעיל שם טהור כל דהוא אפי' טבול יום ועיין יומא מ"ג: ובנכמן שם. ז) כ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א ועיין לעיל שם דאיתא להאי דרשה בשם ר' נתן. ח) כ"ה בילקוט ופי' ר"ה והכת"י לבן ז"א דלהלן היינו וחטאו ביום הז' וגו' ורחץ במים וטהר וכתב ר"ה ואי אמרת הא כתיב ביה בערב הא מבעיא ליה לכדתני בספרי זוטא שיטבול כולו כאחת ע"כ ועיין בילקוט שהביא הספרי זוטא וע"ע יבמות ע"ד: ובתו' שם ד"ה הא רחץ. ט) בילקוט ג' וטהור למעשר אבל לעיל ג' לחטאת ובכת"י ג' הכא והתם לחטאת אבל בכת"י לבן ז"א ג' אף לעיל למעשר ופי' לחטאת דהיינו נמי חטאת. י) כ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א ולאפוקי את הכנים בו כלים אחר שפינו המת מפי' ר"ה והז"ר. יא) עיין לעיל פיס' קכ"ז ובתרגום יונתן. יב) כ"ה בכת"י ובילקוט ליתא כלל אלא זו עצם כשעורה מגיד וכו' וכן הגיה הז"א ואינו נראה ובפס"ז ג' או בחלל או במת או בקבר כשם שהביא כולם לענין טומאה וכו'. יג) עיין יומא י"ד. דחכמים חלקו עליו ואפשר דברייתא שלפנינו קטיעה היא. יד) עיין לעיל פיס' קכ"ה. טו) כ"ה בילקוט לפנינו כתוב לה"ם ועיין בתרגום יונתן. טז) כה בילקוט ובכת"י וכן הביאו הר"מ והר"ש בפי"ב דפרה מי"א עיי"ש. יז) לעיל פיס' קכ"ה. יח) פ"ט מ"ח עיי"ש בר"מ ור"ה ובכת"י לבן ז"א פי' דאגברי קאי וכתב ר"ה איו דמפרשי מי חטאת טהורים מי חטאת טמאים ולא סלקא דעתין דאית ביה כמה פרוכי כדפריכנא ליה בתשובה. יט) כ"ה בילקוט ובכת"י. כ) הז"ר פי' דאמי חטאת קאי וכהא דפרה שם ולר"ה ולכת"י לבן ז"א אגברי קאי ופסולין כגון טומטום ואנדרוגינוס. כא) לפי' הז"ר והז"א אמים קאי וכהא דר"ש שם ונדה ע'. ובר"י על התורה ובתר' יונתן ובילקוט בשם ספרי זוטא. כב) ועיין כלים פ"א מ"ב ובר"מ:

(קל) וכל אשר יגע בהם הטמא יטמא [א] למה נאמר [ב] לפי שהוא אומר בחלל חרב בא הכתוב ולימד על החרב שהיא טמאה טומאת ז' הנוגע בה טמא טומאת ז' הא למדנו לכלים ואדם כלים ואדם וכלים מנין ת"ל וכבסתם בגדיכם (במדבר ל"א) הא למדנו לכלים ואדם וכלים [ג] כלים וכלים מנין [ד] אמרת ק"ו הוא ומה כלים הנוגעים באדם (הנוגעים) [הנוגע] בכלים הנוגעים במת הרי הן טמאים כלים הנוגעים בכלים (וכלים) הנוגעים במת דין הוא שיהיו טמאים [ה] כלים באדם מנין [ו] אמרת ק"ו הוא ומה אם כלים הנוגעים [באדם הנוגע] בכלים [הנוגעים במת] טמאים כלים הנוגעים באדם הנוגע במת דין שיהו טמאים [ז] או יהיה אדם מקבל טומאה מן המת לטמא את חבירו טומאת ז' אמרת ק"ו הוא ומה כלים (שהם טמאים) [שאין מטמאין] על גבי משכב ומושב [ח] הרי הם מקבלים טומאה מן המת לטמא אדם טומאת ז' אדם שמטמא [על גבי] משכב ומושב [ט] אינו דין (שיהיה מקבלים) [שיהא מקבל] טומאה מן המת לטמא את חבירו טומאת ז' ת"ל והנפש הנוגעת תטמא עד הערב טומאת ערב מטמא ואין מקבל טומאה מן המת (מלטמא) [לטמא] את חבירו טומאת ז' [י] או שמטמא בהיסט אמרת ק"ו ומה נבילה קלה הרי מטמא בהיסט [טמא] מת חמור [יא] אינו דין שמטמא בהיסט תלמוד לומר וכל אשר יגע במגע הוא מטמא ואין מטמא בהיסט [יב]:

(סליק פיסקא).

פרשת בלק

(קלא) וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אין ישיבה בכל מקום כי אם קלקלה שנאמר וישב העם לאכל ושתה (שמות ל"ב) [א] ואומר וישבו לאכול לחם (בראשית ל"ז) [ב]: ר' עקיבא אומר כל פרשה שהיא סמוכה לחברתה למדה הימנה [ג] ר' אומר הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב [ד] כיוצא בו אתה אומר הן בני ישראל לא שמעו אלי (שמות ו') אמר לו המקום ושמעו לקולך (שם ג') [ה] כיוצא בו אתה אומר ובת איש כהן כי תחל לזנות (ויקרא כ"א) והכהן הגדול מאחיו (שם) וכי מה ענין זה לזה אף הוא נשרף [ו] משל למה הדבר דומה לקיטרון שהשלים שניו ולא שימש פלומופילון שלו [ז] אלא ברח והלך לו שלח המלך והביאו וחייבו לקטוע את ראשו עד שלא יצא ליהרג אמר המלך מלאו לו מדה של דינרים זהב והוציאו לפניו אמרו לו אלו עשית כדרך שעשו חביריך היית נוטל מדה של דינרי זהב ונפשך שלך עכשיו אבדת את נפשך ואבדת את ממונך כן [ח] בת כהן שזנתה יוצא כהן גדול לפניה ואומר לה אלו עשית כדרך שעשו אמותיך זכית שיוצא ממך כהן גדול כיוצא (בזה) [בי] ועכשיו אבדת את עצמך ואבדת את (ממונך ואת) כבודך [ט] לכך נאמר ובת איש כהן [וגו' והכהן] הגדול מאחיו כיוצא בו אתה אומר אתם לא עמי (הושע א') ואומר והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם (שם ב') וכי מה ענין זה לזה משל למלך שכעס

(קל) א) במקרא כתוב ב ו. ב) בכת"י וכן בכת"י לבן ז"א ג' והנפש הנוגעת תטמא עד הערב ל כ. ג) לעיל פיס' קכ"ז, ד) בכת"י ג' כלים הנוגעים בכלים מנין. ה) הגהתי עפ"י הילקוט וכן הגיה הז"א ועיין בר"ש פ"א מ"א דאהלות שמשובש. ו) דלעיל אשמועינן בחבורין ובא ללמד על הכלים שלא בחבורין מפי' ר"ה. ז) כ"ה בילקוט ובכת"י ובפי' הר"מ באהלות מ"ד וילפינן שני שלא בחבורין משלישי בחבורין ומפי' ר"ה. ח) לטמא כלים ספרא מצורע פ"ב מפי' ר"ה. ט) לטמא בגדים מפי' ר"ה. י) הגהתי עפ"י הכת"י והילקוט והר"ש באהלות פ"א מ"א ועיין בז"א. יא) דמטמא כלים טומאת שבעה מפי' ר"ה ועל פיו הגהתי. יב) ועיין לעיל פיס' קכ"ז ועיין בתרגום יונתן וע"ע כל זה בארוכה באהלות פ"א בר"ש.

(קלא) א) לפנינו כתוב לאכל. ב) לפנינו כתוב ושתו. עיין סנהדרין ק"ו. ובפדר"א פמ"ז. ג) בכת"י ג' למוד הימנה. ד) בילקוט אמור ר' הרל"א ג' ר' מאיר אומר ה) כלומר שע"כ ושמעו לקולך הוא תשובה למשה על אמרו הן בנ"י לא שמעו אלי דלא יתכן שהקב"ה יאמר ושמעו לקולך ואח"כ יאמר משה שלא שמעו אלא ע"כ שהפרשה רחוקה שם כרחוק מזרח ממערב וצ"ל דר"מ לא פליג אר"ע ואיהו נמי קאמר דלכך נסמכו כדי ללמוד הימנה, אמר מאיר איש שלום כשתסתכל בעומק המקראות ובעומק הענין תמצא כי מספיק ויאמר עוד אלהים וגו' עד ונצלתם את מצרים הוא מוקדם כדברי ר' מאיר. ו) בז"א ג' וכי אף הוא נשרף וכתב שכן הוא בילקוט ובאמת שכן הוא בפי' ואנא אבל בילקוט אמור איתא אלא אף הוא נשרף ובכת"י איתא כמו שלפנינו וכתב ר"ה שהיא בלשון תמיה. ז) ובילקוט שם איתא פולימרכוס שלו. ח) בילקוט ג' כך ובכת"י ג' אף כאן. ט) הגהתי עפ"י הילקוט.

על אשתו שלח סופר אחד לכתוב לה גט ועד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו אמר המלך אפשר שיצא סופר זה מכאן (חלוק) [חלק] י) אלא אומר לו בוא כתוב שאני כופל לה כתובתה לכך נאמר כי אתם לא עמי ואומר והיה מספר בני ישראל כחול הים כיוצא בו אתה אומר תאשם שומרון כי מרתה באלהיה (שם י"ד) ואומר שובה ישראל עד ה' אלהיך (שם) וכי מה ענין זה לזה מלה"ד למדינה שמרדה על המלך שלח המלך לפולימרכוס ואמר להחריבה היה אותו פולימרכוס בקי ומיושב אמר להם טלו לכם (מים) [ימים] יא) ואם לאו הריני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלונית ולחברותיה ולאפרכיא פלונית ולחברותיה לכך נאמר תאשם שומרון כי מרתה באלהיה ואומר שובה ישראל יב) ד"א וישב ישראל בשטים במקום השטות יג) לפי שהיו ישראל במדבר לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון בא ועשו מלחמה עד סיחון ועוג ונפלו בידו ונטלו כל מה שלהם מלכות זו מתגאה ומשתחצת אין לה אלא ד' מדינות שראויו' למלכות ואלו הם אביא יד) ואלכסנדריא וקרטיגני ואנטוכ' ואלו היו להם ששים עיר וכולם ראויות למלכות שנאמר ששים עיר כל חבל ארגוב ממלכתו עוג בבשן (דברים ג') ובאו ישראל ועשו מלחמה עמהם ונפלו בידם ונטלו כל מה שלהם אבל משנתמלאו ישראל מן הבזה התחילו מבזים את הבזה מקרעים כסות ומשליכים ומקרעין בהמה ומשליכים לפי שלא היו מבקשים אלא כלי כסף וכלי זהב שנאמר וכל הבהמה ושלל הערים בזונו לנו (שם) באו וישבו להם בשטים במקום השטות באותה שעה עמדו עמונים ומואבים ובנו להם מקולים טו) מבית הישימות ועד הר השלג והושיבו שם נשים ומוכרים כל מיני (בשמים) [כסנין] טז) והיו ישראל אוכלים ושותים באותה שעה אדם יוצא לטייל ומבקש ליקח לו חפץ מן הזקנה והיתה מוכרת לו בשוויו וקטנה קוראה ואמרה לו מבפנים בוא וקח לך בפחות והיה הוא לוקח הימנה ביום הראשון וביום השני וביום הג' אמרה לו היכנס לפנים וברור לך לעצמך אי אתה בן בית והיה נכנס אצלה והצרצור מלא יין אצלה מיין העמוני שעדין לא נאסר יינן של גוים לישראל יז) אמרה לו רצונך שתשתה יין והוא היה שותה והיה היין בוער בו ואומר לה השמעי לי והיא מוציאה דפוס של פעור מתחת פסוקין שלה ואומרת לו רבי רצונך שאשמע לך השתחוה לזה ואומר לה וכי לע"ז אני משתחוה אמרה לו וכי מה איכפת לך אינו אלא שתגלה עצמך לו (וכאן אמרו) [זו היא שאמרו הכמים] יח) (המפער) [הפוער] עצמו לבעל פעור ה"ז עבודה והיה היין בוער בו ואומר לה השמיעי לי ואומרת לו רצונך שאשמע לך הנזר מתורתו של משה והוא נזור שנאמר וינזרו לבושת ויהיו שקוצים כאהבם (הושע ט) באחרונה חזרו לעשות להם מרזיחים והיו קוראים להם ואוכלים שנאמר ותקראן לעם לזבחי אלהיהם [וגו' ויצמד ישראל לבעל פעור] ר' אלעזר בן שמוע אומר כשם שא"א למסמר לפרוש מן הדלת בלא עץ כך א"א לישראל לפרוש מן הפעור בלא נפשות יט) (מעשה בפינחס בן גובתא דאריא שהיה מגלגל בחביות ובא עליו שרו של פעור ושמע עליו את השפוד וברח והלך לו ובא עליו בלילה שני אמר לו אף אתה מקללני אמר לו שוב איני מקללך מעתה ס"ג) מעשה בסבטיא מאולם כ) שהשכיר את חמורו לאשה גויה כיון שיצתה לפתחה של מדינה אמרה לו המתן עד שתכנס לבית ע"ז שלה לאחר שיצתה אמר לה המתיני לי עד שאכנס ואעשה כדרך שעשיתה אמרה לו אפשר אתה יהודי נכנס וקינח עצמו בחוטמו של פעור והיו כל הגוים משחקים לו ואומרים לא עשה אדם אחד כיוצא בזה כא) [מעשה בפנחס בן גובתא דאריח כב) שהיה מגלגל בחביות ובא אליו שרו של פעור בלילה מה עשה נטל את השפוד ועמד עליו וברח ממנו בא אליו בלילה השני אמר לו פנחס כג) מה

מאיר עין) כ"ה בילקוט אמור ובילקוט ובד"א איתא כ"ק ס. יא) כ"ה בילקוט אמור ועיין בילקוט ובד"א ובהושע ר' תקי"ז. יב) וסיום הדרש קטיעה ובא לומר דלכך נסמכה פרשה זו לפרשת בלעם לפי שהוא יעץ על הדבר כדאיתא בסנהדרין ק"ו. כנ"ל. יג) עיין סנהדרין שם וברבה ותנחומא ובכת"י ג' במקום השיטות ועיין בתר' יונתן. יד) בילקוט ג' אפית. טו) בסנהדרין ק"ו. איתא קלעים ובירושלמי חלק ה"ב קנקילין ובכת"י קילין וכתב ר"ה בלשון יון קורין ללשכת קילין ובפדר"א פמ"ד איתא חנויות. טז) וכ"ה בירושלמי שם ובכת"י ג' מיני סנין ופי' ר"ה פת העשויה בשמן ודבש ועיין בילקוט תילים ר' תתפ"ה. יז) עיין בפדר"א שם ועיין כל זה בסנהדרין ובירושלמי שם וברבה ותנחומא ובתרגום יונתן. יח) וכ"ה בירושלמי שם. יט) עיין בתרגום יונתן. כ) בסנהדרין ס"ד. איתא סבטא בן אלס ובירושלמי חלק בקובתה מאולם ובפס"ז בקיבעה. כא) עיין בסנהדרין שם. כב) בילקוט איתא דאריא ובירו' שם איתא במנחם איש נופחא אריה. כג) בירו' איתא מנחם

אתה מקללני נתיירא ממנו ואמר לו עוד איני מקללך] כז) שוב מעשה בשלטון אחד שבא ממדינת הים להשתחוות לפעור אמר להם הביאו פר אחד שאנו מקריבים לו או איל אחד שאנו מקריבים לו אמרו לו אין אנו נזקקים לו בכך אלא שתגלה עצמך לו גירה בהם סנגדודים כה) והיו מפצעים את ראשיהם אמר להם אוי לכם ולטעותיכם [אבל ישראל] ויצמד ישראל באותה שעה ויחר אף ה׳ בישראל כו):

ויאמר ה׳ אל משה קח את כל ראשי העם [הושב] כז) דיינים והיו צולבים את הטאים כנגד השמש כח):

ויאמר משה אל שופטי ישראל הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור [והנה איש מבני ישראל בא וגו׳] בא לו שבטו של שמעון אצל זמרי [אמרו לו] הרי אתה יושב בשלוה ואנו נדונים בהריגה עמד וכינס כ״ד אלף משבטו ובא לו אצל כזבי אמר לה השמעי לי אמרה לו איני נשמעת אלא לגדול שבכם כיוצא כמשה רבך אמר לה אף אני רב השבט כמו כן (ונשמעה לו) ולא עוד אלא שאני גדול (משבטו) [ממנו] שאני לשני והוא לשלישי כט) [ונשמעה לו] אחזה בידו והעמידה באמצע כל ישראל שנאמר והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל והמה בוכים פתח אהל מועד ל) נענה פינחס באותה שעה ואמר אין כאן אדם שיהרג ויהרג לא) היכן הם אריות גור אריה יהודה (בראשית מ״ט) דן גור אריה (דברים ל״ג) התחיל צווח כיון שראה שהיו הכל שותקים עמד מתוך סנהדרי שלו ושמט את הרומח והניחו בפונדתו והיה מסתמך במקלו והולך אמרו לו פינחס להיכן אתה הולך אמר להם אין לוי גדול משמעון בכל מקום לב) אמרו (לו) הניחו (לי) [לו] ויכנס התירו פרושים את הדבר כיון שנכנס עשה לו המקום נסים ששה נס ראשון שדרכן לפרוש זה מזה ודבקן המלאך זה בזה לג) נס שני שסתם פיהם המלאך ולא היו יכולים לדבר לד) נס שלישי שכיון הרומח לתוך זכרות שלו ולתוך נקבות שלה והיו הכל רואים את זכרות שלו בקיבה שלה בשביל החקרנים לה) שלא יהו אומרים לא היתה שם טומאה אף הוא נכנס לעשות צרכיו לו) נס רביעי שלא נשמטו מן הרומח אלא עמדו במקומם לז) נס חמישי שהגביה המלאך פתח שקוף כדי שיראו על כתיפו נס ששי שהיה המלאך מחבל לפניו ויוצא לח) כיון שיצא וראה פינחס את המלאך שהיה מחבל יותר מדאי השליכן לארץ ועמד ופלל שנאמר ויעמוד פינחס ויפלל ותעצר המגפה ותחשב לו לצדקה (תהלים ק״ו) ועוד ששה נסים אחרים נעשה לו לט) נס שביעי שנארך חנית של רומח עד שנכנס בשני גולמים ויצא למעלה נס שמיני שנתחזק זרועו של פינחס תשיעי שלא נשבר הרומח עשירי שלא ירד מדמם על פינחס שלא יטמא מ) אחד עשר שדרך העליון (להמית) [להיות] התחתון על הרומח ונעשה נס ונהפך זמרי על כזבי בשעת מעשה וחייבום מיתה מא) באו שבטו של שמעון אצל שבטו של לוי [ואמרו] וכי בן

מאיר עין כד) הגהתי עפ״י הירושלמי וכן הוא נכון דמעשה הא׳ מלמדת ביזוי עבודת פעור והב׳ שאין ליראה משרו של פעור שהרי ברח כשנטל עליו את השפוד והג׳ שאף הגוים מבזים עבודתה ולכך ויחר ד׳. כה) בילקוט איתא סנגלרין ובירו׳ סניגורין. כו) פי׳ ר״ה דאיהו לא קיבל תורה ולא טעה אחריו ואינהו טעו אחריו ועיין סנהדרין שם ובירושלמי שם. כז) כ״ה בכת״י. כח) ועיין סנהדרין ל״ה. ובירושלמי שם ובת״י וברבה ותנחומא. כט) נשיא לשבט השני ועיין סנהדרין פ״ב. ל) עיין סנהדרין שם ובירושלמי חלק. לא) בירושלמי אין כאן אדם שיהרגנו ויהרג על ידיו ובילקוט ג׳ אין כאן אדם שיהרג זמרי וכ״ל דהא׳ הוא בקל והב׳ בכפעל ואזמרי קאי ועיין בתרגום יונתן. לב) בירושלמי אין אתם מודין לי ששבטו של לוי אלא שבטו של שמעון בכל מקום ועיין בסנהדרין שם ועיין ברבה. לג) כ״ה ברבה וירושלמי אבל בגמרא סנהדרין פ״ב: במיגלא דר׳ יוחנן איתא שהיה לו לזמרי לפרוש ולא פירש ועיי״ש ברש״י ובתרגום יונתן דהוה ליה למפרש יתהון ולא פירש לד) בירושלמי וברבה לא היו יכולים לצווח ובתרגום יונתן קיים דאלו הוון צווחין הוון משתזבין ובבבלי שהיה לו לדבר ולא דבר ועיי״ש ברש״י. לה) בגי׳ הז״א התיקרנים וברבה איתא הנוקרנין ובכת״י הניקרנין ובירו׳ כברבה אבל במ״כ הביא מירו׳ נקדנין. לו) פי׳ ואי בשביל שנכנס לטומאה הרי אף פנחס נכנס לכך כדלעיל ובכת״י בן ז״א מוחק מלת שלא היה שם טומאה וכ״ה ברבה שלא יהיו אומרים אף הוא נכנס ועשה לבו וכעין זה בירושלמי ובבבלי ליתא להאי סיומא בשביל וכו׳ ועיי״ש ברש״י. לז) עיי״ש ברש״י. לח) כ״ה בבבלי והירו׳ משובש. לט) בבבלי וירושלמי ליתא אלא ששה נסים אבל ברבה ותנחומא ותרגום יונתן איתא י״ב נסים ואפשר דמן ועוד ששה נסים בא מגליון לתוך הספר ועיין בילקוט. מ) עיין לעיל פיס׳ קכ״ה ועיין בתרגום יונתן וברבה ובמ״כ שם. מא) בז״א הוסיף הכא הי״ב ששימר הקב״ה רוחותיהן שלא ימותו ויטמא וכמנה גם זה בת״י ובמדרשים ובילקוט ול״נ שהכל מגליון כדכתבתי לעיל אות ל״ט והיה בגליון י״ב כשילא עמדו בני שבטו לפגוע בו ירד המלאך ונגף בהם כשראה פנחס וכו׳ כמו שהוא ברבה ותנחומא והוא הנס הששי דלעיל והטעיתו הסופרים.

בתו של פוטי היה מבקש לעקור שבט אחד מישראל (וכי אין אנו יודעים בן מי הוא) כיון שראה המקום שהכל מזלזלים בו התחיל מייחסו בשבח שנאמר פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל [וכי אין אנו יודעים בן מי הוא אלא כיון שראה המקום שהכל מזלזלים בו התחיל מיחסו] מב) כהן בן כהן קנאי בן קנאי מג) משיב חימה בן משיב חימה (השיב את חמתי מעל בני ישראל) [סליק פיסקא].

[פרשת פנחס] מד)

לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום מלמד שעמדו ממנו בבנין ראשון י"ח כהנים גדולים מה) [אבל בבית אחרון שמונים כ"ג] מו) ובשביל שהיו מוכרים אותו בדמים התחילו שנותיהם מתקצרות מעשה באחד ששלח ביד בנו שתי מדות של כסף מלאות כסף ומחוקיהם זהב שוב מעשה באחד ששילח ביד בנו שתי מדות של זהב [מליאות זהב] ומחוקיהם זהב אמרו כפה סייח את המנורה מז):

והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם אלו כ"ד מתנות כהונה שניתנו לכהנים:

תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל תחת אשר הערה למות נפשו (ישעיה נ"ג) מח) לכפר על בני ישראל לא נאמר כאן אלא ויכפר על בני ישראל שעד עכשיו לא זז אלא עומד ומכפר עד שיחיו המתים מט): (סליק פיסקא). (פנחס בן אלעזר)

(קלב) לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות הכל במשמע ישראל כהנים ולוים גרים נשים ועבדים וטומטום ואנדרוגינוס במשמע ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל (במדבר י"ח) יצאו כהנים בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה (שם) יצאו לוים לשמות מטות אבותם תתנחלו א) יצאו גרים ועבדים איש לפי פקודיו יצאו נשים וטומטום ואנדרוגינוס ב) רבי יאשיה אומר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ שנאמר לשמות מטות אבותם תתנחלו מה ת"ל לאלה תחלק הארץ מפני נשים מפני קטנים ג) רבי יונתן אומר לבאי הארץ נתחלקה הארץ שנאמר לאלה תחלק הארץ ומה ת"ל לשמות מטות אבותם שינה המקום נחלה זו מכל נחלות שבתורה שבכל נחלות שבתורה חיים יורשים את המתים וכאן מתים יורישים את החיים רבי אומר משל למה הדבר דומה לשני אחים כהנים שהיו בעיר לזה בן אחד ולזה שלושה בנים יצאו לגורן זה נטל סאה ואלו נטלו ג' סאים (והורישו את) [והוליכו אצל] אבותיהם וחזרו וחלקו בשוה [כיוצא בו אתה אומר בבאי הארץ זה נטל סאה ואלו נטלו ג' סאין והורישו את אבותיהם] וירשו מתים את החיים וחזרו וחלקו בשוה ד) רבי שמעון בן אלעזר אומר זה נטל חלקו וחלק אביו וזה נטל חלקו וחלק אביו ה) נמצאת מקיים לאלה תחלק הארץ בנחלה ונמצאת מקיים לשמות מטות אבותם תתנחלו:

לרב תרבו נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו ו) הרי שהיו לו בשעת יציאת מצרים

מאיר עין מב) הגהתי כך מעצמי והז"א לא הגיה כלום ועיין סנהדרין פ"ב: מג) בן לוי שקינא בעבור דינה מפי' ר"ה ובפס"ז פי' משבטו של לוי שקינא על מעשה עגל. מד) כל"ל חילוק הפיסקא והפרשה לפי סדר המקראות והענין אלא שלא רציתי לתוקף מנין הפיסקאות והנחתי המנין כמו שהוא בז"א ועיין בתוס' יומא ע'. ד"ה ולא שמשו משם וזוכה שהיה לפניהם חילוק הפיסקא והפרשה כמו שציינתי. מה) עיין יומא ט'. ובתו' שם ד"ה ולא שמשו ובתו' ישנים ד"ה ולא שמשו וב״לקוט ובירו' יומא פ"א ה"א וילקוט משלי ר' תתקמ"ז ובזבחים ק"א: בתו' ד"ה ואידך ושם כתבו שכולם נמנו בספרי וחבל על דאבדין דלפנינו ליתא והנה הגירסות הם מחולפות יש גורסין א' ויש ב' י"ב ויש ג' י"א עיי"ש. מו) כ"ה בכת"י וב״לקוט ובתו' המלוינים באות מ"ה ועיי"ש בגמרא וירושלמי. מז) עיין שבת קט"ז: ובירושלמי יומא שם. מח) כ"ל דקטיעא היא ונדרש כל המקרא על פנחס שנמנה בין הפושעים כדלעיל והוא חטא רבים נשא כדמסיק וכעין זה דרשוהו על משה עיין בילקוט שם ר' של"א. מט) עיין בתרגום יונתן וברבה וב״לקוט מלכים ב' רמז ר"ח ר"ט ורי"ז ובפדר"א פמ"ז:

(**קלב**) א) לפנינו כתוב ינחלו. ב) לעיל פי' קי"ט. ג) וכ"ה בירושלמי בבא בתרא פ"ח ה"ב ובבבלי שם קי"ז. גרסינן לאלה כאלה להוציא את הטפלים וברש"ס מביא מן הספרי מפני כשרים וקדושים עיי"ש. ד) הגהתי עפ"י הרש"ס שהביא הספרי ועיין בגמרא ובירושלמי שם ובתוספתא ב"ב פ"ז וב״לקוט ורש"י בפרשה. ה) כלומר לאלה ולאלה נתחלקה מפי' ר"ה ועיין בנחמן אות ד' וע"ע בתר' יונתן. ו) במקרא שלפנינו כתוב תרבה ועיין בתרגומים.

ה' בנים ובכניסתו לארץ י' קורא אני למעט תמעיט נחלתו ז) הרי שיצאו עמו י' בנים ממצרים ובכניסתם לארץ נמצאו ה' קראני עליהם לרב תרבו נחלתו ח):

איש יצאו עבדים ונשים וטומטום ואנדרוגינוס ט):

לפי פקודיו מלמד שלא נתחלקה ארץ ישראל אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא וכן הוא אומר וידברו בני יוסף את יהושע (ואומר) [וגו'] אני עם רב אשר עד כה ברכני ה' (ואומר) ויאמר להם יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך שם בארץ הפריזי והרפאים כי אץ לך הר אפרים (יהושע י"ז) י):

יותן נחלתו שומע אני מעורבבים יא) ת"ל בגורל אי בגורל יכול שומע אני (בינו לבין עצמו) [בינם לבין עצמם] ת"ל על פי נחלתו (שומע אני בינו לבין עצמם ת"ל על פי ה') (יהושע י"ט) מגיד שלא נתחלקה ארץ ישראל אלא ברוח הקודש יב):

אך [בגורל] יצאו כלב ויהושע וכן הוא אומר ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה (שופטים א') ואומר ויתנו בני ישראל נחלתם ליהושע בן נון בתוכם על פי י"י נתנו לו את העיר אשר שאל את תמנת סרח (יהושע י"ט) יג):

לשמות מטות אבותם יצאו גרים ועבדים יד):

על פי הגורל תחלק נחלתו [בין רב למעט] מגיד שלא נתחלקה ארץ ישראל אלא בשימון בית כור כנגד בית סאה ובית סאה כנגד בית כור טו): (סליק פיסקא).

(קלג) ותקרבנה בנות צלפחד כיון ששמעו בנות צלפחד שהארץ מתחלקת (לשבטים) [לזכרים] א) ולא לנקבות נתקבצו כולן זו על זו ליטול עצה אמרו לא כרחמי ב"ו רחמי המקום ב"ו רחמיו על הזכרים ב) יותר מן הנקבות אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא על הזכרים ועל הנקבות רחמיו על הכל שנאמר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו (תילים קמ"ה) ג):

בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה מגיד הכתוב שכשם שהיה צלפחד בכור כך היו כולן בכורות ד) וללמדך שהיו זכאות בנות זכאי (וכל) [שכל] מי שמעשיו סתומים ומעשה אבותיו סתומים והכתוב מייחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק וכל מי שמעשיו סתומים ומעשה אבותיו סתומים והכתוב מייחסו לגנאי הרי זה רשע בן רשע ה) ר' נתן אומר בא הכתוב ללמדך (שכל) [כל] צדיק וצדיק שגדל בחיק רשע ולא עשה כמעשיו להודיע כמה צדיק גדול שגדל בחיק רשע ולא עשה כמעשיו וכל רשע שגדל בחיק צדיק ולא עשה כמעשיו להודיע כמה רשע גדול שגדל בחיק צדיק ולא עשה כמעשיו עשו גדל בין שני צדיקים בין יצחק ובין רבקה ולא עשה כמעשיהם עובדיה גדל בין שני רשעים בין אחאב ואיזבל ולא עשה כמעשיהם [בא עובדיה שגדל בין שני רשעים ולא עשה כמעשיהם] ו) ונתנבא על עשו שגדל בין ב' צדיקים בין יצחק לרבקה ולא עשה כמעשיהם שנאמר חזון עובדיה כה אמר ה' אלהים לאדום (עובדיה א'):

למשפחות מנשה בן יוסף כשם שחיבב יוסף את א"י כך חיבבו (את) [אותה] בנות צלפחד ז):

מאיר עין ז) בילקוט ג' קורא אני עליו לרב תרבה נחלתו ח) בילקוט קורא אני עליו למעט תמעיט נחלתו ועיין ברש"י ורמב"ן וב"ב שם. ט) עיין לעיל ובילקוט ל"ג עבדים. י) לפנינו כתוב ואני עם רב עד אשר עד כה וגו' ויאמר אלהים יהושע וגו'. ופי' ר"ה דשקלי לקרפף גברי ועיין ב"ב קכ"א: וברש"י ורמב"ן על התורה. יא) דשקל כל שבט ושבט מאי דבעי מפי' ר"ה. יב) כ"ה בכת"י ובילקוט שלפני אבל בז"א לא הגיה כלום והעתיק פי' הז"ר שהיה לפניו בילקוט כמו שהיה לפנינו ופי' לבין עצמו שהשבטים לא יהיו שם בשעת הגורל רק הכהן לבין עצמם שהשבטים יהיו שם ולא הכהן עם האורים והתומים ועיין ב"ב קכ"ב. יג) במקרא כתוב נחלה. ועיין ב"ב שם. יד) לעיל. טו) עיין ב"ב קכ"ב.

(קלג) א) כ"ה בפס"ז ועיין בתרגום יונתן. ב) כלומר שאוהב הבנים יותר מן הבנות עיין סנהדרין ע"ז: ג) ובילקוט ג' שנ' נותן לחם לכל בשר נותן לבהמה לחמה ואומר טוב ה' וגו' ובפס"ז ג' שנ' טוב ה' לקויו לנפש תדרשנו ואומר טוב ה' וגו'. ועיין בתרגום יונתן. ד) עיין ב"ב קע"ז: וברשב"ם שם וכ"ל דל"ל פשם שהיה מנשה בכור ומידרש כך מדכתיב בן מנשה למשפחות מנשה. ה) עיין מגילה ט"ו. וברש"י על התורה. ו) כ"כ להגיה ועיין סנהדרין ל"ט: ז) בילקוט כך יואלי אבליו חיבבו את א"י ועיין ברש"י.

בני ראובן ובני גד כז) בשעה שנכנס משה לנחלת בני ראובן ובני גד שמח ואמר דומה אני שהותר לי נדרי (התחיל שופך תחנונים לפני המלך) כח) משל להד למלך ב"ו שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטרין שלו נכנס לשער והוא אחריו כט) לטרקלים היא אחריו כיון שבא ליכנס לקיטון אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור כך בשעה שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר דומה אני שהותר לי נדרי התחיל שופך תחנונים לפני המקום והלא דברים ק"ו ומה אם משה חכם גדול אב החכמים ואב הנביאים אע"פ שיודע שנגזרה עליו גזירה לא מנע עצמו מן הרחמים ק"ו לשאר בני אדם ל) [שנאמר] לא) ואתחנן אל ה' (דברים ג') במיני תחנונים לב) בעת ההיא לאמר שאין ת"ל [לאמר] אלא א"ל הודיעני אם אני נכנס לארץ ואם לאו אדני אדון לכל באי העולם אלהים בדין בראת את העולם אתה החילות אתה החילות לפתוח פתח לעבדך בשעה שנכנסתי לנחלת בני ראובן ובני גד ד"א אתה החלות את השבועה כתבת בתורה זובח לאלהים יחרם (שמות כ"ב) ובניך עבדו ע"ז ובקשתי רחמים ממך וסלחת אתה החלות את השבועה לג) [ד"א אתה החלות] להראות את עבדך נסים וגבורות שנאמר ויאמר משה אסורה נא ואראה (שמות ג') לד) את גדלך זו מדת טובך שנאמר ועתה יגדל נא כח ה' (במדבר י"ד) ואת ידך זו ימינך שפשוטה לכל באי העולם שנאמר ימינך ה' נאדרי בכח (שמות ט"ו) ואומר ימינך וזרועך ואור פניך [וגו'] (תהלים מ"ד) ואומר בי נשבעתי [יצא מפי צדקה וגו] (ישעי' מ"ה) החזקה שאתה כובש ברחמים את מדת הדין שנאמר מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע (ואומר) [וגו'] ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו [וגו'] תתן אמת ליעקב [וגו'] (מיכה ז') אשר מי אל בשמים ובארץ שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו מדת ב"ו הגדול מחבירו מבטל גזירת חבירו אבל אתה מי יכול למחות על ידך וכן הוא אומר והוא באחד ומי ישיבנו [ונפשו אותה ויעש] (איוב כ"ג) רבי יהודה בן בבא אומר משל באדם שנתן בקונטריסים של מלכות אפילו נותן ממון הרבה אי אפשר ליעקר אבל אתה אומר עשו תשובה ואני מקבל שנאמר מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך (ישעיה מ"ד) רבי או' לה) אשר מי אל בשמים ובארץ (חוץ מכאן ישראל) [חוץ מבית יש אל לכך] אומר וידעת היום והשבות אל לבבך [וגו'] אין עוד (דברים ד') (אלא אף באומות) [אף לא באויר] העולם לו) אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך כמעשיך במצרים וכגבורותיך על הים ד"א כמעשיך וכגבורותיך על נחלי ארנון לז) אעברה נא ואראה אין נא אלא לשון בקשה הארץ הטובה אשר בעבר הירדן (זו) [זו] היא שרבי יהודה אומר ארץ כנען היא טובה ולא נחלת בני ראובן ובני גד לח) ההר הטוב זו ירושלם והלבנון זה בית המקדש וכן הוא אומר פתח לבנון דלתיך (זכריה י"א) ואומר והלבנון באדיר יפול (ישעיה י') וי"א לבנון (מינה) [מנה] עליהם את מלכיהם מ): (סליק פיסקא) מא).

מאיר עין כז) הניסחאות מחולפות כאן בילקוט ג' זו בנחלת בני ראובן ובני גד ובילקוט שלפני הז"א זו נחלת וכו' ועל פי מחק הז"א מלות הר נבו וכתב שאינן במקרא ובפס"ז איתא ג"כ כמו שהגיה בז"א ובכת"י כרשם זה הר נבו. זו נחלת בני ראובן ובני גד וכו' וזה צריך פי' ונ"ל כמו שהגהתי שא"א לומר כגי' הספרים שהרי אין הר נבו בנחלת בני ראובן ובני גד (עיין ספרי דברים פיס' שכ"ה ובמקרא בפ' האזינו) אלא בחלקו של ראובן ואשר נאמר בארץ מואב אעפ"י שלא היתה למואב שהרי ארנון גבול מואב וההר הזה על פני יריחו מצפון לארנון לפי שהיתה למואב קודם שכבשה סיחון מלך חשבון או אולי יש בו טעם אחר אבל עכ"פ היה ההר בחלקו של ראובן ונקרא הר העברים לפי שהיה בעברי הנהר ואולי לפי שהיה בעבר הארנון ובעבר הירדן ולא כמו שכתב הרמב"ן מפני שהוא על מעברות הירדן עיי"ש אבל דעת רבותינו ז"ל שיתכן לומר שג"כ גם על עבר אחד לפי שנחלק לכמה חלקים דהיינו לראובן ולגד ולכך פירשו הכ' זה הר נבו העברים זו נחלת וכו' כנ"ל. כח) כ' למחוק ועיין ברש"י על התורה דליתא אבל בילק' איתא התחיל שופך תחנונים לפני המקום. כט) ברש"י ג' לשער וכו' לחצר והוא אחריו לטרקלין וכו'. ל) עיין ברכות י'. וברבה ותנחומא בפ' ואתחנן. לא) כ"ה בפס"ז. לב) עיין בספרי דברים פי' כ"ו. לג) עיין בספרי דברים פיס' כ"ו כ"ז ובילקוט ואתחנן ר' תת"ד ושם ג' אתה החילות לפתוח פתח וכו' ד"א אתה החילות להראות את עבדך נסים וגבורות שנ' ויאמר משה אסורה נא ואראה ד"א אתה החילות החלת את השבועה וכו'. לד) ובכת"י בנ"ז לא גרס מן להראות עד כאן ועיין אות כ"ג. לה) בילקוט ואתחנן ר' תתי"ד ג' דבר אחר. לו) כ"ה בכת"י וכתב רה"ו ואיתא בספרי דכתיב חוץ מכאן יש בתמיה כלו' חוץ מכאן דהיינו חוץ משמים וארץ יש אל דהיינו באויר וכו' ובילקוט שם ג' שמא תאמר חוץ מכאן יש ת"ל וידעת וגו' אין עוד אלא אף באויר העולם וכן הגיה הז"א על פיו אבל מלת אלא אינו מדוקדק. לז) עיין ברכות כ"ד. ונ"ל שצ"ל ד"א כמעשיך על הים וכגבורותיך וכו' ועיין ספרי דברים פי' כ"ז ובמאיר עין שם ובמכילתא בשלח פ"ב דויבא עמלק. לח) עיין ביכורים פ"א מ"י ובירושלמי שם. לט) עיין ספרי דברים פיס' כ"ח ובמכילתא שם. מ) כלומר העבור שהראה שהמנה עליהם מלכים כדתני מנין שאין לבנון אלא מלך שנאמר בא אל הלבנון ויקח את צמרת הארז מפי' ר"ה ובילקוט שם ר' תתי"ו ג' וי"א זה מינוי המלך. מא) לפי הענין אין כאן פיסקא אלא שלא רציתי לשנות המנין ממה שהוא בז"א.

(קלה) ויתעבר ה' בי כאדם שאומר נתעבר בי פלוני ונתמלא עלי חימה למענכם שאתם גרמתם וכן היא אומר ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם (תהלים ק"ו) ולא שמע אלי ולא קיבל תפילתי א) ר' נתן אומר הרי הוא אומר הן אל כביר לא ימאס תם (איוב ל"ו) ב) אין הקב"ה מואס תפלתם של רבים ג) אבל כאן לא קיבל תפלתי ויאמר ה' אלי אמר לו למשה בדבר הזה רב לך שאין מניחים את הצדיקים לבוא לידי עבירה חמורה מכאן היה ר' ישמעאל אומר משל להדיוט לפום גמלא שיחנא ד) ד"א אם משה חכם החכמים [גדול] ה) גדולים אבי נביאים לא נשא לו פנים ק"ו לשאר כל אדם המענים את הדין והמעותין את הדין עאכ"ו רב לך אמר לו הרבה שמור לך הרבה צפון לך שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהלים ל"א) ואומר ומעולם לא שמעו ולא האזינו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישעיה ס"ד) ו) ד"א רב לך אמר לו הרבה יגעת הרבה עמלת צא משה ונח שנאמר לך לקץ הימין ותנוח (דניאל י"ב) אמר לו אם לאו אכנס כהדיוט ז) א"ל אין המלך נכנס כהדיוט אמר לו אם לאו אעשה תלמוד ליהושע א"ל רב לך הרב נעשה תלמיד לתלמידו אמר לו אם לאו אכנס דרך אויר או דרך חלל א"ל ושמה לא תבוא (דברים ל"ג) אמר לו אם לאו עצמותי יעברו את הירדן א"ל כי לא תעבור את הירדן הזה (שם ג) וכי המת יכול לעבור אלא אמר לו משה אף עצמותיך לא יעברו את הירדן ח) אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה א"ל בדבר הזה אל תבקש ממני אבל בדבר אחר גזור עלי ואני אעשה מלה"ד למלך שגזר על בנו גזרה קשה והיה הבן ההוא מבקש מאביו א"ל בדבר הזה על תבקש ממני אבל בדבר אחר גזור עלי ואני אעשה [הה"ד] ט) ותגזר אומר ויקם לך אמור לו אם לאו הראני [נא אותה] י) א"ל בדבר זה אני עושה עלה ראש הפסגה מגיד הכתוב שהראהו המקום למשה את הרחוק כקרוב את שאין גלוי כגלוי את כל הקרוי א"י שנאמר ויראהו ה' את הארץ [וגו'] ואת נפתלי [וגו'] ואת הנגב ואת הככר [וגו']: (סליק פיסקא) יא).

(קלו) ויאמר ה' אליו זאת הארץ (דברים ל"ד) א) ר"ע אומר מגיד הכתוב שהראהו המקום למשה את כל חדרי ארץ ישראל כשלחן ערוך שנאמר ויראהו ה' את הארץ רבי אליעזר אומר נתן כח בעיניו של משה וראה מסוף העולם ועד סופו וכן אתה מוצא בצדיקים שרואים מסוף העולם ועד סופו שנאמר מלך ביופיו תחזנה עינך [תראינה ארץ מרחקים] ב) ונמצאת אתה אומר שני ראיות הם אחת ראייה של נחת ואחת ראייה של צער באברהם הוא אומר שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם (בראשית י"ג) זו היא ראייה של נחת במשה הוא אומר עלה אל הר העברים (דברים ל"ב) עלה ראש הפסגה (שם ג') זו היא ראייה של צער ג) נמצאת אתה אומר ד) שתי קריבות הם אחת קריבה שהוא לישום שמים ואחת קריבה (ולהלן) שאינה לישום שמים ותקרבון ותעמדון תחת ההר (שם ד') זו קריבה לישום שמים ותקרבון אלי כלכם (שם א') זו קריבה שאינה לישום שמים וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו ציוהו על דברי תלמוד ה) ר' יהודה אומר ציוהו על הגבעונים ו) צוהו ז) על המשאות ועל הטרחות ועל הריבות ח) כי הוא יעבור לפני העם הזה והוא

מאיר עין קלה א) כל זה בספרי דברים פיס' כ"ט ובמכילתא ויבא עמלק פ ב. ב) במקרא כתוב ולא ישמע אלי כמו לנו. ג) ברכות ח'. ד) עיין סוטה י"ג: ובילקוט ואתחנן ר' תתי"ט ג' מכאן היה ר"א משל הדיוט אומר לפום וכו'. ה) כ"ה בכת"י בן ז"א. ו) לפנינו כתוב לא האזינו. ועיין במכילתא שם. ז) במכילתא שם ג' עדיין הרב עומד ומבקש כל אותן הבקשות אמר משה לפניו רבש"ע כלום נגזרה גזרה שלא אכנס לה לכן לא תביאו את הקהל הזה במלכות אכנס לה כהדיוט וכו' עיי"ש. ח) עיין כל זה במכילתא שם ובספרי דברים פיס' שנ"ז. ט) כ"ה בילקוט ואתחנן ר' תת כ. י) כ"ה בילקוט שם. ועיין במכילתא שם. יא) הפיסקא כאן וודאי אינה נכונה שהיא באמצע הדבור אלא שלא רציתי לשנות המכין כמ"ש לעיל.

(קלו) א) לפנינו כתוב את כל הארץ וגו' ואת כל נפתלי וגו'. ב) ועיין זה בספרי דברים פיס' שנ"ז ובמכילתא ויבא עמלק פ ב. ג) במכילתא שם ר' חנניא בן עקביא אומר חביבה ראייתו של אברהם אבינו מראייתו של משה שאברהם לא לבטוהו ומשה לבטוהו באברהם מה הוא אומר שא נא וגו' ובמשה מה הוא אומר עלה וגו' עלה והביט. ד) נ"ל של"ל כיוצא בו נמצאת אומר וכו'. ה) כמש"כ ביהושע א' רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות וגו' לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וגו' ור"ל פי' היינו תורה שבע"פ. ו) כדי לקבלם מפי' ר"ה ועיין בתנחומא וברש"י ריש פ' נצבים ובילקוט ואתחנן ר' תתכ"ג ב' ר' נתן אומר. ז) בילקוט שם דבר אחר ביוהו. ח) כ"ה ברש"י ובילקוט ואתחנן ובכת"י ב' על המשאות והטרחות ועל הדברות ופי' ר"ה היינו שמגין ישראל את הקב"ה ועל הדברים היינו דכתיב וידבר העם באלהים ובמשה.

ינחיל אותם מגיד שאין יהושע נפטר מן העולם עד שינחיל לישראל את הארץ ט) את הארץ אשר תראה מגיד שראה משה בעיניו מה שלא הלך יהושע ברגליו י) ונשב בגיא מול בית פעור אל ראו איזו עבירה עברתם ואמר לכם המקום עשו תשובה ואני מקבל ואני כמה בקשות בקשתי ולא נסלח לי יא) רבי יהודה בן בבא אומר יב) (מג' מקומות שבאו) [בג' מקומות באו] יג) ישראל לידי עבירה חמורה ואמר להם המקום עשו תשובה ואני מקבל כיוצא בו אתה אומר ויקרא שם המקום ההוא מסה ומריבה על ריב בני ישראל (שמות י"ז) מהו אומר ויאמר אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה (שם ט"ו) יד) ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה [וגו'] (דברים ט') טו) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך (שם י') (יכתן יוה) [אף כאן אתה] טז) אומר ונשב בגיא מול בית פעור ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים:

וראית אותה ונאספת אל עמיך גם אתה יז) מגיד שנתאוה משה למיתתו של אהרן שנאמר כאשר נאסף אהרן אחיך: (סליק פיסקא).

(קלז) על אשר מריתם פי במדבר מריבה במדבר סין א) ר"ש בן אלעזר אומר אף משה ואהרן בהיכרת מתו שנאמר על אשר לא קדשתם [אותי] (דברים ל"ב) הא אם קדשתם אותי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר ב) שני פרנסים עמדו [להם לישראל] ג) אחד אמר אל יכתב סורחני ואחד אומר יכתב סורחני דוד אמר אל יכתב סורחני שנאמר לדוד משכיל אשרי נשוי פשע כסוי חטאה (תהלים ל"ב) משה אמר יכתב סורחני [שנאמר] על אשר מריתם פי במדבר סין במריבת העדה להקדישני ד) מלה"ד לב' נשים שהיו לוקות בבית דין אחת לוקה על שקלקלה ואחת לוקה על שגנבה פגי שביעית זו שגנבה פגי שביעית אומרת בבקשה מכם הודיעו סורחני שלא יהיו העומדים סבורים לאמר כשם שזו קלקלה אף זו קלקלה תלו לה הפגים בצוארה והיו מכריזין לפניה על הפגים זו לוקה ה) ר"א המודעי אומר בוא וראה כמה צדיקים חביבים לפני הקב"ה שבכל מקום שמזכיר מיתתם שם מזכיר סרחונם וכל כך למה לפי שלא יהיה להם פתחון פה לבאי עולם לומר מעשים מקולקלים היו בהם בסתר לפיכך מתו וכך בארבע מקומות מזכיר מיתתן של בני אהרן ובכל מקום שהוא מזכיר מיתתן מזכיר סרחונם להודיע שלא היה בהם אלא זו בלבד והרי דברים ק"ו ומה אם כך חס המקום בשעת הכעס ק"ו בשעת רצון שנאמר כה אמר ה' בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך (ישעיה מ"ט) ו): (סליק פיסקא).

מאיר עין ט) עיין רש"י ואתחנן ד"ה וחזקהו ואמצהו וילקוט ג' עד שהנחיל וכ"ה בפס"ז וילקוט כלפני הז"א עד שינחיל. י) כלומר שיהושע ינחיל את כל הארץ אבל לא יכבש את כולה מפי הז"ר. יא) בילקוט שם ג' איזה עבירה עברתי וכמה בקשות וכו' ועיי"ש ובספרי דברים פיס' ל'. יב) בילקוט שם ג' ר' יהושע בר אבא ובפס"ז ר' יהודה בר אבא. יג) כ"ה בפס"ז ובילקוט שם. יד) נראה דס"ל דהאי פרשה מוקדמת היא ונסמכה שם לומר שהיא למידה הימנה עיין לעיל פיס' קנ"א וס"ל דעיקר מקומה בפ' מסה ומריבה וכן דעת ר' יהושע במכילתא בשלח פ' ויסע דהאי פרשה לאחר מתן תורה נאמרה ור"א המודעי חולק עליו והובא בילקוט בשלח ר' רנ"ז עיי"ש וכן דעתו שכל הפרשה בשמות י"ז אחר מתן תורה ומעשה עמלק בסוף הארבעים שנה היו שלכן נאמר ושים באזני יהושע וקאמר שם פ' ויבא פ"ג) ומגיד שאותו היום נמנה יהושע ור"א המודעי חולק עליו עיי"ש וכן דרש שם ר' יהושע כשבא עמלק להזיק את ישראל וכו' אמר משה לפני הקב"ה וכו' ספר תורה שנתת להם מי יקרא בו ור"א המודעי חולק עליו וס"ל דהאי קרא ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים רמוז הוא (פי' שאינו אלא רמוז ושבל לכוונה נסתרת כמו דורשי רשומות כלו' הדורשים המקראות על כוונה נסתרת) אבל הוא מפורש ע"י איוב היגאה וגו' אחו בלי מים וכו' אי אפשר לישראל בלא תורה ולפי שפרשו מדברי תורה לכך בא עיי"ש דס"ל כאחרים דהאי ויחנו ברפידים אינו אלא שרפו ידיהם מן התורה אבל ר"א חולק עליו וכשאל ר' חנניה את ר"א במציעתא רבה מהו רפידים א"ל כמשמעו עיין כל זה במכילתא וריב"ב הכא ס"ל נמי דפרשה ויאמר נאמר לאחר מ"ת משמע ונאמרה היתה אחר פ' מסה ומריבה אלא שהוקדמה כנ"ל ועיין בז"ר. טו) כלומר ענין כל הדבור להודיע להם מעשיהם ובסוף אומר להם ועתה ישראל וגו'. טז) כ"ה בפס"ז ובילקוט שם. יז) במקרא כתוב וראיתה:

(קלז) א) לפנינו כתוב כאשר מריתם פי במדבר צן ועיין בתרגום יונתן ב) עיין שבת נ"ה: ושם איתא אף משה ואהרן בחטאם מתו ועיין מ"ק כ"ח. ובירושלמי ביכורים פ"ב ה"א. ג) הגהתי עפ"י הגמרא יומא פ"ו: ד) עיין תוס' א'. ה) יומא שם. ו) אמר מא"ש אעפ"י שלא נכתבה תפלת משה אלא במשנה תורה ראויה היתה להכתב כאן על דרך הפסוק ולכך נתפרשה ונדרשה כאן כולה ועוד שחביבה היתה הדרשה בענין מיתת משה ש[illegible] והאריכו בה בכמה מקומות אף שאינה מענין המקרא אלא בדרך רמז:

(קלח) וידבר משה אל ה' לאמר להודיע שבחן של צדיקים שכשהם נפטרים מניחים [צורך] א) עצמן ועוסקין בצורך צבור לאמר אין ת"ל לאמר מה ת"ל לאמר אלא אמר לו הודיעני נא אם אתה ממנה עליהם פרנסים אם לאו עד שהשיבו הקב"ה ואמר לו קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח אלהים בו וסמכת את ידך עליו ב) ר"א בן עזריה אומר בארבע מקומות בקש משה לפני הקב"ה והשיבו את שאלותיו כיוצא בו אתה אומר וידבר משה לפני ה' [לאמר] הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים (שמות ו) שאין תלמוד לומר לאמר מה תלמוד לומר לאמר אלא אמר לפניו הודיעני נא אם אתה גואלם ואם לאו עד שהשיבו המקום על שאלותיו שנאמר ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו (שם) כיוצא בו אתה אומר ויצעק משה אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה (במדבר י"ב) שאין ת"ל לאמר ומה ת"ל לאמר אלא אמר לפניו הודיעני נא אם אתה רופא אותה אם לאו עד שהשיבו הקב"ה על שאלתו שנאמר ויאמר ה' אל משה ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם ז' ימים (שם) כיוצא בו אתה אומר ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר (דברים ג') אין ת"ל לאמר אלא אמר לו הודיעני אם אכנס לארץ אם לאו עד שהשיבו המקום ויאמר ה' אליו רב לך (שם) אף כאן אין ת"ל לאמר אלא אמר לו הודיעני נא אם ממנה אתה עליהם פרנסים ואם לאו עד שהשיבו המקום קח לך את יהושע בן נון ג): (סליק פיסקא).

(קלט) יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר מגיד הכתוב שכל הרוחות אין יוצאות אלא מלפניו ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר סימן זה יהיה בידך שכל זמן שאדם נתון בחיים נפשו פקודה ביד קונו שנאמר אשר בידו נפש כל חי (איוב י"ב) מת נתונה באוצר שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים (שמואל א' כ"ה) שומע אני בין צדיקים בין רשעים ת"ל ואת נפש אויביך יקלענה בכף הקלע (שם) א):

איש על העדה [איש] ב) זה יהושע שנאמר לחם אבירים אכל איש (תהלים ע"ח) ג) ולמה פירשו הכתוב שלא להטיל מחלוקת בין בניו ובין [בני] ד) אחיו ה):

אשר יצא לפניהם [וגו'] אשר יוציאם ואשר יביאם ו) לא כדרך שאחרים עושים שהם משלחים חיילות והם באים לבסוף אלא כשם שעשה משה שנאמר ויאמר ה' אליו אל תירא אותו (במדבר כ"א) ז) וכשם שעשה יהושע שנאמר וירץ יהושע ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו (יהושע ה') ח) וכשם שעשה פנחס שנאמר וישלח אותם משה אלף למטה לצבא [אתם ואת פינחס] (במדבר ל"א) אשר יצא לפניהם בראש ואשר יבוא לפניהם בראש שנאמר ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש (דה"י א' י"א) אשר יצא לפניהם בגדוד ואשר יבוא לפניהם בגדוד ט) אשר יצא לפניהם בכרך ואשר יבא לפניהם בכרך י) אשר יוציאם בזכיותיו ואשר יביאם בזכיותיו אשר יוציאם במנין ואשר יביאם במנין שנאמר ויאמרו אל משה עבדיך נשאו את ראש וגו' (במדבר ל"א) ולמה הוצרכו כפרה לפי שזנו עיניהם מן הערוה יא):

ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה ועליו מפורש בקבלה הגידה לי שאהבה נפשי [וגו' שלמה אהיה כעטיה] (שה"ש א') כענין שנא' ועטה את ארץ מצרים כאשר יעטה הרועה את בגדו (ירמיה מ"ג) (שלמה אהיה כעוטיה) על עדרי [חבריך על עדרי] אברהם יצחק ויעקב יב) צא וראה מה הקב"ה השיבו יג) אם לא תדעי לך היפה בנשים מעולה שבנביאים צאי לך בעקבי הצאן בעקבים אני עושה עמהם יד) ורעי את גדיותיך מנין

מאיר עין קלח א) כ"ה בילקוט ובפס"ז. ב) ולשון הספרי זוטא אין בכל תורה כולה וידבר משה אל ה' לאמר אמר לו הודיענו אם אתה ממנה תחתי ול"ע. ג) עיין לעיל פיסקא ק"ה וקל"ד:

(קלט) א) לפנינו כתוב בתוך כף הקלע. ב) ובפס"ז ג' שנאמר קח לך את יהושע בן נון איש וגו' ועיין יומא ע"ג. ד) כ"ה בילקוט ובפס"ז ובכת"י ג' ובני אחיו. ה) וכ"ה בכת"י ובפס"ז פי' אע"ג שבלבו של משה היה יהושע כדרים ובילקוט פי' ק"מ פירשו הכתוב ולא אמר קח את מי שבלבך שלא להטיל מחלוקת וכו' אבל בילקוט ג' ולמה לא פרשו הכתוב וכן הגיה הז"א כלומר למה לא אמר בפירוש שיפקוד את יהושע ולמשה קאי ועיין בילקוט בשם ספרי זוטא. ו) במקרא כתוב ואשר יוציאם. וגרס בילקוט אשר יצא לפניהם במלחמה ואשר יבא לפניהם במלחמה לא כדרך וכו' וכ"ה בפס"ז. ז) לפנינו כתוב ויאמר ה' אל משה. ח) לפנינו כתוב וילך יהושע אליו וגו'. ט) בילק' ליתא. י) בילקוט ג' בדרך. יא) בכת"י ג' מן העבירה ועיין שבת ס"ד: ויבמות ס"א. וכ"ל שהוא מגליון על הא דדרש ואשר יביאם בזכיותיו ונמשך לתוך הספר. יב) כ"כ לג' עפ"י הכת"י ובילקוט ג' על עדרי חבריך מי הן אברהם וכו'. יג) בכת"י ג' מה רה"ק השיבו למשה. יד) כלומר בסוף אני עושה עמהן מפי' כ"ה ובילקוט ג' בעקב שאני עושה עמהן.

אתה אומר שהראהו המקום למשה כל הפרנסים העתידים לשמש את ישראל מיום שיצאו מן המדבר עד שיחיו המתים שנאמר צאי לך בעקבי הצאן [אלו תלמידי חכמים שהן עקבו של עולם] טו): (סליק פיסקא).

(קמ) ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון את שבלבך קח לך מה שבדוק לך א) ועליך מפורש נוצר תאנה יאכל פריה [ושמר אדניו יכבד] ב):

איש אשר רוח בו שיכול להלוך כנגד רוחות של כל אחד ואחד ג):

וסמכת את ידך עליו א"ל תן תורגמן ליהושע להיות שואל ודורש ומורה הוראות בחייך כשתפטר מן העולם לא יהו ישראל אומרים בחיי רבו לא הורה ועכשיו הוא מורה ד) מיד העמידו מן הארץ והושיבו אצלו על הספסל רבי נתן אומר כיון שהיה יהושע נכנס (לאחרן) היה [משה] משתיק את התורגמן עד שנכנס (וילא) וישב במקומו ה):

ונתת מהודך עליו ולא כל הודך נמצינו למדים פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה ו): (סליק פיסקא).

(קמא) ולפני אלעזר הכהן יעמוד שיהיה יהושע צריך לאלעזר ואלעזר ליהושע א):

ושאל לו שומע אני בינו לבין עצמו ב) ת"ל במשפט האורים שומע אני בקול גדול ת"ל וישאל לו הא כיצד עומד ומדבר בשפתותיו וכהן גדול משיבו על שאלותיו ג):

ויעש משה כאשר צוה ה' אותו הלך ועשה בשמחה ולא הירע בעיניו בין בנו לבין בן אחיו ד):

ויקח את יהושע לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעולם הבא ה):

ויסמוך את ידיו עליו ככלי מלא וגדוש ו) וכן הוא אומר ומשרתו יהושע בן נון נער [לא ימיש מתוך האהל] כיוצא בו אתה אומר לא ימוש ספר התורה הזה [וגו'] (יהושע א' ח') והלא דברים ק"ו מה יהושע שנאמר לו ומלא אותו רוח חכמה (דברים ל"ד) ז) נאמר בו לא ימוש שאר בני אדם עאכ"ו:

ויצוהו כאשר צוה ה' את משה ח) מה צוה הקב"ה את משה בשמחה כך צוה משה ליהושע בשמחה שומע אני שחסר משה (ת"ל) [שנאמר] בן מאה וכ' שנה אנכי היום [וגו'] (שם ל"א) (שנאמר) [ת"ל] לא כהתה עינו [וגו'] (שם ל"ד) ט) [לא כהתה עיני] בין טמא לטהור בין איסור להיתר ולא נס ליחה בעמלו בתורה י): (סליק פיסקא).

(קמב) וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל [וגו'] את קרבני לחמי למה נאמר א) לפי שהוא אומר אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם משל למה

מאיר עין טו) כ"ג ר"ה ופי' ראה פרנסי ישראל שהן עקבו של עולם שבשם שא"א לאדם לילך בלא עקב כך א"א לישראל בלא פרנסים ומנהיגים ועיין ספרי דברים פיס' שנ"ז ובמכילתא בשלח פ' ויבא פ"ב ובילקוט. אמר מא"ש ראיתי להעתיק כאן מאמר ממדרש שה"ש המובא בכת"י ר"ה על המאמר הזה וז"ל באספה נפשי כדמפרש ליה בהגדה בשה"ש הגידה לי במשה הכתוב מדבר בשעת פטירתו מן העולם אמר לפני הקב"ה רבש"ע הגידה לי מה יהא בסופן של ישראל איכה תרעה אותן במלכות שלמה אהיה כעטיה על עדרי חבריך ישראל חבירין הן להקב"ה הן קרבו ימיך למות התחיל תבע דרכן של ישראל יפקוד ד' אלהי הרוחות וגו' אשר יצא לפניהם איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים מי הם הרועים שאתה מעמיד לפניהם מי מנהיגן במבלי מלכות שלא יראו בניך בצרתם אמר לו אם לא אני מקלסך ולא קים כ' כי א' עיד בישראל במשה ואתה חושדני כשה הלאן דרכו של רועה הוא מהלך תחלה ועדרו אחריך יבו' כדמפרש התם ע"כ וכתב המגיה בגליון לכת"י א"ל במדרש שה"ש שלנו איתא בענין אחר ואין שם בלשון הזה כלל וכאן הוא מוטעה ע"כ.

(קמ) א) בילקוט קח לך מה שבלבך וכו' ובפס"ז קח לך מי שבדוק לך עיין לעיל פיס' קל"ט. ב) בילקוט ובפס"ז ג' ועליו מפורש וכו'. ג) עיין ברבה ותנחומא ובילקוט בשם ספרי זוטא. ד) בילקוט ג' שכשתפטר וכו' בחיי רבך לא היית מדבר ועכשיו אתה מדבר. ה) כ"ה בפס"ז ובילקוט אלא שחסר שם מלת משה ולאפשר דהאי ויל"א משה קאי והז"א הגיה כבילקוט. ו) ב"ב ע"ה. ועיין בילקוט בשם ספרי זוטא.

(קמא) א) עיין בתרגום יונתן ונראה דהספרי סבר דהאי על פיו יצאו וגו' הוא וכל בנ"י אאלעזר קאי שיצא ויבא עפ"י יהושע ועיין עירובין ס"ג. ב) כלו' שהוא צריך לשאול בכל דבריו את אלעזר. ג) עיין יומא ע"ג. ד) ובפס"ז ג' ולא הירע בעיניו בשביל בניו ובשביל בני אחיו. ה) בפס"ז ג' בעוה"ז ובעוה"ב. ו) עיין ברש"י. ז) במקרא כתוב מלא רוח חכמה ובילקוט גרס שנאמר בו מלא רוח חכמה יעוי"ש בתרגום יונתן. ח) לפנינו כתוב כאשר דבר ד' ביד משה ועיין ברש"י פ' וילך ובילקוט ג' שומע אני שחסר משה ת"ל ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה וכו' והגיה הז"א על פיו. י) כלומר לא נס ליחה מלעסוק בתורה כדכתיב נאוו לחייך בתורים מפי' ר"ה ועיין במדרש שה"ש

(קמב) א) פי' למה נאמר כאן ואולי היה כתוב ל"נ ר"ל למה נסמכה וכ"ה בפס"ז.

הדבר דומה למלך שהיתה אשתו נפטרה מן העולם היתה מפקדתו על בניה אמרה לו בבקשה ממך הזהר לי בבני אמר לה (עיל) [עד] ב) שאתה מפקדתני על בני פקדי בני עלי שלא ימרדו בי ושלא ינהגו בי מנהג בזיון כך אמר לו הקב"ה עד שאתה מפקדני על בני פקוד בני עלי שלא ינהגו בי מנהג בזיון ושלא ימירו את כבודי באלהי הנכר מהו אומר כי אני מביאם אל האדמה [וגו'] (דברים ל"א) עד שאתה מפקדני על בני פקוד בני עלי לכך נאמר צו את בני ישראל ג):

צו צווי מיד בשעת מעשה ולדורות כדאיתה בריש וידבר ד):

קרבני זה הדם: לחמי אלו אמורים אתה אומר קרבני זה הדם לחמי אלו אמורים או קרבני [אלו אימורים] ה) לחמי זה הדם ת"ל והקטירם הכהן המזבחה לחם אשה לריח ניחח (ויקרא ד') הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון קרבני זה הדם לחמי (זו) [אלו] ו) אמורים:

לאישי אלו קומצים ולבונה: ריח ניחוחי אלו בזיכי לחם הפנים:

תשמרו שלא יביא (חליו) אלא מתרומת הלשכה ז) תשמרו שיהיו כהנים ולוים וישראלים עומדים עליהם ח) תשמרו נאמרה כאן שמירה ונאמ' להלן ט) שמירה מה שמירה האמורה להלן מבקרו ד' ימים קודם שחיטתו אף שמירה האמורה כאן מבקרו ד' ימים קודם שחיטתו י):

תשמרו להקריב לי במועדו למה נאמר לפי שהוא אומר ושחטו אותו (שמות י"ב) שומע אני בין בחול בין בשבת ומה אני מקיים מחלליה מות יומת (שם ל"א) בשאר מלאכות חוץ משחיטת הפסח או אף בשחיטת הפסח ומה אני מקיים ושחטו אותו בשאר כל הימים חוץ מן השבת או אף בשבת ת"ל ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו (במדבר ט') במועדו ואפילו בשבת דברי רבי יאשיה נאם לו רבי יונתן כמשמע זה עדין לא שמענו יא) נאם לו ר' יאשיה לפי שהוא אומר צו את בני ישראל [וגו'] למה נאמר אם ללמד על התמיד שהוא דוחה את השבת אין צריך שהרי כבר נאמר וביום השבת שני כבשים בני שנה (שם כ"ח) ומה ת"ל במועדו מופנה להקיש לדון הימנו גזירה שוה נאמר כאן יב) במועדו ונאמר להלן במועדו מה מועדו האמור להלן דוחה את השבת אף מועדו האמור כאן דוחה את השבת יג):

ואמרת להם הרי זו אזהרה לב"ד:

זה האשה אשר תקריבו לה' שנים ליום יד) כנגד יום טו) שמעון בן עזאי אומר שנים ליום כנגד יום אתה אומר שנים ליום כנגד יום או כשמעו שנים ליום ת"ל ואת הכבש האחד תעשה בבקר [וגו'] ומה ת"ל שנים ליום כנגד יום מכאן אמרו של שחר היה נשחט על קרן צפונית מזרחית ונתון על טבעת שנייה ושל בין הערבים היה נשחט על קרן מערבית דרומית ונתון על טבעת שנייה שאמרה תורה שנים ליום כנגד יום טז):

את הכבש האחד יז) למה נאמר לפי שהוא אומר ואמרת להם זה האשה [וגו'] וזה אשר תעשה על המזבח [וגו'] (שמות כ"ט) שומע אני יקריב ד' ת"ל את הכבש האחד שלא להוסיף ושלא לגרוע:

ועשירית האיפה אחד מעשרה באיפה יח):

סולת מן החטים אתה אומר סולת מן החטים או אינו אלא מן השעורים וכוסמים ושבולת שועל ושיפון ת"ל סולת חטים תעשה אותם (שם) הואיל ונאמרו סלתות בתורה סתם ופרט

מאיר עין ב) וכ"ה בילקוט. ג) עיין בתנחומא בפסוק יפקוד ה' ובפס"ע רבה בפ' לואלך בחרוזים וברש"י. ד) פיס' א' ועיי"ש. ה) כ"ה בילקוט ו) וכ"ה בילקוט. ז) עיין מנחות ס"ה. ח) עיין תענית כ"ו. כ"ז. ובירושלמי תענית פ"ד ה"ב ועיין ברש"י על התורה. ט) בקרבן פסח י) מכילתא בא פ"ה ומנחות מ"ע: וערכין י"ג. ע"ש. יא) בכת"י במשמע זה ועיין לעיל פי' ס"ה. יב) בפסח שאנו מלמדין עליו והז"א מחק וג' במקום כאן להלן ובמקום להלן כאן וא"ל. יג) עיין לעיל פי' ס"ה ושם נסמן. יד) במקרא כתוב כבשים בני שנה תמימם שנים ליום. טו) בז"א מוחק זה עפ"י הילקוט. טז) וכ"ה בילקוט ובפס"ז ועיין ברש"י על התורה וביומא ס"ב: ובתמיד ל': ול"א: יל"ע ועיין בתוספתא סוכה פ"ד. יז) לפנינו כתוב אחד. יח) לעיל פי' א'.

לך הכתוב באחד מהם שאינה אלא מן החטים אף פורטני כל סלתות שבתורה שלא יהו אלא מן החטים יט):

למנחה בלולה בשמן [כתית] (בלולה בשמן) להוציא את השלוק אין לי אלא למנחות למנורה מנין ת"ל צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך [כתית למאור] (ויקרא כ"ד) להוציא את השלוק כ): (סליק פיסקא).

(קמג) עולת תמיד העשויה בהר סיני מקיש עולת תמיד לעולת הר סיני [מה עולת הר סיני ע"ג המזבח אף עולת תמיד ע"ג מזבח דברי ר' ישמעאל ר"ע אומר] מה עולת הר סיני טעונה נסכים אף עולת התמיד יטעון נסכים ר' יוסי הגלילי אומר לריח ניחח לריח ניחח הקשתיה ולא הקשתיה לנסכים א):

ונסכו רביעית ההין לכבש האחד (א"י) [חי] אתה מנסך ואי אתה מנסך מזוג ב):

בקדש הסך נסך שכר לה' (סכר) שיתנסכו בקודש ובקודש יבלעו ג) רבי נתן אומר הסך נסך שכר למה נאמר להביא נסוך המים ד):

ואת הכבש השני תעשה בין הערבים למה נאמר לפי שהוא אומר את הכבש האחד [תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים] הרי שלא הקריב של שחר שומע אני שלא יקריב בין הערבים ת"ל [ואת הכבש] השני תעשה בין הערבים מגיד שאם לא הקריב בתמיד של שחר מקריב בתמיד של בין הערבים ה) ר' שמעון אומר אימתי בזמן שב"ד שוגגים או אנוסים אבל אם היו מזידים לא הקריבו כבש בבקר לא יקריבו בין הערבים לא הקטירו קטורת בבוקר יקטירו בין הערבים ו) וכך בחנוכת הבית לא יביא שאין מחנכים מזבח הזהב אלא בקטורת סמים ז) ולא מזבח העולה אלא בתמיד של ישחר ולא את (של חג) [השלחן] אלא בלחם הפנים בשבת ולא את המנורה אלא בז' נרותיה בין הערבים אמר ר' שמעון אעפ"י שנגמרו כלים שלא בזמנם אין מחנכים אותם אלא בזמנם ח) וכן הוא אומר וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו ויברך אותם משה (שמות ל"ט) מה ברכה ברכם אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם והם אומרים ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו (תלים צ') ט) ואע"פ שאין כתוב בתורה מפורש בכתובים שנאמר יראה אל עבדיך פעליך והדרך על בניהם [וגו'] (שם):

ואת הכבש השני למה נאמר לפי שהוא אומר ושחטו אותו כל קהל עדת בני ישראל בין הערבים (שמות י"ב) איני יודע אי זה יקדים אם תמיד אם פסחים ת"ל (ב') [השני] שני לתמיד ולא שני לפסחים מכאן אמרו אין מוקדם לתמיד של שחר אלא קטורת י) ואין מאוחר אחר תמיד של בין הערבים אלא קטורת [ונרות] ופסח (בערבי פסחים) ומחוסרי כפרה [בערב פסח] בשביל להביא כפרתם יא):

מאיר עין יט) עיין בת"י. כ) כ"ה בכת"י ובילקוט ובכת"י בן ז"א ועיין מנחות פ"ה: פ"ו: ובספרא אמור פ' י"ג ובפס"ז מקיים כתית לגזירה שוה למנחות ולמנורה ולא איתפרש לי וצ"ע:

(קמג) א) כאשר הגהתי כ"ה בפס"ז אבל בכת"י פי' ר"ם וכן בכת"י בן ז"א בשם פי' הראב"ד היה כתוב כמו שהיה לפנינו והקשו הא נסכים בעולת תמיד בהדיא כתיבי ומכח קושיא מחקו וגרסו איפכא מקיש עולת הר סיני לעולת התמיד מה עולת התמיד טעונה נסכים וכו' ואח"כ הקשו מאי נ"מ מה דהוא הוה ופירשו עיי"ש בז"א ובגרסתם כ"ה בילקוט ולי נראה דהגי' נכונה כמו שהיתה בכל הספרים אלא שנשמט מן מה עולת עד מה עולת מפני הדמיון וכגי' הפס"ז ותנאי לפרושי קרא אתי דמאי בעי למימר בהא דהעשויה בהר סיני דמתרגמינן בתר' יונתן היכמא דהווה מקרבא בטורא דסיני ואמר ר"י לענין גג המזבח (ועיין ברש"י) ור"ע אמר דאנסכים קאי ומינה דהקרבו ישראל נסכים בסיני ואע"ג דלא איתפרש התם ולא אתי קרא ללמד דין נסכים דבהדיא כתיבי אלא כיון דקרא קאמר היכמא דהוות מקרבא בסיני נכלל בהקש זה אף נסכים ונמצא כאן למד שהקרבו ישראל נסכים וריה"ג סבר דהאי העשויה בהר סיני אדסמיך ליה קאי דהיינו אריח ניחח ולא אנסכים דאפסקיה קרא כנ"ל: והז"א הגיה כגי' הילקוט ועיין חגיגה ו': ולעיל פי' ק"ז. ב) עיין לעיל פיס' כ"ג וב"ב נ"ז: ג) עיין ברש"י ובסוכה מ"ט. ולעיל פיס' ק"ז ובתרגום יונתן. ד) דמשמע שיש עוד נסך אחר ועיין תענית ג' ולקמן פי' ק"נ. ה) כ"ה ג' כאן בז"א שלא נתחנך המזבח כדגרסינן בגמרא מנחות נ'. משום קושיא דמינוך אתן דבר שמיה ונראה דלא הוה גריס לקמן וכך בחנוכת הבית לא יביא ועיין בתוספתא מנחות פ"ז דל"ג לה אלא בדברי ר"ש ב' אבל אם היו מזידין שהיתה חנוכת המזבח וכו' ונראה שצ"ל או שהיתה חנוכת המזבח. ו) בכת"י ב' אר"ש וכולה היתה קריבה וכו' כדאיתא בגמרא שם ועיין בתוספתא שם. ז) עיי"ש בגמרא ובתוספתא. ח) עיין בתוספתא שם. ט) לפנינו כתוב ומעשה ידינו כוננה. עיין בתוספתא שם ושם איתא כמי והן אומרים ויהי נועם ועיין ברש"י ר' פקודי. י) עיין יומא ל"ג. ושם: יא) כ"ה בכת"י כמו שהגהתי אבל בילקוט איתא כמו שהיה לפנינו ועיין פסחים נ"ט. ובירושלמי שם פ"ה ה"א.

כמנחת הבוקר וכנסכו תעשה למה נאמר לפי שהוא אומר ואת הכבש השני [וגו' ונסכו רביעית ההין] שומע אני יקריב תמידים ואח"כ נסכיהם ת"ל כמנחת הבוקר וכנסכו תעשה מגיד כשהזבח קרב נסכים קרבים עמו יב):

אשה אע"פ שאתה נותן לאשים לא ירצה עד שיהו כאשים יג):

אשה ריח ניחח לה' נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני יד) שמעון בן עזאי אומר בוא וראה בכל הקרבנות שבתורה לא נאמר בהם לא אלהים ולא אלהיך ולא שדי וצבאות אלא יו"ד וה"י שם מיוחד שלא ליתן פתחון פה למינים לרדות טו) (ללמדך שאחד מרבה ואחד ממעיט לפני הקב"ה) וכשם שנאמר ריח ניחח בשור כך נאמר בבן הצאן וכך נאמר בבן העוף ללמדך [שאחד מרבה ואחד ממעיט לפני הקב"ה וללמדך] טז) שאין לפניו אכילה ושתיה אלא שאמר ונעשה רצונו וכן הוא אומר אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה ידעתי כל עוף הרי' וזיז שדי עמדי (תהלים נ') יז) שומע אני שאין לפניו אכילה ושתיה יח) שנאמר האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה (שם) אלא מפני מה אמרתי לך זבח לי בשביל לעשות רצוני וכן הוא אומר וכי תזבחו זבח תודה לה' לרצונכם תזבחו (ויקרא כ"ב) יט): (סליק פיסקא).

(קמד) וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים למה נאמר לפי שהוא אומר את הכבש האחד תעשה בבוקר והיתה בו שבת בכלל שנאמר את הכבש האחד א) והרי הכתוב מוציאה מכללה להחמיר ולדון בקבועה ב) [דבר אחר] ג) וביום השבת שני כבשים למה נאמר לפי שהוא אומר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו (ויקרא כ"ו) שתהא עבודת מקדש דוחה את השבת אתה אומר שתהא עבודת מקדש דוחה את השבת או שתהא שבת דוחה את העבודה ת"ל וביום השבת שני כבשים הא מה ת"ל את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו שתהא עבודת מקדש דוחה את השבת או אחת של יחיד ואחת של צבור אמרת במה ענין מדבר בשל צבור ד):

עולת שבת בשבתו ולא עולת (שבת בע"ש) [ערב שבת בשבת] עולת שבת בשבתו ולא עולת שבת זו (בעולת שבת) [בשבת] אחרת הרי שלא הקריב לשבת זו שומע אני יקריב לשבת הבאה ת"ל עולת שבת בשבתו מגיד שאם עבר היום בטל קרבנו ה):

על עולת התמיד ונסכו ו) מגיד שאין מקריבים מוספים אלא בינתים ז):

(סליק פיסקא).

קמה ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' למה נאמר לפי שהוא אומר [את הכבש אחד וגו'] ואת הכבש השני [וגו'] שומע אני אף ראשי חדשים בכלל היו שנאמר ואת הכבש האחד הרי הכתוב מוציאו מכללם להחמיר עליהם ולדון במוספים וילמדו משבת והדין נותן (א) [מה שבת חמורה מקרבי בה תמידין ומוספין ר"ח לא כ"ש א] א) מה שבת שני כבשים אף בראשי חדשים שני כבשים ת"ל ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' [וגו'] (במנין אחר) [בענין אחר] ב) הכתוב מדבר:

ונסכיהם חצי ההין יהיה ר"א ברבי צדוק אומר הין היה במקדש וכמין שנתות היו בו עד כאן לפר ועד כאן לאיל ועד כאן לכבש ר' ישמעאל אומר לא היה שם הין אלא מדה יתירה של לוג ומחצה היה שבו היה חולק מנחת כהן גדול לוג ומחצה בערב ולוג ומחצה בבוקר ג):

מאיר עין יב) עיין יומא ל"ד בפלוגתא דר' ורבנן ועיין בז"א. יג) כדאיתא בזבחים מ"ו: ז"ר. יד) לעיל פיס' ק"ז. טו) לרדות אותנו למלא תשובה להשיב לנו כדכתיב וידד מים ועד ים מפי' ר"ה. טז) כנ"ל ל"ג עפ"י הגמרא מנחות ק"י אבל בכת"י ובילקוט איתא כמו שהיה לפנינו ועיין במפרשים שנדחקו בפי'. יז) אין זה סדר המקראות שלפנינו ואולי קטיעה היא ועיין בגמרא שם. יח) כלומר ושתיה איכן אני שומע מהא שנאמר ובילקוט ג' שומע אני שיש לפניו אכילה ושתיה ת"ל וכו' וכן הגיה הז"א וא"ל. יט) כלומר אני איני צריך לכך אבל רצונכם יהיה לכך והז"א הגיה בשביל לעשות רצונך וכ"ה בילקוט וא"ל ועיין בגמרא שם וברבה ותנחומא.

(קמד) א) כמו שומע אני אף שבת בכלל היתה כדלקמן פיס' קמ"ה ופי' והיתה וכבר יכולה להיות. ב) במוסף הקבועה בו כנ"ל ועיין בז"א. ג) כ"ה בכת"י וכן בכת"י בן ז"א. ד) יבמות ז'. ועיי"ש ו'. ה) הגהתי עפ"י הכת"י והילקוט וכן הגיה בז"א ועיין תמורה י"ד. ושבת קל"ג. ו) במקרא כתוב ונסכה. ז) עיין זבחים פ"ט. ובכת"י ג' מגיד שאין מוסיפין אלא בינתים.

(קמה) א) כ"כ גי' ר"ה בכת"י ועיין בבן ז"א. ב) כ"ה בכת"י ובילקוט ואפשר לג' ג"כ במנין אחר. ג) וכ"ה בילקוט אבל בכת"י נ' ר' שמעון אומר לא היה שם הין וכי מה היה ההין משמש אלא וכו' וכ"ה במשנה ובגמרא מנחות פ"ז: עיי"ש

זאת עולת חודש בחדשו ולא עולת חודש זה בחודש אחר הרי שלא הקריב בחודש זה שומעני יקריב בחודש אחר ת"ל זאת עולת חודש בחדשו מגיד שאם עבר היום בטל קרבנו [ד]:

לחדשי השנה למה נאמר לפי שהוא אומר ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' שומעני מיעוט חדשים שנים ת"ל לחדשי השנה:

ושעיר עזים אחד לחטאת לה' לכפר על קבר התהום [ה]: על עולת התמיד יעשה ונסכו מגיד שאין מוספים קרבים אלא בינתיים [ו]: (סליק פיסקא).

(קמו) ובחודש הראשון בארבעה עשר יום וגו' קבעו הכתוב חובה:

שבעת ימים מצות יאכל למה נאמר לפי שהוא אומר שבעת ימים מצות תאכלו (ויקרא כ"ג) [א] שומעני כל מצה במשמע ת"ל לא תאכל עליו חמץ [שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני] (דברים ט"ז) לא אמרתי אלא [בדבר] הבא לידי מצה וחמץ אלו חמשת המינים ואלו הם החטים והשעורים והכוסמים ושבולת שועל ושיפון יצא אורז ודוחן והשומשמים והפרגום שאינן באים לידי מצה וחמץ אלא לידי סרחון [ב]: (סליק פיסקא).

(קמז) וביום הראשון מקרא קודש יהיה לכם [א] אירעו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה [ב]:

כל מלאכת עבודה לא תעשו מגיד שאסור בעשיית מלאכה ומנין להתיר בו אוכל נפשות נאמר כאן מקרא קודש ונאמר להלן [ג] מקרא קודש מה קודש האמור להלן להתיר בו אוכל נפש [ד]. אף מקרא קודש האמור כאן להתיר בו אוכל נפש:

והקרבתם אשה עולה לה' פרים בני בקר הרי שמצא פרים ולא מצא אילים אילים ולא מצא כבשים שומע אני לא יקריב עד שיקריב כולם ת"ל שבעת ימים תקריבו אשה (ויקרא כ"ג) [ה] אפילו אחד מהם או אפילו כולם מצויים תלמוד לומר פרים בני בקר שנים ואיל אחד [וגו'] [ו]:

מלבד עולת הבוקר [וגו'] כאלה תעשו ליום שבעת ימים למה נאמר שהיה בדין הואיל וחג טעון חגיגה והפסח טעון חגיגה מה החג פוחת והולך אף פסח פוחת והולך ת"ל כאלה תעשה ליום שלא להוסיף ושלא לגרוע:

על עולת התמיד יעשה ונסכו מגיד שאין מוספים קרבים אלא בינתיים [ז]: (סליק פיסקא).

(קמח) וביום הביכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה' למה נאמר לפי שהוא אומר עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום יכול מנה חמשים והקריב מנחה בחמשים ואחד ת"ל וביום הביכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה' ועדין אני אומר עשה יום טוב בחמשים ואחד והקריב מנחה בחמשים [ואחד] [א] ת"ל בשבועותיכם מקרא קודש הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון מנה חמשים והקריב מנחה בחמשים [ב]:

מנחה חדשה לה' שתהא חדשה לכל המנחות שלא תקדמנה מנחה אחרת [ג] מכאן

מאיר עין ד) לעיל פיס' קמ"ד. ה) כלומר שאין בה ידיעה כלל כי היכי דההוא לא ידע אימת מפי' ר"ש וכן פי' בז"א ועיין שבועות ט'. ו) לעיל פיסקא קמ"ד.

(קמו) א) בכת"י בן ז"א כתב אית דגרסי שבעת ימים מצות יאכל שומעני כל מצה במשמע ת"ל וכו' ול"נ כלל לשון למה נאמר. ב) מכילתא בא פ"ח ופי"ז והז"א מוחק מלת מצה וחמץ וג' לידי חמץ וא"ל ועיין לעיל פיס' ק"י.

(קמז) א) במקרא כתוב ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת וגו'. ב) מקרא קדש תרגמו אונקלוס ויונתן מארע קדיש וכן תרגמו כל קריאה האמורה במועדים ועיין מכילתא בא פ"ט. ג) בפ' בא מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש וגו'. ד) במלאכה אף כאן להתיר אוכל נפש אפילו במלאכת עבודה כן פי' הרמב"ן בפ' אמור עיי"ש ור"ה כתב מכח קושיא סבירא לן דהכי איבעי ליה למתני מנין להתיר בו אוכל נפש ת"ל אך אשר יאכל לכל נפש. ה) ובכת"י בן ז"א ג' ת"ל והקרבתם אשה לה' שבעת ימים האמור גבי פסח בפ' אמור. ו) ועיין מנחות מ"ד: ובתו' שם ד"ה אלא דר"ח. ז) לעיל פיסקא קמ"ד:

(קמח) א) כ"כ לג' וכ"ה ג' הראב"ד בכת"י בן ז"א. ב) ועיין בספרא אמור פרשתא י' פי"ב. ג) ספרא שם ובמנחות ס"ג: פ"ד:

אמרו אין מביא (מנחת ביכורים) [מנחות וביכורים] ד) ומנחת בהמה קודם לעומר ואם הביא פסול קודם לשתי הלחם לא יביא ואם הביא כשר מה הפרש בין עומר לשתי הלחם הקודם לעומר אסור לגבוה ואסור להדיוט לפיכך אם קרבו לא יעלו הקודם לשתי הלחם אסור לגבוה ומותר להדיוט לפיכך אם קרבו יעלו ר' טרפון אומר הואיל ועומר מתיר וב' הלחם מתירות אם למדתי למנחות הבאות קודם לעומר שהם פסולות אף מנחות הבאות קודם לשתי הלחם יהיו פסולות א"ל רבי יהודה בן נחמן לא אם אמרת במנחות הבאות קודם לעומר שלא כשרו לא לגבוה ולא להדיוט תאמר בשתי הלחם שהם פסולות שאע"פ שלא הוכשרו לגבוה הוכשרו להדיוט נסתכל בו ר' עקיבא וצבהו פניו אמר לו יהודה בן נחמן צבהו פניך שהשבת את הזקן תמיה אני עליך אם תאריך ימים בעולם אמר רבי אלעזר ברבי יהודה בפסח היה מדבר וכשבאתי לעצרת אמרתי היכן יהודה בן נחמן אמרו לי הלך לו ה):

(סליק פיסקא).

(קמט) והקרבתם עולה לריח ניחח לה' אלו אתה מקריב חוץ מן האמור בתורת כהנים אתה אומר אלו אתה מקריב חוץ מן האמור בתורת כהנים [או הן הן האמורים בתורת כהנים אמרת] א) וכי שוים הן [הא] אין עליך לומר כלשון אחרון כי אם כלשון ראשון אלו אתה מקריב חוץ מן האמור בתורת כהנים:

פרים בני בקר שנים ואיל אחד ב) הרי שמצא פרים ולא מצא אילים אילים ולא מצא כבשים שומע אני לא יקריב עד שימצא כולן ת"ל שבעת ימים תקריבו אשה לה' (ויקרא כ"ג ג) אפילו אחד [מהם או אפילו כולם מצויים ת"ל פרים בני בקר שנים [וגו'] (עשר אילים שנים) ד):

מלבד עולת התמיד ומנחתו ונסכו תמים יהיה לכם ונסכיהם ה) מקיש נסכים לבהמה מה בהמה נפסלת במומים בחסר ויתר אף נסכים נפסלים במומים וחסר ויתר ו):

(סליק פיסקא).

(קנ) ובחמשה עשר יום לחודש השביעי הזה מקרא קדש יהיה לכם א) קבעו הכתוב חובה ב):

והקרבתם אשה עולה לריח ניחח ג) הרי שמצא פרים ולא מצא אילים אילים ולא מצא כבשים שומע אני [לא] יקריב עד שימצא את כולם ת"ל שבעת ימים תקריבו אשה לה' (ויקרא כ ג) אפילו אחד מהם או אפילו כולם מצוים ת"ל פרים בני בקר שלשה עשר אילים שנים: מנין לנסוך המים בחג ר"ע אומר נאמר הביאו עומר בפסח שתתברך לכם את התבואה והביאו ביכורים בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות האילן אף לנסוך המים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה ר' יהודה בן בתירה אומר נאמר בשני ונסכיהם ונאמר בששי ונסכיה ונאמר בשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם הרי מים נמצינו למדים לנסוך המים מן התורה ד) ר' נתן אומר בקודש הסך נסך שכר לה' למה נאמר להביא את המים ה):

(סליק פיסקא).

(קנא) ביום השמיני עצרת תהיה לכם עצרו הכתוב מלצאת א) הרי שהביא את קדשיו מבית פגי לירושלם שומע אני יאכלם בירושלם וילן בבית פאגי ב) ת"ל ביום השמיני עצרת תהיה לכם עצרו הכתוב מלצאת אין עצירה אלא כניסה ג) שנאמר ואני עצור לא אוכל לבוא בית ה' (ירמיה ל"ו) ד) [ואומר] ה) ויהי דבר ה' אל ירמיהו שנית והוא עודנו עצור

מאיר עין ד) בילקוט ג' מנחה וביכורים קודם וכו' ובפס"ז ובמשנה מנחות ס"ח: איתא כמו שהגהתי וכן הגיה בז"א. ה) עיין מנחות ס"ח: ושם איתא ר' יהודה בן נחמיה וכ"ה בפס"ז וכן גרסינן שם לה ב ו וכן ל"ג שם ר' אליעזר ברבי יהודה אלא ר' יהודה ברבי אלעאי וכ"ה בילקוט ובפס"ז:

(קמט) א) כ"ה בכת"י ובילקוט וכן הגיה בז"א ועיין מנחות מ"ה: ב) במקרא כתוב איל ועיין באונקלס ויונתן. ג') ובכת"י בן ז"א ג' ת"ל והקרבתם עולה וגו' ועיין לעיל פיס' קמ"ז. ד) וכן מוחקו בז"א. ה) במקרא כתוב ומנחתו תעשו תמימם יהיו לכם וגו'. ו) עיין מנחות פ"ז.

(קנ) א) לפנינו לא כתוב הזה. ב) לעיל פיס' קמ"ו. ג) במקרא כתוב עלה אשה ריח ניחח. ד) כתב בפי' ר"ה וקשיא לי אני הכל אי הכי איכא כמי יו"ד דנסכיהם יותר ומאי דריש ביה ולא תריץ כלום. ה) לעיל פיס' קמ"ג ועיין ר"ה י"ו. ובתוספתא ר"ה פ"א ובתו' סוכה פ"ג ותענית ב': וג'. וזבחים ק"י: ובירושלמי ר"ה פ"א ה"ג ובתרגום יונתן על ונסכיה ול"ע.

(קנא) א) עיין בכת"י. ב) בילקוט ג' וילך לבית פאגי. ג) עיין בתרגומים. ד) במקרא כתוב אני. ה) כנ"ל נג'!

[בחצר המטרה] (שם ל"ג) אין לי אלא י"ט האחרון שאסור ו) מלצאת י"ט הראשון מנא לן ודין הוא הואיל וזה קרוי מקרא קודש וזה קרוי מקרא קודש מה זה עצור מלצאת אף זה עצור מלצאת ז):

והקרבתם עולה הרי שמצא פרים ולא מצא אילים אילים ולא מצא כבשים שומע אני שלא יקריב עד שימצא את כולם ת"ל שבעת ימים תקריבו אשה לה' (ויקרא כ"ג) אפילו אחד מהן או אפילו כולם מצוים ת"ל פר אחד ואיל אחד ח): (סליק פיסקא).

(קנב) אלה תעשו לה' במועדיכם אלו נדרים ונדבות שנודר ברגל שיביאם ברגל אתה אומר אלו נדרים ונדבות שנודר ברגל שיביאם ברגל או לאחר הרגל א) כשהוא אומר כי תדור נדר לה' [אלהיך לא תאחר לשלמו] (דברים כ"ג) הרי נדרים ונדבות שנדורו קודם הרגל ב) הא מה ת"ל אלה תעשה לה' במועדיכם אלו נדרים ונדבות שנדר ברגל שמביאים ברגל ג):

לבד מנדריכם [ונדבתיכם לעלתיכם] אלו קיני זבים וזבות שנתנה תורה רשות שיביאם ברגל ד):

לבד מנדריכם [וגו'] ויאמר משה אל בני ישראל להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם קורא אני לבד מנדריכם [וגו'] ה) איני יודע במה ענין מדבר ו) תלמוד לומר לבד מנדריכם [וגו' ויאמר משה וגו'] דברי ר' ישמעאל ז): (סליק סידרא).

פרשת מטות

(קנג) וידבר משה אל ראשי המטות למה נאמר לפי שהוא אומר ותקעו בהם ונועדו אליך כל העדה [אל פתח אהל מועד] ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים (במדבר י') [אבל] לא שמענו להיכן הריני דן נאמרה (כאן) תקיעה בעדה ונאמרה תקיעה בנשיאים מה תקיעה האמורה בעדה פתח אהל מועד אף תקיעה האמורה בנשיאים פתח אהל מועד (או) [יכול] א) כל הקודם במקרא קודם במעשה ת"ל אל ראשי המטות הואיל ונאמרו דברות בתורה סתם ופרט באחד מהם שהנשיאים קודמים לעדה אף פורטני בכל הדברות שיהיו הנשיאים קודמים לעדה [רבי יונתן אומר אין צריך שהרי כבר נאמר ויקרא אליהם משה וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם ואחרי כן נגשו כל בני ישראל (שמות ל"ד) הואיל ונאמרו דברות בתורה סתם ופרט באחד מהם שהנשיאים קודמים לעדה אף פורטני בכל הדברות שיהו הנשיאים קודמים לעדה] ומה ת"ל אל ראשי המטות מגיד שאין היתר נדרים אלא מפי מומחים ב):

זה הדבר מגיד שכשם שנתנבא משה בכה אמר (שמות י"א) כך נתנבאו נביאים בכה אמר ומוסיף עליהם [משה שנאמר בו] זה הדבר ג) ד"א זה הדבר אשר צוה ה' הבעל מפר ואין חכם מפר חכם מתיר ואין בעל מתיר והרי דברים ק"ו ומה אם מי שאינו מפר מתיר מי שהוא מפר אינו דין שיהא מתיר והרי דברים ק"ו אם מי שאין מתיר מפר מי שהוא מתיר אינו דין שיפר ת"ל זה הדבר אשר צוה ה' הבעל מיפר ואין חכם מיפר חכם מתיר ואין הבעל מתיר ד):

מאיר עין ו) בילקוט ג' שעטור מגלאת. ז) עיין ספרי דברים פיס' קל"ד. ח) לעיל.

(קנב) א) כצ"ל והק קרא אלה תעשו במועד לבד מנדריכם וגו' שאתם עושים בכל השנה אפי' אחר הרגל ויהו נדרי רגל קריבין לאחר הרגל ככ"ל ובילקוט ג' או אינו אלא נדרים ונדבות של כל השנה כולה ובז"א הגיה ע"פ מהרא"ש או אלו נדרים ונדבות שנדר קודם הרגל שיביאם ברגל. ב) מחויב להעלותם ולהקריב ברגל וכ"ש שלא יאחר מה שנדר בתוך הרגל ולגי' הז"א הוא פשוט יותר. ועיין ספרי דברים פיס' ס"ב ובתרגום יונתן. ג) עיין תמורה י"ד: ד) שם עיי"ש. ה) וידבר משה אל ראשי המטות וגו'. ו) אי אשלפניו קאי אנדרים ונדבות דהקדים או אשלאחריו אנדרי חול. ז) עיין בילקוט ורש"י ורמב"ן וגז"א. ועיין בילקוט ריש פ' מטות בשם ספרי זוטא.

(קנג) א) כ"ה בכת"י בן ז"א וכ"ה לעיל פיס' ע"ג. ב) כ"ה לעיל פיס' ע"ג וכן הגיה בז"א ועיין ברש"י ועיין נדרים ע"ח ובירושלמי נדרים פ"ג ה"א וחגיגה פ"א ה"ח. אבל בספ"ז ליתא להא דר' יונתן ולא גרס ומה ת"ל אל ראשי המטות אלא ה"ג דבר אחר אל ראשי המטות מגיד וכו'. ג) כ"ה בילקוט ועיין רש"י. ד) עיין נדרים ע"ז: ובירושלמי שם פ"י ה"ח.

איש להוציא את הקטן משמע מוציא את הקטן ואת בן י"ג ויום אחד ה) הרי אתה דן נאמר כאן נדר ונאמר להלן נדר ו) מה נדר האמור להלן נדר ונדבה (עמו) אף נדר האמור כאן נדר ונדבה (עמו) ז) מכאן אמרו בן י"ג ויום אחד דבריו קיימים ח):

כי ידור נדר לה' את שהסמיך נדרו לדבר שאפשר לו הרי זה נדר ואם לאו אינו נדר או אינו עד שיזכיר לשם ת"ל לאסור אסר על נפשו מכל מקום הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון את שהסמיך את נדרו לדבר שאפשר לו הרי זה נדר ואם לאו אינו נדר או כשם שהנדרים שוים ט) את ישהסמיך נדרו לדבר שאפשר לו הרי זה נדר ואם לאו אינו נדר כך אף בשבועה ת"ל לאסור אסר מכל מקום י) מה הפרש בין נדרים לשבועה בנדרים כנודר בחיי המלך בשבועה כנשבע במלך עצמו אעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר חי ה' וחי נפשך אם אעזבך (מלכים ב' ד') יא):

לאסור אסר על נפשו על נפשו הוא אוסר ואינו אוסר על אחרים יב) שהיה בדין ומה אם במקום שאין מפר נדרי עצמו משנודר הרי הוא מפר נדרי עצמו עד שלא ידור יג) מקום שמפר נדרי אשתו משנדרה אינו דין שיפר נדרי אשתו עד שלא תדור יד) ת"ל לאסור אסר על נפשו על נפשו הוא אוסר ואינו אוסר על אחרים ד"א לאסור אסר על נפשו למה נאמר לפי שהוא אומר ככל היוצא מפיו יעשה אין לי אלא שהוציא מפיו קיבל עליו בנדר ובשבועה מנין טו) ת"ל לאסור אסר על נפשו טז):

[לאסר אסר על נפשו] יז) יכול אפילו נשבע לאכול נבלות וטרפות ושקצים ורמשים קורא אני עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת"ל לאסר אסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור יח):

לא יחל דברו לא יעשה דברו חולין הרי שהיה חכם לא יפר לו לעצמו והדין נותן אם מיפר לאחרים לא יפר לעצמו ת"ל ולא יחל דברו ולא יעשה דבריו חולין יט):

לא יחל דברו מגיד שעובר על בל יחל (ועל) [על] בל תאחר מנין ת"ל כי תדור נדר לה' [אלהיך לא תאחר לשלמו] (דברים כ"ג) מגיד שעובר על בל תאחר ועל בל יחל כ):

ולא יחל דברו כא) רבי אליעזר אומר לעשות הבטאה כשבועה רבי עקיבא אומר ככל היוצא מפיו יעשה כב):

ואשה מקיש אשה לאיש מה איש עובר על בל יחל ועל בל תאחר אף אשה עיברה על בל תאחר ועל בל יחל כג):

ואשה שומע אני משתבגור ת"ל בנעוריה בית אביה אי בנעוריה שומע אני אפילו

מאיר עין ה) הז"ר והז"א מחקו וגרסו בן י"ב שנה ואפשר דאבן י"ג שלא הביא שתי שערות קאי ועל כן לא מחקתיו. ו) לפלא נדר או כנדבה ויקרא כ"ב. ז) כ"ה בכת"י ופי' ר"ה נדר ונדבה דהיינו לרצונו ולא אנוס דנדבה ליתיה אלא ברצונו ובילקוט ג' מה נדר האמור להלן הפלאה סמוך לאיש אף נדר האמור כאן הפלאה הסמוך לאיש והגיה הז"א על פיו ופירשו דאפ' נזירות קאי ועיין לעיל פיס' כ"ב ועיין בת"כ פ' ערכין ובילקוט שם ול"ע. ח) נדה מ"ה: עיי"ש ועיין בתרגום יונתן. ט) בילקוט ג' או כשם שנדרים את שהסמיך. י) פי' ר"ה ואחריו הב"א את שהסמיך נדרו לדבר שאפשר לו לאפוקי נדרי הבאי דנדרים כ"ד: אבל שבועות הבאי אסורין וכתב דה"ג התם בד"א בנדרי הבאי אבל בשבועות הבאי אסור אבל בתוספתא נדרים פ"ב גרסינן כשם שנדרי הבאי מותרין כך שבועות הבאי מותרות ובגמרא שלפנינו הגירסות מחולפות עיי"ש ועיין בירו' שבועות פ"ג ה"ח מייתי לתרוייהו ורמי אהדדי ומשני להו עיי"ש. אבל הז"ר והז"א פירשו דאמתפיס בדבר הנדור קאי ועיין נדרים י"ד. ושם משמע דמידור נדר יליף לה אבל בירושלמי פ"ב ה"א יליף לה מלה' עיי"ש ובפס"ז ג' את שהסמיך את נדרו לדבר שאפשר לו להנדר. יא) עיין ברמב"ן דהנודר נודר לה' והנשבע נשבע בה'. ופי' ר"ה דלהכי הויא שבועה וחי עבד מיחייב. יב) פי' ר"ה דהיינו לאשתו דאי אמר כל נדרים שאדורי מכאן עד שאבא ממקום פלוני הרי הן קיימין לא אמר כלום ועיין בירושלמי נדרים פ"ב ה"א. יג) נדרים כ"ג: יד) וכיון דמפר עד שלא הדור מכלל דמקיים נמי דהיינו דאוסר נדרי אשתו ת"ל וכו' דאע"ג דמפר עד שלא תדור אין מקיים נדרי אשתו עד שלא תדור מפי' ר"ה ובילקוט ג' מקום שמקיים נדרי אשתו משנדרה אינו דין שיקיים וכו' והגיה הז"א על פיו ועיין במשנה נדרים ע"ה. ובירושלמי שם ובתוספתא שם פ"ו. טו) ובכת"י ג' קיבל עליו בנדבה ופי' ר"ה דהיינו דהנודב בלבו בשבועה כדכתיב כל נדיב לב. טז) עיין בת"כ ויקרא פ"ט ובשבועות כ"ו: ול"ע. יז) כצ"ל עיין ברמב"ן. יח) עיין ברש"י ורמב"ן ועיין נדרים ע"ז: ובירושלמי שם פ"ב ה"ב. יט) נדרים פ"א: ונגעים פ"ב מ"ה ועיין בירושלמי נדרים פ"ב ה"א. כ) ר"ה ל"ג לה ופי' דר"א אמקרא דכי תדור נדר קאי כלו' דלהכי לא כתוב בבל תאחר אסר ושבועה לאשמועינן דבכל הבטאה חייב ועלה קאמר ר"ע דמככל היוצא מפיו יעשה ילפינן לעשות הבטאה כשבועה ובילקוט ג' ככל היוצא מפיו ר"א אמר וכו' ועיין שבועות כ'. כב) כלו' מהכא ילפינן לעשות הבטאה כשבועה אבל בילקוט משמע דר"ע אדלקמן קאי להקיש אשה לאיש אבל ברמב"ן לא משמע הכי עיי"ש. כג) עיין ברמב"ן ובפס"ז ג' ואשה כי תדר נדר לה' מקים אשה לאיש וכו'.

קטנה ת"ל אשה הא כיצד יצתה מכלל קטנה ולכלל בגרות לא באת מכאן אמרו חכמים בת י"ב שנה ויום אחד נדריה קיימים כד):

[כי תדר נדר לה'] כה) את שתסמיך דבריה לדבר שאפשר (לה) כו) להינדר הרי זה נדר ואם לאו אינו נדר אתה אומר את שתסמיך נדריה לדבר שאפשר (לה) להינדר הרי זה נדר או עד שתדור לשם תלמוד לומר ואסרה אסר מ"מ הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון את שתסמיך נדריה לדבר שאפשר (לה) [להינדר] הרי זה נדר ואם לאו אינו נדר:

ואסרה אסר אין אסר אלא שבועה וכן הוא אומר ואסרה אסר על נפשה בשבועה כז):

בית אביה כח) ברשות אביה אתה אומר בית אביה ברשות אביה או בית אביה כמשמעו ת"ל בנעוריה (בית אביה סכל) כט) נעוריה בבית אביה אמרתי ולא נעוריה בבית הבעל להוציא ל) את שנתארמלה או נתגרשה מן האירוסין אתה אומר מן האירוסין או אינו אלא מן הנשואין ת"ל בנעוריה בית אביה(בכלו) [שבלל לא) נעוריה בבית אביה יצאתה שנתארמלה או שנתגרשה מן הנישואין שאין כל נעיריה בבית אביה:

ושמע אביה להוציא את החרש לב) ושמע אביה אין לי אלא ששמע אביה השמיעוהו אחרים מנין ת"ל [והחריש לה אביה] וקמו כל נדריה לג):

והחריש [לה] שהוא מתכוון לה שאם נדרה בתו ואמר סבור הייתי שאשתי הרי זה יחזור ויפר שנאמר והחריש לה שיהיה מתכוון לה לד):

וקמו כל נדריה וכל אסר [אשר אסרה על נפשה יקום למה נאמר לפי שהוא אומר ואם הניא אביה אותה ישומע אני] לה) שאם נדרה וקיים וחזר והפר (שומע אני) יהיה מופר ומה אני מקיים וקמו כל נדריה עד שלא יפר או אף משיפר ומה אני מקיים (וקמו כל נדריה) [ואם הניא אביה אותה] לו) עד שלא קיים או אף משקיים ת"ל יקום מגיד הכתוב שכל נדר אם קיים שעה אחת אין רשאי להפר לז):

ואם הניא אביה אותה איני יודע הנאה זו מה היא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה [והפר] בבעל הוי אומר הנאה זו הפרה לח) לימד בבעל שהנאה היא הפרה ולימד בבעל שעשה חרישה ושמיעה (כיום) [ביום] לט) נדר להקם [באב] מ) מנין הרי אתה דן הואיל ורשאי להקם ורשאי להפר אם למדתי לענין הפרה שעשה (הנאה כהפרה) מא) חרישה ושמיעה (כיום) [ביום] נדר אף להקם נעשה (הנאה כהפרה ו) חרישה ושמיעה (כיום) [ביום] נדר לא אם אמרת בהפר שחלק מכללו מב) לפיכך עשה בה חרישה ושמיעה (כיום) [ביום] נדר תאמר בהקם שלא חלק מכללו לפיכך לא נעשה בו חרישה ושמיעה (כיום) [ביום] נדר לא זכיתי אדוננו מן הבעל הואיל והבעל מיפר והאב מיפר מה הבעל עשו בו חרישה ושמיעה (כיום) [ביום] נדר אף האב נעשה בו חרישה ושמיעה (כיום) [ביום] נדר ועוד ק"ו הוא ומה חבעל שאין הרשות מתרוקנת לו עשה בו חרישה ושמיעה (כיום) [ביום] נדר האב (שאין הרשות) [שהרשות] מתרוקנת לו מג) אינו דין שנעשה בו חרישה ושמיעה (כיום) [ביום] נדר לא אם אמרת בבעל שמפר בבגר לפיכך עשה בו חרישה ושמיעה (כיום) [ביום] נדר [תאמר באב שאין מפר

מאיר עין כד) נדה מ"ה: ועיין בתרגום יונתן ועיין ברש"י על התורה בד"ה בנעוריה ובכתובות מ"ז. ברש"י שם ול"ע. כה) כ"ה בילקוט ובפס"ז. כו) כ"ה בפס"ז ובילקוט י' שאפשר לה ה ז נדר ועיין לעיל. כז) לפנינו כתוב או אסרה. כח) במקרא כתוב בבית. כט) כ"ה בפס"ז ועיין בילקוט שלא ג' מלת ש כל וכן מחקו בכת"י בן ז"א. ל) בכת"י ובילקוט ג' להביא אבל בפס זו ג' כמו שלפנינו ונ"ל דאקיים הבעל ומת קאי ועין נדרים ק ח. וע א: ובז"א הגיה כפ י הילקוט. לא) כ"ה גירסת הספרים כלו' דלאחר נשואין מהתם יכיף ואתי קרא בבית אביה בנעוריה להוציא מן האירוסין שאע ג שנתרוקנה רשות לאב לא אני מפר במה דקיים הבעל לפי שלא היו נעוריה בבית אביה ולגי' הספרים להביא נ"ל דהאי או אינו אלא הוא כמו אף. לב) עיין נדרים ע ב: וע"ג. לג) ומכל מקום. וכ"ה בכת"י. לד) עיין נדרים פ"ו: ובר"ן שם ובירושלמי פי"א ה"ה ובתוספתא פ"ז ול"ע ופי' יחזור ויפר כלומר אעפ"י שכבר קיים. לה) כ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א אלא שבילקוט איתא לפי שהוא אומר והפר את נדרה ועיין לקמן אות ל"ו. לו) כ"ה בכת"י וכל"ל לפי סדר המקראות אבל בילקוט ג' ומה אני מקיים והפר את נדרה. לז) נדרים ע"ע. ובתוספתא פ ז. לח) עיין ברש"י. לט) כ"ה בכת"י ובפס"ז ובילקוט איתה כמו שהיה לפנינו. מ) כ"ה בילקוט פי' מדלא כתיב בלא ביום שמעו והחרים לה כמו בבעל ומניין שאין השתיקה מקיימת עד כלות היום ויכול לחזור ולהפר והא דאמרינן (נדרים ע ע.) קיים בלבו קיים היינו שג ת ר בלבו לקיים אבל שתק ולא גמר בלבו לקיים אעפ"י שאין דעתו להפר זמנו כל היום ואל"כ שיגמור בדעתו להפר מיד בשעת שמיעה כנ"ל ועיין בז"ר ובז"א. מא) ר"ה מחקו וכתב שהוא טעות. מב) הפרת הלב דלא הויא הפרה מפי' ר"ה ועיין בתוספתא פ ז ובגמרא ע"ע. מג נדרים ע'. ובתוספתא פ"ו.

בבגר מד) לפיכך לא נעשה בו חרישה ושמיעה ביום נדר] מה) לא זכיתי מן הדין ת"ל אלה החקים אשר צוה ה' את משה על כרחך אתה מקיש את האב (כבעל) [לבע־ן] מו) מה בעל עישה בו חרישה ושמיעה (כיום) [ביום] נדר אף האב נעשה בו חרישה ושמיעה (כיום) [ביום] נדר מז):

וה' יסלח לה הרי שנדרה (ובעלה בלבה) [ובטל לה] מח) והלכה ועשתה מזידה מנין שצריכה סליחה ת"ל וה' יסלח לה והרי דברים ק"ו ומה אם נדרים המופרים צריכים סליחה ק"ו לנדרים שאינן מופרים (וסרי דברים ק"ו) מט) [משל] נ) למה הדבר דומה למתכוון לאכול בשר חזיר ואכל בשר טלה ומה אם מתכוון לאכול בשר חזיר ואכל בשר טלה צריך סליחה ק"ו למתכוון לאכול ואכל נא):

כי הניא אביה אותה (ולפס) [אם] נב) הפר האב מופר ואם לאו אין מופר אמרה יודעת אני שכל נדרים שהיה אבא שומע היה מיפר שומע אני יהיה מופר ת"ל כי הניא אביה אותה אם הפר האב מותר ואם לאו אין מופר: אמר לאפיטרופוס כל נדרים שתהא בתי נודרת מכאן ועד שאבוא ממקום פלוני היפר לה והפר לה שומע אני יהיה מופר ת"ל ואם הניא אביה נג) אם היפר אביה מופר ואם לאו אינו מופר דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר מצינו בכל מקום ששלוחו של אדם כמותו נד):

ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה זו ארוסה אתה אומר זו ארוסה או אינו מדבר אלא בנשואה כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה הרי נשואה אמורה הא מה ת"ל ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה זו ארוסה דברי ר' יאשיה רבי יונתן אומר אחת זו ואחת זו לא בא הכתוב לחלק אלא רשותו נה) שכל זמן שהיא בבית אביה אביה ובעלה מפירים נדריה ניסת אין האב מיפר את נדריה נו):

ונדריה עליה נדרים שבאו עמה מבית אביה לבית בעלה נז) אתה אומר נדרים שבא עמה מבית אביה לבית בעלה או אינו אלא נדרים שנדרה ברשותו נח) אמרת ק"ו הוא אם נדר שנדרה שלא ברשותו הרי הוא מיפר ק"ו לנדר שנדרה ברשותו ד"א ונדריה עליה נדרים שלא הוקמו ושלא הופרו או אינו אלא נדרים שהוקמו ושהופרו הרי אתה דן הואיל והבעל מיפר והאב מיפר מה האב אין מיפר אלא נדרים שלא הוקמו ושלא הופרו כך הבעל ועוד ק"ו ומה האב שהרשות מתרוקנת לו אין מיפר אלא נדרים שלא הוקמו ושלא הופרו הבעל שאין הרשות מתרוקנת לו אינו דין שלא יפר אלא נדרים שלא הוקמו ושלא הופרו לא אם אמרת באב שאין מיפר בבגר לפיכך אין מיפר אלא נדרים שלא הוקמו ושלא הופרו תאמר בבעל שמיפר בבגר לפיכך יפר כל נדר לא זכיתי מן הדין ת"ל אלה החקים אשר צוה ה' את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו ע"כ אתה מקיש את הבעל לאב מה האב אינו מיפר אלא נדרים שלא הוקמו ושלא הופרו אף (האב) [הבעל] אין מיפר אלא שלא הוקמו ושלא הופרו נט):

מאיר עין מד) נדרים שם. מה) כ"ה בילקוט וכן הגיה הג"א. מו) כ"ה בכת"י. מז) בילקוט ג' מה בעל וכו' ביום נדר להקם אף וכו' ביום נדר להקם. מח) כ"ה בכת"י ובפס"ז ג' הרי שנדרה ובעלה מלבו והג"א ג' וביעל בלבו ועיין רש"י ועיין בז"א. מט) עיין בז"א. נ) כ"ה בכת"י. נא) עיין בתוספתא נזיר פ"ג וקידושין פ"א: וברש"י ול"ע. נב) כ"ה בכת"י ובילקוט. נג) בילקוט ג' כי הניא אביה והגיה הג"א על פיו ול"נ הגי' כמו שלפנינו ויליף לה מכפל לשניה דקרא ועיין נדרים ע"ב: נד) נדרים שם ול"ע. נה) בילקוט ג' אלא רשותו של אב וכן הגיה בז"א ובכת"י ג' אחד זה ואחד זה לא באו אלא לחלוק רשותו. נו) נ"ל דר' יאשיה סבר דקרא בארוסה בוגרת משתעי וכל' לעזר בירושלמי ריש פ' נערה המאורסה וארוס לחודיה מפר ור"י סבר אחת זו ואחת זו כלו' דארוסה נערה ובוגרת שוין הן שאין הארוס לחודיה מפר ולא בא הכתוב אלא לנערה המאורסה לחלק רשותו של אב ועיין בבלי וירושלמי ריש פ' נערה המאורסה ובתרגום יונתן וברש"י ועיין בז"ר ובז"א. נז) דארוס מפר בקודמין בהדי אב עיין נדרים ס"ז: ובירושלמי ריש נערה המאורסה. ובעלה היינו ארוסה. נח) אבל בקודמין אינו מפר ומהדר דלגבי בעל קרא ע"כ לקודמין קאתי דמה מי שיצאת מרשותו מפר לה דהיינו אב ק"ו לנדר שנדרה ברשותו כלו' לגבי שנדרה ברשותו דאיהו מצי מפר דהיינו בעל אלא ע"כ קרא לקודמין קאתי דמפר להו בהדי אב כנ"ל ועיין בז"ר וכתב הז"ר שמצא מי שמוחק ומגיה מניין אתה אומר נדרים שנדרה ברשותו ולא ניחא ליה א"כ איכא ופרושיה נדרים שבאו עמה וכו' שנדרה בבית אביה לכשתכנס ומפר לה בעל ולא מקרי קודמין לגביה ופריך או אינו אלא נדרים שנדרה ברשותו דהיינו ארוסה ונדרה לכשתכנס אבל נדרה בבית אביה לא ומהדר ק"ו הוא מארוס דמפר בקודמין בהדי אב ק"ו דמפר לחודיה בנדרים שנדרה כשהיא ארוסה לכשתכנס אלא קרא אתי שנדרה בבית אביה לכשתכנס דבעל מפר ולא מקרי קודמין ועיין נדרים פ"ע. נט) עיין ברש"י.

או מבטא שפתיה אין ביטוי אלא שבועה כענין שנאמר או נפש כי תשבע לבטא בשפתים (ויקרא ה׳) ס)׃

ושמע אישה להוציא את החרש סא)׃

ושמע אישה אין לי אלא ששמע הוא השמיעוהו אחרים מנין ת״ל [ביום שמעו והחריש לה] וקמו כל נדריה סב)׃

והחריש לה עד שיהיה מתכוון לה שאם נדרה אשתו ואמר סבור הייתי שהיא (בתו) [בתי] הרי זו יחזור ויפר שנאמר והחריש לה עד שיהא מתכוון לה׃

וקמו כל נדריה שאם נדרה וקיים וחזר והפר שומע אני יהיה מופר ומה אני מקיים וקמו כל נדריה עד שלא יפר או אף משיפר ומה אני מקיים והפר את נדריה עד שלא קיים או אף משקיים ת״ל יקומו מגיד הכתוב שכל נדר שקיים שעה אחת אין יכול להפר סג)׃

ואם ביום שמוע אישה יניא אותה לימד בבעל שהנאה היא הפרה ולימד בבעל שעשה חרישה ושמיעה (כיוס) [ביום] נדר סד)׃

והפר את נדרה [אשר עליה] נדריה שעליה מיפר ולא נדרים שאין עליה שר״א אומר יפר והדין נותן ומה במקום שאין מיפר נדרי עצמו משנדר הרי זה מיפר נדרי עצמו עד שלא ידור מקום שמיפר נדרי אשתו משנדרה אינו דין שיפר נדרי אשתו עד שלא תדור א״ל לא אמרה תורה אלא והפר את נדרה אשר עליה נדרים שעליה מיפר ולא נדרים שאין עליה ד״א אישה יקימנו ואישה יפרנו את שבא לכלל הקם בא לכלל הפר לא בא לכלל הקם לא בא לכלל הפר סה)׃

וה׳ יסלח לה הרי שנדרה (וביטלה) [וביטל לה וכו׳ כדלעיל] סו)׃ (סליק פיסקא).

(קנד) ונדר אלמנה וגרושה מן הנישואין אתה אומר מן הנישואין או אינו אלא מן האירוסין הרי אתה דן הואיל ובעולה אין אביה מיפר נדריה ואלמנה [וגרושה] אין אביה מיפר נדריה מה בעולה שיצאת מרשות אביה אף אלמנה וגרושה שיצאת מרשות אביה או אפילו נתארמלה או נתגרשה [מזה] וניסת לזה קורא אני עליה ונדר אלמנה וגרושה [לפי שמצינו] א) באלמנה לכ״ג גרושה (וחלוצה ב) לכ״ה ת״ל ואם בית אישה נדרה מ״מ׃

ואם בית אישה נדרה זו נשואה או אינו אלא ארוסה כשהוא אומר ואם היו תהיה לאיש הא ארוסה אמורה ומה ת״ל ואם בית אישה נדרה זו נשואה דברי ר׳ ישמעאל ר״ע אומר זו יתומה בחיי האב ג)׃

ושמע אישה להוציא את החרש ד)׃

ושמע אישה אין לי אלא ששמע הוא השמיעוהו אחרים מנין ת״ל [והחריש לה לא הניא אותה] וקמו כל נדריה ה)׃

והחריש לה זו חרישה לקיים אתה אומר זו חרישה לקיים או אינו אלא חרישה למיקט כשהוא אומר ואם החריש יחריש לה אישה הרי חרישה למיקט אמור ומה ת״ל והחריש לה זו חרישה לקיים ו)׃

וקמו כל נדריה שאם נדרה וקיים וחזר והפר שומע אני יהיה מיפר ומה אני מקיים וקמו כל נדריה עד שלא יפר או אף משיפר ומה אני מקיים והפר את נדרה עד שלא קיים או אינו אלא אף משקיים תלמוד לומר יקום מגיד הכתוב [שכל נדר שקיים שעה אחת אין יכול להפר] ז)׃

[ואם הפר יפר אתם אישה ביום שמעו מגיד הכתוב] שנתנה רשות להפר כל היום ח)׃

מאיר עין ס) עיין שבועות כ. סא) עיין לעיל. סב) לפנינו לא כתוב כל. ועיין לעיל. סג) עיין לעיל. סד) עיין לעיל. סה) עיין נדרים ע״ה. ושם: ובירושלמי פ״י ה״ז ובתוספתא פ״ו עיי״ש. סו) כצ״ל ועיין לעיל.

(קנד) א) הגהתי עפ״י הכת״י והילקוט. ב) בכת״י ליתא ופי׳ ר״ה לפי שמצינו וכו׳ שנקראת אלמנה וגרושה לאחר שניסת ועיין בילקוט בשם ספרי זוטא וכ״ל דאשמעינן שלא תימא דאין הבעל מפר אלא באשה שלא היתה כל ימיה ברשות עצמה דהיינו שיצאת מרשות אביה ובאה לרשות בעלה קמ״ל דכל שבבית אשה נדרה הבעל מפר. ג) בשם״ז מקיים ומפרש שנתקדשה ונתגרשה כשהיא קטנה שאין לאביה רשות בה וצריך לומר כגון שיודעת לשם מי נדרה וקרא בארוסה מיירי ובעל להודיע מפר כיון שאין לאביה רשות בה כנ״ל והז״א פי׳ דר״ע ס״ל דהאי ונדר אלמנה וגרושה ביתומה בחיי האב מיירי ואשמעינן קרא ואם בית אשה נדרה שאם ניסת שהבעל מפר נדריה ולא כ״ל ספרי אין הבעל מפר בקודמין ול״ע ועיין בתרגום יונתן ואפשר דר״ע נמי הכי קאמר עיי״ש. ועיין לעיל פיס׳ קנ״ג. ד) לעיל פיס׳ קנ״ג. ה) לעיל שם. ו) עיין נדרים ע״ט. ז) לעיל פיס׳ קנ״ג. ח) הגהתי עפ״י הילקוט והכת״י וכן הגיה בז״א והוא הגיה מגיד שנתנה תורה עפ״י הילקוט.

כל מוצא שפתיה לנדריה ולאיסר נפשה לא יקום [אישה הפרם] להוציא את אפוטרופוס אישה הפרם (וה' יסלח לה) אם הבעל מיפר מופר ואם לאו אינו מופר ט) אמרה יודעת אני שכל נדרים שהיה בעלי שומע היה מפר שומע אני יהיה מופר ת"ל אישה הפרם אם הפר הבעל מופר ואם לאו אינו מופר אמר לאפוטרופוס כל נדרים (ססיח) [שתהא] נודרת אשתי מכאן עד שאבוא ממקום פלוני היפר לה והפר לה שומע אני יהיה מופר ת"ל אישה הפרם אם הפר הבעל מופר ואם לאו אינו מופר דברי רבי יאשיה ר' יונתן אומר מצינו בכל מקום ששלוחו של אדם כמותו י) : וה' יסלח לה [הרי שנדרה וביטל לה וכו'] יא) : (סליק פיסקא).

(קנה) כל נדר וכל שבועת איסר לענות נפש למה נאמר לפי שהוא אומר והפר את נדרה אשר עליה שומע אני בין שיש בהן ענוי נפש ובין שאין בהם ענוי נפש ת"ל כל נדר וכל שבועת איסר לענות נפש אישה יקימנו ואישה יפרנו לא אמרתי אלא נדרים שיש בהם ענוי נפש נדרים שהם א) בינו לבינה מנין ת"ל אלה החקים אשר צוה ה' את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו שומע אני בין שיש בהן ענוי נפש ובין שאין בהן ענוי נפש ת"ל כל נדר וכל שבועת איסר לענות נפש ומה זה נדר (שאינו מתחלל אלא על פי) [שאין מחלל על ידי] אחרים הוא מפר כך כל נדר (שאינו מתחלל אלא על פי) [שאין מחלל על ידי] אחרים הוא מיפר דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר מצינו נדר שאינו מתחלל על ידי אחרים אלא בו הרי הוא מפר ב) כאיזה צד אמר קונם פירות העולם עלי הרי זה יפר קונם פירות מדינה זו עלי יביא לה מן מדינה אחרת פירות חנוני זה עלי אין יכול להפר אלא מה זה נדר שאין מתחלל ע"י אחרים אלא בו הוא מפר ג) אין לי אלא בעל שאינו מפר אלא נדר

מאיר עין ט) כצ"ל עפ"י הילקוט ונקיט כללי והדר פרטי ופתח במה דקיים. י) לעיל פיס' קנ"ג. יא) כ"ל דכצ"ל והסופרים השמיטוהו ועיין לעיל שם ובתרגום יונתן וברש"י :

(קנה) א) בילקוט ובכת"י ג' שיש בינו לבינה. ב) בילקוט ג' אלא בו הוא מופר. ג) הגהתי עפ"י הילקוט אלא שהשמיטו הסופרים בילקוט מן מלת זה עד מלת זה וכתבו פירות חנוני זה נדר וכו' ופי' הברייתא ופלוגתא דר"י ור' יונתן הכי הוא דמלענות נפש לא משמע אלא נדרים שיש בהן ענוי נפש וקבעי נדרים שבינו לבינה מנין ת"ל אלה החקים וגו' אלא אי מהתם כל נדרים במשמע שהרי האב מפר כל נדרי בתו (עיין לקמן) ת"ל לענות נפש וילפינן במה מצינו מנדרי ענוי נפש לשאר נדרים ודרוש ר' יאשיה הכי מה מצינו בנדרי ענוי נפש שאין מחלל בהפרתו ע"י אחרים אלא על ידה הוא מפר כך כל נדר שאין מחלל בהפרתו אלא על ידה הוא מפר וסבר ליה כשמואל משמיה דלוי (נדרים פ"ג.) כל נדרים בעל מפר לאשתו חוץ מן הנאתי על פלוני שהרי מחלל בהפרתו ע"י אחרים אבל הנאת פלוני עלי ומפר שאין מחלל בהפרתו ע"י אחרים אלא על ידה ואקשינן שם בגמרא תנן פירות מדינה זו עלי יביא לה ממדינה אחרת כלו' הרי שאינו מפר בהנאת מדינה זו עלי אעפ"י שאינו מחלל בהפרתו אלא על ידה אמר רב יוסף דקאמרה פירות מדינה זו עלי אם לא תביא לי ממדינה אחרת יביא לה ולא יפר שהרי אפשר לו להביא ולא יחול הנדר (ועיין שם פ"ע:) ומקשי תו ת"ש פירות חנוני זה עלי אין יכול להפר ומשני ה"נ דקאמרה שתביא אתה כלו' יהיו אסורין עלי אם לא תביא לי אתה מהם וכיון דאיהו מלי מביא לא יפר ומקשי תו לא היתה פרנסתו אלא ממנו ה"ז יפר ואי אמרת דקאמרה שתביא אתה אמאי יפר אלא מדקיפא דלא מייתי בעל הוי כלו' דבכל גוונא נדרא ריפא דקא מייתי היא כלו' וסתמא קאסרה לה ולאו באם לא תביא לי אתה ומסיק אלא רישא אין יכול להפר וקא מייתי היא ואעפ"י דאין מחלל בהפרתו אלא על ידה דמתני' ר' יוסי היא ומאי אין יכול להפר משום עינוי נפש אבל מפר משום דברים שבינו לבינה כלו' וכל נדר שאין מחלל בהפרתו אלא על ידה מקרי בינו לבינה לאפוקי בינה לבין אחרים דהיינו הנאתי על פלוני שמחלל בהפרתו ע"י אחרים וזה דעת ר' יאשיה ור' יונתן אמר מצינו וכו' כלו' הכי דרשינן להאי מה מצינו מה זה נדר שאינו מתחלל ע"י אחרים אלא בו הוא מופר כך כל נדר וכו' הרי הוא מפר כלו' כשם שנדרי ענוי נפש הם נדרים שאין מתחללין על ידי אדם אחר שאין שום אדם גורם להם שיתחללו אלא הוא בהפרתו שהרי לא נכלל שום אדם בנדרי ענוי נפש כך כל נדר שאין מתחלל אלא בו שהוא או היא הגורמין בחילול הנדר לאפוקי אם אמרה הנאת פלוני עלי שאינו מפר שהרי אסור לו לזה להאכילה כיון שנדרה הנאה ממנו ואין הבעל יכול להפר שזה מקרי בינה לבין אחרים ולא בינו לבינה דלא מקרי בינו לבינה אלא כל זמן שאין הנדר מתחלל אלא בו דומיא דנדרי ענוי נפש שאין מתחללין ע"י שום אדם שבעולם ומקיים כילד אסרה עליה כל פירות העולם יפר משום ענוי נפש אסרה עליה פירות מדינה זו יביא לה ממדינה אחרת אי מלי ואי לא מפר לה משום נדרי ענוי נפש אסרה עליה פירות חנוני זה אין יכול להפר שזה מקרי בינה לבין אחרים שבכל שאחרים גורמין לנדר שיתחלל אעפ"י שאין האחרים מחללין בהפרתו לא מלי מפר דלא מקרי תו בינו לבינה כצ"ל בפי' ברייתא זו והז"א והז"כ מחקו מן שומע אני עד ומה זה וג' בין אב לבתו ומה זה וכו' וכן מחק הז"א מה שהשמיטו הסופרים (לפי דעתי) בילקוט וג' פירות חנוני זה עלי זה נדר שאין מתחלל וכו' ותפסו הגי' שהיתה לפנינו בספרים ופי' הז"כ בזה"ל שאין מתחלל אלא ע"י אחרים כגון רחילה שצריכה היא עצמה לרחוץ צריך להפר אבל דבר שאינו מתחלל אלא ע"י עצמו כגון שאמרה הנאת תשמישי עליך א"ל להפר שהוא משועבדת לו ור' יונתן אומר וכו' שכשאסרה הפירות הוא מביא לה פירות ואפ"ה צריך להפר עכ"ל והז"א תפס את פרושו

שיש בינו לבינה ונדרים שיש בהם עינוי נפש האב מנין ג) הרי אתה דן הואיל והאב מפר והבעל מפר מה הבעל אין מפר אלא נדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהם עינוי נפש אף האב לא יפר אלא נדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהם ענוי נפש אי חלוף הואיל והאב מפר והבעל מפר מה האב מפר כל נדר אף הבעל מפר כל נדר הא מה אני מקיים כל נדר וכל שבועת איסר לענות נפש בימי הבגר אבל בימי הנעורים יפר כל נדריה ת"ל בנעוריה בית אביה נעורים בבית אביה אמרתי ולא נעורים בבית הבעל דנתי וחלפתי בטל [החילוף] וזכיתי לדין בבתחילה הואיל והבעל מפר והאב מפר מה הבעל אין מפר אלא נדרים שביני לבינה ונדרים שיש בהם ענוי נפש אף האב לא יפר אלא נדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהם ענוי נפש ועוד ק"ו מה הבעל שמפר בבגר אין מפר אלא נדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהם ענוי נפש האב שאין מפר בבגר אינו דין [שלא יפר אלא נדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהם ענוי נפש] לא אם אמרת בבעל שאין הרשות מתרוקנת לו לפיכך אין מפר אלא נדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהם ענוי נפש תאמר באב שהרשות מתרוקנת לו לפיכך יפר כל נדר לא זכיתי לדין ת"ל אלה החקים [וגו'] על כרחך אתה מקיש את האב לבעל מה הבעל אין מפר אלא נדרים שיש בהם ענוי נפש אף האב (יכול [וכו'] ה):

אישה יקימנו ואישה יפרנו נדרה מן התאנים ומן הענבים קיים בתאנים כולו קיים היפר לתאנים אין מופר עד שיפר אף לענבים דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר קיים לתאנים ולא קיים לענבים [כולו קיים הפר לתאנים ולא הפר לענבים כולו מופר] ו) שנאמר אישה יקימנו ואישה יפרנו נדרה מן התאנים ומן הענבים ונשאלה לחכם והתיר לה לתאנים ולא לענבים לענבים ולא לתאנים כולו מותר ז) אסר לה לתאנים ולא לענבים לענבים ולא לתאנים [כולו] אסור ח) הפר לה בעלה לתאנים ולא לענבים לענבים ולא לתאנים כולו מופר קיים לה לתאנים ולא לענבים לענבים ולא לתאנים כולו קיים אימתי בזמן שהוא נדר אחד אבל אם אמר [תאנים] שאני טועם ועוד ענבים שאני טועם ונשאל לחכם והתיר לו לתאנים ולא לענבים לענבים ולא לתאנים הפר לה בעלה לתאנים ולא לענבים לענבים ולא לתאני' קיים לה לתאנים ולא לענבים לענבים ולא לתאנים הקיום בקיומו וההפר בהפירו ט):

(סליק פיסקא).

(קנו) ואם החריש יחריש לה אישה מיום אל יום זה חרישה למקט אתה אומר חרישה למקט או אינו אלא חרישה לקיום כשהוא אומר והחריש לה הרי חרישה לקיום אמור ומה ת"ל ואם החריש יחריש לה זה חרישה למקט א):

מיום אל יום שומע אני מעת לעת ת"ל (אשר הקים אותם) כי החריש לה ביום שומעו רבי שמעון בן יוחי אומר מעת לעת הרי אמרה תורה מיום אל יום ב):

מאיר עין והרחיב את דבריו עיי"ש ובכת"י פי' ר"ש איתא הכי שומע אני וכו' ת"ל לענות נפש מה זה וכו' דהיינו נדר דענוי נפש הוי נדר שאין מתחלל ע"י אחרים דהיינו ע"י חכם אלא ע"י בעל כך כל נדר שאין מתחלל אלא ע"י אחרים דהיינו שבינו לבינה דמפר הבעל לאפוקי נדרים שאין בהן ענוי נפש שאין הבעל מפר (ור' יונתן אמר) מינו נדר שאין מתחלל ע"י אחרים לענות נפש כילד קונם פירות העולם ה"ז יפר דנדר דענוי נפש הוא אבל אמרה פירות מדינה זו עלי יביא ממדינה אחרת דהיינו דלא יפר והך הכי דאם אמרה פירות חנוני זה עלי אין יכול להפר דיביא לה מחנוני אחר אלא מה זה נדר שאינו מחלל וכו' עכ"ל ולא נתחוורו לי דבריהם והארכתי בפי' הברייתא לפי חומר וקושי ענינה. ד) פי' ר"ש האב דמפר בהדי בעל בנערה המאורסה מנין שאין מפר אלא נדרים שבינו דהיינו הבעל ובינה ונדרים שיש בהן ענוי נפש. ה) הגהתי עפ"י הילקוט וכן הגיה הז"א ועיין בבלי וירושלמי ריש פ' ואלו נדרים ובתוספתא פ"ז וברמב"ן על התורה. אמר מאיר איש שלום אף שאין מדרכי כאן לבאר ההלכות אלא כאן מגדרי להעיר כי דבר גדול השמיע אותנו רבינו הלל בפירושו הנה כבר תמהו כל מארי דשמעתתא על הרמב"ם בהלכותיו בפי"ב מנדרים ה"א שכתב כל הנדרים והשבועות האב מפר ביום שמעו והקשו חכמי לוניל בשאלות מברייתא שלפנינו בספרי והוא מלא נפשו באמרו שהוא דעת יחידאה ולא הוזכרה בג' הגמרות עיי"ש במגדול עוז ובאמת שדי לן עפרא בעיינן שהרי הוא מפורש בירושלמי ריש פ' ואלו נדרים וכבר תפש עליו הכ"מ שם עיי"ש באריכות דבריהם והר"ם לא רצה לצאת ממשמעות המקרא כאשר כתב שם בתשובה וחלקו עליו כל הפוסקים ושבקיה לקרא דדחיק ומוקים נפשיה ולפי מה שהאיר עינינו רבינו הלל בפי' ברייתא זו תורתו של הר"מ כאור נגה. ו) כן הגיה הז"א עפ"י הגמרא פ"ז: ובכת"י ג' לא קיים לענבים ופי' ר"ה כלומר דקיים קיים וא"כ תרי תנאי ניהו אליבא דר"ע וסיפא דילן לאו ר"ע היא אבל לגירסת הז"א סיפא דילן ר"ע היא וצ"ע למה הולך לחזור ולשנותה ועיין בירושלמי פי"א ה"ו ובבבלי שם ובתוספתא פ"ז ובילקוט בשם ספרי זוטא. ז) נדרים ס"ו. ובירושלמי פ"א ה"א עי"ש. ח) כ"ה בכת"י ובילקוט. ט) בנדרים פ"ז. ובתוספתא פרק ז'.

(קנו) א) עיין לעיל פיס' קנ"ד ובתרגום יונתן. ב) עיין נדרים ע"ו: ובירושלמי פ"י ה"ח ושם איתא רבי אליעזר ברבי שמעון ועיין ברש"י ובתרגומים ועיין לעיל פיס' קנ"ד.

ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו אחרי קיום הנדר אתה אומר אחרי קיום הנדר או אחרי שמעו כמשמעו כשהוא אומר כי החריש לה ביום שמעו הרי שומע אמור ומה ת"ל ואם הפר יפר אותם אישה אחרי שמעו אחר קיום הנדר ג):

ונשא עונה מגיד הכתוב שהוא מוכנס ד) תחתיה לעון והרי דברים ק"ו ומה אם מדת פורענות מועטת הגורם תקלה לחבירו הרי הוא מוכנס תחתיו ק"ו למדת הטובה שהיא מרובה:

אלה החקים אשר צוה ה' את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו ע"כ אתה מקיש את האב לבעל ואת הבעל לאב בכל מדות שאמרנו ה):

בנעוריה בית אביה נעוריה בבית אביה אמרתי ולא נעוריה בבית הבעל ו) רבי ישמעאל אומר בנעוריה בבית אביה בנערה המאורסה הכתוב מדבר שיהיו אביה ובעלה מפירים נדריה ז): (סליק פיסקא).

(קנז) וידבר ה' אל משה נקום נקמת [בני ישראל] א) להודיע שבחן של (ישראל) [צדיקים] ב) שאין נפטרים מן העולם עד שהם מנקמים נקמת [ישראל] ג) שהיא נקמת מי שאמר והיה העולם ד):

מאת המדינים והרי מואבים היו תחילה לדבר שנאמר וילכו זקני מואב וזקני מדין (במדבר כ"ב) ה) מימיהם לא עשו שלום זה עם זה וכשבאו להלחם עם ישראל עשו שלום זה עם זה ונלחמו עם ישראל משל לה"ד לשני כלבים שהיו בעדר והיו צווחים ו) זה עם זה בא זאב לטול טלה מן העדר והיה אחד מהם מתגרה ז) כנגדו אמר חבירו אם איני הולך ומסייעו עכשיו הורגו ותוכף ח) עלי והורגני עשו שלום זה עם זה ונלחמו עם הזאב כך מואב ומדין מימיהם לא עשו שלום זה עם זה שנאמר (אשר הכה את מדין) [המכה את מדין בשדה מואב] (בראשית ל"ו) וכשבאו להלחם עם ישראל עשו שלום זה עם זה ונלחמו עם ישראל ט):

מאת המדינים שהיו מדיינים עם ישראל מאת המדינים שהיו מתיעצים על ישראל י):

ואחר תאסף אל עמיך יא) מגיד שמיתתו של משה מעכבת יב) למלחמת מדין ואע"פ כן הלך (וישב) [משה] יג) ועשה בשמחה שנאמר וידבר משה אל העם לאמר החלצו אין החלצו אלא איזדרזו שנאמר חלוצים תעברו (דברים ג') יד):

ויהיו אל מדין [לתת נקמת ה' במדין] אמר להם לא נקמת ב"ו אתם נוקמים אלא נקמת מי שאמר והיה העולם שנאמר אל קנא ונוקם ה' (נחום א') טו):

אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל תשלחו לצבא כ"ד אלף דברי ר' ישמעאל ר"ע אומר אלף למטה אלף למטה י"ב אלף מה ת"ל לכל מטות ישראל תשלחו לצבא להביא את שבטו של לוי טז):

וימסרו מאלפי בני ישראל יז) מגיד הכתוב שהיו בני אדם צדיקים וכשרים ומסרו

מאיר עין ג) ובפס"ז מקיים שכל היום מפר ובלבד שלא יקיים מתחילה ועיין ברש"י. ד) וכ"ה בילקוט ובכת"י ובפס"ז ג' מוכנס. ה) לעיל פיס' קנ"ג וקנ"ה. ו) שהבעל מפר בבגר ז"ל ועיין בתרגום יונתן. ז) עיין לעיל פיס' קנ"ג.

(קנז) א) במקרא כתוב לאמר. ב) כ"ה בילקוט ובפס"ז. ג) בילקוט ובכת"י עד שהם נוקמין נקמתן של ישראל. ד) עיין סוף פ' מטעי. ה) ומהדר מימיהן מפי' ר"ה כלומר המדינים עשו שלום עם מואב לצור את ישראל ועיין רמב"ן בפ' צרור את המדינים בפנחס ועיין ברש"י. ו) בילקוט ובכת"י ג' להוטים זה בזה ופי' ר"ה וכעשתה נראה מתרגמינן ומלאכה לה. ז) בכת"י ג מלכה כנגדו ופי' ר"ה מלשון לכה ומגן כלומר נלחם כנגדו. ח) בכת"י ובילקוט ג' ועוקף ופי' ר"ה הייכו מסבב כדגרסינן מניין לעוקף אחר מנאף דהייכו מסבב ומכין מקום לאשה לנואף לזנות הנואף עמה ע"כ אבל בספרים שלנו איתא מנין לעוקב אחר מנאף. ט) ועיין ברבה ותנחומא וברש"י ריש פ' בלק. ועיין בגי' הילקוט וכן הוא בגי' פס"ז דהייכו מדינים הייכו מואבים וכן דרש שם בילקוט אתמול אמרת לי אל תצר את מואב וכו' עכשיו שנשתנה דינם ביני ובין בני ישראל לכך קראם מדיינים עיי"ש ונראה דתרי מדין הוו חדא במזרחה של א"י דהייכו בשדה מואב והם היו תחת ממלכות סיחון שלכד מארץ מואב ונקראו מלכיהם נסיכי סיחון אבל ארץ מדין דמשה הוא בדרומה של א"י בגבול עמלק כנ"ל וכן הוא בתנחומא ושא דיליף מקרא דהמכה את מדין בשדה מואב הנאמר במלך אדום דמדין ומואב שונאים היו עיין ברש"י ריש בלק ונראה דיליף לה מדלא עזרו מואב למדין ש"מ ששונאים היו. י) ובילקוט ג' עוד מאת המדינים שהיו נוטרין על ישראל. יא) לפנינו כתוב אחר ועיין בתרגום יונתן. יב) בשורוק מעכבת ובילקוט ג' מתעכבת ובפס"ז ג' מלמד שמלחמת מדין מעכבת מיתתו של משה. יג) כ"ה בילקוט ובפס"ז ג' הלך ועשה בשמחה ועיין ברבה ותנחומא. יד) כ"ה מתורגם ביונתן ועיין יבמות ק"ב: טו) טז) עיין ברבה ותנחומא. יז) במקרא לא כתיב בני.

נפשם על הדבר יח) ר' נתן אומר אחרים מסרום איש פלוני כשר יצא [למלחמה] יט) איש פלוני צדיק יצא למלחמה ר"א המודעי אומר בוא וראה כמה חיבתן של רועי ישראל שעד שלא שמעו שמיתתו של משה מעכבת למלחמת מדין מה כתיב בהן עוד מעט וסקלוני (שמות י"ז) משששמעו שמיתתו של משה מעכבת למלחמת מדין התחילו מתחבאים אעפ"כ נמסרו על כרחם שנאמר וימסרו מאלפי ישראל:

וישלח אותם משה אלף למטה לצבא אותם ואת פנחס מגיד שהם שקולים כפנחס ופנחס היה שקול כנגד כולם מפני מה הלך פנחס ולא הלך אלעזר לפי שהלך פנחס לנקום נקמת אבי אמו שנאמר והמדנים מכרו אותו למצרים [בראשית ל"ז] כ):

וכלי הקודש זה ארון שנאמר ולא יבואו לראות כבלע את הקודש ולא ימותו (במדבר ד') כא):

וחצוצרות התרועה בידו אין ידו אלא רשותו שנאמר ויקח ארצו מידו (שם כ"א) כב) ואומר וכל טוב אדוניו בידו (בראשית כ"ד):

ויצבאו על מדין הקיפוה מארבע רוחותיה כג) רבי נתן אומר נתן להם רוח רביעית כדי שיברחו:

ואת מלכי מדין למה נאמר והלא כבר נאמר את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע (ומה ת"ל ואת) חמשת מלכי מדין כד) מגיד הכתוב שכשם ששוו כולם בעצה אחת כך שוו כולם בפורענות:

ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב נתנו לו ישראל שכרו משלם ולא קפחוהו לפי שבא ליתן להם עצה אמר להם לכשהייתם ס' רבוא לא יכלתם בהם ועכשיו אתם יכולים בהם לכך נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו רבי נתן אומר כב"ד הרגוהו שנאמר ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב (יהושע י"ג) כה):

וישבו בני ישראל [וגו'] ואת כל עריהם במושבותם זו [בית] כו) ע"ז שלהם:

ואת כל טירותם מקום שהיו בטירין כז) ד"א (בטירתם) [טירותם] מקום שהיו נוטרים [עבודה זרה] שלהם כח):

ויקחו את כל השלל [וגו'] ויביאו אל משה מגיד הכתוב שהיו בני אדם כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לא כענין שנאמר וימעלו בני ישראל מעל בחרם (שם ז') אבל כאן ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה כט):

וילכו משה ואלעזר הכהן ל) אבא חנין אומר משום רבי אלעזר לפי שיצאו נערי ישראל לחטוף (לא) [מן] לא) הבזה לב):

ויקצוף משה על פקודי החיל מגיד שאין הסרחון תלוי אלא בגדולים:

ויאמר להם משה החייתם כל נקבה לג) אמר לו פינחס רבינו כשם שהפקדתני כך עשינו לד):

הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם מה היה דבר בלעם אמר להם אפילו אתם מכניסים כל המונות שבעולם לא אתם יכולים להם שמא מרובים אתם מן המצרים שנאמר ויקח שש מאות רכב בחור (שמות י"ד) אלא בואו ואני נותן לכם עצה מה תעשו אלהיהם של אלו שונא זמה [הוא] העמידו להם נשיכם ובנותיכם בזמה והם שטופים בזמה ואלהיהם שולט בהם לה) שזה כלל שכל זמן שישראל עושים רצונו הוא נלחם להם שנ' ה' ילחם לכם (שם) ובזמן שאין עושים רצונו כביכול הוא נלחם בם שנאמר ויהפך להם לאויב [הוא נלחם בם]

מאיר עין יח) עיין בתרגום יונתן. יט) כ"ה בילקוט. כ) במקרא כתוב אל מגרים ועיין בתרגומים. ועיין סוטה מ"ג. וברבה ותנחומא וברש"י. כא) לפנינו כתוב ומתו ועיין בתרגומים ועיין ברבה ותנחומא וברש"י ותרגום יונתן ובסוטה שם. כב) לפנינו כתוב את כל ארצו מכילתא משפטים פי"ג. כג) בילקוט ובפס"ז ג' משלש רוחותיה ור"נ לא פליג אלא טעמא קאמר וכ"ה בתרגום יונתן. כד) ובילקוט ג' ואת מלכי מדין הרגו וגו' ואת רבע חמשת מלכי מדין מה ת"ל חמשת מלכי מדין וכו' ולפנינו נתערבו ב' נוסחאות והנוסחא הילקוט כ"ה בפס"ז ועיין ברש"י. כה) לפנינו כתוב הרגו בנ"י בחרב עיין סנהדרין ק"ו. ובתרגום יונתן. כו) כ"ה בילקוט ובפס"ז. כז) פי' ר"ה בצריה וגדולה. כח) כ"ה בילקוט ובפס"ז ועיין ברש"י ובתרגום יונתן. כט) עיין ברש"י ובתרגומים ועיין ברבה ותנחומא ל) במקרא כתוב ויצאו. לא) כ"ס בכת"י ובילקוט. לב) ובילקוט מייתי לאח דאבא חנין אדלעיל אקרא דויביאו אל משה. לג) במקרא כתוב אליהם. לד) ואחי כמי אלו הפקדתנו היינו עושים מפי' ר"ה ומשום זה אמר משה הן הנה כלומר היה לכם לידע מעצמכם ז"ר. לה) בכת"י ג' ואלהיהם כועס ושולט בהם ופי' ר"ה דהיינו דשולט בהן אויביהן,

(ישעיה ס׳ ג) ולא עוד אלא (שעושה) [שעושין] לו) את הרחמן אכזרי שנאמר היה ה׳ כאויב בלע ישראל (איכה ב׳):

ועתה הרגו כל זכר בטף [וכל אשה ידעת איש למשכב זכר] זו בעולה והראויה ליבעל (או) אעפ״י שלא נבעלה או שאינה ראויה ליבעל כשהוא אומר וכל הטף בנשים [וגו׳] הרי שאינה ראויה ליבעל אמור הא מה אני מקיים ועתה הרגו כל זכר בטף [וגו׳] זו בעולה והראויה ליבעל אעפ״י שלא נבעלה לז):

הרוגו למה נאמר להפסיק את הענין דברי ר׳ ישמעאל לח) ד״א הרוגו למה נאמר שראויה ליבעל אמר ליהרג בעולה עאכ״ו אם אמרת (בו) [כן] לט) ענשת מן הדין לכך נאמר הרוגו ללמדך שאין עונשים מן הדין:

וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם מכאן היה רבי שמעון בן יוחי אומר גיורית עצמה שנתגיירה פחותה מבת שלשה שנים ויום אחד כשרה לכהונה מ):

ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים למה נאמר לפי שהוא אומר וכל אשר באהל יטמא שבעת ימים (במדבר י״ט) שומעני אף הקש והחריות [וכו׳]: בזאת התורה [עד לא בא לכלל חטוי] מא) לא בא לכלל טומאה:

אתם ושביכם מה אתם בני ברית אף שביכם בני ברית מב):

וכל בגד וכלי עור [וכל מעשה עזים] למה נאמר לפי שהוא אומר או עור או שק (ויקרא י״א) אין לי אלא שק מנין לעשות כל מעשה עזים כשק אמרת ק״ו ומה המת חמור עשה בו כל מעשה עזים כשק שרץ הקל אינו דין שנעשה בו כל מעשה עזים כשק אמרת דנין [קל] מג) מן החמור להקל (ולהחמיר) [ולא להחמיר] מד) עליו אלא מה ת״ל בגד במת (אלא) שכבר ק״ו הוא מה שרץ הקל עשה בו את הבגד כשק המת חמור דין הוא שנעשה בו את הבגד כשק [אלא] מה ת״ל בגד במת מופנה להקיש ולדון גזירה שוה נאמר כאן בגד ונאמר להלן בגד מה בגד האמור להלן עשה בו כל מעשה עזים כשק אף בגד האמור כאן עשה בו מעשה עזים כשק ומה כאן טווי וארוג אף להלן טווי וארוג להביא את פסיקיא ופינדא וחבק של חמור שהם טווי וארוג יצאו פתילת וחבלים שאינו טווי וארוג מה):

ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זה הדבר אשר צוה ה׳ לאמר מו) משה רבינו לפי שהיה בכלל כעס בא לכלל טעות מז) ר׳ אלעזר אומר מח) בג׳ מקומות בא לכלל כעס ובא לכלל טעות כיוצא בו אתה אומר ויקצוף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים לאמר (קודם הוא לכס) מט) מהו אומר מדוע לא אכלתם את החטאת וגו׳ (ויקרא י׳) כיוצא בו אתה אומר ויאמר אליהם שמעו נא המורים המן הסלע הזה נוציא לכם מים נ) מהו אומר וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים (במדבר כ׳) אף כאן אתה אומר ויקצוף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה מה אומר ויאמר אלעזר [הכהן] אל אנשי הצבא הבאים למלחמה משה רבינו לפי שבא לכלל כעס בא לכלל טעות נא) וי״א משה נתן לו רשות לאלעזר הכהן לדבר שכשיפטר משה מן העולם לא יהיו אומרים לו בחיי משה רבך לא היית מדבר עכשיו (מה) אתה מדבר נב) ר׳ יאשיה אומר שהיה אומר דבר בשם אומרו שנ׳ ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי (אסתר ב׳) נג): (סליק פיסקא).

מאיר עין לו) כ״ה בכת״י ובילקוט. לז) הגהתי עפ״י הכת״י והילקוט ובפס״ז ג׳ וכל אשה ידעת איש זו בעולה למשכב זכר הראויה ליבעל אעפ״י שלא נבעלה. ועיין יבמות ס׳: לח) ובילקוט מסיים שאם קורא אני ועתה הרגו כל זכר וגו׳ וכל הטף בנשים איני יודע באיזה ענין הכתוב מדבר לכך נאמר הרגו להפסיק הענין ועיין ברש״י. לט) כ״ה בילקוט ושם ג׳ שיכול הראויה ליבעל אמרת ליהרג בעולה עאכ״ו וכו׳. מ) עיין קידושין ע״ח. ובירושלמי שם בתוספה משנה. מא) כל״ל והוא שם בפיס׳ קכ״ו. מב) עיין ברש״י. מג) כ״ה בכת״י. מד) והז״א הגיה הגי׳ כמו שהיתה לפנינו ופי׳ שהיא בתמיה ולא כיתא שהרי להקל דנין ולפי גי׳ הכת״י גרסתי מסברא ולא לה חמיר ואפשר נמי לפרש דה״ק דנין קל מחמור להקל וחמור מקל להחמיר עליו וליכא קטיעה היא. מה) ועיין בת״כ פ׳ שמיני ובשבת ס״ד. מו) לפנינו כתוב זאת חקת התורה אשר צוה ה׳ את משה. מז) בילקוט ובכת״י ג׳ לפי שבא לכלל כעס וכו׳. מח) בפס״ז ובילקוט ג׳ ר׳ אלעזר בן עזריה. מט) וליתא גם בילקוט וכן הז״א מחקו. נ) לפנינו כתוב ויאמר להם. נא) ועיין אדר״נ פ״א פסחים ס״ו: נב) כ״ה בילקוט ובפס״ז. ועיין עירובין ס״ג. נג) שלא אמר אשר צוה אותי עיין עירובין שם ובילקוט ג׳ דבר אחר שיהו אומרים דבר בשם אומרו כענין שנא וכו׳ ובפס״ז ג׳ דבר אחר שאמר הלכה משמו בפניו כענין ותאמר וכו׳ ועיין ברש״י.

(קנח) אך את הזהב ואת הכסף [כלים[א]] אתה אומר כלים או אינו אומר אלא גלומים הרי אתה דן הואיל ומתי ישראל מטמאין והרוגי מדין מטמאין מה מתי ישראל כלים ולא גלומים אף מתי מדין כלים ולא גלומים[ב] ר' יוסי הגלילי אומר כלים אתה אומר כלים או אינו אלא גלומים תלמוד לומר אך חלק:

כל דבר אשר יבוא באש כגון הלבוסין והסכינים והקדירות והשפודים והאסכלות מפני גיעולי גוים[ג]:

וכל אשר לא יבוא באש כגון הכרדוכאות[ד] והכוסות והקיתונים והקומקמסים[ה] והיורות מפני גיעולי גוים[ו] והרי דברים ק"ו ומה אם מי שאין טעון טבילה[ז] טעון הזייה[ח] מי שטעון (הזייה) [טבילה] אינו דין שיטעון (טבילה) [הזייה][ט] והרי דברים ק"ו מי שאין טעון הזייה [טעון טבילה מי שטעון הזיה אינו] דין הוא שיטעון טבילה[י]:

וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם למה נאמר לפי שהוא אומר בחלל חרב (במדבר י"ט) בא הכתוב ולימד על החרב שהוא טמא[יא] והנוגע בה טמא טומאת שבעה הא למדנו לכלים ואדם כלים ואדם וכלים מנין ת"ל (וכבסו בגדיהם) [וכבסתם בגדיכם] הא למדנו לכלים ואדם וכלים[יב]:

ואחר תבאו אל המחנה מה כאן אסור לבא אל המחנה אף (כאן) [להלן] אסור לבוא אל המחנה ומה להלן עד הערב אף כאן עד הערב[יג]: (סליק פיסקא).

פרשת מסעי

(קנט) וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל כי אתם עוברים את הירדן וגו'[א] למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר אז יבדיל משה [וגו'] (דברים ד') אין לי אלא שהפריש משה בעבר הירדן מנין שציוה משה את יהושע להפריש להם ערי מקלט ת"ל והקריתם לכם ערים: אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר אתה אומר אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בכניסתן לארץ ת"ל כי יכרית ה' אלהיך את הגוים האלה [וגו'] (שם י"ט) אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר:

כי אתם עוברים את הירדן ארצה כנען מכאן היה ר' יונתן[ב] אומר אין הירדן מארץ כנען. ר' שמעון בן יוחי אומר אשר על ירדן יריחו (שם ל"ג) מה יריחו מארץ כנען אף הירדן מארץ כנען[ג]: והקריתם אין הקריה אלא הזמנה[ד]:

ערים שומע אני אף כרכים ת"ל ערי אי ערי שומע אני אפי' כפרים ת"ל ערים הא כיצד מגיד שלא היו שם אלא שווקים ובית המחיה[ה]:

ונס שמה הרוצח[ו] שומע אני כל הרוצח במשמע ת"ל (רוצח)[ז] מכה נפש בשגגה אי מכה נפש שומע אני אף מכה אביו ואמו במשמע ת"ל רוצח (הוא) מכה נפש לא אמרתי אלא רוצח מכה נפש יצא המכה אביו ואמו שאינו גולה[ח]: (סליק פיסקא).

(קס) והיו לכם הערים למקלט מגואל [ולא ימות הרצח וגו'] למה נאמר לפי

מאיר עין (קנח) א) כ"ה בכת"י ובספ' זו. ב) בכת"י וילקוט ג' גולמים עיין לעיל פיס' קכ"ו ועיין חולין כ"ה. ובתרגום יונתן ול"ע. ג) עיין בתרגום יונתן וע"ז ע"ה: ובתוספתא שם ע"ו: ד"ה אמר ר' הונא. גיעולי גוים בכת"י גורס גיאת גוים ופי' ר"ה שלולין ומבשלין בהן ובלעי מבישוליהן וכתב עליו הגהה לכת"י בספרי ג' גיעולי וברמב"ן מביא בשם ספרי מפני כיום גיעול הגוים עיי"ש. ד) בכת"י ג' קרכבאות ועיין בתרגום יונתן. ה) בכת"י והקומקמין ועיין בתרגום יונתן. ו) ועיין ברש"י. ז) כלו' דבר הבא באש דלא איתפרש ביה טבילה. ח) דכתוב אך במי נדה יתחטא. ט) כלו' כל אשר לא יבא באש דכתיב ביה תעבירו במים אין דין שיטעון הזיה. י) כן הגיה ופי' הז"א והז"ר וכן הוא בכת"י וכן הוא סק"ו לאשון בספ"זו וק"ו ב' ליתא שם ובילקוט איתא לק"ו ב' וליתא לק"ו א'. יא) בילקוט ג' שהוא טמא טבעה. יב) ועיין לעיל פיס' קכז וק"ל. יג) פי' ר"ה כהלן בפ' פרה וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב ועיין ברש"י:

(קנט) א) במקרא כתוב ואמרת אליהם כי אתם וגו'. ב) בכת"י בן ז"א ג' ר' יהודה. ג) עיין בתוספתא ב"ק פ"ח. ד) עיין ברש"י. ה) הנכון כגירסא שלפנינו והז"א גורס כאשר הוא בילקוט ואינו נכון ועיין ספרי דברים פיס' ק"פ ובמכות י'. ובירושלמי שם פ"ב ה"ו ובתוספתא מכות פ"ב. ובתר' יונתן. ו) במקרא כתוב רוצח. ז) וכן ליתא בכת"י ובילקוט. ח) עיין מכות ט': ובירושלמי שם פ"ב ה"ה ובספרי דברים פיס' קפ"א.

שהוא אומר ורצח גואל הדם את הרוצח אין לו דם שומע אני בינו לבין עצמו יהרגנו ת"ל ולא ימות הרוצח עד עמדו (הכהן הגדול) לפני העדה למשפט א):

והערים אשר תתנו שש ערי מקלט תהיינה עם הראשונות אתה אומר עם הראשונות או אינו אלא חוץ מן הראשונות כשהוא אומר את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען [הוי אומר עם הראשונות] ג) אלו הם בצר במדבר בארץ המישור לראובני ואת ראמות בגלעד לגדי ואת גולן בבשן למנשי וכנגדן שלשה בארץ כנען שנאמר ויקדישו את קדש בגליל בהר ואת שכם בהר אפרים ואת קרית הארבע היא חברון בארץ כנען (יהושע כ') ג) נמצינו למדים ששוו שני שבטים ומחצה שבעבר הירדן לתשעת השבטים ומחצה שבארץ כנען לפי דרכינו למדנו שרוב שופכי דמים בארץ גלעד ד):

ערי מקלט תהיינה לכם אין לי אלא שקולטות בארץ בח"ל מנין ת"ל תהיינה [לכם] ה) אין לי אלא לבני ישראל לגרים מנין ת"ל ולגר ותושב בתוכם או (אינו אלא) כשם שהגר הוא גולה על ידי ישראל כך ישראל גולה על ידו של גר אמרת אם שהרגו ישראל פטור ק"ו שלא יגלה אלא (א"כ הרג) [אם הרגו] ישראל הרוג אם (הרוג) [הוא הרג את] ישראל נהרג ו):

תהיינה שש הערים האלה למקלט למה הוא אומר לפי שהוא אומר ואת שלש הערים תתנו מעבר לירדן שומע אני הראשונה שמפרישים תהיה קולטת ת"ל תהיינה שש הערים האלה למקלט מגיד הכתוב שלא קלטה אחת מהם עד שהופרשו כולם ז):

ואם בכלי ברזל הכהו וימת רוצח הוא למה נאמר לפי שהוא אומר (או) [ואם] באבן יד או בכלי עץ אין לי אלא שהרגו באלו שיהיה חייב בברזל מנין ת"ל ואם בכלי ברזל הכהו וימת רוצח הוא עד שלא יאמר יש לי בדין אם כשהרגו באבן או בעץ חייב ק"ו בברזל אלא א"כ ענשת מן הדין לכך נאמר אם בכלי ברזל הכהו וימת רוצח הוא מות יומת הרוצח ללמדך שאין עונשים מן הדין או מה אבן מלא יד אף ברזל מלא יד [אמרת] ח) גלוי היה לפני הקב"ה שהברזל ממית במשהוא לפיכך לא נאמר בו יד אלא אפילו מחט ואפילו בצנורא ט) אין לי אלא שהרגו (ישראל בברזל) [בכלי ברזל] י) שיהא חייב השליך עליו עשתות וגולמים מנין ת"ל רוצח הוא מות יומת הרוצח מכל מקום:

ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו וימת רוצח הוא מות יומת הרוצח למה נאמר לפי שהוא אומר וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו [באבן או באגרף] (שמות כ"א) שומע אני שאם יכנו בין בדבר שהוא כדי להמיתו ובין בדבר שאינו כדי להמיתו יהא חייב

מאיר עין (קם) א) עיין מכות י"ב. ב) כ"ה בילקוט וכן הגיה הג"א. ג) לפנינו כתוב קדש בגליל בהר נפתלי וגו' חברון בהר יהודה. ד) עיין מכות ט': י'. ובירושלמי פ"ב ה"ו ובתוספתא פ"ג ועיין ברמב"ן. ה) בין לרוצחים שבארץ בין לרוצחים שבחו"ל מפי' ר"ה. ו) כ"ה בילקוט ובכת"י בן ז"א ופי' ר"ה אלא הרגו ישראל לגר תושב במזיד הרוג ואין ישראל נהרג על ידו ואם הרג לישראל במזיד נהרג ע"כ ועיין ספרי דברים פיס' קפ"א ועיין מכות ח' : ובהגהות רא"וו ובמשנה שבירושלמי. אמר מאיר אים שלום אל תתמה הרי אמרו בשוגג אינו גולה והרי יש שאמרו שהמכה אביו ואמו אינו גולה עיין מכות ח': וכן לענין מיתה הרי אמרו לקמן דתפו לתוך המים או לתוך האור או שיסה בו את הכלב ואת הנחש שהוא פטור וכן הולרכו לכמה דרשות ולמודים לחייב אם המית בדבר שלא הוזכר בפירוש בתורה כגון בעשתות וגולמים וקורות וכלונסות וסלעים ועמודים אבל ישרים דרכי ד' שלא ניתנה גלות אלא לכפרה ולמי שדינו מסור בידי אדם דהיינו ביד גואל הדם ולפיכך מי מי שגדול עונו דלא מהניא ליה כפרה וכן מי שאין דינו מסור ביד גואל הדם אינו גולה ודינו מסור לשמים וכן בענין מיתת ב"ד עוקפין למעט מיתת האדם בדיני בו"ד ומוסרין דינו לשמים הרי אמרה תורה ונקי ולדיק אל תהרוג אם ילא זכאי ואמ"כ מלאו לו חובה אל תהרגנו שמא תאמר כשם שילא מבית דינך זכאי כך ילא מבית דיני ת"ל כי לא אלדיק רשע ודינו מסור לשמים וכן הוא בענין עכו"ם וגר תושב שדין הישראל עליהם מסור לשמים שהתורה אמרה לא תרלח סתמא ותייבה על הרליחה מבלי שתשקיף מי הנרלח וכן אמרו במכילתא פ' משפטים פ"ד וכי יזיד איש על רעהו להרגו רעהו להוליא את העכו"ם איסי בן עקיבא אומר קודם מתן תורה היינו מוזהרים על שפיכות דמים לאחר מתן תורה תחת שהוחמרו הוקלו (בתמיה) באמת אמרו פטור מדיני בשר ודם ודינו מסור לשמים ע"כ וכל באות הלכה למשה מסיני הוא והרי גדולה מזו אמרו בתוספתא ב"ק פ"י חמור גזל הגוי מגזל ישראל הגוזל את הגוי ונשבע לו ומת אינו מתכפר לו מפני חלול השם ודינו קלוטה (יומא פ"ו.) מי שיש חילול השם בידו אין לו כח בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת שנאמר אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון היכי דמי חלול השם אמר אביי כדתניא וכו' מה הבריות אומרות עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה וכו' ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו עליו הכתוב אומר באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו ומעתה אם ממונו כך גופו לא כל שכן אלא באמת אמרו פטור מדיני בשר ודם ודינו מסור לשמים. ז) עיין מכות ט': ובתוספתא שם פ"ג. ח) כ"ה בכת"י ובילקוט. ט) עיין סנהדרין ע"ו: וביורש' סנהדרין פ"ט ה"ג. י) כ"ה בילקוט וכן הגיה הג"א.

ת"ל ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו מגיד הכתוב שאינו חייב עד שיכנו בדבר שהוא כדי להמיתו שומע אני אף על מקום שאינו כדי להמיתו יל) ת"ל וכי יהיה איש שונא לרעהו [וארב לו וקם עליו והכהו נפש] (דברים י"ט) יג) מגיד הכתוב שאינו חייב עד שיכנו בדבר שיש בו להמיתו ועל מקום שהוא כדי להמיתו אין לי אלא שהרגו באבן שהוא חייב גלגל עליו סלעים ועמודים מנין ת"ל רוצח הוא מות יומת הרוצח מכל מקום:

ואם בכלי עץ יד אשר ימות בה הכהו וימת רוצח הוא יג) למה נאמר לפי שהוא אומר וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקום ינקם (שמות כ"א) שומע אני בין שיש בו כדי להמיתו ובין שאין בו כדי להמיתו ת"ל או בכלי עץ יד אשר ימות בה הכהו וימת רוצח הוא מגיד הכתוב שאינו חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית שומע אני אף על מקום שאינה כדי להמית ת"ל וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש (דברים י"ט) מגיד הכתוב שאינו חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית [ועל מקום שהוא כדי להמית] יד) אין לי אלא שהרגו בעץ שהוא חייב השליך עליו קורות וכלינסות מנין ת"ל רוצח הוא מות יומת הרוצח מכל מקום:

גואל הדם הוא ימית את הרוצח למה נאמר לפי שהוא אומר אם באבן יד או בכלי עץ אין לי אלא שהרגו באלו שהוא חייב מנין בשאר כל דבר הרי אתה דן בנין אב מבין שלשתם לא ראי אבן כראי העץ ולא ראי העץ כראי אבן ולא ראי זה וזה כראי כלי ברזל ולא ראי ברזל כראי שניהם הצד השוה לשלשתם שהוא כדי להמית ואם המית מצוה ביד גואל הדם להמיתו אף כל שהוא כדי להמית והמית מצוה ביד גואל הדם להמיתו (ת"ל ביד גואל הדם) טו):

ואם בשנאה יהדפנו למה נאמר לפי שהוא אומר ואם בכלי ברזל הכהו (אי) [ואם] באבן יד או בכלי עץ יד אין לי אלא שהרגו באלו שהוא חייב דחפו מראש הגג ונפל ומת מנין ת"ל ואם בשנאה יהדפנו מ"מ או אפי' דחפו לתוך המים או לתוך האור או שיסה בו את הכלב או את הנחש הרי אתה דן בנין אב מבין שלשתם לא ראי אבן כראי עץ ולא ראי עץ כראי אבן ולא ראי זה [וזה] כראי ברזל ולא ראי ברזל כראי (שלשתן) [שניהם] הצד השוה שבשלשתם שהוא מהמת הממיתים והמית ה"ז חייב יצא את שדחפו לתוך האור או לתוך המים ושיסה בו את הנחש שדינו מסור לשמים טז):

או השליך עליו בצדיה שצידה לו שנתכוין לו יז) (ואם באבן הכהו):

[או באיבה הכהו בידו) יח) למה נאמר לפי שהוא אומר ואם בכלי ברזל ואם באבן יד (ואם) [או] בכלי עץ אין לי אלא שהרגו באלו שהוא חייב דחפו דהקו חנקו בעטו דעכו מנין ת"ל בידו מכל מקום:

גואל הדם הוא ימית את הרוצח יט) למה נאמר והלא כבר נאמר גואל הדם [יגו'] הוא ימיתנו ומה ת"ל גואל הדם הוא ימית את הרוצח שיכול אין לי אלא שיש לו גואל מי שאין לו גואל מנין כ) ת"ל גואל הדם מכל מקום כא):

ואם בפתע בלא איבה הדפו להוציא את (הסינג) [השונא] כב):

או השליך עליו כל כלי [בלא צדיה] שלא צידה לו ושלא מתכוין לו:

או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות להביא את הסומא ואת הזורק בלילה ר' יהודה אומר בלא ראות להוציא את הסומא כג):

והוא לא אויב לו אסי בן עקביא אומר נמצא הומרו קילו וקילו חימרו לחייבו מיתה אי אתה יכול שמא שוגג הרגו להייבו גלות אי אתה יכול שמא מזיד הרגו כד):

והוא לא אויב לו לפסיל את השונאים מלישב בדין אין לי אלא שונאים קרובים מנין ת"ל בין המכה ובין גואל הדם כה) אין לי אלא דיינים שפוסל בהם שונאים וקרובים

מאיר עין יח) בכת"י וילקוט ג' מנין על מקום שהוא כדי להמית. יב) עיין מכילתא משפטים פ"ו ובסנהדרין ע"ט. יג) במקרא כתיב או בכלי וגו' יומת בו. יד) כ"ה בילקוט ועיין במכילתא משפטים פ"ז ועיין בכת"י טו) וכן ליתא בילקוט וכן מוחקו הגר"א. טז) עיין סנהדרין ע"ו: יז) עיין ברש"י ותרגומים יח) וכ"ה בכת"י ובילקוט וכן הגיה הגר"א. יט) במקרא לא כתוב רוצח. כ) כנין גר כוק מס' ר"ה. כא) כרם הרגו ונהרג עליו מס' כ"ה ועיין סנהדרין מ"ה: כב) כ"ה בכת"י ובמכות ז': עיי"ש וכ"ה בכת"י בן ז"ח ובפב"י חיתה כמו שהיה לפנינו ועיין בגר"א. כג) עיין מכות ט': ובירושלמי פ"ב ה"ד וכ"ה. כד) לפוטא קאי ועיין מכות שם והגר"א מחק ציון המקרא ופירש דאיסי בן עקביא לפוטא קאי ולא כרלה. כה) לאפוקי דיינים קרובים זה כח נמי ביניהו וכן הוכה דגואלין ניננו ועיין סנהדרין כ"ט. ובירושלמי סנהדרין פ"ג ה"ט ובירושלמי שבועות פ"ד ה"א.

עדים מנין הרי אתה דן הואיל ואמרה תורה הרוג על פי דיינים הרוג ע״פ עדים מה דיינים פיסל בהם שונאים וקרובים אף העדים יפסיל בהם שונאים וקרובים ועיד ק״ו ומה דיינים שאין הדברים נגמרים על פיהם פיסל בהם שונאים וקרובים עדים שהדברים נגמרים על פיהם אינו דין שיפסיל בהם שונאים וקרובים כו) אין לי אלא רוצח ישאר חייבי מיתות מנין ת״ל על המשפטים האלה אין לי אלא לישראל לגרים מנין ת״ל על המשפטים האלה אין לי אלא דיני נפשות דיני ממונות מנין ת״ל על המשפטים האלה או כשם שדיני נפשות בכ״ג כך דיני ממונות בכ״ג ת״ל על המשפטים האלה אלה בכ״ג ואין דיני ממונות בכ״ג הרי הוא אומר עד האלהים יבוא דבר שניהם (שמות כ״ב) כז) ומנין שדיני נפשות בכ״ג ת״ל ושפטו העדה הרי הם י׳ והצילו העדה הרי י׳ שלשה מנין הרי אתה דן הואיל ואמרה תורה הרוג על פי עדים הרוג ע״פ מטי דינים מה עדים שנים אף דיינים שנים כח) אין בית דין שקול מוסיפים עליהם עוד אחד הרי ג׳ כט׳ דורשי רשומות ל) אמרו ג׳ עדיות הכתובים בפרשה לא) ללמדך שדיני נפשות בשלשים לב):

והצילו [העדה את הרצח] לג) מכאן אתה דן הרג נפש (אחר) לד) בין בשוגג בין במזיד הכל מקדימים לערי מקלט ב״ד ישלחים ומביאים אותו משם מי שנתחייב מיתה הרגוהו ושלא נתחייב מיתה פטרוהו מי שנתחייב גלות מחזירים אותו למקומו שנאמר והשיבו אותו העדה לה):

[עד מות הכהן הגדל] לו) ר״מ אומר רוצח מקצר ימיו של אדם וכ״ג מאריך ימיו של אדם [אין בדין שיהא מי שמקצר ימיו של אדם לפני מי שמאריך ימיו של אדם] לז רבי אומר רוצח מטמא את הארץ ומסלק את השכינה וכ״ג גורם לשכינה שתשרה על האדם בארץ אין בדין שיהא מי שמטמא את הארץ לפני מי שגורם להשרות את השכינה על אדם בארץ לח):

ואם יצוא יצא [וגו׳] אמר ר״א בן עזריה ומה אם מדת פורענות מיעטת הפיסע פסיעה אחת הרי הוא מתחייב בנפשו ק״ו למדת הטיבה שמרובה:

ומצא אותו גואל הדם [וגו׳ אין לו דם אפילו] בכל אדם לט):

כי בעיר מקלטו ישב מכאן אתה אומר הרג באותה העיר גולה משכונה לשכונה ובן לוי גולה מעיר לעיר מ):

ואחרי מות הכהן הגדול ישוב [הרצח אל ארץ אחזתו] ולא לסירותו דברי ר״י ר״מ אומר ישוב לסירותו מא): (סליק פיסקא).

(קסא) והיו לכם לחקת משפט [לדרתיכם] א) שינהוג הדבר לדורות: בכל מושבותיכם בארץ ובח״ל ב):

כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרוצח וגו׳ למה נאמר לפי שהוא אומר (ולא ימות הרוצח) גואל הדם [וגו׳] הוא ימיתנו ג) שימע אני יהרגנו בינו לבין עצמו ת״ל כל מכה נפש לפי עדים [וגו׳] מגיד שאין הורגים אלא בעדים דברי ר׳ יאשיה ר׳ יונתן אמר כל מכה נפש למה נאמר לפי שהוא אומר ולא ימות הרוצח [עד עמדו לפני העדה למשפט]

מאיר עין כו) עיין בירושלמי שם ובבלי כ״ז: כז) עיין מכילתא משפטים פט״ו ובבלי וירושלמי סנהדרין ריש פ״א ובתוספתא סנהדרין פ״א. כח) בילקוט ליתא הרוג עפ״י ונעין דיינין מה עדים ב׳ אף ונעין ב׳ וכ״ל דל״ל הרוג עפ״י ונעין מה עדים ב׳ אף ונעין ב׳ וב״ד נקרא ונעין וכ״ה בירושלמי שבועות פ״ד ה״א הרוג עפ״י עדים הרוג עפ״י נועים והוא מן אחרי רבים להטות עיין ריש סנהדרין ומלות דינים ודיינים נמשכו מגליון לתוך הספר. כט) וכ״ל דל״ל הרי כ״ג ועיין סנהדרין ב׳ ובירושלמי שם פ״א ה״ד. ל) בכת״י פי׳ כ״ה ג׳ אנשי המשוטות למרו ופי׳ ר״ה היינו אנשים דמודדין בחבלים את הקרקע לחלקה כדתנן בעירובין במי שהליאוהו (כ״ב:) שאין המשוחות מולין את המדות וג׳ בפ׳ דהמקבל (ק״ז:) א״ל ר׳ יהודה לר׳ א״א משוחא. לא) ושפטו העדה והצילו העדה והשיבו אתו העדה. לב) בילקוט ג׳ בשלשה וכתב הז״ר פי׳ יתירין על עשרים דלעיל וב״א ג׳ בשלשים וליתא דלא מלינו לו חבר ע״כ וגי׳ דדרשה דעדיות משמע שלשים דאין עדה פחות מי׳ ול״ל דהיינו כ״ג כדלעיל גבי עשרים שהרי אין ב״ד שקול. לג) וכ״ה בילקוט ובכת״י ג׳ והשיבו אותו העדה מכאן וכו׳. לד) וכן בילקוט ליתא וג׳ שהיה כתוב אחת שוגג ואחת מזיד ונתערבו ב׳ נוסחות. לה) עיין ספרי דברים פיס׳ קפ״ז ומכות ע׳: י׳: לו) וב״ה בילקוט. לז) כ״ה בילקוט ובפס״ז ועיין ברש״י. לח) בילקוט ליתא למלות על האדם. לט) כ״ה בפס״ז ועיין מכות י״א: ובתוספתא מכות פ״ב. מ) מכות י״ב: עיי״ם ובתוספתא שם. מא) מכות י״ג. עיי״ש:

(קסא) א) במקרא כתוב והיו אלה. ב) דאי הרג בחו״ל קלטתו מפי׳ ר״ה ועיין בילקוט בשם ספרי זוטא. ג) בכת״י ובילקוט ג׳ לפי שהוא אומר ורלם גאל הדם את הרלח.

שומע אני יהרגנו בב"ד ושלא בעדים ת"ל כל מכה נפש לפי עדים [וגו'] מגיד שאין הורגו אלא בב"ד ובעדים ד):

ועד אחד לא יענה בנפש למות [אבל] עונה הוא בו לזכות ה): ועד אחד [וגו' אבל] עונה הוא (בשבועה) [לשבועה] ו):

ועד אחד זה בנה אב כ"מ שנאמר עד הרי היא בכלל שנים עד שיפרוט לך הכתוב עד אחד ז):

ולא תקחו כופר לנפש רוצח למה נאמר לפי שהוא אומר אם כופר יושת עליו (שמות כ"א) או כשם שנותנים פדיון למומתים בידי שמים כך יהיו נותנים למומתים בידי אדם ת"ל ולא תקחו כופר ח) ר' יאשיה אומר הרי שיצא ליהרג וחבל באחרים חייב חבלו בו אחרים פטורים בגופו ולא בממונו או עד שלא נגמר דינו ת"ל אשר הוא רשע למות עד שלא נגמר דינו חייב משנגמר דינו פטור ט) ר' יונתן אומר הרי שיצא ליהרג וקדם אחר והרגו פטור או עד שלא נגמר דינו ת"ל אשר הוא רשע למות עד שלא נגמר דינו חייב משנגמר דינו פטור:

ולא תקחו כופר לנוס אל עיר מקלטו הרי שהרג את הנפש במזיד שומע אני (אם) יתן ממון ויגלה ת"ל לא תקחו כופר לנוס (לשוב) י):

ולא תחניפו הארץ הרי זו אזהרה לחניפים ר"א ולא תחניפו אל תגרמו את הארץ שתהא מחנפת לכם יא):

כי הדם הוא יחניף ר' יאשיה היה אומר לשון נוטריקון כי הדם יחון אף (בארץ) [על הארץ] יב):

ולארץ לא יכופר [וגו' כי אם בדם שפכו] למה נאמר לפי שהוא אומר וערפו שם את העגלה (דברים כ"א) הרי שנתערפה עגלה ואח"כ נמצא ההורג שומע אני יתכפר להם ת"ל ולארץ לא יכופר [וגו'] יג):

ולא תטמא הארץ אשר אתם יושבים בה מגיד ששפיכת דמים מטמא הארץ ומסלקת את השכינה ומפני שפיכות דמים חרב ב"ה יד) מעשה בשני כהנים שהיו שוין ורצין ועולין בכבש וקדם אחד מהם לחבירו ברחוק ד' אמות נטל סכין ותקע לו בלבו בא רבי צדוק ועמד על מעלות האולם ואמר שמעוני אחינו ב"י הרי הוא אומר כי ימצא חלל באדמה (דברים כ"א) בואו ונמדוד על מי ראוי להביא את העגלה על ההיכל או על העזרה געו כל ישראל בבכייה ואח"כ בא אביו של תינוק א"ל אחינו הריני כפרתכם עדיין בני מפרפר ולא נטמאת הסכין ללמדך שטומאת סכינים (חביבה) [חמורה] להם יותר משפיכות דמים טו) וכן הוא אומר וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד כי מלא את ירושלם פה לפה (מלכים ב' כ"א) טז) מכאן אמרו בעון שפיכות דמים שכינה מסתלקת ומקדש מטמא יז):

אשר אני שוכן בתוכה חביבים ישראל שאע"פ שהם טמאים שכינה ביניהם שנא' (כי) [אשר] אני שוכן בתוכה יח) ואומר ולא יטמאו עוד את מחניהם [אשר אני שכן בתוכם] (במדבר ה') יט):

ולא תטמא הארץ [וגו'] כ) ר' נתן אומר חביבים ישראל שבכ"מ שגלו שכינה עמהם גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה (שמואל א' ב') גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר למענכם שולחתי בבלה (ישעיה מ"ג) כא) גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים (ירמיה מ"ט) גלו לאדום שכינה עמהם שנאמר מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה (ישעיה ס"ג) וכשהם חוזרים שכינה עמהם שנאמר ושב י"י [אלהיך] את שבותך ורחמך (דברים ל') והשיב לא

מאיר עין ד) ולשון הספ"ז להביא את הגואל שלא יהרוג את הרוצח בינו לבין עצמו אלא בפני העדים דברי ר' יאשיה ר"י אומר וכו' לימד על ב"ד שלא יהרגו את הרוצח אלא בעדים ועיין בילקוט בשם ספרי זוטא. ה) עיין סנהדרין ל"ג: ו) כ"ה בכת"י ועיין ספרי דברים פיס' קפ"ח. ז) עיין סנהדרין ל'. ובספרי דברים שם. ח) עיין מכילתא משפטים פ"י וכתובות ל"ז: ט) עיין תוספתא ב"ק פ"ט וערכין ו': י) וכ"ה בילקוט ובכת"י ובספ"ז ועיין ברש"י ובכתובות ל"ז: ודרשו כן מדלא כתיב לנס ופי' לא תקחו כפר לנוס ולא תקחו כפר לשוב לשבת וגו' מוסב עצמו ואחר עמו ומליצה דוגמתו הרבה פעמים במקרא ועיין בתרגומים. יא) עיין ברמב"ן. יב) כ"ה בכת"י ובילקוט וכ"ל דל"ל יחן אף. יג) עיין סוטה מ"ז: יד) עיין יומא ע'. ושם: טו) מייתי ראיה דשפיכות דמים הוא קל להם ולכך חרב בהמ"ק. טז) כלו' וכן בבית ראשון מצינו שהיה ש"ד קל להם. יז) ועיין יומא כ"ג. ושם: ובירושלמי יומא פ"ב ה"א ובתוספתא יומא פ"א ובתוספתא שבועות פ"א ותמצא שנויים הרבה. יח) ובילקוט ובספ"ז ובכת"י בן ז"א ג' שהאומר השכן אתם בתוך טמאתם (ויקרא ט"ז) ועיין לעיל פיס' א' ובת"כ פ' אחרי. יט) במקרא לא כתוב עוד. כ) וכ"ה לעיל ולפנינו כתוב את הארץ. כא) לפנינו כתוב שלחתי.

נאמר אלא ושב ה' אלהיך ואומר אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש אמנה מראש שניר וחרמון ממעונות אריות ומהררי נמרים (שה"ש ד') כג) ר' אומר כג) מלה"ד למלך שאמר לעבדו אם (תבקשוני) [בקשתני] כד) הריני אצל בני כל זמן שאתה מבקשני הריני אצל בני וכן הוא אומר השוכן אתם בתוך טומאותם (ויקרא ט"ז) ואומר בטמאם את משכני אשר בתוכם (שם ט"ו) ואומר ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שוכן בתוכם (במדבר ה') ואומר ולא תטמאו את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל כה):

סליק ספר במדבר סיני

והן קל"ו ברייתות כו)

מאיר עין כג) לפנינו כתוב מהררי עיין לעיל פיס' פ"ד. כג) בפס"ז ג' ר' נתן אומר משלו משל למה"ד. כד) וכ"ה בילקוט. כה) במקרא כתוב ולא תטמא את הארץ וגו'. כו) כתב הז"א אמר המחבר כך מצאתי בהעתק דפוס ישן כושן שנדפס בויניציאה שנת רכנ"ו לפ"ק אבל לא ידעתי לכוון החשבון היאך הן קל"ו ברייתות ע"כ ואני מאיר איש שלום חזרתי על כל הברייתות וספרתי ומניתי ומצאתי שמריש פ' חקת עד גמירא הן קל"ו פיסקות כי חילוק הפיסקאות היו לפי הפסוקים שנדרש עליהן ולא וחשוב ותמצא מנין עולה יפה וסימנך קו"ל ה' בהדר ולא קחשיב הכא אלא מריש פ' חקת אבל עד פ' חקת כבר נסמנו הפיסקאות ואיכן בדפוס אחר לפני אבל ישנן בדפים ז"א בסוף פ' קרח בזה"ל **סליק ספר וידבר שו"ח ברייתות** וכתב שם הז"א אמת שכ"מ בהעתק הדפוס ישן אבל הוא תמוה מאד חדא שעדיין לא נשלם ספר וידבר ועוד מה הוא רמז מלת שו"ח ועוד שלא ידעתי לכוון החשבון איך הוא שו"ח ברייתות ול"ע ע"כ ואני מניתי וספרתי ומצאתי מפיסקא ויהי ביום כלות משה עד סוף פ' קרח **ק"ע** פיסקות לפי הפסוקים שנדרש עליהן ואין ספק שטעות נפל בספרים ואולי היה כתוב **ק"ע ונ"ח** ברייתות דהיינו ק"ע מויהי ביום כלות ונ"ח דהיינו מריש ספרא עד ויהי ביום כלות ונמחקה **הק'** לגמרי וירגל **הע'** והו' והנ' ודימה הסופר על השלש ראשין של **הע'** והו' שהוא **יש'** ועל **הנ'** שהוא ו' וכתב שהן **שוח** ברייתות ובאמת של"ל **ק"ע ונ"ח ברייתות** ומה שהקשה הז"א שעדיין לא נשלם ספר וידבר נ"ל דקבלה עתיקה היתה ביד הסופר ששם נשלם ספר וידבר ומפ' חקת ואילך הוא ספר אחר וספר וידבר כולל המסעות והמאורעות עד תום הארבעים שהלכו במדבר ומפ' חקת ואילך הוא ספר בפ"ע כולל המאורעות בסוף הארבעים ועיין שבת קט"ז. ובספרי בהעלותך פי' פ"ב במ"ע אות ה' ופי' פ"ד ואפשר שהספרי סובר דפ' ויהי בנסוע מקומה בריש פ' חקת ודלא כר' אשי בשבת שם וכבר אמרו אין מוקדם ומאוחר בתורה ואולי לפי הפשט נאמרה מלות פרה באלעזר לפי שכבר מת אהרן וזכר לדבר ברבה בפ' חקת בשם ר"י דסכנין בשם ר"ל עיי"ש ודרשת חז"ל שנעשית בסגן היינו לדורות ויליף לה ממה שהוקדם מלוותה בספור התורה קודם למיתת אהרן שאע"פ שאין מוקדם ומאוחר בתורה לא הוקדמו ולא נתאחרו הענינים אלא ללמד עליהן עיין בספרי פי' קל"א. ויש עוד להעיר בענין מנין הפיסקאות שאף אם נמנה הפיסקאות לפי הפסוקים אין זה אלא על דרך קירוב אבל אי אפשר לנו למלא דבר ברור ומחוך שכבר אין אנו בקיאין בפסוקי התורה ואולי פיחתו או הותירו בפסוקים ממה שהוא לפנינו עיין קידושין ל'. וה' יאיר עינינו בתורתו אמן:

הוספה

אמר מאיר איש שלום בריש פ' קרח יעדתי לשית נוספות עפ"י הפסיקתא זוטרתא אשר בא לידי ושמישתי על ידו משם ואילך והנה עזרני צורי למלאות דברי:

פרשת נשא

פיסקא א ד"ה צי המחוזקים כ"ה בפס"ז: אות ט"ו כתבתי בשם ר"ה דקטיעה היא ובפס"ז ג' כל לרוע וגו' והוא הדין לשאר הטמאים שהרי ביולדת כתיב ואל המקדש לא תבא וגו' אלא אמר אלי וה"ה לשאר טמאין ע"כ ואולי הוא דקטיעא לפנינו:

פי' ב אות י"א ובפס"ז ג' המומאין: **פי' ג** בד"ה וחמישיתו בפס"ז ג' חומשו של סלע שיהא הוא וחומשו חמשה וזה הוא חומש מלגיו ול"ע:

פי' ז בד"ה אותה לשון הפס"ז אותה ולא אחותה כלומר אם שכב איש אותה נאסרה על בעלה אבל אם בא הוא עלמו על אחות אשתו לא נאסרה אשתו על עלמו ואעפ"י שהיה בדין שתהא אשתו אסורה עליו כשבא הוא על אחות אשתו מדין ק"ו שאם כשבא איסור הקל על איסור הקלה זה הנואף שבא על הנואפת ולמה קוראהו איסור הקל לפי שאינו איסור כל ימיו שאם מגרשה בעלה מותרת לזה משא"כ באחות אשתו שאם גירש את אשתו אחותה אסורה ואיסור הקל אוסר את אוסריו כלומר אסר הנואף את הבעל באשתו שהוא אוסריו מתחלה שכיון שקידש אדם את האשה אסורה היא על כל בני העולם אסר הבועל את הבעל שהוא אוסריו כשבא איסור חמור וכו' אינו דין שתהא אשתו אסורה עליו בביאת אחותה שיהא אוסר את אוסריו כלומר האשה תהא אוסרת את אחותה בבעל עלמה שמחמת קידושיה נאסרה אחותה על הבעל וכו':

הוספה

פי' ח בד"ה שעירים בפס"ז ג' שעורים שהיא עושה מעשה בהמה לפיכך קרבנה מאכל בהמה דברי רבן גמליאל הזקן:

פי' יב בד"ה אם לא בפס"ז ג' כשהוא מוצא מכה התחיל מתלשל את עצמה את שטי וחנקי ואם טהורה את הנקי ממי המרים:

פי' יג בד"ה ואת בפס"ז ג' ואת כי שטית תחת אישך זו ביאה כדרכה ובי נטמאת זו ביאה שלא כדרכה:

פי' טז בד"ה ומחה בפס"ז ג' מגיד הכתוב שעושה המים מרים:

פי' כא בד"ה ונקה האיש בפס"ז כשהאיש מנוקה מעון משתרבים בה וכו':

פי' כב בד"ה כי יפליא בפס"ז ג' כי יפליא להביא את מי שיודע להפליא מכאן אמרו וכו' כי יפליא לרצונו ולא אנוס: בד"ה להזיר בפס"ז להזיר עצמו מן היין הוא מזיר לא את אחרים ומהו נדר נזיר להזיר לעשות כינויי נזירות כנזירות דבר אחר נדר נזיר מקיש נדרים לנזירות ונזירות לנדרים מה בנזירות עשה כינוי נזירות וכו' ומה בנדרים עובר בבל יחל וכו' ומה בנדרים אב מפר וכו': בד"ה לה' בפס"ז ג' כמו שהיה לפנינו מיד גלחתי את ראשי ואולי היה מכנס לגלח קודם השלמת הנזירות כדי שתהא למיתה שטהר בקדושה:

פי' כד בד"ה מכל וכו'. בפס"ז ג' יכול אף העלין וכו' וצ"ל דל"ל אף מן העלין:

פי' לא בד"ה והזיר בפס"ז ג' כל אשמות וכו' דברי רבי ר"א וכו' אימתי והזיר בזמן וכו':

פי' לב בד"ה יביא אותו בפס"ז ג' אלא ג' אחים ששים ר' עקיבא דורש:

פי' לח בד"ה קרבנו לה' וכן בפס"ז ג' ולא קרבן אחרים: בד"ה מלבד כתב בפס"ז ומשקאות לא עולה בטהור לפי שאינן שוין אבל עולה בטמא לפי שהן שוין עכ"ל וצ"ע:

פי' לט בד"ה וידבר בפס"ז ג' זה כלל בתורה שכל זמן שדיבר בכהנים מעשה בכהנים בישראל מעשה בישראל ואם דבר בישראל ומעשה בכל אדם צריך להביא את הגרים: בד"ה כה בפס"ז ג' שכל מקום שנאמר עניית בכה ואמירה בכה בלה"ק: בד"ה כה וכו' אין לי בפס"ז ג' ועבדים משוחררין:

פי' מב בד"ה וישם לך שלום בפס"ז גדול השלום שנטעו הנביאים בפי כל הבריות לשאול איש בשלום חבירו:

פרשת בהעלתך

פי' סא בד"ה כמראה בפס"ז ג' רבי נתן אומר הראה לו הקב"ה למשה כלים עשויין ומנורה עשויה וכן עשה בצלאל:

פי' סב בד"ה מבן חמש בפס"ז ג' רבי נתן אומר כתיב א' וכו' מיכן אמרו כל תלמיד שלא ראה סימן ברכה במשנתו בה' שנים שוב אינו רואה: פי' סה בד"ה ככל משפטיו בפס"ז ג' ולמצה ומרורים:

פי' סט בד"ה או בדרך בפס"ז ד' שבמידבא נקוד וכו' שבולבנינו נקוד ושם איתא זה אחד מט"ו נקודות אבל בפרטן אי אתה מוצא אלא העשר שמנאן בספרי: אות כ"ה וכ"ה בפס"ז: אות ל"א וכ"ה בפס"ז:

פי' ע אות ז' וכ"ה בפס"ז:

פי' עה בד"ה הכהנים בפס"ז ג' שמא בשקפל ביו"כ וביובל עיין במ"ע אות ד': אות נ' ובפס"ז ג' שמעון אחי אמה: פי' עח אות כ' וכ"ה בפס"ז:

פי' פב אות ז' וכן הוא בפס"ז כמו שהגהתי: פי' פה אות ט' ובפס"ז ג' במוקצים שבהם בקצינים:

פי' צח אות ב' וכן בפס"ז איתא מאה איסום:

פי' צט אות ז' ובפס"ז ג' יקרה זו טרה ולמה נקרא שמה וכו':

פי' קג בד"ה ויאמר בפס"ז ג' המתינו לי עד שאחרים וכל"ל: אות ח' וכ"ה בפס"ז:

פי' קה אות ו' ובפס"ז ג' כן בלשון הבריית': בד"ה ויצעק בפס"ז ג' ונהו לאמר לימד לדורות שצ"ז וכו' צריך שיאמר ב' וג' תחנונים וכו':

פרשת שלח

פי' קח אות א' ובפס"ז ג' אין לי אלא המתגייר שנתגייר כבר מנין וכו': אות ד' וכ"ה בפס"ז:

פי' קט אות ב' ובפס"ז ג' בכל מקום שמעשה בישראל צריך להביא את הגרים:

פי' קי אות י"ט וגי' הפס"ז כגי' הילקוט:

פי' קיא אות ב' וכן ג' בפס"ז ד"א וכי תשגו וגו' בא כל המצות ללמד וכו': אות ל"ה ובפס"ז ג' לכל המעשים:

פי' קיב אות י"א וכ"ה בפס"ז: אות י"ג וכ"ה בפס"ז: אות י"ט וכן בפס"ז ליתיה: בד"ה והנפש בפס"ז ג' ר' אומר העושה מצוה אחת ישמח שסופו גורר למצות הרבה והעובר עבירה אחת ידאג שסופו גורר עבירות הרבה וכו': פי' קיד אות א' וכ"ה בפס"ז:

פי' קטו בד"ה ועשו להם וגו' הכי ג' בפס"ז ועשו להם ציצית שומע אני ועשו חוט א' בפני עצמו ת"ל גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אין גדיל פחות משלשה דברי ב"ש ב"ה בש"ח שלשה של צמר וארבעה של תכלת (וצ"ל דצ"ל וארבעה יהיו עם התכלת) והלכה כב"ש בד"א בתלתלים אבל שיריים וגרדומים כל שהוא (וצ"ל דהאי בד"א הכי פירושו בד"א דאיכא שעורא בתלתליה וכו'): אות ב' וכ"ה בפס"ז: אות כ"ד ובפס"ז ג' נ"כ א"ר שמעון בן אלעזר: בד"ה אשר אתם זונים בפס"ז ג' שיהא בכוסו ומושב בכוסו של חבירו: אות ס"א ובפס"ז ג' כמו שלפנינו:

סליק ההוספה

ספר אלה הדברים

(א) אלה הדברים אשר דבר משה וגו׳ וכי לא נתנבא משה אלא זה בלבד והלא הוא כתב את כל התורה כולה שנאמר ויכתוב משה את כל התורה הזאת (דברים ל״א) א) מה ת״ל אלה הדברים מלמד שהיו דברי תוכחות שנאמר וישמן ישורון ויבעט (שם ל״ב) כיוצא בו אתה אומר דברי עמוס אשר היה בנוקדים מתקוע אשר חזה על ירושלם (עמוס א׳) ב) וכי לא נתנבא עמוס אלא אלו בלבד והלא ג) מכל חביריו נתנבא ומה ת״ל דברי עמוס שהיו דברי תוכחות שנאמר שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שומרון [וגו׳] (שם ד׳) אלו בתי דינים שלהם כיוצא בו אתה אומר ואלה הדברים אשר דבר ירמיה על ישראל ועל יהודה (ירמיה ל׳) ד) וכי לא נתנבא ירמיה אלא אלו בלבד והלא ב׳ ספרים כתב ירמיה שנא׳ עד הנה דברי ירמיהו (שם נ״א) ה) ומה ת״ל אלה הדברים אלא מלמד שהיו דברי תוכחות שנאמר קול חרדה שמענו פחד ואין שלום שאלו נא וראו אם יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה הוי כי היום ההוא עת צרה ליעקב וממנה יושע (שם ל׳) ו) כיוצא בו אתה אומר ואלה דברי דוד האחרונים (שמואל ב׳ כ״ג) (מלמד שהם דברי תוכחות ז) וכי לא נתנבא אלא אלו בלבד והלא כבר נאמר רוח ה׳ דבר בי ומלתו על לשוני (שם) ומה ת״ל ואלה דברי דוד האחרונים מלמד שהם דברי תוכחות ומנין שהיו דברי תוכחות שנאמר ובליעל כקוץ מונד כולהם (שם) כיוצא בו אתה אומר דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים (קהלת א׳) וכי לא נתנבא שלמה אלא אלו בלבד והלא כבר נאמר [וידבר שלשת אלפים משל וגו׳ (מלכים א׳ ה׳) ומה ת״ל דברי קהלת מלמד שהם דברי תוכחת שנאמר] ח) וזרח השמש ובא השמש [וגו׳] הולך אל דרום וסובב אל צפון [וגו׳] זהו מזרח ומערב ט) ואומר כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא (קהלת א׳) כינה הרשעים בחמה ולבנה ובים שאין להם מתן שכר י):

אל כל ישראל אלו הוכיח מקצתם הרי אלו שבשוק היו אומרים כך הייתם שומעים מבן עמרם ולא הייתם משיבים לו דבר כך וכך יא) אם היינו יושבים בהם היינו משיבים לו ד׳ וה׳ פעמים על כל דבר ודבר ד״א יב) מגיד שכנסן משה מגדולים ועד קטנים וא״ל כל מי שיש לו תשובה יבא ויאמר ד״א אל כל בני ישראל יג) מלמד שהיו כולם בעלי תוכחה ויכולים יד) לעמוד בתוכחות א״ר טרפון העבודה אם יש בדור הזה מי שיכול לקבל תוכחה אר״ע העבודה אם יש בדור הזה יודע היאך מוכיחים א״ר יוחנן מעידני עלי שמים וארץ שיותר מחמשה פעמים נתקנתר עלי ר״ע לפני רבן גמליאל ביבנה שהייתי קובלני עליו והיה מקנתרו ויודע אני בו שהיה מוסיף בי אהבה לקיים מה שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך (משלי ט׳) טו):

מאיר עין (א׳ א) לפנינו לא כתיב כל. ב) לפנינו כתוב על ישראל. ג) בילק׳ ג׳ יותר מכל חביריו ובכת״י ליתא ואולי דהאי חביריו אישראל קאי כלומר שנבא על האומות ד) לפנינו כתוב דבר ד׳. ה) פי׳ ר״ה דכתב חורבן בבל באנפיה נפשיה בהדי קינות. ו) לפנינו כתוב כיולדה ונהפכו כל פנים לירקון הוי כי גדול היום ההוא מאין כמהו ועת צרה היא ליעקב וגו׳. ז) בילקוט ליתא. ח) ובז״א ג׳ עפ״י הילק׳ והלא ג׳ ספרים כתב ואג׳ הכתוב היתה שבל אלא מה ת״ל דברי קהלת מלמד שהיו דברי תוכחות שנאמר וכו׳. ט) בכת״י בן ז״א ג׳ סובב סובב הולך הרוח זהו מזרח ומערב ובירוש׳ ערובין פ״ה ה״א ובמדרש קהלת וכן בכת״י איתא ועל סביבותיו שב הרוח אלו פני מזרח ומערב. י) עיי׳ רש״י קהלת ובתרגום שם וע״ע במדרש קהלת ד״א דברי קהלת ג׳ נביאים וכו׳. יא) פי׳ ר״ה דכך וכך היינו לשון שבועה. יב) פי׳ ד׳ וה׳ פעמים היינו משיבין דבר אחר על כל דבר ודבר בכך תגיד לנו הכתוב שכנסן וכו׳ ובכת״י בז״א וכן בילק׳ ג׳ דבר אחר אל כל ישראל מלמד שכנסן משה וכו׳ וא״ל הריני מוכיחכם כל מי וכו׳. יג) לפנינו לא כתוב בני ובכת״י כמי איתא. יד) בכת״י איתא שיכולים. טו) בילק׳ איתא א״ר טרפון העבודה וכו׳ מי שיכול להוכיח אראב״ע העבודה וכו׳ מי שיכול לקבל תוכחה אר״ע וכו׳ א״ר יוחנן בן נורי וכו׳ נתקנטר על ידי עקיבא לפני רבן גמליאל מפני שהייתי קובל עליו והייתי מקנטרו וכל כך יודע אני בו שהיה מוסיף בי אהבה על כל אחת ואחת לקיים וכו׳ ובכת״י מי שיכול להוכיח דליתנהו זכאין דלא אמר לו טול קיסם וכו׳ וה״ג לה בערכין כדפרישנא שיכול לקבל תוכחה כדכתיב אל תוכח לץ מי שיודע האיך מוכיחין דהיינו שלא ילבין פניו ע״כ והיא כגי׳ הילקוט וע״ע בת״כ ס׳ קדשים פ״ד ובערכין ט״ז:

בעבר הירדן מלמד שהוכיחם על מה שעשו בעבר הירדן טז):

במדבר מלמד שהוכיחם על מה שעשו במדבר יז) [דבר אחר במדבר] יח) מלמד שהיו נוטלים בניהם ובנותיהם קטנים וזורקים לתוך חיקו של משה ואומרים לו בן עמרם מה אונגא יט) התקנת להם לאלו (מה פרנסה התקנת להם) כ) ר' יהודה אומר הרי הוא [אומר] ויאמרו להם בני ישראל מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים [וגו'] כא) ד"א במדבר זה כלל על מה שעשו במדבר כב):

בערבה מלמד שהוכיח על מה שעשו בערבות מואב שנאמר וישב ישראל בשטים [וגו'] (במדבר כ"ה):

מול סוף מלמד שהוכיחן על מה שעשו בים סוף והימרו בתוך הים והפכו עורף כלפי משה ג' מסעות כג) ר"י אומר הימרו בתוך הים והימרו על הים כד) וכן הוא אומר וימרו על ים בים סוף (תהלים ק"ו) יכול שלא הוכיחם אלא בתחילת מסע (מן [בין] כה) מסע למסע מנין ת"ל בין פארן ובין תופל:

[ובין תפל ולבן] דברי תפלות שתפלו על המן וכן הוא אומר ונפשינו קצה בלחם הקלוקל (במדבר כ"א) א"ל שוטים כל עצמם של מלכים אין בוררים להם אלא לחם קל שלא יהא דולריא כו) אוחזתו אבל (אותה) [אתם באותה] טובה שהישבתי לכם בה אתם מתוכחים ומתרעמים לפני הוי כטובה כז) שהישבתי לאדם הראשון שאמרתי לו אעשה לו עזר כנגדו (בראשית ב') בטובה שהישבתי לו בה מתרעם לפני ויאמר האדם האשה אשר נתתי עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל (שם ג'):

וחצירות א"ל לא היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות אם למרים הצדקת לא נשאתי לה פנים בדין ק"ו לשאר בני אדם ד"א וחצירות ומה מרים שלא דברה אלא באחיה הקטן [ממנה] כח) כך נענשה במדבר המרבר במי שגדול הימנו עאכ"ו ד"א וחצירות ומה מרים כשדברה הדבר לא שמעה כל בריה אלא הקב"ה בלבד שנאמר וישמע ה' (במדבר י"ב) כך נענשה המדבר בגנותו של חבירו ברבים עאכ"ו כט):

ודי זהב אמר להם הדבר הזה האי יתרה (לכם) לכל מה שעשיתם מעשה העגל קשה עלי מן הכל היה רבי אומר ל) משל למה הדבר דומה לאחד שעשה לחבירו צרות הרבה באחרונה לא) הוסיף לו צרה אחת אמר לו האי יתירה לכל מה שעשית לי זו קשה עלי יותר מן הכל כך אמר הקב"ה לישראל זו יתירה לכל מה שעשיתם ר' שמעון בן יוחי אומר לב) משל למה הדבר דומה לאחד שהיה מקבל חכמים ותלמידים והיו הכל מאשרים אותו באו גוים וקיבלם והיו הבריות אומרים כך היא ווסתו של פלוני לקבל את הכל כך אמר משה לישראל ודי זהב למשכן ודי זהב לעגל לג) ר' בנאה אומר עבדו ישראל לע"ז הרי הם חייבים כלייה יבוא זהב משכן ויכפר על זהב העגל ר' יוסי ברבי חנינא אומר הרי אומר במדבר בערבה אלו י' נסיונות שנסו אבותינו הקב"ה במדבר ואלו הם ב' בים וב' במים וב' במן וב' בשליו ואחד במעשה העגל ואחד במדבר פארן (ואחד במרגלים) לד) א"ל ר' ייסי בן דורמסקית לר' יהודה ברבי לה)

מאיר עין טז) מעשה פעור מפי' ר"ה. יז) פי' ר"ה בשלוח מרגלים. יח) כ"ה בילק' וכ"כ מפי' ר"ה. יט) כתב בז"א פי' מה הנאה ובילק' גרס בהדיא מה הנאה ור"ה כתב אגינא לשון יון הוא ענין פרנסה והוא הנכון. כ) הוא גליון פי' מה אונגא. כא) פי' ר"ה דר"י מייתי ראיה דהכי אמרי ליה מה אונגא וכו'. כב) בילק' ליתא ובכ"י איתא זהו כלל על כל מה שעשו במדבר ופי' ר"ה דהיינו משבאו למדבר סיני עד ערבות מואב. כג) עיי' מכילתא בשלח פ' ויסעו. כד) בילק' המרו על הים והמרו בתוך הים וכ"ה בכ"י בז"א ובכת"י ועיי' במכילתא שם ובערכין ט"ו. כה) כ"ה בכת"י ובילק' ופי' ר"ה על מה שעשו בין מסע למסע. כו) בכת"י איתא שלא יהא גופה ודכריא אחזתו ובילק' איתא שלא יהא אחד מהם גוסקרודליא אחזתו ופי' ר"ה שלא יהא בעני כתפה מחבילה בגבה. כז) נ"ל שצ"ל הוי בטובה ובילק' ג' הוי אמר בשטות אניכם הלכתם שאמרתי אעשה לו עזר כנגדו בטובה שהטבתי לו בה נתרעם לפני ואמר האשה וגו' וכ"ה בכ"י בז"א. כח) כ"ה בכ"י ובילק'. כט) עיין ספרי במדבר סי' ק'. ל) בילק' איתא ר' מאיר ובכת"י בז"א ר' יהודה. לא) כבתהילים ק"ו. לב) בילק' איתא רשב"א. לג) כתב ר"ה וקשיא לי היאך הי' עשו משכן קודם ואח"כ עשו לעגל הוה דמי למשל וכו' והניח בקושיא. לד) פירוש מגליון ועיי' בילק' ובערכין ט"ו. ופי' ר"ה בערבה היינו ב' במים מול סוף ב' בים בין פארן היינו מרגלים ובין תפל ולבן היינו ב' במן וב' בשליו. לה) ברש"י על התורה איתא אמר ר' יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן וכו' ובספ"ז גרס אמר רשב"י חזרתי בכל המקומות שנסעו ישראל לידע אם נסעו ישראל מתופל ולבן ולא מצאנו אלא דברים של תפלות וכו' וצ"ל דר"י

למה אתה מעוות עלינו את הכתובים מעידני עלי שמים וארץ שחזרנו על כל המקומות שבתורה (ואין מקום שנקרא אלא) [ואינן מקומות אלא שנקראו] לו) על שם המאורע כיוצא בו אתה אומר ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו (בראשית כ"ו) ואומר ויקרא אותה שבעה (שם) כיוצא בו (אתה אומר) לז) דרש ר' יהודה משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו כי לה' עין אדם וכל שבטי ישראל (זכריה ט') זה משיח שחד לאומות העולם זרך לישראל אמר לו רבי יוסי בן דורמסקית לרב יהודה בר' למה אתה מעוות עלינו את הכתובים מעידני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש שם מקום ושמו חדרך אמר לו מה אתה מקיים ודמשק מנוחתו (מנין) [מכאן] לח) שעתידה ירושלם להיות מגעת עד דמשק שנאמר ודמשק מנוחתו ואין מנוחתו אלא ירושלם שנאמר זאת מנוחתי עדי עד (תהלים קל"ב) לט) אמר לו מה אתה מקיים ונבנתה העיר על תלה (ירמיה ל') מ) [אמר לו שאין עתידה לזוז ממקומה] מא) אמר לו מה אני מקיים ורחבה ונסבה למעלה למעלה [וגו'] סביב סביב לבית על כן רוחב הבית למעלה (יחזקאל מ"א) מב) שעתידה ארץ ישראל מג) להיות מרחבת ועולה מכל צדדיה כתאנה זו שקצרה מלמטה ושערי ירושלים עתידים להיות מגיעים עד דמשק וכן הוא אומר אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק (שה"ש ז') וגליות באות וחונות בתוכה שנא' ודמשק מנוחתו ואומר והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים ואומר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם (ישעיה ב') מד) כיוצא בדבר (אתה אומר) מה) דרש ר' יהודה וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו [ויקראו לפניו אברך] (בראשית מ"א) זה יוסף שהיה אב בחכמה ורך בשנים מו) אמר לו ר' יוסי בין דורמסקית יהודה ברבי למה אתה מעוות עלינו את הכתובים מעידני עלי שמים וארץ שאין אברך אלא לברכים מז) שהיו הכל נכנסים ויוצאים תחת ידו כענין שנאמר ונתון אותו על כל ארץ מצרים (שם):

(סליק פיסקא).

(ב) אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע וכי מהלך י"א יום לקברות התאוה ומקברות התאוה לחצרות והרי אינו (מהלך אלא) [אלא מהלך] א) שלשה ימים שנאמר ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים (במדבר י') ב) ר' יהודה אומר וכי לשלשה ימים הלכו ישראל מהלך י"א מסעות והלא אינו (מהלך אלא) [אלא מהלך] ג) מ' יום כענין שנאמר באליהו ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום ומ' לילה (מלכים א' י"ט) (אחר שאמר אי אפשר חזר לך לענין הראשון ד"א י"א יום מחורב) ד) אלו זכו ישראל לי"א יום היו נכנסים

מאיר עין ברבי נמי הכי ס"ל והאי דרשה דלעיל תפל דברי תפלות שתפלו על המן ר"י ברבי אמרה אבל מפי' ר"ה שפי' למה אתה מעוות עלינו דאוקמה במן שכיים ובשליו שכיים מעיד אני וכו' נראה שהיה גורס א"ל ר"י בן דורמסקית לר"י ברבי תגינא א"נ שהיה גורס לעיל ר' יהודה ברבי ובילקוט איתא א"ל ר"י בן דורמסקית לר"י למה וכו' בראשי תיבות ומבואר בפי' הז"ר שהוא היה קורא לר' יוסי ואולי הברייתא שלפנינו קטועה היא וחסרו בה דברי ר"י ברבי ועיין ברמב"ן. לו) כ"ה בכת"י ובילקוט ופי' הז"ר וז"ל דלר' יוסי ברבי תנינא ס"ל שאינן מקומות כלל רק שהוכיחן וכו' והוא ס"ל שהן מקומות שנקראו תפל ודי זהב על שם המאורע וכן כל המקומות שבתורה פי' לפירושו דר"י בן דורמסקית אמר שחזר בכל המקומות שנסעו ישראל ומצא שכולן אינן מקומות הנקראים כן מיושבי הארץ אלא שנקראו כך בתורה על שם המאורע וכן תפל ולבן שמות מקומות הן בתורה על שם המאורע והאי כל המקומות שבתורה דקאמר לאו דוקא ואין למידין מן הכללות אלא רוב המקומות שהוזכרו בפ' מסעי קאמר כגון קברות התאוה תבערה ורפידים לפי מה שפירשוהו במכילתא פ' בשלח ועיין ספרי במדבר פיס' ל"ח ובמ"ע פיס' קל"ו ואפשר נמי לקיים הג' שהיתה לפנינו ופי' ואין מקום שנקרא כן אלא על שם המאורע. לז) בכת"י בן ז"א מוחקו וכן נראה מכת"י פי' ר"ה. לח) כ"כ לג' ובילקוט ליתא למלת מנין ובילקוט זכריה ר' תקע"ה ג' ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו עתידה ירושלים וכו'. לט) עיין לקמן פיס' ס"ו. מ) לפנינו כתוב עיר. מא) כ"ה בילקוט פי' שלא תאמר ודמשק מנוחתו שתהא נבחרה תחת ירושלים אלא שאין עתידה ירושלים לזוז ממקומה רק שתהא מגעת עד דמשק ומפי' ר"ה נראה שהיה גורס אלא שהיכה עתידה לזוז ממקומה ור' יהודה הוא דקאמר לה. מב) לפנינו כתוב רחב לבית. ר' יהודה היא דקבעי לה לר"י בן דורמסקית ופי' ורחבה ונסבה אעיר קאי שהעיר תהא מתרחבת למעלה ואי עתידה ירושלים להיות מגעת עד דמשק מאי קמל"ן הא אתרחב עפי ומשני ליה שעתידה וכו' ועיין ברש"י ורד"ק בזכריה שם. מג) בכת"י בן ז"א ג' ירושלים. מד) במקרא כתיב ונעלה אל הר ה' וגו'. עיין ב"ב ע"ה: ובשה"ש רבה בפסוק לוחרך כמגדל השן. מה) בכת"י בן ז"א מחקו וכן בילקוט ליתא. מו) ברבה מקץ פ"צ. מז) בז"א הגיה לשון ברכים עפ"י הילקוט.

(ב) א) כ"ה בכת"י ובילקוט ג' הרי אינן אלא שלשה ימים. ב) עיין ספרי במדבר פי' פ"ב ועיין ברש"י. ג) כ"ה בכת"י ובילקוט. פי' ועוד והלא מהלך מ' יום הוא. ד) בכת"י ר"ה לא פירש עליו כלום ומוכח שלא היה בנוסחתו ולכך מחקתיו ג"כ והוא מגליון לפרש המאמר דבריתא אקשי תרוייהו תנא קמא ור"י והדר מתרלי תרוייהו אבל בילקוט בפרשה ובפ' בהעלותך ר' תשכ"ז גרס לה הכי אחר שאמרתי וכו' ונדחק הז"ר לפרשו וקבל הז"א פירושו אשר לא יספיק לכל מעיין.

לארץ ס) אלא מתוך שקלקלו מעשיהם גילגל המקום עליהם מ' שנה שנאמר במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה יום לשנה (במדבר י"ד) רבי יהודה אומר אלו זכו ישראל לג' ימים היו נכנסים לארץ שנאמר וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה ואין מנוחה אלא ארץ ישראל שנאמר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אשר ה' אלהיך נותן לך (דברים י"ב י) רבי בנאה אומר אלו זכו ישראל ליום אחד היו נכנסים לארץ שנאמר היום אתם יוצאים בחודש האביב והיה כי יביאך ה' אלהיך אל ארץ הכנעני (שמות י"ג ז) מיד אבא יוסי בן חנין אומר משום אבא כהן ברדלא אלו זכו ישראל כיון שעלו פרסות רגליהם מן הים היו נכנסים לארץ שנאמר עלה רש כאשר דבר אלהי אבותיך לך (דברים א') ס):

ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחודש דבר משה אל כל ישראל ע) מלמד שהשנה י"ב חודש י) והרי כבר נאמר בשלשה עשר יום לחודש [שנים עשר הוא חודש] אדר (אסתר ג') יא) וכן הוא אומר ולשלמה י"ב נציבים על כל ישראל [חדש בשנה יהיה על אחד לכלכל] (מלכים א' ד') יב) ואומר ונציב אחד אשר בארץ (שם) ואיזה זה חודש העבור יג) רבי בנאה אומר וכי עד שלא עמד שלמה לא היינו יודעים שהשנה י"ב חודש והלא כבר נאמר ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום (דברים ל"א) שאין תלמוד לומר היום ומה תלמוד לומר היום היום מלאו ימי ושנותי (מעת לעת כדי לומר) [דבר אחר] יד) היום מלאו שבאותו היום שלמו לו מעת לעת ואומר והעם עלו מן הירדן בעשור לחודש הראשון ויחנו בקצה הגלגל (יהושע ד') טו) הוצא ומנה שלשים ושלשה למפרע ואתה מוצא שהשנה י"ב חודש טז) ד"א ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חודש באחד לחודש מלמד שלא הוכיחם אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח לבניו אלא סמוך למיתה שנאמר ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים (בראשית מ"ט) אמר לו ראובן בכורי אתה (שם) אמר לו בני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי ומפני ד' דברים אין מוכיחים את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהו מוכיחו וחוזר ומוכיחו כדי שלא יהיה (חבירו) יז) רואהו ומתבייש הימנו ושלא יהא (בלבן) [בלבו] יח) עליו [וכדי שיפרש ממנו בשלום] יט) שהתוכחה מביאו לידי שלום וכן אתה מוצא באברהם

מאיר עין ס) שפתא הוא מוזר לענין הראשון כלומר לדברי ת"ק וקאמר שכי דהאי י"א יום מחורב לאו אמרחק הדרך קאי שהרי אינו אלא שלשה ימים אלא אזמן נסיעתן קאי שהיה אחד עשר יום והא דכתיב ויסעו מהר ד' דרך שלשת ימים מרחק הדרך קמל"ן ולא קאמר לן בכמה ימים נסעוהו ומה שהיו לריכין י"א יום לדרך ג' ימים הוא משום טורח הכבודה ובי"א ימים אלו היו נכנסים וכו'. ו) עיין לעיל פיס' א'. ור"י חוזר כמי לדברי הראשונים ופליג את"ק שהרי מא"י עד חורב הם מ' יום אלא כיון שזכו הלכו זה הדרך בג' ימים שהרי הארון נסע לפניהם זה הדרך בג' ימים ואינהו נמי לא הוי להו טורח הליכה אלא ג' ימים והא דקאמר אחד עשר יום היינו עד החנייה שבין מסע למסע ומתוך שקלקלו וכו' ועיין ברשב"ם על התורה. ז) במקרא לא כתוב אלהיך. ח) פי' ר"ה דמשמע עלה מן הים ורש וכ"ל דדעת אבא חנין שאם זכו היו מיד מתחילין לכבוש את הארץ מן הים והלאה. ט) במקרא כתוב אל בני ישראל. י) לפי שמלינו במקרא וחג האסיף בצאת השנה (שמות כ"ג) וקד"א דימות החמה וימות הגשמים ב' שנים מקרי ואע"ג שמלינו במקרא שנקרא תשרי חודש השביעי דכתיב אך בעשור לחודש השביעי הזה וכן בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה איכא למימר דחודש תשרי ומודש ניסן כמנה לכאן ולכאן דניסן נקרא ראשון ונקרא שביעי וכן תשרי נקרא ראשון ונקרא שביעי לפי שעיקר השנה מתחיל בתקופת ניסן ויולא בתקופת תשרי וימות השנה יהיו קפ"ב יום כ"ב שעות ותרמ"ד חלקים בא ולימד כאן שהשנה י"ב חודש שהרי הכתוב מונה עשתי עשר חדש כנ"ל והז"ר והז"א פירשו באופן אחר אבל לכל הפירושים קשה הא ממנין החדשים במבול מוכח שהשנה י"ב חודש. יא) במקרא לא כתוב יום ובילקוט ג' וכי אין אנו יודעין שהשנה י"ב חודש והרי כבר נאמר וכו' יב) במקרא כתוב נצבים בקמץ. יג) עיין סנהדרין י"ב. והברייתא קטיעה ומסרה המסורה ודברי רבי בנאה אינם מובנים ג"כ משום הכי. יד) כל"ל עיין בילקוט ובתוספתא סוטה פי"א ובקידושין ל"ח. ע"ו לפנינו כתוב בגלגל בקלה מזרח יריחו. טו) עיין בקידושין ובתוספתא שם ובמכילתא בשלח פרשת ויסע פ"ו ובילקוט יהושע כ' ע"ו ומת משה בז' באדר ביום שנולד ובחודש שנולד כדמסיק שם והיה בן מאה ועשרים שנה וכי מחשבת לשנה מתקופת תשרי ומתקופת ניסן לתקופת ניסן א"כ ע"כ נולד בשנת חמה דאל"כ יהיה באדר או בן קי"ט או בן קכ"א וא"כ לא מלאו ימיו מיום ליום מעת לעת וע"כ אתה אומר שהשנה י"ב חודש ככ"ל בפי' ברייתא זו ועיין בז"ר ובז"א. יז) כ"ה בכת"י. יח) כ"ה בכת"י ובילקוט. יט) כ"ה בספ"ז ובילקוט ג' ושלא יהו המוכיחין מתווכחין שהתוכחה מביאה לידי שלום ור"ה לא גרס אלא שהתוכחה מביאה לידי שלום ופי' ואי מוכח ליה מקמי הכי דילמא יהא בלבו עליו וליכא שלום וכתב ר"ה וקשיא א"כ בעלה תוכיח את עמיתך ולא מירץ כלום.

שנאמר והוכיח אברהם את אבימלך על אודות [וגו'] (שם כ"א) ומהו אומר ויכרתו ברית שניהם (שם) וכן הוא אומר ביצחק ויאמר אליהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם (שם כ"ו) ואומר וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום (שם) כ) וכן אתה מוצא ביהושע שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה שנאמר אם רע בעיניכם לעבוד ה' בחרו לכם היום את מי תעבודו אם את אלהים אשר עבדו אבותיכם ואם את אלהי הנכר אשר אתם יושבים בארצם [וגו'] ויענו כל העם אל יהושע לא כי ה' נעבוד (יהושע כ"ד) כא) וכן אתה מוצא בשמואל שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה שנאמר הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו [וגו'] ויאמרו לא [וגו'] ויאמר אליהם עד ה' בכם היום [וגו'] ויאמרו עד (שמואל א' י"ב) כב) וכן אתה מוצא בדוד שלא הוכיח (את ישראל) [את שלמה] כג) אלא סמוך למיתה שנאמר ויקרבו ימי דוד למות [וגו'] (מלכים א' ב'):

דבר משה אל כל ישראל וכי לא נתנבא משה אלא עשר דברות כד) מנין לכל הדברות שבתורה הקלות והחמורות הזדונות והשגגות כה) והכללות והפרטות הגופים והדקדוקים ת"ל **ככל אשר צוה ה' אותו אליהם** כו): (סליק פיסקא).

(ג) **אחרי הכותו את סיחון מלך חשבון** א) משל למה הדבר דומה למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר אמרו לו חיילותיו תן לנו (את) גלוסקאות חמות אמר להם אני נותן לכם שוב אמרו לו תן לנו גלוסקאות חמות אמר להם האיפרכוס שלו ב) בשביל שהמלך כשר אם לאו ג) מאין לו רחיים מאין לו תנורים במדבר כך אמר משה [אם] ד) מוכיחני את ישראל תחילה עכשיו יאמרו עלי בשביל שאין בו כח להכניסנו לארץ ולהפיל סיחון [ועוג] לפנינו הוא מוכיחנו הוא לא עשה כן אלא לאחר שנכנסו לארץ והפיל סיחון ועוג לפניהם אחר כך הוכיחם לכך נאמר אחרי הכותו ה):

את סיחון מלך האמורי היושב בחשבון [וגו'] אלו לא היה סיחון קשה ושרוי בחשבון קשה היה שהרי המדינה קשה ואלו לא היתה המדינה קשה וסיחון שרוי בתוכה קשה היה שהמלך קשה עאכ"ו שהמלך קשה והמדינה קשה **ואת עוג מלך הבשן** [**אשר יושב בעשתרות באדרעי**] ואלו לא היה עוג קשה ושרוי בעשתרות קשה היה [שהרי המדינה קשה] ואלו לא היתה מדינה קשה ועוג שרוי בה קשה היתה שהמלך קשה עאכ"ו שהמלך קשה ומדינה קשה:

בעשתרות [וגו'] שהיה קשה בעשתרות **ואדרעי** זה מקום המלכות ו): (סליק פיסקא).

(ד) **בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר** [ר' יהודה אומר] א) אין הואלה אלא התחלה שנאמר הואל נא ולין וייטב לבך (שופטים י"ט) ואומר עתה הואל וברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך (דה"י א' ע"ז) ב) וחכמים אומרים אין הואלה אלא שבועה שנאמר ויואל משה לשבת את האיש (שמות ב') ואומר ויואל שאול את העם לאמר ארור העם אשר יאכל עד הערב ונקמתי מאויבי (שמואל א' י"ד) ג):

באר את התורה הזאת לאמר אמר להם כבר אני סמוך למיתה מי ששמע פסוק

מאיר עין כ) מכל זה מייתי ראיה שהתוכחה מביאה לידי שלום. כא) במקרא כתוב ואם רע וגו' את מי תעבודון וגו' אבותיכם אשר בעבר הנהר ואם את אלהי האמרי אשר וגו' ויאמר העם אל יהושע לא וגו'. כב) במקרא לא כתוב היום. כג) וכ"ה בילקוט וברש"י. כד) שמתחלת הספר עד פ' ראה שני דבורים הדבור הא' מתחיל ה' אלהינו דבר אלינו בחרב ומקיים בפ' ואתחנן ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך כל הימים והדבור הב' מתחיל שם שמע ישראל את החקים וגו' ה' אלהינו כרת עמנו ברית בחרב ומקיים פחדכם ומוראכם יתן ה' אלהיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו בה כאשר דבר לכם ובכל שני הדבורים הוא מזהיר ומלוה על י' הדברות והו"א לא נתנבא משה אלא עשר דברות ור"ה פי' מדכתיב דבר משה משמע דעשרת הדברות אמר להם סמוך למיתתו דדבר משמע עשרת הדברים כדכתיב וידבר אלהים וגו' ע"כ ובילקוט הגי' שלא תאמר וכי לא נתנבא משה וכו' וכן הגיה הז"א וא"כ. כה) כלו' תורת המזידין והשוגגין והז"א כתב לא ידעתי מה ענין זדונות ושגגות לכאן והיה צ"ל להגיה הגזירות שוות וכו' עיי"ש. כו) ועיין ברמ"בן:

(ג) א) במקרא כתוב סיחון מלך האמורי אשר יושב בחשבון ב) כלו' בפעם הב' כשנתן להם אבל בתחילה כשהבטיחן לא אמר להם כלום. ג) כלו' בשביל כך בקשתם לידע אם המלך כשר שהרי אתם יודעים שאין לו רחיים במדבר ובילקוט ג' בשביל שהמלך בשר ודם מעריכין אתם עליו ועיי"ש. ד) כ"ה בילקוט. ה) ועיין ברש"י. ו) עיין ברש"י ורמ"בן:

(ד) א) כ"ה בילקוט ובכת"י בן ז"א. ב) במקרא כתוב ועתה הואלת לברך. עיין ברש"י. ג) לפנינו כתוב אשר יאכל לחם. ועיין נדרים ס"ה. ושבועות ל"ה:

*

אחד וישכחו יבוא וישננו מי שישמע פרשה אחת ושכחה יבוא וישננה [פרק א' וישכחו יבא וישננו הלכה אחת ושכחה יבא] ד) וישמענה לכך נאמר באר (היטב) [וגו'] ה): (סליק פיסקא).

(ה) ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר אמר להם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה אני אומר לכם:

רב לכם שבת בהר הזה שכר הוא לכם ישיבתכם בהר הזה [עשיתם לכם את המשכן עשיתם לכם שולחן עשיתם לכם מנורה דבר אחר הנייה גדולה הוא לכם] א) קבלתם עליכם בו את התורה מניתי עליכם שבעים זקנים ושרי אלפים ושרי מאות ושרי חמישים ושרי עשרות (עשיתם לכם משכן וכלים) ב) הא הנאה גדולה היא לכם ישיבתכם בהר הזה [דבר אחר רע הוא לכם ישיבתכם בהר הזה] ג): (סליק פיסקא).

(ו) פנו וסעו לכם זה דרך ערד וחרמה ובואו אל הר האמורי א) ואל כל שכניו זה עמון ומואב והר שעיר בערבה זה מישור של יער בהר זה הר המלך בשפלה ב) זה שפילות דרום ג) ובנגב ובחוף הים זה אשקלון ועזה וקיסרון ד) ארץ הכנעני זה גבולי כנען שנאמר ויהי גבול הכנעני מצידון [וגו'] עד לשע זו קלרה ה) והלבנון ו) אמר להם כשאתם נכנסים לארץ צריכים אתם להעמיד עליכם מלך ולבנות לכם בית הבחירה ז) ומנין שאין לבנון אלא מלך שנאמר כא אל הלבנון ויקח את צמרת הארז (יחזקאל י"ז) ואומר החוח אשר בלבנון שלח אל הארז אשר בלבנון לאמר תנה לנו את בתך לבני לאשה ותעבור את חית השדה אשר בלבנון ותרמוס את החוח (מלכים ב' י"ד) ח) ואין לבנון אלא בית המקדש שנאמר גלעד אתה לי ראש הלבנון (ירמיה כ"ב) ט) ואומר והלבנון באדיר יפול (ישעיה י') ד"א למה קורים אותו לבנון שהוא מלבין עונותיהם של ישראל שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו (שם א') י):

עד הנהר הגדול נהר פרת שרובו ותוקפו כנגד ארץ ישראל משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך יא) ד"א נהר פרת שמפרה והולך עד שכלה מגריפה לגרפו יב) ד"א נהר פרת שפרה ורבה עד שעוברים אותו בספינות יג) הרי כל הנהרות אומרים לפרת מפני מה אין אתה משמיע קולך כדרך שקולינו הולך למרחוק אמר להם מעשי מוכיחים עלי זורעים עלי זריעה עולה לג' ימים נוטעים בי נטיעה עולה (לג') [לשלשים] יד) ימים הרי הכתוב משבחני עד הנהר הגדול נהר פרת (מלמד) [ומלמד] טו) שפרה ורבה עד שעוברים אותו בספינות: (סליק פיסקא).

(ז) ראה נתתי לפניכם את הארץ אמר להם איני אומר לכם לא מאומד ולא משמועה א) אלא כשם שאתם נכנסים לארץ אין אתם צריכים בלי זיין אלא קובע דיופטין ומחלק ב): (סליק פיסקא).

(ח) אשר נשבע ה' לאבותינו א) שאין ת"ל לאברהם ליצחק וליעקב (כדי אני לענין

מאיר עין ד) כ"ה בילקוט. ה) כצ"ל וכ"ה בילקוט ועיין בז"א:

(ה) א) כן הוא בכת"י ובילקוט. ב) וכן מוחקו בכת"י בן ז"א. ג) כן הוא בכת"י ובילקוט ופי' ר"ה כלומר דרב הוא לכם משמע די הוא לכם דרע הוא לכם שחטאו בעיגלן ועיין אגרי בהעלתך פי' פ"ד ועיין בתרגום יונתן:

(ו) א) לפנינו לא כתיב אל. ב) במקרא כתוב ובשפלה. ג) ובילקוט איתא ובשפלה ובנגב זו שפלת דרום ונראה דכצ"ל ובספ"זו איתא זו שפלת לוד ושפלת דרום. ד) ובילקוט איתא ועזה ועקרון. ה) ובילקוט זו קלדאי ובתרגום יונתן קלדוהי ועיין כל זה בתרגום יונתן. ו) עיין בתרגום יונתן. ז) עיין סנהדרין כ': ח) במקרא כתוב תנה את בתך וגו' ותעבר חית השדה וגו'. ט) כ"ל דזה הפסוק שייך לעיל לראיה דמלכות איקרי לבנון שהרי על בית המלך נאמר כם. י) ועיין לעיל פי' קל"ד ולקמן פי' כ"ח וגיטין כ"ו: ויומא ס"ז. יא) עיין שבועות מ"ז: ובכת"י ג' הדבק לשחוו וישחוון לך ופי' ר"ה כלומר הדבק למחימות ויתחמם לך. יב) כלומר שא"ל לגרוף מים עוד והמגרפה כלה מתוך שמפרה הרבה ועיין בילקוט ובב"ר פט"ז ושם איתא שמפרש והולך עד שכלה במגריפה וכן בכת"י ג' עד שכלה במגריפה ופי' ר"ה כלומר מפריד והולך להשקות את הגנות והפרדסים והשדות עד שכלה מתוך שמגרפין אותן במגריפה אילך ואילך להשקותן. יג) עיין בכורות כ"ה: יד) כ"ה בילקוט וברבה שם. טו) ככ"ל לגרום.

(ז) א) ובילקוט ג' אלא מה שאתם רואים בעיניכם. באו ורשו את הארץ אמר להם כשאתם נכנסים וכו' ונראה שכך היתה גי' רש"י וכ"ה בספ"זו. ב) עיין בתרגום יונתן ובילקוט ור"ה כתב כלומר שני שאין משוין את החלקים ומחלקין די"ו בלשון יון שניים פטרון בלשון לעז שאין:

(ח) א) לפנינו כתיב לאבתיכם.

שבועות אבות הרי כבר נאמר עריה תעור קשתך שבועות מטות אומר סלה (חבקוק ג') ב) ומה ת"ל לאברהם ליצחק וליעקב כדי אברהם בעצמו כדי יצחק בעצמו כדי יעקב בעצמו משל למלך שנתן לעבדו שדה אחת במתנה ולא נתנה לו אלא כמות שהיא עמד העבד והשביחה ואמר מה בידי לא נתנה לי אלא כמות שהיא חזר ונטעה כרם אמר מה בידי לא נתנה לי אלא כמות שהיא כך כשנתן הקב"ה לאברהם אבינו את הארץ לא נתנה לו אלא כמות שהיא שנאמר קום לך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה (בראשית י"ג) ג) עמד אברהם והשביחה שנאמר ויטע אשל בבאר שבע (שם כ"א) עמד יצחק והשביחה שנאמר ויזרע יצחק בשנה ההיא [וגו'] מאה שערים (שם כ"ו) ועמד יעקב והשביחה שנאמר ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו (שם ל"ג):

לתת להם אלו באי הארץ ולזרעם אלו בניהם אחריהם אלו שכבשו דוד וירבעם וכן הוא אומר השיב את גבול ארץ ישראל מלבוא חמת עד נחל מצרים (מלכים ב' י"ד) ד) ד"א לתת להם אלו עולי בבל ולזרעם אלו בניהם אחריהם אלו ימות המשיח ה):

(סליק פיסקא).

(ט) ואומר אליכם בעת ההיא לאמר אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הגבורה אני אומר:

לא אוכל לבדי שאת אתכם [ה' אלהיכם הרבה אתכם] אפשר שלא היה יכול משה לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד להם את המן והגיז להם את השליו ועשה להם נסים וגבורות ולא היה יכול לדונן אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם על גבי דייניכם [שאינו גובה מן הדיינים אלא נפשות] א) וכן שלמה אמר ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך (ואומר) [וגו'] כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה (מלכים א' ג') אפשר שלמה לא היה יכול לדון את ישראל שנאמר בו ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול ויהי שמו בכל הגוים סביב (שם ה') ולא היה יכול לדונן אלא כך אמר להם איני כשאר כל הדיינים מלך ב"ו יושב על בימה שלו דן להריגה ולחניקה ולשריפה ולסקילה ואין בכך כלום (ואם חייב ליטול סלע נוטל שתים ואם חייב ליטול שתים נוטל ג' ואם חייב ליטול דינר נוטל מנה אחה) [אבל אני חייבתי ליטול סלע נוטל שתים שתים נוטל שלש דינר נוטל מנה] ב) אינו כך אלא חייבתי ממון נפשות אתה תובע וכן הוא אומר אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש (משלי כ"ב) ג): (סליק פיסקא).

(י) והנכם היום ככוכבי השמים לרוב [הרי] א) אתם קיימים כיום מכאן אמרו (ג') [שבע] ב) כיתות של צדיקים בגן עדן זו למעלה מזו כת ראשונה אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך (תהלים ק"מ) כת שניה אשרי תבחר ותקרב לשכון חצריך (שם ס"ה) ג) בחרתי הסתופף בבית אלהי מדור באהלי רשע (שם פ"ד) ד) כת שלישי אשרי יושבי ביתך (שם) כת רביעית מי יגור באהליך (שם ט"ו) כת חמישית מי ישכון בהר קדשך (שם) כת ששית מי יעלה בהר ה' (שם כ"ד) כת שביעית מי יקום במקום קדשו (שם) ר' שמעון בן יוחי אומר לשבע שמחות פניהם של צדיקים ראויים ה) לעתיד לבוא לחמה וללבנה לרקיע לכוכבים ולברקים ולשושנים ולמנורת בית המקדש לחמה וללבנה מנין [שנאמר] יפה כלבנה ברה כחמה (שה"ש ו') לרקיע מנין שנאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע (דניאל י"ב) [לכוכבים מנין שנאמר ומצדיקי הרבים ככוכבים] (שם) ו) לברקים מנין שנאמר וכברקים ירוצצו (נחום ב')

מאיר עין ב) וכן מחקו בכת"י בן ז"א ובכת"י פי' ר"ה ליתא בפיסקא זאת אלא זו תוספתא והלא כבר נאמר שבועות מטות וכ"ל דר"ל שהוא תוספת מגליון ובילקוט ג' מה"ל לאברהם ליצחק וליעקב אם לענין שבועות אבות הא כתיב שבועות מטות וגו' אלא מה"ל וכו' ועיין שמות רבה פמ"ד. ג) במקרא כתוב התהלך. ד) במקרא כתוב הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה. ה) ובפס"ז ג' ר' אומר לתת להם אלו עולי המדבר ולזרעם אלו עולי בבל אחריהם אלו ימות המשיח וכ' דכ"ל אבל בילקוט איתא כמו שהוא לפנינו.

(ט) א) כ"ה בפס"ז. ב) כ"ה בכת"י וכעין זה בילקוט עיי"ש ופי' ר"ה כלומר אם חייבתי ליטול סלע שלא נוטל ממני הקב"ה שני סלעים וכו' אינו כן אלא אם חייבתי וכו'. ג) ועיין סנהדרין ז'.

(י) א) כ"ה בכת"י ובילקוט ועיין ברש"י. ב) כ"ה בילקוט. ג) לפנינו כתוב ישכון. ד) הז"א מוחק פסוק זה וכן בילקוט ליתיה. ה) בילקוט ג' דומים. ו) כ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א.

לשישנים מנין שנאמר למנצח על ששנים לבני קרח (תהלים מ״ה) למנורת ב״ה מנין שנאמר ושנים זיתים עליה אחד מימין הגולה ואחד על שמאלה (זכריה ד׳) ז): (סליק פיסקא).

(יא) ה׳ אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים אמרו לו רבינו משה אי איפשי לנו שתברכנו הקב״ה הבטיח את אברהם אבינו אמר והרבתי את זרעך ככוכבי השמים (בראשית כ״ו) א) ושמתי את זרעך כעפר הארץ (שם י״ג) ואתה נותן קצבה לברכותינו משל למלך שהיו לו נכסים הרבה והיה לו בן קטן והיה צריך לצאת למדינת הים אמר אם אני מניח את נכסי ביד בני הוא עומד ומבזבז אותם אלא הריני ממנה אפיטרופא עד שיגדל משהגדיל הבן ההוא אמר לו לאפוטרופא תן לי הכסף וזהב שהניח לי אבא בידך עמד ונתן לו משלו כדי פרנסתו [התחיל אותו בן מיצר אמר לו הרי כל כסף וזהב שהניח לי אבא בידך] ב) אמר לו כל מה שנתתי לך לא נתתי לך אלא משלי אבל מה שהניח לך אביך הרי הוא שמור לך כך אמר להם משה לישראל ה׳ אלהיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים זו משלי יש לכם ויברך אתכם כאשר דבר לכם כחול ימים וכצמחי אדמה וכדגי הים וככוכבי השמים לרוב ג): (סליק פיסקא).

(יב) איכה אשא לבדי אמר להם לא מעצמי אני אומר לכם [אלא מפי הקב״ה] א):

טרחכם מלמד שהיו טורחנים היה אחד מהם רואה שנוצח חברו בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות למחר אני דן מוסיף אני עליכם דיינים לכך נאמר טרחכם ומשאכם וריבכם טרחכם מלמד שהיו טורחנים משאכם מלמד שהיו אפיקורסים ב) הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות ומחשב עליכם מחשבות ק״ו [אם היה] ג) משל בית און כענין שנאמר ואון בן פלת בני ראובן (במדבר ט״ז) בידוע שאשתו יועצתו ד) לכך נאמר ומשאכם (וריבכם) מלמד שהיו אפיקורסים [וריבכם מלמד שהיו רוגנים] (והיו רגזנים ורבכם) היה אחד מוציא סלע בשביל ליטול שתים בשביל ליטול שלשה לכך נאמר וריבכם מלמד שהיו (רוגזים) [רוגנים] ה): (סליק פיסקא).

(יג) הבו לכם אין הבו אלא עצה שנאמר הבו לכם דבר ועצה (שופטים כ׳) א) הבה נתחכמה לו (שמות א׳):

אנשים וכי עלתה על דעתינו נשים ומה ת״ל אנשים ותיקים כסופים ב):

חכמים ונבונים זה ששאל אריוס את ר׳ יוסי אמר לו איזהו חכם אמר לו המקיים תלמודו אתה אומר תלמוד או אינו אלא נבון ג) א״ל הרי כבר נאמר נבונים מה בין נבונים לחכמים חכמים דומים לשולחני עשיר כשמביאים לראות רואה כשאין מביאים יושב ותוהה ד)

מאיר עין ז) ועיין בויקרא רבה פ״ל.

(יא) א) דמבטיח את יצחק מה שנשבע לאברהם ועיין בילקוט. ב) כ״ה בילקוט. ג) עיין ספרי במדבר סי׳ מ״ד ועיין ברבה;

(יב) א) כ״ה בספ״ו וכן הגיה בכת״י לבן ז״א ועיין ברש״י. ב) עיין סנהדרין ל״ט: ג) כ״ה בילקוט ובכת״י בן ז״א ג׳ אם היו ולא נראה. ד) כלו׳ יפה לנו שאינו משל בית און דאילו היה משל בית און בידוע שאשתו יועצתו ולגלוג הוא עליו לפי שאשת און עיכבה את בעלה ממחלוקתו של קרח עיין סנהדרין ק״י. אמר מאיר איש שלום מצינו הרבה באגדה ובמדרשים שהנשים נטו יותר אחרי מצות ה׳ אל משה מהאנשים וכבר אמרו שהקדים הדבור אל הנשים שכן דרשו במכילתא ס׳ בחדש השלישי פ״ב כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים ותגיד לבני ישראל אלו האנשים ומצינו בעגל שאמרו הנשים חו שנכפור בהקב״ה שעשה לנו כל הנסים ולא רצו ליתן הנזמים (תנחומא פ׳ כי תשא) אבל בנדבת המשכן הביאו כל תכשיטיהן את נזם וטבעת וכומז והמראות וכל אשה חכמת לב טוותה בידיה ויביאו את המטוה ולא מצינו בכל התורה שהוזכרו הנשים לגנאי אלא לשבח וכבר אמרו בתנחומא פ׳ פנחס אותו הדור הנשים היו גודרות מה שהאנשים פורצין ואמרו שלא נגזרה גזרת במדבר הזה יתמו על הנשים (בתנחומא שם) שהנשים חיבבו את הארץ עד שאמרו שלא נגאלו ישראל אלא בזכות נשים צדקניות ולפי שחיבבו הנשים את דברי משה והלכו אחרי מצותיו ליגלגו עליו רשעי הדור וקינטרו אותו כמו שדרשו בסנהדרין שם על והביטו אחרי משה ועל ויקנאו למשה במחנה וזהו כוונת דרשתם ז״ל שם. ה) הגהתי עפ״י הילקוט ורש״י ועיין בילקוט ובכת״י ג׳ שהיו דיינין ופי׳ ר״ה היינו בעלי דינין ובעלי מחלוקת:

(יג) א) לפנינו כתוב ועצה. ב) עיין ספרי במדבר פי׳ ל״ב ופי׳ הז״ר כסופים המודים ור״א פי׳ נקיים כבסף נבחר כדכתיב כסף נבחר לשון צדיק ואית דמפרשי כסופין דהוו בקיאין בדקדוק החשבון דבלשון יון קורין לחשבון כפוסוס ע״כ וכ״ה בגליון הילקוט ועיין ברש״י. ג) כלומר אתה אומר שזה הלומד מאחרים אקרי חכם או אינו אלא זה שמבין מעצמו שאתה קורא אותו נבון ומהדר ליה הרי הכתוב אומר שיהיו חכמים ונבונים וע״כ היינו שלמדו מאחרים ואח״כ מבינים מעצמם. ד) פי׳ ר״ה היינו חרד כדגרסינן בנדרים בשאן אותן נודרין היינו בשאן חרדין ומתרגמינן ויחרד יצחק חרדה ותוה יצחק תווהא:

נבון דומה לשולחני תגר כשאין מביאים לו לראות מביא משלו ורואה ה):

וידועים לשבטיכם שיהיו ידועים לכם הרי שמתעטף בטליתו ובא וישב לפני איני יודע מאיזה מקום הוא ומאיזה שבט הוא אבל אתם מכירים אותו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם שיהיו ידועים לכם ו) רבן שמעון בן גמליאל אומר [אין] ז) כל ישיבה וישיבה יושבת עד שיהיו הבריות מרננות אחריו ח) ואומרים מה ראה איש פלוני לישב ומה ראה איש פלוני שלא לישב לכך נאמר וידועים לשבטיכם שיהיו ידועים לכם:

ואשימם בראשיכם יכול אם מניתם אתם אותם הם ממונים ואם לאו אינן ממונים ת"ל ואשימם בראשיכם אם אני ממנה אותם הרי הם ממונים ואם לאו אינם ממנים יכול אם גדלתם אותם הרי הם גדולים ואם לאו אינן גדולים ת"ל בראשיכם ד"א ואשימם בראשיכם אם שמרתם את דבריכם ט) הרי ראשיכם שמורים ואם לא (שמרתם את עצמיכם י) אין ראשיכם שמורים [דבר אחר] יא) מלמד שאשמותיהם של ישראל תלויים בראשי דייניהם וכן הוא אומר בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני [וגו'] יב): (סליק פיסקא).

(יד) ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות היה לכם לומר רבינו משה ממי נאה ללמוד תורה ממך או מתלמידך או מתלמידי תלמידך ולא ממך שנצטערת עליהם כענין שנאמר ויהי שם עם ה' מ' יום ומ' לילה [וגו'] (שמות ל"ד) אלא יודע אני מה שתחת עקבי רגליכם הייתם אומרים עכשיו הוא ממנה עלינו דיינים שהם מינים אלף חסר פרוטרוט א) אם אינו שומע אנו מביאים לו דורון והוא נושא לנו פנים בדין לכך נאמר ותענו אותי [וגו'] כשהייתי מתעצל הייתם אומרים יעשה מהרה ב): (סליק פיסקא).

(טו) ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים (ולאו את נפטיכם) משכתים בדברים אמרתי להם אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב בני אדם שנקראו אחים וריעים חבל נחלתו צאן מרעיתו וכל לשון חיבה א):

אנשים חכמים וידועים זה אחד משבע מדות שאמר לו יתרו למשה הלך ולא מצא אלא שלשה אנשים חכמים וידועים ב):

מאיר עין ה) כלומר חכם דומה לשולחני עשיר שחרד אם אין מביאים לו אף זה הוא עשיר בחכמה וחרד בדבר שלא שמע לפי שאינו מבין מעצמו דבר מתוך דבר ונבון דומה לתגר אף שהוא עני הוא מחזר ומביא ועיין ברש"י ובילקוט הגי' להפך עיי"ש וגי' ר"ה כגי' הילקוט ותמוה ר"ה מהא דעירובין ק'; עיי"ש. ועיין בת"י. ו עיין ספרי בהעלותך פי' צ"ב ועיין בתרגום יונתן. ז) כ"ה בילקוט ועיין ספרי שם. ח) אחריו של כל א' וא' מבני הישיבה מפי' ר"ה. ט כן הוא מנוקד בכת"י ר"ה ובכת"י בן ז"א ופי' ר"ה אם שמרתם מנהיגכם דהיינו פרנסי הדור. י) וכן בילקוט ליתא וכן מוחקו הז"א. יא) כצ"ל לג'. יב) ועיין ברש"י וברבה.

(יד) א) כתב ר"ה אית דמפרשי דכתיב בספרים שהם מונים וכו' דהיינו דיינים שאין בקיאין בחשבון בין אלף לאלף חסר פרוטרוט ואנו מעיין אותן בחשבון ולא סליקא דעתן דא"ה מאי אם אין אני בני והכי אבעיא ליה למתני שהן מניין שבעת רבוא ושבע אלפים חסר פרוטרוט וה"ג בסוף פ"ק דסנהדרין וכו' והוא גירסת הילק' עכשיו הוא ממנה עלינו דיינים שמונים אלף חסר אלף פרוטרוט אם אינו בני הרי הוא בן בני ואם אינו בן בני אנו מביאין דורון וכו' וכ' שכך היתה גי' רש"י ועיין סנהדרין י"ח. ובירושלמי סנהדרין פ"א ה"ד. ב) עיין ברש"י:

(טו) א) עיין ספרי בהעלותך פי' צ"ב ועיין בת"י. בכת"י ר"ה ג' שנקראו אחים ורעים כרם נחלה צאן מרעיתי וכו' וכל לשון חבה מפרש להו בהגדת שה"ש דע' שמות נקראו ישראל בכור נער בן יחיד כלה וכו' כדאיתא התם ע"כ. ב) נ"ל דדעת בעל המאמר מכח סתירת הכתובים שבפרשה עם פ' יתרו דבאמת ז' מדות מנה יתרו אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שנאי בצע חכמים נבונים וידועים ואנשי חיל הוא דבר הנאמר בכלל ובפרט שהוא כולל כל המדות כמו אשת חיל מי ימצא וכן הוא בפרט לעושר וגבורה וכן איש ואנשים הוא נאמר בכלל ובפרט (עיין ספרי בהעלותך מה שדרשו על שבעים איש) ואמר יתרו שהעם יבחרו להם אנשים דהיינו אנשי חיל בעושר וגבורה וחכמים ונבונים וידועים ומשה יחזה במחזה הנבואה כדעת ר' יהושע או במחזית מלכים כדעת ר"א המודעי (במכילתא פ' יתרו) מאותן שבחרו העם אנשי אמת ויראי אלהים ושונאי בצע שאלו המדות הם מדברים המסורים ללב והאדם יראה לעינים אלא שבפ' יתרו מספר לנו הכתוב מה שאמר יתרו למשה שיבחר הוא והזכיר אנשי חיל בדרך כלל שיהיו בהם השלש מדות שמזכיר אחר כך ממה שלא ידעם אחר כי אם משה ומספר שם ויבחר משה אנשי חיל בדרך כלל כולל כל המדות אבל בפרשה הוא מספר והולך מבחירת העם שהעם לקח משה את אשר מלאם ראוים להתמנות והם היו בעלי המדות שהוזכרו פה אנשי חיל הנאמר בפרט דהיינו אנשים בעלי עושר וגבורה וחכמים וידועים אבל נבונים לא מצא וא"כ מז' מדות שמנה יתרו מספרה אחת דהיינו הבינה שלא מצא משה בין בחורי העם אלא ג' מדות ומאותן בעלי הג' מדות בחר בעלי ג' מדות הנסתרות המסורין ללב כנ"ל בפי' זה המאמר והמפרשים כדחקו ור"ה הניחו בקושיא ועיין ברבה שנראה כדברי ועי"ע עירובין ק':

[ואתן אותם ראשים עליכם] ג) שיהיו מכובדים עליכם ראשיכם במקח ראשיכם במכר ראשיכם במשא ובמתן ראשיכם בכניסה ויציאה נכנס ראשון ויוצא אחרון לכך נאמר ואתן אותם ראשים עליכם שיהיו מכובדים עליכם:

שרי אלפים שאם היו (אלא) [אלף] תשע מאות ותשעים ותשעה חסר אחד נתפש שר [אלף שרי מאות שאם היו מאה ותשעים ותשעה חסר אחד נתפש שר מאה] (משרי מאות) ד) וכמו כן שרי חמשים ושרי עשרות:

ושוטרים אלו [הלוים] ה) המכים ברצועה כענין שנאמר ושוטרי הלוים לפניכם (דה"י ב' י"ט) ו) ואומר והלוים מחשים לכל העם (נחמיה ח') ז): (סליק פיסקא).

(טז) ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק אמרתי להם הוו מתונים בדין שאם בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני ושניתיו ושלשתיו אלא הוו מתונים בדין וכך היו כנסת הגדולה אומרים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה א):

בעת ההיא לאמר לישעבר הייתם עומדים ברשות עצמיכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור מעשה ברבי יוחנן בן נורי ורבי אלעזר בן חסמא ב) (שהושיבו) [ישהושיבן] רבן גמליאל בישיבה ולא הרגישו בהם התלמידים לעת ערב הלכו וישבו אצל התלמידים כך היתה מדתו של רבן גמליאל כשהוא נכנס ואומר שאלו בידוע שאין שם קנתור כשהיה נכנס ולא היה אומר שאלו בידוע שיש שם קנתור נכנס ומצא את ר' יוחנן בן נורי ואת רבי אלעזר בן חסמא שישבו להם אצל התלמידים אמר להם רבי יוחנן בן נורי ורבי אלעזר בן חסמא ג) הודעתם לצבור שאתם ד) מבקשים לעשות שררות על הצבור לשעבר הייתם ברשות עצמיכם מכאן ואילך הרי אתם עבדים ומשועבדים לצבור ה):

שמוע בין אחיכם כך היה מדתו של ר' ישמעאל כשהיו שנים באים אצלו לדון אחד עובד כוכבים ומזלות ואחד ישראל [אם יכול לזכות את ישראל בדיני ישראל מזכה את ישראל אם בדיני אומות העולם היה מזכה את ישראל אמר מה איכפת לי לא כך אמרה תורה שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק ו) רשב"ג אומר אין צריך] ז) אם בא לדון בדיני ישראל היה דן בדיני ישראל ואם בדיני אומות העולם היה דן בדיני אומות העולם ח):

ושפטתם צדק צדיק בצדקו תובע ומביא ראיות [משל] זה עוטף בטליתו (זה אומר שלי הוא) וזה אומר שלי היא זה חורש בפרתו וזה אומר שלי היא זה יושב בתוך ביתו וזה אומר שלי הוא זה מחזיק בשדהו וזה אומר שלי היא לכך נאמר ושפטתם צדק צדיק בצדקו תובע ומביא ראיות ט):

בין איש להוציא את הקטן מכאן אמרו אין דנים יתומים י) בין איש ובין אחיו ובין גרו אין לי אלא בין איש (לאחיו) [לאיש] יא) בין אשה לאיש בין אומה למשפחה בין משפחה לחבירתה מנין ת"ל בין איש ובין אחיו מכל מקום:

ובין גרו זה שאוגר עליו דברים אמר לו חרשת בתוך שלי והוא אומר לא חרשתי הוא אומר המית שורך את עבדי יב) והיא אומר לא המית לכך נאמר בין גרו שאוגר עליו דברים יג) ד"א ובין גרו זה שכנו ד"א ובין גרו זה שושבינו ד"א ובין גרו זה חותנו יד):

(סליק פיסקא).

(יז) לא תכירו פנים במשפט זה הממונה להושיב דיינים שמא תאמר איש פלוני נאה אושיבנו דיין איש פלוני גבור אושיבנו דיין איש פלוני קרובי אושיבנו דיין איש פלוני

מאיר עין ג) כצ"ל וכ"ה בפס"ז. ד) כ"ה בילקוט וכך היתה ג' ר"ה שפירש להכי כתיב שרי אלפים ולא כתיב שרי אלף שאם היו אלף ותתקצ"ט כיון דהוו אלף חסר א' לא הוה ממני עלייהו שר אלא ההוא דהוה שר באותו אלף הוה נמי שר עלייהו וה"נ בשרי מאות וכו' והז"א לא הגיה כלום אבל בפס"ז ג' שאם היו תתקצ"ט היה אחד נתפש בעדן שר אלף וכן כולם. ה) כ"נ בפס"ז עיין לקמן פי' קמ"ד. ו) לפניכו כתוב ושטרים. ז) עיין יבמות פ"ו:

(טז) א) אבות פ"א ועיין באדר"נ פ"א ובסנהדרין ז': ב) עיין הוריות י'. ושם איתא ר' יוחנן בן גודגדה ור' אלעזר חסמא ועיין בויקרא רבה פכ"ג. ג) בילקוט ליתא למלת ר'. ד) בכת"י בן ז"א ג' שאין אתם מבקשים ה) עיין הוריות שם: ו) וכבר חלק עליו ר"א בב"ק קי"ג. ז) כלומר אין רשאי לעשות כך ז"ר. ח) הגהתי עפ"י הכת"י והילקוט ועיין בירושלמי ב"ק פ"ד ה"ג. ט) הגהתי עפ"י הילקוט. י) עיין ערכין כ"ב. יא) כ"ה בכת"י ובילקוט ג' אין לי אלא בין איש לאחיו בין איש לאשה ובין אשה לאיש וכו'. יב) ובילקוט ג' את שורי ועיין בז"ר. יג) עיין בתרגום יונתן. יד) ובילקוט ג' חותנו. עיין ברש"י בסנהדרין ז':

הלווני ממון אושיבנו דיין איש פלוני יודע בכל לשון אושיבנו דיין נמצא מזכה את החייב ומחייב את הזכאי לא מפני שהוא רשע (ולא) [אלא] א) מפני שאינו יודע מעלה עליו כאלו הכיר פנים בדין ב):

כקטן כגדול תשמעון שמא תאמר הואיל וזה עני וזה עשיר וזה (מלוה) [מצווה] ג) לפרנסו אזכנו ונמצא מתפרנס בנקיות ת"ל כקטן כגדול תשמעון ד"א כקטן כגדול תשמעון שמא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו ולכשיצא הוץ אומר (ליתן) [לו תן] ד) לו שאתה חייב לו ת"ל כקטן כגדול תשמעון ה):

לא תגורו מפני איש שאם באים שנים לדין לפניך עד שלא תשמע את דבריהם אתה רשאי לשתוק [משתשמע דבריהם אי אתה רשאי לשתוק] ו) משיתגלה לך הדין אי אתה רשאי לשתוק שמעת את הדין ואין אתה יודע להיכן לזכות הזכאי ולחייב את החייב אתה רשאי לישתוק ז) שנאמר ואלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש לרעהו אמת ומשפט שלום [שפטו בשעריכם (זכריה ח') ח) איזהו שלום] ט) שיש בו משפט אמת הוי אומר זה ביצוע רבן שמעון בן גמליאל אומר המעלה את הקטן למקום גדול וגדול למקום קטן זהו ביצוע וחכמים אומרים כל המבצע הרי זה מנאץ שנאמר ובוצע ברך נאץ ה' (תהלים י') נמצא זה משבח את הדיינים (ומנאץ) [וזה מנאץ] י) את יוצרו ד"א לא תגורו מפני איש [כי המשפט לאלהים הוא] שמא תאמר מתירא אני מפני איש פלוני שמא יהרוג את בני או שמא ידליק את גדישי או שמא יקצוץ את נטיעותי ת"ל לא תגורו מפני איש וכן ביהושפט הוא אומר ויאמר לשופטים ראו מה אתם עשיתם כי לא לאדם תשפטו כי אם ליי' (דה"י ב' י"ט) יא) (כי המשפט לאלהים הוא):

והדבר אשר יקשה מכם [וגו'] אמר לו הקב"ה למשה אתה דן דין קשה חייך שאני מודיעך שאין אתה דן דין קשה שאני מביא עליך דין קשה שתלמיד תלמידך יכול לשמוע ואין אתה יכול לשומעו ואיזה זה דינו של בנות צלפחד וכן הוא אומר ויקרב משה את משפטן לפני יי' (במדבר כ"ז) יב) וכן הוא אומר ויגש שאול אל שמואל בתוך השער ויאמר שאול איזה בית הרואה ויען שמואל אל שאול ויאמר אנכי הרואה (שמואל א' ט') יג) אמר לו הקב"ה אתה רואה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה ואימתי הודיע לו בשעה שאמר לו מלא קרנך שמן ולך ואשלחך אל ישי בית הלחמי כי ראיתי בבניו לי מלך (שם ט"ז) יד) מהו אומר ויהי בבואם וירא אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו (שם) טו) א"ל הקב"ה לא אמרת שאני הרואה א"ל הקב"ה אל תביט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו [וגו'] כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב (שם) טז): (סליק פיסקא).

(יח) ואצוה אתכם בעת ההיא לאמר את כל הדברים אשר תעשו א) אלו עשרה הדברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות ב):

ונסע מחורב ונלך את המדבר הגדול והנורא ההוא ג) בני אדם שראו נחשים כקורות ועקרבים כקשתות סרוחים ומושלכים לפניהם עליהם הוא אומר את כל המדבר הגדול והנורא ההוא והלא כבר נאמר דברים ק"ו ומה דברים שהן חמורים ד) כבשתים לפניהם דברים שאינן חמורים עאכ"ו לכך נאמר ונסע מחורב [וגו'] ה): (סליק פיסקא).

(יט) ואומר אליכם אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה אני אומר לכם:

באתם עד הר האמורי אשר יי' אלהינו נותן לנו משל למלך שמסר את בנו לפידגוג אחד והיה מחזירו ומראה אותו ואומר לו כל הגפנים הללו שלך הם וכל הכרמים

מאיר עין (יז) א) וכ"ה בילקוט. ב) עיין ברש"י ועיין לקמן פ' קמ"ד. ג) כ"ה בילקוט. ד) כ"ה בילקוט וברש"י. ה) בת"כ פ' קדושים. ו) כ"ה בילקוט כלומר אתה זקוק להם ואי אתה יכול לסלקם ממך ועיין סנהדרין ו': ובתוספתא שם פ"א ובירושלמי שם פ"א ה"א. ז) פי' לשתוק מן הדין ולבצוע ולעשות פשרה. ח) לפנינו כתוב איש את רעהו. ט) כ"ה בילקוט. י) כ"ה בכת"י ובילקוט ועיין כל זה בבבלי וירושלמי ותוספתא שם. יא) במקרא כתוב מה אתם עושים וגו' כי לה'. יב) עיין ספרי במדבר פי' קל"ג וסנהדרין ח'. יג) לפנינו כתוב ויגש שאול את שמואל וגו' ויאמר הגידה נא לי איזה וגו ויען שמואל את שאול וגו'. יד) במקרא כתוב אשלחך. טו) במקרא כתוב את אליאב. טז) ובילקוט ג' א"ל הקב"ה אמרת שאני רואה אל תבט וכו':

(יח) א) במקרא לא כתוב לאמר. ב) כולהו מיפרשן בפ' אחד דיני ממונות בסנהדרין ל"ב. ושם: ועיין בירושלמי שם ה"ז ועיין בתרגום יונתן. ג) במקרא כתוב את כל המדבר. ד) וכ"ה בילקוט ובכת"י ג' המורין ופי' כ"ה מוחלפין מאחר הבריות כדכתיב ואם המר ימיר. ה) ועיין בתרגום יונתן:

וכל הזיתים הללו שלך הם מישיגע להראותם א"ל כל מה שאתה רואה שלך הוא כך ישראל בזמן שהיו במדבר ארבעים שנה היה משה אומר להם כי י"י אלהיך מביא־ אל ארץ טובה ורחבה ארץ נחלי מים עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר (דברים ח') א) כיון שבאו לארץ אומר להם באתם אל הר האמורי אשר ה' אלהיך נותן לך ב) ואם תאמרו ועדין לא הגיע זמן ראה נתן לך ה' אלהיך את הארץ ג) (אני) [איני] אומר לא מאומד ולא משמועה אלא מה שאתם רואים בעיניכם עלה רש מיד כאשר דבר י"י אלהי אבותיך לך:

(סליק פיסקא).

(כ) ותקרבון אלי כולכם בערבוביא ולהלן הוא אומר ותקרבין אלי כל ראשי שבטיכם (דברים ה') ילדים מכבדים את הזקנים זקנים מכבדים את הראשים וכאן הוא אומר ותקרבון אלי כולכם ותאמרו בערבוביא ילדים דוחפים את הזקנים זקנים דוחפים את הראשים א):

ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ א"ר שמעון עלובים בני אדם שכך בקשו להם מרגלים א"ל אם כשהייתם בארץ ערבה ושיחה לא בקשתם לכם מרגלים עכשיו שאתם נכנסתם לארץ טובה ורחבה ארץ זבת חלב ודבש בקשתם לכם מרגלים ב):

וישיבו אותנו דבר באיזה לשון הם מדברים:

את הדרך אשר נעלה בה אין לך דרך שאין בה עקמימיות ואין לך דרך שאין בה (מקומות) [כמנות] ג) ואין לך דרך שאין בה פרשות ד):

ואת הערים אשר נבוא אליהן לידע באיזה דרך אנו באים עליהם: (סליק פיסקא) ה).

(כא) וייטב בעיני הדבר ולא בעיני הקב"ה ואם בעיניו היה טוב למה נכתב על דברי תוכחות משל לאדם שאמר לחבירו מכור לי חמורך זה א"ל הן נותן אתה לי לנסיון א"ל הן בוא אתה ואני אראך כמה הוא נושא בהר וכמה הוא נושא בבקעה כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר (לא) [מרמה שאין זה מעכב אלא] א) בשביל לשאת מעותיו לכך נאמר וייטב בעיני הדבר:

ואקח מכם שנים עשר אנשים מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם ב):

איש אחד לשבט מה אני צריך לומר ואקח מכם י"ב אנשים מגיד הכתוב שלא היה שבט לוי עמהם: (סליק פיסקא).

(כב) ויפנו ויעלו ההרה ויבואו מגיד הכתוב שדרך מרגלים לעלות בהר וכן רחב אמרה לשלוחי יהושע ההרה לכו פן יפגעו בכם הרודפים [ונחבתם שמה שלשת ימים עד שב הרדפים] (יהושע ב') מלמד ששרתה עליה רוח הקודש [שאלו לא שרתה עליה רוח הקודש] א) מנין היתה יודעת שעתידים לחזור לאחר שלשה ימים אלא מלמד ששרתה עליה רוח הקודש:

ויבואו עד נחל אשכול מלמד שנקרא ע"ש סופו כיוצא בו אתה אומר ויבוא עד הר האלהים חורבה (שמות ג') ב) מגיד שנקרא ע"ש סופו ג):

וירגלו אותה מלמד שהלכו בה ארבעה (אוונים) [אומנים] ד) שתי וערב: (סליק פיסקא).

(כג) ויקחו בידם מפרי הארץ א"ר שמעון עלובים בני אדם שכך נטלו בידם כאדם שנוטל באיסר תאנים באיסר ענבים כך נטלו בידם:

ויורידו אלינו מגיד הכתוב שא"י גבוה מכל הארצות כענין שנאמר עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה (במדבר י"ג) ואימר ויעלו ויתורו את הארץ (שם) ואומר ויעלו ממצרים ויבואו ארצה כנען (בראשית מ"ה) א):

מאיר עין (יט) א) במקרא לא כתוב ורחבה. ב) במקרא כתוב באתם עד הר האמרי אשר ה' אלהינו נתן לנו ועיין בתרגום יונתן. ג) במקרא כתוב נתן ה' אלהיך לפניך וגו':

(כ) א) ובילקוט מסיים נמלאת אומר שתי קריבות הם וכו' והוא בספרי במדבר סי' קל"ו. ב) עיין בילקוט ובספרי במדבר סי' פ"ב. ופי' עלובים אלופים כמו עלובה כלה שזינתה בקרב חופתה דהיינו אלופה מפי' ר"ה. ג) כ"ה בכת"י ובילקוט ופי' ר"ה דהיינו מלודין. ד) כמו פרשת דרכים ז"ר. ה) בכת"י לא סליק הפיסקא עד לכאן:

(כא) א) כ"ה בכת"י כלו' דומה שאין זה מעכב ליתן את החמור אלא בשביל ליקח מעותיו דהיינו דמי החמור מפי' ר"ה ובכת"י בן ז"א ב' אמר אין זה מבקש אלא וכו' והז"א הגיה אמר לו בשביל ועיין ברש"י ובילקוט. ב) לשון סולת כי היכי דסולת מובחר שבקמח הכי נמי היו מובחרין מפי' ר"ה:

(כב) א) כ"ה בילקוט. ב) לפנינו כתוב אל הר. ג) עיין כתובות י': ד) כ"א בכת"י ובילקוט וברש"י:

(כג) א) לפנינו כתוב ארץ כנען:

וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה׳ אלהינו נותן לנו וכי לטובתה אמרו והלא לא אמרו אלא לרעתה מי אמר טובתה יהושע וכלב אעפ״כ ולא אביתם לעלות ותמרו את פי ה׳ אלהיכם: (סליק פיסקא).

(כד) ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת [וגו׳] מלמד שהיו יושבים בתוך משכנותיהם ואומרים דברים כמתלהמים ומתרגנים כמתלהמים שנאמר דברי נרגן כמתלהמים (משלי כ״ו) אבל סכין ירדה מן השמים ובקעה את כריסן שנאמר והם ירדו חדרי בטן (שם א) ד״א ותרגנו באהליכם מלמד שהיו יושבים בתוך משכנותיהם ובוכים (כמתלהמים) [כמת להם] ב) ונוטלים את בניהם ואומרים להם אי לכם דווים אי לכם סגופים למחר יהיו הורגים מהם ושובין מהם ומעמידים אותם בקלון ג):

בשנאת ה׳ אותנו אפשר שהקב״ה שונא את ישראל והרי כבר נאמר אהבתי אתכם אמר ה׳ (מלאכי א׳) אלא הם שונאים את הקב״ה משל הדיוט הוא מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך:

לתת אותנו ביד האמורי להשמדנו כענין שנאמר וישמעו הכנעני וכל יושבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמינו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול (יהושע ז׳): (סליק פיסקא).

(כה) אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבינו לאמר אמרו לו משה רבינו אלו מבני אדם אחרים היינו שומעים דברים הללו לא היינו מאמינים אלא מבני אדם שבנינו בניהם ובנותינו בנותיהם: עם גדול מלמד שהיו גבוהים בקומה ורב א) מלמד שהיו מרובים באוכלוסיהם:

ערים גדולות ובצורות בשמים רשב״ג אומר דברה תורה בלשון הבאי שנאמר שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן (דברים ט׳) ב) אבל מה שאמר הקב״ה לאברהם אבינו והרבתי את זרעך ככוכבי השמים (בראשית כ״ו) ג) ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל למנות את עפר הארץ וגם זרעך ימנה (שם י״ג) ד) אינו דבר הבאי ה):

וגם ענקים ראינו שם ו) מלמד שראו שם ענקים על גבי ענקים כענין שנאמר לכן ענקתמו גאוה (תהלים ע״ג) ז):

ואומר אליכם א״ל לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב״ה אני אומר לכם לא תערצון ולא תיראון מהם מפני מה כי אני ה׳ אלהיכם ההולך לפניכם אמר להם מי עשה לכם נסים במצרים וכל הנסים האלו עתיד לעשות לכם (נסים) כשאתם נכנסים לארץ ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם אם אין אתם מאמינים להבא האמינו לשעבר: (סליק סידרא).

פרשת ואתחנן

(כו) ואתחנן אל ה׳ בעת ההיא לאמר זה שאמר הכתוב תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות (משלי י״ח) ב׳ פרנסים טובים עמדו להם לישראל משה ודוד מלך ישראל משה אמר להקב״ה רבש״ע עבירה עברתי תכתב אחרי שלא יהיו הבריות אומרות דומה שזייף משה בתורה או שאמר דבר שלא נצטווה משל למלך שגזר ואמר על מי שיאכל פגי שביעית יהיו מחזירים אותו (בעקיפים) [בקומפון] א) הלכה אשה אחת בת טובים ליקטה ואכלה פגי שביעית והיו מחזירים אותה (בעקיפים) [בקומפון] אמרה לו בבקשה ממך המלך הודיע סורחני שלא יהיו בני המלך

מאיר עין (כד) א) עיין ספרי בהעלתך פי׳ פ״ה. ב) כ״ה בכת״י וילקוט ודרש כמתלהמים בנוטריקון. ג) ובילקוט ג׳ למחר יהיו לוכדין אתכם על הבלות ונוטלין את בנותיהן ואומרין להן אוי לכן דוויות אוי לכן סגופות למחר יהיו הורגין אתכם ושובין אתכם ומעמידים אתכם בקלון וכ״ה בפס״ז ופי׳ ר״ה בקלון היינו במקום הזנות ועיין בתרגום יונתן:

(כה) א) לפנינו כתוב ורם ועיין בתרגומים ובילקוט ובפס״ז איתא ורב. ב) דאי אפשר שיעברו היום מפי׳ ר״ה. ג) עיין לעיל פי׳ י״א. ד) במקרא כתוב אם יוכל איש וגו׳ גם וגו׳. ה) עיין חולין ל׳: ו) במקרא כתוב בני ענקים. ז) מדלא כתיב בני ענק דרש ובפס״ז איתא ענקים שהיו מעונקין בגאוה כענין שנאמר לכן ענקתמו גאוה ובז״ר ובז״א כדתקו:

(כו) א) כ״ה בכת״י וילקוט וכ״ה בר״ה עיי״ש ופי׳ ר״ה בל׳ יון איפודרומון שכל העם מתכנסין שם.

*

אומרים דומה שנמצא בה דבר ניאוף או שנמצא בה דבר כישוף כשהם רואים פני שביעית תלוים בצואר יודעים שבשביל כך אני מחזרת כך אמר משה לפני הקב"ה עבירה שעברתי תכתב אחרי אמר לו הקב"ה הריני כותבה שלא היתה אלא על המים שנאמר על אשר מריתם פי במי מריבה במדבר סין במריבת העדה (במדבר כ"ז) ב) ר' שמעון אומר משל למלך שמהלך ובנו עמו בדרך ומהלכים בקרוניא עד שהגיע למקום צר ונהפכה קרון שלו על בנו נסמת עינו נקטעה רגלו נשברה ידו כשהיה מגיע לאיתו מקום מזכיר ג' פעמים או ב' ואומר כאן ניזוק בני נסמת עינו נקטעה רגלו נשברה ידו אף כך המקום מזכיר ג' פעמים מי מריבה מי מריבה מי מריבה לומר [כך הרגתי את מרים] ג) כך הרגתי את אהרן כך הרגתי את משה וכן הוא אומר נשמטו בידי סלע שופטיהם (תהלים קמ"א) דוד המלך אמר לפני הקב"ה עבירה שעברתי לפניך לא תכתב אחרי אמר לו המקום לא שוה לך כלום שיהו הבריות אומרות בשביל שאהבו מחל לו משל לאחד שלוה מן המלך אלף כורים חטה בשנה ד) היו הכל אומרים אפשר שזה יכול לעמוד באלף כורים אלו אלא מישבנו המלך וכתב לו (אפוכי) [אפוכי] ה) פעם אחת שיגר ולא שייר לו כלום נכנס המלך לביתו ונטל בניו ובנותיו והעמידן על אבן המכר באותה שעה ידעו שאין בידו כלום אף כל פורעניות שהיו באות על דוד היו מיכפלות שנאמר ואת הכבשה ישלם ארבעתים (שמואל ב' י"ב) ו) ר' חנניה אומר ארבעתים י"ו אף נתן הנביא בא והוכיחו על אותו מעשה שעשה דוד אמר חטאתי לה' (שם) ונתן אמר לו גם ה' העביר חטאתך לא תמות (שם) ואומר לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי (תהלים נ"א) שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל משה ודוד מלך ישראל והיו יכולים לתלות את העבירות ז) במעשיהם הטובים ולא בקשו מן המקום שיתן להם אלא חנם זה הדבר ק"ו ומה אלו שיכולים לתלות את העבירה במעשיהם הטובים ולא ביקשו מן המקום שיתן להם אלא חנם מי שאינו אחד מאלף אלפי אלפים ורבי רבבות מתלמידיהם עאכ"ו שלא יבקש מלפני המקום שיתן לו אלא חנם ח) ד"א ואתחנן אל ה' י' לשונות נקראת תפלה ט) זעקה שועה נאקה צרה רנה ופגיעה נפול ופלול עתירה עמידה חילול חנון זעקה במצרים שנאמר ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו (שמות ב') שועה מנין שנאמר ותעל שועתם (שם) נאקה מנין וישמע אלהים את נאקתם (שם) צרה מנין בצר לי אקרא ה' (תהלים י"ח) רנה מנין שנאמר ואתה אל תשא בעדם רנה (ירמיה ז') פגיעה מנין ואל תפגע בי (שם) נפול מנין שנאמר ואתנפל לפני ה' כראשונה (דברים ט') פלול מנין ואתפלל אל ה' (שם) עתירה מנין שנאמר ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו (בראשית כ"ה) עמידה מנין ויעמד פנחס ויפלל (תהלים ק"ו) חילול מנין ויחל משה (שמות ל"ב) חנון מנין ואתחנן אל ה'.

בעת ההיא לאמר משל לבני מדינה שמבקשים מאת המלך שיעשה מדינה קלניא פעם אחת היו לו שני אויבים ונפלו לפניו אמרו הרי שעה (שבקשנו) [שנבקש] מלפני המלך שיעשה מדינתינו קלניא כך משה מבקש מלפני הקב"ה שיכנס לארץ כיון שראה שנפלו סיחון ועוג לפניו אמר הרי שעה שאבקש שאכנס לארץ לכך נאמר בעת ההיא:

[לאמר] זה אחד מן הדברים שאמר משה לפני המקום הודיעני אם אתה עושה לי או אין אתה עושה לי אמר לו אני עושה וידבר משה אל ה' [לאמר] מה אעשה לעם הזה (שמות י"ז) יא) שאין ת"ל לאמר ומה ת"ל לאמר אמר לו הודיעני אם אפול בידם ואם לאו כיוצא בו אתה אומר וידבר משה לפני ה' [לאמר] (שם ו') שאין ת"ל לאמר ומה ת"ל לאמר אמר לו הודיעני אם אתה גואלם אם לאו כיוצא בו אתה אומר ויצעק משה אל ה' לאמר (במדבר י"ב) הודיעני אם אתה מרפא אותה אם לאו כיוצא בו אתה אומר וידבר משה לפני ה' לאמר (במדבר כ"ז) יב) אמר לו הודיענו אם אתה ממנה עליהם פרנסים אם לאו כך אתה אומר בעת ההיא לאמר שאין ת"ל לאמר מה ת"ל לאמר הודיעני אם אכנס לארץ אם לאו יג): [סליק פיסקא] יד).

מאיר עין ב) לפנינו כתוב כאשר מריתם פי במדבר צין במריבת העדה ועיין ספרי במדבר פי' קל"ז. ג) כ"ה בילקוט ועיי"ש. וכתב הז"ר ונראה דס"ל דאין מוקדם ומאוחר בתורה ומעשה מרים היה אח"כ. ד) דהיינו שלוה מן המלך מעות שיתן לו אלף כורין לשנה מפי' ר"ה ואולי גי' אחרת היתה לו. ה) כ"ה בכת"י ועיין בילקוט. ו) עיין יומא כ"ב: ז) בילקוט ג' שכן וכן לקמן. ח) וזהו תחנונים ידבר רש דפתח ביה ועיין ברבה. ט) כלו' הרבה לשונות וכן הוא בתנחומא ועיין ברבה ובילקוט והז"א האריך בל"ל ועיין בירושלמי ברכות פ"ד ה"א י) בילקוט ג' חילוי מניין. יא) במקרא כתוב ויצעק. יב) לפנינו כתוב אל ה'. יג) עיין ספרי במדבר פי' ק"ה וקל"ח. יד) בל"ב חילוק הפיסקא לפי הכתובים:

(כז) [אדני ה'] א) כל מקום שנאמר ה' זו מדת רחמים שנאמר ה' אל רחום וחנון (שמות ל"ד) כל מקום שנאמר אלהים זו מדת הדין שנאמר עד האלהים יבוא דבר שניהם (שם כ"ב) ואומר אלהים לא תקלל (שם): (סליק פיסקא).

(פ' אלהים) אתה החלות אתה התרת לי נדרי בשעה שאמרת לי לך הוצא את בני ישראל מארץ מצרים אמרתי לפניך איני יכול שכבר נשבעתי ליתרו שאיני זז מאצלו שנאמר ויואל משה לשבת את האיש (שמות ב') ואין הואלה אלא שבועה שנאמר ויואל שאול את העם (שמואל א' י"ד) ב) ד"א אתה החלות אתה פתחת לי פתח שאעמוד ואתפלל לפניך על בניך בשעה שסרחו במעשה העגל שנאמר הרף ממני ואשמידם (דברים ט') וכי משה תופס היה בהקב"ה אלא כך אמר לפניו רבש"ע אתה פתחת לי פתח שאעמוד ואתפלל על בניך עמדתי והתפללתי עליהם ושמעת תפלתי וסלחת לעוונם הייתי סבור שאני עמהם בתפלה והם לא התפללו עלי והלא דברים ק"ו אם תפלת יחיד על הרבים כך נשמעת תפלת הרבים על היחיד עאכ"ו ג):

להראות את עבדך (ישראל נקראו) [יש שקראו] ד) עצמם עבדים והקב"ה קראם עבדים ויש שקראו עצמם עבדים והקב"ה לא קראם עבדים ויש שלא קראו עצמם עבדים והקב"ה קראם עבדים אברהם קרא עצמו עבד שנאמר אל נא תעבור מעל עבדך (בראשית י"ח) והקב"ה קראו עבד שנאמר בעבור אברהם עבדי (שם כ"ו) יעקב קרא עצמו עבד שנאמר קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך (שם ל"ב) והקב"ה קראו עבד שנאמר ואתה עבדי יעקב (ישעיה מ"א) ה) משה קרא עצמו עבד להראות את עבדך והקב"ה קראו עבדי שנאמר משה עבדי מת (יהושע א') דוד קרא עצמו עבד שנאמר אני עבדך בן אמתך (תלים קט"ז) והקב"ה קראו עבד שנאמר למען דוד עבדי (מלכים א' י"א) ישעיה קרא עצמו עבד שנאמר יוצרי מבטן לעבד לו (ישעיה מ"ט) והקב"ה קראו עבד שנאמר עבדי ישעיהו (שם כ') שמואל קרא עצמו עבד [שנאמר דבר כי שומע עבדך (שמואל א' ג') והקב"ה לא קראו עבד] ו) שמשון קרא עצמו עבד שנאמר אתה נתת ביד עבדך (שופטים ט"ו) והקב"ה לא קראו עבד שלמה קרא עצמו עבד שנאמר ונתת לעבדך לב לשמוע (מלכים א' ג') ז) והקב"ה לא קראו עבד אלא תלאו בדוד אביו שנאמר למען דוד עבדי (שם י"א) איוב לא קרא עצמו עבד והקדוש ברוך הוא קראו עבד שנאמר השמת לבך אל עבדי איוב (איוב א') יהושע לא קרא עצמו עבד והקדוש ברוך הוא קראו עבד שנאמר וימת יהושע בן נון עבד ה' (יהושע כ"ד) כלב לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד שנאמר ועבדי כלב (במדבר י"ד) אליקים לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד שנאמר לעבדי לאליקים (ישעיה כ"ב) זרובבל לא קרא עצמו עבד והקב"ה קראו עבד שנאמר זרובבל בן שלתיאל עבדי (חגי ב') דניאל לא קרא עצמו עבד והמקום קראו עבד שנאמר [דניאל עבד אלהא היא (דניאל ו') חנניה מישאל ועזריה לא קראו עצמם עבדים והקב"ה קראם עבדים שנאמר] ח) שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי דאלהא חייא (דניאל ג') ט) נביאים הראשונים לא קראו עצמם עבדים והקב"ה קראן עבדים שנאמר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג') י):

את גדלך זה בנין אב לכל גדלך שבתורה יא):

ואת ידך החזקה אלו עשרה מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים שנאמר נטה ידך (שמות ז'):

אשר מי אל בשמים ובארץ שלא כמדת ב"ו מדת הקב"ה מדת ב"ו אפרכוס יושב על הפרכיא שלו מתיירא הוא מן סקנתודרין שלו שלא יחזירנו אתה שאין לך סקנתודרין מפני מה אי אתה מוחל לי מלך ב"ו יושב על בימה שלו מתיירא הוא מפני ריתיכום יב) שלו שלא יחזירנו אתה שאין לך ריתיכום מפני מה אי אתה מוחל לי:

מאיר עין (כז) א) וכ"ה בילקוט. ב) עיין לעיל פי' ד'. ג) עיין ברש"י וכו' שזו מן התוכחה לישראל שהיה להם להתפלל ועיין ספרי במדבר פי' קל"ד וקל"ה. ד) וכ"ה בילקוט. ה) לפנינו כתוב ואתה ישראל עבדי וגו'. ו) כ"ה בילקוט. ז) במקרא כתוב לב שומע. ח) וכ"ה בילקוט. ט) במקרא כתוב די אלהא עלאה. י) ועיין במדרש תילים י"ח. יא) כלו' שהכתוב מפרש כאן מהו גדלך וידך החזקה אשר מי אל וגו' וכן כל גודל האמור אצל הקב"ה ועיין ספרי במדבר פי' קל"ד. יב) וכ"ה בכת"י ובילקוט ג' דוכוס.

אשר יעשה כמעשיך במצרים וכגבורותיך על הים ד"א כמעשיך במצרים וכגבורותיך על הירדן יג):

(כח) אעברה נא ואראה אפשר שהיה משה מבקש מלפני המקום שיכנס לארץ והלאו כבר נאמר כי לא תעבור את הירדן הזה א) משל למלך שהיו לו ב' עבדים וגזר על אחד מהם שלא לשתות יין שלשים יום אמר מה גזר עלי שלא אשתה יין עד שלשים יום אני טועמו אפילו שנה אחת אפילו שתי שנים וכל כך למה כדי לפיג את דברי רבו חזר וגזר על השני שלא לשתות יין שלשים יום אמר אפשר אני [יכול] ב) לחיות בלא יין אפילו שעה אחת וכל כך כדי לחבב את רבו כך משה היה מחבב דברי המקום ומבקש מלפניו שיכנס לארץ לכך נאמר אעברה נא ואראה:

ההר הטוב הזה והלבנון הכל קראו אותו הר אברהם קראו הר שנאמר אשר יאמר היום בהר ה' יראה (בראשית כ"ב) [דוד קראו הר שנאמר מי יעלה בהר ה'] (תהלים כ"ד) ג) ישעיה קראו הר והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' (ישעיה ב') גוים קראו אותו הר שנאמר והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' (שם) ד):

והלבנון זה בית המקדש [שנאמר] גלעד אמר לי ראש הלבנון (ירמיה כ"ב) ה) ואומר והלבנון באדיר יפול (ישעיה י') ולמה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו (שם א') ו): (סליק פיסקא)

(כט) ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי ר"א אומר נתמלא עליו חימה רבי יהושע אומר כאשה שאינה יכולה לשוח מפני עוברה למענכם בשבילכם נעשה לי כך ולא שמע אלי לא קיבל תפלתי א):

ויאמר ה' אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה משל לאדם נודר לאין הולך (א) [לא] ב) אצל רבו שיתיר לו נדרו מה עליך לשמוע דברי רבך ד"א ויאמר ה' אלי רב לך אמר לי דוגמא אתה עושה לדיינים שיאמרו מה משה חכם גדול לא נשא לו פנים על ידי שאמר שמעו נא המורים נגזר גזירה שלא יכנס לארץ המעגין את הדין והמעותין את הדין עאכ"ו ומה משה שנאמר לו רב לך אל תוסף לא נמנע מלבקש רחמים מלפני המקום שאר בני אדם עאכ"ו ג) (ויהי חזקיה שנאמר לו צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה (מלכים ב' כ' ישעיה ל"ח) לא נימנע מלבקש רחמים מלפני המקום שהיה דורש אפילו חרב חדה על צוארו של אדם לא ימנע עצמו מן הרחמים שנאמר ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל (שם) שאר בני אדם עאכ"ו) ד) ד"א ויאמר ה' אלי רב לך אל משה הרבה לך בידי לעולם הבא כאדם שאומר לחבירו הרבה לך בידי אל תביישני דבר אחר ויאמר ה' אלי רב לך כאדם שאומר לחבירו עובר פלוני על דרך פלוני ה):

אל תוסף מכאן אמר רבי אלעזר בן יעקב יפה שעה אחת בתפלה יותר ממעשים טובים שבשביל כל מעשיו של משה לא נאמר לו עלה וכאן נאמר לו עלה ו) מכאן אמרו העומדים בחוצה לארץ הופכים פניהם כנגד ארץ ישראל ומתפללים שנאמר והתפללו אליך דרך ארצם (מלכים א' ח') ז) (העומדים בארץ ישראל הופכים פניהם כנגד בית המקדש ומתפללים שנאמר והתפללו אליך ארצם) ח) העומדים בארץ ישראל הופכים פניהם כנגד ירושלים שנאמר והתפללו אל העיר הזאת (שם) העומדים בירושלים הופכים פניהם כנגד בית המקדש שנאמר

מאיר עין יג) דהיינו מלחמת סיחון ועוג כנ"ל אי נמי כ"ל כמעשיך על הים וכגבורותיך על נחלי ארנון ועיין כל זה בספרי במדבר פי' קל"ד:

(כח) א) כלו' שהרי אמר לו עלה על הר העברים וגו' בפ' פנחס. ב) כ"ה בילקוט. ג) כ"ה בילקוט. ד) עיין בילקוט ישעיה ר' רכ"ח. ה) במקרא כתוב גלעד אתה לי. ו) ועיין לעיל פי' ו' ובספרי פנחס פי' קל"ד:

(כט) א) עיין ספרי פנחס פי' קל"ה. ב) כנ"ל לג' וה"ה אדם שנודר לאין הוא הולך לא אצל רבו ואם ימלא רבו שאין לו להתיר נדרו קיים והוא שומע לרבו אף אתה רב לך ושמע לו כנ"ל ועיין בילקוט ובפס"ז איתא רב לך הואיל ואין רבך מודה לך. ג) עיין ספרי פינחס פי' קל"ד וקל"ה. ד) בא מגליון לתוך הספר ובספרו של ר"ה היה כתוב לפני זה המאמר תוספות ופי' ר"ה כלומר תוספות שאינו מן הענין וכתב בעל ההגהות לכתי' ליתיה בספרי שלנו ובאמת הדין עם ספרו של ר"ה כמובן מן הענין שאינו אלא תוספות מגליון ועיין ברכות י'. ה) דהיינו שלא בשורה עשה פלוני עם פלוני דמשמע דעבר פלוני דרך החוק והמוסר על פלוני ועשה עמו שלא בשורה מפי' ר"ה. ו) עיין ברכות ל"ב: ז) כתב ר"ה וקשיא לי אני הלל בר אלי' כתוב קרא לקרא דלעיל תני מכאן אמרו וגו' דמשמע מדכתיב עלה ראש הפסגה והכא תני שנאמר והתפללו אליך דרך ארצם ע"כ ול"נ דר"ל דאף שלמה למדו מכאן. ח) וכן בילקוט ליתיה וכן מוחקו הגר"א:

ויתפלל אל הבית הזה העומדים בבית המקדש מכוונים לבם כנגד בית קדשי הקדשים ומתפללים שנאמר ויתפלל אל המקום הזה נמצאו עומדים בצפון פניהם לדרום בדרום פניהם לצפון במזרח פניהם למערב במערב פניהם למזרח נמצאו כל ישראל מתפללים אל מקום אחד ט):

וראה בעיניך משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לבית לינה שלו נכנס לפתח פלטורין שלו משכו ומדבר עמו נכנס לטרקלין שלו משכו ומדבר עמו כיון שבא ליכנס לקיטון אומר לו מכאן ואילך את אסור כך משה אמר לפני המקום רבש"ע כל עצמי איני מישוך מארץ ישראל אלא מלא הירדן הזה מלא חבל של ג' אמה א"ל וראה בעיניך כי לא תעבור י):

וצו את יהושע אין צווי אלא זירוז שנאמר ויקרא משה ליהושע בן נון ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ (דברים ל"א) יא) חזק בתורה ואמץ במעשים טובים:

כי הוא יעבר לפני העם הזה אם (שם) יב) עובר לפניהם עוברים ואם לאו אין עוברים והוא ינחיל אותם אם מנחילם נוחלין ואם לאו אין נוחלין וכן אתה מוצא כשהלכו לעשות מלחמה בעי נפלו מהם כשלשים וששה איש צדיקים שנאמר ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה וגו' ויקרע יהושע שמלותיו ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה' עד הערב [וגו'] ויאמר יהושע אהה ה' אלהים למה העברת העביר [וגו'] בי אדני מה אומר אחרי אשר הפך [וגו'] ויאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך (יהושע ז') לא כך אמרתי למשה רבך מתחילה אם עובר לפניהם עוברים ואם לאו אין עוברים אם מנחילם נוחלים ואם לאו אין נוחלים ואתה שלחתם והלכת אחריהם יג): (סליק פיסקא).

(ל) ונשב בגיא [מול בית פעור] אמר להם מי גרם לנו ישנישב בגיא מעשים רעים שעשינו בפעור ד"א אמר להם ונשב בגיא מול בית פעור ראו כמה ביניכם לביני הרבה כמה תפלות בקשתי ונגזר עלי גזירות שלא אכנס לארץ אבל אתם הכעסתם לפניו ארבעים שנה שנאמר ארבעים שנה אקוט בדור (תהלים צ"ה) ולא עוד אלא שגדולים שבכם משתחוים לפעור וימין שלו פשוטה לקבל (שם) [שנאמר] א) ועתה ישראל שמע אל החקים הרי אתם חדשים כבר מחול לשעבר ב): (סליק פיסקא).

(לא) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד למה נאמר לפי שנאמר דבר אל בני ישראל דבר אל בני אברהם ויצחק (ויעקב) לא נאמר אלא דבר אל בני ישראל זכה יעקב אבינו שיאמר דבור לבניו לפי שהיה יעקב מפחד כל ימיו ואומר אוי לי שמא תצא ממני פסולת כדרך שיצא מאבותי אברהם יצא ממנו ישמעאל יצחק יצא ממנו עשו אחי א) ישמעאל עבד ע"ז שנאמר ותרא שרה את בן הגר המצרית [מצחק] (בראשית כ"א) שעבד ע"ז דברי רבי עקיבא רבי שמעון בן יוחי אומר ד' דברים היה רבי עקיבא דורשם ואין אני דורשן כמותו ודברי נראים מדבריו הרי הוא אומר ותרא שרה את בן הגר המצרית שעבד ע"ז ואני אומר לא לענין הזה צריך אלא לענין שררות וכשבאו לחלק היה ישמעאל אומר לא אני נוטל שני חלקים שאני בכור לכך שרה אמרה גרש את האמה הזאת ואת בנה ודברי אני רואה מדבריו ב) כיוצא בו אתה אומר הצאן והבקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם [וגו'] (במדבר י"א) [וכי הוא מספיק להם] ג) דברי ר' עקיבא ואני אומר אפילו מכנים להם כל צאן ובקר שבעולם סופם לדון אחריך השיבתו רוח הקודש עתה תראה היקרך דברי אם לא (שם) ודברי אני רואה מדבריו כיוצא בו אתה אומר בן אדם יושבי החרבות האלה על אדמת ישראל לאמר אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואנחנו רבים לנו ניתנה הארץ למורשה (יחזקאל ל"ג) ד) והלא דברים ק"ו ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנו שעובדים אלוהות הרבה אינו דין שנירש את הארץ ואני אומר ומה אברהם שלא נצטוה אלא מצוה אחת ירש את הארץ אנו שנצטוינו מצות הרבה אינו דין שנירש את הארץ ומה נביא משיבם על כן כה אמר ה' על הדם תאכלו ועיניכם תשאו אל גילוליכם והדם תשפכו

מאיר עין ט) עיין ברכות ל'. י) עיין ספרי פינחס פי' קל"ד. יא) לפנינו כתוב ויקרא ליהושע ויאמר וגו' עיין ספרי במדבר פי' א'. יב) וכן ליתים בילקוט. יג) עיין ברש"י:

(ל) א) כ"ה בכת"י בן ז"א ובכת"י. ב) ועיין ספרי פינחס פי' קל"ו:

(לא) א) לקמן מסיים לה. ב) עיין בתוספתא סוטה פ"ו ובב"ר פנ"ג. ג) הגהתי עפי' התוס' שם ועיין ספרי בהעלתך פי' ל"ה וגרס בכת"י בדברי רשב"י קופס לכנן אחריך. ד) במקרא כתוב אומרים לאמר:

עמדתם על דרכיכם ועשיתם תועבה ואיש את רעהו טמא (שם) ה) ורואה אני את דברי מדברי ר"ע ו) כיוצא בו אתה אומר כה אמר ה' צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים (זכריה ח') ז) צום הרביעי זה שבעה עשר בתמוז שבו הובקעה העיר ולמה נקרא שמו רביעי שהוא חודש רביעי צום החמישי זה תשעה באב שבו חרב בית המקדש בראשונה ובשנייה ולמה נקרא שמו חמישי שהוא חודש חמישי צום השביעי זה שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה בין אחיקם ומי הרגו ישמעאל בן נתניה ללמדך שקשה מיתתם של צדיקים לפני הקב"ה כחורבן בית המקדש צום העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים שנאמר ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בחודש העשירי בי' לחודש לאמר בן אדם כתב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל על ירושלם (יחזקאל כ"ד) ואני אומר צום העשירי הוא צום (החמשי) [חמישה בטבת] ח) אלא שביהודה מתענין על המעשה (ובגולה) [ובגולה מתענין] ט) על השמועה שנאמר ויהי בשתים עשרה שנה בעשירי בחמשה לחודש לגלותנו בא אלי הפליט וגו' (שם ל"ג) ושמעו ועשו יום שמועה כיום שריפה ודברי אני רואה מדבריו י) [אמר יעקב אבינו] יא) אברהם יצא ממנו ישמעאל יצחק יצא ממנו עשו אבל אני לא תצא ממני פסולת כדרך שיצאו מאבותי וכן הוא אומר וידר יעקב נדר לאמר [וגו'] (בראשית כ"ח) עלתה על לב שהיה יעקב אבינו אומר אם יהיה אלהים עמדי וגו' ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש [תלמוד לומר] יב) ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים מכל מקום מה ת"ל והיה ה' לי לאלהים שיחול שמו עלי שלא תצא ממני פסולת מתחלה עד סוף וכן הוא אומר ויהי בשכן ישראל וגו' (שם ל"ה) כיון ששמע יעקב בן נזדעזע ואמר אוי לי שאירע לי יג) פסולת בבני עד שנתבשר מפי המקום שחזר ראובן בתשובה שנאמר ויהיו בני יעקב שנים עשר (שם) והלא בידוע ששנים עשר הם אלא שנתבשר מפי הקב"ה שעשה ראובן תשובה ללמדך שהיה ראובן מתענה כל ימיו על אותו מעשה עד שבא משה וקיבלו בתשובה שנאמר יחי ראובן ואל ימות (דברים ל"ג) יד) וכן אתה מוצא (כשנפטר) [כשהיה נפטר] טו) יעקב אבינו מן העולם קרא להם לבניו והוכיחן כל אחד ואחד בפני עצמו וחזר וקרא אותם כולם כאחד אמר להם שמא יש לכם בלבבכם מחלוקת על מי שאמר והיה העולם אל שמענו כשם שאין בלבך מחלוקת כך אין בלבנו מחלוקת על מי שאמר והיה העולם אלא ה' אלהינו ה' אחד על זה הוא אומר וישתחו ישראל על ראש המטה (בראשית מ"ז) וכי על ראש המטה השתחוה אלא שהודה ושיבח שלא יצא ממנו פסולת וי"א וישתחו ישראל על ראש המטה שעשה ראובן תשובה דבר אחר שאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אמר לו הקדוש ברוך הוא ליעקב הרי שהיית מתאוה כל ימיך טז) שיהו בניך משכימים ומעריבים וקורים קריאת שמע יז):

מאיר עין ה) לפנינו כתוב ודם תשפוכו והארץ תירשו עמדתם על חרבכם עשיתן תועבה ואיש את אשת רעהו טמאתם. ו) עיי"ש בתוספתא. ז) לפנינו כתוב כה אמר ה' צבאות וגו' יהיה לבית יהודה וגו'. ח) כ"ה בכת"י ובתוספתא ובכת"י בן ז"ח. ט) כ"ה בכת"י. י) עיין בתוספתא שם ובר"ה י"ח: ומהשתא חוזר לדלעיל ומסיים. יא) כ"ה בילקוט וכן הגיה הז"ח. יב) כ"ה בכת"י ובילקוט גרס וכי עלתה על לב שהיה יעקב אבינו אומר והיה ה' לי לאלהים כביכול אם לאו אין לי לאלהים ת"ל ושבתי בשלום אל בית אבי מ"מ ומה ת"ל לי לאלהים שיחול וכו' והז"ח מחק מלות מכל מקום וגו' אם כן והניח שאר הדברים כמו שהיו לפנינו. יג) בכת"י בן ז"ח ובילקוט ג' שמא אירע ועיין בתרגום יונתן שם. יד) עיין לקמן פי' שמ"ז. טו) כ"ה בכת"י בן ז"ח ובילקוט. טז) שיחול שמו וכו' מפי' כ"ה. יז) עיין ברבה בפרשה וברבה ויחי פצ"ח ובתנחומא שם ובתרגום יונתן שם וברש"י בפסוק וישתחו ישראל וגו' ופסחים כ"ו. ובענין בשכמל"ו עיין ברבה ובפסחים שם ובתרגום יונתן בפרשה ובפ' ויחי וצ"ע. אמר מאיר איש שלום בענין ק"ש וברכת בשכמל"ו נ"ל הנה בבר נחלקו רז"ל אי ק"ש דאורייתא או דרבנן ברכות כ"א. ירושלמי ברכות פ"א ה"ח ושם פ"ג בהלכתא דנשים ועבדים וקטנים טעם פטורן ובירושלמי שבת פ"א ה"ח מנחות מ"ג: ונ"ל דעיקר ק"ש דרבנן ומעיקרא בבית המקדש איתקנה כדי לקרות בדברי תורה עיין מנחות ל"ט: וכן קראו עשרת הדברות ואחר כך אמרוה בגבולין ובקשו לומר גם כן עשרת הדברות אלא שבטלום מפני תרעומת המינין עיין ברכות י"ח: י"ג. ובירושלמי ברכות פ"א ה"ה והוא תקינו לה ברכה אחת והיינו ברכת אהבה רבה שחרית ואהבת עולם ערבית כמו ברכת התורה וזהו של שחרית ענינה ברכת הכהנים לביהמ"ק ושל ערבית ענינה ברכת היולא מביהמ"ק עיין ברכות י"א: אבל ברכת יוצר אור ומעריב ערבים אין ענינן מק"ש ואינן מעכבות עיי"ש וכן ברכת הגאולה אין ענינה מק"ש עיין ברכות כ"א. אבל בתר דתקנוה לומר בגבולין כדי ליחד השם ולקבוע בלב שאין ישראל מאמינים בכו"ס עיין ברכות ז'. ע': קבעו יוצר אור ומעריב ערבים בענין ק"ש ותקנו שתי ברכות לפניה וכשגברה מלכות רומי על ישראל ותקפה עליהם מלכות הורדוס וזעקו מלפני מלכם היו בישראל מי שחזרו לדברי שמואל הנביא שאמר וה' מלככם ולא רצו לקבל שום עול מלכות בו"ד

[שמע ישראל] מכאן אמרו הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו [לא] יצא יח):
ה' אלהינו למה נאמר והלא כבר נאמר ה' אחד ומה תלמוד לומר אלהינו עלינו הוחל שמו ביותר כיוצא בו אתה אומר שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה' אלהי ישראל (שמות כ"ג) ומה אני צריך והלא כבר נאמר את פני האדון ה' [ומה ת"ל] אלהי ישראל על ישראל הוחל שמו ביותר כיוצא בדבר אתה אומר שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי (תהלים נ') הוחל שמו עליך ביותר דבר אחר ה' אלהינו ה' אחד על כל באי העולם ה' אלהינו בעו"הז יט) ה' אחד לעו"הב וכן הוא אומר] והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכריה י"ד) כ): (סליק פיסקא).

(לב) ואהבת את ה' אלהיך עשה מאהבה הפריש הכתוב בין העושה מאהבה לעושה מיראה מאהבה שכרו כפול ומכופל לפי שהוא אומר את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד [ובו תדבק] (דברים י') א) יש לך אדם כשהוא מתירא מחבירו כשהוא מטריחו מניחו והולך לו ב) אלא אתה עושה מאהבה שאין לך אהבה במקום יראה ויראה במקום אהבה אלא במדת הקב"ה בלבד דבר אחר ואהבת את ה' אלהיך אהבהו על כל הבריות כאברהם אביך כענין שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית י"ב) והלא אם מתכנסים כל באי העולם לבראות יתוש אחד ולהכנים בו נשמה אינן יכולים לבראותו ומה ת"ל ואת הנפש אשר עשו בחרן אלא מלמד שהיה אברהם אבינו מגיירם ומכניסן תחת כנפי השכינה ג):

בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב ויצר רע ד"א בכל לבבך שלא יהיה לבך חלוק על המקום ד):

ובכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך וכן הוא אומר כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה (תהלים מ"ד) ר"ש בן מנסיא אומר וכי אפשר לו לאדם ליהרג בכל יום [אלא מעלה המקום על הצדיקים כאילו נהרגין בכל יום] ה) שמעון בן עזאי אומר בכל נפשך אוהבהו עד מיצוי הנפש ו) ר"א בן יעקב אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך יש לך [אדם] שגופו חביב עליו מממונו לכך נאמר בכל נפשך ויש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאודך רבי יעקב ז) אומר אם נאמר בכל נפשך קל וחומר בכל מאדך [אלא] בכל מדה ומדה שהוא מודד לך בין במדת הטוב בין במדת הפורענות וכן דוד הוא אומר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא (תהלים קט"ז) וכן איוב הוא אומר ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך (איוב א') [על מדת הטוב] ח) ק"ו על מדת הפורענות מה אשתו אומרת לו עודך מחזיק בתומתך ברך אלהים ומת [ומה] אמר לה כדבר אחת הנבלות תדברי גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל (שם ב') אנשי דור המבול היו כעורים ט) בטובה וכשבאתה עליהם פורענות קבלוה בעל כרחם והלא דברים ק"ו [ומה אם מי שהוא כעור בטובה נאה בפורענות כל שכן מי

מאיר עין אלא מלכות שמים הזכר וקראו לפ' שמע קבלת עול מלכות שמים וקבעו לומר בה בשכמל"ו ונעשו בזה כתות יש מי שאמרו בשכמל"ו ויש שלא אמרוה עיין פסחים נ"ו. ובירושלמי שם פ"ד ה"ט ובתוספתא שם פ"ג והדר קבעו עמה גם ברכת הגאולה ובכוון מלכות שמים כוונו בה ג"כ מלכותו על המזיקין והשטן והשדים וקראוה בערב לכוונה זו ג"כ עיין ברכות ה'. ותקנו עמה ברכת שומר עמו ישראל לעד וכבר נודע שמה כ"ע תחת יד הרומיים ופסוק שמע ישראל בפיו וחזרו לומר בשכמל"ו בחשאי ועיין פסחים שם דיעקב אמריה ומשה לא אמריה כוונתם דבברכת יעקב לא נזכר אלא שבט ומחוקק אבל בברכת משה כתיב ויהי בישורון מלך וברבה אמרו דמשה אמרה ולקחה ממלאכי השרת ומסרה לישראל לאומרה בלחישה ולא להשתקשק בה בפרהסיא שאין בו"ד ראוי להתקשט בה וכבר אמרו הוה מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה וכו' וכשנגברה יד המינין כאשר נודע מענינם ושהם היו ג"כ המסורות כאשר הזכרו תמיד המינין והמסורות תקן ר' אבוהו לאומרה בקול רם עיין פסחים שם. ואח"כ יש בק"ש ללמוד וללמד ומיעט ע"ז וקבלת מלכות שמים כדאיתא בספרי פ' ציצית פי' קט"ו ועיקר תיקון קריאתה מדרבנן אבל אמרם שהוא דאורייתא היינו שכל דיניה כדין דאורייתא שלא הקילו חכמים בספיקה. יח) כ"ה בכת"י וילקוט ועיין ברכות ט"ו. במשנה הקורא את שמע ובירו' שם. יט) ובילקוט ג' ד"א וכו' על כל באי העולם בעו"הז וכו'. כ) עיין ברש"י:

(לב) א) במקרא כתוב אותו תעבד ועיין בתרגומים. ב) וכ"ה ברש"י ובילקוט ג' יש לך אדם מסייעא מחבירו כשהוא מצריכו מניחו הולך לו ובכת"י ג' יש לך שמתירא מחבירו כשהוא מטריח ופי' ר"ה משום דצריך למלאות חפצו ובתר הכי מניחו והולך לו משום דאינו אוהבו אבל את ה' עשה מאהבה. ג) ברש"י ותרגום יונתן שם ועיין בב"ר פל"ט ובסנהדרין צ"ט: ד) ברכות כ"ד. ובתוספתא שם פ"ו ובתרגום יונתן. ה) כ"ה בכת"י ובילקוט ג' אלא זו מילה. ו) וכ"ה בכת"י ובילקוט ג' עד שילא הנפש. ז) בילקוט ג' ר' עקיבא. ועיין כל זה ברכות כ"ד. ס"א: ובתוספתא שם ובירושלמי שם פ"ט ה"ה. ח) כ"ה בילקוט ופי' הק"ו כדלקמן. ט) בילקוט ג' בוגעין.

שהוא נאה בטובה שיהא נאה בפורענות] י) אנשי סדום ועמורה היו כעורים בטובה וכשבאתה עליהם פורענות קבלוה אותה בעל כרחם והרי דברים ק"ו ומה אם מי שהוא כעור בטובה נאה בפורענות כל שכן מי שהוא נאה בטובה [שיהא] נאה בפורענות [הוא שאמר לה] יא) כדבר אחת הנבלות תדברי את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל (שם ב') ועוד יהא אדם שמח בייסורים יותר מן הטובה שאלו אדם בטובה כל ימיו אין נמחל לו עון שבידו ובמה נמחל לו ביסורים נמחל לו ר"א בן יעקב אומר הרי הוא אומר את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה (משלי ג') מי גרם לבן שירצה יב) לאב הוי אומר אלו ייסורים רבי מאיר אומר הרי הוא אומר וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מייסרך (דברים ח') אתה ולבך יודעים המעשים שעשית והייסורים שהבאתי עליך שלא כנגד מעשיך שעשית הבאתי לך ר' יוסי בר יהודה אומר חביבים ייסורים לפני המקום שכבודו של מקום חל על מי שייסורים באים עליו שנאמר ה' אלהיך מייסרך ר' נתן בר' יוסף אומר כשם שהברית כרותה לארץ כך ברית כרותה לייסורים שנאמר ה' אלהיך מייסרך ואומר כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ורחבה (שם) יג) רבי שמעון בן יוחי אומר חביבים ייסורים ששלש מתנות נתן הקב"ה להם לישראל שאומות העולם מתאוים להן ולא נתנוהו לישראל אלא על ידי ייסורים ואלו הם תורה וארץ ישראל והעולם הבא תורה מנין שנאמר לדעת חכמה ומוסר (משלי א') ואומר אשרי הגבר אשר תייסרנו יה ומתורתך תלמדנו (תהלים צ"ד) ארץ ישראל מנין [שנאמר] ה' אלהיך מייסרך (דברים ח') ואומר ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עיינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר (שם) העולם הבא מנין שנאמר כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר (משלי ו') איזהו דרך שמביא (לוי) [את האדם] יד) לעולם הבא הוי אומר זה ייסורים ר' נחמיה אומר חביבים יסורים שכשם שקרבנות מרצים כך ייסורים מרצים בקרבנות הוא אומר ונרצה לו לכפר עליו (ויקרא א') ביסורין הוא אומר והם ירצו את עונם (שם כ"ו) ועוד שהיסורים מרצים יותר מהקרבנות שהקרבנות בממונו וייסורים בגוף וכן הוא אומר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (איוב ב') טו) וכבר היה ר"א חולה ונכנסו רבי טרפון ורבי יהושע ור"א בן עזריה ור' עקיבא לבקרו נענה ר' טרפון ואמר רבי חביב אתה לישראל יותר מגלגל חמה שגלגל חמה מאיר בעולם הזה ואתה מאיר לעולם הזה ולעולם הבא נענה רבי יהושע ואמר רבי חביב אתה לישראל ממתן גשמים שהגשמים נותנים חיים בעולם הזה ואתה נתת להם חיים בעולם הזה ובעולם הבא א"ל ר' אלעזר בן עזריה (לגני) [רבי] חביב אתה לישראל מאב ואם שאב ואם מביאים את האדם לעה"ז ואתה מביא אותנו לעה"ז ולעה"ב נענע ר"ע ואמר ר' חביבים יסורים וא' להם ר"א לתלמידיו סמכוני ישב לו ר' אליעזר אמר לו אמור עקיבא אמר לו הרי הוא אומר בן י"ב שנה מנשה במלכו ונ"ה שנה מלך בירושלים [ויעש הרע בעיני ה'] (דה"י ב' ל"ג) ואומר גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה (משלי כ"ה) וכי עלתה על דעתך שחזקיהו לימד תורה לישראל ולמנשה בנו לא למד תורה אלא כל תלמוד שלימדו וכל עמל שעמל בו לא הועיל לו אלא ייסורים שנאמר וידבר ה' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו ויבא ה' עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה בחוחים ויאסרוהו בנחושתים ויוליכוהו בבלה וכהצר לו חלה את פני ה' אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבותיו ויפן אליו ויעתר לו וישיבהו לירושלם למלכותו (שם) טז) (חביבים) [הא למדת שחביבים] יז) ייסורים ר' מאיר אומר הרי הוא אומר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך אוהבהו בכל לבבך כאברהם אבינו כענין שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו (בראשית כ') לכך נאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך כיצחק שעקד עצמו על גבי המזבח ובכל מאדך הוי מודה לו כיעקב כענין שנאמר קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות (שם ל"ג) יח): (סליק פיסקא).

מאיר עין י) כ"כ נג' אלא שהשמיטו הסופרים וחסר מלת וכו' אבל הז"א מחק להאי והלא דברים ק"ו. יא) כ"ה בילקוט. יב) בנפעל ובילקוט ג' שירצנו. יג) במקרא לא כתוב ורחבה. יד) כ"ה בכת"י וכעין זה בילקוט וכן הגיה הז"א. טו) בכת"י כתוב כאן תוספות וכתב ר"ח להכי כתיב תוספות שאינו מן הענין אלא אגב דתחילת ענין יסורין תניא נמי הא. ועיין כל זה במכילתא יתרו פ"י ובמדרש תילים צ"ד יק"א ובירושלמי ברכות פ"ט ה"ה ובבלי ברכות ה' ושם: ס'. טז) לפנינו כתוב ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלים וגו'. עיין סנהדרין ק"א. ושם: ובמכילתא שם. יז) כ"ה בילקוט. יח) ובילקוט ג' כאברהם שלא בו זרע אברהם

(לג) והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך למה נאמר לפי שהוא אומר ואהבת את י"י אלהיך בכל לבבך איני יודע באיזה צד אוהבים את הקב"ה ת"ל והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך (וסיו) [תן] א) הדברים האלה על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו:

אשר אנכי מצוך היום שלא יהו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופרה ב) אלא כחדשה שהכל רצים לקראתה:

על לבבך מכאן היה רבי יאשיה אומר צריך להשביע את יצרו שכן אתה מוצא בכל הצדיקים שהשביעו את יצרם באברהם הוא אומר הרימותי ידי לאל עליון קונה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל אם אקח מכל אשר לך (בראשית י"ד) בבועז הוא אומר וגאלתיך אנכי חי ה' שכבי עד הבוקר (רות ג') בדוד הוא אומר ויאמר חי ה' כי אם ה' יגפנו או יומו יבוא ומת או במלחמה ירד ונספה (שמואל א' כ"ו) באלישע הוא אומר חי ה' [אשר עמדתי לפניו אם אקח (מלכים ב' ה') וכשם שהצדיקים משביעין יצרן שלא לעשות כך הרשעים משביעין יצרן לעשות שנאמר חי ה'] ג) כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה (שם ד):

(סליק פיסקא).

(לד) ושננתם לבניך שיהיו מסודרים א) בתוך פיך שכשאדם (סוחל) שואלך דבר אל תגמגם בו אלא אמור לו מיד וכן הוא אומר אמור לחכמה אחותי את ומודע לבינה תקרא (משלי ז') ואומר קשרם על אצבעותיך ענדם על לוח לבך (שם ב) ואומר חציך שנונים (תלים מ"ה) מה שכר יש לך לזה עמים תחתיך יפלו בלב אויבי המלך (שם) ואומר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים (שם קכ"ז). ואומר אשרי הגבר אשר מלא אשפתו מהם לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער (שם ג) ד"א ושננתם לבניך אלו בשנון ד) ואין קדש לי כל בכור והיה כי יביאך בשנון שהיה בדין ומה אם ויאמר ה) שאינו בקשירה הרי הוא בשנון (שאינו בקשירה) קדש לי כל בכור והיה כי יביאך שישנן בקשירה אינו דין שישנן בשנון תלמוד לומר ושננתם לבניך אלו בשנון ואין קדש לי כל בכור והיה כי יביאך בשנון ועדין אני אומר [אם] ו) ויאמר שקדמוה מצות אחרות הרי (הם) [הוא] בשנון י' הדברות שלא קדמום מצות אחרות אינו דין שיהו בשנון אמרת ק"ו ומה אם קדש לי בכור והיה כי יביאך שהן בקשירה אינן בשנון עשרת הדברות שאינן בקשירה אינו דין שלא יהו בשנון (ת"ל ושננתם לבניך) ז) הר ויאמר יוכיח לעשרת הדברות שאע"פ שאינן בקשירה שיהיו בשנון ת"ל ושננתם לבניך אלו בשנון ואין עשרת הדברות בשנון:

לבניך אלו תלמידיך וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים קרוים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם (דברים י"ד) ואומר ויצאו בני הנביאים (מלכים ב' ב') וכי בני הנביאים היו והלא תלמידים היו אלא מכאן לתלמידים שהם קרוים בנים וכן אתה מוצא בחזקיהו מלך יהודה שלימד כל התורה כולה לישראל וקראם בנים שנאמר בני עתה אל תשלו (דה"י ב' כ"ט) וכשם שהתלמידים קרוים בנים כך הרב קרוי אב שנאמר ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ולא ראהו עוד (מלכים ב' ב') ואומר ואלישע חלה את חוליו אשר ימות בו ויבוא אליו מלך ישראל ויבך ויפל על פניו ויאמר אבי אבי (שם י"ג) ח):

ודברת בם עשם עיקר ואל תעשם טפילה שלא יהיה משאך ומתנך אלא עליהם שלא תערב בהם דברים [אחרים] ט) שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמוד חכמת אומות העולם ת"ל ושמרתם את מצותי ללכת בהם (ויקרא י"ח) י) ולא ליפטר מתוכם וכן הוא

מאיר עין אוהבי (ישעיה מ"א) וכו' ביצחק שנעקד וכו' הנ' וישלח אברהם את ידו וגו' וכו' וכ"ה בפס"ז והם מקיים ביעקב שאמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך ועיין בתרגום יונתן:

(לג) א) כ"ה בילקוט וכן הגיה הגר"א. ב) וכ"ה בדפ"י ובילקוט ליתא שאין הכל קורין אותה ובכת"י ג' שאין אדם לופנה ופי' ר"ה שאין אדם מניעה כדגרסינן (כתובות ע"ב) המדיר את אשתו וכו' ואין כל בריה לופנה דהיינו שאין בריה מניעה להתעסק בקבורתה ע"כ ולפנינו בגמרא שם איתא קוברה. ג) כ"ה בילקוט. ד) עיין מדרש רות סוף פ"ה ובמ"כ שם:

(לד) א' בכת"י ובילקוט ג' מחודדין וכ"ה בגמרא קידושין ל': ובדפ"י. ב) במקרא כתוב כתבם על לוח וגו'. ג) ועיין קידושין שם ובנסיון שם. ד) שצריך לאומרן בכל יום. ה) פ' ליליא. ו) וכ"ה בכת"י. ז) וכן ליתא בילקוט. ח) לפנינו כתוב וירד אליו יואש מלך ישראל ויבך על פניו וגו'. עיין סנהדרין י"ע: וקידושין ל'. ט) כ"ה בילקוט ובפס"ז ובכת"י בן ז"א. י) במקרא כתוב את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו ללכת בהם וגו' ושמרתם את חקתי וגו' אשר יעשה אתם האדם וחי בהם וגו'.

*

אומר יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך (משלי ה׳ יח) [ואומר] בשבתך בביתך ובלכתך בדרך [ואומר] יב) בהתהלכך תנחה אותך ובשכבך תשמר עליך והקיצות היא תשיחך (שם ו׳) בהתהלכך תנחה אותך בעוה"ז בשכבך תשמר עליך בשעת מיתה והקיצות לימות המשיח היא תשיחך לעוה"ב יג):

ובשכבך יכול אפילו שכב בחצי היום תלמוד לומר [ובקומך יכול אפילו עמד בחצי הלילה תלמוד לומר] יד) בשבתך בביתך ובלכתך בדרך דרך ארץ דברה תורה כלשון בני אדם: וכבר היה רבי ישמעאל (דורס) [מוטה ודורש] טו) ור"א בן עזריה (זוקף) זקוף הגיע זמן קרית שמע נזקף רבי ישמעאל והטה רבי אלעזר בן עזריה ואמר לו ר׳ ישמעאל מה זה אלעזר אמר לו ישמעאל אחי משל לאחד שאומרים לו מפני מה זקנך מגודל והוא אומר להם יהיה כנגד המשחיתים אמר לו אתה הטית כדברי ב"ש ואני נזקפתי כדברי ב"ה טז) ד"א שלא יקבע הדבר חובה שבית שמאי אומרים בערב כל אדם יטו ויקראו ובבקר יעמדו שנאמר ובשכבך ובקומך ובית הלל אומרים כל אדם קורים כדרכם שנאמר ובלכתך בדרך אם כן למה נאמר בשכבך ובקומך אלא בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שדרך ב"א עומדים יז): (סליק פיסקא).

(לה) וקשרתם אלו בקשירה ואין ויאמר בקשירה שהיה בדין ומה אם קדש לי והיה כי יביאך שאינן בשנון הרי הם בקשירה ויאמר (שהם) [שהוא] בשנון אינו דין שיהא בקשירה ת"ל וקשרתם אלו בקשירה ואין ויאמר בקשירה ועדיין אני אומר והרי קדש לי והיה כי יביאך (שקידמו) [שקידמום] א) מצוות אחרות הרי הם בקשירה י׳ הדברות שלא קידמום מצוות אחרות אינו דין שיהו בקשירה אמרת ק"ו אם ויאמר שהוא בשנון אינו בקשירה י׳ הדברות שאינן בשנון אינו דין שלא יהיו בקשירה והרי קדש לי והיה כי יביאך יוכיח שאינן בשנון והרי הם בקשירה יכול י׳ הדברות שאע"פ שאינן בשנון יהו בקשירה ת"ל וקשרתם אלו בקשירה ואין י׳ הדברות בקשירה ב):

וקשרתם לאות על ידך כרך אחד של ארבע טוטפות ג) שהיה בדין הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד ותן תפילין בראש מה בראש ארבע טוטפות ד) אף ביד ארבע טוטפות ת"ל וקשרתם לאות על ידך כרך אחד של ארבע טוטפות [או כשם שביד כרך אחד כך בראש כרך אחד והדין נותן הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד ותן תפילין בראש מה ביד כרך אחד אף בראשך כרך אחד ת"ל והיו לטוטפות בין עיניך טטפת טטפת] ה) טוטפות הרי ארבע או נעשה ארבעה כיסים של ארבע טוטפות ו) ת"ל (וקשרתם לאות על ידך) [ולזכרון בין עיניך] (שמות י"ג) ז) כיס אחד של ארבע טוטפות:

על ידך בגובה שביד אתה אומר בגובה של יד או אינו אלא על ידך כמשמעו והדין נותן ח) הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד ותן תפילין בראש מה תפילין שבראש בגובה שבראש אף תפילין שביד בגובה שביד ר"א אומר על ידך בגובה של יד אתה אומר בגובה של יד או אינו אלא על יד ממש ת"ל והיה לך לאות על ידך (שם) לך לאות ולא לאחרים לאות רבי יצחק אומר על ידך בגובה של יד אתה אומר בגובה של יד או אינו אלא על יד כמשמעו תלמוד לומר והיו הדברים האלה על לבבך דבר שכנגד לבך ואיזה זה גובה שביד ט): (ד"א)

מאיר עין יא) עיין יומא י"ט: ומנחות צ"ט: יב) כצ"ל לג' וילקוט ליתא לפני בשבתך בביתך והז"א לא הגיה כלום. יג) עיין סוטה כ"א. יד) כ"ה בכת"י וברש"י וילקוט ובפס זו ב' יכול אפי' עמד בחצי היום ועיין בז"ר ועיין ברכות י"א. ובתרגום יונתן. טו) כ"ה בילקוט וכצ"ל. טז) וכ"ה בילקוט ובתוספתא ברכות פ"א ובכת"י ר"ה ב' א"ל ישמעאל אחי אמשיל לך משל לאחד אומר לו זקנך מגודל והוא אמר יהיה כנגד המשחיתים וכעין זה הוא בברכות י"א. ולכל אלו הנוסחאות היה המסופר בק"ש של ערבית אבל בירושלמי שם פ"א ה"ג מסופר בהיפך שהטה ר"י ונזקף ר"א וא"כ היה בק"ש של שחרית עיי"ש. יז) בבלי וירושלמי שם עיי"ש:

(לה) א) כ"ה בילקוט וכצ"ל וצריך לומר דהאי בריית' ס"ל דפסח דורות וכן פ' מה וקדש והיה כי יביאך אמר מ"ח כאמרו ואין מוקדם ומאוחר בתורה ועיין ספרי במדבר פי' קל"ו ובמאיר עין שם. ב) ועיין לעיל פי' ל"ד. ג) דהיינו שיכתוב ד' פרשיות שמע והיה קדש והיה כי יביאך בעור א' ומניחו בבית א' בעור א' מפי' ר"ה. ד) דהיינו ד' פרשיות בד' בתים בעור א' מפי' ר"ה. ה) כ"ה בכת"י וכ"ה במכילתא בא פי"ז והז"א לא הגיה כלום ופי' ר"ה דב' חסרין וחד טוטפת מלא דג' טוטפות כתיבי חד בוהיה כי יביאך וחד בשמע וחד בוהיה אם שמוע תרי כתיבי טטפת חסרין וחד טוטפת מלא דטטפת טטפת תרי וטוטפת תרי דהיינו ד' טוטפות. ועיין במכילתא שם ומנחות ל"ד: ו) דהיינו דיניח ד' עורות דכתיב בהו ד' פרשיות בד' כיסין כל פרשה ופרשה באפי נפשה מפי' ר"ה. ז) כן כתב ר"ה דכצ"ל וכך ג' במכילתא ובגמרא שם ועיין בז"א. ח) כלומר אבל הדין נותן. ט) במכילתא שם ובמנחות ל"ז: עיי"ש. מלת ד"א נמחק וכן מסקו בכת"י בן ז"א.

על ידך זה שמאל אתה אומר זה שמאל או אינו אלא ימין אעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר [אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישעיה מ"ח) ואומר] י) ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים והלמה סיסרא מחקה ראשו ומחצה וחלפה רקתו (שופטים ה') הא למדת שאין יד האמורה בכל מקום אלא שמאל ר' נתן אומר יא) וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין רבי יוסי אומר יב) מצינו שאף ימין קרויה יד שנאמר וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים וירע בעיניו ויתמוך יד אביו להסיר אותה מעל ראש אפרים על ראש מנשה א"כ מה ת"ל ידך יג) להביא הגידם שיהא נותן בימין יד):

וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך כל זמן של יד ביד תן של ראש בראש מכאן אמרו כשנותן תפילין נותן של יד תחילה ואח"כ של ראש וכשהוא חולץ חולץ את של ראש תחילה ואח"כ חולץ של יד טו):

בין עיניך בגובה של ראש או אינו אלא בין עיניך כמשמעו והדין נותן הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד ותן תפילין בראש מה ביד מקום שהוא ראוי ליטמא בנגע אחד אף בראש מקום שהוא ראוי ליטמא בנגע אחד טז): (סליק פיסקא).

(לו) וכתבתם כתב שלם א) מכאן אמרו כתב לאלפים עיינים ולעיינים אלפים לביתים כפים ולכפים ביתים לגמלים צדקים ולצדקים גמלים לדלתים רישים ולרישים דלתים להיהם חיתים ולחיתים היהין לווים יודים וליודים ווין לזיינין נונים ולנונים זיינים לטיתים פיפים ולפיפים טיתים לכפופים פשוטים ולפשוטים כפופים למימים סמכים ולסמכים מימים לסתומים פתוחים ולפתוחים סתומים פרשה סתומה פתוחה פתוחה סתומה כתבה שלא (כדין) [בדיו] ב) או שכתבה כשירה או שירה שכתבה כיוצא בה או שכתב בה את האזכרות בזהב הרי אלו יגנזו ג):

וכתבתם שומע אני על גבי אבנים הרי אתה דן נאמר כאן כתב ונאמר להלן ד) כתב מה להלן על גבי אבנים אף כאן על גבי אבנים או כלך לדרך זו נאמר כאן כתב ונאמר להלן ה) כתב מה להלן על הספר ובדיו (אף) ו) אתה דן בלשון הזה ואני אדון בלשון (שנים) [שבעל] ז) דין חולק נאמר כאן כתב ונאמר להלן כתב מה כתב האמור להלן על גבי אבנים אף כאן על גבי אבנים אמרת הפרש אלמוד דבר מדבר ואדון דבר מדבר אלמוד דבר שהוא נוהג לדורות מדבר שהוא נוהג לדורות ואין דנים דבר שהוא נוהג לדורות מדבר (שהוא) [שאינו] ח) נוהג אלא לשעה נאמר כאן כתב ונאמר להלן כתב מה כתב האמור להלן על הספר ובדיו אף כתב האמור כאן על הספר ובדיו ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו (ירמיה ל"ו) ט):

מאיר עין י) כ"ה בכת"י וכ"ה במכילתא שם ובמנחות ל"ו: עיי"ש. יא) וכן איתא בגמרא ובמכילתא איתא ר' יונתן. יב) במכילתא איתא אבא יוסי ועיי"ש ובגמרא איתא ר' יוסי החורם ועיין ברש"י ותו' שם. יג) דמשמע בין ימין בין שמאל מפי' ר"ה. יד) במכילתא שם ועיין בגמרא שם. טו) במכילתא שם ובגמרא שם ל"ו. טז) במכילתא שם ובגמרא ל"ז: וגי' ר"ה כגי' הגמרא ומכילתא עיי"ש.

(לו) א) דמשמע כתב תם דהיינו כתב שלם מפי' ר"ה. ב) וכ"ה בכת"י וכן ז"א. ג) עיין שבת ק"ג: וכתב ר"ה דאכתיבת ס"ת קאי ועיין מנחות ל"א: אמר מאיר איש שלום עיין ברש"י ותו' בשבת שם טעם קלות החילוף בין אותיות האלו וע"כ קלות חילופן מפני השווי שבתמונתן במכתב ולא מפני שיווין במבטא דא"כ מ"מ לא מנה הזיינין והשינין השמאליות וכן הזיינין והסמכין שדומין במבטא עיין ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד ואלפין ועיינין נמי לא שוו להם לגמרי במבטא עיין בירושלמי שם ובבלי מגילה כ"ד: ובברכות ל"ב. וכן יש עוד שאר אותיות שדומין במבטא כגון כ' דגושה עם ק' ועם ג' ע' עם ת' ועם ד' דגושה אלא וודאי מפני השווי שבתמונתן הוזכרו אלו האותיות ומכאן למד ר"ת שצריך לכוף ראש הע' לתוכה דדמי כעין פ' וכן נ"ל שהאותיות הללו שהוזכרו שווין בתמונתן אף אם נכתבים על סידורן אם לא ידקדק עליהם לאפוקי שלא תפרש שהג' שווה לנ' אם תהפכה דא"כ היה יכול לחשוב טפי ביתין חיתין ועוד טפי הוה ליה לחשוב גמלין נונין אלא מתקיים מהכא דכתב שלהם שלא כתבוהו ספרי דווקני לא הוה דומה לכתב שלנו והוה דמי בה אלפין לעיינין וגמלין לצדקין וטיתין לפיפין וכו' והוא היה כתב הדיוטות ושטרות ובא ולימד כאן שכתב הס"ת צריך שיהא כתב שלם דהיינו כל אות על שלמותה ולא שתתחלף אות באות ונפקא לן מינה טובא לתקון המלות ולהבנת העניינים דרך משל העטלף בויקרא י"א תרגם יונתן ערפדא והערוך מביאו ערפירא ובחילוף פ' בע' יהיה פרפירא ונמצא בישעיה ב' לחפרפירות ולעטלפים וא"כ חפרפירות מין ממיני העטלפים והוא קרוב לחברבר תרגום מן סנורים ומן חסך ישופני עיין בערוך חברבר ערך ב'. ד) דכתיב והיה בעברכם את הירדן וגו' וכתבת על האבנים וגו' (דברים כ"ז). ה) גבי סוטה מפי' ר"ה עיין ברש"י ותו' מנחות ל"ד. ובספרי במדבר פי' ע"ז ועיין ברכות ע"ו: ו) נ"ל למחוק. ז) כ"ה בכת"י וכן הגיה הז"א. ח) כן הגיה הז"א. ט) כתב ר"ה וקשיא לי דבכ"מ דקתני או כלך לדרך זו לא מתוקמא אלא בדינא דריבא

על מזוזות ביתך ובשעריך שומע אני שתי מזוזות ביתך ת"ל בשנייה י) מזוזות ריבוי אחר רבוי למעט דברי רבי ישמעאל רבי יצחק אומר יא) אינו צריך הרי הוא אומר ולקחו מן הדם ונתנו על שתי מזוזות ועל המשקוף (שמות יב) זה בנה אב בכל מקום שנאמר מזוזות הרי אין בכלל שתים עד שיפרוט לך הכתוב שתי מזוזות:

מזוזות ביתך על ימין ובכניסה יב) או אינו אלא על ימין ביציאה ת"ל על מזוזות ביתך על ביאתך של ימין בכניסה יג):

ובשעריך שומע אני שערי בתים והלולים והרפת יד) ומתבן ובית התבן ובית הבקר ובית האוצרות ובית העצים ואוצרות יין ואוצרות שמן ואוצרות תבואה במשמע ת"ל ביתך מה ביתך מקום כבוד ובית דירה במשמע [אף שעריך מקים כבוד ובית דירה] טו) שומע אני אפילו שערי (בלקאות) [כסילקאות] טז) ובמסיאות ומרהצאות במשמע ת"ל ביתך מה ביתך מקום כבוד ובית דירה אף שערי בית כבוד ובית דירה יז) שומע אני אפילו שערי בית המקדש במשמע ת"ל ביתך מה ביתך חול אף שעריך חול יח) מכאן אמרו הלשכות שהם פתיחות לקודש תוכן קודש פתיחות לחול תוכן חול יט): חביבים ישראל שסיבבן הקב"ה במצות תפילין בראש ותפילין בזרוע מזוזה בפתחיהם ציצית על ד' כנפות כסותך ועליהם אמר דוד שבע ביום הללתיך (תהלים קי"ט) נכנס למרחץ וראה את עצמו ערום אמר אוי לי שאני ערום מן המצות נסתכל במילה והתחיל (עליה) [עליה] כ) סידר שבח שנאמר למנצח על השמינית מזמור לדוד (תהלים ו') כא) משל למלך בשר ודם שאמר לאשתו היי מתקשטי בכל תכשיטיך כדי שתהא רצויה לי כך אמר להם הקב"ה לישראל הוי מצויינים במצוות כדי שתהיו רצוים לי וכך הוא אומר יפה את רעיתי כתרצה (שה"ש ו') יפה את בשאת רצויה לי: (סליק פיסקא).

פרשת עקב

(לז) (ופי' עקב תשמעון את המשפטים) כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה הרי פרשה זו נאמרה לישראל בשעה שיצאו ישראל ממצרים שהיו אומרים שמא לא נכנס לארץ יפה כזו אמר להם הקב"ה כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה מגיד הכתוב שא"י משובחת הימנה אתה אומר בשבח א"י הכתוב מדבר או אינו אלא בשבח ארץ מצרים ת"ל וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים (במדבר י"ג) (מפני) [לפני] א) מה שהיתה מקום מלכות שכך הוא אומר כי היו בצוען שריו (ישעיה ל') וחברון מה היתה פסולת של א"י שנאמר קרית ארבע היא חברון (בראשית כ"ג) ב) והרי דברים ק"ו אם חברון פסולת א"י הרי היא משובחת ממשובחת של ארץ מצרים שהיא משובחת מכל הארצות ק"ו לשבח של א"י וא"ת (לא) ג) מי שבנה זו לא בנה זו ת"ל ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען (בראשית י') חם לפי ד) שבנה זו בנה זו אפשר שבנה את הכעור ואח"כ בנה את הנאה אלא בנה הנאה ואח"כ בנה הכעור שפסולתו של ראשון חביב בשני ה) הא לפי שחברון משובחת ממצרים לפיכך

מאיר עין והכא מוקים בדין או כלך לדרך זו וכדומה לי דטעות היא דכתיב בספרים דהא בהקומץ רבה גרסינן לה וכו' עיי"ש ל"ד. י) בפרשה שנייה. יא) עיין מנחות שם והתם ג' ר' עקיבא אומר א"ל. יב) בכת"י ג' דרך ימין בכניסה ובכת"י בן ז"א ג' על ימין בכניסה. יג) בכת"י בן ז"א ג' ת"ל ביתך ביאתך של ימין בכניסה ועיין מנחות שם. יד) רפת היינו בית אבוס של בהמה מפי' ר"ה. טו) כ"ה בכת"י ר"ה ובכת"י בן ז"א ג' ת"ל ביתך מה ביתך בית דירה אף שעריך בית דירה. טז) כ"ה בכת"י. יז) בכת"י בן ז"א ג' ת"ל ביתך מה ביתך מקום כבוד אף שעריך מקום כבוד. יח) עיין כל זה ביומא י"א. יסב: יט) כלומר דשערים בתר בית אזלו עיין מ"ב פ"ג מ"ח ושם נסמן. כ) ובכת"י בן ז"א ג' סידר עליה שבח. כא) עיין מנחות מ"ג: ובתוספתא ברכות פ"ו. כתב הגר"א בשם ספר בפ"ז וז"ל נראה שפיע דוח מזמור ו' בתהלים שאמר חנני ה' כי אמלל אני מן התמית וכו' ומקלת קהלות באשכנז נוהגין לומר של המילה למנצח על השמינית מזמור י"ב ועשית הוא בידם שאינו ענין כלל למילה והטעות נמשך להם ממה שנאמר במזמור ו' למנצח בנגינות על השמינית ובגמרא קאמר למנצח על השמינית וליתא כי התלמוד מקצר לפעמים הקרא ונקט הצריך לו ע"כ ויפה עמו כי כן הוא במדרש תהלים של מזמור ו' ומלת בנגינות ליתא שם בכל המדרש:

(לז) א) ככ"ל בג' והגר"א מוחק מלות מפני מה. ב) כלומר שנקבר למקום קברות עיין סוטה ל"ד: וכתובות קי"ב. ג) וכן ליתא בכת"י ובילקוט פ' שלח ר' תשמ"ג. ד) בכת"י בן ז"א מוחק מלת לפי. ה) כלומר מנהגו של עולם לבנות הנאה תחילה ואח"כ הכעור שמכניס בשני פסולת של ראשון ועיין בילקוט שם.

נבנתה תהלה י) יכן אתה מוצא בדרכי המקום שכל מי שהוא חביב הוא קודם את חבירו תורה לפי שהיא חביבה מכל נבראת קודם לכל שנאמר ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז (משלי ח) ואומר מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ (שם) (זה׳ ז) בית המקדש לפי שהיה

מאיר עין [illegible]

[illegible]

חביב מכל נברא לפני כל שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו (ירמיה י"ז) ח) א"י
שהיתה חביבה מכל נבראת קודם לכל שנאמר עד לא עשה ארץ וחוצות [וגו'] (משלי ח')
ארץ אלו שאר ארצות וחוצות אלו מדברית וראש עפרות תבל זו ארץ ישראל רבי
שמעון בן יוחי אומר תבל זו א"י שנאמר משחקת בתבל ארצו (שם) למה נקרא שמה תבל
שהיא מתובלת בכל שכל הארצות יש בזו מה שאין בזו ויש בזו מה שאין בזו אבל א"י
אינה חסירה כלום שנאמר ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה (דברים
ח') ט) ד"א ארץ אלו שאר ארצות וחוצות אלו מדברית תבל זו א"י ולמה נקרא שמה
תבל ע"ש תבלין שבתוכה איזהו תבלין שבתוכה זו תורה שנאמר בגוים אין תורה (איכה ב')
מכאן שהתורה בא"י וכן אתה מוצא בסנחריב כשבא לפתות את ישראל מה אמר להם
עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם (מלכים ב' י"ח ישעיה ל"ו) אל ארץ יפה מארצכם
אין כתוב כאן אלא אל ארץ כארצכם והלא דברים ק"ו אם (מסיבה) [מי שבא] י)
לומר שבחה של ארצו לא אמר גנותו של א"י ק"ו לשבחה של א"י ר"ש בן יוחי אומר שוטה
היה זה שלא היה יודע לפתות משל לאדם שהלך לישא אשה אמר לה אביך מלך ואני
מלך אביך עשיר ואני עשיר אביך מאכילך בשר דגים ומשקך יין ישן ואני מאכילך בשר
דגים ומשקך יין ישן ואין זה פיתוי כיצד פיתוי אומר לה אביך הדיוט ואני מלך אביך עני
ואני עשיר אביך מאכילך ירק וקטנית ואני מאכילך בשר ודגים אביך מוליכך למרחץ ברגל
ואני מוליכך בגלגוטיקא יא) ומה אם מי שבא לומר שבחה של ארצו לא אמר גנותה של
א"י ק"ו לשבחה של א"י כיוצא בו [אתה] אומר צידנים יקראו לחרמון שריון [והאמרי יקראו לו
שניר] (דברים ג') ובמקום אחר היא אומר ועד הר שיאון הוא חרמון (שם ד') נמצא קרוי ד'
שמות וכי מה צורך לבאי עולם בכך אלא שהיו ד' מלכיות מתכחשות יב) זו אומרת יקרא
על שמי וזו אומרת יקרא על שמי והלא דברים ק"ו פסילת א"י ד' מלכיות מתכחשות עליה
ק"ו לשבחה של א"י כיוצא בדבר אתה אומר ודנה וקרית סנה הוא דביר (יהושע ט"ו) ובמקום
אחר הוא אומר ושם דביר לפנים קרית ספר (שם) נמצאת קרויה ד' שמות וכי מה צורך לבאי
עולם בכך אלא שהיו ד' מלכיות מתכחשות עליה זו אומרת תקרא על שמי וזו אומרת
תקרא על שמי והלא דברים ק"ו ומה אם פסילת ערי ישראל ארבע מלכיות מתכחשות עליה
ק"ו לשבחה של א"י כיוצא בו אתה אומר עלה אל הר העברים הזה הר נבו (דברים ל"ב) ובמקום אחר
הוא אומר עלה ראש הפסגה (שם ג') נמצא קרוי (ס"ו) [שלש] יג) שמות וכי מה צורך לבאי העולם
בכך אלא שהיו שלשה מלכיות מתכחשות עליה ק"ו לשבחה של א"י הרי היא אומר ואתן
לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג') ארץ חמדה ארץ שעשויה הולאות יד)
חולאות למלכים ושולטונים שכל מלך ושילטון שלא קנה בא"י חולאות אומר לא עשיתי
כלום ר' יהודה אומר וכי אחד ושלשים מלכים שהיו לישעבר כולם (היו) [היו] טו) בא"י אלא
כדרך שעושים ברומי עכשיו שכל מלך ושולטון שלא קנה פלטיאות וחולאות ברומי טז)
אומר לא עשיתי כלום [כך] כל מלך ושולטון שלא קנה פלטורות וחוילאות בא"י אומר לא
עשיתי כלום נחלת צבי מה צבי זה קל ברגליו מכל בהמה וחיה כך פירות א"י קלים לבוא
מכל פירות של שאר ארצות יז) ד"א מה צבי זה כשאתה מפשיטו אין עורו מחזיק את
בשרו כך א"י אינה מחזקת פירותיה בשעה שישראל עושים את התורה ומה צבי זה קל לאכל
מכל בהמה וחיה כך פירות א"י קלים לאכל מכל הארצות או קלים לא יהיו שמנים ת"ל
ארץ זבת חלב ודבש (דברים י"א) שמנים כחלב ומתוקים כדבש וכן הוא אומר אשירה נא
לידידי שירת דודי לכרמו כרם היה לידידי בקרן בן שמן (ישעיה ה') מה שור זה אין בו גבוה
מקרניו כך ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות או מה שור זה פסול מכל קרניו יח) כך א"י

מאיר עין ח) במקרא כתוב מרום מראשון. עיין נדרים ל"ט: ובב"ר פ"א. ט) ועיין תענית י'.
י) כ"ה בילקוט שם וכן הגיה הגר"א. יא) בילקוט ג' בגלודקא. יב) בילקוט ג' מתרחשות ובכת"י דברים
שם ג' מתפחרות ובפס"ז ג' מתכבשות. יג) וכ"ה בילקוט. יד) בכת"י ג' חוולאות. ופי' ר"ה בנין.
טו) כ"ה בכת"י ובילקוט. טז) בילקוט ג' שלא קנה פלטיאות ברומי. יז) בפס"ז ג' קלה להוציא פירותיה
ועיין בכתובות קי"ב. ובנסמן שם. יח) פי' פסול בו מכל הם קרניו. ובילקוט שם ג' אין בו פסול אלא קרניו
והגר"א הגיה על פיו.

פסילה מכל הארצות ת"ל בקרן בן שמן שמנה היא א"י [וללמדך שגבוה מחבירו משובח מחבירו ארץ ישראל] יט) לפי שגבוה מכל משובחת מכל שנאמר עלה נעלה וירשנו אותה (במדבר י"ג) ויעלו ויתורו את הארץ (שם) ויעלו בנגב (שם) ויעלו ממצרים (בראשית מ"ה) בית המקדש שגבוה מכל משובח מכל שנאמר וקמת ועלית (דברים י"ז) והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר בית ה' (ישעיה ב') כ) ואומר כי יש יום קראו נוצרים בהר אפרים קומו נעלה ציון אל ה' אלהינו (ירמיה ל"א) כא): (סליק פיסקא) כב).

(לח) לא כארץ מצרים היא ארץ מצרים שותה מן הנמוך ארץ ישראל שותה מן הגביה א) ארץ ישראל שותה נמוך וגבוה ארץ מצרים נמוך שותה גבוה אינו שותה ארץ מצרים גלוי שותה שאין גלוי אין שותה א"י גלוי ושאין גלוי שותה ארץ מצרים שותה ואח"כ נזרעת א"י שותה ונזרעת נזרעת ושותה שותה בכל יום (א"י) ונזרעת [בכל יום] ב) ארץ מצרים אם אינו עמל בה בפסל ובקורדום ג) ונודד שנת עיניו עליה אין לו בה כלום אבל א"י אינה כן אלא הם ישנים על מטותיהם והמקום מוריד להם גשמים משל למלך שהיה מהלך בדרך ראה בן טובים אחד ומסר לו עבד אחד לשמשו שוב ראה בן טובים אחד מעודן ומפונק ועוסק בפעולה ומכירים את אבותיו ד) אמר גזירה שאני עושה בידי ומאכילך כך כל הארצות נתנו להן שמשים לשמשן מצרים שותה מן הנילוס ובבל שותה מן הנהר (יובל) [אבל ה)] א"י אינה כן אלא הם ישנים על מטותיהם והקב"ה מוריד להם גשמים וללמדך שלא כדרכי ב"ו דרכי המקום בשר ודם קונה לו עבדים שיהיו זנים ומפרנסים אותו אבל מי שאמר והיה העולם קונה לו עבדים שיהיה הוא זן ומפרנס אותם: וכבר היה רבי אליעזר ורבי יהושע ורבי צדוק מסובים בבית משתה בנו של רבן גמליאל מזג רבן גמליאל כוס לרבי אליעזר ולא רצה לקבל קיבלו ר' יהושע אמר לו ר' אליעזר מה זה יהושע שאנו מסובים ורבן גמליאל עומד ומשמש אמר לו ר' יהושע הנח לו וישמש אברהם גדול העולם שימש מלאכי השרת וכסבור שהם ערביים עובדי ע"ז ו) שנאמר וישא עיניו וירא (בראשית י"ח) והלא דברים ק"ו אברהם גדול העולם שימש למלאכי השרת וכסבור שהם ערביים עובדי ע"ז רבן גמליאל ביבי לא ישמשנו אמר להם ר' יצחק ז) הנחתם כבוד המקום ואתם עוסקים בכבוד ב"ו מי שאמר והיה העולם משיב רוחות ומעלה נשיאים ועננים ומוריד גשמים ומגדל צמחים ועורך שולחן לכל אחד ואחד גמליאל ברבי לא ישמשנו: אתה אומר לכך הוא אימר [או ח)] לפי שארץ מצרים פסולת כל הארצות הקישה הכתוב לא"י ת"ל כגן ה' כארץ מצרים (שם י"ג) כגן ה' לאילנות כארץ מצרים לזרעים או אינו מקישה אלא למגונה ולמשובח שבה ט) ת"ל אשר ישבתם בה (ויקרא י"ח) מקום שישבתם בו שנאמר במיטב הארץ הושב את אביך (בראשית מ"ז) או אינו מקישה אלא לישעת גנותה ת"ל אשר יצאתם משם כשהייתם שם היתה בשבילכם מתברכת ילא עכשיו שאין ברכה עליה כדרך שהייתם אתם שם וכן אתה מוצא בכל מקום שהצדיקים הולכים באה ברכה לרגלם יצחק ירד לגרר באה ברכה לגרר שנאמר ויזרע יצחק בארץ [וגו'] (שם כ"ז) ירד יעקב אצל לבן ברכה ירדה לרגלו שנאמר נחשתי ויברכני ה' בגללך (שם ל') ירד יוסף אצל פוטיפר ברכה באה לרגליו שנאמר ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף (שם ל"ט) ירד יעקב אצל פרעה ירדה ברכה לרגלו שנ' ויברך יעקב את פרעה (שם מ"ז) במה ברכו שנמנע ממנו שני רעב שנאמר ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וגו' (שם נ') ואומר וכלכלתי אותך שם (שם מ"ה) מה כלכול

מאיר עין יט) כ"ה בילקוט וכן הגיה הז"ח. כ) לפנינו כתוב אל הר ה'. כא) במקרא כתוב ונעלה ציון. עיין זבחים נ"ד: ולקמן פי' קנ"ב. כב) לפי הפסוקים אין כאן סליק פיסקא עד להלן אלא שלא רציתי לשנות מנין הפיסקאות ממה שהן בז"ח.

(לח) א) מן הנמוך דהיינו נילוס ומן הגביה דהיינו מי גשמים מפי' ר"ה ובילקוט ג' ארץ מצרים שותה מימיה א"י שותה מי גשמים. ב) כצ"ל ועיין בילקוט והז"ח מחק והגיה עפ"י הילקוט. ג) היינו שחופרין בה להעביר המים ממקום למקום מפי' ר"ה. ד) בילקוט ג' ומכירו לו ולאבותיו. ה) כ"ה בכת"י וכן ז"ח ובילקוט ג' ובבל שותה מן הנהרות א"י אינה כן וכו'. ו) עיין בב"ר פמ"ח. ז) הז"ח מוחק וג' ר' צדוק עפ"י הגמרא קידושין ל"ב: אבל לפי המכילתא יתרו פ"א נ"ל אף לגיל ר' יצחק עיי"ש. ח) כצ"ל וכן הגיה הז"ח עפ"י הילקוט ובס' איפא אתה אומר לכך הוא בא או לפי שא"מ פסול מכל הארצות וכו'. ט) כלומר דהכתוב מקישה עם המגונה שבה ועם המשובח שבה דפסוק דבראשית מקישה עם המשובח שבה והכא מקישה עם המגונה שבה שהיו ישראל יושבים במגונה שבה והז"ח מוחק מלת והמשובח דליתיה בילקוט וא"צ.

האמור להלן בשני רעבון הכתוב מדבר אף כלכול האמור כאן בשני רעבון הכתוב מדבר י) רבי שמעון בן יוחי אומר אין זה קידוש השם שדברי צדיקים קיימים בחייהם ובטלים לאחר מיתתן א"ר אלעזר בר' שמעון רואה אני את דברי ר' יוסי מדברי אבא שזה קידוש השם שכל זמן שהצדיקים בעולם ברכה בעולם נסתלקו צדיקים מן העולם נסתלקה ברכה מן העולם וכן אתה מוצא בארון האלהים שירד לבית עובד אדום הגתי ונתברך בשבילו שנאמר ויגד לדוד לאמר ברך ה' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו בעבור ארון האלהים (שמואל ב' ו') יא) והלא דברים ק"ו ומה ארון שלא נעשה לא לשכר ולא להפסד אלא לשברי לוחות שבו יב) נתברך בשבילו ק"ו לצדיקים שבעבורן נברא העולם יג) אבותינו באו לארץ באה ברכה לרגלם שנאמר ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ובורות חצובים אשר לא חצבת (דברים ו') ר"ש בן יוחי אומר (והרי) [הרי נאמר] בורות חצובים אשר לא חצבת והלא (כור) [בידוע] אשר לא חצבת כרמים אשר לא נטעת [וכו'] יד) שעכשיו באת בארץ מה ת"ל מלאת חצבת נטעת זכותך היא שגרמה טו) וכן אתה מוצא שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היו אנשי א"י בונים בתים וחופרים בורות ושיחים ומערות נוטעים שדות וכרמים וכל עץ מאכל כדי שיבואו אבותינו לארץ וימצאו אותה מלאה ברכה או לפי שברכה זו עליהם יכול היו אוכלים ושבעים ת"ל ואכלת ושבעת אתה אוכל ושובע והם מונעים מעצמם מבניהם מנשיהם ומבנותיהם כדי שיבואו אבותינו לארץ וימצאו אותה מלאה ברכה זו היא שאמרנו אשר יצאתם משם כשהייתם שם היתה מתברכת בשבילכם ולא כעכשיו שאין ברכה עליה כדרך שהייתם אתם שם אתה אומר לכך בא הכתוב להקיש ביאתה של זו לביאתה של זה טז) מה ארץ מצרים לא הייתם מונים עליה שמיטים ויובלות יכול אף ביאת ארץ כנען כן ת"ל לרשתה לרשת אותה באים ולהיות מונים עליה שמיטים ויובלות אלא הפרש בין ביאתה של זו לביאת של זו ביאת ארץ מצרים רשות ביאת א"י חובה ארץ מצרים בין עושים רצונו של מקום בין שאין עושים רצונו של מקום הרי לכם ארץ מצרים א"י אינו כן אם אתם עושים רצונו של מקום הרי לכם ארץ כנען ואם לאו הרי אתם גולים מעליה וכן הוא אומר ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה (ויקרא י"ח): (סליק פיסקא).

(לט) והארץ אשר אתם עוברים בה לרשתה ארץ הרים ובקעות א) או בגנות א"י הוא מדבר שמזכיר בה הרים ת"ל ובקעות מה בקעות לשבח אף הרים לשבח ועוד

מאיר עין י) דחזר הרעב בתר דמית יעקב מפי' ר"ה. יא) במקרא כתוב למלך דוד. יב) עיין ספרי במדבר פ' פ"ב ובמ"ע שם אות ו'. אמר מאיר איש שלום לפי פשטות הכתובים היה הארון שבו היה לוחות העדות וכשישבה בזה: הפלשתים היה בקרית יערים עיר אשר מקצתה בגבול יהודה ומקצתה בגבול ירושלים ואשר ליהודה היה נקרא בעלה ואשר בגבול בנימין היה נקרא גבעה וכן אמרו חז"ל במדבר רבה פ"ד והיה הארון בגבעה בגבול בנימין (שמואל א' ז') ואז נחרבה שילה וכשנמשח שאול למלך נשאר הארון במקומו תחת פקודת המלך ומשמרת הכהנים ששאול היה מגבעה ושם ישב על כסא ממלכתו אבל המזבח והאוהל באו לנוב שהוא בחלקו של בנימין ג"כ שכבר מאס ה' בשבט אפרים ויטש משכן שילה (תלים ע"ח) וכשהחריב שאול את נוב באו המזבח והאהל לגבעון אבל הארון נשאר תחת פקודת שאול בגבעה לפי שעד מלך חוק ומשפט וכשנמלך דוד ונגברה מלכותו על כל ישראל וישב בירושלים היסב אליו את ארון ה' אל תחת פקודתו אבל המזבח והאוהל היו עדיין בגבעון תחת פקודת הכהן הגדול ורצה דוד ג"כ להסב המזבח אל ירושלים שהרי כתר מלכות עולה ע"ג כתר כהונה והגבנה לו נתן הנביא שלא תהיה זאת אלא בימי שלמה בנו וכשישב שלמה על כסא דוד אביו והכון מלכותו מאד ישב על כסא ה' בירושלים ובנה שם המקדש והזר הארון אל המקדש והיו הארון המזבח וכל המקדש תחת משמרת הכהנים ופקודת המלך ומאת אשר לפנים בישראל היתה כתר של כהונה עיקר רושווה לה אח"כ כתר מלכות וחזרה לבסוף כתר מלכות להיות עולה ע"ג כתר כהונה ועיין ספרי במדבר פי' קי"ט ובמ"ע אות י"ח ובאדר"נ פרק ל"ד עיי"ש. יג) עיין ברכות מ"ב. וס"ג: יד) כ"כ להגיה עפ"י הילקוט עיי"ש ובעין זה הגיה הגר"א. טו) כלו' אשר לא חצבת בזכותך דהיינו שלא גרמת אתה שיחצבו כדכתיב לא בצדקתך וביושר לבבך וגו' כנ"ל. טז) כלו' שמא תאמרו כיון שאמר הכתוב לא כארץ מצרים לומר שהיא טובה ממנה אבל היא שוה עמה בענין המצות שלא תהיה עליכם עול מצות ומהדר ת"ל וכו' וכה"א ולא תקיא וגו' ונקיט שמיטין ויובלות שהוא עיקר תנאי בישיבת הארץ כדכתיב בפ' בחקתי וכדכתיב בהו עצמה כי לי הארץ בפ' בהר והגר"א והז"א נדחקו וגי' הילקוט אתה אומר לכך בא הכתוב או להקיש ביאתה של זו לביאתה של זו ארץ מצרים לא הייתם מונין וכו' והגיה הז"א על פיו ולשון ר"ה בפירושו אתה אומר לכך בא הכתוב להקיש ביאת של זו לביאתה של זו דכי היכי דבארץ מצרים הייתם מונים שנים דהיינו כשהיו גרים שם שמונין שנים לימתי יצאו וכו' אף ביאת ארץ כנען דמונין עליה שנים שמיטין ויובלות מתי יצאו מארץ כנען ת"ל לרשתה ע"כ וכתב עליו בעל ההגהה בילקוט גרסינן הכי אתה אומר וכו' וכל הלשון הזה הוא מוטעה והעתקתי אותו כמות שהוא וסמכתי על המעיין ע"כ ונראה שנוסחא אחרת היתה לר"ה ממה שהוא לפניי ועיין בפי' הרמב"ן על התורה:

(לט) א) במקרא כתיב שמה לרשתה.

שנותן טעם בהר ב) טעם בבקעה שפירות ההר הן קלים ופירות הבקעה שמנים ר"ש בן יוחי אומר כשהוא בקעה הרי היא עושה בית כור כשהוא הר הרי היא עושה בית כור בצפון בית כור בדרום בית כור במזרח בית כור במערב בית כור מלמעלה (בית כור מלמטה) נמצא ה' מכופלת שנאמר כה אמר ה' זאת ירושלים בתוך הגוים שמתיה סביבותיה ארצות (יחזקאל ה') ד) ובמקום אחר קורא אותו ארץ כיצד יתקיימו ב' כתובים ארץ שיש בה מיני ארצות הרבה בית ארצות ה) בית החולות ו) בית העפר ד"א הרים ובקעות מגיד שלא שוו טעם פירות הר לטעם פירות בקעה ולא טעם פירות בקעה לטעם פירות הר אין לי אלא שלא שוו טעם פירות הר לטעם פירות בקעה ולא טעם פירות בקעה לטעם פירות הר ומנין שלא שוו טעם פירות הר לטעם פירות (בקעה) [הר] וטעם פירות בקעה לטעם פירות (הר) [בקעה] ת"ל ארץ הרים ובקעות הרים הרים הרבה בקעות בקעות הרבה ז) ר"ש בן יוחי אומר י"ב ארצות ניתנו כנגד י"ב שבטי ישראל ולא שוו טעם פירות ארצו של זה כטעם פירות ארצו של זה ולא טעם פירות של זה לטעם פירות של זה ח) ואלו הם כי (הנה) [הארץ אשר אתה בא שמה וגו' והארץ] אשר אתם עוברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעות [וגו'] ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה מראשית השנה ועד אחרית השנה ט) כי י"י אלהיך מביאך אל ארץ טובה ורחבה ארץ נחלי מים [וגו'] ארץ חטה ושעורה [וגו'] ארץ זית שמן ודבש ארץ אשר לא במסכנות [וגו'] ארץ אשר אבניה ברזל [וגו'] על הארץ הטובה [וגו'] (דברים ח') י) ארץ זבת חלב ודבש (שם י"א) הרי י"ב ארצות נתנו כנגד י"ב שבטים ולא שוו טעם פירות שבטו של זה לטעם פירות שבטו של זה [ומניין שלא שוו טעם פירות של זה לטעם פירות של זה] יא) ת"ל ארץ הרים ובקעות הרים הרים הרבה בקעות בקעות הרבה ר' יוסי המשולם אומר מנין אתה אומר שכשם שנותן מטעמים בארץ כך נותן מטעמים בים ת"ל ולמקוה המים קרא ימים (בראשית א') והרי ים אחד הוא שנאמר יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד (שם) מה ת"ל ולמקוה המים קרא ימים מגיד שלא שוו טעם דג העולה מעכו לטעם דג העולה מצור ולא העולה מצור לעולה מאספמיא יב) או לפי שעפרו של הר קל ושל בקעה שמן יכול יהיו מים גורשים את העפר (ממקום) [למקום] יג) בקעה ותהי בקעה מחוסרת מים ת"ל ארץ הרים ובקעות הר לפי משהו בקעה לפי משהו יד) וכן הוא אומר שאלו מה' מטר בעת מלקוש [וגו' יתן להם לאיש עשב בשדה] (זכריה י') טו) או לפי שא"י מכופלת בהרים יהיה גלוי שותה שאין גלוי אין שותה ת"ל למטר השמים תשתה מים גלוי ושאין גלוי שותה וכן הוא אומר אף ברי יטריח יפיץ ענן אורו והוא מסבות מתהפך [וגו'] (איוב ל"ז) טז) שהיו עבים מקיפות אותה ומשקות אותה מכל רוח או לפי ששותה מי גשמים יז) אבל אינה שותה מי שלחים יח) ת"ל כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים (דברים ח') או לפי ששותה מי שלחים אבל אינה שותה מי שלגים ת"ל למטר השמים תשתה מים כשהוא אומר מים אף מי שלגים וכן הוא אומר כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים (ישעיה נ"ה) ואומר כי לשלג יאמר הוי ארץ (איוב ל"ז) או לפי ששותה מי שלגים אבל אינה שותה מי טללים ת"ל למטר השמים תשתה מים [כשהוא אומר מים] יט) אף מי טללים תשתה ד"א [למטר השמים תשתה מים] כ) מה מי גשמים לברכה אף טללים לברכה וכן הוא

מאיר עין ב) כלומר ועוד דלהכי כתיב ארץ הרים ובקעות לאקושינהו בהדי הדדי לאשמעינן שנותן טעם בהר מאי דליכא בחו"ל ונותן טעם בבקעה מאי דליכא בבקעת חו"ל שפירות ההר הן קלים כלומר דרך פירות ההר הויין קלים ולא שמנים ודבקעה שמנים ופירות הרים שבא"י הויין נמי שמנים שנותן טעם בהר כמו בבקעה מאי דליכא בשאר ארצות מפי' ר"ה וגי' כת"י בן ז"א כנותן טעם בבקעה. ג) וכן ליתא בילקוט וכן מוחקו בז"א ועיין ברש"י. ד) במקרא כתוב כה אמר אדני ה' וגו' וסביבותיה ארצות. ה) בילקוט ג' בית הארץ ובכת"י בן ז"א ג' בית האדמה. ו) בכת"י ג' בית השולשית ופי' ר"ה היינו קרקע שעפר וחול מוציאין ממנו זכוכית. ז) הגהתי עפ"י הילקוט עיי"ש וכן הגיה הז"א. ח) כלומר ובארץ של אותו שבט לא שוו הר לבקעה והר להר ובקעה לבקעה והז"א מוחקו דליתא בילקוט. ט) לפנינו כתוב אחרית שנה. י) במקרא לא כתוב ורחבה. יא) כ"נ להגיה עפ"י כת"י בן ז"א והז"א מחק זה ע"כ ולהלן דליתא בילקוט. יב) בילקוט ג' ר' יוסי בן משולם אומר וכו' כשם שניתנו מטעמים וכו' טעם דג העולה מעכו לטעם דג העולה מצידון ולא העולה מצידון לעולה מאספמיא ועיין בב"ר פ"ה וברש"י ס' בראשית ומקוואות פ"ה מ"ד. יג) כן הגיה הז"ר ופי' שהמים יורידו העפר לבקעה ולא יהיו שם מים כל צרכה ורמז לב"ב קמ"ו. ואולי דברייתא שלפנינו קטיעה היא. יד) בכת"י בן ז"א ג' לפי מה שהוא. טו) עיין תענית ט': טז) במקרא כתוב יטריח עב. יז) כלומר לכך משבחה הכתוב. יח) היינו מי מעיינות שנשלחים לחוץ מפי' ר"ה. יט) וכ"ה בילקוט ובכת"י בן ז"א. כ) כ"ה בכת"י בן ז"א.

*

אומר ויתן לך האלהים מטל השמים (בראשית כ"ג) ואומר יערוף כמטר לקחי (דברים ל"ב) ואומר אהיה כטל לישראל (הושע י"ד) ואומר והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כטל מאת ה וכרביבים עלי עשב (מיכה ה') כח) : (סליק פיסקא).

(מ) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה רבי אומר וכי אותה בלבד הוא דורש והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו (איוב ל"ח) ומה ת"ל ארץ אשר י' אלהיך דורש אותה כביכול אין דורש אלא אותה ובשכר א) דרישה שהוא דורשה דורש כל הארצות עמה כיוצא בו אתה אומר הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל (תהלים קכ"א) וכי ישראל בלבד הוא ישומר והלא הוא שומר את הכל שנאמר אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש (איוב י"ב) ומה ת"ל שומר ישראל כביכול שאינו שומר אלא ישראל ובשכר שמירה שהוא ישומרם ישומר את הכל עמהם כיוצא בדבר אתה אומר והיו עיני (שמה) ולבי שם כל הימים (מלכים א' ט') וכי שם בלבד הם והלא כבר נאמר עיני ה' [המה] משוטטים בכל הארץ (זכריה ד') ואומר כל מקום עיני ה' צופות רעים וטובים (משלי ט"ו) אלא מה ת"ל והיו עיני ולבי שם כל הימים כביכול שאינן אלא שם ובשכר שהם שם הם בכל מקום כיוצא בדבר אתה אומר קול ה' יחיל מדבר יחיל ה' מדבר קדש (תהלים כ"ט) [מה תלמוד לומר זה ביותר] ב) :

דורש אותה ניתנה לדרישה להפריש ממנה חלה תרומה ומעשרות או יכול אף שאר ארצות נתנו לדרוש ת"ל אותה אותה ניתנה לדרישה ולא שאר ארצות ניתנו לדרישה ג) ד"א ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה מגיד הכתוב שנדרישת בשכר דרישה ד) שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם (דברים י"א) ואומר למען ירבו ימיכם וימי בניכם (שם) ואומר ויתן להם ארצות גוים ועמל לאמים ירשו ה) בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו (תהלים ק"ה) ה) : [כתוב אחד אומר] ו) תמיד עיני ה' אלהיך בה וכתוב אחד אומר המביט לארץ ותרעד יגע בהרים ויעשנו (תהלים ק"ד) כיצד יתקיימו שני כתובים הללו כשישראל עושים רצונו של מקום תמיד עיני ה' בה ואינן נזוקים וכשאין ישראל עושים רצונו של מקום המביט לארץ ותרעד יגע בהרים ויעשנו [לענין טובה הוא אומר תמיד עיני ה' אלהיך בה לענין רעה הוא אומר המביט לארץ ותרעד] (וכן) לענין (מדה) ז) טובה כאיזה צד היו ישראל רשעים בראש השנה ונגזרו עליהם גשמים מועטים וחזרו בהם להוסיף עליהם א"א שכבר נגזרה גזרה אלא הקב"ה מורידן בזמנם על הארץ בשעה שהיא צריכה להם ח) לענין רעה כיצד הרי שהיו ישראל צדיקים גמורים בראש השנה ונגזרו עליהם גשמים מרובים וחזרו בהם לסוף לפחות מהן אי אפשר שכבר נגזרה גזרה אלא הקב"ה מורידם על הארץ שלא בזמנם בשעה שאינם צריכים להם למדברות ולימים ט) שנאמר ציה גם חום יגזלו מימי שלג שאול חטאו (איוב כ"ד) מעשים שעשיתם עמדי בימות החמה שלא הפרשתם תרומות ומעשרות [יגזלו] מכם את הגשמים י) :

מראשית השנה ועד אחרית השנה יא) מגיד הכתוב שמראשית השנה נגזרה עליהם כמה גשמים כמה טללים כמה חמה יתירה כמה רוחות נושבים עליה יב) ד"א מראשית השנה אני אברך אתכם במשא ובמתן בבנין ובנטיעה באירוסים ובנישואים ובכל מה שאתם שולחים ידיכם אני אברך אתכם ד"א מראשית השנה ועד אחרית השנה וכי יש פירות בשדה מתחילת השנה עד סוף השנה אלא ברשותי הוא ליתן בהם ברכה בבית כשם שאני נותן השדה שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך (דברים כ"ח) ואומר העוד הזרע במגורה ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא מן היום הזה אברך

מאיר עין כח) לפנינו כתוב שארית יעקב בקרב עמים וגו' כרביבים וגו'.

(מ) א) בכת"י ג' בשביל דרישה. ב) כ"ה בכת"י ופי' ר"ל כלומר מדכתיב קול ד' יחיל מדבר משמע כמי מדבר קדש ומה ת"ל מדבר קדש זה ביותר דהיינו מדבר קדש יחיל (ביותר) והז"א נדחק לל"ל. ג) ספרי במדבר סי' ק"כ. ד) בילקוט ג' שניתנה בשכר דרישה. ה) לפנינו כתוב יירשו. ו) כ"ה בכת"י ובילקוט. ז) הגהתי עפ"י ילקוט וכן הגיה בז"א ועיין בר"ה י"ז: ח) בילקוט ג' להוסיף עליהן אי אפשר אלא תמיד עיני ה' אלהיך בה מורידן בזמנן ושולח בהם ברכה ומורידן על הארץ שצריכה להם ועיין בגמרא שם והז"א מחק לפנינו מלת בשעה וא"ל. ט) בילקוט ג' ופרחו להן לפחות מהן א"א אלא תמיד עיני וגו' מורידן שלא בזמנן ושולח בהן את המאירה ומורידן על הארץ שאינה צריכה להם לימים ולמדברות וכו' והז"א מוחק וגורס על פיו וא"ל. י) ועיין תענית ז': ובירושלמי ר"ה פ"א ה"ג. יא) במקרא כתוב מרשית וגו' אחרית שנה. יב) בילקוט ג' כמה גשמים כמה טללים ירדו עליה כמה חמה זורח עליה כמה רוח וכו' והז"א הגיה על פיו וא"ל.

(חגי ב׳) ומנין אף באוצרות שנאמר ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה (דברים כ״ח) ומנין אף בעיסה שנאמר ברוך טנאך ומשארתך (שם) ומנין אף בכניסה וביציאה שנאמר ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך (שם) ומנין אף באכילה ת״ל ואכלת ושבעת וברכת (שם ח׳) ומנין אף כשירד בתוך מעיו ת״ל [וברך את לחמך ואת מימיך] והסירותי מחלה מקרבך (שמות כ״ג) הם ברשותי ליתן בהם ברכה [בבית] יג) כשם שאני נותן (לשם) [בהם] ברכה בשדה לא כנימה ולא רקבובות תכנס בפירות ולא יין מחמיץ ולא שמן מבאיש ולא דבש מדביש או (אינו אלא) יד) לפי שמדה טובה מרובה ממדת פורענות יכול לא יהיה ברשותי ליתן בהם מארה בבית כשם שאני נותן בהם מארה בשדה ת״ל והבאתם אל הבית והפחתם אותו (חגי א׳) טו) ואומר ישלח ה׳ בך את המארה ואת המהומה [וגו׳] (דברים כ״ח) טז) ומנין אף באוצר ת״ל ארור אתה בעיר (שם) ומנין אף בעיסה ת״ל ארור טנאך ומשארתך (שם) ומנין אף בכניסה וביציאה ת״ל ארור אתה בבואך וארור אתה בצאתך (שם) ומנין אף באכילה [ת״ל] ואכלתם ולא תשבעו (ויקרא כ״ו) ומנין לכשירדו לתוך מעיו ת״ל [אתה תאכל ולא תשבע] וישחך מקרבך (מיכה ו׳) יז) הם ברשותי ליתן בהם מארה בבית כשם שאני נותן בשדה [כנימה] ורקבובית בפירות ויין מחמיץ ושמן מבאיש ודבש מדביש יח) ר״ש בן יוחי אומר משל למלך שהיו לו בנים ועבדים הרבה והיו נזונים ומפרנסים מתחת ידו ומפתח של אוצר בידו כשהם עושים רצונו הוא פותח את האוצר והם אוכלים ושבעים וכשאין עושים רצונו (של מקום) נועל האוצר והם מתים ברעב כך ישראל כשהם עושים רצונו של מקום יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים (דברים כ״ח) וכשאין עושים רצונו של מקום וחרה אף ה׳ בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר (שם י״א) ר״ש בן יוחי אומר ככר ומקל ירדו כרוכים מן השמים אמר להם הקב״ה לישראל אם תעשו את התורה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות בו והיכן פירושו של דבר הרי הוא אומר אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי ה׳ דבר (ישעיה א׳) יט) ר״א אומר ספר וסייף ירדו כרוכים מן השמים אמר להם אם עשיתם את התורה הכתובה בזה אתם נצולים מזה ואם לאו הרי אתם לוקים בו והיכן פירושו של דבר הרי הוא אומר ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים (בראשית ג׳) כ): (סליק פיסקא).

(מא) והיה אם שמע תשמעו אל מצותי למה נאמר לפי שהוא אומר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם (דברים ה׳) שומע אני שלא נתחייבו בתלמוד עד שנתחייבו במעשה ת״ל והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי מגיד הכתוב שמיד נתחייבו בתלמוד אין לי אלא מצות שנוהגות עד שלא נכנסו לארץ כגון בכורות וקרבנות ומעשרות בהמה מצות שנוהגות משנכנסו לארץ כגון העומר והחלה וב׳ הלחם ולחם הפנים א) מנין ת״ל והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי לרבות שאר מצות אין לי אלא שאר מצות עד שלא כבשו משכבשו וישבו ב) כגון לקט שכחה ופיאה תרומה ומעשרות שמיטה ויובלות מנין ת״ל והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי [אשר אנכי מצוה אתכם היום] (אין לי) ג) להוסיף עליו מצות אחרות [ומה תלמוד לומר] ד) ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם מגיד הכתוב שהמעשה תלוי בתלמוד ואין תלמוד תלוי במעשה וכן מצינו שענש על התלמוד יותר מן המעשה שנאמר שמעו דבר ה׳ בית יעקב כי ריב לה׳ עם יעקב ועם ישראל יתוכח כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ (הושע ד׳) ה) אין אמת אין דברי אמת נאמר כאן אמת ונאמר להלן אמת שנ׳ אמת קנה ואל תמכור [חכמה ומוסר ובינה] (משלי כ״ג) (שנאמר חסד ה׳ מלאה הארץ) ואין חסד אין דברי חסד (תהלים) [נאמר כאן חסד ונאמר להלן חסד שנ׳ חסד ה׳ מלאה הארץ]

מאיר עין יג) כ״ה בילקוט ובכת״י בן ז״א. יד) וכן ליתא בילקוט ובכת״י בן ז״א. טו) לפנינו כתוב והבאתם הבית ונפחתי בו. טז) במקרא כתוב את המהומה. יז) לפנינו כתוב בקרבך. יח) בילקוט כל זה משובש. יט) במקרא כתוב כי פי ה׳ דבר. כ) עיין בויקרא רבה פי״ג ופל״א ובדברים רבה פ״ד.

(מא) א) דבקושייתא לא כתיב כי תבואו אל הארץ אבל בהנהו כולהו כתיב בהו ביאת הארץ עפ״י פירוש ר״ה וכתב כ״ה ולחם הפנים דתניא שבשעה היא דהא משהוקם המשכן איתחייבו בלחם הפנים. ב) כלומר אין לי אלא מצות שנתחייבו אחר ביאתן לארץ ונ״ד מצות שלא נתחייבו אלא אחר ירושה וישיבה מנין. ג) וכן ליתא בילקוט וכן הגיה הז״א. ד) כנ״ל להגיה עפ״י הענין והסברא. ה) במקרא שלפנינו כתוב שמעו דבר ה׳ בני ישראל כי ריב לה׳ עם יושבי הארץ כי אין אמת וגו׳ ואפשר שנשתבשו ונתבלבלו כאן ג׳ פסוקים דירמיה ב׳ דמיכה ו׳ והושע.

(תילים ל״ג) ואין דעת אין דברי דעת שנאמר נדמו עמי מבלי דעת כי אתה הדעת מאסת (הושע שם׳ ו) ואומר לכן כאכול קש לשון אש וחשש להבה ירפה [וגו׳ כי מאסו את תורת ה׳ צבאות] (ישעיה ה׳) וכי יש לך קש שהוא אוכל אש אלא קש זה הוא עשו שכל זמן שישראל מרפים את ידיהם מן המצות הוא שולט בהם ז) ואומר מי חכם ויבן זאת ואשר דבר פי ה׳ אליו ויגידה על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה (ירמיה ט׳) ח) ואומר כה אמר ה׳ על שלשה פשעי יהודה ועל ארבעה לא אשיבנו על מאסם את תורת ה׳ וחקיו לא שמרו (עמוס ב׳) וכבר היה רבי טרפון ור׳ יוסי הגלילי ורבי עקיבא מסובים בבית ערוד ט) נשאלו מי גדול תלמוד גדול או מעשה גדול נענו כולם ואמרו תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה י) ר׳ יוסי הגלילי אומר גדול תלמוד שהתלמוד קודם לחלה ארבעים שנה ולמעשרות נ״ד שנה [ולשמיטין ס״א שנה] יא) וליובלות (ק״ג) [ק״ג שנה] יב) (וכשנענש ענש) [וכשם שענש] יג) על התלמוד יותר מן המעשה כך נתן שכר על התלמוד יותר מן המעשה שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם (ואומר) [מה הוא אומר] יד) למען ירבו ימיכם וימי בניכם ואומר ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו וגו׳ (תילים ק״ה):

אשר אנכי מצוה אתכם היום (ומנין) [מניין] אתה אומר שאם שמע דבר מפי קטן [שבישראל יהא בעיניו כשומע מפי גדול ת״ל אשר אנכי מצוה אתכם ולא כשומע מפי גדול אלא] טו) כשומע מפי חכם שנאמר דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות כולם נתנו מרועה אחד (קהלת י״ב) מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה להביא חיים לעולם כך דברי תורה מכוונים דעתו של אדם מדרכי מיתה לדרכי חיים (ועוד השומע) [ולא כשומע] מפי חכם [אלא] כשומע מפי סנהדרין שנאמר בעלי אסופות ואין אסופות אלא סנהדרין שנ׳ אספה לי שבעים איש מזקני ישראל (במדבר י״א) (והשומע) [ולא כשומע] מפי סנהדרין [אלא] כשומע מפי משה שנאמר נתנו מרועה אחד ואומר ויזכור ימי עולם משה עמו איה המעלם מים את רועה צאנו ואיה השם בקרבו את רוח קדשו (ישעיה ס״ג) ולא (עוד השומע) [כשומע] מפי משה [אלא] כשומע מפי הקב״ה שנאמר נתנו מרועה אחד ואומר רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף יושב הכרובים הופיעה (תילים פ׳) [ואומר] שמע ישראל [ה׳ אלהינו ה׳ אחד] (דברים ו׳) טז) ועוד הרי הוא אומר עיניך ברכות בחשבון על שער בת רבים (שה״ש ז׳) עיניך אלו הזקנים המתמנים על הצבור וכן הוא אומר כי נסך ה׳ עליהם רוח תרדמה ויעצם עיניהם מראות (ישעיה כ״ט) יז) בריכות מה בריכה זאת אין אדם יודע מה בתוכה כך אין אדם עומד יח) על דברי חכמים בחשבון בחשבונות שגומרין בעצה ובמחשבה (ושם) [והיכן הם] יט) נגמרים בבתי מדרשות על שער בת רבים וכן הוא אומר אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק (שה״ש ז׳) אם עשיתם את התורה קוה לאליהו שאמרתי לו לך שוב לדרכך מדברה דמשק (מלכים א׳ י״ט) ואומר זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חוקים ומשפטים הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה׳ [הגדול והנורא] והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם (מלאכי ג׳) כ):

לאהבה את ה׳ אלהיכם שמא תאמר הרי (למדתי) [אני לומד] כא) תורה בשביל שאהיה

מאיר עין ו) לפנינו כתוב מבלי הדעת ובילקוט ג׳ אין אמת אין דברי תורה נאמרים שנאמר אמת קנה וגו׳ אין חסד אין דברי חסד נאמרין שנאמר חסדך ה׳ מלאה הארץ חקיך למדני (תילים קי״ט) אין דעת אין דברי דעת נאמרין שנאמר נדמו עמי מבלי דעת והגיה הז״א על פיו ובפס״ז ג׳ אמת זו תורה שנאמר וכו׳ חסד זו תורה שנאמר חסדך ה׳ וגו׳ דעת זו תורה שנאמר וכו׳. ז) ועיין בפתיחתא ב׳ דאיכה רבתי. ח) במקרא כתוב מי האיש החכם ויבן את זאת וגו׳ ועיין נדרים פ״א. ובירושלמי חגיגה פ״א ה״ז. ט) בילקוט ג׳ בבית שערים בלוד ובקידושין מ׳: גרסינן בעליית בית נתזה בלוד ובירושלמי חגיגה שם ג׳ בעליית בית ארים בלוד. י) עיין בילקוט ובגמרא שם ואולי דברייתא שלפנינו קטועה היא. יא) כ״ה בכת״י וכ״ה בגמרא שם. יב) וכ״ה בכת״י ובגמרא שם. יג) כ״ה בכת״י בן ז״א. יד) כ״ה בכת״י ובילקוט ובכת״י בן ז״א ועיין קידושין שם. טו) כ״ה בכת״י ובילקוט ובפס״ז. טז) כאשר הגהתי כ״ה בכת״י ובילקוט וברבה במדבר פי״ד ועיין כל ענין זה חגיגה ג׳: ובירושלמי חלק ה״א ובסוף ילקוט קהלת ובתנחומא פ׳ בהעלותך בב׳ אסבה וברבה במדבר שם ובט״ו ובקהלת רבה. יז) במקרא כתוב כי נסך עליכם ה׳ רוח תרדמה ויעצם את עיניכם את הנביאים וגו׳. יח) בילקוט ובכת״י ג׳ אין אדם יכול לעמוד על דברי חכמים. יט) כ״ה בכת״י ובילקוט ובכת״י בן ז״א. כ) ועיין בשה״ש רבה שם ובילקוט שה״ש ר׳ תתקצ״ג. כא) כ״ה בילקוט ובפי׳ המשניות להר״מ בפ׳ חלק ועיין נדרים ס״ב.

עשיר ובשביל שאקרא רבי ובשביל שאקבל שכר ת"ל לאהבה את ה' אלהיכם כל מה שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה:

ולעבדו זה תלמוד אתה אומר זה תלמוד או אינו אלא עבודה ממש כשהוא אומר ויקח ה' אלהים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה (בראשית ב') וכי מה עבודה לשעבר ומה שמירה לשעבר הא למדת לעבדה זה תלמוד ולשמרה אלו מצות וכשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תלמוד קרויה עבודה כב) דבר אחר לעבדו זו תפלה [אתה אומר] זו תפילה או אינו אלא עבודה ת"ל בכל (לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך) [לבבכם] כג) וכי יש לך עבודה בלב הא מה ת"ל ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה וכן בדוד הוא אומר תכון תפלתי קטורת לפניך משאת כפי מנחת ערב (תהלים קמ"א) ואומר ודניאל כדי ידע די רשים כתבא על לביתיה וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם וזמנין תלתא ביומא הוה בריך על ברכוהי [ומצלא] ומודי קדם אלהיא כל קבל דהוה עבידי מקדמת דנה (דניאל ו') ואומר ובמקרביה לגובא לדניאל בקל עציב זעיק ענה מלכא ואמר לדניאל דניאל עבד אלהא חייא אלהך די אנת פלח ליה בתדירא היכל לשזבותך מן אריותא (שם) וכי יש פולחן בבבל הא מה ת"ל ולעבדו זו תפלה כשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תפלה קרויה עבודה ר' אליעזר בן יעקב אומר ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם הרי זו אזהרה לכהנים שלא יהיה לבם מהרהר בשעת עבודה כד) ד"א מה ת"ל בכל לבבכם ובכל נפשכם והלא כבר נאמר בכל לבבך ובכל נפשך (דברים ו') כאן ליחיד כאן לצבור כאן לתלמוד כאן למעשה הואיל ושמעת עשה עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי ונתתי מטר ארצכם: (סליק פיסקא).

(מב) ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ונתתי אני לא על ידי מלאך ולא ע"י השליח מטר ארצכם ולא מטר (א)רצות) [כל הארצות] א) וכן הוא אומר הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות (איוב ה') ב): ר' נתן אומר בעתו מלילי שבת ללילי שבת כדרך שירדו בימי הילני המלכה ג) וכל כך למה כדי שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר הרי שכר כל המצות אלא אם בחקתי תלכו ואם את משפטי תשמרו ועשיתם אותם ונתתי גשמיכם בעתם (ויקרא כ"ו) והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ד) ומנין שנתנה ברכה אחת לישראל שכל (הכלולות) [הברכות] ה) כלולות בה ת"ל אוהב כסף לא ישבע כסף ומי אוהב בהמון לא תבואה (קהלת ה') ואומר ויתרון ארץ בכל היא מלך לשדה נעבד (שם) מלך זה שולט באוצרות של כסף ושל זהב ואינו משועבד אלא ליוצא מן השדה הא למדת שנתנה ברכה לישראל שכל הברכות כלולות בה:

יורה שיורד ומורה הבריות להכנים פירותיהם ולהטיח גגותיהם ולעשות כל צרכם ד"א יורה שמתכון לארץ ואין יורה בזעף ד"א יורה שמורה ומרוה את הארץ ומשקה עד תהום וכן הוא אומר תלמיה רוה נחת גדודיה (תהלים ס"ה) ו) יורה במרחשון ומלקוש בניסן אתה אומר יורה במרחשון ומלקוש בניסן או יורה בתשרי ומלקוש באייר ת"ל בעתו יורה במרחשון ומלקוש בניסן וכן הוא אומר והורדתי הגשם בעתו [גשמי ברכה יהיו] (יחזקאל ל"ד) או מה יורה שמשיר הפירות ושוטף הזרעים ואת הגרנות ת"ל ומלקוש מה מלקוש לברכה אף יורה לברכה או מה מלקוש מפיל בתים ועוקר אילנות ומעלה סקי ת"ל יורה ומלקוש מה יורה לברכה אף מלקוש לברכה וכן הוא אומר ובני ציון גלו ושמחו בה' אלהיכם כי נתן לכם המורה לצדקה ויורד לכם גשם יורה ומלקוש בראשון (יואל ב') ז):

ואספת דגנך תירושך ויצהריך דגנך מלא ח) תורשך מלא ויצהריך מלא או ואספת

מאיר עין כב) עיין בב"ר פט"ז ועיין בשלהי מנחות. כג) כן הגיה הגר"א ועיין תענית ב'. כד) בילקוט ג' שלא יסח לבם מבוהלת ובכת"י ג' שלא יסח לבם סלוק.

(**מב**) א) כ"ה בכת"י ובילקוט. ב) עיין תענית ב'. י'. ג) בילקוט ג' רכ"א בעתו בליל שבת כדרך שירדו בימי הורדוס המלך שהיו עסוקין בבנין הבית ועיין בת"כ פ' בחוקותי ושם איתא בימי שלמצו המלכה ובויקרא רבה פל"ה איתא שלמצה המלכה ובכת"י כ"ה מציא בשם הת"כ בנקוד השם שלמלי המלכה וע"ע תענית כ"ג. וברש"י על התורה. ד) כלו' ולכך לא ירדו אלא בלילי שבת כדי שיראו גודל השכר ככ"ל. ה) כ"ה בכת"י ובילקוט. ו) עיין בילקוט ועיין תענית ו'. ז) במקרא כתוב את המורה. ועיין תענית שם. וברבה פ' בחוקותי וברש"י. ח) דהיינו דהוי בשפע מפי' כ"ה והגר"א נדחק לפרשו עפ"י ענין מלא וחסר בדקדוק הלשון.

דגנך תירושך ויצהריך (ממעיט) [ממיעוט] ט) הפירות תלמוד לומר והשיג לכם דייש את בציר (ויקרא כ"ו) מקיש דייש לבציר מה בציר משאתה מתחיל בו אי אתה יכול להניחו י) אף דייש משאתה מתחיל בו אי אתה (כצ"ל) [יכול] להניחו יא) דבר אחר שיהא חורש בשעת קציר וקוצר בשעת חריש יב) וכן איוב אומר וטל ילין בקצירי (איוב כ"ט) דבר אחר ואספת דגנך למה נאמר לפי שהוא אומר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך (יהושע א') שומע אני כמשמעו תלמוד לומר ואספת דרך ארץ דברה תורה (כצ"ל להניחו) יג) דברי ר' ישמעאל ר' שמעון בן יוחי אומר אין לדבר סוף יד) קוצר בשעת קציר וחורש בשעת חריש דש בשעת שרב זורה בשעת הרוח אימתי למד תורה אלא כשישראל עושים רצונו של מקום מלאכתם על ידי אחרים נעשית שנאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם (ישעיה ס"א) וכשאין עושים רצונו של מקום מלאכתם ע"י עצמם נעשית ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידם שנאמר ועבדת את אויביך (דברים כ"ח) טו) ד"א ואספת דגנך תירושך ויצהריך שתהא ארץ ישראל כלאה דגן ותירוש ויצהר וכל הארצות דובאות למלאות אותה כסף וזהב [כענין] טז) שנאמר וילקט יוסף את כל הכסף (בראשית מ"ז) ואומר וכימיך דבאיך (דברים ל"ג) מגיד שיהו כל הארצות דובאות כסף וזהב לא"י יז) ד"א [ואספת דגנך ותירושך] דגן כמשמעו תירוש זה היין כענין שנאמר [ומלאו הגרנות בר] והשיקו היקבים [תירוש ויצהר] (יואל ב') ולא כענין שנאמר והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם וחנו ועלו עליו וישחיתו את יבול הארץ (שופטים ו') יח) אלא כענין שנאמר כי מאספיו יאכלוהו והללו את ה' ומקבציו ישתוהו בחצרות קדשי (ישעיה ס"ב) יט): (סליק פיסקא).

(מג) ונתתי עשב בשדך לבהמתך (הא מה אני מקיים ונתתי עשב בשדך לבהמתך) א) שלא תהא מצטער למדברות ב) אתה אומר כן או אינו אלא ונתתי עשב בשדך לבהמתך כמשמעו ת"ל ואכלת ושבעת הא מה אני מקיים ונתתי עשב בשדך לבהמתך (למה נאמר) ג) שלא תהא מצטער למדברות רבי יהודה בן בבא אומר ונתתי עשב בשדך לבהמתך בן התחומים [רבי שמעון בן יוחי אומר ונתתי עשב בשדך לבהמתך] ד) שתהא גוזז ומשליך לפני בהמתך כל ימות הגשמים ואתה מונע ידך ממנה קודם לקציר שלשים יום והיא עושה ואינה פוחתת מדגנה ד"א ה) ונתתי עשב בשדך (לבהמתך) זה פשתן וכן הוא אומר מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם להוציא לחם מן הארץ (תהלים ק"ד): ואכלת ושבעת סימן טוב לאדם כשבהמתו אוכלת ושובעת וכן הוא אומר יודע צדיק נפש בהמתו (משלי י"ב) ד"א ואכלת ושבעת כשבהמתך אוכלת ושובעת עובדת בכח האדמה וכן הוא אומר ורב תבואות בכח שור (שם י"ד) דבר אחר ואכלת ושבעת מן הוולדות ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר [ועל בני צאן ובקר] (ירמיה ל"א):

ואכלת ושבעת השמרו לכם פן יפתה לבבכם אמר להם הזהרו שלא תמרדו בהקב"ה שאין אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנאמר פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך מהו אומר אחריו ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך (דברים ח') כיוצא בו אתה אומר כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותיו ארץ זבת חלב ודבש [ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים] (שם ל"א) ו) כיוצא בדבר אתה אומר וישב העם לאכול ושתה ויקומו לצחק (שמות ל"ב) וכן [אתה מוצא] ז)

מאיר עין ט) כצ"ל וכ"ה בילקוט וכ"נ שהיה לפני ר"ה שפי' ומפני מעוט הפירות תאסוף אותם במקום אחד ת"ל וכו' והז"א הגיה הגי' כמו שהיתה לפנינו ונדחק לפרשו עפ"י דקדוק הלשון וא"נ. י) אלא לגמרו ומניחו בהביות דלא ליעפשו הענבים וליזלו לאבוד מפי' ר"ה. יא) וכ"ה בכת"י ובילקוט ובכת"י בן ז"א ופי' ר"ה משום דהוי עפי ואי מנח ליה סגע ביה בליר בתריה ואזיל לאבוד ועיין בת"כ פ במקומו. יב) כלו' שתהא הארץ עושה פירות כל השנה. יג) וכן מחקו הז"א. יד) כלו' אין לדבר מלאכתו סוף מפי' ר"ה. טו) ועיין ברכות ל"ה: טז) וכ"ה בילקוט. יז) ועיין לקמן פי' שנ"ה וברבה במקומו' שלי"ה בפס"ז וג' דואבות למלאה וכו' ובכת"י ג' דבואות ופי' ר"ה זבות דמשמע הכי כל ימיך דבואות לך דהיינו דבואות כסף וזהב. יח) במקרא כתוב ובני קדם ועלו עליו ויחנו עליהם וישחיתו וגו'. יט) עיין ברכות ל"ה:

(מג) א) וכן ליתא בילקוט וכן מחקו הז"א. ב) לשון רש"י שלא תצטרך להוליכם למדברות ובילקוט ג' שלא תהא מצטרך למדברות. ג) וכן מחקו הז"א ואולי היה כתוב כן לעיל בתחילת המאמר והמעתיקים שבשוהו. ד) וכן הוא בילקוט ובפס"ז וכן הגיה הז"א ועיין ברש"י. ה) בפס"ז ג' רבי אומר וכ"ה בכת"י בן ז"א. ו) לפנינו לא בגוב ארץ. עיין ברכות ל"ב. ובספרי במדבר פי' קל"א. ז) וכ"ה בילקוט.

באנשי דור המבול שלא מרדו אלא מתוך שביעה שנאמר בהם שורו עיבר ולא יגעיל תפלט פרתו ולא תשכל [וגו'] ישאו כתוף וכנור וישמחו לקול עוגב יבלו ימיהם בטוב ישנותם בנעימים היא גרמה להם ויאמרו לאל סור ממנו (איוב כ"א) ח) (אמרו) [אם] ט) טיפה אחת של גשמים היא אין אנו צריכים לו ואיד יעלה מן הארץ והשקה את פני האדמה (בראשית ב') אמר להם הקב"ה בטובה שהיטבתי לכם אתם מתגאים בה אני אפרע מכם ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה (שם ז') ר' יוסי בן דורמסקית אומר הם נתנו עיניהם עליונה ותחתונה כדי לעשות תאותם אף הקב"ה פתח להם מעיינות עליונים ותחתונים כדי לאבדם שנאמר ביום הזה נבקעו כל מעיינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו (שם) י) וכן אתה מוצא באנשי המגדל שלא מרדו בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם (שם י"א) אין ישיבה האמורה כאן אלא אכילה ושתיה שנאמר וישב העם לאכול ושתה ויקומו לצחק (שמות ל"ב) היא גרמה להם שאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם מה נאמר בהם ויפץ ה' אותם משם על פני האדמה (בראשית י"א) וכן אתה מוצא באנשי סדום שלא מרדו אלא מתוך שביעה שנאמר בהם ארץ ממנה יצא לחם תחתיה נהפך כמו אש [וגו'] (איוב כ"ח) יא) אמרו סדום הרי מזון אצלינו נעמוד ונשכח תורת רגל מבינינו אמר להם המקום בטובות שהיטבתי לכם אתם מבקשים לשכח תורת הרגל מביניכם אני משכח אתכם מן העולם מה נאמר בהם פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דלו מאנוש נעו (שם) [וכן הוא אומר] יב) לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל ישליו אוהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל לאשר הביא אלוה בידו (שם י"ב) וכן הוא אומר חי אני נאם ה' אלהים אם עשתה סדום אחותך היא ובנותיה כאשר עשית את ובנותיך הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי (יחזקאל ט"ז) יג) כיוצא בו אתה אומר וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה (בראשית י"ג) ואומר ותשקין את אביהם יין בלילה ההיא (שם י"ט) יד) וכי מאין להם יין במערה אלא שנזדמן להם יין לשעה וכן הוא אומר והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים (יואל ד') טו) אם כן נתן הקב"ה למכעיסיו ק"ו לעושי רצונו וכבר היה רבן גמליאל ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא נכנסים לרומי שמעו קול המייה של מפטילון עד ק"כ מיל התחילו הם בוכים ורבי עקיבא מצחק אמר להם רבי עקיבא אתם למה בכיתם אמרו לו ואתה למה אתה מצחק אמר להם ואתם למה בכיתם אמרו לו לא נבכה שהגוים עובדי ע"ז מזבחים לאלילים ומשתחוים לעצבים יושבים בשלוה ושאנן ובית הדום של אלהינו יהיה לשריפת אש ומדור לחית השדה אמר להם אף אני לכך צחקתי אם כן עשה למכעיסיו ק"ו לעושי רצונו שוב פעם היו עולים לירושלם הגיעו לצופים וקרעו בגדיהם הגיעו להר הבית וראו שועל אחד יוצא מבית קדשי הקדשים התחילו הם בוכים ור"ע מצחק אמרו לו עקיבא לעולם אתה מתמיה שאתה מצחק ואנו בוכים א"ל ואתם למה בוכים אמרו לו ולמה לא נבכה על מקום שכתוב בו והזר הקרב יומת (במדבר א') והרי שועל יוצא מתוכו עלינו מתקיים על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו (איכה ה') אמר להם אף אני לכך צחקתי שכן הוא אומר ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו (ישעיה ח') וכי מה ענין אוריה אצל זכריה מה אמר זכריה עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים ואיש משענתו בידו מרוב ימים (זכריה ח') ומה אמר אוריה לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה והר הבית לבמות יער (מיכה ג' ירמיה כ"ו) טז) אמר לו הקב"ה הרי לי שנים עדים האלו אם קיימים דברי אוריה קיימים דברי זכריה ואם בטלים דברי (זכריה) [אוריה] בטלים דברי (אוריה) [זכריה] יז)

מאיר עין ח) לפנינו כתוב יבלו ימיהם בטוב וברגע שאול יחתו. ט) כ"ה בילקוט. עין העליונה היא עין האדם רואה ותחתונה היינו לב האדם דהלב כמי רואה דכתיב ולבי ראה הרבה דעין רואה ומתאוה והוא מהרהר אחר העבירה אף המקום וכו' ומפי' ר"ה ועיין בילקוט ובפי' הז"ר ובתוספתא סוטה פ"ג וסנהדרין ק"ח. י) בתוספתא שם. יא) במקרא כתוב ותחתיה. יב) כל"ל עפ"י הענין. יג) בתוספתא ובגמרא שם. וע"ע בב"ר פ"ל ופל"ו ופל"ח וביקרא רבה פ"ה. יד) במקרא כתוב את אביהן יין בלילה הוא. ועיין בנזיר כ"ג. ובב"ר פמ"א ופנ"א. טו) עיין בב"ר פנ"א. וע"ע כל זה במכילתא בשלח פ' שירה פ"ב. טז) ומשמע בקרא דירמיה דאף אוריה היה מתנבא כך. יז) כ"ה בילקוט וברבה איכה פ"ה.

שמחתי שנתקיימו דברי אוריה לסוף עתידים דברי זכריה להתקיים ובלישון הזה אמרו לו עקיבא עקיבא נחמתנו יח) ד"א ואכלת ושבעת השמרו לכם פן יפתה לבבכם אמר להם הזהרו שלא יטעה אתכם יצר הרע ותפרישו מן התורה שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק לע"ז שנאמר סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה (שמות ל"ב) ואומר אם ה' הסיתך בי ירח מנחה ואם בני אדם ארורים הם לפני ה' כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים (שמואל א' כ"ו) יט) וכי תעלה על דעתך דוד מלך ישראל עובד ע"ז אלא כיון שפוסק מדברי תורה כאלו הילך ומדבק בע"ז כ):

וסרתם מן הדרך מדרך החיים לדרך המות:

ועבדתם אלהים אחרים וכי אלהים הוא והלא כבר נאמר ונתין את אלהיהם באש כי לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם (ישעיה ל"ז) ולמה נקרא שמם אלהים אחרים שעושים את עובדיהם אחרים ד"א למה נקרא שמם אלהים אחרים שאחרים הם לעובדיהם וכן הוא אומר אף יצעק אליו ולא יענה מצרתו לא יושיענו (שם מ"ו) ר' יוסי אומר למה נקרא שמם אלחים אחרים שלא ליתן פיתחון פה לבאי העולם לומר אלו הן נקראים על (שמם) [שמו] כא) היה בהם צורך והרי נקראים על שמו ולא היה בהם צורך ואימתי נקראים על שמו בימי דור אנוש שנאמר ולשת גם הוא יולד בן ויקרא שמו אנוש אז הוחל לקרוא בשם ה' (בראשית ד') באותה שעה עלה אוקיינוס והציף שלישו של עולם אמר להם הקב"ה אתם עשיתם מעשה חדש וקראתם על שמי אף אני אעשה מעשה חדש ואקרא על שמי שנאמר הקורא למי הים וישפכם ה' צבאות שמו (עמוס ה' וט') כב) רבי יצחק אומר אלו נפרט שמה של ע"ז לא ספקו להם כל עורות שבעולם ר"א אומר למה נקרא שמם אלהים אחרים שמחדשים להם אלוהות הרבה שאם היה של זהב וצריך לו עושהו של כסף ואם היה של כסף וצריך לו עושהו של נחושת ואם היה של נחושת וצריך לו עושהו של ברזל ואם היה של ברזל וצריך לו עושהו של עופרת ואם היה של עופרת עושהו של עץ ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר צא וראה לשון שתפסה תורה מולך כל שימליכהו עליהם אפילו קיסם אפילו צרור כג) ד"א למה נקרא שמן אחרים שהן אחרים (שבמעשיהם) [שבמעשיו] שמי שהם אחרים (שבמעשיהם) [שבמעשי הם] קראום אלהות כד):

והשתחויתם להם להם אתם משתחוים לי אין אתם משתחוי' וכן הוא אומר וישתחוו לו ויזבחו לו (שמות ל"ב) כה) אחרים אומרים אלו לא שתפו ישראל שמו של הקב"ה בע"ז היו כלים מן העולם רשב"ג אומר והלא כל המשתף שם שמים בע"ז הרי הוא חייב כלייה שנאמ' זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו (שם כ"ב) אלא מה ת"ל (אלהים אחרים) [אלה אלהיך] כו) מלמד שעשו להם עגלים הרבה כז) וכן הוא אומר כח) גם סגרו דלתי האילם ויכבו את הנרות וקטורת לא הקטירו [ועלה לא העלו בקדש לאלהי ישראל (דה"י ב' כ"ט) כט) וקטרת לא הקטירו] מקטירים היו לדבר אחר בקודש לא העלו בחולין העלו לאלהי ישראל לא העלו אבל מעלים הם לדבר אחר אם עשיתם כן וחרה אף ה' בכם משל למלך ששיגר את בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקדו אומ' לו אל תאכל יותר מצרכך [ואל תשתה יותר מצרכך] ל) כדי שתהיה לא) נקי לביתך לא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטינף את בני המסיבה נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו לאחר פלטרין לב) כך אמר להם הקב"ה לישראל הכנסתי אתכם לארץ טובה ורחבה לארץ זבת חלב ודבש לאכול מפריה ולשבוע מטובה ולברך שמי עליה לא הייתם בטובה היו בפורענות:

וחרה אף ה' (ד"א וחרה אף ה' בכם) לג) שומע אני שהם כלים מן העולם ת"ל ועצר

מאיר עין יח) עיין כל זה ברכה שם ובסוף מסכת מכות ובילקוט. יט) לפנינו כתוב בני האדם. כ) עיין כתובות ק"י: וכ"ל דה"כ הכי קאמר שכיון שפוסק מדברי תורה וגולה ע"י כך הוה כאילו הולך ומדבק לע"ז ועיין ברש"י. כא) כ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. כב) במקרא לא כתוב לבאות ועיין בב"ר פכ"ג. כג) ובילקוט ובכת"י ג' אפי' שעה אחת ועיין סנהדרין ק"ד. ובירושלמי שם פ"ז ה"י. כד) כ"כ לגי' והז"א ג' עפ"י הילקוט שהן אחרונים לאחרון שבמעשי ומי הוא אחרון שבמעשים הקורא אותן אלוהות וכ"ה במכילתא יתרו פ' בחודש פ"ו ושם איתא כל הענין עיי"ש. כה) משמע לו השתחוו ולא להקב"ה. כו) כ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א כז) ועיין סנהדרין ק"ג. ובמכילתא משפטים פי"ז ול"ע וג' בילקוט ובגמרא וכן במכילתא ר"ש בן יוחי. כח) מהדר אמאי דתני לעיל להם אתם משתחווים ולי אין אתם משתחווים מפ' ר"ה. כט) במקרא כתוב דלתות. ל) כ"ה בילקוט ובכת"י בן ז"א. לא) בכת"י בן ז"א ובילקוט ג' שתצא וכ"ה ברש"י. לב) בילקוט ג' פלטרין של מלך. לג) כ"ה בילקוט ובספ"זו.

את השמים וגו' חמשה מיני פורעניות הם עתידים לבוא עליכם וכן הוא אומר חיצי אכלה בם (דברים כ"ב) חיצי כלים והם אינן כלים לד) וכן הוא אומר כלה את חמתו שפך חרון אפו (איכה ד') לה) נאמר כאן אף ונאמר להלן [חרי] אף (חרי) לו) מה חרי אף האמור להלן חרב אף חרי אף האמור כאן חרב ומה חרי אף האמור להלן דבר וחיה רעה אף חרי אף האמור כאן דבר וחיה רעה ומה חרי אף האמור (להלן) [כאן] עצירת גשמים וגלות אף חרי אף האמור (כאן) [להלן] לז) עצירת גשמים וגלות נמצינו למדים שבכל מקום שנאמר חרי אף חמשה מיני פורעניות הם חרב וחיה רעה (ורעב) לח) ודבר ועצירת גשמים וגלות ד"א וחרה אף ה' בכם ולא באומות העולם שיהיו אומות העולם (אומרים הם) לט) שרוים בטובה והם שרוים בצער אומות העולם אין קוברים בניהם ובנותיהם והם קוברים בניהם ובנותיהם:

ועצר את השמים שיהו ענגים טעונים גשמים ואין מורידים גשמים אפילו טיפה אחת ומנין אפילו טללים ורוחות ת"ל ונתתי את שמיכם כברזל (ויקרא כ"ו) או (אינו אלא) מ) בית השלחין יהיה עושה פירות ת"ל ואת ארצכם כנחושה (שם):

והאדמה לא תתן את יבולה אף לא מה שאתה מוביל לה מא) או (אינו אלא) מב) יהי אילן עושה פירות ת"ל ועץ השדה לא יתן פריו (ויקרא כ"ו) או ילך לח"ל ויהיה שרוי בטובה ת"ל והיו שמיך אשר על ראשך נחושת והארץ אשר תחתיך ברזל (דברים כ"ח) דבר אחר וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר [והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה] אחר כל הייסורים שאני מביא עליך אני מגלה אתכם קשה היא גלות שהיא שקולה כנגד הכל שנאמר ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחימה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה (דברים כ"ט) ואומר והיה כי יאמרו אליך אנה נצא ואמרת כה אמר ה' אלהים אשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי (ירמיה ט"ו) מג) ואומר כה אמר ה' אשתך בעיר תזנה ובניך ובנותיך בחרב יפולו ואדמתך בחבל תחולק ואתה על אדמת טמאה תמות וישראל גלה יגלה מעל אדמתם (עמוס ז') מד) ואומר אל תבכו למת ואל תנודו לו בכו בכה להולך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו (ירמיה כ"ב) מה) זה יהויקים מלך יהודה מה נאמר בו קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם (שם) בכו בכה להולך זה יהויכין מלך יהודה מה נאמר בו ושינה את בגדי כלאו [וגו'] (שם כ"ב) נמצינו למדים שנבלת יהויקים מלך יהודה שהיתה מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה (שם ל"ו) חביבה מחייו של יהויכין מלך יהודה שהיה כסאו מעל כל המלכים ואוכל ושותה בטרקלין של מלכים ד"א ואבדתם מהרה מיד אני מגלה אתכם ואיני נותן לכם ארוכה וא"ת אנשי דור המבול היה להם ארוכה ק"כ שנה אנשי דור המבול לא היה להם ממי שילמדו אתם יש לכם מה שתלמדו ד"א ואבדתם מהרה גולה אחר גולה וכן אתה מוצא בעשרת השבטים גולה אחר גולה מו) וכן אתה מוצא בשבט [יהודה] מז) ובנימין גולה אחר גולה גלו בשנת שבע (לנבוכדנצר) בשנת שמונה עשרה בשנת עשרים [ושלש] מח) ר' יהושע בן קרחה

מאיר עין לד) לקמן פי' שכ"א ועיין סוטה ט'. לה) במקרא כתוב כלה ה'. לו) כ"ה בכת"י ופי' ר"ה להלן דכתיב וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב וכ"ה בפס"ז ועיין בילקוט ובמכילתא משפטים פי"ח. לז) כ"ה בכת"י ובילקוט. לח) וכן ליתא בילקוט ובפס"ז וכן מחקו בכת"י בן ז"א. לט) וכן ליתא בילקוט ובפס"ז וכן מחקו הז"א. מ) וכן ליתא בכת"י ובילקוט וכן מחקו בכת"י בן ז"א. מא) בכת"י ג' אף לא כפלה אף לא וכו' ופי' ר"ה ז"ל כלומר אף זרעו מה שמפיל לארץ לא תתן הארץ דיבולה משמע כפלה כדכתיב כתבול עלה מגפן ע"כ וכ' דר"ל ספיחים. מב) וכן ליתא בילקוט וכן מוחקו בכת"י בן ז"א. מג) במקרא כתוב כה אמר ה' אשר למות למות ואשר לחרב וגו'. עיין בבא בתרא ח': מד) במקרא כתוב אדמתו. מה) לפנינו כתוב בכו בכו. מו) דכתיב כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד (ישעיה ח') ותני להו בסוף סדר עולם דעשרה גליות גלו ישראל עם שבט יהודה ובנימין מפי' ר"ה. מז) וכ"ה בכת"י ובילקוט. מח) כ"ה בכת"י אבל בילקוט איתא כמו שהיתה לפנינו והז"א מחק וג' גלו בשנת שבע בשנת שמונה לנבוכדנצר בשנת שמונה עשרה בשנת תשע עשרה לנבוכדנצר וגי' זו היא על פי הגמרא מגילה י"א: וערכין י"ב. עיי"ש ול"ע ופי' ר"ה דכתיב בסוף ירמיה כ"ב זה העם אשר הגלה נבוכדנצר בשנת שבע יהודים ג' אלפים וכ"ג בשנת שמונה עשרה לנבוכדראצר מירושלם נפש ח' מאות שלשים ושנים בשנת שלש ועשרים לנבוכדנצר הגלה נבוזראדן רב טבחים יהודים נפש ז' מאות ארבעים וחמשה כל נפש ד' אלפים ושש מאות. וכתב ר"ה ואי אמרת והלא גלו בשנת שמונה דכתיב בס' מלכים ב' כ"ד ויצא יהויכין וגו' בשנת שמונה למלכו ואמאי לא תני ליה הכי מפרש בסדר עולם דהיינו שנת שבע היינו שנת שמונה דהאי דכתיב בשנת שבע מני לכבוש יהויקים והא דכתיב בשנת שמונה מני לנבוכדנאצר וא"א היכי מני למיתני הכי והא בשנת שבע כתיב הגלה ג' אלפים וכ"ג ובשנת שמונה כתיב הגלה את כל ירושלים ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל עשרת אלפים גולה וכל החרש והמסגר מפרש ליה שפה דמשבט יהודה ג'
*

אומר משל ללסטים שנכנסו בשדה בעל הבית וקצר (קופתו) [קמתו] של בעל הבית ולא הקפיד בעל הבית קצר בשבלים ולא הקפיד בעל הבית עד שגדיש (קמתו) [קופתין] מט) ויצא וכן אתה אומר כי לא מועף לאשר מוצק לה כעת הראשון הקל ארצה זבולן וארצה נפתלי והאחרון הכביד (ישעיה ח') רבי שמעון בן יוחי אומר [אם] נ) משנאמר בהם מהרה לא גלו אלא לאחר זמן ק"ו למי שלא נאמר בהם מהרה שנאמר מימים רבים תפקד (יחזקאל ל"ח) נא) ד"א ואבדתם מהרה אע"פ שאני מגלה אתכם מן הארץ לח"ל היו מצויינים במצות שכשאתם חוזרים לא יהיו לכם חדשים נב) משל למלך שכעס על אשתו והחזי' בבית אביה אמר לה הוי מקושטת בתכשיטיך כשתחזרי לא יהו עליך חדשים כך אמר להם הקב"ה לישראל בני היו מצויינים במצות שכשאתם חוזרים לא יהיו עליכם חדשים [הוא] שירמיהו אמר הציבי לך ציונים (ירמיה ל"א) אלו המצות שישראל מצויינים בהם שימי לך תמרורים (שם) זה חרבן בית המקדש וכן הוא אומר אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני (תהלים קל"ז) שיתי לבך למסלה דרך הלכת (ירמיה שם) אמר להם הקב"ה לישראל בני ראו באלו דרכים הלכתם ועשו תשובה מיד אתם חוזרים לעריכם שנאמר שובי בתולת ישראל שובי אל עריך אלה (שם) ד"א ואבדתם מהרה מהרה אתם גולים ואי אתם נכנסים לארץ טובה כיוצא בה נג) (אתם אומר) נד) רבי יהודה אומר טובה זו תורה וכן הוא אומר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו (משלי ד') נה) : (סליק פיסקא) נו).

(מד) ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם זו תורה וקשרתם אותם לאות על ידכם אלו תפילין אין לי אלא תפילין ותלמוד תורה א) שאר מצות שבתורה מנין הרי אתה דן מבנין אב שבין שניהם לא ראי תפילין כראי תלמוד תורה ולא ראי ת"ת כראי תפילין הצד השוה שבהם שהם מצות הגוף שאינן תלויות בארץ ונוהגת בארץ ובח"ל [כך כל מצות הגוף נוהגת בארץ ובחוצה לארץ] ב) ושתלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ חוץ מן הערלה והכלאים רבי אליעזר אומר אף החדש ג) : (סליק פיסקא).

(מה) ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם מגיד הכתוב שנמשלו דברי תורה בסם החיים משל למלך שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו אמר לו בני כל זמן שרטיה זו על מכתך אכול ושתה מה שהנאתך ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה נזוק ואם אתה מעבירה הרי אתה מעלה נומי כך אמר להם הקב"ה לישראל בני בראתי לכם יצר הרע בראתי לכם תורה תבלין כל זמן שאתם עוסקים בה אינו שולט בכם שנאמר הלא אם תטיב שאת (בראשית ד') ואם אין אתם עוסקים בתורה הרי אתם נמסרים בידו שנ' ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ (שם) ולא עוד אלא שמשאו ומתנו בך שנאמר ואליך תשוקתו (שם) ואם אתה רוצה אתה מושל בו שנאמר ואתה תמשל בו (שם) ואומר

מאיר עין אלפים ומבנימין ושאר שבטים ז' אלפים ודע דהכי הוא דכתיב בשנת ז' יהודים וגו' דלהכי כתיב הכא יהודים לאשמועינן דמשבט יהודה נינהו ועוד דהכא כתיב עשרת אלפים גולה ולעיל ממנו כתיב ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים קשיין אהדדי אלא לאו ש"מ ז' אלפים דכתיב לא חשיב ג' אלפים דגלו משבט יהודה ואי אמרת והא כתיב בחדש החמישי וגו' שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנאצר וגו' בא נבוזראדן וגו' ואת יתר ההמון הגלה נבוזראדן וגו' ואמאי לא תני ליה הכא מפרש ליה התם שנת י"ח לכיבוש יהויקים היא שנת י"ט למלכות נבוכדנאצר וקשיא לי דבשנת י"ח לנבוכדנאצר כתיב דמשמע למלכות נבוכדנאצר היא י"ח ולא לכיבוש יהויקים ע"כ ובעל ההגהה לבת"י כתוב וכן נמי קשה מאי דתני לעיל גלו בשנת שבע לנבוכדנאצר אע"ג דהתם לא כתיב אלא בשנה שבע ומשמע דהוא שנת שבע ליהויקים כדלעיל ע"כ ול"נ דר"ה לא הוה גרס למלא נבוכדנאצר וכן לא נמצא בכת"י ולכך מחקתיו. מט) כן הגיה הז"א וכ"ה בילקוט ובכת"י ופי' ר"ה שהגדיש גם למלאות קופתו. נ) כ"ה בכת"י ובילקוט ג' אם מי שנאמר וכו'. נא) הני קיומא שנאמר מימים וכו' ליתא בילקוט ופי' ר"ה דהיינו בגלות זו לא נאמר בהן מהרה ע"כ ול"נ דפי' ק"ו שהקב"ה מאריך אפו ולא יענוש אלא לאחר זמן ועיין בז"א. נב) פי' ר"ה כלו' להכי כתיב סמוך ושמתם את דברי לואבדתם מהרה לאשמועינן דאמר להם אע"פ שגלו דאע"ג דליכא מצות שתלויות בארץ כגון תרומה וחלה וכיוצא בהן הוו מצוינין במצות בחו"ל שכשתחזרו וכו' שכבר הייתם נוהגין בהם בחו"ל דהוו מורגלין ועיין ברש"י ורמב"ן. נג) דמשמע דא"י שאתם יוצאים ממנה היא טובה ולא חו"ל שאתם נכנסים בה מפי' ר"ה. נד) וכן ליתא בכת"י ובילקוט וכן מחקו הז"א. נה) אבות פ"ו ובילקוט מסיים אשר ה' נותן לכם בתורה לארץ כלו' תאבדו בחו"ל מעל הארץ הטובה אשר ה' נותן לכם והז"ו הגיה על פי הילקוט ונדחק בפירושו. נו) לפי הענין לא סליק הפיסקא עד להלן.

(מד) א) דהא כתיב ואבדתם וגו' וכתיב בתריה ושמתם וגו' דהיינו בחו"ל מפי' ר"ה. ב) כ"ה בכת"י ובילקוט ג' אף כל וכו'. ג) עיין בת"כ פ' אמור פ"י ולקמן פי' נ"ט וקידושין ל"ז. ובירושלמי קידושין פ"א ה"ט ובירושלמי פ"ו ה"א.

אם רעב שונאך האכילהו לחם (משלי כ"ה) האכילהו לחמה של תורה ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו (שם) רע הוא יצר הרע מי שבראו מעיד עליו שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו (בראשית ח') א): (סליק פיסקא).

(מו) ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם בניכם ולא בנותיכם דברי רבי יוסי בן עקביא א) מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו לשון הקודש ומלמדו תורה ואם אין מדבר עמו לשון הקודש ואינו מלמדו תורה ראוי לו כאלו קוברו ב) שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם אם למדתם אותם את בניכם ירבו ימיכם וימי בניכם ואם לאו יקצרו ימיכם שכך דברי תורה נדרשים מכלל לאו אתה שומע הן ומכלל הן לאו: (סליק פיסקא).

(מז) למען ירבו ימיכם וימי בניכם בעוה"ז לימות המשיח כימי השמים על הארץ לעוהב אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת לכם אין כתיב כאן אלא לתת להם נמצינו למדים תחיית המתים מן התורה א):

כימי השמים על הארץ שיהו פניהם של צדיקים כיום וכן הוא אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שופטים ה') [ר' שמעון בן יוחי] ב) אומר לשובע שמחות פניהם של צדיקים עתידים להקביל פני שכינה לעוה"ב ואלו הן ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שם) יפה כלבנה ברה כחמה (שה"ש ו') והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע (דניאל י"ב) [ומצדיקי הרבים ככוכבים] (שם) ג) וכברקים ירוצצו (נחום ב') למנצח על שושנים לבני קרח (תילים מ"ה) ויהי כזית הודו (הושע י"ד) ד) [וכן הוא אומר שיר למעלות] (תילים קכ"א) שיר המעלות אין כתיב כאן אלא שיר למעלות למי שעתיד לעשות מעלות לצדיקים לעתיד לבא ר' אומר שיר (המעלות) [למעלה] אין כתיב כאן אלא שיר למעלות ששם מעלה (מזו) [זו] למעלה מזו ה) [או] לפי שיש מעלה (מזו) [זו] למעלה מזו וזו למעלה מזו שומע אני (מביניהם) [שיש ביניהם] איבה וקנאה ותחרות ת"ל ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד (דניאל י"ב) מה כוכבים אין ביניהם איבה וקנאה ותחרות אף צדיקים אין ביניהם איבה וקנאה ותחרות ומה ככבים שאין אורו של זה דומה לזה אף צדיקים כך ו) ד"א ומצדיקי הרבים אלו גבאי צדקה ז) ר"ש בן מנסיא אומר אלו זקנים וכן הוא אומר ח) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שופטים ה') מי גדול האוהבים או המאהיבים ט) הוי אומר המאהיבים על האוהבים (ולומר [הוא אומר] ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ק"ו המאהיבים [דבר אחר] י) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד מה כוכבים רמים ומנוטלים על כל באי העולם כך צדיקים רמים ומנוטלים על כל באי העולם ומה כוכבים רואים אורם מסוף העולם ועד סופו יא) כך צדיקים רואים אורם מסוף העולם ועד סופו מה כוכבים פעמים נגלים פעמים נכסים [כך הצדיקים פעמים נגלים פעמים נכסים] יב) ומה כוכבים כתות כתות שאין להם מנין כך צדיקים כתות כתות שאין להם מנין [או בין עושין רצונו של מקום בין אין עושין רצונו של מקום ת"ל והיה זרעך כעפר הארץ] (בראשית כ"ח) יג) אם ישראל עושים רצונו של מקום הרי הם ככוכבים ואם לאו הרי הם כעפר וכן הוא אומר כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש (מלכים ב' י"ג) יד) דבר אחר כימי השמים על הארץ שיהו חיים וקיימים לעולם ולעולמי עולמים וכן הוא אומר כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני נאם ה' (ישעיה ס"ו) והרי דברים ק"ו ומה שמים וארץ שלא נבראו אלא לכבודם של ישראל חיים וקיימים לעולם

מאיר עין (מה) א) כל זה בקידושין ל': ועיין סוכה כ"ב.

(מו) א) בפס"ז ג' ר' איסי בן עקיבא אומר כשהתינוק מתחיל וכו' ובילקוט איתא א"ר יוסי בן עקיבא לדבר בם מכאן אמרו ועיין ברש"י ועיין קידושין כ"ט: וסוטה כ'. ובירושלמי סוטה פ"ג ה"ד. ב) עיין תוספתא חגיגה פ"א וסוכה מ"ב. ועיין ברש"י.

(מז) א) עיין סנהדרין צ': ב) כ"ה בילקוט וכ"ה לעיל פי' י'. ג) כ"ה בכת"י ועיין לעיל פי' י'. ד) עיין לעיל שם. ה) בכת"י לא הביא דברי ת"ק אלא ר' אומר שיר למעלה אין כתיב כאן אלא שיר למעלות ששם מעלה וכו' וכתב ר"ה וקשיא לי דהיינו תנא קמא ואלו נבררה בגמרא הוה מפרש לה ע"כ ולפי גירסתינו ניחא ובילקוט ג' שיר המעלות למי שעתיד וכו' ר"א שיר המעלות אין כתיב כאן אלא למעלות שלשים מעלות זו למעלה מזו וכו' והגיה הז"א על פיו. ועיין במדרש תילים ק"כ. ו) הגהתי עפ"י הילקוט. ועיין ב"ב ע"ה. ז) עיין ב"ב ח': ח) כלו' וכן הוא אומר עליהם. ט) דהיינו הזקנים דמאהבין את הקב"ה בפי הכל מפי' ר"ה. ועיין בילקוט שופטים ר' כ"ט. י) כנ"ל לג'. יא) בילקוט ג' אדם רואה את אורן וכו'. יב) הגהתי עפ"י הילקוט. עיין חולין ל"ב. יג) כ"ה בכת"י ובילקוט וכן הגיה הז"א. יד) עיין בב"ר פמ"א ופס"ט.

ולעולמי עולמים ק"ו לצדיקים שבעבורים נברא העולם רבי יהושע בן קרחה אומר טו) כימי העץ יהיו ימי עמי (ישעיה ס"ה) טז) אין עץ אלא תורה שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה (משלי ג') והרי דברים ק"ו ומה אם התורה שלא נבראת אלא לכבודן של ישראל הרי היא קיימת לעולמי עולמים ק"ו לצדיקים שבשבילם נברא העולם ר' יהושע בן קרחה אומר דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת (קהלת א') אל תקרי כאן אלא ארץ הולכת וארץ באה ודור לעולם עומד ולפי ששינו מעשיהם שינה הקב"ה עליהם מעשה בראשית יז) וכן היא אומר יח) והיה מספר בני ישראל (הושע ב') [וכתיב] כחול הים (וכתוב) אשר לא ימד ולא יספר (שם) כשישראל עושים רצונו של מקום הם כחול הים [אשר לא ימד ולא יספר] ואם לאו והיה מספר בני ישראל (כחול הים) יט) ואומר עד אם נותרתם כתורן על ראש ההר (ישעיה ל') ואומר כי כה אמר ה' העיר היוצאת אלף תשאיר מאה והיוצאת מאה תשאיר עשרה לבית ישראל (עמוס ה') כ) [דבר אחר] כא) והיה מספר בני ישראל זה מספר שמים כחול הים זה מספר אדם: (סליק פיסקא).

(מח) כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת למה נאמר לפי שנאמר תשמרון את מצות ה' אלהיכם (דברים ו') א) מגיד הכתוב שכשם שאדם צריך להזהר בסלעו שלא תאבד כך יהא אדם צריך להזהר בתלמוד שלא יאבד וכן הוא אומר אם תבקשנה ככסף [וגו'] (משלי ב') מה כסף קשה לקנותו כך ד"ת קשים לקנותם או מה כסף קשה לאבד אף ד"ת קשים לאבדם ת"ל לא יערכנה זהב וזכוכית [ותמורתה כלי פז] (איוב כ"ח) קשים לקנותם כזהב ונוחים לאבדם ככלי זכוכית (ותמורתה כלי פז) ב) היה ר"ש אומר רק השמר לך ושמור נפשך מאד [וגו'] (דברים ד') משל למלך שצד צפור ונתנו ביד עבדו א"ל הוי זהיר בצפור זה לבני אם אתה אבדתו לא תהיה סבור כאיסר אבדת אלא כאלו אובדת את נפשך וכן הוא אומר כי לא דבר רק הוא מכם [כי הוא חייכם וגו' (שם ל"ב) דבר שאתם אומרים רק הוא הייכם] ג) רבי שמעון בן יוחי אומר מישל לשני אחים שהיו מסגלים ממון אחר אביהם אחד מצרת דינר ואוכל ואחד מצרף דינר ומניחו זה שמצרף דינר ואוכלו נמצא שאין בידו כלום זה שמצרף דינר ומניחו נמצא עשיר לאחר זמן כך תלמידי חכמים למד ב' או שלשה דברים ביום ב' וג' פרקים בשבת ב' וג' פרשיות [בחודש] ד) נמצא עשיר לאחר זמן ועליו נאמר וקובץ על יד ירבה (משלי י"ג) וזה שאומר היום אני לומד [למחר אני לומד] ה) היום אני שונה למחר אני שונה נמצא אין בידו כלום ועליו הוא אומר נרדם בקיץ בן מביש (שם י') ו) ואומר מהורף עצל לא יחרוש (שם כ') ואומר על שדה איש עצל עברתי [וגו (שם כ"ד) על שדה איש עצל עברתי] זה שקנה שדה כבר ועל כרם אדם חסר לב זה שקנה כרם (וחוזר) [כבר] ז) הואיל וקנה שדה וקנה כרם ולא עמל בהם מנין שסופו נקרא עצל ת"ל על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב ולמה נקרא שמו חסר לב על שקנה שדה וכרם ולא עמל בהם ומנין שסופו להניח שנים ושלושה דברים בפרשה [שנאמר] ח) והנה עלה כולו קמשונים (שם) ומנין שהוא מבקש פתחה של פרשה ואינו מוצא שנאמר כסו פניו חרולים (שם) ועוד הוא אומר וגדר אבנים נהרסה (שם) מתוך שראה שאין עומדת בידו הוא יושב ומטמא את הטהור ומטהר הטמא ופורץ גדרים של חכמים ט) מה עונשו של זה בא שלמה ופירש עליו בקבלה ופורץ גדר ישכנו נחש (קהלת י') הא למדת שכל הפורץ גדרים של חכמים לסוף פורעניות באים עליו ר"ש בן יוחי י) אומר הרי הוא נפש שבעה תבוס נופת (משלי כ"ז) זה תלמיד שלא למד מתחילתו ונפש רעבה כל מר מתוק (שם) לא היה אלא מי שלמד) [זה תלמיד שלמד מתחילתו] יא) ד"א נפש שבעה תבוס נופת מה נפה זו

מאיר עין טו) בילקוט ובפס"ז ג' ר' שמעון בן יוחי. טז) במקרא לא כתוב יהיו. יז) עיין כל זה בקהלת רבה בפ' והארץ לעולם עומדת. יח) מהדר אדלעיל דתני אם עושין רצון המקום וכו' מצי' ר"ה. יט) הגהתי עפ"י הילקוט וכן הגיה הז"א. כ) במקרא כתוב אדני ה'. כא) כן הגיה הז"א ועיין יומא כ"ב:

(מח) א) וכ"ה בכת"י כלו' הרי כבר נאמר ובילקוט ובפס"ז ג' לפי שנאמר והיה אם שמע תשמעו אל מצותי כלומר ובא הכתוב להזהיר על שמירת מה ששמע ועיין ברש"י. ב) עיין חגיגה ט"ו. ובאדר"נ פכ"ד וב"ח ובדברים רבה פ' ראה. ג) כ"ה בכת"י וכעין זה בילקוט ועיין באדר"נ שם. ד) כ"ה בילקוט. ה) כ"ה בילקוט. ו) במקרא כתוב נרדם בקציר. ז) כ"ה בכת"י בן ז"א ובילקוט וג' בכת"י בסוף יכסו פניו שנ' כסו פניו חרולים. ט) עיין באדר"נ שם ובילקוט. י) בילקוט ג' ר"ש בן מנסיא. יא) כ"ה ג' הילקוט במשלי ר' תתקס"א וג' הילקוט בפרשה נפש שבעה וגו' זה תלמוד שלמד מתחלתו כל דבר ונפש רעבה וגו' הא לא היה לו אלא מה שלמד ובכת"י איתא כמו שהיתה לפנינו אלא שחסר מלות שלא למד וכו' לא היה וכו' איתא ולא למד וכו' ולא היה וכו' ופי' כ"ה לא איתמור לי ועיין ברש"י שם.

מוציאה קמח בפני עצמו סובין בפני עצמם קיבר בפני עצמה כך ת"ח יושב ומדקדק בד"ת ומברר ד"ת ומשקלם איש פלוני אוסר איש פלוני מתיר איש פלוני מטמא איש פלוני מטהר ר' יהודה אומר תלמיד שבחו יפה דומה לספוג שהוא סופג את הכל שני לו דומה למוך שאינו סופג אלא צרכו זה שהוא אומר דין ששנה לו רבו יג) ר"ש בן יוחי אומר הרי הוא אומר שתה מים מבורך (משלי ה') ישתה ממים שבבורך [שתה מים שעמך בעיר ואח"כ פרוש בכל מקום יג) ר' שמעון בן מנסיא אומר שתה מים מבורך שתה ממים של בוראך] יד) ואל תישתה עכורים ותמשך עם דברי מינים ר ע אומר הרי הוא אומר שתה מים מבורך בור תחילתו אין יכול להוציא טפת מים מאליו (לא היה) אלא מה שבתוכו טו) כך תלמיד חכם (לא) [שלא] למד מתחילתו כל דבר לא (שנה) [היה בו] אלא מה שלמד ונוזלים מתוך בארך (משלי שם) [דומה לבאר] מה באר (מתמלאות) [מזלת] מים חיים מכל צדדיה כך באים תלמידים (ולומדים הימנו) [ותלמידי תלמידים ממנו] טז) וכן הוא אומר יפוצו מעיינותיך חוצה [ברחבות פלגי מים] (שם) נמשלו ד"ת למים מה מים חיים לעולם אף ד"ת חיים לעולם שנאמר כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא (שם ד') ומה מים מעלים את הטמא מטומאתו כך דברי תורה מעלים את האדם מדרך רעה לדרך טובה שנא' תורת ה' תמימה משיב' נפש (תהלים י"ט) יז) ומה מים חנם לעולם אף ד"ת חנם לעולם שנאמר הוי כל צמא לכו למים [וגו'] (ישעיה נ"ה) יח) ומה מים שאין להם דמים יט) אף ד"ת אין להם דמים שנאמר יקרה היא מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה (משלי ג') כ) אי מה מים אין משמחים לבו (שלמד) [של אדם] אף ד"ת אין משמחים ת"ל כי טובים דודיך מיין (שה"ש א') מה יין משמח אף ד"ת משמחים את הלב שנא' פקודי ה' ישרים משמחי לב (תהלים י"ט) ומה יין אתה טועם טעם יין מתחילתו וכל זמן שהוא מתיישן בקנקן סופו להשביח אף ד"ת כל זמן שהם מתיישנים בגוף סופם להשביח שנאמר בישישים חכמה ואחרית ימים תבונה (איוב י"ב) כא) ומה יין א"א לו להתקיים לא בכלי זהב ולא בכלי כסף אלא במי שהוא גרוע כב) שבכלים בכלי חרש כך דברי תורה אין מתקיימים אלא במי שהוא מימיך את עצמו כג) או מה יין פעמים שהוא רע לראש ורע לגוף אף דברי תורה כן ת"ל לריח שמניך טובים שמן תורק שמיך (שה"ש א') מה שמן יפה לראש ויפה לגוף אף ד"ת יפים לראש ויפים לגוף שנאמר רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך (משלי ג') ואומר כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך (שם א') ואומר תתן לראשך לוית חן עטרת תפארתך תמגנך (שם ד') נמשלו ד"ת לשמן ודבש וכן הוא אומר ומתוקים מדבש ונופת צופים (תהלים י"ט) כד) ד"א כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת מנין אתה אומר שאם שמע אדם מד"ת ראשון ומקיימו שכשם שראשון מתקיים בידו כך אחרונים מתקיימים בידו ת"ל כי אם שמור תשמרון את כל המצות הזאת או אינו אלא לפי ששונה ראשונה ומשכחם כשם שאין הראשונים מתקיימים בידו כך אין האחרונים מתקיימים בידו כה) תלמוד לומר והיה אם שכוח תשכח (דברים ח') אין אתם מעלים עיניך ממנו עד שילך לו שנאמר התעיף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים (משלי כג) כו) וכתוב במגלת חסידים אם תעזבנו יום יומים אעזבך כז) ד"א

מאיר עין יב) בכת"י ג' דיי במה ששנה לי רבי ובילקוט ג' די לי במה ששניתי לי ועיין אבות פ"ה במשנה ד' ביושבי לפני חכמים ובאדר"נ פ"מ. יג) דאי איכא רב באיר ולא הוי מובהק כל כך לא תימא אזיל לי בעיר אחרת אלא שתה ממי שעמך בעיר ואח"כ פרוש בכל מקום דהיינו בעיר אחרת מפי' ר"ה ועיין ע"ז י"ט. יד) כ"ה בכת"י ובילקוט וכן הגיה הז"א ועיין בילקוט משלי ר' תתקל"ז. טו) כלומר לית ביה מים אלא דמכניס ביה ההוא דחפריה. טז) הנהתי עפ"י הכת"י ועיין בילקוט בפרשה ובמשלי שם. יז) ובילקוט ג' מה מים מעלים את הטומאה לטהרה כך דברי תורה מעלין את הטמא מטומאה לטהרה שנאמר יראת ה' טהורה מה מים משיבין נפשו של אדם כך ד"ת משיבין נפשו של אדם שנאמר תורת ה' תמימה וגו'. יח) עיין נדרים ל"ז. יט) פי' ר"ה דאלו לא ברא הקב"ה בכל מקום ומשתכחי אין להם דמים אלא הויין יקרים כך ד"ת ובילקוט ג' אי מה מים וכו' תלמוד לומר יקרה וגו'. כ) במקרא כתוב חפציך. כא) במקרא כתוב ואורך ימים. כב) בכת"י ג' שהוא ירוד שבכלים ובילקוט ג' אלא בכלי חרס. כג) ובילקוט ג' אלא בשפל רוח. כד) ועיין סוף מס' קינים ותענית ז'. ועירובין כ"ד. ובפרק קנין תורה ובאדר"נ פי"א ועיין כל זה הענין בשה"ש רבה בפ' כי טובים דודיך מיין ובילקוט ישעיה ר' שמ"א. ובמכילתא בשלח פ' ויסע פ"א ופ' יתרו פ' בחודש השלישי פ"ה. כה) כלומר לא בא הכתוב להבטיח אלא להזהיר ולומר כי אם שמור דהיינו אם קיימת ראשון ראשון תשמרון א.ז כל המצוה כלומר אז סופך לקיים אף האחרונים הא אם שכחת הראשון סופך שאף האחרונים לא יתקיימו בידיך ומשני דלהא ל"ל קרא דאפי' אם אינו אלא מעלים עין מן הראשון כבר סופו לשכוח את האחרונים ובילקוט ג' ומניין שאם שמע ראשון ראשון ומשכחן כשם וכו' והגיה הז"א על פיו ועיין במכילתא בשלח פ' ויסע. כו) עיין ברכות ה'. כז) בילקוט ג' במגילת סתרים. ועיין ברשב"ם על התורה שמביא בשם ויקרא רבה הוא מגילת חסידים.

כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת שמא תאמר ישנן בני הזקנים ישנן בני הגדולים ישנן בני הנביאים כח) ת"ל כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת מגיד הכתוב שהכל שוים בתורה וכן הוא אומר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב (דברים ל"ג) כט) כהנים לוים וישראלים אין כתוב כאן אלא קהלת יעקב וכן הוא אומר אתם נצבים היום כלכם לפני י"י אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם כל איש ישראל (שם כ"ט) מה אלו לא היו במעמד זה שעמד וקיים תורה בישראל לא היתה תורה משתכחת מישראל ל) ומה אלו לא עמד שפן בשעתו לא) ועזרא בשעתו ר"ע בשעתו לא היתה תורה משתכחת מישראל ואומר דבר בעתו מה טוב (משלי ט"ו) דבר שאמר זה ישקול כנגד הכל הרי הוא אומר ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו (עמוס ח') דבר היתר שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה על שרץ שנגע בככר לידע אם תחילה הוא אם שניה הוא לב) ר"ש בן יוחי אומר עתידה תורה שתשתכח מישראל והלא כבר נאמר כי לא תשכח מפי זרעו (דברים ל"א) לג) אלא איש פלוני אוסר איש פלוני מתיר איש פלוני מטמא איש פלוני מטהר ולא ימצאו דבר ברור ד"א כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת שמא תאמר הרי אני קורא פרשה קשה ומניח את הקלה ת"ל כי לא דבר רק הוא מכם (שם ל"ב) דבר שאתם אומרים ריקם הוא לא ריקה הוא אלא מכם כי הוא חייכם ואורך ימיכם (שם) לד) שלא תאמר למדתי הלכות די לי ת"ל כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת כל המצוה למוד מדרש לה) הלכות לו) ואגדות וכן הוא אומר למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם (שם ח') זה מדרש כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם (שם) אלו הלכות ואגדות וכן הוא אומר חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר (משלי כ"ז) ואומר בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני (שם כ"ג) ר"ש בן יוחי אומר אין לי אלא אביו שבארץ אביו שבשמים מנין ת"ל גם אני לרבות אביו שבשמים לז):

אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה למה נאמר לפי שהוא אומר שמור תשמרון את מצות ה' אלהיכם (דברים ו') לח) שומע אני כיון (ששמע) [ששומר] לט) אדם ד"ת ישב לו ולא יעשה ת"ל לעשותה תשוב לעשותם למד אדם תורה הרי בידו מצוה אחת למד ושמר הרי בידו ב' מצות למד ושמר ועשה אין למעלה הימנו:

לאהבה את ה' אלהיכם שמא תאמר הריני אלמד תורה בשביל שאקרא חכם בשביל שאשב בישיבה בשביל שאאריך ימים לעוה"ב ת"ל לאהבה את ה' אלהיכם למוד מ"מ וסוף הכבוד לבא וכן הוא אומר כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא (משלי ד') ואומר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר (שם ג') ואומר תתן לראשך לוית חן [עטרת תפארת תמגנך] (שם ד') לוית חן בעוה"ז עטרת תפארת תמגנך לעוה"ב ואומר אורך ימים בימינה (שם ג') [לעולם הבא] מ) ובשמאלה עושר וכבוד (שם) בעוה"ז מא) ר"א בר' צדוק אומר עשה דברים לשם פועלתם דבר בהם לשמן מב) וכן הוא היה אומר ומה בלשצר שנשתמש בכלי בה"מק וכלי חול הוו מג) נעקרו חייו מן העוה"ז ומן העוה"ב

מאיר עין כח) בכת"י ג' ישנו בני הזקנים וכו' ופי' ר"ה משום דאבוהון כמי שונין בדברי תורה ולא כולי עלמא ובילקוט ג' יש בנו זקנים וכו'. כט) עיין סנהדרין כ"ע. ול"א: ל) בכת"י ג' מה אלו זה שעמד ופי' ר"ה כלומר אלולי זה שעמד וקיים התורה בישראל דהיינו משה ישראל אע"ג דאתו מבני הנביאים ומבני הזקנים לא היתה התורה משתכחת מישראל בתמיה ע"כ וכתב בעל ההגהה לכת"י בספרי ג' אלמלא זה שעמד וכו' ובספרי שלפנינו ליתא אבל בילקוט ג' אלמלא אלו שעמדו וקיימו תורה בישראל וכו' אילמלא שפן בשעתו וכו'. לא) מלכים ב' כ ב. לב) כלו' כבר הותר הדבר לשאול על הוראה בכל מקום מכל מקום דלא הוה שרי מקודם הכי למעבד אלא על ע"פ יושבי לשכת הגזית ובפרק בינה התירוה עיין שבת קל"ח: ועיין בתוספתא עדיות פ"א ובכת"י ג' רבותינו שהתירו שהולכין וכו ורבינו הלל כתב ס"ל דלאו דווקא כתיב בספרי רבותינו אלא הכי מבעיא ליה למתני רבותינו אמרו עתידין שהולכין וכו' ובילקוט ג' כתיקון ר"ה ול"נ כמו שכתבתי. לג) כלו' ומה ת"ל כי לא תשכח וגו' אלא וכו' וכ"ה בכת"י ובילקוט וכתוב ר"ה ה"ג בגמרא שם רשב"י אומר ח"ו שתשתכח תורה מישראל וכו' ועיין בגמרא שם. לד) במקרא כתוב כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים. עיין לעיל ולקמן פי' של"ו ובתרגום יונתן שם ובירושלמי פאה פ"א ה"א ובב"ר פ"א ועיין עירובין ס"ד. לה) דהיינו ספרא וספרי דדרשי ומפרשי כל מקרא ומקרא כפשטיה מפי' ר"ה. לו) דינין דהיינו משניות והגדות כפשוטן מפי' ר"ה. לז) ובילקוט ג' ר"ש בן מנסיא ועיין לקמן פי' מ"ט ובמס' סופרים פ' ט"ו וע"ז ובאדר"נ פכ"א ועיין קידושין מ"ע. לח) ובילקוט ג' כי אם שמור תשמרון את כל המצות הזאת וכן הגיה הז"א. לט) כ"ה בכת"י ובילקוט. מ) כ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. מא) לעיל פי' מ"א. מב) עיין ד"א זוטא פ"ב ונדרים ס"ב. מג) בכורות כ'.

המשתמש בכלי שבו נברא העו"הז והעו"הב מד) עאכ"ו שנעקרו חייו מן העו"הז ומן העו"הב מה):
(סליק פיסקא) מו).

(מט) ללכת בכל דרכיו אלו דרכי הקב"ה שנאמר ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחטאה ונקה (שמות ל"ד) ואומר כל אשר יקרא בשם ה' ימלט (יואל ג') וכי היאך אפשר לו לאדם לקרא בשמו של הקב"ה אלא מה המקום נקרא רחום וחנון אף אתה הוי רחום וחנון ועשה מתנת חנם לכל מה הקב"ה נקרא צדיק שנאמר צדיק ה בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו (תהלים קמ"ה) אף אתה הוי צדיק [מה] הקב"ה נקרא חסיד שנאמר וחסיד בכל מעשיו אף אתה הוי חסיד לכך נאמר כל אשר יקרא בשם ה' ימלט ואומר כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו (ישעיה מ"ג) א) ואומר כל פעל ה' למענהו (משלי ט"ז) ב):

ולדבקה בו וכי היאך אפשר לו לאדם לעלות במרום ולהדבק בו והלא כבר נאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא (דברים ד') ואומר כורסיה שביבין דנור וגלגלוהי נור דליק (דניאל ז') אלא הדבק בחכמים ובתלמידים ומעלה אני עליך כאלו עלית למרום ונטלת ולא שעלית ונטלת בשלום אלא אפילו כאלו עשית מלחמה ונטלת וכן הוא אומר עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם (תהלים ס"ח) דורשי רשומות אומרים רצונך שתכיר מי שאמר והיה העולם למוד הגדה שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו ג) ואם עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי: (סליק פיסקא).

(נ) והוריש ה' ה' מוריש ואין בשר ודם מוריש:

את כל הגוים שומע אני כמשמעו תלמוד לומר האלה אין לי אלא אלה הגוים מנין לרבות מסייעיהן תלמוד לומר האלה:

מלפניכם שתהיו אתם גדלים והולכים והם מתמעטים והולכים וכן הוא אומר מעט מעט אגרשנו מפניך (שמות כ"ג) ואומר לא אגרשנו מפניך בשנה אחת (שם) דברי רבי יצחק א) אר"א בן עזריה לפי שישראל צדיקים הם למה הם יראים מן החיה והלא כבר נאמר כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך (איוב ה') וא"ת למה יגע יהושע כל אותה היגיעה אלא לפי שחטאו ישראל נגזר להם מעט מעט אגרשנו מפניך ב):

וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם גדולים בקומה ועצומים בכח מכם אף אתם גדולים ועצומים אלא שהם גדולים מכם ר"א בן יעקב אומר משל לאדם שאומר איש פלוני גבור וזה גבור (הוא זה גבור) [ממנו הרי גבור אלא] ג) שהלה גבור הימנו ד"א מכם למה נאמר עוד והלא כבר נאמר שבעה (גדולים ועצומים מכם) [גוים רבים ועצומים ממך] (דברים ז') ד) ומה ת"ל מכם מלמד שהאמורי מז' עממים ה) גדול וקשה כנגד כל ישראל וכן הוא אומר ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים (עמוס ב') ו): (סליק פיסקא).

(נא) כל המקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם יהיה אם ללמד על תחומי א"י הרי כבר נאמר מן המדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת א) ומה ת"ל אשר תדרוך כף רגלכם א"ל כ"מ שתכבשו חוץ מן המקומות האלו הרי הוא שלכם או אינו אלא רשות בידם לכבש ח"ל עד שלא יכבשו את הארץ ת"ל וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם ואח"כ כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה שלא תהא א"י מטמאה בגלוליהם ואתם חוזרים ומכבשים ח"ל אלא משתכבשו א"י תהיו רשאים לכבש ח"ל הרי שכבשו חוץ לארץ מנין שמצוות נוהגות שם הרי אתה דן נאמר כאן יהיה ב) ונאמר להלן יהיה ג) מה יהיה האמור כאן מצוות נוהגות שם אף להלן מצוות נוהגות שם ואם תאמר מפני מה כבש דוד

מאיר עין מד) פדר"א פ"ג וב"ר פ"א. מה) ועיין נדרים ס"ב מו) לפי הספקים אין כאן פיסקא עד לקמן.

(מט) א) לפנינו כתוב ולכבודי. ב) עיין בילקוט. ועיין ב"ב ע"ה: ועיין סוטה י"ד. ושבת קל"ג: ג) עיין לעיל פי' מ"א ומס' סופרים פט"ז.

(נ) א) ובילקוט ג' דברי ר' עקיבא. ב) עיין בילקוט. ג) כ"ה בילקוט ועיין ברש"י. ד) כן הגיה הז"א ועיין בילקוט. ה) ובילקוט ג' שאמת מז' עממין וכו'. ו) לפנינו כתוב מפניהם.

(נא) א) לפנינו כתוב מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת וגו' ועיין יהושע א'. ב) יהיה גבולכם. ג) לכם יהיה.

ארם נהרים וארם צובה ואין מצות נוהגות שם ד) אמרו דוד עשה שלא כתורה התורה אמרה משיכבשו לארץ תהיו רשאים לכבוש ח"ל הוא לא עשה כן אלא חזר וכיבש ארם נהרים וארם צובה ואת היבוסי שהיה סמוך לירושלם לא הוריש אמר לו הקב"ה סמוך לפלטירי' שלך לא הורשת היאך אתה חוזר ומכבש ארם נהרים וארם צובה ה) הרי שכבשו בח"ל ו) ומנין שכנגדו בים הרי היא שלהם ת"ל מן המדבר והלבנון הזה עד הנהר הגדול נהר פרת ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם (יהושע א') ז) [מן המדבר והלבנון גבולכם ואין המדבר והלבנון גבולכם ואם כיבשתם הלבנון גבולכם] ח) והמדבר גבולכם מן הנהר הגדול נהר פרת [וגו' יהיה גבולכם] ט) מן הנהר גבולכם ואין הנהר גבולכם אם כיבשתם את הנהר (יהיה גבולכם) והנהר גבולכם ועד הים הגדול מבוא השמש עד הים גבולכם ואין הים גבולכם אם כיבשתם יהיה גבולכם וכן הוא אומר וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול (במדבר ל"ד) יהיה גבולכם י) נמצינו אומרים כל מקום שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל עד כזיב לא נאכל ולא נעבד עולי מצרים נאכל ולא נעבד יא) תחום ארץ ישראל ועד מקום שהחזיקו עולי בבל פרשת אשקלון יב) חומת מדבר שרשך יג) דור יד) חמת ועכו מניאתו וניאתו עצמה טו) סכרתה ובית זניתא קצרא דגלילא טז) קנייא רעייא מצי רעבתה כמותה דכריין יז) נהוראתה דיתר יח) נחלה דאבצאל בית עד מרעשת לולא דבתא דבתא יט) כרכא דכר סנגרא מיסף ספנתא נקבתה רעיון כ) תרניגלא עילאה דקיסרי בית סוכת קנת ורקם תחגרא וטרכונא דנימרא דבתחום ביצרא כא) משקא וחשבון ונחלא דורד מכותא נימרון עליה זירזא ורקם גיא' וגבנייא דאשקלון כב) ודרך גדולה הולכת למדבר כג):

(סליק פיסקא):

(נב) לא יתיצב איש בפניכם אין לי אלא איש אומה או משפחה אשה בכשפיה מנין

מאיר עין ד) דהא לא הוה דרין התם ישראל אלא נטל ארם נהרים וגמן בארם צובה וארם צובה נתן בארם נהרים כדמפרש ליה התם בשוחר טוב בהאי קרא מפי' ר"ה והוא במדרש תלים ס'. ה) ועיין בירושלמי חלה פ"ב ה"א ובגיטין ח'. וב"ב ל': ו) הרי שכבשו בחו"ל מניין שכנגדן שכבשו בים הרי הוא שלהם דרואין כאלו חוט מתוח עליהן דמן החוט ולפנים הוו א"י מפי' ר"ה ז) במקרא כתוב מה מדבר וגו' ועד הנהר הגדול נהר פרת כל ארץ החתים ועד הים הגדול וגו'. ועיין אות א. ח) כ"ה בכת"י ובילקוט וכן הגיה הז"א. ט) במקרא לא כתוב הגדול ואולי שנתבלבלו מקרא דיהושע ומקרא דדברים ביד הסופרים. י) דאלמא הוה הים גבול לא"י והים מא"י אלא וודאי הכי משמע גבול דארצכם הוי ים ואפ"ה אם תכבשו בחו"ל והיה לכם הים הגדול עפ"י פי' ר"ה ועיין בירושלמי חלה פ"ד ה"ד וגיטין ח'. ובספרי במדבר פי' קנ"ט ובתוספתא מ"ש פ"ב. יא) עיין שביעית פ"ו מ"א ובירושלמי שם. יב) וכ"ה בילקוט ובתו' שביעית פ"ד אבל בירושלמי שביעית פ"ו ליתא למלת אשקלון. יג) בילקוט איתא שרשן ובתוספתא איתא ומגדל שרשינה ובירושלמי איתא חומת מגדול שיר ושינא יד) בילקוט איתא דירו ובירושלמי איתא דרור ובתוספתא איתא ידור. טו) בילקוט איתא חומת עכו מגיאתו וגיאתו עצמה ובירושלמי איתא ושורא דעכו ובתוספתא איתא ושורא דקיסרא שורא דעכו ורים מייא דגעתון וגעתון (צ"ל וגעתון) גרמה וכן בירושלמי לקמן הש"ב וראש מי געתן וגעתן עצמה ע"כ נראה דל"ל לפנינו וחומת עכו מי גיאתו וגיאתו עצמה. טז) בילקוט איתא גברתא ובית זניתא קצרא דגליא ובירושלמי איתא וקליריא דגלילא וכברתא ובית זניתא ובתוספתא איתא וכברתא וכזניתא וקלטרי דגלילא. יז) בילקוט איתא קנייא רעייא מניא רעבתא במתא דכריין ובתוספתא איתא וקובעאיא דראתין ומלתא דכי' וטרי רבתא ומסני' וקנפתה ובירושלמי איתא וקובעיא ומילתא דכור ובירייא רבתא תפניח וקנפתה. יח) בילקוט איתא נהורתא דייתר ובתוספתא איתא ופחרתא דיתר ובירושלמי איתא מחרתה דייתיר. יט) בילקוט איתא נחלה דאבצאל בית ער מרעשתא לולא רבתא ובתוספתא איתא וממליא דבתא ונדפ' וטחרס' ונחלה דיפלאל ועולשתא ואולם רבתא ובירושלמי איתא וממליא דאבהתא וראש מי געתן וגפתן עצמה מי ספר ומרחשת ומגדול חרוב ואולם רבתא ונראה דל"ל לפנינו נחלה דאבצאל בית ער מרעשתה ואולם רבתא. כ) בילקוט איתא כרכא דכר סנגרא מיסף ספנתא נקבתא דעיון ובירושלמי איתא ונוקבתא דעיון ותוקרת ברכה רבא ובר סנגרא ובתוספתא איתא ומגד חרוב ונקבתא דעיון ומישא והיקרא כרבא סיגגורא ונראה דל"ל לפנינו כרבא דבר סנגרא מי ספר וסנפתה ונקבתא דעיון כא) ובילקוט איתא תרנגל' עילאה דקיסרי בית סוכת ויינקת ורגם דחגרא וטרכונא דזימרא דכתב בב חוונוב גולרא ובירושלמי איתא ותרנגולא עילאה דלמעלן מקיסרין וטרכונא דמתחם לבוצרא ובתוספתא איתא ותרנגלא עייליא דקיסרין וקנת ורכה וטרכתא דמתח' לבצר' ונראה דל"ל לפנינו ותרנגולא עילאה דקיסרי בית סוכת קנת ורקם דחגרא וטרכונא דמתחם לבצרה. כב) ובילקוט איתא יובקא וחשבון ונחלא דור סכותא נימרין מיליה וירוזי ורקם גאוה וגינניא דאשקלון ובירושלמי איתא ומלא דזרכאיי ונימרין ובית סבל וקנת ורפיח דחגרא ודרך הגדולה ההולכת למדבר חשבון ויבקא ונחלא דזרד ויגר שהדותא ורקם דיגיעה וגניא דאשקלון עלמה ובתוספתא איתא ויגר שהדותא ונמרים ומלח זחרתי ויבקא וחשבון ונהלא ורפח וחוגרה ועמון ומואב ורקם גאה וגנגייה דאשקלון ונראה דל"ל לפנינו יובקא וחשבון ונחלא דזרד סכותא נמרין וכו' וגנניא דאשקלון. כג) וכ"ה בילקוט ובתוספתא ועיין עוד בתוספתא סוף אהלות ובגיטין ב' בתו' ד"ה ואשקלון.

ת"ל לא יתיצב איש בפניכם לא יתיצב מכל מקום אם כן למה נאמר איש אפילו כעוג מלך הבשן:

פחדכם ומוראכם הרי אם מפחידים הם יראים הם אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים וכן הוא אומר ויהי כשמוע מלכי האמורי אשר בעבר הירדן וגו' (וכן רחב היא אומרת שמענו) אשר הוביש ה' את מי הירדן לפני בני ישראל עד עברם וימס לבבם ולא היה בם עוד רוח מפני בני ישראל (יהושע ה) [וכן רחב היא אומרת כי שמענו את אשר הוביש ה' וגו] (שם ב') א) וא"ת שלא היו אנשי יריחו גדולים וקשים והלא כבר נאמר וישלח יהושע בן נון מן השטים שני מרגלים חרש לאמר [לכו ראו את הארץ ואת יריחו] (שם) ב) והרי יריחו היתה בכלל ולמה יצתה שהיתה קשה כנגד כולם כיוצא בו אתה אומר ויפקדו מאנשי דוד י"ט איש ועשאל (שמואל ב' ב') והלא עשאל היה בכלל ולמה יצא מגיד הכתוב שהיה קשה כנגד כולם כיוצא בדבר אתה אומר והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה (מלכים א' י"א) והלא בת פרעה היתה בכלל ולמה יצאת מלמד שהוא מחבבה יותר מכולם וכלפי חטא שהחטיאה אותו יותר מכולם: אמרו ביום שנתחתן שלמה עם בת פרעה ירד גבריאל נעץ קנה בים והעלה שרטון ועליו נבנה כרך של רומי וביום שהעמיד ירבעם ב' עגלים עמד רמולו ורומולו ובנו ב' כרכין ברומי ג):

[פחדכם ומוראכם] יתן ה' אלהיכם למה נאמר לפי שנאמר שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלהיך (דברים ט"ז) שמא יאמרו ישראל הרי אנו עולים להשתחוות מי מישמר לנו את ארצינו אמר להם הקב"ה עלו ושלכם אני שומר (לפי ד) שנאמר ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות (שמות ל"ד) אם בעיניו אינה חמודה כיצד הוא בא ליטול נכסיו ובהמתו וכן אתה מוצא בישראל כשהם עושים רצונו של מקום מה אמר נעמן לו לאלישע ולא יותן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה (מלכים ב' ה') והרי דברים ק"ו ומה אם עפר הרי הוא מתיירא ליטול מא"י שלא ברשות כיצד הוא בא ליטול נכסיו ובהמתו לכך נאמר [פחדכם ומוראכם] יתן ה' אלהיכם על פני כל האדמה אשר תדרכו בה ה):

כאשר דבר לכם והיכן דבר את אימתי אשלח לפניך והמתי את כל הערים (שמות כ"ג) ו)

(סליק פיסקא).

פרשת ראה

(נג) ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה [למה נאמר] א) לפי שנאמר החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה (דברים ל') שמא יאמרו ישראל הואיל ונתן הקב"ה לפנינו שני דרכים דרך החיים ודרך המות נלך באיזו מהם שנרצה ת"ל ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך (שם) משל לאחד שהיה יושב בפרשת דרכים והיו לפניו שני שבילים אחד שתחלתו מישור וסופה קוצים ואחד שתחלתו קוצים וסופו מישור והיה מודיע את העוברים ואת השבים ואומר להם (בלשם) [אתם] רואים שביל זה שתחלתו מישור בשתים ושלש פסיעות אתה מהלך במישור וסופו לצאת בקוצים ואתם רואים שביל זה שתחלתו קוצים בשתים ושלש פסיעות אתה מהלך בקוצים וסופו לצאת במישור כך אמר להם משה לישראל אתם רואים את הרשעים שהם מצליחים בשנים ושלשה ימים הם מצליחים בעולם הזה וסופו לדחות באחרונה שנאמר כי לא תהיה אחרית לרע (משלי כ"ד) ואומר הנה המעט העשוקים [וגו'] (קהלת ד') ואומר הכסיל חובק את ידיו [וגו'] (שם) ואומר דרך רשעים באפילה (משלי ד') ב) (והם) [ואתם] ג) רואים את הצדיקים כשהם מצטערים בעולם הזה בשנים ושלשה ימים מצטערים וסופן לשמוח באחרונה שנאמר להטיבך באחריתך

מאיר עין (נב) א) כצ"ל וכן הגיה הגר"א. ב) כ"ה בכת"י בן ז"א וילקוט ועיין בילקוט שמונה עוד כמה פסוקים כה"ג והם חסרים לפנינו. ג) ועיין שבת נ"ו: וסנהדרין כ"א: ונראה שכל זה בא מגליון לתוך הספר. ד) וילקוט ליתא ובכת"י חסרה כל הפיסקא. ה) במקרא כתוב הארץ. ו) לפנינו כתוב את כל העם אשר תבא בהם.

(נג) א) כ"ה בכת"י וילקוט. ב) לפנינו כתוב כאפלה. ג) כ"ה בילקוט.

(דברים מ׳) ואומר טוב אחרית דבר מראשיתו (קהלת ז׳) ואומר כי אני ידעתי את המחשבות אשר אני חושב [וגו׳] (ירמיה כ״ט) ד) ואומר אור זרוע לצדיק (תילים צ״ז) [ואומר] אורח צדיקים כאור נוגה (משלי ד׳) ר׳ יהושע בן קרחה אומר משל למלך שעשה סעודה והזמין כל האורחים והיה אוהבו מיסב ביניהם והיה דומה ליטול מנה יפה ולא היה בו דיעה כיון שראה שאין בו דיעה אחז את ידו והניחה על המנה היפה וכן הוא אומר ה׳ מנת חלקי וכוסי אתה תומך גורלי (תילים ט״ז) ה) יש לך אדם שניתן לו (חלקו) [חלק] ו) ואינו שמח בחלקו אבל ישראל מודים ומקלסים שאין חלק יפה כחלקן ולא נחלה כנחלתן ולא גורל כגורלם (וכן) [והן] ז) מודים ומשבחים על כך וכן דוד הוא אומר חבלים נפלו לי בנעימים (שם) ואומר אברך את ה׳ אשר יעצני (שם): (סליק פיסקא).

(נד) ברכה וקללה הברכה אשר תשמעון והקללה אם לא תשמעון א) כיוצא בו אתה אומר הלא אם תטיב שאת (בראשית ד׳) ברכה ואם לא תטיב (שם) שאת קללה ב) ר״א בני של ר״י הגלילי אומר מי לחשך ג) אמרה תורה הברכה והקללה הברכה אם תשמעון והקללה אם לא תשמעון כיוצא בו אתה אומר מות וחיים ביד לשון [ואהביה יאכל פריה] (משלי י״ח) אוהב את הטוב אוכל הפירות אוהב את הרעה אוכל פירות ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי אומר מי לחשך ד) אמרה תורה נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה (תילים ל״ד) כיוצא בו אתה אומר הן צדיק בארץ ישולם [אף כי רשע וחוטא] (משלי י״א) רבי (יוסי) [אליעזר] ה) בנו של ר׳ יוסי הגלילי אומר מי לחשך ו) אמרה תורה כל פעל ה׳ למענהו [וגם רשע ליום רעה] (שם ט״ז):

והקללה אם לא תשמעו נמצינו למדים שלא צוה (משה) [יעקב] אבינו את (ישראל) [בניו] אלא משכלו ימיו משנטה למות מישראה כל הנסים שנעשו [בו אף משה רבינו לא הוכיח את ישראל אלא משכלו ימיו מישנטה למות ומישראה כל הנסים שנעשו] ז) לכך נאמר במשה אחרי הכותו (דברים א׳) ח):

וסרתם מן הדרך מדרך חיים לדרך מות ט):

מן הדרך אשר צויתי אותם ללכת אחרי אלהים אחרים י) מכאן אמרו כל המודה בע״ז ככופר בכל התורה כולה וכל הכופר בע״ז כמודה בכל התורה כולה יא):

(סליק פיסקא).

(נה) והיה כי יביאך אין והיה אלא מיד א):

כי יביאך [וגו׳] קבל עליך מצוה האמורה בשכר שתבוא ותירש ב):

ונתתה את הברכה על הר גריזים וכי בא הכתוב ללמדך שהברכה על הר גריזים והקללה על הר עיבל והלא כבר נאמר ואלה יעמדו לברך את העם על הר גריזים (דברים כ״ז) ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל (שם) (ונתתה את הברכה על הר גריזים שיהו כל הברכות קודמות לקללות) אלא להקיש קללות לברכות ג) מה קללות בלוים אף ברכות בלוים מה קללות בקול רם אף ברכות בקול רם ומה קללות בלשון קודש אף ברכות בלשון קודיש (ואלו ואלו

מאיר עין ד) במקרא כתוב אנכי. ה) ובכת״י ג׳ וכה״א אשכילך ואורך בדרך זו תלך (תילים ל״ב) ועיין בילקוט שם. ו) וכ״ה בילקוט. ז) וכ״ה בילקוט.

(נד) א) עיין ברש״י. ב) פי׳ שאת תשא כלו׳ בין אם תטיב בין אם לא תטיב תשא אם תטיב ברכה ואם לא תטיב קללה דשאת הוא מאמצע פסוקים שאין להם הכרע כנ״ל ועיין יומא נ״ב: ועיין קידושין ס״א: ג) כלו׳ אם ילחש לך אדם דבר מה פי׳ אם יאמר לך אדם בין אם תטיב בין אם לא תטיב שאת יש לך לישא כי אחת הוא תם ורשע הוא מכלה וכמקרה החכם כמקרה הכסיל לכך אמרה תורה וכו׳ ועיין ברכות ז׳: ועירובין נ״ה. ד) כלו׳ אם יאמר לך אדם שאין אתה ניצל מיד הלשון שכל האוהב הלשון יאכל פריה הן למות הן לחיים באשר יקרא מקרשו אמרה תורה וכו׳ וכתיב לעיל מיניה מי האיש החפץ חיים וגו׳. ה) כנ״ל וכ״ה בילקוט. ו) כלו׳ אם יאמר לך אדם א״כ מקרה אחד לכל הוא אמרה תורה וכו׳ שהרשע מוכן ליום רעה כנ״ל בפי׳ אלו המאמרים ועיין בז״ר ובז״א ובילקוט ז) הגהתי עפ״י הכת״י ועיין בילקוט והז״ר והז״א כלאלו ודרש מדכתיב בברכה את הברכה א שר תשמעו ובקללה אם לא תשמעו משמע שכבר היו שומעים והברכה היתה חלה עליהם ולשון הספ״ז לא הוכיח משה את ישראל אלא אחר שראה את הטובות שהקב״ה מביא על ישראל וכן יעקב אבינו לא הוכיח את בניו אלא אחרי שראה הטובות שהביא עליהם. ח) עיין לעיל פי׳ ב׳. ט) עיין לעיל פי׳ מ״ג. י) לפנינו כתוב אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו׳ ובכת״י ובילקוט איתא מן הדרך אשר צויתי אתכם. יא) עיין ברש״י ובספרי במדבר פי׳ קי״א ובחולין ה׳:

(נה) א) עיין ספרי במדבר פי׳ ק״ז. ב) עיין קידושין ל״ז: ג) הז״א הגיה ברכות לקללות עפ״י הגמרא אבל בספ״ז איתא כמו שלפנינו וכן נכון משום בים גדה.

עונים אמן) ומה קללות בכלל ופרט אף ברכות בכלל ופרט ומה קללות אלו ואלו עונים אמן אף ברכות אלו ואלו עונים אמן [דבר אחר ונתתה את הברכה על הר גריזים שיכול שיהו כל הברכות קודמות לקללות ת"ל ונתתה את הברכה] ד) הפכו פניהם בשעת ברכות אל הר גריזים ובשעת קללות אל הר עיבל ה): (סליק פיסקא).

(נו) הלא המה בעבר הירדן מעבר הירדן ואילך דברי רבי יהודה אחרי דרך מבוא השמש מקום שחמה זורחת ולהלן הוא אומר ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה (בראשית י"ב) מה אלון האמור להלן שכם אף אלון האמור כאן שכם א) אמר ר' אלעזר בר' יוסי ב) אמרתי להם לסופרי כותים זייפתם את התורה ולא הנחתם בה כלום שכתבתם אצל אלוני מורה [שכם] ג) אף אנו מודים שזה הוא הר גריזים והר עיבל שבין הכותים אנו למדנו מגזירה שוה שנאמר הלא המה בעבר הירדן ולהלן היא אומר ויעבר אברם בארץ וגו' מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם אתם במה למדתם ר' אליעזר אומר לא זה הר עיבל והר גריזים שבין הכותים שנאמר הלא המה בעבר הירדן הסמוכים לירדן אחרי דרך מבוא השמש מקום שחמה שוקעת בארץ הכנעני לא היה אלא מן החוי ד) היושב בערבה לא היו ה) אלא בין ההרים מול הגלגל אין אלו רואים את הגלגל ר' אליעזר בן יעקב אומר לא בא הכתוב אלא להראותם דרך בשנייה כדרך שהראה בראשונה ו) בדרך זו לכו ואל תלכו בשדות היושב ביישוב לכו ולא במדבר בערבה במישור לכו ולא בהרים ז): (סליק פיסקא).

(נז) כי אתם עוברים את הירדן [לבא לרשת וגו'] מהעברתכם את הירדן אתם יודעים שאתם יורשים את הארץ א):

אשר ה' אלהיכם נותן לכם בזכותכם:

וירשתם אותה וישבתם בה בשכר שתירש תשב: (סליק פיסקא).

(נח) ושמרתם זו משנה א) ועשיתם ב) זו מעשה את כל החקים אלו המדרישות את המשפטים אלו הדינים ג) (אשר השמרו' זו משנה) ד):

אשר אנכי נותן לפניכם היום יהיו חביבים (עליך היום) [עליכם] כאלו היום קבלתם אותם מהר סיני יהו רגילים בפיכם כאלו היום שמעתם אותם ה): (סליק פיסקא).

(נט) אלה החקים אלו המדרשות והמשפטים אלו הדינים אשר תשמרון זו משנה לעשות זו מעשה בארץ יכול כל המצוות כולם נוהגת בח"ל ת"ל לעשות בארץ אשר ה' אלהי אבותיך נותן לך לרשתה א) יכול לא יהיו כל המצוות כולם נוהגות אלא בארץ ת"ל כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אחר שריבה הכתוב ומיעט הרי אנו לומדים אותם מן האמור בענין ומה אמור בענין אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים מה ע"ז מיוחדת שהיא מצות הגוף שאינה תלויה בארץ ונוהגות בארץ ובח"ל כך כל מצוה שאינה תלויה בארץ נוהגת בארץ ובח"ל ושתלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ חוץ מן הערלה ומן הכלאים רבי אליעזר אומר אף החדש ב):

(ס) אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים מנין אתה אומר שאם קצץ אשירה והחליפה אפי' עשרה פעמים חייב לקיצצה ת"ל אבד תאבדון א) מגיד הכתוב שהיו הכנענים שטופים בזימה ובע"ז יותר מכל אומות העולם:

מאיר עין ד) הגהתי עפ"י הפס"ז ור"ה והז"א הגיהו עפ"י הגמרא סוטה ל"ז: עיי"ש. ה) עיין סוטה ל"ב. ובתרגום יונתן ובתוספתא סוטה פ"ח ובירושלמי סוטה פ"ז ה"ד.

(נו) א) ר"ה והז"א הגיהו עפ"י הגמרא סוטה ל"ג: אבל בפס"ז היא כמו שלפנינו. ב) בירושלמי סוטה פ"ז ה"ג איתא בר' שמעון. ג) כל"ל וכ"ה בכת"י. ד) כלומר שכם לא היה אלא מן החוי. ה) הכותים. ו) דהיינו כשלח משה מרגלים יאמר עלו זה בנגב מפי' ר"ה. ז) וכתב ר"ה וקשיא לי א"כ מבוא השמש בארץ הכנעני מול הגלגל אצל אלוני מורה מאי דרים ביה ע"כ ועיין כל זה בסוטה בבלי וירושלמי שם ובתוספתא סוטה פ"ח ובתרגומים וברש"י על התורה וסדור הדבורים על מכונם הם בירושלמי אלא שצריך ג"כ איזה תקונים מטעיות שנפלו בו וכן בבבלי הדברים משובשים והמפרשים הגיהו הספרי עפ"י הגמרא.

(נז) א) עיין ברש"י.

(נח) א) שתהיו שונים במלות התורה לשומרן מפי' ר"ה. ב) לפנינו כתוב לעשות. ג) לקמן פי' כ"ע וקידושין ל"ז. ד) וכן בילקוט ליתא וכן מוחקו הז"א. ה) עיין לעיל פי' ל"ג.

(נט) א) לפנינו כתוב אשר נתן ה' וגו'. ב) עיין לעיל פי' מ"ד ובקידושין ל"ז.

(ס) א) עיין ברש"י וע"ז מ"ה:

אשר אתם יורשים אותם את אלהיהם שלא תעשו כמעשיהם ויבואו אחרים ויירשו אתכם ר' יוסי הגלילי אומר יכול אפילו עובדים ההרים והגבעות אתה מצוה לאבדם ת"ל אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם אלהיהם על הגבעות ולא גבעות אלהיהם אלהיהם תחת כל עץ רענן ולא עץ רענן אלהיהם א"ר עקיבא אני אהיה אבין לפניך כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה עץ רענן דע שיש שם ע"ז לכך נאמר על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן ב): (סליק פיסקא).

(סא) ונתצתם את מזבחותם ושברתם את מצבותם ונתצתם את מזבחותם זו אבן שחצבה מתחילה לע"ז ושברתם את מצבותם זו (אבן שהצבה מתחלה) [שהיתה וחצובה ועבדה] א) לע"ז ואשיריהם תשרפון באש זו אשירה שנעשית ב) מתחילה לע"ז ופסילי אלהיהם תגדעון זו שהיתה נטועה ועבדה לע"ז ג) ד"א ונתצתם את מזבחותם [וגו'] מכאן אמרו ג' אשירות הם אילן שנטעו מתחילה לע"ז הרי זה אסור שנאמר אשיריהם תשרפון באש [גדעו ופסלו לשם ע"ז והחליף] ד) (והחליף) נוטל מה שהחליף שנאמר ופסילי אלהיהם תגדעון לא החליף אלא (שהעמידו תחת) [שהעמיד תחתיו] ה) ע"ז וסלקן הרי זה מותר שנאמר ואבדתם את שמם מן המקום ההוא (לא תעשון כן לה' אלהיכם) ו) שלש בתים הם ז) בית שבנאה מתחילה לע"ז הרי זה אסור שנאמר אבד תאבדון את כל המקומות חידש נוטל מה שחידש שנאמר ואבדתם את שמם לא חידש אלא הכנים בתוכו ע"ז והוציאו הרי זה מותר שנאמר ונתצתם את מזבחותם נתצתה את המזבח הנח לו שבירתה את המצבה הנח לה ח):

מן המקום ההיא בארץ ישראל אתה מצוה לרדוף אחריה ואי אתה מצוה בח"ל לרדוף אחריה ט) רבי אליעזר אומר מנין לקוצץ את האשירה שחייב לשרש אחריה ת"ל ואבדתם את שמם מן המקום ההוא אמר לו רבי עקיבא מה אני צריך הלא כבר נאמר אבד תאבדון ומה ת"ל ואבדתם את שמם לשנות את שמם או יכול לשבח ת"ל שקץ תשקצנו (דברים ז') י): מנין לנותץ אבן אחד מן ההיכל ומן המזבח ומן העזרות שהוא בלא תעשה ת"ל ונתצתם את מזבחותם ולא תעשו כן לה' אלהיכם יא) רבי ישמעאל אומר מנין למוחק אות אחת מן השם שהוא בלא תעשה שנאמר ואבדתם את שמם ולא תעשון כן לה' אלהיכם יב) רבן גמליאל אומר וכי תעלה על דעתך שישראל נותצים למזבחותיהם חס ושלום אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם ומעשיכם הרעים למקדש אבותינו שיחרב:

(סליק פיסקא).

(סב) כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם דרוש על פי נביא יכול תמתין עד שיאמר לך נביא ת"ל לשכנו תדרשו ובאת שמה דרוש ומוצא א) ואח"כ יאמר לך נביא וכן אתה מוצא בדוד זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי [וגו'] אם אתן שנת לעיני [וגו'] עד אמצא מקו' לה' משכנו' לאביר יעקב (תהלים קל"ב) מנין שלא תעשה אלא על פי נביא ב) שנאמר ויבוא גד ביום ההוא אל דוד ויאמר לו עלה הקם לה' מזבח בגורן ארונה היבוסי (שמואל ב' כ"ד) ג) ואומר ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלם בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו (דה"י ב' ג') כתוב אחד אומר באחד שבטיך (דברים י"ב) וכתוב אחד אומר מכל שבטיכם כיצד יתקיימו שני כתובים הללו יודעים היו שבית המקדש עתיד לבנות בחלקו של יהודה ובנימין לפיכך הפרישו רושנה של יריחו מי אכלו כל אותם השנים בני קיני חותן משה אכלוהו ד'

מאיר עין ב) עיין ע"ז מ"ה ושם: ובירושלמי ע"ז פ"ג ה"ה ובתוספתא ע"ז פ"ו.

(סא) א) כ"ה בכת"י פ"ה ובכת"י בן ז"א ועיין בילקוט. ב) בכת"י ג' שנטעה מתחלה. ג) עיין לקמן ובע"ז מ"ה: ובלשון המקרא דברים ז' פסוק ה' וברש"י שם ואפשר דדרש תגדעון תגדעון לגז"ש. ד) כ"ה בכת"י. ה) כ"ה בכת"י ובילקוט. ו) וכן בילקוט ליתא וכן מחקו הגר"א. ז) ובן הכת"י נראה שהיתה הגי' ואבדתם זו אבידת כלייה תגדעון זה גידוע מכאן אמרו ג' בתים וכו'. ח) ועיין כל זה בע"ז מ"ה: מ"ו: ומ"ח. ובירושלמי שם פ"ג הלכה ז' ח' וט'. ט) עיין בילקוט. י) עיין ע"ז מ"ו ובירושלמי שם פ"ג ה"ו ובתוספתא שם פ"ו. יא) עיין מכות כ"ב. יב) מכות שם ושבת ק"כ: ועיין ברמב"ן.

(סב) א) בילקוט ג' דרוש ואחר מוצא. ב) בכת"י בן ז"א ג' מניין שלא יעשה וכו' ועיין זבחים כ"ד: ג) במקרא כתוב ויבא גד אל דוד ביום ההוא.

מאות ומ' שנה שנאמר ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים (שופטים א') אבל משנבנה הבית נסעו והלכו להם דברי רבי שמעון רבי יהודה אומר אצל יעבץ היו שהלכו ללמוד תורה שנאמר ומשפחת סופרים יושבי יעבץ (דה"י א' ב') ד) [דבר אחר] כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחד אומר מכל (כנ"ל) [שבטיכם] הכסף מכל השבטים [בית הבחירה משבט אחד ויש אומרים] באחד שבטיך זה שילה מכל (כנ"ל) [שבטיכם] ה) זה ירושלים וכן הוא אומר ו) ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים (שמואל ב' כ"ד) וכתוב אחד אומר ויתן דוד לארונה במקום שקלי זהב משקל ששה מאות (דה"י א' כ"א) כיצד יתקיימו שני כתובים הן י"ב שבטים נטל נ' שקלים מכל שבט ושבט נמצא לכל השבטים ששה מאות שקלים ז):

לשום את שמו שם נאמר כאן לשום ונאמר להלן ושמו את שמי (במדבר ו') מה שמו האמור להלן בלשון הקודש אף שמו האמור כאן בלשון הקודש מה שמו האמור להלן ברכת כהנים אף שמו האמור כאן ברכת כהנים אין לי אלא במקדש בגבולים מנין ת"ל בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך (שמות כ') אם כן למה נאמר לשום את שמו שם לשכנו תדרשו במקדש אתה אומר ככתבו ובגבולים בכנויו ח): (סליק פיסקא).

(סג) ובאת שמה והבאתם שמה א) למה נאמר לפי שנאמר (אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם ונדבותיכם לעולותיכם ולמנחותיכם ולנסכיכם ולשלמיכם) (במדבר כ"ט) [אלה מועדי ה' וגו' להקריב וגו' דבר יום ביומו מלבד שבתות ה' ומלבד מתנותיכם וגו' אשר תתנו לה'] (ויקרא כ"ג) יכול אין לי שקרב ברגל אלא קרבנות הרגל בלבד מנין לקרבנות צבור שהוקדשו לפני הרגל שיביאו (לפני הרגל) [ברגל] וקרבנות יחיד שהוקדשו [לפני הרגל ושהקדשו] ברגל שיבואו ברגל ת"ל אלה (תעשו לה' במועדיכם) [מועדי ה' וגו' אשר תתנו לה'] לרבות עופות ומנחות להתיר ג) שכולם יבואו ברגל יכול רשות ת"ל אלה תעשו לה' במועדיכם (במדבר כ"ט) אם להתיר כבר התיר אם כן למה נאמר אלה תעשו לה' במועדיכם לקובעם חובה שכולם יבאו ברגל יכול באיזה רגל שירצה ת"ל ובאת שמה והבאתם שמה [וגו'] אם להתיר כבר התיר ואם לקבוע כבר קבע אם כן למה נאמר ובאת שמה והבאתם שמה לקובעם חובה שלא יהא אלא ברגל הראשון (שקבע ושפגע) [שפגע] בו יכול אם עבר רגל (אחד) [אחד] ולא הביא יכול יהיה עובר עליו משום בל תאחר ת"ל אלה תעשו לה' במועדיכם ד) הא אין עובר עליו משום בל תאחר עד שיעברו עליו רגלי שנה כולה ה):

עולותיכם עולת יחיד ועולת צבור וזבחיכם זבחי שלמי יחיד וזבחי שלמי צבור ו) מעשרותיכם ר"ע אומר בב' מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשר דגן ואחד מעשר בהמה ז) ותרומת ידכם אלו ביכורים כענין שנאמר ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה' אלהיך (דברים כ"ו) ח) ובכורות זה הבכור ט) בקרכם וצאנכם אלו חטאות ואשמות י): (סליק פיסקא).

(סד) ואכלתם שם לפני ה' אלהיכם במחיצה א):

ושמחתם נאמר כאן שמחה ונאמר להלן ב) שמחה מה שמחה האמורה להלן שלמים אף שמחה האמורה כאן שלמים:

בכל משלח ידכם בכל מה שאתם שולחים את ידיכם ברכה אשלח בו:

מאיר עין ד) עיין ספרי במדבר פי' ע"ה ופי' פ"א ולקמן פי' סנ"ב ויומא י"ב. ותענית כ"ז. ה) הגהתי עפ"י ספס"ז ועיין בז"א ועיין לקמן פי' פ"ח ופי' ע'. ו) ובפס"ז ג' כתוב א' אומר וכ"ה בילקוט. ז) ובפס"ז מקיים דבר אחר חמשים משלו ושם מאות משל צבור ונראה דקד אתאן לת"ק וחד ליש אומרים ועיין בפדר"א פל"ו ובזבחים קי"ו: ובספרי במדבר פי' מ"ב ולקמן פי' סנ"ב. ח) עיין ספרי במדבר פי' ל"ט ופי' מ"ג:

(סג) א) לפנינו סוף פיסקא בין ובאת שמה ובין והבאתם שמה ועיין בתרגומים. ב) כן הגיה רבינו הגר"א בספרא פ' אמור פי"ב וקיים ר"ה ואע"ג דתני הכא בהדיא בריטא לפי שנאמר אלה תעשו לה' במועדיכם לאו דווקא הוא אלא כדפריטנא לפי שנאמר מועדי ה' וכי דייקת בספרא דבי רב בהאי קרא דכתיב אלה מועדי ה' וגו' הכי משמע כדפריטנא ע"כ ובז"א מחק וג' עפ"י הילקוט ונדחק לפי שלא עיין בספרא. ג) דכתיב בהו לה' דבעוף כתיב ואם מן העוף קרבנו לה' ובמנחות כתיב ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה' ולהתיר שכולן יבואו ברגל מפי' ר"ה. ד) דמועדיכם משמע כולהו מועדים מפי' ר"ה. ה) ועיין בספרא שם ובספרי במדבר פי' קנ"ב. ו) עיין ברש"י. ז) עיין בכורות נ"ג. וברש"י ח) עיין יבמות ע"ג: ט) עיין תמורה כ"א. וברש"י. י) ועיין לקמן פי' ס"ח:

(סד) א) דקדשי קדשים נאכלין לפנים מן הקלעים לכהנים וקדשים קלים לפנים מן חומת ירושלים מפי' ר"ה. ועיין זבחים כ"ו ברש"י ותו'. ב) גבי הר עיבל עיין פסחים ק"ט ולקמן פי' ס"ע.

אתם ובתיכם זו אשתו: אשר ברכך ה' אלהיך הכל לפי הברכה הבא ג): (סליק פיסקא).

(סה) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים [חובה בבית עולמים רשות בבמה א) דבר אחר לא תעשון צאו ועישו ב) מכאן אמרו] ג) עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים עד שלא באו לשילה הותרו הבמות משבאו לשילה נאסרו הבמות ד) באו לנוב וגבעון הותרו הבמות באו לירושלים נאסרו הבמות מכאן ואילך לא הותרו ה) ד"א לא תעשון וגו' [היום] אנו מטלטלים את המשכן היום אנו אסורים בבמה משנבוא לארץ אין אנו מטלטלים המשכן ואין אנו (מותרים) [אסורים] ו) בבמה ר' יהודה אומר יכול יהיה צבור מקריב בבמה ת"ל איש היחיד מקריב בבמה ואין הצבור מקריב בבמה ז) כל הישר בעיניו כל שנידר ונידב קרב בבמת יחיד וכל שאינו נידר ונידב אינו קרב בבמת יחיד ח) ד"א פה היום ט) היום אנו מקריבים חטאות ואשמות משנבוא לארץ אין אנו מקריבים חטאות ואשמות י): (סליק פיסקא).

(סו) כי לא באתם עד עתה ליתן היתר בבמה [בין מנוחה לנחלה] א):

אל המנוחה ואל הנחלה נחלה זו שילה מנוחה זו ירושלם שנאמר זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אותיה (תהלים קל"ב) דברי רבי שמעון ר"י אומר חילוף הדברים ב): (סליק פיסקא).

(סז) ועברתם את הירדן וישבתם בארץ רבי יהודה אומר שלשה מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתם לארץ למנות להם מלך ולבנות בית הבחירה ולהכרית זרעו של עמלק ואיני יודע איזה יקדים ת"ל כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק (שמות י"ז) כל שישב המלך א) על כס יה אתה מכרית זרע עמלק ומנין שכסא יה זה המלך שנאמר וישב שלמה על כסא ה' למלך (דה"י א' כ"ט) ועדין איני יודע איזה יקדים אם לבנות בית הבחירה אם להכרית זרעו של עמלק ת"ל אשר ה' אלהיכם מנחיל אתכם (וירשתם) [והניח לכם וגו' והיה המקום אשר יבחר] ב) ואומר ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו (שמואל ב' ז') ואומר ויאמר דוד אל נתן אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה (שם) ג):

[והיה המקום אשר יבחר ה' וגו' שמה תביאו] היו שם שתי מחיצות מחיצות (לקודש) [לקדשים] ד) הקדשים ומחיצות לקדשים קלים ה) (סליק פיסקא).

(סח) והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם לשכן שמו שם [וגו'] עולותיכם עולת יחיד ועולת צבור וזבחיכם זבחי שלמי יחיד וזבחי שלמי צבור ומעשרותיכם רבי עקיבא אומר בשתי מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשר דגן ואחד מעשר בהמה ותרומת ידכם אלו ביכורים (ונדבותיכם) א) [מבחר נדריכם] לרבית נדרים ונדבות שלא יביא אלא (אלו) מן המובחר ב) אין לי אלא נדרים ונדבות מנין לרבות בכורות ומעשרות ג) חטאות ואישמות ת"ל [וכל] מבחר (נדריכם) ד) ר' אומר אם נאמר למעלה ה) למה נאמר למטה ראשונה לענין שילה שנייה לענין ירושלים ו): (סליק פיסקא).

מאיר עין ג) כלו' לפי הברכות הבא נדרים ונדבות מפי' ר"ה:

(סה) א) כלומר קרבנות חובה דוקא בבהמ"ק וקרבנות רשות בבמה מפי' ר"ה וסז"ר. ב) דמותרין אתם להקריב בבמה מפי' ר"ה. ג) כ"ה בכת"י וילקוט. ד) בכת"י וילקוט ג' באו לארץ הותרו הבמות באו לשלה נאסרו הבמות וכו'. ה) עיין זבחים קי"ב: ובתוספתא דקרבנות פי"ג. ו) כ"ה בכת"י וילקוט ועיין ברש"י זבחים קי"ד. ונראה שג' ואנו מותרים בבמה. ז) עיין זבחים קי"ז. ובתוספתא שם. ח) שם ובמגילה ט': ובת"כ פ' אחרי מות ט) בילקוט ג' ר' שמעון אומר היום אנו מקריבים וכו' וכן נראה גי' ר"ה בפירושו ועיין זבחים שם. י) בכת"י בן ז"א וילקוט מקיים עד מתי כי לא באתם וכו' בחדא פיסקא עם להלן אבל בכת"י פי' ר"ה היא כמו שלפנינו.

(סו) א) כ"ה בכת"י וילקוט ועיין זבחים קי"ט. ומגילה י'. ועיין ברש"י בפרשה. ב) עיין בתוספתא דקרבנות פי"ג וזבחים קי"ט. ושם:

(סז) א) בכת"י בן ז"א ובכת"י ר"ה ג' משישב המלך. ב) וכ"ה בכת"י וכן הגיה הז"א ג) במקרא כתוב ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי וגו'. ועיין כל זה בסנהדרין כ': ד) כ"ה בכת"י וילקוט. ה) כ"ה בספ"זו:

(סח) א) עיין כל זה לעיל פי' ס"ג. ב) דהיינו עולות ושלמים דאתיין בנדר ונדבה דנאמר כאן נדר ונאמר להלן אם נדר או נדבה מה נדר האמור להלן נדבה עמו אף נדר האמור כאן נדבה עמו מפי' ר"ה. ג) לפטמינהו דלהוי מן המובחר מפי' ר"ה. ד) הגהתי עפ"י הכת"י ועיין בז"א. ה) דכתיב והבאתם שמה עולותיכם וגו' מפי' ר"ה ו) ועיין ברש"י:

(סט) ושמחתם נאמרה כאן שמחה ונאמרה להלן שמחה מה שמחה האמורה להלן שלמים אף שמחה האמורה כאן שלמים א): לפני ה' אלהיכם במחיצות ב):

אתם ובניכם ובנותיכם ועבדיכם ואמהותיכם חביב חביב קודם:

והלוי אשר בשעריכם כי אין לו חלק ונחלה אתכם כל מקום שאתה מוצא את הלוי הזה לומד ג) תן לו מחלקו ד) אין לו חלק תן לו מעשר עני אין לו תן לו שלמים: (סליק פיסקא).

(ע) השמר לך (בלא תעשה) פן תעלה עולותיך [השמר בלא תעשה פן בלא תעשה] א):

[פן תעלה עלתיך] ולא עולת גוים דברי ר' שמעון ר' יהודה אומר ולא עולת גוים שהקדשו בח"ל ב):

בכל מקום אשר תראה אבל מעלה אתה בכל מקום שיאמר לך הנביא כדרך שהעלה אליהו בהר הכרמל:

[כי אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך] ג) כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחד אומר מכל (שבטיך) [שבטיכם] זו שרבי יהודה אומר כסף מכל שבטיכם בית הבחירה משבט אחד ד) (כי אם אל המקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך):

שם תעלה עולתיך אין לי אלא עולות שאר קרבנות מנין ת"ל ושם תעשה את כל אשר אנכי מצוך ה) ועדין אני אומר עולה שהיא בעשה ובלא תעשה שאר קדשים (שלא יהו) [לא יהיו אלא] ו) בעשה ובלא תעשה מנין ת"ל שם תעלה עולותיך עולה היתה בכלל ולמה יצאת להקיש אליה ולומר לה מה עולה מיוחדת שהיא בעשה ולא תעשה כך כל שהיא בעשה הרי היא בלא תעשה: (סליק פיסקא).

(עא) רק בכל אות נפשך [תזבח ואכלת בשר] במה הכתוב מדבר אם בבשר תאוה כבר אמר א) ואם (באכילה) [באכילת קדשים] ב) כבר אמור הא אינו מדבר [אלא] בפסולי המוקדשים שיפדו יכול יפדו (מכל) [על] מום עובר ת"ל רק ג):

תזבח ואכלת ולא גיזה בשר ולא חלב יכול יהיו אסורים ד) לאחר זביחה ת"ל כברכת ה' אלהיך [אשר נתן לך] ה) יכול אם קדם מום קבוע להקדישם ונפדו יהיו אסורים ו) ת"ל רק (מלמד) [ומניין] ז) שאין נשחטים אלא על מום קבוע אמרת קל וחומר ומה בכור שאינו נוהג בכל הוולדות ויוצא לחולין שלא בפדיון ח) אינו נשחט אלא על מום קבוע קדשים שהם נוהגים בכל הולדות ואינן יוצאים לחולין אלא בפדיון אינו דין שלא יהיו נשחטים אלא על מום קבוע לא אם אמרת בבכור שכן קדושתו מרחם וקדושתו חלה עליו על בעל מום קבוע תאמר בקדשים שאין קדושתן מרחם ואין קדושה חלה עליהם על בעל מום קבוע ט) תלמוד לומר אשר נתן לך בכל שעריך [שעריך] שעריך לגזרה שוה מה שעריך האמורה להלן י) אין נשחטים אלא על מום קבוע אף שעריך האמור כאן אין נשחטים אלא על מום קבוע:

[הטמא והטהור יאכלנו] טמא יאכלנו אין לי [אלא] טמא טהור מנין ת"ל [והטהור] יאכלנו הטמא והטהור (יחדיו) [יאכלנו] מגיד הכתוב ששניהם אוכלים בקערה אחת יא) יכול אף תרומה נאכלת בקערה אחת תלמוד לומר (יחדיו) יב) יאכלנו זה נאכל מתוך קערה אחת ולא תרומה נאכלת מתוך קערה אחת יכול יהיו חייבים (במתנות) [בבכורות ובמתנות] תלמוד לומר

מאיר עין (סט) א) לעיל פי' ס"ד. ב) לעיל שם. ג) דהיינו דעוסק בתורה מפי' ר"ה ונ"ל דדרש בשעריכם בשערי הלכה. ד) דהיינו מעשר ראשון מפי' ר"ה.

(ע) א) כ"ה בילקוט ובכת"י ובפס"ז ועיין זבחים ק"ו. ב) עיין בת"כ פ' אחרי מות פ"ו ובזבחים קי"ו: ומ"ה. ג) וכ"ה בפס"ז. ד) לעיל פי' ס"ב. ה) לפנינו לא כתוב את ועיין בתרגום יונתן. ו) כ"ה בכת"י ובילקוט.

(עא) א) דכתיב לקמן ואמרת אוכלה בשר. ב) כ"ה בכת"י ובילקוט. ובכבר אמור דהיינו וזבחת שלמים ואכלת שם מפי' ר"ה. ג) הגהתי עפ"י הכת"י והילקוט ועיין בת"כ פ' בחוקותי פ"ד. ד) בגיזה מפי' ר"ה. ה) דמשמע שלך יהא אפי' בגיזה מפי' ר"ה ועיין בכורות ט"ו. ול"ב. ו) בגיזה מפי' ר"ה. ז) כ"ה בכת"י ובילקוט. ח) דהיינו דנאכל לזרים מפי' ר"ה ועיין בכורות ל"ב: ט) כיון דעובר עליהן משום בל תקדים אי הקדישן אין קדושה חלה עליהם ומותרין בגיזה ועבודה מפי' ר"ה ועיין בכורות י"ד. י) דמדרבנן אסירי. יא) גבי בכור. יב) הגהתי עפ"י הילקוט וכן בכת"י בן ז"א מוחק מלת יחדיו וכתב ר"ה וקשיא לי כלפי לייא איפכא מסתברא אין לי אלא טהור טמא מנא לן וכו' ע"כ ונ"ל דמלות יאכלנו קמפרש דכתיב בלשון יחיד דאכל חד וחד קאי כלו' הטמא יאכלנו והטהור יאכלנו וקאמר למה נכללו כאחת לומר ששניהם אוכלים בקערה אחת ועיין לקמן פי' ע"ה ובמכות י"ט: יג) וכן ליתא

כצבי וכאיל אוציאנו מכלל (מתנות) [בכורות ומתנות] יג) ולא אוציא מכלל חזה ושוק תלמוד לומר (אך) [וכאיל] יד) אי מה הצבי כולו מותר יכול אף זה כולו מותר תלמוד לומר רק טו) רבי שמעון אומר יכול כשם שנתנה תורה מחיצה בין קדשי קדשים לקדשים קלים בזמן שהם (בעלי מומים) [תמימים] כך נתנה תורה מחיצה בין קדשי קדשים לקדשים קלים שהם בעלי מומים תלמוד לומר כצבי וכאיל מגיד שכשם שלא נתנה תורה מחיצה בין צבי ואיל כך לא נתנה תורה מחיצה בין קדשי קדשים לקדשים קלים בזמן שהם בעלי מומים:

רק הדם לא תאכלו (לאו אחד ישנו ולא) [יכול יהא חייבין על דמן] שני לאוים (בדם) [כדם] המוקדשים ת"ל רק הדם לא תאכלו לאו אחד יש בו ואין בו שני לאוין טז):

[על הארץ תשפכנו כמים ולא לתוך ימים ולא לתוך נהרות ולא לתוך כלים תשפכנו כמים ולא לתוך מים עצמן] יז):

כמים מה מים מותרים בהנאה אף דם מותר בהנאה יח) מה מים מכשיר את הזרעים אף דם מכשיר הזרעים יט) מה מים פטורים מלכסות אף דם פטור מלכסות כ):

(סליק פיסקא).

(עב) לא תוכל לאכול בשעריך רבי יהושע בן קרחה אומר יכול אני אבל איני רשאי כיוצא בו אתה אומר ואת היבוסי יושבי ירושלים לא יכלו להורישם (יהושע ט"ו) א) יכולים היו אבל אינן רשאים ב):

מעשר אין לי אלא טהור טמא מנין ת"ל דגנך ג) לקוח בכסף מעשר מנין ת"ל תרושך ד) אין לי אלא טהור טמא מנין ת"ל ויצהריך ר"ש אומר מכלל שנאמר לא אכלתי באוני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא (דברים כ"ו) היכן הוא מוזהר איני יודע ת"ל לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך תירושך ויצהריך ה) יכול הנותן במתנה יהא חייב ת"ל לא תוכל לאכול בשעריך האוכל חייב ואין נותן במתנה חייב ר' יוסי אומר יכול לא יהיו חייבים אלא על טבל שלא הורם ממנו כלום מנין הורם ממנו תרומה ולא הורם ממנו מעשר ראשון מעשר ראשון ולא הורם ממנו מעשר שני מעשר שני ולא הורם ממנו מעשר עני מנין ת"ל לא תוכל לאכול בשעריך ו) רבי שמעון אומר לא בא הכתוב אלא ליתן מחיצה בין קדשי קדשים לקדשים קלים ז):

ותרומת ידך ח) אלו הבכורים וכי מה בא הכתוב ללמדינו אם לאכול ביכורים חוץ לחומה ק"ו ממעשר ומה מעשר שמותר לזרים האוכל ממנו חוץ לחומה עובר בלא תעשה ביכורים שהם אסורים לזרים האוכל מהם חוץ לחומה אינו דין שיהו עוברים בלא תעשה (כדכתב אלו תודה ושלמים וכי מה בא ללמדנו) הא לא בא הכתוב ללמדינו אלא לאוכל ביכורים עד שלא קרא עליהם (שם) [שהוא] בלא תעשה ט):

ונדבתיך אלו תודה ושלמים וכי מה בא ללמדנו אם אוכל תודה ושלמים חוץ לחומה ק"ו ממעשר ומה מעשר שאין חייבים עליו משום פגול ונותר וטמא האוכל מהם חוץ לחומה עובר בלא תעשה תודה ושלמים שהם חייבים עליהם משום פיגול ונותר וטמא י) האוכל מהם חוץ לחומה אינו דין שהוא עובר בלא תעשה הא לא בא הכתוב ללמדך אלא לאוכל תודה ושלמים לפני זריקת דם שהוא עובר בלא תעשה יא):

ובכורות זה הבכור וכי מה בא הכתוב ללמדנו אם לאכול בכור חוץ לחומה ק"ו ממעשר אם לפני זריקת דמים ק"ו מתודה ושלמים ומה תודה ושלמים שמותרים לזרים האוכל

מאיר עין בכ"תי וכן מחקו בכת"י בן ז"א אבל בילקוט איתיה ועיין לקמן פי' ע"ה וביבמות ע"ג: יג) כ"ה בכת"י וכן בכת"י בן ז"א. יד) כ"ה בכת"י ובילקוט ועיין ברש"י. טו) להכי אסמכינהו לרק הדם לא תאכל למעטינהו דלא יהא חלבו מותר כלבי ובבכורות ע"ו. גרסינן אי מה צבי ואיל חלבו מותר אף פסולי המוקדשין חלבו מותר ת"ל רק מפי' ר"ה ועיי"ש בבכורות דגי' שלפנינו ליתא הכי ועיין לקמן פי' ע"ה. טז) הגהתי עפ"י הכת"י ובפס"ז ג' ר' יהודה אומר יכול יהו חייבין על דמו ב' לאוין וכו' ועיין בת"כ ויקרא בסוף דבורא דנדבה. יז) כ"ה בכת"י ובילקוט ובפס"זו ועיין חולין מ"א. יח) עיין פסחים כ"ב. וחולין ל"ה: יט) עיין חולין שם ול ו: כ) עיין חולין פ"ד.

(עב) א) במקרא כתוב לא יכלו בני יהודה וגו'. ב) עיין ברש"י ובפסדר"א פל"ו. ג) כל שהוא מעשר דגנך. ד) דלאו בר אכילה היא וכתיב לא תוכל לאכול אלא וודאי בלקוח בכסף מעשר איירי קרא. ה) עיין לקמן פי' ס"ג וביבמות ע"ג: ו) עיין יבמות פ"ו ומכות ט"ז: ז) כלו' לא תוכל לאכול וגו' כי אם לפני ה' וגו' ועיין לעיל פי' ס"ז. ח) ר"ם קמפרש ליה לקרא ודרים עיין מכות י"ז: ט) מכות שם. י) שחייב עליהם כרת מפי' ר"ה. יא) עיין מכות שם.

מהם לפני זריקת דם עובר בלא תעשה בכור שאסור לזרים יב) האוכל ממנו לפני זריקת דם אינו דין שיהא (היא) עובר בלא תעשה הא לא בא הכתוב ללמדך אלא לזר שאכל בשר בכור בין לפני זריקת דמים בין לאחר זריקת דמים שיהא עובר בלא תעשה: (סליק פיסקא) יג).

(עב) בקרך וצאנך זו חטאת ואשם וכי מה בא הכתוב ללמדינו אם לאוכל חטאת ואשם חוץ לחומה קל וחומר ממעשר [אם] לפני זריקת דמים קל וחומר מתודה ושלמים [אם] א) לאחר זריקת דמים קל וחומר מן הבכור ומה בכור שהן קדשים קלים האוכל ממנו לאחר זריקת דמים עובר בלא תעשה חטאת ואשם שהם קדשי קדשים האוכל מהם (לפני) [לאחר] ב) זריקת דמים אינו דין שיהא עובר בלא תעשה הא לא בא הכתוב ללמדך אלא לאוכל חטאת ואשם חוץ לקלעים שהוא עובר בלא תעשה ג): (סליק פיסקא) ד).

(עד) ונדריך א) זו עולה וכי מה בא הכתוב ללמדינו אם לאכול עולה חוץ לחומה קל וחומר ממעשר [אם] לפני זריקת דמים קל וחומר מתודה ושלמים [אם] לאחר זריקת דמים קל וחומר מן הבכור [אם] חוץ לקלעים קל וחומר מחטאת ואשם ומה חטאת ואשם שמותרים באכילה האוכל מהם חוץ לקלעים עובר בלא תעשה עולה שאסור' באכילה האוכל ממנה חוץ לקלעים אינו דין שיהא עובר בלא תעשה הא לא בא הכתוב ללמדך אלא לאוכל עולה [בין] לפני זריקת דמים ובין לאחר זריקת דמים בין לפנים מן הקלעים בין חוץ לקלעים שעובר בלא תעשה ב):

כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו זו שילה במקום אשר יבחר זו ירושלים ג):

אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך חביב קודם ד):

והלוי אשר בשעריך כל מקום שאתה סומך לוי הזה לומר ה) תן לו מחלקו אין לו חלק תן לו ממעשר עני אין לו מעשר עני תן לו שלמים:

השמר לך בלא תעשה פן בלא תעשה ו):

פן תעזוב את הלוי כל ימיך אפילו שמטים ויובלות ז): על אדמתך ולא בגולה ח):
(סליק פיסקא).

(עה) כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך עשה מצוה האמורה בענין א) שבשכרה ירחיב ה' את גבולך:

כאשר דבר לך ומה דבר לך את ארץ קיני וקניזי וקדמוני ב) רבי אומר כבר אלו אמורים ומה דבר לך מפאת קדים עד פאת ים דן אחד יהודה אחד אשר אחד ג):

ואמרת אכלה בשר כי תאוה נפשך לאכול בשר רבי שמעון ד) אומר מגיד שבשר תאוה נאסר להם לישראל במדבר ומשבאו לארץ התירו להם רבי עקיבא אומר לא בא הכתוב ללמד אלא מצות האמורות כאן ה) רבי אלעזר בן עזריה אומר לא בא הכתוב ללמד אלא דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתאבון יכול יקח בשר מן השוק ויאכל ת"ל וזבחת מבקרך ומצאנך הא אין אדם אוכל בשר עד שיהו לו בקר וצאן יכול יזבח כל צאנו וכל בקרו ת"ל מבקרך ולא כל בקרך מצאנך ולא כל צאנך ו):

כאשר צויתיך מה קדשים בשחיטה אף חולין בשחיטה אי מה קדשים במקום אף חולין במקום ת"ל כי ירחק ממך המקום וזבחת ברחוק מקום אתה זובח ואי אתה זובח בקרוב מקום פרט לחולין שנשחטו בעזרה אין לי אלא תמימים בעלי מומים מנין תלמוד לומר ושחטו פתח אהל מועד (ויקרא ג') יכול אף חיה ועוף פתח אהל מועד ת"ל אותו (שם) אותו פתח אהל מועד ואין חיה ועוף פתח אהל מועד ז) אי מה קדשים בזמן אף חולין בזמן ת"ל ואכלת בשעריך בכל אות נפשך אי מה קדשים במחיצה אף חולין במחיצה תלמוד לומר ואכלת בשעריך [אי מה קדשים ביום אף חולין ביום ת"ל ואכלת בשעריך]

מאיר עין יב) בעשה עיין בכורות ל"ב: וכן נראה מפי' ר"ש והז"א מחק וסגיה ומה תודה ושלמים שאין קדושתן מרחם וכו' ואין צריך ועיין מכות שם. יג) לפי הפסוקים אין כאן פיסקא וכן מחקו בכת"י בן ז"א:

(עב) א) כן הגיה הז"א. ב) וכן הגיה הז"א. ג) עיין מכות שם. ד) לפי הפסוקים אין כאן פיסקא וכן מחקו בכת"י בן ז"א:

(עד) א) במקרא כתוב וכל נדריך: ב) עיין כל זה במכות שם ומבואר שם דכולא ר"ש הוא. ג) עיין לעיל פי' ס"ח. ד) לעיל פי' ס"ט. ה) בילקוט ובספ"זו ג' כל מקום שאתה מוציא לוי הזה תן לו וכו' והז"א ג' כדלעיל בפי' ס"ט עיי"ש. ו) לעיל פי' ע' ז) דליכא לך מעשרות תן לו מדידך מפי' ר"ש. ח) עיין ברש"י:

(עה) א) המבוארת לקמן בפרשה ז"א ור"ש פי' דהיינו של מעלה מן העוזב את הלוי. ב) בברית בין הבתרים. ג) ביחזקאל מ"ח ועיין לקמן פי' סע"ו. ד) בספ"זו ג' ר' ישמעאל וכ"ה בגמרא חולין ע"ז: ה) עיין חולין י"ז. ו) עיין תוספתא ערכין פ"ד וחולין פ"ד. ועיין ברש"י. ז) ועיין קידושין כ"ז:

*

בכל אות נפשך ח) אי מה קדשים בטהרה אף חולין בטהרה ת"ל הטהור והטמא יאכלנו ט) אין לי אלא טמא טהור מנין תלמוד לומר טהור יאכלנו י) הטמא והטהור יאכלנו מגיד ששניהם אוכלים בקערה אחת יכול אף תרומה תהא נאכלת מתוך קערה אחת תלמוד לומר יחדיו יאכלנו זה נאכל מתוך קערה אחת [ואין תרומה נאכלת מתוך קערה אחת] יא) יכול יהיו חייבים בחזה ושוק תלמוד לומר כצבי אוציאו מכלל חזה ושוק ולא אוציאו מכלל שתי כליות ויותרת הכבד תלמוד לומר כאיל אי מה צבי כולו מותר אף זה כולו מותר תלמוד לומר אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל יב) רבי אלעזר הקפר אומר וכי מה בא הכתוב ללמדנו בין צבי לאיל אלא זה בא ללמדנו ונמצא למד מה בהמה בשחיטה אף חיה בשחיטה אבל עוף אינו אלא מדברי סופרים (דבר אחר) [רבי אומר] יג) כאשר צויתיך מלמד שנצטוה משה על הוושט ועל הקנה ועל רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה: (סליק פיסקא).

(עו) רק חזק לבלתי אכל הדם רבי יהודה אומר מגיד שהיו א) שטופים בדם קודם מתן תורה יכול אף משקבלו אותה בשמחה מהר סיני [תלמוד לומר רק חזק] ב) אמר רבי שמעון בן עזאי והרי ג' (מצות עשה בתורה) [מאות וששים וחמש לא תעשה בתורה ואין בכל המצות] ג) כיוצא בזו לומר מה דם שאין בכל המצות קל ממנו הזהירך הכתוב עליו שאר כל מצות עאכ"ו רבי ד) אומר כל מצוה שקבלו אותה ישראל בשמחה מהר סיני עדין עושים אותה בשמחה וכל מצוה שלא קבלו אותה בשמחה אין עושים אותה בשמחה רבן שמעון בן גמליאל ה) אומר כל מצוה שמסרו ישראל נפשם עליה בשעת השמד נוהגים אותה בפרהסיא וכל מצוה שלא מסרו ישראל נפשם עליה בשעת השמד עדין היא מרופה בידם:

כי הדם הוא הנפש להגיד מה גרם:

ולא תאכל הנפש עם הבשר זה אבר מן החי והלא דין הוא ומה בשר בחלב שמותר לבני נח אסור לישראל אבר מן החי שאסור לבני נח אינו דין שיהא אסור לישראל יפת תואר וכל הדומים לה יוכיחו שאסור לבני נח ומותר לישראל אף אתה אל תתמה על אבר מן החי שאעפ"י שאסור לבני נח שיהא מותר לישראל ת"ל לא תאכל הנפש עם הבשר זה אבר מן החי רבי חנינא בן גמליאל אומר זה הדם מן החי ו):

לא תאכלנו לרבות בשר בחלב והרי דין הוא ומה נבילה שאין חייבים על בשולה חייבים על אכילתה בשר בחלב שחייבים על בשולה אינו דין שחייבים על אכילתו כלאי זרעים יוכיחו שחייבים על זריעתן ואין חייבים על אכילתם ז) ואף אתה אל תתמה על בשר בחלב שאע"פי שחייבים על בשולם לא יהיו חייבים על אכילתן ת"ל לא תאכלנו לרבות בשר בחלב ח) רבי אליעזר אומר ומה פסח שאין חייבים על בשולו חייבים על אכילתו בשר בחלב שחייבים על בשולו אינו דין שחייבים על אכילתו פיטום הקטורת יוכיח שחייבים על פטומה ואין חייבים על ריחה ואף אתה אל תתמה על בשר בחלב שאע"פי שחייבים על בשולו שלא יהו חייבים על אכילתו ת"ל לא תאכלנו לרבות בשר בחלב ט) רבן גמליאל אומר הרי הוא אומר רק חזק לבלתי אכול הדם מה דם שאינו בכל המצות קל ממנו הזהירך הכתוב עליו שאר מצות עא"כו: (סליק פיסקא).

(עז) רק קדשיך אשר יהיו לך במה הכתוב מדבר אם בקדשי ארץ ישראל הרי כבר אמור הא אינו מדבר אלא בקדשי ח"ל תשא ובאת שחייב בטפול הבאתו עד שיביאם

מאיר עין ח) כ"ה בכת"י ובילקוט: ט) במקרא כתוב יחדיו יאכלנו. י) עיין לעיל פי' ע"א וחז"ר כתב דהו"א דטהור צריך דוקא לאכול קדשים ואסור בבשר תאוה ע"כ ועיין בתוספתא נדה סוף פ"ט. יא) כ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. יב) עיין כל זה לעיל פי' ע"א. יג) כ"ה בילקוט ובחולין כ"ח. עיי"ש:

(עו) א) בכת"י ג' מגיד שישראל שטופים וכו'. ב) כ"ה בכת"י ר"ם ובכת"י בן ז"א לאשמעינן דמשקבלו לא היו שטופין דרק למעוטי קאתי מפי' ר"ה. ג) כ"ה בכת"י ר"ה ובכת"י בן ז"א דהיינו דכתיב בהו חזק כי היכי דכתיב בדם ללמדך על כל המצות וכו' מפי' ר"ה ועיין ברש"י. ד) בילקוט ג' ר"ש ובגמרא שבת ק"ל. איתא רשב"ג ה) ובשבת שם איתא ר"ש בן אלעזר. ו) סנהדרין נ"ט. ועיין שם נ"ז. וחולין ק"ב. ז) כלאים פ"ח מ"א. ח) אמר מאיר עין שלום נ"ל דה"ל דם נעכר ונעשה חלב אלא שהתורה התירתו ודרש הכי לא תאכל הנפש עם הבשר דהיינו דם לא תאכלנו בשום ענין עם הבשר אפילו אם נעשה חלב וכן במכילתא פ' משפטים דרש איסי לא תאכל הנפש עם הבשר להביא בשר בחלב שאסור באכילה וכוונתו כמי מלאו דלא תאכלנו דמיותר דאילו לא תאכל לגופיה אצטריך וכן דרש רבי בחולין קט"ו: לא תאכלנו בב"ח הכתוב מדבר וכו' דבר הלמד מעניינו במה הכתוב מדבר בב' מינין דהיינו הנפש עם הבשר וכן בב"ח הוה הנפש עם הבשר ועיי"ש ברש"י ותו' שנדחקו ואחר שתמהין דברי רש"י שם שפירש הכתוב בבשר תאוה מיירי. ט) עיין במכילתא ובחולין שם:

לבית הבחירה א) רבי יהודה אומר עד שיביאם עד באר הגולה ב) חייב באחריותם מבאר הגולה ואילך אין חייב באחריותם יכול אף מעשר ובכור ת"ל נדריך ג) קדשים שהם באים בנדר ונדבה יצאו בכור ומעשר שאין באים בנדר ונדבה יכול שאני מוציא חטאת ואשם ת"ל קדשיך מי לחשך להביא את חטאת ואשם ולהוציא את בכור ומעשר אחר שריבה הכתוב ומיעט מביא אני חטאת ואשם שאין להם פרנסה אלא במקומם ומוציא אני בכור ומעשר שיכולים לפרנס בכל מקום ד) רבי עקיבא אומר (בתרומה) [בתמורות קדשים] ה) הכתוב מדבר תשא ובאת יכול אף בכור ומעשר ת"ל ונדריך ו) יכול יהיה מעשר בהמה נוהג בשותפות ת"ל אשר יהיו לך יכול שאני מוציא את האחים שקנו בתפיסת הבית ואחר כך חלקו תלמוד לומר אשר [יהיו] לך ז) בן עזאי אומר יכול יהיה מעשר בהמה נוהג ביתום ת"ל רק קדשיך ח): (סליק פיסקא).

(עח) ועשית עולותיך הבשר והדם מקיש דם לבשר א) ר' יהושע אומר אם אין דם אין בשר אם אין בשר אין דם ר' אליעזר אומר ודם זבחיך ישפך אע"פ שאין בשר הא מה אני מקיים ועשית עולותיך הבשר והדם מקיש דם לבשר מה דם בזריקה אף בשר בזריקה יכול יהא עומד ברחוק וזורק ת"ל וערך הכהן אותם (ויקרא א') עומד בקרוב וסודרו על גבי מערכה ב): מכלל שנאמר והקטיר הכהן את הכל (שם) לרבות את העצמות ואת הגידים והקרנים וחטלפים יכול אפילו שפרשו ת"ל ועשית עולתיך הבשר והדם ועשית עולותיך [הבשר והדם] יכול יהלוין גידים ועצמות (ויחלץ בשר ויעלה הדם) [ויעלה הבשר] ג) לגבי מזבח ת"ל את הכל הא כיצד מחוברים יקריבו פרשו אפילו בראשו של מזבח ירדו ד) מנין לכל הקדשים שיהו טעונים מתן (דמים ויסוד ושפיכה) [יסוד בשפיכה] ה) אחת על גבי המזבח ת"ל ועשית עולותיך הבשר והדם [וגו' ודם זבחיך ישפך] ו) ומנין (למעשר ופסח) [לניתנין על מזבח החיצון] ז) שאם נתנו במתנה אחת שכיפר שנאמר ועשית עולותיך הבשר והדם [וגו'] ומנין למעשר ופסח שלא ינתנו [אלא] ח) במתנה אחת תלמוד לומר ודם זבחיך ישפך רבי ישמעאל אומר (בתרומה) [בולדות קדשים ובתמורות] ט) קדשים הכתוב מדבר תשא ובאת אל המקום הדי הוא בא אל המקום מה יעשה לו תלמוד לומר ועשית עולותיך מה עולה טעונה הפשט ונתוח וכליל לאשים אף (תרומה) [תמורתה] כיוצא בה ומה עולה טעונה מתן יסוד (ושפיכה אחת על גבי המזבח) י) אף תמורתה כיוצא בה ומה עולה פקעו איברים מעל גבי המזבח מחזירים למערכה אף תמורה כיוצא בה יא) (פקעו איברים מעל גבי המזבח מחזירים למערכה) יב) [ומה] יג) כל הקדשים אינן מותרים באכילת בשר אלא לאחר זריקת דמים אף תמורתם כיוצא בהם אינן מותרות באכילת בשר אלא לאחר זריקת דמים יד): (סליק פיסקא).

(עט) שמור ושמעת אם שמעת מעט סופך לשמוע הרבה אם שמרת מעט סופך לשמור הרבה אם שמרת מה ששמעת סופך לשמור מה שלא שמעת שמרת מה שבידך סופך לשמור לעתיד לבא ד"א א) זכה אדם ללמוד תורה זוכה לו ולדורותיו עד סוף כל הדורות ב) ד"א שמור ושמעת כל שאינו בכלל מישנה אינו בכלל מעשה ג):

את הדברים האלה אשר אנכי מצוך שתהא מצוה קלה חביבה עליך כמצוה חמורה ד):

כי תעשה הטוב והישר בעיני שמים והישר בעיני אדם דברי ר' עקיבא רבי ישמעאל אומר הישר בעיני (אדם) [שמים] והטוב בעיני (שמים) [אדם] ה) וכן הוא אומר ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם (משלי ג'): (סליק פיסקא).

מאיר עין (עז) א) ובכת"י ג' לבית הפרוה. ב) מלשון גלות מים והז"ר כתב שהיתה מספקת מים לכל בני הגולה ואינו נכון ועיין סוף מידות וסוף עירובין. ג) בתו' תמורה י"ח. ד"ה אפי' ג' א"ל רק. ד) שנאכלין במומן בחו"ל כן פי' בתוספות שם ועיי"ש. ה) כ"ה בכת"י וכ"ג הז"ר בילקוט ועיין ברש"י ובתמורה שם. ו) עיין לקמן פי' ק"ו. ז) עיין בכורות נ"ו: ובמיר כ"ח. ול"ע. ח) עיין בכורות כ"ז.

(עח) א) בכת"י מוחק ג' מלות אלו. ב) עיין בת"כ פ"ד ופסחים ע"ז. וזבחים ס"ב: ג) וכן הגיה הז"א. ד) ועיין זבחים פ"ה: ה) וכ"ה בכת"י. ו) ועיין זבחים ל"ז. ז) כן הגיה ר"ה והז"א עפ"י הגמרא זבחים ל"ז: ח) וכ"ה בכת"י ועיין זבחים שם ובספרי במדבר פי' קי"א. ט) כ"ה בכת"י ועיין בילקוט ועיין לעיל פי' ע"ז ובנזיר כ"ח. י) וכן בכת"י ליתא ועיין בילקוט והז"א כתחק ועיין זבחים כ"א. ושם: בתו' ד"ה חן וגו' וכ"ג: ובתו' ד"ה העולה. יא) זבחים פ"ו. יב) וכן בילקוט ובכת"י ליתא. יג) וכ"ה בילקוט. יד) ועיין ברש"י ולעיל פי' ע"ב:

(עט) א) בילקוט ג' רבי אומר. ב) דסיפא דקרא למען ייטב לך ולבניך אחריך עד עולם מפי' ר"ה. ג) עיין לעיל פי' מ"א מ"ח וכ"ח וברש"י. ד) כלו' כפי שאמרו מלוך. אבות פ"ב. ה) וכ"ה בילקוט וכ"ה לקמן פי' ל"ו:

(פ) **כי יכרית ה' אלהיך את הגוים אשר ה' אלהיך נותן לך** א) עשה מצוה (זאת ב) האמורה בענין שבשכרה יכרית ה' אלהיך את הגוים:

אשר אנכי מביא אתכם שמה ג) בשכר שתבוא ותירש שנאמר וירשת אותם:

וישבת בארצם מכלל שנאמר וירשת יכול אי אתה רשאי להוסיף על הבנין ת"ל וישבת (בעריהם) [בארצם] ד) כל מקום שאתה רוצה לבנות בנה: וירשת אותם ה) מעשה בר' יהודה בן בתירה ור' מתיא בן חרש ור' חנינא בן אחי ר' יהושע ו) ור' יונתן שהיו יוצאים ח"ל והגיעו לפלטום ז) וזכרו את ארץ ישראל זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם וקראו המקרא הזה (וירשת אותם וישבת בארצם) [וירשתם אותה וישבתם בה ושמרתם לעשות את כל החוקים] (דברים י"א) וחזרו ובאו למקומם אמרו ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצות שבתורה ומעשה בר' אלעזר בן שמוע ורבי יוחנן הסנדלר שהיו הולכים לנציבים אצל רבי יהודה בן בתירה ללמוד הימנו תורה והגיעו לציידן ח) וזכרו את ארץ ישראל זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם וקראו המקרא הזה (וירשתם אותם וישבתם בארצם) [וירשתם אותה וישבתם בה ושמרתם לעשות את כל החוקים] ט) חזרו ובאו להם למקומם אמרו ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצות שבתורה י): (סליק פיסקא).

(פא) **השמר לך** בלא תעשה פן בלא תעשה:

פן תנקש אחריהם שמא תמשך אחריהם או שמא תדמה להם או שמא תעשה כמעשיהם ויהיו לך למוקש א):

אחרי השמדם מפניך מפני מה אני משמידם מפניך שלא תעשה כמעשיהם ויבואו אחרים וישמדו מפניך ב):

ופן תדרוש לאלהיהם לאמר שלא תאמר הואיל והם יוצאים באבטינא [אף אני יוצא באבטינא] ג) הואיל ויוצאים בארגמן אף אני (אצוא) [יוצא] ד) בארגמן הואיל והם יוצאים בתולסין אף אני אצא בתולסין ה):

ואעשה כן גם אני יש כן לעבודה ויש כן למתעביד ו) מכאן אמרו בדבר שמקריבים אותו לגבי מזבח (אין) [ואין] מקריבים אותו לע"ז (ואם המקריב) [אם הקריב] אותו לע"ז חייב דבר שמקריבים אותו לע"ז אם הקריבו למזבח [חייב ודבר שאין מקריבין לגבי מזבח והקריבו לע"ז אם מקריבין כיוצא בו חייב ואם אין מקריבין] ז) כיוצא בו פטור יכול [לא] יהיו מקריבים חטאות ואשמות ת"ל כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם [דבר ישנאוי ומתועב למקום ח) דבר אחר] ט) לא נתכוונו להקריב אלא דבר שהקב"ה שונא שנאמר כי גם את בניהם ואת בנותיהם אין לי אלא בנים ובנות אבות ואמהות מנין ת"ל כי גם את (בניכם ואת בנותיכם) [בניהם ואת בנותיהם] י) אמר רבי יעקב אני ראיתי גוי אחד שכפתו לאביו והניחו לפני כלבו ואכלו יא): (סליק פיסקא).

(פב) **כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם** שתהא (עליך) מצוה קלה חביבה עליך כמצוה חמורה א):

אותו תשמרו לעשות רבי אליעזר בן יעקב אומר ליתן לא תעשה על כל עשה האמור בפרשה:

מאיר עין (פ) א) במקרא כתוב את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך. ב) וכן ליתא בכת"י ובילקוט: ג) עיין אות א' ועיין לעיל פי' כ"ז. ד) וכ"ה בילקוט ועיין לקמן פי' קע"ע. ה) בילקוט ג' ד"א וירשת וכו'. ו) בילקוט ג' ור' יהושע. ז) שם מקום דהוי בחו"ל מפי' ר"ה. ח) בילקוט ג' לצידון. ט) כן הגיה בכת"י בן ז"א ועיין בילקוט ולשון ר"ה הני חרי מעשים דתני הכא לאו מקומן אלא משום דכתיב הכא וירשת אותם וישבת בארצם וסמוך ליה ושמרתם לעשות את כל החוקים דמסמיך ליה משמע דישיבת א"י שקולה כנגד כל המצות ע"כ ולע"ג. י) עיין כתובות ק"י: וקי"א.

(פא) א) עיין ברש"י. ב) שינה הלשון משום בית גדא. ג) כ"ה בילקוט וכתב ר"ה יש ספרים שכתוב בהן בחגה. ד) כ"ה בילקוט. ה) בילקוט ג' בקולסין. ו) כלו' ואעשה כן גם אני קאי אמתעביד לעבוד ע"ז לא תעשה כן לה' קאי אעבודה שלא לעבוד לה' בכיו"ב ועיין בילקוט ובז"ר וברש"י ורמב"ן. ז) עיין בילקוט ועיין בירושלמי סנהדרין פ"ז ה"ע וה"י ובבבלי סנהדרין ס"א וע"ז כ': וכ"א. וכאשר הגהתי כן נראה ועיין בז"א ור"ה לא פי' בו כלום. ח) כלו' יכול לפי שהם מקריבים חטאות ואשמות לא תהא מקריב אותה למזבח כיולי"ב ת"ל וכו' ובילקוט וכן בכת"י ליתא למלת לא אלא ג' יכול יהיו וכתב הז"ר כמו יכול היו מקריבין וכו' ור"ה כתב כלו' יהיו מקריבין לע"ז חטאת ואשם כי היכי דמקריבין ישראל לשם ע"כ ולא איתחוורו לי דבריהם וכאשר הגהתי כן נראה. ט) כ"ה בילקוט. י) עיין ברש"י ועיין בילקוט. יא) ברש"י ובפס"ז ג' כ' עקיבא.

(פב) א) עיין לעיל פי' ע"ע.

לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו מכאן אמרו הניתנים במתנה אחת שנתערבו בניתנים במתנה אחת ינתנו במתנה אחת [וכו'] ב) ד"א לא תוסף עליו מנין שאין מוסיפים לא על הלולב ולא על הציצית ת"ל ולא תוסיף עליו ומנין שאין פוחתים מהם ת"ל לא תגרע ממנו ומנין שאם פתח לברך ברכת כהנים שלא יאמר הואיל ופתחתי לברך אומר ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם וגו' ת"ל דבר ג) אפילו דבר לא תוסף עליו ד): (סליק פיסקא).

(פג) כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום מה משה בכה אמר אף נביאים בכה אמר א) ומה משה אמר מקצת וקיים [מקצת] ב) אף נביאים אמרו מקצת וקיימו מקצת ג) ומה משה אמר כלל ופרט [אף נביאים אמרו כלל ופרט] ד) אי מה משה בן שמונים ובן עמרם ה) אף שאר הנביאים כך ת"ל נביא מכל מקום:

או חולם חלום מכלל שנאמר למשה פה אל פה אדבר בו (במדבר י"ב) יכול [אף] ו) שאר הנביאים כך ת"ל או חולם חלום: בקרבך לרבות האשה ז):

ונתן אליך אות [או מופת אות] בשמים [כענין שנאמר והיו לאותות ולמועדים (בראשית א') מופת בארץ] וכן הוא אומר אם טל יהיה על הגיזה לבדה וגו' ויעש אלהים כן בלילה ההוא (שופטים ו') ח): (סליק פיסקא).

(פד) ובא האות והמופת אשר דבר אליך וגו' א"ר יוסי הגלילי ראה עד היכן הגיע הכתוב לסוף עובדי ע"ז ונתן להם ממשלה (להעמיד אפילו) [שאפי' מעמיד] א) חמה ולבנה כוכבים ומזלות אל תשמע להם מפני מה כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים א"ר עקיבא חס ושלום (שמא יעמיד) [שמעמיד] ב) הקב"ה חמה ולבנה ומזלות לעובדי ע"ז הא אינו מדבר אלא במי שהיו נביאי אמת בתחילה וחזרו להיות נביאי השקר כחנניה בן עזור ג) לא תשמע אל דברי הנביא ההוא ולא (תחזור) [החוזר] ד) בו או אל חולם חלום ההוא ולא (חשוד) [החשוד] ה) למפרע כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים וגו' ו):

(סליק פיסקא).

(פה) אחרי ה' אלהיכם תלכו זה (עשה) [ענן] א): ואותו תיראו שיהא מוראו עליכם: ואת מצותיו תשמורו זו מצות לא תעשה ב): ובקולו תשמעו (ולא) [ליתן לא תעשה] ג) בקול נביאיו: ואותו תעבודו בתורתו עבדהו ובמקדשו ד): ובו תדבקון הפרישו עצמכם מע"ז ודבקו במקום: (סליק פיסקא).

(פו) והנביא ההוא ולא אנוס או חולם החלום ההוא ולא מוטעה:

יומת כי דבר סרה על ה' אלהיכם והרי דברים ק"ו ומה המזייף דברי חבירו חייב מיתה המזייף דבריו של מקום עאכ"ו: המוציא אתכם מארץ מצרים אפילו אין לו עליך אלא שהוציאך (מבית עבדים) [ממצרים] א) די:

ויפדך מבית עבדים ב) אפילו אין לו עליך אלא שפדאך מבית עבדים די:

להדיחך מן הדרך נאמר כאן הדחה ונאמרה להלן הדחה ג) מה הדחה האמורה להלן

מאיר עין ב) וכ"ה בפס"ז ומשנה היא בזבחים פ'. ופליגי התם ר"א ור"י בניתן ד' שנתערב בניתן א' עיי"ש ועיין בילקוט והז"א הגיה והאריך בל"ל. ג) את כל הדבר. ד) עיין סנהדרין פ"ח: ובירושלמי שם פי"א ה"ד ובר"ה כ"ח: ועיין ברש"י:

(פג) א) עיין ספרי במדבר פי' קנ"ג. ב) וכ"ה בכת"י ובילקוט. ג) כלו' מקצת נבואתו אמר ולא נתן קיום לדבריו ולמקצת נתן קיום דהיינו שעשה מופת לקיים הדבר אף נביאים וכו'. ד) כלו' נבואות כלליות ד"מ הברכות והקללות ונבואות פרטיות ד"מ בליעת קרח אף נביאים וכו' ור"ה ואחריו המפרשים פי' דאמר מקצת מצוות מן החדש הזה לכם וקיים מקצת דהיינו ענין פסח מצרים וכו' אמר כלל ופרט היינו חד מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן ולא נהירא לי. ה) כלו' בן גדולים. ו) וכ"ה בילקוט. ז) דאי ניבאה לע"ז דמחייבה מיתה מפי' ר"ה. ח) כ"ה בכת"י ובילקוט וכתב ר"ה אע"ג דלא כתיב ביה מופת בהדיא כיון דהוה אות בשמים האי דהוה בארץ הוה מופת ועיין ספרי במדבר פי' כ"ג.

(פד) א) כ"ה בפס"ז ועיין בילקוט. ב) וכ"ה בילקוט ובפס"ז ג' שהקב"ה מעמיד ועיין בסנהדרין צ'. ג) עיין סנהדרין פ"ט. ובירושלמי סנהדרין פי"א ה"ה. ד) כ"ה בכת"י ובילקוט. ה) כ"ה בילקוט. ו) כלו' לא החוזר בו ולא החשוד למפרע פי' לא תשמע לא לזה ולא לזה וקיומא דר"ע הוא ועיין בז"ר ובז"א.

(פה) א) וכ"ה בכת"י ובפס"ז וכן הביאה הרמב"ן עיי"ש. ב) ובכת"י ג' זה מצות עשה ובפס"ז ג' אלו המצות ועיין ברש"י ג) כ"ה בכת"י ועיין בילקוט וברש"י ובפס"ז ג' זו התורה. ד) פי' ר"ה דאותו תעבודו סתמא כתיב משמע בין עבודת התורה דהיינו שיהא עוסק בתורה בין עבודת מקדש ועיין ברש"י ובתרגום יונתן וגי' הפס"ז כגי' רש"י ועיין לעיל פי' מ"א.

(פו) א) וכ"ה בפס"ז. ב) במקרא כתוב והפדך. ג) גבי מסית ומדיח מפי' ר"ה.

בסקילה אף הדחה האמורה כאן בסקילה רבי שמעון אומר אין מיתתו של זה אלא בחנק ד) ד"א להדיחך מן הדרך זו מצות עשה אשר צוך ה' אלהיך זו מצות לא תעשה ללכת בה לא האומר מקצת ומשייר מקצת ה):

ובערת הרע מקרבך בער עושי רעות מישראל: (סליק פיסקא).

(פז) כי יסיתך אחיך בן אמך אין הסתה אלא טעות שנאמר אשר הסתה אותו איזבל אשתו (מלכים א' כ"א) אחרים אומרים אין הסתה אלא גירוי שנאמר ועתה שמע נא אדוני המלך אם ה' הסיתך בי ירח מנחה (שמואל א' כ"ו) א): מכלל שנאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות (דברים כ"ד) למדנו שאין מעידים זה על זה ב) [יכול כשם שאין מעידין זה על זה כך אין מסיתין זה את זה ת"ל כי יסיתך אחיך] ג):

אחיך זה אחיך מאביך בן אמך זה בן אמך או בנך זה בנך מ"מ ד) או בתך זו בתך מ"מ או אשת זו ארוסה חיקך זו נשואה או רעך זה הגר אשר כנפשך זה אביך ה):

בסתר לאמר מלמד שאין אומרים דבריהם אלא בסתר וכן הוא אומר בנשף בערב יום באישון לילה ואפילה (משלי ז') אבל דברי תורה אין נאמרים אלא בפרהסיא וכן הוא אומר חכמות בחוץ תרונה וגו' (שם א') ו):

נלכה ונעבדה [וגו] רבי יוסי הגלילי אומר הרי זה דבר גנאי לישראל שאומות העולם אין מניחים מה שמסרו להם אבותיהם וישראל מניחים מה שמסרו להם אבותיהם והולכים ועובדים ע"ז ז): (סליק פיסקא).

(פח) מאלהי העמים אשר סביבותיכם הקרובים וגו' (מן קרובים) [מהקרובים] א) אתה יודע מה הן (רחוקים) [הרחוקים]:

מקצה הארץ ועד קצה הארץ אלו חמה ולבנה שמהלכים מסוף העולם ועד סופו: (סליק פיסקא).

(פט) לא תאבה לו ולא תשמע אליו מכלל שנאמר ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט) יכול אתה אוהב לזה ת"ל לא תאבה לו א) מכלל שנאמר עזוב תעזוב עמו (שמות כ"ג) יכול אתה עוזב עם זה ת"ל ולא תשמע ב) מכלל שנאמר לא תעמוד על דם רעך (ויקרא י"ט) יכול אי אתה רשאי לעמוד על דמו של זה ת"ל ולא תחוס עינך עליו:

ולא תחמול לא תלמוד עליו זכות:

ולא תכסה עליו אם אתה יודע לו חובה אין אתה רשאי לשתוק ומנין (שיוצא) [ליוצא] מב"ד חייב שאין מחזירים אותו לזכות ת"ל כי הרוג תהרוג ומנין ליוצא מב"ד זכאי שמחזירים אותו לחובה ת"ל תהרגנו ג):

ידך תהיה בו בראשונה להמיתו מצוה ביד הניחת שימית ואח"כ ביד כל אדם שנאמר ויד כל העם באחרונה ד): (סליק פיסקא).

(צ) וסקלתו באבנים ומת יכול באבנים מרובות ת"ל באבן א) אי באבן יכול באבן אחת ת"ל באבנים אמור מעתה לא מת בראשונה ימות בשנייה ב):

כי בקש להדיחך נאמר כאן הדחה ונאמר להלן הדחה מה הדחה האמורה (להלן) [כאן] בסקילה אף הדחה האמורה (כאן) [להלן] בסקילה ג):

מעל ה' אלהיך המוציאך וגו' אפילו אין לו עליך אלא שהוציאך מארץ מצרים די ד): (סליק פיסקא).

(צא) וכל ישרא' ישמעו ויראון משמרים אותו עד הרגל וממיתים אותו ברגל שנאמר וכל העם ישמעו ויראו (דברים י"ז) דברי ר"ע ר' יהודה אומר אין מענים בב"ד א) [אין לין] ב) אלא זה בלבד ומנין לאומר אעבוד אלך ואעבוד נלך ונעבוד [אזבח] אלך ואזבח נלך ונזבח (או)

מאיר עין ד) עיין סנהדרין פ"ט: ובתרגום יונתן ה) עיין סנהדרין ל'. ובירושלמי שם פי"א ה"ו.

(פז) א) לפנינו כתוב ישמע נא אדני המלך את דברי עבדו וגו'. ב) סנהדרין כ"ז: ג) כ"ה בכת"י וכ"ל דהיינו שנאמנין לב"ד להכמין עדים על ידם עיין סנהדרין ס"ז. ד) אפי' ממזר ז"ר. ה) עיין ברש"י ובתרגום יונתן. ו) עיין ברש"י. ז) עיין ברש"י.

פח א) כצ"ל ועיין ברש"י וסנהדרין ס"א: ובספ"ז ג' מן הקרובים.

(פט) א) עיין ברש"י ב) עיין ברש"י ג) עיין סנהדרין ל"ג: ועיין בילקוט. ד) עיין ברש"י ובילקוט.

(צ) א) בחוב וידעוני מפי' כ"ה. ב) עיין ספרי במדבר פי' קי"ד. ג) עיין לעיל פי' פ"ו. ד) עיין לעיל שם.

(צא) א) עיין סנהדרין פ"ט. ב) כ"ה בכת"י ובילקוט וכן הגיה הז"א.

[אקטיר] אלך ואקטיר נלך ונקטיר [אנסך] אלך ואנסך נלך וננסך אשתחוה אלך ואשתחוה נלך ונשתחוה ת"ל (לא יוסיפו) [ולא יוספו] לעשות כדבר הרע הזה בקרבך לא כדבר ולא כרע הזה ג) יכול אף המגפף והמנשק והמרחיץ והמרבץ והסך והמלביש והמנעיל והמעטיף ת"ל הזה הזה בסקילה ואין כל אלו בסקילה ד): (סליק פיסקא).

(צב) כי תשמע ולא (תחזר מהמלוה) [חוזר ומצתת] א) יכול יהיה רטוש ב) ת"ל ודרשת וחקרת ושאלת היטב ודרשת מן התורה וחקרת מן העדים ושאלת מן (התלמיד) [התלמידים] ג):

באחת עריך עיר אחת עושים עיר הנדחת ואין עושים ג' עיירות נדחות יכול אף לא שתים ת"ל (באחת) עריך ד): אשר ה אלהיך נותן לך בכל מקום:

לשבת שם בארץ ה) פרט לירושלים שלא נתנה לבית דירה ו): (סליק פיסקא).

(צג) יצאו אנשים ולא נשים אנשים ולא קטנים אנשים אין פחות משנים א):

בני בליעל בני אדם שפרקו עולו של מקום ב): מקרבך ולא מן הספר ג):

וידיחו את יושבי עירם ולא את יושבי עיר אחרת ד) לאמר בהתראה ה) (נלכה ונעבדה אלהים אחרים):

ודרשת וחקרת [ושאלת היטב] מכלל שנ' והוגד לך ושמעת ודרשת היטב (דברים י"ז) ו) היטב היטב לג"ש מלמד שבודקים אותו בשבע חקירות בדיקות מנין ת"ל והנה אמת נכון הדבר אם סופינו לרבות בבדיקות מה ת"ל חקירות [חקירות] ז) אמר אחד איני יודע עדותן בטלה בדיקות אמר אחד איני יודע ואפילו ב' אומרים אין אנו יודעים עדותם קיימת אחד חקירות ואחד בדיקות בזמן שמכחישים זו את זו עדותם בטלה ח):

והנה אמת נכון לרבות גרים ועבדים משוחררים ט):

(צד) הכה תכה מנין לא יכולת להמיתו במיתה האמורה בו המיתו באחת מכל מיתות האמורות בתורה בין חמורות בין קלות ת"ל הכה תכה א) מנין שלא ירד ויצא ב) ת"ל הכה תכה:

[הכה תכה את ישבי העיר מכאן אמרו אין מקיימין את הטפלין אבא חנן אומר לא יומתו אבות על בנים וגו' (דברים כ"ד) בעיר הנדחת הכתוב מדבר] ג):

את יושבי העיר הזאת ד) ולא יושבי עיר אחרת ה) מכאן אמרו החמרת והגמלת העוברת

מאיר עין ג) וכן הגיה בכת"י בן ז"א ושם ג' לא כדבר ולא כרע ולא כזה ועיין בילקוט אבל בכת"י ר"ה הגי' כמו שלפנינו ועיין סנהדרין ס"ז. ד) עיין סנהדרין ס': וספרי במדבר פי' קי"ב ובמ"ע שם אות ז'.

(צב) א) כ"ה בכת"י ופי' ר"ה דמשמע כי תשמע מיד שתשמע ולא שיהא חוזר ומלתת מתי תשמע ובילקוט ג' ולא החוזר והמפותת ופי' הז"ר עד החוזר תוך כדי דבור או שאמר מפותה הייתי והנכון כגי' ר"ה. ועיין בירושלמי סוטה פ"ע ה"א. ב) פי' הז"ר שיעזבו אותו בלא חקירה ודרישה כמו נכסי רטושים ובכת"י ג' יכול הוי רטוש ופי' ר"ה כלו' כיון דכתיב כי תשמע דמשמע ולא חוזר ומלתת יכול אם שמע בדבר דהיינו משמו לא תהיה מדקדק בו היטב ת"ל וכו'. ג) כ"ה בכת"י ובילקוט. ד) כ"ה בכת"י ובילקוט ופי' ר"ה דמיעוט עריך שתים ועיין סנהדרין ב'. ע"ז: ובירושלמי שם פ"א ה"ג ובתוספתא שם פי"ד. ה) במקרא לא כתוב בארץ. ו) סנהדרין קי"ב:

(צג) א) סנהדרין קי"א: ב) שם. ג) שם ד). שם. ה) שם ועיי"ש ברש"י ועיין ספרי במדבר פי' קי"ג ו) עיין בירושלמי סנהדרין פ"ה ה"א והז"א הגיה ולומר ודרשו השופטים היטב אבל בפס"ז ליתא ועיין סנהדרין מ'. ור"ה פי' ג"כ עפ"י הבבלי. ז) כ"ה בכת"י. ח) עיין סנהדרין מ'. ט) פי' ר"ה והז"ר לענין עדות דעדותן קיימת ול"נ דאסיפא דקרא נעשתה התועבה הזאת בקרבך קאי לומר דאף על ידיהן עושין עיר הנדחת ועיין בתוספתא סנהדרין פי"ד.

(צד) א) ב"מ ל"א: ב) בילקוט ובכת"י ליתא והז"ר הביאו מן הספרי ופי' דה"א אם ילא אים לחוץ פטור קמ"ל והז"א פי' מלשון והורד המשכן שלא תאמר יחריבו את העיר והעם ילאו נקיים ת"ל וכו' ול"נ דה"פ מניין שלא ירד לתוכה ויצא ממנה כלו שלריך להכותם כאחת ולא ילא ממנה עד שיהרגם כולם ת"ל וכו' א"נ יש לג' ירדה כלו' שיהרגם וילך לו. ג) ברייתא זו חסירה היתה לפנינו והביא מקלתה בעל מגדול עוז בפ"ד מה' ע"ז ומקלתה הביא הרמב"ן בפרשה וכולה בילקוט אלא שחסר שם מלת אין ותימא על הז"א שתפס בילקוט ולא מלא וכן היתה לפני ר"ה אלא שהיתה לפניו ג"כ בשבוש עיין לקמן אות ה'. ד) במקרא כתוב ההיא. ה) בכת"י מסיים הכא מכאן אמרו מקיימין את הטפלים וכו' וכתב ר"ה וז"ל כי היכי דתנא לאו דוקא הוא דמאי שמעינן מלא יושבי עיר אחרת דמקיימין את הטפלין אלא הכי סבירא לן דמה היא קא ממעט לטפלים דלכתוב את יושבי העיר מאי ההיא למעוטי טפלים ולא יומתו אבות על בנים וגו' בעיר הנדחת הכתוב מדבר דלא יומתו הטפלים בעון אבות ע"כ מהמשך פרושו משמע שהיתה גירסתו כגי' הילקוט והנכון כמו שהגהתי לעיל אות ג' וכמו שפי' במגדול עוז דלא תהיה מרבה לטפלים ועיין בתו' סנהדרין פי"ד פלוגתא דר"א ור"ע.

ממקום למקום (ולנה בתוכה והודחה עמהם אם נשתהא שם ל' יום הרי היא בסייף וממונם אבד פחות מכאן הם בסקילה וממונם פלט) [הרי אלו מצילין אותה] ו):

[לפי חרב לתוך פיה של חרב שלא תגוולם] ז):

החרם אותה פרט לנכסי צדיקים שבחוצה לה ואת כל אשר בה לרבות נכסי צדיקים שבתוכה מכאן אמרו נכסי צדיקים שבתוכה אבודים ושבחוצה לה פלוטים ושל רשעים בין מתוכה ובין בחוצה לה אבודים ח): ואת בהמתה ולא בהמת הקדש ט):

(צה) ואת כל שללה לרבות נכסי רשעים שבחוצה לה א) [ד"א ואת כל שללה תקבץ ולא שלל שמים מכאן אמרו אילנות המחוברין מותרין תלושין אסירין בורות שיחין ומערות וכתבי הקדש מותרין] ב):

אל תוך רחובה אין לה רחוב עושין לה רחוב היה רחוב לחוצה לה מנין שכונסים אותו לתוכו ת"ל אל תוך רחובה ג):

ושרפת באש את העיר ואת כל שללה ולא שלל שמים מכאן אמרו ההקדשות שבתוכה יפדו תרומות ירקבו מעשר שני וכתבי הקודש יגנזו ד):

כליל לה' אלהיך [א"ר שמעון אם אתה עושה דין בעיר הנדחת מעלה אני עליך כאילו אתה מעלה עולה כליל לפני] ה):

[והיתה תל עולם] ו) וכן הוא אומר וישבע יהושע ביום ההוא לאמר ארור האיש לפני ה' וגו' [את העיר הזאת את יריחו] (יהושע ו') וכי אין אנו יודעים שיריחו שמה אלא שלא יבנו אותה [ויקראו שמה כעיר אחרת ושלא יבנו עיר אחרת] ז) ויקראו שמה יריחו בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה (שם) יכול שוגג ח) ת"ל כדבר ה' אשר דבר ביד יהושע בן נון (מלכים א' ט"ז) אמור מעתה מזיד היה ט): (סליק פיסקא) י).

(צו) לא תבנה עוד לא תעשה אותה אפי' גנות ופרדסים אפי' שיבך יוני הרדסאות כדברי ר' עקיבא א):

ולא ידבק בידך מאומה מן החרם מכאן אמרו נטל מקל או מלגז או כרכר או שרביט כולם אסורים בהנאה מה יעשה להם יוליכם לים המלח ב) כללו של דבר כל הנהנה מע"ז יוליך הנאה לים המלח ג):

למען ישוב ה' מחרון אפו כל זמן שע"ז בעולם חרון אף בעולם נסתלקה ע"ז נסתלק החרון ד):

ונתן לך רחמים ורחמך (והרבך) רבן גמליאל בר' אומר כל זמן שאתה מרחם על הבריות מרחמים עליך מן השמים ה):

מאיר עין ו) כ"ה בכת"י ובילקוט ובספ"ז ובכת"י בן ז"א ופי' ר"ה דאם ימצאו לפי הזמן בתוך עיר הנדחת מצילין אותה דיושבי העיר היא כתוב ולא יושבי עיר אחרת והני יושבי עיר אחרת נינהו ועיין סנהדרין קי"א: ובמשנה שבירושלמי ובהגהות רא"ו ובילקוט. ז) כ"ה בכת"י ובילקוט ועיין בתוספתא סנהדרין פי"ד ובגמרא שם כ"ב: ח) סנהדרין קי"ב. ובתו' שם פי"ד. ט) עיין סנהדרין קי"ב: ובתו' שם פי"ד ובירושלמי שם פ"י ה"ו ובילקוט הדבר משובש ועיין בז"ר.

(צה) א) סנהדרין קי"ב. ב) כל"ל עפ"י הכת"י והילקוט והספ"ז ופי' ר"ה ולא שלל שמים דהיינו כתבי הק"ש מכאן אמרו אילנות וכו' דכתיב את כל שללה תקבץ וגו' מי שמחוסר קבילה ושרפה יצאו אלו שמחוסרין תלישה וקבילה ושרפה ועיין סנהדרין קי"ג. ובתו' שם פי"ד ובחולין פ"ט. ועיין בילקוט ובז"ר. ג) עיין סנהדרין קי"א: וקי"ב. ובמשנה שבירושלמי. ד) במשנה סנהדרין קי"א ול"ל דפליג בענין כתבי הקדש אדלעיל ועיין בילקוט ובז"ר. ה) כן נ"ל להגיה עפ"י המשנה שבירושלמי. ו) כנ"ל לג' ועיין בתוספתא סנהדרין פי"ד ואולי חסר לפנינו כל לשון התוספתא. ז) וכ"ה בילקוט ועיין בתוס' שם ובגמרא קי"ג. ח) יכול אפי' בנאה בשוגג מפי' ר"ה. ט) דהאם מזיד הוה וכתיב ביה באבירם בכרו וגו' כדבר ה' וגו' מפי' ר"ה. י) לפי סדר הפסוקים אין כאן סליק פיסקא עד להלן.

(צו) א) עיין סנהדרין קי"א: ולע"ג ואולי הנוסחא שלפנינו משובשת. ב) בילקוט ג' יוליך הנאה לים המלח ג) עיין ע"ז מ"ט: ד) עיין סנהדרין קי"א: ול"ע. ה) בכת"י ג' מכאן אמר רבן גמליאל ובספ"ז ג' כשב"ג ובילקוט ג' רבן גמליאל בר רבי ועיין שבת קנ"א: ובתוספתא ב"ק פ"ט.

[והרבך כמה שנאמר והרבתי את זרעך ככוכבי השמים] (בראשית כ"ו ו):
כאשר נשבע לאבותיך הכל בזכות אבותיך:
כי תשמע בקול ה' אלהיך מכאן אמרו התחיל אדם לשמוע קמעה סופו משמיעים לו הרבה ז):
לשמור את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום שתהא מצוה קלה חביבה עליך כחמורה ח) (כי דבר בסר):
[לעשות הישר בעיני] ה' אלהיך זו שאמר ר' ישמעאל הישר בעיני שמים ט):
[סליק פיסקא] י).

בנים אתם לה' אלהיכם רבי יהודה אומר אם נוהגים אתם כבנים יא) הרי אתם בנים ואם לאו אין אתם בנים רבי מאיר אומר בין כך ובין כך בנים אתם לה' אלהיכם וכן הוא אומר והיה מספר בני ישראל כחול הים [וגו' והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי] (הושע ב') יב):

לא תתגודדו לא תעשו אגודות אלא היו כולכם אגודה אחת וכן הוא אומר ואגודתו על ארץ יסדה (עמוס ט') יג) ד"א לא תתגודדו לא תתגודדו כדרך שאחרי' מתגודדין שנ' ויתגודדו כמשפטם בחרבות (מלכים א' י"ח):

ולא תשימו קרחה [בין עיניכם למת] יכול לא יהיו חייבים אלא בין העינים בלבד מנין לרבות את כל הראש ת"ל בראשם (ויקרא כ"א) לרבות את כל הראש יכול הכהנים שריבה בהם הכתוב מצות יתרות חייבים על כל קרחה וקרחה וחייבים על הראש כבין העינים אבל ישראל שלא ריבה בהם הכתוב מצות יתרות לא יהו חייבים אלא אחת ולא יהיו חייבים אלא בין העינים בלבד ת"ל קרחה קרחה לג"ש מה קרחה האמורה בכהנים חייבים על כל קרחה וקרחה וחייבים על הראש כבין העינים אף קרחה האמורה בישראל חייבין על כל קרחה וקרחה וחייבין על כל הראש כבין העינים ומה קרחה האמורה בישראל אין חייבים אלא על המת בלבד אף קרחה האמורה בכהנים אין חייבים אלא על המת יד): (סליק פיסקא).

(צז) כי עם קדוש אתה לה' אלהיך קדושה שהיא עליך היא גרמה לך ד"א לא תגרום לעם אחר להיות קדוש א) [ובך בחר ה' וגו'] כיוצא בו כי בו בחר ה' [וגו' (דברים י"ח) וכן הוא אומר] כי יעקב בחר לו יה (להיות לו לעם סגולה) ישראל לסגלתו (תהלים קל"ה) ב) ד"א כי עם קדוש אתה קדושת עצמך ג) ובך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים ד) מלמד שכל אחד ואחד מישראל לפני הקב"ה ככל אומות העולם יכול אף מאבות הראשונים ת"ל מכל העמים אשר על פני האדמה אמור מעתה משלפניו ומלאחריו ה) ולא מאבות הראשונים: (סליק פיסקא).

(צח) (כל בהמה מפרסת וגו' עד שיהו בה ג' סימנים הללו אינה מותרת באכילה אבא חנן אומר משום ר' אליעזר השמועה מנין היה א"ר יאשיה כל מקום שנאמר צפור בטהור הכתוב מדבר א"ר יצחק עוף טהור נקרא עוף ונקרא צפור וטמאה אין נקרא אלא עוף בלבד): (סליק פיסקא). א).

מאיר עין ו) הגהתי מן הילקוט והפס"זו. ז) עיין לעיל פי' ע"ע. ח) לעיל שם. ט) כצ"ל וכן הגיה הז"א ועיין לעיל שם. י) עיין לעיל אות י'. יא) בכת"י ג' אם אתם נוהגים מנהג בנים וכו'. יב) דהאי דכתיב והיה מספר וגו' כשאין עושין רצונו של מקום הוא דכתיב כדגרסינן ברים פרק ב' דיומא כ"ב: מפי' ר"ה ועיין קידושין ל"ו. ובירושלמי שם פ"א ה"ז וב"ב י'. יג) עיין יבמות י"ג: אמר מאיר איש שלום נ"ל דהמדרש הזה בזמנו נדרש בשעה שנעשו אגודות אגודות בישראל למת ועיין בתרגום ירושלמי ותמלא כן. יד) עיין בת"כ פ' אמור ובקידושין ל"ו.

(צז) א) נ"ל דזה הדרש הוא נמשך אדלעיל אלא תעשו אגודות אגודות כאשר רמזתי לעיל. ב) כצ"ל לג' ועיין בילקוט ובז"ר. ג) עיין ברש"י. ד) לפנינו לא כתוב אלהיך ועיין בת"י. ה) בילקוט ג' ומשל אחריו ופי' ר"ה דהיינו אומות העולם דהוין לפניו דישראל ולאחריו ולי נראה כאשר רמזתי וכל הענין הוא הקדמה לפ' מאכלות האסורות כנגד תלמידו של רבן גמליאל שנכנס תלמוד תלמידו של ר' יהושע בן פרחיה.

(צח) א) אמר מאיר איש שלום כתב הז"א וז"ל תימא מפני מה עשה כן רבינו הגדול שבבבל הוא רב שחבר הספרי שסידר תחילה הדרוש על פסוק כל בהמה מפרסת פרסה ואח"כ על פסוק לא תאכל כל תועבה שהוא מוקדם בתורה ועוד שאח"כ בפי' ק"א חוזר ודורש על פסוק כל בהמה כסדר הפסוקים הכתובים בתורה ולמה לא סידר גם דרשה זו בפי' ק"א שייך שם ולכאורה הייתי סובר שהוא טעות המדפיס אבל מאחר שראיתי שגם בילקוט הן הדברים כהויתן בספרי נראה שבכוונה סידר רבינו הגדול כן לכן צ"ע עכ"ל והאריך ליישב הדבר אבל בכת"י ר"ה כל אילו הדברים להלן כמו שאסדר בע"ה אלא שלא שניתי מנין הפיסקאות ממה שהן בז"א.

*

(צט) לא תאכל כל תועבה ר' אליעזר אומ' מנין לצורם אוזן של בכור ואכל ממנה שעובר בלא תעשה ת"ל לא תאכל כל תועבה א) אחרים אומרי' בפסולי המוקדשים הכתוב מדבר נאמר כאן תועבה ונאמר להלן לא תזבח לה' אלהיך שור ושה [וגו' כי תועבת ה' אלהיך הוא] (דברים י"ז) מה תועבה האמורה להלן בפסולי המוקדשים הכתוב מדבר אף תועבה האמורה כאן בפסולי המוקדשין הכתוב מדבר ב): (סליק פיסקא).

(ק) זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כבשים ושה עזים איל וצבי ויחמור א) מלמד שחיה בכלל בהמה מנין שאף בהמה בכלל חיה ת"ל זאת החיה (ויקרא י"א) מלמד שחיה קרויה בהמה ובהמה קרויה חיה ב) (מלמד) [ומלמד] ג) שבהמה טמאה מרובה מטהורה בכ"מ הכתוב פורט את המועט (ת"ל זאת הבהמ' איל וצבי ויחמור ד): [ותאו] ה) רבי יוסי אומר תאו זה שור הבר ו): (סליק פיסקא).

(קא) וכל בהמה מפרסת פרסה [עד שיהיו בה ג' סימנים הללו אינה מותרת באכילה] א) לפי שמצינו שריבה הכתוב טריפה כעין טריפות ב) אף אני ארבה את הפסול כעין פסולים ואיזה זה החורש בשור וחמור ובמוקדשים ג) ת"ל שור שה כשבים ושה עזים [וגו'] תאכלו מרבה אני את אלו ד) ועדין לא ארבה אני את הרובע ואת הנרבע מוקצה ונעבד אתנן ומחיר וכלאים ה) ת"ל שור שה כשבי' מרבה אני את אלו ועדין לא ארבה אני את שנעבד בה עבירה ו) על פי עד אחד או ע"פ הבעלים ת"ל שור שה כשבים תאכלו מרבה אני את אלו ועדין לא ארבה את שנעבדה בו עבירה על פי שנים עדים ועדין לא נגמר דינו ת"ל שור שה כשבים תאכלו מרבה אני את אלו שנגדלו בטהרה ועדין לא ארבה את ולד טריפה שינקה מן הכשרה ת"ל בבהמה מרבה אני את ולד טריפה שינקה מן הכשרה ועדין לא ארבה את ולד טריפה שינקה מן בהמה טהורה עם הטמא' ת"ל בבהמה ז):

כל בהמה [וגו] בבהמה [אתה] תאכלו לרבות שיליא יכול אפילו יצאת מקצת' ת"ל אותה ח):

אותה תאכלו אותה באכילה ואין בהמה טמאה באכילה אין לי אלא בעשה מנין אף בלא תעשה ת"ל את הגמל ואת הארנבת [ואת] השפן (והחזיר) [וגו' ואת החזיר וגו'] מבשרם לא תאכלו אין לי אלא אלו בלבד שאר בהמה טמאה מנין ודין הוא ומה אלו שיש בהם סימני טהרה הרי הן בל"ת שאר בהמה טמאה שאין בהם סימני טהרה אינו דין שיהו בל"ת על אכילתן נמצא הגמל והארנבת והשפן והחזיר מן הכתוב ושאר בהמה טמאה מק"ו נמצא מצות עשה שלהם מן הכתובין ומצות לא תעשה מק"ו: (סליק פיסקא).

(קב) אך את זה לא תאכלו אר"ע וכי משה קניגי ובלסטר היה מכאן תשוב' לאומרים אין תורה מן השמים א):

[השסועה אבא חנן אומר משום רבי אליעזר השסועה מין חיה] ב): (סליק פיסקא).

מאיר עין (צט) א) עיין בכורות ל"ד. ובתו' שם ד"ה ומי קנים וכו' וג' שם המטיל מום בבכור ואכלו וכו' ב) פי' הז"ר שלא לאוכלם בלא פדיון ול"נ שהם שקרינן במומן שאסורין באכילה ועיין ע"ז ס"ו. וחולין קי"ד:

(ק) א) במקרא כתיב כבשים. ב) בת"כ פ' שמיני פ"ב ועיין חולין ע"א. ג) וכ"ה בכת"י ובילקוט ועיין חולין ס"ג: ד) וכן ליתא בילקוט אבל בכת"י איתא ופי' ר"ה כלו' לכך נאמר בפרט זאת הבהמה ושמעי מיהא דלעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה וכו' עכ"ל והז"א מחקו ג"כ עפ"י הילקוט. ה) כ"ה בילקוט. ו) ועיין בתרגומים ובכת"י ובחולין ס': ובירושלמי כלאים סוף פ"א ובספ"ז ג' ר' יוסי הגלילי.

(קא) א) כ"ה בכת"י ועיין לעיל פי' ל"א. וג' הכא בכת"י הא דלעיל דר' יאשיה ודר' יצחק וכן ג' רא"ה זו דאה ועל זו כתב בעל ההגהה שנראה לו שהוא מוקדם. ב) טריפה דאסורה להדיוט כעין טריפות דאסירי לגבוה מפי' ר"ה והז"ר והז"א נדחקו ועיין בת"כ פ' שמיני דיליף לטריפות מאך את זה לא תאכלו. ג) היינו דחורש במוקדשין מפי' ר"ה ועיין לקמן פי' קכ"ד. ד) משום דלא אסורין לגבוה כדתני בת"כ ויקרא פ"ג מפי' ר"ה. ה) דאסורין לגבוה עיין תמורה כ"ח. ו) דהיינו שור שנגח שהמית איש או אשה עפ"י ע"א וכו' כן הוא בפי' ר"ה ואולי ג"י אחרת היתה לו והז"א נדחק. ז) ועיין חולין כ"ח ותמורה ל': ול"א. וכתב הז"א שנ"ל לג' ת"ל בהמה דמבהמה דרישא דריש דבבהמה מידרש לקמן אשיליא ואולי צ"ל ת"ל כל בהמה. ח) עיין חולין ס"ט. ושם: וע"ז. ובת"כ פ' שמיני פרשה ב' פרק ג'.

(קב) א) עיין חולין ס': ב) כנ"ל לג' לפי סדר המקראות ועיין לעיל פי' ל"ח ועיין חולין שם.

(קג) כל צפור טהורה תאכלו מכלל שנאמר וצוה הכהן ולקח למטהר [שני צפרים] (ויקרא י"ד) יכול כשם ששחוטה אסורה כך משולחת אסורה ת"ל כל צפור טהורה תאכלו או כשם שמשולחת מותרת כך שחוטה מותרת ת"ל וזה אשר [לא] תאכלו מהם א) [א"ר יאשיה כל מקום שנ' צפור בטהור הכתוב מדבר א"ר יצחק עוף טהור נקרא עוף ונקרא צפור והטמא אין נקרא אלא עוף בלבד] ב):

את הנשר ואת הפרס והעזניה ג) ר"ע אומר נאמר כאן נשר ונאמר להלן נשר מה נשר האמור להלן עשה כל האמור בנשר ד) כל תאכיל וכל תאכל אף נשר האמור כאן עשה כל האמור בנשר כל תאכיל וכל תאכל [והראה ואת האיה והדיה למינה] ר"ש ה) אומר נאמר כאן איה ונאמר להלן איה מה איה האמור כאן עשה את הראה מין איה אף איה האמור' להלן עשה את (הדאה) [הדאה] ו) מין איה [דבר אחר הראה זו דאה ז) איסי בן יהודה אומר מאה עופות יש במזרח וכולן מין איה הן איה ודיה ראה ודאה אחת הן למה נשנו במשנה תורה בבהמה מפני השסועה ובעוף מפני הראה] ח):

[ואת כל ערב זה ערב שחור ט) ואת כל ערב להביא ערב עמקי ועורב הבא בראש יונים למינו להביא את הזרזיר] י):

[ואת בת היענה וגו' מלמד שעוף טהור מרובה בכל מקום הכתוב פורט את המועט יא): סימני בהמה והיה נאמרו סימני העוף לא נאמרו אבל אמרו חכמים כל עוף הדורס טמא שנאמר נשר מה נשר מפורש שאין לו זפק ואין לו אצבע יתירה ואין קרקבנו נקלף ודורס ואוכל טמא אף כך כל שכיוצא בו טמא וכל שאין בו סימנין אלו טהור] יב):

[כל עוף טהור תאכלו מצות עשה יג) ר' שמעון אומר כל עוף טהור תאכלו אלו חגבים טהורים וכל שרץ העוף טמא הוא לכם אלו חגבים טמאים] יד): (סליק פיסקא).

(קד) לא תאכלו כל נבלה אין לי אלא נבלה טריפה מנין ת"ל (נבלה) כל נבלה א):

לגר אשר בשעריך מלמד שנותנה במתנה לגר תושב מנין אף לנכרי ת"ל לנכרי ומנין שמכרה לגר תושב ת"ל או מכור ומנין אף לנכרי ת"ל לנכרי ב) כשתמצי לומר מוכר ונותנה במתנה לנכרי ולגר תושב ר' יהודה אומר דברים ככתבם ג) (דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי לנהוג היתר בפניהם):

כי עם קדוש אתה לה' אלהיך קדש את עצמך [במותר לך דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי לנהוג היתר בפניהם] ד):

לא תבשל גדי בחלב אמו ג' פעמים פרט לחיה ועוף ובהמה טמאה ר"י הגלילי אומר נאמר לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך [ונאמר לא תבשל גדי בחלב אמו את שאסור משום נבלה אסור לבשל בחלב עוף שאסור משום נבלה יכול יהא אסור לבשל בחלב ת"ל

מאיר עין (קג) א) עיין ת"כ מצורע פ"ב וקידושין כ"ז. וחולין ק"מ. ב) כצ"ל לג' לפי סדר המקראות ועיין לעיל פי' ל"א ובמ"ע אות א' פי' ק"א ועיין חולין קל"ט: וצ"ל דהא דר' יאשיה ור' יצחק אינו מעיקר הספרי אלא בא מגליון לתוך הספר ונכתב שלא במקומו וכן מוכח מחולין שם. ג) לפנינו כתוב הנשר והפרס והעזניה. ד) בכת"י ג' כל האמור עם הנשר ובילקוט ג' כל האמורים עם הנשר וכ"ה בת"כ פ' שמיני פ"ב פרק ה' ע"ש ה) ובת"כ שם ג' ר' עקיבא אומר וכו'. ו) כצ"ל וכ"ה בילקוט. ז) ובילקוט ג' ד"א הדאה זו דיה וכולן מין דיה איסי בן יהודה וכו'. ח' כל זה הוא בכת"י ובילקוט אלא שבכת"י הוקדם דרש דראה זו דאה וכן דאיסי בן יהודה לעיל עיין במ"ע לעיל פי' ק"א אות א' ועיין חולין ס"ג. ושם: ט) ובילקוט ג' ערב הגדול ועיין חולין ס"ג. ובת"כ פ' שמיני. י) ובילקוט מסיים כשהוא אומר למינהו להביא האיה ואין לו שום פירוש ובכת"י ליתא ובת"כ איתא למינו להביא את הסנונית וכ"ה בגי' הרי"ף בחולין ס"ג ועיי"ש ס"ב. יא) לעיל פי' ק' ועיין חולין ס"ג: יב) כ"ה בכת"י ובילקוט עיי"ש ועיין חולין נ"ט. וס"א. ובת"כ פ' שמיני. יג) דמשמע טהור תאכלו ולא טמא ולאו הבא מכלל עשה עשה מפי' ר"ה. יד). כ"ה בילקוט ובפס"ז וכן הביא הרמב"ן דברי ר"ש מן הספרי ועיין כל זה בתרגום יונתן ונראה שהשמיטו הסופרים כל זאת מן הספרי שסמכו על הת"כ שכבר נאמר שם.

(קד) א) לרבות טרפה דדינה לגר במכירה מפי' ר"ה ובפס"ז איתא כל לרבות את שנתנבלה בשחיטתה דבר אחר כל נבלה להביא את הטרפה וכן תרגמו יונתן לא תיכלון כל דמיקלקלא בניכסא ואולי חסר לפנינו מן הספרי. ב) הך ומנין אף לנכרי מוחק הז"א ובכת"י איתיה אלא שגרס ת"ל או מכור וכתב ר"ה דלא אינטריך ליה למיתנא ובאמת שכך סגנון ודרך הברייתות לבאר כל חלקי הענין. ג) עיין פסחים נ"א: ד) כ"ה ברש"י וכן הגיה הז"א ור"ה פי' הך נבלה דשריא בהנאה אם נוהגין בו איסור שלא למכרו לגוי כדי לטעות מן הנבלה אי אתה רשאי וכו' ול' שג' כמו שהיה לפנינו ועיין נדרים ע"ו.

בחלב אמו] ה) יצא עוף שאין לו חלב אם ד"א לא תבשל גדי בחלב אמו למה נא' ג' פעמים כנגד ג' בריתות שכרת הקב"ה עם ישראל אחת בחורב ואחת בערבות מואב ואחת בהר גריזים ובהר עיבל ו): (סליק פיסקא).

(קה) עשר תעשר מלמד שאין מעשרים משנה לחבירתה אין לי אלא מעשר שני שבו דיבר הכתוב א) מנין לרבות שאר מעשרות ת"ל עשר תעשר מנין למעשר בהמה שאין מעשרים אותה משנה לחבירתה ת"ל עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה ב) רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי שמעון מנין למעשר בהמה שהוא בעמוד ועשר ת"ל עשר תעשר ג) יכול דבר שגידולו מן הארץ כגון סטים ד) וקוצה יהי' חייב במעשר ת"ל עשר תעשר ואכלת יכול אף דבש וחלב ת"ל היוצא השדה שנה שנה אמור מעתה דבר היוצא מרשות שדה מכלל שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם מעשר דגנך תירושך ויצהריך יכול אין לחייב אלא על דגן תירוש ויצהר מנין לרבות שאר פירות ת"ל תבואת זרעך יאמר זה ה) שאלמלא כן ו) הייתי אומר מה תבואה מיוחדת שמכניסה לקיום ודרכה להאכל כמות שהיא אף אני (אכניס אלו) [איני מרבה אלא] ז) כיוצא בה הא מה אני מרבה את האורז ואת הדוחן ואת הפרגי' ואת השומשמים מנין לרבות שאר קטניות ח) ת"ל עשר תעשר ט) מרבה אני את הקטניות שדרכו להאכיל כמות שהם ועדיין לא ארבה את התרמוסים ואת החרדל שאין דרכם להאכיל כמות שהם ת"ל עשר תעשר יכול אע"פ שלא (הכריסו) [הביאו שליש] י) ת"ל ואכלת יא) מנין לרבות ירקות למעשרות (מזרע הארץ) ת"ל וכל מעשר הארץ (ויקרא כ"ז) (לרבות): מזרע הארץ (שם) לרבות שום יב) ושחליים וגרגירי יכול שאני מרבה לפת צנונות וזרעוני גינה שאינן נאכלים ת"ל מזרע הארץ ולא כל זרע הארץ: מפרי העץ (שם) לרבות פירות האילן יכול שאני מרבה חרובי שיטה וחרובי צלמונה וחרובי גירודא יג) שאין נאכלים ת"ל מפרי העץ ולא כל פרי העץ יד) מנין שאדם מעשר את שאוכל ת"ל תעשר (מנין שזורע ת"ל היוצא השדה) טו) יכול אע"פ שלא נגמרה מלאכתו בשדה טז) ת"ל כדגן מן הגורן (במדבר י"ח) והרי היא (כשדה) [בשדה] יז) וכמלאה מן היקב (שם) עד (שתיקב בשדה) [שיהא ביקב] יח) יכול יהיה אדם אוכל אכילת עראי בשדה יט) ת"ל עשר תעשר מנין שזורע ת"ל היוצא השדה כ) מנין שכונס כא) ת"ל תבואת זרעך אמרו חרבו חנויות בני חנן ג' שנים קודם לארץ ישראל שהיו מוציאים פירותיהם מיד מעשר שהיו דורשים לומר עשר תעשר ואכלת ולא מוכר תבואת זרעך [ולא לקוח] כב): (סליק פיסקא).

מאיר עין ה) כן הגיה הגר"א מן המשנה חולין קי"ג. וכ"ה במכילתא סוף משפטים ועיי"ש. ו) עיין במכילתא שם ועיין בתנחומא בפרשה שפירשו המקרא דרך משל אל תגרמו לי לבשל גדיים בחלב אמותיהן עיי"ש וכן מידרש הכא אל תעברו הברית שמופסכם שאלקה את בניכם כנ"ל: בכת"י מקיים הכא ופיה ועוף אינן מד"ת אלא מד"ס ופרשו כ"ה וכתב עליו בעל ההגהה כל זה ליתא בספרי שלנו.

(קה) א) דכתיב ואכלת לפני ה' וגו' מפי' ר"ה. ב) בכת"י ג' ת"ל עשר תעשר ובילקוט ג' ת"ל שנה שנה וא"כ דיליף מהיוצא השדה ועיין בתרגומים ועיין תרומות פ"א מ"ה וכ"ה א'. וי"ב: ובכורות כ"ג: ובתוספתא בכורות פ"ז ובספרי במדבר פי' ק"כ ובת"כ סוף בחוקותי. ג) עיין בת"כ סוף בחוקותי. ד) בילקוט ג' אספים אבל בכת"י ג' ספים ועיין שביעית פ"ז מ"א ובתו' מעשרות סוף פ"ג וירושלמי סוף מעשרות. ה) דהיינו תבואת זרעך ולא ליכתוב דגנך וגו' מפי' ר"ה. ו) ומהדר שאילו לא כתב דגנך וכו' וג' בכת"י כ"ה וכן בכת"י בן ז"א שאילו כן. ז) כ"ה בכת"י וכעין זה הוא בילקוט. ח) דמכניסין לקיום שלא נאכלין כשהן לחים מפי' ר"ה ועיין בז"ר ובז"א. ט) נ"ל דצריך לג' ת"ל דגנך א"כ אסיפא דקרא קמייך ויליף לה מדגנך דכל דמידגן משמע ועיין נדרים נ"ה י) כן גרס ר' הלל ועיין מעשרות פ"א מ"ג וירושלמי שם יא) כלו' ואין זה דרך אכילתן כנ"ל ועיין בירושלמי שם ועיין בז"ר ובז"א שנדחקו עפ"י הג' שהיתה לפניו. יב) בכת"י ג' זרע שום וכו'. יג) בילקוט ג' גירודה ובת"כ פ' בחוקותי ג' חרובי שקמה וצלמונה וחרובי גרידה ופי' ר"ה דשמות מקומות הן. יד) עיין בת"כ סוף פ' בחוקותי ובפ"א דמעשרות מ"א ובירושלמי שם ובפ"ה מ"ה ובירושלמי דסוף חלה ובבכורות כ"ד. בתו' שם ד"ה ושני מינין ובמה שנסמן שם. טו) וכן ליתא בכת"י ובילקוט וכן מחקו בכת"י בן ז"א וכתב ר"ה דאסיומא דקרא קמסמיך דכתיב ואכלת דמשמע דמעשר כל מידי דנאכל טז) דאכתי לא חזי לאכילה מפי' ר"ה. יז) כ"ה בכת"י ובילקוט ופי' ר"ה כלו' שהגורן מלאה בשדה מיחייב במעשר. יח) כ"ה בילקוט וכן הגיה הגר"א אבל בכת"י איתא כמו שהיתה לפניו. יט) בתר דנגמרה מלאכתו מפי' ר"ה ועיין בפ"א וב' דמעשרות ובתוספתא שם. כ) ומידי דזורע כמי יוצא השדה הוא ומיחייב במעשר מפי' ר"ה ועיין פ"ק דפאה מ"ו. כא) דהיינו שכונס לתוך ביתו מפי' ר"ה. כב) כ"ג ר"ה ועיין ב"מ פ"ח. ושם גרסינן חניות של בית חנן ובסוף פ"ק דירושלמי דפאה ג' בני חנן עיי"ש.

(קו) ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר רבי יוסי אומר ג' דברים משום ג' זקנים רבי עקיבא אומר יכול יהי' אדם מעלה בכורות מח"ל לארץ ת"ל ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר [וגו'] ממקום שאתה מביא מעשר דגן אתה מביא בכורות מח"ל שאי אתה מביא מעשר דגן אי אתת מביא בכורות א) שמעון בן זומא ב) אומר יכול כשם שנתנה תורה מחיצה בין קדשי קדשים לקדשים קלים כך נתנה תורה מחיצה בין בכור למעשר שני ג) ודין הוא בכור טעון הבאת מקום [ומעשר שני טעון הבאת מקום] ד) מה בכור אינו נאכל אלא לפנים מן החומה אף מעשר שני אינו נאכל אלא לפנים מן החומה מה לבכור (שכן מיעט מקום אכילתו) ה) שכן מיעט זמן אכילתו תאמר במעשר שני שריבה זמן אכילתו הואיל וריבה זמן אכילתו ירבה מקום אכילתו ת"ל ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר מה בכור אינו נאכל אלא לפנים מן החומה אף מעשר אינו נאכל אלא לפנים מן החומה ו) ר' (שמעון) [ישמעאל] ז) אומר יכול יהיה אדם מעלה מעשר שני בזמן הזה ואוכלו ודין הוא בכור ומעשר טעונים הבאת מקום מה בכור אינו נאכל אלא בפני הבית אף מעשר שני אינו נאכל אלא בפני הבית לא אם אמרת בבכור שכן יש ממנו דמים ואימורים למזבח תאמר במעשר שני שאין ממנו דמים ואימורים למזבח ביכורים יוכיחו שאין בהם דמים ואימורים [למזבח] ואין נאכלים אלא בפני הבית לא אם אמרת בביכורים שכן טעונים הנחה לפני המזבח תאמר במעשר שני שאין טעון הנחה לפני המזבח ת"ל ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר מקיש (בכור למעשר שני) [מעשר שני לבכור] מה בכור אינו נאכל [אלא] בפני הבית אף מעשר שני אינו נאכל [אלא] בפני הבית ח) אחרים אומרים יכול בכור שעבר זמנו משנה לחבירתה יהיה פסול כפסולי המוקדשים ת"ל ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר מקיש בכור למעשר שני מה מעשר שני נאכל משנה לחבירתה אף בכור נאכל משנה לחבירתה ט): (סליק פיסקא)

(קז) וכי ירבה ממך הדרך יכול ברחוק זמן הכתוב מדבר ת"ל (וכי ירבה ממך הדרך) [כי ירחק ממך המקום] א) ברחוק מקום הכתוב מדבר ולא ברחוק זמן אין לי אלא שהוא מרובה מנין אפילו למועט ת"ל כי לא תוכל שאתו און לי אלא עני ב) עשיר מנין ת"ל כי יברכך ה' אלהיך:

ונתת בכסף מלמד שאין מתחלל אלא על הכסף ומנין לעשות שאר מטבע ככסף ודין הוא הואיל והקדש מתחלל על הכסף ומעשר שני מתחלל מה הקדש עשה בו שאר (מטלטלים) [מטבע] ג) ככסף אף מעשר שני עשה בו שאר מטבע ככסף מה להקדש שעשה בו שאר מטלטלים ככסף תאמר במעשר שלא עשה בו שאר מטלטלים ככסף (שנאמר) [תלמוד לומר] ד) ונתת בכסף וצרת הכסף בידך דבר שדרכו ליצור דברי רבי ישמעאל ה) רבי עקיבא אומר דבר שיש בו צורה פרט לאסימון שאין עליה צורה ו): בידך פרט לכשיצא חוץ מרשותך ז):

והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו זו שילה ובית עולמים ח):

(קו) א) תוספתא סנהדרין פ"ג תמורה כ"א: ועיין שם. ובכורות כ"ג. וסוף חלה מי"א ולעיל פי' ע"ז ובתו' תמורה שם ד"ה ממקום. ב) בתמורה שם ג' בן עזאי אבל בתוספתא סנהדרין איתא בן זומא. ג) דיהא מעשר נאכל בכל הרואה מפי' ר"ה. ד) וכ"ה בגמרא ובתוספתא וילקוט. ה) כ"ה בכת"י ובתוספתא ג' מה לבכור שמיעט וכו' שכן מיעט וכו'. ו) ועיין תמורה שם. ז) וכ"ה בכת"י ובגמרא ובתוספתא וילקוט. ח) בגמרא ובתוספתא שם ובמכות י"ט. ועיי"ש. ט) בתוספתא ובתמורה שם ועיי"ש ועיין לקמן פי' קכ"ה.

(קז) א) כ"ה בכת"י וילקוט וכן הגיה הז"א. ב) דלית ליה גמלים וקרונות לטעלותו מפי' ר"ה. ג) כ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א ועיין בת"כ פ' בחוקותי פי"ב. ד) וכ"ה בכת"י וילקוט ובכת"י בן ז"א. ה) ושאר מטבעות כמי דרכן ליצרר מפי' ר"ה. ו) עיין ת"ש פ"א מ"ב ובירושלמי שם ובתוספתא דמ"ש פ"א ופ"ב ובבא מציעא מ"ז: וקידושין י"א: ז) עיין מ"ש שם ובתוספתא ובירושלמי שם. גרסינן בירושלמי שם יכול אם היו לו מעות בהר המלך ובקצרה מחללין עליהן ת"ל ולרת הכסף בידך מהו בידך ברשותך ורבינו הלל מביא הירושלמי בזה"ל היו לו מעות טמונים בקצרה בהר המלך וכו' ופי' ר"ה דהיינו בזמן חירום דלא מצי למסקלינהו וכו' ועל מלת בקצרה כתב בעל ההגהה אולי צ"ל בקרקע ועיין בר"ש שנ' בקסטרה. ח) עיין לעיל פי' ע"ד ועיין זבחים קי"ט.

ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך (ר' יהודה אומר יכול הלקוח בכסף מעשר שנטמא טעון פדיון ודין הוא ומה מעשר שני שנטמא הרי הוא נפדה הלקוח בכסף מעשר שנטמא אינו דין שיפדה ת"ל כסף כסף ראשון ולא כסף שני) ג' כספים נאמר בענין אחד למעשר טהור ט) ואחד למעשר טמא י) ואחד ללקוח בכסף מעשר [שני יא) ר' יהודה אומר יכול הלקוח בכסף מעשר שנטמא טעון פדיון ודין הוא ומה מעשר עצמו שנטמא הרי הוא נפדה הלקוח בכסף מעשר אינו דין שיפדה ת"ל ונתתה הכסף כסף ראשון יב) ולא בכסף שני יג) אין לי אלא טהור יד) טמא מניין ת"ל כסף כסף ראשון ולא כסף שני] טו):

בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן יכול בעבדים ושפחות וקרקעות ת"ל בבקר ובצאן אין לי אלא אכילה שתייה מנין ת"ל ביין ובשכר אין לי אלא אכילה ושתייה מנין אף משביחי (אוכלים) [אכילה] טז) ושתייה כגון הקושט והחימום וראשי בשמים והתיאה והחלתית והפלפלים וחלת הריע ת"ל בכל אשר תשאלך נפשך יכול אף מים ומלח ת"ל בבקר ובצאן ביין ובשכר מה אלו מיוחדים שהם פרי מפרי וגידולו מן הארץ אף אין לי אלא פרי מפרי וגידולו מן הארץ בן בג בג אומר בבקר (ואכלת) [ולקחת] פרה ע"י עורה בצאן ולקחת רחל על ידי גזתה ביין ולקחת חביות על ידי קנקנה ובשכר ולקחת תמד משתחמץ יז) יכול יקח בהמה למשתה בנו הרי אתה דן נאמר כאן שמחה ונאמר להלן שמחה מה שמחה האמור כאן שלמים אף שמחה האמור להלן שלמים אי מה שמחה האמור להלן עולה ושלמים אף שמחה האמורה כאן עולה ושלמים ת"ל ואכלת ושמחת שמחה שיש עמה אכילה יצאו עולות שאין עמם אכילה יח): (סליק פיסקא).

(קח) והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו בכל מקום שאתה מוצא (לוי) [לוי] א) הזה תן לו מחלקו אין לו חלקו תן לו מעשר שני אין לו מעשר שני תן לו מעשר עני אין לו מעשר עני תן לו שלמים אין לו שלמים פרנסהו מן הצדקה שנאמר ובא הלוי [וגו'] (דברים י"ד):

כי אין לו חלק ונחלה עמך להגיד מה גרם: (סליק פיסקא).

(קט) מקצה שלש שנים יכול אפילו בחג א) ת"ל כי תכלה לעשר (דברים כ"ו) ב) יכול בחנוכה ג) ת"ל קץ ד) (והלא) [ולהלן] ה) נאמר קץ ו) מה קץ האמור להלן רגל אף קץ האמור כאן רגל אי מה קץ האמור להלן חג הסוכות אף קץ האמור כאן חג הסוכות ת"ל כי תכלה לעשר רגל שמעשר כלה בו הוי אומר זה חג הפסח מכאן אמרו ערב י"ט (האחרון) [הראשון] ז) של פסח (וכל) [של] רביעית ושל שביעית היה ביעור ברביעית מפני מעשר עני שבשלישית בשביעית מפני מעשר עני שבששית ח) יכול אף שנה שביעית תהא חייבת במעשר ט) ת"ל שנת המעשר (שם) שנה שחייבת במעשר יצתה שנה שביעית שאינה חייבת במעשר י) יכול יהיו שני מעשרות נוהגים בה יא) ת"ל שנת המעשר מעשר אחד נוהג בה יב) ואין שני מעשרות נוהגים בה אין לי אלא מעשר עני יג) שבו דיבר הכתוב מנין לשאר מעשרות ת"ל [את כל מעשר] תבואתך ריבה יד):

תוציא את כל מעשר תבואתך מלמד שמוציאים אותו ממקום טומאה למקום טהרה טו)

מאיר עין ט) דהיינו שפודין אותו בריחוק מקום. י) שפודין אותו ועיין מ"ש פ"ג מ"ט ובירושלמי שם ובתוספתא שם פ"ב ובב"מ נ"ג: יא) כ"ה בכת"י יב) דהיינו כסף שפדה בו מעשר שני בעצמו. יג) דאי נטמא הלקוח בכסף מעשר ופדאוהו הוה ההוא כסף שני ואין פודין אותו אלא טעון קבורה ועיין במ"ש שם ובירושלמי ובתוספתא שם. יד) כלו' אין לי אלא דלקוח בכסף מעשר שאין פודין אותו אלא בלקחו ונטמא אחר ולקחו בכסף מעשר טמא דאע"ג דלאו לאכילה קאי מרישא (מנין) דאין פודין אותו. טו) והאי נמי לאו כסף ראשון אלא שני כן גי' ר"ה ופירושו ועיין בילקוט ובמעשר שני בר"ש שם ובז"א ואני הגהתי עפ"י כת"י פי' ר"ה. טז) כ"ה בכת"י ובילקוט. יז) עיין כל זה בעירובין ברים פ"ב ובירושלמי שם ובעוקצין פ"ג מ"ה ובנדה כ"א: ובמ"ש פ"א ופ"ב ובתוספתא וירושלמי שם יח) עיין לעיל פי' פ"ד ופ"ט ובפ"ק דמ"ש.

(קח) א) כ"ה בכת"י ובילקוט ובכת"י בן ז"א ג' לוי הזה לומר ועיין לעיל פי' פ"ט וע"ד.

(קט) א) דהיינו בסוכות שבכר כלו ג' שנים. בילקוט ליתא למלת אפילו וכן הז"א מחקו אבל בכת"י איתא ועיין בירושלמי דמ"ש פ"ה ה"ד דאין למחקו. ב) ובסוכות אין כל המעשרות כלין שהרבה אילנות נלקטין אחר החג ז"ר ועיין ברש"י דברים כ"ו. ג) שככר נגמר זמן הלקיטה ז"א ועיין ביכורים פ"א מ"ו. ד) דהיינו מקצה ג' שנים וגו'. ה) וכ"ה בכת"י ובילקוט. ו) דברים ל"א מקץ שבע שנים וגו' בחג הסוכות. ז) כ"ה בכת"י ובילקוט ובמשנה דמ"ש פ"ה מ"ו. ח) עיין ר"ה י"ב: ט) דהיינו מעשר עני מפי' ר"ה והז"ר והז"א נדחקו. י) דהיינו בשאר מעשרות. יא) דהיינו מעשר ראשון ושני ועיין ר"ה י"ב: יב) חוץ ממעשר עני. יג) שצריך ביעור. יד) ועיין כל זה לקמן פי' פ"ב. טו) דהיינו מעשר עני שיהא ראוי לכהן עני ומפי' ר"ה.

יכול אף של שאר שנים יהיו מוציאים אותו ממקום טומאה למקום טהרה תלמוד לומר בשנה ההיא של שנה ההיא אתה מוציא ואי אתה מוציא של שאר שנים ממקום טומאה למקום טהרה [טז]:

[בשנה ההוא] [יז] של שנה ההיא אתה מבער ואי אתה מבער ירק שיצא מראש השנה ועד הפסח [יח]:

והנחתו בשעריך [יט] ואם אין שם עני הניחו באוצר:

[ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך] איני יודע מי ידחה מפני מעשר עני אם מעשר ראשון אם מעשר שני ת"ל ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך יבא הלוי ויטול חלקו מכל מקום דברי ר' יהודה ר' אליעזר בן יעקב אומר אינו צריך הרי הוא אומר ולבני לוי הנה נתתי את כל מעשר בישראל לנחלה (במדבר י"ח) [כ] מה נחלה אינה זזה אף מעשר ראשון אינו זז [כא] יכול אפילו לקט שכחה ופיאה יהיו חייבים במעשר ת"ל ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך דברים שאין לו בהם חלק ונחלה עמך אתה נותן לו יצאו אלו שיש לו בהם חלק ונחלה עמך [כב]: (סליק פיסקא) [כג].

(קי) והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך יכול בין חסירים בין שאינן חסירים ואל תתמה שהרי הוא אומר לא תחבול בגד אלמנה (דברים כ"ד) בין ענייה בין עשירה [א] ת"ל עני [ב] מה עני חסר אף כולם חסרים יכול בין בני ברית ובין שאין בני ברית ת"ל לוי מה לוי בן ברית אף כולם בני ברית:

ואכלו ושבעו תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתים לעני בגורן מחצי קב חיטים או קב שעורים [ג]:

בשעריך [ד] מלמד שאין מוציאים מן הארץ לחוץ לארץ [ה] אמרו משפחה בית נבלטה היתה בירושלם [ו] ונתנו להם ו' מאות ככרי זהב [ז] ולא רצו להוציא חוץ מירושלם [ח]: (סליק פיסקא).

(קיא) מקץ שבע שנים יכול מתחילת השנה או בסופה הרי אתה דן נאמר כאן קץ ונאמר להלן [א] קץ מה קץ האמור להלן בסופה ולא בתחלתה [ב] אף קץ האמור כאן בסופה ולא בתחלתה [ג] תעשה שמיטה וזה דבר השמיטה שמוט כל זמן שיש (לו) [לך] [ד] שמיטה אתה משמט [ה]:

שבע שנים יכול שבע שנים לכל אחד ואחד הרי אתה דן חייב שבע שנים בשמיטה [ו] וחייב שבע שנים במלוה מה שבע שנים האמור בשמיטה שבע שנים לכל העולם אף שבע שנים האמור במלוה שבע שנים לכל העולם או כלך לדרך זו חייב ז' שנים בעבד עברי וחייב ז' שנים במלוה מה ז' שנים האמור בעבד עברי שבע שנים לכל אחד ואחד [ז] אף ז' שנים האמור במלוה

מאיר עין טז) דמעשר ראשון ללוים ואוכלים אותו אפי' בקבר ועיין בספרי במדבר פי' קכ"ב ובירושלמי דמ"ש פ"ה מ"ד. יז) ככ"ל לג'. יח) דירק של שנה רביעית הוי ולא של שלישית מפי' ר"ה ועיין בירושלמי שם. יט) לפנינו כתוב והנחת. כ) לפנינו לא כתוב את. כא) עיין ר"ה י"ב: כב) עיין בירושלמי ריש פ"ק דמעשרות ובספרי במדבר פי' ק"י. כג) לפי הפסוקים אין כאן סליק פיסקא.

(קי) א) עיין לקמן פי' רפ"א. ב) גבי לקט שכחה ופאה כתיב לעני ולגר תעזוב אותם דמקים גר לעני דהיינו שהוא חסר והכא מקשינן כולהו לגר מפי' ר"ה. ג) בפרק בתרא דפאה ועיי"ש ובתוספתא שם בפ' בתרא ולקמן פי' ס"ג. ד) ליתיה כן במקרא שלפנינו ובפ' כי תבא איתא הכי ומידרש כן לקמן פי' ס"ג. ה) דאי לית להו להתפרנס אין מוליאין אותן מן הארץ להתפרנס בחו"ל דבשעריך כתיב דהיינו בארץ מפי' ר"ה והרמב"ם בפ"ו ממתנות עניים הע"ו כתב ואין מוליאין אותו (מעשר עני קאי) מהארץ לחו"ל שנאמר והנחת בשעריך ונאמר ואכלו בשעריך ושבעו ורמז שם בעל הכ"מ על הספרי ועיין לעיל אות ד'. ו) בירושלמי ובתוספתא בפרק בתרא דפאה וג' בירו' משפחת אנטבילא היתה בירושלים והיתה מתייחסת של (כ' לג' על) ארנון היבוסי ובתו' ג' משפחת בית נבלטא היתה בירושלים והיתה מתיחסת על בני ארנן היבוסי. ז) וכ"ה בירושלמי ובתו' ג' שלש מאות שקלי זהב ובכת"י מביא בשם התוספתא שש מאות שקלי זהב. ח) בתו' ג' ולא רצו להוליאן חוץ מירושלים ובירו' גרסי' שלא להוליאן חוץ לירושלים ומסיק שם דהוי דכתי' בשעריך לרבות ירושלים ועיין לקמן פי' ס"ג.

(קיא) א) בפרשת הקהל. ב) עיין סוטה מ"א. ג) עיין ערכין כ"ח: ובתוספתא שביעית פ"ח וברמב"ן על התורה. ד) כ"ה בכת"י וילקוט. ה) כ"ל דבא ליישב א"כ מה"ל תעשה שמטה שהרי השמיטה חלה בתחלת השנה והו"ל לקרא לומר מקץ שבע שנים שנת השמטה שמוט וכו' וע"ז קאמר דבא הכתוב לומר שאין שמטת כספים נוהגת אלא בזמן שמטת קרקע נוהגת ועיין במפרשים ועיין בירושלמי שביעית פ"י ה"ג ובבלי גטין ל"ו. ובתו' שם ד"ה בזמן. ו) היינו בשמיטת קרקע מפי' ר"ה. ז) עיין במכילתא משפטים. פ"א.

ז׳ שנים לכל אחד ואחד נראה למי דומה דנין דבר (שתלוי) [שאין תלוי] ביובל מדבר (שתלוי) [שאין תלוי] ביובל ואל יוכיח עבד עברי (שאין תלוי) [שתלוי] ח) ביובל או כלך לדרך זו דנים דבר שנוהג בארץ ובחוצה לארץ מדבר הנוהג בארץ ובח״ל ואל יוכיח השמיטה שאין נוהג אלא בארץ ת״ל שבע שנים תעשה שמיטה לגז״ש מה ז׳ שנים האמורים בשמיטה שבע שנים לכל העולם אף ז׳ שנים האמורים במלוה ז׳ שנים לכל העולם [רבי יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר קרבה שנת השבע שנת השמטה (דברים ט״ו) אם שבע שנים לכל אחד ואחד היאך היא קריבה אמור מעתה שבע שנים לכל העולם] ט) יכול יהיה השמטת כספים נוהגת במדבר ת״ל תעשה שמיטה שמוט לא אמרתי אלא כא״י שאתה עושה שמיטה אתה משמט [או אינו אלא] י) בארץ בח״ל שאי אתה עושה שמיטה אי אתה משמט ת״ל כי קרא שמיטה לה׳ בין בארץ בין בח״ל יא): (סליק פיסקא).

(קיב) וזה דבר השמיטה א) מכאן אמרו המחזיר חוב בשביעית יאמר להם משמט אני ב) (במשנה) ג):

וזה דבר השמיטה מכאן אמרו שביעית משמטת מלוה ואין יובל משמט מלוה שהיה בדין ומה שמיטה שאין מוציא העבדים משמט מלוה יובל שמוציא עבדים אינו דין שמשמט מלוה ת״ל וזה דבר השמטה שמטה משמטת מלוה ואין יובל משמט מלוה (ק״ו לשמיטה שהיה בדין ומה שמיטה שאין מוציא עבדים משמט מלוה יובל שמוציא עבדים אינו דין שמשמט מלוה ת״ל וזה דבר השמיטה שמיטה משמטת מלוה ואין יובל משמט מלוה) ק״ו לשמיטה שתוציא עבדים ומה יובל שאינו משמט מלוה מוציא עבדים שביעית שמשמטת מלוה אינו דין שתוציא עבדים ת״ל בשנת היובל הזאת (ויקרא כ״ה) (זאת) ד) שביעית משמטת מלוה ויובל מוציא עבדים:

שמוט כל בעל משה ידו יכול אף בגזילה ופקדון ת״ל משה ידו יכול [אף] ה) שאר שכר שכיר והקפת החנות והחמור ו) ת״ל אשר ישה ברעהו אם סופינו לרבות את כולם מה ת״ל משה ידו מה משה ידו בזקיפה אף כולם בזקיפה ז):

לא יגוש ליתן עליו בלא תעשה: את רעהו פרט לאחרים:

ואת אחיו פרט לגר תושב ח):

כי קרא שמיטה לה׳ בין בארץ בין בח״ל ט): (סליק פיסקא).

(קיג) את הנכרי תגוש ואת אחיך לא תגוש א) זו מצות עשה:

ואשר יהיה לך את אחיך ולא של אחיך בידך מכאן אתה אומר ב) המלוה על המשכון אין שמיטה משמטת ג):

את אחיך תשמט ידך ולא המוסר שטרותיו לב״ד מכאן אמרו הלל התקין פרוזבול מפני תיקון העולם שראה את העם שנמנעו מלהלוות זה את זה ועברו על מה שכתוב בתורה עמד והתקין פרוזבול וזהו גופו של פרחבול מוסרני אני לכם פלוני ופלוני הדיינים שבמקום

מאיר עין ח) כ״ה בכת״י ר״ה ובכת״י בן ז״א דשמטת קרקע נוהגת אף בזמן שאין היובל נוהג אבל ע״ע אינו נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג מפי׳ ר״ה ועיין בת״כ פ׳ בהר ובגיטין ל״ו. בתו׳ ד״ה בזמן והז״א והז״ר פירשו עפ״י הגי׳ שהיתה לפנינו ונדחקו. ט) הגהתי עפ״י הכת״י וכן מוכח מלקמן פי׳ קי״ז ועיין ברש״י. י) כ״ה בכת״י ועיין בגי׳ הילקוט והז״א הגיה עפ״י הילקוט. יא) ועיין קידושין ל״ח: ובתו׳ שם ד״ה השמטת.

(קיב) בכת״י פי׳ ר״ה יש כאן דבור דבור שרמז עליו בעל ההגהה לכת״י דבור זה ליתיה בספרי שלנו וז״ל הכת״י וזה דבר השמטה שאם אמרו לו עמוד וקרא וכו׳ כלו׳ זה הוי דבר להשמיט א״ס עלמו שלא יקבל כאלחר אם אמרו לו עמוד וקרא או דרוש או תרגם דמשמע קרא או דרוש או תרגם יאמר להם משמט אני דהיינו אשמט אני מהם שלא אעמוד ואתרגם: שאם דחקוהו וקבל עליו ת״ל וכו׳ (נראה דהכי גרסינן יכול אם דחקוהו לא יקבל עליו ת״ל וכו׳ מבעל ההגהה) כלו׳ לכך נאמר וזה דבר השמטה שלא יסרב אלא עד פעם אחת: יאמר להם משמט אני כיון דאמר להם פעם אחת משמט אני הוא משמט עד כאן לשונו ואח״כ מתחיל מכאן אמרו וכו׳ כמו שלפנינו ואני מאיר אינם שלום לא אדע דמיון לזה המדרש אבל ענין סירוב הוא בברכות ל״ד. ב) שביעית פ״י מ״ח ועיי״ש בירושלמי. ג) וכן בכת״י פי׳ ר״ה ליתיה וכן בכת״י בן ז״א מחקו ונראה שהוא גליון מספר עפ״י הגמרא גיטין ל״ז: ואולי גי׳ שלפנינו קטיעה היא עיי״ש. ד) הז״א מחקו וכן בילקוט ליתא ועיי״ש ובת״כ פי׳ בהר. ה) כ״ה בספ״ז פי׳ שלא יהא משמט. ו) פי׳ ר״ה שכר חמור וכן הז״א פי׳ שכר החמור שנשכר אללו למלאכה ול״נ דל״ל והחמר דהיינו הקפת מוכר תבואה. ז) שזקפן עליו במלוה ועיין שביעית פ״י מ״א. ח) דאין שמטה משמטת מפי׳ ר״ה. ט) עיין לעיל סוף פי׳ קי״א:

(קיג) א) כלו׳ מכלל הן אתה שומע לאו ולאו הבא מכלל עשה עשה והז״א מחקו דליתא בילקוט וכן בכת״י ליתא ופירשו שם דמ״ע לנגוש הנכרי וליתא כמו שהאריך הרמב״ן בפרשה עיי״ש. ב) בכת״י ג׳ מכאן אמרו. ג) שביעית פ״י מ״ב ועיי״ש בירושלמי ובתוספתא.

פלוני כל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה והדיינים החותמים למטה או העדים ז):
(סליק פיסקא).

(קיד) אפס כי לא יהיה בך אביון ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון [מקרב הארץ] (דברים ט"ו) בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ובזמן שאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם א):

כי ברך יברכך ה' בארץ מגיד הכתוב שאין ברכה תלויה אלא (בהכי אני) [בארץ] ב) ה' אלהיך נותן לך לרשתה בשביל שתירש תכבש: (סליק פיסקא).

(קטו) רק אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך מכאן אמרו שמע אדם קימעה משמיעים אותו הרבה שמע אדם דברי תורה משמיעים אותו דברי סופרים:

לשמור ולעשות כל המצוה הזאת א) שתהא מצוה קלה חמורה עליך כמצוה חמורה ב):
(סליק פיסקא).

(קטז) כי ה' אלהיך ברכך כאשר דבר לך ומה דבר לך ברוך אתה בעיר (דברים כ"ח):

והעבטת גוים רבים יכול תהא אתה לוה בסלע ומלוה בשקל כדרך שאחרים עושים א) ת"ל ואתה לא תעבוט:

ומשלת בגוים רבים יכול תהיה מושל באחרים ואחרים מושלים בך כענין שנאמר ויאמר אדני בזק שבעים מלכים וגו' (שופטים א') לכך נאמר ובך לא ימשלו ב):

[כי יהיה] ג) בך ולא באחרים:

אביון תאב קודם ד) אחיך זה אחיך מאביך כשהוא אומר מאחד אחיך מלמד שאחיך מאביך קודם לאחיך מאמך ה) באחת שעריך יושבי עירך קודמים ליושבי עיר אחרת בארצך יושבי הארץ קודמין ליושבי ח"ל כשהוא אומר באחת שעריך היה יושב במקום אחד (א"י) ו) אתה מצוה לפרנסו היה מחזר על הפתחים אין אתה זקוק לכל דבר ז) אשר יתן ה' אלהיך ח) בכל מקום ט):

לא תאמץ את לבבך יש בן אדם שמצער אם יתן אם לא יתן ולא תקפוץ את (לבבך) [ידך] יש בן אדם שהוא פושט את ידו וחוזר וקופצה:

מאחיך האביון אם אי אתה נותן לו סופך ליטול הימנו י) ומנין שאם פתחת פעם אחת אתה פותח אפילו מאה פעמים ת"ל כי פתוח תפתח את ידך לו יא):

מאיר עין ז) שביעית שם מ"ג ול' ועיין בירושלמי שם ובבלי גיטין.

(קיד) א) עיין בתרגום יונתן. ב) כ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א ובפס"ז ג' מלמד שאין ברכה מצויה אלא בארץ.

(קטו) א) במקרא כתוב לשמור לעשות את כל וגו' ועיין בת"י. ב) כל זה לעיל פי' ע"ש.

(קטז) א) דפעמים לווין ופעמים מלוין מפי' ר"ה. ב) לשון הפס"ז ומשלת בגוים רבים שמא תאמר גם הם ימשלו בך ת"ל ובך לא ימשולו דבר אחר ואתה לא תעבוט כדרך שבני אדם שולטים על אנשים ויש לשליטים ששולטים עליהם כענין שנאמר ויאמר אדני בזק וגו' ת"ל ובך לא ימשולו ע"כ ואף כי שהלשון משובש העתקתיו לפי שממנו נלמד פי' הספרי. ג) כ"ה בפס"ז וכ"ה בפי' ר"ה ועיין בילקוט ובז"א. ד) כלו' דלכך נקט קרא אביון דהיינו תאב לומר דתאב קודם לשאר עני ובילקוט שלפני ג' תאב תאב קודם והז"א הגיה וג' עפ"י הילקוט שלפניו התאב תאב קודם וכ"ה ברש"י ובכת"י ג' אביון נתאב תאב קודם וכתב ר"ה וז"ל כלומר להכי כתיב בך אביון לאשמועינן דתאב קודם לך עפי וכשתאב לך לא תאמץ וכו' ולא מסתבר כדתני הכא אלא כמפורש בהגדת הלל מלכתא מקימי מעפר דל אין דל אלא שנדלדל מנכסיו מוכר מקלת בשמתו ויש לפניו מקלת שדותיו ויש לפניו מקלת אביון אינו אלא שהוא אביון מסכן דל ודך רש ומך עני כמשמעו אביון שהוא רואה דבר ואינו אוכל רואה דבר ואינו שותה ותאב לכל דבר וכו' ולפי הגדה משמע מדכתיב אביון ולא כתיב עני או דל או א' משאר שמות שנקראו להכי כתיב לאשמועינן דתאב היינו אביון עכ"ל ודבריו מעורבבין ואינן מתחוורן אמר מאיר איש שלום. העתקתי דברי ר"ה לפי שאני רואה בהם דבר חדש והוא כי ר"ה הביא כאן הגדת הלל מלכתא ומדרש הזה שמביא ממנה אינו לפנינו לא במדרש תילים ולא בילקוט ואני רואה שהיה לפניו מדרש על הלל והוא קורהו הגדה הלל מלכתא שכן בכל מקום הוא קורא כך המדרשים דרך משל הגדת שה"ש הגדת קהלת וכיוצא בזו ואני לא מצאתי מי שהביא זה המדרש וכן בעל שם הגדולים לא הביאו בתוך מנין המדרשים ועלה בדעתי שהוא המדרש הנקרא מדרש הרנינו ויקרא כך לפי שהתחיל בפ' דהאזינו הרנינו גוים עמו אבל ראיתי בס' תניא רבתא שמביא מדרש הרנינו בענין הכשר שופר וא"כ יהיה זה המדרש קבוץ הלכות ואגדות על תילים פ"א על פ' הרנינו לאלקים עוזנו וגו'. ה) דמאחד אחיך משמע המיוחד שבאחיך מפי' ר"ה. ו) וכן ליתא בכת"י ובילקוט וכן הז"א מחקו. ז) בין למזונות בין לכסות. ח) לפנינו כתוב אשר ה' אלהיך נתן לך. ט) עיין בתוספתא פאה פ"ד ובבא בתרא ט'. י) עיין ברש"י. יא) עיין ב"מ ל"א: בכת"י גריס הכא פתח לו בדברים: שאם היה ביישן וכו': מכאן אמרו צדקה ניתנה במלוה: דהיינו דצריך אתה לומר לו ללוות וכוונתו לשם הלואה והדר נותנה לו במתנה וכ"כ למה שלא יתבייש ע"כ וכתב בעל ההגהות דבספרי שלנו ליתא.

*

והעבט תעביטנו נותנים לו וחוזרים וממשכנים אותו דברי ר' יהודה וחכמים [אומרים] אומרים לו הבא משכון כדי להפיס דעתו יב):

די מחסורו אי אתה מצווה להעשירו: אשר יחסר לו אפילו ס:ס ואפילו עבד ומעשה בהלל הזקן שנתן לעני בן טובים סוס אחד שהיה מתעמל בו ועבד אחד שהוא משמשו שוב מעשה בגליל העליון שהיו מעלים לאדם ליטרא בשר של צפור בכל יום: לו זו אשה כענין שנאמר אעשה לו עזר כנגדו (בראשית ב') יג): (סליק פיסקא).

(קיז) השמר לך בלא תעשה פן בלא תעשה:

פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר [הוי זהיר שלא תמנע רחמים שכל המונע רחמים מחבירו; מקיש לעובדי ע"ז ופורק עול שמים מעליו שנאמר בליעל בלי עול] (זה שקרוי ע"ז נאמר כאן בליעל ונאמר להלן בליעל מה להלן ע"ז אף כאן ע"ז) א):

קרבה שנת השבע שנת השמטה זו היא שא"ר יוסי הגלילי אם שבע שנים לכל אחד ואחד היאך היא קרבה אמור מעתה שבע שנים לכל העולם ב):

ורעה עינך באחיך האביון [וגו' וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא] יכול מצוה לקרות ת"ל ולא יקרא עליך (דברים כ"ד) יכול אם יקרא עליך יהי' בך חטא ואם לא יקרא לה' לא יהיה בך ת"ל והיה בך חטא [מכל מקום אם כן מה ת"ל וקרא] ג) ממהר אני ליפרע על יד קורא מעל יד שאינו קורא ומנין שאם נתת פעם אחת אתה נותן לו אפילו ק' פעמים ת"ל נתון תתן ד): לו בינך לבינו ה) מכאן אמרו לשכת חשאים היתה בירושלם ו):

כי בגלל הדבר הזה אם אמר ליתן ונתן נותנים לו שכר אמירה ושכר מעשה אמר ליתן ולא הספיק בידו ליתן נותנים לו שכר אמירה כשכר מעשה לא אמר ליתן אבל אמר לאחרים תנו או לא אמר ליתן ולא אמר לאחרים תנו אבל נוח לו בדברים טובים מנין שנותנים לו שכר על כך ת"ל כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשך ז):

(סליק פיסקא).

(קיח) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ולהלן הוא אומר כי לא יהיה בך אביון (דברים ט"ו) כיצד יתקיימו שני כתובים הללו בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ובזמן שאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם א):

על כן [על כן מפני כן] ב): אנכי מצוך לאמור עצה טובה אני נותן לך (מטובתך) [לטובתך] ג):

פתוח תפתח [את ידך לאחיך לעניך וגו'] (כמון סמון) ד) למה נאמרו כולם מגיד הכתוב הראוי ליתן לו פת נותנים לו פת הראוי ליתן לו עיסה נותנים לו עיסה הראוי ליתן לו מעה נותנים לו מעה הראוי להאכילו בתוך פיו מאכילים אותו בתוך פיו ה):

כי ימכר לך מנין כשאתה קונה לא תהא קונה אלא עבד עברי שנאמר כי תקנה עבד עברי (שמות כ"א) מנין (כשב"ד מוכרים אותו) [כשהוא נמכר] אינו נמכר אלא לך ת"ל [ונמכר לך (ויקרא כ"ה) ומניין כשב"ד מוכרים אותו אין מוכרים אותו אלא לך תלמוד לומר] ו) כי ימכר לך אחיך:

העברי או העבריה יש בעבד עברי מה שאין בעברייה ובעברייה מה שאין בעבד עברי עברי יוצא בשנים ביובל ובגרעון כסף מה שאין כן בעברייה עברייה יוצאה בסימנים ואינה

מאיר עין יב) ת"ק סבר דקרא אתי להיכא דיש לו ואין רוצה להתפרנס וחכמים סברי דלזה אין מקקין וקרא אתי להיכא דאין לו מפי' ר"ה והז"א נדחק ועיין כתובות ס"ז: וב"מ ל"א: וכתב הז"א דבילקוט ג' כדי להפיס דעתו ובילקוט שלפני וכן בכת"י איתא להפיס אבל בפס"ז איתא להגיס. יג) עיין בתוספתא פאה פ"ד ובירושלמי סוף פאה ועיין בכתובות ס"ז: וגי' כ"ה התם בכתובות ליטרא בשר מאי רבותיה (וקא משני) הא אמר ר' הונא ליטרא מוה של עופות ולגע"א ליטרא ממש והתם בכרך הוה והוו מפסדי כל יומא חיותא אמטוליה ועיי"ש ול"ע.

(קיז) א) הגהתי מן הכת"י והילקוט ועיי"ש והאי זה שקרוי וכו' הוא פירוש מגליון על מה שקרוי ע"ז עפ"י התוספתא דפאה פ"ד וגמרא כתובות ס"ח. ובילקוט ליתא וכן בכת"י פירשו ר"ה מעצמו כן. ב) עיין לעיל פי' קי"א. ג) כ"ה בכת"י וכעין זה בילקוט וברמ"י ועיין לקמן פי' רע"ט וב"ק ל"ג. ד) עיין ב"מ ל"א: ה) כתב ר"ה כדפירשנא לעיל גבי פתוח תפתח ועיין לעיל פי' קע"ז אות י"א. ו) עיין שקלים פ"ה הע"ו. ז) עיין בילקוט והז"א הגיה על פיו לנ"ל ועיין בתוספתא פאה פ"ד.

(קיח) א) עיין לעיל פי' קי"ד ובתרגום יונתן. ב) כ"ה בכת"י ופי' ר"ה כלו' האי דכתיב על כן היינו מפני כן אנכי מצוך משום שיברכך ה' אלהיך ועיין ברמ"י וכ"ל דהכי דריש כי לא יחדל אביון וגו' על כן כדי שתזכה בו. ג) וכ"ה בכת"י ובילקוט. ד) וכן בכת"י ובילקוט ליתא וכן מחקו בכת"י בן ז"א וג' כמו שהגהתי וכ"ה בפס"ז וכן פי' ר"ה דלמה נאמרו כולם דהיינו לאחיך לעניך וגו' ואינו אלא פי' מגליון והז"א נדחק. ה) ועיין בתוספתא פאה פ"ד ו) כ"ה בכת"י וכ"ה בילקוט אלא שנשתבש קצת ועיין במכילתא ריש פ' משפטים וברמ"י.

נמכרת ונשנית ופודים אותה בעל כרחה מה שאין כן בעברי הא לפי (שאין) [שיש] ז) בעברי מה שאין כן בעבריה ויש בעברייה מה שאין כן בעברי הוצרך הכתוב לומר עברי והוצרך לומר עברייה ח):

ועבדך שש שנים אף את הבן יכול אף היורש ת"ל (שם שנים תעבוד) [ועבדך] ט) ומה ראית להביא את הבן ולהוציא את היורש מביא אני את הבן שכן קם תחת אביו ליעדה ולשדה אחוזה ומוציא אני את היורש שכן אינו קם תחת אביו ליעדה ולשדה אחוזה י) ברח וחזר מנין שמשלם לו שניו ת"ל שש שנים יעבוד (שמות כ"א) חלה ונתרפא יכול יחזיר לו שכר בטלנותו ת"ל ובשביעית יצא לחפשי חנם (שם) יא): סליק פיסקא.

(קיט) וכי תשלחנו חפשי מעמך [וגו'] העניק תעניק לו יכול אין מעניקים אלא ליוצא בשש ומנין ליוצא ביובל ובמיתת האדון ואמה עברייה בסימנים מנין ת"ל תשלחנו וכי תשלחנו יכול אף למשתלח בכסף אתה מעניק ת"ל וכי תשלחנו חפשי למי שאתה משלחו אתה מעניק ואי אתה מעניק למי ששילוחו מעצמו א) ומנין שאם הענקת לו פעם אחת תעניק לו אפילו מאה פעמים ת"ל העניק תעניק ב): לו ולא ליורשיו ג):

מצאנך ומגרנך ומיקבך יכול אין מעניקים אלא מצאן וגרן ויקב ת"ל העניק תעניק לרבות כל דבר א"כ למה נאמר מצאנך מגרנך ומיקבך מה צאן גורן ויקב מיוחדים שהם ראוים לברכה יצאו כספים שאינן ראוים לברכה דברי רבי שמעון רבי אלעזר אומר יצאו פרדות שאינן יולדות ד):

אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו יכול נתברך בית בגללו מעניקים לו לא נתברך בית בגללו אין מעניקים לו ת"ל העניק תעניק לו מכל מקום אם כן למה נאמר אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו הכל לפי הברכה מעניקים לו ה): (סליק פיסקא).

(קכ) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים העניקתי לך ושניתי לך אף אתה העניק לו ושנה לו מה במצרים נתתי לך ברוחב יד אף אתה תתן לו ברוחב יד וכן הוא אומר אם תשכבון בין שפתים כנפי יונה נחפה בכסף (תהלים ס"ח) זו ביזת מצרים ואברותיה בירקרק חרוץ (שם) זו ביזת הים תורי זהב נעשה לך (שה"ש א') זו ביזת הים עם נקודות הכסף (שם) זו ביזת מצרים א):

על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום ביום רוצעים בלילה אין רוצעים ב):

(סליק פיסקא).

(קכא) והיה כי יאמר אליך לא אצא מעמך יכול פעם אחת ת"ל אם אמר יאמר העבד אהבתי את אדוני (שמות כ"א) עד שיאמר וישנה אם אמר בתוך שש ולא אמר בסוף שש הרי זה אינו נרצע שנאמר לא אצא חפשי עד שיאמר בשעת יציאה אמר בסוף שש ולא אמר בתוך שש ה"ז לא נרצע שנאמר אם אמור יאמר העבד עד שיאמר כשהוא עבד א):

כי אהבך מכלל שנאמר אהבתי את אדוני (שם) מכאן אתה אומר היה הוא אוהב את רבו ורבו אינו אוהבו ה"ז אינו נרצע עד שיהא הוא אוהב לרבו ורבו אוהבו היה אהוב על רבו והוא אינו אוהב את רבו הרי זה [אינו] ב) נרצע שנאמר כי אהבך ג) לו אשה ובנים לרבו

מאיר עין ז) וכ"ה בכת"י ובילקוט. ח) עיין קידושין י"ח. ט) כן הגיה ר"ה עפ"י הגמרא קידושין י"ז: והגר"א הגיה כלשון הגמרא שם וא"ל. י) ועיין קידושין שם ובירושלמי קידושין פ"א ה"ב ובמכילתא משפטים פ"ג. יא) קידושין ט"ז: וי"ז. ועיין בירושלמי שם.

(קיט) א) עיין קידושין ט"ז: ב) עיין ב"מ ל"א: ועיין לקמן ול"ע. ג) עיין קידושין ט"ו. ד) עיין קידושין י"ז. ה) עיין בגמרא שם:

(קכ) א) עיין במכילתא בא פי"ג. ב) דמקרא נדרש לאחריו עפ"י פי' ר"ה.

(קכא) א) עיין קידושין כ"ב ובירושלמי קידושין פ"א סוף ה"ב ובמכילתא משפטים. ב) וכן הגיה הגר"א. ג) פי' ברייתא זאת נ"ל הכי דמואהבתי את אדוני לא ילפינן שיהא העבד אוהב את רבו דהתם עיקר אהבת העבד לאשתו ובניו ובשבילם אינו רוצה לצאת חפשי וה"ק קרא ואם אמר יאמר העבד אהבתי וגו' לא אצא חפשי תלה אמירת העבד שאוהב את רבו בלא אצא חפשי כלו' שלכך אומר כך לפי שאינו רוצה לצאת וכלל עם את אדוני אשתו ובניו לומר שעיקר אהבתו אל אשתו ובניו ובשבילם אומר כך על רבו אבל הכא כתיב לא אצא מעמך כי אהבך וגו' תלה מניעת יציאתו באהבתו אל אדוניו ואל ביתו ולא הזכיר הכא אהבתו אל אשתו ובניו כדהתם ולפיכך שמעינן הכתי מהכא שמעינן שיהא הוא אוהב את רבו דמהתם לא שמעינן לה שהרי לא קאמר לא אצא חפשי כי אהבתי את אדוני ומהתם מוכח שרבו אוהבו דאלולי כן למה הזכיר הכתוב אהבתי את אדוני הול"ל אהבתי את אשתי ותו לא אלא ע"כ דקרא ה"ק אם אמר יאמר העבד אהבתי את אדוני דמלי למימר הכי לפי שטוב לו אצל רבו ופי' הברייתא הכי מכלל שנ' התם והכא מכאן אתה אומר וכו' ועיין בקידושין כ"ב. ובגמרא שם ג"כ לא ילפינן אהבת העבד אל רבו מואהבתי וזה ראיה לפירושי אבל רבינו הלל גרס כל הברייתא וגרס לה כדאיתא בגמרא שם ועיין עוד במכילתא משפטים.

אין אשה ובנים אינו נרצע שנאמר כי אהבך ואת ביתך (סא) אם חלה הוא או רבו הרי זה אינו נרצע שנאמר כי טוב לו עמך ד): (סליק פיסקא).

(קכב) ולקחת את חמרצע ונתתה מנין לרבות את (הקין ואת הזביג) [הקוץ ואת הזכוכית] א) וקרומיות של קנה ישנאמר ולקחת דברי ר' יוסי בר יהודה רבי אומר מה מרצע מיוחד מן המתכת אף כל מין המתכת ב) המרצע זה מרצע גדול ג) א"ר אלעזר (והרי ד) יודן בריבי ה) היה דורש (שאין) [אין] ו) רוצעים אלא במלת וחכ"א אין כהן נרצע שמא נעשה בעל מום (רבי מאיר אומר מן הסחום שהיה ר' מאיר אומר אין כהן נרצע ז) אם במלת הוא נרצע היאך הוא נעשה בעל מום אלא מלמד שאין רוצעים אלא בגובה של אוזן [רבי מאיר אומר מן הסחום שהיה ר"מ אומר אין כהן נרצע] ח):

באזנו נאמר כאן אזנו ונאמר להלן ט) אזנו מה אזנו האמור להלן ימנית אף אזנו האמור כאן ימנית (ימנית בגובה שבאוזן ונאמר) [ובגיבה שבאוזן] י):

באזנו ובדלת יכול בצד אזנו ת"ל באזנו ובדלת מגיד שנותן באוזן עד שמגיע לדלת יא):

והיה לך עבד עולם כל ימי עולמו של אדון יב) אף הוא נמכר ל' שנה וט' שנה לפני היובל מכאן אתה אומר עבד עברי עובד את הבן ואינו עובד את הבת נרצע (ונמכר לגוי) יג) אינו עובד לא את הבן ולא את הבת מנין ליתן את האמור של זה בזה ואת האמור של זה בזה ת"ל (עבד) עולם עולם לג"ש יד):

ואף לאמתך תעשה כן להעניק יכול אף לרציעה ת"ל ואם אמור יאמר העבד (שמות כ"א) העבד ולא אמה טו): (סליק פיסקא).

(קכג) לא יקשה בעיניך בשלחך [וגו' כי משנה שכר שכיר עבדך] מכאן אמרו שכיר עובד ביום וזה עובד (בלילה) [ביום ובלילה] א):

וברכך ה' אלהיך יכול בטל תלמוד לומר בכל אשר תעשה:

[וברכך וגו' כל מקום שהכתוב עונש ממון ב) כתוב ברכה] ג): (סליק פיסקא).

מאיר עין ד) ועיין כל זה בגמרא שם ובמכילתא שם ובירושלמי קידושין פ"א ה"ב.

(קכב) א) כ"ה בכת"י ובילקוט וכן הגיה הגר"א. ב) אמר מאיר איש שלום עפ"י הכת"י יש לפנינו חסרון ולא מלאתי ידי למלאותו ואעתיק כאן מן הכת"י הלכה עוקבת את המקרא: מלשון ויעקבני זה פעמים דהיינו מאחרת ומבטלת המקרא דהיינו עוקרת. ואיכא דאמרי עוקמת: דמעקמת המקרא ודורשהו בדרך אחרת איכא דאמרי עוקפת דהיינו מסבבת המקרא ודורשהו בדרך אחרת ובסוטה (ט"ז.) גרסינן בגמרא בג' מקומות הלכה עוקבת את המקרא ורב ספרא קא חשיב להו התורה אמרה ושפך דמו וכו' התורה אמרה וכתב לה ספר וכו' התורה אמרה במרצע והלכה בכל דבר ע"כ וכתב בעל ההגהה חסר בספרי שלנו. ועיין בסוטה שם דלפנינו ליתא הכי ועיין ג"כ בירושלמי קידושין פ"א ה"ב ומכילתא משפטים פ"ב. ועוד ג' בדלת ולא במזוזה כלומר בדלת רוצע ולא במזוזה א"כ ל"ל אל הדלת או אל המזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד והכי הוא במכילתא כדאמרן ע"כ. ואח"כ ג' המרצע כמו שלפנינו. ג) ועיין בקידושין כ"א: ובירושלמי שם פ"א ה"ב ול"ע ורבינו הלל העתיק ממסכת שבועות המרצע בכל דבר שהיא רושם בין בחול בין בקירה בין במחט ולפנינו שם ל': ליתא לה הכי וע"ע במכילתא משפטים. ד) ר"ה מחק לה עפ"י הגמרא. ה) עיין בקידושין בבלי וירושלמי שם ובכורות ל"ז: ו) כן ג' ר"ה. ז) כן נ"ל לג' וכ"ה בגמרא שם ובולא קיומא דר"א היא וע"ע בירושלמי שם. ח) ועיין במכילתא שם ובירושלמי שם ג' מיכן היה רמ"א אין הכהן נרצע וכו'. ט) במצורע י) כן הוא בילקוט כלו' דלא בעינן תנוך גדר האמצע כדהתם והגר"א מחק לה כולא ולא ג' לה כלל וא"כ ועיין קידושין ט"ו. ובמכילתא משפטים. יא) עיין קידושין כ"ב: ובמכילתא שם. יב) כלו' כל זמן שהאדון חי ובילקוט ג' כל ימי עולמו של יובל ועיין בירושלמי שם. יג) ליתא לא בכת"י ולא בילקוט וכו' שהוא גליון מן הגמרא י"ז: יד) פי' ר"ה דכל הנאמר בפ' משפטים נאמר אף כאן כגון אם בגפו יצא וגו' ובילקוט ג' מניין ליתן את האמור כאן להלן ואת להלן כאן ועיין לעיל פי' קי"ח ואפשר דה"ק מניין דב' פרשיות בחדא גוונא איירי וק"ל דמוכר עצמו אינו נרצע עיין קידושין י"ד: ועיין בז"א. טו) עיין בתרגום יונתן ובקידושין י"ז: ובירושלמי שם ובמכילתא משפטים פ"ג. איתא בילקוט בריש פיסקא ולקחת את המרצע שומע אני בינו לבין עצמו ת"ל והגישו אדוניו אל האלהים אצל הדיין שימסור למוכרין ע"כ ונ"ל שהיה לפניו כן בספרי ועיין בתרגום יונתן על ובדלת ובמכילתא משפטים פ"ב ובירושלמי שם.

(קכג) א) וכ"ה בילקוט ועיין ברש"י ובירושלמי שם וקידושין ט"ו. ב) כי האי דמוצא את עבדו לחירות מפסיד ממון שהוא עתיד להעניקו ומחסר ממלאכתו שהיה עושה. ג) דכתיב וברכך ה' אלהיך ביותר דיש בו חסרון כיס דעושה מלוה וגם מפסיד מכיסו להוי ליה ברכה מרובה כן ג' ופי' ר"ה וכתב בעל ההגהה ליתיה בספרי ועיין בילקוט על אמר וברכך ה' דלעיל דג' לה סתם ועיי"ש.

(קכד) כל הבכור מגיד הכתוב א) שהבכור נאכל כל שנתו אין לי אלא בכור תם בעל מום מנין ת"ל כל הבכור מכלל שנאמר לא תעבוד בבכור שורך מלמד שהבכור אסור בגיזה ובעבודה אין לי [אלא] תם בעל מום מנין ת"ל כל הבכור:

אשר יולד פרט ליוצא דופן [אין לי אלא בכור שאר קדשים מנין ת"ל כל הבכור אשר יולד] ב) בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה' אלהיך: [כל הבכור אשר יולד] ג) מלמד שהבכור נאכל כל שנתו אין לי אלא בכור מנין לרבות כל הקדשים ד) ת"ל כל הבכור [וגו' הזכר תקדיש לה' אלהיך] ה) מכלל שנאמר לא (תגוז בכור) [תעבד בבכר] שורך ולא תגוז בכור צאנך מלמד שהבכור אסור בגזה ובעבודה אין לי אלא בכור שאר קדשים מנין ודין הוא ומה הבכור שאינו נוהג בכל הולדות ו) (ואינן יוצאין) [ויוצא] ז) לחולין שלא בפדיון ח) (ואסור) [אסור] בגיזה ועבודה שאר כל הקדשים (שאינן נוהגים) [שנוהגים] ט) בכל הולדות ואינן יוצאים לחולין אלא בפדיון אינו דין שיהו אסורים בגיזה ועבודה לא אם אמרת בבכור שכן קדושתו מרחם (קדושתו) [וקדושתו] הלה עליו בבעל מום קבוע [תאמר בקדשים שאין קדושתם מרחם ואין קדושה חלה עליהם בבעל מום קבוע] י) מנין ת"ל בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה' (בקרך) [אלהיך לא תעבד וגו'] יא):

תקדיש לה' אלהיך רבי שמעון אומר כתוב אחד אומר תקדיש וכתוב אחד אומר לא תקדיש יב) [הא כיצד מקדישו אתה הקדש עלוי ואי אתה מקדישו] הקדש מזבח (הקדש) יג):

[לא תעבד בבכור שורך ולא תגז בכור צאנך] יד) יכול אף הקדש בדק הבית שאין הקדש מזבח טו) [ת"ל בכור מה בכור הקדש מזבח אף כל הקדש מזבח] טז) או דבר שאתה לומדו לדבר אחד יז) אתה לומדו לכל הדרכים שיש בו מה בכור מיוחד שהם קדשים קלים ונאכל לב' ימים ונוהג בבקר ובצאן אף אני מרבה אלו יח) כיוצא בו ומניז לרבות קדשי קדשים וקדשים קלים של יחיד ושל צבור ת"ל בקרך וצאנך תקדיש לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז בכור צאנך לא יצא בכור אלא ללמד מה בכור מיוחד שהוא הקדש מזבח יצא הקדש בדק הבית שאינו הקדש מזבח יט) ר' יהודה אומר לא תעבוד בבכור שורך אבל אתה עובד בשל אחרים ולא תגוז בכור צאנך אבל אתה גוזז בשל אחרים כ) ר' שמעון אומר לא (תגוז) [תעבד] בבכור שורך אבל אתה עובד בבכור אדם ולא תגוז בכור צאנך אבל אתה גוזז פטר חמור כא): אין לי אלא בכור שור בעבודה ובכור צאן בגיזה בכור שור בגיזה ובכור צאן בעבודה מנין הרי אתה דן ומה במקום שלא שוה בעל מום של בקר לתמים של בקר ליקרב על גבי המזבח שוה לו בעבודה כב) מקום ששוה תמים של צאן לתמים של בקר ליקרב על גבי המזבח אינו דין ששוה לו (בגיזה ועבודה) [בעבודה והוא הדין לגיזה] כג) ועדין לא למדנו אלא תמימים בעלי מומים מנין ודין הוא ומה אם במקום שלא שוה תמים של בקר לבעל מום של בקר ליקרב על גבי המזבח שוה לו לעבודה מקום ששוה בעל מום צאן לבעל

(קכד) א) כלו' הרי הגיד לך הכתוב שהבכור וכו' בעל מום מנין כן נ"ל ועיין לקמן אות ג'. ב) כן הוא בפס"ז אלא דשבק למלת הבכור כלו' דהאי תקדיש מידרש אשאר קדשים ועיין לקמן אות י"א ועיין בת"כ פ' אמור פרשה ה' ועיין בכורות י"ט. ובנדה מ'. ג) כצ"ל לג' עפ"י סדור והמשך הענין ונפקא ליה מכי יולד דתלאו הכתוב לכל אחד ואחד בלידה שלו לומר דאין שנתן שוה דבתר שנתו אזלינן ולא בתר שנת עולם והז"א פי' לעיל דמתאכלנו שנה בשנה יליף לה ולא נהירא ועיין לקמן פי' קכ"ה. ד) עיין בכורות כ"ז: ובמכילתא בא פ"ד. ה) כצ"ל לג' והז"א מחק לאהי ברייתא כולה מן פרט ליוצא דופן עד מכלל שכן הביא הז"ר שמלא מוגה בספרי הכי אבל בכת"י איתיה אלא שפי' ר"ה דבא ללמדנו שאינו נאכל ביום השמיני דוקא וקשיא ליה בשאר קדשים קרא ל"ל הא בהדיא כתיב בהוא ולא תירץ כלום ועיין במכילתא משפטים פי"ט בפ' ביום השמיני תתנו לי וכאשר ג' כצ"ל נכון. ו) אלא זכר פטר רחם מפי' ר"ה. ז) וכ"ה בכת"י ובילקוט. ח) כשהומם. ט) וכ"ה בכת"י ובילקוט וכן הגיה הז"א. י) כ"ה בכת"י ובילקוט וכן הגיה הז"א ועיין לעיל פי' ע"א. יא) דרוש ביה הכי בקרך ובצאנך תקדיש דהיינו שאר קדשים לא תעבד ולא תגוז מפי' ר"ה ועיין בכורות י"ד. יב) ויקרא כ"ז. יג) כצ"ל וכן הגיה הז"א ועיין ערכין כ"ט. ובת"כ פ' בחוקותי. יד) וכ"ה בפס"ז. טו) יהא אסור בגיזה ועבודה מפי' ר"ה והז"א נדחק. טז) כ"ה בכת"י והז"א הגיה עפ"י הילקוט ונדחק. יז) בכת"י ג' בדבר אחר. יח) בכת"י ג' אף אני מרבה אלא כיו"ב. יט) כלו' כיון דלא מלי למילף מבכור בכל הדברים שיש בו דהא קמרבי כולהו מבקר תקדיש ולא תעבד לא יצא בכור אלא ללמד וכו' מפי' ר"ה. כ) פי' ר"ה בהקדש של גוים והז"א הגיה עפ"י הגמרא בכורות ע': וא"ל אלא פי' בשל אחרים כגון דאית להם שותפות בגווייה ועיין בגמרא שם. כא) בכורות שם ועיי"ש. כב) כדלעיל. כג) כ"ה בכת"י ופי' ר"ה כלו' הוא הדין נמי כדין בגיזה דאע"ג דלא כתיב תגוז אלא בבכור מדינא לייתי נמי בכור שור דאסור בגיזה ובילקוט משובש ליה לכולי דינא וג' ליה הז"א בפנים וא"ל.

מום של בקר ליקרב על גבי המזבח כד) אינו דין ששוה לו בעבודה והוא הדין לגיזה ומה במקום שלא שוה תמים של צאן לבעל מום של צאן לאכול עמו בגבולים שוה לו בגיזה מקום ששוה בעל מום של בקר לבעל מום של צאן לאכול עמו בגבולים אינו דין שישוה לו בגיזה ת"ל לא תעבוד בבכור שורך וגו' כה): (סליק פיסקא).

(קכה) לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה מלמד שהבכור נאכל לשני ימים [ולילה אחד] א) יום אחד לשנה זו ויום אחד לשנה הבאה ב): (סליק פיסקא).

(קכו) וכי יהיה בו מום אין לי אלא שנולד תמים ונעשה בעל מום א) נולד בעל מום ממעי אמו מנין ת"ל כל מום רע ומנין לבעל גרב ולבעל יבלת ובעל חזזית וזקן וחולה ומזוהם ת"ל מום כל מום רע ב):

לא תזבחנו לה' אלהיך יכול לא ישחוט עליהם במקדש אבל שוחט עליהם בגבולים ת"ל פסח או עור פסח ועור בכלל היו ולמה יצאו להקיש אליהם ולומר לך מה פסח ועור מיוחדים מום שבגלוי ואינו חוזר אף אין לי אלא מום שבגלוי ואינו חוזר ג): (סליק פיסקא) ד).

(קכז) שמור את חודש האביב שמור החודש שהוא סמוך לאביב מפני אביב שיהיה בזמנו יכול אם היתה שנה חסירה י"ד יום או ט"ו יום אתה נותן לו י"ד יום או ט"ו יום ת"ל חודש לא פחות ולא יותר יכול אם היתה חסירה מ' יום [או חמשים יום] אתה נותן לה מ' יום או נ' יום ת"ל חודש לא פחות ולא יותר א) (נ"א שמור את חדש האביב) ב) בג' מקומות מזכיר פרשת מועדות בת"כ מפני סדרן בחומש הפקודים מפני קרבן במשנה תורה מפני הצבור ג) [דבר אחר שמור את חודש האביב] ד) ללמדך ששמע משה סדר מועדים מסיני ואמרה לישראל וחזר ושנאה להם בשעת מעשה אמר משה הוו זהירין להיות שונין בענין ודורשין בו ה): (סליק פיסקא).

(קכח) ועשית פסח שתהא עשייתו לשם פסח שאם שחטו שלא לשמו פסול אין לי אלא שחיטתן מנין לרבות קיבול דמו וזריקת דמו ת"ל [ועשית פסח יכול שאני מרבה צלייתו והדחת קרבים ת"ל] א) וזבחת פסח זביחה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה ולומר לך מה זביחה מיוחדת שהיא משום עבודה אף כל שהיא משום עבודה יצאו אלו שאינן משום עבודה ב): לה' אלהיך לשם המיוחד ג):

כי בחודש האביב חודש שהוא כשר לא חם ולא צונן וכן הוא אומר מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות (תלים ס"ח ז):

הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכי בלילה יצאו והלא לא יצאו אלא ביום שנאמר

מאיר עין כד) דבתרוייהו בעלי מומין אסורין ליקרב ע"ג מזבח. כה) כלו' לכך נאמר לא תעבד וגו' דמשמע חד מאידך מדינא ועיין בז"כ ועיין בכורות כ"ה. וברש"י על התורה.

(קכה) א) כן הגיה הז"א וכ"ה ברש"י. ב) עיין בכורות כ"ז: ולעיל פי' ק"ו וספרי במדבר פי' קי"ח:

(קכו) א) מדכתיב לפני ה' אלהיך תאכלנו והדר כתיב וכי יהיה בו מום משמע דהוה תמים והומם מפי' ר"ה. ב) עיין בכורות מ"א. בכת"י ובילקוט ג' ת"ל כל מום רע. ג) עיין בכורות ל"ז. וברש"י על התורה. ד) אמר מאיר איש שלום בכת"י יש כאן עוד פיסקא וכתב עליה בעל ההגהה דבור זה חסר בספרי והעתיק כאן רמזים. שהיה בכלל אכילה: רק זו התראת עדים: פי' ר"ה כלו' מדכתיב לעיל בפסולי המוקדשין רק חזק וגו' שמעינן ליה וכו' אלא זו התראת עדים דמבעיא להו לעדים להתרות בו דלא יאכל דם בשעת הנאתו דהיינו בשעת אכילתו רק ליתן שעור כזית: לא על העוקה: אלא נכנס לתוך הכלי: אין שפיכה אלא מן הצואר פי' ר"ה דמן הצואר ישפוך שלא יקבלנו בכלי דילמא אכיל ליה. מה מים מכשירין את הזרעים. דם נחירה דם עיקור: דם קילוח דם הקזה דם העמול דם השליל ודם התמצית: ודם הכבד ודם הלב ודם המיתה: ת"ל תשפכנו כמים: פי' ר"ה דהיינו נשפך כמים מכשיר ואלו אלו שאין מכשירין ע"כ ולהבנת אלו הרמזים עיין חולין מ"א. ושם: וק"כ. ובכריתות ריש פ' דם שחיטה.

(קכז) א) עיין במכילתא בא פ"ב ומשפטים פ"כ ובתוספתא סנהדרין פ"ב ובר"ה כ"א. ובסנהדרין י"א: וי"ב: וספרי במדבר פי' ס"ו ובתרגום יונתן. ב) וכן בילקוט ליתא. ג) כלו' שמשנה תורה נקרא בהקהל כנ"ל. ד) כנ"ל לג' ובילקוט מקיים בסופו לכך נאמר שמור וגו' וג' ולמדך. ה) נ"ל דס"ל דלא עשו פסח במדבר אלא א' עיין ספרי במדבר פי' ס"ז וכן שבועות וסוכות לא עשו וכשבא משה לארץ עבר הירדן שנתחייבו במעשה חזר ושנאה להם ועיין ספרי שם פי' ס"ו.

(קכח) א) וכ"ה בילקוט ובכת"י וכן הגיה הז"א ועיין לקמן פי' קכ"ט. ב) ועיין במכילתא בא פי"א וחכמים ז': ובירושלמי פסחים פ"ה ה"ב ובתוספתא פסחים פ"ד. ג) עיין ספרי במדבר פי' קמ"ג ונ"ל דבא לפסול פסח כותי לפי שמשחט עמו שם הר גריזים ועיין ע"ז כ"ו. ד) עיין במכילתא בא פט"ז.

ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ממצרים (במדבר ל"ג) ה) אלא מלמד שנגאלו בלילה ו):
(סליק פיסקא).

(קכט) וזבחת פסח שתהא שחיטתו לשם פסח שאם שחטו שלא לשמו פסול אין לי אלא שחיטתו מנין לרבות קיבול דמו וזריקת דמו תלמוד לומר ועשית יכול שאני מרבה את הקטר חלביו ת"ל וזבחת זביחה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה ולומר לך מה זביחה מיוחדת שהיא מעכבת את הכפרה אף כל שמעכב את הכפרה יצתה הקטרה שאינה מעכבת את הכפרה א): לה' אלהיך לשם המיוחד ב):

צאן ובקר והלא אין הפסח בא אלא מן הכבשים ומן העזים אם כן למה נאמר צאן ובקר צאן לפסח ובקר לחגיגה להקיש כל הבא מן הצאן ומן הבקר לפסח מה פסח שהוא בא חובה ואינו בא אלא מן החולין כך כל דבר שהוא בא חובה אינו בא אלא מן החולין ג):

במקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם זו שילה ובית עולמים ד): (סליק פיסקא).

(קל) לא תאכל עליו חמץ ר' יהודה אומר מנין לאוכל חמץ משש שעות ולמעלה שהוא עובר בלא תעשה ת"ל לא תאכל עליו חמץ (ז' ימים תאכל עליו מצות לחם עוני) אר"ש יכול כן הוא הדבר ת"ל לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כל שהוא בקום אכול מצה הרי הוא בבל תאכל חמץ וכל שאינו בקום אכול מצה אינו בבל תאכל חמץ א):

לחם עוני פרט לחלות ואשישה יכול לא יהיה אדם יוצא אלא בפת הדראה ת"ל תאכל עליו מצות אפילו במצות של שלמה אם כן למה נאמר לחם עוני פרט לחלות ואשישה רבי שמעון אומר למה נקרא לחם עוני על שם עינוי שנתענו במצרים ב):

כי בחפזון יצאת ממצרים יכול חפזון לישראל ולמצרים ת"ל ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו (שמות י"א) אמור מעתה לא היה חפזון כי אם למצרים ג):

למען תזכור את יום צאתך זו היא שאמר ר"א בן עזריה הריני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות וחכמים אומרים ימי חייך העולם הזה כל ימי חייך להביא לימות המשיח ד): (סליק פיסקא).

(קלא) לא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת ימים (שבעת ימים) שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים לא יראה לך שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של גבוה א):

לא יראה לך שאתה רואה ליפטר לך ב) לא יראה לך שאור בטל בלבך מכאן אמרו ההולך לשחוט את פסחו וכולה מתני' ג) ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור (שמות י"ג) זהו חילוק שבין בית שמאי ובית הלל שבית שמאי אומר' שאור בכזית וחמץ בככותבת ובית הלל אומר' זה וזה בכזית ד):

ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבוקר איזהו זביחה אתה זובח על מנת לאכלו בערב הוי אומר זה הפסח ה):

ביום הראשון [לבקר] לבקרו של שני ו): (סליק פיסקא).

מאיר עין ה) במקרא לא כתוב ממצרים. ו) עיין ברש"י וברכות ט'.

(קכט) א) עיין לעיל פי' קכ"ח. ב) לעיל שם ג) עיין מכילתא בא פ"ד ומנחות פ"ב. ופסחים ע'. ושם: ובירושלמי פסחים פ"ד ה"ו ועיין ברש"י וכ"ל של"ל דבר אחר להקים וכו' ועיין בז"א וע"ע בתרגומים וברמב"ן. ד) עיין לקמן פי' קל"ב.

(קל) א) עיין פסחים כ"ח: ובמכילתא בא פי"ז ומה שמחקתי היא עפ"י הגהת הז"א. ב) ואע"ג דעביד מלא עשירה לית לן בה מפי' ר"ה ועיין במכילתא בא פ"י ופסחים ל"ו. ובירושלמי פסחים פ"ב ה"ד ובתוספתא שם פ"ב. ג) עיין מכילתא בא פ"ז וברכות ט'. ד) עיין במכילתא בא פ' ע"ז וברכות סוף פ"א ובירושלמי ותוספתא שם.

(קלא) א) עיין פסחים ה': וכ"ג. ובמכילתא בא פ"י ופי"ז. ב) כלו' שאתה רואה להפטר לך הימנו ולבערו וכ"כ מפי' הז"ר ובכת"י ובילקוט ג' רואה אתה לפטר והקשה ר"ה היינו של אחרים ולא תירץ. ג) פסחים מ"ט. ד) עיין ביצה ז': ובמכילתא בא פי"ז. ה) דאין לפרש דזובח בערב דנפקא לן מביום לותו (ויקרא ז') לכל הקרבנות דאינן נאכלים אלא ביום בת"כ שם מפי' ר"ה ועיין ברש"י ובתרגום יונתן. ו) דהאי ביום הראשון לבקר בחגיגת י"ד קמיירי דאי בפסח גופיה לכתוב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב וממילא משמע ביום הראשון מפי' ר"ה ובספרי של רבינו הלל הוה כתוב או יכול לבקרו של שלישי ת"ל אם נדר או נדבה ומחק לה וגרים יכול לבקר של יום עפ"י גמרא דפסחים ע"א: ולפנינו ליתיה כלל ועיי"ש בגמרא וברש"י על התורה ובפס"ז איתא בקר זה שני מלמד שנשרף הנותר בט"ז בניסן וכן פי' הז"א דלאו אחגיגה קאי עיי"ש ונראה דלכך נשמטה מן הספרים ג' של ר"ה:

(קלב) לא תוכל לזבוח את הפסח ר׳ יהודה אומר מנין לשוחט את הפסח על (הסמך נ״י ד) [היחיד] שעובר בלא תעשה ת״ל לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך רבי יוסי אומר פעמים שהוא אחד ושוחטים אותו עליו ופעמים שהם עשרה ואין שוחטים איתו עליהם הא כיצד אחד ויכול לאוכלו שוחטים אותו עליו ופעמים שהם עשרה ואינן יכולים לאוכלו אין שוחטים אותו עליהן שלא יביאו את הפסח לידי פסול א) רבי אלעזר בן מתיא אומר לפי שמצינו שהצבור מביאים פסח בטומאה בזמן (שהם מרובים) [שרובן] ב) טמאים יכול יהיה יחיד מכריע ת״ל לא תוכל לזבוח את הפסח [באחד] ג) רבי שמעון אומר השוחט את הפסח (על היחיד) ד) בבמת יחיד בשעת איסור הבמות עובר בלא תעשה יכול אף בשעת היתר הבמה תלמוד לומר באחד שעריך בשעה שישראל מכונסים במקום אחד בשעת איסור הבמה ולא בשעת היתר הבמה ה): (סליק פיסקא).

(קלג) כי אם אל המקום אשר יבחר ה׳ אלהיך [וגו׳ בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים] רבי אליעזר אומר בערב אתה זובח וכבוא השמש אתה אוכל מועד צאתך ממצרים אתה שורף [ר׳ יהושע אומר בערב אתה זובח וכבא השמש אתה אוכל] א) עד מתי עד מועד צאתך ממצרים: (סליק פיסקא).

(קלד) ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר ה׳ אלהיך בו מלמד שמחזיר [את השלם ואין מחזיר] את החתיכות ואת האיברים דברי רבי יהודה רבי יוסי אומר בשבת [בין כך ובין אסור וביו״ט] בין כך ובין כך מותר א):

ופנית בבוקר והלכת לאהליך מלמד שטעונים לינה אין לי אלא אלו בלבד מנין לרבות עופות ומנחות יין ולבונה ועצים תלמוד לומר ופנית בבוקר כל פונות שאתה פונה מן בוקר ואילך רבי יהודה אומר יכול יהיה פסח קטן טעון לינה תלמוד לומר (ועשית פסח) [ופנית בבקר] והלכת לאהליך ששת ימים תאכל עליו מצות את שטעון ששת טעון לינה יצא פסח קטן שאינו טעון אלא יום אחד וחכמים אומרים הרי (הם) [הוא] כעצים וכלבונה שטעונים לינה ב):

ששת ימים תאכל מצות רבי שמעון אומר כתוב אחד אומר ששת ימים תאכל מצות וכתוב אחד אומר שבעת ימים תאכל מצות (שמות י״ג) מצה הנאכלת כל ז׳ אוכל ששה מן החדש (וביום הז) [ויום א׳] ג) מן הישן: (סליק פיסקא).

(קלה) וביום השביעי עצרת לה׳ אלהיך לא תעשה מלאכה יכול יהא אדם עצור כל היום כלו בבית המדרש תלמוד לומר לכם הא כיצד תן חלק לבית המדרש ותן חלק לאכילה ולשתייה א) רבי ישמעאל אומר לפי שלא למדנו שימי מועד אסורים במלאכות ומנין לימי מועד שאסורים במלאכה תלמוד לומר ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת מה שביעי עצור אף ששי עצור אי מה שביעי עצור מכל מלאכה אף ששי עצור מכל מלאכה ת״ל ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה׳ אלהיך לא תעשה מלאכה ז׳ עציר מכל מלאכה ואין ו׳ ימים עצורים מכל מלאכה הא לא מסרו הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזה יום אסור ואיזו יום מותר איזו מלאכה אסורה ואיזו מותרת ב): (סליק פיסקא).

(קלו) שבעה שבועות תספור לך בבית דין ומנין לכל אחד ואחד ת״ל וספרתם לכם (ויקרא כ״ג) כל אחד ואחד א):

מאיר עין (קלב) א) עיין פסחים צ״א. ושם: ובמכילתא בא פ״ג ובירושלמי פסחים פ״ח. ה״ז. ב) כ״ה בכת״י ר״ם ובכת״י בן ז״א. ג) עיין בירושלמי שם ובבלי פ׳. ובתוספתא פסחים פ״ו. ד) וכן בכת״י ליתא וכן מסקו פז״א. ה) עיין פסחים ל״א ובנכמן שם.

(קלג) א) כן הגיה הז״א וכן הגיה ר״ם אלא שג׳ ר׳ עקיבא וכ״ה בילקוט ר׳ תתק״ג ועיין במכילתא בא פ״ס וברש״י ות׳ יונתן.

(קלד) א) עיין בז״ר ובז״א ובילקוט ועיין בתוספתא פסחים פ״ז ובירושלמי שבת פ״א ה״א וכן הגיה הז״א ונראה דיליף לה ר׳ יוסי מדאפקיה רחמנא בלשון בשול ובכת״י ליתיה לכוליה ברייתא. ב) עיין פסחים ל״ה: ובתו׳ שם ד״ה טעון לינה ובחגיגה י״ז: בתו׳ ד״ה ופנית ובסוכה מ״ז. ושם: ובתו׳ שם ד״ה לינה ובר״ה ה׳. ועיין ברש״י ובתר׳ יונתן ובספרי במדבר פי׳ קנ״א. ג) כ״ה בכת״י ועיין במכילתא בא פ״ח ובילקוט ומנחות ס״ו. וברש״י ותרגום יונתן.

(קלה) א) עיין פסחים ס״ח: וברש״י ותרגום יונתן. ב) ועיין במכילתא בא ג״ע ובחגיגה י״ח.

(קלו) א) בת״כ פ׳ אמור ועיין מנחות ס״ה:

מהחל חרמש בקמה משהתחיל חרמש בקמה שיהא הכל בקמה שיהיה תחילה לכל הנקצרים שלא תהא קצירתו אלא בחרמש ב) יכול יקצור ויספור (וינ"א) כל זמן שירצה ת"ל מהחל חרמש בקמה יכול יקצור ויספור ויביא כל זמן שירצה (ת"ל שבע שבתות תמימות תהיינה אימתי הן תמימות משאתה מתחיל מבערב יכול יקצור בלילה ויספור בלילה) ת"ל מיום הביאכם את עומר התנופה (שם) יכול יקצור ביום ויספור ביום ויביא ביום ת"ל שבע שבתות תמימות תהיינה (שם) אימתי הם תמימות משאתה מתחיל מבערב יכול יקצור (ביום) [בלילה] ויספור בלילה ויביא בלילה ת"ל מיום הביאכם [וגו'] תספרו (שם) אין הבאה אלא ביום הא באיזה צד קצירה וספירה בלילה והבאה ביום ב): (סליק פיסקא).

(קלז) ועשית חג שבועות לה' אלהיך מכלל שנאמר וחג הקציר [וגו'] בצאת השנה [וגו'] (שמות כ"ג) יכול אם יש לך קציר אתה עושה יום טוב ואם לאו אין אתה עושה יום טוב א) תלמוד לומר ועשית חג שבועות לה' אלהיך בין שיש לו קציר ובין שאין לו קציר אתה עושה יום טוב:

מסת נדבת ידך אשר תתן מלמד שאדם מביא חובתו מן החולין ומנין שאם רצה להביא ממעשר יביא תלמוד לומר כאשר יברכך ה' אלהיך ב): (סליק פיסקא).

(קלח) ושמחת לפני ה' אלהיך נאמרה כאן שמחה ונאמר להלן שמחה מה שמחה האמורה להלן שלמים אף שמחה האמורה כאן שלמים א):

אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך חביב חביב קודם ב) רבי יוסי הגלילי אומר שלשה מצוות נוהגות ברגל ואלו הם חגיגה וראייה ושמחה יש בראייה מה שאין כן (בשמחה) [בשתיהן] ג) ויש בחגיגה מה שאין כן בשתיהם ויש בשמחה מה שאין בשתיהם ראייה כלה לגבוה מה שאין כן בשתיהם חגיגה נוהגת לפני הדבר ולאחר הדבר מה שאין כן בשתיהם שמחה נוהגת באנשים ובנשים מה שאין כן בשתיהם הא יש בזו מה שאין בזו ויש בזו מה שאין בזו הוצרך הכתוב לומר את כולם ד): (סליק פיסקא).

(קלט) וזכרת כי עבד היית (בארץ) [במצרים] ושמרת ועשית [את החקים האלה] מלמד שכל שנוהגים בעצרת נוהגים בפסח וחג או (אינו אלא) [אף] א) כל שנוהגים בפסח וחג נוהגים בעצרת תלמוד לומר האלה אלה נוהגים בעצרת ואין סוכה ולולב ושבעה [ומצה] ב) נוהגים בעצרת: (סליק פיסקא).

(קמ) חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים להדיוט א) ומנין אף לגבוה ב) תלמוד לומר חג הסוכות שבעת ימים לה' אלהיך אם כן למה נאמר תעשה לך כל זמן שאתה עושה סוכה מעלה [אני] ג) עליך כאלו אתה עושה לגבוה:

תעשה לך פרט לסוכה ישנה ד) מכאן אתה אומר הדלה עליה את הגפן ואת הקיסים וסיכך על גבן פסולה ה) רבי אליעזר אומר כשם שאין אדם יוצא ידי חובתו יום טוב הראשון של חג בלולבו של חבירו כך אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון של חג בסוכתו של חבירו שנאמר חג הסוכות תעשה לך וחכמים אומרים בלולבו של חבירו אינו יוצא שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל (ויקרא כ"ג) ו) לכל אחד ואחד אבל יוצא הוא בסוכתו של חבירו שנאמר כל האזרח בישראל ישבו בסוכות (שם) כל ישראל ישבו בסוכה אחת ז) ר"ש אומר פסח וחג שאין עונת מלאכה עשה זה שבעה וזה שמונה ח) עצרת שהיא עונת מלאכה אינה אלא יום אחד בלבד מלמד שחסך ט) הכתוב על ישראל:

מאיר עין ב) עיין בת"כ אמור פרשה י' ומנחות ע"א. ג) עיין כל זה בת"כ אמור ובמנחות ס"ו. והז"א הגיה עפ"י הגמרא עיי"ש.

(קלז) א) פי' הספ"ז כגון שישראל בגלות ואין להם קצירת העומר ול"נ כגון בשביעית ועיין במכילתא משפטים פ"כ. ב) כלו' שמביא עמו דהיינו עם החולין אף מן המעשר ועיין חגיגה ח'. ולעיל פי' קכ"ט וירושלמי חגיגה פ"א ה"ג.

(קלח) א) עיין לעיל פי' ס"ד וס"ע ופסחים ק"ט. וירושלמי חגיגה פ"א ה"ב. ב) לעיל שם. ג) וכ"ה בכת"י וכן הגיה הז"א. ד) עיין חגיגה ו': ובתוספתא חגיגה פ"א וירושלמי חגיגה פ"א ה"ב.

(קלט) א) כ"ה בכת"י ובילקוט ובכת"י בן ז"א. ב) כ"ה בכת"י ובילקוט עיין חגיגה ט'. בתו' ד"ה ושמחת.

(קמ) א) ליתא בה ב) פי' כ"ה שתהא עשייתה לשם גבוה והז"ר פי' שאסורה בהנאה כל שבעה ועיין סוכה ט'. ג) כ"ה בילקוט. ד) עיין סוכה ט'. ה) עיין סוכה י"א: ו) עיין לעיל פי' קל"ו. ז) עיין סוכה כ"ז: ח) בכת"י ג' זה וזה שמונה ופי' כ"ה דהיינו י"ד דהוו שביעת הפסח וחג בהדי שמיני עצרת הוי שמונה ובפס"ז ג' זה וזה שבעה. ט) בילקוט ג' שחס ור"ה פי' דהתורה חסה על ממונן של ישראל וכתב כ"ה דה"ג במנחות ע"ו: פ"ו: מאי חסך א"ר אליעזר וכו' עיי"ש.

באספך מגרנך ומיקבך מה גורן ויקב מיוחדין שגדילים על מי שנה שעברה יצאו ירקות שאין גדילים על מי שנה שעברה דברי רבי יוסי הגלילי רבי עקיבא אומר מה גורן ויקב מיוחדים שגדילים על (כל) [רוב] מים לפיכך מתעשרים לשנה שעברה יצאו ירקות (שאין) [שהן] גדילים על כל מים לפיכך מתעשר לשנה הבאה י): (סליק פיסקא).

(קמא) ושמחת בחגך בכל מיני שמחות יכול אף בעופות ובמנחות תלמוד לומר בחגך כמי שחגיגה באה מהם יצאו עופות ומנחות שאין חגיגה באה מהם א):

אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך ב) חביב חביב קודם ג): (סליק פיסקא).

(קמב) שבעת ימים תחוג לה' אלהיך במקום אשר יבחר ה' (ולהלן הוא אומר) [והלא כבר נאמר] א) חג הסוכות שבעת ימים לה' (ויקרא כ"ג) מה תלמוד לומר שבעת ימים לה' מלמד שכל הרגל תשלומים לראשון אם כן למה נאמר ז' ימים תשלומים כל שבעה ב):

כי יברכך ה' אלהיך יכול בו במין ג) תלמוד לומר בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך:

והיית אך שמח לרבות לילי יום טוב הראשון לשמחה יכול שאני מרבה אף יום טוב האחרון לשמחה תלמוד לומר אך מכאן אמרו ישראל יוצאים ידי חובתם בנדרים ובנדבות ד) יכול אף בעופות ובמנחות תלמוד לומר אך ה): (סליק פיסקא).

(קמג) שלש פעמים בשנה אין פעמים אלא זמנים [דבר אחר אין פעמים אלא רגלים] א) וכן הוא אומר תרמסנה רגלי עני פעמי דלים (ישעיה כ"ו) ב):

יראה כדרך שבא לראות כך בא ליראות ג):

זכורך להוציא את הנשים ד) כל זכורך להביא את הקטנים מכאן אמרו איזהו קטן כל שאינו יכול לרכוב על כתיפו של אביו ולעלות (לירושלם) [מירושלים] להר הבית דברי בית שמאי שנאמר זכורך ה) ובית הלל אומרים כל שאינו יכול לאחוז בידו של אביו ולעלות (לירושלים) [מירושלים] להר הבית שנאמר רגלים ו):

את פני ה' אלהיך אם אתה עושה כן פונה אני מכל עסקי ואיני עוסק אלא בך:

בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות רבי (שמואל) [שמעון] ז) אומר אין ת"ל חג הסוכות שבו מדבר הכתוב אלא מה ת"ל חג הסוכות מלמד שאינו עובר בבל תאחר עד שיעברו כל רגלי השנה ח):

ולא יראה פני ה' ריקם ט) מן הצדקה י) וחכמים נתנו שיעור (בית שמאי אומרים) הראייה מעה כסף ושמחה שתי כסף יא):

מאיר עין י) הגהתי מן פי' ר"ה וכן הגיה הז"א ופי' הז"א וכן הוא בפס"ז דפלוגתא דר"י ור"ע לאו לענין סוכה אתמר אלא לענין מעשרות ועיין ר"ה י"ד. ובכת"י בן ז"א הגיה עפ"י הגמרא שם ועיין לעיל פי' ק"ה אבל ר"ה פי' דאף לענין סוכה פליגי אי מספקין בירקות ומאי דנ"מ לגבי מעשרות נ"מ נמי לענין סכוך ועיין סוכה י"ב. וי"ג.

(קמא) א) עיין חגיגה ח'. ולקמן פי' קמ"ב ובירושלמי חגיגה פ"א ה"ד ועיין בתרגום יונתן. ב) לפנינו כתוב והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך. ג) עיין לעיל פי' קל"ח.

(קמב) כ"ה בכת"י ר"ה ובכת"י בן ז"א ובפס"ז ג' והלא כבר נאמר חג השבת תעשה לך שבעת ימים ועיין לעיל פי' ק"מ. ב) ובכת"י בן ז"א מוחק הא' א"כ ל"כ וכן בפס"ז ליתא אבל בכת"י ר"ה איתא עיין בת"כ פ' אמור ובחגיגה ט'. ובירושלמי שם ה"ו. ג) בפס"ז ג' יכול באותו מין בלבד וכו'. ד) נראה דה"פ דאי תימא דאין יוצאין בהכי משום שמחה הרי אין לו בלילי הראשון במה ישמח וס"ל כרבין א"ר אלעזר בפסחים ע"א עיי"ש וכן פי' הז"א ועיין בירושלמי חגיגה פ"א ה"ד אבל בפס"ז ג' לרבות לילי יו"ט האחרון לשמחה כמו שהוא בגמרא ובירושלמי שם וכ"ה ברש"י ול"ע ור"ה פי' כלו' מדכתיב ושמחת בחגך ועוד כתיב אך שמח משמע בכל מיני שמחות מכאן וכו'. ה) כתב רבינו הלל דהכי ג' ליה בחגיגה אליבא דר' אשי ועיי"ש א': דלפנינו ליתא הכי ועיין לעיל פי' קמ"א:

(קמג) א) כ"ג ר"ה וכ"ה בפס"ז ועיין חגיגה ג'. ב) במקרא כתוב רגל רגלי עני. ג) בכת"י ר"ה ובכת"י בן ז"א ג' איפכא כדרך שבא לראות כך בא ליראות ופי' ר"ה דהאי דכתיב יראה קרי ביה יֵרָאֶה ועיין חגיגה ב'. ובמכילתא סוף משפטים. ד) עיין חגיגה ד'. ובמכילתא שם. ה) הז"א מוחק הא' של זכורך ואין צריך עיין בירושלמי חגיגה פ"א ה"א ואולי הוא מגליון עפ"י הירושלמי. ו) חגיגה ב'. ועיי"ש ד'. ז) וכ"ה בפס"ז עיין ר"ה ד'. ושם: ובת"כ פ' אמור ולעיל פי' ק"ג. ח) ובכת"י מקיים ומחג המצות ראשון ועיין ר"ה שם. ט) לפנינו כתוב את פני. י) כ"ה מחק להאי מן הצדקה דצדקה מאן דכר שמיה וליתא דאף יונתן תרגם כן וכן איתא בפס"ז. יא) כצ"ל לג' ועיין בירושלמי חגיגה פ"א ה"ב ובבלי שם ז'. והז"א מחק והוסיף פלוגתייהו דב"ש וב"ה ול"נ והאי בס"א נמשך מגליון לתוך הספר ועיין בילקוט ופי' שמחה היינו חגיגה וכן פירשו ר"ה והז"א מחקו וג' חגיגה כנ"ל וע"ע במכילתא סוף משפטים.

איש כמתנת ידו כברכת [וגו'] מכאן אמרו מי שיש לו אוכלים מרובים ונכסים מועטים מביא שלמים מרובים ועולות מועטות אוכלים מועטים ונכסים מרובים מביא עולות מרובות (וזה) [ושלמים מיעטים זה] וזה מיעט על זה אמרו מעה כסף ושתי כסף (וזה) [זה] וזה מרובים איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך יג): (סליק פיסקא).

פרשת שופטים

(קמד) שופטים ושוטרים תתן לך מנין שממנים בית דין לכל ישראל תלמוד לומר שופטים תתן לך ומנין שממנים שוטרים לכל ישראל תלמוד לומר שוטרים תתן לך רבי יהודה אומר מנין שממנים אחד על גבי כולם תלמוד לומר תתן לך ואומר [והנה אמריהו כהן הראש עליכם לכל דבר ה' וזבדיהו הנגיד לבית יהודה לכל דבר המלך] והשוטרים הלוים לפניכם (דה"י ב' י"ט) א) ומנין שממנים בית דין לכל עיר ועיר תלמוד לומר שופטים בכל שעריך ומנין שממנים שוטרים לכל עיר ועיר ת"ל ושוטרים (לשעריך) [בכל שעריך] ומנין שממנים ב"ד לכל שבט ושבט ת"ל שופטים לשבטיך ומנין שממנים שוטרים לכל שבט ושבט תלמוד לומר שוטרים לשבטיך רבן שמעון בן גמליאל אומר לשבטיך ושפטו מצוה לכל שבט ושבט להיות דן את שבטו ב):

[בכל שעריך בא הכתוב להקיש סנהדרי קטנה לסנהדרי גדולה מה גדולה דנה והורגת אף קטנה דנה והורגת ג)]: שופטים ושוטרים ר' אליעזר בן שמוע אומר אם יש שוטרים יש שופטים אם אין שוטרים אין שופטים] ד): ושפטו את העם בעל כרחם:

משפט צדק (זה מינוי הדיינים ה) והלא כבר נאמר לא תטה משפט מה ת"ל משפט צדק זה מינוי הדיינים ו):

לא תטה משפט [בממון ז) לא תכיר פנים בדין ח) דבר אחר לא תטה משפט] שלא תאמר איש פלוני נאה איש פלוני קריבי ט) לא תכיר פנים שלא תאמר איש פלוני עשיר איש פלוני עני [דבר אחר לא תכיר פנים בכבוד שלא תושיב את הראוי למעלה למטה ואת הראוי למטה למעלה] י):

ולא תקח שוחד (יחיד) [אין] יא) צריך לומר לזכות את החייב ולחייב את הזכאי אלא אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב:

כי השוחד יעור עיני חכמים ואין צריך לומר עיני טפשים ויסלף דברי צדיקים ואין צריך לומר (עיני) [דברי] רשעים [דבר אחר] כי השוחד יעור (האומר) [שאומר] על טהור טמא ועל טמא טהור יב) ויסלף דברי צדיקים (האומר) [שאומר] על אסור מותר ועל מותר

מאיר עין יג) חגיגה ח': ועיין בירושלמי שם.

(קמד) א) במקרא כתוב ושוטרים ועיין לעיל פי' ע"ו. ב) עיין סנהדרין ע"ז: ובתו' שם ד"ה אתה ובתוס' סנהדרין פ"ב ובהמ"י. ג) כ"ה בבה"י ובילקוט והקשה הר"ה הא מיפטפטי הגהה שמעינן ליה ולא היכן ועיין ספרי במדבר פי' ק"פ. ד) כ"ה בבה"י ובפסקתו ועיין בתנחומא וגו' הי בבה"י ולא הובטחו להמנות על ישראל עד שיהיו כהן עשר מדות וכה"א ויאמר המלך וכו' דעבר אינה בבחי קרא עם מאי דכתיב ודגיאל בכל סוף ותליכות ע"כ ולפנינו ליתא ועיין לעיל פי' ע"ו. ה) וכן בילקוט ליתא והג"א מתקן ג"כ. ו) דהיינו דממנין מומחין בדין ודנין הדין ובפסק ו ב' זו מלית הדיינים שיהי מנוקים בדין. ז) פי' לזכות את החייב ז"ל ועיין בהמ"י. ח) פי' בשבת הטענות לא יהיה קשה לזה ורך לזה ז"ל עיין בהמ"י ור"ה ניתק. ט) בפסק"י מפיים כדי לשנהו וג"ל דמפרש דלאו אדיין קאי אלא מהדר אינש דלא לימא לדיין הכי שאת מתוך כך יעה המשפט וכהפוא דר' ענן בכתובות ק"ה. וכן נכון יותר"ה אישבה הוה ליה לתנויי לא תטה שלא תאמר איש פלוני עני לא תכיר פנים שלא תאמר איש פלוני נאה אלא ודאי הכין פירשא וה"נ לקמן לא תכיר פנים שלא תאמר איש פלוני עני ריני שלא לומר כך לדיין. י) הגהתי עפ"י הכתי ועיין לקמן ובילקוט ושם הדברים מבולבלין ומשובשין ועיין לעיל פי' י"ז ובת"כ פ' קדושים. יא) וכ"ה בילקוט ועיין בכתובות ק"ה. עיין במכילתא סוף משפטים. יב) כלו' שרואה מראה טמא לטהור ומראה אסור לטמא כנ"ל.

אסור ד"א כי השוחד יעור עיני חכמים (ויסלף דברי צדיקים) אין יוצא ידי עולמו (עוד עד שיורהו לדק בהוראתו) [אלא בסמיות עינים] יג ויסלף דברי צדיקים אין יוצא ידי עולמו עד (שידע) [שאינו יודע] יד) מה מדבר (ד"א לא תטה משפט בממון ולא תכיר פנים בדין) טו):

צדק צדק תרדוף מנין ליוצא מב"ד זכאי (אין) [שאין] מחזירין אותו לחובה ת"ל צדק צדק תרדוף יצא חייב מנין שמחזירין אותו לזכות שנאמר צדק צדק תרדוף טז) ד"א צדק צדק תרדוף הלך אחר ב"ד שיפה אחר בית דינו של רבן יוחנן בן זכאי ואחר בית דינו של רבי אליעזר יז):

למען תחיה וירשת את הארץ מלמד שמנוי הדיינים כדי להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם ושלא להפילם בחרב יח): (סליק פיסקא).

(קמה) לא תטע לך אשרה כל עץ [התורה אמרה ואשריהם תשרפון באש (דברים י"ב) ק"ו שלא יטע ומניין שלא יקיים ת"ל לא תטע לך מכל מקום א) ד"א אפילו בית אפילו סוכה ב) ד"א לא תטע לך אשרה] ג) מלמד שכל הנוטע אשירה עובר בלא תעשה ד) ומנין לנוטע אילן ובונה בית בהר הבית שהוא עובר בלא תעשה ת"ל כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך רבי אליעזר אומר מנין שאין עושים אכסדרה בעזרה ת"ל [כל עץ] ה):

אצל מזבח ה' אלהיך כשהוא אומר אשר תעשה לך ו) לרבות במה ז): (סליק פיסקא).

(קמו) לא תקים לך מצבה אשר שנא ה' אלהיך אין לי אלא מצבה אשירה וע"ז מנין ודין הוא ומה מצבה שאהובה לאבות שנואה לבנים אשירה וע"ז ששנואה לאבות אינו דין שתהא שנואה לבנים א): (סליק פיסקא).

(קמז) לא תזבח לה' אלהיך שור ושה ר' יהודה אומר יכול השוחט [חטאת] א) בדרום יהא עובר בלא תעשה ת"ל לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום על מום עובר בלא תעשה [אבל השוחט וכו'] ב) וחכמים אומרים אף השוחט חטאת בדרום עובר בלא תעשה ג) יכול המקדים קדשים זה לזה עולה לחטאת פסח לתמיד מוספים לתמידים יהיה עובר בלא תעשה ד) ת"ל לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך תירושך ויצהריך [וגו'] (דברים י"ב) לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך אשר ה' אלהיך [וגו'] (שם ט"ז) לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום על אלו עובר (בעשה) [בלא תעשה] ה) ואין מקדים קדשים זה לזה עובר בלא תעשה:

אשר יהיה בו מום אין לי אלא שנולד תם ונעשה בעל מום נולד בעל מום ממעי אמו מנין ת"ל כל דבר רע מנין בעל גרב ובעל יבלת ובעל חזזית ת"ל כל דבר רע מנין לחולה ולזקן ולמזוהם ת"ל שור ושה כל דבר רע ו) ומנין לקדשים ששחטן ז) חוץ לזמנם וחוץ למקומם שהוא עובר בלא תעשה ת"ל כל דבר שתלוי בדבור ח) ומנין לרובע ונרבע ומוקצה ונעבד ת"ל תועבת ה' אלהיך הוא מנין לאתנן ומחיר וכלאים וטריפה ויוצא דופן ת"ל כי תועבת ט) רבי יהושע אומר היא תועבה ואין הולד תועבה י) ר' שמעון אומר לפי שמצינו ברובע ונרבע שהם פסולים בבהמה יכול אף באדם ת"ל הוא בזבח דברתי ולא דברתי בזובח יא): (סליק פיסקא).

מאיר עין יג) כ"ה בכת"י ובפס"ז וכתב ר"ה ואית ספרים דכתיב בהו עד שיודה לדק בהוראתו ולא ידענא מהו. יד) כ"ה בפס"ז ובכת"י ג עד שלא ידע מה ידבר ועיין בכתובות ק"ה: ובילקוט ובמכילתא סוף משפטים ובתרגום יונתן. טו) עיין לעיל אות י'. טז) עיין במכילתא סוף משפטים ובסנהדרין ל"ג: יז) עיין סנהדרין ל"ב: יח) עיין בילקוט.

(קמה) א) דמשמע לא תקיימה להיות נטועה מפי' ר"ה. ב) לא יבנה אצל המזבח דמדכתיב כל עץ קמרבה נמי בית דאית להו עץ מפי' ר"ה. ג) כ"ה בכת"י ובילקוט אלא שבכת"י כל זה הדבור למטה אחר לרבות במה והגהתי עפ"י הילקוט שכך נראה מהמשך הענין. ד) אבל ואשריהם תשרפון לא הוה ידענא לא"ת כנ"ל. ה) ועיין תמיד כ"ח: ושם ג' ר' אליעזר בן יעקב וכ"ה בילקוט. ו) דלכתוב אצל מזבח וגו' מאי אשר תעשה לך מפי' ר"ה. ז) דאפי' בסמוך לבמה לא תטע לך כל עץ מפי' ר"ה והז"ר והז"א פי' שלא יבנה במה בהר הבית ול"נ.

(קמו) א) עיין ברש"י ובתרגום יונתן.

(קמז) א) כ"ה בכת"י ובילקוט וכן הגיה הז"א. ב) כ"ה בכת"י ובילקוט. ג) עיין זבחים ל"ו. ושם: ד) עיין ריש פ' כל התדיר זבחים פ"ט. ה) כ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. ו) עיין לעיל פי' קכ"ו. ז) ע"מ לאכלן או להקטירן חוץ וכו' מפי' ר"ה. ח) כלו' דמפגל ליה בדבוריה ועיין ברש"י ובתרגום יונתן. ט) עיין תמורה כ"ח. ובת"כ ויקרא בפ' מן הבקר ובפ' אמור בפ' שור או כשב או עז כי יולד ועיין לעיל פי' ל ט. י) עיין תמורה ל': ובילקוט ג' ר' יהודה. יא) עיין בכורות מ"ה: ובת"כ אמור פ"ח.

(קמח) כי ימצא בעדים מכלל שנאמר להלן א) על פי שנים עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר זה בנין אב שכל מקום שנאמר ימצא בשנים עדים ובשלשה עדים הכתוב מדבר:

בקרבך באחד שעריך מה ת"ל לפי שנאמר והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא אשר עשו [וגו' אל שעריך] שומע אני שער שנמצא בו (ולא) [או] ב) שער שנדונו בו ת"ל שעריך שעריך לגזירה שוה מה שעריך האמור להלן שער שנמצאו בו ולא שער שנדונו בו אף שעריך האמור כאן שער שנמצאו בו ולא שער שנדונו בו ג) לפי שמצינו שהנדחים בסייף יכול אף המדיחים ת"ל את האיש או את האשה וסקלתם באבנים ומתו ד) לפי שמצינו שאין עושים עיר הנדחת לא על פי (עד) ה) אחד ולא על פי האשה יכול יהו פטורה ת"ל [את האיש או את האשה וסקלתם באבנים] ו):

איש או אשה אשר יעשה הרע בעיני ה' אלהיך לעבור בריתו קרוי ה' שמות ז) חרם תועבה שנאוי משוקץ עוול ח) ד"א המקרא קרא לו ה' שמות ט) רע ומיפר ברית מנאץ מכעים ממרא (וחמשה) [וגורם חמשה] י) דברים (מטמאים) [מטמא] את הארץ מחלל את השם [מסלק את השכינה מפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם] יא) אין לי אלא זה בלבד יב) עובד מנין ת"ל וילך ויעבוד אלהים אחרים ומנין אף למשתחוה ת"ל וישתחו להם ולשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתי כשהוא אומר לעובדם יג) להביא את המשתף יד) רבי יוסי הגלילי אומר מכלל שנאמר אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים (דברים ד') יכול שחלקם לאומות ת"ל אלהים לא ידעום ולא חלק להם (שם כ"ט) טו) רבי יוסי אומר אלעזר בני אומר שלשה דברים אשר לא צויתי (ירמיה י"ט) בתורה ולא דברתי (שם) בי' הדברות ולא עלתה על לבי (שם) שיקריב אדם בנו על גבי המזבח אחרים אומרים אשר לא צויתי [על יפתח ולא דברתי אל מלך מואב] ולא עלתה על לבי (שהקריב אדם את בנו) [שיקריב אברהם את בנו] טז) על גבי המזבח: (סליק פיסקא).

(קמט) והוגד לך ושמעת ושאלת היטב א) ולהלן הוא אומר ודרשת וחקרת ושאלת היטב (דברים י"ג) היטב היטב לגזירה שוה מלמד שבודקים אותו בז' חקירות אין לי אלא חקירות בדיקות מנין ת"ל והנה אמת נכון הדבר סופינו לרבות בדיקות [מה ת"ל חקירות חקירות אמר אחד איני יודע עדותן בטלה בדיקות] ב) אמר אחד איני יודע ואפילו ב' אומרים אין אנו יודעים עדותם קיימת אחד חקירות ואחד בדיקות בזמן שמכחישים זא"ז עדותם בטלה:

בישראל אין לי אלא ישראל גרים ונשים ועבדים מנין ת"ל והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא אשר עשו את הדבר הרע הזה ג):

אל שעריך שומע אני שער שנמצאו בו ושער שנדונו בו ת"ל שעריך שעריך לג"ש נאמר כאן שעריך ונאמר להלן שעריך מה שעריך האמור להלן שער שנמצאו בו ולא שער שנדונו בו אף השער האמור כאן שער שנמצאו בו ולא שער שנדונו בו ד):

ההוא ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה ההוא לא אנוסה ולא שוגגת ולא מוטעת ה):

וסקלתם באבנים יכול באבנים מרובות ת"ל באבן אי באבן יכול באבן אחת ת"ל באבנים אמור מעתה לא מת בראשונה ימות בשנייה ו):

[ומתו שתהא סקילה מיתתן ז) מנין לרבות שאר המומתין בסקילה ח) ת"ל יומת המת] ט):

(סליק פיסקא).

מאיר עין (קמח) א) בסוף פרשה. ב) כ"ה בכת"י ובילקוט ג' שומע אני שער שנמצאו בו שער שנדונו בו והגר"א הגיה שומע אני שער שנדונו בו ולא שער שנמצאו בו וא"ל ועיין לקמן פי' קמ"ט. ג) ועיין בכתובות מ"ה: וברש"י ותרגומים. ד) עיין לעיל פי' פ"ו ובסנהדרין כ'. ופי' כ"ה דמאת האיש או את האשה בתרא דמיותר נפקא ליה ועיין בז"א. ה) כצ"ל לג' והגר"א הגיה לא עפ"י יחידים ולא עפ"י נשים לל"ל ועיין לעיל פי' ל"ג ובסנהדרין קי"ה: וקי"ב. ו) כ"ה בכת"י. ז) בילקוט ג' המדיח קרוי וכו' ובפס"ז ג' לעבור בריתו זו ע"ז העובד קרוי וכו' ועיין לקמן פי' רכ"ו. ח) בכת"י ג' חרם תועבה רע שנוי ומשוקץ. ט) בילקוט ג' והמקום קרא לו ה' שמות ובפס"ז ג' דבר אחר הקב"ה קרא לו וכו' אבל בכת"י היא כמו שלפנינו והביא כ"ה פסוקים שמצאנו בהם שנקרא כך. י) כ"ה בילקוט ובפס"ז וכן הגיה הגר"א. יא) כ"ה בכת"י ובילקוט ובפס"ז וכן הגיה הגר"א. יב) דהיינו מפיר ברית וכופר בעיקר מפי' כ"ה והגר"א פי' דהיינו מדיח. יג) וכתב כ"ה וקשה דהא לא כתיב הכא לעבדם ולא אירך כלום והגר"א כתב דקאי אקרא אחרי אלהים אחרים לעבדם דדברים כ"ח ועיין מגילה ט': יד) פי' הגר"א שמשתף עמהם אע"פ שלא עבדם ובכת"י ג' להביא את המשתתף. טו) ועיין מגילה שם וברש"י על התורה דברים ד' וכ"ט. טז) כ"ה בכת"י ועיין בילקוט ובתענית ד'.

(קמט) א) במקרא כתוב ודרשת. ב) הגהתי עפ"י הילקוט ועיין לעיל פי' ל"ג. ג) עיין לעיל שם. ד) עיין לעיל פי' קמ"ח. ה) עיין ספרי במדבר פי' קי"ב על והנפש ההיא. ו) עיין לעיל פי' ל'. ז) פי' כ"ה ולא דסוקלין והדר ממיתין או ממיתין והדר סוקלין. ח) דמיתתן כסדר הזה אי לא מת בראשונה ימות בשנייה וסקילה מיתתן מפי' כ"ה ט) כ"ה בכת"י.

(קנ) על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת אין לי מת כסדר הזה [אלא זה] א) בלבד מנין לרבות שאר המומתים ת"ל על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת [לא יומת על פי עד אחד] ב) מנין שלא ילמד עד חובה ת"ל [לא] יומת על פי עד אחד ג) ומנין שלא ילמד תלמיד עליו חובה ת"ל לא יומת על פי עד אחד ד): (סליק פיסקא).

(קנא) יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה מציה בעדים להמיתו ומנין שאם לא מת ביד עדים שימות ביד כל אדם ת"ל ויד כל העם באחרונה א):

ובערת הרע מקרבך בער העושה הרעות מישראל: (סליק פיסקא).

(קנב) כי יפלא מלמד א) שבמופלא הכתוב מדבר ממך זו עצה ב) דבר זו הלכה ג) למשפט זה הדין ד) בין דם לדם בין דם נדה לדם זיבה לדם יולדת ה) בין דין לדין בין דיני ממונות לדיני נפשות לדיני מכות ו) בין נגע לנגע בין נגעי אדם לנגעי בתים [לנגעי בגדים] ז) דברי אלו ערכים וחרמים והקדישות ח) ריבות זו השקאת סוטה ועריפת העגלה וטהרת מצורע ט) בשעריך זה לקט שכחה ופאה וקמת (מיד וקמת בבית דין) [מבית דין י) ועלית לבית דין] יא) מכאן אמרו ג' בתי דינין היו שם אחד על פתח הר הבית ואחד על פתח העזרה ואחד על לשכת הגזית באין לזו של הר הבית (אם שמעו אמרו להם) [ואומר להם כך דרשתי וכך דרשו חבירי] יב) כך למדתי וכך למדו חבירי אם שמעו אמרו להם ואם לאו באין לזה בפתח העזרה ואומר כך דרשתי וכך דרשו חבירי כך למדתי וכך למדו חבירי אם שמעו אמרו להם ואם לאו אלו ואלו באים לב"ד הגדול שבלשכת הגזית שמשם תורה יוצאה לכל ישראל שנ' אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו יג):

וקמת ועלית מלמד שא"י גבוה מכל הארצות ובית המקדש גבוה מכל א"י יד):

(סליק פיסקא).

(קנג) ובאת לרבות ב"ד שביבנה א):

אל הכהנים הלוים מצות ב"ד שיהו בו כהנים ולוים יכול מצוה ואם אין בו יהא פסול ת"ל ואל השופט אעפ"י שאין בו כהנים ולוים כשר ב):

אשר יהיה בימים ההם אמר ר' יוסי הגלילי וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל שופט שלא נמצא בימיו אלא מה ת"ל אל השופט אשר יהיה בימים ההם אלא שופט שהוא כשר ומוחזק באותן הימים היה קרוב ונתרחק כשר וכן הוא אומר אל תאמר מה היו שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת את זה (קהלת ז') ג):

ודרשת והגידו לך את דבר המשפט אלו דקדוקי משפט ד): (סליק פיסקא).

מאיר עין (קנ) א) כ"ה בילקוט וכן הגיה הגר"א. ב) הגהתי עפ"י הפס"ז וגם איתא כיון שאמר עפ"י שנים וגו' מת ל"ל יומת עפ"י ע"א להביא את המומתין שלא יהו אלא כסדר זה וזה בנין אב לכל המומתין ובכת"י ליתא להאי דרשה כלל והסופרים בלבלו האי דרשה עם הא דלעיל ונשתבשו הספרים כנ"ל ועיין בילקוט ובגר"א. ג) עיין ספרי במדבר פי' קס"א וסנהדרין ל"ג: ד) עיין סנהדרין ל"ד. ולעיל פי' פ"ט.

(קנא) עיין ספרי במדבר פי' קי"ד וסנהדרין מ"ה.

(קנב) בכת"י וכן בגמרא סנהדרין פ"ז. ל"ג מלמד ובפס"ז וכן בירושלמי סנהדרין פי"א ה"ג גרים ליה. ב) וכ"ה בירושלמי ובגמרא ובכת"י ג' זה יועץ. ג) פי' ר"ה דהיינו הלכה למשה מסיני ובירושלמי ג' זו אגדה ובכת"י ג' או דבר מקצתו ולא כולו וכה"א ונעלם דבר מעיני הקהל מקצתו ולא כולו ופי' ר"ש שכן דרשו בת"כ ואצטריך להו בפ"ק דהוריות בהלכתא קמא מאי משמע אמר עולא קרי ביה ונעלם מ-דבר ע"כ ועיי"ש בהוריות ה"ג דליתא לפנינו הכי. ד) בירושלמי ליתא. ה) בירושלמי ג' בין דם נדה לדם בתולים בין דם נדה לדם זיבה לדם צרעת. ובכת"י ג' או דבר אחר בין דם לדם אלו הן הרוגים דיני גלות מנין ת"ל בין דין לדין ד"א בין דם לדם ולא כל דם (דהיינו דחבלו במקצתו ולא הרגו לגמרי מפי' ר"ה) ת"ל בין דם לדם ולא כל הדם כלו' מדכתיב בין דם לדם ולא כתיב בין כל דם מפי' ר"ה) בין נגע לנגע ולא כל נגע ע"כ ועיין בתרגום ירושלמי וקטיעה הוא. ו) בירושלמי ג' בין דיני ממונות לדיני נפשות בין דין לדין בין הנסקלין לנשרפין לנהרגין ולנחנקין. ז) כ"ה בכת"י ובפס"ז ובגמרא ובירושלמי ג' או בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט ויונתן תרגם בין מכתש צרעתא ובין מכתש נתקא. ח) בירושלמי מהפך לה דברי זו השקאת סוטה וכו' ריבות אלו ערכים וכו'. ט) עיין פרש"י בגמרא וכן פי' ר"ה ועיין ברש"י על התורה וברמב"ן. י) כ"כ לג' עפ"י ג' הגמרות ועפ"י פי' ר"ה: יא) וכ"ה בפס"ז וכתב ר"ה דג' בגמרא וקמת ועלית מב"ד שבעירך לב"ד הגדול שבירושלים אבל לפנינו גם ליתא. יב) כן הגיה הגר"א. יג) עיין סנהדרין פ"ו: יד) עיין סנהדרין פ"ז. ולעיל סוף פי' ל"ז.

(קנג) א) עיין בירושלמי סנהדרין פ"א ה"ג. ב) עיין ברש"י ובתרגום יונתן ובסנהדרין י"ד: וכ"ב: ג) במקרא כתוב מה היה וגו' על זה. עיין ר"ה סוף פ"ב וקידושין מ"ו: וסנהדרין כ"ח: ונראה דשתי נוסחאות נתבלבלו כאן פיי"ם ועיין ברש"י. ד) עיין בתרגום יונתן.

(קנד) ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך [וגו'] על הוראת ב"ד הגדול שבירושלם חייבים מיתה ואין חייבים מיתה על הוראת ב"ד שביבנה א):

על פי התורה אשר יורוך על דברי תורה חייבים מיתה ואין חייבים מיתה על דברי סופרים ב):

ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה זו מצות עשה לא תסור מן התורה אשר יגידו לך ג) זו מצות לא תעשה:

ימין ושמאל אפילו מראים בעינך על שמאל שהוא ימין ועל ימין שהוא שמאל שמע להם ד): (סליק פיסקא).

(קנה) והאיש אשר יעשה בזדון ולא שמע מפי ב"ד מורה א):

אשר יעשה על מעשה הוא חייב ואינו חייב על הוראה ב):

בזדון על הזדון הוא חייב ואינו חייב על השוגג:

לבלתי שמוע אל הכהן ולא שומע מפי שומע:

אל הכהן העומד לשרת מגיד הכתוב שאין שירות כשר אלא מעומד הא אם ישב (ועמד) [ועבד] עבודתו פסולה ג):

או אל השופט זהו שאמרנו אע"פ שאין בו כהנים ולוים כשר ד):

ומת האיש סתם מיתה האמורה בתורה בחנק ה):

ההוא לא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה ו):

ובערת הרע מישראל בער העושה הרעה בישראל ז): (סליק פיסקא).

(קנו) כי תבוא אל הארץ עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה תכנס לארץ:

אשר ה' אלהיך נותן לך (בזכותם) [בזכותך] א):

וירשת וישבת בה בשכר שתירש תשב:

ואמרת אשימה עלי מלך רבי נהוראי אומר הפסוק בגנאי ישראל הוא מדבר שנאמר כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלך עליהם (שמואל א' ח') אמר רבי יהודה והלא מצוה היא מן התורה לשאול להם מלך שנאמר שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו ולמה נענשו בימי שמואל לפי שהקדימו על ידם ב):

ככל הגוים אשר סביבותנו ג) רבי נהוראי אומר לא בקשו להם מלך אלא להעבידם ע"ז שנאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתינו (שם) ד): (סליק פיסקא).

(קנז) שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו מת מנה אחר תחתיו א):

מלך ולא מלכה: אשר יבחר ה' אלהיך בו על פי נביא: מקרב ולא מחוץ לארץ: אחיך ולא אחרים:

תשים עליך מלך והלא כבר נאמר שום תשים עליך מלך ומה ת"ל תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך מכאן אמרו מלך אין רוכבים על סוסו ואין יושבים על כסאו ואין משתמשים בשרביטו ואין רואים אותו ערום ולא כשהוא מסתפר ולא בבית המרחץ ב) ד"א שום תשים עליך מלך [וגו'] זו מצות עשה לא תוכל לתת עליך איש נכרי זו מצות לא תעשה: איש נכרי מכאן אמרו אין ממנים פרנס על הצבור ג):

מאיר עין (קנד) א) עיין לעיל פי' קנ"ג וסנהדרין י"ד: ופ"ז. ב) עיין סנהדרין פ"ז. ג) לפנינו כתוב מן הדבר. ד) עיין ברש"י ורמב"ן ועיין בהוריות פ"א ה"א דסני שם בהפך עיי"ש.

(קנה) א) כלו' אבל מפי השמועה דהיינו ששמע מפי ב"ד מורה אינו נעשה זקן ממרא כנ"ל ועיין סנהדרין פ"ח. ובפרש"י בן ז"א ב' ולא שומע מפי ב"ד ומורה אבל הז"ר והז"א מחקו מלת ו' ל' א' וגרסו שמע מפי ב"ד ומורה עפ"י הילקוט. ב) סנהדרין שם: ג) עיין סנהדרין פ"ד. וספרי במדבר פי' ל"ע ולקמן פי' קס"ז. ד) לעיל פי' קנ"ג ה) סנהדרין פ"ט. ו) לעיל פי' קמ"ט. ז) לעיל פי' קנ"א.

(קנו) א) וכ"ה בילקוט. ב) כלו' שהקדימו עמי הארץ ע"י הזקנים מפי' ר"ה עיין סנהדרין כ': ול"נ דר"ל שאמרו שנה שעדיין לא הגיע זמן מלכות שתקן. ג) במקרא כתוב סביבתי. ד) עיין סנהדרין שם ובתוספתא סנהדרין פ"ד ולעיל פי' ס"ז. אמר מאיר איש שלום הרבה האריכו המפרשים בדבר אבל המקרא מפורש שהרע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו הנה לנו מלך לשפטנו שלא היה להם לבקש אלא מלך שילך לפניהם וילחם את מלחמותם וע"ז השיב להם זה יהיה משפט המלך וכו' כי שוה מלך משפט אהב דהיינו שיאהב המשפט אבל לא שיהא הוא הנותן משפט.

(קנז) א) מדכתיב שום תשים מפי' ר"פ. ב) סנהדרין כ"ב. ובתוספתא שם פ"ד. ג) עיין יבמות מ"ה: וקידושין ע"ו: ובתוספתא סנהדרין פ"ד ועיין בילקוט ובז"ר ובפס"ז ג' איש ולא אשה מיכן שאין ממנין אשה פרנסה על הצבור ונראה דכל"ל.

אשר לא אחיך הוא כשהיה אגריפס מגיע לפסוק זה היה בוכה עד שיהו גלגלי עיניו דומעות והיו אומרים לו כל ישראל אל תירא אגריפס אחינו אתה אחינו אתה ד):

(סליק פיסקא).

(קנח) רק לא ירבה לו סוסים יכול לא ירבה למרכבתו ולא לפרשיו ת"ל לא ירבה לו לו אין מרבה אבל מרבה הוא למרכבתו ולפרשיו אם כן למה נאמר למען הרבות סוס סוסים בטלים מנין אפילו סוס אחד והוא בטל כדי הוא שיחזיר את העם למצרים א) ת"ל רק לא ירבה לו סוסים ולא ישוב [וגו'] ב) והלא דברים ק"ו ומה (מצוים) [מצרים] ג) שהברית כרותה עליה עבירה מחזירתה לשם שאר ארצות שאין הברית כרותה עליה עאכ"ו ד):

(סליק פיסקא).

(קנט) לא ירבה לו נשים א) על י"ח רבי יהודה אומר מרבה הוא לו ובלבד שלא יהו מסירות את לבו שנאמר ולא יסור לבבו ר' שמעון אומר אפילו אחת והיא מסירה את לבו לא ישאנה אם כן למה נאמר לא ירבה לו נשים אפילו כאביגיל ב):

וכסף וזהב לא ירבה לו מאד יכול אפילו ליתן לאפסניא ת"ל לא ירבה לו לו אינו מרבה אבל מרבה הוא כדי שיתן לאפסניות ג): (סליק פיסקא).

(קס) והיה כשבתו על כסא ממלכתו אם עושה הוא כל האמור בענין כדי הוא שישב על כסא ממלכתו:

וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר לשמו שלא יהא נאות בשל אבותיו א):

משנה אין לי אלא משנה תורה שאר ד"ת מנין ת"ל לשמור את כל דברי התורה הזאת א"כ למה נאמר משנה תורה (משום) שעתידה להשתנות ב) אחרים אומרים [משנה התורה כותב שכן] ג) אין קורים ביום הקהל אלא משנה תורה בלבד ד):

על ספר ולא על לוח ולא על נייר אלא יכתבנה על המגילה שנאמר על ספר ה):

מלפני הכהנים והלוים ו): (סליק פיסקא).

(קסא) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו מכאן אמרו המלך יוצא למלחמה והוא עמו יושב בדין והוא אצלו מיסב והוא כנגדו שנאמר והיתה עמו א):

וקרא בו כל ימי חייו ימי חייו הימים כל ימי (חייך) [חייו] הלילות ב):

למען ילמד ליראה את ה' אלהיו מלמד שהמורא ג) מביא לידי מקרא מקרא מביא לידי תרגום תרגום מביא לידי משנה משנה מביא לידי תלמוד תלמוד מביא לידי מעשה מעשה מביא לידי יראה: לפי שמצינו ששוה הדיוט למלך בדברי תורה [יכול] ד) ישוה לו בדברים אחרים ת"ל לשמור את כל דברי התורה הזאת ואת כל החוקים ה) לד"ת שוה לו ואין שוה לו לדברים אחרים מכאן אמרו מלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחים בידו להרחיב לו טרסיאות ו) ואין ממחין בידו דרך המלך אין לו שיעור וכל העם בוזזין ונותנים לפניו והוא נוטל חלק בראש ז): (סליק פיסקא).

מאיר עין ד) עיין סוטה מ"א.

(קנח) א) פי' שיגלו לשם ז"ר. ב) במקרא כתוב ולא ישיב. ג) כ"ה בפס"ז וכן מוגה בגליון על הילקוט וז"ל הפס"ז ומה אם מצרים שאמר הקב"ה לא תוסיפון וגו' הרי השיבם ע"י עונשם שנ' והשיבך ה' מצרים באניות וגו' שאר ארצות שאין הברית כרותה עליהן עאכו"כ וכה"א ואזרם במזרה לכל רוח ואומר כי בארבע רוחות השמים פרשתי אתכם. ד) ועיין כל זה בסנהדרין כ"א: ובתוספתא שם פ"ד ועיין בתרגום יונתן ואונקלס.

(קנט) א) לפנינו כתוב ולא. ב) עיין סנהדרין כ"א. ובתוספתא שם פ"ד ובתרגום יונתן. ג) עיין בסנהדרין כ"א: ובירושלמי שם ובילקוט אבל בכת"י ובפס"ז ובכת"י ג' לאכסניא ומקיים בכת"י דבר אחר כדי ליתן אפסונות (דהיינו לבית המדרש מפי' ר"ה) וכן עשה דוד וכו' אבל שלמה ע"כ ועיין בילקוט ובז"ר.

(קס) א) עיין סנהדרין כ"א: ובתוספתא שם פ"ד ובירושלמי פ"ב ה"ו ובתרגום יונתן. ב) עיין בגמרא ובתוספתא שם. ומלת משום ליתא לא בכת"י ולא בילקוט וכן מחקו בכת"י בן ז"א. ג) כ"ה בפס"ז. ד) עיין סוטה מ"א. ה) עיין ספרי במדבר פי' ע"ז ולקמן פי' רס"ע ו) קטיעה היא ובכת"י ג' מכאן דרש ר' אלעזר וכו' ופי' ר"ה כלו' לפני הכהנים הלוים משמע דכשמתחת מישראל ונכתבה לפני הכהנים הלוים דהיינו מספר עזרא וכתב עליו בעל ההגהה זה ליתיה בספרי שלנו ואיני יודע מאי קאמר ע"כ ואולי צ"ל מספר העזרה ובפס"ז ג' מלפני הכהנים והלוים שתהא מוגהת מפי הכהנים והלוים ועיין ברמב"ם ה' מלכים פ"ג ועיין בתוספתא ושם איתא ומגיהין אותו בב"ד של כהנים וכו' עיי"ש והוא טעות וצ"ל ומגיהין אותו.

(קסא) א) עיין סנהדרין כ"א: ובמשנה שבירושלמי שם ובילקוט. ב) עיין ספ"ק דברכות. ג) הז"ר והז"א הניחו דבור זה בתימה ובכת"י בן ז"א ג' שהמראה אבל בכת"י כ"ה ובילקוט הגי' כמו שהיא לפנינו ופי' ר"ה וכיון דהיא עמו רואה יראה אותה תמיד ומביאו לידי מקרא וכו' ולפ"ז פי' מורא מגרם ראה וכבר פירשוהו כך בהגדת ליל פסח. ד) וכ"ה בכת"י ובילקוט. ה) לפנינו כתוב ואת החוקים ועיין בתרגום יונתן. ו) בילקוט ג' פרטיאות ובפס"ז ג' סטרטיאות. ז) עיין סנהדרין כ':

(קסב) לבלתי רום לבבו מאחיו ולא משל הקדש א):

ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל שלא יסור מן המצוה ימין ושמאל ב):

למען יאריך ימים על ממלכתו אם עושה הוא מה שכתוב בענין כדי הוא שיאריך ימים על ממלכתו:

הוא ובניו שאם הוא מת בנו עומד תחתיו ואין לי אלא זה בלבד מנין לכל פרנסי ישראל שבניהם עומדים תחתיהם ת"ל הוא ובניו בקרב ישראל כל שהם בקרב ישראל בנו עומד תחתיו ג) רבי חנינא בן גמלא ד) אומר הרי הוא אומר וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר גם כבוד נתתי לך (מלכים א' ג') ה) על מה שלא התניתי בתורה ליתן לך נתתי לך על מה (שלא התניתי) [שהתניתי] ו) לא אתן לך אלא א"כ עשית וכן הוא אומר ואתה אם תלך בחוקותי כאשר הלך דוד אביך בתום לבב וביושר לעשות ככל אשר צויתיך חקי ומשפטי תשמור (שם ט') ז): (סליק פיסקא).

(קסג) לא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה מכלל שנ' ושרת בשם ה' אלהיך א) אין לי אלא תמימים בעלי מומים מנין ת"ל כל שבט לוי:

חלק חלק זו ביזה ונחלה זו נחלת הארץ אישי ה' אלו קדשי מקדש קדשי הגבול מנין ת"ל ונחלתו יאכלון ב): (סליק פיסקא).

(קסד) ונחלה זו נחלת שלשה לא יהיה (לו) [לו] בקרב אחיו זו נחלת חמשה א):

ה' היא נחלתו כאשר דבר לו להגיד מה גרם ב): (סליק פיסקא).

(קסה) וזה משפט הכהנים א) מלמד שהמתנות יוצאות בדיינין ב) יכול אף כל הקדשים יהיו חייבים במתנות ודין הוא ומה חולין שאינן חייבים בחזה ושוק חייבים במתנות קדשים שחייבים בחזה ושוק אינו דין שיהו חייבים במתנות ת"ל וזה יהיה משפט הכהנים ג):

מאת העם ולא מאת אחרים ולא מאת אחיו הכהנים ד):

מאת זובחי הזבח פרט לטריפה מאת זובחי הזבה אין (לי) [לך בו] ה) אלא בשעת זביחה בלבד מכאן אמרו גר שנתגייר והיתה לו פרה נשחטת עד שלא נתגייר פטור משנתגייר חייב ספק פטור והמוציא מחבירו עליו הראיה ו): אם שור אם שה לרבות כלאים ז):

אם שור אם שה בין בארץ בין בחוץ לארץ והלא דין הוא חייב כאן וחייב בראשית הגז מה מצינו בראשית הגז נוהג בארץ ובחוץ לארץ אף מתנות נוהגות בארץ ובחוץ לארץ או כלך לדרך זו חייב כאן וחייב בתרומת ראשית מה תרומת ראשית אינו חייב אלא בארץ אף מתנות אינו חייב (עליהם) אלא בארץ נראה למי דומה דנים דבר שאין תלוי בארץ ומקודש מדבר שאין תלוי בארץ ומקודש ואל תוכיח תרומת ראשית שהוא תלויה בארץ ומקודש או כלך לדרך זו דנים דבר שנוהג בין במרובה בין במועט [מדבר שנוהג בין במרובה בין במועט] ח) ואל יוכיח ראשית הגז שאינו נוהג אלא במרובה ת"ל אם שור אם שה בין בארץ בין בח"ל ט): ונתן לכהן עצמו י):

מאיר עין (קסב) א) כ"ה הגי' בכת"י ובילקוט ופי' ר"ה כלו' הא אתא לאזהורי לבלתי רום לבבו מאחיו ולא לאזהורי לבלתי רום לבבו משל קודש דהא לא אפשר ולא צריך לאזהורי ע"כ והז"ר פי' ממעות הקדש אסור ליטול כדי להתגאות עצמו והז"א האריך וכן ז"א הגיה בפס הכב אפרים זלמן מרגליות בצריך למחקו והוא עיין לקמן בפי' קפ"ה בפ' מלא הטס וכן נמצא הדרש על פסוק זה בפס"ז ואולי ברייתא כפשוטה היא דברי להתגאות משל הקדש ופי' מאחיו משל אחיו וכבר מצינו בחזקיהו שנתן למלכי אשור כל הכסף הנמצא בבית ה' ולא העלה מס על עמו ולא גינוהו אלא על שקצץ דלתות היכל עיין פסחים נ"ו. אבל גינה הכתוב את יהויקים שהעריך את הארץ ונגש את העם לתת לפרעה נכה (מלכים כ"ג) וטעם הדבר הוא לפי שלרכי המלך הם לרכי הצבור ואין לך דבר העומד בפני לרכי הצבור ואם אתה מטיל מס הרי אף זו מלרכי הצבור שלא להעלות מס עליהם כנ"ל ועיין שקלים פ"ד ה"ד. ב) בלו' הוא לאו מוסף במלך על לאו דלא יקום את דברי התורה וגו' והז"א כתב לא ידעתי מה בא ללמדנו ובגי' הילקוט ליתא ע"כ ועיין ברש"י. ג) עיין הוריות י"א: ד) בילקוט ג' בן גמליאל. ה) במקרא לא כתוב נתתי לך בשרא ו) כן הגיה ר"ה וכן הגיה הז"א עפ"י רש"י דמלכים ועיין בז"ר. ז) במקרא כתוב אם תלך לפני וגו'.

(קסג) א) במקרא כתוב אלהיו. ב) עיין ספרי במדבר פי' קי"ט וברש"י.

(קסד) א) עיין הגירסאות ופירושיהן ברש"י ורמב"ן בפרשה וברמב"ן בס' קדש לי כל בכור ובכת"י הגי' כמו שלפנינו וכו' לא נמצא פי' בזה ועיין ספרי במדבר סוף פי' קי"ט ולקמן פי' ש"א. ב) עיין לעיל פי' קי"ט.

(קסה) א) במקרא כתוב וזה יהיה וגו'. ב) עיין חולין ק"ל: ג) עיין חולין שם במשנה ובגמרא וכ' דברייתא שלפנינו קטיעה היא ועיין פי' קפ"ב אות א' ועיין בז"א. ד) עיי"ש קל"ב. ושם: ה) כ"ה בכת"י. ו) שם קל"ד. ז) עיי"ש קל"ב. ח) כן הגיה בז"א עפ"י הילקוט. ט) עיין לקמן פי' קס"ו וחולין קל"ו. ונראה דיליף לה מדכתיב מאת זובחי הזבח והדר פרט אם שור אם שה דבא לומר דכל היכא שזובחים שור ושה מתחייב במתנות י) ובפס"ז ג' לכהן ולא לבעלים ואולי צ"ל ונתן לכהן עצמו כלו' שהוא בעצמו יתן ולא שיטול הכהן מעצמו עיין חולין קל"ג. ועיין בז"ר.

*

הזרוע זרוע של ימין ולחיים [יח] זה לחי התחתון והקיבה כמשמעו ר' יהודה אומר [יב] דורשי רשומות [יג] היו אומרים נתן לו זרוע תחת היד וכן הוא אומר ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו (במדבר כ"ה) הלחיים (תפס) [יד] זו תפלה וכן הוא אומר ויעמד פינחס ויפלל (תהלים ק"ו) קיבה תחת האשה אל קובתה [טו]: (סליק פיסקא).

(קסו) ראשית דגנך תירושך ויצהריך מלמד שאין תורמים אותן אלא מן המובחר: מה מצינו בשני מינים (שנאלו) [שבאילן] [א] אין תורמין מזה על זה כך שני מינים [שבתבואה ושבירק] [ב] אין תורמים מזה על זה [ג]:

וראשית גז ולא ראשית השטף [ד] ראשית גז פרט לטריפה [ה] ראשית הגז בין בארץ בין בח"ל [ו]:

צאנך ולא של אחרים מכאן אמרו הלוקח גז צאן של נכרי פטור מראשית הגז גז צאנו של חבירו אם שייר המוכר חייב ואם לאו הלוקח חייב [ז] (שנאמר) [ח]:

תתן לו שיהיה לו כדי מתנה מכאן אמרו כמה נותן לו משקל ה' סלעים ביהודה שהם י' בגליל מלובן כדי לעשות ממנו בגד קטן שנאמר תתן לו שיהא בו כדי מתנה [ט] וכמה צאן יהיו לו ויהיה חייב בראשית הגז בית שמאי אומרים שתי רחלות שנאמר והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן (ישעיה ז') ובית הלל אומרים ה' שנאמר וחמש צאן עשויות (שמואל א' כ"ה) ר"ע אומר ראשית גז שתים צאנך ארבע [י] תתן לו הרי חמש [יא]:

(סליק פיסקא).

(קסז) כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך [וגו' לעמד לשרת וגו'] מגיד הכתוב שאין שירות כשר בו אלא מעומד ואם ישב ושירת עבודתו פסולה [א]:

הוא ובניו כל הימים בין בארץ ובין בח"ל [ב]: (סליק פיסקא).

(קסח) וכי יבוא הלוי [מכל ישראל אשר] הוא [גר שם] יכול בבן לוי ודאי הכתוב מדבר תלמוד לומר מאחד שעריך (משלא) [מי שלא] [א] נטלו שעריהם במקום אחד יצאו לוים שנטלו שעריהם במקום אחד ושרת [ב] בראוי לשירות יצאו לוים שאינן ראוים לשירות מכל ישראל אשר [הוא] גר שם בכל מקומות מושבותיכם [ג]:

ובא בכל אות נפשו מנין אתה אומר כהן בא ונושא את כפיו במשמר [שאינו] [ד] שלו שנאמר ובא בכל אות נפשו (מכאן) [ומנין] אתה אומר כל המשמרות שוים בקרבנות הרגל הבאים מחמת הרגל (שנאמר) [תלמוד לומר] [ה] ובא בכל אות נפשו אל המקום אשר יבחר ה' יכול לעולם ת"ל מאחד שעריך בשעה שישראל נכנסים בשער אחד בשלש רגלים [ו]:

(סליק פיסקא).

מאיר עין יח) במקרא כתוב והלחיים. יב) בפס"ז ג' ר' יהושע אומר ועיין בחולין קל"ד: ובתוספתא שם פ"ט ובילקוט ואולי דברייתא שלפנינו קטועה היא. יג) בגמרא ובילקוט ג' דורשי חמורות. יד) כ"ה בפס"ז ואולי צ"ל זו תחת תפלה ובז"א מחק מלת זו ועיין בגמרא שם. טו) עיין בגמרא שם.

(קסו) א) כ"ה בילקוט ובכת"י ג' של אלו. ב) כ"ה בכת"י ובילקוט. ג) עיין תרומות פ"ב ובכורות כ"ד. ותמורה ה'. ובספרי במדבר פי' ק"כ וקכ"ב. ד) דהיינו גולה של עזים דהיא לאו חורפיה לגזוז אלא לשטפו וכתלש מאליו וגם הכי אם שטף ברחלים מפי' ר"ה ובפס"ז פי' כגון שמשטף עורות במים ועלה הלמר למעלה ועיין חולין קל"ז. ה) עיין לעיל פי' קס"ה וחולין קל"ו: ו) לעיל שם וחולין קל"ו. ז) שם קל"ה. ח) וכן מחקו הז"א. ט) חולין שם ועיין בתרגום יונתן. ובתוספתא חולין פ"ו. י) בילקוט ובכת"י ג' גז לאכך ד' ועיין ברש"י. יא) עיין חולין קל"ה. וקל"ז.

(קסז) א) עיין לעיל פי' קנ"ה. ב) דנשיאות כפים נוהג בכל מקום מפי' ר"ה.

(קסח) א) כ"ה בכת"י ופי' ר"ה דהיינו כהנים שלא נתנו להם ערים יצאו לוים שנטלו מ"ב עיר פי' לפירושו דבפ' מקעי לא לוה לתת ערים אלא ללוים ואע"ג דמלינו ביהושע שנתייחדו ערים לבני אהרן ג"כ לא נתנו להם ביחוד אלא ללוים נתנו והושיבו בהן ג"כ כהנים והכי משמע קרא ויהי לבני אהרן הכהן מן הלוים (יהושע כ"א) כלו' שמן הלוים הוקלו להם ככ"ל ועיין בז"ר ובז"א ב) כמו דבר אחר ת"ל ושרת ועיין ברש"י ובז"ר ובז"א ור"ה פי' יצאו לוים דאינן עולין אלא לדוכן לשורר ולשון הפס"ז ושרת בראוי לשרת יצאו לוים שאינן ראוין ומדבריהם משמע שהוא ענין בפ"ע ובא למעט לוים מעבודת כהנים ועיין ספרי במדבר פי' קטז ג) כלו' שגר במקומות מושבותיכם שאיננו תושב בעירו שלא נתנו להם ערים והז"ר כתב אפי' בחוצה לארץ ולפי זה הוא ענין בפ"ע אבל ר"ה לא פי' בו כלום. ד) כ"ה בכת"י ובילקוט ובכת"י בן ז"א וכן כתב הז"ר שמלא כך מיגה ועיי"ש. ה) כ"ה בכת"י ובילקוט וכן הגיה הז"א. ו) עיין סוכה נ"ה: ונ"ל דג' מלות בשלש רגלים הם תוספת מגליון מפרש וכ"כ מפי' ר"ה שמפרש בשער א' דהיינו בג' רגלים.

(קסט) ושרת בשם ה׳ אלהיו [ככל אחיו הלוים העמדים שם] על גבי הרצפה מכאן אמרו ערל טמא יושב על גבי הכלים או על גבי בהמה או על גבי חבירו פסול א):

[חלק כחלק יאכלו וגו׳] ב) מנין אתה אומר כל המשמרות שוין באימורי הרגלים ובחלק לחם הפנים ת״ל חלק כחלק יאכלו חלק לאכילה כחלק לעבודה חלק לעבודה כחלק לאכילה יכול יהיו כל המשמרות שוין בקרבנות הרגל הבאים שלא מחמת הרגל ת״ל לבד ממכריו על האבות מה מכרו האבות זה לזה אני בשבתי ואתה בשבתך ג):

(סליק פיסקא).

(קע) כי אתה בא אל הארץ עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה תכנס לארץ: אשר ה׳ אלהיך נותן לך בשכרך א):

לא תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם יכול אי אתה יכול להבין ולהורות ת״ל לעשות לעשות אי אתה למד אבל אתה למד להבין ולהורות ב): (סליק פיסקא).

(קעא) לא ימצא בך להזהיר ב״ד [על כך] א):

מעביר בנו ובתו באש אין לי אלא בנו ובתו בן בנו ובן בתו מנין ת״ל בתתו מזרעו למולך (ויקרא כ׳) ועדין אני אומר כאן באש ולהלן במולך מנין אתה אומר ליתן האמור כאן להלן ואת האמור להלן כאן נאמר העברה העברה לג״ש מה העברה האמורה כאן באש אף העבירה האמורה (כאן) [להלן] באש ומה העברה האמורה (כאן [להלן] למולך אף העברה האמורה כאן למולך נמצאת אתה אומר שימסור ויעביר באש ולמולך עד שיאמרו שני כתובים ואם לאו לא שמענו ב) (קוסם אחד מרובה ואחד ממעט קסמים לחייב על כל קסם וקסם איזהו קוסם זה האוחז במקלו ואמר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומר עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו דבר אחר שועל בימינו ומשמאלו) ג) ד״א מעביר בנו או בתו באש זה הוא הבועל ארמית ומעמיד ממנה בן אויב למקום עונש שמענו אזהרה לא שמענו תלמוד לומר לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש ד) [ר׳ יהודה אומר] ה) זה שהוא מעביר בנו ובתו לע״ז וכורת עמה ברית שנאמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמיה ל״ד) ו):

וקוסם אחד מרובה ואחד מועט קסמים להייב על כל קסם וקסם איזהו קוסם זה האיחז במקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומר עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו] (הושע ד׳) ז):

מעונן רבי ישמעאל אומר זה המעביר על העין [וחכ״א אלו אוחזי העינים] ר׳ עקיבא אומר אלו נותני העתים (וחכמים אומרים אלו אוחזי העינים) כגון אלו האומרים למודי ערב שביעיות להיות יפות עקירות קטנות להיות רעות ח):

ומנחש איזהו מנחש כגון האומר נפלה פתו מפיו נפלה מקלי מידי נחש מימיני ושועל משמאלי ופסק זנבו את הדרך לפני והאומר אל תתחיל בו שהרי ראש חודש הוא שהרי ערב שבת ומוצאי שבת היא ט):

ומכשף העושה מעשה ולא האוחז את העינים רבי עקיבא אומר משום ר׳ יהושע שנים מלקטים קישואים אחד לוקט פטור ואחד לוקט חייב העושה מעשה חייב האוחז העינים פטור י):

(סליק פיסקא).

מאיר עין (קסט) א) עיין זבחים ע״ו: וכ״ג. ובשבת ל״ג: וערל טמא ויושב בכדי נקט להו א״כ יליף כלהו מככל אחיו הלוים ועי״ש ובילקוט. ב) וכ״ה בספ״זו. ג) עיין סוכה כ״ה: ועיין ברש״י ובתרגום יונתן ועיין בתרגום אונקלס ול״ע.

(קע) א) בילקוט ובכת״י בן ז״א ג׳ בזכותך. ב) עיין ברש״י ושבת ע״ה. ושם נסמן.

(קעא) א) כ״ה בכת״י כ״ה ובכת״י בן ז״א. ב) עיין בת״כ פ׳ קדושים פ״י ובסנהדרין ס״ד. ושם: ובירושלמי סנהדרין פ״ז ה״י ופי׳ עד שיאמר ב׳ כתיבים כלו׳ שיאמרו ב׳ כתובים לחייבו כנ״ל והז״א פי׳ כלו׳ ואצטריך ב׳ כתובים ול״נ. ג) דבור זה שייך לקמן וכ״ה בילקוט. ד) עיין מגילה כ״ה. ובירושלמי מגילה שם ובתרגום יונתן ויקרא פי״ח ופ״כ ובערוך ערך ארם ונ״ל דברייתא שלפנינו קטיעה הוא וה״ק דקרא דויקרא י״ח קאי על הבועל ארמית וא״כ עונש שמענו במעביר למולך בויקרא כ׳ אבל אזהרה לא שמענו לכך נאמר לא ימצא וגו׳ וזהו ג״כ דעת תרגומו של יונתן ועיין בנ״ר ובז״א. ה) כ״ה בילקוט וכן הגיה הז״א ונראה דר״י פליג וס״ל דקרא דויקרא י״ח הוא לאזהרה וקרא דהכא לא מתפרש במולך דוקא ועיין בתוספתא סנהדרין פ״י. ו) ובכת״י בן ז״א מחקו לכולא ברייתא וכן ר״ה לא הביאה ונראה שמחקוה מפני שאין במגילה כ״ה אבל הילקוט הביאה וממתני׳ ל״ק דאיכא למימר ר׳ יהודה הוא א׳ כיש נפרשה כמו שפירשה בערוך ערך ארם ז) כל זה והשאר דלעיל נמחק וכן בילקוט ובספ״זו ליתא וכן מחקו בכת״י בן ז״א ועיין ברש״י ח) עיין בת״כ קדושים בא׳ לא תנחשו ובסנהדרין ס״ה: ולפום השם הגהתי וכ״ה בספ״זו. ט) עיין סנהדרין שם וברש״י. בכת״י בן ז״א מוחק מלות ערב שבת. י) שם ס״ז.

(קעב) וחבר חבר [אחד חובר מרובה ואחד חובר מועט] א) אחד חובר הנחש ואחד חובר את העקרב: ושואל אוב זה פיתום המדבר משחיו ב):

וידעוני המדבר בפיו ג) הם עצמם בסקילה והנשאל בהם באזהרה:

ודורש אל המתים אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגלגלתו מה בין מעלה בזכורו לנשאל בגלגלתו מעלה בזכורו אין מעלה כדרכו ואין נשאל בשבת נשאל בגלגלתו עולה כדרכו ונשאל בשבת ד): (סליק פיסקא).

(קעג) כי תועבת ה' כל עושה אלה ואפילו אחת מהם (ובגלל התועבות האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך) א) יכול לא יהיה חייב עד שיעבור על כולם ת"ל כל עושה אלה אפילו על אחת מהם ב):

ובגלל התועבות האלה ה' אלהיך מוריש אותם מפניך אמר רבי שמעון מלמד שהוזהרו כנענים על כל המעשים האלו שאין עונשים את האדם עד שמזהירים אותו ג) כשהיה רבי אלעזר מגיע לפסוק זה היה אומר חבל עלינו מה אם מי שמדבק בטומאה רוח טומאה שורה עליו המדבק בשכינה דין הוא שתשרה עליו רוח הקודש ומי גרם כי אם עוונותיכם היו מבדילים בינכם ובין אלהיכם (ישעיה נ"ט ד):

תמים תהיה עם אלהיך כשאתה תם חלקך עם ה' אלהיך וכן דוד אמר ואני בתומי אלך פדני וחנני (תהלים כ"ו) ואני בתומי תמכת בי ותציבני לפניך לעולם (שם מ"א): (סליק פיסקא).

(קעד) כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה אתה יורש אותם:

אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו שמא תאמר להם יש במה לישאל ולי אין לי תלמוד לומר ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך לך נתנה ואתה מניח דברי תורה ומתעסק בבטולה א): (סליק פיסקא).

(קעה) נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלהיך מקרבך ולא בחוצה לארץ מאחיך ולא מאחרים יקים לך ולא לגוים ומה אני מקיים נביא לגוים נתתיך (ירמיה א') בנוהגים מנהג גוים א):

אליו תשמעון אפילו אומר לך עבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה כאליהו בהר הכרמל לפי שעה שמע לו ב): (סליק פיסקא).

(קעו) ככל אשר שאלת מעם ה' אלהיך בחורב בזו זכו שעמדו להם נביאים דכתיב לא אוסיף לשמוע את קול ה' אלהי [וגו'] ויאמר ה' אלי היטיבו אשר דברו כוונו לדעתי נביא אקים הא למדת שבשכר יראה זכו שעמדו להם נביאים א):

ונתתי דברי בפיו דברי בפיו אני נותן אבל אני מדבר עמו פנים בפנים מכאן ואילך הוי יודע היאך רוח הקודש ניתנת בפי הנביאים ב):

ודבר אליהם שלא להשיב את התורגמן:

את כל אשר אצונו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: (סליק פיסקא).

(קעז) והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי וגו' שלשה מיתתן בידי שמים הכובש נבואתו כיונה בן אמיתי והמותר על דברי הנביא כחבירו של מיכה ונביא שעובר על דברי עצמו (מיתתו) [כעדו הנביא ושלשה מיתתן] א) בבית דין המתנבא מה שלא שמע כצדקיה בן כנעניה ומה שלא נאמר לו כחנניה בן עזור שהיה שומע דברים מפי ירמיה והיה מתנבא בשוק העליון והולך ומתנבא בשוק התחתון והמתנבא בשם ע"ז ואומר כך אמרה ע"ז אפילו

מאיר עין (קעב) א) כ"ה בכת"י ועיין בסנהדרין ס"ה. ב) עיין בגמרא שם: וברש"י. ג) עיין בגמרא שם וברש"י ובתרגום יונתן. ד) עיין בגמרא שם וברש"י ובתרגום יונתן והז"א מחק אלא מעלה וג' עולה כדרכו.

(קעג) א) כל"ל. ב) עיין סוף מכות. ג) עיין סנהדרין נ"ו: ד) לפנינו כתוב לבין. ובסנהדרין ס"ה: ג' ר' עקיבא.

(קעד) א) נראה דמפרש לקרא הכי ואתה לא כן כלו' לא תעשה כמותם כי כבר נתן לך ד' אלהיך ענין אחר ועיין בתרגום יונתן וברש"י ונראה שכן דעת בעל הטעמים.

(קעה) א) היינו בישראל שנוהגין מנהג גוים מפי' ר"ה וכ"ה בפס"ז. ב) עיין יבמות צ':

(קעו) א) עיין ברמב"ן על התורה. ב) עיין בילקוט.

(קעז) א) כן הגיה הז"א.

כיון את ההלכה לטמא את הטמא ולטהר את הטהור ב) [והנביא שנתנבא בתחילה אם נתן אות ומופת שומעין לו ואם לאו] ג) אין שומעין לו: (סליק פיסקא).

(קעח) אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי [וגו'] א).

ומת בסתם מיתה האמורה בתורה זו חנק ב):

וכי תאמר עדין עתידים אתם לומר איכה נדע הדבר ירמיה אמר הנה כלי בית ה' יובאו מבבלה עתה מהרה [וגו'] (ירמיה כ"ז) ג) חנניה אומר הנה כלי בית ה' מובאים מבבל למי אשמע ת"ל אשר ידבר הנביא בשם ה' [וגו'] ואיזהו הדבר אשר דברו המקום זה שהוא אומר [ובא] ד):

בזדון דברו הנביא על זדון הוא חייב ואינו חייב על שגגה:

לא תגור ממנו אל תמנע עצמך מללמד חובה עליו ה): (סליק פיסקא).

(קעט) כי יכרית ה' אלהיך את הגוים [וגו'] בזכותך:

וירשתם וישבת בעריהם ובבתיהם מכלל שנאמר וירשת אותם וישבת בארצם (דברים י"ב) יכול אי אתה רשאי להוסיף על הבנין ת"ל וישבת בעריהם ובבתיהם א) בכל מקום שאתה רוצה לבנות בנה: (סליק פיסקא).

(קפ) שלש ערים ערים ולא (עיירים) [מירים] א) ערים ולא כרכים ערים ולא כפרים ב):

תבדיל לך ולא לאחרים: בתוך ארצך ולא בספר ג):

אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה משתכבוש (תירש) [ותירש] ד):

תכין לך הדרך תכין סרטיאות שיהו מפורשות לתוכה ה):

ושלשת את גבול ארצך שלא יהיו מפוזרות אלא יהיו מכוונות כשתי שורות שבכרם ו):

אשר ינחילך ה' אלהיך ליבות עבר הירדן ז):

והיה לנוס שמה כל רוצח שלא יהיה גולה מעיר לעיר ח): (סליק פיסקא).

(קפא) וזה דבר הרוצח מכאן אמרו רוצח שגולה מעירו לעיר מקלט [ידבר ויאמר רוצח אני] א): מכלל שנאמר פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח אין לי אלא רודף וגואל רודף ואינו גואל גואל ואינו רודף לא רודף ולא גואל מנין ת"ל רוצח רוצח ריבה ב): מכלל שנאמר כי יחם לבבו אין לי אלא מי שיש לו חמות הלב האב את הבן והבן את האב (האב את האב והבן את הבן) ג) מנין ת"ל רוצח רוצח ריבה: מה ת"ל שמה שמה ג"פ ד) שם תהיה (ירידתו) [דירתו] שם תהיה מיתתו שם תהיה קבורתו ה): מה ת"ל רעהו רעהו רעהו שלשה פעמים רעהו פרט לאחרים רעהו פרט לגר [תושב] ו) רעהו כבר קראתו (הכתוב) [התורה] ז) רעהו שנאמר אשר יכה את רעהו בבלי דעת ח):

והוא לא שונא לו מתמול שלשם הא אם שונא לו אינו גולה ט):

מתמל שלשם [ר' יהודה אומר] מתמול שנים שלשם שלשה י) (על כן אנכי מצוך לאמר להזהיר בית דין על כך) יא): (סליק פיסקא).

מאיר עין ב) עיין סנהדרין סוף הנחנקין בבבלי וירושלמי ובתוספתא. ג) כצ"ל להגיה עפ"י הירושלמי שם ובכת"י בן ז"א מוחק מלות אין שומעין לו דהא אפי' במיתה הוא.

(קעח) א) אולי קטיעה הוא ועיין בסנהדרין פ"ט. ובילקוט וברש"י. ב) סנהדרין שם. ג) במקרא כתוב מושבים. ד) כן הגיה הז"א מן הילקוט ועיין ברש"י. ה) עיין ברש"י.

(קעט) א) בכת"י ג' א"ל ובבתיהם וכן פי' בכת"י בן ז"א דמיותרא דובבתיהם דרים ועיין לעיל פי' פ'.

(קפ) א) כ"ה בכת"י ובילקוט וכן הגיה הז"א. ב) עיין ספרי במדבר פי' קנ"ט אות ה'. ג) ובכת"י ג' ולא בספוך ופי' ר"ה סמוך לארץ העמים. ד) כצ"ל לג' ועיין ספרי במדבר פי' קנ"ט. ה) עיין מכות ט': וברש"י ורמב"ן ובפס"ז ג' תכין לך סרטיאות שיהו מפולשות לתוכן וכעין זה הוא בילקוט. ו) עיין מכות ט': וברש"י. ז) כלו' שהוא בכלל ושלשת ובכלל כל הענין כצ"ל. ח) דהיינו שאם הרג א' מאנשי העיר שאינו גולה אלא משכונה לשכונה מפי' ר"ה ועיין ספרי במדבר פי' ק"ס אות מ'.

(קפא) א) כן הגיה הז"א עפ"י הילקוט ועיין מכות י"ב: ב) ועיין ספרי במדבר פי' ק"ס אות כ'. ג) בכת"י בן ז"א מחקו וכן בכת"י ר"ה ליתא ועיין מכות ח': ובירושלמי מכות פ"ב ה"ה ובז"ר וז"א. ד) לפנינו ליתא ופי' ר"ה דקאי דפ' מסעי דרים. ה) ועיין מכות י"א: ובתוספתא מכות פ"ב. ו) כ"ה בכת"י ובילקוט ובפס"ז ועיין ספרי במדבר פי' ק"ס אות י'. ז) כ"ה בילקוט ובכת"י בן ז"א ובכת"י ר"ה ג' כבר התורה קראתו רעהו ובפס"ז ג' שהיה רעהו כבר וכ"ל דה"פ התורה קראתו רעהו על לשעבר שהיה רעהו כבר אע"ג דהשתא לא ידעינן אי רעהו אי לא ובמזיד הרגו ועיין בז"ר ובז"א. ט) עיין ספרי במדבר פי' ק"ס אות כ"ב וכ"ד. י) כ"ה בילקוט ועיין לקמן פי' קפ"ג. יא) וכן מחקו הז"א ועיין לקמן פי' קפ"ג.

(קפב) ואשר יבוא את רעהו ביער מה יער רשות לניזק ולמזיק להכנס שם אף כל שהוא רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם יצאת חצר של בעל הבית שאין רשות לניזק ולמזיק ליכנס שם א):

לחטוב עצים אבא שאול אומר מה חטיבת עצים רשות אף כל שהיא רשות יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח בית דין ב): (סליק פיסקא).

(קפג) ונדחה ידו בגרזן מכאן אתה אומר נתכוון לקוץ את האילן ונפל על אדם והרגו הרי זה גולה: ונשל הברזל מן העץ המבקע ר' אומר מן העץ המתבקע א):

ומצא במצוי ב) מכאן היה ר' אליעזר בן יעקב אומר אם משיצאה אבן מידו הוציא הלה את ראשו וקיבלה ה"ז פטור:

הוא ינוס [אל אחת הערים האלה] שלא יהיה גולה מעיר לעיר ג):

פן ירדוף גואל הדם מצוה ביד גואל הדם לרדוף ד):

כי יחם לבבו [אין לי אלא מי שיש לו חמות הלב וכו'] ה):

[כי לא שנא הוא לו] הא אם שונא לו אינו גולה ו):

מתמול שלשם זו שר' יהודה אומר תמול שנים שלשם שלשה ז):

על כן אנכי מציך לאמר להזהיר ב"ד על כך: (סליק פיסקא).

(קפד) ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה ירחיב ה' אלהיך את גבולך: כאשר נשבע לאבותיך הכל בזכות אבותיך:

ונתן לך את כל הארץ אשר נשבע לאבותיך א) הכל בזכות אבות: (סליק פיסקא).

(קפה) כי תשמור את כל המצוה הזאת לעשותה [וגו'] ויספת לך [וגו'] מכאן אתה אומר שלש ערים הפריש משה בעבר הירדן וכשבאו לארץ הפרישו עוד שלש ולעתיד לבוא עתידים עוד להפריש שלש שלשה על שלשה הרי ו' ועוד שלש הרי ט' א) רבי נהורי אומר שלשה על שלשה ועוד שלשה הרי הם תשע ועוד שלשה הרי שנים עשר ב) רבי שאול אומר שלשה על שלשה ועוד שלשה הרי תשעה על השלש הרי שתים עשרה האלה הרי חמשה עשר ג): (סליק פיסקא).

(קפו) ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה [להזהיר ב"ד על כך] א): [סליק פיסקא] ב).

כי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו מכאן אמרו (עובר אדם על מצוה אחת קלה סופו לעבור על מצוה חמורה): (סליק פיסקא).

(קפז) (ואהבת לרעך כמוך) א) אם עבר על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה עבר על ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט) סופו לעבור על לא תשנא (שם) ועל לא תקום ועל לא תטור (שם) וסופו לעבור על וחי אחיך עמך (שם כ"ה) עד שבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר כי יהיה איש שונא לרעהו ב):

וארב לו וקם עליו [וגו'] מכאן היה רבי יוסי ברבי יהודה אומר ההורג את הנפש בין בשוגג בין במזיד הכל מקדימים לערי מקלט ב"ד שולחים ומביאים אותם משם מי שנתחייב מיתה הרגוהו שנאמר ושלחו זקני עירו ולקחו אותו משם מי שלא נתחייב מיתה פטרוהו שנאמר והצילו העדה את הרוצח (במדבר ל"ה) מי שנתחייב גלות מחזירים אותו למקומו שנאמר והשיבו אותו העדה (שם) רבי אומר רוצח גולה לערי מקלט כסבור שקולטו כשם

מאיר עין (קפב) א) עיין מכות ה'. ב) מכות שם.

(קפג) א) עיין מכות ז': ובדפ"י ובירושלמי מכות פ"ב ה"ב. ב) לאפוקי דיבא דמגלית את עצמו מפי' ר"ה ועיין מכות ח'. ג) עיין לעיל פי' ק"ס ופי' בו המפרשים כדלעיל שם ול"נ דבא לומר שאין מגלין אותו ממקלט למקלט אלא כיון שהגיע למקלט אחד ישב שם. ד) עיין ספרי במדבר פי' ק"ס. ה) כדלעיל פי' קס"א וכ"ה בפס"ז והז"א מחקו להאי קרא. ו) לעיל שם וכן הגיה הז"א. ז) לעיל שם.

(קפד) א) במקרא כתוב אשר דבר לתת לאבותיך.

(קפה) א) עיין בדפ"י. ב) מלת עוד דריש ז"א. ג) עיין בתוספתא מכות פ"ב וירושלמי מכות פ"ב ה"ו עיי"ש ושם ג' אבא שאול.

(קפו) א) כ"ה בפס"ז והז"א מחק לקרא דלא מידרים עליו כלום. ב) כאן ראוי להיות סילוק הפיסקא ולא לקמן.

(קפז) א) כל זה צריך לימחק וכן מחקו בכת"י בן ז"א וכ: מכת"י ר"ה וכ"ה בילקוט ועיין בדפ"י ועיין בז"א. ב) ועיין בדפ"י.

שקולט שוגג כך קולט מזיד זקני העיר שולחים ומביאים אותו משם שנאמר ושלחו זקני עירו [וגו'] ומת [ג]:

ביד גואל הדם מנין לא מת ביד גואל הדם ימות ביד כל אדם ת"ל ונתנו אותו ביד גואל הדם ומת [ד]:

ולא תחוס עינך עליו ובערת דם הנקי שמא תאמר הואיל ונהרג זה למה אנו באים לחוב בדמו של זה תלמוד לומר לא תחום עינך עליו [ה]:

ובערת הרע [ו] בער עושי הרעות מישראל: (סליק פיסקא).

(קפח) לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים והלא כבר נאמר לא תגזול (ויקרא י"ט) ומה ת"ל לא תסיג מלמד שכל העוקר תחומו של חבירו עובר בשני לאוים יכול [אף] בחוצה לארץ תלמוד לומר בנחלתך אשר תנחל בא"י עובר בשני לאוים בח"ל אינו עובר אלא משום לאו אחד בלבד [א] מנין לעיקר תחומים של שבטים שעובר בלא תעשה ת"ל לא תסיג גבול עולם (משלי כ"ב ג) מנין למחליף דברי רבי אליעזר בדברי רבי יהושע ודברי רבי יהושע בדברי רבי אליעזר לומר על טהור טמא ועל טמא טהור שהוא עובר בלא תעשה ת"ל ולא תסיג גביל רעך מנין למוכר קבר אבותיו שעובר בלא תעשה ת"ל לא תסיג גבול רעך יכול אפילו לא נקבר אדם בו מעולם ת"ל בנחלתך אשר תנחל הא אם קבר בו אפילו נפל אחד ברשותו (איננו) [ג] עובר בלא תעשה:

לא יקום עד אחד באיש אין לי אלא לדיני נפשות לדיני ממונות מנין ת"ל לכל עון לקרבנות מנין ת"ל ולכל חטאת [ד] למכות מנין ת"ל בכל חטא אשר יחטא לעלות לכהונה ולהוריד מן הכהונה מנין ת"ל לכל עון ולכל חטאת [ה] אין לי אלא לעדות איש לעדות אשה מנין [ו] ת"ל לכל עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא אם סופינו לרבות אשה מה ת"ל איש לעון אינו קם אבל קם הוא באשה להשיאה דברי ר' יהושע [ז] ר"י אומר לעון אינו קם אבל קם הוא לשבועה א"ר יוסי ק"ו ומה במקום שאין פיו מצטרף עם עד אחד למיתה הרי זה נשבע ע"פ עצמו מקום שפיו מצטרף עם פי עד אחד לממון אינו דין שיהא נשבע על פי (עצמו) [עד אחד] לאו מה לנשבע מפי עצמו שכן משלם ע"פ עצמו ישבע ע"פ עד אחד שכן [אין] משלם ע"פ עד א' ת"ל לכל עון לעון אינו קם אבל קם הוא לשבועה [ח]:

ע"פ שני עדים או ע"פ שלשה עדים לא ע"פ כתבן וע"פ מתורגמן [ט] מכאן אמרו המקנא לאשתו ר' אלעזר אומר מקנא [לה] ע"פ שנים ומשקה (לה) ע"פ עד אחד [י] שהיה בדין ומה אם עדות הראשון שאינה אוסרתה איסור עולם אין מתקיימת פחות משנים עדות שנייה שאיסרתה איסור עולם אינו דין שלא תתקיים פחות משנים ת"ל ועד אין בה כל שיש בה לא היתה שותה: (סליק פיסקא).

מאיר עין ג) עיין מכות י': ובספרי במדבר פי' ק"ס. ד) פי' ר"ה דנפקא ליה מומת דמיותר ובכת"י בן ז"א מוחק להאי קרא וג' ת"ל ולא תחוס וכו' ובילקוט ג' יכול לא מת וכו' ועיין ספרי במדבר פי' ק"ס אות ל"ע. ה) עיין ברש"י. ו) במקרא כתוב ובערת דם הנקי.

(קפח) א) עיין ברש"י. ובכת"י ר"ה ג' הכא הו במפנה קבר מלך וקבר נשיא הכתוב מדבר ופי' ר"ה דכל הקברות מתפנין חוץ מקבר מלך וקבר נשיא כדגרסינן בסוף נזיר בגמרא ולהכי קאמר במפנה קבר מלך דאי פינה מקומן עובר משום לא תסיג ע"כ ולפנינו בבבלי שם ליתא ובירושלמי דנזיר פ"ט ה"ג גרסינן כל הקברות מתפנין חוץ מקברי המלך ומקברי הנביא עיי"ש ובמסכת שמחות פי"ד. וג' הו בכת"י מעוברת חבירו מבוט היזק יל"ד חבירו ע"כ ודוגמת דרש זה נמצא בתוספתא נדה פ"ב עיי"ש. ב) לפנינו כתוב אל תסג וגו' ובכת"י ג' קרא דפרשה ועיין ברמב"ן. ג) כ"ל למחוק ועיין סנהדרין מ"ח. ובתוספתא דאהלות פט"ז ובפי' הר"ש באהלות פט"ז מ"ה ובנדה נ"ז. ובילקוט ג' ברשות והגיה הז"ר כמו שלפנינו והז"א נדחקו לפרש עפ"י הגי' שהיתה לפניו עיי"ש ובכת"י ג' הא אם קבר נפל ופי' ר"ה דלאו בר נחלה הוא ולא קנה מקום ע"כ ונראה דגרס לה לכולא בעניין אחר. ד) עיין כריתות רים פ' אמרו לו. ה) דאין מעלין כן פי' ר"ה והז"ר והז"א אבל בפס"ז איתא לכל עוון ולכל חטאה הוא דאינו קם אבל קם הוא להעלות ולהוריד לכהונה ועיין כתובות כ"ב: ו) דלא יקום בכל הכי דאמרן ז"א. ז) בילקוט ג' ר' יהודה ועיין יבמות קכ"ב. ח) הגהתי מן הכת"י והילקוט וכן הגיה הז"א ועיין ספרי במדבר פי' קס"ח וכתובות פ"ז: וב"מ ד'. וברש"י. ט) עיין ברש"י ויבמות ל"א: ועיין מכות ו': וג' בילקוט לא עפ"י כתבן ולא עפ"י מתורגמן ועיין בז"ר ובז"א וגי' ר"ה כגי' הס"א שהביא הז"ר והאי דלא עפ"י מתורגמן פי' ר"ה דאי הוה חד מתורגמן לתרווייהו כע"א דמי ול"ע. י) האי ברייתא קטועה היא והיא ברים סוטה ובס' מי שקינא ועיי"ש בגמרא ל"א: ובתו' ד"ה מי ובספרי במדבר פי' קס"א.

(קפט) כי יקום עד חמס באיש לענות בו סרה אין חמס אלא גזלן א) שנאמר לענות בו סרה ואין סרה אלא עבירה שנאמר כי דבר סרה [על ה'] (דברים י"ג) ואומר השנה אתה מת כי דברת סרה על ה' (ירמיה כ"ח) ב) מגיד שאינו חייב עד שיכחיש את עצמו מכאן אמרו אין העדים זוממים עד שיזומו את עצמם כיצד מעידני את איש פלוני שהרג את הנפש [וכו'] ג): (סליק פיסקא).

(קצ) [ועמדו שני האנשים הדיינין יושבין והעדים עומדין א) דבר אחר להזהיר בעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבוא בעל דין חבירו] ב) ועמדו מצוה (בעדים [בנידונים] ג) שיעמודו שני האנשים אין לי אלא בזמן שהם שני אנשים איש עם אשה ואשה עם איש שתי נשים זו עם זו מנין ד) ת"ל אשר להם הריב (לפני ה') מכל מקום יכול אף אשה תהיה כשרה לעדות ה) נאמר כאן שני ונאמר להלן שני ו) מה שני האמור (להלן) [כאן] אנשים ולא נשים אף שני האמור (כאן) [להלן] ז) אנשים ולא נשים:

אשר להם הריב יבוא בעל השור ויעמוד על שורו ח):

לפני ה' שהם סבורים לפני בשר ודם הם עומדים ואין עומדים אלא לפני המקום ט):

לפני הכהנים והשופטים [אשר יהיו בימים ההם] זהו שאמר רבי יוסי הגלילי וכי עלתה על דעתך שופט שאינו בימיך אלא שופט שהוא כשר ומוחזק לך באותם הימים היה קרוב ונתרחק כשר וכן הוא אומר אל תאמר מה היה וגו' (קהלת ז') י):

ודרשו השופטים היטב ולהלן הוא אומר ודרשת וחקרת ושאלת היטב (דברים י"ג) היטב היטב לג"ש מלמד שבודקים אותו בז' חקירות בדיקות מנין ת"ל והנה אמת נכון הדבר (שם) יא): מנין שהעד עושה עצמו שקר ת"ל [והנה עד שקר ומניין שעושה חבירו שקר ת"ל] והנה עד שקר העד יב): יכול אף משנחקרה עדותם יג) בב"ד ת"ל שקר ענה באחיו יד) אמור מעתה כל זמן שב"ד צריכים להם ולא משנחקרה עדותם בב"ד כשתמצי לומר זומם מזומם ואפילו הם מאה טו) [מוזמים] טז):

ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו אם ממון ממון אם מכות מכות אם עונשים עונשים יז) עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל ועשיתם לו [וגו' ולא יוספו לעשות וגו'] יח):

[ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו] מכאן אמרו אין עדים זוממים נהרגים עד שיגמר הדין שהרי צדוקים אומרים עד שיהרג הנידון שנאמר נפש בנפש יט) רבי יוסי הגלילי אומר מה ת"ל ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו לפי שמצינו בכל עונשים שבתורה שוה מיתת איש למיתת אשה וזוממיהם כיוצא בהם אבל בת כהן ובועלה לא השוה מיתת איש למיתת אשה אלא שמיתת האיש בחנק ומיתת האשה בשריפה אבל זוממיה לא שמענו מה יעשה להם ת"ל ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו כמיתת אחיו מיתתו ולא כמיתת אחותו מיתתו כ): ומנין שהמבייש משלם ממון נאמר כאן לא תחוס עינך

מאיר עין (קפט) א) שמעיד בחבירו לגזלו ממון או נפשות מפי' ר"ה. ב) לפנינו כתוב כי סרה דברת אל ה' כלו' האי סרה אינו קאי על בו לומר שהוא מעיד עליו שעשה דבר סרה אלא התורה קראתו לעדותו של זה סרה כמו שמצינו דבר סרה על ה' שדיבורו הוא סרה וה"נ עדותו הוא סרה ומדקראתו רחמנא לעדותו של זה סרה משמע אעפ"י שהדבר אמת עדותו הוא עבירה שהוא לא ראה הדבר והוא עד חמס וגזלן ולא עד שקר שהרי אינו מעיד על דבר שקר כנ"ל בפי' ברייתא זאת והז"א הגיה שנא' אל תשת חמס עד ואח"כ מתחיל דרוש אחר לענות בו סרה וכו' אבל בילקוט ובכת"י ג' כמו שלפנינו. ג) במשנה מכות ה'. ועיין בגמרא שם.

(קצ) א) עיין שבועות ל': ב) כ"ה בכת"י ועיין שבועות ל"א. וסנהדרין ז': ג) כ"ה בכת"י ועיין שבועות ל': ד) דמצות הללו נוהגת בהן דהיינו דמצוה שיעמדו ואזהרה לבעל דין וכו' מפי' ר"ה. ה) כלו' מדהשוה הכתוב אשה לאיש בכל מצות הללו תהיה כשרה לעדות מפי' ר"ה ועיין בז"א. ו) עפ"י שני עדים. ז) כ"ה בכת"י וכן הגיה הז"א עיין שבועות ל'. ועיין ברש"י. ח) עיין סנהדרין י"ט. ט) עיין סנהדרין שם ודף ו': ולעיל פי' י"ז. י) עיין לעיל פי' קכ"ד ובמ"ע שם. יא) עיין לעיל פי' ל"ג ופי' קמ"ע. יב) כ"ה בילקוט וכן נראה מפי' ר"ה ועיין בז"א ופי' הז"ר דהיינו שיכול לחזור ולהכחיש עצמו ואת חבירו ע"כ וכ"ל דהכי דרשו ליה לקרא ודרשו השפטים וגו' והנה עד שקר העד דהיינו שהוכחשה עדותו לגמרי עפ"י עצמו או ע"י אחרים או שקר ענה באחיו דהיינו שלא הוכחשו אלא הוזמו. יג) אם באה כת אחרת אחר שנחקרה עדותן של כת הראשונה מפי' ר"ה והוא ענין אחר ואשקר ענה באחיו דהיינו שהוזם קאי. יד) דמשמע היכי דשקרא אסהיד באחוהי והכא כיון דכת הא' נחקרה עדותה של אחרונה לאו כלום היא דהא איתוקמא לה עדות עפ"י כת הראשונה מפי' ר"ה. טו) כלו' מדמחייבי כמי כת האחרונה היכא דלא נחקרה כת הראשונה בב"ד ממלי לומר זומם מזומם דאי אסהידו והזימום ואתי אחריני ואסהידו והזימום ועוד אתי אחריני אפי' הן מאה טז) כ"ה בכת"י פי' כולם מוזמים ניניהו ומחייבי מפי' ר"ה ועיין מכות ה'. ועיין בז"א. יז) דהיינו מיתה מפי' ר"ה. יח) כ"כ להגיה וכן פי' הז"א והז"ר כתב דמלא מוגה ת"ל לא תענה וכ"ח נתקשה בזה וכתב דצריך להגיה עפ"י הגמרא מכות ד': אי כר"מ אי כרבנן וכתב עוד שמלא ספרים קטיעה בוליה ולא סיים ת"ל כלל. יט) עיין מכות ה': כ) עיין סנהדרין נ'. וברש"י.

ונאמר להלן לא תחוס עינך (דברים כ"ה) מה לא תחוס עינך האמור (להלן) [כאן] ממון אף לא תחוס עינך האמור(כאן) [להלן] כא) ממון רבי יהודה אומר נאמר כאן יד ורגל ונאמר להלן יד ורגל מה יד ורגל האמור כאן ממון אף יד ורגל האמור להלן ממון כב) רבי יוסי הגלילי אומר מנין שלא יצא למלחמה עד שיהו בו ידים ורגלים ועינים ושינים ת"ל לא תחוס עינך נפש בנפש [וגו] כי תצא למלחמה א"ר יהודה בר"א במלחמת מצוה אבל במלחמת חובה הכל יוצא' אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה כג) (כשישראל עושים רצונו של מקום כל הגוים לפניה' נעשים כסוס אחד שנאמר סוס ורוכבו רמה בים וכי סוס אחד היה מתניתין) כד):

כי תצא למלחמה על אויבך במלחמת הרשות הכתוב מדבר:

על אויביך כנגד אויביך אתה נלחם כה):

וראית סוס ורכב מה הן יוצאים אליך בסוס ורכב אף אתה צא אליהם [בסוס ורכב]:

[סוס ורכב כשישראל עושין רצונו של מקום כל הגוים נעשים לפניהם כסוס אחד שנאמר סוס ורוכבו רמה בים (שמות ט"ו) וכי סוס אחד היה וכו'] כו):

[עם רב וגו' אעפ"י שהם דומים בעיניך] (כעס) [כעם] רב לא תירא מהם כז):

כי ה' אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים מי שהעלך מארץ מצרים הוא עומד לך בעת צרה: (סליק פיסקא).

(קצא) והיה כקרבכם אל המלחמה יכול זה יום הקרבים בו למלחמה כשהוא אומר ואמר אליהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה הרי היום קרבים בו למלחמה אמור הא מה ת"ל והיה כקרבכם אל המלחמה כיון שמגיעים לספר כהן מתנה עליהם כל התנאים הללו א): (סליק פיסקא).

(קצב) ואמר אליהם שמע ישראל [וגו' ויספו השוטרים וגו'] מי האיש הירא ורך הלבב (ויספו השוטרים) למה נאמרו כל הדברים הללו שלא יהו ערי ישראל נשמות כדברי רבן יוחנן בן זכאי א) בוא וראה כמה חס המקום על כבוד הבריות מפני הירא ורך הלבב כשהוא חוזר יאמרו שמא בנה בית שמא ארס אשה ב) וכולן היו צריכים להביא עדותן חוץ מן הירא ורך הלבב שעדיו עמו שמע קול הגפת תריסים ונבעת קול צהלת סוסים ומרתית קול תקיעת קרנים ונבהל רואה שימוט סייפים ומים יורדים בין ברכיו ג) ד"א ואמר אליהם שמע ישראל [וגו'] על אויביכם ולא על אחיכם לא יהודה על שמעון ד) ולא שמעון על יהודה שאם תפלו בידם ירחמו עליכם כענין שנאמר וישבו בני ישראל מאחיהם [וגו'] ושם היה איש נביא לה' [וגו'] ה) ועתה בני יהודה ובני ירושלים ו) (אתה אומר) [אתם אומרים וגו'] (דה"י ב' כ"ח) (כמה) [וכמה] שנ' להלן ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה ומערומיהם הלבישום (שם) ז) על אויביכם אתם הולכים שאם תפלו בידן אין מרחמים עליכם ח):

אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם אל ירך לבבכם מפני צהלת סוסים ואל תיראו מפני הגפת תריסים ושפעת עקלגסים ט) ואל תחפזו מקול הקרנות ואל תערצו מקול הצווחה כדרך שא"ה עושים מגיפים ומריעים וצווחים ורמסים י) [הם באים בנצוחו של בשר ודם] יא) ואתם באים בנצוחו של מקום: (סליק פיסקא).

(קצג) כי ה' אלהיכם ההולך עמכם מי שהיה עמכם במדבר הוא יהיה עמכם בעת צרה וכן הוא אומר להלחם לכם עם אויבכם להושיע אתכם מנחשים ועקרבים ורוחות הרעים עד כאן משוח מלחמה מדבר מכאן ואילך ודברו השוטרים א) אפי' אלמנה אפי' שומרת

מאיר עין כא) כ"ה בכת"י בן ז"א ובכת"י ר"ה ועיין לקמן פי' רל"ג וב"ק פ"ד. כב) בילקוט ג' איפכא מה יד ורגל האמור להלן ממון וכו' וכן הגיה הז"א אבל בכת"י ג' לה כמו שלפנינו ועיין ב"ק שם. כג) עיין סוטה מ"ד: ובתוספתא סוטה פ"ז ובירושלמי סוטה פ"ח ה"י ועיין ברש"י. כד) עיין לקמן אות כ"ו. כה) עיין ברש"י. כו) והוא במכילתא בשלח בפ' שירה פ"ב ולפנינו בילקוט הועתק ממכילתא. כז) כל זה הגהתי עפ"י הילקוט והספ"ז ועיין ברש"י ובתרגום יונתן ועיין בז"א.

(קצא) א) עיין סוטה מ"ב. ובתוספתא סוטה פ"ז וברש"י.

קצב) א) לא ידעתי היכן. כלו' שלא ימנעו מתוך המלחמה מישוב הארץ: ב) כלו כשיחזור הירא ורך הלבב יתלו שהוא חוזר משום בית או אשה ונראה דהא פליגא אדר"י בן זכאי. ג) עיין סוטה מ"ד: ובירושלמי סוטה פ"ח ה"ט. ד) אולי צ"ל ש מ ר ו ן ועיין במשנה בריש משוח מלחמ' והז"א הגיה עפ"י המשנה ועיין ברש"י. ה) במקרא לא כתוב איש. ו) במקרא כתוב בני יהודה וירושלים. ז) במקרא כתוב וכל מערומיהם הלבישו וגו'. ח) עיין במשנה שם. ט) במשנה ג' שפעת הקלגסים ול"ה הגי"א ויש שגורסין גלגסין ואחרים ג' שפעת עלגסין ע"כ ובספ"ז ג' גלגסין. י) עיין סוטה מ"ב: יא) כצ"ל לג' עפ"י המשנה שם.

(קצג) א) בכת"י בן ז"א מוחק מכאן עד הדרכים והז"א נדחק לפרשו ולי נראה דברייתא שלפנינו קטועה והשמיטוה הסופרים וצ"ל כולה כמו שהוא במשנה סוטה מ"ג. ודרך המדרש לכפול הענינים כדי לפרש המקרא

*

יבם או אפילו שמע שמת לו אחיו במלחמה חוזר הכל שומעים דברי כהן מערכי המלחמה והם חוזרים ומספקים מים ומזון לאחיהם ומתקנים את הדרכים:

ודברו השוטרים יכול דברים אחרים ב) כשהוא אומר ויספו השוטרים לדבר אל העם מלמד שהם הדברים ג) ומה תלמוד לומר ודברו השוטרים כיון שהתחיל שוטר לדבר כהן משמיע לעם כתנאים האלו ד): (סליק פיסקא).

(קצד) מי האיש אשר בנה אין לי אלא בונה ירש לקח ניתן לו במתנה מנין ת"ל מי האיש אשר בנה א):

בית אין לי אלא בית מנין לרבות בית התבן ובית הבקר ובית העצים ובית האוצר ת"ל אשר בנה יכול אף הבונה בית שער אכסדרה ומרפסת ת"ל בית מה בית מיוחד שהוא בית דירה יצאו אלו שאינן בית דירה ב): ולא חנכו פרט לגזלן ג):

ילך וישוב לביתו ילך וישמע דברי כהן מערכי המלחמה וחוזר:

פן ימות במלחמה אם אינו שומע לדברי כהן סוף שהוא מת במלחמה:

ואיש אחר יחנכנו יכול דודו ובן דודו נאמר כאן אחר ונאמר להלן אחר ד) מה אחר האמור להלן נכרי אף אחר האמור כאן נכרי: (סליק פיסקא).

(קצה) ומי האיש אשר נטע אין לי אלא נטע ירש לקח ניתן לו במתנה מנין ת"ל מי האיש אשר נטע:

כרם אין לי אלא כרם מנין ה' אילני מאכל [תלמוד לומר אשר נטע יכול שאני מרבה ד' אילני מאכל] א) וה' אילני סרק ת"ל כרם רבי אליעזר בן יעקב אומר אין לי במשמע אלא כרם:

ולא חללו פרט למבריך ולא חללו פרט למרכיב ב):

ילך וישב לביתו ילך וישמע לדברי כהן מערכי המלחמה ויחזור:

פן ימות במלחמה אם לא ישמע לדברי כהן (אף) [לסוף] מת במלחמה:

ואיש אחר יחללנו יכול דודו ובן דודו נאמר כאן אחר ונאמר להלן אחר מה אחר האמור (כאן) [להלן] נכרי אף אחר האמור כאן נכרי: (סליק פיסקא).

(קצו) ומי האיש אשר ארש אשה אחד המארס [את הבתולה ואחד המארש] א) את האלמנה ואפילו שומרת יבם ואפילו שמע שמת אחיו במלחמה חוזר ובא לו:

ולא לקחה באשה הראויה לו פרט למחזיר גרושתו ואלמנה לכ"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל ובת ישראל לנתין ולממזר ב):

ילך וישוב לביתו ילך וישמע לדברי כהן ויחזור בו ג): (סליק פיסקא).

(קצז) ויספו השוטרים לדבר אל העם למדנו שהם הדברים א):

הירא ורך הלבב שיש עבירה בידו בסתר (ילך וישוב לביתו) רבי עקיבא אומר הירא ורך הלבב כמשמעו רבי יוסי הגלילי אומר הירא ורך הלבב זה בן מ' שנה ב):

ולא ימס את לבב אחיו כלבבו מלמד שאם היה אחד מהם מתירא מן העבירה שבידו כולם חוזרים ובאים: (סליק פיסקא).

מאיר עין וכ' דכ"ה כמי הוה ג' לה. ב) כלו' שהם מדברים דברים אחרים שלא אמרם הכהן. ג) דמדכתיב ויספו משמע דהוי מוסיפין אדברי כהן אלא מלמד שהן הדברים של כהן מפי' ר"ה ועיין סוטה מ"ג. ובירושלמי סוטה פ"ח ה"ע. ד) עיין סוטה שם ובדפ"י והגיה הז"א עפ"י הגמרא שם וכן ר"ה כתב דגי' שלפנינו לאו דווקא היא אבל בספ"ז ג' כמו שלפנינו וכ"ל דהאי משמיע להם דהכא אשוטרים קאי דהכהן משמיע את השוטרים מה שידברו אל העם.

(קצד) א) עיין סוטה מ"ג ובירושלמי שם פ"ח ה"ד. ב) בבלי וירושלמי שם. ג) בגמרא שם. ד) אשה אחרת ואיש אחר ישכבנה מפי' ר"ה.

(קצה) א) כ"ה בכת"י וכן הגיה הז"א מן הגמרא סוטה מ"ג: וירושלמי הלכה ה'. ב) עיין בבלי וירושלמי שם:

(קצו) א) וכן הגיה הז"א מן הגמרא מ"ד. ב) עיין בבלי וירושלמי שם. ג) ודרש איש אחר יקחנה השמיטו הסופרים א"כ לא דרשי ליה הכי דהא איסי לא מעלה.

(קצז) א) עיין לעיל פי' קל"ג. ב) עיין סוטה מ"ד. ושם: ובתוספתא סוטה פ"ז. בילקוט ל"ג מלת שנה וכתב הז"ר שפי' בו המפרשים בן מ' דהיינו בר מלקות ודחאן הז"ר והז"א דלר"י הגלילי אף על עבירה דרבנן חוזר ע"כ ור"ה מחק לה לכולה משום דלא מייתי לה לא בתוספתא ולא בגמרא ליתא ול"נ ליישב פי' המפרשים דריה"ג ס"ל דאינו חוזר על עבירה דרבנן דר"י מני אלמנה לכהן הדיוט דהוי דרבנן והא דגרסינן התם כמאן אזלא הא וכו' כריה"ג אעיקרא דמילתא קאי דעל עבירות הוא חוזר ודלא כר"ע אבל לריה"ג עכ"פ עבירה דאורייתא בעי כן משמע מהאי דגי' לקמן מאן תנא להא וכו' עיי"ש. בכת"י ר"ה ג' וכולן צריכין להביא עדיהן חוץ מהירא וכו' עיין פי' קל"ב ונראה דלא ג' ליה שם.

(קצח) והיה ככלות השוטרים לדבר אל העם בעקבו של עם מעמידים זקפים מלפניהם [ומאחריהם] וכשלים של ברזל (מאחריהם) [בידיהן] א) וכל המבקש לחזור הרשות בידן לקפח את שוקיו שתחלת ניסה נפילה שנאמר נס ישראל מפני פלשתים וגם מגפה גדולה היתה בעם (שמואל א׳ ד׳) ב) בד״א במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאים אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה ג): (סליק פיסקא).

(קצט) כי תקרב אל עיר במלחמת הרשות הכתוב מדבר א):
אל עיר ולא לכרך לעיר ולא לכפר ב):
להלחם עליה ולא להרעיבה ולא להצמיאה ולא להמיתה מיתת תחלואים ג):
וקראת אליה לשלום גדול השלום שאפילו מתים צריכים שלום גדול השלום שאפילו במלחמה של ישראל צריכים שלום גדול השלום שדרי רום צריכים שלום שנאמר עושה שלום במרומיו (איוב כ״ה) גדול השלום שחותמים [בו] ברכת כהנים ואף משה היה אוהב שלום שנאמר ואשלח מלאכים ממדבר קדמות [וגו׳] דברי שלום (דברים ב׳) ד): (סליק פיסקא).

(ר) והיה אם שלום תענך יכול אפילו מקצתן א) ת״ל ופתחה לך כולה ולא מקצתה:
והיה כל העם הנמצא בה לרבות כנענים שבתוכה ב):
יהיו לך למס ועבדוך אמרו מקבלים עלינו מסים ולא שעבוד שעבוד ולא מסים אין שומעים להם עד שיקבלו עליהם זה וזו:
ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה הכתוב מבשרך שאם אינה משלמת עמך לסוף שהוא עושה עמך מלחמה ג):
וצרת עליה אף להרעיבה אף להצמיאה אף להמיתה במיתת תחלואים ד):
ונתנה ה׳ אלהיך בידך אם עשית את כל האמור בענין לסוף שה׳ אלהיך נתנה בידך:
והכית את כל זכורה שומע אני אף הקטנים שבתוכה ת״ל רק הנשים והטף והבהמה [וגו׳ תבוז לך] או אינו אלא טף של נקבות אמרת ומה מדין שהמית את הנקבות הגדולות החיה את הקטנות כאן שהחיה את הגדולות אינו דין שיחיה את הקטנות הא אינו אומר כאן טף אלא טף של זכרים:
רק הנשים והטף והבהמה ואת כל שללה תבוז לך ה) יכול תהיה ביזתם (אסורים) [אסורה] ו) לך תלמוד לומר תבוז לך ואכלת את שלל אויביך: (סליק פיסקא).

(רא) כן תעשה לכל הערים הרחוקות הרחוקות בתורה הזאת ואין קרובות בתורה הזאת א) (אשר לא מערי העמים האלה המה רק מערי העמים האלה): לא תחיה כל נשמה בסייף ב):
כי החרם תחרימם יכול יהיה בזתם אסורה לך ת״ל ובתים מלאים כל טוב (דברים ו׳):
החתי והאמורי הכנעני כשהוא אומר כאשר צוך ה׳ אלהיך לרבות את הגרגשי ג):
(סליק פיסקא).

(רב) למען לא ילמדו אתכם לעשות א) מלמד שאם עושים תשובה אין נהרגים ב):
וחטאתם לה׳ אלהיכם אם לא עשיתם כל האמור בענין (כקראים) [נקראתם] ג) חטאים לה׳: (סליק פיסקא).

מאיר עין (קצח) א) כ״ה בכת״י ועיין במשנה סוטה מ״ד. וג׳ בכת״י מכשילין. ב) לפנינו כתוב לפני. ג) עיין כל זה בגמרא שם. ועיין לעיל פי׳ ק״ל.

(קצט) א) עיין ברש״י וברמב״ן, ב) כתב ר״ה ואיבעי׳ לי מ״ש עיר מכרך ומכפר והז״ר פי׳ דבכרך א״ל לקרות לשלום לפי שסוף ימרדו בהם לפי שיושבין במבצר ובכפר א״ל לקרות לשלום שיכבשוה מיד ובשם ב״א כתב דל״ג לכפר אלא לספר כלו׳ דעיר הסמוכה לספר אין קורין להם לשלום שלא ימרדו בהם ע״כ ול״נ ופשוטה של ברייתא הכי דבא לפרש מלת עיר ולא נפקא לן מינה הכא מידי אלא לפי שמתא הכי הוא דבכך לא תענה שלום וכפר וודאי ישלים עמהם לכך נקט הרא עיר דבר ההווה שאפשר שתענה שלום ואפשר שלא תשלים ונפקא לן מינה בהבנת מלת עיר לענינים אחרים כגון עיר האמור בערי מקלט כנ״ל. ג) היינו דלא תצור עליה להרעיבה וכו׳ מפי׳ כ״ה. ד) עיין כל זה ספרי במדבר פי׳ מ״ב

(ר) א) בכת״י ג׳ מקצתה ופי׳ כ״ה מקצתה דעיר אם ענו שלום דין זה ועיין בז״ר וז״א. ב) כיון דלאו בא״י נינהו אלא בחו״ל מפי׳ ר״ה ועיין ברש״י ובז״א. ג) כלו׳ והזהר שלא תתיאש מפי׳ ר״ה. ד) כ״ל דהיינו אם היא עושה מלחמה עמך ועיין לעיל פי׳ קל״ט. ה) לפנינו כתוב וכל אשר יהיה בעיר כל שללה וגו׳. ו) וכ״ה בכת״י.

(רא) א) כלו׳ בסדר האמור בפרשה ב) עיין סנהדרין ס״ז. ג) עיין ברש״י ובאבן עזרא.

(רב) א) לפנינו כתוב למען אשר. ב) עיין סוטה ל״ה: וברמב״ן בפרשה וברש״י. ג) וכ״ה בילקוט.

(רג) כי תצור אל עיר במלחמת הרשות הכתוב מדבר:

אל עיר ולא לכרך אל עיר ולא לכפר א):

ימים רבים ימים שנים רבים שלשה מכאן אמרו אין צרים על עיר של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת ב): להלחם עליה לתפשה ולא לשבותה ג):

לא תשחית את עצה [וגו'] אין לי אלא ברזל מנין אף למשוך ממנה אמת המים ד) ת"ל לא תשחית את עצה בכל דבר ד"א כי תצור אל עיר מגיד שתובע שלום ב' ג' ימים עד שלא נלחם בה וכן הוא אומר וישב דוד בצקלג ימים שנים (שמואל ב' א') ה) ואין צרים על עיר תחלה בשבת אלא קודם לשבת ג' ימים ואם הקיפים ואירעה שבת להיות אין השבת מפסקת מלחמה זו א' מג' דברים שדריש שמאי הזקן אין מפליגין את הספינה לים הגדול אלא ג' ימים קודם לשבת בד"א בדרך רחוקה אבל בדרך קרובה מפליגים אותה ו):

כי ממנו תאכל מצות עשה ז) [ואתו לא תכרת מצות לא תעשה] ח):

[כי האדם עץ השדה מלמד] שחייו של אדם אינו אלא מן האילן ר' ישמעאל אומר מכאן חס המקום על פירות האילן ק"ו מאילן ומה אילן שעושים פירות הזהירך הכתוב עליו פירות עצמם עאכ"ו [מכאן אמרו העוקר את האילן עובר משום ג' לאוין דבר אחר מה טעמו של דבר כי האדם עץ השדה] ט) לבוא מפניך במצור י):

[לבא מפניך במצור והבא מפניך במצור] יא) קצצהו: (סליק פיסקא).

(רד) רק עץ אשר תדע זה אילן מאכל א) כי לא עץ מאכל הוא זה אילן סרק אם סופנו לרבות את אילן (סרק) [מאכל] ב) ומה ת"ל עץ מאכל מלמד שאילן סרק קודם לאילן מאכל יכול אפילו מעולה ממנו בדמים וכדברי ר' אלעזר ברבי שמעון ג) ת"ל אותו תשחית וכרת ד):

[אתו תשחית וכרת ובנית מצור על העיר] ה) עשה אתה ממנו תקון וכרכיאות ו) ובנית מצור על העיר עושה אתה (לו) [לה] ז) מיני מטרניאות ח) ובנית מצור על העיר ט) מביא אתה לה בלסטריאות י): עד רדתה אפילו בשבת יא): (סליק פיסקא).

(רה) כי ימצא ולא בשעה שמצויה מכאן אמרו משרבו הרצחנים בטלה עגלה ערופה משבא (רבי) אלעזר בן דינאי ותחינא בן פרישה היה נקרא חזרו (לקרותו) [לקרותו] בן הרצחנים א):

חלל ולא חנוק חלל ולא מפרפר באדמה ולא טמון (טמון) בגל נפל ולא תלוי באילן בשדה ולא צף על פני המים אשר ה' אלהיך נותן לך לרבות עבר הירדן ר"א אומר בכולם היו עורפים א"ל ר' יוסי בר"י וכי אינו אלא הנוק ומושלך בשדה שמא היו עורפים אלא ב) בכולם אם היה חלל עורפים ג):

לא נודע מי הכהו ואפילו אחד מהן ראהו לא היו עורפים ר"ע אומר מנין אם ראהו ב"ד שהרג ולא היו מכירים אותו לא היו עורפים ת"ל וענו ואמרו [וגו' ועינינו לא ראו] ד):

מאיר עין (רג) א) עיין לעיל פי' קל"ט. ב) עיין ברש"י ושבת י"ט. ג) כלו' לעשותם שבי ובפס"ז ג' לבזות אותם אבל כ"ה פי' לשבותה מהיות עיר. ד) בכת"י בן ז"א ג' כדי לייבש עלה. ה) בילקוט ג' וישב דוד בצקלג ימים רבים ימים שנים רבים שלשה אבל במקרא הוא כמו שלפנינו בספרי ונראה דמביא ראיה דימים ב' כיונו דלא תימא דב' ימים יומים מקרי וא"כ מיעוט ימים יותר מב' דהיינו ג' וימים רבים הוין ד' ולכך מביא מקרא דאף ב' מקרי ימים כנ"ל. ו) עיין לקמן פי' ר"ד ובתוספתא עירובין פ"ג ובשבת י"ט. ובירושלמי שבת פ"א ה"ח וברש"י וכ"ל דהאי דבר אחר הוה נוסחא אחריתא מהא דלעיל ובכת"י ליתא אבל בילקוט איתא. ז) דתאכל משמע ולא לכרות ולאו הבא מכלל עשה עשה מפי' ר"ה. ח) כ"ה בכת"י ובפס"ז. ט) כ"ה בכת"י ומקלסו בפס"ז י) בתמיה. יא) כלו' אם אתה תצור על עיר הוא דלא תשחית אבל הבא עליך לצור ואית לך אילן מאכל חוץ לעיר תשחית כי היכי דלא לסמכו עליה מפי' ר"ה ובפס"ז ג' הא אם מעכבך לבוא מפניך קצצהו ועיין בז"א.

(רד) א) כלו' דלכתוב רק אשר תדע כי לא עץ מאכל מפי' ר"ה. ב) כן הגיה בז"א ועיין בצ"ק ל"א: ג) לא ידעתי היכא מתנייא ובילקוט ג' וכדברי ר"א ברבי. ד) דאז קוצצין אילן מאכל כן ג' ופי' ר"ה אבל בגמרא וכן בילקוט ג' ת"ל רק. ה) כ"כ לג'. ו) בילקוט ג' תיקון ודיגיאות והז"א הגיה תיקון כרכייאות אבל בכת"י איתא כמו שלפנינו. ז) וכ"ה בילקוט. ח) ובילקוט ג' מיני מטרפאות. ט) בילקוט ליתא וכן בכת"י בן ז"א מחקו לקרא וג' ומביא וכו'. י) בילקוט ג' בליסטראות. יא) עיין לעיל פי' ר"ג אות ו'.

(רה) א) הגהתי עפ"י הכת"י והילקוט ועיין סוטה מ"ז. ובתוספתא שם פי"ד ובירושלמי שם פ"ט ה"א ובכתובות כ"ז. ב) הז"א מוחק מלת אלא וגו' א"ל. ג) ועיין סוטה מ"ד: ומ"ה: ובתוספתא שם פ"ט ובירושלמי פ"ט ה"ב ובתרגום יונתן. ד) עיין סוטה מ"ז: ובירושלמי שם פ"ט ה"א.

ויצאו זקניך זקניך שנים ושופטיך ב' אין ב"ד שקול מוסיפים עליהם עוד אחד הרי ה' דברי ר"י ר"ש אומר זקניך ושופטיך שנים ה) אין ב"ד שקול מוסיפים עליהם עוד אחד הרי שלשה ו):

ומדדו את הערים אשר סביבות החלל ז) מן החלל אל הערים ולא מן הערים אל החלל ח) נמצא ראשו במקום אחד וגופו במקום אחר מוליכים את הראש אצל הגוף דברי ר"א ור"ע אומר הגוף אצל הראש נמצא סמוך לספר או לעיר שרובה גוים או לעיר שאין בה ב"ד לא היו מודדים ואין מודדים אלא לעיר שיש בה ב"ד ט): (סליק פיסקא).

(רו) והיתה העיר הקרובה הקרובה שבקרובות א) מכאן אמרו נמצא מכוון בין שתי עיירות שתיהם מביאות שתי עגלות דברי ר"א וחכ"א עיר אחת מביאה ואין שתי עיירות מביאות שתי עגלות ואין ירושלם מביאה עגלה ערופה ב).

ולקחו זקני העיר ההיא ולא זקני ירושלם ג):

עגלת בקר ר"א אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתים וחכ"א עגלה בת שנתה ד) ופרה בת שלשה או ארבע ד"א עגלת בקר שהיא בת שני דרכים הא כיצד בשתים ה) (עגלת בקר ד"א ולקחו זקני העיר ההיא עגלת בקר וגו') ו) הרוצה בזקנים ובפרה בכהנים:

אשר לא עובד בה כל עבודה ומנין בעול ז) ת"ל אשר לא משכה בעול: (סליק פיסקא).

(רז) והורידו זקני העיר ההיא מצוה בזקני העיר ההיא:

אל נחל איתן כמשמעו קשה ואע"פ שאין איתן כשר א) עורפים אותה בקופיץ מאחריה ומקומה אסור לזרוע ולעבוד יכול יהא אסור מלהריק שם פשתן ומלנקר שם את האבנים ת"ל לא יזרע זריעה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה מה זריעה מיוחדת שהיא (מיוחד) [עבודת] ב) קרקע יצאו אלו שאינו (מיוחד) [עבודת] קרקע ג):

וערפו שם נאמר כאן עריפה ונאמר להלן עריפה מה עריפה האמורה (להלן) [כאן] עורפים בקופיץ מאחריה ד) ואסור בהנאה וקבורה אף עריפה האמורה (כאן) [להלן] ה) עריפה בקופיץ מאחריה וקבורה ואסור בהנאה: בנחל אע"פ שאינו איתן: (סליק פיסקא).

(רח) ונגשו הכהנים בני לוי מכלל שנאמר (...) (דברים י"ח) [לשרתו ולברך בשם ה'] א) אין לי אלא תמימים בעלי מומים מנין ת"ל בני לוי:

כי בם בחר ה' אלהיך מגיד שברכת כהנים כשרה בבעלי מומים:

לשרתו ולברך בשם ה' מקיש ברכה לשירות מה שירות בעמידה אף ברכה בעמידה ב):

ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע מקיש ריבים לנגעים מה (ריבים) [נגעים] ביום אף (נגעים) [ריבים] ביום ומה ריבים שלא בקרובים אף נגעים שלא בקרובים או מה ריבים בשלשה אף נגעים בשלשה ודין הוא אם ממונו בשלשה גופו אינו דין שיהא בשלשה תלמוד לומר או אל אחד מבניו הכהנים (ויקרא י"ג) ללמדך שכהן אחד רואה את הנגעים ג):

(סליק פיסקא).

מאיר עין ה) כגו' זקניך בהם ושופטיך. ו) ועיין בסוטה מ"ה: ובירושלמי שם פ"ט ה"א ובתרגום יונתן. ז) לפניני כתיב אל הערים ועיין בת"י. ח) כתב ר"ה סבירא לי דמשנתא היא דמתני ... ומדדו אל הערים אשר סביבות החלל ומן החלל ... מגמרא ... וקבורתא ... דהכי מבעי ליה ... קבורות החלל ... ואין קבורות אלא ... וסיים שם מכלל מכאן אמרו נמלה ... ומדדו ממקום שהחלל שוכב ועיין בנזיר ובסוטה מ"ה: בקדר המשנה בירושלמי שם. ט) עיין סוטה מ"ד: ומ"ס:

(רו) א) ... עיין בבירורי ... ובמשנה בבלי סוטה מ"ה: ובמשנה בירושלמי שם פ"ט ה"ב. ב) עיין סוטה מ"ה: ד) ... ז) ... ועיין ספרי במדבר פי' קכ"ג ... ועיין ילקוט ... ט) ... ועיין בספרי במדבר פי' קכ"ג ובסוטה מ"ו. ובירושלמי שם פ"ט ... לפני ממה שלפנינו.

(רז) א) סוטה מ"ה: מ"ו. ב) כ"ה בכת"י ... ג) ... ד) ... ועיין בתוספות ל"ז: ה) כ"ה בכת"י בן ... ועיין מכילתא ... ובכורות ...

(רח) א) כ"ה בכת"י ועיין לעיל פי' קס"ג ... בעלי מומין כשרין לעריפת עגלה. ב) עיין ספרי במדבר פי' ל"ט. ג) עיין סנהדרין ל"ד:

(רט) וכל זקני העיר ההיא ואפילו הם מאה [לפי] שאמרני (מעלה) [להלן] א) שלשה וחמשה ב) יכול אף כאן כן תלמוד לומר וכל זקני העיר ההיא ואפילו הם מאה:

ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל על מקום עריפתה של עגלה ג) יכול יעלו מן הנחל ויאמרו ת"ל בנחל שתהא אמירתן וענייתן בנחל: (סליק פיסקא).

(רי) וענו ואמרו בלשון הקודש א):

ידינו לא שפכו וכי עלתה על לבנו שזקני ב"ד שופכי דמים הם אלא שלא בא לידינו ופטרנוהו (בלא לוייה) ב) ולא ראינוהו והנחנוהו הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל ג) כשהוא אומר אשר פדית ה' מלמד שכפרה זו מכפרת על יוצאי מצרים ד):

כפר לעמך אלו החיים אשר פדית אלו המתים ה) מלמד שהמתים צריכים כפרה נמצינו למדים ששופך דמים חוטא [עד יוצאי מצרים] ו):

אשר פדית על מנת כן פדיתנו שלא יהיה בנו שופכי דמים ד"א על מנת כן פדיתנו שאם נחטא אתה מכפר עלינו ורוח הקודש אומר כל זמן שתעשו ככה הדם מכפר ז) לכם:

ואתה תבער [וגו'] בער עושי הרעות מישראל: (סליק פיסקא).

פרשת כי תצא

(ריא) כי תצא למלחמה על אויביך במלחמת הרשות הכתוב מדבר א):

על אויביך כנגד אויביך ב):

ונתנו ה' אלהיך [בידך] אם עשית כל האמור בענין סוף שה' אלהיך נותנו בידך:

ושבית שביו לרבות כנענים שבה ג): וראית בשביה בשעת שביה ד):

אשת יפת תואר אשת אף על פי שהיא אשת איש יפת תואר אין לי אלא בזמן שהיא יפת תואר מנין אע"פ שהיא כעורה ת"ל וחשקת אע"פ שאינה יפת תואר ה):

ולקחת לך לאשה שלא תאמר הרי זו לאבא הרי זו לאחי ו): (סליק פיסקא).

(ריב) והבאתה אל תוך ביתך ולא לבית אחר א):

וגלחה את ראשה [ועשתה את צפרניה] ר' אליעזר אומר תקוץ ר' עקיבא אומר תגדל אמר ר' אליעזר נאמר כאן עשיה בראש ונאמרה עשיה בצפרנים מה עשיה האמורה בראש העברה אף עשיה האמורה בצפרנים העברה רבי עקיבא אומר נאמרה עשיה בראש ונאמרה עשיה בצפרנים מה עשיה האמורה בראש ניוול אף עשיה האמורה בצפרנים ניוול וראיה (לדבר) [לדברי ר' אליעזר] ב) ומפיבושת בן שאול ירד לקראת דוד המלך לא עשה רגליו ולא עשה שפמו (שמואל ב י"ט) ג) דבר אחר עד די שעריה כנשרין רבא וטופרוהי כצפרים (דניאל ד') ד); (סליק פיסקא).

מאיר עין (רט) א) הגהתי מן הילקוט. ב) לעיל פי' ר"ה. ג) וילפינן לה מדכתיב הערופה סוטה מ"ו:

(רי) א) עיין ריש פ' עגלה ערופה בבלי וירושלמי. ב) הוא מגליון ועיין במשנה בירושלמי סוטה פ"ט ה"ו ובירושלמי שם ובבלי מ"ח: ומ"ה: וברש"י. ופי' בעל הגליון עפ"י הירושלמי. ג) עיין במשנה שם ובתוספתא שם פ"ט. ד) בילקוט ג' דאויה כפרה זו שתכפר על יוצאי מצרים. ה) דהיינו יוצאי מצרים מפי' ר"ס. ו) כ"ה בכת"י ר"ה ובכת"י בן ז"ח ועיין בז"ר ובז"ח כלו' שאף אבותיו ואבות אבותיו של רוצח צריכין כפרה שהולידו בן פריץ דברא כרעא דאבוה סוף. ז) כמו מתכפר.

(ריא) א) עיין ברש"י. ב) עיין לעיל פי' ק"ל ולבין הפס"ז כנגד אויביך אתה רואה ולא כנגד אחיך לא יהודה על שמעון וכו'. ג) עיין סוטה ל"ה: ולעיל פי' ר"ב. ד) קידושין כ"א: ה) עיין קידושין שם ו) עיין בגמרא שם כ"ב. וברמב"ן בפרשה

(ריב) א) רק בבית שמשתמש בו ז"ר ועיין לקמן פי' רי"ג ועיין בקידושין כ"ב. ואפשר דה"נ הכי קאמר שאינו מותר בה אלא בביתו. ב) כן הגיה ברמב"ן בפרשה ובי"ה ביבמות מ"ח. עיי"ש. ג) במקרא כתוב ירד לקראת המלך ולא עשה וגו'. ד) במקרא כתוב כנשרין רבה וטפרוהי כצפרין ועיין בילקוט ובז"ר וגי"ל דמייתי ראיה לר"א דאף גילוח שער אינו לניוול אלא לתיקון ועיין בתרגום יונתן.

(ריג) והסירה את שמלת שביה מעליה מלמד שמעביר ממנה בגדים נאים ומלבישה בגדי אלמנות שהגוים (אכורים) בנותיהם (הם) מתקשטות במלחמה בשביל להזנות אחרים עמהם א):

וישבה בביתך בבית שמשתמש בו נתקל בה ונכנס נתקל בה ויוצא רואה בקרויה ב) ורואה בניוולה ג):

ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים אביה ואמה ממש דברי ר' אליעזר רבי עקיבא אומר אין אביה ואמה אלא ע"ז שנאמר אומרים לעץ אבי אתה (ירמיה ב') ד):

ירח ימים שלשים יום דבר אחר ירח אחד ימים שנים הרי שלשה ה) כדי בגדי נויה שהיו עליה וחמדה ותיקון הולד כדברי רבי עקיבא (להבחין בין זרע ראשון לזרע שני) ו) רבי אליעזר אומר ירח ימים כמשמעו ז) וכל כך למה שתהא בת ישראל שמחה וזו בוכה זו מתקשטת וזו מתנוולת הא אם לא עשה בה את כל המעשים האלו ובא עליה הרי זו בעילת זנות ח):

ואחר כן תבוא אליה ובעלתה אין לך בה אלא מצות בעילה ט):

והיתה לך לאשה כענין שנאמר שארה כסותה ועונתה לא יגרע (שמות כ"א) י):

(סליק פיסקא).

(ריד) והיה אם לא חפצת בה הכתוב מבשרך שאתה עתיד לשנאותה:

ושלחתה לנפשה ולא לבית אלהיה א) ושלחתה בגט כדברי ר' יונתן ב) ואם היתה חולה ימתין לה עד שתבריא קל וחומר לבנות ישראל שהן קדושות וטהורות ג):

ומכור לא תמכרנה אין לי אלא שלא ימכר בכסף מנין שלא יתננה במתנה ושלא יעשה בה טובה תלמוד לומר ומכור לא תמכרנה (בכסף):

לא תתעמר בה לא תשתמש בה (דבר אחר לא תתעמר בה) ד) כדברי רבי יונתן ה) דבר אחר הרי זו אזהרה לבית דין ו):

תחת אשר עניתה אפילו לאחר מעשה יחידי ז): (סליק פיסקא).

(רטו) כי תהיין לאיש שתי נשים במי שיש בהם הוויה יצאו שפחה ונכרית שאין בהם הוויה א) (שתי כמשמעו) [משמע] ב) מוציא את אלו ומוציא את היבמה [ומוציא את הארוסה שאין להן הויה ג) ת"ל שתי נשים] ד):

[האחת אהובה והאחת שנואה] ה) רבי שמעון אומר בדרך ארץ הכתוב מדבר מגיד שסופו להיות שונא אותה ואוהב אחרת ו):

וילדו לו בנים להוציא את הספק בן ט' לראשון או בן ז' לשני ז) אין לי אלא היוצא ממקום הלידה יוצא דופן מנין תלמוד לומר וילדו לו מכל מקום ח) דבר אחר כי תהיין לאיש שתי נשים אין לי אלא שתים מנין שאפילו הם מרובות ת"ל נשים אין לי אלא בזמן

מאיר עין (ריג) א) עיין בילקוט ומדבריו למדתי להגיה. ב) בילקוט ג' בקילקולה וברש"י ג' בבכייתה אבל בכת"י ג' דומה לקרויה' ופי' ר"ה דכיון דהיא מנוולת בבגד אלמנות ומגולחת ראש דומה לכל עם ע"כ ונ"ל דצ"ל דומה לבלעה. ג) עיין ברש"י והז"א הגיה הלשון וא"ל. ד) עיין יבמות מ"ח: ה) ובילקוט ג' הרי שלשה חדשים ועיין יבמות שם ופי' ר"ה דימים משמע שנים חדשים אחרים. ועיין בתרגום יונתן. ו) אלי להבחין וכו' הוא פי' מגליון שבא לתוך הספר ונ"ל דה"ק טעם המשך הזמן הוא כדי תקון הולד וטעם הבכיה בכל אותו הזמן הוא כדי שתתאבל ותסיר ממנה בגדי נויה שחמד אותה בשבילם ועיין בז"ר א"א שנדחקו ועשאו מאלת וחמדה שם ואינה אלא פעל ובילקוט היא בפיעל עיי"ש. ז) כלו' שלשים יום לבכיה ואיבול אבל בתיקון הוולד לא איירי קרא ור"ה הקשה וכי ר"א לית ליה תיקון וולד ולא תירץ ולק"מ כדפרשתי ועיין יבמות מ"ז: ח) עיין ענין זה ברמב"ן. ט) עיין ברמב"ן ובז"א. י) עיין בתרגום יונתן וברמב"ן.

(ריד) א) וברמב"ן ג' לבית אביה עיי"ש. ב) בכת"י ג' דברי ר"י. ג) עיין בז"א. ד) הז"א מחקו וכן בילקוט ליתא. ה) עיין ברש"י ורמב"ן ולקמן פי' רע"ג. ו) פי' הז"ר דס"ל דלא תתעמר היינו דלא תעשה בה סחורה כפי' התרגום ונכפל הלאו להזהיר ב"ד על כך ור"ה לא פי' כלום ואולי פירשוה נסתרת לנקבה. ז) אפי' בא עליה פעם אחת אינו רשאי למוכרה מפי' ר"ה ועיין ברמב"ן.

(רטו) א) עיין יבמות כ"ב. ב) כ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. ג) כ"ה בילקוט. ד) כן כ"ל לג' וה"פ יכול שאוליא בן היבמה דלא הות בה הוית קידושין וכן אם הוליד בן מארוסתו דלא הות בה הוית נישואין ת"ל שתי נשים דהו"ל כי תהיין נשים לאיש האחת אהובה וגו' וכתב למעלה שתי נשים לומר כל שהם נשיו כנ"ל לג' ולפרש ועיין יומא י"ג. והז"ר ואחריו הז"א הגיהו ופירשו בענין אחר ולא כ"ל ועיין לקמן אות י' מה שאביא מגירסת ר"ה ופירושו ובכת"י בן ז"א מוחק כולה מן שתי כמשמעו עד ד"א כי תהיין וכן בכת"י ר"ה לא ג' לה כלל והפיסקא מתחלת כי תהיין וגו' א"ל אלא שתים וכו' ועיין לקמן אות י'. ה) כנ"ל לג'. ו) עיין בתנחומא וברש"י וכ' דר"ש לא דרים אהובה לשני העקוש וכו' כדלקין ז) יבמות ק'. בכורות מ"ו. ח) עיין בכורות מ"ז:

שהם מרובות ומקצתן אהובות ומקצתן שנואות מנין אפילו כולם אהובות אפילו כולן שנואות תלמוד לומר אהובה האהובה שנואה השנואה ריבה הכתוב אין לי אלא בזמן שהם מרובות וכולם אהובות או כולם שנואות מנין אפילו הם שתים ת"ל שתי נשים אין לי אלא בזמן שהם שתי נשים אחת אהובה ואחת שנואה מנין אפילו אחת והיא אהובה אפילו אחת והיא שנואה ת"ל אהובה אהובה שנואה שנואה ריבה הכתוב: איזו היא אהובה אהובה לפני המקום שנואה זו שנואה לפני המקום ט) יכול אין לי אלא אנוסה ומפותה שאינן לו כדרך כל הנשים מנין אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט תלמוד לומר שנואה שנואה ריבה את העריות שהן בלא תעשה ועדין לא ארבה את העריות שחייבין עליה כרת בידי שמים ת"ל שנואה שנואה ריבה את העריות שהם בלא תעשה וחייבין עליהן כרת יכול אפילו שפחה אפילו נכרית תלמוד לומר כי תהיין לאיש כל שיש בה הוייה יצאו אלו שאין בהם הוויה י) וילדו לו בנים מי שהולדות שלו יצאו אלו שאין הולדות שלו יא) דבר אחר וילדו לו בנים הבנים בתורה הזאת ואין הבנות בתורה הזאת לפי שמצינו שהבנות נכנסות בנחלה תחת האחים לחלוק בשוה יכול תהיה בכורה נוהגת בהם ת"ל וילדו לו בנים בנים בתורה הזאת ואין הבנות בתורה הזאת:

והיה הבן ולא טומטום ואנדרוגינוס יב) הבכור ולא הספק יג):

לשניאה הכתוב מבשרך שבן הבכור לשניאה יד): (סליק פיסקא).

(רטז) והיה ביום הנחילו את בניו ביום מפילים נחלות ואין מפילים נחלות בלילה א)

את אשר יהיה לו מלמד שהבן נוטל בראוי כבמוחזק ב):

לא יוכל לבכר מלמד שאינו רשאי לבכר יכול לא יהיה רשאי לבכר ואם בכר יהיה מבוכר ת"ל לא יוכל לבכר הא אם בכר אינו מבוכר ג):

את בן האהובה [על פני בן השנואה] כיון שיצא ראשו ורובו בחיים פוטר את הבא אחריו מן הבכורה ד):

על פני בן השנואה הבכור אעפ"י שבן הבכור לשניאה ה): (סליק פיסקא).

(ריז) כי את הבכור בן השנואה יכיר יכירנו לאחרים מלמד שנאמן לומר זה בני בכור רבי יהודה אומר כשם שנאמן אדם לומר בני בכור כך נאמן לומר זה בני בן חלוצה ובן גרושה הוא וחכמים אומרים אין נאמן א):

לתת לו פי שנים פי שנים (בספר) [כאחר] ב) או פי שנים בכל הנכסים הרי אתה דן הואיל ונוחל עם אחד ונוחל עם חמשה מה מצינו כשנוחל עם אחד פי שנים (כאחד) [כאחר] אף כשנוחל עם חמשה פי שנים (כאחד) [כאחר] או כלך לדרך זו הואיל ונוחל עם אחד ונוחל עם חמשה מה מצינו כשנוחל עם אחד פי שנים בכל הנכסים אף כשנוחל עם חמשה פי שנים בכל הנכסים תלמוד לומר והיה ביום הנחילו את בניו ריבה נחלה לבנים אחר שלמדנו שריבה נחלה לבנים הא אין עליך לדון כדין האחרון אלא כדין הראשון הואיל ונוחל עם אחד

מאיר עין ט) עיין יבמות כ"ג. י) ועיין יבמות שם וקידושין ס"ח בבה"י ר"פ ג' הלא. ומשמע מוציא את אלו כלו' ממשמע דכתיב כי תהיין מוציא את אלו דהיינו שפחה ונכרית דלית בהו הויה. ומוציא את היבמה דאי ייבם יבמתו וילדה דהוי כאשת אחיו דאינו נוטל פי שנים דכי תהיין משמע כי תהיינה לדידיה ויבמה לאו דיליה הוית מעיקרא והוא נ"ל נמי על שם אחיו וכו' ולהכי מפיק דלית ליה דין בכורה. ר' שמעון אומר בדרך ארץ וכו' כלו' קרא דכי תהיין לאו דשנואה בנישואין אהובה בנישואין הוא דאתא אלא בד"א הכתוב מדבר דאדם דהוין ליה שתי נשים סופו להיות שונא אחת ואוהב האחת וכו'. ומוציא את הארוסה דאין לו בה הויה דכי תהיין משמע דאית ליה בה הויה. אין לי אלא היוצא ממקום לידה יוצא דופן מנין ת"ל וילדו לו מ"מ ע"כ וגי' זאת ל"ע והעתקתים ופירושה כדי להוציא מדרכן של הז"ר והז"א. יא) דהיינו שפחה ונכרית אין הוולדות שלו מפי' ר"ה. יב) עיין ב"ב קכ"ז. יג) ב"ב שם. יד) עיין בז"ר.

(רטז) א) עיין ב"ב קי"ג: ב) עיין ב"ב קכ"ג: ג) עיין ירושלמי ב"ב פ"ח ה"ד. ד) פי' ר"ה מדכתיב לא יוכל לבכר וגו' משמע דבן האהובה הוה ראוי לבכורה אם לא יצא ראשו ורובו אבל כיון דיצא ראשו ורובו דבן השנואה בחיים פוטר את הבא אחריו דהיינו בן האהובה מן הבכורה ואינו ראוי לבכרו וכתב ר"ה וקשיא לי מאי פטור איכא הכא דקאמר פוטר ליתני כיון שיצא ראשו ורובו בחיים הבא אחריו אינו בכור ע"כ ועיין בכורות מו: ה) נ"ל דבא לפרש האי על פני דהוה כמו אעפ"י כדי שלא תפרש על פני בחייו הא אם מת הבכור בן השנואה ראוי לבכר את בן האהובה להפסיד בניו האחרים אותו חלק ועיין ברמב"ן ועיין בז"ר ובז"א.

(ריז) א) עיין קידושין ע"ח: ב) כ"ה בבה"י ד"ה ובכת"י בן ז"א ובגמרא ב"ב קכ"ב:

ונוחל עם חמשה מה מצינו כשניחל עם אחד פי שנים (כאחד) [כאחר] אף כשנוחל עם
ה' פי שנים (כאחד) [כאחד] מהם וכן הוא אומר ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך
(בראשית מ"ח) ואומר ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור (ואומר) [וגו'] כי יהודה גבר
באחיו [וגו' והבכרה ליוסף] (דה"י א' ה') הואיל ומצינו שהבכורה ליוסף ובכורה לדורות מה
מצינו בבכורה (אחת) ליוסף פי שנים (כאחד) [כאחד] אף בכורה האמורה לדורות פי שנים (כאחד)
[כאחד] מהם ג): בכל אשר ימצא לו מלמד שאין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק ד):
כי הוא ראשית אונו ולא ראשית אונה של אשה ה):
לו משפט הבכורה מלמד שהבכורה יוצאה בדיינים ו): (סליק פיסקא).

(ריח) כי יהיה לאיש בן ולא כשיהיה לבן בן: בן ולא בת בן ולא איש קטן פטור
שלא בא לכלל מצות א):

סורר (ומורה) [סורר] ב) שני פעמים ג) ומורה שוטה [תורמין] ד) ומורה שמורה לעצמו
דרך אחרת ד"א בשביל שאכל זה ממון אביו אמרת (בן סורר ומורה) ימות ה) אלא [בן סורר
ומורה] ו) נידון על שם סופו מוטב ימות זכאי ולא ימות חייב ז): אביו של זה חשק יפת
תואר והכניס שטן לתוך ביתו ונעשה בנו סורר ומורה וסופו להמיתו מיתה משונה שנאמר
כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת (לא בשבת ולא בי"ט) ח) ד"א סורר על דברי אביו
ומורה על דברי אמו סורר על דברי תורה ומורה על דברי הנביאים סורר על דברי
עדים ומורה על דברי דיינים: א"ר יאשיה ג' דברים שח לי ר' זעירא משום אנשי ירושלם
סיטה אם רצה בעלה למחול לה מוחל [בן] סורר ומורה אם רצו אביו ואמו למחול לו מוחלים
זקן ממרא על פי ב"ד אם רצו חביריו למחול לו מוחלים לו וכשבאתי והרציתי הדברים לפני
רבי יהודה בן בתירה על שנים הודה לי ועל אחד לא הודה לי על סוטה ועל בן סורר ומורה
הודה לי על זקן ממרא ע"פ ב"ד לא הודה לי מפני שהיה מעמיד מחלוקת בישראל ט):
איננו שומע בקול אביו ובקול אמו יכול אפילו אמר לו אביו ואמו להדליק את הנר
ולא הדליק ת"ל איננו שומע איננו שומע לג"ש מה איננו שומע האמור (כאן) [להלן] בן סורר
מורה זולל וסובא אף איננו שומע האמור (להלן) [כאן] י) סורר ומורה זולל וסובא מה איננו
שומע [האמור להלן] יא) עד שיגנוב משל אביו ומשל אמו וכו' יב): ויסרו אותו במכות יג):
ולא ישמע אליהם מלמד שמלקים אותו בפני ג' יד): (סליק פיסקא).

(ריט) ותפשו בו אביו ואמו מלמד שאינו חייב עד שיהיה לו אב ואם דברי רבי מאיר
רבי יהודה אומר אם לא היתה אמו ראויה לאביו אינו נעשה בן סורר ומורה א):
והוציאו אותו אל זקני עירו [וגו'] מצוה בזקני עירו ובשער מקומו ב):
ואמרו אל זקני עירו בננו זה זהו שלקה בפניכם מלמד שאם מת אחד מהם אינו
נסקל ג): היה אחד מהם גידם או חיגר או אילם או חרש או סומא אינו נעשה בן סורר
ומורה שנאמר ותפשו בו ולא גידמים והוציאו אותו ולא חגרים ואמרו ולא אילמים בננו
זה ולא סומים איננו שומע בקולינו ולא חרשים ומתרים בו בפני ג' ומלקים אותו חזר
וקלקל נידון בכ"ג ואין נסקל עד שיהו שם ג' הראשונים שנאמר בננו זה שלקה בפניכם ד):
זולל וסובא זולל בבשר וסובא ביין אעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר אל תהי
בסבאי יין ובזוללי בשר למו (משלי כ"ג) ה) ואומר סובא וזולל יורש וקרעים תלביש נומה (שם):
(סליק פיסקא).

מאיר עין ג) עיין ב"ב קכ"ג. ד) עיין ב"ב קכ"ד: ובכורות נ"ב. ה) עיין ב"ב קי"א: ו) מדכתיב משפט
ועפי' ר"ה.

(ריח) א) ועיין בסנהדרין ס"ח: וס"ע. ושם: ובירושלמי שם פ"ח ה"א ב) כ"ה בכת"י ובילקוט. ג) כלומר
משמעות מלת סורר הוא שסר הרבה פעמים וכשאתה תופס המיעוט הוא ב' פעמים. ד) כ"ה בכת"י ובילקוט
וגי' כ"ה תורמין היינו סוטה שבשוטים. ה) בכת"י ג' בשביל שאכל ממון אביו הוא נסקל. ו) כ"ה בכת"י. ז) לקמן
פי' כ"כ. ח) וכן בילקוט ליתא אבל בכת"י איתא וצ"ל כגי' הילקוט ומקומה לקמן בריש פיסקא רכ"א ואולי דכל
המאמר מן אביו של זה וכו' מקומו לקמן ועיין בז"ר. ט) עיין סנהדרין פ"ח ובירושלמי סנהדרין פ"ח ה"ו. י) וכ"ה
בכת"י. יא) כ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. יב) עיין סנהדרין ע"א. יג) עיין סנהדרין ע"א: ועיין בתרגומים. יד) כלו' כיון
דאמר קרא ויסרו אותו במלקות והדר קאמר ולא ישמע אליהם משמע למייסרים דמלווה לשמוע להן והיינו ב"ד של ג'
ואולי צ"ל שמתרים אותו בפני ג' ועיין ברש"י ובירושלמי פ"ח ה"ה דמוכח דמתניתין כפשוטה הוא דהתראתו
בעידי ג'.

(ריט) א) עיין סנהדרין ע"א. ב) עיין מכות י': ג) עיין סנהדרין ע"א. ושם: ובירושלמי שם פ"ח ה"ה.
ד) שם. ה) לפנינו כתוב בזללי.

*

(רכ) ורגמוהו כל אנשי עירו וכי כל אנשי עירו רוגמים אותו אלא במעמד כל אנשי עירו: באבנים יכול באבנים מרובות ת"ל באבן יכול באבן אחת ת"ל באבנים אמ"ר מעתה לא מת בראשונה ימות בשניה א) א"ר יוסי וכי מפני שאכל זה טרטימר בשר ושתה חצי לוג יין נסקל אלא הגיעה תורה לסוף ענינו של זה ואמרה זה ימות זכאי ולא ימות חייב שמיתתן של רשעים נאה להם ונאה לעולם רע ב) לצדיקים רע להם ורע לעולם יין ושינה לרשעים נאה להם ונאה לעולם ולצדיקים רע להם ורע לעולם שקט לרשעים רע להם ורע לעולם ולצדיקים נאה להם ונאה לעולם ג): ובערת הרע בער עושי הרעות: (סליק פיסקא).

(רכא) כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת [לא בשבת ולא ביו"ט] א):

[וכי יהיה באיש חטא וגו' ותלית אתו] האיש נתלה ואין האשה נתלית רבי אליעזר אומר אף האשה נתלית אמר להם רבי אליעזר והלא שמעון בן שטח תלה נשים באשקלון אמרו לו פ' נשים תלה ואין דנים שנים ביום אחד אלא שהשעה צריכה ללמד בה את אחרים ב):

ותלית אותו יכול יהו כל (הנסקלים) [המומתין] ג) נתלים ת"ל כי קללת אלהים תלוי אחר שריבה הכתוב ומיעט (מה) אנו למדים אותו מן המגדף מה מגדף מיוחד שפשט ידו בעיקר והוא נתלה כך כל הפושט ידו בעיקר הוא נתלה רבי אליעזר אומר מה המגדף מיוחד שהוא נסקל והרי הוא נתלה כך כל הנסקלים נתלים ד) יכול יהו תולים אותו חי [כדרך שהמלכיות עושין] ה) תלמוד לומר והומת ו):

ותלית אותו על עץ אותו ולא את כליו ז) אותו ולא את עדיו ח) אותו ולא את זוממיו ט) אותו מלמד שאין דנים שנים ביום אחד י):

על עץ בעץ התלוש ולא בעץ המחובר יא): מנין למלין את מתו שעובר בל"ת ת"ל לא תלין נבלתו על העץ הלינו לכבודו להביא לו ארון ותכריכים יכול יהיה עובר עליו ת"ל על עץ מה עץ מיוחד שהוא ניוול לו אף כל שהוא ניוול לו יב):

לא תלין נבלתו על העץ מצות לא תעשה כי קבור תקברנו מצות עשה כיצד עושים לו ממתינים לו עד שחשיכה ותולים אותו ומתירין אותו ואם (לאו) [לן] יג) עובר עליו בל"ת שנאמר לא תלין נבלתו וגו' כלו' מפני מה זה תלוי מפני שקילל את השם ונמצא [שם שמים] יד) מתחלל: האיש טו) נסקל ערום ואין האשה נסקלת ערומה ר' יהודה אומר אחד האיש ואחד האשה אלא טז) שהאיש תולין אותו ופניו כלפי העם ואחוריו כלפי העץ והאשה פניה כלפי העץ ואחוריה כלפי העם האיש מכסים אותו פרק אחד מלפניו והאשה שני פרקים אחד מלפניה ואחד מלאחריה מפני שכולה ערוה (ולא תטמא אדמתך):

[כי קללת אלהים תלוי כלומר מפני מה זה תלוי מפני שקילל את השם] יז) ונמצא שם שמים מתחלל:

[ולא תטמא את אדמתך] אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה להזהיר ב"ד על כך: (סליק פיסקא).

(רכב) [לא תראה את שור אחיך וגו' מצות לא תעשה ולהלן הוא אומר כי תפגע (שמות כ"ג) מצות עשה] א) כי תראה (שם) יכול אפי' הוא רחוק ממנו מלא מיל ת"ל כי תפגע (שם) אי כי תפגע שומע אני כמשמעו ת"ל כי תראה הא כיצד שיערו חכמים אחד משבעה [ומחצה] ב) במיל שהוא רים נמצינו למדים שהוא עובר על מצות עשה ועל מצות

מאיר עין (רכ) א) לעיל פי' קמ"ט. ב) בכת"י ג' מיתה ובילקוט ג' ושל צדיקים. ג) עיין סנהדרין ע"ב.

(רכא) א) כצ"ל לג' עיין לעיל פי' רי"ח במ"ע אות א' ולא דיליף לה מוהומת אלא לפרש אתא דאינו מומת בשבת וביו"ט כדיליף לה במקום אחר במכילתא פ' ויקהל ובסנהדרין ל"ה: ב) עיין סנהדרין מ"ה: ומ"ו. ג) כ"ה בכת"י בן ז"א ובפס"ז ובגמרא סנהדרין מ"ה: וכן ג' ר"ה. ד) עיין בגמרא שם ובירושלמי שם פ"ו ה"ו. ה) כ"ה בכת"י בן ז"א. ו) עיין בגמרא שם מ"ו: ז) שם מ"ו. ח) שהוזמו דאע"ג דממיתין אותן משום ועשיתם לו כאשר זמם אין תולין אותן מפי' ר"ה. ט) דהיינו שהזימו את העדים והוזמו ע"י אחרים מפי' ר"ה. י) עיין סנהדרין מ"ו. יא) עיין סנהדרין מ"ו: וגי' ר"ה בכת"י היא כדגרסינן בגמרא שם: יב) בגמרא שם מ"ו. ומ"ז. יג) כ"ה בכת"י בן ז"א ובמשנה שם מ"ו. יד) כן הגיה הז"א ועיין בגמרא שם. טו) בכת"י ג' מכאן אמרו האיש וכו' ופי' ר"ה כלו' ותלית אותו וגו' ולא האשה דנסקל ערום קאמר דהא הכא לא איירי בנסקל אלא אמאי דתנו האיש תולין וכו' ע"כ ועיין סנהדרין מ"ד: מ"ה. ושם: טז) אלא שבתלייה וכו' מפי' ר"ה ואולי קטעה היא עיין בסנהדרין שם. יז) כ"ה בפס"ז ועיין בז"ר ובז"א.

(רכב) א) כ"ה בכת"י ר"ה. ב) וכן הגיה הז"א.

לא תעשה ג) עזוב תעזוב עמו (שם) זו פריקה הקם תקים עמו זו טעינה דברי ר' יהודה בן בתירה ד) (לא תראה את חמור אחיך מלות לא תעשה ולהלן הוא אומר כי תפגע מלות עשה) ה):

שור אחיך אין לי אלא שור אחיך שור אויבך מנין ת"ל שור אויבך (שמות כ"ג) מ"מ א"כ למה נאמר אחיך אלא מלמד שלא דברה תורה אלא כנגד היצר ו):

או את שיו נדחים כדרך הנדחים מכאן אתה אומר איזו היא אבידה מצא חמור או פרה רועים בדרך אין זו אבידה חמור וכליו הפוכים פרה ורצה בין כרמים הרי זו אבידה ז):

והתעלמת פעמים שאתה מתעלם ופעמים שאי אתה מתעלם כיצד היה כהן והיא בבית הקברות או שהיה זקן ואינה לפי כבודו או שהיה שלו מרובה משל חבירו פטור לכך נאמר והתעלמת פעמים שאתה מתעלם ופעמים שאי אתה מתעלם ח):

השב תשיבם החזירה וברחה החזירה וברחה אפילו ד' וה' פעמים [חייב להחזירה] ט) שנאמר השב תשיבם החזירה למקום (עי) שראוה האחרים ולא נטפלו בה י) נגנבה או אבדה חייב באחריותה עד שיכניסנה לרשותו יא) לכך נאמר השב תשיבם לאחיך יב):

(סליק פיסקא).

(רכג) ואם לא קרוב אחיך אין לי אלא קרוב רחוק מנין ת"ל [ולא ידעתו] א):

ואספתו אל תוך ביתך ולא לבית אחר ב):

והיה עמך עד דרוש אחיך אותו וכי עלתה על דעתך שאתה נותן לו עד שלא יתן סימנין ג) א"כ למה נאמר עד דרוש אחיך אותו עד שתדרוש את אחיך אם רמאי הוא אם אינו רמאי:

והשבותו לו אף (מת) [את] עצמו [אתה] משיב לו ד): (סליק פיסקא).

(רכד) וכן תעשה לחמורו [וגו'] היתה חמור עושה והיא אוכלת א) כסות מנערה אחת לל' יום שוטחה לצורכה אבל לא לכבודו ב) כלי כסף וכלי נחושת משתמש בהם לצורכו אבל לא לשוחקו כלי עץ משתמש בהם כדי שלא ירקבו ג) השמלה היתה בכלל כל אלו ולמה יצאת להקיש אליה מה שמלה מיוחדת שיש לה סימנים ויש לה תובעים כך כל שיש לו סימנים ויש לו תובעים ד) אין לי אלא אלו בלבד שאר אבידה מנין תלמוד לומר לכל אבידת אחיך:

אשר תאבד ממנו פרט לפחות משוה פרוטה רבי יהודה אומר ומצאתה פרט לפחות משוה פרוטה ה):

לא תוכל להתעלם ליתן עליו בלא תעשה: (סליק פיסקא).

(רכה) לא תראה (חמור סונאך) זו מצות לא תעשה ולהלן הוא אומר כי תראה (שמות כ"ג) מצות עשה אין לי אלא חמור אחיך החמור שונאך מנין תלמוד לומר חמור שונאך (שם) מכל מקום אם כן למה נאמר אחיך אלא מלמד שלא דיברה תורה אלא כנגד היצר א):

נופלים בדרך ולא עומדים:

בדרך ולא ברפת מכאן אמרו מצאו ברפת אין חייב בה ברשות הרבים חייב בה ב):

והתעלמת מהם פעמים שאתה מתעלם ופעמים שאין אתה מתעלם כיצד היה כהן

מאיר עין ג) עיין ב"מ ל"ג. ובהגהות הא"ו שם ובירושלמי שם פ"ב ה"י ובמכילתא משפטים פ"כ ועיין בז"א. ד) עיין ב"מ ל"א. ול"ב. ובמכיל' א שם וכתב ר"ה ואע"ג דהנהו קראי לאו הכא איתנהו אגב גררא נסביניהו ע"כ ול"נ דבא ללמדנו מה שנתחדש בפ' זו. ה) עיין לעיל אות א'. ו) שאומר אויבך הוא כתבה לך התורה שאחיך הוא מפי' הז"ר ור"ה פי' להקדים באויב כדי לכוף את היצר עיין ב"מ ל"ב: ז) עיין ב"מ ל': ח) עיין ב"מ ל' ט) כן הגיה הז"א. י) למקום דלא מינטרא ואינה אבודה דליחייבי אחריני להיטפל בה מפי' ר"ה. יא) דהו"ל שומר שכיר מפי' ר"ה. יב) עיין ב"מ ל': ל"א.

(רכג) א) כ"ה בכת"י בן ז"א וברמב"ן עיי"ש וה"ש אין לי אלא לאינו קרוב רחוק לגמרי מניין ת"ל וכו' מפי' הז"ר ועפ"י מכילתא משפטים פ"כ יש לג' אין לי אלא קרוב ורחוק אין מכירו מניין ת"ל ולא ידעתו ובפס"ז ג' ואם לא קרוב אחיך לעשות רחוק כקרוב. ב) עיין לעיל סוף פי' רכ"ב. ג) כתב ר"ה דלריך לג' עד שלא ידרשנו כדג' בגמרא ב"מ כ"ז: ועיי"ש בתו' ד"ה דרשהו וכ"א: ובמכילתא שם. ד) כ"ה בכת"י וכן הגיה הז"א ועיין ב"ק פ"א:

(רכד) בכת"י ג' עושה ואוכלת ופי' ר"ה דנפקא ליה מדסמיך ליה והשבותו לו עיין ב"מ כ"ח: ב) בכת"י ג' ולא לכבודו ג' בכת"י ג' או כלי זהב וכלי זכוכית לא יגע בהן עד שיבא אליהו ועיין ב"מ כ"ט: ל'. ד) עיין ב"מ כ"ז. ה) עיין בגמרא שם.

(רכה) א) עיין כל זה לעיל פי' רכ"ב. ב) עיין ב"מ ל"ב. ובירושלמי שם לא פי' אמתניתין מידי דק"ל כמי דמתניתין אפריקה וטעינה קאי ור"ה הקשה אספרי דילן הא מתני' אהשבת אבידה קאי ולא אירץ כלום והז"א נדחק ופשטה דמתניתין משמע כספרי דילן.

והוא בבית הקברות או שהיה זקן ואינה לפי כבודו או שהיתה שלו מרובה משל חבירו פטור שנאמר והתעלמת מהם פעמים שאתה מתעלם ופעמים שאין אתה מתעלם ג):

הקם תקים עמו העמידה ונפלה אפילו ה' פעמים חייב שנאמר הקם תקים עמו הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה לפרוק פרוק פטור שנאמר הקם תקים עמו יכול אפילו זקן אפי' מוכה שחין ד) ת"ל הקם תקים עמו ה): (סליק פיסקא).

(רכו) לא יהיה כלי גבר על אשה וכי מה בא הכתוב ללמדנו שלא תלבש אשה כלים לבנים ואיש לא יתכסה בגדי צבעונים א) ת"ל תועבה ב) דבר הבא לידי תועבה זהו כללו של דבר שלא תלבש אשה מה שהאיש לובש ותלך לבין האנשים והאיש לא יתקשט בתכשיטי נשים וילך לבין הנשים רבי אליעזר בן יעקב אומר [מניין] שלא תלבש אשה כלי זיין ותצא למלחמה (ומה) ת"ל לא יהיה כלי גבר (שלא) [והאיש] ג) לא יתקשט בתכשיטי נשים ת"ל ולא ילבש גבר שמלת אשה:

כי תועבת ה' אלהיך קרוי ה' שמות חרם תועבה שנאוי משוקץ ועויל ד): (סליק פיסקא).

(רכז) כי יקרא פרט למזומן א): אפרוחים או ביצים מיעט אפרוחים שנים מיעוט ביצים שנים מנין [שאם] אין שם אלא אפרוח אחד או ביצה אחת [שהוא] חייב לשלח ת"ל קן קן מ"מ ב) מכלל שנאמר [בדרך וגו'] והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים יכול שאני מוציא אווזים ותרנגולים שקננו בפרדס ת"ל לפניך אין לי אלא ברשות היחיד ברשות הרבים מנין ת"ל בדרך על האילנות מנין ת"ל בכל עץ על הארץ מנין ת"ל או על הארץ ד):

והאם רובצת על האפרוחים מה אפרוחים בני קיימא יצאו מתים אף בצים בני קיימא יצאו מוזרות מה בצים צריכים לאמם אף אפרוחים צריכים לאמם יצאו האפרוחים שאין צריכים לאמם ה):

והאם רובצת כשהיא רובצת עליהם פרט למעופפת יכול אעפ"י שכנפיה נוגעים בהם ת"ל והאם רובצת על האפרוחים אעפ"י שאינה עמהם ו) יכול עוף טמא הרובץ על ביצי עוף טהור וטהור רובץ על ביצי עוף טמא יהא חייב לשלח ת"ל והאם רובצת עד שיהיו כולם מין אחד ז):

לא תקח האם על הבנים מכלל שנאמר ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות (ויקרא י"ד) יכול יקחנה לטהר בה את המצורע ת"ל לא תקח [האם] ח):

לא תקח האם [זו מצות] לא תעשה: (סליק פיסקא).

(רכח) שלח תשלח את האם זו מצות עשה שילחה וחזרה שילחה וחזרה אפי' ד' וה' פעמים חייב לשלח שנאמר שלח תשלח א): האווזים ותרנגולים שמרדו ושקיננו בפרדס חייב לשלח בבית פטו' מלשלח ב) אפרוחים או ביצים (מיעוט אפרוחים שנים מיעוט ביצים שנים) ג) מה אפרוחים שיש בהם צורך יצאו מתים שאין בהם צורך כך ביצים שיש בהם צורך יצאו ביצים (מוזרה) [מוזרות] שאין בם צורך ד) [אפרוחים או ביצים מיעוט אפרוחים שנים מיעוט ביצים שנים] ואם אין שם אלא ביצה אחת או אפרוח אחד חייב לשלח: ד"א ה) כי יקרא קן צפור לפניך

מאיר עין ג) עיין לעיל פי' רכ"ב. ד) בכת"י ג או חולה. ה) עיין כל זה ב"מ ל"ב.

(רכו) א) בתמיה מפי' ר"ה והז"א הגיה יכול שלא תלבש וכו'. ב) כי תועבת ה' וגו'. ג) כן הגיה הז"א הברייתא עפ"י הגמרא נזיר נ"ט ובכת"י ג' שלא יתקשט האיש בתכשיטי אשה ועיין בתרגומים. ד) עיין לעיל פי' קמ"ח. ופי' ר"ה דילפינן לכולהו מע"ז.

(רכז) א) חולין קל"ט ב) עיי"ש ק"מ: וקמ"א. ג) כ"ה בכת"י ובכת"י בן ז"א ג' מכלל שנא' בדרך ולאמר והאם וגו'. ד) עיין חולין קל"ט: ה) עיי"ש ק"מ: ובתוספתא חולין פ"י. ו) עיין בגמרא ובתוספתא שם ופי' על סמוך ואולי צ"ל אעפ"י שאינה עליהם. ז) עיי"ש קל"ח: וק"מ. ובתוספתא שם. ח) וכ"ה בכת"י ר"ה ובכת"י בן ז"א ועיין בגמרא שם קמ"א. וקמ"ב. ובתוספתא שם.

(רכח) א) עיין חולין קמ"א. אמר מאיר איש שלום מכאן ואילך עד פלוגתא דר"א ורבנן לא הוזכר בכת"י ונראה שר"ה לא היה לפניו כל אלו הדיבורים וגם בילקוט לא הביאם ונראה דכל זה הוא תוספת לפנינו מגליון ושייך מקומו לפי' דלעיל ומקומו לפי' דהכא ואולי הוא מספרי זוטא והדברים כמו שהיו לפנינו הם מעורבבים ומשובשים ואגיהם כיד ה' הטובה עלי. ב) הוספה לדעיל פי' רכ"ז ועיין בתוספתא פ"י. ג) דבור זה שייך לקמן. ד) הוספת נוסחא אחרינא לדעיל. ה) הז"א מוחק מלת ד"א וג' שנאמר ולי נראה דדבור שלפניו קטיעה הוא וצ"ל כלדעיל בפי' רכ"ז וזהו דבור אחר.

מ"מ ו) בדרך בכל עץ או על הארץ מה דרך רשות ז) יצאו מקושרים שהן ברשות אחר ח): ד"א [כי יקרא קן צפור וגו'] שלח [וגו'] בטהורה הכתוב מדבר או אף בטמאה הכתוב מדבר ת"ל כל צפור טהורה תאכלו (דברים י"ד) זה בנין אב כל מקום שנאמר צפור בטהורה הכתוב מדבר כדברי רבי יאשיה ט) הא אם שילחה והחזיר בדרך את פניו פטור מלשלח י):

שלח תשלח [את האם] בנקבות הכתוב מדבר ולא בזכרים [קורא זכר] יא) ר' אליעזר מחייב בשילוח שנאמר שלח תשלח וחכמים פוטרין [שנאמר] יב) והאם פרט לקורא זכר יג) הנוטל אם מעל הבנים יד) רבי יוסי ברבי יהודה אומר טו) לוקה ואינו משלח וחכמים אומרים מישלח ואינו לוקה זה הכלל כל מצוה שיש בה קום ועשה אין חייבים עליה: לא תקח האם על הבנים אפילו לטהר בה את המצורע טז) והרי דברים ק"ו ומה מצוה קלה שהיא (באיסור אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים) [כאיסר] כתוב בה אריכות ימים יז) שאר מצות חמורות שבתורה עאכ"ו: (סליק פיסקא).

(רכט) כי תבנה בית חדש אין לי אלא בונה לקח וירש ונתן לו במתנה מנין ת"ל בית מ"מ א) (לא תשים דמים בביתך) ב) אין לי אלא בית מנין הבונה בית התבן ובית הבקר ובית העצים ובית האוצרות ת"ל לא תשים דמים בביתך יכול אף הבונה בית שער אכסדרה ומרפסת ת"ל בית מה בית מיוחד שהיא בית דירה יצאו אלו שאינן בית דירה ג):

ועשית מעקה לגגך אין לי אלא גג מנין לרבות בורות שיחים ומערות ונעיצים ד) ת"ל לא תשים דמים בביתך א"כ למה נאמר גג פרט לכבש ה) בית לרבות היכל גג פרט לאולם ו):

חדש רבי אומר משעת חדשתו עשה לו מעקה ז) כמה הוא מקום מעגילו ג' טפחים בית דורסו עשרה ח): ועשית מעקה לגגך מצות עשה ולא תשים דמים בביתך מצות לא תעשה:

כי יפול הנופל ממנו ראוי זה שיפול אלא שמגלגלים זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב ט):

ממנו ולא לתוכו שאם היה רשות הרבים גבוהה ממנו עשרה טפחים ונפל ממנו לתוכו פטיר שנאמר ממנו ולא לתוכו י) ד"א כי תבנה [וגו'] רבי ישמעאל אומר בא הכתו' ללמדך כיצד הוא נדון שנאמר כי לא ידע האדם את עתו כדגים הנאחזים במצודה (קהלת ט') יא): בית שאין בו ד' על ד' יב) פטור מן המעקה ומן המזוזה ומן העירוב ואין עושים אותו עיבור לעיר ולא טיבול למעשרות יג) ואין נותנים לו ד' אמות לפתחו הגודר מן הבית מותר לישב בו ואין מטמא בנגעים ואין צמות ביובל יד) ואין חוזרים עליו מערכי המלחמה טו):

(סליק פיסקא).

מאיר עין ו) כלו' בין בר"הי ובין ברה"ר בין על האילנות ובין בבורות כדלעיל. ז) כלו' רשות הרבים כנ"ל. ח) הז"א הגיה ילאו מוקדשים וכו' ועיין חולין קל"ח: וקל"ט. ולי נראה הגי' כמו שהוא לפנינו וכהא דב"מ כ"ה: דגוזלות מקושרין לא יגע בהן. ט) עיין לעיל פי' ל"ח וחולין קל"ט: וק"מ. י) האי ברייתא קטיעה רישא ונראה דדרים לפניך בדרך לענין שאם אמר שזכה בהן חזר ומלאה בתוך הקן שרשאי ללוקחה דהו"ל מזומן עיין חולין קל"ט. והז"א כדמק. יא) כן הגיה הז"א וכ"כ גי' ר"ה. יב) כ"ה בכת"י בן ז"א. יג) ועיין חולין ק"מ: יד) בכת"י ג' מכאן אמרו הנוטל וכו' ופי' ר"ה מדכתיב לא תקח והדר כתיב שלח תשלח. טו) בכת"י ג' ר' יהודה אומר וכ"ה במשנה חולין קמ"א. טז) עיין לעיל פי' רכ"ז. יז) בכת"י בן ז"א מוחק מלות כתוב בה אריכות ימים ולי נראה דהאי דווקא הוא והאי דאמרה תורה וכו' בא מגליון לתוך הספר והוא העתק מלשון המשנה סוף חולין עיי"ש.

(רכט) א) עיין לעיל פי' קל"ד. ב) וכן מחקו הז"א דליתיה בילקוט אבל מפס"ז נראה למחוק מלות בית מ"מ ולג' ת"ל ולא תשים דמים וכו'. ג) עיין לעיל פי' קל"ד בכת"י ג' הכא מכאן אמרו בית שאין בו ד' על ד' וכו' כדלקמן והאס לא ג' ליה. ד) בילקוט ג' אריאין ונעילין. ה) כבש המזבח מפי' ר"ה. ו) עיין מדות פ"ד מ"ו. ז) ולא בתר זמן מפי' ר"ה. ח) וכ"ה גי' ר"ה ופי' ר"ה כלו' כמה יהיה גבוה מקום מעגילו ג' טפחים דאי לא הוה ראוי הגג לשמוש בני אדם אלא דמעגל במעגילה על גבי עפר הגג כי היכי דלא ידלוף הבית בג' טפחים סגי ליה מעקה אבל אי הוה הגג לשמוש בני אדם ודורסין בו תמיד דהוי בית דרסה לבני בית י' טפחים הוי גובה המעקה ע"כ ועיין במועד קטן י"א. ועיין ברמב"ם פי"א מה' רוצח ובמפרשיו. ט) עיין שבת ל"ב. י) עיין ב"ק נ"א. יא) לפנינו כתוב כי גם לא ידע וגו' שנאחזים וגו'. עיין שבת ל"ב. יב) עיין לעיל אות ג' וכן בכת"י בן ז"א ג' הכא מכאן אמרו וכו' אבל בילקוט איתא כמו שהוא לפנינו. יג) כלו' ואין עושה טיבול למעשרות יד) בכת"י ג' ואינו בדין ערי חומה ואינו כמית ביובל ופי' ר"ה כלומר אין דין בית זה כדין בתי ערי חומה וכו' אלא אינו כמית ביובל דכתיב ואיש כי ימכור בית וגו' לא יצא ביובל והאי לאו בית הוא ע"כ ועיין בז"א. טו) עיין כל זה בסוטה ג'. ושם:

(רל) לא תזרע כרמך כלאים מה אני צריך והלא כבר נאמר שדך לא תזרע [כלאים] (ויקרא י"ט) מלמד שכל המקיים כלאים בכרם עובר בשני לאוין א) אין לי אלא כרם שלם מנין אפי' כרם יחידי ועושה פירות ת"ל כרם מ"מ ב) ומנין לכלאי הכרם שאסור בהנאה נאמר כאן קודש ונאמר להלן קודש ג) מה להלן איסור הנאה אף כאן איסור הנאה:

פן תקדש המלאה הזרע ד) מאימתי מלאה מתקדשת משתשריש ה) וענבים (משתעשה כפול לבן המלרי) [משיעשו כפול הלבן] ו):

הזרע פרט לזרע שיצא (ע' [עם] ז) הזבלים או עם המים הזורע והרוח מסערתה יכול שאני מרבה ח) הזורע והרוח מסייעתו ת"ל אשר תזרע ט): המקיים קוצים בכרם רבי אליעזר אומר קדש שנ' אשר תזרע וחכמים אומרים זרע פרט למקיים קוצים בכרם י):

ותבואת הכרם מאימתי התבואה מתקדשת משתשריש וענבים משיעשו כפול הלבן יא) אין לי אלא כרם שהוא עושה פירות שאין עושה פירות מנין ת"ל כרם מ"מ יב) אין לי אלא כרם שלך כרם של אחרים מנין ת"ל לא תזרע כרמך מ"מ יג) המתיח זמורה של גפן על גבי זרעים אפילו אמה על אמה יד) הגפן אסירה [היא] טו) ופירותיה (יכול לא יחרש על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו ת"ל יחדיו אבל זה בפני עצמו וזה בפני עצמו מותר) טז) דבר אחר [לא תזרע כרמך] כלאים לחייב משום כרם ומשום שדה יז) (דבר אחר) יח) פן תקדש המלאה פן תאסר המלאה כדברי רבי יהודה יט) אשר תזרע אין לי אלא שזרע [הוא] זרע חבירו ורצה לקיימו מנין תלמוד לומר תזרע מ"מ כ): (סליק פיסקא).

(רלא) לא תחרוש בשור וחמור יחדיו [יכול לא יחרוש עם זה בפני עצמו ועם זה בפני עצמו ת"ל יחדיו אבל זה בפ"ע וזה בפ"ע מותר דבר אחר לא תחרוש וגו'] א) יכול לעולם כשהוא אומר למען ינוח שורך וחמורך (שמות כ"ג) (כמוך) [כבר] ב) שור וחמור עושים מלאכה א"כ למה נאמר לא תחרוש בשור וחמור [זה עם זה] ג) אין לי אלא שור וחמור מנין לרבות שאר בהמה וחיה ועוף כיוצא בשור ת"ל לא תחרוש מ"מ אם כן למה נאמר בשור וחמור בשור וחמור אי אתה חורש אבל אתה חורש באדם ובחמור ד) ד"א לא תחרוש אין לי אלא חורש מנין לרבות את הדיש והיושב בקרון (והיולא) ה) והמנהיג ת"ל יחדיו מ"מ רבי מאיר פוטר ביושב בקרון ו):

יחדיו פרט לרמך ז) יחדיו פרט לקושר את הסים בצידי הקרון או לאחר הקרון ח) או הדולפקס לגמלים ט): (סליק פיסקא).

(רלב) לא תלבש שעטנז יכול לא ילביש גזי צמר ואנצי פשתן ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז ר' שמעון בן אלעזר אומר נלוז ומליז את אביו שבשמים עליו א)

מאיר עין (רל) א) וכ"ש זורע דעובר בב' לאוין אלא תני מקיים משום דאתיא ליה מדרשא מפי' ר"ה ועיין ר"ש פ"ח דכלאים ובספרא פ' קדושים ועיין בז"א. ב) דאין חילוק בין כרם שלם לגפן יחידי העושה פירות אלא בשיעור ההרחקה אבל שניהן מקדשין ועיין כלאים פ"ד מ"ה ונ"ל דיליף לה מותבואת הכרם וצ"ל ת"ל ותבואת הכרם ועיין לקמן. ג) דכתיב ומעלה מעל וקדשי ד' מפי' ר"ה ועיין בירושלמי ר"ש פ"ח דכלאים ועיין בז"א. ד) בכת"י ג' הכא פן תאסר וכו' מכאן אמרו המתיח זמורה וכו' ולא ג' לה לקמן. ה) בכת"י ג' משתשליש ועיין כלאים פ"ז מ"ז ובירושלמי שם. ו) כ"ה בילקוט ובכת"י ובמשנה שם. ז) בכת"י ג' היילא עם הזבלים ובילקוט ג' היולא מבית הזבלים. ח) וכ"ה בילקוט וצריך לפרש שאני מרבה בפרט הזה אבל בכת"י ג' שאני מוליא וכן הגיה הז"א. ט) עיין כלאים פ"ה מ"ז ובירושלמי שם. י) עיין כלאים שם מ"ח ובירושלמי שם וברים פ"ק דכלאים. יא) עיין לעיל. יב) והא שני כרם שלם מגפן יחידית דלעיל מפי' הז"ר ועיין בכלאים פ"ז מ"ז בפי' הר"ש. יג) עיין כלאים פ"ז מ"ד ובירושלמי ובפי' הר"ש שם. בכת"י ג' מכאן אמרו המתיח זמורה וכו' אהא דדריש אשר תזרע וכו' רלה לקיימו מנין וכו'. יד) פי' הז"ר דה"א כיון דמרוחק ו' טפחים לא שייך לגפן ע"כ אבל בכת"י ר"ה ג' אפי' הוא מאה אמה וכ"ה בתוספתא דכלאים בפ' דר' גמליאל וצ"ד עיי"ש ועיין לעיל אות י"ג בגי' ר"ה ופי' הוא ז"ל לפי גרסתו דנאסר משום שרולה בקיומו. טו) כ"ה בכת"י. טז) וכן מחקו בכת"י בן ז"א יז) כדלעיל דעובר בב' לאוין. יח) נראה למחוק דמיותר הוא. יט) בכת"י ג' כדברי ר' יאשיהו. כ) עיין לעיל אות ד' בגי' הכת"י.

(רלא) א) ככ"ל לג' ועיין לעיל פי' ר"ל אות ע"ז ב) כ"ה בכת"י בן ז"א ג) וכ"ה בכת"י ובילקוט. ד) עיין ב"ק נ"ד: ובכלאים סוף פ"ח ובירושלמי שם. ה) וכן ליתא בכת"י ובפס'ז ועיין בז"א. ו) עיין כלאים פ"ח מ"ג ובירושלמי שם וב"מ ח': ז) עיין כלאים שם משנה ה' ובכת"י ג' פרט לבמך יחדיו פרט לקושר וכו'. ח) ההיא ר"מ היא דפליג בתוספתא דכלאים אחכמים עיי"ש בפרק בתרא ובמשנה פ"ח מ"ד ובירושלמי שם. ט) עיין במשנה ובתוספתא ובירושלמי שם אית ג' הלונדקום ואית ג' ניבדקום עיי"ש.

(רלב) א) בת"כ פ' קדושים ועיין בכלאים פ"ט מ"ח ובירושלמי שם ובפרק בתרא דתוספתא שם.

לא תלבש אין לי אלא שלא ילבש מנין שלא יתכסה ת"ל לא יעלה עליך (ויקרא י"ט) יכול לא יפשילנו לקופה אחריו ב) ת"ל לא תלבש לבישה בכלל היתה (מגיה) [למה] יצאת להקיש אליה ולומר לך מה לבישה מיוחדת שהיא הנאת הגוף [אף העלאה וכו'] ג): יכול לא ילבש חלוק של צמר על גבי חלוק של פשתן והחלוק של פשתן על גבי חלוק של צמר ת"ל יחדיו ד) חנניה בן גמליאל אומר מנין שלא (יסריק סרק) [יקשור סרט] ה) של צמר ושל פשתן לקשור בו את מתניו אע"פי שהרצועה באמצע ת"ל יחדיו מ"מ כשתמצי לומר השק והקופה מצרפים את הכלאים צמר ופשתים יחדיו אבל זה בפני עצמו וזה בפני עצמו מותר ו) הלבדים אסורים משום כלאים אעפ"י שאין בהם משום אריג יש בהם משום שוע ז): (סליק פיסקא) ח).

(רלג) [לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו] א) גדילים תעשה לך אמור מעתה ב) שניהם נאמרו בדבור אחד: זכור ושמור נאמרו בדבור אחד: מחלליה מות יומת (שמות ל"א) וביום השבת שני כבשים בני שנה (במדבר כ"ח) נאמרו בדביר אחד: ערות אשת אחיך לא תגלה (ויקרא י"ח) יבמה יבא עליה (דברים כ"ה) נאמרו בדבור אחד: וכל בת יורשת נחלה (דברים ל"ו) ולא תסוב נחלה ממטה למטה (שם) בדבור אחד נאמר מה שאי אפשר לבשר ודם לומר שני דברים כאחד שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמענו (תהלים ס"ב) ג):

(סליק פיסקא).

(רלד) גדילים תעשה לך למה נאמר לפי שנאמר ועשו להם ציצית (במדבר ט"ו) שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו ת"ל גדילים כמה גדילים נעשין אין [גדיל] פחות משלשה חוטים כדברי בית הלל ובית שמאי אומר מד' חוטים א) של תכלת [ושל לבן] וארבעה חוטים (של לבן) של ארבע ארבע אצבעות ב) [וב"ה אומרים ג'] והלכה כדברי בית שמאי בר"א ג) בתחילה אבל בשיריה ובגרדומיה כל שהוא ד):

על ארבע [כנפות כסותך] יצא בעלי שלשה ובעלי ה' ובעלי ו' ובעלי ז' ובעלי ח' ה) דבר אחר גדילים תעשה לך זה לבן מנין לרבות את התכלת ת"ל ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת (שם):

תעשה ו) ולא מן העשוי שלא יוציא נימים מן הטלית ויעשה: על ארבע ולא על ח' ז):

[על ארבע כנפות] כסותך פרט ליגא ולתכלא ולתבלטירים ח) לתקרקים לסדסים ט) לבורדסים לפי שאינן מרובעים י) ר' אליעזר בן יעקב אומר מנין שלא יתן על אמצע בגד אלא על שפתו שנאמר על ארבע כנפות כסותך יא):

כסותך פרט לסדין יב) [כסותך פרט לכר] יג): תכסה פרט לסגום:

בה פרט למעפורת שלא יכסה בה ראשו ורובו יד): (סליק פיסקא).

(רלה) כי יקח איש אשה ובא אליה (ושנאה) ר' יהודה אומר אם בא עליה לוקה ואם לאו אינו לוקה א):

מאיר עין ב) בכת"י בן ז"א ג' לא יפשילנו בקופה לאחריו ובכת"י ר"ה ג' לא יפשילנו לאחריו. ג) עיין בת"כ פ' קדושים ויבמות ד': ובירושלמי כלאים פ"ט ה"א. ד) עיין בתוספתא פ' בתרא דכלאים. ה) כ"ה בכת"י ועיין סוף כלאים מ"ט ובשלהי תוספתא שם ובפי' הר"ש ו) גי' ופי' ר"ה כשתמצא אומר השק כלו' כי היכי דאתא מולא דלא יקשור סרט וכו' אע"ג דלמר באחד גיסא ופשתן באידך גיסא מצטרפין ה"נ שק וקופה אי איכא חד לד בלמר ואידך בפשתן מצטרפין וכו' אבל זה בפ"ע וכו' דהיינו חלוק של למר ע"ג חלוק של פשתן וכו'. ועיין סוף כלאים ובפי' הר"ם מ"ט ובירושלמי שם וצ"ל דהאי דבור מן כשתמצי לומר עד מותר הוא תוספת מגליון. עיין בפי' הר"ם שם. בכת"י ג' מכאן אמרו הלבדים וכו' ופי' ר"ה דאשעטנז קאי כלו' מדכתיב שעטנז דמשמע שוע וכו' מכאן אמרו וכו'. ז) עיין כלאים פ"ט מ"ט וירושלמי שם. ח) בכת"י בן ז"א לית כאן פיסקא ובכת"י ר"ה סליקא לה הכא הפיסקא דלא מייתי תו מידי ואני ערכתי לפי מנין וחילוק הפיסקאות שהן בז"א.

(רלג) א) כ"ה גי' כת"י בן ז"א ועיין ברש"י. ב) בכת"י בן ז"א מוחק מלות אמור מעתה. ג) עיין ספרי במדבר פי' מ"ב ובמכילתא יתרו פ"ז ובשבועות כ':

(רלד) א) דכי כפיל להו הויין שמונה חוטין מפי' ר"ה. ב) כלו' והני ד' חוטין דמטיל בטלית צריכין להיות של ד' אצבעות דהיינו דלהוי משולשלים מן הכנף ד' אצבעות מפי' ר"ה ג) דכשהוא מטיל ציצית דצריך שיעור ד' אצבעות או ג' מפי' ר"ה. ד) כן הוא תיקון לשון ברייתא זו ופרושה עפ"י ר"ה ועיין ספרי במדבר פי' קט"ו ולקמן שם ובתוספתא לגמ' שם ועיין בילקוט ובז"א. ה) עיין ספרי במדבר שם. ו) עיין מנחות מ"ב: ז) בכת"י בן ז"א מוחק דרש זה ובילקוט ג' ליה ול"נ דכראב"י הוא דספרי במדבר פי' קט"ו ועיי"ש במ"ע אות י"ט. ח) בילקוט ג' לגא ולתכלטרין. ט) בילקוט ג' לבורסין ולבורדסין. י) כתב ר"ה מיני בגדים נינהו דליתנהו מרובעין יא) עיין מנחות מ ב. יב) עיין מנחות מ'. ואתיא כב"ש מפי' ר"ה ועיין בתרגום יונתן. יג) כ"ה בכת"י ובילקוט. יד) דלהכי כתיב בה פרט למעפורת דמשמע בה כולו או רובו ולמעוטי מעפורת דלא הוי גדול כי היכי דלתכסה בה ראשו ורובו מפי' ר"ה. סידור פיס' זו מהופכת בכת"י ר"ה ומתחלת גדילים וכו' זה לבן וכו'.

(רלה) א) עיין לקמן פי' רל"ו ורל"ז ובכתובות מ"ה: ומ"ו. ובירושלמי כתובות פ"ד ה"ד.

[ושנאה] ב) מכאן אתה אומר עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה עבר אדם על ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט) סופו לעבור על לא תקום ולא תטור (שם) ועל לא תשנא את אחיך (שם) (ואהבת לרעך כמוך) ג) וחי אחיך עמך (שם כ"ה) עד שבא לידי שפיכת דמים לכך נאמר כי יקח איש אשה [וגו']:

ושם לה עלילות דברים יכול אפילו אמר לה הקדחת לי את התבשיל והיא לא הקדיחה ת"ל עלילות דברים עלילות דברים לג"ש מה עלילות דברים האמור להלן ד) טענת בתולים אף עלילות דברים האמור כאן טענת בתולים ומה ה) עלילות דברים האמור (כאן) [להלן מקום] ו) בתולים אף עלילות דברים האמור (להלן טענה) [כאן ממקום] בתולים מנין לרבות ביאה אחרת ת"ל והוציא עליה שם רע ז):

ואמר את האשה הזאת מלמד שאין אומר דבריו אלא בעמידתה ח):

לקחתי ואקרב אליה [ולא מצאתי לה בתולים] הרי עדים שזנתה בבית אביה ט):

[כי יקח] איש (או) אשה למה נאמר י) לפי שהוא אומר (איש אשר ינאף את אשת איש) [כי יהיה נערה בתולה מארשה לאיש וגו'] יא) אחר שבאו לה עדים בבית בעלה שזנתה בבית אביה ואחר יב) שבאו לה עדים בבית אביה שזנתה בבית אביה משמע שתהא נידונת על שער העיר והרי הכתוב מוציא את שבאו לה עדים בבית בעלה שזנתה מבית אביה שתהיה נדונת על פתח בית אביה לכך נאמר כי יקח איש אשה: ר' ישמעאל אומר בא וראה מה שנאה גורמה שהיא מביאה לידי לשון הרע:

ולקח אבי הנערה ואמה אין לי אלא שיש לה אב ואם יש לה אב ולא אם אם ולא אב לא אב ולא אם מנין תלמוד לומר נערה מכל מקום יג) א"כ למה נאמר אבי הנערה ואמה הם שגידלו גידולים רעים יבואו ויתנו להן גדוליהם יד):

והוציא את בתולי הנערה כמשמעה טו):

ואמר אבי הנערה אל הזקנים מכאן שאין רשות לאשה לדבר במקום האיש:

את בתי נתתי לאיש הזה מלמד שהרשות לאב לקדש את בתו הקטנה טז):

(רלו) והנה הוא שם לה עלילות דברים [וגו'] ואלה בתולי בתי הרי עדים להזם עדיו של זה א) רבי יהודה אומר אינו חייב לעולם אלא אם כן בעל ב):

[לאמר לא מצאתי לבתך בתולים] מלמד שתובע מתחיל בדברים תחילה ג) (והוא בעולת בעל ר' ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך על היבמה שהבא עליה אינו חייב עד שתיבעל) ד): (סליק פיסקא) ה).

(רלז) ופרשו השמלה לפני זקני העיר יחוורו הדברים כשמלה וזה אחד מן הדברים שהיה רבי ישמעאל דורש מן התורה כמשל כיוצא בו אם זרחה השמש עליו דמים לו (שמות כ"ב) וכי עליו זורחת השמש בלבד ומה תלמוד לומר אם זרחה השמש מה שמש שלום

מאיר עין ב) כצ"ל לג' לפני הענין. ג) וכן מתקן הז"א. ד) בסיפא דקרא. ה) בירושלמי שם ג' אי מה עלילות דברים שלמטן ממקום בתולים אף כאן מכין וכו'. ו) וכן הגיה הז"א עפ"י הילקוט. ז) עיין בכתובות מ"ו. ושם: ח) דהיינו כשהיא בפני ב"ד מפי' ר"ה ועיין ברש"י. ט) עיין בירושלמי שם. י) כן ג' בכת"י בן ז"א ור"ה הביא ג"כ גי' זו ובילקוט ג' איש אשה ל"כ וגי' זו הביאה ר"ה ג"כ ופי' ענין דמוציא ש"ר דכתיב ביה ואם אמת היה הדבר וגו' דנסקלת ל"כ אא כתיב כי יהיה נערה בתולה מארשה זו לאיש וגו'. יא) כן הגיה ר"ה וכתב דהאי דאשר ינאף מסבסתא הוא ועיין בז"א שנדחק. יב) הז"א הגיה אחד ואחד ובילקוט ג' אחת ואחת אבל בכת"י איתא אחר ואחר. יג) עיין כתובות מ"ד: יד) בכת"י בן ז"א ג' יבואו ויתגוללו עם גדוליהן ובילקוט ג' יבואו ויראו לעם גדוליהן ועיין בירושלמי כתובות פ"ד סוף ה"ה ובבבלי מ"ה. וברש"י על התורה ועיין בתרגום יונתן. טו) עיין לקמן פי' רל"ז וכתובות מ"ו. טז) עיין כתובות מ"ו:

(רלו) א) כלו' ואלה בתולי בתי הם עדי הזמה מפי' ר"ה ועיין בז"א ובכתובות מ"ו. ב) עיין ר"ש פי' רל"ה ובמ"ע שם וס"ל לרבי יהודה דאלה בתולי בתי כמשמעה ועיין בתרגום יונתן ובילקוט לא ג' להא דר"י. ג) נ"ל דהכי פריש מדקאמר האב טענת הבעל משמע שהוא מתחיל לערוך לפני הב"ד ענין העלילה ושאין הבעל עורך טענותיו תחלה וזהו לפי שהאב הוא התובע בפני הב"ד עלבון בתו ואינן רשאין לשמוע טענת הנתבע קודם טענת התובע כנ"ל ועפ"י זה הגהתי ור"ה כתב כלומר מדכתיב את האשה הזאת לקחתי מגיד שהתובע מתחיל לדבר תחלה ובתר הכי מהדר הנתבע ע"כ ולא אתפרשו לי דבריו והז"א הגיה עפ"י הילקוט את בתי נתתי לאיש הזה מלמד וכו' ופי' דהאב הוא התובע מן הבעל הכתובה לפיכך הוא מתחיל לטעון בפני ב"ד את בתי נתתי ע"כ ולא מחוור. ד) דבור זה נמשך לכאן מפי' דלקמן רמ"א והז"ר כתב דנקט לה הכא לאשמועינן שאין דינה כנערה המאורסה ע"כ ועיין כתובות כ"ב. ובירושלמי כתובות פ"ד ה"ד ור"ה כתב אע"ג דבעולת בעל לא כתיב בהאי ענינא מדקאמר ר"י אינו חייב אא"כ בעל אתא ר' ישמעאל ואמר גבי יבמה מדכתיב יבמה יבוא עליה אינו חייב הבא עליה משום א"א עד שתבעל ליבם אלא משום לא תהיה אשת המת החוצה דהיינו בלאו ע"כ וכל זה דוחק. ה) לפי סדר הפסוקים שלפנינו אין כאן סליק פיסקא עד להלן.

(רלז) א) עיין במכילתא משפטים פ"ו ופי"ג ובירושלמי כתובות פ"ד ה"ד.

בעולם אף זה אם הוא יודע שהוא שלום ממנו והרגו הרי זה חייב כיוצא בו אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו (שם כ"א) על בוריו וכן הוא אומר ופרשו השמלה יחוורו הדברים כשמלה א) רבי עקיבא אומר הרי הוא אומר ופרשו השמלה לפני זקני העיר נמצאו עדי הבעל זוממים ב) דבר אחר ופרשו השמלה יבואו עדיו של זה ועדיו של זה ויאמרו דבריהם לפני זקני העיר ג) רבי אליעזר אומר דברים ככתבם ד): (סליק פיסקא).

(רלח) ולקחו זקני העיר ההיא את האיש ולא את הקטן:

ויסרו אותו במכות: וענשו אותו בממון: מאה כסף כסף צורי א):

ונתן לאבי הנערה ב) ולא לאבי בוגרת ונתן לאבי הנערה ולא לאבי גיורת שהיתה הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה שאין לה מאה כסף ג):

כי הוציא שם רע [על בתולת ישראל] ולא על זו בלבד הוציא שם רע (אמרו) אלא על [כל] בתולת ישראל ד):

ולו תהיה לאשה מלמד ששותה בעציצו ואפילו היא חיגרת ואפילו היא סומא ואפילו היא מוכת שחין נמצא בה דבר זימה או שאינה ראויה לבוא בישראל יכול יהיה רשאי לקיימה תלמוד לומר ולו תהיה לאשה אשה הראויה לו ה):

לא יוכל לשלחה כל ימיו ואפילו לאחר זמן ת"ל כל [ימיו] (הוא) [ולא] לאחר זמן ו):

(סליק פיסקא)

(רלט) ואם אמת היה הדבר אין לי אלא כדרכה שלא כדרכה מנין תלמוד לומר היה א) [יכול אפי' זינתה דרך אברים ת"ל הזה] ב):

לא נמצאו בתולים לנערה אין עדים להזם עדיו של זה:

והוציאו הנערה אל פתח בית אביה ג) אין לי אלא שיש לה אב ויש לה פתח בית אב יש לה פתח בית אב ואין לה אב מנין תלמוד לומר והוציא' הנערה מ"מ ד):

(סליק פיסקא) ה):

(רמ) וסקלוה כל אנשי עירה א) וכי [כל] ב) האנשים רוגמים אותה אלא במעמד כל אנשי עירה:

באבנים יכול באבנים מרובות ת"ל באבן אי באבן יכול אפילו באבן אחת ת"ל באבנים אמור מעתה אם לא מתה בראשונה תמות בשנייה ג):

כי עשתה נבלה בישראל לא עצמה בלבד נוולה אלא כל בתולות ישראל ד):

לזנות בית אביה נאמר כאן אביה ונאמר להלן ה) אביה מה אביה האמור (להלן) [כאן] זנות עם זיקת הבעל אף אביה האמור (כאן) [להלן] זנות עם זיקת הבעל ו): (סליק פיסקא).

(רמא) כי ימצא איש בעדים א):

שוכב עם אשה בעולת בעל להביא את שנבעלת בבית אביה ועדין היא ארוסה ד"א בעולת בעל ר' ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך על היבמה שהבא עליה אינו חייב עד שתבעל ב): ומתו בסתם מיתה האמורה בתורה בחנק ג):

גם שניהם ולא העושה מעשה הידודים ד) כשהוא אומר גם לרבות הבאים מאחריהם ה):

מאיר עין ב) פי' ר"ה כלו' דאי פרשי ושורו ונמצאו זוממין ולקחו וגו' דמלקין אותו ועונשין אותו מאה כסף ע"כ פי' לפירושו דהאי ופרשו אינו מתורגם ויפרשון אלא ופרשו דבר פרשו דהיינו שהוזמו עדי הבעל ובילקוט ג' רע"א ופרשו השמלה ונמצאו וכו' ונראה דר"ע דרים השמלה השם לא כלו' אשר שם לה עלילות דברים כר' אבוהו בכתובות מ"ו עיי"ש. ג) נ"ל דדרשו ופרשו שהוא בל"ר דקאי אעדים דאי אתב קאי הול"ל ופרש. ד) עיין כל זה בבבלי ובירושלמי שם וברמב"ן בפרשה. בכת"י בן ז"א ובגמרא ג' ר' אליעזר בן יעקב.

(רלח) א) עיין כתובות מ"ו. ב) במקרא כתוב ונתנו. ג) עיין כתובות מ"ד ושם: ומ"ה. ושם: ובירושלמי שם פ"ד ה"ד. ד) הגהתי עפ"י הילקוט והפס"ז וכן הגיה הז"א. ה) עיין לקמן פי' רמ"ה ובירושלמי כתובות פ"ג ה"ו. ו) ככ"ל לג' יה"פ יכול שאינו יכול ליתן לה גט שיחול קודם מיתתו ת"ל וכו' והז"א מחק מן ת"ל ולהלן עפ"י הילקוט ופי' כלו' לאו דוקא מיד אחר הולאה ש"כ אלא אפי' לאחר זמן ולא נהירא לי ובכת"י בן ז"א וכן בכת"י כ"ה ג' אבל משלחה ליבם ועיין לקמן פי' רמ"ה.

(רלט) א) עיין לעיל פי' רל"ה. ב) כ"ה בכת"י ג) במקרא כתוב את הנערה. ד) עיין כתובות מ"ד. ה) לפי הפסוקים שלפנינו אין כאן סליק פיסקא.

(רמ) א) לפנינו לא כתוב כל. ב) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א ועיין לעיל פי' י"ד. ג) עיין לעיל פי' ל' ופי' קמ"ע ובספרי במדבר פי' קי"ד. ד) עיין לעיל פי' רל"ח. ה) גבי בת כהן. ו) עיין בת"כ פ' אמור ובסנהדרין כ'.

(רמא) א) עיין לעיל פי' קמ"ח. ב) עיין לעיל פי' כל"ו אות ד'. ג) עיין סנהדרין נ"ב: ד) בכת"י ג' מעשה סורדום. ה) עיין בכת"י וברמב"ן ובסנהדרין ס"ו: ועיין בתרגום יונתן וברש"י.

*

האיש השוכב עם האשה יאע"פ שהיא קטנה והאשה אף על פי שנבעלה לקטן ו) ובערת הרע בער עושי הרעות מישראל: (סליק פיסקא).

(רמב) כי יהיה נערה בתולה מאורסה מלמד שאינו חייב עד שתהא נערה בתולה מאורשה לאיש א):

ומצאה איש בעיר אלו לא יצאת בעיר לא היה מסתקף לה: בעיר מלמד שפרצה קוראה לגנב ב): ושכב עמה (ע"ג) [כלו] שכיבה ג):

והוצאתם את שניהם אל שער העיר ההוא זו הוא שאמרנו ד) שער שנמצאת בו ולא שער שנידונת בו:

וסקלתם אותם באבנים יכול באבנים מרובות ת"ל באבן אי באבן יכול אפי' באבן אחת ת"ל באבנים אמור מעתה לא מתו בראשינה ימותו בשניה ה):

את הנערה על דבר אשר לא צעקה כשהו' אומר על דבר אע"פ שהתראה להביא את המזידה בהתראת עדים ו) ואת האיש על דבר אשר ענה את אשת רעהו כשהוא אומר על דבר אע"פ שהתראה ז) אין לי אלא בעיר בשדה מנין תלמוד לומר ואם בשדה ח):

ואם בשדה ימצא האיש [וגו' והחזיק בה] האיש ושכב עמה פרט לאחד מחזיק ואחד שוכב דברי רבי יהודה ט):

ומת האיש אשר שכב עמה לבדו הראשין בסקילה והשני בחנק י): (סליק פיסקא).

(רמג) ולנערה לא תעשה דבר [אין לנערה חטא מות] מלמד שפטרה הכתוב מן המיתה מנין אף מן הקרבן ת"ל חטא א) מנין אף מן המכות ת"ל מות ב) מלמד (שכל) [שמכל] עונשים שבתורה (פטורים) [פטורה] ג) ומצילים (אותם) [אותה] ד) בנפשו אין לי אלא זה ה): [מנין אף] ו) הרודף אחר חבירו להורגו ואחר הזכר ואחר הנערה אחר בהמה והמחלל את השבת והעובד עבודה זרה ת"ל הזה ז) הזה בסקילה ואין כל אלו בסקילה ח):

כי בשדה מצאה יכול בעיר חייבת בשדה פטורה תלמוד לומר צעקה [וגו' ואין מושיע לה] (ואם) [אם] אין לה מושיעים בין בעיר בין בשדה פטורה ואם (אין) [יש] לה מושיעים בין בעיר בין בשדה חייבת:

צעקה פרט (לשאמר לו הנח לה) [לשאמרה הניחו לו שלא יהרגנה] ט) דברי רבי יהודה:

(רמד) כי ימצא איש [וגו' נאמר כאן בתולה ונאמר בתולה] א) במפותה ב) ומה אונס חמור אינו חייב אלא על נערה בתולה מפתה הקל אינו דין שלא יהיה חייב אלא על נערה בתולה ג) או חילוף אם מפתה הקל הרי הוא חייב על נערה ועל שאינה נערה ד) ומה ת"ל

מאיר עין ו) עיין בגמרא שם ובירושלמי סנהדרין פ"ז ה"ח

(**רמב**) א) עיין סנהדרין ס"ו: ב) עיין ברש"י. ג) כ"ה בכה"י ובפס"ז ובכת"י בן ז"א ופי' כ"ה בין כדרכה ובין שלא כדרכה והז"א הגיה עפ"י הילקוט על עסקי שכיבה ופי' כלו' חשוים ולא שכיבה לבד. ד) לעיל פי' קמ"א וקמ"ט. ה) לעיל פי' ר"מ. ו) כלו' שמעתה אעפ"י שהתרו אותה ובא הכתוב להביא שאינה חייבת אא"כ הזידה בהתראת עדים מפי' ר"ה ועיין סנהדרין מ"א וברמב"ן והג"ר והז"א הגיהו על פי התראה וכו'. ז) אף הכא להביא את המזיד בהתראת עדים דאינו מה אלא בעדים ובהתראה מפי' ר"ה. שם הרא"ה בהפעל הראשון בקמץ והשני בסגול. ז) דמלקמיה ואם בשדה אתא לאשמעינן דדין א' איכא בעיר ובשדה דמהם במזיד ובהתראה מפי' ר"ה ח) פי' ר"ה דלהכי כתיב והחזיק בה האיש ושכב עמה דאי החזיק בה איהו דשכב עמה הוא דמת פרט וכו' דלא מת דאי לא החזיק זה לא היה שוכב ודמי להאי למאי דגרסינן גבי שבת א' שעשאה למלאכה חייב שנים שעשאוה פטורין (כ"ל דר"ל דלא מת בסקילה אבל וודאי דחייב חנק ועיין בז"ר) ליסנא אחרינא פרט וכו' דהשוכב דשכב עמה חייב והמחזיק פטור ע"כ ולי נראה דהא מילתא איתן להצילה בנפשו אמר דבכה"ג לא ניתן להצילה בנפשם ועיין בתוספתא סנהדרין פי"א. ולקמן פ' רמ"ג. ט) עיין סנהדרין ס"ו:

(**רמג**) במקרא כתוב חטא ובכת"י ג' ת"ל אין לנערה חטא. ב) ומלקות במקום מיתה הוא מפי' ר"ה ג) כ"ה בכה"י ר"ה ובכת"י בן ז"א עיין בז"ק כ"ח: ד) בכת"י ובפס"ז איתא אותן בנפשן ובילקוט איתא אותו בנפשן ובכת"י בן ז"א אי' אותה בנפשה ועיין סנהדרין ע"ג בתו' ד"ה להצילו. ה) בילקוט ג' אלא נרדף. ו) כ"ה בילקוט. ז) עיין סנהדרין ע"ג. ושם: וע"ד. ונ"ל דנקט אלו לפי שהם ג"כ בסקילה. ח) דבור זה תמוה ורבינו הלל מחקו וג' אלו נצלין ואין כל אלו מצילין והז"א נמחק בו ולי נראה דקטיעה הוא ות"ל יכול אף אלמנה לכ"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט וכן אינך חייבי לאוין ת"ל הזה דבר שהיא בסקילה ניתן להצילה בנפשו לאפוקי כל אלו שאינן בסקילה. ט) כ"ה בכת"י ובפס"ז ג' שלא יהרגני ועיין בסנהדרין ע"ג. ובתוספתא שם פי"א ובירושלמי שם פ"ח ה"ט.

(**רמד**) א) כנ"ל לג'. ב) בפ' שמות כ"ב. ג) כלו' וילפת מפותה מאנוסה דנערה דוקא וצריך או חילוף דאף באנוסה חייב אף על שאינה נערה. ד) ולא מקיימי לה הכא דמבעיא לה לקמן דלהחליף א"א יכול אלא ע"כ ילפת מפותה מאנוסה דנערה אין שאינה נערה לא וכיון שכן בתולה גבי אונס דכתב רחמנא ל"ל שהרי כבר כתוב במפותה ונילף אנוסה ממפותה. ומה מפותה דלא כתב בה נערה בתולה אין שאינה בתולה לא אנוסה דכתב בה נערה פשיטא דבתולה אין שאינה בתולה לא דהשתא לא מלית אמרת אי לא כתב בתולה באנוסה הו"א אנוסה

בתילה באונס שיכול (אין לי שלא יהיה נותן לה אבל יהיה נותן לאביה) [לא יהא נותן לאביה אבל יהא נותן לה] ה) ת"ל בתולה פרט לבעולה אין לי אלא בעולה מוכת עץ מנין ת"ל בתולה פרט למוכת עץ ו): נאמר כאן אשר לא אורסה ונאמר להלן אשר לא אורסה במפותה מה אונס חמור אינו חייב (עד שנתארסה ועד) [על שנתארמלה ועל] שנתגרשה מפתה הקל אינו דין שלא יהיה חייב (עד שנתארסה ועד) [על שנתארמלה ועל] שנתגרשה או חילוף מה אם מפותה הקל הרי זה חייב (עד שנתארסה או עד) [על שנתארמלה או על] שנתגרשה אונס חמור אינו דין שיהא חייב (עד שנתארסה ונתגרשה) [על שנתארמלה ועל שנתגרשה] ז) מה ת"ל אשר לא אורסה שני פעמים ח) שלא יהיה נותז לה ולאביה ט): נאמר כאן נערה ולא נאמר

מאיר עין דחמור חייב בין על הבתולה בין על שאינה בתולה שהרי גילתה לך רחמנא בגווה דאע"ג דחמור נערה אין שאין נערה לא כנ"ל ודוגמת ק"ו זה מצינו בברכות כ"א. ובכת"י בן ז"א וכן בכת"י ר"ה ג' כי ימצא איש במפותה מה אונס חמור וכו' או חילוף אם מפתה הקל הרי הוא חייב על בתולה ועל שאינה בתולה ומה ת"ל בתולה באונס ופי' ר"ה ז"ל מפותה הקל אינו דין שלא יהא חייב אלא על בתולה ואמאי כתיב במפתה בתולה לכתוב כי יפתה איש אשה לא ארשה וממילא משמע דבבתולה קא משתעי קרא או חילוף מה מפתה הקל וכו' כלו' אי לא כתיב במפתה בתולה מדינא לא אתי דהו"א חילוף הדברים מה מפתה הקל חייב על בתולה ועל שאינה בתולה דמדלא כתיב בתולה משמע בין בתולה ובין שאין בתולה אונס חמור אינו דין שיהא חייב על בתולה ועל שאינה בתולה. ומה ת"ל בתולה באונס כיון דמדין מפתה שמעינן דאונס חייב על הבתולה ועל שאינה בתולה ע"כ והז"ר ואחריו הז"א הגיהו או חילוף וכו' אונס חמור אינו דין שיהא חייב על נערה ועל שאינה נערה ומה ת"ל נערה באונס ומה ת"ל בתולה במפתה שיכול וכו' ועיין בגי' הילקוט ובפי' הז"ר והז"א. ה) כנ"ל לג' ועיין בכתובות ל"ח. ובירושלמי שם פ"ג ה"ד וה"פ דאי ילפא לה ממפותה הו"א דבבעולה ומוכת עץ לאנים הוא דאינו משלם אבל לה בעי לשלומי דשאני אונס ממפותה דבמפותה לדעתה עביד לה אלא דשלא לדעת אביה הוה אבל באונס דשלא לדעתה עביד לה אע"ג דלא בעי לשלומי לאביה שכבר אבדה בתוליה שזכות אביה בהן אעפ"כ ומשלם לה קנס לפי שאנסה לכך כתבה רחמנא גבי אנוסה בתולה להוציא בעולה ומוכת עץ כנ"ל והז"ר והז"א לא פירשו כלום ור"ה כתב וז"ל שיכול לא יהא נותן לה כלו' להכי כתיב בתולה דאי לא כתיב בתולה יכול אני לומר בין בתולה ובין שאינה בתולה לא יהא נותן לה קנס אבל נותן לאביה להכי כתיב בתולה באונס דמשמע דבתולה נותן קנס לאביה ובעולה לעצמה. ת"ל בתולה כלו' להכי כתיב במפתה בתולה דמשמע בתולה דוקא דבתולה הוא דנותן קנס ולא בבעולה ולא מצינו למימר חילוף הדין. אין לי דלא יהיב קנס אלא בבעולה במופת עץ מנין דלא יהא בה קנס לאביה ת"ל בתולה פרט למוכת עץ דלאו בתולה הוא עכ"ל ולא מתחוורין דבריו עפ"י הגמרא והירושלמי עיי"ש וכנראה מפי' ר"ה שגם גי' אחרת היתה לו ממה שהיה לפנינו וכפי הנראה בעיני עפ"י הגמרא והירושלמי הגהתי ופירשתי. ו) כלו' אין לי אלא בעולה דאינו נותן בין לעצמה ובין לאביה מוכת עץ מנין וכו'. ז) כנ"ל להגיה עפ"י המכילתא משפטים סי' ז ובכת"י ג' על שנתארסה ועל שנתגרשה ופי' דנתארסה ונתגרשה קאמר והז"א מוחק וגורס על שנתארסה ונתגרשה וכן מוחק בז"א מלות או עד בבבא השנייה ובכת"י ג' בה ועל ועיין בכתובות ל"ח ולקמן פי' רמ"ה. ח) כ"ל דה"פ דאי אשר לא ארשה שהיא מבנין פועל איכא לפרושי בעבר דהיינו שלא נתארסה מעולם ואיכא לפירושי בבינוני דהיינו שאינה ארוסה (עיין כתובות ל"ח:) ולפירוש הא' נערה שנתארסה ונתארמלה או נתגרשה אין לה קנס אבל לפי' הב' איכא למימר דקרא אשמעינן דכל זמן שהיא ארוסה אין לה קנס אבל בנתארמלה או נתגרשה יש לה קנס והשתא מקשי ממ"נ אשר לא ארשה ב' פעמים ל"ל דאי אשמעינן דכיון שנתארסה אין לה קנס קרא במפותה ל"ל ואי אשמעינן דנתארמלה או נתגרשה יש לה קנס קרא באונס ל"ל. ט) כלו' דהאי אשר לא ארשה דמפותה שאינה ארוסה משמע אבל נתארמלה או נתגרשה ופיתה אותה משלם קנס ואי לא כתב קרא אלא במפותה הו"א דכיון שנתארסה הויא מקצתה ברשות עצמה ומקצתה ברשות אביה וכיון שכן במפותה דלדעתה עביד לה משלם כולא קנסא לאביה אבל באנוסה יהא נותן לה ולאביה דתרוויהו זכו בהאי קנסא דקנסיה רחמנא כתב קרא גבי אנוסה אשר לא ארשה דהיינו שלא נתארסה הוא דנותן לאביה אבל בנתארסה ונתארמלה או נתגרשה קנסא לעצמה וזה דעת ר"ע בכתובות שם דאמר ומפתה נערה שנתארסה ונתארמלה דמשלם קנסא ובמפותה אביה זוכה בה ומוכח לה בק"ו דהאי אשר לא ארשה שאינה ארוסה קאמר ובאנוסה היא עצמה זוכה ביה בקנסא כמשמעותיה דקרא ולפי הספרי ל"ק דר"ע אדר"ע עיי"ש כנ"ל לפרש עפ"י גי' שלפנינו אבל בכת"י ר"ה ג' שלא יהא נותן לא לאביה ולא לעצמה ולפי גי' זו ה"פ האי אשר לא ארשה שלא נתארסה קאמר ואי לא כתיב קרא אלא גבי אנוסה הו"א דלאביה אינו נותן אבל נותן היא לעצמה כתב קרא גבי מפותה ואם אינו ענין לאביה ולעצמה במפותה דלא אצטריך תניהו ענין באנוסה ולעצמה דאינו נותן לה וא"כ ברייתא דילן כר"י דפליג אר"ע אלא דלא מסתבר לי לאוקמי סתמא דברייתא שלא אליבא דר"ע ועיין לקמן פי' רמ"ה כנ"ל בפי' ברייתא זו ור"ה כתב וז"ל מה אונס חמור אינו חייב על שנתארסה ועל שנתגרשה כלו' ל"ל למכתב אשר לא ארשה במפתה הא אתיא מדינא מה אונס וכו'. או חילוף כלו' אי לא כתב אשר לא ארשה במפתה הו"א חלוף הדין מה מפתה הקל הרי הוא חייב על שנתארסה ועל שנתגרשה דמדלא כתיב ביה אשר לא ארשה משמע נתארסה ונתגרשה חייב בקנס אונס חמור וכו'. ומה ת"ל אשר לא ארשה באונס כיון דמדינא שמעינן דאונס חייב אפי' בשנתארסה ונתגרשה מה ת"ל אשר לא ארשה באונס דמשמעו אשר לא ארשה הוא חייב הא ארשה ונתגרשה פטור. שיכול לא יהא נותן לה אבל נותן לאביה כלו' האי דכתיב אשר לא ארשה באונס לא משמע מינה הא אורסה ונתגרשה פטור דהא מדין מפתה הוה חייב אלא להכי כתיב דאי לא כתיב יכול אני לומר דאינו נותן לה אבל הוא נותן לאביה בין לא אורסה כלל ובין אורסה ונתגרשה להכי כתיב אשר לא ארשה באונס למשמע מינה דבלא אורסה הוא נותן לאביה הא אורסה ונתגרשה לעצמה. ת"ל אשר לא ארשה ב' פעמים כלו' לכך נאמר באונס ובמפתה דלא מצינו למימר חילוף הדין וגם לא שיהא נותן לארוסה

נערה במפותה מה אונס חמור אינו חייב אלא על הנערה (אף) מפותה הקל אינו דין שלא יהיה חייב אלא על הנערה או חילוף ומה מפותה הקל הרי הוא חייב על נערה ועל שאינה נערה [אונס חמור אינו דין שיהא חייב על נערה ושאינה נערה] י) ת"ל ונתן לאבי הנערה ולא לאבי הבוגרת והרי דברים קל וחומר ומה אונס חמור אינו חייב על הבוגרת מפתה הקל אינו דין שלא יהיה חייב על הבוגרת להחליף את הדין אי אתה יכול שהרי כבר נאמר נערה נערה שני פעמים: ושכב עמה (על) [כלל יא)] שכיבה: ונמצאו בעדים יב): סליק פיסקא).

(רמה) ונתן האיש ולא הקטן (לאבי הנערה): [השכב עמה] א) כל שכיבה:

לאבי הנערה שיהיה שלו לאבי הנערה ולא לאבי הבוגרת ב):

חמשים כסף כסף צורי ג):

ולו תהיה לאשה מלמד ששותה בעציצו ואפילו היא חיגרת ואפילו היא סומא ואפילו היא מוכת (עין) [שחין] נמצא בה דבר זימה או שאינה ראויה לבוא בישראל יכול יהיה רשאי לקיימה תלמוד לומר ולו תהיה לאשה [אשה] הראויה לו ד):

תחת אשר ענה לרבות את היתומה מכאן אמרו יתומה שנתארמלה או שנתגרשה האונס חייב והמפתה פטור ה): לא יוכל לשלחה כל ימיו [אבל] משלחה הוא ליבם ו): (סליק פיסקא).

(רמו) לא יקח איש את אשת אביו [וגו'] מכאן אמרו נושאים על האנוסה ועל המפותה האונס והמפתה על הנשואה חייב נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו [אנוסת בנו ומפותת בנו] רבי יהודה אוסר באנוסת אביו ובמפותת (בנו) [אביו] לכך נאמר לא יקח איש את אשת אביו [וגו'] א): (סליק פיסקא).

(רמז) לא יבוא פצוע דכא א) איזהו פצוע דכא כל שנפצעו הבצים שלו אפילו אחת מהם אין לי אלא כולו מנין אף מקצתן ת"ל וכרות שופכה כל שנכרת הגיד [ושופך כל הפוסק] ב) אמר ר' ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה שמעתי בכרם ביבנה שמי שאין לו אלא אחת זהו סרים חמה מה בין פצוע דכא לכרות שופכה אלא שפצוע דכא חוזר ג) וכרות שופכה אינו חוזר זו מהלכת רופאים ד):

בקהל ה' רבי יהודה אומר ארבע קהלות הן קהל כהנים קהל לוים קהל ישראלים קהל גרים וחכמים אומרים שלשה ה): (סליק פיסקא).

(רמח) לא יבא ממזר בקהל ה' בין איש בין אשה א) לא יבוא ממזר כל שהוא (מומזר) ב) מום זר איזהו ממזר כל שאר בשר שהוא בלא יבוא דברי רבי עקיבא שנא' לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו [וגו'] מה אשת אב מיוחד שאר בשר שהוא בלא יבא והוולד ממזר כך כל שאר בשר שהוא בלא יבא והוולד ממזר שמעון התימני אומר כל שחייבים עליה כרת בידי שמים הולד ממזר ר' יהושע אומר כל שחייבים עליה' (כריתות) [מיתות] בית דין הולד ממזר שנ' לא יקח איש את אשת אביו ולא יבוא ממזר מה אשת אב מיוחדת שחייבים עליהם מיתות ב"ד והולד ממזר כך כל שחייבים עליהם מיתות ב"ד הולד ממזר ג):

מאיר עין לאביה ונתארסה ונתגרשה לעצמה. שלא יהא נותן לא לאביה ולא לעצמה דמשמע דוקא חסר לא ארסה אם אורסה ונתגרשה פטור עכ"ל ולא איתמורו לי דבריו וגם נראה שגי' אחרת היתה לו ממה שהיא לפנינו ועיין בז"ר ובז"א שנדחקו ג"כ וכאשר נ"ל כתבתי. י) וכ"ה בכת"י וכן הגיה הז"א וכ"ל דה"פ דאע"ג דכתיב באנוסה נערה ילפינן ממפותה דמשלם קנס אפילו לבוגרת ולא מיעטה קרא אלא דאינו נותן לאביה אבל לעצמה משלם אבל במפותה דלדעתה עביד לה משלם קנס לאביה ת"ל ונתן וכו' ולא לאבי בוגרת וא"כ דאינו נותן לאביה תו לא איצטריך וכי כתיב נערה למעוטי קאתי דאינו משלם אף לעצמה. יא) כ"ה בכת"י ר"ה ובכת"י בן ז"א ועיין לעיל פי' רמ"ב. יב) עיין לעיל פי' קמ"ט ורמ"א.

(רמה) א) וכ"ה בילקוט ובפס"ז. ב) לעיל פי' רמ"ד ועיין כתובות ל"ח. ג) לעיל פי' רל"א. ד) לעיל שם ובכתובות ל"ט. ובמכילתא משפטים פי"ז. ה) עיין כתובות מ'. ולעיל פי' רמ"ד והז"א הגיה יתומה שנתארסה ונתארמלה וכו' ועיין לעיל שם. ו) ועיין לעיל סוף פי' רל"א.

(רמו) א) ריש פ' י"א ביבמות בבלי וירושלמי ובתוספתא שם פי"ב ועיין בתרגום יונתן.

(רמז) א) במקרא כתוב דכה. ב) הגהתי עפ"י הכת"י והילקוט ופי' ר"ה כל שנכרת הגיד ושופך דכיון דנכרת הגיד ושופך הזרע אעפ"י שלא נכרת לגמרי פסול וה"ה לפצוע דכא דשמעינן ליה מכרות שפכה. הפוסק דהיינו כל שנכרת הגיד ופוסק מלהזריע דכיון דפוסק מלהזריע אע"ג דלא נכרת לגמרי פסול ול"נ דמפרש כרות שפכה הפוסק לשפוך כלו' שפוסק מלהזריע. ג) היינו שחוזר ונתרפא מפי' ר"ה. ד) ועיין כל זה ביבמות ע'. וע"ה. ובירושלמי יבמות פ"ח ה"ב ובתוספתא שם פ"י. ה) ולחכמים פצוע דכא מותר בגיורת ועיין בירושלמי יבמות פ"ח ה"ב ובבלי יבמות ע"ז. וקידושין ע"ג.

(רמח) א) עיין יבמות ע"ח: ב) וכן מתקן הז"א עפ"י הילקוט. עיין בירושלמי קידושין פ"ג הי"ב וביבמות ע"ו: ובתרגום יונתן וברמב"ן על התורה. ג) עיין יבמות מ"ט. ובירושלמי שם פ"ד הי"ג.

גם דור עשירי נאמר כאן דור עשירי ונאמר למטן דור עשירי מה דור עשירי האמור למטן עד עולם אף דור עשירי האמור כאן עד עולם ד): (סליק פיסקא).

(רמט) לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה׳ בזכרים הכתוב מדבר ולא בנקבות עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית דברי ר׳ יהודה וחכ״א א) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים מי דרכו לקדם אנשים ולא נשים שהיה בדין ומה ממזר שלא נאמר בו עד עולם עשה בו נשים כאנשים עמונים ומואבים שנ׳ בהם עד עולם אינו דין שנעשה נשים כאנשים או חילוף ומה עמונים ומואבים שנ׳ בהם עד עולם לא עשה בהם נשים כאנשים ממזר שלא נאמר בהם עד עולם אינו דין שלא נעשה בו נשים כאנשים ת״ל לא יבא ממזר בין איש בין אשה אחר שריבה הכתוב ומיעט ב) הא אין עליך לדון אלא כדין הראשון ומה ממזר שלא נאמר בו עד עולם עשה בו נשים כאנשים עמוני ומואבי שנ׳ בהם עד עולם אינו דין שנעשה בהם נשים כאנשים ת״ל עמוני ולא עמונית דברי רבי יהודה ג) ואם נאמר (דור עשירי) [עד עולם] למה נאמר (עד עולם) [דור עשירי] ד) אלא מופנה להקיש ולדון ג״ש נאמר כאן דור עשירי ונאמר להלן דור עשירי מה דור עשירי האמור כאן עד עולם אף דור עשירי האמור (למטן) [להלן] עד עולם ה): (סליק פיסקא).

(רנ) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים כשהוא אומר על דבר אף על העצה וכן הוא אומר עמי זכור נא מה יעץ בלק מלך מואב (מיכה ו׳) א):

בדרך בשעת טרופיכם: בצאתכם ממצרים בשעת גאולתכם ב):

ואשר שכר עליך בלעם בן בעור ג) הרי דבר [גנאי] ד) לבלעם:

ולא אבה ה׳ אלהיך לשמוע אל בלעם [וגו׳] מלמד שאף המקלל נתקלל ה) מפני מה כי אהבך ה׳ אלהיך: (סליק פיסקא):

(רנא) לא תדרוש שלומם וטובתם מכלל שנ׳ וקראת אליה לשלום (דברים כ׳) יכול אף אלו כן ת״ל לא תדרוש שלומם מכלל שנ׳ [עמך ישב בקרבך וגו׳] בטוב לו לא תוננו (ס״ס כ״ג) יכול אף אלו כן ת״ל וטובתם א):

כל ימיך לעולם ולעולמי עולמים ב). (סליק פיסקא):

(רנב) לא תתעב אדומי מפני מה כי אחיך הוא גדולה אחוה א):

לא תתעב מצרי מפני מה כי גר היית בארצו ב) אר״א בן עזריה המצרים לא קיבלו את ישראל אלא לצורך עצמם ג) וקבע להם המקום שכר והרי דברים ק״ו ומה את מי שלא נתכוון לזכות וזכה מעלה עליו הכתוב כאלו זכה המתכוון לזכות עאכ״ו ר״ש אומר מצרים הם טבעו ישראל בים ואדומים הם קדמו את ישראל בחרב ולא אסרם הכתוב אלא עד ג׳ דורות עמונים ומואבים מפני שנטלו עצה להחטיא את ישראל אסרם הכתוב איסור עולם ללמדך שמחטיא האדם קשה לו מן ההורגו שההורגו אין מוציאו מן העוה״ז ומהעוה״ב והמחטיאו מוציאו מן העוה״ז ומן העוה״ב ד): (סליק פיסקא).

(רנג) בנים (אלא) בנים ולא בנות דברי ר״ש וחכ״א אשר יולדו להם לרבות את הבנות אר״ש ק״ו הדברים ומה במקום שאסר את הזכרים לעולם התיר את הנקיבות מיד מקום שלא אסר את הזכרים אלא עד ג׳ דורות אינו דין שנתיר את הנקבות אמרו לו אם הלכה נקבל אם לדון יש תשובה אמר להם הלכה אני אומר והכתוב מסייעני בנים ולא בנות א):

דור שלישי [וגו׳] יכול ראשון ושני ושלישי יהיה אסור ב) ת״ל דור שלישי אמר רבי

מאיר עין ד) עיין לקמן פי׳ רמ״ט וביבמות ע״ח:

(רמט) א) ביבמות ע״ז. איתא ר׳ שמעון אומר. ב) דלא כתיב ביה עד עולם מפי׳ ר״ה. ג) וכן כתב ר״ה דהכי בעי למגרס. ד) עיין יבמות ע״ו: וע״ז. ובתרגום יונתן. ה) עיין לעיל פי׳ רמ״ח.

(רנ) א) עיין ברש״י ועיין לקמן פי׳ רכ״ב, ב) עיין לקמן פי׳ רל״ו וברש״י. ג) במקרא כתוב את בלעם ד) כ״ה בילקוט וכן הגיה הז״א ובפס״ז ג׳ גנאי לו לבלעם אבל בכת״י איתא כמו שהיתה לפנינו ופי׳ ר״ה עוול הוא לבלעם שלקח שכר לקלל את ישראל שלא כדין. ה) ובפס״ז ג׳ ויהפך ה׳ וגו׳ מלמד שהמקלל מתהפכת עליו הקללה ור״ה פי׳ דמדכתיב לך משמע לך הפך את הקללה לברכה ולא למקלל אלא נתקלל כדכתיב אורריך ארור מפני מה וכו׳.

(רנא) א) עיין ברש״י וברמב״ן ועיין בילקוט סג׳ כגי׳ רש״י. ב) עיין בתרגום יונתן ועיין בז״ר.

(רנב) א) עיין ברש״י. ב) עיין ברש״י. ג) פי׳ ר״ה דכתיב הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו וגו׳ ומשום יוסף קבלו את אחיו ועיין ברכות ס״ג: ד) עיין ברש״י.

(רנג) א) עיין יבמות ע״ו; וע״ז: ב) כלו׳ דהאי דור שלישי אבנים אשר יולדו להם קאי דהוי דור רביעי ת״ל יבא להם למצרים ולאדומים והאי מייתי הא דבנימין כנ״ל ור״ה והז״א מחקו וג׳ עפ״י גמרא דיבמות ע״ח. אם נאמר בנים ל״צ דורות וכו׳ עיי״ש.

יהודה בנימין ג) גר המצרי היה לי חבר מתלמידי ר"ע ואמר אני גר מצרי ונשוי אשה גיורת מצרית והריני הולך להשיא את בני אשה בת גיורת מצרית כדי שיהא בן בני כשר לבא בקהל לקיים מה שנאמר דור שלישי יבוא וגו' ד): (סליק פיסקא).

(רנד) כי תצא מחנה על אויביך כשתהיה יוצא הוי יוצא במחנה:

על אויביך כנגד אויבך אתה נלחם:

ונשמרת מכל דבר רע שומע אני בטהרות ובטמאות ובמעשרות הכתוב מדבר תלמוד לומר ערוה א) אין לי אלא ערוה מנין לרבות ע"ז ושפיכות דמים וקללת השם ת"ל ונשמרת מכל דבר רע [אי ונשמרת מכל דבר רע] ב) יכול בטמאות ובטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר ת"ל ערוה מה ערוה מיוחדת מעשה שגלו בה כנענים ומסלק בה שכינה כך כל מעשה שגלו בה כנענים ומסלק שכינה כשהוא אומר דבר רע אף לשון הרע: (סליק פיסקא).

(רנה) כי יהיה בך [שלא תהרהר ביום ותבוא לידי טומאה בלילה] א):

[בך] ולא באחרים ב): איש פרט לקטן ג):

אשר לא יהיה טהור מקרה לילה אין לי קרי לילה קרי יום מנין ת"ל אשר לא יהיה טהור מ"מ א"כ למה נאמר (מקרא) [מקרה לילה] אלא (מלמד) שדיבר הכתוב בהווה:

ויצא אל מחוץ למחנה זו מצות עשה לא יבוא אל תוך המחנה זו מצות לא תעשה רבי שמעון התימני אומר ויצא אל מחוץ למחנה זה מחנה לויה לא יבוא אל תוך המחנה זה מחנה שכינה ד): (סליק פיסקא).

(רנו) והיה לפנות ערב ירחץ במים מלמד שהקרי פוטר בו בה מעת לעת א):

וכבוא השמש [וגו'] ביאת שמשו מעכבתו מליכנס לפנים מיד ב) המחנה ג):

(רנז) (ויתד תהיה לך על אזנך) [ויד תהיה לך] מחוץ למחנה אין יד אלא מקום שנא' והנה מציב לו יד (שמואל א' ט"ו) ואומר איש על ידו לדגליהם (במדבר ב') א):

ויצאת שמה חוץ ולא בעמידה ב):

ויתד תהיה לך על אזניך אין אזניך אלא מקום זיינך ג):

והיה בשבתך חוץ בישיבה [ולא בעמידה] ד):

וחפרת בה שומע אני יהיה חופר באחת ומכסה באחת [ת"ל וחפרת בה ושבת וכסית] ה) רבי ישמעאל אומר מנין שלא יהא אדם הופך מתניו כלפי דרום ו) ת"ל וחפרת בה ושבת וכסית את צאתך ז): (סליק פיסקא).

(רנח) כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך מכאן אמרו לא יקרא אדם קרית שמע בצד משרה של כובסים ולא יכנס לא למרחץ ולא לבורסקי וספרים ותפילין בידו א):

להצילך ולתת איביך לפניך אם עשית כל האמור בענין סוף שהוא מצילך ויתן את אויבך בידך:

והיה מחניך קדוש קדשהו מכאן אמרו לא יכנס אדם בהר הבית במקלו ובמנעלו ובאבק שעל גבי רגליו [וכו'] ב):

מאיר עין ג) וכ"ה בתוספתא קידושין פ"ה וביבמות ע"ח. ג' מנימין וגי' הז"א בנימן. ד) ועיין בתוספתא קידושין פ"ה וביבמות ע"ו: בתוס' בד"ה מנימין.

(רנד) א) ולא יראה בך ערות דבר ב) כן הגיה הז"א עפ"י הילקוט וכ"ה בכת"י וברמב"ן כלו' אי דרשת כל יכול וכו'.

(רנה) א) הגהתי מן הכת"י ועיין ע"א כ': וכתובות מ"ו. ופי' ר"ה דלהכי אסמיך אונשמרת מכל דבר רע לאשמעינן דהאי ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר ביום וכו'. ב) עיין נדה ל"ד. ג) דלא מטמא בקרי מפי' ר"ה ועיין נדה ל"ב: ד) עיין ברש"י ובפסחים ס"ח.

(רנו) א) עיין נזיר ס"ו. וברש"י ותו' שם וזבים פ"ב ה"ג. ב) הז"א הגיה עפ"י הילקוט מן המחנה ג) הז"ר פי' כלו' ואין טבילתו מעכבתו מליכנס למחנה וכ"ה ג' ביאת שמשו מעכבתו ליכנס לפנים מן המחנה ואין זיבתו מעכבתו ליכנס לפנים מן המחנה ופי' דאילו חזי זוב בהאי מעת לעת דקרי לא מעכבתו ליכנס וכו' דהרי פטור מן הזיבה כדלעיל.

(רנז) א) ועיין ברש"י ובתרגומים ב) ובילקוט ג' בישיבה ולא בעמידה אבל בכת"י איתא כמו שלפנינו ועיין בתרגום יונתן וברכות כ"ה. ג) היינו מקום כלי זיינך שיהא מוכן לך מפי' ר"ה ובפס"ז מקיים זה לד שאול שהחרב תלויה בו ועיין בתרגום יונתן ועיין ברש"י ובז"א. ד) כ"ה בפס"ז. ה) כ"ה בכת"י והז"א הגיה עפ"י הילקוט ת"ל ושבת וכסית וגו' נלמד שחופר ומכסה באחת. ו) דע"כ יהיה פרועו או שלפניו או שלאחריו למערב דהיינו כלפי השכינה כנ"ל ועיין ברכות ס"א: ובירושלמי פ' הרואה. ז) כלו' כיון דקפיד קרא אפי' במחוץ למחנה שיכסנה משמע דהיינו שלא תהיה מגולה כלפי השמים וה"נ לא יראה פרועו כלפי מערב כנ"ל ועיין בז"ר ובז"א.

(רנח) א) עיין ברכות כ"ב: וברש"י על המשנה שם כ"ה: ובירושלמי שם. ב) עיין ברכות נ"ד וכן ג' בכת"י קיום המשנה ודקיקה מק"ו.

ולא יראה בך ערות דבר [ושב מאחריך] מלמד שהעריות מסלקות את השכינה ג)׃ (סליק פיסקא).

(רנט) לא תסגיר עבד אל אדוניו מכאן אמרו המוכר עבד לגוי [או] לחוץ (לא) [לארץ] יצא בן חורין א)׃ אשר ינצל אליך מעם אדוניו לרבות גר תושב ב)׃
עמך ישב ולא בעיר (עלמו) [בעצמו] ג)׃ בקרבך ולא (בכפר) [בספר] ד)׃
במקום אשר יבחר במקום שפרנסתו יוצאה ה)׃
באחד שעריך בשעריך ולא בירושלם כשהוא אומר באחד שעריך שלא יהיה גולה מעיר לעיר ו)׃ בטוב לו מנוה הרע לנוה היפה׃
לא תוננו זו אונאת דברים ז)׃ (סליק פיסקא).

(רם) לא תהיה קדשה מבנות ישראל [וגו'] לא תהיה מוזהר עליהם באומות א) שהיה בדין ומה קדשה קלה אתה מוזהר עליה בישראל קדש חמור אינו דין שיהא מוזהר עליו בישראל או חילף אם קדש חמור אי אתה מוזהר עליו באומות קדשה קלה אינו דין שלא תהא מוזהר עליה ומה ת"ל קדש ב) צריך לאומרו שאלו נאמר קדשה ולא נאמר קדש הייתי אומר אם קדשה קלה אתה מוזהר עליה בישראל קדש חמור לא תהא מוזהר עליו באומות ג) ת"ל לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש [מבני ישראל] אי אתה מוזהר עליו באומות ד)׃ (סליק פיסקא).

(רסא) לא תביא אתנן זונה אין לי אלא אתנן זונה אתנן כל העריות מנין ת"ל אתנן מ"מ ואיזו אתנן זונה זה אומר לזונה הילך זה בשכרך אפי' מאה כולם אסורים האומר לחבירו הילך טלה זה ותלין שפחתך אצל עבדי רבי אומר אינו אתנן וחכ"א הרי זה אתנן א)׃
ומחיר כלב איזהו מחיר כלב האומר לחבירו הילך טלה זה תחת כלב זה מחיר ב) יכול אפילו העבירו ברגלו לעזרה יהיה חייב ג) ת"ל כי תועבת נאמר כאן תועבה ונאמר להלן ד) תועבה מה תועבה האמורה להלן בשם זובח אף תועבה האמורה כאן בשם זובח׃
נדר פרט לדבר הנדור כשהוא אומר לכל נדר לרבות במה ה) בית ה' אלהיך פרט לפרת חטאת שאינה באה לבית דברי ר' אליעזר וחכ"א לרבות את הריקועים ו) לכל נדר לרבות את העוף ז) ומה מוקדשים שהמום פוסל בהם אין אתנן ומחיר חל עליהם עוף שאין

מאיר עין ג) לעיל פי' רכ"ד.

(**רנט**) א) כן הגיה הגר"א עפ"י הילקוט וכ"ה בכת"י ובפס"ז ועיין גיטין מ"ג: ומ"ה. ובירושלמי שם פ"ד ה"ו. ב) דאי ילא מן הגוים ובא לא"י דלא תסגירהו בידם מפי' ר"ה. ג) כ"ה בכת"י ופי' ר"ה כלו' עמך ישב ולא בעיר באנפיה נפשיה דלכנס גר תושב ועבדים שברחו מחו"ל לא"י וליתבו באנפי נפשייהו דחיישינן דלמא קא עבדו בהערמה כי היכי דניכבשו לא"י והז"ר פי' עפ"י הגי' שהיתה לפניו ולא בעיר עצמו רק חוץ לעיר שלא ימסרו העיר בידי נכרים ובשם ב"א הביא ולא בעיר עצמו פי' בעיר של גוים וכתב עליו ולא ידענא מאי קאמר ול"נ דהב"א פי' ולא בעיר עצמו כמו בעיר של עצמו כלו' שלא תקבעו לו עיר של גוים אלא עמך ישב. אמר מאיר איש שלום אנא ידענא מאי קאמר שכן עשו האומות לנו וקבעו שוקי יהודים ולא הניחו אותנו לדור עמהם וחסדי ד' נזכיר כי קשו תמו אוכלי עמי ונהיה כולנו כאזרחי הארץ והזהירה התורה אותנו שתהיה עובתינו שלוה שלא כמדת הרשעים שאפילו בשעת טובתן אין עוזבתן שלוה ותימא על הז"ר שהרי הכתוב אומר בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו. ד) וכ"ה בכת"י ובפס"ז ופי' ר"ה דילמא הוו אויב וקא עביד ליה בערמה. ה) דהיינו מלויה ובוחר לישב מפי' ר"ה. ו) נ"ל דהכי קאמר שלא תאמר באחד שעריך במיוחד שבשעריך ושלא יהא רשאי לדור אלא בעיר הממשלה והמלוכה תחת פקודת המלך שאדרבה בשעריך מפיק לה לירושלים שאין ירושלים בכלל שעריך אע"כ באחד שעריך אתי למימר שלא יהא גולה וכו' אלא שיכול לקבוע לו מקום בכל אשר יבחר ועיין בז"ר ובז"א. ז) לשון הפס"ז שלא תאמר אי עני גולה מטולטל אתמול היית עובד ע"ז ועכשיו אתה מייחס עלמך בייחוס המשפחות. בכת"י ר"ה ג' תו ונסמן שם בגוי הכילל מע"ז ופי' ר"ה דמשמע לא תסגיר עבד דהוא עבד לע"ז וכו' ולפנינו ליתא ועיין גיטין מ"ה. וברש"י ותרגומים.

(**רם**) א) וברמב"ן הביא גי' אין אתה מוזהר עליה באומות ולא יהיה קדש אין אתה מוזהר עליו באומות שהיה בדין וכו' ונראה שכן גם גי' הכת"י. ב) אק"ו קמא קאהדר ומשנה לריך לאמרו. ג) בתמיה והו"א דכשם שנלטוו ב"ד של ישראל לעקור ע"ז כמו כך מלווין להעביר הקדשים מן האומות לכך נאמר קדש. ד) וכיון דלא יהיה קדש מיותר אתה למד דאינו מוזהר עליו באומות וילפת לקדשה מקדש באו חילוף ולא שייס מבנות ישראל דקדשה ל"ל ואולי קטיעה היא ובכת"י ר"ה ג' תו ומציין אזהרה למופקרה ופי' ר"ה דהיינו פנוייה שלא תזנה וכו' וכתב עליו בעל ההגהה לכת"י ליתיה בספרי שלנו ואפשר דקיומא דברייתא הכי הוה דלכך כתיב מבנות ישראל לומר דאף הן מוזהרות בלאו אבל לאו בקדש לא אצטריך דכבר אזהרה דמנאה על משכב זכר ולא אתי קרא אלא להזהיר ב"ד על כך ועיין ברמב"ן ורש"י ותרגום.

(**רסא**) א) עיין תמורה כ"ט. ושם: ול'. ב) עיין בגמרא שם ל' ג) מדכתיב לא תביא וגו' ויהא חייב דהא הביאו מפי' ר"ה. ד) לא תזבח וגו' אשר יהיה בו מום וגו' כי תועבת ה' אלהיך הוא (דברים י"ז). ה) דמשמע בכל מידי הוי אסיר אפי' בבמה מפי' ר"ה. ו) עיין בגמרא שם ל': ז) הגר"א הגיה שיכול והלא דין הוא ובכת"י ליתיה ובמשנה שם ג' שהיה בדין.

המום פוסל בו אינו דין שלא יהא אתנן ומחיר חל עליהם ת"ל לכל נדר להביא את העוף ח) יכול אפילו שכר פקעתה יהיה אסור ת"ל כי תועבת ה' גם שניהם שניהם ולא ד' ט) הם ולא ולדותיה י): (סליק פיסקא).

(רסב) לא תשיך לאחיך אין לי אלא לוה מלוה מנין ת"ל אל תקח מאתו נשך ותרבית (ויקרא כ"ה) א) מכלל שנ' כספך (שם) ולא כסף אחרים אכלך (שם) ולא אוכל אחרים או כספך ולא כסף מעשר אכלך ולא אוכל בהמה כשהוא אמר נשך כסף לרבות כסף מעשר נשך אוכל לרבות אוכל בהמה ב) אין לי אלא נשך כסף נשך אוכל מנין לרבות כל דבר ת"ל נשך כל דבר אשר ישך ג) רבי שמעון אומר מנין שלא יאמר לו צא ושאול שלום פלוני או דע אם בא איש פלוני ממקומו ת"ל נשך כל דבר (שם ישך) ד): (סליק פיסקא).

(רסג) לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך לנכרי תשיך מצות עשה א) ולאחיך לא תשיך מצות לא תעשה ר"ג אומר (ומה) [מה] ת"ל ולאחיך לא תשיך הרי כבר נאמר לא תשיך לאחיך אלא יש ריבית מוקדמת ויש ריבית מאוחרת כיצד נתן עיניו ללות ממנו והיה משלח לו ואומר בשביל שילויני זה הוא ריבית מוקדמת לוה הימנו והחזיר לו מעותיו והיה משלח לו ואמר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלי זו היא ריבית מאוחרת ב):

למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידיך קבע לו הכתוב ברכה בשליחות ידיו:

על האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה ג) בשכר שתבוא תירש: (סליק פיסקא).

(רסד) כי תדור נדר לה' נאמר כאן נדר ונאמר להלן נדר מה נדר האמור להלן נדר ונדבה אף נדר האמור כאן נדר ונדבה ומה נדר האמור כאן לא תאחר לשלמו אף נדר האמור להלן לא תאחר לשלמו:

לה' אלהיך אלו הערכים והחרמים וההקדשות: לא תאחר לשלמו הוא ולא חילופיו:

כי ידרשנו א) אלו חטאות ואשמות: ה' אלהיך זה הקדש ב"ה ב):

מעמך זה לקט שכחה ופיאה: והיה בך חטא בך חטא ולא בקרבנך חטא ג):
(סליק פיסקא).

(רסה) וכי תחדל לנדור רבי מאיר אומר טוב אשר לא תדור (קהלת ה') טוב מזה ומזה שלא תדור כל עיקר רבי יהודה אומר טוב אשר לא תדור טוב מזה ומזה שנודר ומשלם א):

מוצא שפתיך זו מצות עשה תשמור זה מצות לא תעשה:

ועשית זו אזהרה לב"ד שיעשור: כאשר נדרת זה נדר:

לה' אלהיך אלו ערכים וחרמים והקדשות ב): נדבה זו נדבה:

באשר דברת ג) זה [הקדש] ד) בדק הבית ה): בפיך זו צדקה ה): (סליק פיסקא).

(רסו) כי תבוא בכרם רעך יכול לעולם א) תלמוד לומר ואל כליך לא תתן בשעה שאתה נותן לכליו של בעל הבית: רעך פרט לאחרים רעך פרט לגבוה:

ואכלת ולא מוצץ:

ענבים ולא תאנים מכאן אמרו היה עושה בענבים לא יאכל בתאנים לא יאכל בענבים אבל מונע עצמו עד שמגיע למקום היפות ואוכל רבי אלעזר בן חסמא ב) אומר מנין שלא יאכל פועל יותר משכרו ת"ל כנפשך וחכמים אומרים שבעך מלמד שאוכל פועל יותר על שכרו: ואל כליך לא תתן אפילו ג) בשעה שאתה נותן לתוך כליו של בעל הבית ד): (סליק פיסקא).

מאיר עין ח) במשנה שם. ט) ובכת"י ג' ת"ל שניהם ופי' ר"ה דמשמע שניהם דהיינו אתנן זונה ולא שכל מלאכה והכי תנן התם אתנן כלב ומחיר זונה הרי אלו מותרין ע"כ והז"א פי' מכי תועבת ה' דהיינו שכל ביאה שהוא תועבה והאי גם שניהם הוא ענין בפ"ע ועיין בתמורה כ"ט: ול'. ובמה שפי' רש"י שם על מחיר זונה. י) עיין בגמרא שם ל'.

(רסב) א) עיין ב"מ ע"ה: ובמכילתא משפטים פי"ט. ב) עיין בת"כ פ' בהר וב"מ ס"א: ג) עיין ב"מ ס"א. ובירושלמי שם פ"ה ה"א. ד) עיין בבלי וירושלמי סוף פ' איזהו נשך. בפס"ז ג' לה בשם ר' ישמעאל.

(רסג) א) דמשמע לנכרי תשיך ולא לאחיך ולאו הבא מכלל עשה מפי' ר"ה ועיין ברמ"י. ב) עיין סוף פ' איזהו נשך. ג) במקרא כתוב על הארץ.

(רסד) א) במקרא כתוב כי דרש ידרשנו. ב) הז"א קורא בעל הבית ובכת"י בן ז"א כתוב בדק הבית. ג) כל פיסקא זו היא ברי"ה ס': וגי' הכת"י והפס"ז כגי' הגמרא עיי"ש.

(רסה) א) עיין חולין ב'. ב) הז"א מוחק וג' עפ"י הגמרא אבל בכת"י ובפס"ז איתא כמו שלפנינו. ג) במקרא כתוב אשר. ד) כ"ה בכת"י. ה) עיין כל זה ר"ה ו'. ובתרגום יונתן.

(רסו) א) בין נגמרה מלאכתן בין לא נגמרה מלאכתן מפי' ר"ה והז"ר פי' יכול אפי' שלא בשעת מלאכה. ב) בפס"ז ג' ר' אליעזר חסמא. ג) בכת"י בן ז"א מוחק מלת אפילו וכן בכת"י ר"ה ובפס"ז ל' היה. ד) עיין כל זה בבא מציעא פ"ז. ושם: ול"א: ול"ב. ובירושלמי שם פ"ז ה"ב ג' וד' וברמ"י.

(רסז) כי תבוא (בכרם) [בקמת] רעך יכול לעולם תלמוד לומר וחרמש לא תניף בשעה שאתה מניף חרמש על קמת [בעל הבית] א). רעך מכלל שנאמר רעך פרט לאחרים רעך פרט לגבוה:

וקטפת מלילות בידך שלא תהא קוצר במגל:

וחרמש לא תניף בשעה שאתה מניף חרמש על קמת בעל הבית ב): (סליק פיסקא).

(רסח) כי יקח איש אשה מלמד שהאשה נקנית בכסף שהיה בדין ומה אמה העברייה שאין נקנית בבעילה נקנית בכסף אשה שנקנית בבעילה אינו דין שתהא נקנית בכסף יבמה תוכיח שנקנית בבעילה ואינה נקנית בכסף אף אתה אל תתמה על האשה שאעפ"י שנקנית בבעילה לא תהא נקנית בכסף ת"ל כי יקח איש אשה מלמד שהאשה נקנית בכסף (ובבעילה):

[ובעלה מלמד שהאשה נקנית בבעילה] א) שהיה בדין ומה יבמה שאין נקנית בכסף נקנית בבעילה אשה שנקנית בכסף אינו דין שנקנית בבעילה אמה העברייה תוכיח שנקנית בכסף ואין נקנית בבעילה אף אתה אל תתמה על האשה שאע"פ שנקנית בכסף שלא תהא נקנית בבעילה ת"ל ובעלה מלמד שהאשה נקנית בבעילה ומנין אף בשטר ודין הוא ומה כסף שאינו מוציא הרי הוא קונה שטר שהוא מוציא אינו דין שיהא קונה לא אם אמרת בכסף שקונה הקדש ומעשר שני (מוכיח) [תאמר] בשטר שאין קונה הקדש ומעשר שני תלמוד לומר וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ויצאה מביתו [והלכה והיתה לאיש אחר] מקיש הויתה של זה ליציאתה של זה מה יציאתה מזה בשטר אף הויתה (מזה) [לזה] בשטר ב):

(סליק פיסקא).

(רסט) והיה אם לא תמצא חן בעיניו א) בית שמאי אומרים לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה ערות דבר שנאמר כי מצא בה ערות דבר ובית הלל אומרים אפילו הקדיחה את תבשילו שנאמר כי מצא בה ערות דבר אמרו בית הלל לבית שמאי אם נאמר דבר למה נאמר ערוה ואם נאמר ערוה למה נאמר דבר שאם נאמר דבר ולא נאמר ערוה הייתי אומר היוצאת מפני דבר תהיה מותרת להינשא והיוצאת מפני ערוה לא תהיה מותרת להינשא ואל תתמה אם נאסרה מן המותר לה לא תהיה אסורה מן האסור לה ת"ל ערוה ויצאה מביתו [וגו'] ואם נאמר ערוה ולא נאמר דבר הייתי אומר מפני ערוה תצא מפני דבר לא תצא ת"ל [דבר] ב) ויצאה מביתו רבי עקיבא אומר אפילו מצא אחרת נאה הימנה שנאמר אם לא תמצא חן בעיניו ג):

וכתב לה לשמה מכאן אמרו כל גט שנכתב שלא לשם אשה פסול כיצד היה עובר בשוק ושמע קול הסופר מקרא איש פלוני מגרש את אשתו פלונית ממקום פלוני ואומר זה שמי ושם אשתי (כשם אשתו) פסול לגרש בו [יותר מכאן] כתב לגרש את אשתו ונמלך מצא בן עירו א"ל שמי כשמו ושם אשתי כשם אשתו פסול לגרש בו יותר מכאן (אמרו) יש לו שתי נשים ששמותם שוים כתב לגרש בו את הגדולה לא יגרש בו את הקטנה יותר מכאן אמר ללבלר כתוב ואיזו שארצה אגרש פסול לגרש בו ד):

וכתב אין לי אלא כתוב בדיו מנין בסם ובסיקרא בקומוס ובקנקנתום תלמוד לומר וכתב לה מכל מקום ה):

ספר אין לי אלא ספר מנין עלי קנים עלי אגוז עלי זית עלי חרוב ת"ל ונתן מ"מ א"כ למה נאמר ספר מה ספר מיוחד של קיימא יצאו אלו שאינן של קיימא ו) רבי יהודה בן בתירה אומר מה ספר מיוחד שהוא תלוש מן הקרקע יצא דבר שמחובר לקרקע ז):

כריתות שיהא (כריתות) [כורת] ח) מכאן אתה אומר האומר לאשתו הרי זה גטיך על מנת שלא תלכי לבית אביך לעולם על מנת שלא תשתי יין לעולם אין [זה] כריתות על מנת שלא תלכי לבית אביך מכאן ועד ל' יום ועל מנת שלא תשתי יין מכאן ועד ל' יום הרי זה כריתות ט) המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני רבי אליעזר מתיר

מאיר עין (רסז) א) כ"ה בכת"י בן ז"א ובכת"י ר"ה. ב) עיין כל זה לעיל פי' רס"ו.
(רסח) א) כ"ה בכת"י בן ז"א ובכת"י ר"ה ובפס"ז. ב) עיין כל זה בקידושין ד': וה'. ובירושלמי שם פ"א ה"א.
(רסט) א) בכת"י ג' מכאן היו בש"א וכו'. ב) וכ"ה בגי' הז"א. ג) עיין בבלי וירושלמי סוף גיטין במשנה וגמרא. ד) הגהתי עפ"י הכת"י ועיין רש פ"ג דגיטין בבלי וירושלמי. ה) עיין ספרי במדבר פי' ע"ז ובגיטין י"ט. ובירושלמי שם פ"ב ה"ג. ו) כלו' אותן שאינן של קיימא ובכת"י בן ז"א ג' יצא דבר שאינו של קיימא. ז) עיין בבלי וירושלמי שם ובתוספתא שם פ"ב. ח) כ"ה בכת"י. ט) עיין גיטין כ"א: ובתוספתא שם פ"ה.

וחכמים אוסרים לאחר מיתתו של ר' אליעזר נכנסו ד' זקנים להשיב על דבריו ר' טרפון ור' יוסי הגלילי ור' אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא רבי טרפון אמר הלכה וניסת לאחיו ומת בלא ולד היאך זו מתייבמת ולא נמצא זה מתנה על מה שכתוב בתורה וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל הא למדת שאין זה כריתות א"ר יוסי הגלילי היכן מצינו בתורה שמותרת לאחד ואסורה לאחר אלא מותרת לאחד מותרת לכל אדם אסורה לאחד אסורה לכל אדם הא למדת שאין זה כריתות רבי אלעזר בן עזריה אומר כריתות דבר הכורת בינו לבינה אמר רבי יוסי הגלילי רואה אני את דברי ר' אלעזר בן עזריה ר' עקיבא אומר וכי במה החמירה תורה בגרושה או כאלמנה חמורה גרושה מאלמנה מה אלמנה קלה נאסרה מן המותר לה גרושה חמורה אינו דין שתהא אסורה מן האסור לה הא למדת שאין זה כריתות ד"א הלכה וניסת לאחד [מן השוק] והיו לו בנים ממנה ניסת לזה לא נמצאו בניו של ראשון ממזרים הא למדת שאין זה כריתות [י]:

בידה אין לי אלא בידה מנין לרבות גגה חצרה וקרפיפה ורחובה ת"ל ונתן מ"מ א"כ למה נאמר ידה אלא מה ידה מיוחדת שהיא רשותה כך כל דבר שהיא רשותה [יא]:

ונתן בידה ושלחה מביתו עד שיאמר לה זה גטיך מכאן אמרו הזורק גט לאשתו ואמר לה כנסי שטר או שמצאתו והרי היא גטה אינו גט עד שיאמר לה הא גטיך [יב]:

(סליק פיסקא).

(רע) ויצאה מביתו מלמד שהאשה יוצאה מלפני האיש [א]:

והלכה והיתה לאיש אחר שלא תינשא עמו בשכונה [ב]:

אחר כבר קראתו התורה אחר [ג]:

ושנאה האיש האחרון הכתוב מבשרך שאתה עתיד לשנאותה [ד]:

או כי ימות האיש האחרון הכתוב מבשרך שעתידה לקוברו [ה]:

[לא יוכל בעלה הראשון וגו' לשוב לקחתה וגו'] אין לי אלא גרושה אלמנה מנין ת"ל או כי ימות האיש האחרון אם סופינו לרבות אלמנה מה ת"ל גרושה [ו] אלמנה מותרת ליבם גרושה אסורה ליבם [ז] יכול אף שקלקלה על בעלה לאחר שנתגרשה תהא אסורה לחזור לו ת"ל וכתב לה [וגו'] ויצאה [וגו' והיתה לאיש אחר וגו'] [ח] היוצאה בגט תהא אסורה לחזור לו ולא שקלקלה על בעלה תהיה אסורה לחזור לו ומנין לנותן גט ליבמתו שאסורה לחזור לו ת"ל לא יוכל בעלה הראשון [ט] ומנין לאשה שהלך בעלה למדינת הים ואמרו לה הרי מת בעליך וניסת ואח"כ בא בעלה תצא מזה ומזה וצריכה גט מזה ומזה ת"ל לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרי אשר הוטמאה [י]:

אשר שלחה אין לי אלא מן הנשואים לנשואים לאירוסים מן האירוסים מן האירוסים לנשואים ומן הנשואים לאירוסים מנין ת"ל לא יוכל בעלה הראשון לקחתה לא יוכל הראשון לקחת את אשר שילח רבי יוסי בן כיפר אומר משום רבי אלעזר בן עזריה מן האירוסים מותרת מן הנשואים אסורה שנאמר אחרי אשר הוטמאה וחכ"א בין מן האירוסים ובין מן הנשואין אסורה א"כ למה נאמר אחרי אשר הוטמאה לרבות סוטה שנסתרה [יא] וכן הוא אומר לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו [וגו'] (ירמיה ג') [יב]:

כי תועבה היא לפני ה' רבי יהודה אומר היא תועבה ואין הוולד תועבה [יג]:

ולא תחטיא את הארץ להזהיר ב"ד על כך [יד]: (סליק פיסקא).

(רעא) כי יקח איש אשה חדשה אין לי אלא בתולה מנין לרבות (ארוסה) [אלמנה] [א]

מאיר עין י) עיין גטין פ"ג. ובירושלמי שם ריש פ"ט ובתוספתא שם פ"ז. יא) עיין בבלי וירושלמי ריש פ"ח דגיטין ובכת"י ג' מכאן אמרו הזורק גט לאשתו והיא בתוך ביתה וכו' והיא משנה שם. יב) עיין גיטין ע"ח. והגר"א הגיה עפ"י המשנה וא"ל.

(רע) א) עיין כתובות כ"ח. ב) שם כ"ז: ג) עיין ברש"י וגיטין ל': ד) עיין ברש"י ובתרגום יונתן ובכת"י ג' לסוף שונאה. ה) עיין ברש"י ותרגום יונתן ובגיטין ל': ו) דכילף לה מכאן הדיוט גרושה מק"ו דאלמנה ז"ר. ז) כלו' ומאחר שאלמנה זקוקה ליבם עדיין אגודה בבעלה ולכך אף זו שיש לה בנים אסורה לבעלה הראשון דאגודה ביה בבני אבל אי גירשה הו"א דמותרת לראשון ת"ל גרושה מפי' הז"ר. ח) ובכת"י ג' ת"ל וכתב לה ופי' ר"ה גבי בעלה האחרון. ט) עיין יבמות כ"ב: י) עיין יבמות פ"ז: וש"נ: יא) עיין יבמות י"א: וכתב ר"ה ומבעי ליה התם חכמים היינו ת"ק וכו' ע"כ ולפנינו שם ליתא לה. יב) כ"ל דהאי קרא אעיקר טעמא דמחזיר גרושתו מייתי ליה דטעמא כדקאמר התם הלוא חנוף תחנף הארץ כלו' דיחליפו נשותיהן זה לזה דיכתוב לה גט בערב ובבקר היא שבה אליו עיין ברמב"ן ועיין בז"א. יג) עיין יבמות י"א: יד) עיין ברמב"ן.

(רעא) א) כ"ה בכת"י ובפס"ז ובכת"י בן ז"א והז"א מחק לכולה והגיה עפ"י הגמרא סוטה מ"ד. עיי"ש.

ושומרת יבם ת"ל ושמח את אשתו [אשר לקח] מ"מ אם כן למה נאמר חדשה מי שחדישה לו פרט למחזיר גרושתו ב) ואלמנה לכהן גדול וגרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לנתין ולממזר ג):

לא יצא בצבא יכול לא יצא בצבא אבל יספיק כלי זיין ומים ומזון ת"ל ולא יעבור עליו לכל דבר שומע אני אף בנה בית וחנכו נטע כרם וחללו (ארש אשה ולקחה) ד) ת"ל עליו אינו עובר אבל עובר הוא על אלו:

נקי יהיה לביתו זה ביתו יהיה זו כרמו ושמח את אשתו זו אשה אשר לקח להביא את יבמתו ה): (סליק פיסקא).

(רעב) לא יחבול רחים ורכב אין לי אלא רחים ורכב המיוחדים א) מנין לרבות כל דבר ת"ל כי נפש הוא חובל א"ל למה נאמר רחים ורכב מה רחים ורכב שהם מיוחדים שהם שני כלים ועושים מלאכה אחת וחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו כך כל שני כלים שמשמשים מלאכה אחת חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו ב):

כי נפש הוא חובל להגיד מה גרם: (סליק פיסקא).

(רעג) כי ימצא בעדים א): איש פרט לקטן: גונב נפש מאחיו ולא מאחר:

מבני ישראל להביא את הגונב בנו ומכרו שהוא חייב דברי רבי יוחנן בן ברוקה וחכ"א הגונב בנו ומכרו פטור ב):

והתעמר בו מגיד שאינו חייב עד שיכנסנו לרשותו רבי יהודה אומר עד שיכנסנו לרשותו וישתמש בו שנאמר והתעמר בו ומכרו ג):

ומת הגנב בסתם מיתה האמורה בתורה בחנק ד) ההוא ולא הגונב [את העבד ולא הגונב] ה) מי שחציו עבד וחציו בן חורין ו):

ובערת הרע מקרבך בער עושי הרעות מישראל: (סליק פיסקא).

(רעד) השמר זה לא תעשה:

בנגע זה שער לבן הצרעת זו מחיה אין לי אלא עד שלא נזקק לטומאה משנזקק לטימאה [ולאחר פטור] מנין ת"ל לשמור מאד ולעשות א) אין לי אלא נגעי אדם נגעי בגדים ונגעי בתים מנין ת"ל ככל אשר יורו אתכם הכהנים והלוים אין לי אלא מתוך החלט מתוך הסגר מנין ת"ל כאשר צויתיך ב) אין לי אלא כולם מנין אף מקצתם ת"ל לשמור [מאד] ג):

ולעשות עושה אתה (בה) [בה] והולך ואי אתה חושש שמא הלכה לה צרעתו ד):

(סליק פיסקא).

(רעה) זכור אשר עשה ה' למרים וכי מה ענין זה לזה נתנו הענין אצלו ללמדך שאין נגעים באים אלא על לשון הרע והרי דברים קל וחומר ומה מרים שלא דברה אלא שלא בפניו של משה ולהנייתו של משה ולשבחו של מקום ולבניינו של עולם כך נענשה כל המדבר בגנותו של חבירו ברבים עאכ"ו א):

בדרך בשעת מירופכם:

בצאתכם ממצרים בשעת גאולתכם ב) אלא שתלה הכתוב הכל [במרים] ג) ללמדך שכל זמן שהיו הדגלים נוסעים לא היו הולכים עד שמרים מקדמת לפניהם וכן הוא אומר ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים (מיכה ו'): (סליק פיסקא).

מאיר עין ב) עיין לעיל פי' קל"ו ובסוטה שם וברש"י. ג) כולהו יליף מושמח את אשתו דמשמע אשתו הראויה לו מפי' ר"ה ונ"ל דלא איצטרכו להו הכא למתניא אלא אסגרת ליסנא דלעיל פי' קל"ו ודמשנה סוטה מ"ד נקטיה. ד) כ"ה בכת"י והז"א הגיה עפ"י הגמרא דסוטה מ"ד. עיי"ש ועיין לעיל פי' קל"ג. ה) עיין ברש"י ובסוטה מ"ג. ובירושלמי שם פ"ח ה"ח ול"ל דהאי ברייתא פליגא אדלעיל וברייתות חלוקות הן ואולי כולה תוספת היא ממתניתין דליבמה ג"כ כבר שנה לה לעיל.

(רעב) א) דהיינו המיוחדים בקרא מפי' ר"ה ועיין בז"א. ב) עיין סוף פ"ט דב"מ בבלי וירושלמי.

(רעג) א) עיין לעיל פי' קמ"א וברש"י ובמכילתא משפטים פ"ה. ב) עיין סנהדרין פ"ה: ושם ג' ר' ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקה ובמשנה שבירושלמי הוא כמו שלפנינו ועיי"ש. ג) בגמרא שם. ד) שם פ"ד: ה) כ"ה בכת"י ר"ה ובכת"י בן ז"א. ו) עיין סנהדרין פ"ה: ופ"ו.

(רעד) א) עיין ברש"י שבת קל"ב: וג' הז"ר כגי' רש"י איתא אצל בכת"י איתא כמו שהוא לפנינו וכמו שהגהתי וכ"ה בר"ש נגעים פ"ז מ"ד ובכת"י בן ז"א. ב) במקרא כתוב כאשר צויתם. ג) וכ"ה בכת"י והז"א הגיה השמרו אצל בר"ש ובכת"י בן ז"א ג' כמו שהגהתי ועיין בתרגום יונתן. ד) עיין שבת קל"ג. ובתוספתא נגעים פ"ג ובמשנה נגעים שם.

(רעה) א) עיין בתרגום יונתן ועיין ספרי במדבר פי' ל"ע ועיין ברמב"ן ולקמן פי' רל"ו. ב) עיין לעיל פי' ר"כ. ג) כ"ה בכת"י ר"ה ובכת"י בן ז"א ג' בה.

(רעו) כי תשה ברעך אין לי אלא מלוה מנין לרבות שכר שכיר והקפת חנות תלמוד לומר משאת מאומה א):

לא תבוא אל ביתו יכול לא ימשכננו מבפנים אבל ימשכננו מבחוץ תלמוד לומר לעבוט עבוטו בחוץ לא ימשכננו בחוץ (אבל) [יכול] ב) ימשכננו מבפנים ת"ל בחוץ תעמוד כשהוא אומר והאיש לרבות שליח ב"ד ג): (סליק פיסקא).

(רעז) ואם איש עני הוא אין לי אלא עני א) עשיר מנין ת"ל ואם איש אם כן למה נאמר עני ממהר אני ליפרע על ידי עני יותר מן העשיר:

לא תשכב בעבוטו [וכי עלתה על דעתך שישכב בעבוטו אלא] ב) שלא תשכב ועבוטו עמך ג):

השב תשיב לו את העבוט מלמד שמחזיר לו כלי יום ביום וכלי לילה בלילה סגוס בלילה ומחרישה ביום אבל לא סגוס ביום ומחרישה בלילה ד):

ושכב בשלמתו וברכך מלמד שהוא מצוה לברכך יכול אם ברכך אתה מבורך ואם לאו לא תהיה מבורך ת"ל ולך תהיה צדקה;

[לפני ה' אלהיך ה)] מלמד שהצדקה עולה לפני כסא הכבוד שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו (תהלים פ"ה): (סליק פיסקא).

(רעח) לא תעשוק שכיר והרי כבר נאמר לא תגזול (ויקרא י"ט) א) מלמד שכל הכובש שכר שכיר עובר בה' לאוין משום בל תעשוק בל תגזול ובל תלין פעולת שכיר ומשום ביומו תתן שכרו ב) ומשום לא תבוא עליו השמש: מכלל שנאמר ואליו הוא נושא את נפשו אין לי אלא מלאכה שהוא עושה בנפשו מלאכה שאין עושה בנפשו כגון גרדי וסורק מנין ת"ל לא תעשוק מכל מקום ג) [מנין לרבות כל אדם ת"ל לא תעשוק מכל מקום] ד) אם כן למה נאמר עני ואביון ממהר אני ליפרע על ידי עני ואביון יותר מכל אדם ה):

מאחיך ולא מאחרים או מגרך זה גר צדק מלמד שעובר עליו בשני לאוין רבי יוסי ברבי יהודה אומר משום בל תעשוק ו): (סליק פיסקא).

(רעט) ביומו תתן שכרו מלמד (שסכר יום גובה כל הלילה ושכר הלילה גובה כל היום) [ששכיר לילה גובה כל היום, שכיר יום גובה כל הלילה] א) מנין ת"ל לא תלין (ויקרא י"ט):

ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא פרט לשספק מעמו ב):

ואליו הוא נושא את נפשו וכי למה עלה זה בכבש ומסר לך את נפשו לא שתתן לו שכרו בו ביום [אין לי אלא מלאכה שהוא עושה בנפשו מלאכה שאין עושה בנפשו כגון גרדי וסורק מנין ת"ל לא תעשוק מ"מ] ג) א"כ למה נאמר ואליו הוא נושא את נפשו אלא מלמד שכל הכובש שכר שכיר מעלה עליו הכתוב כאלו הוא נושא את נפשו:

ולא יקרא עליך אל ה' יכול מצוה שלא לקרות ת"ל וקרא עליך (דברים ט"ו) יכול מצותו לקרות ת"ל ולא יקרא עליך אל ה' יכול אם קרא עליך יהיה בך חטא ואם לא קרא

מאיר עין (רעו) א) ובזקפן עליו במלוה איירי מפי' ר"ה ועיין ב"מ קט"ו. ב) כצ"ל לג' וה"ש כיון דנקטה הא' בחוץ דלעיל א"כ יכול אתה לומר דקרא לא קפיד אלא שלא ימשכננו מבחוץ כדי שלא לביישו ומשני דממלת תעמד מוכח דהאי בחוץ למטה קאי אלא דמידרש לפניו ולאחריו ובכת"י ג' ומנין שלא ימשכננו מבפנים ובכת"י בן ז"א מוחק לה לכולה מן בחוץ עד כשהוא ועיין בז"ר ובז"א ועיין ב"מ קי"ג. ושם: ג) כלו' בחוץ תעמד אתה והאיש ועיין בגמרא שם.

(רעז) א) דלא תשכב בעבוטו דהיינו לא תשכב ועבוטו עמך עשיר מנין מפי' ר"ה. ב) כ"ה בכת"י ג) עיין ב"מ קי"ד: וגי' כת"י בן ז"א הא עשיר שכוב ועבוטו עמך והיא כגי' הגמרא ולפי גרסתנו צ"ל דברייתות חלוקות הן וכן משמע מפי' ר"ה ועיין בז"א. ד) עיין ב"מ קי"ג. ובירושלמי שם פ"ט הי"ב ובמכילתא משפטים פי"ט. ה) כ"ה בכת"י בן ז"א ובילקוט ובפס"ז.

(רעח) א) עיין ב"מ ס"א. ובת"כ פ' קדושים פ"ב. ב) והוה לאו הבא מכלל עשה כצ"ל ובכת"י בן ז"א מוחק מלת ומשום דלבסרים וגי' ביומו תתן שכרו ולא תבוא וגו' אבל בפס"ז מני לה ובז"א הגיה עובר בה' לאוין ועשה עפ"י הגמרא עיין ב"מ קי"א. ג) עיין לקמן פי' רע"ט פי' ר"ה דמשמע כל מידי דעושק עני ואביון עובר בלאו. ד) כ"ה בכת"י ועיין בז"ר ובז"א שנדחקו. ה) עיין ברש"י. ו) האי ברייתא קטועה וחסירה היא ועיקרה בב"מ קי"א: עיי"ש ובירושלמי שם פ"ט הי"א ובגי' ר"ה היה כתוב וגרך זה גר אוכל נבלות בשעריך ולא בירושלים והקשה על גי' זו ומחק לה עפ"י גי' הגמרא ועיין ברש"י וברמב"ן.

(רעט) א) כ"ה בכת"י בן ז"א ובילקוט עיי"ש ועיין ב"מ ק"י: ובת"כ פ' קדושים ועיין ברמב"ן. ב) בילקוט ג' פרט לשספק עמו אבל בכת"י הגי' כמו שהיא לפנינו ופי' ר"ה דהיינו שממחהו אצל חנוני ואצל שולחני ועיין ב"מ קי"ב. ובת"כ פ' קדושים ועיין בז"ר ובז"א. ג) כצ"ל לג' עיין לעיל פי' רע"ח ובכת"י בן ז"א וכן בכת"י ר"ה מחקו מלת א"כ ל"כ ומלת אלא וג' דבר אחר עפ"י הגמרא ב"מ קי"ב.

עליך לא יהיה בך חטא ת"ל והיה בך חטא מ"מ א"כ למה נאמר וקרא עליך אל ה' ממהר אני ליפרע על ידי קורא יותר ממי שאינו קורא ד): (סליק פיסקא).

(רפ) לא יומתו אבות על בנים וכי מה בא הכתוב ללמדנו שלא יומתו אבות על ידי בנים ולא בנים על ידי אבות והרי כבר נאמר איש בחטאו יומתו [אלא] א) שלא יומתו אבות בעדותם של בנים ולא בנים בעדותם של אבות כשהוא אומר בנים לרבות את הקרובים ואלו הם הקרובים אחיו ואחי אביו ואחי אמו ובעל אחותו ובעל אחות אביו ובעל אחות אמו ובעל אמו וחמיו וגיסו ב):

איש בחטאו יומתו אבות מתים בעון עצמם ובנים מתים בעון אבותם ג): (סליק פיסקא).

(רפא) לא תטה משפט גר יתום ואלמנה א) מה אני צריך והלא כבר נאמר לא תטה משפט ולא תכיר פנים (דברים ט"ז) מלמד שכל המטה דינו של גר עובר בב' לאוין ב):

ולא תחבול בגד אלמנה בין ענייה בין עשירה ואפילו היא כמרתא בת בייתוס ג) רבי שמעון אומר דברים שאתה חובל באיש אין אתה מחזיר לאשה שלא תהא הולך ובא אצלה כדי להשיאה שם רע ד): (סליק פיסקא).

(רפב) כי תקצור קצירך פרט לשקצרוהו ליסטים וכרסמוה נמלים ושברתו הרוח או בהמה א):

קצירך פרט לשקצרוהו גוים מכאן אמרו נכרי שקצר את שדהו ואח"כ נתגייר פטור מן הלקט ומן שכחה והפיאה רבי יהודה מחייב בשכחה שאין שכחה אלא בשעת העימור ב) [הקדיש קמה ופדה קמה חייב עומרין ופדה עומרין חייב קמה ופדה עומרין פטורה שבשעת חובתה היתה פטורה שנאמר] קצירך פרט לאחרים קצירך פרט להקדש כשתמצי לומר קצר הקדש ולקח ישראל פטור קצר גוי ולקח ישראל פטור ג) רבי יוסי הגלילי אומר מכלל שנאמר כי תקצור קצירך בשדה ושכחת עומר כל זמן שיש לו קציר יש לו עומר ויש לו שכחה וכל זמן שאין לו קציר אין לו עומד ואין לו שכחה כשתמצי לומר קצר הקדש ולקח ישראל פטור קצר גוי ולקח ישראל פטור ד):

בשדך פרט למעמר בשדה חבירו דברי רבי מאיר וחכמים מחייבים מכאן אתה אומר ה) העומר ששכחוהו פועלים ולא שכח בעל הבית ולא שכחוהו פועלים עמדו העניים בפניו או שחיפוהו בקש הרי זה אינו שכחה: (סליק פיסקא).

(רפג) ושכחת עומר בשדה ולא הגדיש יכול אף שכחו פועלים יותר משנים א) ת"ל לגר וליתום ולאלמנה יהיה מכאן אמרו שני עומרים שכחה שלשה אינם שכחה שני ציבורי זיתים וחרובין שכחה שלשה אינם שכחה שני גרגרים פרט שלשה אינן פרט ב):

בשדה פרט לטמונה דברי רבי יהודה וחכמים אומרים בשדה לרבות את הטמונה ג):

בשדה לרבות את הקמה שהיה בדין ומה עומר שהורע כח עני [בו] יש לו שכחה קמה שיפה כח עני בה אינו דין שיש לה שכחה לא אם אמרת בעומר שאינו מציל לא את העומר ולא את הקמה תאמר בקמה שהיא מצלת את העומר ואת הקמה ת"ל בשדה לרבות את הקמה ד):

לא תשוב לקחתו פרט לראשי שורות מכאן אמרו ראשי שורות העומר שכנגדו יוכיח והעומר שהחזיקו בו להוליכו לעיר ושכחו מודים שאין שכחה ה):

מאיר עין ד) עיין לעיל פי' קי"ז וב"ק ל"ג.

(רפ) א) וכ"ה בילקוט. ב) עיין סנהדרין כ"ז: ובתרגום יונתן. ג) עיין ברש"י ובשבת ל"ב:

(רפא) א) לפנינו לא כתוב אלמנה ועיין בתרגום יונתן. ב) עיין בתרגום יונתן. ג) עיין גטין כ"ו. ד) עיין ברש"י וב"מ קט"ו. ובירושלמי שם פ"ט הי"ג ובתרגום יונתן. בכת"י בן ז"א מוחק מלת כדי וג' שלא ומפי' ר"ש נראה דג' כדי להחזיר לה שלא להשיאה וכו' ואולי צ"ל כדי שלא להשיאה.

(רפב) א) עיין פ"ב דפאה מ"ז וח' ובת"כ פ' קדושים. ב) בת"כ שם ובפאה פ"ד מ"ו ועיין בירושלמי שם ובכת"י ל"ה מקיים הכא הקדיש קמה ופדה קמה וכו' והוא שם במשנה ז' ולפנינו בספרי ליתא והשמיטוה הסופרים לפי שהוא במשנה. ג) הגהתי עפ"י הכת"י וכולה דר' יהודה הוא ופי' כשתמצי לומר כלו' כשם שאנו דנין בקציר הקדש כך אנו דנין בקציר עכו"ם שאם עימרן העכו"ם פטורין מן השכחה ואם לאו חייבין שאין שכחה אלא בשעת העימור. ד) ר"י פליג וס"ל דבתר שעת קציר אזלינן בין בהקדש ובין בקציר עכו"ם. ה) בפאה פ"ה מ"ז וקתני מתניתין כ"מ הוא ועיין בירושלמי שם ועיין בז"א שנדחק.

(רפג) א) בכת"י בן ז"א ג' יכול אף לא שנים וכו'. ב) עיין פאה פ"ו מ"ה ובפי' הרא"ש שם ובירושלמי שם וב"ב ע"ב: ובפי' הרשב"ם ועיין ברש"י. ג) עיין פאה פ"ו מ"י ובפי' הר"ש שם ובירושלמי שם. ד) עיין פאה פ"ו מ"ז ומ"ח בירושלמי ובר"ש שם. ה) עיין פאה שם מ"ב ג' וד' ובתוספתא שם פ"ג ובירושלמי שם.

לא תשוב לקחתו כולו כאחד וכמה יהיה בו שיערו חכמים בעושה סאתים מכאן אמרו העומר שיש בו סאתים ושכחו אין שכחה שני עומרים ובהם סאתים רבן גמליאל אומר לבעל הבית וחכמים אומרים לעניים אמר להם רבן גמליאל וכי מרוב העומרים יופי כח של בעל הבית או הורע כוחו אמרו לו יופי כוחו אמר להם אם בזמן שהוא עומר אחד ובו סאתים ושכחו אינו שכחה שני עומרים ובהם סאתים אינו דין שלא יהו שכחה [אמרו לו אם אמרת בעומר א' שהוא כגדיש תאמר בשני עמרים שהן אגודי כריכות] ו):

לא תשוב לקחתו מכאן אמר ר' ישמעאל שיבולת של קציר וראשה מגיע לקמה אם נקצרת עם הקמה הרי היא של בעל הבית ואם לאו הרי של עניים ספק ב"ה המוציא מעניים עליו הראיה שהמוציא מחבירו עליו הראיה ז) ומנין ח) לספק לקט לקט ספק שכחה שכחה ספק פיאה פיאה ת"ל לגר ליתום ולאלמנה יהיה ט) א"ר אלעזר בן עזריה מנין למאבד סלע מתוך ידו ומצאה עני והלך ונתפרנס בה מעלה עליו הכתוב כאלו זכה ת"ל לגר ליתום ולאלמנה יהיה [למען יברכך ה' וגו'] והרי דברים ק"ו מי שלא נתכוון לזכות מעלה עליו הכתוב כאלו זכה מי שנתכוון לזכות עאכ"ו י): (סליק פיסקא).

(רפד) כי תחבוט זיתיך הראשונים היו חובטים זיתיהם ונוהגים בהם עין יפה א) מכאן אמרו הזית שהוא עומד (ג') על ג' שורות של שני מלבנין (נשכחו אינן) [ושכחו אינו שכחה ב)]: זיתיך פרט לאחרים זיתך פרט להקדש ג):

לא תפאר לא תתפאר לעני מכאן אמרו מי שאינו מניח את הענים ללקט או מניח האחד [ואת אחד אינו מניח] או שמסייע לאחד מהם הרי זה גוזל העניים על זה נאמר אל תסיג גבול עולם (משלי כ"ג ד):

אחריך מלמד שיש לו שכחה אחריך מלמד שיש לו פאה ה):

לגר ליתום ולאלמנה נאמר כאן גר יתום ונאמר להלן גר יתום מה גר יתום האמור להלן בעושה סאתים אף גר ויתום האמור כאן בעושה סאתים ו): (סליק פיסקא).

(רפה) כי תבצור כרמך מכאן היה ר"א אומר כרם שכולו עוללות לבעל הבית רבי עקיבא אומר לעניים א):

לא תעולל איזו היא עוללת כל שאין לו לא כתף ולא נטף יש לו כתף ואין לו נטף נטף ואין לו כתף הרי היא של בעל הבית ואם (נאו) [ספק] הרי הם של עניים:

אחריך מלמד שיש לו שכחה אחריך מלמד שיש לו פאה ג) מכאן אמרו איזו היא שכחה בערים כל שאינו יכול לפשוט את ידיו וליטלה ברגליות משיעבור הימנה ד):

לגר ליתום נאמר כאן גר יתום ונאמר להלן גר ויתום מה גר ויתום האמור להלן בעושה סאתים אף גר יתום האמור כאן בעושה סאתים ה): (סליק פיסקא).

(רפו) כי יהיה ריב אין שלום יוצא מתוך מריבה וכן הוא אומר ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט (בראשית י"ג) מי גרם ללוט ליפרש מן הצדיק ההוא הוי אומר זו מריבה [וכן הוא אומר] א) ועמדו שני האנשים אשר להם הריב (דברים י"ט) מי גרם לזה ללקות הוי אומר זו מריבה ב):

מאיר עין ו) הגהתי עפ"י כת"י ר"ה ועיין בפאה שם מ"ו ובירושלמי ובר"ש שם. ז) עיין פאה פ"ה מ"ב ובירושלמי ובר"ש שם. ח) בכת"י ג' מנין. ט) עיין בת"כ ובפאה פ"ד מ"ח ובירושלמי ובר"ש שם. י) עיין בתוספתא פאה פ"ג.

(רפד) א) דלא היו מלקטין הזיתים מן האילנות אלא היו חובטין אותן והשאר הוי הפקר מפי' ר"ה. ב) הגהתי עפ"י הילקוט ועיין פאה פ"ז מ"ב ובירושלמי שם והז"א הגיה עפ"י המשנה ובכת"י ר"ה ג' מכאן אמרו זית שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה בד"א בזמן שלא התחיל בו אבל אם התחיל בו אפי' כזית הנטופה בשעתו ושכחו יש לו שכחה ע"כ והוא במשנה שם ונראה דכל"ל אלא שהסופרים השמיטוהו ומסר מלא וכו' ונפקא לה מדכתיב כי תחבוט (דעלה קאי אחריך דיליף מינה שכחה לזיתים) דכל שהתחיל בו יש לו שכחה ועיין בז"א. ג) עיין לעיל פי' רפ"ג. ד) שם פ"ה מ"ו ועיי"ש במשנה שבירושלמי ועיין בירושלמי שם ובת"כ פ' קדושים. ה) עיין בירושלמי שם ובחולין קל"א. ו) עיין פאה פ"ג מ"ו ובירושלמי שם ונ"ל דה"פ דמה גבי עומר אין בו תורת שכחה אלא בשדה בית סאתים אף בזיתים כן וכ"ה והז"א פי' מה להלן בעושה סאתים לא הוו שכחה וכו' עיין לעיל פי' רפ"ג ולא נהירא לי.

(רפה) א) עיין פאה פ"ז מ"ז ובת"כ פ' קדושים ונראה שהשמיטו הסופרים לפנינו סיום פלוגתתן וחסר מלא וכו'. ב) כ"כ לג' וכ"ה במשנה פאה פ"ז מ"ד ובת"כ פ' קדושים. ג) עיין לעיל פי' רפ"ד. ד) עיין פאה סוף פ"ז. ה) עיין לעיל פי' רפ"ד.

(רפו) א) כ"ה בז"א. ב) עיין ברש"י ולקמן פי' רנ"ב.

בין אנשים אין לי אלא אנשים נשים מנין איש עם אשה ואשה עם איש מנין ת"ל ונגשו אל המשפט [מכל מקום] ג): ושפטום בעל כרחם ד):

והצדיקו [וגו'] יכול כל מרשיעים ה) לוקים ת"ל והיה אם בן הכות הרשע פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה ועדין איני יודע אלו הם הלוקים ת"ל לא תחסום שור בדישו מה חסימה מיוחדת מצות לא תעשה והוא לוקה כך כל שהוא מצות לא תעשה הרי הוא לוקה או כל מצות ל"ת שיש בה קום ועשה (הרי הוא) [יהא] לוקה (כך כל מלות לא תעשה שיש בה קום עשה הרי הוא לוקה) ו) ת"ל לא תחסום שור מה חסימה מיוחדת שאין בה קום ועשה והרי הוא לוקה כך כל מצות לא תעשה שאין בה קום ועשה הרי הוא לוקה ז) רבי שמעון אומר והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע צדקהו כדי שלא ילקה ח):

והפילו השופט מלמד שאין מלקין מעומד ט):

והכהו שליש מלפניו ושתי ידות מאחריו י):

לפניו שהוא לוקה ועיניו יא) בו ולא שיהא לוקה ועיניו בדבר אחר יכול יהיה לוקה ומת (יכול יהיה לוקה ומשלם) ת"ל כדי רשעתו אין לוקה ומת יכול יהא לוקה ומשלם ת"ל כדי רשעתו אין לוקה ומשלם יב):

ארבעים יכנו יכול ארבעים שלימות ת"ל במספר ארבעים מנין סמוך למ' רבי יהודה אומר ארבעים שלימות והיכן הוא לוקה בין כתיפיו יג):

יכנו ולא על (הקרקע) [הקדקד] יד) יכנו ולא על כסות טו) יכנו אין מלקים שנים כאחד:

לא יוסיף אם היה מוסיף עובר על לא תעשה אין לי אלא בזמן שמוסיפים על מנין טז) על כל אומד ואומד שאמדוהו ב"ד מנין ת"ל (לא) [פן] יז) יוסיף מכל מקום:

מכה רבה אין לי אלא מכה רבה מכה מעוטה מנין ת"ל על אלה א"כ למה נאמר מכה רבה מלמד (שאין) [שאת] יח) הראשונה מכה רבה:

ונקלה אחיך לעיניך מכאן אמרו מתקלקל בין בריעי בין במים פטור רבי יהודה אומר האיש בריעי והאשה במים יט) [דבר אחר ונקלה אחיך לעיניך] כ) מלמד שכל חייבי כריתות שלקו נפטרו מיד כריתתן רבי חנניה בן גמלא כא) אומר כל היום קורא אותו הכתוב רשע שנאמר והיה אם בן הכות הרשע אבל משלקה הכתוב קוראו אחיך שנאמר ונקלה אחיך רבי שמעון אומר ממקומו הוא מוכרע שנ' כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם (ויקרא י"ח) ואומר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (שם) כב) והרי דברים קל וחומר ומה אם מדת פורענות המטפל בהם בעוברי עבירה הרי הוא כעוברי עבירה כג) המטפל בעושי מצוה עאכ"ו ר"ש ברבי אומר ומה הדם שנפשו של אדם (יולאה) [קצה] הימנו הפורש ממנו מקבל שכר טוב גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם ומחמדתן הפורש מהם עא"כ שיזכה לו ולדורותיו עד סוף כל הדורות כד) רבי יהודה אומר הרי הוא אומר מי יגור באהליך [וגו'] הלך תמים ופועל צדק [וגו'] לא רגל על לשונו [וגו'] נבזה בעיניו נמאס [וגו'] כספו לא נתן בנשך [וגו'] (תלים ט"ו) ובמקום אחר הוא אומר ואיש כי יהיה צדיק ועושה משפט וצדק (יחזקאל י"ח) כה) וסוף הענין הוא אומר חיה יחיה (שם) וכי מה עשה זה אלא כל היושב ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה כו): (סליק פיסקא).

(רפז) לא תחסום שור בדישו אין לי אלא שור מנין לעשות חיה ועוף כיוצא בשור ת"ל לא תחסום (סוף) מ"מ א) א"כ למה נאמר שור שור אי אתה חוסם אבל אתה חוסם אדם ב):

מאיר עין ג) כ"ה בכת"י בן ז"א. ד) דאי לא לייתו דינא מכין אותם ומקבלין את הדין בע"כ מפי' ר"ה. ה) בכת"י בן ז"א ג' כל הרשעים ובכת"י כ"ה הגי' כמו שלפנינו ועיין ברש"י. ו) הגהתי עפ"י הילקוט וכן הגיה הז"א. ז) עיין מכות י"ג: וברש"י. ח) כ"ל דיליף לאו הניתק לעשה מוהצדיקו כלו' לדקהו וכפסו שיעשה העשה כדי שלא ילקה ועיין בז"ר ובז"א. ט) עיין מכות כ"ב: י) מכות שם. יא) של שופט מפי' ר"ה. יב) עיין מכות י"ג: ובתוספתא שם פ"ד. יג) עיי"ש כ"ב. יד) ה"ג בפס"ז יכנו על גבו ולא על הקדקד. טו) בפס"ז ג' ולא על כסותו ועיין מכות כ"ב: טז) האמור בתורה ועיין ברש"י מכות כ"ג. יז) כ"ה בכת"י בן ז"א. יח) כ"ה בכ"י בן ז"א ועיין מכות כ"ג וכ"ל דה"ק כלו' התורה קראה לראשונות מכה רבה וה"ק קרא פן יוסיף להכותו על אלה המכות שהן מכה רבה. יט) עיין מכות כ"ב: וכ"ג. כ) כ"ה בפס"ז. כא) בכת"י בן ז"א ג' בן גמליאל. כב) כלו' ומאי עשייה שייך בה והלא אינו אלא פרישה מעריות אע"כ דהאי ושמרתם את חקתי וגו' וחי בהם אב"ד קאי שיהא עושין דין ומתוך שיעשו דין יחיה האדם ככ"ל ועיין מכות כ"ג: כג) כ"ל דהוא ענין בפ"ע ודריש לה מדחייבה התורה את האשה שאינה אלא נטפלת לעוברי עבירה עיין בת"כ שם. כד) מכות שם. כה) במקרא כתוב ועשה. כו) כ"י בא לפרש האי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם דאף המניעה מעבירה עשיית מצוה אקרי.

(**רפז**) א) עיין ב"ק נ"ד: ב) עיין ברש"י וב"מ פ"ט.

בדישו אין לי אלא בדישו מנין לרבות שאר עבודות ת"ל לא תחסום מ"מ א"כ למה נאמר בדישו מה דייש מיוחד שגידולו מן הארץ ותלוש מן הקרקע בשעת גמר מלאכתו ובשעת שהוא עושה אוכלת כך כל דבר שגידולו מן הארץ ותלוש מן הקרקע בשעת גמר מלאכתו ובשעה שהוא עושה אוכל ג) רבי יוסי ברבי יהודה אומר מה דייש מיוחד שעושה בידיו וברגליו ובגופו יצא העושה בידיו וברגליו אבל לא בגופו ד): (סליק פיסקא).

(רפח) כי ישבו אחים פרט לאחיו שלא היה בעולמו מכאן אמרו ב' אחים ומת אחד מהם ונולד להם (אחד) [אח] ואח"כ ייבם השני את אשת אחיו [וכו'] א):

יחדיו פרט לאחים מן האם לפי שמצינו שיש באחים מן התורה ששוה אח מן האם לאח מן האב ב) יכול אף כאן כן ת"ל (לא) יחדיו פרט לאחיו מאמו ג):

ומת אחד מהם אין לי אלא בזמן שהם שנים ומת אחד מהם מנין אפילו הם מרובים ת"ל ומת אחד מהם מנין אפילו מתו כלם ת"ל (ומת א' מהם) [לא תהיה אשת המת החוצה] ד) (ולא) [ולמה] נאמר אחד מהם אשת אחד מתייבמת ולא אשת שנים מכאן אמרו ג' אחים נשואים ג' (אחיות) נכריות וכו' ה):

לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר למה אני צריך לפי שאמרנו להלן אשת אחד מתייבמת ולא אשת שנים יכול אף כאן כן ו) ת"ל לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר כיצד הוא עושה או חולצת או מתייבמת:

[לאיש זר] ז) הנותן גט (לעצמו) [ליבמתו] ח) פסלה לעצמו ופסלה ע"י אחים יכול יהיה גט פוטרה ודין הוא ומה חליצה שאינה פוטרת באשה פוטרת ביבמה גט שפוטר באשה אינו דין שפוטר ביבמה ת"ל לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר [אלא] ט) בחליצה י) העושה מאמר ביבמתו קנאה לעצמו ופסלה על האחים יכול יהיה מאמר גומר בה ת"ל יבמה יבוא עליה ביאה גומרת בה ואין מאמר גומר בה יא):

יבמה יבוא עליה בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון ואפי' היא שוגגת והוא מזיד או הוא שוגג והיא מזידה יב):

[ולקחה לו לאשה ויבמה] ולקח ולקחה (יבם) ויבם ויבמה פרט לצרות מכל העריות וכן אמרו ט"ו נשים פוטרות [צרותיהן] וצרות צרותיהם וכו' יג): (סליק פיסקא).

(רפט) והיה הבכור אשר תלד יכול אם היה שמו יוסי יקרא שמו יוסי יוחנן יקרא שמו יוחנן ת"ל על שם אחיו מ"מ א"כ למה נאמר והיה הבכור מלמד שמצוה על הגדול ליבם א):

אשר תלד פרט לאיילונית ושאינה ראויה לילד:

יקום על שם אחיו ולא על שם אחי האב ב):

המת לפי שנאמר להלן אשת אחד מתייבמת ולא אשת שנים מנין מת ראשון יבם שני מת שני ייבם שלישי ת"ל המת המת ריבה הכתוב ג):

ולא ימחה שמו מישראל פרט לסרים ששמו מחוי ד):

ואם לא יחפץ האיש ולא שלא חפץ בה המקום מוציא אני את העריו' שחייבים עליו מיתות ב"ד ועדיין לא אוציא את העריות שהם בלא תעשה ת"ל לא אבה יבמי ולא שלא אבה בה המקום ה):

לקחת את יבמתו מה אני צריך מפני שנאמר והיה הבכור אשר תלד יכול שאני מוציא עקרה וזקנה ואיילונית וקטנה ושאינה ראויה [לילד] ת"ל יבמתו ריבה הכתוב ו):

מאיר עין ג) עיין ב"מ פ"ט. ד) עיין ב"מ ל"א: ובירושלמי ב"מ פ"ז ה"ב ובכת"י בן ז"א ג' יצא העושה בידיו ולא ברגליו ברגליו ולא בידיו.

(רפח) א) ריש פ"ב דיבמות ועיין בבלי ובירושלמי שם וברש"י ובתרגום יונתן. ב) דהיינו בערות אשת אח מאם כ"ה עיין יבמות כ"ב. ג) עיין יבמות י"ז: ובתרגום יונתן. ד) כ"ה בכת"י בן ז"א ובכת"י כ"ה. אמר מאיר איש שלום הגה על דאבדין מכאן ואילך לא נמצא מפי' רבינו הלל ז"ל. ה) יבמות כ"א: ועיין בבלי וירושלמי שם. ו) כשכנסה הב' ומת והבא חולצת ולא מתייבמת ועיין לקמן פי' רפ"ט. ז) וכ"ה בספ"זו וכ"כ מירושלמי יבמות פ"ה ה"א. ח) כן הגיה הגר"א וכ"ה בספ"זו. ט) כ"ה בכת"י בן ז"א. י) עיין יבמות כ': וכ"ב: וקידושין י"ד. ובירושלמי יבמות פ"ה ה"א. יא) עיין בבלי וירושלמי שם. יב) עיין יבמות כ"ד. יג) עיין יבמות ח'.

(רפט) א) עיין יבמות כ"ד. ובירושלמי שם פ"ב ה"י. ב) כלו' שא"ל להקרא בשם המת דא"כ יקום על שם אחי האב הו"ל אלא על היבם קאי פיטול נחלת המת בנכסי אביו עיין ברש"י וביבמות כ"ד. ועיין ברמב"ן ובת' יונתן. ג) עיין לעיל פי' רפ"ח. ד) יבמות כ"ד: ועיין ברש"י: ה) עיין לעיל סוף פי' רפ"א ולקמן פי' ל' ויבמות ג': ובירושלמי יבמות פ"א ה"א. ו) כלו' דלרבות איילונית מתייבמת מפי' הגר"א והג"ר ועיין יבמות ב': וכו'. ובירושלמי שם פ"א סוף ה"א. ובכת"י בן ז"א מוחק מלת איילונית וג' עקרה וזקנה וקטנה ושאינה ראויה לילד ואפשר דה"ק דמאשר תלד יכול למעט כולהו ת"ל יבמתו ריבה וכיון דאיכא רבוי ומיעוט במסתברא מוקמינן להו.

ועלתה יבמתו השערה מצוה בב"ד שיהא בגובהה של עיר ושיהיה בזקנים ז):
מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל פרט לסרים שאם רצה להקים אינו יכול ח):
שם רבי יהודה אומר נאמר כאן שם ונאמר להלן שם מה שם האמור להלן נחלה אף שם האמור כאן נחלה מה ישם האמורה (לפס) [להלן] זרע אף שם האמור כאן זרע ט):
בישראל ולא בגרים מכאן אמרו שנים אחים גרים שהיתה הורתן שלא בקדושתן ולידתן בקדושה פטורים מן החליצה ומן היבום שנא' בישראל ולא בגרים י):
לא אבה יבמי ולא שלא אבה המקום יא): (סליק פיסקא).

(רצ) וקראו לו זקני עירו מצוה בזקני עירו א):
ודברו אליו דברים הגונים מה הגונים שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדה ועמד ואמר שישאנה לו [אומרים לו] כלך אצל כמותך (אומר לו) למה לך להכניס קטטה לביתך ב):
ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה מלמד שאין אומרים דבריו אלא בעמידה ג):
לא חפצתי לקחתה ולא שלא חפץ בה המקום ד): (סליק פיסקא).

(רצא) ונגשה יבמתו אליו לעיני [הזקנים וגו'] וירקה בפניו רוק הנראה לעיני הזקנים א): [לעיני הזקנים] מלמד שמתייחדת עמו לעיני הזקנים ב):
וחלצה נעלו נעלו שלו של אחרים מנין ת"ל חלוץ הנעל חלוץ הנעל ג) מ"מ א"כ למה נאמר וחלצה נעלו פרט לגדול שאין יכול לילך בו ולקטן שאין חופה את רוב הרגל ושאין לו עקב שחליצתו פסולה היא ד):
מעל רגלו נאמר כאן רגלו ונאמר להלן ה) רגלו מה להלן ימנית אף כאן ימנית ו):
[מעל רגלו] ז) מכאן אמרו מן הארכובה ולמטה חליצתו כשרה ח):
וירקה בפניו יכול בפניו ת"ל לעיני הזקנים רוק הנראה לעיני הזקנים ט) מכאן אמרו חלצה ורקקה ולא קראתה חליצתה כשרה קראתה ורקקה ולא הלצה חליצתו פסולה חלצה וקראתה אבל לא רקקה רבי אלעזר אומר חליצתה פסולה ור' עקיבא אומר חליצתה כשרה י):
וענתה ואמרה נאמרה כאן ענייה ונאמרה להלן ענייה מה ענייה האמורה להלן בלה"ק אף ענייה האמורה כאן בלשון הקודש (ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו רבי אליעזר אומ' אשר לא בנה ולא עתיד לבנות רבי יהושע) [ר' יהודה אומר וענתה ואמרה ככה עד שתאמר בלשון הזה רבי אלעזר] יא) אומר ככה יעשה בדבר שמעשה מעכב שמעשה באיש (ונקרא שמו בישראל) יב) רבי ישמעאל אומר חליצה מעכבת ורקיקה מעכבת יג):
[אשר לא יבנה את בית אחיו ר' אליעזר אומר אשר לא בנה ולא עתיד לבנות] יד):
בישראל נאמר כאן בישראל ונאמר להלן בישראל מה בישראל האמור להלן טו) פרט (לב"ד של גרים) [לגרים] טז) אף בישראל האמור כאן פרט לב"ד של גרים יז):
בית חלוץ הנעל מצוה בדיינים ולא מצוה בתלמידים רבי יהודה אומר מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל אמר רבי יהודה פעם אחת היינו יושבין לפני רבי שמעון ואמר לנו ענו כולכם ואמרו חלוץ הנעל חלוץ הנעל יח): (סליק פיסקא).

מאיר עין ז) עיין ר"ס פ' מלות חליצה בבלי וירושלמי. ח) עיין יבמות ע"ט: ט) כ"ל דהאי דר"י לגבי בנות ללפחד איתמר ועיין ספרי במדבר פי' קל"ג וביבמות כ"ד ובז"ר ובז"א. י) עיין יבמות מ"ז: יא) לעיל.

(רצ) א) לעיל פי' רפ"ט. ב) יבמות ק"ו: ובירושלמי שם פי"ב ה"ו. ג) עיין יבמות ק"ג. ובתו' שם ד"ה בין עומד. ד) עיין לעיל פי' רפ"ט.

(רצא) א) הז"א מחק מן וירקה ע"כ עפ"י הילקוט ול"נ דהכא שיטתיה דספרי למידרש קראי על הסדר לכל ענייניהו והכא דריש לעיני הזקנים דקאי אוירקה בפניו. ב) לשון הספ"ז לפני הזקנים מתיחדת עמו ולא חוץ מן הזקנים ועיין בז"ר ובז"א. ג) בכת"י בן ז"א מוחק מלות חלוץ הנעל. ד) עיין יבמות ק"ג: ה) במלורע. ו) עיין יבמות ק"ד. ז) כ"ה בספ"ז. ח) עיין יבמות ק"ג. ט) שם ק"ו: ועיין לעיל. י) עיין יבמות ק"ד. ועיין לקמן. יא) ככ"ל לג' ועיין סוטה ל"ב. ול"ג. ויבמות ק"ד: וק"ו: ועיין בתרגום יונתן. ובכת"י בן ז"א הגי' כמו שהוא לפנינו אלא שתחת ר' יהושע אומר ג' א"ר אלעזר. יב) וכן מחקו בז"א עפ"י הילקוט ואולי קטעה סיא ועיין בתוספתא יבמות פי"ב. יג) ובילקוט ג' ר' שמעון אומר ובכת"י בן ז"א מחק לה לכולא וג' חליצה מעכבת ואין רקיקה מעכבת והוא קיום דברי ר"ע. ועיין בתוספתא יבמות פי"ב. יד) עיין לעיל אות י"א ופי' הז"א דכיון שלא בנה שוב לא יבנה ועיין יבמות י': טו) עיין לעיל פי' רפ"ט. טז) כן הגיה הז"א. יז) עיין יבמות ק"א: יח) עיין יבמות ק"ו: ושם איתא לפני ר' טרפון וכ"ה בתוספתא שם ובילקוט. בכת"י גרס ג"פ חלוץ הנעל וכ"ה בגמרא.

*

(רצב) **כי ינצו אנשים** אין שלום יוצא מתוך מצות וכן הוא אומר ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט (בראשית י"ג) מי גרם ללוט שיפרוש מאותו צדיק הוי אומר מריבה וכן הוא אומר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב (דברים י"ט) מי גרם לזה ללקות הוי אומר זו מריבה א):

אנשים אין לי אלא אנשים איש עם אשה ואשה עם איש מנין ב) ת"ל יחדיו מ"מ:

איש ואחיו פרט לעבדים שאין להם (אחוה) [אחווה] ג):

וקרבה אשת האחד [להציל את אישה] (אשת איש ד) ולא אשת שליח ב"ד ה) (להציל את אשה):

[ושלחה ידה והחזיקה] רבי אומר לפי שמצינו שיש מזיקים בתורה שעשה בהם שאין מתכוון כמתכוון יכול אף כאן כן ת"ל [ושלחה ידה והחזיקה במבושיו] ו):

[והחזיקה] **במבושיו** אין לי אלא מבושיו מנין לרבות [כל] דבר שיש בו סכנה ת"ל והחזיקה מכל מקום ז): (סליק פיסקא).

(רצג) **וקצותה את כפה** מלמד שאתה חייב להציל [בכפה] מנין שאם אין אתה יכול להצילה בכפה הצילה בנפשה ת"ל לא תחוס עינך א) ר' יהודה אומר נאמר כאן לא תחוס ונאמר להלן לא תחוס (דברים י"ט) מה להלן ממון אף כאן ממון ב):

(סליק פיסקא).

(רצד) **לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן** יכול לא יעשה ליטרא חצי ליטרא ורביע ליטרא ת"ל גדולה וקטנה גדולה שהיא מכחשת את הקטנה לא יהיה נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה א) רבי עקיבא אומר מנין שלא יעשה (סלה) [סלע] ב) פחות משקל ולא דינר פחות מטרפעיקא ת"ל [לא] יהיה לך [בכיסך] ג) רבי יוסי ברבי ד) אומר אם קיימת [מוטב ואם לאו] ה) הרי הוא בלא יהיה לך:

לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה יכול לא יעשה (קב) [סאה] ו) תרקב וחצי תרקב ורביע תרקב ת"ל גדולה וקטנה גדולה שהיא מכחשת את הקטנה שלא יהיה נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה רבי אליעזר אומר מנין שלא יעשה אדם מדת בת ארבעת קבים להיות מודד בה לתוך ביתו ז) ת"ל לא יהיה לך [בביתך] מנין שלא יעיין במקום שמכריעים ולא יכריע במקום שמעיינים ת"ל (לא יהיה לך) ח) אבן שלימה (ולדק) מנין שאם אמר הריני מעיין במקום שמכריעים או הרי אני מכריע במקום שמעיינים לפחות מן הדמים או להוסיף על הדמים מנין שאין שומעים לו ת"ל וצדק יהיה לך מנין שלא יגדוש במקום שמוחקים [ולא ימחוק במקום שגודשין] ת"ל איפה שלמה ומנין שאם אמר הריני מוחק במקום שגודשין] ט) לפחות לו מן הדמים או הריני גודש במקום שמוחקים להוסיף לו על הדמים שאין שומעים לו ת"ל וצדק יהיה לך:

[**יהיה לך**] (מניח) [מנה] י) אגרדימים על המדות מכאן אמרו הסיטון מקנח את מדותיו אחת לל' יום ובעל הבית אחת לי"ב חודש [וכו'] יא) רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון אומר איפה לפר ואיפה לאיל איפה לכבש (יחזקאל מ"ו, י"ב) [וכי] מדת [פרים] אילים וכבשים אחת הוא אלא מלמד שאיפה גדולה ואיפה קטנה קרויה איפה יג): (סליק פיסקא).

(רצה) **למען יאריכון ימיך** זו אחת מכל מצות שבתורה שמתן שכרה בצידה והרי

מאיר עין (רצב) א) עיין ברש"י ולעיל פי' רפ"ו. ב) עיין לעיל שם. בילקוט וכן בכת"י בן ז"א ג' או אשה עם אשה מנין. ג) כן הגיה הז"א ועיין ב"ק פ"ח. ד) בכת"י בן ז"א מחקו וכן בספ"ז ליתא. ה) ועיין בירושלמי ב"ק פ"ח ה"ג ובבלי ב"ק כ"ח. ו) הגהתי עפ"י הספ"ז והילקוט והז"א הגיה מן הילקוט ועיין במשנה שבירושלמי ב"ק פ"ח ה"ג ובבלי ב"ק כ"ז. ופ"ו. ז) ולשון הספ"ז במבושיו כדומה למבושיו להביא כל דבר שיש לו סכנת נפשות.

(רצג) א) פי' הז"כ לאדבר שיש בו סכנת נפשות קאי ועיין סנהדרין ע"ג וע"ד. ב) עיין ברש"י וב"ק כ"ח.

(רצד) א) עיין ברש"י ובת' יונתן. ב) כן הגיה הז"א עפ"י הילקוט ועיין ב"מ כ"ב. ג) כ"ה בכת"י בן ז"א ועיין בילקוט ובז"כ. ד) בילקוט ג' בר יהודה ובספ"ז ג' ברבי אסי. ה) כ"ה בספ"ז ועיין בז"א ועיין ברש"י. ו) כן הגיה הז"א עפ"י הילקוט. ז) כדי שלא יטעה את המוכר שהוא אלי סאה דהיינו ג' קבין ז"כ ועיין ב"ב צ'. ח) וכן מחקו בכת"י בן ז"א ועיין כל זה ב"ב פ"ט. ט) כצ"ל ועיין ב"ב שם והז"א לא כיון יפה. י) הגהתי עפ"י הגמרא ב"ב שם והת"כ פ' קדושים. יא) עיין ב"ב פ"ט. ובת"כ שם. יג) במקרא כתוב ולכבשים. יג) בילקוט ג' וכי מדת וכו' והלא כבר נאמר ג' עשרונים לפר ב' עשרונים לאיל ועשרון לכבש ועיין מנחות פ"ה. ובת' שם ד"ה וכי.

דברים ק"ו ומה גרוגרת שאין אחד מן מאה (באיס) א) באיסור האיטלקי נאמר בה אריכות ימים שאר מצות שיש בה חסרון כיס עאכ"ו:

כי תועבת ה' יכול לא יהיה חייב עד שיעבור את כולם ת"ל כל עושה אלה ב) אפילו אחת מהם:

וכל עשה עול] מכאן אמרו אין מערבים פירות בפירות אפילו חדשים [בחדשים ואצ"ל חדשים] בישנים אפילו סאה בדינר (ואפילו יפה) ג' [סאה] ד) בדינר וטריסית לא יערבם וימכרם סאה בדינר ה):

כל עושה עול קרוי ה' שמות עול שנוא משוקץ חרם ותועבה ו): (סליק פיסקא).

(רצו) זכור אשר עשה לך עמלק זכור בפה ואל תשכח בלב א) וכן הוא אומר שמעו עמים ירגזון (שמות ט"ו) ב): בדרך בשעת טרופיכם:

בצאתכם [ממצרים] בשעת גאולתכם ג):

אשר קרך בדרך אין קרך אלא נזדמן לך ד):

ויזנב בך כל הנחשלים אחריך מלמד שלא היה הורג אלא בני אדם שנמכו ה) מדרכי המקום ונחשלו מתחת כנפי (המקום) [הענן] ו): ואתה עיף ויגע ז):

והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך מסביב שלא תאגוד עליך אגודה:

בארץ אשר ה' אלהיך [נותן לך נחלה לרשתה] מה שאתה (יורש) [כובש] אתה (מבקש) [יורש] ח):

תמחה את זכר עמלק ולהלן הוא אומר כי מחה אמחה את זכר עמלק (שמות י"ז) ואומר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור (שם) ט): (סליק פיסקא).

פרשת כי תבא.

(רצז) והיה כי תבוא אל הארץ אין והיה אלא מיד א):

כי תבוא אל הארץ עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה תיכנס לארץ ב):

אשר ה' אלהיך [וגו'] וירשת וישבת בה מה שתירש תכבש ותשב ג):

ולקחת מראשית כל פרי האדמה יכול כל הפירות כולם חייבים בביכורים ת"ל מראשית ולא כל ראשית ועדין איני יודע איזה מין חייב ואיזה מין פטור הריני דן נאמר (הכא) [להלן] ד) ביכורי צבור ונאמר הכא ביכורי יחיד מה ביכורי צבור שנאמר להלן מז' המינים אף ביכורי יחיד משבעת המינים ומה להלן חטים ושעורים ה) אף כאן חטים ושעורים מנין לרבות שאר מינים ת"ל [ראשית] בכורי אדמתך (שמות כ"ג) ריבה אחר שריבה הכתוב (מיעט) [ומיעט] הא אין עליך לדון אלא כדין הראשון נאמר הכא ביכורי יחיד ונאמר (הכא)

מאיר עין (רצה) א) וכן בילקוט ליתא ובכת"י בן ז"א ג' שאינן אלא א' מן מאה באיסור וכו'. ב) עיין סוף מכות ובכת"י בן ז"א ג' ה"ל כל עשה עול. ג) וכן מחקו בכת"י בן ז"א. ד) כ"כ לג'. ה) עיין ב"מ כ"ע: ו) עיין לעיל פי' רכ"ו ובת"כ פ' קדושים.

(רצו) א) עיין רמב"ן בפרשה ולעיל בפ' מרים ובספרא ריש בחוקותי ומגילה כ"ע. ב) נראה דהאי ברייתא קטיעה היא ובמכילתא פ' שירה דרש שמעו עמים ירגזון כדי שישמעו (צ"ל כיון ששמעו וכן הגיה בזי"כ) האומות שהקב"ה מגביה קרנן של ישראל ומכניסן לארץ התחילו מתרגזין לכך נאמר שמעו עמים ירגזון א"ל הקב"ה שוטים שבעולם כמה מלכים מלכו לפני ולא כעסו ישראל שנ' ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום וכו' עיי"ש וכן דרשו במכילתא על ויבא עמלק שבא בעצה וכנס כל או"ה ואמר להם בואו וסייעוני על ישראל עיי"ש ונראה דכעין דרשה זו קטיעה לפנינו ובפס"ז דרש על אשר קרך שקירך בעיני האומות שכיון שיצאו ישראל ממצרים שמעו עמים ירגזון וכיון שבא עמלק להלחם בישראל הקירם בפני הכל משל לאמבטי רותחת וכו' עיין רש"י ותנחומא ואפשר דדרשה זו קטיעה לפנינו ועיין בזי"כ ובז"א. ג) עיין לעיל פי' ר"נ ופי' רע"ה. ד) עיין ברש"י ותנחומא. ה) בכת"י בן ז"א ובפס"ז ג' שנמשכו. ו) כ"ה בכת"י בן ז"א ובילקוט ועיין ברש"י ובפס"ז ג' כנפי השכינה. ז) המקרא הזה היה לו"ל ונראה דקטיעה היא ועיין במכילתא דויבא עמלק ושמעתי מפאר הדרשנים מו"ה אהרן יעללינעק שליט"א וכן הוא אומר ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים וקאי אדלעיל ודרים לה כאחרים במכילתא שם ולא ירא אלהים אלו ישראל שלא היו בידם מצות עיי"ש. ח) הגהתי עפ"י הילקוט שלפני. ו ועיין לעיל פי' ק"פ ועיין בז"כ ובז"א ובפס"ז איתא מה שתירש אתה תכבש ואפשר שצ"ל משתירש ותכבש. ט) אפשר דקטיעה היא ועיין במכילתא דויבא עמלק.

(רצז) א) כלו' מיד שתבא ותירש ותשב אף קודם בהנית ה' עיין בא"ע על התורה ובז"כ ובז"א ובספרי במדבר פי' ק"ז וקידושין ל"ז: ב) כלו' כדי שתעשה אותה. ג) עיין לעיל פי' כ"ז וקכ"ו ורל"ו ובילקוט ג' משתירש תכבש ותשב. ד) וכ"ה בילקוט ופי' הז"כ להלן בפ' ויקרא כתיב ואם תקריב מנחת בכורים דהיינו עומר ושתי הלחם ועיין בת"כ ויקרא פי"ג. ה) בת"כ שם.

[ולהלן] ביכורי צבור מה ביכורי צבור משבעת המינים האמורים בשבח הארץ [אף ביכורי יחיד מז' מינין האמורים בשבח הארץ] ואלו הם (סא״ס) [חטה] ושעורה וגפן ותאנה ורמון (א״ן) זית שמן ודבש ו) זית זה זית אגורי דבש זה דביש תמרים ז):

מראשית אפילו אשכול אחד ואפילו גרוגרות אחת ח):

כל פרי פרי אתם מביא ביכורים ואין אתה מביא יין ושמן ביכורים ט):

האדמה פרט לאריסים ולחכורות ולסקרקון ולגזלן שאין מביאים משום שנאמר ראשית ביכורי אדמתך (שם י):

אשר תביא מארצך כל זמן שהם מצויים על פני ארצך יא) יכול שאתה קורא כל זמן שאתה מביא ת״ל (ושמחת) יב) ושמחת יג) אין קריאה אלא בשעת שמחה כשתמצי לומר מעצרת ועד החג מביא וקורא מן החג ועד חנוכה מביא ואינו קורא רבי יהודה בן בתירה אומר מביא וקורא יד):

אשר ה' אלהיך נותן לך פרט לנוטע בתוך שלו ומבריך בתוך של יחיד או בתוך של רבים והמבריך מתוך של רבים או מתוך של יחיד לתוך שלו והנוטע בתוך שלו והמבריך בתוך שלו ודרך הרבים ודרך היחיד באמצע הרי זה איננו מביא רבי יהודה אומר בזה טו) מביא (מן זה) [מאיזה] טז) הטעם אינו מביא משום שנאמר ביכורי אדמתך עד שיהו כל הגדולים מאדמתך יז): (סליק פיסקא).

(רצח) ושמת בטנא מלמד שטעונים כלים א):

והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו ב) זה שילה ובית עולמים ג):

ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם זו היא שאמר רבי יוסי הגלילי וכי עלתה על דעתך שתלך אצל כהן שלא יהיה בימיך אלא כהן שהוא כשר וכן הוא אומר אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה (קהלת ז') ד): (סליק פיסקא).

(רצט) ואמרת אליו שאינך כפוי טובה:

הגדתי היום פעם אחת אתה קורא בישנה ואין אתה קורא פעמים בשנה א):

כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם פרט לגרים לתת לנו פרט לעבדים רבי שמעון אומר פרט לשבעבר הירדן שנטלו מעצמם ב): (סליק פיסקא).

(ש) ולקח הכהן הטנא מידך מכאן אמרו העשירים מביאים ביכורים בקלתות של כסף ושל זהב ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה וסלים ניתנים לכהנים לזכות מתנה לכהנים א):

מידך מלמד שטעונים תנופה [דברי] רבי אליעזר בן יעקב (אומר) ב):

והנחתו לפני מזבח ה' אלהיך ג) כל זמן שיש לך מזבח יש לך ביכורים וכל זמן שאין לך מזבח אין לך ביכורים ד):

[ולקח הכהן הטנא מידך והניחו וגו'] ה) מכאן אמרו נגנבו או שאבדו חייב באחריות נטמאו בעזרה נופץ ואין קורא ו): (סליק פיסקא).

מאיר עין ו) דברים ח'. ז) ועיין בכורים פ״א מ״ג ובירושלמי שם ובמנחות פ״ד: וברמב״ן על התורה. ח) וכ״ה בילקוט ובכת״י בן ז״א וכן בפס״ז ג' ואפי' גרגיר א'. עיין בירושלמי בכורים כיס פ״ג. ט) ועיין תרומות פי״א מ״ג ובירושלמי שם וחולין ק״כ: וערכין י״א. ובמכילתא פ' משפטים פ״כ וחלה פ״ד מי״א. י) עיין ביכורים פ״א מ״ב ובירושלמי שם ובמכילתא משפטים פ״כ ול״ע. יא) עיין פסחים ל״ו: וברש״י שם. יב) וכן ליתא בילקוט ובכת״י בן ז״א ג' ת״ל ואמרת ושמחת. יג) בסוף הפרשה יד) עיין בכורים פ״א מ״ו ובירושלמי שם ופסחים ל״ו: טו) וכ״ה בילקוט ובמשנה בכורים פ א מ״א ג' כזה ובמשנה שבירושלמי ג' זה. טז) וכ״ה בילקוט ובמשנה שם וכ״ג בכת״י בן ז״א. יז) ועיין בז״א ועיין במשנה שבבבלי ושבירושלמי.

(רצח) א) עיין לקמן פי' ש'. בילקוט ובפס״ז ג' כלי ועיין בירו' קוף פ״ג דבכורים ובתוספתא בכורים פ״ב. ב) במקרא לא כתוב בו. ג) ז״ל הז״ר ס״ל דבנוב וגבעון לא הקריבו ביכורים עיין בזבחים קי״ט. והרמב״ן נסתפק בזה ע״כ ועיין בז״א וברמב״ן על התורה. ד) כ״ה בילקוט ובפס״ז ולרמב״ן ג' אחרת עיי״ש ועיין לעיל פי' קנ״ג.

(רצט) א) עיין בתוספתא בכורים פ״א. ב) עיין בכורים פ״א מ״ד ה' ו' ובירושלמי שם ולקמן פי' ש״א ובמכילתא משפטים פ״כ ועיין ברמב״ן חקת פי' כ״א.

(ש) א) בכת״י בן ז״א ובילקוט ג' בשביל לזכות וכו' ובשם ג״א מביא ג' לרבות מתנה וכו' ועיין בכורים פ״ג מ״ח. ב) כל״ל וכ״ה בפס״ז וכן מוכח מגמרא עיין מכות י״ח: וסוכה מ״ז: ומנחות ס״א: ובכורים פ״ב מ״ד ובירושלמי שם ועיין לקמן פי' ש״א וברש״י ות״י. ג) במקרא כתוב והניחו. ד) עיין מכות י״ט. י״ח: וסוף שקלים. ה) כצ״ל לג'. ו) ואין לכהן אלא הטנא עיין ביכורים פ״א מ״ח ובירושלמי שם וכ״פ הז״א.

(שא) ועגית ואמרת נאמר כאן ענייה ונאמר להלן א) ענייה מה להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש ב) מכאן אמרו כל מי שהוא יודע לקרות קורא וכל מי שאינו יודע לקרות מקרים אותו נמנעו מלהביא התקינו להיות מקרין את מי שהוא יודע ואת מי שאינו יודע סמכו על המקרא ועגית אין ענייה אלא מפי אחרים ג):

ואמרת לפני ה' ארמי אובד אבי מלמד שלא ירד יעקב לארם אלא לאובד ומעלה על לבן הארמי כאלו איבדו ד):

וירד מצרימה ה) מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם שמא תאמר ירד ליטל כתר מלכות ת"ל ויגר שם יכול באוכלוסין הרבה ת"ל במתי מעט כמה שנאמר בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה (דברים י') ו):

ויהי שם לגוי גדול מלמד שהיו ישראל מצויינים שם ז):

וירא את עניגו כמה שנאמר וראיתן על האבנים (שמות א') ח):

ואת עמלינו כמה שנאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (שם) ט) וכו' הגדה י) רבי יהודה היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב יא):

ויביאנו אל המקום הזה זה בית המקדש או יכול זה ארץ ישראל כשהוא אומר ויתן לנו את הארץ הזאת הוי אומר זו ארץ ישראל ומה תלמוד לומר ויביאנו אל המקום הזה [זה בית המקדש] יב):

[ויבאנו אל המקום הזה] יג) בשכר ביאתנו אל המקום הזה נותן לנו את הארץ הזאת:

ארץ זבת חלב ודבש נאמר כאן ארץ זבת חלב ודבש ונאמר להלן ארץ זבת חלב ודבש (שמות י"ג) מה להלן ארץ חמשת עממים אף כאן ארץ חמשת עממים מכאן היה יד) רבי יוסי הגלילי אומר אין מביאים ביכורים מעבר לירדן שאינה זבת חלב ודבש טו):

ועתה מיד טז): הנה בשמחה יז): הבאתי משלי:

מראשית כל פרי האדמה יח) מכאן אמרו יורד אדם לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול שביכר רמון שביכר קושר אותו בגמי ואומר הרי אלו בכורים יט):

אשר נתתה לי ה' מכאן אמרו האפוטרופוס והעבד ושליח אשה וטומטום ואנדרוגינוס מביאים ואין קורים שאין יכול לומר אשר נתת לי ה' כ):

והנחתו לפני ה' אלהיך והשתחוית לפני ה' אלהיך מלמד שטעונים הנפה שני פעמים אחת בשעת קריאה ואחת בשעת השתחואה כא):

ושמחת בכל מיני שמחות כב): בכל הטוב זה השיר כג):

מאיר עין (שא) א) וענו הלוים (דברים כ"ז). ב) עיין סוטה ל"ב. ובספרי במדבר פי' ל"ט. ג) עיין בכורים פ"ד מ"ז ובירושלמי שם. ד) כלו' להכי קרי ליה ליעקב ארמי אבד שמעלה הכתוב על לבן כאילו איבדו שאלולי הצילו הקב"ה לא היתה ירידתו של יעקב לארם אלא להיות אובד ובפס"ז ג' ארמי אבד אבי העלה הכתוב על לבן הארמי כאילו הוא האבידו ליעקב אבינו מלמד שבקש לעשות ולא עשה וכה"א לולי אלהי אבי וגו' ובילקוט ג' שלא ירד יעקב לארם אלא לאבדם וכלו' להאבד אלא נקיט הכי משום בזיון גדלא אבל בכת"י בן ז"א ג' שלא ירד יעקב לארם אלא ליאבד מן העולם ועיין בז"ר ובז"א שנדחקו ועיין ברש"י ובתרגומים ובהגדת ליל פסח. ה) בהגדת ליל פסח ג' וירד מצרימה אנוס עפ"י הדבור ובנוסחת הרמב"ם ליתא אבל בפס"ז ג' לא ומסיים שנאמר לאברהם אבינו כי גר יהיה זרעך וגו' ונראה דכל"ל ונוסחת ההגדה שלפנינו קטועה היא. ו) עיין בהגדת ליל פסח. ז) עיין בנוסחת הגדת ליל פסח שברמב"ם. אמר מאיר איש שלום בפס"ז דורש כל הפרשה כמו שהיא לפנינו בהגדת ליל פסח בנוסחת הרמב"ם ולפנינו בספרי השמיטו הסופרים ועיין לקמן. ח) עיין בהגדת ליל פסח. ט) שם ועיי"ש. י) רמזו הסופרים שהשמיטו הדרשות שהם בהגדת ליל פסח. עיין בילקוט. יא) כלו' ר"י פליג את"ק דדרש ביד חזקה שתים וכליל לכולהו מכות של מצרים במספר חמשים וקאמר ר"י שאינן אלא שלשה ועיין במפרשי התורה על הי' מכות ובהגהות מימוניות להרמב"ם בנוסחת ההגדה. אמר מאיר איש שלום כשמסתכל בעומק פרשת מכת מצרים המתחלת שמות ו' כ"ח ומסיימת עם סוף י"א תמצא שמסילת הכתובים וסדור הענינים הם כרי"י שמכת מצרים משולשת שלש על שלש כי כן יפעל אל פעמים שלש עם גבר ומכה האחרונה שהיא הראשונה בהודעה אל פרעה היתה כנגד כולן ודע כי המעכבי ישראל היו שלש הסרטומים עבדי פרעה ופרעה והמכים אותם ג"כ שלש אהרן משה והקב"ה בעצמו ובכבודו ולא והקש המקראות מסילה במסילה וענין בענין ותמצא הכל מכוון וכאן אין המקום להאריך. יב) כן הגיה הז"א מן הילקוט. יג) וכ"ה בילקוט. יד) בילקוט וכן ברמב"ן פ' בא ל"ג תמצא היה ועיי"ש ובז"ר. טו) עיין לעיל פי' רל"ט ובנסמן שם אות ב'. טז) כשנגמר הספרי ז"ר. יז) עיין ספרי במדבר פי' ק"ז וקי"ט ובפס"ז מסיים וכה"א וגם הנה הוא יוצא לקראתך וגו'. יח) לפנינו כתיב את ראשית פרי האדמה. יט) עיין בירושלמי ריש פ"ג דבכורים דמהאי קרא יליף לה ועיין לעיל פי' רל"ז וברש"י על התורה ועיין בז"א. כ) עיין בכורים פ"א מ"ה ובמשנה שבירושלמי ובירושלמי שם ועיין לקמן. כא) בפס"ז ג' שטעון הנחה ב"פ וכו' ועיין בז"ר ובז"א ועיין לעיל פי' ש' ובמה שנסמן שם אות ב'. כב) עיין בכורים פ"ב מ"ד ובירושלמי שם ובתוספתא שם פ"ב ולעיל פי' קל"ח. כג) עיין במשנה ובירושלמי שם ובערכין י"א.

אשר נתן לך ה׳ אלהיך ולביתך מלמד שאדם מביא בכורים מנכסי אשתו וקורא כד):
אתה והלוי והגר אשר בקרבך מכאן אמרו ישראל ממזרים כה) (מוהרים) [מתודין] כו) אבל לא גרים ועבדים משוחררין שאין להם חלק בארץ כז): (סליק פיסקא).

(שב) כי תכלה לעשר יכול בחנוכה נאמר כאן קץ א) ונאמר להלן קץ ב) מה קץ האמור להלן רגל אף קץ האמור כאן רגל אי מה קץ האמור להלן חג (המצות אף כאן חג המצות נאמר להלן חג הסוכות ונאמר) [הסוכות אף קץ האמור] ג) כאן חג הסוכות ת״ל כי תכלה לעשר [איזהו] רגל (שכלו) [שכלין] ד) בו מעשרות הוי אומר זה פסח מכאן אמרו ערב יום טוב האחרון של פסח של רביעית ושל שביעית הוה ביעור ה):

בשנה השלישית יכול אף שנה שביעית תהא חייבת במעשר ת״ל בשנה השלישית [שנת המעשר] שנה שחייבת במעשר יצאת שנה שביעית שאינה חייבת במעשר יכול שני מעשרות נוהגין בה [ת״ל שנת המעשר מעשר אחד נוהג בה ואין שני מעשרות נוהגין בה] ו) אין לי אלא מעשר עני שבו דיבר הכתוב מנין לרבות שאר מעשרות ת״ל מעשר תבואתך ריבה ז): (סליק פיסקא).

(שג) ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה תן לכל אחד ואחד חלקו:

ואכלו בשעריך ושבעו תן להם כדי שובעם מכאן אמרו אין פוחתים לעני בגורן מחצי קב חטים או קב שעורים דברי רבי יהודה רבי [מאיר] א) אומר חצי קב:

בשעריך מלמד שאין מוציאים אותו מן הארץ לח״ל אמרו משפחת בית נבטלה ב) היתה בירושלם ונתנו להם חכמים שש מאות ככרי זהב ג) ולא רצו להוציאם חוץ לירושלם ד):

ואמרת בכל לשון ה): לפני ה׳ אלהיך זה וידוי מעשר:

בערתי הקודש מן הבית זה מעשר שני ונטע רבעי ו):

וגם נתתיו ללוי זה תרומה ותרומת מעשר ז):

ולגר ליתום ולאלמנה זה מעשר עני ולקט שכחה ופיאה אעפ״י שאין מעכבים את הודוי (ד״א):

מן הבית זו חלה ד״א מן הבית כיון שהפרישתו מן הבית אין אתה נזקק לכל דבר ח):

ככל מצותיך שאם הקדים מעשר (ראשון לשני) [שני לראשון] ט) אין בכך כלום:

אשר צויתני לא נתתיו למי שאינו ראוי:

לא עברתי ממצותיך לא הפרשתי ממין על שאינו מינו לא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש ולא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש:

ולא שכחתי לא שכחתי מהזכיר שמך ולברכך י):

לא אכלתי באוני ממנו הא אם אכלו אינו יכול להתוודות יא):

ולא בערתי ממנו בטמא בין שהוא טמא ואני טהור או הוא טהור ואני טמא יב):

לא נתתי ממנו למת לא לקחתי ממנו ארון ותכריכים למת דברי רבי אליעזר אמר לו רבי עקיבא אם למת אם לחי (אמור) [אסור] יג) ומה תלמוד לומר למת שלא החלפתי אפילו בדבר טהור יד):

מאיר עין כד) עיין גיטין מ״ז: ובכורים פ״א מ״ה ובירושלמי שם. כה) כיון דאמו מישראל יכול לומר לאבותינו ואיהו נו׳פיה אית ליה חלק בארץ. כו) וכן הגיא הז״ר בשם יש מי שגורסין. מתודין היינו קורין ועיין בכורים פ״ב מ״ב ומ״ש פ״ה מי״ד. כז) עיין בכורים פ״א מ״ד וס׳ ובירושלמי שם

(**שב**) א) כלומר במעשר מקלה שלש שנים דברים י״ד. ב) בהקהל דברים ל״א. ג) וכ״ה בילקוט וכן הגיה הז״א ועיין ברש״י. ד) הגהתי מן הילקוט. ה) עיין מ״ש פ״ה מ״ו ובירושלמי שם ולעיל פי׳ ק״ע ו) כן הגיה הז״א וכ״ה לעיל פי׳ ק״ט. ז) ועיין כל זה לעיל שם.

(**שג**) א) כ״ה במשנה פאה פ״ח מ״ה וכן הגיה הז״א. ב) בכת״י בן ז״א איתא כבלטה ובספ״זו ג׳ עבלטת. ג) בכת״י בן ז״א ג׳ שקלי זהב. ד) עיין כל זה לעיל פי׳ ק״י. ה) עיין סוטה ל״ב: ו) עיין ברש״י ועיין במשנה מ״ש פ״ה וגי׳ הילקוט וכת״י בן ז״א כגי׳ המשנה אבל בספ״זו ג׳ כמו שהוא לפנינו. ח) שאינו חייב באחריותן אם נאבד משא״כ בבכורים ז״ר ועיין בתוספתא סוף מ״ש. ט) ובמשנה ג׳ אינו יכול להתוודות ועיין בז״א. י) עיין ברכות מ: יא) במשנה ג׳ הא אם אכלו באנינות וכו׳. יב) עיין ברש״י ועיין בילקוט. יג) ככ״ל להגיה כלו׳ דברים שאינן לאכילה אסור ליקח בין לחי ובין למת וברמב״ן ג׳ אם למת אסור אף לחי אסור עיי״ש וברא״ם ואפשר ליישב גי׳ אמור כלו׳ כבר אמור שהוא אסור בין לחי בין למת יד) עיין בפי׳ הרמב״ן על התורה ובז״א ובילקוט ג׳ אפי׳ בדמי טהור ועיין בפי׳ הז״ר ופירושם לא אתחוור לי ול״ע ועיין יבמות ע״ד. ובירושלמי סוף מ״ש.

שמעתי בקול ה' אלהי הבאתיו לבית הבחירה:
עשיתי ככל אשר צויתני שמחתי (ושמחת) [ושימחתי] בו:
השקיפה ממעון קדשך עשינו מה שגזרת בנו עשה עמנו מה שהבטחתנו השקיפה ממעון קדשך מן השמים וגו' טו): (סליק פיסקא).

פרשת נצבים וילך

(שד) אתם נצבים היום כולכם א) ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך למות ר' שמעון בן יוחי אומר ברוך דיין האמת שאין עולה ומשוא פנים לפניו וכן הוא אומר אל תאמינו ברע ואל תבטחו באלוף כי כל אח עקוב יעקב (מיכה ז') ב) (משיב משה לפני הקב"ה רבש"ע הואיל ואני נפטר ביבקים גדול מן העולם הראיני אדם נאמן שיעמוד על ישראל שיוצא ידיהם לשלום וכן הוא אומר אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם וגו' ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון. ואומר אחות לנו קטנה ושדים אין לה. ארבע מלכיות מושלות בהם בישראל. ואין בהם נבון ואין בהם חכם בימי אחאב מלך ישראל ובימי יהושפט מלך יהודה היו ישר' נפוצים על ההרים כצאן אשר אין להם רועה (סליק פיסקא)

(שה) ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון גברתן כמותך. קח לך אין לך אלא לקיחה לפי שאין חבר נקנה אלא בקשי קשיין. מכאן אמרו יקנה אדם חבר לעצמו להיות קונה קורא עמו ושונה עמו ואוכל עמו ושותה עמו וגולה לו סתריו. וכן הוא אומר וחוט המשולש לא במהרה ינתק. השיבו רוח הקודש למשה תן לו מתורגמן ליהושע והוא שואל ודורש ומורה בהוראות בחייך כשתפטר לא יהו ישראל אומרי' לו בחיי רבך לא היתה מדבר ועכשיו אתה מדבר וי"א שהעמידו מן הארץ והושיבו בין ברכיו והיה משה וישראל מגביהים ראשם לשמוע קול דבריו של יהושע ומהו אומר ברוך ה' אשר נתן תורה לישראל ע"י משה רבינו כך דבריו של יהושע. ר' נתן אומר משה היה מתעלב בלבו שלא עמד אחד מבניו אמר לו המקום והלא בני אחיך אהרן כאלו הן בניך ואף מי שאני מעמיד על ישראל ילך ויעמוד על פתחו של אלעזר משל למה הדבר דומה למלך ב"ו שהיה לו בן ראוי למלכות נטל המלכות ממנו ונתנו ביד אוהבו אמר לו אע"פי שנתתי לך גדולה לך ועמוד על פתחו של בני כך אמר הקב"ה ליהושע לך ועמוד על פתחו של בני אלעזר ולפני אלעזר הכהן יעמוד. באותה שעה נתגבר כחו של משה והיה מחזק את יהושע לעיני כל ישראל שנאמר ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ. הנה עם שאני מוסרם לך עדין גדיים ועדין תינוקות הם אל תקפיד עליהם על מה שהם עושים שאף רבונם לא הקפיד עליהם על מה שעשו שנ' כי נער ישראל ואוהבהו. רבי נחמיה אומר אין לי רשות הא יש לי אכניסם בתוך אהלי רועים. אמר מר שיהיו דורשים בו מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על גבי החמור והיו תלמידים מהלכים אחריו וראה ריבה אחת מלקטת שעורים מתחת רגלי בהמתם של ערביים כיון שראתה את רבן יוחנן בן זכאי נתעטפה בשערה ועמדה לפניו ואמרה לו רבי פרנסני א"ל בת מי את א"ל בתו של נקדימון בן גוריון אני ולא זכור אתה שחתמת בכתובתי. אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו אני חתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב של בית אביה ושל בית חמיה ריבה זו לא היו נכנסים להר הבית להשתחות עד שהיו פורסים להם כלי מילת תחת רגליהם ונכנסים ומשתחוים ויוצאים לבתיהם בשמחה וכל ימי בקשתי מקרא זו ועכשיו אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים אל תקרי גדיותיך כי אם גויותיך שכל זמן שישראל עושים רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטות בהם וכשאין עושים רצונו של מקום מוסרם ביד אומה שפלה ולא ביד אומה שפלה כי אם תחת רגלי בהמתן) בשנה אחת מתו ג' צדיקים משה ואהרן ומרים שוב לא מצאו ישראל נחת רוח (אחרי משה) ג) שנאמר ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד (זכריה י"א) וכי בירח אחד מתו והלא בשנה אחת מתו שנאמר נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם (תהלים מ"ז) ד) אלא [שנתבטלו ג' מתנות טובות שנתנו על ידן ואלו הן באר ועמוד ענן והמן מן בזכות משה עמוד ענן בזכות אהרן באר בזכות מרים ונסתלקו

מאיר עין טו) עיין סיום דרשה זו בסוף מ"ש ובתוספתא שם.
(שד שה) א) הז"א הצריך ליתב הציון והפסוק הא' עיי"ש ונראה שהיה מנהגם לקרות הדרשות מדי שבת בשבתו על סדר הפרשיות ולפי שפ' נצבים וילך על הרוב מחוברות ציינו והתחילו בפ' נצבים ואולי היה הספרי כתוב עם פרשיות התורה והשמיטו המעתיקים הפרשיות וציינו פסוק הראשון. ב) ליתא כן במקרא שלפנינו והאי כי כל אח עקב יעקב היא בירמיה ט'. ועיין בחגיגה ט"ז. דהאי קרא נדרש על הקב"ה. ג) וכן ליתא בילקוט ונראה שהוא תוספות מגליון. ד) בכת"י כן ז"א מוחק להאי שנאמר וכו' אבל בילקוט איתא ונראה שהיה דורשין זה המקרא על מיתת ג' הרועים ולא אתברר לי היכא.

כולן בירח אחד] ה) מתה מרים נסתלקה הבאר וחזרה בזכות משה ואהרן מת אהרן ביטל עמוד ענן וחזרו שניהם בזכות משה מת משה בטלו שלשתם ולא חזרו באותה שעה היו ישראל נפוצים וערומים מכל (מלוה) [טובה ו): כשמת אהרן] ז) נתקבצו כולם אצל משה ואמרו לו היכן אהרן אחיך א"ל אלהים גנזו לחיי עולם ולא היו מאמינים בו אמרו לו יודעים אנו בך שקפדן אתה שמא אמר לפניך דבר שאינו הגון וקנסתה עליו מיתה מה עשה הקב"ה נטל מטתו של אהרן ותלאה בשמי שמים והיה הקב"ה מספיד עליו ומלאכי השרת עונים אחריו (ומה היו אומרים זה הפסוק) ח) תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון (מלאכי ב'): באותה שעה ט) אמר לו הקב"ה למלאך המות לך והבא לי נשמתו של משה הלך ועמד לפניו [ואמר לו תן לי נשמתך] י) א"ל משה במקום שאני יושב אין לך רשות לעמוד ואתה אומר לי תן לי נשמתך גער בו ויצא בנזיפה הלך מלאך המות והשיב דבריו לפני הגבורה א"ל המקום למלאך המות לך והבא לי נשמתו הלך למקומו בקשו ולא מצאו הלך אצל הים א"ל ראית את משה אמר לו מיום שהעביר את ישראל בתוכי שוב לא ראיתיו הלך אצל הרים ובקעות אמר להם ראיתם את משה אמרו לו אלהים הבין דרכו יא) אלהים גנזו לחיי העולם הבא ואין כל בריה יודעת בו שנאמר ויקבור אותו בגי (דברים ל"ד) כיון שמת משה היה יהושע בוכה וצועק ומתאבל עליו ימים רבים עד שאמר הקב"ה ליהושע יהושע עד מתי אתה מתאבל והולך וכי לך לבדך הוא מת והלא לי מת שמיום שמת אבל לפני כענין שנאמר ויקרא ה' אלהים למספד ולבכי (ישעיה כ"ב) יב) ולא עוד אלא שהוא מובטח לחיי העוה"ב שנאמר ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך [וקם] יג):

[קרא את יהושע משיב משה לפני הקב"ה הואיל ואני נפטר בנסיון יד) גדול מן העולם הראיני אדם נאמן שיעמוד על ישראל שיצא טו) ידיהם לשלום וכן הוא אומר אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם וגו' ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רעה (במדבר כ"ז) ואומר אחות לנו קטנה ושדים אין לה מה נעשה לאחותינו וגו (שה"ש ח') טז) ארבע מלכיות מושלות בהם בישראל ואין בהם נבון ואין בהם חכם יז) וכן יח) בימי אחאב מלך ישראל ובימי יהושפט מלך יהודה היו ישראל נפוצים על ההרים כצאן אשר אין להם רועה (מלכים א' כ"ב דה"י ב' י"ח): ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון וגו' (במדבר שם) גברתן שבמותך קח לך אין קח אלא לקיחה לפי שאין חבר נקנה אלא בקשי קשיין מכאן אמרו יקנה אדם חבר לעצמו להיות קורא עמו ושונה עמו ואוכל עמו ושותה עמו וגולה לו סתריו וכן הוא אומר טובים השנים מן האחד וגו' והחוט המשלש לא במהרה ינתק (קהלת ד') יט): משיבו רוח הקודש למשה כ) תן לו מתורגמן ליהושע והוא שואל ודורש ומורה בהוריות בחייך וכשתפטר לא יהו ישראל אומרים לו בחיי משה רבך לא היית מדבר ועכשיו אתה מדבר כא) ויש אומרים שהעמידו מן הארץ והושיבו בין ברכיו והיו משה וישראל מגביהין ראשיהן לשמוע דבריו של יהושע ומהו אומר ברוך ה' אשר נתן תורה לישראל ע"י משה רבינו כב) ר' נתן אומר משה היה מתעצב בלבו שלא עמד אחד מבניו אמר לו המקום והלא בני אהרן אחיך כאלו הן בניך ואף מי שאני מעמיד על ישראל ילך ויעמוד על פתחו של אלעזר כג) משל למה"ד למלך ב"ו שלא היה לו בן ראוי למלכות כד) נטל המלכות ממנו ונתנו ביד אוהבו אמר לו אעפ"י שנתתי לך גדולה לך ועמוד על פתחו של בני כך אמר הקב"ה ליהושע לך ועמוד על פתחו של אלעזר הה"ד ולפני אלעזר הכהן יעמד (במדבר כ"ז) באותה שעה נתגבר כחו של משה והיה מחזיק את יהושע לעיני כל ישראל שנאמר ויקרא

מאיר עין ה) כצ"ל להגיה ועיין תענית ט'. ובסדר עולם רבא פ"י. ו) כן הגיה הז"א וילקוט ל"ג אלא מכל. ז) וכ"ה בילקוט. ח) וכן ליתא בילקוט ואולי הוא תוס' מגליון. ט) שמת משה ולדלעיל קאהדר. י) הגהתי עפ"י הילקוט. יא) נקט המליצה ע"ד איוב כ"ח. יב) במקרא כתוב אלהים לצאות לבכי ולמספד. יג) עיין סנהדרין צ': יד) בן ז"א מביא גי' בנסים כלו' בעלבון הרגוש ויתעלבו ואתנסיסו ואני ערכתי עפ"י הילקוט. טו) ובכת"י בן ז"א וילקוט ג' שאלה. טז) והאי קרא מידרש על ישראל עיין בשה"ש רבה שם. יז) כלו' אעפ"י שיש להם ארבע מלכיות דהיינו ד' נשיאי הדגלים אעפ"כ הם כצאן אשר אין להם רעה לפי שאין בהם חכם ונבון וקרי להו מלכיות כמו שמצינו בספרי במדבר פי' מ"ז שהוא קורא לנחשון מלך ככ"ל. יח) כצ"ל וגי' ומביא ראיה שאעפ"י שהיה להם מלכים היו כצאן אשר אין להם רעה. יט) עיין אדר"נ פ"ח והז"ו והז"א נדחקו והאי דרשה דקח לך אין קח וכו' הוא תוספות ואינו מענין הדרש ככ"ל. כ) השתא חוזר לענין הדרש. בכת"י בן ז"א ג' משיב הקב"ה למשה. כא) עיין ספרי במדבר פי' ק"מ. כב) הגהתי עפ"י הילקוט פ' פנחס. כג) ועיין ספרי במדבר פי' ק"מ וקמ"א. כד) ערכתי עפ"י הילקוט פ' פנחס.

משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ וגו' (דברים ל"א) כה) א"ל עם זה שאני מוסר לך כו) עדיין גדיים הן עדיין תינוקת הן אל תקפיד עליהם על מה שהם עושים שאף רבונם לא הקפיד עליהם על מה שעשו שנ' כי נער ישראל ואהבהו (הושע י"ג) וכן הוא אומר ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים (שה"ש א') כז) ר' נחמיה אומר כח) אין לי רשות הא אם יש לי רשות אכניסם בצד אהלי רועים ויהו רועים בצדן כט): מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על גבי החמור והיו תלמידיו מהלכין אחריו וראה ריבה אחת מלקטת שעורים מתחת רגלי בהמתן של ערביים כיון שראתה את רבן יוחנן בן זכאי נתעטפה בשערה ועמדה לפניו ואמרה לו רבי פרנסני א"ל בתי בת מי את א"ל בתו של נקדימון בן גוריון אני ולא זכור אתה שחתמת על כתובתי אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו אני חתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב של בית חמיה ושל בית ריבה זו לא היו נכנסין להר הבית להשתחוות עד שהיו פורסין להן כלי מילת תחת רגליהן ונכנסין ומשתחוין וחוזרין לבתיהם בשמחה וכל ימי בקשתי מקרא זה ומצאתיו אם לא תדעי לך היפה בנשים וגו' (שם) אל תקרי גדיותיך כי אם גויותיך שכל זמן שישראל עושים רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטות בהם וכשאין ישראל עושים רצונו של מקום מוסרם בידאומה שפלה ולא ביד אומה שפלה כי אם תחת רגלי בהמתן] ל): [סליק פיסקא] לא).

פרשת האזינו

(שו) [האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי] א) היה רבי מאיר אומר ב) כשהיו ישראל זכאים היו מעידים בעצמם שנא' ויאמר יהושע אל העם עדים אתם בכם (יהושע כ"ד) קלקלו בעצמם שנאמר סבבוני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל (הושע י"ב) העיד בהם שבט יהודה ובנימין שנאמר ועתה יושבי ירושלים ואיש יהודה שפטו נא ביני ובין כרמי מה לעשות עוד לכרמי (ישעיה ה') ג) קלקלו שבט יהודה שנא' בגדה יהודה (מלאכי ב') ד) העיד בהם את הנביאים שנאמר ויעד ה' בישראל וביהודה ביד נביאים כל חוזה (מלכים ב' י"ז) ה) קלקלו בנביאים שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים [וגו'] ומתעתעים בנביאיו (דה"י ב' ל"ו) העיד בהם את השמים שנאמר העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ (דברים ל') קלקלו בשמים שנאמר האינך רואה מה הם עושים (שם) [וגו'] הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש והנשים לשות בצק לעשות כוונים למלכת השמים (ירמיה ז') ו) העיד בהם את הארץ שנאמר שמעו ארץ הנה אני מביא רעה (שם ו') ז) קלקלו בארץ שנאמר מזבחותם כגלים על תלמי שדי (הושע י"ב) העיד בהם את הדרכים שנאמר (כה אמר ה' עמדו על דרכים [וראו ושאלו לנתבות עולם] (ירמיה ו') קלקלו (דרכים העיד בהם הגגות קלקלו הגגות) [בדרכים שנאמר אל כל ראש דרך בנית רמתך] (יחזקאל ט"ז) העיד בהם את הגוים [שנאמר שמעו הגוים ודעי עדה את אשר בם] (ירמיה ו') ח) קלקלו בגוים שנאמר ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם (תהלים ק"ו) העיד בהם את ההרים שנ' שמעו הרים את ריב ה' (מיכה ו') קלקלו בהרים שנאמר על ראשי ההרים יזבחו (הושע ד') העיד בהם את הבהמה שנאמר ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו (ישעיה א') קלקלו בבהמה שנא'

מאיר עין כה) ונכתבו הדברים שלא כסדרן ואין מוקדם ומאוחר בתורה וכן כתב בעל הפס"ז. כו) וכ"ה בילקוט. כז) כצ"ל ועיין באדר"כ פי"ז ועיין במדרש רבה שה"ש שם ובספרי במדבר פי' קל"ט ועיין בז"א. כח) בילקוט איתא ר' נחמן ובילקוט הושע ר' תקכ"ז ג' ר' יהודה. כט) כ"כ לג' ועיין בילקוט וכלו' דמשה א"ל כך ליהושע. ל) עיין איכה רבתי א' בפסוק על אלה אני בוכיה ובכתובות ס"ו: וס"ז. ובתוספתא שם פ"ה ובירושלמי שם פ"ה הי"א ובאדר"כ פ"ו ופי"ז ובמכילתא יתרו פ' בחדש השלישי מעשה זו בכמה שנוים ונקט לה הכא משום קרא דשה"ש וכן הוא באדר"כ פי"ז ועיין בז"א. לא) אמר מאיר איש שלום הפיסקא הזו קטועה ומעורבבת ומלוקה בספרים הישנים ואני ערכתיה עפ"י הילקוט ותקנתיה עפ"י מה שהובא ממנה בשאר מקומות כמו שציינתי.

(שו) א) וכ"ה בילקוט. ב) בילקוט איתא היה ר' בנאה אומר אבל בילקוט יהושע ר' ל"ה איתא ר"מ. ג) לפנינו כתוב יושב ירושלים. ודרש יושבי ירושלים אבנימין שהיתה מקצת העיר בגבול בנימין. ד) ובילקוט נסמן ירמיה ג' וג' בילקוט יהושע קלקלו שבט יהודה ובנימין וכ' דכל"ל ודרש לה מקיפיה דקרא ותועבה נעשתה בישראל ובירושלים וגו'. ה) במקרא כתוב ביד כל נביאו (נביאי קרי). ו) במקרא כתוב מה המה עושים. ז) במקרא כתוב שמעי הארץ הנה אנכי וגו'. ח) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א ואולי צ"ל קדור הענין הרים גוים בהמה וכו'.

וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב (תילים ק"ו) העיד בהם את החיה [והעוף] ט) שנ'
גם חסידה בשמים ידעה מועדיה ותור וסיס ועגור (ירמיה ח') קלקלו בחיה שנאמר ואשוב
ואראה והנה תבנית רמש ובהמה שקץ (יחזקאל ח') י) העיד בהם את הדגים שנאמר או שיח
לארץ ותורך ויספרו לך דגי הים (איוב י"ב) קלקלו בדגים שנאמר ותעשה אדם כדגי הים
(חבקוק א') העיד בהם את הנמלה שנאמר לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין
לה קצין [וגו'] תכין בקיץ לחמה (משלי ו') רבי שמעון בן אלעזר אומר עלוב (היה) [הוא] יא)
אדם זה שצריך ללמד מן הנמלה אלו למד ועשה עליב היה אלא שצריך ללמד מדרכיה
ולא למד: עתידה כנסת ישראל שתאמר לפני הקב"ה רבש"ע הרי עדי קיימים שנאמר
העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ (דברים ל') אמר לה הרי אני מעבירן שנאמר כי
הנני בורא השמים החדשים (ישעיה ס"ה) יב) אומר' לפניו רבש"ע הריני רואה מקומות שקלקלתי
ובושתי שנאמר ראי דרכך בגיא דעי מה עשית (ירמיה ב') ואומר לה הריני מעבירם שנאמר
כל גיא ינשא (ישעיה מ') אומרת לפניו רבש"ע הרי שמי קיים אומר לה הריני מעבירו שנא'
וקורא לך שם חדש (שם ס"ב) אומרת לפניו רבש"ע הרי שמך קרוי על שם הבעלים אומר
לה הריני מעבירו שנאמר והסירותי את שמות הבעלים מפיה (הושע ב') אומרת לפניו רבש"ע
אעפ"כ (בן) בני בית מזכירים אותו אומר לה ולא יזכרו עוד בשמם (שם) שוב למחר עתידה
שתאמר לפניו רבש"ע ככר כתבת לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה
לאיש אחר (ירמיה ג') אומר לה כלום הכתבתי לך אלא איש והלא ככר נאמר כי אל אנכי
ולא איש (הושע י"א) וכי גרושים אתם לי בית ישראל והלא ככר נאמר כה אמר ה' איזה
ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו (ישעיה נ'): דבר אחר
האזינו השמים משל למלך שמסר את בנו לפדגוג להיות יושב ומשמרו אמר אותו
הבן כסבור אבא שהועיל כלום שמסרני לפדגוג עכשיו הריני משמרו כדי שיאכל וישתה
וישן ואלך אני ואעשה רצוני וצרכי אמר לו אביו אף אני לא מסרתיך לפדגוג [אלא] כדי
שלא יהא (מזיקך) [מזיזך] יג) כך א"ל משה לישראל שמא אתם סבורים לברוח מעל כנפי
השכינה או לזוז מעל הארץ ולא עוד אלא שהשמים כותבים שנאמר יגלו שמים עוונו
(איוב כ') ומנין שאף הארץ מודעת שנאמר וארץ מתקוממה לו (שם) עתידה כנסת ישראל
שתעמיד (לוים) [לדין] יד) לפני המקום ואומרת לפניו רבש"ע איני יודעת מי קלקלו במי
ומי שינה במי אם ישראל קלקלו לפני המקום ואם המקום שינה בהם בישראל כשהוא או'
ויגידו שמים צדקו (תילים נ') הוי ישראל קלקלו לפני המקום ואין המקום שינה בהם בישראל
שנא' כי אני ה' לא שניתי (מלאכי ג'): ד"א **האזינו השמים** היה רבי יהודה אומר משל
למלך שהיו לו אפוטרופוסים טו) במדינה והשלים להם את שלו ומסר להם את בנו ואמר
להם כל זמן שבני עושה לי רצוני היו מערבים ומעדנים איתו ומפנקים אותו ומאכילים אותו
ומשקים אותו וכשאין בני עושה רצוני אל יטעום משלי כלום כך בזמן שישראל עושים
רצונו של מקום מה נאמר בהם יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך
בעתו (דברים כ"ח) וכשאין ישראל עושים רצונו של מקום מה נאמר בהם וחרה אף ה' בכם
ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה (שם י"א): ד"א **האזינו
השמים** משל למלך שיצא בנו לתרבות רעה התחיל לקבול עליו באחיו התחיל לקבול
עליו באוהביו התחיל לקבול עליו בשכניו התחיל לקבול עליו בקרוביו לא זז האב ההוא
מלהיות קובל והולך עד שאמר לשמים למי אקבול עליו חוץ מאלו לכך נאמר האזינו
השמים: ד"א **האזינו השמים** אלו שאין דיין של צדיקים אלא (שמרמיבים) [שמרויחין] טז)
על העולם שהם בתוכו שבזכות שישראל עושים רצונו של מקום מה נאמר בהם יפתח ה'
לך את אוצרו הטוב את השמים (שם כ"ח) ואין לשון פתיחה אלא לשון הרווחה שנאמר
ויפתח את רחמה (בראשית כ"ט) ואלו אין דיין של רשעים אלא שדוחקים את העולם שהם
בתוכו שבשעה שאין עושים רצונו של מקום מה נאמר בהם ועצר את השמים (דברים י"א)
ואין לשון עצירה אלא לשון דוחק שנאמר כי עצור עצר ה' בעד כל רחם (בראשית כ'): ד"א

מאיר עין ט) כ"ה בכת"י בן ז"א והז"ל הגיה עפ"י הילקוט העיד בהם את החסידה אבל בילקוט יהושע הגי' כמו שהיתה לפנינו. י) לפנינו כתוב ואבוא ואראה והנה כל תבנית וגו'. יא) וכ"ה בילקוט משלי שם. יב) לפנינו כתוב שמים חדשים. יג) וכ"ה בילקוט. כלו' שלא תזוז ממחת ידו. יד) וכ"ה בילקוט. טו) בילקוט ג' בני אפוטרופין. טז) וכ"ה בילקוט.

האזינו השמים ואדברה אמר לו הקב"ה למשה אמור להם לישראל (הסתכלו) [הסתכלו] בשמים (ונלכן) שבראתי לשמשכם שמא שינו את מידתם א: שמא גלגל חמה אינו עולה (חלא) מן המזרח ומאיר לכל העולם כולו ולא כענין שנאמר וזרח השמש ובא השמש (קהלת א') ולא עוד אלא ששמח לעשות לי רצוני שנאמר והוא כחתן יוצא מחופתו ישיש כגבור לרוץ אורח (תהלים י"ט) ותשמע הארץ אמרי פי הסתכלו בארץ שבראתי לשמשכם שמא שינתה את מדתה שמא זרעתם ולא צמחה שמא זרעתם חטים והעלית שעורים או שמא פרה זו אינה דשה ואינה חורשת (היום) או שמא חמור זה אינו טוען ואינו הולך יז) וכן לענין הים הוא אומר האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים (ירמיה ה') שמשעה שגזרתי על הים שמא שינה את מדותיו ואומר אעלה ואציף את העולם לא כענין שנאמר ואשבר עליו חוקי (איוב ל"ח) ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף (שם) ולא עוד אלא שמצטער ואין יכול מה לעשות כענין שנאמר יהמו גליו ולא יוכלו יח) והרי דברים ק"ו ומה אלו שלא נעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכים אין מקבלים שכר ואם חוטאים אין מקבלים פורענות ואין חסים על בניהם ועל בנותיהם לא שינו את מדתם אתם שאם זכיתם אתם מקבלים שכר ואם חטאתם אתם מקבלים פורענות ואתם חסין על בניכם ובנותיכם אעכ"ו שאתם צריכים שלא תשנו את מדותיכם יט): ד"א האזינו השמים היה רבי בנאה אומר בזמן שאתם מתחייבים אין פושטים בו כ) יד אלא עדים שנאמר יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו (דברים י"ז) ואחר כך בני אדם (ממשמשים) [ממשמשין] כא) ובאים שנאמר ויד כל העם באחרונה (שם) בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום מה נאמר בהם וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים (שם י"א) ואחר [כך] פורענות משתמשת ובאה שנאמר ואבדתם מהרה (שם) ובזמן שישראל עושים רצונו של מקום מה נאמר בהם והיה ביום ההוא נאם ה' אענה את השמים [וגו'] והארץ תענה [וגו'] וזרעתיה לי בארץ (הושע ב') כב): ד"א האזינו השמים ואדברה היה ר' יהודה בן חנניה אומר בשעה שאמר משה האזינו השמים היו השמים ושמי השמים דוממים ובשעה שאמר ותשמע הארץ אמרי פי היתה הארץ וכל אשר עליה דוממים ואם תמיה אתה על הדבר צא וראה מה נאמר ביהושע ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון וידום השמש וירח עמד [וגו'] ולא היה כיום ההוא (יהושע י') נמצינו למדים שהצדיקים שולטים בכל העולם כולו: ד"א האזינו השמים לפי שהיה משה קרוב לשמים לפיכך אמר האזינו השמים ולפי שהיה רחוק מן הארץ לפיכך אמר ותשמע הארץ אמרי פי בא ישע' וסמך לדבר ואמר שמעו שמים והאזיני ארץ (ישעיה א') שמעו שמים שהיה רחוק מן השמי' והאזיני ארץ שהיה קרוב לארץ: ד"א לפי (שהיו שמים) [שהשמים] מרובים פתח בהם בלשון מרובה ולפי (שהיתה ארץ) [שהארץ] מועטת פתח בה בלשון מועט ותשמע הארץ אמרי פי בא ישעיה וסמך לדבר ואמר שמעו שמים והאזיני ארץ ליתן את המרובה במרובים ואת המעוטה למעוטים וחכ"א אין הדבר כן אלא כשהעדים מעידים אם נמצאו דבריהם מכוונים כאחד עדותם קיימת ואם לאו אין עדותם קיימת כך אלו אמר משה האזינו השמים ושותק היו שמים אומרים לא שמענו אלא בהאזנה ותשמע הארץ היתה הארץ אומרת לא שמעתי אלא בשמיעה בא ישעיה וסמך לדבר שמעו שמים והאזיני ארץ ליתן האזנה ושמיעה לשמים והאזנה ושמיעה לארץ: ד"א האזינו השמים ע"ש שניתנה תורה מן השמים שנאמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (שמות כ') ותשמע הארץ אמרי פי שעליה עמדו ישראל ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שם כ"ד): ד"א האזינו השמים שלא עשו מצוות שניתנו להם מן השמים ואלו הם מצות שניתנו להם מן השמים עיבור שנים וקביעות חדשים שנאמר והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים (בראשית א') ותשמע הא"ץ שלא עשו מצוות שניתנו להם בארץ לקט שכחה ופיאה תרומות ומעשרות שמיטים ויובלות: ד"א האזינו השמים שלא עשו כל מצות שניתנו להם מן השמים (ולא) [ותשמע הארץ שלא] כג) עשו כל מצות שניתנו להם בארץ כד): משה העיד בישראל

מאיר עין יז) עיין בילקוט. יח) לא נמלא במקרא ובילקוט ג' ויתגעשו ולא יוכלו (ירמיה ה'). יט) עיין ספרי במדבר סוף פי' מ"ב. כ) כלו בכס ונקט בו משום בים גדא ובילקוט ג' בזמן שאדם מתחייב וכו' כך בזמן שאין ישראל וכו'. כא) וכ"ה בילקוט. כב) עיין בכס"י. כג) וכ"ה בילקוט. כד) אולי כ"ל מלות הסוכה ומלות חכמים ועיין בז"ל.

שני עדים שהם קיימים לעולם ולעולמי עולמים אמר להם אני בשר ודם למחר אני מת אם ירצו לומר לא קבלנו את התורה מי בא ומכחישם לפיכך העיד עליהם שני עדים שהם קיימים לעולם ולעולמי עולמים והמקום העיד בהם את השירה שנאמר למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל (דברים ל"א) אמר שירה תעיד בהם למטן ואני למעלן ומנין שהמקום קרוי עד (ממהר) שנ' וקרבתי לכם למשפט והייתי עד ממהר (מלאכי ג') כה) ואומר ואנכי היודע ועד (ירמיה כ"ט) ואומר ויהי ה' אלהיכם בכם לעד (מיכה א') כו):

יערף כמטר לקחי אין לקחי אלא ד"ת שנ' כי לקח טוב נתתי לכם (משלי ד') ואומר קחו מוסרי ואל כסף (שם ח') ואין מוסר אלא דברי תורה שנא' שמע בני מוסר אביך (שם א') ואומר (שמע מוסר וחכמה) [שמעו מוסר וחכמו] (שם ח') כז) ואומר החזק במוסר ואל תרף (שם ד') כח) ואומר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' (הושע י"ד) ואין דברים אלא דברי תורה שנא' את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם (דברים ה') כמטר מה מטר חיים לעולם אף דברי תורה חיים לעולם אי מה מטר מקצת עולם שמחים ומקצת עולם עצבים בו מי שבירו וגתו מלא יין (וגתו) וגורנו לפניו מצירים לו אף דברי תורה כן תלמוד לומר תזל כטל אמרתי מה טל כל העולם כולו שמחים בו אף דברי תורה כל העולם כולו שמחים בו כט) כשעירים עלי דשא מה שעירים הללו יורדים על עשבים ומעלים אותם ומגדלים אותם כך דברי תורה מעלים לומדיהם ומגדלים אותם (ס"ל) [וכה"א] סלסליה ותרוממך (משלי ד') וכרביבים עלי עשב מה רביבים הללו יורדים על עשבים ומעדנים אותם ומפנקים אותן (וכן) [כך] ל) דברי תורה מעדנים אותם ומפנקים אותן וכן הוא אומר כי לוית חן הם לראשך (שם א') ואומר תתן לראשך לוית חן (שם ד): ד"א היה רבי יהודה אומר לעולם הוי כונס דברי תורה כללים ומוציאם (כללים) [פרטים] לא) שנאמר יערף כמטר לקחי ואין יערף אלא לשון כנעני משל (א"ך) [אין] לב) אדם אומר להבירו פרוט לי סלע זו אלא ערוף לי סלע זו כך הוי כונס דברי תורה כללים ופורט ומוציאם כטיפים הללו של טל ולא כטיפים הללו של מטר (גדולות) [שהם גדולים] אלא כטיפים הללו של טל שהם קטנים כשעירים עלי דשא מה שעירים הללו יורדים על עשבים ומפשפשין בהם כדי שלא יתליעו כך הוי מפשפש בדברי תורה כדי שלא תשכחם כך א"ל רבי יעקב ברבי חנינה לרבי בא ונפשפש בהלכות בשביל שלא יעלו חלודה וכרביבים עלי עשב ומה רביבים הללו יורדים על עשבים ומנקים אותם ומפטמים אותם ומפשפשים לג) אותם וכפטמים אותם כך הוי מפטם בדברי תורה ושונה ומשלש ומרבע: ד"א יערף רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אין יערף אלא לשון הריגה שנ' וערפו שם את העגלה בנחל (דברים כ"א) מה עגלה מכפרת על שפיכות דמים כך דברי תורה מכפרים על שפיכות דמים לד) כשעירים עלי דשא מה שעירים הללו באים על חטאות ומכפרים כך דברי תורה מכפרים על עבירות: ד"א יערף כמטר חכמי' אומרים אמר להם משה לישראל שמא [אין] לה) אתם יודעים כמה צער נצטערתי על התורה וכמה עמל עמלתי בה ומה יגיעה יגעתי בה כענין שנאמר ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה (שמות ל"ד) ונכנסתי לבין המלאכים ונכנסתי לבין החיות ונכנסתי לבין השרפים שאחד מהם יכול לשרוף את כל העולם כולו שנאמר שרפים עומדים ממעל לו (ישעיה ו') נפשי נתתי עליה דמי נתתי עליה כשם שלמדתי אותה בצער כך תהיו אתם למדים אותה בצער או כדרך שאתם למדים אותה בצער כך תהיו מלמדים אותם בצער ת"ל תזל כטל אמרתי תהיו רואים אותה (כזול) [כאילו היא בזול] לו) אחד משליש וארבע בסלע כשעירים עלי דשא כאדם שהולך ללמוד תורה תחילה בתחילה נופלת עליו כשעיר ואין שעיר אלא שד שנאמר ושעירים ירקדו שם (ישעיה י"ג): ד"א יערוף כמטר לקחי היה רבי בנאה אומר אם עשית דברי תורה לשמם דברי תורה חיים הם לך שנא' כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא (משלי ד') ואם לא עשית דברי תורה לשמן דברי תורה ממיתים אותך שנ' יערף כמטר לקחי ואין עריפה אלא הריגה שנא' וערפו את העגלה בנחל (דברים כ"א) ואומר כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה (משלי ז') לז): ד"א יערף כמטר לקחי

מאיר עין כה) במקרא כתוב וקרבתי אליכם. כו) במקרא כתוב אדני יהוה. כז) כצ"ל ומה שכתוב בספרים לא נמצא במקרא. כח) במקרא כתוב אל תרף. כט) עיין ברש"י. ל) וכ"ה בילקוט. לא) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. לב) וכ"ה בילקוט. לג) הז"א הגיה ומפספסין. לד) שלא נודע מי הכהו ובילקוט ובכת"י בן ז"א ג' על כל עבירות. לה) כ"ה בכת"י בן ז"א ועיין בילקוט. לו) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. לז) עיין תענית ז'.

ר' דוסתאי בר' יהוד' אומר אם כנסת דברי תורה כדרך הכונסים מטר לבור לסוף שאתה מנזל ומשקה אחרים שנא' ונוזלים מתוך בארך יפוצו מעיינתך חוצה (משלי ה'): ד"א יערף כמטר לקחי ר' יהודה אומר לעולם (הוי) [יהא] אדם כונס דברי תורה כללי' שאם כונסן פרטים מייגעים אותו ואין יודע מה לעשות משל (למלך) [לאדם] לח) שהלך לקיסרי וצריך מאה זוז או מאתי' זוז הוצאה נוטלם פרט מייגעים אותו ואין יודע מה לעשות אבל אם מצרפם ועושה אותו סלעים פורט ומוציא בכל מקום שירצה וכן מי שהלך לבית אילנים לשוק וצריך מאה מנה או שתי ריבוא אם מצרפם סלעים מייגעים אותו ואין יודע מה לעשות אבל אם מצרפם (ועושם אות' סלעים) ועושה אותם דינרי זהב פורט ומוציא בכל מקום שירצה כשעירים עלי דשא כשאדם הולך ללמוד תורה בתחילה אינו יודע מה לעשות עד ששונה שני סדרים או שני ספרים ואחר כך נמשכת אחריו כרביבים לכך נאמר וכרביבים עלי עשב: ד"א יערף כמטר לקחי מה מטר זה יורד על האילנות ונותן בהם מטעמים לכל אחד ואחד לפי מה שהם בגפן לפי מה (שהם) [שהיא] בזית לפי מה (שהן) [שהוא] בתאינה [לפי מה שהיא] לט) כך דברי תורה כולם אחת ויש בהם מקרא ומשנה הלכות ואגדות כשעירים עלי דשא מה שעירים הללו יורדים על עשבים ומעלים אותה ויש בהם ירוקים ויש בהם אדומים ויש בהם שחורים [ויש בהן לבנים] מ) כך דברי תורה יש בהן רבנים יש בהן כשרים יש בהן חכמים ויש בהם צדיקים ויש בהם חסידים מא): ד"א יערף כמטר מה המטר הזה אי אתה רואהו עד שבא וכן הוא אומר ויהי עד כה ועד כה והשמים התקדרו בעבים (מלכים א' י"ח) מב) כך תלמידי חכמים אי אתה יודע מהם עד ששונה משנה הלכות ואגדות או עד שיתמנה פרנס על הצבור: ד"א יערף כמטר לא כמטר הזה שבא מן הדרום שכולו לשדפון כולו לירקון כולו לקללה אלא כמטר הזה שבא מן המערב שכולו לברכה היה ר' סימאי או' מנין אתה אומר כשם שהעיד משה לישראל שמים וארץ כך העיד להם ארבע רוחות השמים שנא' יערף כמטר לקחי זה רוח מערבית שהוא ערפו של עולם שכולו לברכה תזל כטל אמרתי זה רוח צפונית שעושה את הרקיע נקייה כזהב כשעירים עלי דשא זה רוח מזרחית שמשחיר את הרקיע כשעיר מג) וכרביבים עלי עשב זה רוח דרומית שמארגנת את הרקיע כרביב מד): ד"א יערף כמטר היה ר' סימאי אומר לא נאמרו ד' רוחות הללו אלא כנגד ד' רוחות השמים צפונית בימות חחמה יפה ובימות הגשמים קשה דרומית בימות החמה קשה ובימות הגשמים יפה מזרחית לעולם יפה מערבית לעולם קשה צפונית יפה לחטים בשעה שמכנים שליש וקשה לזתים בשעה שחונטין [דרומית קשה לחטים בשעה שמכנים שליש ויפה לזתים בשעה שחונטין] מה) וכך היה מו) רבי סימאי אומר כל הבריות שנבראו מן השמים נפשם וגופן מן השמים וכל בריות שנבראו מן הארץ נפשם וגופם מן הארץ [חוץ מן האדם הזה שנפשו מן השמים וגופו מן הארץ] לפיכך עשה אדם תורה ועשה רצון אביו שבשמים הרי היא כבריות של מעלן שנא' אני אמרתי אלהי' אתם ובני עליון כולכם (תלים פ"ב) לא עשה תורה ולא רצון אביו שבשמים [הרי הוא כבריות שלמטן] מז) שנאמר אכן כאדם תמותון (שם) וכך היה רבי סימאי אומר אין לך פרשה שאין בה תחיית המתים אלא שאין בנו כח לדרוש שנאמר יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדון עמו (תלים נ') מח) יקרא אל השמים מעל זה נשמה ואל הארץ לדון עמו מי דיין עמו מט) ומנין שאין מדבר אלא בתחיית המתים שנאמר מארבע רוחות בואי הרוח (יחזקאל ל"ז) נ):

כי שם ה' אקרא נמצינו למדים שלא הזכיר משה שמו של מקום אלא לאחר כ"א דבר נא) ממי למד ממלאכי השרת שאין מלאכי השרת מזכירים את השם אלא לאחר ג'

מאיר עין לח) וכ"ה בכת"י בן ז"א וילקוט. לט) וכ"ה בילקוט. מ) וכ"ה בילקוט. מא) עיין בילקוט. מב) לפנינו כתוב התקדרו עבים. מג) בילקוט ג' שמשחרת את הרקיע ובפס"ז ג' שמטהרת את העולם כשעיר (אולי צ"ל כשעיר של תעלת) ובצא בתרא כ"ה. ג' שמסערת את כל העולם כשעיר ועיין בגמרא שם. מד) בנוסחת הז"א ג' שמאדנת וגי' שלפנינו הוא גי' הילקוט ובפס"ז ג' שמרבצת את העולם כרביב ובגמרא שם ג' שהיא מעלה רביבים ומגדלת עשבים. מה) הגהתי מן הגמרא יומא כ"א: ועיין גיטין ל"א: מו) בילקוט ג' וכן היה. מז) כן הגיה הז"א עפ"י הילקוט תילים שם. מח) במקרא כתוב לדין עמו. מט) כלו' מי שדן את עמו יקרא לנשמה והיינו לאחר התחייה והז"א הגיה את מי דיין עמו זהו הגוף וקרי עמו בחירק ועיין סנהדרין צ"א: נ) כלו' דמש"ה נקט שמים וארץ וארבע רוחות לפי שהאדם נברא משמים וארץ ועתיד לתחייה ע"י ארבע הרוחות. נא) כ"א תיבות ועיין בתרגום יונתן.

קדושות שנאמר וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות (ישעיה ו') אמר משה די שאהיה בפחות משבעה כמלאכי השרת נב) והרי דברים ק"ו ומה משה שהוא חכם חכמים גדול שבגדולים לא הזכיר שמו של מקום אלא לאחר כ"א דבר המזכיר שמו של מקום בחנם אעכ"ו נג) רבי שמעון בן יוחי אומר מנין שלא יאמר אדם לה' עולה לה' מנחה לה' שלמים אלא עולה לה' מנחה לה' שלמים לה' ת"ל קרבן לה' (ויקרא א') והרי דברים ק"ו ומה אלו שהם מוקדשים לשמים אמר המקום אל יחל שמי עליהם עד שקדשו המקדש נד) שמו של מקום בחינם ובמקום בזיון עאכ"ו (ד"א) נה) :

כי שם ה' אקרא [הבו גדל לאלהינו] ר' יוסי אומר מנין לעומדים בבית הכנסת ואומר ברכו את ה' המבורך שעונים (אחריהם) [אחריו] נו) ברוך ה' המבורך לעולם ועד ת"ל כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו אמר לו ר' נהורי השמים דרך ארץ היא גוליירים מתגרים במלחמה וגבורים נוצחים נז) ומנין שאין מזמנים אלא בשלשה ת"ל כי שם ה' אקרא [הבו גדל לאלהינו] נח) ומנין שעונים נט) אחר המברך ת"ל [כי שם ה' אקרא] הבו גודל לאלהינו ומנין לאומר ברכו ס) שהם עונים אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ת"ל כי שם ה' אקרא [הבו גדל לאלהינו] ומנין לאומר יהא שמיה רבא מברך שעונים אחריהם לעולמי ולעולמי עולמים ת"ל [כי שם ה' אקרא] הבו גודל לאלהינו סא) ומנין אתה אומר שלא ירדו אבותינו למצרים אלא כדי שיעשה [הקב"ה] סב) נסים וגבורות בשביל לקדש את שמו הגדול בעולם שנאמר ויהי בימים הרבים ההם [וגו'] וישמע אלהים את נאקתם [וגו'] (שמות ג') ואומר כי שם ה' אקרא [וגו'] ומנין שלא הביא המקום פורענות עשר המכות על פרעה ועל מצרים אלא על שלא קידשו את שמו הגדול בעולם (בתחילה) [שבתחלת] סג) הענין הוא אומר מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ה') ובסוף אמר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים (שם ט') ומנין שלא עשה המקום נסים וגבורות לאבותינו על הים ועל הירדן ועל נחלי ארנון אלא בשביל לקדש שמו בעולם שנאמר ויהי כשמע כל המלכים אשר בעבר הירדן ימה [וגו'] (יהושע ה') וכן רחב אמרה לשלוחי יהושע כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם (שם ב') ת"ל כי שם ה' אקרא [וגו'] ומנין שלא ירד דניאל לגוב עריות אלא כדי שיעשה לו המקום נסים וגבורות בשביל לקדש שמו בעולם שנאמר כי שם ה' אקרא [וגו'] ואומר מן קדמי שים טעם די בכל שולטן מלכותי ליהון זיע' ודחילים מן קדם אלהא די דניאל (דניאל ו') סד) ומנין אתה אומר שלא ירדו חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש אלא כדי שיעשה להם נסים וגבורות בשביל לקדש שמו בעולם שנאמר אתיא ותמהיא די עבד עמי אלהא עילאה שפר קדמי להחויא אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפי' (שם ג') ומנין שאין מ"ה מזכירים שמו של מעלה עד שמזכירים שמי ישראל מלמטה שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו') ואומר ברן יחד כל כוכבי בוקר (איוב ל"ח) והדר יריעו כל בני אלהים (שם) כוכבי בוקר אלו ישראל שמשולים לכוכבים שנאמר והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים (בראשית כ"ב) בני אלהים אלו מלאכי השרת וכן הוא אומר ויבואו בני אלהים (איוב א') : (סליק פיסקא).

(שז) הצור תמים פעלו הצייר שהוא צר העולם תחילה וצר בו את האדם שנאמר וייצר ה' אלהים את האדם (בראשית ב') תמים פעלו פעילתו שלימה על כל באי העולם ואין להרהר אחר מדותיו אפי' (סנה) [עוולה] א) של כלום ואין אחד מהם שיסתכל ויאמר אלו היה לי ג' עינים אלו היו לי ג' ידים אלו היה לי ג' רגלים אלו הייתי מהלך על ראשי אלו היו פני הפוכים לאחורי כמה היה נאה ת"ל כי כל דרכיו משפט יושב עם כל אחד ואחד בדין ונותן לו מה שראוי לו אל אמונה שהאמין בעולם ובראו ואין עול שלא באו בני אדם להיות רשעים אלא להיות צדיקים וכן הוא אומר אשר עשה האלהים את

מאיר עין נב) כלו' שמזכיר אחר שבעה פעמים ג'. נג) עיין ברכות רבה פ"א וחולין ל"א: נד) בילקוט כ' המזכיר וכן הגיה הז"א ועיין ב"ר שם ונדרים י': ובת"כ ויקרא פ"ב. נה) וכן בילקוט ליתא. נו) ככ"ל לג'. נז) כלו' ואף הכא על הלבור לגלא ועיין סוף נזיר וברכות כ"ג: ול"ע. נח) עיין ברכות מ"ה. נט) בילקוט ג' ומנין לעונין אמן אחר המברך ובכת"י בן ז"א לא ג' לה. ס) דהיינו בביהמ"ק ועיין ברש"י ובתענית ע"ז: והז"א הגיה בכרכה ובכת"י בן ז"א מחק לה וג' ומנין לאומר בשכמל"ו וא"כ קאי אבשכמל"ו דק"ש ובילקוט ליתא להאי בבא כלל ועיין בז"א. סא) עיין ברכות ג'. וכתב הז"ר ואנו לא נוהגין כן. סב) כ"ה בכת"י בן ז"א ובילקוט ג' להם. סג) כ"ה בילקוט ועי"ש. סד) במקרא כתוב זאעין ודחלין מן קדם אלהה.
(שז) א) כ"ה בכת"י בן ז"א ובילקוט ג' עונה כדלקמן ועיין בז"ר.

האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים (קהלת ז') צדיק וישר הוא שהוא מתנהג בישרות עם כל באי העולם: ד"א הצור התקיף תמים פעלו פעולתו שלימה עם כל באי העולם ואין להרהר אחר מדותיו אפילו (עונה) [עולה] ב) של כלום ואין אחד מהם שיסתכל ויאמר מה ראו אנשי דור המבול שנשטפו במים ומה ראו אנשי מגדל שנתפזרו מסוף העולם ועד סופו ומה ראו אנשי סדום ועמורה להשתטף באש וגפרית ומה ראה אהרן ליטול הכהונה ומה ראה דוד ליטול את המלכות ומה ראה קרח ועדתו שתבלעם הארץ ת"ל כי כל דרכיו משפט יושב עם כל אחד ואחד ונותן לו את הראוי לו אל אמונה בעל פקדון ואין עול גובה את שלו באחרונה שלא כמדתו מדת בשר ודם מדת ב"ו מפקיד אצל חבירו מאתים ויש בידו מנה כשהוא בא ליטול את שלו אומר לו הוצא מנה שיש לי בידך והילך את השאר אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא אל אמונה ואין עול גובה את שלו באחרונה צדיק וישר הוא כענין שנאמר כי צדיק ה' צדקות אהב (תהלים י"א): ד"א הצור התקיף תמים פעלו פעולתם של באי העולם שלימה לפניו מתן שכרם של צדיקים (ומחסר) [ומתן] ג) פורענותם של רשעים אלו לא נטלו כלום משלהם בעולם הזה ואלו לא נטלו כלום משלהם בעולם הזה שנ' הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי (דברים ל"ב) אימתי אלו ואלו נוטלים למחר כשהוא יושב בדין כי כל דרכיו משפט למחר כשהוא יושב בדין [יושב] ד) עם כל אחד ואחד ונותן לו את הראוי לו ה) אל אמונה כשם שמשלם שכר צדיק גמור שכר מצוה שעשה בעולם הזה לעולם הבא כך משלם לרשע גמור שכר מצוה קלה שעשה בעולם הזה וכשם שנפרע מרשע גמור מעבירה שעשה בעולם הזה לעולם הבא כך נפרע מצדיק גמור על עבירה שעשה בעולם הזה ואין עול כשאדם נפטר מן העולם באים כל מעשיו ונפרטים לפניו ואומר לו כך עשית ביום פלוני ואי אתה מאמין בדברים הללו והוא אומר הן והן והוא אומר לו חתום שנאמר ביד כל אדם יחתום (איוב ל"ז) צדיק וישר הוא והוא מצדיק את הדין ואומר יפה דנתוני וכן הוא אומר למען תצדק בדבריך תזכה בשפטיך (תהלים נ"א) ו): (ד"א) ז) כשתפסו את רבי חנינה בן תרדיון נגזרה עליו גזירה לשרוף ספרו [עליו] ח) אמרו לו גזירה נגזרה עליך לשרוף ספרך [עליך], קרא מקרא הזה הצור תמים פעלו אמרו לאשתו נגזרה על בעליך גזירה לשרוף ספרו עליו ועליך ליהרג קראה המקרא הזה אל אמונה ואין עול אמרו לבתו נגזרה גזירה על אביך לשרוף ספרו עליו ועל אמך ליהרג ועליך לעשות מלאכה ט) קראה מקרא זה גדול העצה ורב העליליה [אשר עיניך פקוחות וגו' לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו] (ירמיה ל"ב) ר' אומר גדולים מעשים אלו שהם בעת צרתם הצמיהו י) ג' פסוקים של צדוק הדין מה שאין כן בכל הכתובים כוונו שלשתן את לבן וצדקו עליהם את הדין עמד פליסופוס על הפרכיא שלו אמר לו אל תזוז יא) דעתך על ששרפת את התורה שמשעה שיצאת חזרה לה לבית אביה אמר לו למחר אף דינך כיוצא באלו אמר לו בשרתני בשורה טובה למחר יהיה חלקי עם אלו לעולם הבא: ד"א הצור תמים פעלו כשירד משה מהר סיני יב) באו כל ישראל אצלו אמרו לו משה רבינו אמור לנו מה היה מדת הדין למעלה אמר להם אני איני אומר לזכות את הזכאי ולחייב את החייב אלא אפי' להחליף בדבר יג) אל אמונה ואין עול: (ס"פ).

(שח) שחת לו לא בניו מומם אע"פ שהם מלאים מומים קרוים בנים שנאמר שחת לו לא בניו מומם דברי ר' מאיר (וכן היה ר' יהודה אומר אין בהם מומים שנאמר לא בניו מומם) א)

מאיר עין ב) כ"ה בכת"י בן ז"א. ג) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. ד) וכ"ה בילקוט. ה) ובפס"ז ג' הצדיקים שכרן שמור שנ' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך והרשעים שמור עונשן שנ' הלא הוא כמוס וכו' ובילקוט ג' אלו לא נטלו כלום משלהם בעוה"ז ואלו לא נטלו כלום משלהן בעוה"ב אלו לא נטלו כלום משלהן בעוה"ז שנאמר הלא היא כמוס עמדי אימתי אלו ואלו נוטלין כי כל דרכיו משפט למחר כשהוא יושב בדין וכו' וגי' הילקוט צריכה תיקון. ו) עיין תענית י"א. ז) וכן ליתא בילקוט וכן מחקו הז"א. ח) וכ"ה בילקוט ובכת"י ג' להשרף בספרו וכן ג' לקמן. ט) בילקוט ג' לישב בקופה של זונות וכ"ה בעבודה זרה י"ח. ובמס' שמחות פ"ח. י) בילקוט ג' שבשעת לכתן נזדמנו שלשה פסוקים וכו'. יא) בילקוט ג' אל תזוח. כלו' הפליסופוס אמר כך להפרכיא שדנה את ר' חנינא בן תרדיון והשיבו לו שאף הוא יהא נידון בכך ועיין בז"א שערבב הענין ועיין בע"ז ובשמחות שם. יב) כלו' אחר מעשה העגל. יג) ז"ל הז"ר אפי' אתה רואה שהקב"ה מחייב את הזכאי אפ"ה אין עול וכו' כדאיתא בחגיגה פ"ק (ה'.) הן בקדושיו לא יאמין ע"כ ול"נ דברייתא שלפנינו קטועה היא ועיין בתרגום יונתן.

(שח) א) הוא תוספות מגליון וכן בילקוט ליתא ובא בעל הגליון לפרש הקרא לר"י דפליג אר"מ עיין לעיל פי' ל"ו וקאמר דר"י ס"ל אין בהם מומים קרויים בנים ומפרש לקרא לא בניו מומם כלו' לפי שבהן מומים לא בניו הם ועיין בז"א.

ואומר זרע מרעים בנים משחיתים (ישעיה א') אם כשמשחיתים קרויים בנים אלו לא היו משחיתים עאכ"ו כיוצא בדבר אתה אומר חכמים המה להרע (ירמיה ד') והרי דברים ק"ו ומה כשהם (סכלים) [מריעים] ב) קרוים חכמים אלו היו מטיבים עאכ"ו כיוצא בו אתה אומר בנים סכלים המה ולא נבונים (שם) והרי דברים ק"ו ומה כשהם סכלים קרוים בנים אלו היו נבונים עאכ"ו כיוצא בו אתה אומר ויבוא אליך כמבוא עם וישבו לפניו עמי ושומעים את דבריך (יחזקאל ל"ג) ג) יכול שומעים ועושים ת"ל ואתם לא תעשו (שם) ד) והרי דברים ק"ו ומה כשהם שומעים ולא עושים קרויים עמי אלו שומעים ועושים עאכ"ו משום אבא דורש אמרו שחתו ישראל בכל לאוים שבתורה ה) וכל כך למה ו) שלא ליתן פתחון פה לרשעים לומר כל זמן שאנו חוטאים לפניו אנו מצטערים לפניו ז) משל לאחד שיצא לצלב אביו בוכה עליו אמו בוכה עליו ומתחבטת עליו וזה אומר אוי לי (וזה אומר) [וזו אומרת] ח) אוי לי אבל אין זה הוי הוי אלא [לאותו] ט) שיצא ליצלב וכן הוא אומר אוי לנפשם כי גמלו להם רעה (ישעיה ג') :

דור עקש ופתלתול אמר להם משה לישראל עוקמנים אתם פתלתולים אתם אין אתם הולכים [אלא] לאור י) משל לאחד שהיה בידו מקל מעוקל ונתנו לאומן לתקנו מתקנו באור ואם לאו מכוונו במענילה ואם לאו מפתלו (במג"ד) [במעצד] יא) ומשלימו לאור יב) וכן הוא אומר ונתתיך ביד אנשים בוערים חורשי משחית (יחזקאל כ"א) יג): ד"א דור עקש ופתלתול אמר להם משה לישראל במדה שמדדתם בה מדדתי לכם וכן הוא אומר עם נבר תתבר ועם עקש תתפל (שמואל ב' כ"ב) יד) : (סליק פיסקא).

(שט) **הלה' תגמלו זאת** משל לאחד שהיה עומד וצווח כנגד בלייוסטוס בשוק אמרו לו השומעים שוטה שבעולם כנגד בלאייוסטוס א) אתה עומד וצווח מה אם רצה להכותך ולקרע את כסותך ולחבשך בבית האסורים אתה יכול לו אם היה קטרון שגדול הימנו עאכ"ו אם היה הפתקס ב) גדול משניהם עאכ"ו: ד"א הלה' תגמלו זאת משל לאחד שהיה עומד וצווח כנגד אביו אמר' לו שוטה שבעולם כנגד מי אתה (יושב) [עומד] וצווח כנגד אביך שמע כמה עמל עמל בך וכמה יגיעה יגע בך אם לא כבדתו לשעבר צריך אתה לכבדו עכשיו שלא יהיה כותב כל נכסיו לאחרים כך אמר להם משה לישראל אי אתם זכורים נסים וגבורות שעשה לכם המקום במצרים הזכרו כמה טובות שעתיד ליתן לכם לעולם הבא עם נבל לשעבר ולא חכם לעתיד לבא כיוצא בו אתה אומר ישראל לא ידע עמי לא התבונן (ישעיה א') ישראל לא ידע לשעבר ועמי לא התבונן לעתיד מי גרם להם לישראל שיהיו מנוולי' ומטופשים שלא היו בונים בדבר תורה וכן הוא אומר הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה (איוב ד') :

הלא הוא אביך קנך ר' שמעון בן חלפת' אומר משמו ג) שאם היה חלש למעלה וגבור למטה מי נוצח שמא אתה יכול לו ד) וכל שכן שגבור למעלה וחלש למטה וכן הוא אומר אל תבהל את פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים כי אלהים בשמים ואתה על הארץ (קהלת ה') ה): ד"א הלא הוא אביך קנך אמר להם משה לישראל חביבין אתם לי (זקנים) [קנינים] ו) אתם לי ואי אתם ירושה לי משל לאחד שהורישו אביו עשר שדות ועמד וקנה שדה אחד משלו ואותה היה אוהב מכל שדות שהורישו אביו וכן מי שהורישו אביו עשר פלטוריות ועמד וקנה פלטורה אחת משלו ואותה היה אוהב מכל פלטורה

מאיר עין ב) כ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. ג) במקרא כתוב ויבואו אליך כמבוא עם וישבו לפניך עמי ושמעו את דבריך. ד) במקרא כתוב ואותם לא יעשו. ה) שחתו להם כל לא שבתורה כלו' עברו על כל לא תעשה ובזה שחתו לעצמם. ו) כיון דכתיב שחת לו למה אמר מומם. ז) כנוי לשון כלפי מעלה כלו' שמצערים להקב"ה כביכול. ח) כ"כ לג'. ט) כ"ה בכת"י בן ז"א ובילקוט ג' על שילא והז"א הגיה עפ"י הילקוט. י) ובפס"ז ג' אין אתם מתכוונין אלא באור ובילקוט ג' אין אתם הולכים אלא לאמור אבל בילקוט יחזקאל כ' שם"ב ג' פתלנים אתם אין אתם הולכים אלא לאור. יא) וכ"ה בילקוט. יב) ובילקוט ג' ומשליכו לאור ובפס"ז ג' לה הכי עקמנים אתם אין אתם מתכוונין אלא באור משל לעץ מעוקס נתנו לאומן שיכוונו נתנו במכוון ולא נתיישר הכהו במעצד ולא נתיישר עשאוהו קליפין והשליכהו לאור כך אמר משה לישראל פתלתולים אתם ואין אתם מתכוונין אלא באור וכה"א וכו'. יג) במקרא כתוב חרשי משחית. ובפס"ז מקיים ואומר והבאתי את השלישים באש וגו'. יד) עיין בתרגום יונתן.

(שט) א) בילקוט כתוב לעיל והכא בליוסטוס. ב) בילקוט ג' הפתכר שגדול משניהם. ג) הא' משמו לא אתפרש לי וכ"ה בילקוט אבל בקהלת רבה ליתיה עיי"ש ובילקוט קהלת שם ואולי בברייתא קטיעה ליתא. ד) ובקהלת רבה ג' מי גולה העליון וכ' דהאי שמא אתה יכול לו הוא נוסחא אחרינא ובא מגליון לתוך הספר. ה) במקרא כתוב על פיך וגו' כי האלהים בשמים. ו) וכ"ה לקמן ובילקוט ג' קנין אתם לי וכן ג' לקמן וכן הגיה הז"א.

שהנחילו אביו כך אמר להם משה לישראל חביבים אתם לי קנינים אתם לי ואי אתם ירושה לי:

קנך זה אחד מג' שנקראו קנין למקום ואלו הם תורה וישראל ובית המקדש תורה נקראת קנין למקום שנאמר ה' קנני ראשי' דרכו (משלי ח') ישראל נקראו קנין למקום שנאמ' אביך קנך בית המקדש נקרא קנין למקום שנ' הר זה קנתה ימינו (תהלים ע"ח) ז):

הוא עשך ויכוננך היה ר' מאיר אומר כרכא דכולא ביה כהניו מתוכו נביאיו מתוכו סופריו מתוכו וכן הוא אומר ממנו פנה ממנו יתד (זכריה י') ח) רבי יהודה אומר עשאך כוין כוין ט) ר' שמעון בן יהודה אומר הושיבך על בסיסך (הלעיטך) [הלעיטך] י) ביזת שבעת עממים ונתן לך מה שנשבע לך והורישך מה שהכטיחך ר' דוסתאי בן יהודה אומר עשאך כנונים כנונים מכפנים שאם תעלה אחד מהם על גבי חבירתה אין אתה יכול לעמוד יא):

(סליק פיסקא):

(שי) זכור ימות עולם (הזכרו) [הזכרו] א) מה שעשיתי בדורות הראשונים מה שעשיתי באנשי דור המבול מה שעשיתי באנשי דור הפלגה מה שעשיתי באנשי סדום ועמורה בינו שנות דור ודור אין לך דור שאין בו (מאנשי) [כאנשי] דור המבול ואין לך דור שאין בו (מאנשי) [כאנשי] ב) דור הפלגה וכאנשי סדום אלא שנדון כל אחד ואחד לפי מעשיו:

שאל אביך ויגדך אלו נביאים כענין שנאמר ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי (מלכים ב' ב') זקניך ויאמרו לך אלו זקנים כענין שנאמר אספה לי ע' איש מזקני ישראל (במדבר י"א) ג): ד"א זכור ימות עולם אמר להם כל זמן שהמקום מביא יסורים עליכם הזכרו כמה טובות ונחמות עתיד ליתן לכם לעולם הבא בינו שנות דור ודור זה דורו של משיח שיש בו ג' דורות שנאמר יראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים (תהלים ע"ב) ד) שאל אביך ויגדך למחר עתידים ישראל להיות רואים ושומעים כשומעים מפי הקודש שנאמר ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר (ישעיה ל') ואומר ולא יכנף עוד מוריך (שם) ה) זקניך ויאמרו לך מה שהראיתי לזקנים בהר כענין שנאמר ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל (שמות כ"ד): (סליק פיסקא).

(שיא) בהנחל עליון גוים עד שלא בא אבינו אברהם (כבר) [כביכול] א) היה המקום דן את העולם באכזרי ב) חטאו אנשי דור המבול הציפם בזיקים ג) על פני המים חטאו אנשי מגדל פזרם מסוף העולם ועד סופו חטאו סדומים שטפם ד) באש וגפרית אבל משבא אברהם אבינו לעולם זכה לקבל יסורים (ממשמש) [והתחילו ממשמשים] ה) ובאים כענין שנא' ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה (בראשית י"ב) וא"ת מפני מה ייסורים באים מפני חבתן של ישראל יצב גבולות עמים למספר בני ישראל: [דבר אחר] ו) בהנחל עליון גוים כשהנחיל הקב"ה העולם (לאומות העולם) ז) לאומות העולם פירש תחומן לכל אומה ואומה כדי שלא יהיו מעורבבים שילח בני גומר לגומר ובני מגוג למגוג ובני מדי למדי ובני יון ליון ובני תובל לתובל פירש תחומם של אומות כדי שלא יכנסו לארץ יצב גבולות עמים [וגו'] ח): ד"א בהנחל עליון גוים כשנתן המקום תורה לישראל עמד וצפה ונסתכל [כענין] ט) שנאמר עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים (חבקוק ג') ולא היתה אומה בכל האומות שהיתה ראויה לקבל תורה אלא ישראל שנאמר יצב גבולות עמים [וגו']: ד"א בהנחל עליון גוים כשהנחיל המקום העולם לאומות חלקום לגיהנם שנאמר שמה אשור וכל קהלה עילם וכל המונה שמה נסיכי צפון כולם וכל צידונים שמה מדי בבל ואדום מלכיה וכל נסיכיה (יחזקאל ל"ב) י) וא"ת מי נוטל עושרם וכבודם של אלו הוי אומר

מאיר עין ז) עיין פסחים פ"ז: ובמכילתא בשלח פ"ט ובפ' קנין תורה דאבות. ח) עיין חולין כ"ו: ט) בפס"ז מסיים שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם א"א לך להתקיים אפי' שעה אחת ובילקוט ג' כיון כיון. י) וכ"ה בילקוט ובפס"ז ג' הלעיטך ביזת מלכים וביזת הים וביזת ז' עממים. יא) עיין חולין שם.

(שי) א) וכ"ה בילקוט ובפס"ז. ב) וכ"ה לקמן וכ"ה בילקוט ובפס"ז. ג) עיין ברש"י ותרגום יונתן. ד) עיין סנהדרין ל"ט:

(שיא) א) כ"ה בילקוט ובכת"י בן ז"א. ב) בילקוט ג' באכזריות. ג) בילקוט ג' כזיקים. ד) ובכת"י בן ז"א ג' שפטם. ה) וכ"ה בכת"י בן ז"א ועיין בילקוט. ו) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. ז) וכן ליתא בילקוט ובכת"י בן ז"א ג' פירש תחומן של כל אומה ואומה. ח) ובילקוט ג' שני יצב וגו'. ט) כצ"ל לג'. י) עיין במקרא שם ובילקוט בפרשה.

*

ישראל [שנאמר] יא) יצב גבולות עמים [וגו']: ד"א בהנחל עליון גוים כשהנחיל המקום מן האימות יראי חטא וכשרים שבהם בהפרידו בני אדם זה לוט ויפרדו איש מעל אחיו (בראשית י"ג):

יצב גבולות עמים ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר הרי היא אומר ששים המה מלכות ושמונים פילגשים (שה"ש ו') ששים ושמונים הרי ק"מ (לאבותינו) [ואבותינו] לא ירדו במצרים אלא בשבעים נפש (ד"א) יצב גבולות עמים יציב גבול עמים אין כתיב כאן אלא יצב גבולות עמים זכו אומות ליטול ב' חלקים במספר בני ישראל יב): (סליק פיסקא).

(שיב) **כי חלק ה' עמו** משל למלך שהיה לו שדה ונתנה לארים התחילו הארים נוטלים וגונבים אותה נטלה מהם ונתנה לבניהם התחילו להיות רעים יותר מן הראשונים נולד לו בן אמר להם צאו מתוך שלי אי אפשר שתהיו בתוכה תנו לי חלקי שאהיה מכירו כך כשבא אברהם אבינו לעולם יצא ממנו פסולת ישמעאל ובני קטורה בא אבינו יצחק לעולם יצא ממנו פסולת עשו אלופי אדום חזרו להיות רעים יותר מן הראשונים כשבא יעקב לא יצא ממנו פסולת אלא נולדו כל בניו כשרים כמותו שנאמר ויעקב איש תם יושב אהלים (בראשית כ"ה) מהיכן המקום מכיר את חלקו מיעקב שנאמר כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו (תהלים קל"ה) ואומר כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו ועדין תלי בדלא תלי אין אנו יודעים אם המקום בחר לו ישראל לסגולתו ואם ישראל בחרו להקב"ה ת"ל ובך בחר ה' אלהיך (דברים ז') א) מנין שאף יעקב בחר לו הקב"ה שנאמר לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא וישראל שבט נחלתו ה' צבאות שמו (ירמיה י'):

יעקב חבל נחלתו אין חבל אלא גורל שנאמר חבלים נפלו לי בנעימים (תהלים ט"ז) ב) ואומר ויפלו חבלי מנשה עשרה (יהושע י"ז) מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון (שם י"ט) ג): [ד"א יעקב חבל נחלתו] ד) מה חבל זה משולש כך היה יעקב שלישי לאבות וקיבל שכר כולם כשנולד אברהם מהו אומר ואח לצרה יולד (משלי י"ז) ה) כשנולד יצחק מהו אומר טובים השנים מן האחד (קהלת ד') כשנולד יעקב מהו אומר והחוט המשולש לא במהרה ינתק (שם) ו): (סליק פיסקא).

(שיג) **ימצאהו בארץ מדבר** זה אברהם אבינו משל למלך שיצא הוא וחילותיו למדבר הניחוהו חיילותיו במקום הצרות ובמקום הגייסות ובמקום ליסטות והלכו להם נתמנה לו גבור אחד אמר לו מלך אל יפול לבך עליך ואל יהי עליך אימה של כלו' חייך שאיני מניחך עד שתיכנס לפלטורי' שלך ותישן על מטתך כענין שנאמר ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים (בראשית ט"ו) יסובבנהו כענין שנ' ויאמר ה' אל אברם לך לך (שם י"ב) יבוננהו עד שלא בא אבינו אברהם לעולם כביכול לא היה הקב"ה מלך אלא על השמים בלבד שנאמר ה' אלהי השמים אשר לקחני (שם כ"ד) אבל משבא אבינו אברהם לעולם המליכו על השמים ועל הארץ כענין שנאמר ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ (שם) יצרנהו כאישון עינו אפילו בקש המקום מאבינו אברהם גלגל עינו היה נותן לו ולא גלגל עינו בלבד נותן לו אלא אף נפשו הוא נותן לו שחביבה עליו מן הכל שנאמר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק (שם כ"ב) והלא בידוע שהוא בנו יחידו אלא זו נפש שנקראת יחידה שנא' הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי (תהלים כ"ב): דבר אחר ימצאהו בארץ מדבר אלו ישראל כענין שנאמר כענבים במדבר מצאתי ישראל (הושע ט') ובתוהו ילל ישימון במקום הצרות במקום הגייסות במקום ליסטות יסובבנהו לפני הר סיני כענין שנאמר והגבלת את העם סביב לאמר (שמות י"ט) יבוננהו בעשרת הדברות מלמד שהיה הדיבור יוצא מפי הקב"ה והיו ישראל מסתכלים בו ויודעים כמה מדרשים יש בו וכמה הלכות יש בו וכמה קלים וחמורים יש בו וכמה גזירות שוות יש בו א) יצרנהו כאישון עינו הולכים י"ב מיל וחוזרים י"ב מיל על כל דבור ודבור ולא היו נרתעים לא

מאיר עין יא) כ"ה בכת"י בן ז"ל. יב) וכ"ה בכת"י בן ז"ל וכ"ה בפס"ז אלא שבפס"ז ג' זכו עמים ליטול ב' תחומין למספר בנ"י.

(שיב) א) לפנינו כתיב בך ועיין בת"י. ב) עיין בילקוט שם. ושלא תימא מאי חבלים יסורין מייתי קרא אחרינא. ג) ושלא תימא מאי חבלי חלקי דאילו גורל הו"ל בלשון יחיד כדכתיב ויהי הגורל באיכך להכי מייתי האי קרא. ד) כ"כ לג' ונראה שכן היתה לפני בעל הפס"ז. ה) פי' אח אחד כמו ועשה אח דיחזקאל י"ח כלו' שנולד אחד לצרה דהיינו או"ה עע"ז כמו ועבר בים צרה. ו) עיין ברמ"י.

(שיג) א) עיין מכילתא יתרו פ"ע.

מקול הקולות ולא מקול תלפידים ב): ד"א ימצאהו בארץ מדבר (במוסו) הכל מצוי ומתוקן ומסופק להם במדבר באר עולה להם מן (עולה) [יורד] ג) להם שליו מצוי להם ענני כבוד מקיפות להם ובתוהו ילל ישימון במקום הצרות במקום הגייסות במקום ליסטות במקום המנופת ד) יסובבנהו בדגלים ג' מן הצפון ג' מן הדרום ג' מן המזרח ג' מן המערב ה) יבוננהו בשתי מתנות מלמד שכשהיה אחד מן האומות פורש ידו לקבל מן ו) לא היה עולה בידו כלום למלאות מים מן הבאר לא היו עולים בידו כלום יצרנהו כאישון עינו כענין שנאמר קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך (במדבר י'): [דבר אחר] ז) ימצאהו בארץ מדבר כענין שנ' הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדברה (הושע ב') ח) ובתוהו ילל ישימן אלו ארבע מלכיות כענין שנאמר המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב (דברים ח') יסובבנהו בזקנים יבוננהו בנביאים יצרנהו כאישון עינו משמרתו מן המזיקים שלא יזיקוהו כענין שנאמר כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו (זכריה ב') ט):

(סליק פיסקא).

(שיד) כנשר יעיר קנו מה נשר זה אין נכנס לקנו מיד עד שהוא (מלרף את) [מטרף על] א) בניו בכנפיו בין אילן לחבירו בין סיכה לחבירתה כדי שיעירו בניו ויהיה (בבניו) [בהם] ב) כח לקבלו כך כשנגלה המקום ליתן תורה לישראל לא נגלה עליהם מרוח אחד אלא (מסתי) [מארבע] ג) רוחות כענין שנאמר ויאמר ה מסיני בא וזרח משעיר למו [וגו'] (דברים ל"ג) ואיזו היא רוח רביעית אלוה מתימן יבוא (חבקוק ג'):

יפרוש כנפיו ויקחהו ד) כענין שנאמר ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך [וגו'] (דברים א'):

ישאהו על אברתו כענין שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות י"ט): ד"א כנשר יעיר קנו זה לעתיד לבוא כענין שנאמר קול דודי הנה זה בא (שה"ש ב') יפרוש כנפיו כענין שנאמר אומר לצפון תני (ישעיה מ"ג) ישאהו על אברתו הביאי בניך בחוצן (שם מ"ט) ה): (סליק פיסקא).

(שטו) ה' בדד ינחנו אמר להם המקום לישראל כדרך שישבתם יחידים בעולם הזה ולא נהניתם מן העכו"ם כלום כך אני עתיד להושיבכם לעתיד לבוא ואין אחד מן העכו"ם נהנה מכם כלום:

ואין עמו אל נכר שלא תהא רשות לאחד מן העכו"ם לבוא ולשלוט בכם כענין שנ' ואני יוצא והנה שר יון בא ושר מלכות פרס עומד לנגדי אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת (דניאל י') א): ד"א ה' בדד ינחנו עתיד הקב"ה להשים אתכם ב) נוחלים מסוף העולם ועד סופו וכן הוא אומר מפאת צפון ועד פאת ים דן אחד יהודה אחד אשר אחד ועד גבול ים מפאת קדים ועד פאת ים יהודה אחד ועל גבול יהודה מפאת קדים ועד פאת ים מנשה אחד נפתלי אחד (יחזקאל מ"ח) ג) מה ת"ל יהידה אחד אשר אחד דן אחד שעתידים ישראל ליטול אורך מן המזרח למערב עד רוחב כ"ה אלפים קנים שיעורן ע"ה מיל ד) ואין עמו אל נכר שלא יהו בכם בני אדם שעובדים ע"ז וכן הוא אומר לכן בזאת יכופר עון יעקב [וגו'] (ישעיה כ"ז): ד"א ה' בדד ינחנו עתיד אני להושיב אתכם בנחת רוח בעולם ואין עמו אל נכר שלא יהו בכם בני אדם שעוסקים בפרגמטיא של כלום כענין שנא' יהי פיסת בר בארץ (תהלים ע"ב) שיהיו חטים מוציאים גלוסקאות כמלא פיסת יד ירעש

מאיר עין ב) עיין מכילתא שם פ"ב ושבת פ"א: ג) וכ"ה בילקוט ובכת"י בן ז"א. ד) בכת"י בן ז"א מוחק ב' מלות אלו ועיין ספרי במדבר פי' פ"ע. אמר מאיר איש שלום בספרים כתיב במקום הגלות ולכ' לג' במקום הגלות כמו לדיא וקניא. ה) עיין ספרי במדבר פי' פ"ג. ו) בילקוט ג' פושט ידו לקמוץ מן. ז) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. ח) לפנינו כתוב המדבר. בילקוט ג' ימצאהו בארץ מדבר זה לעתיד לבא וכו'. ט) ועיין ברש"י ובתרגום יונתן.

(שיד) א) ככ' לג' וכ"כ מרש"י והז"א הגיה מטרף את בניו ובכת"י בן ז"א ג' מטרף ומוחק מלות את בניו ובילקוט ג' מטרף גוזליו. ב) כ"ה בילקוט ובכת"י בן ז"א. ג) וכ"ה בפס"ז וברש"י וכן הגיה הז"א ועיין לקמן פיסקא שמ"ג. ד) לפנינו כתיב יקחהו ועיין בת"י. ה) לפנינו כתוב והביאו.

(שטו) א) לפנינו כתוב והנה שר יון בא אבל אגיד לך וגו'. וברמב"ן ג' שלא תהא רשות לא' משרי האומות וכו' עיי"ש. ב) בכת"י בן ז"א וכן ברד"ק יחזקאל מ"ח ג' להושיב אתכם. ג) עיין סדר הכתובים במקרא שם והז"א מחק והגיה עפ"י סדר המקרא. ד) עיין ביחזקאל שם ברש"י וברד"ק וגי' הרד"ק אורך מן המזרח למערב על רוחב וכו'.

כלבנון פריו (שם) שיהיו חטים שפות זו בזו ונושרות סולתן בארץ ואתה בא ונוטל (מימניה [ממנה] ט) מלא פיסת זו של יד כדי פרנסתך י): (סליק פיסקא).

(שטז) ירכיבהו על במתי ארץ זו ארץ ישראל שהיא גבוהה מכל הארצות כענין שנאמר עלה נעלה וירשנו אותה (במדבר י"ג) ויעלו ויתורו את הארץ (שם) ויעל בנגב (שם) א):

ויאכל תנובת שדי אלו פירות א"י שקלים לאכול מפירות של כל הארצות ב):

ויניקהו דבש מסלע כגון סכני וחברותיה מעשה שאמר ר' יהודה לבנו בסיכני צא והבא לי קציעות מן החבית אמר לו אבא של דביש [היא א"ל] ג) השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה:

ושמן מחלמיש צור אלו זיתים של גוש חלב ד) מעשה שאמר ר' יוסי לבנו בציפורי עלה והבא לנו (גרוגרות) [זתים] מן העלייה הלך ומצא את העלייה שצפה (דבש) [בשמן] ה):

(סליק פיסקא).

(שיז) חמאת בקר וחלב צאן זה היה בימי שלמה שנא' עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן (מלכים א' ה'):

עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים זה היה בימי עשרת השבטים שנאמר ואוכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק (עמוס ו'):

עם חלב כליות חטה זה היה בימי שלמה שנאמר ויהיה לחם שלמה ליום אחד וגו' (מלכים א' ה'):

ודם ענב תשתה חמר זה היה בימי י' השבטים שנאמר השותים במזרקי יין (עמוס ו'): ד"א ירכיבהו על במתי ארץ זה בית המקדש שגבוה מכל העולם שנאמר וקמת ועלית (דברים י"ז) ואומר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' (ישעיה ב') א) ויאכל תנובות שדי אלו סלי ביכורים ויניקהו דבש מסלע [ושמן מחלמיש צור] אלו נסכי שמן חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים זו חטאת עולה ושלמים ואשם ותודה וקדשים קלים עם חלב כליות חטה אלו סלתות ודם ענב תשתה חמר אלו נסכי יין: ד"א ירכיבהו על במתי ארץ זו תורה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו (משלי ח') ויאכל תנובת שדי זו מקרא ויניקהו דבש מסלע זו משנה ושמן מחלמיש צור זה תלמוד חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים אלו קלים וחמורים וגזירות שוות ותשובות עם חלב כליות חטה אלו הלכות שהן גופה של תורה ודם ענב תשתה חמר אלו הגדות שמושכות לב אדם כיין: ד"א ירכיבהו על במתי ארץ זה העולם הזה שנאמר יכרסמנה חזיר מיער [וזיז שדי ירענה] (תילים פ') ויאכל תנובות שדי אלו (ד') ב) מלכיות ויניקהו דבש מסלע [ושמן מחלמיש צור] אלו מציקים שהחזיקו בה בארץ ישראל והם קשים להוציא מהם פרוטה כצור למחר הרי ישראל יורשים את נכסיהם והם עריבים להם כדבש ושמן (ד"א) ג) חמאת בקר אלו הפיטקים והגמונים שלהם עם חלב (כליות) [כרים] אלו כליסריקים שלהם ד) ואילים אלו בני פוקרים שלהם בני בשן אלו קונטרינים שמכינים מבן שניהם ה) ועתודים אלו סנקנירקים שלהם ו) עם חלב כליות חטה אלו מטרוניות שלהם ז) ודם ענב תשתה חמר אלו ישראל שלמחר יורשים את נכסיהם ועריבים להם (כשמן ודבש) [כיין] ח): ד"א כליות חטה עתידה כל חטה וחטה להיות כשתי כליות של שור גדול משקל י"ד ט) ליטרים בציפורי ואל תתמה בדבר הסתכל בראשי לפתות י) מעשה וישקלו ראש לפת ל' ליטרי' של ציפורי יא) ומעשה שקינן

מאיר עין ה) וכ"ה בילקוט. ו) עיין שבת ל': וכתובות קי"א:

(שטז) א) עיין לעיל פי' כ"ג. ב) עיין ברש"י ובכתובות קי"ב. ג) וכ"ה בילקוט ועיין ברש"י. ד) עיין לקמן פי' שכ"ה. ה) כ"ה בכת"י בן ז"א אבל בילקוט ג' כמו שהיה לפנינו ובפס"ז ג' ג"כ כמו שהיה לפנינו אלא דנקט הני תרי מעשיות כולהו בר' יהודה וג' להו כחדא בסוף הפי' אחר דרש המקרא.

(שיז) א) עיין לעיל פי' קנ"ב. ב) וכן בילקוט ליתא ובכת"י בן ז"א מחק למקרא דיכרסמנה אבל בילקוט איתיה ועיין במדרש תילים ובילקוט שם דדרשוהו על מלכות אדום כאילו כתוב חזיר מעיר ועיר היא רומי כידוע ואולי לכך העי"ן תלויה. ג) וכן מחקו בכת"י בן ז"א. ד) בילקוט ג' כלירקין. ה) וגי' הז"א שמביאים מבין שיניהם ובילקוט ג' שמבין מבין שיניהן. ו) וגי' הז"א סנקירקים וגי' הילקוט סרקנידקין. ז) ובפס"ז ג' עם חלב כרים אלו הגמונים שלהם ואילים בני בשן אלו קנטרונין שלהן ועתודים אלו סנקליטין שלהם עם חלב כליות חטה אלו המטרניות שלהם וכו'. ח) וכ"ה בילק' ובפס"ז. ט) בכת"י בן ז"א ג' ארבעה לטרין. י) עיין כתובות קי"א: יא) עיין כתובות שם.

שועל בראש הלפת יג) ועוד מעשה בשיחים בקלח של חרדל שהיו בו שלשת כורים ונפשח אחד מהם וסיככו בו סוכת יוצרים וחבטו ומצאו בו תשעה קבין חרדל יג) אמר ר' שמעון בן חלפתא מעשה בקלח של כרוב שהיה בתוך שלנו והייתי עולה ויורד בו כעולה ויורד בסולם יד): ד"א ודם ענב תשתה חמר שלא תהיו יגעים לא לדרוך ולא לבצור אלא אתה מביאה בעגלה וזוקפה בזוית טו) ומסתפק והולך כשותה מן הפיטום טז): (סליק פיסקא).

(שיח) וישמן ישורון ויבעט לפי שבען (רו"מ) [הן מורדין] א) וכן אתה מוצא באנשי דור המבול שלא מרדו לפני המקום אלא מתוך מאכל ומשתה ומתוך שלוה מה נא' בהן בתיהם שלום מפחד (איוב כ"א) (כולה בריית' בתלה הדברים) ב) וכן מצינו באנשי סדום שלא מרדו לפני המקום אלא מתוך מאכל ומתוך משקה ומתוך שלוה וכן הוא אומר חי אני נאם ה' אם עשתה סדום אחותך [וגו'] (יחזקאל ט"ז) ג) וכן [מצינו] באנשי מגדל שלא מרדו לפני המקום אלא מתוך מאכל ומתוך משקה ומתוך שלוה לכן הוא אומר ויהי כל הארץ שפה אחת (בראשית י"א) (כולה ברייתא) ד) וכן אתה מוצא באנשי דור המדבר שלא מרדו לפני הקב"ה אלא מתוך מאכל ומשתה שנאמר וישב העם לאכול ושתה (שמות ל"ב) מה נאמר בהם סרו מהר מן הדרך (שם) אמר לו הקב"ה למשה אמור להם לישראל כשאתם נכנסים לארץ אין אתם עתידים למרוד אלא מתוך אכילה ושתייה שנאמר כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותיהם זבת חלב ודבש ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרי' (דברים ל"א) אמר להם משה לישראל כשאתם נכנסים לארץ אי אתם עתידים למרוד אלא מתוך אכילה ושתייה ומתוך שלוה שנאמר פן תאכל ושבעת [וגו'] ובקרך וצאנך ירביון (דברים ח') מה נאמר בהם ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך (שם) וכן אתה מוצא בבניו ובבנותיו של איוב שלא באתה להם פורענות אלא מתוך אכילה ושתייה ומתוך שלוה שנאמר עוד זה מדבר וזה בא ויאמר בניך ובנותיך אוכלים ושותים יין [וגו'] והנה רוח גדולה באה (איוב א') ה) וכן אתה מוצא בעשרת השבטים שלא גלו אלא מתוך אכילה ושתייה ומתוך שלוה שנאמר השוכבים על מטות שן [וגו'] השותים במזרקי יין [וגו'] לכן עתה יגלו בראש גולים (עמוס ו') וכן אתה מוצא בימות המשיח ו) שאין עתידים למרוד אלא מתוך אכילה ושתייה ושלוה מה נאמר בהן וישמן ישורון ויבעט משל לאדם אחד שהיה לו עגל והיה מפשפשו ומגרדו ומאכילו כרשינים בשביל שיהיה חורש בו כשהגדיל העגל נתן בעליו עולו עליו וקירטע ושיבר את העול ופסק את (הסמיגייריס) [הסימלונין] ז) וכן הוא אומר מוטות עץ שברת (ירמיה כ"ח):

שמנת בימי ירבעם עבית בימי אחאב כסית הכל בימי יהוא ח): ד"א שמנת עבית כסית שמנת בימי אחז עבית בימי מנשה כסית הכל בימי (חזקיה) [צדקיה] ט): ד"א שמנת עבית כסית כאדם ששמן מבפנים ועושה כסלים מבחוץ וכן הוא אומר כי כסה פניו בחלבו ויעש פימה עלי כסל (איוב ט"ו) ד"א שמנת עבית כסית אלו ג' דורות שלפני י) ימות המשיח שנאמר ותמלא ארצו כסף וזהב [וגו'] ותמלא ארצו אלילים (ישעיה ב') יא):

ויטוש אלוה עשהו [כענין שנאמר יב) ותשכח ה' עשך] נוטה שמים ויוסד ארץ

מאיר עין יב) עיין כתובות שם. יג) עיין כתובות שם. יד) כתובות שם. טו) ובכת"י בן ז"א ג' מביא בעגלה ענבה אחת. טז) עיין כתובות שם. ועיין מדרש אלו המקראות בתרגומים.

(שיח) א) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. ב) שם פי' מ"ג וזו הערה מהסופר שקילר כאן הענין לפי שכבר נשנה שם. ג) לפנינו כתוב נאם אדני ה'. ד) הערה מהסופר כדלעיל. ולפנינו הסדר מעורבב דנקט אנשי סדום והדר אנשי מגדל אבל בילקוט ובפס"ז נקט אנשי מגדל ברישא והדר אנשי סדום וכל"ל. ה) במקרא כתוב עד זה מדבר וגו'. ו) הז"כ רמז עיין לקמן ולכונו לומר דלקמן מידרש הכי אג' דורות שלפני ימות המשיח וכן פי' הז"א אחר אריכות שהאריך בקושיות ואני אומר איש שלום מלאתי שהמאמרים בענין המשיח עדיין סתומין לנו שכבר נמלא לחז"ל בענין המשיח דברים סותרים זא"ז לדוגמא סנהדרין צ"ט. חד אמר ימות המשיח מ' שנה ומ"א ע' שנה ומ"א ג' דורות ומ"א ת' שנה ומ"א שס"ה שנה ומ"א ז' אלפים שנה ומ"א כמיום שנברא העולם עד עכשיו ומ"א כימי נח עד עכשיו עיי"ש והדבר לריך חקירה מהו שהבינו בשם ימות המשיח ועל איזה הזמן כוונו לא ולמד הכי לר"ע היו ימות המשיח הימים שהיו תכף אחר חורבן הבית עיין סנהדרין צ"ז: וכיון שכן לא נוכל ג"כ לפרש המאמרים הנדרשים על ימות המשיח והמאמר שלפנינו הוא סתום כחבריו בענין זה הסתום. ז) וכ"ה בילקוט ובכת"י בן ז"א. ועיין ברכות ל"ב. ח) בילקוט ג' כשית בימי יהוא ובפס"ז ג' כל ימי יהוא. ט) כ"ה בכת"י בן ז"א וכן הגיה הז"א. ובילקוט ליתא לכולא דרשא כלל. י) אולי צ"ל של ימות המשיח עיין סנהדרין צ"ט. יא) וכישא דעניגה והיה באחרית הימים וגו'. יב) כנ"ל להגיה עפ"י הענין.

[ותפחד תמיד וגו' (ישעיה נ"א) ואומר] יג) כי שתים רעות עשה עמי [אותי עזבו וגו'] (ירמיה ב') אמר להם הקב"ה במדה שמרדתם בי מדדתי לכם עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי [שנא'] ויטוש משכן שילה (תהלים ע"ח) [ואומר] כי נטשת עמך בית יעקב (ישעיה ב') (ד"א ויטוש אלוה עשהו) [וינבל צור ישועתו כענין] יד) שנ' ויביאני אל החצר הפנימי' והנה בפתח השער ככ"ה איש אחוריהם אל היכל ה' (יחזקאל ח') טו) רבי דוסתאי בר' יהודה אומר אל תקרי וינבל אלא וינבל צור ישועתו טז) כענין שנאמר אל תנאץ למען שמך ואל תנבל כסא כבודך (ירמיה י"ד):

יקניאהו בזרים שהלכו ועשו דברים של זרות (וגס) [וכן] יז) הוא אומר וגם אם אסא ויסירה מגבירה אשר עשתה מפלצתה לאשירה (דה"י ב' ט"ו מלכים א' ט"ו) יח):

בתועבות יכעיסוהו זה משכב זכור וכן הוא אומר ואת זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה היא (ויקרא י"ח) ואומר וגם קדש היה בארץ [עשו ככל התועבת הגוים] (מלכים א' י"ד) יט):

יזבחו לשדים (אלו הם שעובדים) [אילו עובדים] כ) לחמה וללבנה לכוכבים ולמזלות ודברים שהם צורך העולם והנייה לעולם בהם לא (היה הנאה) [היתה קנאה] כא) כפולה אלא הם עובדים לדבר שאין מטיבים להם אלא מריעים להם לשדים מה דרכו של שד נכנס לאדם וכופה אותו כב):

אלהים לא ידעום שאין אומות העולם מכירים אותם חדשים מקרוב באו שכל זמן שהיה אחד מן האומות רואה אותו אמר צלם יהודי הוא וכן הוא אומר כאשר מצאה ידי לממלכות האליל [ופסיליהם מירושלים ומשמרון] (ישעיה י') מלמד שירושלם ושומרון מספקות דפוס לכל באי העולם כג):

לא שערום אבותיכם שלא עמדה שערת אבותיכם בפניהם כד): ד"א לא שערום אבותיכם אל תקרי לא שערום אלא לא שעום כה) אף על פי שמזבחים להם ומקטרים להם לא יראים מהם וכן הוא אומר ואל קין ואל מנחתו לא שעה (בראשית ד'): (סליק פיסקא').

(שיט) צור ילדך תשי אמר להם הקב"ה עשיתם אותי כאלו אני זכר ומבקש לילד אלו היתה חיה יושבת על המשבר לא היתה מצטער' כענין שנאמר כי באו בנים עד משבר (מלכים ב' י"ט) ואלו היתה חולה ומבכירה לא היתה מצטערת כענין שנאמר כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה (ירמיה ד') אלו היו שנים במעיה לא היתה מצטערת כענין שנאמר ויתרוצצו הבנים בקרבה (בראשית כ"ה) אלו היה זכר שאין דרכו לילד ומבקש לילד לא היה צערו כפול ומכופל כענין שנאמר שאלו נא וראו אם יולד איש זכר (ירמיה ל') א): ד"א צור ילדך תשי שכחתם אותי בזכות אבותיכם וכן הוא אומר הביטו אל צור חוצבתם [וגו'] הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם (ישעיה נ"א) ב): ד"א צור ילדך תשי כל זמן שאני מבקש להיטיב אתכם אתם מתישים כח של מעלה עמדתם על הים ואמרתם זה אלי ואנוהו (שמות ט"ו) [ובקשתי להיטיב לכם] [בכם] חזרתם ואמרתם נתנה ראש ונשובה מצרים (במדבר י"ד) (ובקשתי להיטיב אתכם חזרת') עמדתם על הר סיני ואמרתם כל אשר דבר ה'

מאיר עין יג) כצ"ל להגיה. יד) כצ"ל וכ"כ מהילקוט והפס"ז. טו) לפנינו כתוב ויבא אתי אל חצר בית ה' הפנימית והנה פתח היכל ה' בין האולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש וגו'. טז) לשון הז"ר כ"ל דה"פ דישראל ניבלו וביזו להקב"ה כמ"ש רש"י א"כ צריך לקרות וינבל לחוד ואחר כך צור ישועתו אלא וינבל צור ישועתו שהש"י מיבל כביכול מכח שהגלה לישראל וכו' ועיין בתרגומים שעקפו את המקרא שלא להוציא דיבור גנאי כלפי מעלה. יז) וכ"ה בילקוט. יח) לפנינו בד"ה כתוב וגם מעכה אם אסא המלך הסירה מגבירה אשר עשתה לאשרה מפלצת וגו' ובמלכים כתוב לפנינו וגם את מעכה אמו ויסרה מגבירה אשר עשתה מפלצת לאשרה. יט) עיין ברש"י. כ) כ"ה בילקוט. כא) כ"ה בילקוט וברש"י. כב) עיין ברש"י ובתרגומים ובילקוט קטיעה היא ובפס"ז ג' מה דרכו של שד כיון שנכנס באדם הוא כופה אותו על פניו. כג) ובפס"ז ג' מלמד שירושלים ושמרון מספקות טופסין של ע"ז לכל האומות. ועיין ברש"י. כד) עיין ברש"י. ובילקוט ג' או ד"א לא שערום אבותיכם לידע אם יש בהן צורך אם לאו וכן ג' בפס"ז לא שערום לא שיערום אבותיכם אם יש בהן צורך ואם אין בהן צורך ע"כ ונראה שהוא מן הספרי אלא שנשמט מן הספר וכן העתיקו הז"א. כה) כלומר לא שעו להם והרי"ש נוסף חרות הכנוי משאר אף אם יהיה פרשו שער עיין בלא"בע ונראה שכן דעת המתרגמים שתרגמו לא הפעקו בהון כלומר לא השתעשעו בהם.

(שיט) א) במקרא כתוב אם ילד זכר. כלומר דלהכי מכנה להקב"ה צור ילדך שגורמין לו צער כפול ומכופל. ב) וכ"ה בילקוט ופי' הז"א שכחתם בפיעל גרמתם להקב"ה לשכוח בזכות אבותיכם ול"נ נג' שכחתם את זכות אבותיכם כלומר שכחתם דרכי אבותיכם וכ"ה בפס"ז וה"ג לה צור ילדך תשי הנחתם (אולי צ"ל שכחתם) זכות אבותיכם שנאמר הביטו אל צור חצבתם והשכח אל מחוללך שכחתם אמותיכם שנא' ואל שרה תחוללכם.

נעשה ונשמע (שמות כ"ד) ובקשתי להיטיב לכם חזרתם בכם ואמרתם לעגל אלה אלהיך ישראל (שם ל"ב) הוי כל זמן שאני מבקש להטיב לכם אתם מתישים כחו של מעלה ג):

ותשכח אל מחוללך ר' מאיר אומר אל שהחיל בך אל שנצטער בך כענין שנאמר חיל כיולדה (תלים מ"ח) ר' (מאיר) [יהודה] ד) אומר שעשאך מחילים מחילים ה): ד"א ותשכח אל מחוללך אל שהחיל שמו עליך מה שלא הוחיל שמו על כל אומה ומלכות וכן הוא אומר אנכי ה' אלהיך (שמות כ') ר' נחמיה אמר אל שעשאך חולים על כל באי העולם בשעה שאי אתה עושה בתורה ו) וכן הוא אומר קול ה' על המים [וגו' קול ה' יחיל וגו'] קול ה' יחולל אילות (תלים כ"ט) ז): ד"א ותשכח אל מחוללך אל שמוחל לך על כל עוונותיך:

(שכ) וירא ה' וינאץ ר' יהודה אומר ממה שהם נאים לו מנאצים לפניו א) ר' מאיר אומר מכעס בניו ובנותיו והרי דברים ק"ו ומה בזמן שמכעיסים קרוים בנים אלו לא היו מכעיסים עאכ"ו ב):

ויאמר אסתירה פני מהם אמר הקב"ה הריני מסלק שכינתי (מביניכם) [מביניהם] ג) אראה מה אחריתם אדע מה בסופיהון ד): ד"א [אסתירה פני מהם] ה) הריני מוסרם ביד ארבע מלכיות שיהו משעבדים אותם ו):

כי דור תהפוכות המה דור הפוך דור (הפוך) [תהפוכה] ז) אין כתיב כאן כי אם דור תהפוכות הפכפכנים הם פורגים הם ח):

בנים לא אמון בם בנים אתם שאין בכם אמונה עמדתם לפני הר סיני ואמרתם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד) אף אני אמרתי לכם אלהים אתם (תלים פ"ב) כיון (שאמרו) [שאמרתם] ט) לעגל אלה אלהיך ישראל (שמות ל"ב) אף אני אמרתי לכם אכן כאדם תמותון (תלים פ"ב) הכנסתי אתכם אל ארץ אבותיכם ונתתי לכם בית הבחירה אמרתי לכם לא תהיו גולים ממנה לעולם כיון שאמרתם אין לנו חלק בדוד (שמואל ב' כ') י) אף אני אמרתי לכם וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (עמוס ז') רבי דוסתאי בן יהודה אומר אל תקרי לא אמון בם אלא לא אמן בם שלא היו רוצים לענות אמן אחר הנביאים בשעה שמברכים אותם וכן הוא אומר למען הקים את השבועה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש (ירמיה י"א) יא) ולא היה אחד מהם שפתח פיו ועונה אמן עד שבא ירמיה וענה אמן שנאמר ואען ואומר אמן ה' (שם):

הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם יש לך אדם עובד לצלם דבר הרואה אותו אבל הם עובדים לבבואה ולא לבבואה בלבד אלא להבל זה שעולה מן הקדירה כענין שנ' כעסוני בהבליהם:

ואני אקניאם בלא עם אל תקרי בלא עם אלא בלוי עם אלו הבאים מבין האומות ומלכיות ומוציאים אותם מתוך בתיהם: ד"א [בלא עם] יב) אלו הבאים מברבריא וממטונס וממורטניא יג) שמהלכין ערומים בשוק [אין לך אדם בזוי ופגום בעולם אלא המהלך ערום בשוק] יד):

מאיר עין ג) הגהתי עפ"י הילקוט וכן הגיה הז"א. ד) כ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. ה) עיין בתרגומים ובכת"י בן ז"א ג' אל שעשאך מחילים מחילים. ו) אבל כשהן עוסקין בתורה קדש ישראל לה' וגו' (ירמיה ב') ז) הז"א פי' להביא ראיה דהקב"ה יפחיד ויחיל לעתיד את העכו"ם שהם חזקים כאילות והיינו כשישראל עושין רצונו של מקום אבל כשאין עושין רצונו הוא להיפך ע"כ והוא דחוק ונראה שבא מגליון לתוך הספר ובא בעל הגליון לומר שכבר אילות יחולל כמו יחיל וה"נ דכוותיה ואלעיל דר"מ קאי ואולי קטיעה היא ול"ל ד"א מהללך מוליאך מרחם וכה"א וכו' וכ"ה ברש"י עיי"ש:

(שכ) א) וינאץ נוטריקון נאה כאן פי' בדבר מלוה שהם נאים לו מנאצים לפניו ז"ר ול"ל דר"י ור"מ פליגי בפירושא דוינאץ דלר"מ קאי אלמעלה וינאץ מכעס בניו ובנותיו כלו' וינאץ בניו ובנותיו מכעס שהכעיסו לפניו ויהיה וינאץ פועל יוצא ור"י סבר דוינאץ אוירא ה' קאי כלו' לפי שהם נאים לפניו והוא רואה עליהם מעשיהם מנאצים אותו ואולי צ"ל ממה שהם נראים לו. ב) קיומא דר"מ ועיין לעיל פי' ש"א. ג) וכ"ה בילקוט. ד) עיין ברש"י ובתרגומים ור"ל שאין זה האחרית קאי על העתיד בכלל שהרי בסוף ד' ירחם עליהם וכלה לא יעשה ובפס"ז ג' להודיעם מה יהא בסופם כמו אראה בהפעיל. ה) כ"ה בכת"י בן ז"א. ו) בפס"ז מסיים להודיעם מה יהא בסופם. ז) כצ"ל לג' ובילקוט איתא דור תהפוכת וצ"ל שהיא ע"ם ול"ל תהפוכה. כלומר דור של תהפוכות. ח) בילקוט ג' פרדכין וכן הגיה הז"א ובז"ר איתא פרדינכים. ט) וכ"ה בילקוט. י) בז"א ליין מלכים א' י"ב ושם כתוב מה לנו חלק וגו' ועוד הא עפ"י נביא היה עפ"י אחיה השילוני ושמעיה אבל באמת לאחים חלוקת מלכות בית דוד כבר היתה בימיו והסכימה דעת המקום בימי רחבעם כנ"ל. יא) במקרא כתוב לתת להם. בפס"ז ג' לאחי דרשא בשם ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי. יב) כ"ה בכת"י בן ז"א. יג) בילקוט איתא מברברי' ומבירטניא ועיין יבמות ס"ג: יד) כ"ה בילקוט ובפס"ז ג' שאין לך אדם וכו' ועיין יבמות שם.

בגוי נבל אכעיסם אלו המינים וכן הוא אומר אמר נבל בלבו אין אלהים (תהלים י"ד) טו):

כי אש קדחה באפי כשהפורענות יוצאה (מן העולם) [לעולם] טז) אין יוצאה אלא באף מנין אף בתוך יז) גיהנם שנאמר ותיקד עד שאול תחתית:

ותאכל ארץ ויבולה זו ארץ ישראל ותלהט מוסדי הרים זו ירושלם כענין שנאמר ירושלם הרים סביב לה וה' סביב לעמו (תהלים קכ"ה): ד"א ותאכל ארץ ויבולה זה העולם ותלהט מוסדי הרים אלו ד' מלכיות שנאמר ואשא עיני והנה ארבע (מלכיות) [מרכבות] יוצאות מבין שני ההרים וההרים הרי נחשת (זכריה ו') יח): (סליק פיסקא).

(שכא) אספה עלימו רעות הריני מכנים ומביא עליהם כל הפורענות כולם כאחת: ד"א אסוף עלימו רעות אין כתיב כאן אלא אספה שיהו כל הפורעניות כלות והם אינן כלים וכן הוא אומר חצי אכלה בם חצי יכלו אותם אין כתיב כאן אלא חצי אכלה בם שיהו חצי כלים והם אינן כלים א) (ד"א) ב):

חצי אכלה בם אלו חצי רעב וכן הוא אומר בשלחי את חצי הרעב הרעים בהם (יחזקאל ה'):

מזי רעב ולחומי רשף שיהיו (מהוייס) [מוזין] ג) ברעב ומושלכים בחוצות וכן הוא אומר והעם אשר המה נבאים לכם יהיו מושלכים בחוצות ירושלם (ירמיה י"ד) ד):

וקטב מרירי לפי דרכנו אתה למד שכל מי שהשד [נכנס] בו (מויד) [שהוא מרירי] ה):

ושן בהמות אל תקרי ושן בהמות אלא ושן בהם אשלח בם שיהו מתחממים ומתחזרים על כל עבירות ו): ד"א שיהא אחד מהם מתחמם ומושך עצמו ומעלה נימי ומת והולך בה ז): [ד"א ושן בהמות אשלח בם שתהא בהמתו נושכת והיא מעלה נימי] ח) וכבר אמרו מעשה היה שהרחלים נושכים וממיתים:

עם חמת זוחלי עפר שיהיו מוזחלין בעפר ט): ד"א [עם חמת זוחלי עפר] י) אלו (עסנים) [הכינים] יא) שאין שלטונן אלא בעפר:

מחוץ תשכל חרב מכאן אמרו בשעת מלחמה כנס את הרגל בשעת רעב פזר את הרגל וכן הוא אומר אם יצאתי השדה והנה חללי חרב ואם באתי העיר והנה תחלואי רעב (ירמיה י"ד) ואומר ואשר בשדה בחרב יומת ואשר בעיר רעב ודבר יאכלנו (יחזקאל ז') יב):

ומחדרים אימה היה רואה החרב שהיא באה לשוק אם יכול לברוח ולהמלט הימנה אז חדרי לבו נוקפים עליו ומת והולך בה יג): ד"א מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוצות שנאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה [ומספר חצות ירושלים וגו'] (ירמיה י"א) יד) ומחדרים אימה על מה שעשו בחדרי חדרים וכן הוא אומר אשר זקני בית ישראל עושים בחושך (ואומר) [וגו'] עזב ה' את הארץ ואין ה' רואה (יחזקאל ח') טו):

גם בחור גם בתולה הותרה לאלו יונק עם איש שיבה וכן הוא אומר גם איש עם אשה ילכדו זקן עם מלא ימים (ירמיה ו') טז): ד"א [גם בחור] יז) אתם גרמתם לי לשלוח יד בבחירי וכן הוא אומר ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו (במדבר י"א) יח) גם בתולה

מאיר עין טו) עיין יבמות סג. טז) וכ"ה בילקוט ובספ"ז ג' מלפני הקב"ה. יז) בילקוט ג' ומנין שאף בתוך גהינם. יח) במקרא כתוב ואשא עיני וארא וגו'.

(**שכא**) א) עיין סוטה ט'. ב) ובן בספ"ז ליתא אבל בילקוט איתא. ג) כ"ה בספ"ז א"ל מזי רעב שהיו מוזין ומוהלכין באשפות מפני הרעב כענין שנאמר והעם וכו' ובילקוט ג' שיהו מוזחין ברעב והגיה הז"א על פיו ונדחק בפירושו. ד) במקרא כתוב נבאים להם וגו'. ה) כ"ה בספ"ז כלו' שאותן השדים הנכנסין באדם הם מכת שדים הנקראים מרירי ונפקא מינה לקמיעה כנ"ל גי' ופי' הענין אבל בילקוט ובנוסחת הז"א ג' שכל מי שהשד בו מוכד ופי' הז"ר ואחריו הז"א פי' מוכד בבריות לכן נקרא מרירי ע"כ ואין לדברים אלו שחר. ו) כלו' השן שבהם אשלח בם דהיינו שאוסיף להם תאוה על תאותם כנ"ל וכעין זה פי' הז"ר והז"א. ז) וכ"ה בילקוט אלא שבילקוט ג' ונושף עצמו (ואולי צ"ל ונושך עצמו) ובספ"ז ליתא ולא מצאתי בו פירוש. ח) כ"ה בספ"ז ובילקוט עיי"ש. ט) ובילקוט איתא שיהיו מוזחין בעפר. י) וכ"ה בספ"ז. יא) כ"ה בספ"ז ובילקוט ג' אלו עכינין ופי' הז"ר נחשים. יב) במקרא כתוב אשר בשדה בחרב ימות. עיין ב"ק ס': יג) כ"ה בילקוט ובר"ש אבל בספ"ז ג' חדרי הבית נופלים עליו ומת וכו'. יד) עיין בר"ש. טו) במקרא כתוב כי אמרים אין ה' רואה אתנו עזב ה' את הארץ. טז) כלו' כשהספרה הכתוב בחור ובתולה הותרו עמהם יונק עם איש שיבה ובא לומר דדרך הכתוב כשפורע ד' דברים שהם בענין א' לחבר במלות שמבור הא' ושב' והג' עם הד' אף שהב' והג' ג"כ כלולים בענין כמו הכא גם בחור גם בתולה יונק עם איש שיבה ודכוותיה בירמיה גם איש עם (כמו גם) אשה זקן עם מלא ימים כנ"ל ובילקוט ג' גם בחור גם בתולה לא אלו בלבד אלא יונק וכו' וזהו נמי כמו שאמרתי והז"א הרכיב שתי הנוסחאות יחד והגיה כן בספר ונדחק לפרשו ולא נ"ל. יז) וכ"ה בילקוט. יח) ומשם ראיה דהיינו בחור היינו בחיר.

(מנין שהיו) [מלמד שהיו] יט) מנוקים מן החטא כבתולה זאת שלא טעמה טעם חטא יונק (שהיו) [שהיו] יונקים דברי תורה כיונק זה שיונק חלב מדדי אמו עם איש שיבה אל תקרי איש שיבה אלא איש ישיבה מלמד (שהיו) [שהיו] כ) כולם ראויים לישב בישיבה וכן הוא אומר הכל גבורים עושי מלחמה (מלכים ב' כ"ד) וכי מה גבורה עושים בני אדם ההולכים בגולה ומה מלחמה עושים בני אדם הזקוקים בזיקים ונתונים בשלשלאות אלא הכל גבורים גיבורי מלחמתה של תורה וכן הוא אומר ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו (תהלים ק"ג) עושי (מלחמה) [מלחמה] שהיו נושאים ונותנים במלחמתה של תורה וכן הוא אומר על כן יאמר בספר מלחמות ה' (במדבר כ"א) ואומר והחרש והמסגר אלף הכל גבורים עושי מלחמה ויביאם מלך בבל גולה בבלה (מלכים ב' כ"ד) חרש אחד מדבר והכל שותקין והמסגר הכל יושבים לפניו ולמדים הימנו אחר שפותח אין סוגר לקיים מה שנאמר ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח (ישעיה כ"ב) כא): (סליק פיסקא).

(שכב) אמרתי אפאיהם אמרתי באפי איה הם א):

אשביתה מאנוש זכרם לא יהו בעולם אבל מה אעשה להם [לולא] ב) לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם רע (תהלים קכ"ד) ג) ד"א לולי ויאמר להשמידם לולא משה בחירו (שם ק"ו) ד):

לולי כעס אויב אגור מי גרם להם ליפרע מאלו כעס של אומות שהיה כנוס לתוך מעיהם אגור אין אגור אלא כנוס שנאמר דברי אגור בן יקא (משלי ל') ה) ואומר ישי מות עלימו ירדו שאל חיים כי רעות במגורם בקרבם (תהלים נ"ה) ו):

פן ינכרו צרימו בשעת צרתם של ישראל אומות העולם מנכרים אותם ועושים אותם כאלו אין מכירים אותם בעולם ז) וכן מצינו כשביקשו ישראל לברוח כלפי צפון היו מסגירים אותם כענין שנאמר כה אמר ה' על שלשה פשעי צור (עמוס א') ביקשו לברוח כלפי דרום היו מסגירים אותן שנאמר כה אמר ה' על שלשה פשעי עזה (שם) בקשו לברוח כלפי מזרח והיו מסגירים אותם שנאמר כה אמר ה' על שלשה פשעי דמשק (שם) בקשו לברוח כלפי מערב ח) והיו מסגירים אותם שנאמר משא בערב ביער בערב תלינו אורחות דדנים (ישעיה כ"א) ובשעת טובתם של ישראל אומות העולם מכחשים להם ועושים אותם כאלו הם אחין וכן עשו אמר ליעקב אחי יהי לך אשר לך (בראשית ל"ג) וכן חירם אמר לשלמה מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי (מלכים א' ט'):

[פן יאמרו ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת] (לא) ט) כמות שאמרו אותם השוטים הלא בחזקנו לקחנו לנו קרנים (עמוס ו'):

כי גוי אובד עצות המה ר' יהודה דורשו כלפי ישראל ר' נחמיה דורשו כלפי האומות ר' יהודה דורשו כלפי ישראל אבדו ישראל עצה טובה שנתנה להם ואין עצה אלא תורה שנאמר לי עצה ותושיה (משלי ח') ואין בהם תבונה אין בהם אחד שיסתכל ויאמר אמש אחד ממנו רודף מן האומות אלף ושנים רבבות אם לא כי צורם מכרם ר' נחמיה דורשו כלפי האומות אבדו האומות ז' מצות שנתתי להם ואין בהם תבונה אין בהם אחד שיסתכל ויאמר עכשיו אחד רודף ממנו י) אלף ושנים רבבה לימות המשיח אחד מישראל רודף ממנו אלף ושנים רבבה אם לא כי צורם מכרם יא) ומעשה בפולמוס שביהודה שרץ דיקריון אחד אחר בן ישראל בסוס להורגו ולא הגיעו עד שלא הגיעו יצא

מאיר עין יט) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. כ) הגהתי מן הילקוט. כא) עיין גיטין ס"א.

(שכב) א) עיין ברש"י ובתרגומים. ב) וכ"ה בילקוט. ג) במקרא לא כתוב רע. ד) ובכת"י בן ז"א ג' אמרתי לא יהו בעולם וכו' ד"א אמרתי אפאיהם וגו' לולא ויאמר וגו'. פי' שכבר אמר למשה סלחתי כדבריך שלא יאמרו האומות וכו' ועיין ברמב"ן. ה) במקרא כתוב יקה. ו) מתחילה הביא ראיה דאגור הוא הפעול משרש אגר ואח"כ הביא דוגמא שיתכן לומר שהכעס אגור במעיהם של אומות כמו כי רעות במגורם (כמו במאגורם) בקרבם כלו' מי גרם שאענוש את האומות עליהם אחר שאני גזרתי על ישראל באפי כעסן של או"ה היא שאגור בתוך מעיהם כנ"ל ובילקוט ג' מי גרם לי וכן היא בכת"י בן ז"א וא"כ היה נ"ל שלא להפרע מאלו ועיין בתרגומים. אבל בפס"זו ג' אמר הקב"ה מי גרם לי כעסן של או"ה וזאת הגי' היותר נכונה ופשוטה. ז) בפס"זו ג' וכן את מוצא בשעה שנגברו או"ה על ישראל גמרו והסכימו בכל מקום שישראל בורחין שלא יהו מניחין אותן וכו'. ח) כ"ל דל"ל כלפי ערב דערב הוא בנגב א"י אבל כלפי מערב הים הגדול מגבילן ואינן יכולין לברוח שם ובפס"זו ליתא להאי בבא כלל. ט) כנ"ל וכ"ה בפס"זו. ומלת לא היא ליון מהמקרא ולא ה' וגו' וכן כתב הז"ר שמלא כך מוגה. י) כלו' רודף מישראל ונקט הכי משום בית גלא ובילקוט ג' אחד ממנו רודף מישראל וכ"ה בכת"י בן ז"א. יא) ועיין כל זה בת"י.

נחש וכרך לו על עקבו אמר (לו) [לאחד] יב) בבקשה ממך אמור לפלוני דבר אחד לא תהיו סבורים לומר שאנו גומרים יג) ונמסרו בידינו אלא אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם:

(סליק פיסקא).

(שכג) לו חכמו ישכילו זאת אלו נסתכלו ישראל בדברי תורה שניתנה להם לא שלטה בהם אומה ומלכות ומה אמרה להם קבלו עליכם עול מלכות שמים והכריעו זה את זה ביראת שמים והתנהגו זה את זה בגמילות חסדים:

איכה ירדוף אחד אלף אם לא עשיתם את התורה היאך אני עושה הבמחתכם הייתם מבקשים שיהא אחד מכם רודף אלף ושנים יניסו רבבה עכשיו אחד מן האומות רודף אלף ושנים יניסו רבבה:

אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם איני מסגיר אתכם ע"י עצמי אלא ע"י אחרים א) וכבר היה מעשה שהזבובים מסרו אותם ביהודה ב) ר' יהודה איש טיבעים אומר ג) משל לאחד שאמר לחבירו עבד קירי אני מוכר לך אבל אני איני כן מוכרני מיד ומסגירני מיד אתכם כטמאים ביד טהורים ומנין שאין מסגירים אלא טמאים שנאמר והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים שנית (ויקרא י"ג) ד):

כי לא כצורינו צורם לא כתוקף שאתה נותן לנו אתה נותן להם כשאתה נותן [להם] ה) את התוקף הם מתנהגים עמנו במדת אכזריות הורגים ממנו ושורפים ממנו וצולבים ממנו:

ואויבנו פלילים כבר כתבת לנו שאויב לא דן ולא מעיד שנאמר והוא לא אויב לו (במדבר ל"ה) יעידנו ולא מבקש רעתו (שם) ידיננו ואתה מניתה עלינו אויבים עדים ודיינים ו):

כי מגפן סדום גפנם ר' יהודה דורשו כלפי ישראל ר' נחמיה דורשו כלפי האומות ר' יהודה אומר וכי מגפנה של סדום אתם או ממטעה של עמורה אתם והלא אי אתם אלא ממטע קדש שנאמר ואנכי נטעתיך שורק כולה זרע אמת (ירמיה ב') ענבימו ענבי רוש בניו של אדם הראשון אתם שקנס עליכם מיתה ועל כל תולדותיו הבאים אחריו עד סוף כל הדורות אשכלות מרורות למו שהגדולים שבכם מרתן פרוסה (בהם) [בהן] ז) (כאשכול) [כנחש] ואין אשכל אלא גדול שנא' אין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי (מיכה ז') חמת תנינים יינם שהחסידים והכשרים שבכם חמתן כתנינים וראש פתנים אכזר (אלא שהראשונים) [אלו הראשים] ח) שבכם כפתן הזה אכזרי ד"א חמת תנינים יינם המתונים יראי חטא שבכם חמתם כתנינים ט) וראש פתנים אכזר (אלא שהראשונים) [אלו הראשים] שבכם כפתן הזה ר' נחמיה דורשו כלפי האומות בודאי מגפן של סדום אתם וממטעה של עמורה אתם תלמידיו של נחש הקדמוני אתם שהטעה את אדם ואת חוה אשכלות מרורות למו שהגדולים (שבכם) [שבהם] מרתם פרוסה בהם כנחש ואין אשכול אלא גדול שנאמר אין אשכול לאכול (מיכה ז') י): (סליק פיסקא).

(שכד) הלא הוא כמוס עמדי ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר כוס שהיה כמוס ומחוסר א) יכול דוחה ב) ת"ל [כי כוס ביד ה' ויין] חמר (תלים ע"ה) יכול שאין בו אלא חציו ת"ל מלא מסך (שם) יכול שאין חסר אפי' טיפה אחת ת"ל ויגר מזה (שם) מאותה טיפה שתו ממנה אנשי דור המבול ואנשי דור הפלגה ואנשי סדום ועמורה ופרעה וכל חילו סיסרא וכל המונו נבוכדנצר וכל חילו סנחריב וכל אגפיו ומאותה טיפה עתידים לשתות כל

מאיר עין יב) וכ"ה בילקוט כלו' שאמר לאחד שעמד עליו שיאמר כך לדיקריון. יג) בילקוט ג' שאנו גבורים. ודוגמא מעשה זו עיין בילקוט.

(שכג) א) דהאי וה' הסגירם ע"י אחרים קאמר ואין לתרגם הסגירם שהוא סוגרם כמו והסגיר הכהן דנגעים אלא מסרם כמו לא תסגיר עבד אל אדניו ועיין בז"ר. ב) מייתי ראיה שהקב"ה עושה שליחותו ע"י אחרים ופי' הז"ר שראו שזבובים פורחים ממערה והבינו שיש שם אנשים. ג) בילקוט ג' ר' חנניה איש כפר עבעין ובכת"י בן ז"א ג' ר' חנניה איש טבעים. ד) פי' הז"ר ואחריו הז"א קירי לשון אדון פי' שאמר לחבירו עבד אני מוכר לך שהוא כאדון ומשבחו בעיניו ואח"כ מוכר לו וכו' ע"כ ול"נ דהאי עבד של קירי קאמר כלומר עבד חשוב. ה) וכ"ה בילקוט. ו) עיין בתרגומים. ז) וכ"ה בילקוט. ח) כ"ה בכת"י בן ז"א. ט) ובילקוט ג' חמת תנינים יינם יראי חטא שבכסו חמתן כתנינים. י) ועיין בתרגומים.

(שכד) א) טיפה אחת כדלקמן. ב) ז"ל הז"ר כ"ל דה"ג יכול דיהה ת"ל חמר פי' יין שאינו אדום כדאיתא בנדה פ"ב דיהה הימנו עכור וגם ג' דוחה יש לפרש נדחה ממראיתו ע"כ ול"נ לפרש דוחה כמו כודף שנדחה טעמו וריחו וכ"ג במדרש שוחר טוב (תלים שם) ועיין בילקוט תלים שם.

באי העולם עד סוף כל הדורות וכן הוא אומר ועשה ה' צבאות לכל העמים בהר ההוא משתה שמנים משתה שמרים שמנים ממוחים מזוקקים (ישעיה כ"ה) ג) יכול (סמנים) [שמרים] שיש בהן צורך ת"ל (סמנים) [שמרים] מזוקקים (סמנים) [שמרים] שאין [בהם] כלום דבר אלא פקטים ד) וכן הוא אומר כוס זהב בבל ביד ה' (ירמיה נ"א) ואומר כוס אחותך תשתי העמוקה והרחבה תהיה לצחוק וללעג מרבה להכיל (יחזקאל כ"ג) מה דרכו של זהב לאחר שנשברה יש לו רפואה כך כשתפסוק הפורענות מן האומות עתידה לחזור להם (כשמגעת) [וכשמגיע] אצל ישראל מהו אומר ושתית אותה ומצית ואת חרשיה תגרמי (שם) מה דרכו של חרס לאחר שנשבר אין לו רפואה כך כשתפסוק הפורענות מן ישראל [אינה] עתידה לחזור להם ה):

חתום באוצרותי מה אוצר זה חתום ואין מגדל פירות כך מעשיהם של רשעים אין מגדלים פירות אם אמרת כן ו) מאבדים את העולם וכן הוא אומר אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו (ישעיה ג') אבל מעשיהם של צדיקים מגדלים פירות ופרי פירות וכן הוא אומר אמרו לצדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (שם) ז): ד"א מה אוצר זה חתום ואינו חסר כלום כך צדיקים לא נטלו כלום משלהם בעולם הזה ומנין שלא נטלו צדיקים כלום משלהם בעולם הזה שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהלים ל"א) ח) ומנין שלא נטלו רשעים כלום משלהם בעה"ז שנאמר הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי אימתי אלו ואלו נוטלים למחר כשתבוא גאולה שנא' לי נקם ושלם: (סליק פיסקא).

(שכה) לי נקם ושלם אני בעצמי פורע מהם ואיני פורע מהם לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח כענין שנאמר ועתה לכה ואשלחך אל פרעה (שמות ג') ואומר ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור (מלכים ב' י"ט): לי נקם ואשלם אין כתיב כאן אלא לי נקם ושלם משלם אני מעשים שעשו אבותיהם לפני בעה"ז ואומר לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי אל חיקם [עונותיכם ועונות אבותיכם יחדיו וגו' ומדתי פעולתם ראשונה על חיקם] (ישעיה ס"ה) ואומר ושלמתי ראשונה ושניה משנה עונם וחטאתם (ירמיה ט"ז) א):

לעת תמוט רגלם כענין שנאמר תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים (ישעיה כ"ו) ב):

כי קרוב יום אידם א"ר יוסי אם מי שנאמר בהם כי קרוב יום אידם הרי פורעניות ממשמשות ובאות מי שנאמר בהם מרוב ימים יפקדו (שם כ"ד) עאכ"ו:

וחש עתידות למו כשהמקום מביא פורעניות על האומות מרעיש עליהם את העולם שנאמר יעופו כנשר חש לאכול (חבקוק א') ואומר האומרים ימהר יחישה מעשיהו למען נראה ותקרב ותבואה (ישעיה ה') כשהמקום מביא יסורים על ישראל (אין ממהרים) [ממתין להם] ג) הא כאיזה צד מוסרם לארבע מלכיות שיהו משעבדים בהם וכן הוא אומר אל תירא כי אתך אני להושיעך (ישעיה מ"ג) ד): (סליק פיסקא).

(שכו) כי ידין ה' עמו כשהמקום דן את האומות שמחה היא לפניו שנאמר כי ידין ה' עמו וכשהמקום דן ישראל כביכול יש תהות לפניו שנאמר ועל עבדיו יתנחם ואין נחמה אלא תהות שנאמר כי נחמתי כי עשיתים (בראשית ו') ואומר נחמתי כי המלכתי את שאול למלך (שמואל א' ט"ו):

כי יראה כי אזלת יד כשרואה הכל מהלכים לפניו (כשתכלה) בגולה: ד"א [כי יראה וגו'] כשיתייאש מן הגאולה: [ד"א כי יראה וגו'] כשתכלה פרוטה מן הכים: ד"א [כי יראה וגו' כענין] שנאמר וככלות נפץ יד עם קודש תכלנה כל אלה (דניאל י"ב) ה): ד"א כי יראה כי אזלת יד כשהוא רואה שאין בהם אדם שמבקש עליהם רחמים כמשה שנ' ויאמר להשמידם לולי משה בחירו (תהלים ק"ו): ד"א כי יראה כשהוא רואה שאין בהם [אדם] שמבקש עליהם כאהרן שנאמר ויעמד בין המתים ובין החיים (במדבר י"ז): ד"א כי יראה כשהוא רואה שאין בהם אדם שמבקש עליהם כפינחס שנאמר ויעמד פנחס ויפלל ותעצר

מאיר עין ג) במקרא כתוב בהר הזה וגו' שמרים מזוקקים. ד) כן הגיהו הגר"א. וכז"ו ופי' הז"ו פקטי' (בגי' הגר"א פיקטים) חרצנים ובנסחאות הילקוט בפרשה ובתהלים ובישעיה ג' שאין בהם צורך עיי"ש. ה) ועיין פי' המקרא בתרגומים ורש"י וא"ע ורמב"ן. ו) כלו' שאם היו עושין פירות הן מאבדין את העולם. ז) לפנינו כתוב אמרו צדיק וגו'. עיין קידושין מ'. ח) עיין לעיל פי' ש"ז.

(**שכה**) א) וה"נ קאמר ושלם בין על העבר ובין על העתיד אבל ואשלם איכא לפרושי על העתיד. ב) כלומר שדריסת הרגל כנוי אל ההצלחה ומוט רגל כנוי אל ההשפלה ועיין בז"א. ג) כ"ה בילקוט וכן הגיה הגר"א ד) וכן ציין הגר"א ומחק מלת להושיעך דליתא במקרא ובילקוט איתא להושיעך ולהצילך והוא מקרא בירמיה ט"ו אבל התם לא כתיב אל תירא. ה) הגהתי עפ"י הספ"ז ועיין סנהדרין צ"ז.

המנפה (תהלים ק"ו): ד"א כי יראה כי אין עוזר שנאמר [כי ראה ה' וגו'] ואפס עצור ועזוב ואין עוזר לישראל (מלכים ב' י"ד ו): (סליק פיסקא).

(שכז) ואמר אי אלהימו ר' יהודה דורשו כלפי ישראל ור' נחמיה דורשו כלפי העכו"ם א) ר' יהודה אומר ישראל שאומרים להם לאומות העולם היכן הפיטקים והגמונים שלכם: (סליק פיסקא) ב):

(שכח) אשר חלב זבחימו יאכלו (סיפיו) [ושהיו] א) נותנים להם אפסניו' ועושים להם דונאטובי ומעלה להם קלניא יקימו ויעזרכם יקימו ויעזרו אתכם אין כתיב כאן אלא יקומו ויעזרכם ב) ר' נחמיה אומר טיטוס בן אשתו של אספסיינוס נכנס לבית קדשי הקדשים וגידר את הפרוכת בסייף ואמר אם אלוה הוא יבא וימחה ג) אשר חלב זבחימו יאכלו אמר הללו משה היטעם ואמר להם בנו לכם מזבח והעלו עליו עולות ונסכו עליו נסכים כענין שנאמר את הכבש האחד תעשה בבוקר (במדבר כ"ח) יקומו ויעזרכם יהי עליכם סתרה ד) על הכל הוא מוחל על חלול השם פורע מיד ה): (סליק פיסקא).

(שכט) ראו עתה כי אני אני הוא זאת תשובה לאומרים אין רשות בשמים האומר (אין כסום) [שתי רשויות] א) בשמים משיבין אותו ואומרים לו ואין אלהים עמדי או שמא אין יכול לא להחיות ולא להמית לא להרע ולא להטיב ת"ל אני אמית ואחיה ואומר כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים (ישעיה מ"ד) ב): ד"א אני אמית ואחיה זה [אחד מן המקומות] ג) שניתן להם רמז לתחיית המתים אני אמית ואחיה תמות נפשי מות ישרים (במדבר כ"ג) יחי ראובן ואל ימות (דברים ל"ג) יחיינו מיומים (הושע ו') ד): ד"א אני אמית ואחיה ישומע אני מיתה באחד וחיים באחד ת"ל מחצתי ואני ארפא כדרך שמכה ורפואה באחד כך מיתה וחיים באחד ה):

ואין מידי מציל אין אבות מצילים את הבנים לא אברהם מציל את ישמעאל ולא יצחק מציל את עשו אין לי אלא אבות שאין מצילים את הבנים אחים את אחים מנין ת"ל אח לא פדה יפדה איש (תהלים מ"ט) לא יצחק מציל את ישמעאל ולא יעקב מציל את עשו ואפילו נותנים לו כל ממון שבעולם אין נותנים לו כפרו שנאמר אח לא פדה יפדה איש ולא יתן לאלהים כפרו ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם (שם) ו) יקרה היא נפש זו שכשאדם חוטא בה אין לה תשלומים: (סליק פיסקא):

(של) כי אשא אל שמים ידי [וגו'] כשבראו א) הקב"ה לא בראו כי אם במאמר ולא בשבועה ומי גרם לו לישבע מחוסרי אמנה הם גרמו לו לישבע שנא' וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים (תהלים ק"ו):

ואמרתי חי אנכי לעולם שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת ב"ו הפיטקי נכנס לתוך הפרכיא שלו (אם) יכול ליפרע מכל ואם לאו אין יכול ליפרע ב) אבל מי שאמר והיה

מאיר עין ו) במקרא כתוב ואפס עצור ואפס עזוב וע"ין סנהדרין שם ועיין בז"א ועיין בתרגומים.

(שכז) א) נקמפרס ואז"ל רי"א וכו'. ב) בכת"י בן ז"א מוחק כאן הסילוק פיסקא ובאמת שלפי הענין אין כאן סילוק אבל לפי סדר הכתובים שבתורה יש כאן סילוק פיסקא אע"ג דקמפי"ס ואזיל דברי ר' יהודה.

(שכח) א) וכ"ה בילקוט ובכת"י בן ז"א. ב) משמע שאשילו לעצמן אינן עוזרין כן פי' הז"ר ואחריו הז"א ול"נ של"ל יקומו ויעזרוס אין כתיב כאן אלא יקומו ויעזרכם (והסופרים תקנוהו בשיבוש וג' ויעזרו אתכם) וה"פ דהאי יקימו ויעזרכם היכו מהמשך מלת אשר (חלב זבחימו יאכלו ישתו וגו') שר"ל האוכלים והשותים וה"כ דכותים הקמים והעוזרים לכם אלא הוא עתיד ור"ל האוכלים והשותים יקומו ויעזרו לכם כנ"ל. ולר"י קאי על העתיד כלו' שעתידין ישראל לומר כך לאוה"ע והדר ומפרש דברי ר"נ. ג) עיין גיטין נ"ו: ד) כלומר ואמר אי אלהימו אשר יאכלו וגו' ואשר יקומו ויעזרוכם ואשר יהי עליכם סתרה וכיון שאומרים כך ראו עתה וגו' היכף ומיד הראו לפי שאין הקב"ה מוחל על חילול השם כדמסיק. ה) נדרש אלמעה על ראו עתה. ור"י ור"נ פליגי בפי' דיקומו ויעזרוכם דלר"י לא קאי על מלת אשר ור"ל האוכלים והשותים יקומו ויעזרוכם ולר"נ קאי על מלת אשר כדכתיבנא כנ"ל.

(שכט) א) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. ב) מייתי ראיה כלפי מינים האומרים שיש כאן שתי רשויות. ג) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. ד) עיין פסחים ס"ח. ה) עיין סנהדרין צ"ב. ובסנהדרין צ"א: הז"א מחק מלת ד"א דהאי דרשא היינו אלא סיומא ופרושא דלעיל אבל בילקוט ליתא להאי דרשא כלל ואולי העתיקוה בספרי מן הגמרא ו) לפנינו כתוב לא יתן וגו' וחדל לעולם. עיין סנהדרין ק"ד.

(של) א) העולם המוזכר בפיסקא דקרא ובשמ"ו ג' בא וראה שהקב"ה ברא את עולמו במאמר והרשעים גורמין לישבע וכו' ואולי צ"ל כשברא הקב"ה את עולמו לא ברא וכו' וכן הוא בילקוט תילים שם אבל בילקוט בפרשה איתא כמו שלפנינו. ב) כצ"ל לנ' ובילקוט איתא פיטקי נכנס לבני פירכיא שלו אם יכול להפרע מפיטקי ואם לאו וכו' והוא ג"כ משובש ועיין ברש"י.

העולם אינו כן אם אינו נפרע מן החיים נפרע מן המתים אם אינו נפרע בעולם הזה נפרע בעולם הבא: (סליק פיסקא).

(שלא) אם שנותי ברק חרבי כשפורענות יוצאה מלפני קלה היא כברק ואעפ"כ ותאחז במשפט ידי א):

אשיב נקם לצרי [הרי אחד ולמשנאי אשלם הרי אלו שנים: דבר אחר אשיב נקם לצרי] ב) אלו כותיים שנאמר וישמעו שרי יהודה ובנימן כי בני הגולה בונים ההיכל וגו. (עזרא ד') ג) ולמשנאי אשלם אלו המינים וכן הוא אומר הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי (תהלים קל"ט) ד): (סליק פיסקא).

(שלב) אשכיר חצי מדם וכי היאך אפשר לחצים שישתכרו בדם אלא הריני משכר לאחרים ממה שחצי עושים וחרבי תאכל בשר וכי היאך אפשר לחרב שתאכל בשר אלא הריני מאכיל אחרים ממה שחרבי עושה כענין שנאמר בן אדם [וגו'] אמור לצפור כל כנף ולכל עוף השמים הקבצו ובאו האספו מסביב אל זבחי אשר אני זובח [וגו'] ואכלתם חלב לשבעה ושתיתם דם לשכרון בשר גבורים תאכלו ודם נשיאי הארץ תשתו [וגו'] ושבעתם על שולחני חלב ודם [וגו'] (יחזקאל ל"ט) א) [ואומר] חרב לה' מלאה דם הדשנה מחלב [וגו'] למה כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום (ישעיה ל"ד):

מדם חלל ושביה ממה שעשו בחללי עמי וכן הוא אומר מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמיה ח'):

ושביה ממה שעשו בשבויי עמי וכן הוא אומר והיו שובים לשוביהם (ישעיה י"ד) ב):

מראש פרעות אויב כשהמקום מביא פרענות על העכו"ם אין מביא עליהם שלהם אלא שלהם ושל אבותיהם מאברהם ואילך: דבר אחר מראש פרעות אויב מה ראו כל הפורעניות לתלות בראשו של פרעה מפני שפרעה הוא היה תחילה ששיעבד [את] ישראל ג):
(סליק פיסקא).

(שלג) הרנינו גוים עמו למחר כשהמקום מביא גאולה לישראל העכו"ם מתרגזים לפניו ולא זו תחילה להם אלא שכבר רגזו מקדם כענין שנאמר שמעו עמים ירגזון (שמות ט"ו) א): ד"א הרנינו גוים עמו שעתידים אומות העולם להיות מקלסים לפני ישראל שנא' הרנינו גוים עמו ומנין שאף שמים וארץ שנאמר רנו שמים כי עשה ה' הריעו תחתיות ארץ (ישעיה מ"ד) ומנין אף הרים וגבעות שנאמר ההרים יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף (שם נ"ה) ב) ומנין אף אבות ואמהות שנאמר ירונו יושבי סלע ומראש הרים יצוחו (ישעיה מ"ב):

כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב שתי נקמות נקם על הדם ונקם על החמס ומנין אתה אומר שכל חמס שחמסו אומות העולם את ישראל מעלה עליהם כאלו דם נקי שפכו שנ' וקבצתי את כל הגוים והורדתי' אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם [וגו'] מצרים לשמה תהיה ואדום למדבר שממה מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם (יואל ד') ג) באותה שעה ויהודה לעולם תשב [וגו'] ונקיתי דמם לא נקיתי [וגו'] (שם):

וכפר אדמתו עמו מנין אתה אומר שהריגתן של ישראל ביד אומות העולם כפרה היא להם לעולם הבא שנאמר מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך [וגו' בשר חסידיך לחיתו ארץ] שפכו דמם כמים [וגו'] (תהלים ע"ט) ד): ד"א וכפר אדמתו עמו מנין אתה אומר שירידתם של רשעים בגיהנם כפרה היא להם לישראל בעו"הב שנאמר ונתתי כפרך מצרים כוש וסבא מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדום תחתיך (ישעיה מ"ג) ה)

מאיר עין (שלא) א) עיין ברש"י ובמכילתא דשירתא פ"ד. ב) הגהתי מן הילקוט ופי' הז"ר הרי אלו שנים שהקב"ה משלם להם כפול כדכתיב ומשנה שברון שברם. ג) במקרא כתוב היכל. ד) בפס"ז מסיים שאם כופרין בייחוד הקב"ה והני קראי מידרשי שפיר אמינין דהיינו אם תקטול אלוה רשע וגו' וראה אם דרך עצב בי וגו' ועיין שבת קי"ו.

(שלב) א) לפנינו כתוב אמור לצפור כל כנף ולכל חית השדה וגו' בשר גבורים תאכלו וגו' ואכלתם חלב לשבעה וגו' ושבעתם על שולחני סוס ורכב וגו'. ב) הז"א מחק והגיה לל"ל. ג) עיין ברש"י והרגוונים.

(שלג) א) עיין מכילתא דשירתא פ"ט. ב) במקרא כתוב ההרים והגבעות. בילקוט בפרשה ג' ומנין אף האילנות שנ' וכל עצי השדה ימחאו כף ובילקוט ישעיה ר' סע"ו ג' ומנין אף המלכיות שנ' וכל עצי השדה וגו'. ג) במקרא כתוב מצרים לשממה וגו'. ד) פי' הז"ר דיליף לה מדקרי להו חסידים ובפס"ז מסיים וכתיב עזרנו וגו' וכפר על חטאתינו למען שמך. ה) במקרא כתיב נתתי וגו' כוש וסבא תחתיך וגו' ואתן אדם תחתיך ועיין ברכות פ"ב:

היה ר' מאיר אומר כל היושב בארץ ישראל א"י מכפרת עליו שנאמר כל העם היושב בה נשוא עון (שם ל"ג) (ועון) [ועדיין] דבר תלי בדלא תלי כי ארצם מלאה אשם מקדו' ישראל (ירמיה נ"א) (ועון) [ועדיין] ו) דבר תלי בדלא תלי ועדין אין אנו יודעים אם פורקים עונותיהם עליה ואם נושאים עונותיהם עליה כשהוא אומר וכפר אדמתו עמו הרי פורקים עוונותיהם עליה ואין נושאים עוונותיהם עליה ז) וכן היה ר"מ אומר כל הדר בא"י וקורא ק"ש שחרי' וערבית ומדבר בלשון הקודש הרי הוא בן העולם הבא ח): אמרת גדולה שירה שיש בה עכשיו ויש בה לשעבר ויש בה לעתיד לבוא ויש בה לעולם הבא:

(סליק שירתא)

(שלד) **ויבוא משה** נאמר כאן ויבוא משה ונאמר להלן וילך משה (דברים ל"א) אי אפשר לומר ויבא משה שכבר נאמר וילך משה ואי אפשר לומר וילך משה שכבר נאמר ויבא משה אמור מעתה בא דייתיכום א) שלו והרשות נתנה ביד אחר ב):

וידבר משה את כל דברי השירה הזאת באזני העם ג) מלמד שהיה משקעם באזניהם:

הוא והושע בן נון ולמה אני צריך והלא כבר נאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע (במדבר י"ג) ומה ת"ל הוא והושע בן נון ללמדך צדקתו של יהושע שומע אני שגבהה ד) דעתו עליו (משנתמנה) [מישנתמנה] ברשות ת"ל הוא והושע בן נון הושע בצדקתו אע"פי שנתמנה פרנס על הצבור הוא הושע בצדקו כיוצא בו אתה אומר ויוסף היה במצרים (שמות א') וכי אין אנו יודעים שיוסף היה במצרים אלא להודיעך צדקו של יוסף יוסף היה רועה את צאן אביו ואף ע"פ שנעשה מלך מצרים הרי הוא בצדקו ה) כיוצא בו אתה אומר ודוד הוא הקטן (שמואל א' י"ז) וכי אין אנו יודעים שדוד הוא הקטן אלא להודיעך צדקו של דוד ודוד היה רועה את צאן אביו ואע"פי שנעשה מלך על ישראל דוד בקטנו: (סליק פיסקא).

(שלה) **ויאמר אליהם שימו לבבכם** צריך אדם שיהיה עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה וכן הוא אומר בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך אל כל אשר אני דובר אליך [וגו'] ושמת לבך לכל מבוא הבית ולכל מוצא המקדש (יחזקאל מ"ד) א) והרי דברים ק"ו ומה בית המקדש שנראה בעינים ונמדד ביד צריך אדם שיהו עיניו ולבו ואזניו מכוונים (לדברי) [דברי] ב) תורה שהם כהררים התלויים בשערה עאכ"ו:

אשר תצום אמר להם צריך אני להחזיק לכם טובה שתקיימו את התורה (אחריכם [אחרי] ג) אף אתם צריכים להחזיק טובה לבניכם שיקיימו את התורה אחריכם מעשה שבא רבינו מלודקיא ונכנס רבי יוסי ברבי יהודה ורבי אלעזר בן יהודה וישבו לפניו אמר להם קרבו לכם ד) [אמר להם צריכין אנו להחזיק טובה לדורות הבאים אחרינו וצריכין אתם] ה) (צריך אני) להחזיק טובה לבניכם שיקיימו את התורה אחריכם אלו אין משה גדול הוא ואלו אחר וקבלנו תורתו ילא היתה תורתו שוה עאכ"ו ו) לכך נאמר אשר תצום [את בניכם]:

(סליק פיסקא).

(שלו) **כי לא דבר רק הוא מכם** אין לך דבר ריקם בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא תדע שכן שהרי אמרו למה נכתב ואחות לוטן תמנע (בראשית ל"ו) ותמנע היתה פלגש (שם) לפי שאמרה אין אני כדי שאהיה לו לאשה

מאיר עין ו) הגהתי עפ"י ילקוט ישעיה כ' ס"ד והז"א הגיה עפ"י הילקוט בפרשה. ז) עיין כתובות קי"א. ח) עיין שקלים פ"ג.

(**שלד**) א) בילקוט ג' ויתיקום. ב) פי' וילך משה שהלך רשות שלו ובא דיתיקי שלו ז"ר וכן דרש בפס"ז בפ' וילך דקאי אדלעיל דסמיך ליה אברהם יצחק ויעקב כלומר שהלך לאבות העולם ובז"א כמו לקמיה י"ב: דשם דריש הליכה לשון מיתה עיי"ש ועיין בתרגום יונתן. ג) במקרא לא כתוב משה. ד) הז"א הגיה עפ"י רש"י וילקוט שם זה אבל בפס"ז איתא שלפה ושיפה גבהה רוחו עליו. ה) עיין בשמות רבה פ"א וברש"י שם.

(**שלה**) א) לפנינו כתוב בן אדם שים לבך וראה בעיניך ובאזניך שמע את כל אשר אני מדבר אותך וגו' ושמת לבך למבוא הבית בכל מוצאי המקדש ועיין בילקוט וברש"י. ב) וכ"ה בילקוט וברש"י. ג) וכ"ה בכת"י בן ז"א. ד) בילקוט ג' לכאן ובפס"ז ג' מעשה בחכם א' שבא מלודקיא ונכנס ר' אליעזר ור' שמעון ור' יוחנן בן ברוקא ישבו לפניו א"ל קרבו לפני וקרבו לא זז מקרבן עד שקרבן לפני רגליו. ה) הגהתי עפ"י הפס"ז ועיין בילקוט ובז"א והוא סיומא דלעיל דכך אמר להם משה. ו) כלו' שהם ילוו את בניהם ויקיימו הדברים במצות אבותם אפי' אי לא היה משה גדול או אם אחר היה שנתן להם תורה וקיבלוה ואפי' אם לא היתה תורתו שוה וק"ו השתא שיקיימוה אם ילווה ובכת"י בן ז"א ג' אילו אין משה גדול הדור וכו' ובפס"ז ג' אילו אינו אלא משה גדול העולם אילולי אחרים קיימו את התורה מה היתה שוה ול"ע ועיין בז"ל.

אהיה לו לפלגש וכל כך למה להודיעך שבחו של אברהם אבינו שהיו מלכים ושילטונים מתאוים לידבק בו והרי דברים ק"ו ומה עשו שאין בידו אלא מצוה אחת שכיבד את אביו היו מלכים ושילטונים מתאוים לידבק בו עאכ"ו שהיו רצים לידבק ביעקב הצדיק שקיים את כל התורה כולה שנאמר ויעקב איש תם (בראשית כ"ה) א):

ובדבר הזה תאריכו ימים זה אחד מן הדברים שהעושה אותם אוכל פירותיהם בעולם הזה ואריכות ימים לעולם הבא ומפורש (כן) [כאן] ב) בתלמוד תורה וכיבוד אב ואם מנין ת"ל כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך (שמות כ') בשילוח הקן מנין ת"ל שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים (דברים כ"ב) בהבאת שלום מנין [ת"ל] וכל בניך למודי י"י ורב שלום בניך (ישעיה נ"ד) ג): (סליק פיסקא).

(שלז) וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה בשלשה מקומות נאמר בעצם היום הזה נאמר בנח בעצם היום הזה (בראשית ז') לפי שהיו דורו אומרים כך וכך א) [אם] ב) אנו מרגישים בו אין אנו מניחים אותו ולא עוד אלא אנו נוטלים כשלים וקרדומות ומבקעים את התיבה אמר המקום הריני מכניסו לתיבה בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבוא וימחה ומה ראה לומר במצרים בעצם היום (שמות י"ב) לפי שהיו מצרים אומרים מכך ומכך אם אנו מרגישים בהם אין אנו מניחים אותם ולא עוד אלא [אנו] נוטלים סייפים וחרבות ואנו הורגים בהם אמר המקום הריני מוציאם בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבוא וימחה ומה ראה לומר כאן בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים מכך וכך אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחים אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את התורה והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו ועשה לנו נסים וגבורות אין אנו מניחים אותו אמר המקום הריני מכניסו למערה בחצי היום וכל מי שיש בו כח יבוא וימחה לכך נאמר בעצם היום הזה לאמר ג): (סליק פיסקא).

(שלח) עלה אל הר העברים הזה עלייה היא לך ואינה ירידה:

הר העברים הזה [הר] א) שהוא קרוי ד' שמות הר העברים הר נבו הר ההר ראש הפסגה ולמה קורים אותו הר נבו שנקברו בו ג' מתים הללו [נביאים] שמתו (לא) [שלא] ב) מידי עבירה זה משה אהרן ומרים:

אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו ר' אליעזר אומר באצבעו היה (מראה) ג) מטטרון למשה והראהו את כל א"י עד כאן תחומו של אפרים עד כאן תחומו של מנשה ר' יהושע אומר משה בעצמו הוא ראה אותה כיצד נתן כח בעיניו של משה וראה מסוף העולם ועד סופו: (סליק פיסקא).

(שלט) ומת בהר אשר אתה עולה שמה אמר לפניו רבש"ע למה אני מת לא טוב (שיאמרו) א) טוב משה ממראה מטוב משה משמיעה לא טוב שיאמרו זה משה שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את התורה [ואת המן] ב) והגיז לנו את השליו ועשה לנו נסים וגבורות משיאמרו כך וכך עשה כך וכך אמר אמר לו כלך משה גזירה היא מלפני שוה בכל אדם שנאמר וזאת התורה אדם כי ימות באהל (במדבר י"ט) ג) ואומר וזאת תורת האדם ה' אלהים (שמואל ב' ז') ד) אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע למה מת אדם הראשון אמר להם שלא עשה פקודי והרי משה עשה פקודיך אמר להם גזירה היא מלפני שוה בכל אדם שנאמר וזאת התורה אדם כי ימות (במדבר י"ט) ה):

מאיר עין (שלו) א) ועיין ספרי במדבר פי' קי"ב וסנהדרין ל"ט: ב) כ"ה בילקוט. ג) עיין פאה פ"א וירושלמי שם ואולי בברייתא שלפנינו קטיעה היא וע"ע קידושין מ'.

(שלז) א) עיין לעיל פי' א'. ובילקוט ג' מכך וכך ובכת"י ג' בכך וכך. ב) וכ"ה בילקוט ובכת"י. ג) ועיין בראשית רבה פל"ב ופמ"ז.

(שלח) א) וכ"ה בפס"ז. ב) כ"ה בכת"י בן ז"א ובפס"ז ג' הר נבו שמתו בו ג' נביאים שלא על ידי עבירה והז"ל והג"א נדחקו. ג) כנ"ל להגיה והוא הוספה מגליון פי' למלת מטטרון ובילקוט איתא באצבעו של משה היה מטטרון מראה למשה והראהו וכו' ובפס"ז ג' אצבעו של הקב"ה היה מטטרונו של משה שלמד שהיה מראה לו כאילו באצבע ואומר לו זה חלקו של יהודה וזה חלקו של בנימין וזו ארץ אפרים וכו' ועיין ספרי במדבר פי' קל"ו:

(שלט) א) כנ"ל לג' והדר מפרש לא טוב שיאמרו וכו' ומלת שיאמרו הוא הוספה מגליון מפרש ובילקוט ובכת"י בן ז"א ג' לא טוב שיאמרו טוב משה ממראה משיאמרו טוב משה משמיעה וכו' ובפס"ז ג' לא מוטב שיהו אומרים זה משה רבינו במראה ולא בשמע זה משה שהוציאנו וכו'. ב) כ"ה בילקוט ובכת"י בן ז"א. ג) במקרא כתוב זאת התורה. ד) במקרא כתוב וזאת כלו' תורת כל אדם שוה לפניו ית' והז"ל כתב פי' אדם הראשון. ה) עיין בבא ב"ק:

והאספ אל עמך אצל אברהם יצחק ויעקב אבותיך אצל קהת ועמרם אבותיך אצל אהרן ומרים אחיך:

כאשר מת אהרן אחיך מיתה שחמדת לה מהיכן חימד משה מיתתו של אהרן בשעה שאמר לו המקום קח את אהרן ואת אלעזר בנו [וגו'] והפשט את אהרן את בגדיו (במדבר כ') הפשיטו בגדי כהונה והלבישן לאלעזר וכן שני וכן שלישי אמר לו הכנס למערה ונכנס עלה למטה ועלה פשוט ידך ופשט פשוט רגליך ופשט קמוץ פיך וקמץ עצום עיניך ועצם באותה שעה אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו לכך נאמר כאשר מת אהרן אחיך מיתה שחמדתה לה ו): (סליק פיסקא).

(שמ) על אשר מעלתם בי אתם גרמתם למעול בי:

על אשר לא קדשתם אותי [אתם גרמתם שלא לקדש אותי] א) כאשר מריתם פי (במדבר כ"ז) אתם גרמתם למרות את פי אמר לו הקב"ה משה לא אמרתי לך מה זה בידך [וגו'] השליכהו ארצה (שמות ד') והשלכתו מידך ומה אותות שבידך לא עכבתה דבר הקל היה לך לעכבו ב) ומנין שלא נפטר מן העולם עד שצררה לו הקב"ה בכנפיו שנאמר לכן לא תביאו את הקהל הזה (במדבר כ') ג): (סליק פיסקא).

(שמא) כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא נאמר כאן ושמה לא תבוא ונאמר להלן ושמה לא תעבור (דברים ל"ד) אי אפשר לומר ושמה לא תעבור שהרי כבר נאמר ושמה לא תבוא ואי אפשר לומר ושמה לא תבוא שהרי כבר נאמר ושמה לא תעבור ומה ת"ל ושמה לא תבוא ושמה לא תעבור אמר משה לפני הקב"ה אם איני נכנס בה מלך אכנס בה הדיוט ואם איני נכנס בה חי אכנס בה מת אמר לו הקב"ה ושמה לא תבוא ושמה לא תעבור לא מלך ולא הדיוט ולא חי ולא מת א): (סליק פיסקא).

פרשת וזאת הברכה

(שמב) וזאת הברכה לפי שאמר להם משה לישראל דברים קשים תחלה מזי רעב ולחומי רשף (דברים ל"ב) מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה (שם) ובחורב הקצפתם (שם ט') ממרים הייתם (שם) חזר ואמר להם דברי נחומים וזאת הברכה אשר ברך משה וממנו למדו כל נביאים שהיו אומרים להם לישראל דברים קשים תחלה וחוזרים ואומרים להם דברי נחמות ואין לך בכל הנביאים שהיו דבריו קשים כהושע תחלת דבריו אמר להם תן להם ה' מה תתן תן להם רחם משכיל ושדים צומקים (הושע ט') חזר ואמר להם נחמות ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וגו' ישובו יושבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן (שם י"ד) ארפא משובתם אהבם נדבה [וגו'] אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה (שם) א) וכן יואל אמר שמעו זאת הזקנים והאזינו כל יושבי הארץ ההיתה זאת בימיכם ואם בימי אבותיכם עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל (יואל א') חזר ואמר להם דברים נחומים ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה הילק החסיל והגזם (שם ב') וכן עמוס אמר שמעו את הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שומרון העושקות דלים הרוצצות אביונים האומרות לאדוניהם הביאה ונשתה (עמוס ג') ב) וחזר ואמר להם דברי נחומים [הנה ימים באים נאום ה' ונגש חורש בקוצר וגו' (שם ט') וכן מיכה אמר שונאי טוב ואהבי רעה וגו' (מיכה ג') חזר ואמר להם דברי נחומים] ג) מי אל כמוך נושא עון

מאיר עין ו) עיין ברש"י.

(שמ) א) הגהתי ע"פ הילקוט ועיין ברש"י. ב) ובילקוט ג' דבר הקל לא היה לך לעכבו ובפס"ז איתא והרי דברים ק"ו ומה אותם הנסים הראשונים שהם קשים לא עיכבת בזה הדבר הזה שהוא קל ביותר צריך היית לעכב והז"ר כתב ת"ל וצ"ע מאי ק"ו הוא זה ועוד מאי מקשה ומנין שלא נפטר מן העולם וכו' שלא כל המקראות מלאים מזה ע"כ והז"א נדחק לתרץ ובלבל הענינים ע"ש ועיין לקמן. בפס"ז איתא כי מנגד תראה את הארץ מלמד שלא יצא מן העולם עד שצררה הקב"ה לנשמתו בכנפיו שנאמר כי מנגד תראה את הארץ ולהלן הוא אומר אשר נלחם אבי עליכם וישלך את נפשו מנגד ויצל אתכם ע"כ וכ"ל דזו הדרשה היא העתיקה ונשתבשה ותקנוה כמו שהוא לפנינו ובילקוט עפ"י לשון המקרא דהושע ד' ומ"מ מסתפינא להגיה עפ"י הפס"ז לפי שגי' הילקוט ג"כ כגי' הספרים.

(שמא) א) עיין לקמן פי' שנ"ז ומכילתא פ' בשלח פ' ויסע פ"ב.

(שמב) א) במקרא סדר הכתובים בהפך. ב) במקרא כתוב שומעי הדבר. ג) הגהתי מן הפס"ז וכן בילקוט הדברים בשבוש ועיין בז"א.

ועובר על פשע לשארית נחלתו לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא ישוב ירחמנו יכבוש עוגותינו ותשליך במצולות ים כל חטאתם תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם (שם ז׳) וכן ירמיה אמר והשבתי מערי יהודה ומחוצות ירושלים קול ששון קול שמחה קול חתן וקול כלה כי לחרבה תהיה הארץ (ירמיה ז׳) חזר ואמר להם דברי נחומים אז תשמח בתולה במחול בחורים וזקנים יחדיו (שם ל״א) אבל אומות העולם (וכי שאמרו) [משאמרו] להם דברי נחומים חזרו ואמרו דברי תוכחות ואמרת ככה תשקע בבל ולא תקום מפני הרעה אשר אנכי מביא עליה ויעפו עד הנה דברי ירמיהו (שם נ״א) הוי משאומר להם לאומות דברי נחומים חוזר ואומר להם דברי תוכחות ד): ד״א וזאת הברכה זה מוסף על ברכה ראשונה שברכו יעקב אביו וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם (בראשית מ״ט) נמצינו למדים שממקום שסיים יעקב אבינו לברך את בניו משם התחיל משה וברכן שנ׳ וזאת הברכה [דבר אחר וזאת הברכה] ה) הרי זה מוסף על ברכה ראשונה ואיזו זו תפלה שנאמר תפלה למשה איש האלהים (תהלים צ׳) ועדין דבר תלי בדלא תלי ואין אנו יודעים אם תפלה קודמת הברכה ואם ברכה קודמת לתפלה כשהוא אומר וזאת הברכה הוי תפלה קודמת את הברכה ואין ברכה קודמת לתפלה:

[אשר ברך משה] ו) אלו אחרים ברכו את ישראל כדי היא ברכתם אלא שבא משה וברכן נמצינו למדים שכדי היה משה לברך את ישראל וכדי ישראל שיברכם משה:

איש האלהים זה אחד מעשרה שנקראו איש האלהים משה נקרא איש האלהים שנא׳ וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים [אלקנה נקרא איש האלהים שנאמר ויבא איש אלהים אל עלי] (שמואל א׳ ב׳) ז) שמואל נקרא איש האלהים [שנא׳] הנה איש האלהים בעיר הזאת (שם ט׳) ח) דוד נקרא איש האלהים שנאמר כמצות דוד איש אלהים (נחמיה י״ב) ט) שמעיה נקרא איש האלהים שנ׳ ויהי דבר י״י אל שמעיה איש האלהים לאמר (מלכים א י״ב) י) עידוא נקרא איש האלהים שנ׳ ואיש האלהים בא מיהודה כדבר ה׳ (שם י״ג) יא) אליהו נקרא איש האלהים שנ׳ איש אלהים תיקר נא נפשי בעיניך (מלכים ב׳ א׳) יב) אלישע נקרא איש האלהים שנאמר כי איש אלהים קדוש הוא (שם ד׳) מיכה נקרא איש האלהים שנאמר ויבא איש האלהים אל מלך ישראל (מלכים א׳ כ׳) יג) אמוץ נקרא איש האלהים שנאמר ואיש אלהים בא אליו (דה״י ב׳ כ״ה) יד):

לפני מותו וכי תעלה על דעתך שלאחר מיתה היה משה מברך את ישראל אלא מה ת״ל לפני מותו סמוך למיתתו כיוצא בו אתה אומר הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום י״י הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים (מלאכי ג׳) טו) וכי עלתה בדעתך שלאחר (ביאת היה) [ביאת היום] אליהו מתנבא להם לישראל מה ת״ל לפני בא יום י״י סמוך לביאתו יז): (סליק פיסקא).

(שמג) ויאמר י״י מסיני בא וזרח משעיר מגיד הכתוב שכשפתח משה לא פתח בצרכם של ישראל תחילה עד שפתח בישבחו של מקום משל למה הדבר דומה ללאיטור שהיה עומד על הבימה ונשכר (לא לאחר) [לו לאחר] א) לדבר על ידיו ולא פתח בצרכי אותו האיש תחילה עד שפתח בשבחו של מלך (תחילה) ב) אשרי (עולם אמלכו אשרי עולם מדאיני) [עולם ממלכו אשרי עולם מדיינו] ג) עלינו זרחה חמה עלינו זרחה לבנה ד) והיו הכל מקלסים עמו ואח״כ פתח בצרכי אותו האיש וחזר וחתם בשבחו של מלך אף משה רבינו לא פתח בצרכם של ישראל עד שפתח בשבחו של מקום שנאמר ויאמר ה׳ מסיני בא וזרח ואח״כ פתח בצרכם של ישראל שנ׳ ויהי בישורון מלך וחזר וחתם בשבחו של מקום שנאמר אין כאל ישורון אף דוד מלך ישראל לא פתח בצרכם של ישראל תחלה עד שפתח בשבחו של מקום (תחלה) שנאמר הללויה שירו לה׳ שיר חדש (תהלים קמ״ט) וחזר (ותחם) [ויפתח] ה) בצרכן של ישראל שנאמר כי רוצה י״י בעמו (שם) וחזר וחתם בשבחו של מקום שנאמר [רוממות אל בגרונם (שם) ואף שלמה לא פתח בצרכם של ישראל תחילה עד שפתח בשבחו של מקום שנאמר] ו) מי אל כמוך שומר הברית והחסד לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם (מלכים

מאיר עין ד) עיין בילקוט בפרשה ובילקוט סוף מיכה. ה) כ״ה בילקוט וכן הגיה הז״א. ו) וכ״ה בילקוט וכן הגיה הז״א. ז) כ״ה בילקוט וכן הגיה הז״א. ח) במקרא כתוב הנה נא. ט) במקרא כתוב במלות. י) במקרא כתוב דבר האלהים. יא) במקרא כתוב והנה איש האלהים וגו׳ בדבר ה׳. יב) במקרא כתוב איש האלהים תיקר נא נפשי ונפש עבדיך וגו׳ בעיניך. יג) לפנינו כתוב ויגש איש האלהים ויאמר אל מלך ישראל ועיי״ש בילקוט בשם סדר עולם דמיכה היה. יד) במקרא כתוב ואיש האלהים וגו׳. ורמז הז״א על רש״י דמגילה י״ד. דאמוץ היה. טו) במקרא כתוב אליה. טז) ככ״ל לג׳. יז) ועיין ברש״י.

(שמג) א) ובילקוט איתא ונזכר לאחד והוא שבוש. ב) וכן בילקוט ליתא. ג) וכ״ה בילקוט וכן הגיה הז״א כלו׳ אשרי לנו שיש לנו מלך טוב ודיינים טובים ד) משל למלך ולדייניו. ה) וכן הוא בילקוט. ו) הגהתי עפ״י הילקוט והספ״ז וכן הגיה הז״א.

א' ח' דה"י ג' ו' ז) ואח"כ פתח בצרכם של ישראל שנאמר רעב כי יהיה בארץ (שם) וחזר וחתם בשבחו של מקום שנאמר קומה ה' למנוחתך (דה"י שם) ח) ואף שמנה עשרה שתקנו חכמים הראשונים שיהו ישראל מתפללים לא פתחו בצרכם של ישראל תחילה עד שפתחו בשבחו של מקום שנאמר האל הגדול הגבור והנורא קדוש אתה ונורא שמך ואח"כ מתיר אסורים אח"כ רופא חולים ואח"כ מודים אנחנו לך ט): ד"א ויאמר ה' מסיני בא כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל לא בלשון אחד נגלה אלא בארבע לשונות ויאמר ה' מסיני בא זה לשון עברי וזרח משעיר למו זה לשון רומי הופיע מהר פארן זה לשון ערבי ואתא מרבבות קדש זה לשון ארמי י): ד"א ויאמר ה' מסיני בא כשנגלה המקום ליתן תורה לישראל לא מרוח אחד נגלה אלא מארבע רוחות נגלה שנאמר ויאמר ה' מסיני בא [וגו'] ואיזו זו רוח רביעית כמה שנאמר אלוה מתימן יבוא (חבקוק ג' יא): דבר אחר ויאמר ה' מסיני בא כשנגלה המקום ליתן תורה לישראל לא על ישראל בלבד הוא נגלה אלא על כל האומות בתחילה הלך אצל בני עשו ואמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתוב בה אמר להם לא תרצח אמרו לפניו רבש"ע כל עצמו של אותו אביהם רוצח הוא שנאמר והידים ידי עשו (בראשית כ"ז) ועל כך הבטיחו אביו שנ' ועל חרבך תחיה (שם) הלך לו אצל בני עמון ומואב ואמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתוב בה אמר להם לא תנאף אמרו לפניו רבש"ע עצמה של ערוה להם היא שנאמר ותהרן שתי בנות לוט מאביהן (שם י"ט) הלך ומצא בני יב) ישמעאל אמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתוב בה אמר להם לא תגנוב אמרו לפניו רבש"ע כל עצמו [של יג] אביהם לסטים היה שנ' והוא יהיה פרא אדם (שם ט"ז) לא היתה אומה באומות שלא הלך ודבר ודפק על פתחה (מה) [אם] יד) ירצו ויקבלו את התורה וכן הוא אומר יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך (תלים קל"ח) יכול שמעו וקיבלו ת"ל ואתם לא תעשו (יחזקאל ל"ג) טו) ואומר ועשיתי באף ובחימה נקם את הגוים אשר לא שמעו (מיכה ה') אלא אפילו שבע מצות שקיבלו עליהם בני נח לא יכלו לעמוד בהם עד שפרקום ונתנום לישראל משל לאחד ששילח את חמורו ואת כלבו לגורן והטעינו לחמורו לתך ולכלבו ג' סאים והיה החמור מהלך והכלב מלחית פרק ממנו סאה ונתן על החמור וכן ישני וכן ג' אף כן ישראל קיבלו את התורה בפירושיה ובדקדוקיה אף אותם ז' מצות שקיבלו עליהם בני נח לא יכלו לעמוד בהם עד שפרקום ונתנום לישראל לכך נאמר ויאמר ה' מסיני בא טז): כשנגלה יז) הקב"ה ליתן תורה לישראל הרעיש את העולם כולו על יושביו שנ' קול ה' על המים אל הכבוד הרעים (תלים כ"ט) כיון ששמעו אומות העולם את הקולות נתקבצו כולם אצל בלעם אמרו לו כמדומים אנחנו שהמקום מאבד את עולמו אמר להם והלא כבר נאמר ולא יהיה עוד המים למבול (בראשית ט') אמרו לו הקול הזה מהו אמר להם ה' עוז לעמו יתן (תלים כ"ט) ואין עוז אלא תורה שנאמר עמו עוז ותושיה (איוב י"ב) אמרו לו אם כן ה' יברך את עמו בשלום (תלים כ"ט) יח): ד"א ויאמר ה' מסיני בא כשעתיד המקום ליפרע משעיר עתיד להרעיש כל העולם כולו על יושביו כדרך שעשה בשעת מתן תורה שנ' ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו גם שחקים יזלו מים (שופטים ה') יט) [וזרח משעיר למו כענין שנאמר] כ)

מאיר עין ז) לפנינו במלכים כתוב אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שמר הברית וגו' ובדה"י אין כמוך אלהים בשמי' ובארץ שמר הברית וגו'. ח) במקרא כתוב קומה ה' אלהים לנוחך. ט) עיין ברכות ל"ג. ל"ד. אמר מאיר אים שלום סדר התפלה שלפנינו איתו כן אבל בפס"ז מביא זו הדרשה כסדר התפלה שלפנינו. י) פי' הז"א דואתא ...א לשון ארמי תרגומו של ובא ול"נ דרבבת קדש שם מקום הוא ואולי הוא מריבת קדש דדברים ל"ב ונקרא כן ע"ד כנוי כבוד א"כ מקום אחר שנקרא כן ע"ש הכיות ישראל. יא) עיין לעיל פי' ש"ד ובילקוט ג' ואיזהו רוח רביעית ובפס"ז ג' מלמד שנגלה הקב"ה על ישראל מד' רוחות העולם שנ' ה' מסיני בא זו רוח לפונית וזרח משעיר למו זו רוח מזרחית הופיע מהר פארן זה רוח דרומית ואתא מרבבת קדש זו רוח מערבית ע"כ וכו' דס"ל נמי דרבבת קדש שם מקום הוא וא"כ כוון למה שאמרו שכינה במערב. יב) בגי' הז"א הלך ומלא לבני ישמעאל ובילקוט הלך ומלא את בני ישמעאל ובכת"י בן ז"א ג' הלך אלל בני ישמעאל והוא הנכון. יג) כ"ה בכת"י בן ז"א. יד) וכ"ה בילקוט. טו) וכן רמז הז"א אבל במקרא שלפנינו ליתא ואותם לא יעשו וכן הוא בגי' הז"א והילקוט. והנהו קראי מידרשי אז' מלות בני נח עיי"ש בילקוט. טז) עיין במכילתא יתרו פ"ה וברים מסכת ע"ז וברש"י ורמב"ן. יז) בילקוט ג' ד"א כשנגלה וכן הגיה הז"א ול"נ דכל זה שמאמר הוא מגליון והוא לקוח מהמכילתא לפרש הא דלקמן עתיד להרעיש וכו' ומ"מ לא מחקתיו משום דאיתיה ג"כ בילקוט אבל בפס"ז ליתיה. יח) ועיין זבחים קי"ו. ובמכילתא רים פ' יתרו ושם בפ' בחודש השלישי פ"ה. יט) לפנינו כתוב גם עבים נטפו מים. עיין בילקוט שם. כ) ברייתא שלפנינו קטועה היא ובילקוט ליתא ואחר כך וכו' שנאמר ואחרי כן וגו' ע"כ ומזה מוכח ג"כ דברייתא קטועה היא ובפס"ז איתא וזרח משעיר למו שלא נכנסה ביניהם אומה ומלכות מעולם ע"כ מוכח דהאי דרשא הויא אקרא דוזרח משעיר למו ועפי"ז הגהתי מסברתי כפי האפשר לחבר הענין ובלי ספק שנשתבש הענין מחמת המליקים.

ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו ויקרא שמו יעקב (בראשית כ"ה) אמר להם המקום אין כל אומה ואומה נכנסת לתוכם כא): ד"א משל למה הדבר דומה (לאחד) [למלך] כב) שהיה מבקש ליתן מתנה לאחד מבניו והי' מתיירא מאחיו ומפני אוהביו ומפני קרוביו מה עשה אותו הבן עמד (ופיקס) [ופירכס] כג) את עצמו וסיפר את שערו אמר לו המלך לך אני נותן מתנה כך כשבא אבינו אברהם לעולם יצא ממנו פסילת ישמעאל ובני קטורה (חזרו להיות רעים יותר מן הראשונים) כד) כשבא יצחק יצא ממנו פסולת עשו וכל אלופי אדום [וחזרו להיות רעים יותר מן הראשונים] כה) אבל יעקב לא נמצא בו פסולת כענין שנאמר ויעקב איש תם יושב אהלים (בראשית כ"ה) אמר לו המקום לך אני נותן את התורה לכך נאמר ויאמר ה' מסיני בא:

הופיע מהר פארן ארבע הופעות הם ראשונה במצרים שנ' רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף יושב הכרובים הופיעה (תהלים פ') שנייה בשעת מתן תורה שנ' הופיע מהר פארן שלישית לימות גוג ומגוג שנ' אל נקמות ה' אל נקמות הופיע (שם צ"ד) רביעית לימות המשיח שנ' מציון מכלל יופי אלהים הופיע (שם נ') כו):

ואתא מרבבות קודש שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם כז) מדת בשר ודם כשהוא עושה משתה לבנו הוא שמח בחופתו מראה לו כל גנזיו וכל אשר לו אבל מי שאמר והי' העולם אינו כן אלא מרבבות קודש ולא כל רבבות קודש כח) ד"א ואתא מרבבות קודש מלך ב"ו יושב בתוך פמליא שלו יש בה בני אדם נאים ויש בה בני אדם קווצים ויש בה בני אדם גבורים כט) אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא ואתא מרבבות קודש אות הוא בתוך רבבות קודש ל) וכשנגלה על הים מיד הכירוהו שנ' זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו (שמות ט"ו) וכן היו אומות העולם משאלום את ישראל ואו' להם מה דודך מדוד (שה"ש ה') שכך אתם מומתים עליו שכך אתם נהרגים עליו כענין שנ' על כן עלמות אהבוך (שם א') לא) ואומר כי עליך הורגנו כל היום (תהלים מ"ד) כולכם נאים כולכם גבורים כואו והתערבו עמנו וישראל אומרים להם נאמר לכם מקצת שבחו ואתם מכירים אותו דודי צח ואדום דגול מרבבה ראשו כתם פז [וגו'] עיניו כיונים [וגו'] לחייו כערוגות הבושם [וגו'] ידיו גלילי זהב [וגו'] שוקיו עמודי שש [וגו] חכו ממתקים [וגו'] (שה"ש ה') כיון ששמעו אומו' העולם גאותו ושבחו של הקב"ה אומרים להם לישראל נבוא עמכם שנ' אנה הלך דודך היפה בנשים (שם ו') וישראל אומרים להם אין לכם חלק בו אני לדודי ודודי לי (שם) לב):

מימינו אש דת למו כשהי' הדבר יוצא מפי הגבורה היה יוצא דרך ימינו של קודש לג) לשמאלם של ישראל ועוקף את מחנה ישראל י"ב מיל על י"ב מיל וחוזר ובא דרך ימינם של ישראל לשמאלו של מקום והקב"ה מקבלו לימינו וחקקו בלוח והיה קולו הולך מסוף העול ועד סופו שנאמר קול ה' חוצב להבות אש (תהלים כ"ט) לד):

אש דת למו מגיד הכתוב שדברי תורה נמשלו באש מה אש נתנה מן השמים כך דברי תורה נתנו מן השמים שנ' אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (שמות כ') מה אש חיים לעולם אף דברי תורה חיים לעולם מה אש קרוב לה נכוה רחוק ממנה צונן כך דברי תורה כל זמן שאדם עמל בהם חיים הם לו (ליפרש) [פירש] לה) מהם ממיתי' אותו מה אש משתמשין בה בעה"ז ובעה"ב כך דברי תורה משתמשין בהם בעה"ז ובעה"ב ומה אש כל המשתמש בו עושה בגופו רושם [כך התורה כל המשתמש בה עושה בו רושם לו) מה האש]

מאיר עין כא) בין עשו ליעקב לא תמשל אומה אחרת רק תכף אחר עשו ימשל יעקב ז"ר. כב) כצ"ל כדלקמן וכ"ה בילקוט. כג) כן הגיה הז"א עפ"י הילקוט. כד) וכן בילקוט ליתא וכן מחקו הז"א וכתבו אהגרא ליסנא דפי' פי"ב דלעיל היא ול"נ כמו שהגהתי. כה) כצ"ל לג' ועיין לעיל פי' פי"ב. כו) ובפס"ז ג' השלישית זו נקמה שעתיד הקב"ה להופיע על אדום לרעה שנ' אל נקמות וגו' הרביעית זו הופעה של גוג ומגוג שנ' מציון וגו' אבל בילקוט איתא כמו שלפנינו. כז) בילקוט ג' שלא כמדת ב"ו מדת הקב"ה. כח) כלו' הביא עמו מרבבות קודש. כט) עיין בג' הילקוט והז"א הגיה על פיו (וצ"ל דמלת גולים בילקוט הוא ט"ס) ובכת"י בן ז"א ג' יש בה בני אדם נאים ממנו ויש בה בני אדם גבורים ממנו אבל וכו'. ל) עיין חגיגה ט"ז. לא) ודריש ליה על מות אהבוך כלו' אפי' מתים על ידך. לב) עיין במכילתא בשלח פ' השירה פ"ג ועיין סוטה י"א: ובשה"ש רבה בפ' מה דודך מדוד. לג) בכת"י בן ז"א ג' של הקב"ה. לד) ועיין בשה"ש רבה בפ' ישקני מנשיקות פלוגתייהו דרבנ"י ורבנן ובפס"ז ג' מלמד שהיה הדיבור יוצא מימינו של הקב"ה לשמאלו וחוזר ומקיף לשמאלן של ישראל והקב"ה מקבלו מימין וחוקקו וכו'. לה) וכ"ה בילקוט ובפס"ז ג' פירש מגנה כלו חייו, ופי' נכוה מתחמם ובפס"ז ג' להדיא המשתמש בה חס לו והז"ל הביא בשם הב"א שהגיה קרוב לה נכוה רחוק ממנה צונן קרוב ולא קרוב נהנה וכו' ויותר נכון למחוק מלת נכוה ולהגיה נהנה. לו) הגהתי מן הפס"ז ומקיים שם היינו דתנן ודישתמש בתגא חלף.

(לז) בני אדם שעמלים בו ניכרים הם בין הבריות לז) כך תלמידי חכמים ניכרים בהילוכם ובדיבורם ובעטיפתם בשוק:

איש דת למו אלמלא דת ניתנה לח) עמה אין אדם יכול לעמול בה לט): (סליק פיסקא).

(שמד) אף חובב עמים מלמד שחיבב המקום את ישראל מה שלא חיבב כל אומה ומלכות א):

כל קדושיו בידך אלו פרנסי ישראל שעומדים על ישראל ונותנים עליהם נפשן במשה מהו אומר ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא (שמות ל"ב) בדוד הוא אומר אני הוא חטאתי ואני העויתי ואלה הצאן מה עשו (שמואל ב' כ"ד דה"י א' כ"א) ב):

והם תוכו לרגליך אעפ"י שאנוסים אעפ"י שלוקים אעפ"י שישבוים ג):

ישא מדברותיך מקבלים עול תורתך עליהם וכן הוא אומר כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד): ד"א אף חובב עמים מלמד שלא חלק הקב"ה חיבה לאומות העולם כדרך שחלק לישראל תדע לך שכן הוא שהרי אמרו גזלו של עכו"ם מותר ושל ישראל אסור וכבר שלחה מלכות שני סרדיטאות ואמר' להם לכו ועשו עצמיכם גרים וראו תורתן של ישראל מה טיבה הלכו להם אצל רבן גמליאל לאושה וקראו את המקרא ושנו את המשנה מדרש הלכות ואגדות בשעת פטירתם אמרו להם כל תורתכם נאה ומשובחת חוץ מדבר אחד גזלו של עכו"ם מותר ושל ישראל אסור ודבר זה אין אנו מודיעים אותו למלכות ד) כל קדושיו בידך אלו גדולי ישראל שמתמשכנים על ישראל וכן הוא אומר ביחזקאל שכב על צדך הימני ושמת עון בית ישראל עליו (וגו') ואני נתתי לך את שני עונם [וגו'] וכלית את אלה ושכבת על צדך השמאלי (יחזקאל ד') ה) והם תוכו לרגליך אע"פ שהם מכעיסים ישא מדברותיך מקבלים עליהם עול (יראתך) [תורתך] ו) [וכה"א] ז) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד): ד"א אף חובב עמים מלמד שחיבב המקום את ישראל מה שלא חיבב כל אומה ומלכות כל קדושיו בידך אלו נפשותיהם של צדיקים שניתנת עמו באוצר שנ' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך (שמואל א' כ"ה) והם תוכו לרגליך אע"פ שנרתעים לאחוריהם י"ב מיל וחוזרים י"ב מיל ישא מדברותיך כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע:

(שמה) תורה צוה לנו משה צווי זה אינו אלא לנו אינו אלא בשבילנו וכן הוא אומר ויבנה הבית לשם ה' אלהי ישראל (מלכים א' ח' דה"י ב' ו') א) בית זה למה וישם שם מקום לארון (שם) ב) הרי צווי זה אינו אלא לנו אינו אלא בעבירינו ג): ד"א תורה צוה לנו משה וכי ממשה אנו אוחזים את התורה והלא אבותינו זכו [לנו] ד) כה שנ' מורשה קהלת יעקב:

[מורשה קהלת יעקב] ה) שומע אני ירושה לבני מלכים ו) ירושה לבני קטנים מנין ת"ל אתם נצבים היום כולכם [וגו'] (דברים כ"ט): [ד"א מורשה קהלת יעקב] ז) אל תקרי מורשה אלא מאורסה ח) שהתורה מאורסה היא לישראל וכאשת איש לאומות העולם וכן הוא אומר היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה כן הבא אל אשת רעהו כל הנוגע

מאיר עין לז) ובפס"ז ג' הכי מה האש כל המשתמש בה ניכר כך תלמידי חכמים ניכרין מכל הבריות בהליכתן וכו'. לח) בכת"י בגן ז"א ג' שניתנה: לט) כלו' את דת אש שניתנה כדת דהיינו שיכולים לקבל ועיין בילק כ"ה: ואולי צריך להגיה לפנינו עפ"י הגמרא שם. אמר מאיר איש שלום כל המפרשים פי' מלה זו לפי הקרי ונתקשו בה אבל לפי הכתיב שם מקום הוא והכתוב הולך ומספר מקומות שנגלה עליהם השם ובא להם תחלה מסיני ואח"כ משעיר ומהר פארן ואח"כ בא להם מרבבת קדש מימין אשדת והוי' בענייננו כמו בנו בער דבלעם אף שהיא במלכיות.

(שמד) א) עיין בר"ש. ב) לפנינו בשמואל כתוב הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי וגו' ובדה"י כתוב ואני הוא אשר חטאתי והרע הרעותי וגו'. ג) בכת"י בגן ז"א ג' אעפ"י שבזוים. ד) עיין ב"ק ל"ח. ובירושלמי שם פ"ד ה"ג. ה) לפנינו כתוב שכב על צדך השמאלי ושמת את עוון וגו' על צדך הימני וגו'. ו) וכ"ה בילקוט ובכת"י בגן ז"א. ז) כצ"ל לג'.

(שמה) א) במקרא כתוב ואבנה. ב) במקרא כתוב ואשים. ג) כלו' שאף הבית אינו לצורך הקב"ה אלא לצורך הארון לשמור הלוחות שהם לצורך ישראל ועיין בז"ר ובז"א. ד) כ"ה בכת"י בגן ז"א כלו' התורה אשר לנו מפה היא מורשת האבות. ה) כצ"ל לג'. ו) מדקיים ויהי בישורון מלך ז"ר. ז) כצ"ל לג' ועיין בז"א: ח) ועיין סנהדרין נ"ע. ופסחים מ"ט: וברכות נ"ז. אמר מאיר איש שלום בהרבה מדרשים דמו התורה לכלה ולארוסה וכוונתם ז"ל שנמסרה התורה לחכמים ז"ל לגלות ולעשות עפ"י מה שיולידו ממנה ולכך אמרו שאין התורה מורשה דהיינו ירושה כמו שהיא שאין לזוז ממה שנראה בתחלת השקפת עינינו אלא היא מאורסה לחכמים ולסנהדריות ושמה יולידו הימנה מה שראוי לתיקון הדורות וזהו יסוד תורה שבע"פ.

בה לא ינקה (משלי ו׳) ע): [ד"א י) מורשה קהלת יעקב [משל לבן מלכים שנשבה כשהוא קטן למדינת הים אחר ק׳ שנים אינו בוש לחזור מפני שאומר לירושתי אני חוזר] יא)

(סליק פיסקא)

(שמו) ויהי בישורון מלך כשישראל שוים בעצה אחת מלמטה שמו הגדול משתבח למעלה שנ׳ ויהי בישורון מלך אימתי בהתאסף ראשי עם: [ד"א כשנשיא מושיב זקנים בישיבה של מטה שמו הגדול משתבח למעלה שנ׳ ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם] א) ואין אסיפה אלא זקנים שנ׳ אספה לי שבעים איש מזקני ישראל (במדבר י"א):

יחד שבטי ישראל כשהם עשוים אגודה אחת ולא כשהם עשוים אגודות אגודות וכן הוא או׳ הבונה בשמים מעליותיו ואגודתו על ארץ יסדה (עמוס ט׳) ר׳ שמעון בן יוחי אומר מישל לאדם שהביא שתי ספינות וקשרם בהוגנים ובעשתות והעמידן על גביהם ובנה עליהם פלטורים כל זמן שהספינות קשורות פלטורי׳ קיימים פרשו ספינות אין פלטורים קיימים כך ישראל כשעושים רצונו של מקום עליותם ב) בשמים וכשאין עושים רצונו של מקום ואגודתו על ארץ יסדה כיוצא בו אתה או׳ זה אלי ואנוהו (שמות ט"ו) כשאני מודה לו הוא נאה וכשאין אני מודה לו כביכול בשמו הוא נאה ג) כיוצא בו אתה אומר ואתם עדי נאם ה׳ ואני אל (ישעיה מ"ג) כשאתם עדי אני אל וכשאין אתם עדי אין אני אל כיוצא בדבר אתה אומר אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים (תלים קכ"ג) אלמלא אני לא הייתי ד) יושב בשמים אף כן אתה אומר [ויהי בישרון מלך וגו׳] יחד שבטי ישראל כשהם עשוים אגודה אחת ולא כשהם עשוים אגודות אגודות (יחד שבטי ישראל): (סליק פיסקא ה).

(שמז) [יחד שבטי ישראל] יחי ראובן ואל ימות וכי מה ענין זה לזה משל למלך שבא אצל בניו לפרקים כשהוא נפטר מבניו היו בניו וקרוביו מלוים אותו אומר להם בני שמא כלום צורך יש לכם שמא דבר יש לכם אמרו לו אבא אין לנו צורך ואין לנו דבר אלא שתתרצה לאחינו הגדול [כך] א) אלמלא שבטים לא נתרצה המקום לראובן לכך נא׳ יחד שבטי ישראל יחי ראובן ואל ימות: [סליק פיסקא] ב).

[יחי ראובן ואל ימות] והלא מת הוא אלא מה ת"ל ואל ימות לעולם הבא ג): ד"א יחי ראובן במעשה יוסף ואל ימות במעשה בלהה רבי חנינא בן גמליאל אומר לעולם אין מחליפים לא זכות בחובה ולא חובה בזכות ד) חוץ משל ראובן ה) ומשל דוד שנ׳ ושמעי הולך בצלע ההר לעומתו הלך ויקלל ויסקל באבנים לעמתו ועפר בעפר (שמואל ב׳ ט"ז) ואעפ"כ הר לעומתו שלמה בנה את בית המילוא סגר את עיר דוד אביו (מלכים א׳ י"א) ו) וחכ"א אין מחליפים לעולם לא זכות בחובה ולא חובה בזכות אלא נותנים מתן שכר על המצות עונשים על העבירות ומה ת"ל יחי ראובן ואל ימות שעשה ראובן תשובה רבן שמעון

מאיר עין ע) לפנינו כתוב לא ינקה כל הנוגע בה. והני קראי מדרשי אדברי תורה עיי"ש בילקוט ועיין בסנהדרין כ"ט. ונ"ל דר"ל דכל מה שהולידו העכו"ם מן התורה הוא מום זר. י) כצ"ל לג׳. יא) הגהתי מן הילקוט והפס"ז ועיין בז"א.

(**שמו**) א) הגהתי עפ"י הילקוט והפס"ז ועיי"ש ובז"ר ובז"א. ב) בכת"י בן ז"א ג׳ עליותיו וכו׳ דלגי׳ זו צ"ל איפכא כשאין ישראל עושים רצונו של מקום הבונה בשמים וכו׳ והנכון כגי׳ הילקוט בפרשה וכ"ה גי׳ הפס"ז דליתא להאי וכשאין ישראל וכו׳ כלל ועיין בילקוט עמוס שם ועיין בז"א. ג) פי׳ הז"ר ואחריו הז"א פי׳ שהוא בעצמו נאה ואין אלהותו ניכר לבריות ע"כ ועיין במכילתא בשלח פ׳ שירה פ"ג דדרים כשישראל עושין רצונו של מקום אז מתגדל שמו בעולם וכו׳ ובזמן שאינן עושין רצונו כביכול שמו מתחלל בעולם וכו׳ ונ"ל דצ"ל לפנינו כביכול ברוך שמו אין הוא נאה. ד) כנוי דרך כבוד כלפי מעלה ובילקוט ישעיה ר׳ סי"ז ועמוס ר׳ סקמ"א וכן בכת"י בן ז"א ג׳ להדיא לא הייתי. ה) נ"ל דאין כאן סליק פיסקא אלא לקמן וצ"ל כמו שהגהתי וכן הוא בכת"י בן ז"א:

(**שמז**) א) כצ"ל לג׳. ב) עיין לעיל אות ה׳. ג) עיין ברש"י וסנהדרין נ"ב. ד) עיין לעיל פי׳ ש"ז. ה) שנמחלה לו מעשה בלהה בשביל מעשה יוסף. ו) במקרא כתוב שלמה בנה את המלוא סגר את פרץ עיר דוד אביו. לשון הז"ר ואחריו הז"א פי׳ בצלע היינו אשה שהיא מעשה בת שבע ואעפ"כ הר לעומתו פי׳ זכות שעשה בהר לעומת מעשה דבת שבע ומפרש מה הוא ההר שמלינו במלכים שלמה בנה וגו׳ פי׳ דוד פרץ פרצות בחומה שיעלו ישראל לרגל ושלמה בנה המלוא כמו הר עפר וסגר הפרץ וא"כ זכות זה שפרץ דוד ולא עשה הר עמדה לו נגד עוון בת שבע ע"כ ועיין סנהדרין ק"א: ובילקוט שמואל ב׳ ר׳ קנ"א. ולשון הפס"ז יחי ראובן במעשה יוסף ואל ימות במעשה בלהה שמעי הולך בצלע ההר לעומתו פירוש שמעי זכר לו מעשה הצלע דכתיב ובצלעי שמחו ונאספו והקב"ה זכר לו מעשה ההר דכתיב ואביגיל יורדת בסתר ההר שלא נגע בה לעומתו שלמה בנה את המלוא אף על פי שסגר את פרץ עיר דוד אביו ע"כ ואם כי נראה לעין שהפס"ז קטועה ומשובשת מ"מ יש ללמוד ממנה פי׳ למאמר שלפנינו שלא כפי׳ הז"ר ונ"ל דה"ק מלינו בדוד ששמעי הרים יד נגדו במעשה דבת שבע ולא עלתה בידו ובשלמה שירבעם הרים יד נגדו במעשה דבת פרעה ועלתה בידו לפי שבדוד החליפו לו זכות בחובה אבל בשלמה לא החליפו לו כנ"ל וברייתא שלפנינו קטועה היא.

בן גמליאל אומר ניצל ז) ראובן מאותו החטא ולא נזקק לאותו מעשה אפשר שהוא עתיד לעמוד בראש שבטים בהר עיבל ואומר ארור שוכב עם אשת אביו (דברים כ"ז) ונזקק לאותו מעשה ומה ת"ל כי עלית משכבי אביך (בראשית מ"ט) שתבע עלבונה של אמו:

ויהי מתיו מספר גבורים בכח גבורים בתורה גבורים בכח שנ' מתיך בחרב יפולו וגבורותיך במלחמה (ישעיה ג') גבורים בתורה שנ' גבורי כח עושי דברו (תהלים ק"ג) ואומר בארה בנו אשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור הוא נשיא לראובני (דה"י א' ה') ח) (ימי ראובן ולא ימות); (סליק פיסקא) ט).

(שמח) [יחי ראובן ואל ימת וגו'] וזאת ליהודה א) ראה ראובן את יהודה שעמד והודה אף הוא הודה על מעשיו הוי מי גרם למי יהודה גרם לראובן שהודה (במעשה) [במעשיו] ב) עליהם הכתוב או' אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם להם לבדם נתנה ארץ ולא עבר זר בתוכם (איוב ט"ו) ג); [סליק פיסקא] ד).

שמע ה' קול יהודה מלמד שנתפלל משה על שבטו של יהודה ואמר לפניו רבש"ע כל זמן ששבטו של יהודה שרוי בצער ומתפלל לפניך אתה מעלה (אותנו) [אותו] ה) מתוכה:

ואל עמו תביאנו שנקבר עם אבות בארץ ר' יהודה אומר וכי עצמות יוסף בלבד העלו בני ישראל ממצרים והרי כל שבט ושבט העלו עצמות שבטו ממצרים ומה ת"ל ואל עמו תביאנו שנקבר עם אבות בקבורה ר' מאיר אומר הרי הוא אומר בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען (בראשית נ') אני נקבר בה ואין אחר נקבר בה ומה ת"ל ואל עמו תביאנו שנקבר עם אבות בארץ:

ידיו רב לו בשעה שהרג את עשו ו) ועזר מצריו תהיה בעומדו לפני יוסף: ד"א וזאת ליהודה מלמד שנתפלל משה על שבטו של שמעון אמר לפניו רבש"ע כל זמן ששבטו של שמעון שרוי בצער אתה מעלה אותו מתוכה ואל עמו תביאנו שקרבו עמו לברכה שנ' ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי (שופטים א') [ואומר] ז) ויפלו חבלים מנחלת בני יהודה לנחלת בני שמעון (יהושע י"ט) ח) ידיו רב לו בשעה שאמר ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי (בראשית ל"ד) ועזר מצריו תהיה כענין שנ' ויסעו ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיה' ולא רדפו אחרי בני יעקב (שם ל"ה): ד"א וזאת ליהודה מלמד שנתפלל משה על דוד אמר לפניו רבש"ע כל זמן [שדוד מלך ישראל שרוי בצער ומתפלל לפניך אתה מעלה אותו מתוכה ואל עמו תביאנו שתחזירו אצל אחיו לשלום ידיו רב לו בשעה שהרג את גלית ועזר מצריו תהיה בשעה שאמר אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי (תהלים קכ"א): ד"א וזאת ליהודה מלמד שנתפלל משה על מלכי בית דוד אמר לפניו רבש"ע כל זמן] ט) שמלכי בית דוד שרוים בצער ומתפללים לפניך אתה מעלה אותם מתוכה ואל עמו תביאנו זה יאשיה שנאמר הנני אוסיפך אל אבותיך (מלכים ב' כ"ב) ידיו רב לו זה מנשה שנ' וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלים פה לפה לבד מחטאתו אשר החטיא את יהודה לעשות הרע בעיני ה' (שם כ"א) לסוף מה נא' בו ויתפלל אליו ויעתר לו (דה"י ב' ל"ג) ועזר מצריו תהיה זה יהושפט שנא' ויזעק יהושפט וה' עזרו ויסיתם אלהים ממנו (שם י"ח) י): (סליק פיסקא).

(שמט) וללוי אמר למה נאמר בו א) לפי ששמעון ולוי בכוס אחד שתו שנ' ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל (בראשית מ"ט) משל לשנים שלוו מן המלך אחד פרע למלך וחזר והלוה למלך ואחד לא דיו שלא פרע אלא חזר ולוה כך שמעון ולוי שניהם לוו בשכם כענין שנאמר ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר (שם ל"ד) לוי פרע מה שלוה במדבר שנ' ויעמוד משה בשער המחנה ויאמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי (שמות ל"ב) וחזר

מאיר עין ז) בכת"י בן ז"א ובילקוט ג' מולל וכ"ה בגמרא שבת כ"ה: עיי"ש. ח) במקרא כתוב תלגת פלנאסר. והאי קרא מידרש להכי שהיו גבורים בתורה עיי"ש בילקוט וקרא דתילים מייתי ללמד שהמלומדים בתורה נקראו גבורים. ט) לפי הענין אין כאן סליק פיסקא אלא להלן ובכת"י בן ז"א ג' להדיא ד"א ימי ראובן וכו'.

(שמח) א) וכ"ה בילקוט ועיין לעיל אות ט'. ב) וכ"ה בילקוט. ג) עיין ברש"י ובסוטה ז': ובמכות י"א: ד) עיין לעיל אות ט'. ה) וכ"ה בילקוט. ו) עיין בילקוט סוף ס' ויחי ר' קס"ב. ז) וכ"ה בכת"י בן ז"א. ח) ליתא כן במקרא אלא הכי מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון. ט) כ"ה בילקוט וכ"ה בספ"ז ופי' הפס"ז שיחזירהו אצל אחיו בשלום בשעה שברח מפני אבשלום. י) ועיין ברש"י וברמב"ן.

(שמט) א) הז"א מחק מלת בו וכן בילקוט ליתא ונדחק הז"א בפי' המאמר ול"נ דה"ק למה נאמר בוי"ו דהול"ל ללוי אמר כדכתיב לבנימין אמר ומפרש דה"ק אבל ללוי אמר כלו' מעט"י שלא אמר לשמעון ובספ"ז ג' וללוי אמר אמר ר' שמעון בן אלעזר בכל מקום שהוא מזכיר שמו של שמעון ולוי כאחת שניהם שותין בכוס א' שנ' ארור אפם כי עז וכו'.

והלוה את המקום בשטים שנא׳ פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי (במדבר כ״ה) שמעון לא דיו שלא פרע אלא חזר ולוה שנ׳ ושם איש ישראל המוכה אשר הכה את המדינית זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני (שם): ד״א וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידיך מי שעתיד ללבוש אורים ותומי׳ ב) לאיש חסידיך למי שנעשו לו חסדים ע״י בניך ג) אשר נסיתו במסה הרבה נסיתו ונמצא שלם בכל נסיונו׳ תריבהו על מי מריבה סקיפנטי׳ נסתקפה לו ד) (אמר) [אם] משה [אמר] ה) שמעו נא המורים (במדבר כ׳) אהרן ומרים מה עשו:
(סליק פיסקא).

(שנ) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וכי עלתה על לב שלוי עובד ע״ז והלא כבר נא׳ ויעמוד משה בשער המחנה [וגו׳ ויאספו אליו כל בני לוי] (שמות ל״ב) אלא זה אבי אמו מישראל ואת אחיו לא הכיר זה אחי אמו מישראל ואת בניו לא ידע זה בן בתו מישראל א):

כי שמרו אמרתיך (במלות) [במצרים] ב) ובריתך ינצורו במדבר ג) (ל״א) רבי אומר כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו במדבר ד): (סליק פיסקא).

(שנא) יורו משפטיך ליעקב מלמד שכל הוריות אינן יוצאות אלא מפיהם שנאמר ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע (דברים כ״א) ריב אלו ריבי פרה וריבי סוטה וריבי עגלה נגע אלו נגעי אדם ונגעי בתים ונגעי בגדים א):

ותורתך לישראל מלמד ששתי תורות ניתנו להם לישראל אחת על פה ואחת בכתב שאל אגניטוס הגמון את רבן גמליאל אמר לו כמה תורות ניתנו לישראל אמר לו שתים אחת בכתב ואחת בעל פה:

ישימו קטורה באפך זו קטורת שלפני ולפנים וכליל על מזבחך אלו איברי עולה ב): (סליק פיסקא).

(שנב) ברך ה׳ חילו בנכסים מכאן אמרו רוב כהנים עשירים הם משום (אב הדורש [אבא דורש אמרו] א) נער הייתי וגם זקנתי לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהלים ל״ז) ב) זה זרעו של אהרן:

ופעל ידיו תרצה שמרצה את ישראל לאביהם שבשמים:

מחץ מתנים קמיו כל מי שמעורר כנגדו על הכהונה מיד נופל ג): ד״א מחץ מתנים קמיו זה קרח ומשנאיו מן יקומון זה עוזיהו: [סליק פיסקא] ד).

לבנימן אמר ידיד ה׳ חביב בנימין שנקרא ידיד למקום שהרבה אוהבים למלך וחביב מכולם זה (עוזיהו) אוהבו ה): ששה נקראו ידידים הקב״ה נקרא ידיד שנ׳ אשירה נא לידידי (ישעיה ה׳) [אברהם נקרא ידיד שנאמר מה לידידי בביתי] (ירמיה י״א) ו) בנימין נקרא ידיד שנא׳ ידיד ה׳ ישכון לבטח עליו שלמה נקרא ידיד שנא׳ ויקרא את שמו ידידיה (שמואל ב׳ י״ב) ואומר וה׳ אהבו (שם) ישראל נקראו ידידים שנ׳ נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה (ירמיה י״ב) בהמק נקרא ידיד שנ׳ מה ידידות משכנתיך (תהלים פ״ד) (אברהם נקרא ידיד שנאמר מה לידידי בביתי) יבוא ידיד [בן ידיד] ויבנה בית ידיד לידיד [בחלק של ידיד] (ויביאו)

מאיר עין ב) בילקוט ג׳ מה שעתיד וכו׳ ובפס״ז איתא ראוים ללבוש אורים ותומים. ג) הז״ל פי׳ ע״י בניך שהרגו עובדי העגל והוא דחוק ובכת״י בן ז״א ג׳ ע״י בניו ואולי צ״ל למי שנעשו חסדים על ידו לבניך כמו בעלילת המגפה ודוגמתה. ד) בילקוט ג׳ תסקופים נסתקפת לו ועיין ברש״י וברמב״ן ג׳ סקופים נסתקפו לו על מי מריבה אם משה אמר וכו׳. ה) כ״ה בכת״י בן ז״א ובילקוט וברש״י וברמב״ן.

(שנ) א) עיין ברש״י ויומא ס״ו: ב) כ״ה בילקוט ובפס״ז וכן הגיה הז״א וכן נראה מהרמב״ן. ג) ובפס״ז איתא ובריתך ינצורו זה ברית הר סיני זובח לאלהים יחרם. ד) בילקוט ג׳ דבר אחר כי שמרו אמרתך במדבר ובריתך ינצורו במצרים ונראה דמלות ד״א שהיה לפנינו הוא תקון מגליון שבא לתוך הספר ועיין ברש״י ובז״א ובספרי במדבר פי׳ ס״:.

(שנא) א) עיין לעיל פי׳ קנ״ב ועיין יומא כ״ו. ב) ובפס״ז איתא וכליל על מזבחך אלו מנחות שאינן נאכלין שנ׳ וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל ועיין יומא כ״ו.

(שנב) א) כ״ה בילקוט וברמב״ן ובפס״ז איתא וכן אמר אבא החרש וכו׳. ב) במקרא כתוב גם זקנתי ולא ראיתי. ג) עיין ברש״י ותרגום יונתן ועיין בז״א. ד) כצ״ל לפי סדר הפסוקים אלא שלא רציתי לשנות שמכין ממה שהוא בז״א. ה) וכ״ה בילקוט ובכת״י בן ז״א ג׳ זה שהמלך אוהבו ואולי צ״ל זה שנקרא אוהבו. ו) ושאי קרא מידרש על אברהם מנחות נ״ג:

[יבואו] ישראל שנקראו ידידים בני (אב) [אברהם] שנקרא ידיד ויבנו ב"ה שנקרא ידיד בחלק בנימן שנקרא ידיד להקב"ה שנקרא ידיד לכך נא' ידיד ה' ז):

ישכון לבטח עליו (ואין) [אין] ח) בטח אלא יישוב שנ' וישבו במדבר לבטח וישנו ביערים (יחזקאל ל"ד) ט) (חופף עליו כל היום):

[ישכן לבטח עליו] זה בנין ראשון [חפף עליו] כל היום זה בנין אחרון ובין כתיפיו שכן בנוי ומשוכלל לעתיד לבוא י) וכן אתה מוצא באברהם שראה אותו בנוי וראה אותו חרב וראה אותו בנוי יא) ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה (בראשית כ"ב) הרי בנוי אשר יאמר היום בהר (שם) [הרי חרב] יב) ה' יראה (שם) הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבוא וכן אתה מוצא ביצחק שראה אותו בנוי [וראה אותו חרב וראה אותו בנוי] ומשוכלל לעתיד לבוא ראה ריח בני (שם כ"ז) (כריח שדה בנויה שנ' לריח ניחוח) [הרי בנוי כריח] שדה (שם) הרי חרב (שנ' לכן בגללכם ציון שדה תחרש) אשר ברכו ה' (שם) [הרי] בנוי ומשוכלל לעתיד לבוא (שנ' כי שם צוה ה' את הברכה חיים) יג) וכן אתה מוצא ביעקב שראה אותו בנוי וראה אותו חרב וראה אותו בנוי ומשוכלל לעולם הבא ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה (אין זה כי אם בית אלהים) (שם כ"ח) הרי בנוי אין זה (שם) הרי חרב כי אם בית אלהים (שם) הרי בנוי ומשוכלל לעולם הבא יד): [דבר אחר] טו) ובין כתיפיו שכן בין חרב בין שאינו חרב וכן הוא אומר כה אמר כורש מלך פרס [וגו' והוא פקד עלי לבנות לו בית וגו'] (עזרא א' ודה"י ב' ל"ו) טז): ד"א ובין כתיפיו שכן מה שור זה אין בו נאה מכתיפיו כך בית המקדש גבוה [ונאה] יז) מכל העולם שנ' וקמת ועלית אל המקום (דברים י"ז) ואומר [והלכו עמים רבים ואמרו] לכו ונעלה אל הר ה' (ישעיה ב') אינו אומר גד מן המזרח ודן מן המערב אלא עמים רבים יח) ר' אומר בכל התחומים הוא אומר וירד הגבול ותאר הגבול וכאן הוא אומר ועלה הגבול גיא בן הינום כתף היבוסי הוא ירושלים (יהושע ט"ו) יט) מלמד שבית הבחירה היה בנוי בחלקו של בנימן וכראש תור יוצא מחלקו של יהודה לחלקו של בנימן שנ' ובין כתיפיו שכן כ) ומה ת"ל לא יסור שבט מיהודה (בראשית מ"ט) זו לשכת הגזית שניתנה בחלקו של יהודה כא) שנ' וימאס באוהל יוסף ובשבט בנימן לא בחר ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב (תהלים ע"ח) כב) אבל בית הגדול היה בנוי בחלקו של יוסף בשילה כג) שנ' ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה (מיכה ה') כד) ואין אפרתה אלא בית לחם שנאמר ותמת רחל ותקבר

מאיר עין ז) הגהתי עפ"י הילקוט. ולא קשיא שלמה משום דהאי כמי ידיד בן ידיד הוא ועיין מנחות נ"ג. ושם: ח) וכ"ה בילקוט. ט) בילקוט ג' אין בטח אלא רוחאן וכו' והוצרך לראיה משום דלא כתיב ישכון בטח כהא דמשלי א' ולגי' זו קאי אבנימין שישכון לבטח על ה' אבל לגי' שלפנינו קאי על הקב"ה שישכון על בנימין ולכך מפרש אלא בטח יישוב כלו' שישכון ביישובו על בנימין ואלא בטח היא כמו בטחות דאיוב י"ב ומשמע ליה הכי בקרא דיחזקאל משום דלא כתיב וישבו לבטח במדבר כצ"ל ועיין בז"א. י) כאשר הגהתי כן הוא בפס"ז אבל בילקוט ג' חפף עליו זה בנין ראשון כל היום זה בנין אחרון ובין כתיפיו שכן בנוי ומשוכלל לימות המשיח דבר אחר חפף עליו בעוה"ז כל היום לימות המשיח ובין כתפיו שכן בנוי ומשוכלל לעוה"ב וכו' וכעין זה היא בזבחים קי"ח: אלא שאחת מלות ד"א איתא התם רבי אומר עי"ש. יא) בילקוט ג' שנאמר ויקרא וכו'. יב) וכ"ה בילקוט ובב"ר פנ"ו עי"ש. יג) כצ"ל לפי סדר הענין והשאר הוא הוספה ממגיה או מגליון ובילקוט חסירה כולא בבא והז"א הגיה מילקוט פ' תולדות ועיקרה היא בב"ר פס"ה עי"ש ועיין בז"א. יד) עיין בב"ר פס"ט. טו) וכ"ה בפס"ז. טז) עיין בז"ר ובז"א. יז) כ"ה בכת"י בן ז"א ובילקוט ג' מה שור זה אין בו גובה מכתיפיו וכ"ה בפס"ז וכתב הז"ר דבזבחים לא משמע כן דעין עיטם גבוה עפי ועיין בזבחים נ"ד: וברש"י ג' כמי כגי' שלפנינו עי"ש. יח) ועיין לעיל פי' ל"ז וקנ"ב. יט) במקרא כתוב אל כתף היבוסי מנגב היא ירושלים. כ) עיין זבחים נ"ג: ויומא י"ב. כא) עיין זבחים נ"ד: כב) במקרא כתוב ובשבט אפרים לא בחר. ומייתי ראיה אהא דקאמר שבית המקדש היה בנוי בחלקו של בנימין וכדדרש לה במדרש תלים שם רבי הוה יתיב ופשיט כל החופות של בנימין הן א"ר שמעון בר חייא (בילקוט ג' א"ר לר' חייא רבה וכצ"ל) והא כתיב וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר אמר ליה ודא מסייעא ליה לאבוה (בילקוט ג' לאביך) מה מאיסה שנאמרה בשבט יוסף אינה אלא בשבט בנימין אף בחירה שנאמרה בשבט יהודה לא נאמרה אלא בבנימין ובילקוט שם ג' להפך מה בחירה שנאמר ביהודה אינה ביהודה אלא בשבט בנימין אף מאיסה שנאמר ביהודה אינה ביהודה (והוא ט"ס וצ"ל שנאמרה ביוסף אינה ביוסף) אלא בשבט בנימין ע"כ ועכ"פ לכל אילו הנוסחאות המאיסה והבחירה נאמרה בבנימין כלו' בין בזמן המאיסה בין בזמן הבחירה היה המקדש בחלקו של בנימין ועיין זבחים קי"ח: ובירושלמי מגילה פ"א הי"ב ול ע. כג) עיין בז"ר ובז"א ואולי צ"ל אבל בית גדול וקרי ליה בית גדול דס"ל דבניין של אבנים היה בשילה ועיין בירושלמי מגילה פ"א הי"ב ובמדרש שמואל פ"ג. ואולי ערבוב דברים לפנינו כאן וצ"ל אבל בית הגדול היה בנוי בחלקו של יוסף בשילה שנ' וימאס באוהל יוסף וגו' ולא צריך לדחוק ולפרש כמו שפירשתי באות כ"ב. כד) עיין בז"ר ובז"א שנדחקו ובלי ספק שבריית' שלפנינו קטועה וחסר דעת האומר שביהמ"ק בחלקו של יהודה נבנה משום דכתיב הכא שמעגוה באפרתה ומביא ראיה דאפרתה ביהודה הואי ממקרא דמיכה והדר מייתי ראיה דאפרת סתמה היא בית לחם של יהודה וס"ל כמי דרשא בשבט יהודה נקברה ועיין בב"ר פפ"ע דפליגי התם ר"י ור"ם בהא עניגא ועיין בתוספתא סוטה פי"א.

בדרך אפרתה היא בית לחם (בראשית ל"ה) ר' מאיר אומר בחלקו של בנה כה) מתה שנ' ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל וגו' (שם מ"ח) ואין אפרתה אלא בית לחם כו) שנא' ואתה בית לחם אפרתה (מיכה ה') שומע אני בחלקו של יוסף (זה) בנה (שנא') [ת"ל] כז) הנה שמענוה באפרתה מצאנוה בשדי יער (תהלים קל"ב) במי שנמשל בחיתו יער ואיזה זה בנימן שנאמר בנימן זאב יטרף (בראשית מ"ט) כח) זכה בנימן שתשרה שכינה בחלקו וכן אתה מוצא כט) כשחלק יהושע א"י לשבטים הניח דושנה של יריחו ה' מאות אמה על (ד') [חמש] ל) מאות אמה ונתנה לבני יונדב בן רכב חלק בראש והיו אוכלים אותה ד' מאות ומ' שנה שנ' ויהי בשמונים שנה וד' מאות שנה (מלכים א' ו') צא מהם אותן מ' שנה שהיו ישראל במדבר נמצאו אוכלים אותן ד' מאות ומ' שנה וכששרתה שכינה בחלקו של בנימן עמדו ופינו אותו מלפניהם שנאמר ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים (שופטים א') לא) [וכן אתה מוצא] לב) ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה [וגו'] (במדבר י') וכי עלתה על לב שאמר משה ליתרו בוא וניתן לך חלק בא"י והלא כבר נאמר (לכה אתנו והטבנו לך ומה ת"ל) כי ה' דבר טוב על ישראל (שם) [ומה ת"ל לכה אתנו והטבנו לך] (שם) לג) זו דושנה של יריחו שהיו אוכלים אותה בני בניו של יתרו קודם שיבנה בית הבחירה (לשבטים) ויאמר אליו לא אלך (שם) לד) אמר לו למחר כשתחלק א"י לשבטים איזה שבט מכם שיתן לי כרם אחד בתוך שלו או תלם אחד בתוך שלו אלא הריני הולך לארצי ואוכל פירות מארצי ואשתה יין מכרמי וכן אתה מוצא (ישראל כשהניחו) [שהניחו] לה) מקום פירות מאכל ומשתה והלכו להם לעדר לו) במדבר (הלכו) לז) ללמוד תורה מיעבץ מי היה יעבץ זה היה עתניאל בן קנז לח) וכן הוא אומר ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים (שמואל ב' כ"ד) ובמקום אחר הוא אומר ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב שש מאות (דה"י א' כ"א) לט) אי אפשר לומר שקלי זהב שכבר נא' שקלי כסף ואי אפשר [לומר] שקלי כסף שהרי כבר נא' שקלי זהב אמור מעתה בזהב שקל ובכסף קנה ואי אפשר לומר חמשים שכבר נאמר שש מאות ואי אפשר לומר ו' מאות שכבר נאמר חמשים אמור מעתה כיון שראה דוד מקום שראוי לו לבנות בית הבחירה עמד וכינס (חמשה) [חמישים] שקלים מכל שבט ושבט נמצאו ו' מאות שקלים מכל השבטים מ):

מפני מה זכה בנימן שתשרה שכינה בחלקו משל למלך שבא אצל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר אצלי היא שורה קטן שבכולם אמר אפשר שמניח אבא אחיי גדולים ושורה עמי הלך ועמד ופניו כבושות ונפשו עגומה ראה אותו אביו שעמד ופניו כבושות ונפשו עגומה עליו [אמר ראיתם בני הקטן שעומד ופניו כבושות ונפשו עגומה עליו] מא) עכשיו מאכל ומשתה יהיה משלכם ולינתי אצלו כך אמר הקב"ה בית הבחירה יהיה בחלקו של בנימן וקרבנות מכל השבטים: ד"א מפני מה זכה בנימן שתשרה שכינה בחלקו (מלמד) [מפני] מב) שכל השבטים נולדו בח"ל ובנימן נולד בא"י: ד"א מפני מה זכה בנימן שתשרה שכינה בחלקו (כל) [שכל] מג) השבטים היו במכירתו של יוסף ובנימן לא היה במכירתו של יוסף אמר הקב"ה [אם] אני אומר לאלו שיבנו בית הבחירה (לא) כשיהיו מתפללים לפני איני (מבקש) [מתמלא] עליהם רחמים (איני) [ואיני] משרה שכינתי בחלקם שלא היו רחמנים על אחיהם מד): ד"א מפני מה זכה בנימן שתשרה שכינה בחלקו משל למלך שהיו לו בנים הרבה משהגדילו הלך כל אחד ואחד ותפש את מקומו קטן שבכולם היה אביו אוהבו אוכל עמו ושותה עמו נשען עליו ויוצא נשען עליו ונכנס כך בנימן הצדיק קטן

מאיר עין כה) בכת"י בן ז"א ג' של בנימין. כו) כלו' שזהו האפרת שנקרא בית לחם יהודה אלא תימא דתרתי אפרת ובית לחם הואי חדא בבנימין וחדא ביהודה. כז) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הז"א. כח) עיין בב"ר ובז"א ובתוספתא סוטה פי"א ובב"ר פרשה פ"ב ול"ט ובמדרש שמואל פי"ד וברמב"ן על התורה בפ' קבורת רחל. ולפי דעת ר"מ בית לחם מעיקרא של בנימין הוה ואח"כ נפלה בחלקו של יהודה ואין כאן שום סתירה בכתובים ונראה כן מפשוטי התורה שמעשי אבות סימן לבנים ובוודאי נקברה רחל בחלק של בניה. כט) עיין לעיל פי' ס"ב וספרי במדבר פי' פ"א. ל) כן הגיה הז"א עפ"י הילקוט וכ"ה בספרי במדבר פי' פ"א. לא) ועיין ספרי במדבר פי' ע"ח ופ"א. לב) כ"ה בספ"ז ואולי צ"ל וכן הוא אומר. לג) וכן הגיה הז"א עפ"י הילקוט ועיין ספרי במדבר פי' ע"ח בד"ה אל המקום לד) עיין בנוסחת הז"א ובילקוט. לה) כצ"ל לג' ועיין לעיל פי' ס"ב ובספרי במדבר פי' ע"ח והז"א כתב ובילקוט איתא וכן אתה מוצא בעתניאל שהניח מקום פירות מאכל ומשתה והלך לו לעדר במדבר ללמוד תורה מי היה יעבץ וכו'. לו) בספרי במדבר פי' ע"ח ג' לערוד ע"ש במ"ע אות י"ט. לז) וכן מחקו בכת"י בן ז"א. לח) עיין ספרי במדבר פי' מ"ב ולעיל פי' ס"ב. לט) עיין תמורה ע"ז. מ) עיין שם כל זה ונראה דגירסא דברייתא שלפנינו קטיעה היא וצ"ל כתוב א' אומר באחד שעריך וכו' כדלעיל בפי' ס"ב והאיך מייתי כל הני ועיין בז"א. מא) וכן הגיה הז"א מן הילקוט וכ"ה בספ"ז. מב) כ"ה בכת"י בן ז"א ובילקוט. מג) כ"ה בילקוט. מד) כ"כ להגיה עפ"י הענין וכן בכת"י בן ז"א מוחק מלת מבקש וגורס מתמלא.

*

שכשבטים היה והיה יעקב אבינו אוכל עמו ושותה עמו נשען עליו ויוצא נשען עליו ונכנס אמר הקב"ה מקום שסמך צדיק זה ידיו שם אני משרה שכינתי לכך נאמר ובין כתיפיו שכן: (סליק פיסקא).

(שנג) וליוסף אמר [מברכת ה' ארצו] מלמד שארצו של יוסף מבורכת מכל ארצות א):

ממגד [שמים מטל] ב) (שהוא) [שיהא] ג) טל מצוי לה בכל שעה ד):

ומתהום רובצת תחת מלמד שהיתה ה) מרובצת במעיינות:

וממגד תבואות שמש מגיד שהיא פתוחה לחמה וכך היא פתוחה ללבנה שנ' וממגד גרש ירחים:

ומראש הררי קדם מלמד שהררי יוסף קודמים להררי מקדש והררי מקדש קודמים להררי א"י ו):

וממגד גבעות עולם ז) מלמד שאבות ואמהות קרוים הרים וגבעות שנ' אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה (שה"ש ד) ח):

וממגד ארץ ומלואה מלמד שארצו של יוסף מליאה ואין חסירה כל ברכה ר' שמעון בן יוחי אומר אדם מעמיד ספינתו בחלקו של יוסף אין צריך חוץ ממנה כלום:

ורצון שוכני סנה שעשה רצון (משראל) [מי] שנגלה על (הסנה) [משה בסנה] ט):

תבואתה לראש יוסף הוא בא בראש למצרים והוא יבוא בראש לעתיד לבוא:

ולקדקד נזיר אחיו (אלו) שריחקוהו אחיו ועשאוהו (נכור) [נזור] י):

בכור שורו הדר לו מלמד שניתן לו הוד למשה יא) והדר ליהושע שאלו ניתן הוד ליהושע אין כל העולם יכול לעמוד בו יב):

וקרני ראם קרניו שור כחו קשה אבל אין קרניו נאות ראם קרניו נאות אבל אין כחו קשה ניתן ליהושע כחו של שור וקרניו של ראם יג):

בהם עמים ינגח וכי מה עמים כיבש יהושע והלא לא כיבש אלא ל"א מלכים מלמד שכיבש מלכים ושולטונים שהיו מסוף העולם ועד סופו יד):

יחדיו אפסי ארץ וכי כמה ארצות כיבש יהושע [והלא לא כיבש] טו) אלא פרטום זה קטן [אלא] כל מלכים (שעיבד בה) [ששיעבד היו] טז) מלכים ושולטונים ר' יהודה אומר וכי ל"א מלכים ששיעבד כולם היו בארץ ישראל [אלא] יז) כדרך שעובדים יח) ברומי עכשיו שכל מלך ושולטון שלא קנה ברומי פלטוריות וחיילות יט) אומר לא עשיתי (כולם) [כלום] כ):

והם רבבות אפרים לפי שלא מפורש לנו עושרם של כנעניים (ומה) [מה היה] כא) ת"ל ויאמר אדוני בזק ע' מלכים בהונות ידיהם ורגליהם מקוצצים היו מלקטים תחת שולחני (שופטים א') והרי דברים ק"ו ומה אדני בזק שאינו כדי לימנות עם מלכי כנען היו ע' מלכים בהונות ידיהם ורגליהם מקוצצים מלקטים תחת שולחנו בוא למוד וראה עושרם של כנעניים מה היה:

והם אלפי מנשה [לפי שאין מפורש לנו כמה הרג יהושע בכנענים ת"ל וזבח וצלמונע בקרקר וגו' והנפלים מאה ועשרים אלף וגו' לכך נאמר והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה] כב):

(סליק פיסקא).

(שנד) ולזבולון אמר למה נאמר לפי שנאמר ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויציגם לפני פרעה (בראשית מ"ז) ולא נתפרשו שמותם זה אחד מהם א):

(שנג) א) בילקוט ג' מתברכת מכל הארצות ועיין ברש"י. ב) וכ"ה בכת"י בן ז"א ובילקוט. ג) וכ"ה בילקוט. ד) עיין בתרגומים ודרשוהו כאילו היה כתוב ממגד שמים מעל. ה) בכת"י בן ז"א ובילקוט ג' שהיא. ו) עיין ברש"י ובילקוט ובז"ר ול"נ דפי' קודמים בבישול הפירות ועיין בתרגומים. ז) נ"ל דל"ל דבר אחר ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם מלמד וכו'. ח) ומידרש על האבות ועיין בתרגום יונתן. ט) כ"ה בכת"י בן ז"א ובילקוט ונ"ל דהאי שעשה ל"ל שעושה כלו' שהארץ עושה ועיין ברש"י. י) וכ"ה בילקוט. יא) פי' מלכות אבל יהושע לא נקרא מלך ז"ר. יב) שהיה מטיל על ישראל עול מלכות כנ"ל. יג) עיין ברש"י. יד) עיין בילקוט וברמב"ן. טו) כ"ה ברמב"ן ובילקוט. טז) וכ"ה בכת"י בן ז"א וברמב"ן ובילקוט ג' כל מלכים שנגדר היו וכו'. יז) כ"ה בילקוט ובכת"י בן ז"א. יח) בכת"י בן ז"א ג' שעושין. יט) בכת"י בן ז"א מוחק מלת וחיילות אבל בילקוט איתיה ועיין לעיל פי' ל"ז. כ) ובילקוט מסיים כך מלך ושלטון שלא קנה בא"י וכו' כדלעיל פי' ל"ז ועיין בר"פ. כא) כ"כ לנ'. כב) כ"ה בילקוט וברמב"ן עיי"ש כלו' מן האלפים שנאמרו בגדעון דהיינו אלפי מנשה אתה למד כמה הם הרבבות של אפרים דהיינו של יהושע ועיין ברש"י וברמב"ן ובתרגום יונתן.

(שנד) א) עיין ברש"י בפרשה ובס' ויגש שם ובפי' הז"א למה נאמר למה נכפל שמו אבל בילקוט לא ג' לפני ל"נ כלל.

שמח זבולון בצאתך מלמד שהיה זבולון סרסור לאחיו והיה לוקח מאחיו ומוכר לגוים ומן הגוים ומוכר לאחיו:

וישכר באהליך מלמד ששבטו של יששכר משתבח בתורה שנאמר מבני יששכר יודעי בינה לעתים (דה"י א' י"ב) וכן מצינו שאביו משבחו שנאמר וירא מנוחה כי טוב (בראשית מ"ט) ב): ד"א ויששכר באהליך מלמד שבית הבחירה היה ראוי לבנות בחלקו של יששכר ג):

עמים הר יקראו (מנין) [מכאן] ד) אתה אומר שהיו אומות ומלכים מתכנסות ובאים לפרגמטיא של א"י והם אומרים הואיל ונצטערנו ובאנו לכאן נלך ונראה פרגמטיא של יהודים מה טיבה ה) ועולים לירושלם ורואים את ישראל שעובדים לאל אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהגוים לא אלוהו של זה אלוהו של זה ולא מאכלו של זה כמאכלו של זה והם אומרים אין יפה להדבק אלא באומה זו מנין אתה אומר שאין זזים משם עד שמתגיירים ובאים ו) ומקריבים זבחים ועולות ת"ל שם יזבחו זבחי צדק ז):

כי שפע ימים יינקו שנים נוטלים בשפע (ונוטלים) [ונותנים] ח) בשפע ים ומלכות ים נוטל בשפע ונותן בשפע ומלכות נוטלת בשפע ונותנת בשפע ט): ד"א כי שפע ימים יינקו זה ימה של יפו שגנוז לצדיקים לעתיד לבוא מנין אתה אומר שכל ספינות שאובדות בים הגדול וצרורות של כסף ושל זהב ואבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שהים הגדול מקיאם לימה של יפו שגנוז לצדיקים לעתיד לבוא ת"ל כי שפע ימים יינקו [וגו'] יא) אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור ומצאתי זקן אחד ושאלתיו בשלום אמרתי לו פרנסתך במה הוא אמר לי מחלזון אמרתי לו ומי מצוי אמר לי השמים מקום (כים) [כים] שמוטל בהרים וסמומיות [מקיפות אותו ואין לך אדם שהולך לשם שאין סממיות] יב) מכישות אותו ומת ונימק במקומו אמרתי השמים (נזכר) [ניכר] יג) הוא שגנוז לצדיקים לעולם הבא יד):

וספוני טמוני חול ספוני זו חלזון טמוני זו טרית חול זה זכוכית טו) לפי ששבטו של זבולון מתרעם לפני המקום ואומר לפניו רבש"ע לאחי נתת ארצות ולי נתת חלזון אמר לו [סוף] טז) שאני מצריכם לידך על ידי חלזון זה אמר לפניו רבש"ע מי מודיעני אמר לו זה סימן יהיה בידך שכל מי שגונבך יז) לא יהיה בפרגמטיא שלו כלום: (סליק פיסקא).

(שנה) ולגד אמר [וגו'] למה נאמר לפי שנאמר ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים (בראשית מ"ז) [וכו'] א):

ברוך מרחיב גד מלמד שתחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח ב):

כלביא שכן מלמד שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל כאריות ג):

וטרף זרוע על שעבר אף קדקד לעולם הבא:

וירא ראשית לו הוא בא בראש תחילה והוא יבוא בראש לעולם הבא ד):

כי שם חלקת מחוקק ספון זה קבר של משה שנתונה בחלקת גד והוא ה) לא מת אלא בחלקו של ראובן שנ' עלה אל הר העברים הזה הר נבו (דברים ל"ב) ומה ת"ל כי שם חלקת מחוקק ספון מלמד שהיה משה מוטל מת בכנפי שכינה ו) ד' מילין מחלקו של ראובן לחלקו של גד ומלאכי השרת מספידין אותו ואומר יבוא שלום ינוח על משכבו ז) וזה אחד מן הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הם הקשת והמן והבאר והכתב והמכתב והלוחות ופי האתון ח) וקברו של משה ומערה שעמד בה משה ואליהו ומקלו של אהרן שקדיה ופרחיה

מאיר עין ב) עיין ברבה ובילקוט שם. ועיין ספרי במדבר פי' כ"ב. ג) לפי שהיו בעלי תורה ז"כ. ד) כ"כ לג'. ה) כלו' פרקמטיא של ארץ יהודה וברש"י ג' ונראה מה ירצה של אומה זו ומה מעשיה ובפס"ז ג' ונראה מה טיבה של ירושלים. ו) בכת"י בן ז"א מותק מלא ובאים. ז) עיין ברש"י ותרגומים. ח) כן הגיה הז"א. ט) כ"ל דהאי דרשה קטיעה היא ורומזת על מה שדרשו במדרש קהלת בפ' כל הנחלים הולכים אל הים עיי"ש. י) ככ"ל לג'. יא) בפס"ז ג' וספוני טמוני חול זה חלזון שהיה ספון וטמון בחול אר"י וכו'. יב) כ"ה בפס"ז והז"ר והז"א נדסקו. יג) וכ"ה בילקוט ובפס"ז ג' ניכר שהרי זה גנוז וכו'. יד) בכת"י בן ז"א ובפס"ז ובילקוט ג' לעתיד לבא. טו) ובפס"ז ג' וספוני זו טרית טמוני זו חלזון חול זו זהורית ועיין ברש"י ותרגום יונתן ומגילה ו'. ול"ע. טז) כ"ה בכת"י בן ז"א ובילקוט ועיין מגילה שם. יז) בילקוט ג' שגונבו ולשון הפס"ז וכל מי שהיה נוטל בגנבה לא היה נתנה בפרקמטיא שלו ועיין מגילה שם וג' בכת"י בן ז"א לא יועיל בפרקמטיא וכו'.

(שנה) א) כדלעיל פי' שנ"ד. ב) עיין ברמב"ן. ג) עיין ברש"י ולשון הפס"ז שכל סמוך לספר נמשל כאריות מפני שהיו עומדין בפני האומות שלא יכנסו לא"י לכך נאמר כלביא שכן. ד) כ"ל דר"ל בימי דוד שהם באו בתחילה ובראש אל דוד כדכתיב בדה"י א' י"ב ומהפס"ז למדתי לפרש כן. ה) כ"ה גם בילקוט ויותר טוב לג' והא או והכי. ו) בנוסחת הז"א ובילקוט איתא בכנפי שכינה. ז) עיין ספרי במדבר פי' ק"ו ובמ"ע שם אות ו'. ח) בילקוט ג' תו ופי האתון.

וי"א אף בגדו של אדם הראשון וי"א הכתונות ומזיקים ט) ר' יאשיה אמר משום אביו אף האיל והשמיר ר' נחמיה אומר אף האור והפרדה ר' יהודה אומר אף הצבת וכן הוא אומר צבתא בצבתא תתעבד קמייתא מאי הוית לא ברייה הות אמר לו והרי יכול לעשותה בדפוס ולהתיכה בתוכו הא לא ברייה הות י):

ויתא ראשי עם שעשה את התורה (ס"ין) [אתין ותוין] יא): ד"א מלמד (ס"ס ססס) [שמשה] עתיד ליכנס בראש כל העם חבורה ותבורה בראש חבורה של בעלי מקרא בראש חבורה של בעלי משנה בראש חבורה של בעלי תלמוד וליטול [עם] כל אחד ואחד שכר וכן הוא אומר לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל (ישעיה נ"ג) יב):

צדקת ה' עשה וכי מה צדקות עשה בישראל והלא כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר באר עולה להם והמן יורד להם ושליו מצוי להם וענני כבוד מקיפות אותם אלא שנאמר כי יהיה בך אביון (דברים ט"ו) יג): ד"א צדקת ה' עשה [ומשפטיו] יד) מלמד שהצדקה קשורה בדין תחת כסא הכבוד שנאמר כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה (ישעיה נ"ו): [סליק פיסקא] טו).

ולדן אמר [וגו'] למה נאמר לפי שנאמר ומקצה אחיו לקח (בראשית מ"ז) וזה אחד מהם טז):

דן גור אריה מלמד שסמוך לספר וכל מי שסמוך לספר נמשל לאריות יז):

יזנק מן הבשן מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נוטל לו חלק בשני מקומות וכן הוא אומר ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו [וגו'] (יהושע י"ט) יח): [סליק פיסקא] יט).

ולנפתלי אמר [וגו'] למה נא' לפי שנאמר ומקצה אחיו לקח (בראשית מ"ז) וזה אחד מהם כ):

נפתלי שבע רצון מלמד שהיה נפתלי שמח בחלקו בימים ובדגים ובפניות כא):

ומלא ברכת ה' זו בקעת גינוסר (ר' אומר זה ב"ך של טבריא) כב): [ד"א שבע רצון שיהיו קוראין לפני הקב"ה ונשמעין] (ועו' הוא אומר) [כענין שנאמר] כג) רצון יראיו יעשה [וגו'] (תהלים קמ"ה):

ים זה ים של סופני כד) (ודרום) [רבי אומר] כה) זה ימה של טבריא [ודרום] ירשה כו) מלמד שנתנו לו חלקו בדרום מלא חבל כז): [סליק פיסקא] כח).

ולאשר אמר [וגו'] למה נאמר לפי שנאמר ומקצה אחיו [וגו'] (בראשית מ"ז) וזה אחד מהם כט):

ברוך מבנים אשר אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ל):

יהי רצוי אחיו שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקין לא) ובקיפלאו' והן מרצים לו בתבואה: ד"א יהי רצוי אחיו כשעשה ראובן אותו מעשה הלך אשר וסיפר לאחיו ונזפו בו ואמרו לו כך אחינו לב) אתה מדבר באחינו הגדול וכשהודה ראובן על מעשיו נתרצו לו אחיו לכך נאמר יהי רצוי אחיו: ד"א יהי רצוי אחיו כשהיו ישראל מתייחסים זה אומר שלי הוא לויה וזה אומר שלי הוא לויה אם מראובן הכתוב מייחס שלי הוא לויה ואם ממני הכתוב מייחס שלי

מאיר עין ט) בילקוט ג' וי"א אף הכתונת והמזיקין וכתב הז"ר אפשר דהיינו כתונת פסים של יוסף ע"כ ופשטיה משמע דאכתונות עור של אדם קאי ועיין בב"ר פ"כ. י) בילקוט ג' צבתא בצבתא מתעבד לצבתא קדמייתא במה הות מתעבדא הא לא אתבריאת הוות א"ל יכול לעשות בדפוס ולהתיכה בתוכו הוי לאו בריאה הוות ועיין כל זה במכילתא בשלח פ' ויסע פ"ו ואבות פ"ה מ"ו ופסחים נ"ד. יא) כ"ה בפס"ז ומקיים שם מאלף ועד תיו כלו' שעשה כל התורה כולה ובכת"י בן ז"א ג' תוין תוין ופי' שמנין מלשון והתוית תו ובילקוט ליתא כלל והז"א כתב והגיה תימס ופי' מלשון תמימות עיי"ש. יב) עיין סוטה י"ד. ועיין בתרגום יונתן. יג) לשון הפס"ז שכתב לשם לישראל וכי יהיה בך אביון וגו'. יד) וכ"ה בילקוט אבל בפס"ז ליתא וכן ליתא שם מלת בדין. טו) כאן נ"ל הסליק פיסקא לפי סדר הפסוקים אלא שלא רציתי לשנות המנין ממה שהוא בז"א. טז) עיין לעיל פי' שנ"ד. יז) עיין לעיל אות ג'. יח) עיין ברש"י. אמר מאיר איש שלום נ"ל שזה פי' הפסוק בברכת יעקב דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל כלו' אעפ"י שנחלק לשנים לא' ימשבו ונשיא א' להם והוא דן את שבטו ככל שאר שבט בישראל לאפוקי שבט מנשה שנחלק לגמרי לשנים. יט) כצ"ל לפי הפסוקים ועיין לעיל אות ט"ו. כ) עיין לעיל פי' שנ"ד. כא) בילקוט ג' ובפרגיות. כב) איברא שכן הוא בילקוט ובכת"י בן ז"א גורס במקום כ"א ד"א ואני הנחתי עפ"י הפס"ז עיין לקמן. כג) כ"ה בפס"ז. כד) בכת"י בן ז"א ג' של שפני ועיין בילקוט ובתרגום יונתן. כה) כ"ה בפס"ז. כו) כ"ה בפס"ז. כז) בפס"ז ג' מלמד שנטל חלק בים ונטל מלא חלקו בדרום ועיין ברש"י ובצ"ק פ"א: כח) כצ"ל לפי הפסוקים ועיין לעיל אות ט"ו. כט) כדלעיל פי' שנ"ד. ל) בפס"ז ג' שנתברך מבנים כאשר אבל בילקוט הגי' כמו שלפנינו ועיין ברש"י וברמב"ן. לא) בילקוט וברש"י ג' אנפיקינון לב) בכת"י בן ז"א מוסק מלא אסיכו.

הוא לויה לג) ריצה את אחיו באותה שעה לכך נאמר יהי רצוי אחיו לד): ד"א יהי רצוי אחיו אין בכל הארצות שמשמטת שביעית כארצו של אשר לה):

וטובל בשמן רגלו שארצו של אשר מושכת שמן כמעיין מעשה (סנלטפלפו) [שנצטרכו] אנשי לודקיא בשמן ומינו (פלפס) [להם] לו) פומיליוס לז) אחד אמרו לו לך וקח לנו שמן במאה רבוא והלך לו לצור אמר להם שמן במאה רבוא אני צריך אמרו לו לך לגוש חלב הלך לו לגוש חלב אמר להם שמן במאה רבוא אני צריך אמרו לו לך אצל פלוני הלך לביתו ולא מצאו אמרו לו הרי [הוא] בשדה הלך ומצאו שעוזק לח) תחת הזית אמר לו שמן במאה רבוא אני צריך אמר לו המתן עד שאגמור את הזית משגמר את זיתיו נטל הכלים והיה ממשמש ובא אמר פומיליוס אפשר שיש לזה שמן במאה רבוא דומה שצחקו בו לט) יהודים כיון שבא לביתו קרא לשפחתו אמר לה בואי ורחצי רגלינו (במל׳ ספל) [מלאת את הספל] מ) שמן ורחצה להם רגליהם לקיים מה שנאמר וטובל בשמן רגלו נתן לפניו לחם ואכל ושתה לאחר אכילה עמד ומדד לו שמן במאה רבוא אמר לו רצונך שוב אמר לו אין לי מעות אמר לא טול ואני אבוא עמך ואטול את מעותי עמד ומדד לו שמן בשמונה עשרה מאות רבוא אמרו לא הניח ההוא אדם לא חמר ולא גמל בא"י שלא משכו עמו הכירו אנשי לודקיא וקדמו לפניו ג' מילין וקילסו לפניו קילוס גדול אמר להם אל תקלסו קילוס זה אלא לאדם זה שהכל שלו ולא עוד אלא שאני חייב לו י"ח מאות רבוא לקיים מה שנ' יש מתעשר [ואין כל מתרושש והון רב] (משלי י"ג) (ונוסף עוד) מא):

ברזל ונחשת מנעליך שארצו של אשר היא היתה מנעולה של א"י מב):

וכימיך דבאך שכל הארצות דובאות כסף לא"י כענין שנ' וילקט יוסף את כל הכסף וגו' (בראשית מ"ז) מג):

אין כאל ישורון ישראל או' אין כאל ורוח הקודש אומרת אל ישורון מד) ישראל אומר מי כמוכה באלים ה' (שמות ט"ו) ורוח הקודש אומרת אשריך ישראל מי כמוך (דברים ל"ג) מה) ישראל אומר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו') ורוח הקודש אומרת ומי כעמך ישראל [גוי אחד בארץ] (דה"י א' י"ז) מו) ישראל אומר כתפוח בעצי היער [וגו'] (שה"ש ב') ורוח הקודש משיבו כשושנה בין החוחים [וגו'] (שם) ישראל אומר זה אלי ואנוהו (שמות ט"ו) ורוח הקודש אומרת עם זו יצרתי (ישעיה מ"ג) ישראל אומר כי תפארת עוזמו אתה (תהלים פ"ט) ורוח הקודש אומרת ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מ"ט):

רוכב שמים בעזרך כשישראל ישרים ועושים רצונו של מקום רוכב שמים בעזרך וכשאין עושים רצונו כביכול ובגאותו שחקים: [ד"א ובגאותו שחקים] מז) נתקבצו כל ישראל אצל משה ואמרו לו רבינו משה אמור לנו (מי היא ממידה) [מה היא מדת] כבוד של מעלה אמר להם מן התחתונים אתם יודעים מה היא מדת כבוד למעלה משל לאחד שאמר מבקש אני לראות פניו מח) של מלך אמרו לו היכנס למדינה ואתה רואה נכנס למדינה וראה וילון פרוס על פתח מדינה ואבנים טובות ומרגליות קבועות בו מיד נפל לארץ אמרו לו ראה לא יכולת לזון עיניך עד שנפלת אלו נכנסת למדינה עצמה וראית פני מלך עאכ"ו לכך נאמר ובגאותו שחקים מט): (סליק פיסקא).

מאיר עין לג) בכת"י בן ז"א איתא ואם בנימין הכתוב מייחס שלי הוא לויה כ"א של לוי הוא לויה. לד) הז"ר האריך בפי' זה המאמר עיי"ש ולי לא איספרש זה המאמר. לה) וכ"ה בילקוט וכתב הז"ר ואחריו הז"א שלא היתה תבואה גדילה שם רק אילנות ולא היו צריכין לחרוש ולזרוע ע"כ ויונתן תרגם ומספק להון מזוני בשני שמיטתא וכן תרגם הירושלמי יהי מרעי לאחוי בשמיטא וכן משמע בברכת יעקב שארץ אשר מבורכת ברוב פירות עיי"ש בתרגום יונתן ובפסוק באשרי כי אשרוני בנות בתרגום יונתן שם ונראה דצריך לגרוס שמספקת בשביעית וכו' לו) הגהתי מן הילקוט ורש"י והספ"ז וגמרא דמנחות פ"ה: לז) ברש"י ובגמרא ג' פלומוסטוס ובילקוט ג' פולמרכוס ובספ"ז ג' פולימי לטים. לח) בספ"ז ג' שהיה עוקק. לט) בילקוט ג' בי וגי' בו הוא כאדם התולה בחבירו. מ) כ"ה בילקוט. מא) וכן מחקו הז"א ואולי צ"ל ואומר יש מפזר ונוסף עוד (משלי י"א) ועיין כל זה בגמרא מנחות פ"ה: ועיין לעיל פי' שע"ז. מב) עיין ברש"י. מג) עיין לעיל פי' מ"ב. מד) הז"א הגיה ורוה"ק אומרת כאל ישורון ובילקוט ג' ישורון ישראל וכתב הז"ר פי' שרוה"ק אומר' ישורון הם ישראל דומין כביכול לבוראם ע"כ (ובעין זה פי' הז"א) פי' לפירושו דישורון היא אחר לאל כלו' אל ישר ואף הקב"ה קורא לישראל ישורון ועיין ברש"י ותרגומים שפי' ישורון על ישראל. מה) לקמן פי' שנ"ו. מו) עיין ברכות ו'. מז) כ"כ לג' וכ"כ מהספ"ז. מח) בילקוט ובכת"י בן ז"א ג' כבודו של מלך. מט) עיין בילקוט ולשון הספ"ז ממעשיו יכולין אנו לידע עומק שבמו אם המאורות שהן ברקיע השמים אין אתם יכולין להסתכל בהם כ"ש במידת כבודו שכל משלו לא' שאמר וכו'.

(שנו) מעונה אלהי קדם ג' ספרים נמצאו בעזרה אחד של מעונים ואחד של הי
היא ואחד שנקרא ספר זעטוטים באחד כתיב מעון קדם ובשניה כתיב מעונה אלהי קד
ובטלו חכמים את האחד וקיימו השנים א):

מתחת זרועות עולם ב) מלמד שא"י היא תוקפה של עולם:

ויגרש מפניך אויב אלו (סברמו לא"י) [שהחבאו בא"י] ויאמר השמד אלו שבר
לאסיא ג):

וישכן ישראל בטח אין בטח אלא רוחצן וכן הוא אומר וישבן לבטח במדבר (יחזק
ל"ד) ד):

בדד ולא כבדד שאמר משה ה' בדד ינחנו (דברים ל"ב) ולא כבדד שאמר ירמיה מפ
ידך בדד ישבתי (ירמיה ט"ו) (ולא) [אלא] ה) כבדד שאמר אותו רשע הן עם לבדד ישכ
(במדבר כ"ג):

עין יעקב כברכה שבירכם יעקב אביהם שנאמר והיה אלהים עמכם (בראשית מ"ח) ו):

אל ארץ דגן ותירוש כברכה שברכן יצחק אביהם שנאמר יתן לך האלהים מט
השמים [וגו' ורב דגן ותירוש] (שם כ"ז) ז).

אף שמיו יערפו טל הרעיפו שמים ממעל [ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו יש
וצדקה תצמיח יחד וגו'] (ישעיה מ"ה) ח):

אשריך ישראל ישראל אומרים מי כמוך באלים (שמות ט"ו) ורוח הקדש אומרת אשר
ישראל ט) נתקבצו כל ישראל אצל משה אמרו לו רבינו משה אמור לנו מה טובה עת
הקב"ה ליתן לנו לעולם הבא אמר להם איני יודע מה אומר לכם אשריכם מה מתוקן לכ
משל לאדם שמסר את בנו לפרגוג אחד והיה מחזר י) ומראה אותו ואומר לו כל האילנו
הללו שלך כל הגפנים הללו שלך כל זיתים הללו שלך כשיגע להראותו אמר לו איני יוד
מה אומר לך אשריך מה מתוקן לך כך אמר משה לישראל איני יודע מה אומר לכם אשריכ
מה מתוקן לכם [וכן הוא אומר] יא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו' (תהלים ל"א):

עם נושע [בה'] עם שאין ישועתו אלא בשכינה יב) (נוסע בה'):

[מגן עזרך] יג) כענין שנאמר אלהי צורי אחסה בו [מגני וקרן ישעי] (שמואל ב' כ"ב):

ואשר חרב גאותך אמר לו הקב"ה משה עתיד אני ליתן להם לישראל אותו זיין שנט
מהם בחורב כענין שנאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב (שמות ל"ג) בשבועה נשבעת
שעתיד אני להחזירו להם כענין שנא' חי אני נאם ה' כי כולם כעדי תלבשי ותקשרי
ככלה (ישעיה מ"ט) יד):

ויכחשו אויביך לך בשעת טובתם של ישראל אומות העכו"ם מכחשים להם ועושי
אותם כאלו הן אחים וכן עשו אמר ליעקב אחי יהי לך אשר לך (בראשית ל"ג) וכן חירם אמ
לשלמה מה הערים אשר נתת לי אחי (מלכים א' ט') טו):

ואתה על במותימו תדרוך כענין שנאמר ויקרא (משה) [יהושע] אל כל [איש] ישרא
[ויאמר וגו' שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה וגו'] (יהושע י') טז): (סליק פיסקא)

(שנז) ויעל משה מערבות מואב עלייה היא ואינה ירידה א):

מאיר עין (שנו) א) והשאר השמיטו הסופרים ועיא במ' סופרים פ"ו ה"ד ובירושלמי תענית פ"ד ה"ב עיי"ש
ב) לפנינו כתוב ומתחת. ג) לשון הספ"ז ר' אומר ויגרש מפניך אויב אלו שבמחבואות ויאמר השמד אלו שבורחין ועס
הספ"ז הגהתי והז"א הגיה ויגרש מפניך אויב אלו יושבי א"י עפ"י הילקוט. ד) לפנינו כתוב וישבו במדבר לבט
ועיין לעיל פי' שכ"ב. ה) כ"ה בילקוט ועיין ברש"י ואולי גי' אחרת היתה לו. ו) עיין ברש"י ובתרגום יונ
ובילקוט ג' בברכה שברכן יעקב וכו' ובספ"ז איתא כעין ברכה שבירכם יעקב אביהם כך בירכם משה רבינו וכה"
והיה אלהים עמכם וגו' וכן בלעם אומר הן עם לבדד ישכון וגו' ואולי דרשו עין יעקב מה שראתה עינו ש
יעקב. ז) בילקוט ג' בברכה וכו' ובספ"ז ג' כעין ברכה וכו' ועיין ברש"י ונראה שגי' אחרת היתה לו. ח) או
קטיעה היא ולשון הספ"ז וכן אמר ישעיה הרעיפו שמים ממעל לכך נאמר אף שמיו יערפו על טללי ברכה ויש
ולדק ועיין ברש"י. ט) עיין לעיל פי' שכ"ה. י) בילקוט ג' מחמדו אבל גי' הכת"י בן ז"א כמו שלפנינו ובכוסר
הז"א היתה מחירו והגיה עפ"י הילקוט. יא) כ"כ להגיה עפ"י הספ"ז. יב) ובספ"ז מקיים וכה"א והושעת
בס' אלהיהם. יג) כ"ה בספ"ז ובכת"י בן ז"א ועיין בילקוט. יד) עיין שבת פ"ח. ובשה"ש רבה בפ' משכני אחר
ובפ' ישקני יזייני ובתנחומא פ' תצוה ובשמות רבה פנ"א. טו) עיין לעיל פי' שכ"ב. טז) כל"ל וכן הגיה הז"א
עפ"י הילקוט וכ"ה ברש"י ובספ"ז ג' אלו לואי המלכים כענין שנא' וכו' ועיין בתרגומים.

(שנז) א) לעיל פי' של"א.

מערבות מואב מלמד שהראהו הקב"ה [שלשלת] ב) המלכים שעתידים לעמוד מרות המואביה זה דוד וזרעו:

אל הר נבו ראש הפסגה מה פסגה מופרשת מן האשכול ואינה [מופרשת] ג) כך קבורתו של משה מותאמת מן ההר ואינה מותאמת והגיא ביניהם ד):

אשר על פני יריחו [מלמד שהראהו שלשלת נביאים שעתידין לעמוד מן רחב הזונה] ה):

[ויראהו ה' את כל הארץ וגו'] מלמד שהראהו א"י מיושבת על שלוותה וחזר והראהו מציקים [המציקין] לה ו):

ואת הגלעד ז) מלמד שהראהו בית המקדש מיושב על שלוותו וחזר והראהו המחריבים לו) [אותו] ח) ואין גלעד אלא בהמ"ק שנ' גלעד אתה לי ראש הלבנון (ירמיה כ"ב) ט):

עד דן מלמד שהראהו ארץ דן מיושבת על שלותה וחזר והראהו מציקים (המחזיקים) המציקין] י) לה: ד"א עד דן מלמד שהראהו זרעו של דן שהוא עובד ע"ז כענין שנ' ויקימו להם בני דן את הפסל (שופטים י"ח) וחזר והראהו גואל ישראל שעתיד לעמוד הימנו ואיזה שמשון יא):

ואת כל נפתלי מלמד שהראהו ארץ נפתלי מיושבת על שלותה וחזר והראהו מציקים המציקין] יב) לה: ד"א מלמד שהראהו ברק בן אבינועם עושה מלחמה עם סיסרא וחיילותיו שעמו נאמר כאן ואת כל נפתלי ונאמר להלן ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם מקדש נפתלי (שופטים ד') יג):

ואת ארץ אפרים מלמד שהראהו ארץ אפרים יושבים בשלוותם וחזר והראהו מציקים המציקין] יד) לה: ד"א ואת ארץ אפרים מלמד שהראהו יהושע עושה מלחמות עם הכנענים נאמר כאן ואת ארץ אפרים ונאמר להלן למטה אפרים הושע בן נון (במדבר י"ג) טו):

ומנשה מלמד שהראהו ארץ מנשה יושבת בשלוותה וחזר והראהו מציקים [המציקין] לה טז): ד"א ומנשה מלמד שהראהו גדעון בן יואש שעשה מלחמה עם מדין ועמלק [וכן הוא אומר הנה אלפי הדל במנשה] (שופטים ו') יז): ד"א לפי שהיה אפרים צעיר סמכו הכתוב יח) (וכן הוא אומר הנה אלפי הדל במנשה):

ואת כל ארץ יהודה מלמד שהראהו ארץ יהודה מיושבת בשלוותה וחזר והראהו מציקים המחזיקים בה: ד"א ואת כל ארץ יהודה מלמד שהראהו ארץ יהודה ודוד במלכותו נאמר כאן ואת כל ארץ יהודה ונאמר להלן ויבחר אלהי ישראל בי מכל בית יהודה (דה"י א' כ"ח) יט):

עד הים האחרון מלמד שהראהו פני כל המערב יושב על שלוותו וחזר והראהו מציקי' המחזיקים בו: ד"א עד הים האחרון [אל תקרי עד הים האחרון] כ) אלא עד היום האחרון מלמד שהראהו את כל העולם כולו מיום שנברא עד יום שיחיו המתים כא):

ואת הנגב מלמד שהראהו דרום יושב על שלוותו וחזר והראהו מציקים המחזיקים בו: ד"א ואת הנגב מלמד שהראהו מערת המכפלה שאבות שוכבים בה נאמר כאן ואת הנגב ונאמר להלן ויעלו בנגב ויבאו עד חברון (במדבר י"ג):

ואת הככר מלמד שהראהו שלמה בן דוד שעושה כלים בבית המקדש שנ' בככר הירדן יצקם המלך (מלכים א' ז'):

מאיר עין ב) כ"ה בנוסחת הז"א ובילקוט ובפס"ז איתא שלשה וצ"ל שלשלת. ג) כ"ה בילקוט ופס"ז ובכת"י בן ז"א ג' מה פסגה זו מופרשת מן האשכול ואינה מותאמת כך קבורתו של משה מופרשת מן ההר ואינה מותאמת. ד) ועיין בפ' אבן עוזא בפ' ויקבור אותו. ה) הוספתי והגהתי מהפס"ז ושם איתא מה נביאים והגהתי שלשלת ועיין לעיל אות ב'. ו) כ"ה בילקוט ובפס"ז ג' מציקין המחזיקים אותה ובנוסחת הז"א איתא המחוזקין בה. ועיין ספרי במדבר פי' קל"ה וקל"ו ועיין ברש"י. ז) לפנינו כתוב את. כצ"ל ובילקוט ג' מציקין המחריבין לו. ט) עיין לעיל פי' כ"ח ובספרי במדבר פי' קל"ד. י) כ"ה בילקוט. יא) עיין ברש"י ובתרגום יונתן. יב) בילקוט ג' המחזיקין בה. יג) עיין ברש"י ובתרגום יונתן. יד) ובילקוט ג' המחזיקין בה. טו) עיין ברש"י ות"י. טז) בילקוט ג' המציקין בה. יז) כצ"ל וכ"ה בפס"ז ובמכילתא סוף פ' בשלח ועיין ברש"י ות"י. יח) עיין אות י"ז ופי' סמכו הכתוב כלו' סמכו למנשה ואולי צ"ל סמכו הכתוב למנשה ועיין בז"ר ובז"א. במקרא כתוב ויבחר ה' אלהי ישראל בי מכל בית אבי וגו' כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי וגו'. וכן הגיה הז"א וכ"ה בילקוט וברש"י. כא) עיין ברש"י.

בקעת יריחו מלמד שהראהו גוג וכל המונו שעתידים ליפול בבקעת יריחו כב): ד"א מה בקעה זו כמות שהיא ושדה זרוע שעורים כמות שהיא כך הראהו כל העולם כולו בבקעת יריחו כג):

עיר התמרים מלמד שהראהו גן עדן וצדיקים מטיילים בה וכן הוא אומר צדיק כתמר יפרח (תלים צ"ב) (י"א) כד) [ע ד צ ע ר] כה) מלמד שהראהו סמוכה (מלירה) [מצדה] כו) גיהנם שהיא קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה וכן הוא אומר (עיר התמרים) [כי ערוך מאתמול תפתה וגו' העמיק הרחיב וגו' (ישעיה ל'): דבר אחר] כז) ע ד צ ו ע ר אלו מציקי ישראל כגון אלו הבלשים הדרים עם המלכות ועתידים לאבד עמהם כח):

ויאמר ה' אליו זאת הארץ [אשר נשבעתי לאברהם וגו' הראיתיך בעיניך וגו'] אמר לו לאבות נשבעתי בשבועה ולך הראיתיך בעיניך:

ושמה לא תעבור נאמר כאן ושמה לא תעבור ונאמר להלן ושמה לא תבא (דברים ל"ב) מה ת"ל ושמה לא תעבור [ומה ת"ל ושמה לא תבא] כט) אמר משה אם (אני) איני נכנס בה חי אכנס בה מת אמר לו המקום ושמה לא תבוא אמר לפניו אם איני נכנס בה מלך אכנס בה הדיוט אמר לו המקום ושמה לא תעבור לא מלך ולא הדיוט לא חי ולא מת ל):

וימת שם משה אפשר שמת משה וכתב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע ר' מאיר אומר הרי הוא אומר ויכתוב משה את התורה הזאת (דברים ל"א) לא) אפשר שנתן משה את התורה כשהיא חסירה אפילו אות אחת אלא מלמד שהיה משה כותב מה שאמר לו הקב"ה כתוב כענין שנ' ויאמר אליהם ברוך מפיו יקרא אלי [וגו'] (ירמיה ל"ו) לב): ר' אליעזר אומר בת קול יוצאה מתוך המחנה י"ב מיל על י"ב מיל והיה מכרזת ואומרת מת משה סמליון אמר וימת שם משה מנין אתה אומר לג) מחילה היתה יוצאה מקבורתו של משה לקבורתם של אבות נא' כאן וימת שם משה ונא' להלן שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו (בראשית כ') וי"א לא מת משה אלא עומד ומשרת למעלה נא' כאן שם ונאמר להלן ויהי שם עם ה' (שמות ל"ד) לד):

עבד ה' לא בגנותו של משה הכתוב מדבר אלא בשבחו שכך מצינו בנביאים הראשונים שנקראו עבדים שנ' כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג') לה):

על פי ה' כשהמקום נוטל נשמתן של צדיקים נוטלה מהם בנחת רוח משלו משל להד"ר לא' נאמן שהיה בעיר והיו הכל מפקידים אצלו פקדון וכשבא א' מהם לתבוע את שלו היה מוציא ונותן לו לפי שידע היכן הוא וכשבא לשלח ביד בנו ביד עבדו ביד שלוחו הופך תהתונים על העליונים לפי שאינו יודע היכן הוא כך כשהמקום נוטל נשמתן של צדיקים נוטלה בנחת רוח וכשהוא נוטל נשמתן של רשעים מוסרה למלאכים רעים למלאכים אכזרי' כדי שישמטו את נשמתן וכן הוא אומר ומלאך אכזרי ישולח בם (משלי י"ז) לו) ואו' תמות בנער נפשם (איוב ל"ו) לז):

ויקבור אותו בגיא [אם נאמר בגיא] לח) למה נאמר בארץ מואב ואם נאמר בארץ מואב למה נאמר בגיא לומר שמת משה בתוך נחלתו של ראובן ונקבר בשדה נחלתו של גד לט):

ולא ידע איש [את קברתו] י"א אף משה אינו יודע מקום קבורתו שנאמר ולא ידע

מאיר עין כב) עיין בתרגום יונתן. כג) כ"ה גם בילקוט ולא איתפרש לי והז"א כתב מה בקעה זו כמות שהיא שהאדם יכול לראות כולה כמות שהיא ע"כ ותו לא פי' מידי ובמכילתא סוף פ' בשלח איתא ד"א בקעת יריחו והלא הדיוט רואה בקעת יריחו אלא מה בקעה זו מיישבת שדה מלאה חטים כל שהוא שדה מלאה שעורים כל שהוא כך הראהו כל א"י כבקעת יריחו ע"כ וגם סגנון זה אינו מיושב ואולי צ"ל לפנינו מה בקעה זו אדם רואה בה שדה זרוע חטים כמות שהוא ושדה זרוע שעורים וכו' כבקעת יריחו ועיין כל דרשות אלו במכילתא שם ובספרי במדבר פי' קל"ו. כד) וכן מחקו הז"א עפ"י הילקוט. כה) וכן הגיה הז"א עפ"י הילקוט וכ"ה בפס"ז וז"ל עד צוער זה גיהנם מקום צער של רשעים שהיא סמוכה לגן עדן. כו) ובילקוט ג' שהראהו גיהנם סמוכה מלדה. כז) וכן הגיה הז"א עפ"י הילקוט וכן יש לג' עפ"י הפס"ז. כח) ובפס"ז ג' דבר אחר עד צער אלו מצוקי ישראל הדרים עם המלכיות ובילקוט הגי' כמו שלפנינו אלא שג' הדרים עם המלכיות ועתידין ליאבד עמהם. כט) כ"ה בילקוט. ל) עיין ספרי במדבר פי' קל"ה ולעיל פי' שמ"א. לא) במקרא כתוב הספר הזאת ואולי חסר מלת וגו'. לב) לפנינו כתוב ויאמר לפס. עיין מנחות ל'. וב"ב ט"ו. ובילקוט וברש"י. לג) בילקוט ג' ומנין וכו' ומשמע דלאו מדברי סמליון הוא ועיין סוטה י"ג: ול"ב. לד) עיין כל זה סוטה שם. לה) עיין לעיל פי' כ"ז. לו) לפנינו כתוב בו. לז) עיין ב"ב י"ז. וברש"י. לח) וכ"ה בילקוט ובפס"ז. לט) עיין ספרי במדבר פי' ק"ו ונכפל שם במ"ע אות ו'.

איש את קבורתו ואין איש אלא משה שנאמר והאיש משה עניו מאד (במדבר י"ב) מ) וכבר שלחה מלכות של בית קיסר מא) לכו וראו קבורתו של משה היכן הוא הלכו ועמדו למעלה וראו אותו למטה ירדו למטה וראו אותו למעלה נחלקו חציין למעלה וחציין למטה עליונים ראו אותו כלפי מטה ותחתונים ראו אותו כלפי מעלה לכך נאמר ולא ידע איש את קבורתו מב):

ומשה בן מאה ועשרים שנה זה א' מארבעה שמתו (בן) [בני] מאה ועשרים [שנה] מג) ואלו הם משה והלל הזקן ורבן יוחנן בן זכאי ור' עקיבא משה היה במצרים מ' שנה ובמדין מ' שנה ופירנס את ישראל מ' שנה מד) הלל הזקן עלה מבבל בן מ' שנה ושימש חכמים מ' שנה ופרנס את ישראל מ' שנה רבן יב"ז עסק בפרגמטיא מ' שנה ושימש חכמים מ' שנה ופירנס ישראל מ' שנה מה) ר"ע למד תורה מ' שנה ופירנס את ישראל מ' שנה מו) שש זוגות ששנותיהם שוות רבקה וקהת לוי ועמרם יוסף ויהושע שמואל ושלמה משה והלל הזקן רבן יוחנן בן זכאי ור' עקיבא מז):

לא כהתה עינו מלמד שעיניהם של מתים (כהה) [כהות] מח):

ולא נס לחה ר' אליעזר בן יעקב אומר על תקרי לא נס לחה מט) אלא לא נס לחה עכשיו נ) כל הנוגע בשרו של משה לחה פורחת אילך ואילך נא):

ויבכו בני ישראל את משה הרי אחד ויתמו ימי הרי שנים בכי אבל משה הרי ג' נב) ל' יום אלו מה טיבם אלא מלמד שבכו אותו קודם למיתה ל' יום נג) ומנין לימי נזירות שהם ל' יום נאמר כאן ימי ונאמר להלן ימי מה ימי האמור כאן ל' יום אף ימי האמור להלן ל' יום נד):

ויהושע בן נון מלא רוח חכמה מפני מה (נסמך) [כי סמך משה] נה) את ידיו עליו [וישמעו אליו בני ישראל] אין לך משמע גדול מזה ויעשו כאשר צוה ה' את משה נו) ועדין לא נתן מוראו עליהם שנאמר בעת ההיא גדל ה' את יהושע [בעיני כל ישראל ויראו אתו כאשר יראו את משה וגו'] (יהושע ד') נז) באותה שעה נתן מוראו עליהם:

ולא קם נביא בישראל כמשה נח) אבל באומות קם ואיזה [זה] בלעם בן בעור נט) אלא יש הפרש ס) בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם משה לא היה יודע מי מדבר עמו ובלעם היה יודע מי מדבר עמו שנ' נאם שומע אמרי אל ויודע דעת עליון (במדבר כ"ד) משה לא היה יודע (מי) [מתי] סא) מדבר עמו עד שנדבר עמו ובלעם היה יודע אימתי היה מדבר שנאמר וידע דעת עליון (שם) משה לא היה מדבר עמו עד שהוא עומד סב) שנאמר ואתה פה עמוד עמדי (דברים ה') ובלעם היה מדבר עמו כשהוא נופל שנאמר מחזה שדי יחזה נופל וגלוי עינים (במדבר כ"ד) משל למה הדבר דומה לטבחו של מלך ויודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו סג):

מאיר עין מ) עיין סוטה י"ד. מא) בספ"ז איתא מלכות של בית מלרה ושל בית פעור ובסוטה שם איתא מלכות הרשעה אצל גסטרא של בית פעור ועיי"ש ברש"י. מב) כתב בספ"ז מ"מ לא נודע קבורתו של משה כדי שלא יהו ישראל הולכין ומניחין שם ביהמ"ק ומזבחים ומקטרים שם וכדי שלא יטמאו או"ה את קברו בשקוציהם ובתועבותיהם. מג) וכ"ה בילקוט ובספ"ז. מד) ובספ"ז איתא משה היה במצרים ובמדין שמונים שנה וכו'. מה) ובספ"ז ג' עסק בפרקמטיא מ' שנה ולמד מ' שנה ולימד מ' שנה. מו) בספ"ז ג' וכן ר' עקיבא ותו לא מידי ומשמע דאיהו נמי עביד כריב"ז אבל בילקוט ג' ר"ע שמש חכמים מ' שנה ולמד תורה מ' שנה וכו' והגיה הז"א עפ"י הילקוט והז"ר כתב וז"ל צ"ע דהא היה רועה מתחלה וי"ל דה"ק עד מ' שנה שימש חכמים ע"כ ול"נ דגירסתינו עדיפא דלא יתכן לומר ששימש ת"ח ואח"כ למד תורה ולגי' הילקוט היה צריך לג' ולימד תורה מ' שנה. מז) עיין בתו' יבמות פ"א: בד"ה וכה"א. מח) וכ"ה בילקוט ובספ"ז. מט) כצ"ל בפעל עבר. נ) כצ"ל עכשיו לאחר מיתתו דולא כם הוא בינוני הפעל ועיין ברש"י בפרשה ובתו' ערכין ע"ו: ד"ה ממנו ועיין בז"ר ובז"א שנדחקו. נא) כצ"ל אף עדיין יש בו לחה ופורחת אילך ואילך כשיגע בו. אמר מאיר זה שלום בספרו של מו"ה אהרן יעללינעק מצאתי מוגה בכת"י לא נודע לי למי מקודשים וגורס עכשיו כל הנוגע בבשרו של מת וכו' ואינו נכון. ובילקוט ליתא למלת משה אלא ג' כל הנוגע בבשרו לחה פורחת וכו' ונראה דכצ"ל ומלות של משה הוא מגליון מפרש שבא לתוך הספר. נב) ובילקוט ג' ויתמו ימי בכי הרי שנים אבל משה הרי שלשה. ופי' הז"ר דקייל"ן שלשה לבכי ולכן פריך שלשים אלו מה טיבן ועיין מ"ק כ"א. נג) לא איתפרש לי. נד) עיין ספרי במדבר פי' כ"ה אות ע'. נה) וכן הגיה הז"א עפ"י הילקוט. נו) כלומר הכתוב מפרש לך שלכך שמעו אליו בנ"י לפי שסמך משה את ידיו עליו ויעשו כאשר צוה ה' את משה אבל עדיין לא ניתן עליהם מוראו של יהושע שהרי נאמר בעת ההיא וכו'. נז) לפנינו כתוב ביום ההוא וגו'. נח) במקרא כתוב ולא קם נביא עוד וגו'. נט) עיין ברכה ריש פ' בלק. ס) בילקוט ג' אלא שהפרש יש. סא) וכן הגיה הז"א עפ"י הילקוט. סב) בילקוט ג' אלא כשהוא עומד. סג) לשון הספ"ז משל משלו חכמים למה"ד משה דימוהו לשר גדול שאין יודע מה יציאות יצאו בשולחן המלך ובלעם דימוהו לטבחו של מלך וכו'. ועיין ר"ש כ"א:

אשר ידעו ה' פנים אל פנים למה נאמר לפי שהוא אומר ויאמר הראני נא את כבודך (שמות ל"ג) אמר לו בעולם הזה אי אתה רואה שנמשל בפנים שנ' לא תוכל לראות פני (שם) אבל אתה רואה בעולם הבא שנמשל כאחורים שנ' והסירותי את כפי וראית את אחורי (שם) אימתי הראהו סמוך למיתה הא למדת שהמתים רואים:

לכל האותות והמופתים אשר שלחו י"י לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו למצרים בפני עצמו לפרעה בפני עצמו ולעבדיו בפני עצמן:

ולכל היד החזקה זו מכת בכורות סד):

ולכל המורא הגדול זו קריעת ים סוף סה) ר' אלעזר אומר לכל האותות והמופתים [כענין שנא' והרבתי את אותותי ואת מופתי בארץ מצרים] (שמות ז') סו) ומנין לפני הר סיני ת"ל ולכל היד החזקה סז) ומנין אף במדבר ת"ל ולכל המורא הגדול ומנין אף בשברי לוחות נאמר להלן ואשברם לעיניכם (דברים ט') וכאן הוא אומר אשר עשה משה לעיני כל ישראל: (סליק פיסקא).

סליקא מדרש ספרי דבי רב.

מאיר עין סד) ומקיים ברמב"ן שנ' בו כי ביד חזקה ישלחם ובספ"ז ג' וכת"א כי בחוזק יד הוציא ה' וגו'. סה) ומקיים בספ"ז וכת"א וירא ישראל את היד הגדולה. סו) כ"ה בספ"ז אבל בילקוט איתא כמו שהיתה לפנינו וברמב"ן מקיים ד"א ולכל המורא הגדול זו מתן תורה עיי"ש. סז) ולשון הספ"ז ולכל היד החזקה להביא מעשה הר סיני ולכל המורא הגדול להביא מעשה המדבר כענין שנ' המוליכך במדבר הגדול והנורא וגו' אשר עשה משה זה שיבור הלוחות שנ' וכו' ועיין ברש"י ובתרגום יונתן.

סליקא מדרש ספרי דבי רב

מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שנתת חלקי מיושבי בית המדרש וכו' יהי רצון מלפניך שלא תעלה שנאתינו על לב אדם ולא שנאת אדם תעלה על לבינו ולא תעלה קנאתינו על לב אדם ולא קנאת אדם תעלה על לבינו ותהא תורתך מלאכתנו כל ימי חיינו וכו'.

(ירושלמי ברכות פ"ד ה"ב)

D2 2187

DUKE
UNIVERSITY

DIVINITY SCHOOL
LIBRARY